CHARLES DE GAULLE

Háborús emlékiratok

A riadó 1940·42
Az egység 1942·44
A haza üdve 1944·46

Charles de Gaulle

HÁBORÚS EMLÉKIRATOK

Charles de Gaulle

HÁBORÚS EMLÉKIRATOK

I. A riadó (1940–1942)

II. Az egység (1942–1944)

III. A haza üdve (1944–1946)

Gondolat 1973

A fordítás a francia eredeti kiadás alapján készült.
A művek címei:
Ch. de Gaulle: Mémoires de guerre – I 'appel (1940–1942)
Librairie Plon, 1954
L'unité (1942–1944) Librairie Plon, 1956
Le salut (1944–1946), Librairie Plon, 1959

Fordította:
LOSONCZI JÁNOS (L'appel – A riadó)
DÁNIEL ANNA (L'unité – Az egység)
TERÉNYI ISTVÁN (Le salut – A haza üdve)

A fordítást ellenőrizte:
BAJOMI LÁZÁR ENDRE
SZAMOS RUDOLF

© Librairie Plon
© Hungarian translation Losonczi János, Dániel Anna, Terényi István – 1973

ELŐSZÓ

A XX. századi francia történelem jelentős személyisége Charles de Gaulle, aki hazája összeomlásának nehéz óráiban indult a nemzeti katasztrófa mélységeiből és az ismeretlenség homályából, hogy modern francia Jeanne d'Arcként „meghallja az isteni szózatot", önmagát a nemzettel azonosítva, harcra keljen a német megszállók ellen, és személye, mint zászló köré tömörítse mindazokat, kik nem tudtak beletörődni a vereségbe és a német megszállásba.

1940-ben, negyvenkilenc éves korában kezd „politizálni", tehát abban az emberi korban, amikor a „certain idée"-k már egy életre megcsontosodott elveket és ideálokat jelentenek. De Gaulle esetében ezek az ideálok a francia nacionalizmus köztársasági államformában tovább viruló törekvéseit – a belpolitikában a kis- és nagytőkés érdekeknek a kispolgársággal közösen gyakorolt parlamentáris diktatúráját, külpolitikában pedig a gyarmati uralom fenntartását jelentették.

De Gaulle a Háborús Emlékiratokban ezt nagyon világosan és nagyon egyértelműen maga is kifejti. Az iránt sem hagy kétséget, hogy a nacionalista nemzeti „nagyság" (grandeur) és „dicsőség" (gloire) elérése érdekében bárkivel hajlandó lett volna szövetkezni, aki e célokat támogatta volna. Neveltetése, múltja, ideáljai a francia polgári reakció vezető egyéniségévé tehették volna, ha a Hitlernek kapituláló „politikusok és tábornokok" egy nemzeti katasztrófa során meg nem osztják ezt az államhatalmat birtokló nacionalista burzsoáziát. Az összeomlás napjaiban, sőt a háború egész tartama alatt, de Gaulle Németországban nem elsősorban a fasiszta, hanem a revansista német birodalmi hódítás veszélyét látta. Így a náci Németország elleni harc nem kizárólag antifasiszta, hanem a Reich hagyományos agresszív hegemóniára törekvő vállalkozása elleni küzdelem. Saint Cyr neveltje, a jezsuita latinos műveltségű diák, a fegyelmezett katona, a tehetős család sarja szíve szerint Pétain és a belpolitikában diktatúrára törekvő jobboldali, ultranacionalista körökhöz állt közel, és nem a dolgozó tömegek, elsősorban a munkásosztály érdekeit képviselő szocialista, de főleg kommunista politikai célkitűzésekhez.

A történelem mégis úgy hozta, hogy a realitásokat felismerő és azokkal a szubjektív érzelmeken túl is számolni tudó de Gaulle szembehelyezkedni kényszerült azzal a Pétainnel, aki évtizedekig példaképe, első parancsnoka, mestere volt. „Micsoda fájdalom"! – kiált fel emlékirataiban, hogy ez a

példakép, annyi győztes francia hódító csata győztese, a nemzet hőse, akit annyira tisztelt, hogy egyik fiának is a Phillippe keresztnevet adta, 1940-ben kapitulált az ellenség előtt, és a hódítókkal együttműködők vezére lett.

A mester – Pétain – és a tanítvány – de Gaulle – útjai a francia összeomlás nemzeti katasztrófájában nemcsak végleg elváltak egymástól, de az események menete engesztelhetetlen ellenfelekké tette őket. A Sors vagy a Történelem szeszélye volt?

A második világháború francia történelmi irodalma, a polgári nacionalista elemzések gyakran katonai, stratégiai nézetkülönbségre egyszerűsítik a Marsall és a Tábornok szembefordulását. Ennek igazolására idézik a fürgén mozgó páncélos hadseregek és a betonbunkerek mozdulatlanságára alapozott ellentétes védelmi elképzeléseket. Az előbbinek de Gaulle volt a szószólója már 1934-ben, amikor „Vers l'armée de metier" című brosúrájában kardot rántott a korszerű, könnyen mozgó páncélos hadsereg mellett, míg Pétain, Weygand és számos tekintélyes francia főtiszt az ország biztonságát a Maginot-vonal betonbunkereiben és tankcsapdáiban látta. Paul Reynaud, az összeomlásba zuhanó III. Köztársaság utolsó miniszterelnöke, már 1935–36-ban – akkor még mint a francia nemzetgyűlés honvédelmi bizottságának tagja –, több ízben is megkísérelte elfogadtatni de Gaulle javaslatait, de a Pétain csoport szaktekintélye e kérdésben erősebbnek bizonyult nála. Holott Hitler már a berlini parádén, 1935-ben felvonultatta a Wehrmacht első páncélos hadosztályait.

1938-ban, amikor a nácik nyitotta háború vihara már közvetlen fenyegetéssé vált, de Gaulle Metzben az 507-es harckocsizó ezred parancsnokaként egy hadgyakorlaton, mit sem törődve feletteseinek évek óta tartó gúnyolódásával – motor ezredesnek csúfolták –, követelte, hogy páncélos alakulatával önálló hadműveletet hajtson végre.

„Amíg én élek, kis de Gaulle-om, sosem fogja alkalmazni elképzeléseit . . ." Ezt parancsnoka, későbbi algíri nagy riválisa, Giraud tábornok mondta.

Pétain és de Gaulle szembehelyezkedése, az utak elválása azonban messze túlnőtt a szakmai és stratégiai vitán. Igazi okai a francia társadalom válságában gyökereztek. Az 1936-os népfrontgyőzelem baloldali kormányt juttatott hatalomra. Az ingatag parlamenti többség, a népfrontba tömörült pártok következetlenségei azonban nem tudták feloldani a francia társadalom kiéleződött belső ellentmondásait. Az erőviszonyok tehetetlenségi helyzete jött létre a francia belpolitikában. A kizsákmányolásuk ellen harcoló munkás és kisparaszti tömegek, a létkörülményeik megjavításáért küzdő alkalmazottak és értelmiségiek egységfrontjával szemben pedig rohamosan aktivizálódott a francia jobboldal és a nacionál-fasiszta demagógia. A francia fasiszták La Roque márki tűzkereszteseinek vezetésével már 1937-ben államcsínyre készültek. Laval és a Hitlerrel szimpatizáló tőkés csoportok pedig nyílt diktatúrával akarták elnyomni a kommunisták vezette francia munkásmozgalmat, a baloldali szakszervezeteket tömörítő CGT akcióit.

De Gaulle az osztályellentétek mélyülését a „pártok és politikusok egyenetlenségeiként" fogja fel. Belpolitikában ez határozza meg álláspontját: a vélt nemzeti egység megteremtésének egyetlen lehetőségét az alkotmányos látszatú

egyszemélyi vezetésben látta. A parlament csak amolyan tanácsadó statiszta a népszavazással választott állam- és kormányfő mellett. Kifelé – a francia reakcióval ellentétben viszont felismerte az „örök veszélyt", a német birodalmi agresszió fenyegetését. E cél érdekében szorgalmazta a hagyományos francia–orosz Németország elleni összefogást és hajlandó volt túltenni magát szovjetellenes szubjektív elfogultságain, nevezetesen azon a tényen, hogy Oroszországból az első világháború után Szovjetunió lett. Azt is világosan felismerte, hogy Franciaország státuszának megtartása a német fenyegetés, a gyengébb bőrére spekuláló angolszász imperializmus kettős szorításában irreális illúzió maradt volna egy hatékony francia–szovjet együttműködési szerződés nélkül. A Tábornok külpolitikai célja nagyon is világos: újra nagyhatalommá tenni Franciaországot, de ezt a kifelé erős Franciaországot „gyengítik a pártok egyenetlenségei". Nem ismeri fel, hogy eme „egyenetlenségek" mögött, a harmincas évek végére, már olyan társadalmi ellentétek felhői tornyosultak Franciaországban, amelyek könnyen az alighogy véget ért spanyol tragédia francia változatának előhírnökeivé válhattak volna. Ekkor következett be a német támadás, majd nyomában elképesztő gyorsasággal a francia összeomlás.

A belső társadalmi ellentéteket 1940. június 17-e határozott frontvonallal választotta ketté. Pétain a fasizálódó reakció pozícióinak megszilárdítása érdekében a náci Németországgal való kollaborálást választotta. A francia náci- és Mussolini-barát elemek Pétain köré tömörültek, hogy az agg Marsall tekintélyének felhasználásával engedelmességre kényszerítsék a hadsereg maradékait és a francia gyarmatbirodalom országait. Ekkor még Hitlernek is elégséges volt, ha a maradék francia haderőt, a gyarmati potenciált semlegesíti, illetve adott esetben mint tartalékot egy elveivel szimpatizáló francia kormány segítségével háborús céljaira felhasználja.

Pétain és a köréje tömörülő különböző árnyalatokat képviselő reakciós és szélsőséges csoportosulások teljes kapitulációval Hitler Németországának partnereként akarták újra nagyhatalmi pozícióba emelni Franciaországot. De Gaulle látta, hogy ez az út nemzeti katasztrófához vezet. Felismerte, hogy Franciaország létét és nagyhatalmi pozíciójának megmentését az angolszász hatalmakkal szövetségben lehet biztosítani. Kétségkívül nem volt könnyű a választott út. „Szegényen a gazdagok között. Egyedül a szorosan tömörülő partnerek között . . ." Joggal keríthetné hatalmába a csüggedés és keserűség, de a legnehezebb helyzetben is hevíti a cél: visszavinni a franciákat a harcmezőre, és így vívni ki a csúfosan elvesztett rangot és tekintélyt.

Emlékirataiban ezt az utat ábrázolja, helyenként ugyan egyoldalúan válogatott történelmi dokumentumokkal igazolva az adott helyzetben alkalmazott stratégiáját és taktikáját. Ez érthető is, hiszen a memoár-irodalom már eleve szubjektív műfaj, és az antikommunista de Gaulle, akiből ugyan nem hiányzik a reális politikai érzék, különösen elfogult lesz, valahányszor osztályellenfelei, a dolgozó osztályok, a francia kommunisták antifasiszta harcáról, érdemeiről vagy érdekeiről van szó. Így adódik, hogy belpolitikájában mindenütt élesen küzd a Francia Kommunista Párt ellen – bár elismeri, hogy az elnyomók elleni harcban a kommunistáknak „jelentős" szerepe volt –,

külpolitikájában viszont elismeri a Szovjetunió tekintélyét, nagyhatalmi jelentőségét, sőt az angolszász törekvések ellensúlyozására nem egyszer aktív szovjetbarát külpolitikát folytat. Ám ez nem gátolja abban, hogy a szovjetellenes londoni lengyel emigráns kormányt, ezzel a reakciós lengyel uralkodó köröket – melyeknek 1920-as Szovjet-Oroszország elleni támadásához, mint francia katonai tanácsadó, személyesen is segítséget adott – támogassa.

A Tábornok a maga nacionalista alapállásának szemszögéből meglehetősen egyoldalúan magyarázza az 1936-ban kezdeményezett francia–szovjet egyezmények be nem tartását. Kizárólag a Szovjetuniót hibáztatja, hogy a Reich egyre nyíltabb fenyegetésének árnyékában ez az egyezmény nem vált hatékony erővé. Talán nem haszontalan itt emlékeztetni az olvasót arra, hogy a második világháborút megelőző évek francia kormányai, még a szocialista többségű Blum kormány is, elvetik a kommunista párt nemzeti egységre, szoros antifasiszta koalícióra szólító felhívásait és törekvéseit. Ezért 1939-ben a párt egymagában kényszerül felszólítani a nemzetet, hogy a fasiszta veszély elhárítására széthúzás helyett a népfront köré tömörüljön. Ez a kísérlet azonban szélsőséges nacionalista és fasiszta agitációba ütközött. „Inkább Hitler, mint a népfront" – harsogják az egyre gyakoribb jobboldali tüntetések résztvevői. A Francia Szocialista Párt, amelyben a müncheni paktumot támogató frakció megerősödött, a háború közvetlen küszöbén végleg elveti a kommunistákkal közös egységkormány megalakítását. Sőt Daladier, München egyik „bajnoka", 1939 nyarán szüneteltetni a parlamentet, és ezzel életbe lépteti azt az előzetes tervet, melyről külügyminisztere Bonnet, előre tájékoztatta a Reich párizsi nagykövetét. Eszerint: a választásokat felfüggesztik, a nyilvános gyűléseket betiltják, mindenféle „külföldi" (értsd kommunista) propagandakísérletet elfojtanak, és a kommunistákat „észre térítik".

Az antifasiszta baloldal, elsősorban a kommunisták elleni akciókkal párhuzamosan Párizs és London a végletekig elhúzta a Szovjetunióval való tárgyalásokat. A szovjet kormány 1939. július 24-én azt indítványozta, hogy a vezérkarok kezdjenek közvetlen megbeszéléseket. A Szovjetuniónak nem volt közös határa Németországgal, ezért kérte, hogy adott esetben hadereje átvonulhasson Lengyelországon, és hogy az a balti államokra (Észtország, Lettország és Litvánia) is vonatkozzék. Párizs és London azonban a lengyel kormány visszautasítására hivatkozva kibújik az egyezmény megkötése alól, holott meggyőzhették volna a lengyel kormányt, hiszen csak a francia kormány 430 millió frankos hitelt folyósított a lengyel uralkodó köröknek, London pedig augusztus 25-én kölcsönös segélynyújtási egyezményt írt alá Varsóval.

Mindez világosan jelezte, hogy London és Párizs úgy akart szövetkezni a Szovjetunióval, hogy azt megfossza saját határainak reális védelmétől, és garanciát sem ad a Szovjetunió nyugati támogatására. München óta egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy Anglia és Franciaország Hitlert keleti agresszióra biztatja, így remélve a náci nyugati inváziótól való megmenekedést.

A nyugati szövetség reményének meghiúsulása után augusztus 23-án a Szovjetunió, hogy a hitleri Reich agresszióját elodázza, megnemtámadási szerződést köt Németországgal. Nyolc nappal később Hitler Lengyelországra zúdítja csapatait. Az Egyesült Államok bejelenti semlegességét. Németország

nyugati határain pedig 120 francia és 2 angol hadosztály lábhoz tett fegyverrel tétlenül nézi, hogy a náci szoldateszka hogyan rohanja le a velük szövetséges Lengyelországot. Szeptember 17-én, amikor Lengyelország összeomlott, a Szovjetunió, határainak védelme érdekében megszállja Ukrajnának és Nyugat-Belorussziának azokat a részeit, melyeket 1921-ben a lengyel kormány elorozott tőle. Erről a tényről maga Churchill jelentette ki: „szükséges lépés volt Oroszország biztonsága szempontjából a náci agresszió veszélyével szemben".

De Gaulle is elismerte ezt, és évekkel később, 1944 decemberi moszkvai látogatása során nem is vitatta a Szovjetunió természetes jogát az 1921 előtti határállapot visszaállítására. A lengyel belső helyzettel kapcsolatosan azonban – ellentétben Churchillel és Roosevelttel – nem ismerte fel a realitásokat, és olyan lengyel politikát követelt a Szovjetuniótól, amely a háború előtti állapotot, vagyis a földbirtokosok és tőkések hatalmát hozta volna vissza.

Természetesen a Tábornok külpolitikájának nem ez volt az egyetlen tévedése a háború alatt. Az Egyesült Államokkal és főleg Roosevelttel kapcsolatosan is tévedett, amikor is az 1917–18-as viszonyokat próbálta az 1943–44-es helyzetre alkalmazni. Úgy vélte, hogy 1918-hoz hasonlóan Amerika a háború befejeztével ezúttal is visszavonja Európából expedíciós hadseregét, és a világ újrafelosztásának kérdését rábízza az európai győztes hatalmakra. Churchill, aki már az USA hadbalépésének napján felismerte ennek ellenkezőjét, ezért vált de Gaulle szemében Roosevelt „alárendeltjévé".

Kétségtelen, hogy a Tábornok hosszú és nehéz utat tett meg londoni felhívásától Párizsba érkeztéig. A francia gyarmatbirodalom országainak lépésről lépésre történt meghódítása, a Szabad Franciaországhoz való csatlakozások ára, a függetlenségi ígéretek – mindenekelőtt Szíria és Libanon esetében – de Gaulle-t a francia gyarmatok függetlenségre törekvő nemzeti értelmisége és polgársága számára a „rokonszenves franciává" tették. De ez egyben olyan elkötelezettséget is jelentett a Tábornoknak, amely szükségszerűen módosításra kényszerítette a Birodalom országainak státuszáról és az Anyaországhoz fűződő kapcsolataikról vallott korábbi elképzeléseit. De Gaulle szerepének – még nacionalista nagyhatalmi indítékú cselekedeteinek is – jelentősége annak köszönhető, hogy nagy vonalakban felismerte és a gyakorlatban alkalmazta azokat a szinte naponta változó realitásokat, melyeket az antifasiszta koalícióhoz történt csatlakozása felkínált.

Egy kiadói előszónak természetesen nem lehet feladata, hogy az Elmékiratokban szereplő minden történelmi eseményhez a teljesség érdekében megjegyzéseket fűzzön, vagy a szerző szándékait magyarázgassa, de néhány történelmileg azóta már igazolt szemléletbeli tévedésre ezúttal, amidőn a kiadó a magyar olvasó kezébe adja Charles de Gaulle Háborús Emlékiratainak három kötetét, fel kellett hívni az olvasó figyelmét. Közel három évtizeddel az emberiség eddigi legnagyobb áldozatokat követelő háborújának befejezése után – szubjektív tévedéseivel együtt – tanulságos visszaemlékezés ez a könyv azoknak, akik végigélték, szenvedték ezt a világméretű katasztrófát, de azoknak is okulás, akik már a békében születtek, hiszen a történelemmé váló múlt példa lehet a jelen és a jövendő nemzedékeinek.

A RIADÓ

(1940-1942)

A lejtőn

Egész életemre szóló határozott eszményképet alakítottam ki Franciaországról. Ezt érzéseim éppúgy sugallták, mint értelmem. Érzelmi énem természetesen mesebeli hercegnőnek vagy falfestmények madonnájának képzeli Franciaországot, olyannak, akire különleges és kivételes sors vár. Ösztönösen hiszek abban, hogy a Gondviselés csodálatos sikerekre vagy elrettentő balsorsra szánta. Ha mégis úgy fordul a kocka, hogy tetteit és történelmét középszerűség jellemzi, akkor az az érzésem támad, hogy ez olyan lehetetlen eltévelyedés, amely a franciák hibáinak és nem a haza nemtőjének tulajdonítható. De gondolkodásom tényeken alapuló oldala is arról győz meg, hogy Franciaország csak akkor talál igazán magára, amikor az élre kerül, mert csak a nagy vállalkozások képesek ellensúlyozni azokat a bomlasztó csírákat, amelyeket Franciaország népe magában hordoz. Hazánknak – bárha egyebekben olyan is, amilyen – halálos veszélyben kell magasba törnie és szálegyenesen állnia. Röviden: Franciaországot szerintem a nagyság teszi azzá, ami.

Ez a hit velem együtt fejlődött, erősödött abban a környezetben, ahol születtem. Apámat, aki gondolkodó, művelt, hagyománytisztelő ember volt, áthatotta Franciaország méltóságának érzése. Megtanított történelmére. Anyám éppoly szenvedélyesen szerette hazáját, mint amilyen hű volt vallásos meggyőződéséhez. Három fivéremnek, a nővéremnek és magamnak is második énünkké vált egyfajta, hazánk iránti aggódó önérzet. Engem, a lille-i kisfiút, mindennél jobban megragadtak Párizsban nemzeti nagyságunk jelképei: a Notre-Dame-ra leereszkedő éjszaka, a felséges versailles-i est, a napsütötte Diadalív, az Invalidusok Dómján lengő zsákmányolt zászlók. Semmi sem hatott rám annyira, mint nemzeti sikereink megnyilvánulásai: az orosz cárt fogadó lelkes nép, a longchamp-i parádé, a Világkiállítás csodái, pilótáink első repülőútjai. Semmi sem szomorított el olyan mélyen, mint gyengéink és kudarcaink, amelyeket gyermekkoromban az arcok és a beszélgetések árultak el nekem: Fachoda feladása,* a Dreyfus-ügy, a társadalmi konfliktusok, a

* Fachoda ma: Kodok szudáni város, ahol az angol–francia gyarmatosító érdekek véres harcokban csaptak össze 1896–1899 között, amikor is a franciák visszavonulásra kényszerültek.

vallási viszályok. Semmi sem hatott meg jobban, mint amikor a múlt sorscsapásairól beszéltek: ha apám emlékeztetett a Le Bourget-i és a stains-i* hiábavaló kitörésre, amelynél megsebesült; ha anyám megemlítette, mennyire kétségbeesett kislány korában, amikor szüleit könnyezni látta a hír hallatán, hogy „Bazaine megadta magát".**

Serdülő koromban főként az érdekelt, ami Franciaországgal történt, lett légyen az történelmi probléma vagy közéleti kérdés. Vonzott a közélet szünet nélkül folyó színjátéka, de ezért bíráló szemmel tekintettem rá. Magával ragadott egyes személyiségek intelligenciája, hevessége, ékesszólása, de szívemet fájdalom szorongatta annak láttán, hogy oly sok tehetség kallódott el a politikai zűrzavarban és a nemzet megosztottságában. Ehhez járult még, hogy a század kezdetén feltűntek a háború előjelei. Meg kell mondanom, hogy kora ifjúságomban borzadály nélkül képzeltem el és előre dicsőítettem ezt az ismeretlen kalandot. Mindent egybevetve, nem kétlettem, hogy Franciaországra gigászi megpróbáltatások várnak, és hogy az életemnek az az értelme, hogy egyszer majd jelentős szolgálatot tehessek hazámnak, és szentül hittem: erre alkalmam is adódik.

Amikor beléptem a hadseregbe, azt a világ egyik legnagyszerűbbjének éreztem. A reázúduló bírálatok és szidalmak örökös áradatában ez a hadsereg derűsen, sőt titkos reménnyel várta azoknak a napoknak eljöttét, amikor majd minden tőle függ. Saint-Cyr*** után Arrasban, a 33. gyalogezredben voltam kezdő tiszt. Első ezredesem Pétain, a gyakorlatban tanított meg rá, hogy mit jelent a parancsnoki rátermettség és a parancsnoklás művészete. Azután – miközben a háború drámája mint a fergeteg a szalmaszálat sodort magával a tűzkeresztségen, a lövészárkok kálváriáján, rohamokon, bombázásokon, sebesüléseken, hadifogságon át – láthattam, hogy Franciaország, amelyet a rendkívül megcsappant születési arányszám, az üres elméleti szócséplések és a hatalmon levők hanyagsága megfosztott a védelméhez szükséges eszközök egy részétől, hihetetlen erőfeszítéseket tesz, és önerejéből, mérhetetlen áldozatokkal pótolja mindazt, amiben hiányt szenved, és győzelmesen állja ki a próbát. Láttam Franciaországot, amint a legkritikusabb napokban megszilárdítja küzdőszellemét, eleinte Joffre égisze alatt, majd pedig a „Tigris"**** ösztönzésére. Végül láthattam azután, amint a veszteségektől legyengült társadalmi szerkezettel és erkölcsi egyensúllyal, tétova léptekkel újra elindult végzete felé, mert a rendszer ismét korábbi mivoltához lett hasonlóvá, és megtagadta Clemenceau-t, elvetette a nagyságot és visszatért a zűrzavarhoz.

A következő esztendőkben pályafutásom változatos állomásokhoz érkezett: küldetés és hadjárat Lengyelországban, történelmi tanszék Saint-Cyr-

* A poroşz–francia háború csatái.

** Bazaine, Achille (1811–1888) – francia marsall. Részt vett a krími (1855), az itáliai (1859) expedíciós háborúkban. 1870-ben III. Napóleon főparancsnoknak nevezte ki. 1870. október 27-én a porosz seregeknek megadta magát. Száműzetésben halt meg Madridban.

*** Saint-Cyr – a leghíresebb francia katonai akadémia.

**** A „Tigris" – Clemenceau francia miniszterelnök beceneve.

ben, Hadi Iskola, a Marsall* kabinetirodája, a 19. vadász zászlóalj parancsnoki tiszte Trèves-ben, vezérkari szolgálat a Rajnánál és a Közel-Keleten. Mindenütt tapasztaltam, hogy az elért sikerek nyomán újjászületett Franciaország presztízse, de ugyanakkor vezetőinek következetlensége kétessé tette a jövőt. Mindent egybevetve, úgy találtam, hogy a katonai hivatás rendkívül vonzza értelmemet is, szívemet is. A tétlenségre kárhoztatott hadseregben a jövendő nagy tetteinek eszközét láttam.

Napnál világosabb volt, hogy a háború** végkifejlete nem biztosította a békét. Németország, amint újból erőre kapott, visszatért hatalmi törekvéseihez. Addig, amíg Oroszország elszigetelődött forradalmában, amíg Amerika eltávolodott Európától, amíg Anglia Berlint pátyolgatta, hogy Párizsnak Angliára legyen szüksége, amíg az utódállamok gyengék maradtak és nem volt köztük összhang, addig ez azt jelentette, hogy Franciaországnak egyedül kellett fékentartania a Reichet.*** Franciaország valóban tett is erre erőfeszítéseket, de nem folyamatosan. Így történt azután, hogy politikánk eleinte Poincaré vezetése alatt a kényszert alkalmazta, azután Briand ösztönzésére megkísérelte a megbékélést, végül pedig a Népszövetségben keresett menedéket. Németország azonban egyre felfuvalkodottabbá vált. Hitler közeledett a hatalomhoz.

Ebben az időszakban a Nemzetvédelmi Főtitkárságra osztottak be. Ez állandó jellegű szervezet volt, amely a miniszterelnök rendelkezésére állott, hogy az államot és a nemzetet felkészíthesse a háborúra. 1932-től 1937-ig, tizennégy kormány alatt, elvi síkon az ország védelmével kapcsolatos minden politikai, műszaki és adminisztratív tevékenységben részt vettem. Így – többek között – tanulmányoznom kellett azokat a biztonsági es fegyverzetkorlátozási terveket is, amelyeket André Tardieu és Paul-Boncour terjesztett elő Genfben. A Doumergue-kabinetnek, amikor ez a kormány a Führer hatalomra jutása után úgy határozott, hogy politikai irányt változtat, a döntések meghozatalához adatokat kellett szolgáltatnom. Pénelopé vásznaként nekem kellett szőnöm annak a törvénynek a tervezetét, amely a háború idején a nemzet megszervezésének alapja lesz. Foglalkoznom kellett azokkal az intézkedésekkel, amelyekkel a polgári közigazgatást, az ipart, a közszolgáltatásokat mozgósítani lehet. A rám váró feladatok, a viták, amelyeken részt vettem, a kapcsolatok, amelyeket meg kellett teremtenem, erőforrásaink nagyságát, de egyben az államszerkezet gyengeségét is kimutatták.

Mert e területen aztán megmutatkozott a hatalom gyarlósága. Nem arról van szó, mintha az ott szereplők híjával lettek volna az intelligenciának vagy a hazaszeretetnek. Bár a kormányok sűrűn váltották egymást, ennek ellenére a minisztériumok élén vitathatatlanul értékes férfiakat és néha nagy tehetségeket is láttam. De a hatalmi játszma felemésztette tetterőiket és megbénította őket. A közügyek hallgatag, de szenvedélyes tanújaként szemem előtt ugyanannak a forgatókönyvnek folytonos ismétlődése játszódott le. A

* Ekkoriban de Gaulle Pétain (immár marsall) szárnysegéde volt.

** Az I. világháború (1914–1918).

*** Reich, Német Birodalom – a továbbiakban a Hitler és pártja uralomra jutása utáni harmadik Német Birodalmat jelenti.

miniszterelnöknek, alighogy hivatalba lépett, máris viaskodnia kellett a számtalan követeléssel, bírálattal és ígérgetéssel. Ez, anélkül hogy úrrá tudott volna lenni rajtuk, egész tevékenységét lekötötte. A parlament nemcsak hogy nem támogatta, de tőrt vetett neki, és sorozatosan cserbenhagyta. Miniszterei a vetélytársai voltak. A közvélemény, a sajtó, a hatalmi csoportok minden sérelmük adott céltáblájának tekintették. Egyébként mindenki – ő maga leginkább – tudta, hogy csak rövid ideig lesz hivatalban. Valóban, néhány hónap múltán át kellett adnia a helyét. A nemzetvédelem tekintetében az ilyen körülmények lehetetlenné tették, hogy a felelős beosztásban levők folyamatosan tervezzenek, megfontolt döntéseket hozzanak, és végrehajtsák intézkedéseiket, vagyis politikát alakítsanak ki.

Ezért történt azután, hogy a tisztikar, amelynek az államhatalom csak elvétve és akkor is ellentmondásos ösztönzést adott, konformizmusába zárkózott. A hadsereg beledermedt azokba az elgondolásokba, amelyek a legutóbbi háború befejezése előtt voltak helytállóak. Annál is inkább hajlamos volt erre, mert a hadsereg vezetői megöregedtek, és ragaszkodtak begyepesedett elképzeléseikhez, amelyek valaha dicsőséget hoztak nekik.

Így azután a jövendőnek szánt stratégiai elgondolásokban a helyhez kötött és folyamatos arcvonal gondolata uralkodott. A szervezés, a stratégia, a kiképzés, a fegyverzet ennek megfelelően alakult. Természetesnek tartották, hogy Franciaország háború esetén mozgósítja tartalékait és a lehető legtöbb hadosztályt állítja fel, és ezeknek a hadosztályoknak nem az a feladatuk, hogy manőverezzenek, támadjanak, hanem hogy tartsák az arcvonalakat. Ezeket a hadosztályokat a francia és a belga határ – Belgium akkoriban határozott szövetségesünk volt – mentén helyezték volna el, hogy ott várják az ellenség támadását.

Ami a harci eszközöket illeti: a tankok, a repülőgépek, a vontatott és a tengelyen szállítható ágyúk a nagy háború utolsó csatáiban megmutatták ugyan, hogy segítségükkel meglepetést lehet kelteni és áttörést lehet végrehajtani, most mégiscsak a vonalak erősítésére és a vonalaknak helyi ellentámadások által történő helyreállítására szándékoztak ezeket felhasználni, bár harci erejük azóta folyamatosan tovább nőtt. A harci eszközök típusait is ennek megfelelően szabták meg: rövid hatósugarú könnyű lövegekkel felszerelt lassú harckocsik, amelyek a gyalogság kísérésére alkalmasak, de nem felelnek meg gyors és önálló akciók céljaira; vadászrepülőgépek, amelyeknek feladata az égbolt védelme; mellettük a hadseregnek kevés bombázó gépe volt, támadó gépe pedig egyáltalán nem; a tüzérségi lövegeket úgy alakították ki, hogy azok csak rögzített állásból, keskeny horizontális lősíkban tudjanak tüzelni, és nem szolgálták azt a célt, hogy minden terepen áthatolhassanak és minden irányba lőhessenek. Mi több, az arcvonalat előre meghatározták a Maginot-vonal védművei, amelyeket a belga erődítmények hosszabbítottak meg. Így azután az volt az elgondolás, hogy a hadra kelt nemzet mintegy gátat emel, amelynek védelmében, mint vélték, ki lehet majd várni, hogy a blokád felőrli, a szabad világ nyomása pedig összeomlásba dönti az ellenséget.

Az ilyenfajta háborús elképzelés megfelelt a rendszer szellemének. Az

olyan társadalom, amelyet a hatalom gyengesége és a politikai széthúzás stagnálásra kárhoztat, feltétlenül ilyen statikus jellegű védelmi rendszert alakít ki. Emellett az a biztatóan hangzó recept nagyon is jól megfelelt az ország közhangulatának, így azután mindenki, aki azt akarta, hogy megválasszák, hogy sikere legyen, vagy hogy írásműve megjelenjék, élénken helyeselte. A közvélemény abban az illúzióban ringatta magát: ha harcol a háború ellen, megakadályozza a kardcsörtetőket a háború elkezdésében, és a sok öldöklő gyalogrohamra emlékezve nem ismerte fel, hogy azóta a gépesítés forradalmasította a hadviselést, és nem törődött a támadás problémáival. Mindez együttvéve nemzetvédelmünk alapelvévé a passzivitást tette.

Az volt a véleményem, hogy ez a felfogás a lehető legveszedelmesebb. Megítélésem szerint hadászatilag ez teljesen az ellenfélnek engedte át a kezdeményezést. Politikai szempontból pedig – úgy véltem – azzal a nyilvánosan hangoztatott kijelentésükkel, hogy hadseregeinket az országhatáron helyezzük el, Németországot az akkor még elszigetelt gyengébb államok – a Saar-vidék, a Rajna-vidék, Ausztria, Csehszlovákia, a balti köztársaságok,* Lengyelország stb. – elleni támadásra ösztönözzük, továbbá ezzel a magatartással elfordítjuk magunktól Oroszországot; Olaszországot pedig biztosítjuk arról, hogy bármit tegyen is, rosszindulatának nem vetünk gátat. Végezetül erkölcsi szempontból siralmasnak tartottam azt a tévhitet kelteni az országban, hogy egy esetleges háború számunkra a lehető legkevesebb harcot jelenti.

Az igazat megvallva, a cselekvés problematikája, és az, hogy mi módon kellene az államnak inspirálnia és foglalkoztatnia a hadsereget, valamint a kormány és a katonai parancsnoki kar kapcsolatának kérdése már régóta foglalkoztatott. Erre vonatkozólag már több publikációban, a „Viszály az ellenség táborában", „A kard éle" című műveimben és jó néhány, folyóiratban megjelent cikkemben kifejtettem a véleményemet. Nyilvános előadásokat tartottam a háború vezetéséről, például a Sorbonne-on is. De 1933 januárjában Hitler a Reich ura lett. Ettől kezdve az események szükségszerűen rohanvást követték egymást. Minthogy senki sem tett a helyzetnek megfelelő javaslatot, kötelességemnek tartottam a közvéleményhez fellebbezni és a nyilvánosság elé terjeszteni saját terveimet. Minthogy azonban ez következményekkel is járhatott, számíthattam rá, hogy egy napon reám irányulnak a közélet fényszórói. Katonai fegyelemben eltöltött huszonöt esztendő után nem volt könnyű rászánni magam a nyilvános állásfoglalásra.

„A hivatásos hadsereg felé" címmel terjesztettem elő tervemet és gondolataimat. Azt javasoltam, hogy sürgősen teremtsenek olyan hadsereget, amely manőverezni és csapásokat mérni tud; ez a hadsereg legyen gépesített, páncélozott, személyi állománya elit legyen, és csatlakozzék a mozgósítás révén hadra szólított nagy egységekhez. 1933-ban a *Revue Politique et Parlementaire* egy cikke szolgált számomra bevezetőül. 1934 tavaszán jelentettem meg köny-

* Litvánia, Lettország, Észtország a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után (1918-tól) önálló volt, s csak az 1940-ben végbement belső forradalom után csatlakozott a Szovjetunióhoz.

vemet, amelyben kifejtettem a katonai szervezésről alkotott elgondolásomat, és megteremtésének indokait.

Miért? Mindenekelőtt Franciaország határainak védelmével foglalkoztam, és rámutattam, hogy észak és északkelet felől a földrajzi adottságok kedvezőek országunk lerohanására. A német népet nagyhatalmi törekvései nyugat felé csábítják, és Belgiumon át jelölik ki számára az irányt Párizs felé. A francia népet pedig, alkatánál fogva, minden háborús konfliktus elején meglepetés éri. Mindez parancsolóan követeli haderőnk egy részének állandó készültségben tartását, hogy bármely pillanatban felfejlődhessen. „Rosszul biztosított alakulatok kapkodó védekezése közepette – írtam – nem tudunk a meglepetéstől úgy felocsúdni, hogy elviselhessük az első csapást. Eljött a pillanat, amikor tartalékainkat és sorkatonaságunkat – amely a nemzeti ellenállás fő eleme, de lassan vonható össze és nehézkesen használható fel – ki kell egészítenünk egy olyan mozgékony szervezettel, amely késedelem nélkül tud cselekedni, tehát állandó készenlétben áll, egységes és harcedzett."

Ezután áttértem a műszaki problémákra. Amióta a hadászatban a gépek dominálnak, a harci eszközök felhasználásának minden vonatkozásban lényeges elemévé vált, hogy a gépeket megfelelő képzettségű emberek kezeljék. Különösen áll ez azokra az új eszközökre – a páncélkocsikra, repülőgépekre, hajókra –, amelyeket a motorizáció hívott életre. Ezek a harci eszközök igen gyors ütemben tökéletesedtek, és új alapokra helyezték a hadvezetést! Megjegyeztem: „Nyilvánvaló, hogy ezután szárazföldön, tengeren és levegőben hatalmas fölényben lesz a többé-kevésbé kiképzett tömegekkel szemben az olyan válogatott legénység, amely a rendkívül nagy hatású és különféle harci eszközökből a lehető legnagyobb teljesítményt hozza ki." Paul Valéryt idéztem: „Szemünk előtt játszódnak majd le csoportosan cselekvő, válogatott emberek tettei; ezek néhány pillanat alatt, nem várt időpontban pusztító eseményeket visznek véghez."

Foglalkoztam a feltételekkel, amelyeket a politika kényszerít a hadászatra, és megállapítottam, hogy a stratégia nem szorítkozhat az ország területének puszta védelmére, minthogy cselekvésének színterét a határokon túlra kell kiterjesztenie. „Akár tetszik, akár nem, egy kialakult rendszer részei vagyunk, és e rendszer elemei összefüggenek egymással... Nagyon is érint bennünket például az, ami Közép- és Kelet-Európával, Belgiummal, a Saar-vidékkel történik... Mennyi vérrel, és könnyel fizettük meg a Második Császárságnak azt a hibáját, hogy tétlenül elnézte Sadovát,* anélkül hogy felvonultatta volna a hadsereget a Rajnánál?... Készen kell tehát állanunk, hogy bármikor, bármely alkalommal, cselekedni tudjunk az ország határain kívül is. Hogyan kell gyakorlatilag eljárnunk, ha valamilyen intézkedés megtételére mozgósítanunk kell tartalékainkat?..." Ehhez járul még, hogy Németország és közöttünk a haderő tekintetében újból megindult versengésben feltétlenül mennyiségi hátrányba kerülünk. Viszont, „tekintetbe

* Sadová – kelet-csehországi város Hradec Králové (Königgrätz) közelében, ahol 1866. júl. 3-án a poroszok döntő csapást mértek az osztrák hadseregre. Az így megerősödött poroszok azután négy évvel később Franciaországot kényszerítették térdre.

véve kezdeményező és alkalmazó készségünket, becsvágyunkat, csak rajtunk múlik, hogy minőségi tekintetben miénk legyen a fölény". A következőképp fejeztem be ezt a *Miértet*: „Mozgékony, elhárító és visszavágni képes alakulatokkal kell tehát rendelkeznünk."

Hogyan? A válasz alapjait a motorok szolgáltatják: „a motorok, amelyek alkalmasak rá, hogy ha kell, bármit, bármilyen sebességgel, bármilyen távolságra eljuttassanak... A motoroknak, ha páncélzattal vannak ellátva, olyan tűz- és ütőerejük van, hogy a harc üteme összhangba kerül a hadmozdulatok ütemével." Ebből kiindulva jelöltem meg az elérendő célt: „Hat, teljesen gépesített, részben páncélozott sorhadosztály és egy könnyű hadosztály alkotja azt a hadsereget, amely alkalmas a végcél elérésére."

Világosan meghatároztam e hadsereg összetételét. A sorhadosztályok mindegyikének a következő alakulatokból kell állnia: egy páncélos dandár, amelyhez egy nehéz harckocsi-ezred, egy közepes harckocsi-ezred és egy könnyű harckocsi-zászlóalj tartozik: egy motorizált lövész dandár, amely gépjárműn bármilyen terepre szállítható két ezredből, és egy vadász zászlóaljból áll; egy tüzér dandár, ezt a dandárt egy tarackos és egy nehézágyús ezred alkotja, és egy légvédelmi csoport egészíti ki. A hadosztályhoz a három dandáron kívül még egy felderítő ezred, egy műszaki, egy híradós, egy álcázó zászlóalj és kisegítő alakulatok tartoznának. A felderítésre és távolsági biztosításra szánt könnyű hadosztályt gyorsabb harceszközökkel szerelnék fel. Lennének ezen kívül a hadseregnek általános tartalékai: harckocsik és igen nehéz lövegek, műszakiak, híradósok és álcázók. Végezetül erős felderítő, vadász és támadó repülőkötelékek csatlakoznának szervesen ehhez a nagy alakulathoz: egy-egy csoport mindegyik hadosztályhoz, egy ezred az egészhez, anélkül hogy csorbítanák azokat az együttes akciókat, amelyeket a gépesített hadsereg a levegőből a motorizált földi hadsereggel összhangban folytatna.

Ahhoz azonban, hogy ez a mozgó alakulat, mindazzal az összetett és költséges hadfelszereléssel, amellyel ellátják, a lehető legjobb teljesítményre legyen képes, hogy ez a hadsereg bármely hadszíntéren gyorsan, utánpótlás nélkül tudjon cselekedni, és ne kelljen kiképzéssel töltenie az idejét, hivatásos személyi állományból kell összeállítani. Teljes létszáma: 100 000 fő. A csapatok tehát továbbszolgálókból állanának. Az elit hadtestben eltöltött hatesztendős szolgálat reájuk nyomná a műszaki tudás, a vetélkedésre való hajlam és a testületi hovatartozás öntudatának bélyegét. Közülük kerülnének ki azután a sorkatonaság alakulatainak keretei.

A továbbiakban leírtam, hogyan lehetne ezt a hadászati faltörő kost egy jól kiépített védelmi rendszer áttörésére felhasználni. A hadseregnek váratlanul, egyetlen éjszaka alatt kellene felfejlődnie – ezt az összes alakulatok gépesítése teszi lehetővé –; bármely terepen akcióképesen működnie, alkalmazva az aktív és passzív álcázást. 3000 lépcsőzetesen felállított harckocsi támadásának átlagosan 50 kilométeres arcvonalon kell megindulnia, ezt a támadást a decentralizáltan elhelyezett tüzérség követi és támogatja, nyomukban kell felvonulniok a gyalogosoknak, akiket tűzfegyvercikkel és segédalakulataikkal együtt szállítanak a harc színhelyére; mindez két vagy há-

rom hadtestre oszlik, amelyet a hadosztályok és a hadtest repülőalakulatai felderítő tevékenységgel segítenek és támogatnak. Az egész rendszer előrehaladása rendes körülmények között harci naponként eléri az 50 kilométert. Ezt követően – ha az ellenség szívósan ellenáll – általános átcsoportosításra kerül sor vagy avégett, hogy oldalirányban szélesítsék ki a rést, vagy az előretörés újból való megindítása, avagy a meghódított terület megtartása végett.

De ha a „védelmi falat" egyszer már áttörték, váratlanul a leghatalmasabb távlatok nyílhatnak meg. Ekkor a siker kiaknázására a gépesített hadsereg legyező alakban fejlődhet fel. Ezzel kapcsolatban a következőket írtam: „Ha a siker már megszületett, sietünk learatni annak gyümölcseit. A siker kiaknázásakor látni fogjuk, hogy mindaz, ami korábban csak álomnak tűnt, valósággá válik ... Akkor megnyílik majd a nagy győzelmek útja, azoké, amelyek átfogó hatásuk és gyorsaságuk miatt általános megrázkódtatást keltenek az ellenség táborában, éppúgy, mint ahogy egy pillér megroppanása néha az egész székesegyházat romba dönti ... Akkor láthatjuk majd, hogy a gyorsan mozgó alakulatok messze az ellenség hátába hatolnak, és lecsapnak érzékeny pontjaira, felborítják védelmi rendszerét ... Így foglalja el helyét újból a harcászati eredmények hadászati kiaknázása, ami valaha a hadművészet legfőbb célja és csúcspontja volt ... De a sarokba szorítottságnak egy bizonyos pontján és védelmi eszközeik megsemmisítése esetén maga az ellenséges nép és állam is összeroppanhat".

Annál is inkább és annál előbb megtörténhet ez, mivel „ez a meglepetéskeltési és áttörési készség tökéletesen egybevág a harci repülőalakulatok mostantól fogva lényeges sajátosságaival". Felidéztem a légi hadsereget, amely bombatámadásaival előkészíti és tartóssá teszi a földön operáló gépesített hadsereg hadműveleteit, másrészt viszont a gépesített szárazföldi hadsereg az elpusztított övezetekbe történő benyomulásával nyomban kihasználhatja a repülőalakulatok pusztító erejű hadműveleteinek hadászati előnyeit.

A hadművészet ilyen mélyreható átalakulása a parancsnoki kartól is hasonló átalakulást követel. Kiemeltem azt a tényt, hogy mostantól fogva a holnap hadseregének egyes alakulatai közt az összeköttetést rádiókapcsolat teszi lehetővé, majd annak ábrázolásával fejeztem be írásomat, hogy hogyan kell a parancsnoki karnak az új szervezetet irányítania. A parancsnokoknak ezután már nem az lenne a feladatuk, hogy föld alatti fedezékekből, személytelen utasításokkal, a távolból irányítsák a katonákat. Ellenkezőleg, a parancsnok jelenléte, szeme, példája újból lényegessé válik a harctér drámájában, amely telve van előre nem látott kockázatokkal, és a gépesített haderők harcában felvillanó pillanatnyi lehetőségekkel. A parancsnok személyisége sokkal fontosabb, mint a tankönyvekben foglalt előírások. „Nem lesz-e sokkal jobb – kérdeztem –, ha a fejlődés ily módon olyanok felemelkedésének kedvez, akik azokban a tragikus órákban, amikor a pergőtűz elsepri az előítéleteket és a megszokásokat, szilárdan állnak a talpukon, és ezáltal válnak szükségessé?"

Végezetül az államhoz fordultam. Bármely más testülethez hasonlóan, a hadsereg sem alakul át önmagától. Az államnak az a feladata, hogy meg-

teremtse azt a különleges hadtestet, amelynek mélyreható változásokat kell előidéznie a katonaság intézményében, de egyben a haditechnikában és a hadipolitikában is. Bizonyára ma inkább, mint valaha, szükség volna egy Louvois-ra vagy egy Carnot-ra*. Másrésztől viszont egy ilyen jellegű reform csak része lehet a nagy egésznek, csak egyik alkotóeleme az ország megújulására irányuló erőfeszítésnek. „Ha azonban a hadseregben kezdődne el egy nemzeti újjáalakulás, ez megfelelne a dolgok természetes rendjének. Ha ez így történne, akkor Franciaország hadserege a haza menedéke és a haza megfiatalitását szolgáló kemény munka pezsdítő kovásza lenne, mert a kard a világ tengelye, és a nagyság oszthatatlan."

Ennek az összefoglaló tervnek kialakításában természetesen felhasználtam azokat az eszmeáramlatokat, melyeket a „hadra fogott" motor megjelenése indított el világszerte. Estienne tábornok, a harckocsik apostola és első felügyelője már 1917-ben úgy gondolta, hogy a gyalogságot kísérő harckocsikhoz képest lényegesen több törjön messze előre. Ezért történt, hogy 1918 végén hatalmas hatvantonnás tankok kezdtek kikerülni az üzemekből. A fegyverszünet azonban leállította a gyártást, és ezt a stratégiát az „együttes akció" elméletébe kényszerítette, megerősítve ezzel a „kísérés" teóriáját. Az angolok, akik a királyi tankhadtestnek 1917-ben Cambrai-nál egy nagy kiterjedésű és mély akcióban történt bevetésével úttörőknek bizonyultak, továbbra is fenntartották a páncélos alakulatok önálló harcának elgondolását. Ennek az elgondolásnak Fuller tábornok és Liddell Hart volt a vezéralakja. Franciaországban a parancsnokság 1933-ban a suippes-i táborba gyűjtötte össze a szétszórt páncélos egységeket, és csapatbiztosítási, valamint felderítési célokra alkalmazott egy embrionális állapotban levő könnyű hadosztályt.

Mások még messzebbre tekintettek. Von Seeckt tábornok 1929-ben megjelent „Egy katona gondolatai" című művében elemezte, milyen lehetőségei vannak egy ilyen minőségi hadseregnek – ezen ő a 100 000 főnyi, hosszú ideig szolgáló személyi állományból álló Reichswehrt értette – a széteső tömegekkel, vagyis szerinte a franciákkal szemben. Douhet olasz tábornok számításokat végzett arra nézve, milyen hatással lehetnek a légi bombázások az ipari központokra és a nagyvárosokra, s e számítások alapján úgy vélte, hogy a légi hadsereg egymaga is döntést érhet el. Végül pedig a „Maximum-terv", amelyet Paul-Boncour 1932-ben Genfben támogatott, azt indítványozta, hogy bocsássanak a Népszövetség rendelkezésére egy olyan hivatásos haderőt, amely Európa összes harckocsijaival és repülőgépeivel rendelkezik. A haderő feladata a kollektív biztonság fenntartása lett volna. Az én ter-

* Louvois, François Michel Le Tellier márki (1641–1691) – hadügyi államtitkár, majd XIV. Lajos minisztere. Jelentős szerepe volt a francia hadsereg korszerűsítésében. Ennek volt köszönhető Elzász megszerzése.
Carnot, Lazare Nicolas (1753–1823) – a nagy francia forradalom kiemelkedő alakja, a forradalmi honvédelem megteremtője. Később Napóleon hadügyminisztere. Bár ellenezte Napóleon császárrá kiáltását, és ezután visszavonult, de a száznapos császárság idején elvállalja a belügyminiszteri tisztet. Napóleon bukása után emigrációba megy, és ott is hal meg (Magdeburg). Hadmérnökként a hadsereg technikai fejlesztésének híve volt.

vem arra irányult, hogy mindezeket a töredékes, de összetartozó elgondolásokat egyesítsem és Franciaország előnyére megvalósítsam.

Elenite a mű érdeklődést keltett ugyan, de nem kavarta fel a kedélyeket. Amíg úgy tűnt, hogy „A hivatásos hadsereg felé" csupán gondolatokat vet fel, amelyeket a hierarchia tetszése szerint felhasználhat, szívesen láttak benne eredeti elméletet. Senkinek se jutott eszébe, hogy e könyv nyomán megváltozhatnék katonai szervezetünk. Ha úgy véltem volna, hogy az idő nem sürget, valóban beérhettem volna azzal, hogy elméletemet a szakkörökben juttassam érvényre, és arra számíthattam volna, hogy az események haladtával érveim majd utat törnek maguknak. Hitler azonban – a maga részéről – nem várt.

Hitler már 1933 októberében szakított a Népszövetséggel, és kijelentette, hogy fegyverkezési kérdésekben szabad keze van. A Reich az 1934-es és 1935-ös esztendőkben hatalmas erővel látott hozzá a hadianyaggyártáshoz és a hadseregszervezéshez. A nemzetiszocialista rendszer fennen hirdette, hogy szét akarja zúzni a versailles-i szerződést, és „Lebensraum"-ot hódít magának. E politikához támadó hadigépezetre volt szüksége. Hitler, természetesen, az általános mozgósítást is előkészítette. Nem sokkal hatalomra jutása után bevezette a munkaszolgálatot, majd a sorozást. Ezenkívül azonban szüksége volt egy támadásra alkalmas haderőre, hogy Mainzban, Bécsben, Prágában és Varsóban kettévághassa a gordiuszi csomót, és hogy a hegyes német lándzsa egyetlen döféssel Franciaország szívébe hatolhasson.

A beavatottak egyébként tudták, hogy a Führer reá akarta nyomni saját bélyegét az új német hadseregre, hogy készségesen hallgatott a nemrég von Seeckt tábornok köré csoportosult tisztekre, így például Keitelre, Rundstedtre, Guderianra. Ezek a tisztek a mozgékonyság, a gyorsaság, a minőség hívei voltak, és ezért a haderő gépesítését szorgalmazták. A Führer végezetül, Göring elméletcivel egyetértve, olyan légierőt akart, amelynek akciója közvetlenül a földi harccal kapcsolható össze. Hamarosan értesültem róla, hogy elolvastatta a maga számára könyvemet, amit említett tanácsadói figyelemre méltónak tartottak. 1934 novemberében megtudtuk, hogy a Reich megteremtette az első három páncélos hadosztályt. A Wehrmacht vezérkarában szolgáló Nehring ezredes akkortájt megjelent tanulmányában leírtak alapján megállapítható: e páncélos hadosztályok összetétele azonos volt azzal, amit én saját jövendő páncélos hadosztályaink számára javasoltam. 1935 márciusában Göring bejelentette, hogy a Reich hatalmas légi hadsereget teremt, és hogy ebben a sok vadászgépen kívül számos bombavetőből és támadó gépből álló jelentékeny romboló erő is helyet kap. Bár ezek az intézkedések kiáltóan szerződésszegőek voltak, kihívásukra a szabad világ mindössze a Népszövetség plátói tiltakozásával válaszolt.

Elviselhetetlen volt végignéznem, hogyan szereli fel magát a leendő ellenség a győzelem eszközeivel, miközben Franciaország mindeme eszközök híjával marad. A nemzet elképesztő fásultságában azonban egyetlen mértékadó személyiség sem hallatta szavát, hogy a szükséges intézkedések megtételét követelje. A tét oly nagy volt, hogy a visszahúzódást meg nem engedhetőnek tartottam, bár jelentőségem igen csekély volt, és egyáltalán nem vol-

tam ismert személyiség. A nemzetvédelemért a hatóságok voltak felelősek. Úgy döntöttem, hogy a vitát a nyilvánosság elé viszem.

Először André Pironneau-val, a *L'Écho de Paris* szerkesztőjével, a *L'Époque* későbbi főszerkesztőjével szövetkeztem. Pironneau vállalta a feladatot, hogy a nyilvánossággal megismertesse a gépesített hadsereg tervét, és egy nagy sajtóorgánum publicitásával ösztökélje az államhatalmat. André Pironneau kampányát az időszerű eseményekkel kapcsolta össze, és negyven cikket jelentetett meg, amelyek közismertté tették a problémát. Valahányszor az események a nemzetvédelemre irányították a közvélemény figyelmét, barátom és harcostársam a lapjában bizonygatta a különleges hadtest megteremtésének szükségességét. Amikor ismeretessé vált, hogy Németország fegyverkezési erőfeszítéseinek tengelyébe a gépesített támadó fegyverzetet helyezte, Pironneau riadót fújt, de szavát a közöny konokul elnyelte. Pironneau hússzor bizonyította be, hogy a német páncélos haderő légi támogatással védelmünket gyorsan összeroppanthatja, népünket pedig olyan vakrémületbe döntheti, amelyen az nem tud úrrá lenni.

Végül André Pironneau kitartó munkálkodásának hatására mások is felvetették a kérdést. Így Rémy Roure és Baratier tábornok a *Le Temps*-ban, Jean-Marie Bourget, de Cugnac és Duval tábornokok a *Le Journal des Débats*-ban, Émile Buré és Charles Giron a *L'Ordre*-ban, André Lecomte a *L'Aube*-ban, Émile Mayer ezredes, Lucien Nachin és Jean Auburtin pedig különböző folyóiratokban cikkezett róla. A nyilvánvaló tények azonban sokkal nagyobb súllyal estek a latba, semmint hogy azokat hírlapi cikkekkel el lehetett volna intézni. Arra kellett törekedni, hogy az ország politikai fórumai is foglalkozzanak a kérdéssel.

Paul Reynaud-t tartottam e célra a legalkalmasabbnak. Intelligenciájával képes volt átfogni az érveket, tehetségével érvényre is tudta juttatni azokat, és megvédelmezésükhöz bátorsága is volt. Mindehhez még hozzájárult, hogy bár Paul Reynaud igen ismert személyiség volt, az ember úgy érezhette, még előtte a jövő. Felkerestem, meggyőztem, és kezdtem együttműködni vele.

Paul Reynaud 1935. március 15-én a képviselőház szónoki emelvényéről lenyűgöző beszédet mondott, amelyben kimutatta, miért és hogyan kell katonai szervezetünket egy kiváló minőségű gépesített hadsereggel kiegészíteni. Nem sokkal később, amikor a kormány a kétéves kötelező katonai szolgálat megszavazását kérte a nemzetgyűléstől, Paul Reynaud – igenlő szavazata mellett – kiegészítő törvényjavaslatot nyújtott be, amelynek az volt a célja, hogy „haladéktalanul teremtsenek meg egy tíz sorhadosztályból, egy könnyű hadosztályból, általános tartalékokból és kisegítő alakulatokból álló olyan különleges harci egységet, amelyben a katonák szerződéses alapon szolgálnak, és amelyet legkésőbb 1940. április 15-éig teljes egészében fel kell állítani". Paul Reynaud három esztendeig több beszédében, amelyek alaposan felkavarták a parlamenti posványt, továbbá „A francia katonai probléma" című könyvében, cikkekben és nyilatkozatokban, végezetül pedig fontos politikusokkal és katonai személyiségekkel folytatott megbeszélésein hangoztatta álláspontját. Így egyre inkább újító és határozott államférfiként

jelentkezett, akire természetszerűleg várt a szerep, hogy súlyos válságok esetén a hatalmat gyakorolja.

Célszerűnek láttam, ha különböző hangszereken játsszák a dallamot, ezért igyekeztem más közéleti férfiakat is megnyerni. Le Cour Grandmaisont vonzotta, hogy a hivatásos hadsereg megfelelt hagyományainknak, ezért vált nemes apostolává. Három baloldali képviselő, Philippe Serre, Marcel Déat, Léo Lagrange – volt érzékük az újítás forradalmi voltának felfogására – hajlandóknak mutatkoztak csatasorba állni. Az első valóban meg is tette, méghozzá olyan ragyogó módon, hogy nagy szónokká vált és hamarosan belépett a kormányba. A második, akinek képességeire különösen számítottam, az 1936-os választáson elszenvedett veresége után ellentétes irányba sodródott. A harmadikat pártja akadályozta meggyőződése hangoztatásában. Hamarosan azonban olyan jelentékeny férfiak, mint Paul-Boncour a képviselőházból és Millerand szenátor, közölték velem, hogy a reform kérdésében kedvezően foglalnak állást.

A hivatalos szervek és félhivatalos támogatóik azonban, ahelyett hogy elismerték volna ezt a szembeötlő szükségességet, és esetleg némi módosításokkal elfogadták volna a változást, ragaszkodtak a fennálló rendszerhez. Sajnos, annyira kategorikus formában tették ezt, hogy önmaguk elől zárták el tévedéseik belátásának útját. Hogy a gépesített hadsereg koncepciójának hadat üzenhessenek, igyekeztek azt eltorzítani. Hogy ellentmondhassanak a műszaki fejlesztésnek, vitatni kezdték annak szükségét. Hogy szembefordulhassanak az eseményekkel, úgy tettek, mintha azok nem is léteznének. Rádöbbentem, hogy az eszmék összeütközése, amikor kikezdi a megszokott tévedéseket és a hatalmon levőket, a teológiai disputák szélsőséges jegyeit ölti magára.

Debeney tábornok, a nagy háború győzelmes hadseregparancsnoka, aki 1927-ben vezérkari főnökként kidolgozta a katonai szervezet törvényeit, nyíltan elítélte tervemet. A *Revue des deux Mondes*-ban teljes tekintélyét latba vetve fejtette ki, hogy bármely európai konfliktus végül is északkeleti határunkon dől el, és a probléma lényege abban van, hogy szilárdan tartsuk ezt a határt. Úgy vélte tehát, hogy sem a törvényeken, sem pedig a gyakorlaton mit sem kell változtatni, mindössze ahhoz kell ragaszkodni, hogy a meglevő szerkezetet erősítsék. Weygand tábornok ugyancsak a *Revue des deux Mondes*-ban hallatta szavát. A priori feltételezte, hogy elgondolásom kettéosztaná a hadsereget, és ekképp tiltakozott: „Semmiképp sem akarunk két hadsereget!" Nem tagadta, hogy figyelemre méltó szerepet szánok a különleges hadseregcsoportnak, de azt állította, hogy ezt a szerepet a már meglevő egységek is be tudják tölteni: „Van gépesített, motorizált és lovas tartalékunk – magyarázta. – Semmit sem kell létrehozni, minden megvan." 1939. július 4-én Lille-ben mondott nyilvános beszédében Weygand újból kijelentette, hogy mindenünk megvan, semmi sem hiányzik.

Pétain marsall is úgy érezte, hogy sorompóba kell lépnie. Chauvineau tábornok „Lehetséges-e még a lerohanás?" – című könyvéhez írt előszavában fejtette ki véleményét. A marsall hitet tett amellett, hogy a harckocsik és a repülőgépek nem módosítják a háború vitelét, és hogy Franciaország biztonsá-

gának alapja az erődítésekkel megszilárdított összefüggő frontvonal. A *Le Figaro* Jean Rivière aláírással a közvéleményt megnyugtató – nyilvánvalóan sugalmazott – cikksorozatot közölt: „A harckocsik nem legyőzhetetlenek", „A harckocsik gyengesége", „Amikor a politikusok tévednek" stb. címekkel. A *Le Mercure de France*-ban egy „háromcsillagos" tábornok még a motorizálás elvét is elvetette. „A németeknek – jelentette ki –, akik természetükből adódóan támadó szelleműek, magától értetődően szükségük van páncélos hadosztályokra. Franciaország azonban békeszerető és védekező, tehát feltétlenül motorizálás ellenesnek kell lennie."

Más bírálók gúnyolódtak. Egyikük egy tekintélyes irodalmi folyóiratban ezt írta: „Kellemetlen helyzetben van az ember, ha a delírium állapotával határos eszméket kell a szükséges udvariassággal elbírálnia. Mondjuk meg egyszerűen, hogy de Gaulle-t sok-sok évvel megelőzte Ubu apó*, aki szintén »modern« eszméket hangoztató nagy taktikus volt. »Amikor majd visszatértünk Lengyelországból – mondotta –, fizikai tudományunk segítségével kigondolunk egy olyan szélmasinát, amellyel egy egész hadsereget lehet szállítani«."

A maradiak konformizmusa alapvetően ellenséges beállítottságú volt, de a haladás híveinek állásfoglalása sem volt sokkal kedvezőbb. Léon Blum a *Le Populaire*-ben 1934 november–decemberében kíméletlenül kifejezte tervem ellen érzett averzióját és nyugtalanságát. Több cikkben „Hivatásos katonák és hivatásos hadsereg", „Hivatásos hadsereg felé?", „Le a hivatásos hadsereggel!" – ő is a gépesített hadseregcsoport ellen foglalt állást. Nem a nemzetvédelem érdekeit hangoztatta, hanem egy olyan ideológia nevében szólott, amelyet demokratikusnak és köztársaságinak nevezett, és amely hagyományosan a rendszer elleni veszélyt látott mindabban, ami katonai. Léon Blum tehát átkot mondott a hivatásos haderőre, amelynek, ha hiszünk neki, összetétele, szelleme, fegyverei szükségszerűen veszélybe döntik a Köztársaságot.

A jobbról és balról egyaránt kapott támogatás nyomán a hivatalos szervek minden változtatást megtagadtak. A képviselőház hadügyi bizottsága elvetette Paul Reynaud javaslatát. Az ezzel kapcsolatos jelentést Senac terjesztette elő, s megszerkesztésében közvetlenül közreműködött a hadsereg vezérkara. E jelentés arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a javasolt reform „haszontalan, nemkívánatos és mind a logikával, mind pedig a történelemmel ellentétes". Maurin tábornok hadügyminiszter a nemzetgyűlés szónoki emelvényéről a következőket válaszolta a gyorsan mozgó hadseregcsoport mellett állást foglaló szónokoknak: „Hát azt hiszik, hogy miután annyi erőfeszítéssel kiépítettünk egy erődvonalat, talán olyan bolondok leszünk, hogy tudom is én, milyen kaland kedvéért most e vonal elé menjünk?" Hozzáfűzte: „Amit most Önöknek mondottam, az a kormány elgondolása; a kormány pedig, legalábbis személyemben, tökéletesen ismeri a haditervet." Ezek a

* Ubu roi – „Übü király" – Alfred Jarry színművének címadó alakja, a francia bábszínházak régóta kedvelt, népszerű, ostoba álmodozó figurája – az önző és stupid hatalom jelképe.

szavak eldöntötték a különleges hadseregcsoport sorsát, és egyben értésére adták az európai megfigyelőknek, hogy bármi történjék is, Franciaország a Maginot-vonal katonákkal való feltöltésén kívül semmi egyebet nem tesz.

Amint az várható volt, a miniszteri dorgálás engem is utolért. Nem kaptam alakszerű megrovást, de alkalmanként ingerült megjegyzéseket hallgathattam. Így például az Élysée palotában a Nemzetvédelmi Főtanács egyik ülésének végén – a Főtanácsnak titkára voltam – Maurin tábornok hadügyminiszter odakiáltotta nekem: „Isten vele, de Gaulle! Ott, ahol én vagyok, magának nincs többé helye!" Dolgozószobájában pedig emelt hangon ezt mondotta a róla beszélgető látogatóinak: „Fogott magának egy töltőtollat, Pironneau-t, és van egy fonográfja: Paul Reynaud. Korzikába küldöm!" Maurin tábornokban azonban elegendő lelki nagyság volt ahhoz, hogy csupán mennydörögjön, de ne sújtson villámmal. Nem sokkal később Fabry, aki a hadügyminisztériumban utóda lett és Gamelin tábornok, aki Weygand tábornokot követte az egyesített vezérkarok legfőbb főnökének székében, de egyben a hadsereg vezérkari főnöki tisztét is megtartotta, a tervvel kapcsolatban átvette elődei negatív álláspontját, és velem szemben hozzájuk hasonlóan kímérten és ingerülten viselkedett.

A felelős állásúak tartották ugyan a *status quo*t, de érveim titkon mégis hatottak rájuk. Sokkal jobban ismerték a helyzetet, semmint teljes mértékben hihettek volna saját ellenvetéseiknek. Túlzóknak mondották ugyan a gépesített haderő lehetőségeiről előterjesztett elgondolásaimat, de nem kevésbé nyugtalankodtak amiatt, ami a Reichben készülődött. A hét páncélos rohamhadosztályt ugyanannyi védekező típusú, szokványos nagyságú, de emelt létszámú csapattesttel akarták pótolni, és motorizáltaknak nevezték ezeket az egységeket, mert a katonákat teherautón szállítanák. Persze maguk is jól tudták, ez csak játék a szavakkal. Állításuk szerint a különleges hadseregcsoport létrehozása kettéosztaná a hadsereget, és úgy tettek, mintha nem tudnák, hogy a könyvem megjelenése óta megszavazott kétéves szolgálat szükség esetén lehetővé tenné, az elit hadseregcsoport megfelelő számú sorkatonával való feltöltését. Volt haditengerészet, légierő, gyarmati hadsereg, afrikai hadsereg, csendőrség, rohamrendőrség; mindezek különleges alakulatok voltak, mégsem csorbították az összefüggő egészet. Végezetül úgy tettek, mintha nem tudnák, hogy az ország különböző fegyveres testületeit nem hadfelszerelésük és személyi állományuk azonossága teszi egységessé, hanem az a tény, hogy ugyanazokat a törvényeket tisztelve, egyazon lobogó alatt, ugyanazt a hazát szolgálják.

Elkeserített, amikor láttam, hogy ezek a kiváló férfiak egy visszájára fordult elvhűség miatt, ahelyett, hogy igényes iránymutatók lennének, a megszokás szószólóivá válnak. Látszólagos meggyőződésük alól mégis érződött fájdalmas vágyódásuk az előttük feltárt horizontok után. Első epizódja ez annak a hosszú eseménysorozatnak, amelyben Franciaország elitjének egy része elítélte ugyan az általam követett célokat, de lelke mélyén és önnön tehetetlenségén elkeseredve szemrehányásai közepette mégis kifejezte nekem lelkiismeret-furdalásának szomorú tiszteletadását.

A végzet tovább haladt a maga útján. Hitler most már tudta, mire szá-

míthat részünkről, megnyitotta hát erőszakos cselekményeinek sorozatát. Már 1935-ben, a saar-vidéki népszavazás alkalmából, olyan fenyegető légkört teremtett, hogy a francia kormány, mielőtt elkezdődött volna, feladta a játszmát, és a saar-vidékiek, akiket vonzott is és egyben meg is félemlített a germán tombolás, tömegesen szavaztak a Harmadik Birodalomra. Mussolini a Laval-kormány támogatásával és a Baldwin-kabinet elnéző türelmét kihasználva, dacolt a genfi szankciókkal, és meghódította Etiópiát. A német hadsereg 1936. március 7-én hirtelen átkelt a Rajnán.

A versailles-i szerződés a Reich csapatainak megtiltotta, hogy a bal parti területekre lépjen. A locarnói egyezmény egyébként semlegesnek nyilvánította ezeket a területeket. Szigorú jogi értelemben visszafoglalhattuk volna a bal parti területeket, hiszen Németország megtagadta saját aláírását. Ha a különleges hadseregcsoport a maga gyors harci eszközeivel és bármikor bevetésre kész személyi állományával akárcsak részben is létezett volna, az események elemi ereje azonnal a Rajnához irányította volna. Minthogy lengyel, cseh, belga szövetségeseink készek voltak támogatni bennünket, az angolok pedig előre elkötelezték magukat, Hitler bizonyára meghátrált volna. Hiszen felfegyverezési erőfeszítéseinek még csak az elején tartott, és nem tudott volna szembenézni egy általános konfliktussal. Belpolitikájára katasztrofális következményekkel járhatott volna, ha abban az időszakban, azon a helyen ilyen vereséget szenved Franciaországtól. Ebben a játékban egy csapásra mindent elveszíthetett volna.

De mindent megnyert. Szervezetünk, hadfelszerelésünk állapota, nemzetvédelmünk szelleme tétlenségre kárhoztatták a hatalmon levőket, akik amúgy is hajlottak erre, és így megakadályozták, hogy az ellenség ellen vonuljunk. Minthogy csak határaink védelmére voltunk hajlandók, és megtiltottuk önmagunknak, hogy bármi történjék is, határainkat át nem lépjük, Franciaország részéről nem kellett visszaütéstől tartani. A Führer biztos volt ebben. Az egész világ láthatta. A Reich nem kényszerült kalandba kezdett csapatainak visszavonására, s ezek kardcsapás nélkül megvetették a lábukat a Rajna-vidéken, Franciaország és Belgium küszöbén. Utána aztán Flandin külügyminiszter elmehetett Londonba, hogy keserű szívvel Anglia szándékairól tájékozódjék; Sarraut miniszterelnök kijelentette, hogy a párizsi kormány „nem nyugszik bele, hogy német ágyúk elérhessék Strasbourg-ot". A francia diplomácia azután kieszközölhette a Népszövetség Hitler ellenes megrovását: mindezek a kész tényekkel szemben csak gesztusok és szavak voltak.

Az esemény okozta megrázkódtatás véleményem szerint üdvös hatású lehetett volna. A hatóságoknak módjukban állt a katasztrofális hiányok pótlása. Bár Franciaországot lekötötték a választások, és az azt követő társadalmi válság,* mégis mindenki egyetértett abban, hogy az ország védelmi képességét erősíteni kell. Ha a politikai taktikázáshoz erőfeszítéssel megteremtették volna a szükséges harci eszközt, a lényeg még menthető lett volna. Semmi

* A népfront 1936-os győzelme, amely a francia társadalom megújhodást követelő erőinek győzelme volt, de a polgári-szocialista tömörülések taktikázó játékai meggátolták a határozott baloldali, következetes politika végrehajtását.

se lett belőle. Az 1936-ban folyósított jelentékeny hadügyi hiteleket a meglevő katonai szervezet kiegészítésére, nem pedig annak módosítására használták fel.

Mégis volt némi reményem. A nagy megrázkódtatásban, amely akkoriban a nemzetet érte, és amely a politikát a népfrontnak elnevezett választási és parlamenti kombinációba vitte – véleményem szerint – megvolt a lélektani elem ahhoz, hogy szakíthassunk a passzivitással. Nem lett volna elképzelhetetlen, hogy a Berlinben diadalmaskodó „nemzetiszocializmus" láttán, a Rómában uralkodó fasizmussal szembenézve, a Madrid felől fenyegető falangizmus hatására, a Francia Köztársaság egy csapásra változtasson társadalmi berendezésén, és megformálja hadseregét. Léon Blum miniszterelnök októberben magához kéretett. Úgy esett, hogy megbeszélésünkre annak a napnak a délutánján került sor, amelyen a belga király bejelentette, hogy véget vet a Franciaországgal és Angliával kötött szövetségnek. A király azt állította, ha országát a Reich részéről támadás érné, ez a szövetség nem védené meg. „Tekintetbe véve a modern gépesített haderők lehetőségeit – jelentette ki –, mindenképpen magunkra maradnánk."

Léon Blum szívélyesen biztosított arról, hogy eszméim felkeltették az érdeklődését.

– Mégis küzdött ellenük – mondottam.

– Mikor az ember kormányfő lesz – válaszolta –, megváltozik a látásmódja. Először is arról beszéljünk, mi történik, ha, amint az előrelátható volt, Hitler Bécs, Prága vagy Varsó ellen támad.

– A dolog igen egyszerű – jegyeztem meg –, a körülményekhez képest behívjuk rendelkezési állományban levő katonáinkat, vagy mozgósítjuk tartalékainkat. Auztán pedig védműveink lőrésein át kitekintve, passzívan szemléljük Európa szolgaságba döntését.

– Nos hát! – kiáltott fel Léon Blum. – Azt akarja talán, hogy expedíciós hadtestet küldjünk Ausztriába, Csehországba, Lengyelországba?

– Nem! – válaszoltam. – De ha a Wehrmacht a Duna vagy az Elba mentén előrenyomul, miért ne vonulnánk mi a Rajnához? Miért ne hatolnánk be a Ruhr-vidékre, ha a Wehrmacht a Visztula felé tör? Egyébként, már pusztán az a tény is, hogy képesek lennénk ezekre az ellenlépésekre, kétségtelenül gátat vetne az agresszionak. Mostani rendszerünkben azonban moccani sem tudunk. Viszont a páncélos hadseregcsoport cselekvésre késztetne bennünket. Vajon nem bizonyos fokú megkönnyebbülés-e a kormány számára, ha tudja: útja előre ki van jelölve?

A miniszterelnök ezzel a cselekvési készséggel egyetértett, de kijelentette:

– Kétségkívül sajnálatos volna, ha közép- és kelet-európai barátainkat időlegesen lerohannak. Végső soron azonban Hitler mindaddig semmit sem érne el, amíg bennünket le nem győzne. Az pedig hogyan sikerülne neki? Ugye, egyetért velem abban, hogy katonai rendszerünk, amely ugyan a támadásra nem alkalmas, a védelmi célokra kiváló.

Bizonygattam, hogy egyáltalán nincs így. Megemlítettem III. Lipót* az-

* Belga király.

nap reggel közzétett nyilatkozatát, felhívtam a figyelmét arra, hogy a gépesített elit hadseregcsoport hiánya a németekkel szemben alárendelt helyzetbe juttatott bennünket, és ezért elveszítettük Belgium szövetségét. A kormányfő ezt nem vitatta, bár úgy vélte, hogy Brüsszel magatartásának nemcsak stratégiai indítékai voltak.

– Védelmi arcvonalunk és erődítményeink mindenképpen megóvják területünket.

– Semmi sem kevésbé bizonyos, mint ez – válaszoltam neki. – Már 1918-ban sem volt sebezhetetlen a védelmi arcvonal. Pedig azóta mekkorát fejlődött a harckocsi és a repülőgép-technika! Holnap a kellő számú gépesített harceszköz összpontosított akciója egy kijelölt szakaszon bármely védővonalat áttörhet. A németek, ha egyszer már rést ütöttek, a légierejük támogatta gyors páncélos alakulataikkal messze védvonalaink mögé nyomulhatnak. Ha mi hasonló erővel rendelkezünk, minden helyrehozható. Ha nem, minden elvész.

A miniszterelnök kijelentette: a parlament jóváhagyásával a kormány elhatározta, hogy a rendes költségvetésen kívül nagy összegeket fordít az ország védelmére, és hogy a hitelek jelentékeny részét a harckocsikra és a légierőre szánják. Felhívtam a figyelmét arra, hogy a gyártani tervezett repülőgépek közül majdnem valamennyi típus védekezésre, nem pedig támadásra való. Ami a harckocsikat illeti, kilenctized részben 1935-ös típusú Renault-okról és Hotchkissekről van szó, amelyek modernek ugyan, de lassúak, nehézkesek és lövegeik kicsinyek, arra szánták őket, hogy a gyalogság harcát kísérjék, és egyáltalán nem arra, hogy önálló nagy támadó egységeket alakítsanak belőlük. Ezt egyébként nem is tervezik, katonai szervezetünk tehát marad a régiben.

– Annyi harceszközt gyártunk és annyi pénzt költünk el, amennyi a gépesített hadsereg megteremtéséhez kellene, és mégsem lesz ilyen hadseregünk.

– A hadügyminisztériumnak nyújtott hitelek felhasználása – jegyezte meg a miniszterelnök – Daladier és Gamelin tábornok dolga.

– Kétségtelenül – válaszoltam –, de engedje meg, hogy mégis úgy véljem, a nemzetvédelem a kormányra tartozik.

Beszélgetésünk idején a telefon tízszer szólalt meg, és kicsinyes parlamenti vagy közigazgatási kérdésekkel vonta el Léon Blum figyelmét. Amikor búcsúzás közben is hívták, fáradtan tárta szét kezét.

– Láthatja – mondotta –, milyen könnyű a kormányfőnek az Ön vázolta tervhez tartania magát, hiszen még öt percig sem foglalkozhat ugyanazzal a gondolattal.

Hamarosan megtudtam, hogy a miniszterelnök, bár beszélgetésünk nagy hatással volt rá, „nem mozdítja ki helyükből a templom oszlopait", és hogy az előzőleg elfogadott terv változatlanul kerül alkalmazásra. Ettől fogva számomra nagyon is kétségesnek tűnt, hogy a Reich új haderejével szemben kellő időben egyensúlyt teremthessünk. Meggyőződésem volt, hogy Hitler alkata, elvei, kora és a német népet felajzó programja miatt nem várhat.

A dolgok azonban most már túl gyorsan haladtak ahhoz, semmint Franciaország – még ha vezetői akarták volna is ezt – pótolhassa lemaradását.

1937. május 1-én Berlinben felvonult egy teljes páncélos hadsereg, felette repülőgépek százai szálltak. A szemlélőknek és mindenekelőtt François-Poncet francia nagykövetnek és katonai attaséinknak az volt a benyomásuk, hogy ezt csakis egy hasonló haderő tartóztathatja fel. Jelentéseik nyomán azonban nem módosították a párizsi kormány intézkedéseit. 1938. március 11-én Hitler megvalósította az Anschlusst. Bécs ellen egy gépesített hadosztályt vetett be, és ennek puszta ténye biztosította neki az általános beletörődést, és e hadosztály még a támadás napjának estéjén diadalmasan bevonult az osztrák fővárosba. Franciaországban távolról sem vettetek számot ezzel a durva demonstrációval. Ehelyett azzal próbálták megnyugtatni a közvéleményt, hogy gúnyolódva írtak néhány német harckocsinak az erőltetett menet során történt meghibásodásáról. Nem okultak a spanyol polgárháborúból sem, ahol az olasz tankok és a német harci repülőgépek, bár számuk igen csekély volt, mindenütt, ahol csak megjelentek, döntő szerepet játszottak.

A Führer szeptemberben London, majd Párizs tettestársi közreműködésével kivégezte Csehszlovákiát. A birodalmi kancellár a berlini sportpalotában mondott beszédében három nappal München előtt vidám nevetés és lelkes hurrázás közepette tette fel az i-re a pontot. „Most – harsogta – nyilvánosan megvallhatom azt, amit Önök már mindnyájan tudnak. Olyan fegyverkezést valósítottunk meg, amilyet még nem látott a világ!" 1939. március 15-én Hitler kikényszerítette Hácha elnök* végleges lemondását, és még ugyanazon a napon bevonult Prágába. Ezt követően, még szeptember elsején, Lengyelországra vetette magát. Ennek az egységes és összefüggő tragédiának egymást követő felvonásaiban Franciaország a sorsára váró áldozat szerepét játszotta.

Ami engem illet, meglepetés, de nem fájdalom nélkül figyeltem az eseményeket. 1937-ben a Hadtudományi Főiskolai Központ munkájában vettem részt, majd az 507. harckocsizó ezred parancsnoka lettem Metzben. Ezredparancsnoki kötelezettségeim és Párizstól való távollétem miatt sem alkalmam, sem pedig a szükséges kapcsolataim nem voltak meg ahhoz, hogy nagy vitámat folytathassam. Másrészt Paul Reynaud 1938 tavaszán belépett a Daladier-kormányba. Előbb igazságügyminiszter, később pénzügyminiszter lett. Azonkívül hogy a kormányhoz való szolidaritás kötötte, gazdasági és pénzügyi egyensúlyunk helyreállítása olyan sürgető feladatként nehezedett reá, hogy az a miniszter tevékenységét teljesen lekötötte. A hatalmon levők pedig konokul kitartottak a statikus katonai szervezet mellett; holott a német dinamizmus már Európára vetette ki csápjait, de az államhatalom a ráugrani készülő Reichhel szemben vakon folytatta képtelen játékait, a szájtátiak pedig ostobán éltették a müncheni meghátrálás politikáját. Mindez valójá-

* Hácha, Emil – reakciós cseh politikus. Beneš lemondása után (1938) a Csehszlovák Köztársaság elnöke lesz. 1939. márc. 15-én feladja a Csehszlovák Köztársaság függetlenségét, és aláírja a Cseh–Morva Protektorátusról intézkedő berlini egyezményt. Nyíltan Hitler szolgálatába szegődik, és elfogadja tőle a protektorátus államelnöki tisztét.

ban csak a nemzet mélységes tétlenségének a következménye volt. Ez ellen mit sem tehettem. Mégis, a vihar előszelét érezvén, 1938-ban megjelentettem a „Franciaország és hadserege" című cikkemet. Ebben bemutattam, hogy századról századra hadseregében hogyan tükröződött az ország lelke és sorsa. Ez volt az utolsó figyelmeztetés, melyet szerény őrhelyemről a kataklizma küszöbén hazámhoz intéztem.

Amikor 1939 szeptemberében a francia kormány az angol kabinet példájára elhatározta a belépést a Lengyelországban már megkezdődött konfliktusba, a legcsekélyebb kétségem sem volt afelől, hogy a kormány ezt abban az illúzióban tette, miszerint valójában nem kerül sor harcra. Az 5. hadsereg harckocsizó parancsnokaként Elzászban nem lepett meg, hogy mozgósított erőink tétlenkedtek, miközben a német páncélos hadosztályok és légi alakulatok két hét alatt letiporták Lengyelországot. Igaz, a szovjet beavatkozás is meggyorsította a lengyelek vereségét. Amikor Sztálin megegyezett Hitlerrel, ebben az elhatározásában azt a meggyőződését éreztem, hogy a franciák tétlenek maradnak, emiatt a Reichnek szabad a keze, és ezért célszerűbb osztozni vele a zsákmányon, semmint zsákmányául esni. Szinte a teljes német haderő le volt kötve a Visztulánál, mi azonban némi demonstratív megmozdulásoktól eltekintve semmit se tettünk, hogy felvonuljunk a Rajnánál. Már csak azért sem, mert Olaszországot oly módon akartuk kiiktatni a játszmából, hogy választhatott a francia lerohanás és a garantált semlegesség között. Végezetül azért sem tettünk semmit, hogy azonnal egyesüljünk a belga erőkkel, hogy ily módon elérjük Liège-t és az Albert-csatornát.

És a hangadók még gyümölcsöző stratégiát is akartak látni ebben a halogató tétlenségre alapozott politikában. A kormány tagjai – mindenekelőtt a miniszterelnök – a rádióban, több ismert személyiség pedig a sajtóban igyekezett bizonygatni a halogatás előnyeit. Ily módon, mondották, veszteség nélkül őrizzük meg területünk sértetlenségét. Brisson, a *Le Figaro* főszerkesztője, meglátogatott Wangenbourg-ban, és megismervén a haderőink tétlensége miatti sajnálkozásomat, így kiáltott fel:

– Nem látja, hogy máris megnyertük a vértelen marne-i csatát?

Januárban Párizsban jártam, és a pénzügyminisztériumban Paul Reynaudnál vacsoráztam. Ott találkoztam Léon Blummel.

– Mit jósol? – kérdezte.

– Az a kérdés – válaszoltam – vajon a németek tavasszal nyugati irányban támadnak-e, hogy Párizst foglalják el, vagy pedig kelet felé, hogy elérjék Moszkvát.

– Hova gondol? – lepődött meg Léon Blum. – A németek keletnek támadnának? De miért rohannának a pusztulásba a végtelen orosz mezőkön? Támadás nyugat felé? De mit tehetnének a Maginot-vonal ellen?

Amikor Lebrun köztársasági elnök meglátogatta az 5. hadsereget, felvonultattam előtte harckocsijaimat.

– Ismerem az elgondolásait – mondotta szeretetre méltóan. – De nagyon is úgy tűnik, hogy e stratégia alkalmazásával az ellenség már elkésett.

Mi késtünk el. Január 26-án mégis megkíséreltem egy utolsó erőfeszítést. Emlékiratban fordultam a kormány, a parancsnoki kar, és a politikai élet

nyolcvan vezető személyiségéhez. Megpróbáltam meggyőzni őket arról, hogy az ellenség hatalmas gépesített szárazföldi és légierőkkel indít majd támadást, és ily módon bármely pillanatban áttörheti védelmi vonalunkat. Ha nincsenek egyenértékű erőink, amelyekkel visszavághatunk, akkor könnyen megsemmisíthetnek bennünket. Ezért hát azonnal határozni kell a megfelelő harci eszközök előteremtéséről. Sürgetni kell a gyártást, de ugyanakkor egy gépesített tartalék csapattestben kell összevonni a meglevő vagy szervezés alatt álló egységek tartalékait, amelyek szükség esetén felhasználhatók.

Ezzel fejeztem be: „A francia népnek semmi áron sem szabad abban az illúzióban ringatnia magát, hogy a mostani mozdulatlan katonai várakozás a folyamatban levő háború jellemzője. Ennek éppen az ellenkezője az igaz. A motor akkora erőt, gyorsaságot, akkora hatósugarat teremt a modern romboló eszközöknek, hogy a mostani konfliktust előbb vagy utóbb olyan hadmozdulatok, meglepetések, előretörések, üldözések jellemzik majd, amelyeknek kiterjedése és gyorsasága elképzelhetetlenül felülmúlja a múlt legvillámsebesebb hasonló eseményeit... Ne tévedjünk! Az elkezdődött összecsapás a legkiterjedtebb, a legösszetettebb és a leghevesebb lehet mindazok közül, amelyek valaha a földön pusztítottak. Az a politikai, gazdasági, társadalmi, erkölcsi válság, amelynek ez a konfliktus a folyománya, annyira mélyreható és oly mindenre kiterjedő, hogy végkifejletében teljesen felforgatja majd a népek helyzetét, az államok felépítését. A dolgok titokzatos harmóniája olyan katonai eszközt – gépesített hadsereget – ad e forradalomhoz, amely arányaiban pontosan eme óriási méreteknek felel meg. Legfőbb ideje, hogy Franciaország levonja ebből a következtetést".

Memorandumom nem keltett megrázkódtatást. A felvetett gondolatoknak és a felsorakoztatott bizonyítékoknak azonban mégis volt némi hatása. 1939 végén két könnyű gépesített hadosztály volt, és szervezés alatt állott egy harmadik. Ezek azonban csupán felderítő egységek voltak, amelyek igen hasznosak lehettek volna egy nagylétszámú páncélos hadsereg felderítő tevékenységében. E tömegerő hiányában azonban hatékonyságuk csekély volt. 1938. december 2-án a Legfőbb Haditanács, Billotte tábornok követelésére elhatározta, hogy két páncélos hadosztályt szervez. Az egyik 1940 elején alakult meg, a másik szervezésének márciusra kellett volna befejeződnie. B típusú 30 tonnás harckocsikkal szerelték volna fel, holott ezeknek első példányai már tizenöt esztendeje megvoltak, és amelyeket most végre gyártottak! A terv szerint 300 ilyen harckocsiból álltak volna ezek a hadosztályok. Azonban, bármennyire jó minőségűek voltak is a tankok, távolról sem volt meg az az ütőerő, amit én javasoltam. Egy-egy hadosztály 120 harckocsiból állt; én 500-at szerettem volna. Mindegyik hadosztálynak egyetlen, teherautón szállított lövész zászlóalja volt; véleményem szerint hét ilyen zászlóaljra lett volna szükség, és azokat is terepjárókon kellett volna szállítani. Egy-egy hadosztálynak két tüzérosztályt szántak; én hét, minden irányban tüzelni képes, lövegekkel felszerelt osztályt tartottam szükségesnek. A hadosztályoknak nem volt felderítő részlege; véleményem szerint szükség lett volna erre. Végezetül: a gépesített egységek alkalmazását csakis úgy tudtam elképzelni, hogy azok önálló ütőerőt alkotnak, ezért szervezetük és irányításuk is

ennek megfelelően alakul. Ezzel szemben csakis arról volt szó, hogy a páncélos hadosztályokat különböző régi típusú hadtestekbe osztják be, vagyis beleolvasztják a hagyományos katonai szervezetbe.

Politikai vonatkozásokban is a hadsereghez hasonló tehetetlen nekibuzdulásokkal próbáltak a felelős politikusok változásokat elérni. Kezdett szerteoszlani az az eufóriához hasonló állapot, amelyet eleinte a „furcsa háború"* keltett a vezetők között. Azzal, hogy emberek millióit mozgósították, az ipart fegyvergyártásra fogták és hatalmas összegeket költöttek, olyan erjedést indítottak el a nemzetben, amelynek jeleitől már eleve megrettentek a taktikázó politikusok. Másrészről semmi sem mutatta, hogy az ellenség, ahogyan azt várták, a blokád miatt fokozatosan gyengülne. Bár a felső vezetés nem kezdeményezett más háborús politikát – nem is voltak meg hozzá az eszközök –, mégis rosszallta saját tehetetlen taktikáját, és ellene öntötte ki keserűségét. A rezsim hasznos intézkedések megtételére képtelen volt, de igyekezett megtéveszteni önmagát és a közvéleményt. Ezért bekövetkezett a szokásos kormányválság. A képviselőház március 21-én megbuktatta a Daladier-kabinetet. 23-án Paul Reynaud alakított kormányt.

Az új miniszterelnök Párizsba hívott. Kívánságára szabatos és rövid nyilatkozatot szerkesztettem. Ezt a kormányfő változtatás nélkül parlamenti bemutatkozó nyilatkozatául fogadta el. Ekkor, miközben már zajlottak a színfalak mögötti intrikák, ott voltam a Bourbon palotában, és a közönség soraiból végighallgattam a bemutatkozó ülést.

Szörnyű volt. A kormányfő szkeptikus és komor képviselőház előtt olvasta fel kormánya nyilatkozatát. A vitában alig lehetett egyebet hallani, mint a frakciók vezérszónokait vagy olyan felszólalókat, akik sértve érezték magukat. A hazát fenyegető veszélyt, a nemzeti erőfeszítés szükségességét, a szabad világ együttműködését csak a követelőzések és a nehezményezések körítéseként emlegették. Egyedül Léon Blum szólott emelkedetten, pedig nem kapott helyet a kormányban. Neki köszönhető, hogy Paul Reynaud éppen hogy győzött. A kormány egyetlen szótöbbséggel kapott bizalmat. Herriot, a képviselőház elnöke, később a következőket mondta el nekem: „Még csak nem is vagyok nagyon biztos benne, hogy ez a bizalom megvolt."

Mielőtt állomáshelyemre, Wangenbourg-ba visszatértem, pár napig a miniszterelnök mellett maradtam, aki a Quai d'Orsayn rendezkedett be. A néhány nap elegendő volt ahhoz, hogy meglássam, mennyire szétzüllött ez a rendszer.** Minden pártban, a sajtóban, a közigazgatásban, a kereskedelmi

* A „furcsa háború" („drôle de guerre") a Maginot-vonalban tétlenül várakozó francia hadsereg mozdulatlanságának fogalmává vált, mert amíg a hitleri hadierő lerohanta Lengyelországot (1939. szept. 7.), a lengyelekkel szövetséges Franciaország a Rajnánál tétlenül szemlélte keleti szövetségese élethalálharcát.

** De Gaulle a „rendszeren" a Harmadik Köztársaságot érti, amely Franciaországnak a II. világháborúban való összeomlásáig létezett, és amely különösen a gazdasági világválság óta kiéleződött belső társadalmi konfliktusoktól volt terhes. Az osztályellentéteket de Gaulle „nemzeti egyenetlenkedésre", „nemzeti széthúzásra" vulgarizálja, anélkül, hogy a francia társadalom belső szerkezetét vizsgálná.

életben, a szakszervezetekben, az igen befolyásos csoportosulásokban*, nyíltan foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy véget vessenek ennek a háborúnak. A jólértesültek azt állították: ez volt a véleménye Pétain marsallnak, a madridi nagykövetnek, akitől tudni vélték, hogy spanyol forrásból merített értesülés szerint a németek hajlandóak lennének a helyzet normalizálására. „Ha Reynaud megbukik – mondogatták mindenütt –, Laval kerül hatalomra, oldalán Pétainnel. A Marsall pedig el tudja fogadtatni a parancsnoki karral a fegyverszünetet." Sok ezer példányban került forgalomba egy leporello, amelynek három lapján a Marsall egy-egy képe volt látható; az első a nagy háború** győztes hadvezéreként ábrázolta, ezzel a felirattal: „Tegnap nagy katona!...", azután nagykövetként, és következett a felirat: „Ma nagy diplomata!...", végül, határozatlan formában, igen magasállású személyiségként, ezzel a felirattal: „Holnap?..."

Meg kell mondani, hogy bizonyos körök szívesebben látták az ellenséget Sztálinban, mint Hitlerben. Azon töprengtek, hogyan lehetne lesújtani Oroszországra, talán úgy, hogy Finnországot segítik, vagy Baku bombázásával, vagy isztambuli partraszállással. Sokkal inkább foglalkoztatta őket ez, semmint az, hogyan számolhatnánk le a Reichhel. Sokan nyíltan hangoztatták, hogy csodálói Mussolininak. Egyesek, a kormányon belül is, azon mesterkedtek, hogyan vásárolhatná meg Franciaország a Duce kegyeit Djibouti, Csád, a tuniszi kormányzóság fölötti kondomínium egy részének átadásával. A kommunisták viszont, amíg Berlin szemben állott Moszkvával, feltűnően a nemzeti ügyhöz csatlakoztak, de abban a pillanatban, ahogy Molotov és Ribbentrop megegyezett, elátkozták a „kapitalista" háborút. A tömeg tájékozatlan volt, ám érezte, hogy az állam élén senki sem tud úrrá lenni az eseményeken; ezért a kétség és a bizonytalanság karmaiban vergődött. Nyilvánvaló volt, hogy egy súlyos vereség a megdöbbenésnek és a rémületnek olyan hullámát korbácsolná fel, amely talán mindent elsodorna.

Paul Reynaud ebben a mérgezett légkörben igyekezett tekintélyét megteremteni. A helyzetet csak megnehezítette, hogy a miniszterelnök állandó konfliktusban volt Daladier-val, akinek utóda lett, de aki nemzetvédelmi- és hadügyminiszterként a kormányban maradt. Ezen a visszás helyzeten nem lehetett változtatni, mert a radikális párt – amelynek hallgatólagos támogatása nélkül e kormány megbukott volna – követelte, hogy pártvezére a kormányban maradjon, s Daladier csak az alkalomra várt, hogy visszaszerezhesse a kormányfői tisztet. Másrészről Paul Reynaud igyekezett eloszlatni a mérsékeltek aggályait, hogy ily módon növelje rendkívül csekély parlamenti többségét. Ez kényes manőver volt, mert a jobboldal jelentős többsége békét kívánt Hitlerrel és megegyezést Mussolinival. A miniszterelnök ezért szánta rá magát, hogy államtitkárként maga mellé vegye Paul Baudouint, aki nagyon aktív volt a jobboldali körökben, és kinevezze az általa nemrég létrehozott Hadügyi Bizottság titkárává.

Paul Reynaud valójában engem akart megbízni ezzel a tisztséggel. A Had-

* Tőkés és pénzügyi körökben.

** Az I. világháború.

ügyi Bizottság irányította a hadvezetést, keretében működtek össze a fontosabb minisztériumok vezetői, valamint a szárazföldi hadsereg, a haditengerészet és a légierő parancsnokai. E bizottság szerepe sorsdöntő lehet. Titkárának a feladata volt a megbeszélések előkészítése, az üléseken való részvétel, tájékoztatás a bizottság döntéseiről, és figyelemmel kísérni e döntések végrehajtását. E feladat megoldásától igen sok függött. Paul Reynaud ugyan láthatóan nekem szánta a megbízatást, de Daladier nem akart ebbe beleegyezni. Kertelés nélkül megmondotta a miniszterelnök megbízottjának, aki azért jött a hadügyminisztériumba, hogy ezt az óhajt közölje vele: „Ha de Gaulle idejön, kimegyek ebből az irodából, lemegyek a lépcsőn, és megtelefonálom Paul Reynaud-nak, hogy tegye a helyemre de Gaulle-t." Pedig Daladier egyáltalán nem volt velem szemben ellenséges. Ezt nem sokkal előbb be is bizonyította, hiszen miniszteri minőségében ő maga döntött úgy, hogy rákerüljek az előléptetési jegyzékre, amelyről a vezérkari osztályok cselszövései megpróbáltak kiszorítani. A miniszter azonban már több esztendeje volt a nemzetvédelem ügyének gazdája, és ragaszkodott a meglévő felépítéshez. Daladier érezte, hogy az események rövidesen döntésre érnek, és előre megsejtette következményüket, de úgy vélte, hogy már túl késő a hadsereg szervezetének megváltoztatása. Így azután minden eddiginél merevebben ragaszkodott álláspontjához. Nyilvánvalóan lehetetlen volt a nemzetvédelmi miniszter ellenzésével szemben elfoglalnom a Hadügyi Bizottság titkári székét. Visszamentem a frontra.

Előzőleg meglátogattam Gamelin tábornokot, aki a vincennes-i kastélyban berendezett főhadiszállására hívott. A tábornokot kolostori környezetben találtam, mindössze néhány tiszttől körülvéve dolgozott és elmélkedett, anélkül, hogy beleavatkozott volna a szolgálat folyó ügyeibe. Az északkeleti front parancsnokságát átengedte Georges tábornoknak, ez addig nem is okozott semmilyen problémát, amíg semmi sem történt, de nyilvánvalóan tarthatatlanná vált volna, ha megkezdődik a csata. Georges tábornok vezérkara egy részével Ferté-sous-Jouarre-ban rendezkedett be, a többi vezérkari osztály pedig Montryban működött, Doumenc tábornok az adminisztratív hadsegéd-főtiszt irányításával. A legfőbb parancsnokság szervezetét háromfelé vágták. Gamelin vezértábornok vincennes-i remeteségében olyan tudósnak tűnt nekem, aki laboratóriumában stratégiai visszavágásokat kotyvaszt.

A tábornok mindenekelőtt közölte velem, hogy a páncélos hadosztályok számát kettőről négyre akarja növelni, és tudatta döntését, miszerint nekem szánja a május 15-ével megalakítandó 4. páncélos hadosztály parancsnokságát. Akármilyen érzelmeket keltett is bennem az általános helyzet, a gépesített haderőkkel kapcsolatos, talán jóvátehetetlen késlekedésünk, mégis nagyon büszke voltam rá, hogy ezredes létemre hadosztály-parancsnoknak neveznek ki. Meg is mondtam ezt Gamelin tábornoknak. A tábornok egyszerűen válaszolt: „Megértem örömét, nyugtalanságát pedig nem tartom indokoltnak."

A vezértábornok ezután arról beszélt, hogy ő milyennek látja a helyzetet. Megmutatott egy térképet, amely az ellenség felvonulását és saját csapa-

taink helyzetét ábrázolta. Hozzátette, hogy a németek támadását a közeljövőben várja. A támadás, megítélése szerint, főleg Hollandia és Belgium ellen irányul majd, célja pedig Pas-de-Calais lesz, hogy elvágjon bennünket az angoloktól. Különböző előjelekből úgy ítélte meg, hogy az ellenség ezt megelőzően álcázó vagy figyelemelterelő hadműveletet indít a skandináv országok ellen. Gamelin tábornok nemcsak hogy bízott elgondolásaiban és haderői képességeiben, de magabiztosan, sőt türelmetlenül várta a próbatételt. Szavait hallva meggyőződtem róla, hogy a vezértábornak a hagyományos katonai szisztéma képviselőjeként hatalmas munkát fektetett ebbe a szervezetbe és ezzel saját nézetét is megalapozta. Azt is tapasztaltam, hogy a vezértábornok Joffre példáját követi, akinek a nagy háború kezdetén közvetlen munkatársa és bizonyos mértékig sugalmazója is volt. Szavaiból érezni véltem, hogy Gamelin tábornok Joffre példájából azt a meggyőződést szűrte le, ami beosztásában a legfontosabb, hogy határozottan döntsön, és elhatározásától azután semmiféle változástól se hagyja magát eltéríteni. Intelligenciája és az árnyalatok iránti érzéke, valamint önuralma igen fejlett volt, ezért bizonyára nem kételkedett abban, hogy a küszöbönálló csatában végül is felülkerekedik.

Tisztelettel, de bizonyos nyomasztó érzéssel távoztam ettől a nagy tekintélyű vezetőtől, aki kolostori magányában készült arra a hatalmas felelősségvállalásra, hogy mindent egy olyan lapra tegyen fel, amelyet én tévesnek tartottam.

Öt héttel később becsapott a villám. Az ellenség előbb rátette a kezét Dániára és majdnem egész Norvégiára, majd május 10-én megindította nagy offenzíváját. Ezt a támadást elejétől végig gépesített haderővel és légierővel hajtották végre, oly módon, hogy a hadmozdulatokhoz igazodó csapatokat sohasem kellett teljes egészükben bevetni. Tíz páncélos és hat motorizált hadosztály két csoportban, Hoth és Kleist vezetésével tört nyugat felé. A tíz páncélos hadosztály közül hét átkelt az Ardenneken, és három nap alatt elérte a Meuse-t. Május 14-én átkeltek ezen a folyón Dinant-nál, Givet-nél, Montherme-nél, Sedannál, miközben négy nagy gépesített egység szüntelen légitámadások közepette támogatta és fedezte őket, egyidejűleg a német bombavetők arcvonalunk mögött csaptak le a vasútvonalakra és útkereszteződésekre, és megbénították közlekedésünket. Május 18-án a hét páncélos hadosztály, miután áttörte a Maginot-vonalat, felmorzsolta védelmi rendszerünket és megsemmisítette egyik hadseregünket, St.Quentinnél egyesült, és készen volt arra, hogy Párizsra vagy Dunkerque-re vesse magát. Ez alatt a három másik páncélos hadosztály, amelyet két motorizált lövész hadosztály kísért, Hollandiában és Brabantban tört előre. A szövetségesek ott vonultatták fel a holland és a belga, valamint a brit expedíciós és a két francia hadsereget. Az említett német hadosztályok manőverei helyrehozhatatlan zavart keltettek a szövetségesek 800 000 katonája között. Elmondhatjuk, hogy a sorsuk egy hét alatt megpecsételődött. A hadsereg, az állam, Franciaország most már szédítő iramban gördült lefelé azon a végzetes lejtőn, amelyre egy óriási tévedés már régen rávezette.

Pedig volt 3000 modern francia tank, és 800, gépfegyverrel felszerelt pán-

célkocsi. A németeknek sem volt több. A mieink azonban az előzetes terv szerint szét voltak osztva a frontszakaszokon, azonkívül nagy részük egyáltalán nem arra készült, nem is olyan volt a fegyverzete, hogy egy mozgékony sereg keretében működjön. Még a csatarendbe állított néhány nagy gépesített egységet is külön-külön vetették harcba. A Liège és Breda irányába szárnybiztosítás nélkül előrenyomuló három könnyű hadosztálynak is gyorsan vissza kellett fordulnia, és akkor ezeket is az álló arcvonal védelmére osztották be. Az 1. páncélos hadosztályt, amelyet egy lövész hadtesthez csatoltak és támogatás nélkül küldtek ellentámadásba, május 16-án Namurtől nyugatra a németek bekerítették és megsemmisítették. A 2. hadosztály, amelyet vonaton szállítottak Hirson felé, ahogy kirakodott, az általános zűrzavarban részenként őrlődött fel. A 3. hadosztály, amelyet felállítása után azon nyomban egy gyalogoshadosztály zászlóaljai között szórták szét, egy nappal korábban, Sedantól délre egy sikertelen ellentámadás során megrekedt. Ha ezeket a gépesített egységeket előzőleg összevonták volna, akkor, hiányosságaik ellenére, súlyos csapásokat mérhettek volna a betolakodókra. Egymástól elszigetelve azonban a német páncélos alakulatok megindulása után hat nappal csak töredékek maradtak belőlük. Ami engem illet, a szórványos hírekből hámoztam ki az igazságot, mit nem adtam volna azért, hogy kiderüljön: tévedtem.

A csata azonban, lett légyen bármennyire katasztrofális, magával ragadja a katonát. Engem is elragadott. Május 11-én parancsot kaptam, hogy vegyem át a 4. páncélos hadosztály parancsnokságát. Hozzátették, hogy ez a hadosztály ugyan nem létezik, de egységeit, amelyek nagyon távoli pontokról érkeznek, fokozatosan rendelkezésemre bocsátják. Le Vésinet-ből, ahol harcállásomat eleinte kijelölték, május 15-én a főhadiszállásra rendeltek, hogy megkapjam eligazításomat.

A hadsereg vezérkari főnöke közölte velem: megbízatásom nagyszabású. „A parancsnokság – mondotta Doumenc tábornok – az Aisne-nél és az Ailette-nél akar védővonalat kiépíteni, hogy eltorlaszolja a Párizs felé vivő utat. A keletről elvont egységekből alakított 6. hadsereg vonul majd ott fel, Touchon tábornok parancsnoksága alatt. Önnek az a feladata, hogy hadosztályával, amely Laon körzetében egymagában operál, megnyerje a szükséges időt ehhez a felvonuláshoz. Georges tábornok, az északkeleti arcvonal főparancsnoka magára bízza a szükséges intézkedéseket. Egyébként egyedül és közvetlenül neki lesz alárendelve; az összeköttetést Chomel őrnagy tartja majd fenn."

Georges tábornok nyugodtan, szívélyesen, de láthatólag nyomott hangulatban fogad. Ő is elmondja, mit vár tőlem, és hozzáteszi: „Induljon hát, de Gaulle! Az Ön számára, akinek már régóta ugyanaz az elgondolása, mint amit most az ellenség alkalmaz, itt az alkalom a cselekvésre." A vezérkari osztályok ezután a lehetőség szerint igyekeznek Laon felé irányítani a nekem szánt egységeket. Tapasztalom, hogy a vezérkar, amelyet a csapatmozdulatok és a közlekedés mindenütt felmerülő számtalan problémája, a rettenetes napok meglepetése, zűrzavara áraszt el, a lehető legjobban oldja meg

feladatát. De az ember érzi, hogy a remény tűnőben van, és hogy a rugó elszakadt.

Egészen Laonig sietek, Bruyères-nél, a várostól délkeletre állítom fel harcálláspontomat, és bejárom a környéket. A körzetben alig vannak francia csapatok: a 3. lovas hadosztály néhány szétszórt alakulata, egy maroknyi katona, aki a laoni fellegvárat tartja, és a 4. önálló tüzér csoport, amely utasítást kapott, hogy esetleg használja fel a véletlenül ottfelejtett vegyi harci eszközöket. Csatlakozom ehhez a csoporthoz. Derék emberekből áll, akiket azonban csak karabéllyal fegyvereztek fel. Biztosításként a Sisonne-csatorna mentén helyezem el őket. Az ellenséges járőrök még ugyanazon az estén elérik állásaikat.

16-án csatlakozik hozzám vezérkarom magva, felderítést folytatok és értesüléseket szerzek. Az a benyomásom támadt, hogy a nagy német erők, amelyek Rocroi-nál és Mézières-nél elhagyták az Ardenneket, nem dél, hanem nyugat felé vonulnak, hogy elérjék St. Quentint. Ezek az erők, a Serretől délre, oldalvéddel biztosítják balszárnyukat. Az országutakon észak felől mindenütt özönlenek a menekültek nyomorúságos csapatai. Számos fegyvertelen katonát is látok. Ezek azokhoz a csapatokhoz tartoznak, amelyeket a német páncélosok offenzívája az előző napokban szétszórt. Menekülésük közben érték utol őket az ellenség gépesített alakulatai, és megparancsolták nekik, hogy dobják el fegyvereiket, és igyekezzenek dél felé, nehogy eltorlaszolják az utakat. „Nincs időnk foglyul ejteni benneteket!" – kiáltották nekik.

Az eszét vesztve menekülő tömeg és a katonai vereség láttán, az ellenség arcátlanságának hallatára szörnyű harag önt el. Ó! milyen ostoba helyzet! A háború szörnyű rosszul kezdődik. De mégis folytatódnia kell. Van még erre a világban hely. Ha életben maradok, ott harcolok, ahol kell, addig harcolok, amíg az ellenség megsemmisül, és a nemzet lemossa magáról a szégyenfoltot. Ezen a napon határoztam el mindazt, amit a továbbiakban tennem adatott.

Először is, holnap reggel a rendelkezésemre álló erőkkel, bármilyenek is azok, támadni fogok. Igyekszem északkeleti irányban vagy 20 kilométert előrenyomulni, hogy elérjem a Serre mentén Montcornet-t, amely a St. Quentin, Laon és Reims felé vezető utak csomópontja. Ily módon elvágom az elsőrendű utat, hogy az ellenség nyugat felé való előnyomulásában ne tudja használni, és eltorlaszolom a két másikat, amely, ha nyitva áll, egyenesen a 6. hadsereg gyenge arcvonalához vezet. Május 17-én hajnalban kaptam három harckocsi-zászlóaljat: az egyik B típusú (46. zászlóalj), ezt egy D2 típusú század erősíti és a 6. ezredhez tartozik; a két másik Renault 35 típusú (2. és 24. zászlóalj). Ezek együttvéve a 8. ezredet alkotják. Virradatkor előrevetem őket. Útjukban legázolják az ellenséget, amely már elözönli a terepet, és elérik Montcornet-t. Estig a helység környékén és központjában harcolnak, megadásra kényszerítenek két ellenállási fészket, és ágyútűzzel lövik az átvonulni próbáló német menetoszlopokat. De a Serre mentén az ellenség erős. Harckocsijaink, amelyeket semmi sem támogat, nyilvánvalóan nem tudnak átkelni a folyón.

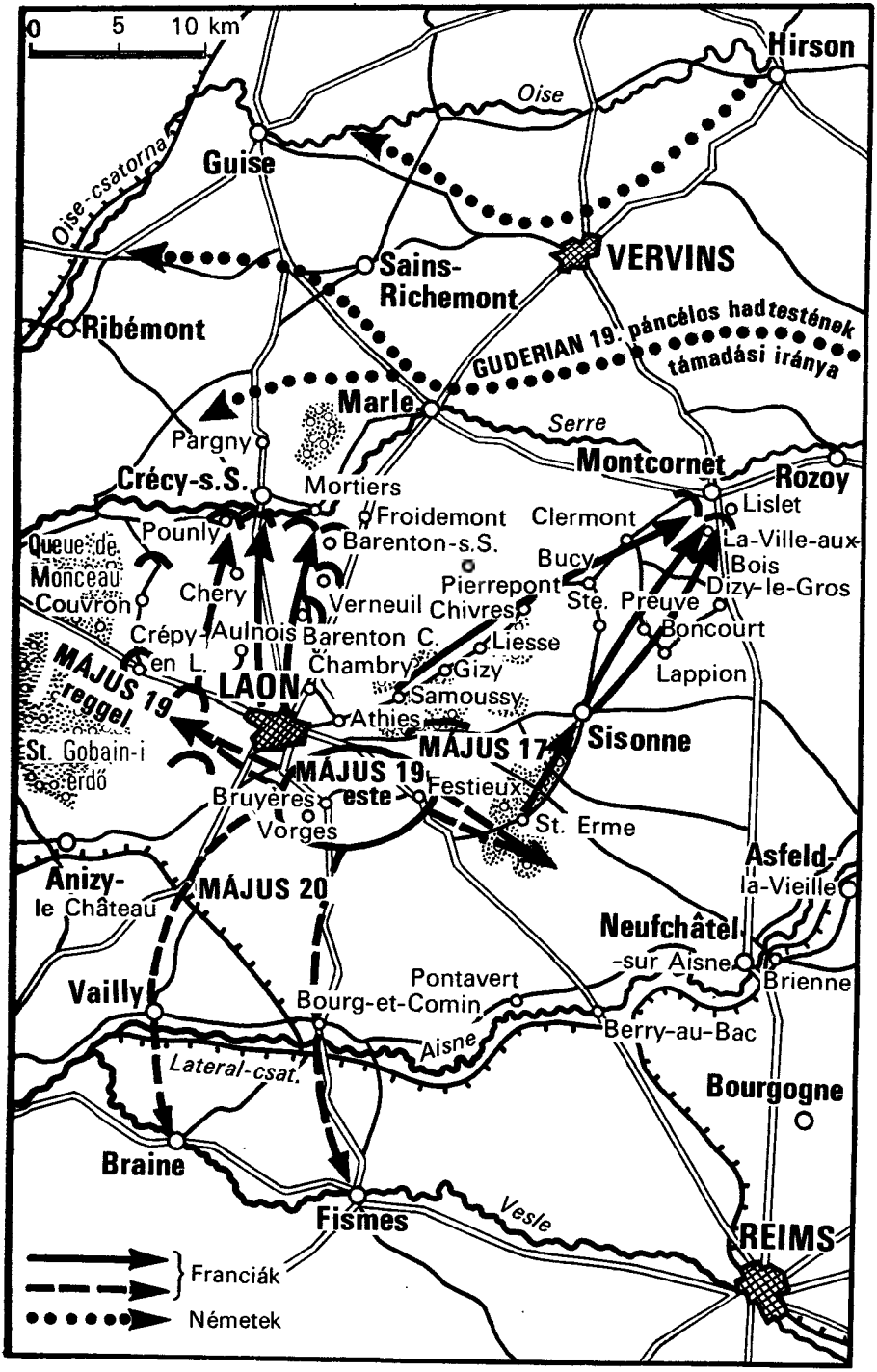

1. A laoni hadművelet

A nap folyamán megérkezik a 4. vadász zászlóalj. Alighogy kirakodtak, máris bevetem, hogy Chivres közelében megadásra kényszerítsen egy ellenséges elővédet, amely nem akadályozta harckocsijaink előnyomulását, de mögöttük felfedte magát. A feladatot hamarosan teljesítették. A Serre-től északra azonban a német tüzérség lő bennünket. A mi tüzérségünk távolról sincs a helyén. A stukák egész délután szünet nélkül jönnek, le-lecsapnak az égből, és zuhanó repülésben támadják harckocsijainkat és teherautóinkat. Ellenfelük nincsen. Végül az egyre számosabb és tevékenyebb német gépesített alakulatok hátvédeinkkel csatároznak. Kóbor gyermekként állunk 30 kilométerre az Aisne előtt, véget kell vetnünk ennek a helyzetnek, amely legalábbis kalandos.

Az éj leszálltával a felderítő ezredet, a 10. páncélosokat küldöm az ellenség ellen. Ez az alakulat kevéssel előtte csatlakozott hozzám. Ugyanakkor Chivres felé vonom vissza a harckocsikat és a vadászokat. A terepen több száz német halott, számos kiégett ellenséges teherautó hever. 130 foglyot ejtettünk, veszteségünk a 200 főt sem éri el. Mögöttünk, az utakon, a menekülők megállnak. Egyesek vissza is fordulnak. Szomorú menetoszlopaikban az a hír járja, hogy a francia csapatok előretörtek.

Most Laontól nem északkeletre, hanem északra kell operálni, mert a Marle felől jövő és nyugatnak tartó jelentékeny ellenséges erők a Serre mentén La Fère felé vonulnak. Ugyanakkor a német oldalvédek dél felé terjeszkednek, s félő, hogy elérik az Ailette-et. A 4. páncélos hadosztály a május 18-áról 19-ére virradó éjjel a Laonból észak felé kivezető útnál foglal állást. Időközben erősítéseket kaptam: a 3. páncélos divíziót, azaz két Somua harckocsi századot, s a 322. tüzér ezredet, amely két 75-ös ütegből áll. Ezenkívül Petiet tábornok, a 3. könnyűlovas-hadosztály parancsnoka megígérte a Laon vonalában felállított ütegeinek a támogatását.

Igaz, hogy a mintegy 150 harckocsiból, amellyel jelenleg rendelkezem, mindössze 30 a B típusú, 75-ös lövegekkel felszerelt, mintegy 40 a D2 típusú vagy Somua márkájú, kis kaliberű 47-es lövegekkel felszerelt, és a többi: Renault 35-ös. Ez utóbbiaknak csak rövid, 37-es tarackjaik vannak, amelyek tűzereje legfeljebb 600 méterig hatásos. Jóllehet a Somuák legénységét olyan harckocsi-parancsnokok vezetik, akik még sohasem lőttek ágyúval, és a tankvezetőknek négyórás harckocsi vezetési gyakorlatuk sincs. Jóllehet a hadosztálynak mindössze egyetlen gyalogos zászlóalja van, ezt is autóbuszon szállítják, tehát menet közben rendkívül sebezhető. Jóllehet a tüzérséget alig valamivel előbb szervezték pótkeretekből származó alakulatokból, és sok tiszt a szó szoros értelmében csak a harcmezőn ismeri meg beosztottait. Jóllehet nincs rádió-összeköttetésünk, és hogy csak motoros küldöncök segítségével, vagy ha személyesen keresem fel őket, tudom irányítani beosztottaimat. Jóllehet az összes egységek hiányt szenvednek sok olyan közlekedési, karbantartó és élelmiszerszállító eszközben, amelyeket rendes körülmények között meg kellene kapnunk. Ennek ellenére már ebben a rögtönzött együttesben is kialakult egyfajta általános lelkesedés. Rajta! A források nem apadhatnak el.

19-én hajnalban: előre! A hadosztály harckocsijait egymás után Crécy,

Mortiers, majd Pouilly irányába küldöm. El kell érniök a hidakat, és el kell vágniok az ellenség útját La Fère felé. A tüzérség kíséri őket. A szárnyakat jobbról a felderítő ezred és a Baranton folyó felől a vadász zászlóalj biztosítja, Marle irányában pedig felderítő tevékenység folyik. A délelőtt jól múlik el. Miután megfutamítottunk a környékre behatolt különféle ellenséges alakulatokat, elérkezünk a Serre-hez. De a folyótól északra ellenséges állások vannak. Szilárdan tartják az átkelő helyeket és kilövik a közelíteni próbáló harckocsijainkat. Működésbe lép a nehéztüzérségük. Azokkal a nagy német egységekkel kerültünk érintkezésbe, amelyek St. Quentin irányában özönlenek. A folyón való átkeléshez és harckocsijaink előbbre töréséhez, szükségünk volna a hiányzó gyalogságra és nagyobb hatóerejű tüzérségre. Ezekben a nehéz órákban akaratlanul is arra gondolok, mit tehetne a gépesített hadsereg, amelyről oly sokáig álmodoztam. Bárcsak itt lenne ma, hogy hirtelen Guise felé törhessen. A német páncélos hadosztályok előnyomulása akkor egy csapásra megállna, a hátuk mögött súlyos zavar támadna, az Északi hadseregcsoport újra egyesülhetne a Középsővel és a Keletivel.

De Laontól északra csak igen szegényesen felszerelt harci alakulatok vannak. Hajnal óta a németek folyamatosan kelnek át a Serre-en Montcornetnál, amelyet mi már kiürítettünk. Dél óta Marle-nál is folyik az átkelés. Sok páncélossal, rohamlövegekkel, motor vontatású mozsárágyúkkal, gépesített gyalogsággal támadják jobbszárnyunkat a Baranton folyónál és hátvédünket Chambrynál. És jönnek a stukák! Éjszakáig bombáznak bennünket, pusztítják a járműveket, az álcázás nélküli tüzérségi lövegeket, amelyek nem tudnak lemenekedni az utakról. Kora délután Georges tábornok utasít, hogy ne folytassam a hadműveletet. A 6. hadsereg felvonulása befejeződött, és hadosztályomnak haladéktalanul más feladatokat kell végrehajtani. Úgy döntök, hogy még egy napig feltartóztatom az ellenséget, éjszakára Vorges körül átcsoportosítom a hadosztályt, hogy oldalba támadhassam az ellenséget, ha Laon felől Reims vagy Soissons irányába nyomul, és csak másnap kelek át újra az Aisne-en.

A hadmozdulat rendben folyik, bár az ellenség mindenütt akadályozni próbál bennünket. Szálláskörleteink körzetében éjszaka sem szűnik a csatározás. Május 20-án a 4. páncélos hadosztály a szó szoros értelmében a németek között Fismes és Braine felé vonul, a környéken hemzsegnek a németek, sok harcállláspontjuk van, és számos páncélossal támadják menetoszlopainkat. Harckocsijaink azonban megtisztítják tőlük az utakat és az utak mentét, így súlyosabb nehézségek nélkül érjük el az Aisne-et. Ám Festieux-nél a 10. páncélos felderítő ezredünk, amely egy harckocsizó zászlóaljjal együtt a hátvédet alkotja, csak nehezen szabadul, és a craonne-i fennsíkon a hadosztály vonatoszlopát is hevesen megtámadták, ezért égő gépkocsijait kénytelen volt hátrahagyni.

Mialatt a 4. páncélos hadosztály Laon körzetében tevékenykedett, tőle északabbra a német páncélos hadosztályok előretörésének ütemére gyorsan követték egymást az események. A német parancsnokság ugyanis úgy döntött, hogy az északon elhelyezkedő szövetséges hadseregeket a Közép és Ke

leti Hadseregcsoportok előtt számolja fel, ezért gépesített főerőit Dunkerque irányába vetette be. Ezek St. Quentinből kiindulva két oszlopban lendültek támadásba: az egyik egyenesen halad célja, Cambrai és Douai, a másik a part mentén, Étaples-on és Boulogne-on át tör előre. Időközben két páncélos hadosztályuk meghódítja Amiens-t és Abbeville-t, ahol a Somme-tól délre két hídfőállást épít ki, amelyeket később használnak fel. A szövetségesek oldaláról május 20-án este eltűnt a holland hadsereg, a belga hadsereg pedig nyugat felé özönlik vissza. A brit expedíciós hadsereget és az 1. francia hadsereget is elvágták Franciaországtól.

A francia parancsnokság kétségtelenül arra törekszik, hogy kettévágott erői között újból kapcsolatot teremtsen. Evégből az Északi Hadsereget Arras felől Amiens irányába, a Középső Hadseregcsoport balszárnyát pedig Amienstől Arras felé indítja ellentámadásra. Ez Gamelin tábornok 19-i utasítása volt. Weygand tábornok, aki május 20-án Gamelin helyére kerül, és másnap már Belgiumba megy, elfogadja ezt a koncepciót. A terv elméletileg logikus. De kivitelezéséhez szükséges lenne a parancsnokság győzelembe vetett hite, reménye és a győzni akarás elszánása. De nincs többé hajtóerő, mert az egész elméleti és szervezési rendszer, amelyhez katonai vezetőink kötődnek, összeomlik. Egyfajta erkölcsi gátlás hirtelen kétséget támaszt bennük minden, de legfőként önmaguk iránt. E pillanattól kezdve csakhamar feltámadnak a széthúzó erők. A belga király már a megadásra, Lord Gort* a behajózásra, Weygand tábornok a fegyverszünetre gondol.

Miközben a főparancsnokság a teljes vereség hatására felbomlóban van, a 4. páncélos hadosztály nyugat felé vonul. Előbb arról volt szó, hogy keljen át a Somme-on, és álljon a nyugati irányban tervezett támadás élére. De ezt az elgondolást később elvetik. Azután azt tervezik, hogy más erőkkel együtt vegyen részt azoknak a német alakulatoknak a visszaverésében, amelyek Amiens-nél keltek át a Somme-on. De ezt sem hajtják végre, illetve az említett próbálkozáshoz csupán a hadosztály egyik harckocsi-zászlóalját veszik igénybe. Végül május 26-áról 27-ére virradó éjjel a hadosztály parancsnoka** – akit két nappal előbb léptettek elő tábornoknak – parancsot kap René Altmayertől, a 10. hadsereg vezénylő tábornokától – ez a hadsereg fogja egybe a sebtében a Somme alsó folyásához rendelt erőket –, hogy a hadosztály késedelem nélkül vonuljon Abbeville felé, és a várostól délre szilárd hídfőt elfoglalt ellenséget támadja meg.

A hadosztály ekkor Grandvilliers környékén állomásozik. Május 22-én indították útnak, és Fismes-en, Soissons-on, Villers-Cotterets-n, Compiègne-en, Montdidier-n, Beauvais-n át öt nap alatt 180 kilométert tett meg. Elmondhatjuk, hogy amióta Montcornet mezején megszületett, egyfolytában harcolt vagy menetelt. Ez meglátszott a harckocsik állagán. Mindössze 30 maradt hadra fogható. Viszont útközben értékes kiegészítések csatlakoztak hozzánk: Egy B típusú harckocsikkal felszerelt zászlóalj (47. zászlóalj); egy D2 típusú tankzászlóalj (19. zászlóalj), ez utóbbi húsztonnás harckocsikból

* Az angol expedíciós hadsereg parancsnoka.
** De Gaulle.

állt, amelyeket sajnos, Amiens-nél hátra kellett hagynom; a 7. dragonyos ezred hozott egy 105-ös lövegekből álló tüzérségi, egy légvédelmi, öt 47-es kaliberű harckocsi-elhárító üteget. A D2-es zászlóaljon kívül az összes többi egység hirtelenjében szervezett volt. De érkezésüktől kezdve magával ragadta őket a hadosztályt fűtő harci hév. A feladatommá tett hadművelet céljaira rendelkezésemre bocsátották még a 22. gyarmati gyalogezredet és a 2. lovas hadosztály tüzérségét. Összesen 140 harckocsi és hat gyalogos zászlóalj hat tüzér üteg támogatásával támad majd a hídfő déli terepszakaszán.

Elhatározom, hogy még aznap este kezdeményezek. A német repülőgépek ugyanis szünet nélkül felderítést végeznek a hadosztály felett, és némi meglepetés keltésére csak akkor van remény, ha nem késlekedem. A németek szilárdan megvetett lábbal várnak bennünket. Arccal délnek már egy hét óta tartják a nyugati szárnyat jelképező Huppyt, keleti irányban pedig a Somme mellett fekvő Bray-les-Mareuil-t, és e két falu között elterülő limeux-i és bailleul-i erdőket. A mögöttes területen befészkelték magukat Bienfay-be, Villiers-be, Huchenneville-be és Mareuil-be. Végezetül védelmüknek kedvez a Caubert-hegy is, amely a Somme hídjai és Abbeville fölött uralkodik. E három, egymásba kapcsolódó frontszakasz áttörését tűzöm célul a hadosztály elé.

A hadosztály 18 órakor kezdi a támadást. A nehézharckocsikkal felszerelt 6. ezred a 4. vadász zászlóaljjal együtt Huppy felé; a 8. ezred – ennek könnyű harckocsijai vannak – a 22. gyarmati ezreddel együtt a limeux-i és bailleul-i erdők ellen; a közepes harckocsikkal felszerelt 3. páncélos ezred a 7. dragonyosokkal Bray ellen. Ez a támadás gerince, és a tüzérség is főleg ezt támogatja. Az éj leszálltakor elfoglaljuk az első kitűzött célt. Huppyben a megszálló német zászlóalj maradványa megadja magát. Limeux közelében több páncéltörő löveget is zsákmányolunk, és megtaláljuk a néhány nappal korábban megsemmisített angol gépesített dandár járműveinek a roncsait.

Hajnal előtt tovább indulunk. A balszárnynak Moyenneville-t és Bienfay-t, a középnek Huchenneville-t és Villiers-t, a jobbszárnynak Mareuil-t kell elfoglalnia. A támadás „fénypontja" a B típusú harckocsik akciója. Ezeknek az a feladatuk, hogy nyugatról kelet felé kerülve zárják el a német hídfő mögöttes területét. A végcél mindenki számára a Caubert-hegy. A nap súlyos harcokkal telik el. Az ellenség erősítéseket kap, keményen védekezik. Nehéztüzérsége, amely a Somme jobb partján állomásozik, hevesen lő bennünket. Más ütegek, amelyek a Caubert-hegyről tüzelnek, szintén okoznak veszteségeket. Estére elérjük a kitűzött célt. Már csak a Caubert-hegy tartja magát. Mindkét félnek sok halottja fekszik a terepen. Harckocsijaink kemény megpróbáltatásokat álltak ki. Alig száz van még harckész állapotban. Mégis a győzelem szelleme lebeg a harcmező felett. Mindenki büszke. A sebesültek mosolyognak. Az ágyúk vidáman tüzelnek. A németek a frontális csatában meghátráltak előttünk.

Gehring őrnagy, a hídfőt tartó német Blümm hadosztály krónikása „*Abbeville*" című művében néhány héttel később kénytelen volt ezt írni: „Foglaljuk össze, mi is történt május 28-án?" És így folytatta: „Az ellenség hatalmas

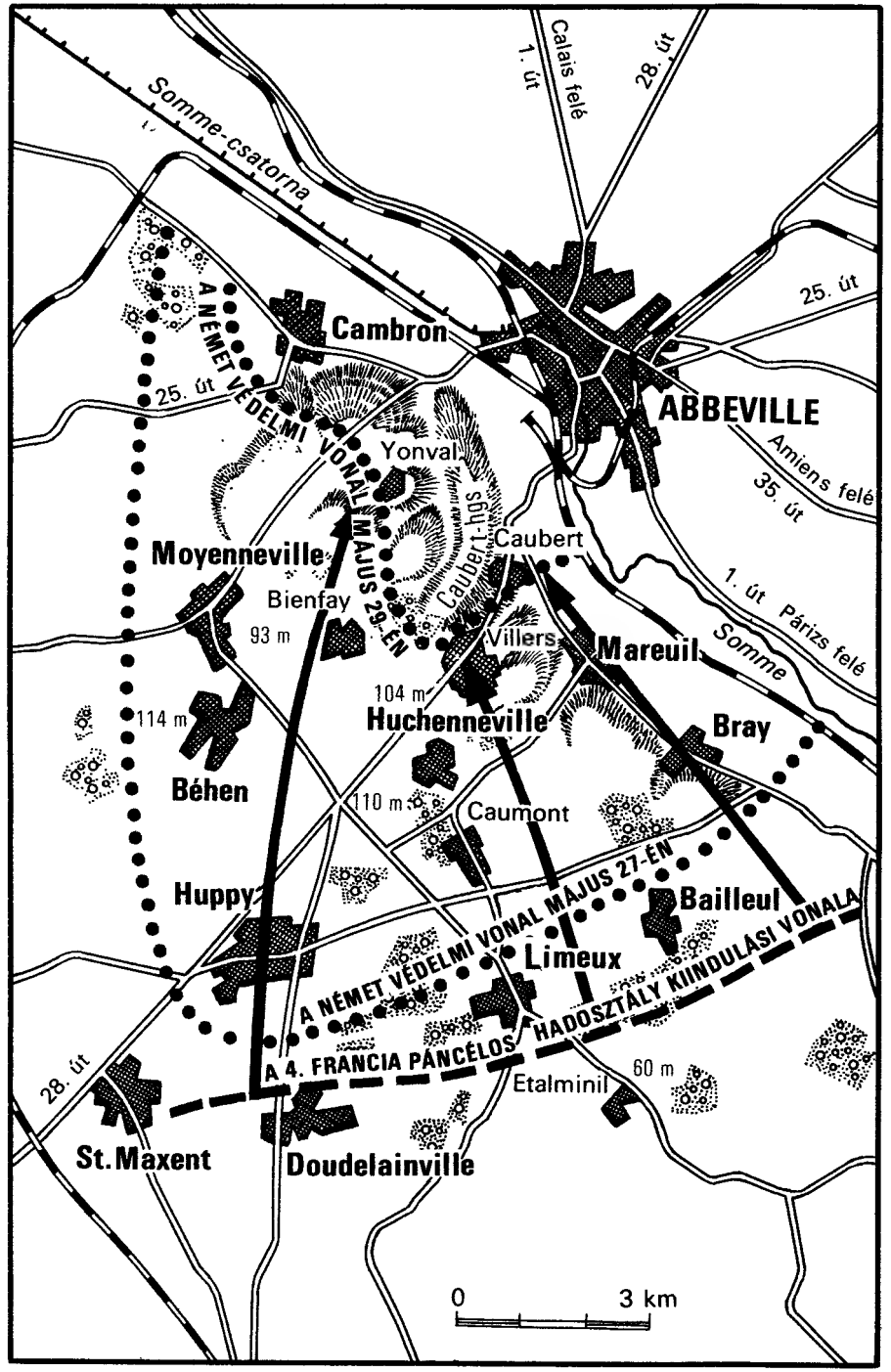

2. Az Abbeville környéki hadművelet

páncélos erőkkel támadott bennünket. Harckocsi-elhárító egységeink hősiesen küzdöttek. Csapásaik hatását azonban jelentékenyen csökkentette a francia tankok erős páncélborítása. Az ellenségnek sikerült Huppy és Caumont között harckocsijaival áttörni. A harckocsi-elhárító védelmünk felmorzsolódott, és a gyalogság ezt követően átengedte a terepet . . ."

„A hadosztály vezérkarához nyugtalanító hírek érkeznek. A francia tüzérség szünet nélkül operál, így egyetlen tűzvonalbeli zászlóaljjal sem lehet kapcsolatot tartani. A vezénylő tábornok maga megy előre . . . A csapatokat fejvesztett menekülésben találja, rendbe szedi, és az első vonalaktól néhány kilométerrel hátrébb előkészített védelmi állásokba irányítja azokat . . ."

„De a katonákat átjárja a harckocsiktól való vad félelem . . . A veszteségek súlyosak . . . Úgyszólván senki sincs, aki nem vesztette el egy nagyon kedves bajtársát vagy földijét . . ."

A németek azonban erősítéseket kapnak. 27-éről 28-ára virradó éjszaka sikerült felváltaniok összes tűzvonalbeli egységeiket. A holttestek és a hadifoglyok egyaránt ezt bizonyítják. 28-áról 29-ére virradó éjszaka újabb váltás. A harmadik napon, éppúgy, mint a másodikon, friss csapatokkal találkozunk. Hozzánk semmi sem érkezik. Pedig kevés kellene a sikerhez. Most már mindegy! Akárhogy is vagyunk, május 29-én még egyszer támadunk.

Ezen a napon a Caubert-hegyet rohamozzuk. Fő erőfeszítésünk a hegység nyugati lejtőire irányul. Moyenneville-ből és Bienfay-ből kell elindulniok utolsó B típusú harckocsijainknak, továbbá a jobbszárnyról a balszárnyra áthelyezett Somuáknak. A harckocsikat a felénél kevesebbre csökkent létszámú vadász zászlóaljnak, a kétharmadával megcsappant felderítő ezrednek és egy dragonyos zászlóaljnak kell követnie. Villers a kiindulási pontja a még megmaradt Renault-knak és a 22-es gyarmatiaknak. Altmayer tábornok, hogy segítségünkre legyen, az 5. könnyű lovashadosztályt a Somme mentén, a hídfőtől lefelé húzta szét, és jobbszárnyát Cambron felé küldte. De ez a hadosztály nem tud előrehaladni. Az Abbeville-ből kivezető utak ellen bombázó gépek bevetését kérte, de repülőgépek nincsenek. Akciónk 17 órakor kezdődik. A hegy lejtőit elérjük ugyan, ám a gerinc az ellenség kezében marad. Amikor leszáll az éj, a németek hatalmas tüzérségi támogatással ellentámadást indítanak Moyenneville és Bienfay falvak ellen, de nem sikerül azokat visszafoglalniok.

Az 51. skót hadosztály – parancsnoka Fortune tábornok – nemrég érkezett Franciaországba, frissen és derűsen váltja fel a 4. páncélos hadosztályt. A skótokat Beauvais közelébe csoportosították át. Az ezredesekkel: Sudre-rel, Simoninnal, François-val a harckocsizóktól; de Hammal a felderítő ezredtől; Bertrand vadász ezredessel; Le Taconnal, a gyarmati csapatok ezredesével; de Longuemare dragonyos ezredessel; Chaudesolle és Ancelme tüzérségi ezredesekkel; a vezérkartól Chomel ezredessel megvonjuk a hadművelet mérlegét. Nem tudtuk teljesen felszámolni az abbeville-i hídfőt, de háromnegyedével csökkentettük. Jelenlegi állapotában az ellenség nem tud belőle szembe támadni, hacsak előbb vissza nem hódítja elvesztett terepszakaszát. Veszteségeink súlyosak, de csekélyebbek az ellenségénél. 500 hadifoglyot ejtettünk, zömét Montcornet-nál, nagy mennyiségű fegyvert és hadianyagot is zsákmányoltunk.

De mit segít mindez! Ezen a 14 kilométeres szélességű sávon kívül milyen más területet foglaltak vagy foglalnak el a franciaországi harcok során? Az állásaink közelében lelőtt repülőgépek legénységén kívül hány németet ejtenek fogságba? A szegényes, gyenge, nem teljes létszámú, sebtében felállított, elszigetelt hadosztály helyében ezekben a május végi napokban milyen eredményeket ért volna el egy páncélos elit hadtest, amelynek sok eleme létezett ugyan, de torzan és szétszórtan? Ha az állam betöltötte volna szerepét, ha katonai szervezetét idejében a vállalkozó szellem, nem pedig a passzivitás irányába fordította volna, ha ennek hatására a parancsnokok rendelkeztek volna azokkal a mozgékony rohamalakulatokkal, amelyeket a hatalmon levőknek és a parancsnoki karnak oly gyakran javasoltak, akkor fegyvereinknek lett volna esélyük, és Franciaország önmagára talált volna.

Május 30-án azonban a csata tulajdonképpen már elveszett. A belga király és hadserege két nappal előbb kapitulált. Dunkerque-nél a brit hadsereg megkezdi a behajózást. Északon a francia csapatok maradványai ugyanezzel próbálkoznak. A visszavonulás magától értetődően szörnyűséges. Az ellenség hamarosan megkezdi dél felé offenzívájának második szakaszát. Olyan ellenfél áll vele szemben, amelynek létszáma harmadával megcsappant, és amelynek a korábbinál is jobban hiányzanak az eszközei ahhoz, hogy a német gépesített erőknek visszavágjon.

Picardiai szálláshelyemen nem ringatom magam illúziókban. De igyekszem megőrizni a reményt. Ha a helyzetet végül is nem lehet az anyaországban megmenteni, akkor másutt kell erre sort keríteni. A Birodalom* megvan, és újrakezdési lehetőséget nyújt. A hajóhad megvan, és védelmet adhat. Itt van a nép, amely ugyan mindenképpen el kell hogy szenvedje a lerohanást, de az a Köztársaság, amely szörnyű alkalmat teremtett a nemzeti egységre, ezután ellenállásra serkentheti. Itt az egész világ, amely új fegyvereket adhat a kezünkbe, később pedig gigászi méretű közreműködéssel segíthet. Minden egy kérdésen múlik: képesek lesznek-e a hatóságok az államot, történjék bármi, érintetlenül megtartani, hogy megőrizzék a függetlenséget és megóvják a jövőt? Vagy az összeomlás vak rémületében mindent kiszolgáltatnak az ellenségnek?

E tekintetben – ezt jól látom előre – sok függ majd a főparancsnokság magatartásától. Ha a parancsnokság megtagadja a zászló levonását, ahogy az a szolgálati szabályzatban áll, mivel „nem merítettek még ki minden eszközt, amelyet a kötelesség és a becsület parancsolóan előír", egyszóval ha szükségképpen elfogadja az Afrikából folytatott harc lehetőségét, ez az állam mentőöve lehet a hajótörésben. Ám ha cserbenhagyja önmagát, s megadásba taszítja a széthulló államhatalmat, milyen indokkal mentegetheti Franciaország szétzüllesztését!

Ezek a gondolatok kísértenek, amikor június elsején útra kelek, hogy saját kérésére felkeressem Weygand tábornokot. A főparancsnok a montryi-i kastélyban fogad. Az őt jellemző világos stílusban és egyszerű hangnemben beszél velem. Először is gratulál az abbeville-i hadműveletért, amelyért

* A francia gyarmatbirodalomról van szó.

napiparancsban nagyon elismerő dicséretet kaptam tőle. Azután véleményemet kérdezi, hogy mit kellene kezdeni a még rendelkezésünkre álló 1200 modern harckocsival?

Kifejtem a vezértábornoknak, hogy véleményem szerint ezeket a harckocsikat haladéktalanul egyesíteni kellene két csoportban: a főcsoportot Párizstól északra, a másikat Reimstől délre kellene összevonni. A csoportok magvát a páncélos hadosztályok maradványai alkotnák. Az első csoport parancsnokának Delestraint tábornokot, a harckocsizók főfelügyelőjét javaslom. A csoportokhoz kölcsönösen három, illetve két gyalogos hadosztályt csatolnának, megfelelő közlekedési eszközökkel, és a szokványosnál kétszer nagyobb létszámú tüzérséggel látnánk el őket. Ily módon lenne még egy végső szerencsétlen eszközünk, amely a német gépesített hadtestek oldalában tevékenykedhetne, amikor azok, frontunk áttörése után, menet közben, szélességben és mélységben egyaránt, bizonyos mértékig széthúzódnak. Weygand tábornok tudomásul veszi javaslataimat. Ezután a csatáról beszél.

– Június 6-án – mondja – támadni fogunk a Somme-nál és az Aisne-nél. Kétszer annyi német hadosztállyal lesz dolgunk, mint amennyivel mi rendelkezünk. Ez azt jelenti, hogy a kilátások rendkívül borúsak. Ha a dolgok nem haladnak ilyen gyorsan, ha időt tudunk nyerni, ha a Dunkerque-től elmenekült francia csapatok újra rendelkezésemre tudnak állni, ha fegyvert tudok a kezükbe adni, ha a brit hadsereg visszatér, hogy új felszereléssel vegyen részt a harcban, ha a Royal Air Force* hajlandó teljes erejével részt venni a kontinensen folyó harcokban, akkor marad bizonyos esélyünk. – És a főparancsnok fejcsóválva hozzáteszi: – De ha nem! . . .

Most már tudom, hogy mihez tartsam magamat. Nehéz szívvel távozom Weygand tábornoktól.

Hirtelen szakadt vállára a szörnyű teher, amely méghozzá felül is múlta erejét. Amikor május 20-án átvette a főparancsnokságot, kétségtelenül túl késő volt már ahhoz, hogy meg lehessen nyerni Franciaország csatáját. Elképzelhető, hogy Weygand tábornok mennyire meglepetten döbbent erre rá. A tábornok sohasem vette számításba a gépesített haderők igazi lehetőségeit, így azután elképedve látta az ellenség harceszközeinek óriási erejét és hirtelen hatását. Hogy a szerencsétlenséggel dacolhasson, újjá kellett volna születnie; egyik napról a másikra meg kellett volna változtatnia elgondolásait: szakítania a többé már nem alkalmazható tempójú módszerekkel, stratégiai elképzeléseit eltépnie az anyaország szűk kereteitől, az ellenség ellen fordítani a hatalmas lehetőségeket; a nagy terek, a nagy erőforrások és a nagy sebességek adját kijátszani, felhasználni a távoli területeket, szövetségeket és tengereket, és az ezek adta halálos fegyvert az ellenség szívébe döfni. Weygand tábornok azonban nem erre született. Életkora éppúgy akadályozta ebben, mint észjárása, de legfőbb akadálya vérmérséklete volt.

Weygand képességei, alkata révén tulajdonképpen eszményi második ember volt, s mint ilyen remekül kiegészítette Foch-t. 1920-ban Pilsudskival elfogadtatta Lengyelország megmentésének tervét. Több miniszter mellett ve-

* Brit Királyi Légierő.

zérkari főnökként, tekintélyével intelligensen és bátran védelmezte a hadsereg létérdekeit. A vezérkari szolgálathoz szükséges képességek nem ellentétesek ugyan a parancsnoki tisztség betöltéséhez szükségesekkel, de nem is azonosak velük. Weygand tábornoknak sem hajlama, sem felkészültsége nem volt ahhoz, hogy egyedül kezdeményezzen és csakis a saját elgondolása alapján egyedül szálljon szembe a végzettel, holott a katonai parancsnokot ez a szigorú és kizárólagos szenvedély jellemzi. Pályafutása során sohasem töltött be parancsnoki tisztet. Nem tudni, saját érdeklődési köre miatt volt-e, avagy a körülmények hozták így. Mindenesetre tény, hogy sosem állott egyetlen ezred, dandár, hadosztály, hadtest, hadsereg élén sem. Hiba volt ilyen embert választani ki annak a kockázatnak vállalására, amilyet eladdig hadtörténelmünk még nem ismert. Nem is azért állították erre a posztra, mert képesnek tartották a kockázat vállalására, hanem azzal az ürüggyel, „hogy ez a férfi: a zászló". Politikánk nem először követte el a könnyelműség vétkét.

Legalább akkor, amikor kitűnt, hogy Weygand tábornok nem a megfelelő ember, el kellett volna hagynia helyét. Ez történhetett volna úgy, hogy leváltását kéri, de úgy is, hogy a kormány hivatalból dönt erről. De semmi sem történt. Akkor azután a generalisszimusz, akit elragadott az ár, amelyen nem is próbált úrrá lenni, a maga módján kereste a kiutat: a kapitulációt. Minthogy azonban ennek ódiumát nem akarta vállalni, a hatalom birtokosait igyekezett rávenni erre. Együttműködőre talált a Marsallban*, aki más okból ugyan, de ugyanezt a megoldást kereste. A gyenge és gyáva rezsim a legrosszabbat, a lemondást választotta. Franciaországnak így nemcsak megalázó katonai fegyverszünettel, de az állam szolgaságba döntésével is fizetnie kellett. Mennyire igaz, hogy nagy veszedelmekkel szemben csakis a lelki nagyság nyújt menedéket.

Június 5-én értesülök róla, hogy az ellenség újból támad. E napon utasítást kérek Frère tábornoktól, a 7. hadsereg parancsnokától, akinek hadműveleti övezetében állomásozik a hadosztályom. Miközben a hivatásos hidegvér külsőségeivel leplezett aggasztó jelentésekből körülötte előtörnek a kételyek és viszolygások, ez a kitűnő katona így szól hozzám:

– Betegek vagyunk. Híre jár, hogy Ön miniszter lesz. Túl késő ez a gyógyuláshoz. Eh! Legalább a becsületet mentsük meg!

* Pétain.

A bukás

Paul Reynaud június 5-éről 6-ára virradó éjjel átalakította kormányát. Az átalakított kormányban helyettes nemzetvédelmi államminiszter lettem. A hírt Delestraint tábornok, a harckocsizók főfelügyelője közölte velem reggel. Ő a rádióból hallotta. Néhány pillanattal később hivatalos távirat is megerősítette a közlést. Elbúcsúztam a hadosztályomtól, és útra keltem Párizsba.

Megérkeztem a rue Saint Dominique-re. A miniszterelnök fogadott. Mint mindig, most is magabiztos, élénk, metszően okos volt, végighallgatta beszélgető partnere véleményét, és gyorsan döntött. Megmagyarázta, miért gondolt már néhány nappal ezelőtt arra, hogy kormányába be kell vennie Pétain marsallt, akiről mindketten jól tudtuk, hogy mögötte a kapituláció hívei állanak.

– Jobb – mondotta Paul Reynaud az ismert mondást idézve –, ha belül van, mint kívül.

– Tartok tőle – válaszoltam –, hogy véleményét meg kell majd változtatnia. Annál is inkább, mert az események most igen gyorsan peregnek, és félő, hogy a defetizmus mindent eldönt. Haderőink és a németek között annyira nincs egyensúly, hogy – ha csak csoda nem történik – az anyaországban semmisző esélyünk sincs a győzelemre vagy akár csak helyzetünk rendbe szedésére. A katonai parancsnokságot porig sújtotta a meglepetés villáma, nem tudja többé magát összeszedni. Ön végtére is bárkinél jobban tudhatja, mennyire körülveszi a kormányt a teljes lemondás légköre. A Marsallnak és azoknak, akik előtérbe tolják, hamarosan könnyű dolguk lesz. Pedig ha az 1940. évi háborút el is vesztettük, megnyerhetünk még egy másikat. Nem mondunk le arról, hogy a lehető legtovább harcoljunk európai területen, de el kell határozni, hogy a gyarmatokról folytatjuk a harcot, és erre fel kell készülni. Ehhez megfelelő politika szükséges: a felszerelést és minden szükséges eszközt Észak-Afrikába kell szállítani, a hadműveletek irányítására ki kell választani a megfelelő képességű vezetőket, szoros kapcsolatokat kell fenntartani az angolokkal, ha egy és más miatt nehezítünk is rájuk. Javaslom: bízzon meg a szükséges intézkedések megtételével.

Paul Reynaud beleegyezett.

– Kérem – tette hozzá –, menjen minél előbb Londonba. Május 26-i

és 31-i megbeszéléseim során talán azt a benyomást keltettem a brit kormányban, hogy nem zárjuk ki a fegyverszünet lehetőségét. Most azonban éppen ellenkezőleg, arról van szó, hogy meggyőzzük az angolokat, bármi történjék is, kitartunk, ha kell, a tengerentúlon is. Találkozni fog Churchill-lel. Mondja majd meg neki, kormányom átalakítása és az a tény, hogy Ön mellettem áll, jelzi eltökéltségünket.

Ezen az általános jellegű lépésen kívül meg kellett kísérelnem rábírni Londont, hogy a Royal Air Force – különösképpen a vadászrepülői – továbbra is vegyen részt a franciaországi hadműveletekben. Végezetül felvilágosításokat kellett kérnem arról – amint ezt már a miniszterelnök is megtette –, hogy mikor fegyverzik fel újra és küldik vissza a kontinensre a dunkerque-i katasztrófából megmenekült brit egységeket. A válaszok, amelyeket erre a két kérdésre kapnom kellett, egyrészt olyan technikai adatokat tartalmaztak, amelyeket a vezérkarok rendelkezésemre bocsáthattak, másrészt ezeknek a válaszoknak olyan döntésekre is ki kellett terjedniök, amelyek hadügyminiszteri minőségében Winston Churchillre tartoztak.

Amíg az összekötők a brit fővárosban folytatandó megbeszéléseimet szervezték, június 8-án a montry-i kastélyban felkerestem Weygand tábornokot. A főparancsnokot nyugodtnak találtam, önuralma birtokában volt. De már néhány percnyi beszélgetésből megértettem, hogy Weygand tábornok már belenyugodott a vereségbe, és elhatározta, hogy fegyverszünetet kér. Szinte szó szerint idézem beszélgetésünket, amelynek szövege – alapos okom volt rá! – agyamba véződött.

– Látja – mondotta a főparancsnok –, nem tévedtem, amikor néhány nappal ezelőtt jeleztem Önnek, hogy a németek június 6-án támadni fognak a Somme-nál. Valóban támadnak is. Most kelnek át a folyón. Nem tudom megakadályozni.

– Nos hát! Átkelnek a Somme-on. És azután?

– Azután? Következik a Szajna és a Marne.

– Igen, és azután?

– Azután? De hiszen akkor vége!

– Hogyhogy? Vége? És a világ? És a Birodalom?

Weygand tábornok kényszeredett nevetésben tört ki.

– A Birodalom? De hiszen ez gyerekség! Ami pedig a világot illeti, itteni vereségem után Anglia egy hetet sem vár, és máris tárgyalni kezd a Reichhel. – És a főparancsnok szemembe nézve mondta: – Ó! Ha biztos lennék benne, hogy a rend fenntartásához szükséges erőket a németek meghagyják nekem . . . !

A vita hiábavaló lett volna. Távoztam, de előzőleg közöltem Weygand tábornokkal, hogy felfogása ellentétes a kormány szándékaival. Az ugyanis akkor sem adja fel a harcot, ha a csaták balul végződnek. A főparancsnok nem tett semmiféle újabb megjegyzést, és búcsúzáskor nagyon udvariasan viselkedett.

Párizsba visszaindulásom előtt egy ideig különböző ismerős tisztekkel beszélgettem, akik ezen a reggelen jelentéstételre érkeztek Weygand tábornokhoz. Megerősítették azt a benyomásomat, hogy a katonai parancsnokság ma-

gasabb köreiben elveszettnek tekintik a játszmát, és hogy gépiesen teljesítik ugyan kötelességüket, de magában mindegyikük azt óhajtja, hogy bármi áron véget vessenek a franciaországi harcoknak. A katonai vezetők gondolkodásmenetének és bátorságának arra irányításában, hogy a háborút az anyaországon kívül folytassák, a kormány azonnali és határozott közbelépésére volna szükség.

Visszaérkezésem után beszámoltam erről Paul Reynaud-nak, és ünnepélyesen felkértem, vonja vissza Weygand tábornoktól a főparancsnoki megbízatást, mert az már lemondott a győzelemről.

– Ez pillanatnyilag lehetetlen – válaszolta a miniszterelnök. – De törődnünk kell a folytatással is. Kire gondol?

– A továbbiakban csakis Huntzigerre gondolok. Bár nincs meg benne minden adottság, véleményem szerint fel tud emelkedni egy világméretű stratégia szintjére.

Paul Reynaud elvben elfogadta javaslatomat, de semmi esetre sem akarta azonnal megvalósítani.

Elhatároztam, hogy újból, mégpedig hamarosan előhozom a kérdést, majd hozzáfogtam minden szükséges felszerelés Észak-Afrikába szállítása tervének kidolgozásához. A szárazföldi hadsereg vezérkara, a haditengerészettel és a légierővel együttműködve, máris megkezdte az előkészületet, hogy a Földközi-tengeren túlra szállítsa azokat az alakulatokat, melyekre a védelmi harcokban közvetlenül nincs szüksége. Mindenekelőtt két korosztályról volt szó. Ezek kiképzése a nyugati és déli pótkeretekben folyt. Ugyancsak szó volt az északi csatatereken a pusztulástól megmenekült gépesített egységek személyi állományának töredékeiről is. Ez együttvéve 500 000 jó katonát jelentett. A továbbiakban valószínűleg még sok kisebb harcoló egységet lehetne majd behajózni, minthogy csapataink maradványai a tengerpart felé igyekeznek. Mindenképpen Afrikába kell összegyűjteni a légierő maradványait – a bombázó gépek hatósugara lehetővé teszi, hogy átrepüljék a tengert –, továbbá a vadászrepülő-csoportok életben maradott pilótáit, a légi támaszpontok személyi állományát, a haditengerészet pótkereteit, végül, de nem utolsósorban pedig magát a flottánkat. E szállítások lebonyolításának feladata haditengerészetünkre hárult. A flotta 500 000 bruttoregiszter tonnára becsülte azt a teherhajó kapacitást, amelyre e feladat megoldásához szüksége volt. Ez a hajótér a flottának már rendelkezésére álló francia hajókon kívül kellett. Anglia közreműködését kellett kérni.

Június 9-én kora reggel Londonba repültem. Velem volt hadsegédem, Geoffroy de Courcel és Roland de Margerie, a miniszterelnök diplomáciai kabinetfőnöke. Vasárnap volt. Az angol főváros nyugodtnak, szinte közömbösnek mutatkozott. A békés sétálókkal teli utcák és parkok, a filmszínházak előtt álló hosszú sorok, a sok autó, a klubok és szállók ajtaja előtt méltóságteljesen ácsorgó portások nem a hadviselő világhoz tartoztak. A hírlapok ugyan sejtették a való helyzetet, bár a félhivatalos optimizmus, akárcsak Párizsban, cukrozott hírekkel és gyermekded történetkékkel töltötte meg a sajtót. De a hirdetmények, az óvóhelyépítés, a gázálarcok, amelyeket az emberek magukkal hordtak, közelgő veszélyekre figyelmeztettek. Mégis szem-

beszökő volt, hogy a lakosság tömegei nem érezték a franciaországi események súlyát, bármennyire gyors üteműek voltak is azok. Mindenesetre látható volt, hogy az angolok szemében a Csatorna még elég szélesnek tűnt.

Churchill a Downing Streeten fogadott. Első ízben találkoztam vele. Benyomásom alátámasztotta azt a meggyőződésemet, hogy Nagy-Britannia ilyen eltökélt harcos vezetésével semmi esetre sem fog meginogni. Úgy tapasztaltam, hogy Churchill a legkeményebb próbatételnek is megfelel, feltéve, ha az is hozzá mérten nagyszabású. Ítélete pontos, műveltsége széles körű volt, kitűnően ismerte a legtöbb témát, országot, embert, mindent, aki vagy ami csak szóba került, és ráadásul szenvedélyesen érdekelték a háború problémái. Jelleme arra is predesztinálta, hogy határozottan és habozás nélkül cselekedjen, kockáztasson és játssza rárótt szerepét. Mindent egybevetve úgy találtam, hogy megfelelő ember a maga posztján. Ezek voltak első benyomásaim.

E benyomásokat a továbbiak csak megerősítették. Megismertem Churchill ékesszólását, és tapasztaltam, hogy élni is tud vele. Bárminő volt is hallgatósága: tömeg, gyűlés, tanácskozás avagy egyetlen tárgyalópartner, akár mikrofon előtt, akár szónoki emelvényen, akár asztalnál, akár íróasztalánál állt vagy ült, gondolatainak, érveinek, érzelmeinek eredeti, költői, lelkesítő áradata szinte csalhatatlan erkölcsi tekintélyt biztosított neki egy olyan drámai környezetben, amelyben levegő után kapkodott a szerencsétlen világ. Tapasztalt politikusként, ezzel az angyali és ördögi tehetségével mozgatta meg a nehézkes angolokat és ragadta magával a külföldiek szellemét. Még humora is, amellyel gesztusait és mondanivalóját fűszerezte, és az a mód, ahogyan hol jóindulatúnak, hol pedig haragosnak mutatkozott, éreztette, mennyire mestere a pokoli játszmának, amelybe belefogott.

A közte és köztem több ízben lezajlott durva és kínos incidensek, amelyeket különböző természetünk súrlódása, hazánk bizonyos érdekeinek ellentétes volta és az okozott, hogy Anglia visszaélt a sebzett Franciaország elgyengült helyzetével, befolyásolták ugyan az angol miniszterelnök irányában tanúsított magatartásomat, de sosem érintették egyéniségének megítélését. Winston Churchillt a dráma elejétől végéig egy hatalmas vállalkozás nagy bajnokának, a Nagy Történelem Nagy Művészének ismertem el.

A már említett napon a francia miniszterelnök megbízásából kifejtettem a brit kormányfőnek, hogy kormányunk szükség esetén a Birodalomban is folytatni akarja a harcot. Churchill örömmel fogadta ezt az eltökéltséget. De vajon valóban így lesz-e? Sejttette velem, hogy nincs meggyőzve róla. Már nem bízott annak lehetőségében, hogy a francia anyaországban helyre lehet hozni a katonai helyzetet, így azután határozottan megtagadta légiereje zömének bevetését.

Azóta, hogy az angol hadsereget Dunkerque-nél újból behajózták, a Royal Air Force csak hellyel-közzel vett részt a harcban. Egyébként is a brit légi rajok támaszpontjai – egyetlen vadász csoport kivételével, amely még osztozott a mi légierőnk sorsában – túl távol voltak már ahhoz, hogy hasznosan beavatkozhattak volna a rohamosan dél felé tolódó fronton. Nyomatékosan kértem, hogy a közreműködő angol légierő bázisait legalább részben telepít-

sék a Loire-tól délre fekvő területekre, de Churchill a kérés teljesítését határozottan megtagadta. Ami viszont a szárazföldi erőket illette, megígérte, hogy Normandiába küld egy kanadai hadosztályt, és ott tartja az 51. skót hadosztályt, továbbá a gépesített dandár még velünk harcoló töredékeit. Kijelentette azonban, hogy még hozzávetőlegesen sem tudja közölni, mikor térhet vissza a csatatérre az expedíciós hadtest, amely Belgiumban megmenekült ugyan a pusztulástól, de elvesztette hadfelszerelését.

Így azután London és Párizs között gyakorlatilag megszűnt a hadászati egység. Elég volt egy, a kontinensen elszenvedett csatavesztés, és Nagy-Britannia máris kizárólag saját védelme szervezésével törődött. A Schlieffen* sugallta német terv beteljesedése ez, és szerzője a síron túl is ihletője maradt annak az elképzelésnek, amely az 1914 és 1918 között elszenvedett német vereségek után arra irányult, hogy a francia és az angol haderőket egymástól elválassza, és egyszersmind megossza Franciaországot és Angliát. Nagyon is könnyű elképzelni, milyen következtetéseket vontak le ebből nálunk a defetisták.

Churchill-lel folytatott megbeszélésemen kívül ugyanazon a napon kapcsolatot teremtettem Eden hadügyminiszterrel, Alexanderrel, az admiralitás első lordjával, Sir Archibald Sinclair légügyi miniszterrel, Sir John Dill tábornokkal, a brit vezérkar főnökével. Ezenkívül megbeszélést folytattam Corbinnal, nagykövetünkkel, Monnet**-val, a hadianyagvásárlás koordinálására alakult francia–brit bizottság elnökével, továbbá katonai, haditengerészeti és légügyi missziónk vezetőivel. Nyilvánvaló volt, hogy bár Londonban az átlagemberek tömege nyugodt volt, ám a jól tájékozottak nagyon is aggódtak a katasztrófa miatt, és kételkedtek a francia kormány eltökéltségében. Este nagy nehezen visszarepültem Le Bourget-ba, amelyet nem sokkal előbb bombatámadás ért.

Június 9-éről 10-ére virradó éjszaka Paul Reynaud a lakására hívatott. Nem sokkal előbb vészteljes híreket kapott. Az ellenség Párizs alatt elérte a Szajnát. Másrészt minden jel arra utalt, hogy a német páncélos haderők bármelyik órában megindíthatják döntő támadásukat Champagne-ban. A fővárost tehát nyugatról, keletről és északról közvetlen veszély fenyegette. Betetőzésül François-Poncet jelentette Rómából, hogy minden pillanatban várja az olasz kormány hadüzenetét. E rossz hírek hallatára csakis azt javasolhattam, válasszuk a legnagyobb erőfeszítéssel járó megoldást: menjünk minél előbb Afrikába, és ott minden következményével együtt, a szövetségeseinkkel közösen vállaljuk a háború folytatását.

* Schlieffen porosz tábornok még az I. világháború előtt dolgozta ki az ellenfelek megosztása és a villámháború stratégiáját, melyet azután a fasiszta Németország a II. világháború idején alkalmazott.

** Monnet, Jean – közgazdász és pénzügyi szakember, már az I. világháború idején a szövetséges segélynyújtási bizottságban képviselte hazáját. Részt vett a versailles-i békeszerződések előkészítésében. Számos nemzetközi, pénzügyi és bankügyletben tevékenykedett. 1932-ben őt kérik fel a svéd Kreuger és Toll cég csődjének szanálására. 1940 júniusában kidolgozza az angol–francia kormányfúzió tervét. 1943-ban Algírban közvetít Giraud és de Gaulle között. 1944-ben de Gaulle Ideiglenes Kormányának gazdasági minisztere. Több magas állami funkció betöltése után 1952 és 1955 között az Európai Szén- és Acélközösség első

Az a néhány töredék nap és töredék éjszaka, amelyet a rue Saint-Dominique-on töltöttem, csak megerősítette abbéli meggyőződésemet, hogy nincs más választásunk. Az események túl gyorsan peregtek ahhoz, semmint innen rendbe lehetne már hozni a helyzetet. Bármit terveztünk is, tüstént irreálissá vált. Az 1914–1918-as háború precedenseire hivatkoztak, pedig ezek már egyáltalán nem voltak alkalmazhatók. Azt színlelték, hogy van még arcvonal, aktív katonai parancsnokság, áldozatkész nép. Pedig ezek már csak ábrándok és emlékek voltak. A valóság az volt, hogy a hatalom gépezete egy teljesen kimerült és elkábult nemzetben, egy olyan hadsereg mögött, amelynek nem volt már hite, sem reménye, helyrehozhatatlan zűrzavarban működött.

Mindennél jobban meggyőztek erről azok a rövid tisztelgő látogatások, amelyeket a Köztársaság vezető személyiségeinél tettem: először is Lebrun elnöknél, akinek az új miniszterekkel együtt mutattak be, azután a parlamenti elnököknél, végül pedig a kormány tagjainál. Mindenki nyugodtnak és méltóságteljesnek mutatkozott. De nyilvánvaló volt, hogy a díszletek között, ahová a megszokás helyezte őket, már csak statiszták voltak. A minisztertanácsi ülések a pusztító orkán közepette a lefelé adott utasítások, a felfelé kuldött jelentések, a nyilvánosság előtti nyilatkozatok, a katonatisztek, közhivatalnokok, diplomaták, parlamenti tagok, újságírók jövés-menése, jelentése vagy kérdezősködése értelem és jelentőség nélküli agyrémnek tűnt. Azon az alapon és azok között a keretek között, amelyekhez kötődtünk, csak egyetlen megoldás lehetett – a kapituláció. Aki ebbe nem tudott belenyugodni – egyesek, és nem is kevesen már belenyugodtak –, annak mindenáron meg kellett változtatnia a kereteket és az alapokat. „A marne-i"* újjászervezés még lehetséges volt, de a Földközi-tengeren.

Június 10-e a haláltusa napja. A kormánynak este távoznia kellett Párizsból. Az arcvonal egyre gyorsabban hátrált, de talán még tartható lett volna. Olaszország hadat üzent. Most már mindenkire ránehezedett a nyilvánvaló összeomlás. Az állam csúcsain azonban vízióként játszódott le a tragédia. Egyes pillanatokban az ember szinte azt hitte, hogy szörnyűséges humor fűszerezi a történelem magaslatairól az örvény mélyébe zuhanó Franciaország bukását.

Ez már így van, ahogy van; Guariglia, Olaszország nagykövete, délelőtt meglehetősen szokatlan látogatást tett a Saint-Dominique utcában. Baudouin, aki a nagykövetet fogadta, a következőképpen tájékoztatott a diplomata szavairól: „Meg fogják látni, hogy a hadüzenet végül is tisztázni fogja országaink kapcsolatait. Olyan helyzetet teremt, amelyből végső soron nagy jó származik . . ."

Nem sokkal ezután, amikor Paul Reynaud-hoz magam is beléptem, ott találtam W. Bullittot. Úgy gondoltam, hogy az Egyesült Államok nagykövete valamilyen, a jövőre vonatkozó biztatást hozott a miniszterelnöknek. De nem!

* Az I. világháború nagy csatája. 1914-ben a németek áttörték a francia védelmi vonalakat, de a Marne-nál, Párizstól alig száz kilométerre megállították őket, és Clemenceau vezetésével a franciák „álló front"-ba kényszerítették Vilmos császár hadait.

A nagykövet búcsúzni jött. Bullitt azzal a szándékkal maradt Párizsban, hogy alkalom adtán közbelépjen a főváros érdekében. De bármennyire dicséretes volt is Bullitt szándéka, a tény az tény maradt: a végső napokban Amerikát nem képviselte nagykövet a francia kormánynál. Bármennyire kitűnő diplomata volt is D. Biddle, a menekült kormányok ügyeivel foglalkozó megbízott, jelenléte nem csökkentette hivatalos személyiségeinkben azt a benyomást, hogy az Egyesült Államok már nem sokra tartja Franciaországot.

Miközben Paul Reynaud sietve készítette elő rádiónyilatkozatát, és a nyilatkozattal kapcsolatban éppen véleményemet kérte ki, megérkezett a Saint-Dominique utcába Weygand tábornok. Alighogy bejelentették, máris minden formaság nélkül belépett a miniszterelnök hivatali szobájába. A miniszterelnök némileg meglepődött. A főparancsnok azt válaszolta, hogy hívatták.

– Én nem! – mondta Paul Reynaud.

– Én sem! – tettem hozzá.

– Akkor félreértés történt! – folytatta Weygand tábornok. – Ez a tévedés azonban hasznos, mert fontos közölnivalóm van. – Leült, és a saját szemszögéből magyarázni kezdte a helyzetet. Végkövetkeztetése nyilvánvaló volt. Haladéktalanul fegyverszünetet kell kérni. – A dolgok odáig jutottak – jelentette ki, miközben egy papírlapot tett az asztalra –, hogy mindegyikünk felelősségét pontosan körül kell határolni. Ezért rögzítettem véleményemet, és átadom Önnek ezt a feljegyzést.

A miniszterelnököt szorította az idő, mert hamarosan el kellett mondania rádiónyilatkozatát, amelyet már bejelentettek. Ennek ellenére vitába szállt a generalisszimusz véleményével. De az nem engedett. Az anyaországban elveszett a csata. Kapitulálni kell.

– De vannak más perspektívák – vetettem közbe egy bizonyos ponton.

Weygand gúnyosan így válaszolt:

– Van valami javaslata?

– A kormánynak – válaszoltam – nem az a feladata, hogy javaslatokat tegyen, hanem hogy utasításokat adjon. Számítok rá, hogy meg is teszi.

Paul Reynaud végül is elbúcsúzott a főparancsnoktól. Nagyon vészterhes légkörben váltunk el egymástól.

A kormánynak a fővárosban töltött utolsó óráit lekötötték azok az intézkedések, amelyek egy ilyen kivonulással jártak. Tulajdonképpen a Nemzetvédelmi Főtitkárság által készített visszavonulási terv alapján sok dolog elő volt már készítve, de sok előre nem látott esemény is felbukkant. Másrészt kegyetlen gondot okozott, hogy a németek bármikor Párizs falai alá érkezhettek. Hivatalba lépésem óta mindig azt javasoltam, hogy a fővárost védjék, és kértem a miniszterelnököt, a nemzetvédelmi minisztert és a hadügyminisztert, hogy e védelem érdekében egy elszánt vezetőt nevezzenek ki kormányzónak. Javasoltam De Lattre tábornokot, aki a Rethel környéki harcokban hadosztálya élén kitüntette magát. A főparancsnok azonban hamarosan „nyílt városnak"* nyilvánította Párizst, és ezt a minisztertanács jóváhagyta. Köz-

* Nyílt város – nemzetközi jogi konvenció a katonailag nem védett és hadi objektummal nem rendelkező városok megóvására. A harc nélkül történő átadás fogalma.

ben sebtében meg kellett szervezni rengeteg anyag és igen sok ember evakuálását. Ezzel foglalkoztam estig. Közben mindenütt csomagolták a ládákat, az egész épületet betöltötte az utolsó pillanatban érkezett látogatók zajongása, és szüntelenül jelentkeztek a kétségbeesett telefonálók.

Éjfél felé Paul Reynaud és én egyazon kocsiba szálltunk be. Zsúfolt országúton lassan haladtunk. Hajnalra Orleans-ba értünk, és a prefektúráról telefonon beszéltünk a főhadiszállással, amely Briare-ban rendezkedett be. Valamivel később Weygand tábornok telefonált, a miniszterelnökkel kívánt beszélni. Reynaud felvette a hallgatót, és nagy meglepetéssel hallotta, hogy délután érkezik Winston Churchill. A főparancsnok a katonai összekötőkön keresztül kérte, hogy Churchill sürgősen jöjjön Briare-ba.

– Szükséges – tette hozzá Weygand tábornok –, hogy Churchill közvetlen tájékoztatást kapjon a fronton kialakult tényleges helyzetről.

– Nos hát? – kérdeztem a kormányfőtől –, Ön beleegyezik abba, hogy a generalisszimusz a saját kezdeményezéséből idehívja a brit miniszterelnököt? Nem látja, hogy Weygand tábornok nemcsak hadműveleti tervet bonyolít, hanem politizál is, és politikája nem azonos az Önével! Meddig hagyja még a kormány továbbra is tisztségében Weygand tábornokot?

- Önnek igaza van! – válaszolt Paul Reynaud. – Ennek a helyzetnek véget kell vetni. Huntziger tábornokról beszéltünk mint Weygand lehetséges utódjáról. Keressük fel haladéktalanul Huntziger-t!

Mivel azonban a kocsik már előálltak, a miniszterelnök valamivel később ezt mondotta:

– Ha meggondolom, jobb, ha Ön egyedül megy Huntziger-hez. Én előkészítem a megbeszéléseket Churchill-lel és az angolokkal. Briare-ban újból találkozunk.

Huntziger tábornokot, a Középső Hadseregcsoport parancsnokát Arcis-sur-Aube-ban, harcálláspontján találtam. Ezt a hadseregcsoportot éppen akkor támadták meg Guderian páncélosai, és áttörték champagne-i arcvonalát. Meglepett Huntziger hidegvére. Ismertette súlyos helyzetét. Tájékoztattam a tábornokot az ügyek együttes állásáról. Végezetül ezt mondottam neki:

– A kormány jól látja, hogy a csata Franciaországban már elveszett, de Afrikából folytatni akarja a háborút úgy, hogy átszállít oda mindent, amit csak lehet. Ez teljes változást jelent a stratégiában és a szervezésben. A jelenlegi generalisszimusz nem tudja már betölteni ezt a feladatot. Ön elvállalná?

– Igen! – válaszolta egyszerűen Huntziger.

– Nos hát! Meg fogja kapni a kormány utasításait.

Briare felé menet útba ejtettem Romillyt és Sens-t, hogy kapcsolatot teremthessek különböző nagyobb egységek parancsnokaival. Mindenütt látható volt, hogy felbomlott a rend és kitört a pánik. A menekültekkel összekeveredve mindenütt dél felé özönlöttek a különféle csapattestek. Az országút annyira túlzsúfolt volt, hogy szerény kocsimnak Méry közelében egy órát várakoznia kellett. Egy furcsa ködképződmény – amelyet sokan gázfelhőnek véltek – fokozta a pásztor nélküli nyájjá vált katonatömeg szorongását.

A briare-i főhadiszálláson Paul Reynaud-hoz mentem, és tájékoztattam

Huntziger válaszáról. De jól láttam, hogy a miniszterelnök már nem akarta Weygand azonnali leváltását, és újból magáévá tette azt a gondolatot, hogy egy olyan generalisszimusszal járja tovább a háború útját, aki a béke útját akarja választani. A folyosóra lépve Pétain marsallt üdvözöltem. Nem láttam 1938 óta.

– Tábornok lett! – szólott hozzám. – Nem gratulálok. Mire jó az előlépés a vereségben?

– De marsall úr, Ön is az 1914-es visszavonulás alatt lett tábornok. Néhány nappal később következett a Marne.

Pétain zsörtölődve válaszolt:

– Az egészen más volt!

Ebben igaza volt. Közben megérkezett a brit miniszterelnök. Megkezdődött a megbeszélés.

Ezen az ülésen nyíltan csaptak össze azok az elgondolások és szenvedélyek, amelyek azután a háború új szakaszában uralkodóvá váltak. A múlté volt már minden, ami az eddigi cselekvés és magatartás alapjául szolgált. Anglia és Franciaország szolidaritása, a francia hadsereg ereje, a kormány tekintélye, a katonai parancsnokság hűsége már nem létezett. A megbeszélés résztvevői többé már nem a közösen folytatott játszmában részt vevő partnerekként viselkedtek, hanem olyan emberek voltak, akik ettől fogva egyedül tájékozódnak, és ki-ki a maga szakállára játszik tovább.

Weygand nem leplezte; az a fő törekvése: hogyan vethetne véget minél előbb a csatának és a háborúnak. Georges és Besson tábornokok jelentéseire támaszkodva reménytelen katonai helyzet képét tárta az értekezlet elé. A főparancsnok, aki 1930-tól 1935-ig a vezérkar főnöke is volt, nyugodt hangon, de támadó éllel ismertette a parancsnoksága alatt álló hadseregek vereségének okait. Olyan ember hangján beszélt, aki a történtek alapján megállapítja a mulasztásokat, de miattuk nem vállalja a felelősséget. Végkövetkeztetése az volt, hogy véget kell vetni a megpróbáltatásnak, mert a tervszerű katonai ellenállás pillanatok alatt összeomolhat, és ezáltal út nyílik az anarchia és a forradalom előtt.

A Marsall hozzászólása fokozta a pesszimizmust. Churchill enyhíteni akarta a légkört, és derűsebb hangnemben így szólt hozzá:

– Ugyan, Marsall úr, Ön bizonyára emlékszik az 1918. márciusi amiens-i csatára, amikor a dolgok igen rosszul álltak. Meglátogattam akkor a főhadiszállásán. Megmutatta nekem haditervét. Néhány nappal később a front megszilárdult.

A Marsall keményen vágott vissza:

– Igen, a front megszilárdult. Az angolok arcvonalát áttörték. De én 40 hadosztályt küldtem, hogy kihúzzam Önöket a csávából. Most minket szaggattak szét. Hol van az Önök 40 hadosztálya?

A miniszterelnök, miközben ismételgette, hogy Franciaország nem szünteti meg a harcot, és egyre sürgette az angolokat, küldjék segítségünkre légierejük zömét, mégsem határolta el magát Pétaintől és Weygand-tól, mintha azt remélte volna, hogy egy napon mégis csatlakoznak majd politikájához. Churchill megingathatatlannak tűnt, telve tetterővel, mégis – bár szívélyes

volt – bizonyos tartózkodást tanúsított a kétségbeejtő helyzetbe került franciákkal szemben. Mintha már látná – talán némi halvány kielégüléssel – a szörnyű, de mégis nagyszerű perspektívát, amikor Anglia magára marad a szigetén, és neki – Churchillnek – kell majd irányítania a megváltást hozó erőfeszítéseket. Ami engem illet, a folytatásra gondolva azt mérlegeltem, hogy hiábavaló az ilyenfajta szócséplés, mert az egyetlen igazi megváltásról: a tengerentúli újrakezdésről és erőink talpraállításáról egy szó sem esett.

Háromórás eredménytelen vita után ugyanannál az asztalnál vacsorához ültünk. Churchill mellett ültem. Beszélgetésünk megerősítette elszántságába vetett bizalmamat. Bizonyára ő is azt a következtetést vonta le beszélgetésünkből, hogy de Gaulle, bár üres a keze, de nem kevésbé eltökélt.

Az értekezleten Darlan tengernagy nem mutatkozott, de az étkezés után megjelent. Maga előtt tuszkolta Vuillemin tábornokot, a légierők vezérkari főnökét, és odament Paul Reynaud-hoz. Fellépésének indoka elgondolkodtató volt. A haditengerészet és a bombázó légierő Genova elleni együttes hadműveletéről volt ugyanis szó. A hadműveletnek – a tervek szerint – az éjszaka folyamán meg kellett volna kezdődnie. Darlan azonban meggondolta magát, és ellenkező értelmű parancsot akart kiadni, de Vuillemin tábornok tanácstalanságával akart takarózni. Az utóbbi ugyanis attól tartott, hogy az olaszok ellenakciókat indítanak a berre-i üzemanyagraktárak ellen. A tengernagy mindenesetre a kormányra akarta hárítani a döntést. – Hogyan vélekedik? – kérdezte tőlem Paul Reynaud. – A mi helyzetünkben – válaszoltam – az a legésszerűbb, ha semmit sem remélünk. Végre kell hajtani a tervezett hadműveletet.

Darlan azonban addig taktikázott, amíg keresztül nem vitte leplezett akaratát, és kiadták az ellenkező értelmű parancsot. Genovát – az eredetileg tervezettnél három nappal később – mégis bombázta egy gyenge haditengerészeti egység. Ebből a közjátékból megérthettem, hogy most már Darlan is a saját kisded játékát űzi.

12-én a beauvais-i kastélyban, amely Le Provost de Launay tulajdona volt, Colson tábornokkal az Észak-Afrikába irányítandó szállítmányok tervén dolgoztam. Hogy őszinte legyek, az események, amelyeknek előző nap tanúja voltam és elszigetelődésem – amelybe jelenleg kerültem – aggodalommal töltöttek el. Félő volt, hogy a meghátrálás politikája túl nagy teret nyert, és hogy a terv, amelyen dolgoztunk, sosem valósul meg. Ennek ellenére eltökéltem, megteszek minden tőlem telhetőt, hogy a kormány vállalja a tervet és azt rákényszerítse a katonai vezetésre.

A munka lényeges részének elvégzése után Chissaybe, Paul Reynaud szállására mentem. Késő volt. A miniszterelnök este tizenegy óra tájban érkezett Baudouin kíséretében. A Cangeyban tartott minisztertanácsról jött, ahová engem nem hívtak meg. A miniszterelnök a szűkebb környezetével vacsorázott. Az asztalnál nyíltan felvetettem az észak-afrikai kérdést. De beszélgető partnereim csak egyetlen problémával akartak foglalkozni. Ez a kérdés a minisztertanácson merült fel, egyébként kapcsolódott az enyémhez, és roppant sürgős volt. Hol legyen a kormány következő székhelye? A németek ugyanis átkeltek a Szajnán, és közeledtek a Loire-hoz. Két megoldás került szóba:

Bordeaux vagy Quimper?* A vacsoraasztal mellett vita kezdődött, amelyet a fáradtság és az idegesség zavarossá és izgatottá tett. Semmilyen formaszerű döntés se született. Paul Reynaud nyugovóra tért, miután reggelre találkozót beszélt meg velem.

Én természetesen Quimper mellett foglaltam állást. Nem azért, mintha olyan illúziókban ringattam volna magamat, hogy Bretagne-ban ki lehet tartani, hanem azért, mert ha a kormány oda vonul vissza, akkor előbb vagy utóbb kénytelen tengerre szállani. A németeknek ugyanis ahhoz, hogy az angolok ellen támadhassanak, szükségszerűen el kellett foglalniok a félszigetet. Így Bretagne-ban semmiképp sem alakulhatott ki a „szabad övezet". Márpedig ha a miniszterek egyszer már hajóra szállnak, akkor minden valószínűség szerint vagy közvetlenül, vagy pedig angliai megálló után Afrika felé tartanak. Quimper mindenesetre az energikus döntések felé vivő állomás lett volna. Amikor Paul Reynaud a kormányba való belépésemkor a „breton erőd" tervéről beszélt nekem, csatlakoztam ehhez a tervhez. Viszont azok, akik – mint Pétain, Weygand, Baudouin – a kapitulációt szorgalmazták, állításuk szerint nem katonai, hanem politikai meggondolásokból ellenezték ezt a tervet.

13-án kora reggel visszatértem Chissaybe. A miniszterelnök hosszú vita után és érvelésem ellenére, hivatkozva a miniszterek előző napi állásfoglalására, úgy döntött, hogy Bordeaux-ba helyezi át a kormányhatóságokat. Annál hevesebben követeltem, hogy legalább adjanak ki egy olyan rendelkezést, amely az Afrikába irányuló szállítmányok előkészítésére és a szállítás elkezdésére utasítja a főparancsnokot. Jól tudom, hogy végső soron Paul Reynaud-nak is ez volt az elgondolása. Az állandóan reá záduló intrikák és ráhatások azonban olyan hevesek voltak és annyira kifárasztották a miniszterelnököt, hogy látnom kellett: legfőbb reményem óráról órára tűnőben van.

A miniszterelnök azonban ezen a napon dél felé mégis aláírt egy Weygand tábornokhoz intézett levelet, amelyben pontosan meghatározta, a továbbiakban mit vár a kormány a főparancsnoktól. Először: „A lehető legtovább tartson ki a Francia Középhegységben és Bretagne-ban." Azután: „Ha elbukunk ... rendezkedjünk be, és szervezzük meg a harcot a Birodalomban, élve a tengerek szabadságával." Ezt a levelet üdvös szándék sugallta. De véleményem szerint a levél nem tartalmazott olyan kategorikus rendelkezést, amelyet a körülmények megköveteltek. Ezenkívül a levelet a színfalak mögött még vissza is tartották, és csak másnap kézbesítették.

Ugyanazon a napon, tehát 13-án délelőtt Chissaybe jött Jeanneney, a szenátus elnöke, és Herriot, a képviselőház elnöke. Jeanneney szilárd eltökéltséget sugárzott az izgatott környezetben, és felidézte Clemenceau példáját, akinek 1917 és 1918 nagy pillanataiban közvetlen és meghitt munkatársa volt a kormányban. Herriot pedig barátságosan és ékesszólóan tárta elénk feletteb vegyes érzelmeit. Mindketten a miniszterelnök mellett, a kapituláció ellen foglaltak állást, és feltétlenül készek voltak a kormányt Algírba követni. Újból bebizonyosodott előttem, hogy Paul Reynaud, bármilyen kapitulá-

* A Bretagne-félsziget délnyugati csücskének kikötővároskája.

ciós cselszövés folyik is körülötte, a helyzet ura maradhatna, ha nem tenne semmilyen engedményt.

Kora délután Beauvais-ban voltam, amikor De Margerie, Paul Reynaud diplomáciai kabinetfőnöke felhívott telefonon. „Pillanatokon belül megbeszélés kezdődik a tours-i prefektúrán a miniszterelnök és Winstom Churchill között. Az utóbbi több miniszterével együtt éppen most érkezett. Sürgősen tájékoztatom erről. Én is most kaptam a hírt. Bár nem hívták meg, javaslom, hogy jöjjön el. Baudouin nagyban mesterkedik, és rossz az előérzetem." Ez volt de Margerie közlése.

Tours felé utaztamban ugyancsak nyugtalanított ez a váratlan értekezlet, amelyről a miniszterelnök nem tartotta szükségesnek, hogy említést tegyen nekem, holott több órát töltöttem vele. A prefektúra udvara és folyosói zsúfolva voltak parlamenti képviselőkkel, köztisztviselőkkel, híreket szaglászó újságírókkal, akik együttesen a fináléjához közelgő tragédia izgatott tömegkórusát alkották. Beléptem a miniszterelnök hivatali szobájába, és Paul Reynaud-t Baudouin és de Margerie társaságában találtam. Az értekezletet megszakították. Churchill és kollégái azonban éppen visszatértek. Margerie gyorsan tájékoztatott, hogy a brit miniszterek a parkban folytatott megbeszélésük után most adnak majd választ a franciák következő kérdésére:

„Az 1940. március 28-i megállapodás kizár minden külön fegyverszüneti megállapodást. Anglia e megállapodás ellenére beleegyeznék-e, hogy Franciaország megérdeklődje az ellenségtől, milyen fegyverszüneti feltételeket szab Franciaországnak?"

Churchill leült. Lord Halifax, Lord Beaverbrook, Sir Alexander Cadogan és a kíséretükben levő Spears tábornok is helyet foglaltak. Egy pillanatig nyomasztó csend volt. A brit miniszterelnök franciául szólalt meg. Szomorú és egyforma hangon, fejét ide-oda ingatva, szivarral a szájában azzal kezdte, hogy mind a maga, mind népe nevében kifejezte mélységes sajnálkozását a francia nemzet sorsán. „Jól látjuk, hova jutott Franciaország. Megértjük, hogy sarokba szorítottnak érzik magukat. Önök iránti baráti érzéseink változatlanok. Mindenesetre biztosak lehetnek benne, hogy Anglia nem adja fel a harcot. A végsőkig fogunk küzdeni, bárhogyan, bárhol, még akkor is, ha Önök magunkra hagynak bennünket."

Azt gondoltam, hogy a franciák és a németek közti fegyverszünet perspektívája felháborítja Churchillt. Nem így volt. A brit miniszterelnök ezzel kapcsolatban szánalommal vegyes megértését fejezte ki. De amikor a flotta kérdésére tért át, hirtelen nagyon is pontosan és szigorúan fogalmazott. Nyilvánvaló volt: az angol kormány nagyon tartott attól, hogy a francia flottát kiszolgáltatják a németeknek, ezért hajlott arra, hogy még idejében, a március 28-i megállapodásról való lemondásért cserébe a hadihajóinkra vonatkozó garanciákat megkapja. Ez volt valójában ennek a szörnyű értekezletnek a konklúziója. Churchill, mielőtt távozott a teremből, nyomatékosan kérte még, hogy amennyiben Franciaország beszünteti a harcot, előzőleg adja át Angliának a foglyul ejtett 400 német repülőt. Ezt azonnal megígérték neki.

Paul Reynaud ezután átkísérte a briteket a szomszédos helyiségbe, ahol a nemzetgyűlés frakcióinak elnökei és több miniszter tartózkodott. Ott a hang-

nem egészen más volt. Jeanneney, Herriot, Louis Marin például csakis a háború folytatásáról beszélt. Odamentem Paul Reynaud-hoz, és emelt hangon megkérdeztem tőle:

– Lehetséges, hogy Ön arra gondol, hogy Franciaország fegyverszünetet kérjen?

– Semmi esetre sem! – mondotta. – De hatnom kell az angolokra, hogy szélesebb körű együttműködésre bírjuk őket.

Nyilvánvalóan nem tarthattam ezt a választ helytállónak. Midőn távoztunk nagy felfordulás uralkodott a prefektúra udvarán, és én lesújtva tértem vissza Beauvais-ba, a miniszterelnök pedig táviratban kérte Roosevelt elnököt, lépjen közbe. Értésére adta, hogy e nélkül számunkra minden elveszett. Este Paul Reynaud kijelentette a rádióban:

– Ha csoda kell Franciaország megmentéséhez, akkor hiszek a csodában.

Láttam, hamarosan minden elvégeztetik. Amiképpen az ostromlott vár közel van már a megadáshoz, ha a várkapitány is erről beszél, azonképpen rohant Franciaország a fegyverszünet felé, hiszen kormányfője már hivatalosan a lehetőségek közé sorolta ezt. A kormányban elfoglalt helyem másodrendű volt ugyan, mégis kezdett már lehetetlenné válni, hogy továbbra is a kabinet tagja maradjak. Amikor azonban az éjszaka folyamán éppen el akartam küldeni lemondó levelemet, magához kéretett Georges Mandel, akit kabinetfőnököm, Jean Laurent értesített szándékomról.

André Diethelm vezetett a belügyminiszterhez. Mandel olyan eltökélt hangon, olyan határozottan beszélt velem, hogy igen kedvező benyomást keltett bennem. A miniszter, éppúgy, mint én, meg volt róla győződve, hogy Franciaország függetlensége és becsülete csakis a háború folytatásával óvható meg. De éppen e hazafias kötelesség miatt javasolta, hogy maradjak továbbra is a helyemen. „Ki tudja – mondotta –, nem érjük-e el, hogy a kormány Algírba menjen?" Elmesélte, mi történt az angolok távozása után a minisztertanácsban, ahol végül is, a Weygand rendezte jelenet ellenére, felülkerekedett az elszántság. Közölte velem, hogy az első német egységek éppen most vonulnak be Párizsba. Ezután a jövőt idézve hozzátette: „A világháborúnak mindenképpen csak az elején vagyunk. Nagy feladatokat kell elvégeznie, tábornok! De Önnek mindnyájunkkal szemben megvan az az előnye, hogy feddhetetlen. Csakis arra gondoljon, mit kell tennie Franciaországért, és legyen tudatában, hogy mostani tisztsége adott esetben megkönnyíti majd a dolgát."

Be kell vallanom, ez az érv győzött meg arról, hogy lemondásommal még várnom kell. Talán éppen ettől függött, hogy megtehessem, amit a továbbiakban tenni tudtam.

Június 14-e: a kormány visszavonul! Elbúcsúztam Le Provest de Launayéktól, házigazdáimtól. Ők maradtak, és azoknak körében, akiket sem nem mozgósítottak, sem nem voltak mozgósíthatók, házukban várták az utóvédharcokat, majd a hódító betoppanását. Késő délután, a menekülőktől eltorlaszolt úton tett szomorú utazás után Bordeaux-ba érkeztem, és a kerületi katonai parancsnokság épületébe hajtattam. Úgy tervezték, hogy ez lesz Paul Reynaud rezidenciája. Marquet, a város polgármestere és képviselője ott tar-

tózkodott, és ízelítőt adott abból az elcsüggesztő szózatból, amelyet a miniszterelnökhöz készült intézni.

Amikor megérkezett, ezt mondtam Paul Reynaud-nak:

– Három nap óta figyelem, milyen gyorsan rohanunk a kapituláció felé. Szerény szolgálataimat az Ön rendelkezésére bocsátottam, de kizárólag azért, hogy hadat viseljünk. Megtagadom a fegyverszünet elfogadását. Ha itt marad, elsodorja Önt a vereség. A lehető leggyorsabban Algírba kell mennie. Rászánta magát, igen vagy nem?

– Igen – válaszolt Paul Reynaud.

– Ez esetben – mondottam – nekem haladéktalanul Londonba kell mennem, hogy szállítmányaink továbbításához kieszközöljem az angolok közreműködését. Holnap indulok. Hol fogok Önnel újra találkozni?

És a miniszterelnök így válaszolt:

– Találkozunk Algírban.

Megállapodtunk, hogy éjszaka indulok, mégpedig Bretagne-on át, hogy lássam, mit lehet ott behajózni. Paul Reynaud végezetül azt kérte, hívassam hozzá másnap reggelre Darlant. A miniszterelnök azt mondta, hogy a flottáról akar vele beszélni.

Darlan útban volt La Guéritoulde felé. Estére értem el telefonon, és megbeszéltem vele a találkozót. Kelletlen hangon válaszolt:

– Menjek holnap Bordeaux-ba? Nem tudom, mit keres ott a miniszterelnök. De ami engem illet, nekem parancsnoki teendőim vannak, és nincs vesztegetni való időm.

Végül mégis engedett. A hangja viszont szomorú perspektívákat tárt elém. Néhány perccel később Jean Ybarnegaray államminiszterrel folytatott rövid beszélgetésem során alkalmam volt mérlegelni egyesek beállítottságának alakulását. Az államminiszter eddig a végsőkig való harc hívének mutatkozott. A „Splendide" szállóban keresett fel, ahol Geoffroy de Courcel társaságában sebtében vacsoráztam.

– Nekem, mint régi frontharcosnak – mondotta –, semmi sem fontosabb a feletteseimnek, Pétainnek és Weygand-nak való engedelmeskedésnél!

– Egy napon talán meglátja majd – válaszoltam –, hogy egy miniszterben az állam ügyének minden más érzelmen felül kell kerekednie.

Pétain marsallt, aki ugyanabban a teremben vacsorázott, némán üdvözöltem. Egyetlen szó nélkül szorította meg a kezemet. A sors úgy hozta, hogy soha többé nem találkoztam vele.

Minő áramlat ragadta el, és minő végzetes sors felé! Ennek a kivételes férfiúnak egész pályafutása a visszafojtott érzelmek sorozata volt. Pétain túl büszke volt a cselszövéshez, túl erős a középszerűhöz, túl becsvágyó ahhoz, hogy karrierista legyen. Így azután titokban melengette szenvedélyes hatalomvágyát, amelyet hosszú ideig táplált saját értékének tudata, szított a sok akadály, amelybe ütközött, és a mások iránti lenéző megvetés. A katonai sikerek valaha bőségesen elhalmozták fanyalgó bókokkal. De ezek sem tették boldoggá, mivel nem ő volt ama hadisikerek egyetlen kegyeltje. Azután, élete alkonyának legvégén, az események egy csapásra ölébe ejtették a képességeinek és gőgjének megfelelő, s oly rég várt korlátlan kiterebélyesedési le-

hetőséget. A felemelkedéséért azonban cserébe az összeomlást kapja, hogy ezt saját hajdani dicsőségével koszorúzza.

Meg kell mondani, hogy a Marsall a játszmát mindenképp elveszettnek tekintette. Ez az öreg katona, aki közvetlenül 1870 után öltötte fel a mundért, hajlott rá, hogy csak egy újabb francia–német háborúnak tekintse ezt a mostani harcot. Az elsőben (1870) legyőztek bennünket, a másodikat, az 1914–1918-ast megnyertük; szövetségesekkel ugyan, de ezeknek másodrendű szerepük volt. Most elvesztettük a harmadikat. Ez kegyetlen dolog, de szabályos. Sedan és Párizs eleste után nem volt más hátra, mint véget vetni a háborúnak, tárgyalni és adott esetben szétzúzni a Kommünt, ahogyan azt hasonló körülmények között egykor Thiers* tette. Az agg marsall alig vette számításba a konfliktus világméretű jellegét, a tengerentúli területek adta lehetőségeket, Hitler győzelmének ideológiai következményeit. Ezek nem olyan fajta dolgok voltak, amilyeneket ő mérlegelni szokott.

Mindennek ellenére meggyőződésem, hogy más időkben Pétain marsall nem lett volna hajlandó nemzetárulás közepette ölteni magára a bíbort. Mindenesetre biztos vagyok benne, hogy amíg a marsall igazi önmaga volt, tévedésére rádöbbenve és látva, hogy a győzelem még lehetséges, s hogy Franciaországnak is része lehet benne, visszatért volna a háború útjára. De sajnos, az elsuhant esztendők, leplezve bár, de kikezdték jellemét. Hajlott kora kiszolgáltatta az ügyeskedők mesterkedéseinek, akik az ő fenséges bágyadtsága mögé rejtőzködtek. Az öregség hajótörés. Hogy pedig a sors semmitől se kíméljen meg bennünket, Pétain marsall öregkora azonosult Franciaország hajótörésével.

Ezek a gondolatok foglalkoztattak, amíg az éjszakában Bretagne felé autóztam. Ugyanakkor megszilárdult eltökéltségem, hogy folytatni fogom a háborút, bárhová vessen is eme elhatározás. Június 15-én reggel érkeztem Rennesbe. Ott találkoztam René Altmayer tábornokkal, aki a Mayenne-től keletre harcoló különféle csapatokat vezényelte, Guitry tábornokkal, a katonai kerület parancsnokával és Ille-et-Vilaine prefektusával. Mindhárman megtettek minden tőlük telhetőt, ki-ki a maga területén. A terepszakasz védelmében igyekeztem megszervezni erőfeszítéseik és a rendelkezésükre álló eszközök összehangolását. Utána Brestbe mentem, megelőzve az oda tartó, ott berakodni készülő angol menetoszlopokat. A révkapitányságon Traub tengernaggyal és de Laborde-dal, a „Nyugati tengernagy"-gyal együtt tanulmányoztam a tengerészetnek a bretagne-i kikötőkben történő csapatbehajózásokkal kapcsolatos lehetőségeit és szükségleteit. Délután felszálltam a *Milan* torpedóromboló fedélzetére, ahol a Lemoine tábornok vezette, és Raoul Dautry hadfelszerelési miniszter által útnak indított vegyész csoport kíséretében – akik a „nehézvizet"** menekítették át Angliába – Plymouthba utaztam. Amikor elhagytuk a bresti kikötőt, a Dakarba induló *Richelieu* katonai tiszteletadásban részesített. Plymouthból Londonba mentem. 16-án napkeltekor érkeztem meg az angol fővárosba.

* Francia miniszterelnök. Hírhedtté vált a Párizsi Kommünt leverő brutalitásáról.

** Deutérium. A „nehézvíz", illetve a nehézhidrogén folyékony vegyülete, az atomhasítás fontos kelléke.

Néhány perccel később a Hotel Hyde Park egyik szobájába, ahol rendbe szedtem magamat, belépett Corbin és Monnet. A nagykövet először is arról tájékoztatott, hogy a szállítmányok ügyében délelőttre előkészítette az angolokkal folytatandó megbeszéléseimet. Továbbá arra nézve is megállapodás történt, hogy ha Franciaország nem kér fegyverszünetet Németországtól, akkor Churchill másnap reggel Concarneau-ban találkozik Paul Reynaud-val, hogy közösen szabályozzák a behajózás végrehajtását. Látogatóim ezután más tárgyra tértek.

„Tudjuk – mondották –, Bordeaux-ban sebesen terjed a feladás gondolata. Egyébként azalatt, amíg Ön úton volt ide, a francia kormány táviratban megerősítette azt a kérést, amelyet Paul Reynaud 13-án intézett Churchillhez, hogy tudniillik Franciaországot mentesítsék a március 28-i megállapodás kötelezettsége alól. Még nem tudjuk, mi lesz az angolok válasza, amelyet ma délelőtt szándékoznak elküldeni. Úgy véljük azonban, hogy a flottára vonatkozó garanciák ellenében eleget tesznek a kérésnek. Közeledünk tehát a végső pillanatokhoz. Annál is inkább, mert a minisztertanács a nap folyamán Bordeaux-ban ülést tart, és ez az ülés minden valószínűség szerint döntő jelentőségű lesz."

„Úgy véljük – tette hozzá Corbin és Monnet –, hogy egy váratlan fordulat, amely új elemet vinne a helyzetbe, sokak felfogását meg tudná változtatni, és mindenesetre megerősítené Paul Reynaud-t abban a szándékában, hogy útra keljen Algírba. Éppen ezért Sir Robert Vansittarttal, a brit külügyminisztérium állandó államtitkárával megfelelőnek látszó tervet dolgoztunk ki. Arról lenne szó, hogy a londoni kormány a bordeaux-i kormányhoz intézendő ünnepélyes felhívásában javasolja Franciaország és Anglia unióját. A két ország elhatározná hatalmi szerveinek összeolvasztását, azt, hogy megosztja erőforrásait és osztozik a veszteségekben, röviden tehát azt, hogy teljesen összekapcsolja sorsát. Ilyen lépés megtétele esetén a jelenlegi körülmények között miniszstereink időt nyerhetnek, és legalábbis elodázhatják a kapitulációt. Szükséges azonban még, hogy tervünket a brit kormány elfogadja. Ezt Churchillnél csak Ön érheti el. Tervbe vettük, hogy hamarosan vele együtt ebédel. Ez lesz a legkitűnőbb alkalom, feltéve természetesen, ha Ön is helyesli az elgondolást."

Tanulmányoztam a benyújtott szöveget. Azonnal szemembe ötlött, hogy az elgondolás nagyszabású ugyan, de gyors megvalósítása éppen ezért lehetetlen. Nyilvánvaló volt, hogy jegyzékváltás útján még elvben sem lehet egybeolvasztania Angliát és Franciaországot, intézményeiket, érdekeiket, Birodalmaikat, még ha feltesszük, hogy ez kívánatos volna is. Még azoknak a pontoknak rendezéséhez is, amelyek – mint például a károk megosztása – gyakorlatilag megoldhatóknak tűnnek, bonyolult tárgyalásokra volna szükség, Mindazonáltal a brit kormánynak a mi kormányunkhoz intézendő javaslata olyan szolidaritásnyilvánítás lenne, amelynek megvolna a maga értékes jelentősége. Egyetértettem Corbinnal és Monnet-val abban, hogy a javaslat Paul Reynaud-nak a végső válságban könnyebbséget nyújtana, kitartásra ösztökélné, és megnyugtató érvet adna kezébe miniszstereivel szemben. Vállalni fogom tehát, hogy megkíséreljem a tervet Churchill-lel elfogadtatni.

A délelőtt zsúfolt volt. Mindenekelőtt a *Pasteur* sorsával foglalkoztam. Ez a hajó mintegy ezer darab 75-ös ágyút, több ezer gépfegyvert és különféle lőszerrakományt szállított az Egyesült Államokból. Katonai missziónk jelentését meghallgatva, a hajót utasításomra Bordeaux helyett egy brit kikötőbe irányították. Tekintettel az események menetére, meg kellett akadályozni, hogy ez az akkor felbecsülhetetlen értékű rakomány az ellenség kezére jusson. A *Pasteur*ön szállított ágyúk és gépfegyverek valóban hozzájárultak a britek újrafelfegyverzéséhez, akik Dunkerque-nél majdnem minden hadfelszerelésüket elvesztették.

Az evakuációs szállításokkal kapcsolatban úgy találtam, hogy az angolok őszintén igyekeznek segíteni nekünk csapattöredékeink behajózásában és a hajókaravánok megvédésében. A terv végrehajtását az admiralitás haditengerészeti missziónkkal együttműködve szervezte meg. Ez utóbbit Odend'hal tengernagy irányította. Nyilvánvaló volt azonban, hogy Londonban aligha hittek a hivatalos Franciaország talpra állásában. Tárgyalásaim nem hagytak kétséget afelől, hogy szövetségeseink különböző területeken tervezett intézkedései a harcról való közeli lemondásunk függvényei voltak. Leginkább haditengerészetünk sorsa nyugtalanította a kedélyeket. Ezekben a drámai órákban minden franciára, aki angolokkal találkozott, ránehezedett a néma vagy kimondott kérdés: „Mi történik a flottátokkal?"

A brit miniszterelnöknek is ez járhatott a fejében, amikor Corbin és Monnet társaságában a Carlton klubba érkeztem, hogy vele ebédeljek.

– Bármi történjék is – mondottam Churchillnek –, a francia flottát nem fogják szántszándékkal kiszolgáltatni. Maga Pétain sem egyeznék bele. A flotta egyébként Darlan hűbérbirtoka. Egy hűbérúr pedig nem szolgáltatja ki hűbérbirtokát. De ahhoz, hogy ebben biztosak lehessünk, hadban kellene maradnunk. Meg kell mondanom, hogy Tours-ban tanúsított magatartása kellemetlen meglepetés volt számomra. Ott úgy tűnt, hogy könnyű szívvel túlad szövetségünkön. Az Ön lemondó magatartása azoknak a szekerét tolja, akik nálunk a kapitulációra hajlanak. Láthatják, hogy erre kényszerülünk – hangoztatják. – Hisz maguk az angolok is beleegyeznek. Nem! Önöknek egészen másként kell cselekedniök, hogy bátorítsanak bennünket ebben a szörnyű válságban.

Úgy látszott, Churchillt megingatták érveim. Néhány pillanatig tanácskozott Morton őrnaggyal, kabinetfőnökével. Úgy gondolom, hogy egy már meghozott döntés módosítására tett az utolsó pillanatokban intézkedéseket. Talán ez okozta azt, hogy fél órával később Bordeaux-ban az angol nagykövet visszavette Paul Reynaud kezéből az alig valamivel előbb átadott jegyzéket, amelyben a brit kormány elvben hozzájárulását adta ahhoz, hogy Franciaország egy esetleges fegyverszünet feltételeiről érdeklődjön Németországnál.

Ezután a két nép uniójának tervéről beszéltem Churchill-lel. „Lord Halifax említette nekem – mondotta. – Hatalmas probléma ez." „Igen! – válaszoltam. – Megvalósításához is sok idő kellene. A nyilatkozat azonban haladéktalanul elhangozhat. A mostani helyzetben Önöknek semmit sem szabad elmulasztani, amivel támogathatják Franciaországot és fenntarthatják szö-

vetségünket." Némi vita után a miniszterelnök csatlakozott véleményemhez. Azonnal összehívta a brit kabinetet, és a Downing Streetre ment, hogy a kabinet ülésén elnököljön. Elkísértem, és amíg a miniszterek tárgyaltak, Franciaország nagykövetével együtt a minisztertanács termével szomszédos irodában tartózkodtam. Időközben telefonáltam Paul Reynaud-nak, s tájékoztattam, hogy remélhetőleg még a délután folyamán, az angol kormány hozzájárulásával igen fontos hírt közölhetek vele. Azt válaszolta, hogy emiatt 17 órára halasztja a minisztertanács ülését. „Tovább azonban nem halogathatom" – tette hozzá.

A brit kabinet ülése két óra hosszat tartott. Az ülés alatt időnként kijött egyik-másik miniszter, hogy bizonyos kérdéseket velünk, franciákkal tisztázzon. Egyszerre csak mindnyájan megjelentek, élükön Churchill-lel. „Megállapodtunk!" – kiáltották. A szöveg, amelyet hoztak, a részletektől eltekintve valóban azonos volt az általunk javasolttal. Azonnal telefonáltam Paul Reynaud-nak, és lediktáltam neki az okmányt.

– Ez igen fontos! – mondotta a miniszterelnök. – Fel fogom használni a most kezdődő minisztertanácson.

Amennyire csak tudtam, bátorítottam néhány szóval. Churchill átvette a telefonkagylót:

– Halló Reynaud! De Gaulle-nak igaza van! Javaslatunknak komoly következményei lehetnek. Ki kell tartani! – A válasz meghallgatása után ezt mondotta: – A viszontlátásra tehát holnap, Concarneau-ban!

Elbúcsúztam a brit miniszterelnöktől. Churchill repülőgépet bocsátott rendelkezésemre, hogy haladéktalanul visszatérhessek Bordeaux-ba. Megállapodtunk, hogy a repülőgép továbbra is rendelkezésemre fog állani, hogy szükség esetén visszatérhessek. Churchill később vonatra szállt, hogy egy rombolón Concarneau-ba utazhassék. 21 óra 30 perckor szálltam le Bordeaux-ban. Humbert ezredes és Auburtin, kabinetem tagja vártak a repülőtéren. Közölték velem, hogy a miniszterelnök lemondott, és Lebrun Pétain marsallt bízta meg kormányalakítással. Ez nyilvánvalóan a kapitulációt jelentette. Azonnal döntöttem. Még reggel elutazom.

Felkerestem Paul Reynaud-t. Nem voltak illúziói arról, hogy mit jelent a Marsall kormányra lépése, másrészt viszont szinte megkönnyebbült, hogy lekerült válláról az elviselhetetlen teher. Az volt a benyomásom, hogy ez az ember már semmit sem remél. Csak az akkori események tanúi mérhetik fel, milyen megpróbáltatást jelentett a hatalom gyakorlása ebben a kegyetlen időszakban. A pihenő nélküli napokban és álmatlan éjszakákon a miniszterelnök úgy érezte, hogy Franciaország sorsáért őreá nehezedik a teljes felelősség. Mert a vezető mindig egyedül áll a balsorssal szemben. Bukásunk viszontagságai közvetlenül őt érintették: a sedani német áttörés, a dunkerque-i katasztrófa, Párizs feladása, a bordeaux-i összeomlás. Ez a férfiú csak szerencsétlenségünk előestéjén került a kormány élére, és haladéktalanul szembe kellett néznie a tragédiával. Mindez történt pedig azután, hogy Reynaud már régóta javasolta azt a honvédelmi politikát, amellyel a balsors elhárítható lett volna. Mindvégig szilárd lélekkel nézett farkasszemet a fergeteggel. Paul Reynaud megőrizte önuralmát. Soha nem ragadtatta

el magát, nem méltatlankodott, nem panaszkodott. Tragikus hős volt ez az igen értékes ember, akit igazságtalanul zuztak össze a feje fölött átcsapó események hullámai.

Paul Reynaud egyénisége alapvetően arra volt hivatott, hogy egy határozott államrend keretében és hagyományos feltételek alapján folyjék a hadviselés. De az események mindent elsepertek! A kormányfő látta a körülötte összeomló rendszert, a menekülő népet, a visszavonuló szövetségeseket, a legkitűnőbb parancsnokok csüggedését. Attól a naptól kezdve, hogy a kormány elhagyta a fővárost, a hatalom gyakorlása sem volt egyéb haláltusánál, amely az utak mentén, a közszolgálat, a fegyelem és a lelkiismeret szétzilálódása közepette folyt. Ilyen körülmények között Paul Reynaud értelmi képességei, bátorsága, hivatali tekintélye szinte légüres térbe került. Nem volt többé ura a tomboló eseményeknek.

Ahhoz, hogy újból kezébe kaphassa a gyeplőt, ki kellett volna tépnie önmagát a forgatagból, Afrikába kellett volna mennie, onnan kellett volna mindent újra kezdenie. Paul Reynaud látta ezt. Ehhez azonban radikális intézkedésekre lett volna szükség: le kellett volna váltania a főparancsnokságot, elbocsátania hivatalából a Marsallt és a miniszterek felét, szakítania bizonyos befolyásokkal, beletörődnie az anyaország teljes megszállásába; ebben a példa nélkül álló helyzetben, minden kockázatot vállalva, szakítania kellett volna a merev formulákkal, a beidegzett vezetési módszerekkel.

Paul Reynaud sosem gondolta volna, hogy a normálistól és a szokásos mérlegeléstől ennyire eltérő döntésekre kell elszánnia magát. Manőverezéssel próbált célt érni. Ebből eredt az a gondolata, hogy Anglia hozzájárulásával esetleg megvizsgálja az ellenfél feltételeit. Kétségtelenül úgy vélte, hogy a német feltételek ismeretében a fegyverszünet felé kacsingatók is visszaszarettennek, és akkor minden értékes személyiség újra a háború és a hazamentés zászlaja köré tömörül. A dráma azonban túl kegyetlen volt, semmint hogy lehetett volna alkudni. Kíméletlenül hadat viselni, vagy azonnal megadni magunkat – csakis e két szélsőség között lehetett választani. Paul Reynaud nem tudta magát teljesen azonosítani az első lehetőséggel, átadta hát helyét Pétainnek, aki teljes egészében elfogadta a másodikat.

Meg kell mondani, hogy a döntő pillanatban a rendszer a Harmadik Köztársaság utolsó kormányfőjének semmiféle lehetőséget sem adott. Bizonyos, hogy a kormány sok tagja irtózik a kapitulációtól, de a hatalmi szervezetet villámként sújtotta porba a pusztulás, amelyért felelőseknek érezték magukat, ezért aztán sehogyan se reagáltak. Amikor Franciaország egész jelenének és egész jövőjének kérdése forgott kockán, a parlament nem ülésezett, a kormány képtelen volt testületileg egységes megoldásra jutni, a Köztársaság elnöke még a minisztertanácsban sem emelt szót az ország legfőbb érdeke mellett. Nyilvánvaló volt, hogy a nemzet drámája az állam teljes megsemmisülésében gyökerezett. A csapkodó villámok fényében kitűnt, hogy a borzasztóan beteg rezsim semmilyen intézkedéssel sem képes szolgálni Franciaország védelmét, becsületét, függetlenségét.

Késő este elmentem abba a szállóba, ahol Sir Roland Campbell, Anglia nagykövete lakott, és közöltem vele, hogy Londonba szándékozom utazni.

Spears tábornok, aki bekapcsolódott a beszélgetésbe, kijelentette, hogy elkísér. Értesítettem Paul Reynaud-t. Reynaud 100 000 frankot utaltatott ki számomra a titkos alapból. Megkértem de Margerie-t, haladéktalanul küldesse el Carantecben tartózkodó feleségemnek és gyermekeimnek az útleveleket, hogy Angliába utazhassanak. Ez a Brestből induló utolsó hajóval sikerült is nekik. Június 17-én reggel kilenc órakor Spears tábornokkal és de Courcel hadnaggyal elrepültem azon a brit gépen, amelyen előtte való nap érkeztem. Távozásom egyáltalán nem volt regényes és nem volt különösebben nehéz.

Elrepültünk La Rochelle és Rochefort felett. Ezekben a kikötőkben már égtek a hajók, amelyeket a német repülők felgyújtottak. Elhúztunk Paimpont felett, ahol anyám súlyos betegen feküdt. Az erdő füstölgött az égő lőszerraktáraktól. Rövid időre leszálltunk Jersey szigetén, majd kora délután megérkeztünk Londonba. Amíg szállásomon berendezkedtem, Courcel telefonált a nagykövetségre és a missziókra, de azok már tartózkodó magatartást tanúsítottak. Egyedül állottam, mindentől megfosztva. Úgy éreztem magam, mint az az ember, aki úszva akar átkelni az óceánon.

A szabad Franciaország

Folytatni a háborút? Természetesen! De milyen célért és milyen határok között? Még a vállalkozás helyeslői közül is sokan nem akartak egyebet, minthogy egy maroknyi francia segítse a tűzvonalban álló Brit Birodalmat. Én egyetlen pillanatig se néztem ilyen szemmel ezt a kísérletet. Nekem ez a nemzet és az állam szolgálatát és megmentését jelentette.

Úgy véltem, valóban vége a becsületnek, az egységnek, a függetlenségnek, ha belenyugszunk, hogy ebben a világháborúban egyedül Franciaország kapitulál, és meg is marad a fegyverletétel mellett. Bármi légyen a konfliktus kimenetele, az önmaga iránt érzett és másokban keltett undor hosszú emberöltőkön át még akkor is megmérgezné az ország lelkét és életét, ha az immár legyőzött országot egy napon idegen fegyverek felszabadítanák a hódítók alól, de akkor is így lenne, ha szolgasága tartós marad. Igen ám, de a közvetlen jövőben minek a nevében vezessem a haza maroknyi fiát olyan harcba, amely már nem az ő harca? Jó-e, ha segélycsapatokat állítunk egy másik hatalom haderőinek a szolgálatába? Nem! Ahhoz, hogy az erőfeszítésnek értelme legyen, nemcsak egyes franciákat, hanem Franciaországot kell újból hadra kelteni.

Ez azt jelenti, hogy hadseregeinknek újból meg kell jelenniök a harcmezőkön, területeinknek újból hadviselőkké kell válniok, magának az országnak részt kell vennie harcosai erőfeszítésében, az idegen hatalmaknak el kell ismerniök, hogy Franciaország mint ilyen folytatja a harcot. Röviden szólva: államiságunkat ki kell ragadni a pusztulásból és a tétlen várakozásból, a háború és majdan a győzelem oldalára kell állítani.

Ismerve az embereket, a dolgok állását, a leküzdendő nehézségekkel kapcsolatban nem voltak illúzióim. Az ellenség erejét csakis szívós erőfeszítések törhetik meg, hiszen a hivatalos francia államgépezet együttműködik az ellenséggel abban, hogy Franciaország a háborús ellenállásnak még a gondolatát is elvesse. Lesznek erkölcsi és anyagi nehézségek, amelyek a hosszú és kemény harc feltétlen kísérői lesznek azok számára, akik páriaként, üres kézzel küzdik azt végig. A szkeptikusok és a gyávák az ellenvetések, a rémképek és a rágalmak áradatát zúdítják majd a harcolókra, hogy ily módon palástolják saját passzivitásukat. Adódnak majd „párhuzamosnak" mondott vállalkozások, amelyek valójában egymással vetélkednek és egymással ellen-

tétesek, és ez feltámasztja a franciák vitatkozó szenvedélyét. A politika és a szövetséges hatalmi szervek pedig szokás szerint saját javukra használják fel ezt. A felforgatásra hajlamosak pedig igyekszenek majd a nemzeti ellenállást a forradalmi káosz felé terelni, ami azután az ő diktatúrájukhoz vezetne. Végezetül megnyilvánul majd a nagyhatalmaknak az a törekvése, hogy hasznot húzzanak gyengeségünkből, és Franciaország rovására saját érdekeiket tolják előtérbe.

Nekem, aki ezt a hegyet meg akartam mászni, induláskor semmim se volt. Nem állt mellettem sem haderő, sem szervezet. Franciaországban nem volt jótállóm, alig ismert valaki. Külföldön nem volt hitelem, sem hivatalos megbízatásom. Magatartásomat azonban éppen az szabta meg, hogy semmim sem volt. Csakis akkor szerezhettem tekintélyt, ha minden egyébre tekintet nélkül kitartok a nemzet ügye mellett. A franciák között csakis akkor szerezhetek híveket, sőt lelkes híveket, csakis akkor tehetek szert tekintélyre és megbecsülésre a külföldiek előtt, ha a nemzet és a haza hajlíthatatlan bajnokaként cselekszem. Azok, akik e drámai események egész folyamatában e szélsőséges állásfoglalás miatt sértődöttek voltak, nem akarták belátni, hogy számomra, akinek számtalan ellenáramlatot kellett visszaszorítanom, a legapróbb megalkuvás is csődöt hozott volna. Egyszóval lehetőségeim korlátozottak voltak és egyedül állottam, mégis – és éppen ezért – el kellett érnem a csúcsokat, és nem volt szabad onnan soha többé aláereszkednem.

Először is zászlót kellett bontani. Erre a rádió adott lehetőséget. Már június 17-én délután ismertettem elgondolásaimat Winston Churchill-lel. Elhagyatott hajótöröttként érkeztem Anglia partjaira. Mit tehettem volna Churchill támogatása nélkül? Azonnal segített, és először is rendelkezésemre bocsátotta a BBC-t. Megállapodtunk, hogy akkor kezdem használni, amikor Pétain már fegyverszünetet kér. Még ugyanaznap este megtudtuk, hogy ez megtörtént. Másnap délután hat órakor felolvastam a mikrofon előtt a közismert szöveget.* Amint a visszavonhatatlan szavak útjukra indultak, éreztem, hogy véget ér előző életem, amelyet egy szilárd Franciaországban és annak osztatlan hadseregében éltem. Negyvenkilenc esztendős koromban olyan emberként bocsátkoztam ebbe a kalandba, akit a sors minden megszokásból kilendített.

Amikor első lépéseimet ezen a példa nélkül álló pályán megtettem, meg kellett bizonyosodnom róla, hogy nincsen rajtam kívül más, megfelelőbb tekintély, aki hajlandó volna Franciaországot és a Birodalmat visszavezetni a harcba. Amíg a fegyverszünet nem lépett hatályba, még elképzelhető volt ugyan – bár kevés valószínűséggel –, hogy a bordeaux-i kormány végül mégis a harcot választja. A legcsekélyebb eshetőségét is fenn kellett ennek tartani. Ezért aztán, mihelyt Londonba érkeztem, 17-én délután, táviratoztam Bordeaux-ba, és felajánlottam, hogy az angol fővárosban folytatom az Egyesült Államokból érkező hadianyag, a német hadifoglyok és az Afrikába irányuló szállítmányok kérdéséről előző nap megkezdett tárgyalásaimat.

* „Appel du Général de Gaulle aux Français." – De Gaulle ebben Pétaint defetistának, kormányát az ellenség előtti behódolás kormányának nevezte, és felhívott minden franciát a harc folytatására.

A választávirat haladéktalan visszatérésre szólított fel. Június 20-án írtam Weygand-nak, aki a kapitulációban a „nemzetvédelmi miniszter" meglepő címet vette fel, és ünnepélyesen felkértem, álljon az ellenállás élére. Feltétlen odaadásomról biztosítottam arra az esetre, ha ezt megteszi. Ezt a levelet azonban címzettje néhány héttel később egy olyan megjegyzéssel küldte vissza, amely legalábbis rosszakaratáról tanúskodott. „Franciaország nagykövetsége" június 30-án azt a parancsot továbbította nekem, hogy fogolyként jelentkezzem a toulouse-i Szent Mihály-börtönben, hogy ott haditörvényszék ítélkezzen felettem. Az első ítélet négyévi börtön volt. A „miniszter" azonban súlyosbításért fellebbezett, ezért később *in contumaciam* halálra ítéltek.

Bordeaux-tól – az ellenem indított per miatt – nem is várhattam más magatartást, ezért nyomban a tengerentúli hatóságokhoz fordultam. Már június 19-én táviratot küldtem Noguès tábornoknak, az észak-afrikai főparancsnoknak és a marokkói főrezidensnek. Táviratomban közöltem, amennyiben elutasítja a fegyverszünetet, rendelkezésére állok. Még ugyanazon az estén elhangzott rádiószózatomban ünnepélyesen felszólítottam „Clauzel, Bugeaud, Lyautey, Noguès* Afrikáját, hogy utasítsa vissza a fegyverszüneti feltételeket". Június 24-én táviratban ismételtem meg Noguès-hez intézett felhívásomat, és felhívást intéztem Mittelhausser tábornokhoz, a közel-keleti főparancsnokhoz, Puaux-hoz, a közel-keleti főbiztoshoz, valamint Catroux tábornokhoz, Indokína főkormányzójához. Javasoltam ezeknek a magas tisztségviselőknek, alakítsanak szervezetet a Birodalom védelmére. Hozzátettem, hogy a szervezet számára haladéktalanul kapcsolatot tudnék teremteni Londonnal. Június 27-én tudomásomra jutott, hogy Peyrouton, Tunézia főbiztosa valamelyest harcias beszédet mondott. Ünnepélyesen felkértem őt is, vegyen részt a Védelmi Bizottságban, ugyanakkor megismételtem Mittelhausser tábornokhoz és Pauaux-hoz intézett javaslatomat. Ugyanazon a napon, minden eshetőségre készen, magam és tisztjeim részére helyet foglaltattam egy Marokkóba készülő francia tehérhajón.

Válaszul mindössze de Carpentier tengernagynak, a Levante haditengerészeti parancsnokának az üzenetét kaptam meg. A tengernagy közölte velem, hogy Puaux és Mittelhausser tábornok az én táviratommal azonos értelmű táviratot küldött Noguès tábornoknak. Ezenkívül Catroux tábornok egyik fia, aki akkoriban Londonban tartózkodott, elhozta nekem apjának hozzá intézett táviratát, amelyben harcra bátorította, és megbízta, hogy együttérző helyeslését közölje velem. Az angolok egyidejűleg Gort tábornok kíséretében Észak-Afrikába küldötték Duff Coopert, a kabinet tagját, hogy Noguès-nek az angol haderőkkel való együttműködést javasolja. Ez az angol küldöttség azonban úgy tért vissza Londonba, hogy még csak nem is fogadták. Végül Dillon tábornokot, az észak-afrikai brit katonai összekötők parancsnokát is hazaküldték Algírból.

Pedig Noguès tábornok első elgondolása a zászló magasra emelése volt. Ismeretes, hogy a német feltételek láttán június 25-én táviratozott Bordeaux-

* Francia gyarmati katonai kormányzók.

ba, és közölte, kész folytatni a háborút. Ugyanazzal a kifejezéssel élt, amelyet én használtam a rádióban hat nappal előbb – „Bordeaux vak rémületéről" szólott, aminek következtében a kormány nem képes „tárgyilagosan megítélni az észak-afrikai ellenállás lehetőségeit". Felszólította Weygand-t, „mérlegelje újból a fegyverszünet végrehajtására vonatkozó parancsait", és tiltakozott, mondván: amennyiben ezeket a parancsokat érvényben tartják, „csak arcpirulva tudná végrehajtani őket". Világos, ha Noguès az ellenállás útját választotta volna, az egész Birodalom követte volna. Azonban hamarosan ismeretessé vált, hogy Noguès, éppúgy, mint a többi rezidens, kormányzó és főparancsnok, engedelmeskedett Pétain és Weygand sürgető felszólításának, és elfogadta a fegyverszünetet. Csak Catroux tábornok, az indokínai főkormányzó és Legentilhomme tábornok, a szomáli parti csapatok parancsnoka tartott ki rosszalló álláspontja mellett. Mindkettőt leváltották, anélkül hogy alárendeltjeik különösképpen kiálltak volna mellettük.

A „prokonzulok" nagy része tehát beadta a derekát. Ugyanakkor az anyaországban teljes politikai összeomlás következett be. A Bordeaux-ból és Vichyből érkező újságok széltében-hosszában jelentették, hogy az összes pártok, csoportosulások, hatóságok, intézmények elfogadták a fegyverszünetet. A nemzetgyűlés július 9-i és 10-i ülésén szinte vita nélkül ruházta fel Pétaint teljhatalommal. Tartozunk az igazságnak azzal, hogy a jelenlevő nemzetgyűlés tagjai közül nyolcvanan bátran nemmel* szavaztak. Rajtuk kívül a *Massilia* nevű hajón Észak-Afrikába távozott képviselők így adták tanúbizonyságát, hogy szerintük a Birodalomnak nem szabad beszüntetnie a harcot. Mégis tény, hogy nyilvánosan egyetlen közéleti férfiú sem ítélte el a fegyverszünetet.

A világ elképedten figyelte Franciaország összeomlását, a földkerekség népei aggódva nézték e hatalmas fáklya kihunyását, és Charles Morgan költeménye vagy François Mauriac cikke olvasásákor bizony sokak szeméből kicsordult a könny. A kormányok azonban hamarosan tudomásul vették az új *fait accomplit***. A tengelyhatalmakkal hadiállapotban álló országok természetesen visszahívták képviseleteiket. Ez vagy spontán történt, mint Sir Ronald Campbell vagy Vanier tábornok esetében, vagy pedig a németek követelték a diplomáciai képviselők távozását. Londonban azonban, a francia nagykövetség épületében, maradt egy konzul, aki kapcsolatban állt az anyaországgal: Dupuis, Kanada főkonzulja Pétain mellett maradt, és a Délafrikai Unió sem hívta vissza követét. Vichyben*** monsignore Valerio Valeri pápai nuncius, Bogomolov szovjet nagykövet és Leahy tengernagy, az Egyesült Államok nagykövete körül hamarosan tekintélyes diplomáciai

* A Francia Szocialista Párt megjelent képviselői és a hozzájuk csatlakozott polgári radikális képviselők.

** Kész helyzet. Diplomáciai fogalom.

*** A Pétain vezette kollaboráns francia kormány a fegyverszünet értelmében a délkelet-franciaországi fürdőhelyre, Vichybe költözött.

testület gyülekezett. Volt hát, ami lehűtse azoknak a személyiségeknek a hevét, akiket első elhatározásuk a Lotharingiai Kereszt* felé vitt volna.

Így azután a franciákat éppúgy, mint más nemzetek fiait, a félelem, az érdek, a reménytelenség hatalmas összjátéka Franciaország általános cserbenhagyására ösztönözte. Bár sokak érzelme hű maradt az ország múltjához, bár sokan arra számítottak, hogy hasznot húzzanak a foszlányokból, amelyeket a jelen meghagyott nekik, de egyetlen valamirevaló ember sem tett úgy, mintha hinne még Franciaország függetlenségében, nemzeti büszkeségében, nagyságában. Aki csak valamit is számított a földkerekségen, ezután mind magától értetődő ténynek tekintette, hogy Franciaországot szolgaságba, szégyenbe taszították, megcsúfolták. Az általános lemondás rémítő vákuumában küldetésem egy csapásra világosnak és borzasztónak tűnt. Reám várt a sors, hogy történelmének e legszörnyűbb pillanatában magamra vállaljam Franciaországot.

De kard nélkül nincsen Franciaország. A haderő megteremtése volt tehát a legfontosabb feladat. Nyomban hozzá is láttam. Egyes katonai töredék egységek Angliában tartózkodtak. Mindenekelőtt az Alpesi Könnyű Hadosztály egységei, amelyek Béthouart tábornok parancsnoksága alatt vívott bátor norvégiai harcok után június közepén visszakerültek Bretagne-ba, és onnan az utolsó angol csapatokkal együtt szálltak hajóra. Másrészt ott voltak a haditengerészet egyes hajói – együttvéve vagy 100 000 tonnányi –, amelyek Cherbourg-ból, Brestből, Lorient-ból menekültek el. A legénységen kívül e hajók fedélzetén tartózkodott sok, csapatától elszakadt katona és segédszolgálatos, együttvéve legalább 10 000 tengerész. Nagy-Britanniában volt még több ezer, Belgiumban régebben megsebesült katona, akiket kórházakban ápoltak. A francia katonai missziók azonban úgy szervezték meg e csapatrészek parancsnokságát és adminisztrációját, hogy megőrizzék Vichy iránti engedelmességüket, és előkészítsék az általános hazatelepítést.

Már az is nagy nehézségekkel járt, hogy egyáltalán kapcsolatot teremthessek ezzel a sok és szétszórt töredék alakulattal. Eleinte igen kevés tisztem volt, azok is majdnem mindnyájan alacsony rangúak. Roppant jóakarat fűtötte őket, de képtelenek voltak áttörni a hierarchia falain. Csak arra volt lehetőségük, s ezt meg is tették, hogy propaganda-tevékenységet folytassanak az altisztek és más olyan emberek körében, akikkel sikerült találkozniok. Az eredmény természetesen elenyésző volt. Egy héttel június 18-i felhívásom után mindössze néhány száz önkéntes tanyázott az Olympia termében, amelyet az angoloktól kölcsönkaptunk.

Meg kell mondani, hogy a brit hatóságok nem valami lelkesen segítették erőfeszítéseinket. Igaz, gondoskodtak egy udvarias szövegű röplap terjeszté-

* Croix de Lorraine – a lotharingiai kettős kereszt kezdetben az Anjouk, később a lotharingiai uralkodóház jelvénye. Eredete a legenda szerint René király és a keresztes háborúk korába nyúlik vissza, és Krisztus Szentföldről hozott keresztje egy darabkájának foglalata volt. Az I. Anjou Lajos tiszteletére alapított lovagrend jelvénye lett a pajzsban elhelyezett kettős kereszt. Lotharingia a francia–német ellentétek évszázados forrása. De Gaulle kettős jelképként választotta – egyrészt keresztes hadjárat a megszállók ellen, másrészt Lotharingia és Elzász felszabadításának, a francia szuverenitás helyreállításának jelképeként.

séről, amely tájékoztatta a francia katonákat, hogy választhatnak a hazatelepülés, a de Gaulle tábornokhoz való csatlakozás, és az Őfelsége haderőiben teljesítendő szolgálat között. Igaz, hogy Churchill utasításai, a brit miniszterelnök részéről a Szabad Franciaország és az angol szervek közötti kapcsolat fenntartásával megbízott Spears lépései, néha sikeresen küzdötték le a tehetetlenségi erőt vagy az ellenállást. Igaz, hogy a sajtó, a rádió, sok egyesület, számtalan magánszemély lelkesen propagálta vállalkozásunkat. De a brit katonai parancsnokságot, amely napról napra a német támadást várta és talán az inváziót is, olyannyira lefoglalták saját védelmi előkészületei, hogy egy ilyen, az ő szemében nagyon is másodlagos feladattal nem is törődött. Azután az angol konzervatív szemléletből fakadó kényelmességből és megszokásból hajlamos volt a hivatalosan fennálló új rend, azaz Vichy és missziói tiszteletben tartására. Végül az is tény, hogy nem minden bizalmatlanság nélkül tekintett tegnapi szövetségeseire, akiket megalázott a balsors, akik elégedetlenek voltak önmagukkal és másokkal, és mindig telve voltak sérelemmel. Mit tennének ezek a német invázió esetén? Nem az lenne-e a legokosabb, ha a leggyorsabban hajóra raknák őket? És végső soron mit számít az a néhány, tisztikar nélküli zászlóalj és vezérkar nélküli legénység, amelyet de Gaulle tábornok állítólag összetoborozhat?

Június 29-én Trentham-Parkba mentem, ahol az Alpesi Könnyű Hadosztály táborozott. A hadosztály-parancsnok tábornok maga is vissza akart térni Franciaországba, bár azzal a szilárd elhatározással, hogy egy napon majd csatasorba áll (amit aztán később eredményesen és dicsőségesen meg is tett). A tábornok lehetővé tette, hogy mindegyik csapattestet a gyülekezőn kereshessem fel. Így azután sikerült magam mellé állítani az idegenlégió 13. ezredének két fél brigádját (zászlóalj), élükön a parancsnokukkal, Magrin-Verneret alezredessel, akit Monclar néven ismertek, és helyettesével, König századossal, továbbá vagy 200 alpesi vadászt, egy harckocsi század kétharmadát, néhány kisebb tüzéregységet, kisebb műszaki és híradós egységeket, több vezérkari és szakszolgálatos tisztet, köztük Conchard őrnagyot, Dewavrin és Tissier századosokat. Mindezt úgy értem el, hogy a táborból való távozásom után Chair és Williams brit ezredesek, akiket a brit hadügyminisztérium küldött, összehívták a csapatokat, és szó szerint a következőket mondották nekik:

– Szabadságukban áll, hogy de Gaulle tábornok parancsnoksága alatt szolgáljanak. De mint férfi a férfihoz szólva, fel kell hívnunk a figyelmüket arra, hogy amennyiben erre a lépésre szánják el magukat, akkor kormányukkal szemben lázadók lesznek . . .

Másnap meg akartam látogatni az aintree-i és haydocki táborokat, amelyekben több ezer francia haditengerész tartózkodott. Megérkezésemkor a Liverpoolban parancsnokló angol tengernagy közölte: elfenzi találkozómat a legénységgel, mert ez rendbontást okozhat. Dolgom végezetlen kellett távoznom. Néhány nappal később a Harrow-Parkban szerencsésebben jártam. Mindezek ellenére haditengerészeink kezdtek szervezetten csatlakozni hozzám. Néhány elszánt tiszt, mint például D'Argenlieu, Wietzel, Moulec, Jourden korvett kapitányok, azonnal zászlóm alá gyűltek, és odaadó szívvel

dolgoztak. Három kis hadihajó tisztikara és legénysége: a *Rubis* tengeralattjáró (parancsnoka Cabanier), amely Norvégia partjainál cirkált; a *Narval* tengeralattjáró (parancsnoka Drogou), amely felszólításomra azonnal elhagyta Sfaxot, és Máltába hajózott, majd később harcban elsüllyedt a Földközi-tengeren; a *Président-Honduce* torpedóromboló (parancsnoka Deschatres), azonnal nyilatkozott és csatlakozott. Megérkezett Muselier altengernagy, akivel szemben a haditengerészet számos tisztje ugyan pályafutásának egyes eseményei és személyi tulajdonságai miatt ellenszenvvel viseltetett, de akinek intelligenciája és hozzáértése ebben a kalandos időszakban nagy kincsnek bizonyult. Megérkezése lehetővé tette, hogy embrionális állapotban levő haditengerészeti erőink irányító központhoz és felelős szakvezetőhöz juthassanak. Ez idő alatt néhány tucatnyi repülőst, akik Rancourt, Astier de Villatte, Bécourt-Foch századosok körül csoportosultak, és várták, hogy Pijeaud őrnagy átvegye a parancsnokságot, a saint-athami táborban látogattam meg.

Közben naponta különféle utakon érkeztek Angliába egyenként az önkéntesek. Általában Franciaországból jöttek, részben az utolsó, még menetrendszerűen közlekedő hajókkal, részben bárkákon – amelyeket meg tudtak maguknak kaparintani – menekültek, vagy éppen nagy kínnal-keservvel vergődtek át Spanyolországon, ahol sikerült kijátszaniok a rendőrség éberségét; ez ugyanis a mirandai táborba zárta az elfogottakat. Egyes pilóták Vichy repülőgépeit ragadták el, és sikerült Észak-Afrikát elhagyva Gibraltárban leszállniok. Kereskedelmi tengerészek, akiket a hajózás viszontagságai, vagy éppen egy hajó szökése – mint például a Vuillemin parancsnoksága alatt álló *Capo Olmo* – francia kikötőkön kívülre vetett, harcolni akartak. Külföldön élő franciák szolgálati beosztást kértek. White Cityben összehívtam 2000, angol kórházakban lábadozó dunkerque-i sebesültet; közülük 200-an csatlakoztak. Egy gyarmati zászlóalj, élén Lorotte őrnaggyal, amely a Közel-keleti Hadseregből vált ki és Ciprus szigetén állomásozott, spontán módon csatlakozott. Június utolsó napjaiban halászhajó flottilla érkezett Cornwallba. Elhozta de Gaulle tábornoknak Sein sziget minden fegyverfogható férfiát. Ezeknek a pompás fickóknak a csatlakozása napról napra szilárdította eltökéltségünket. Közülük sokan bátor tetteket követtek el, csak hogy sorainkba állhassanak. Asztalomon halmozódtak a világ minden részéről érkezett üzenetek, amelyekben egyes emberek és kisebb csoportok megható módon kérték, hogy csatlakozhassanak. Tisztjeim és a Spears-misszióhoz tartozó tisztek csodálatos kitartással és találékonysággal szervezték meg a jelentkezők utazását.

Váratlanul egy sajnálatos esemény állította meg ezt a folyamatot. Július 4-én a rádió és a hírlapok jelentették, hogy a Földközi-tengeri brit flotta előző nap Mers el-Kebirnél megtámadott egy francia hajórajt. Egyidejűleg arról tájékoztattak bennünket, hogy az angolok meglepetésszerűen elfoglalták a Nagy-Britannia kikötőibe menekült francia hadihajókat. Erőszakkal partra szállították és internálták – véres incidensek közepette – a tiszteket és a legénységet. Végül, 10-én nyilvánosságra került a hír, hogy angol repülőgépek megtorpedózták a dakari kikötőben horgonyzó *Richelieu* páncélos cirkálót. Londonban a hivatalos közlemények és a lapok igyekeztek ezt a

támadássorozatot haditengerészeti győzelemként feltüntetni. Nyilvánvaló volt, hogy a brit kormány és az admiralitás tartott a régi áporodott haditengerészeti versengés veszélyétől, ehhez járultak még a franciaországi harcok kezdete óta felgyülemlett sérelmek, amelyeket a Vichy által kötött fegyverszünet a végsőkig kiélezett, ezek a komor hatások együttvéve okozták egyikét azoknak a dühkitöréseknek, melyekben az angolok fegyelmezett ösztönei néha minden gátat áttörnek.

Holott nem volt valószínűsége annak, hogy a francia flotta a britekkel szemben ellenségeskedéseket kezdjen. Londonba érkezésem óta állandóan hangoztattam ezt mind az angol kormánynak, mindpedig az admiralitásnak. Egyébként bizonyos volt, hogy Darlan, a nyilvánvaló nemzeti érdektől teljesen függetlenül, amíg csak rendelkezhetett vele, saját birtokát, a haditengerészetet nem lett volna hajlandó átadni a németeknek. Darlan és szekundánsai visszautasították az események felkínálta nagyszerű szerepet, amelyben Franciaország utolsó mentsvára lehettek volna, hiszen a flotta, szemben a hadsereggel, érintetlenül megmaradt. Valójában azért tették ezt, mert biztos hittek benne, hogy hajóikat megtarthatják. Alexander tengerészeti miniszter, Lord Lloyd, gyarmatügyi miniszter és Sir Dudley Pound tengernagy, az angol haditengerészet főparancsnoka június 18-án Bordeaux-ban tett látogatásuk alkalmával becsületszóval pecsételt ígéretet kaptak Darlantól arra, hogy hajóinkat nem szolgáltatják ki. Pétain és Baudouin formailag is megerősítették ezt. Végül pedig az angol és amerikai hírügynökségek kezdeti híreszteléseitől eltérően, a fegyverszünet feltételei semmiféle közvetlen rendelkezést sem tartalmaztak a francia flotta a németeknek történő átadásáról.

El kell viszont ismerni, hogy a bordeaux-i kormány tagjainak kapitulációja és jövőbeni hitszegésük perspektívája láttán Anglia valóban tarthatott attól, hogy az ellenség egy napon flottánk birtokába jut. Ha ez megtörténne, Nagy-Britannia halálos veszélybe kerül. Bár engem és bajtársaimat fájdalom és harag öntött el a Mers el-Kebir-i dráma, az angolok eljárása, majd hivalkodásuk miatt, mégis úgy ítéltem meg, hogy Franciaország üdve mindennél, még hajói sorsánál is fontosabb, és hogy a feladat változatlanul a harc folytatása.

Június 8-án a rádióban nyíltan kifejtettem a véleményemet. A brit kormány, Duff Cooper tájékoztatásügyi miniszter jelentése alapján, elég nagyvonalú volt ahhoz, bármennyire kellemetlenek voltak is Angliának nyilatkozatom kitételei, hogy erre a célra rendelkezésemre bocsássa a BBC mikrofonját.

De reményeinket így is nagyon súlyos csapás érte. Azonnal megérződött ez az önkéntesek toborzásán. Sok katona és polgári személy, aki már csatlakozni készült, hátat fordított nekünk. A Francia Birodalom hatóságainak, valamint a még meglevő haditengerészeti és katonai alakulatainak a magatartása a habozásból nagy részben átcsapott az ellenzésbe. Vichy természetesen a végletekig kihasználta ezt a tényt. A következmények súlyosan érintették az afrikai területek csatlakozásának kérdését.

Mégis újból munkához láttunk. Július 13-án megkockáztattam a következő bejelentést: „Franciák! Tudjátok meg! Van még harcoló hadseregetek." Jú-

lius 14-én Whitehallban lelkes tömegtől kísérve szemléltem meg első alakulatainkat, majd élükre állva trikolórral átkötött virágcsokrot helyeztem Foch marsall szobrára. Július 21-én elértem, hogy több repülőnk részt vett a Ruhr-vidék elleni egyik bombatámadásban, és nyilvánosságra hoztam, hogy a Szabad Franciák újra megkezdték a harcot. Egységeink időközben d'Argenlieu javaslatára elfogadták jelvényünket a „Lotharingiai Kereszt"-et. Augusztus 24-én VI. György király meglátogatta kicsiny hadseregünket. Látható volt, hogy a „csonka kardot" keményre edzik. De Istenem! Milyen rövid volt ez a csonk!

Július végén létszámunk alig érte el a 7000 főt. Ez volt az a létszám, amit Nagy-Britanniában össze tudtunk toborozni. Azokat a katonákat ugyanis, akik nem csatlakoztak, már hazatelepítették. Elhagyott fegyvereiket és hadianyagukat csak kínnal-keservvel tudtuk megszerezni, mert arra már az angolok vagy más szövetségesek rátették a kezüket. A hajók közül mindösszesze néhányat tudtunk felszerelni. Fájó szívvel néztük, hogy a többi idegen lobogó alatt hajózik. Lassacskán és mindennek ellenére megalakultak első egységeink szedett-vedett harceszközökkel, de elszánt katonákkal.

Ezek ugyanis azok közül az erős akaratú férfiak közül toborozódtak, akik közé a későbbi francia ellenállás harcosai tartoztak, bárhol küzdöttek is. Kockázatvállalás és szenvedélyes kalandvágy, a hitványak és a közömbösek megvetése, a veszély nélküli időszakokban melankóliára s ennek következtében civódásra való hajlam, amelynek helyét a tettek idején lelkes összetartás foglalta el, nemzeti büszkeség, amelyet a haza balsorsa és a jól felszerelt szövetségesekkel való kapcsolat a végsőkig fokozott, mindenekfelett pedig bizalom saját erejükben, furfangjukban és összefogásukban; ezek a lelki vonások jellemezték ezt a kis elit csoportot, amely azután nőttön nőtt, és magával ragadta az egész nemzetet, az egész Birodalmat.

Miközben némi erőt próbáltunk magunknak összekovácsolni, szükségessé vált, hogy rendezzük kapcsolatainkat a brit kormánnyal. Hajlamos is volt erre, nem annyira a jogi szabályokhoz való ragaszkodása miatt, inkább azért, mert Őfelsége területén a gyakorlatban kívánta rögzíteni a francia harcosoknak, ezeknek a rokonszenves, de többé-kevésbé akadékoskodó lényeknek a jogait és a kötelességeit.

Mindjárt az elején közöltem Churchill-lel, hogy a lehetőségekhez mérten háborús erőfeszítéseink irányítására igyekszem Nemzeti Bizottságot létrehozni. A brit kormány, hogy ebben segítsen, június 23-án két nyilatkozatot tett közzé. Az egyik tagadta a bordeaux-i kormány független voltát. A második tudomásul vette a Francia Nemzeti Bizottság megalakításának tervét, és már előre kinyilvánította: elismeri, és a háború folytatására vonatkozó minden kérdésben tárgyalni fog vele. A brit kormány június 23-án közleményt jelentetett meg, ebben akceptálta a Francia Birodalom több magas rangú közéleti személyének ellenállási akaratát, és felajánlotta nekik együttműködését. Azután – minthogy sehonnan sem érkezett válasz – a londoni kabinet újból csak de Gaulle tábornokkal találta magát szemben, és június 28-án nyilvánosan elismerte de Gaulle-t „a Szabad Franciák vezetőjének".

Ettől fogva ebben a minőségemben kezdtem a szükséges megbeszéléseket

a brit miniszterelnökkel és a külügyminisztériummal. A kiindulópont az az emlékirat volt, amelyet június 26-án magam juttattam el Churchillhez és Lord Halifaxhez. A megbeszélések az 1940. augusztus 7-i megállapodással fejeződtek be. Több kikötés, amelyhez ragaszkodtam, kényes alkudozásra kényszerítette a tárgyaló feleket, a szövetségeseinket képviselő Stranget és a bennünket képviselő René Cassin professzort.

Nem tévesztettem szem elől egyrészt azt a feltételezést, hogy a háború viszontagságai esetleg kompromisszumos lépésre veszik rá Angliát, másrészt pedig mérlegeltem annak lehetőségét, hogy a briteket esetleg csábítja valamelyik tengerentúli birtokunk. Ezért aztán ragaszkodtam hozzá, hogy Nagy-Britannia garantálja az anyaország és a Francia Birodalom határainak helyreállítását. Az angolok végül is hajlandóak voltak megígérni „Franciaország függetlenségének és nagyságának maradéktalan helyreállítását", de a határok érintetlenségére vonatkozóan nem vállaltak kötelezettségeket.

Bár meggyőződésem volt, hogy a közös hadműveleteket szárazföldön, tengeren és levegőben a rendelkezésre álló eszközök aránya miatt általában angol parancsnokoknak kell irányítani, mindenesetre fenntartottam magamnak a francia haderők „legfőbb parancsnoki tisztét", és e haderők számára csakis „a Brit Főparancsnokság általános irányelveit" fogadtam el. Így rögzítettük a francia haderők tiszta nemzeti jellegét. Ugyancsak kikötöttem – a britek nem minden ellenállása nélkül –, hogy az önkéntesek semmi esetre sem „fognak fegyvert" Franciaország ellen. Ez nem azt jelentette, hogy sohasem harcolnak franciák ellen. Sajnos, ennek éppen az ellenkezőjét kellett számításba venni, minthogy Vichy éppen az volt, ami, tehát egyáltalán nem Franciaország. Az említett kikötéssel azt kívántuk garantáltatni, hogy a szövetséges katonai akció, amellyel a mi akciónk összekapcsolódik, nem irányul az igazi Franciaország ellen – még ha összeütközhet is a hivatalos Franciaország haderőivel –, nem tehet kárt közvagyonában, nem sértheti annak érdekeit.

A Szabad Franciaország haderőinek fenntartásához szükséges költségeket a megállapodás szerint egyelőre a brit kormány viselte, minthogy nekünk eleinte semmiféle erőforrásunk sem volt. Mégis ragaszkodtam ahhoz a megfogalmazáshoz, hogy csak előlegről van szó, amelyet majd visszatérítünk. A teljes visszatérítés valóban meg is történt, méghozzá a háborús konfliktus ideje alatt. Így végső soron háborús erőfeszítésünk semmilyen mértékben sem terhelte Angliát.

Végül, a tengeri hajótér hiánya ellenére, amely – nagyon is jogosan – aggasztotta a briteket, sikerült velük – nem minden nehézség nélkül – elfogadtatni, hogy a „francia kereskedelmi hajók és legénységük felhasználásának szabályozására állandó kapcsolat" létesüljön hivatalos szerveik és a mieink között.

Churchill és én Chequersben írtuk alá az okmányt.

Az augusztus 7-i megállapodásnak a Szabad Franciaországra nézve nem csupán azért volt nagy jelentősége, mert az adott pillanatban kisegítette az anyagi zavarból, hanem azért is, mert a brit hatóságok most már hivatatalos alapon tarthattak fenn kapcsolatot velünk, és ezentúl már igyekeztek

megkönnyíteni dolgainkat. Különösképpen fontos volt, hogy az egész világ megtudta: a történtek ellenére kezd már helyreállni a francia–angol szolidaritás. Következményei a Birodalom egyes területein és a külföldön élő franciák között hamarosan érezhetőkké váltak. Ezenkívül más államok, látván, hogy Nagy-Britannia elindult az elismerésünk felé vezető úton, szintén tettek néhány, ugyanilyen irányú lépést. Ez volt a helyzet – mindenekelőtt – az Angliában tartózkodó menekült kormányokkal; erőik ugyan kétségkívül csekélyek voltak, de nemzetközi kapcsolatuk és befolyásuk megmaradt.

Európa mindegyik nemzete, amelyet a hitleri hadseregek leigáztak, állami szervezetét, függetlenségét és szuverenitását a „szabad partokra" mentette át. Ez még az olyan kormányok esetében is így volt, amelyeknek a területét a későbbiek során foglalta el Németország vagy Olaszország. Egyetlen kormány sem hajtotta fejét a hódító igájába, egyetlenegy sem, kivéve, sajnos! azt az egyet, amely Franciaország kormányának nevezte magát. Pedig rendelkezésére állt a nagy haderők által védelmezett hatalmas Birodalom, és a világ egyik első hadiflottája!

A júniusi katasztrófák során Nagy-Britannia földjére léptek Norvégia, Hollandia, Luxemburg uralkodói és miniszterei, majd a lengyel köztársasági elnök és miniszterei, és némi késedelemmel a belga kormány is. A csehszlovákok szervezkedni kezdtek. Albánia királya kapcsolatokat épített ki. Anglia nagylelkűségtől és számítástól egyaránt sugallva ajánlotta fel vendégszeretetét a menekült államok kormányainak. Bármennyire kifosztották is őket, mindegyiküknek maradt valamije. Többen elhozták bankjuk aranyát és devizáit. A hollandoknak megmaradt Indonézia és egy nem elhanyagolható jelentőségű flotta, a belgáknak Kongó, a lengyeleknek kis hadseregük volt, a norvégoknak sok kereskedelmi hajójuk, a cseheknek – pontosabban Benešnek – hírhálózata Közép- és Kelet-Európában, valamint aktív amerikai kapcsolatai. Ezenfelül Anglia presztízse szempontjából sem volt közömbös, hogy a pusztulóban levő régi világ legfőbb védpajzsaként szerepelhetett.

A Szabad Franciaország, amelynek semmije se volt, tanulságos tapasztalatot szolgáltatott a száműzötteknek. De vonzotta is, különösen a legnyugtalanabbakat és a legszerencsétlenebbeket, például a lengyeleket és a cseheket. Az ő szemükben mi, akik hűek maradtunk Franciaország hagyományaihoz, a reményt jelentettük és vonzerőnk volt. Bármennyire gyanakvó volt is Sikorski és Beneš, hiszen intrikák és sértődöttség súlyosbították szerencsétlenségüket, állandó és tartós kapcsolatot teremtettek velem. Talán sohasem éreztem jobban, mint ennek a szakadéknak a mélyén, milyen világra szóló hivatása van Franciaországnak.

A Szabad Franciaország számára igyekeztünk bizonyos nemzetközi figyelmet biztosítani. Ezzel egyidejűleg azon dolgoztam, hogy legalább embrionális formában megteremtsem az államhatalmi szervezetet és a közigazgatást. Majdnem mindenükből kifosztott ismeretlenek voltunk. Így hát nevetséges lett volna, ha „kormány"-nak nyilvánítom a körülöttem kialakult elemi jellegű szervezetet. Másrészről, bár meggyőződésem volt, hogy Vichy egyre mélyebbre süllyed, míg végül eljut a teljes lealacsonyulásig, és bár törvénytelennek nyilvánítottam ezt a rendszert, mely ki volt szolgáltatva az ellenség

kénye-kedvének, mégis meg akartam őrizni annak a lehetőségét, hogy még a háború alatt, ha erre alkalom nyílik, újjáalakuljanak a kormányszervek. A végletekig tartózkodtam attól, hogy akár csak szóban is, olyasmit tegyek, ami az adott esetben akadályozhatja az államszervezet átcsoportosulását. Azoknak, akik a Birodalomban a hatalmat a kezükben tartották, csakis azt javasoltam, hogy az államhatalom védelmére egyesüljenek. Csak amikor kitűnt, hogy közömbösek, csak akkor határoztam el, hogy a lehetőség keretein belül magam alakítok egy egyszerű Nemzeti Bizottságot.

Szükség volt arra is, hogy a jelentősebb személyiségek közreműködését megnyerjük. Az első napokban egyes optimisták úgy gondolták, ilyeneket bőven találunk. Óráról órára jelentették: Lisszabonba érkezett vagy Liverpoolban partra szállt ez és ez az ismert politikus, ez meg ez a híres tábornok, ez és ez a neves akadémikus. De hamarosan bebizonyosodott az ellenkezője. Még a szolgálati ügyben vagy véletlenül Londonban tartózkodó neves francia személyiségek közül is mindössze néhányan, szinte kivételként csatlakoztak a Szabad Franciaországhoz. Sokan hazatelepültek. Egyesek ott maradtak, de engedelmességet fogadtak Vichynek. A kapituláció ellen állást foglalók közül egyesek saját számlájukra tervezték be az Angliába vagy az Egyesült Államokba történő emigrációjukat, mások a brit vagy az amerikai kormány szolgálatába állottak. Kevés volt az olyan „neves személyiség", aki lobogóm alá állt.

– Önnek igaza van! – mondotta például Corbin, Franciaország nagykövete. – Én, aki pályafutásom javát áldoztam a francia–brit szövetség ügyének, nyíltan állást foglaltam azzal, hogy egy nappal az Ön felhívásának elhangzása után benyújtottam lemondásomat. De én régi tisztviselő vagyok. Negyven esztendeje megszabott keretekben élek és cselekszem. A szakadárság túl sok volna nekem!

„Helytelen – írta nekem Jean Monnet – olyan szervezetet alakítani, amelyről Franciaországban azt hihetik, hogy Anglia gyámsága alatt szerveződött... Teljesen osztozom Önnel abban az eltökéltségben, hogy meg kell akadályozni Franciaországnak a harcokból való kiválását... De a támadásra irányuló erőfeszítés nem indulhat ki Londonból..."

– Vissza kell térnem Franciaországba – mondta René Mayer* –, hogy az üldöztetésben hitsorsosaimmal osztozzam.

– Helyeslem eljárását – hangoztatta Bret –, ami engem illet, az Anyaországban vagy a Birodalomban teszek majd meg minden tőlem telhetőt Franciaország talpra állításáért.

– Amerikába megyünk – jelentette ki André Maurois,** és Henri Bonnet.*** Egyébiránt ott lehetünk Önnek leginkább hasznára.

* Mayer, René (1895–) – francia politikus, 1930-tól a francia államvasutak felügyelője. 1943-tól tagja de Gaulle algíri Felszabadítási Bizottságának. 1946–1955 között radikális párti képviselő. Ez időben több alkalommal pénz- és igazságügyminisztet. (1953. jan.–máj. miniszterelnök.)

** Maurois, André (családi nevén: Herzog Emil) – francia író. Az I. világháború idején összekötő tiszt az angol parancsnokság mellett. 1938 óta a Francia Akadémia tagja.

*** Bonnet, Henri (1888–) – történész, politikus. 1931–1940 között az Értelmiségi Együttműködés Intézetének vezetője. 1940-ben az USA-ba emigrál. De Gaulle kérésére később

– Kineveztek Sanghájba főkonzulnak – közölte velem Roland de Margerie. – Nem azért jöttem Londonba, hogy Önhöz csatlakozzam, hanem hogy Kínába utazzam. Ahogy Ön itt, én ott szolgálom majd Franciaország érdekeit.

Viszont Pierre Cot,* az eseményektől feldúlva, kérve kért, használjam fel bármilyen feladatra, „akár lépcsőseprésre". De ő túl feltűnő személyiség volt ahhoz, semmint az kívánatos lett volna.

Mindent egybevetve a francia közéleti személyiségeknek ez a majdnem általános távolmaradása, bármik voltak is indokaik, bizonyára nem fokozta vállalkozásom hitelét. Későbbre kellett halasztanom Bizottságom megalakítását. Minél kevesebb neves személyiség csatlakozott, annál kevesebb neves személyiségnek volt kedve csatlakozni.

Egyesek mégis nyomban mellém állottak és munkához láttak, méghozzá olyan hévvel és aktivitással, hogy a hajó minden nehézség ellenére tengerre szállhatott, és ellenállt a hullámoknak. Cassin professzor volt a munkatársam – és mennyire értékes munkatársam – minden olyan okmány kidolgozásában, amelyre belső és külső szervezetünk a semmiből kiindulva felépült. Antoine irányította a kezdetleges közigazgatási tevékenységet. Végtelenül hálátlan feladat ez ebben a rögtönzési korszakban. Lapie, Escarra, majd Hackin – ez utóbbi egy küldetés alkalmával feleségével együtt hamarosan a tengerbe veszett – tartotta a kapcsolatot az angol külügyminisztériummal és az európai menekült kormányok hivatalaival. Ezenkívül ők léptek érintkezésbe azokkal a külföldön élő franciákkal is, akikhez felhívást intéztem. Pleven** s Denis gondozta csekélyke pénzügyi alapunkat, és kidolgozta az esetleg csatlakozó gyarmatok együttműködési feltételeit. Maurice Schumannon keresztül hallatta szavát a rádióban a Szabad Franciaország. René Massip nézte át a sajtót, és sajtótájékoztatást is ő adott mozgalmunkról. Bingen rendezte szövetségeseinkkel a francia kereskedelmi hajók és kereskedelmi tengerészet felhasználásának problémáit.

A közvetlen katonai vonatkozásban Muselier tengernagy d'Argenlieu, míg Magrin-Verneret Koenig tábornok, Pijeaud pedig Rancourt segítségével szervezte meg az első haditengerészeti, szárazföldi és légi egységeket. Morin foglalkozott a fegyverzet problémáival. Vezérkarom tagjai Tissier, Dewavrin és Hettier de Boislambert voltak. Geoffroy de Courcel töltötte be mellettem a kabinetfőnök, a hadsegéd, a tolmács és gyakran a jó tanácsadó szerepét. Ezekből az emberekből állott hát a „környezet", amelyet el-

belép az Ideiglenes Kormányba. 1943–44-ben tájékoztatási miniszter, majd a Negyedik Köztársaság első nagykövete az USA-ban (1944–55). Több ízben vezeti a francia ENSZ-delegációt.

* Cot, Pierre (1895–) – francia radikálszocialista politikus, a Népfrontmozgalom egyik polgári vezetője. A belpolitikai reformok, és a német agresszió kollektív megakadályozásának híve. 1933–34 és 1936–39 között több kormány minisztere. Baloldali polgári beállítottságú. A II. világháború után tevékeny tagja a nemzetközi békemozgalomnak, és abban kifejtett munkásságáért 1953-ban nemzetközi Lenin-díjjal tüntették ki.

** Pleven, René (1901–) – politikus: 1939–40-ben a francia–angol segélynyújtási bizottság francia főmegbízottja. 1940 júliusában de Gaulle felhívása után csatlakozik a Szabad Franciákhoz. 1944–55 között többször miniszter. Az MRP egyik vezetője.

lenfeleim propagandája árulók, zsoldosok, kalandorok bandájának titulált. De munkatársaimat lelkesítette a feladat nagysága, és jóban-rosszban szilárdan kitartottak mellettem.

Spears tábornok képviselte ügyeinket a brit hatóságoknál, amelyeknek együttműködése akkoriban nélkülözhetetlen volt. A tábornok kitartóan és nagy hozzáértéssel végezte feladatát, s kötelességem megmondani: működése ebben a nehéz, kezdeti időszakban számunkra igen hasznos volt. Pedig angol részről nem támogatták. A hivatalos körök bizalmatlanok voltak vele szemben, mivel parlamenti képviselő, katonatiszt, üzletember, diplomata, író volt egy személyben, tehát sok kategóriához tartozott, és nem lehetett beskatulyázni. Spears azonban, hogy utat törhessen a bürokráciában, latba vetette intelligenciáját, félelmetes eszét és alkalmanként szeretetreméltóságát is. Ráadásul aggódó és köteles szeretetet érzett Franciaország iránt, amelyet úgy ismert, ahogyan egy idegen csak ismerhet.

Spears már akkor megértette kísérletem jellegét és jelentőségét, amikor mások még csak kellemetlen kalandnak tekintették. Lelkes hévvel vállalta küldetését a Szabad Franciaország és annak vezetői mellett. Szolgálni akarta őket, de ettől még nem kevésbé volt rájuk féltékeny. Helyeselte függetlenségüket mindenki mással szemben, de a függetlenseg kínosan érintette, ha vele szemben nyilvánult meg. Így aztán Spears tábornok az elején nyújtott minden segítség ellenére egy napon mégis elfordult mozgalmunktól, sőt harcba szállott ellene. Talán sajnálta, hogy nem irányíthatta ezt a mozgalmat, és elszomorította, hogy elhagyta. Vajon nem ez a sajnálkozás, nem ez a szomorúság szította-e szenvedélyét, amellyel aztán mozgalmunk ellen fordult?

Születésekor a Szabad Franciaország még nem került szembe azokkal az ellenfelekkel, akiket a siker toboroz. Csak vergődött a nyomorúságban, amely a gyengék osztályrésze. Munkatársaimmal a Temze-parti Embankmenten, a Saint-Stephen's-House-ban, egy lakásban dolgoztunk, melynek összes bútorzata néhány asztal meg szék volt. Az angol közigazgatás később egy tágasabb épületet bocsátott rendelkezésünkre a Carlton Gardensben. Ott rendezkedett be központunk. Ott zúdult ránk napról napra a csalódások özöne. De ugyanott lendített bennünket magasba a felénk áradó sok bátorítás.

Mert Franciaországból özönlöttek az állásfoglalások. Egyszerű emberek a legleleményesebb utakon-módokon, néha a cenzorok hozzájárulásával küldöttek leveleket és üzeneteket. Ilyen volt például az a fényképfelvétel, amely június 14-én, a németek bevonulásakor készült a place de l'Étoile-on. A képen az Ismeretlen Katona sírja körül fájdalmas arcú nők és férfiak csoportja látható. Június 19-én küldték el, a következő szavak kíséretében: „De Gaulle! Hallottuk szózatodat. Várni fogunk!" Ilyen volt egy virágokkal borított sírhalmot ábrázoló kép is; a sírhalom anyámé volt, aki Paimpont-ban, a haza üdvéért és fia küldetéséért ajánlva szenvedéseit az Egek Urának, július 16-án halt meg.

Így tudtuk lemérni, milyen visszhangra talált a néptömegekben a behódolást visszautasító állásfoglalásunk. Egyben megbizonyosodtunk róla, hogy mindenütt hallgatták a londoni rádiót, és ily módon hatalmas harceszköz birtokában vagyunk. A külföldön élő franciák ugyanilyen hazafias érzéssel

válaszoltak. Kérésemre sokan kapcsolatba léptek velem és körém tömörültek, hogy segítsék a Szabad Franciaországot. Londonban Malglaive és Guéritte, az Egyesült Államokban Houdry és Jacques de Sieyès, Mexikóban Soustelle, Kairóban Benoist báró, Teheránban Godard, Argentínában Guérin, Brazíliában Rendu, Chilében Piraud, Konstantinápolyban Géraud Jouve, Delhiben Victor, Calcuttában Levay, Tokióban Barbé stb. voltak az első kezdeményezők. Hamarosan biztos lettem benne, hogy a vichyi hatóságok nyomása, propagandájuk rágalmai, és sokak tunyasága ellenére a nép a Szabad Franciaországba vetette maradék büszkeségét és maradék reményét. E hatalmas nemzeti riadó keltette öntudat, bármibe kellett is fognom, bármit kellett is elviselnem, többé sohasem hagyott el.

Angliában is tisztelet és rokonszenv övezte a Szabad Franciákat. Mindenekelőtt a király igyekezett ennek tanújelét adni. Hasonlóan cselekedett családjának minden tagja. A miniszterek és a hatóságok sohasem mulasztották el, hogy jóindulatukat kifejezzék. Maga az angol nép szinte elképzelhetetlenül nemes nagylelkűséggel viseltetett irányunkban. A legkülönbözőbb alapok létesültek, hogy segítsék önkénteseinket. Számtalan ember bocsátotta rendelkezésünkre munkáját, idejét, pénzét. Ahányszor csak a nyilvánosság előtt megjelentem, a fogadtatás mindig a legbiztatóbb volt. Amikor a londoni újságok közölték, hogy Vichy halálra ítélt és elkobozta vagyonomat, névtelenek seregestől küldtek ékszereket a Carlton Gardensbe, és ismeretlen özvegyek tucatszám küldötték el jegygyűrűjüket, hogy ez az arany de Gaulle tábornok erőfeszítéseit segítse.

Tudni kell, hogy akkoriban Angliában roppant feszült volt a légkör. Bármely pillanatban várták a német támadást, és e várakozásban mindenki példásan helytállt. Valóban csodálatos látvány volt, hogy minden angol úgy viselkedett, mintha az ország üdve az ő egyéni magatartásától függene. Ez az egyetemes felelősségérzés annál megindítóbb volt, mivel a valóságban minden a légierőtől függött.

Ha az ellenségnek valóban sikerül megszerezni az uralmat az égbolton, az Anglia vesztét jelenti! A hajóhad, amelyet a levegőből bombatámadások érnek, nem tudja megakadályozni, hogy a német hajókaravánok átkeljenek az Északi-tengeren. A hadsereg, amely mindössze 12 hadosztályból állott, és ezeket is súlyos megpróbáltatások érték a francia partokon, ahol fegyverzetét is elvesztette, nem lenne képes visszaverni a partraszállási kísérleteket. Ezután a nagy német egységeknek már gyerekjáték volna az egész országot elfoglalnia, bár a Home Guard* helyi ellenállást szervez. A király és a kormány bizonyára idejében Kanadába távozna. De a beavatottak, politikusok, püspökök, írók, üzletemberek nevét suttogták, akik ez esetben hajlandók lennének összeszűrni a levet a németekkel, hogy uralmuk alatt fenntartsák az ország közigazgatását.

De ezek csak találgatások voltak, amelyek nem vonatkoztak a tömegre. Egész Anglia a végsőkig menő harcra készült. Minden férfi és minden nő belépett a védelmi szervezetbe. Óvóhelyépítést, fegyverek, szerszámok,

* Polgárőrség.

anyagok szétosztását, mindent lelkesen és fegyelmezetten végeztek, de ugyanígy folyt a munka az üzemekben és a katonai táborokban, így folyt a kiképzés, a jegyrendszer megszervezése is. Csak éppen az eszközök hiányoztak ebben az országban, amely szintén sokáig elhanyagolta védelmének fejlesztését. De minden úgy folyt, mintha az angolok odaadásukkal akarnák pótolni az eszközök hiányát. Nem volt hiány humorban sem. Az egyik újság gúnyrajzán látható volt a félelmetes német hadsereg, amely elérkezett Nagy-Britanniába, de harckocsijaival, ágyúival, ezredeivel, tábornokaival megállásra kényszerül egy fasorompó előtt. Hirdetmény jelezte ugyanis, hogy az áthaladásért egy pennyt kell fizetni. Az udvarias, de hajthatatlan kis öreg angol sorompóőr, hiába méltatlankodott a hódítók félelmetes hadoszlopa, nem volt hajlandó kinyitni a sorompót, mert nem kapta meg a németektől a kötelező pennyket.

A riadókészültségbe helyezett Royal Air Force készen állott a repülőtereken. A nép soraiból már sokan türelmetlenül sürgették, hogy az ellenség kockáztassa meg a támadást; így akartak megszabadulni a szinte már elviselhetetlen feszültségtől. Churchill az elsők között türelmetlenkedett a várakozás miatt. Szinte látom még, amint Chequersben, egy augusztusi napon, öklét az égre emelve kiáltja:

– Hát mikor jönnek már?

– Annyira sürgős Önnek, hogy romba döntött városokat lásson? – kérdeztem.

– Értse meg – válaszolta –, hogy Oxford, Coventry, Canterbury bombázása az Egyesült Államokban olyan felháborodást keltene, hogy azonnal belépnének a háborúba!

Némi kétségemet fejeztem ki ez iránt, és utaltam arra, hogy két hónappal korábban, Franciaország pusztulása láttán Amerika nem mozdult ki a semlegességéből.

– Azért, mert Franciaország összeomlott! – állította a brit miniszterelnök. – Az amerikaiak előbb vagy utóbb jönni fognak, de csak akkor, ha mi nem törünk meg. Ezért csakis a vadászrepülőkkel törődöm. – Majd hozzátette: – Látja, igazam volt, amiért a franciaországi harcok végén megtagadtam Önöktől vadászrepülőinket. Ha vadászrepülő erőink ma nem lennének teljesek, akkor mind az Önök, mind pedig a mi számunkra minden veszve lenne.

– De – válaszoltam –, ha megtörtént volna az Önök vadászrepülőinek beavatkozása, talán újraéleszthette volna a szövetséget, és rábírta volna a franciákat a háború folytatására a Földközi-tengeren. Akkor a britek most kevésbé lennének veszélyben, az amerikaiak pedig jobban hajlanának arra, hogy beavatkozzanak Európában és Afrikában.

Churchill és én szerényen abban állapodtunk meg, hogy a Nyugatot szétzúzó eseményekből ezt a hétköznapi, de határozott következtetést kell levonni: végtére is Anglia sziget; Franciaország egy földrész kiszögellése; Amerika pedig egy másik világ.

Afrika

Augusztus havában a Szabad Franciaországnak voltak már némi anyagi eszközei, volt kezdetleges szervezete és bizonyos népszerűsége. Azon nyomban ki kellett ezt használnom.

Sok tekintetben talán tétováztam, de az iránt semmi kétségem sem volt, hogy haladéktalanul cselekedni kell. Hitler Európában megnyerte az első játszmát. A második azonban világméretekben kezdődik. Egy nap eljöhet az alkalom a döntés kicsikarására ott, ahol lehetséges, vagyis az öreg kontinensen. Nekünk, franciáknak, addig is Afrikában kell folytatnunk a harcot. Néhány héttel korábban hiába próbáltam elérni, hogy a francia kormány és a katonai parancsnokság áttegye oda székhelyét. Most természetesen tovább akartam haladni ezen az úton, hiszen ma már magam testesítettem meg egyiknek is, másiknak is, vagyis a kormánynak és a hadseregnek azt a részét, amely kitartott a háború mellett.

Afrika hatalmas területein Franciaországnak valóban megvolt a lehetősége, hogy újjáteremtse hadseregét és szuverenitását, így várva ki, hogy a régiek mellé felsorakozó új szövetségesek hadba lépése megváltoztassa az erőegyensúlyt. Afrika továbbá közel van az európai félszigetekhez – Olaszországhoz, a Balkánhoz, Spanyolországhoz –, tehát kitűnő kiinduló támaszpontot nyújt a kontinensre való visszatéréshez. És ez a támaszpont történetesen francia lenne. Ezenkívül, ha a nemzeti felszabadítás egy napon a Birodalom erőivel megvalósulna, szoros nemzetközösségi kapcsolatokat teremtene az Anyaország és a tengerentúli területek között. Viszont ha a háború úgy fejeződik be, hogy a Birodalom semmit sem kísérelt meg az Anyaország védelmében, akkor kétségkívül befellegzett Franciaország „afrikai művének".

Egyébiránt előrelátható volt, hogy a németek a Földközi-tengeren túl is hadműveleteket indítanak, akár azért, hogy fedezzék Európát, akár azért, hogy ott területet hódítsanak, vagy pedig azért, hogy olasz – esetleg spanyol – szövetségeseiket gyarmataik növelésében segítsék. Már folytak is ott a harcok. A Tengely* igyekezett elérni Szuezt. Ha tétlenek maradunk Afrikában, ellenségeink – előbb vagy utóbb – elragadják némely birtokunkat,

* A Berlin–Róma paktumon alapuló agresszív fasiszta szövetséghez csatlakozott államok gyűjtőneve a II. világháború idején.

viszont szövetségeseinket egyes, számukra stratégiai szempontból fontos területeink csábítják majd.

Viszont a francia haderőknek és a francia területeknek az afrikai harcokban történő részvételével Franciaország egy része újból hadba lép, és ez birtokainak az ellenséggel szembeni közvetlen védelmén túl egyben azt is jelenti, hogy a lehetőség szerint megóvjuk Angliát és talán egy napon Amerikát is a kísértéstől, hogy harcuk eszközeként e francia birtokokat megszerezzék. Az Afrikába való átköltözéssel a Szabad Franciaországot kiragadjuk a számüzetésből, és teljes szuverenitását nemzeti területen teremtjük meg.

De hol közelítsük meg Afrikát? Algériától, Marokkótól, Tunéziától pillanatnyilag semmi pozitívumot sem várhattam. Igaz, hogy eleinte számos városi törvényhatóságtól, egyesülettől, katonatiszti tömörüléstől, frontharcos csoporttól támogató üzenetet kaptam. De a tiltó intézkedések és a cenzúra megcrősödésével gyorsan hódított a belenyugvás, a Mers el-Kebir-i dráma pedig az ellenállás utolsó erőtlen próbálkozásait is elfojtotta. A helyszínen egyébként gyáva megkönnyebbüléssel vették tudomásul, hogy a fegyverszünet Észak-Afrikát nem változtatta megszállt területté. A francia hatóságok uralma erélyes katonai kormányzat formájában tovább létezett, és ez a gyarmati franciákat úgy nyugtatta meg, hogy nem keltett visszatetszést a muzulmánokban. Végtére is a Vichy által „nemzeti forradalomnak" nevezett irányzat különböző megnyilvánulásai – az előkelő személyek előtérbe helyezése, a közigazgatás szerepének kiemelése, a frontharcosok ünnepélyei, az antiszemitizmus hirdetése – sokak elképzeléseinek megfeleltek. Egyszóval várakozó álláspontra helyezkedtek, bár nem adták fel a gondolatot, hogy Észak-Afrika egy napon „tehet még valamit". Belső, spontán megmozdulásra nem lehetett számítani. A hatalomnak kívülről jövő akcióval történő megszerzésére viszont nyilvánvalóan nem gondolhattam.

Fekete-Afrika egészen más lehetőségeket kínált. A Szabad Franciaország első napjaiban megmozdulások voltak Dakarban, St. Louis-ban, Ouagadougouban, Abidjanban, Conakryban, Loméban, Doualában, Brazzaville-ben, Tananarive-ban; és az említett városokból érkezett üzenetek azt mutatták, hogy ezeken az újabb keletü területeken, ahol a vállalkozási szellem dominált, szinte magától értetődő volt a háború folytatása. Igaz ugyan, hogy Noguès végül is beletörődő magatartása, az orani ügy, és Boisson – aki előbb Egyenlítői Afrika főkormányzója, majd dakari főbiztos volt, és tévútra vezette az irányítása alatt élők lelkesedését – akciója csökkentette az afrikai forrongást, de a tűz még ott lappangott legtöbb gyarmatunkon.

Főként egyenlítői területeinken voltak jó kilátásaink. Különösképpen Kamerunban terjedt a lakosság minden rétegében a fegyverszünetet ellenző mozgalom. Ennek a tevékeny és élénk országnak mind francia, mind pedig őslakosságát felháborította a kapituláció. Egyébiránt abban sem kételkedtek, hogy Hitler győzelme visszahozná az első világháború előtti német uralmat. Általános izgalom közepette jártak kézről kézre a röplapok, amelyeken az egykori német ültetvényesek, akik Fernando Póo spanyol szigetre vonultak vissza, bejelentették: hamarosan újból visszaülnek állásaikba és ültetvényeikbe. Mauclère közmunkaügyi igazgató vezetésével akcióbizottság alakult, és

közölte csatlakozását. Igaz, hogy Brunot főkormányzó, akit az események forgataga megfosztott józan ítélőképességétől, nem volt hajlandó állást foglalni, de várható volt, hogy egy kívülről jövő határozott beavatkozás megoldást hozna.

Csádban a feltételek még jobbaknak látszottak. Félix Éboué kormányzó azon nyomban az ellenállási mozgalom mellé állott. Ez a nagy intelligenciájú és lelkes férfiú, ez az ízzóan francia érzelmű fekete, ez a humanista filozófus egész lényében irtózott Franciaország leigázásának gondolatától és a náci fajgyűlölet diadalától. Éboué főtitkárával, Laurentie-val egyetértésben, már első felhívásaimra elvben döntött. A lakosság francia elemei ugyanarra hajlottak. Mindent összevetve, sok ember értelme ugyanazt parancsolta, mint amit bátorsága diktált. A katonák, akiknek őrhelye kőhajításra volt az olasz Líbiától, megőrizték a háborús szellemet, és igényt tartottak az erősítésekre, amelyeket de Gaulle küldhetett nekik. A francia köztisztviselőket és kereskedőket, de az afrikai törzsfőnököket is nyugtalanította, mi lesz Csád gazdasági életével, ha természetes felvevő piaca, a brit Nigéria hirtelen bezárul előtte. A helyzetről magától Ébouétól kaptam tájékoztatást, s utána, július 16-án, táviratoztam neki. Válaszul részletes jelentést küldött, közölte, hogy nyilvánosan csatlakozni szándékszik, kifejtette a Franciaország által őrizetére bízott terület védelmének és életének problémáit, végezetül pedig megkérdezte, hogy a Lotharingiai Kereszt jegyében folytatandó felelős tevékenységét milyen intézkedésekkel tudom támogatni.

Kongóban a helyzet homályosabb volt. Boisson főkormányzó július közepéig Brazzaville-ben székelt. Utána Dakarba tette át székhelyét, de az egész egyenlítői terület felett megtartotta felügyeleti jogát. Utódaként Brazzavilleben hagyta Husson tábornokot, aki tiszteletre méltó katona, de a rosszul értelmezett fegyelem rabja volt. Hussont bántotta ugyan a katasztrófa, de bizonyára nem hágta volna át a Vichyvel szembeni engedelmesség korlátait. Ubangiban sokan az ellenállási mozgalom mellett törtek lándzsát, végső elhatározásuk csak Kongó magatartásától függött. Viszont Gabon, ez a hagyományosan alkalmazkodó gyarmat, amely régóta igyekezett eltérni a szomszédos területektől, bizonyos időközökben rejtélyes visszavonultságot tanúsított.

Francia Fekete-Afrika helyzetét mérlegelvén elhatároztam, hogy először is, a legrövidebb időn belül az egyenlítői területek csatlakoztatását kísérlem meg. Úgy számítottam, hogy a művelet végrehajtásához, természetesen Gabon kivételével, nem lesz szükség tényleges haderőre. Úgy terveztem, hogy ha ez az első lépés már sikerült, akkor Nyugat-Afrikában próbálom meg a cselekvést. Ez utóbbihoz azonban csak hosszas erőfeszítés után és jelentékeny eszközök birtokában láthattam hozzá.

Először is Fort Lamyt, Doualát és Brazzaville-t kellett meghódítanom. Mindennek egy csapásra és megszakítás nélkül kellett történnie. Ugyanis Vichy parancsnoksága alatt állottak a dakari hajók, repülőgépek és csapatok, sőt szükség esetén a marokkói haderőt és a touloni flottát is mozgósíthatta, így azután minden eszköze megvolt a gyors közbeavatkozásra. Platon tengernagy, akit Pétain és Darlan éppen júliusban küldött gaboni és kameruni szemleútra,

egyes katonai és polgári személyeket Vichy szellemében befolyásolt. Így hát siettettem a dolgot. Lord Lloyd angol gyarmatügyi miniszter, akivel tervemet ismertettem, a brit Nigéria, Arany-part, Sierra Leone, Gambia biztonsága szempontjából igen jól értette, mennyire fontos az ügy. Megadta kormányzóinak az általam kívánt utasításokat, és a kérdéses napon rendelkezésemre bocsátott egy repülőgépet, hogy „misszionáriusaim" Londonból Lagosba utazhassanak.

Pleven, Parant, Hettier de Boislambert feladata volt, hogy Éboué kormányzóval rendezzék Csád csatlakozásának feltételeit és Mauclère, valamint a vezetése alatt álló bizottság közreműködésével végrehajtsák Doualában az „államcsínyt". Indulásuk pillanatában még egy negyedikkel is ki tudtam a csoportot egészíteni. A jövő megmutatta, hogy ez az ember, de Hautecloque százados, mennyire hasznos volt. Spanyolországon át meglehetősen elcsigázva érkezett Franciaországból, a fején kötés volt, mert Champagneban megsebesült. Jelentkezett nálam. Mikor láttam, kivel van dolgom, azon nyomban eldöntöttem: az egyenlítő vidékére küldöm. Mindössze annyi ideje maradt, hogy beöltözzön, és Leclerc őrnagy néven, a csoportnak adott nyílt paranccsal felszerelve, a többiekkel együtt repült el.

De ha Csádban és Kamerunban felvonjuk a Lotharingiai Keresztes lobogót, akkor csatlakoznia kell Alsó-Kongónak, Ubanginak és Gabonnak is, ez pedig lényegében azt jelenti, hogy meg kell szerezni Brazzaville-t, Egyenlítői Afrika fővárosát, a hatalom székhelyét és jelképét. Ezzel de Larminat ezredest bíztam meg. Ez a kitűnő és lelkes tiszt éppen Kairóban tartózkodott. A Közel-keleti Hadsereg vezérkari főnökeként június végén sikertelenül próbálta rábírni parancsnokát, Mittelhauser tábornokot a harc folytatására. Ezután saját maga szervezte meg azoknak a távozását Palesztina felé, akik nem fogadták el a fegyverszünetet. Mittelhausernak azonban sikerült visszafordulásra kényszeríteni őket. Ebben egyébként Wavell tábornok, a középkeleti brit főparancsnok is segítségére volt, ő ugyanis attól félt, hogy de Larminat emberei egészben véve több bajt okoznak neki, mint amennyi hasznot hajtanak. Csak néhány egység töredéke tartott ki és érte el az angol övezetet. Larminat-t házi őrizetbe vették, de ő is megszökött. Djiboutiba került, ott segített Legentilhomme tábornoknak, aki megpróbálta a Francia Szomálipartot benntartani a háborúban. Ez a kísérlet azonban sikertelen maradt, és Larminat Egyiptomba vonult vissza.

Ott kapta meg utasításomat, hogy menjen Léopoldville-be. Belga-Kongóban Ryckmans főkormányzó diszkréten, de határozottan támogatta, és élvezte a közvélemény rokonszenvét is, a területen élő és dr. Staub körül csoportosult franciák pedig később tevékenyen is segítették. Utasításom szerint Larminatnak a Kongó* másik partjáról elő kellett készítenie önmaga brazzaville-i beiktatását, és össze kellett hangolnia az egyenlítői területeken folyó teljes akciót.

* A Kongó folyó torkolati vidékéről van szó. A bal part Belgium gyámsága alatt volt, és ott épült Léopoldville (ma: Kinshasa), míg szemben vele, a jobb parton, Francia Kongó fővárosa: Brazzaville található.

Amikor minden készen állt, Larminat, Pleven, Leclerc, Boislambert, valamint d'Ornano őrnagy, aki több kitérővel érkezett Csádból, Lagosban találkozott. Sir Bernard Bourdillon, Nigéria angol főkormányzója, mint mindig, ezúttal is tevékenyen és okosan működött együtt a Szabad Franciákkal. A megállapodás szerint először is Csád csatlakozik. A doualai eseményeket a következő napra tűzték ki, a brazzaville-i akciót pedig egy nappal későbbre.

Augusztus 26-án Fort Lamyban Éboué kormányzó és Marchand ezredes, a területen állomásozó csapatok parancsnoka, ünnepélyesen bejelentette, hogy Csád csatlakozik de Gaulle tábornokhoz, és két nappal előbb repülőgépen odaérkezett Pleven, hogy elősegítse a fordulatot. Magam jelentettem ezt be a londoni rádióban, és „birodalmi" napiparancsban dicsértem meg Csádot.

Leclerc-nek és Boislambert-nek 27-én ragyogóan sikerült a kameruni rajtaütés, bár a rendelkezésükre álló erők rendkívül csekélyek voltak. Eleinte azt reméltem, hogy dolgukat megkönnyítsem, tudok számukra egy katonai alakulatot szerezni. Egy angliai táborban ugyanis mintegy ezer fekete harcost fedeztünk fel, akiket a franciaországi harcok idején egyes gyarmati egységek megerősítésére Elefántcsont-partról szállítottak oda. De már túl későn érkeztek, és így hazaszállításukat várva Nagy-Britanniában állomásoztak. Megállapodtam a britekkel, hogy az alakulat Accrába megy, és a parancsnokságot Parant őrnagy veszi át. Remélhető volt, hogy ezeknek a feketéknek Afrikába való visszatérése nem kelt gyanút Vichyben. Meg is érkeztek az Arany-partra. De olyan jó benyomást keltettek, hogy az angol tisztek nem tudták megállni, és nyomban osztották őket saját egységeikbe. Leclerc-nek és Boislambert-nek tehát mindössze egy maroknyi katonája és néhány Doualából menekült telepese volt. Victoriából való távozásukkor Giffard tábornok, a brit főparancsnok, aki egyszerre csak félni kezdett a hadművelet következményeitől, még meg is tiltotta nekik az akciót. Én azt táviratoztam nekik, hogy ne törődjenek vele. Így, velem teljes egyetértésben, figyelmen kívül hagyták a tilalmat, és – hála a Victoria-beli angolok megértésének – afrikai sajkákon elindultak Doualába.

A kicsiny csapat éjszaka érkezett a városba. A dr. Mauze-nál gyülekező néhány „gaulle-ista" az előzetes megállapodás szerint fogadta őket. Leclerc, aki mintegy varázsütésre ezredes és kormányzó lett, könnyűszerrel foglalta el a Kormányzósági Palotát. Másnap, a doualai helyőrség két századának kíséretében vonaton megérkezett Yaoundéba, a hatóságok tartózkodási helyére. A hatalom „átadása" fájdalommentesen történt meg.

Brazzaville-ben is jól zajlott le az ügy. Delange őrnagy augusztus 28-án, a kitűzött időpontban, zászlóalja élén a Kormányzósági Palotába ment, és felszólította Husson főkormányzót, hogy mondjon le. Husson nem tanúsított ellenállást, bár tiltakozott. A helyőrség, a köztisztviselők, a telepesek, a bennszülöttek – nagy többségüknek már előre kialakult véleménye volt – Sicé orvos tábornok, Souques hadbiztos, Serres tüzérségi ezredes és Carretier repülő alezredes befolyásolására örömmel vették tudomásul a tényt. Larminat tábornok átkelt a Kongón, majd nevemben haladéktalanul átvette a Francia

Egyenlítői Afrika* főbiztosának tisztét mint a polgári és katonai hatalom letéteményese. Ugyanaz a hajó, amelyen Larminat érkezett, Léopoldvillebe szállította Husson tábornokot.

Ubangiban** de Saint-Mart kormányzó csak a brazzaville-i eseményekre várt, és amikor tudomást szerzett róluk, azon nyomban táviratban értesített csatlakozásáról. A csapatok parancsnoka és egyes katonai egységek azonban bezárkóztak laktanyáikba, és azzal fenyegetőztek, hogy lőni fognak a városra. Larminat haladéktalanul Banguiba repült, és rendreutasította ezeket a jóhiszemű eltévelyedetteket. Néhány tisztet mégis félreállítottak, és kívánságukra Nyugat-Afrikába vezényelték őket.

Így tehát Kamerun és az Egyenlítői Afrika-i tömb legnagyobb darabja egyetlen csepp vér kiontása nélkül csatlakozott a Szabad Franciaországhoz. Csak Gabon állott még az együttesen kívül. De ennek a gyarmatnak csatlakozásához sem hiányzott már sok. Augusztus 29-én Masson kormányzó, akit Larminat értesített a hatalomátvételről, Libreville-ből támogató táviratot küldött. Ugyanakkor nyilvánosan kihirdette a terület csatlakozását, és tájékoztatta erről a csapatok parancsnokát.

Dakarban azonban a vichy-i hatóságok gyorsan cselekedtek. Utasításukra a Libreville-ben állomásozó haditengerészeti parancsnok, akinek volt egy ágyúnaszádja, egy tengeralattjárója és több kis hajója, szembehelyezkedett a kormányzóval, és bejelentette, hogy hajóraj fog érkezni. Masson ekkor megváltoztatta állásfoglalását, kijelentette, hogy Gabonnak a Szabad Franciaországhoz történt csatlakozása félreértésen alapult. A haditengerészet egy hidroplánján, amely ingajáratban közlekedett Libreville és Dakar között, Nyugat-Afrikába hurcolták a „kompromittált" személyiségeket, és Vichynek engedelmeskedő tisztviselőket vittek Gabonba. A helyzet visszájára fordult. Ily módon az egyenlítői területek tömbjébe ellenséges éket vertek, amelyet nehezen tudtunk kiküszöbölni, mivel kijárata volt a tengerre. Vichy hasznot akart ebből húzni, és Libreville-be küldte Têtu repülő hadseregtábornokot, felruházta Egyenlítői Afrika főkormányzójának címével, és megbízta, hogy hatalmát mindenütt állítsa helyre. Ugyanakkor néhány Glenn-Martin típusú bombavető szállt le, és Têtu tábornok e repülőgépeket a hamarosan megérkező újabb erők elővédjének tüntette fel.

A végeredmény azonban mégis kedvező volt. Így reménykedtem, hogy Fekete-Afrika csatlakozási tervének második része is sikerülni fog.

Az igazat megvallva ez az új szakasz sokkal nehezebbnek bizonyult. Nyugat-Afrikában a hatalmi szervezet erősen központosított volt, és szoros kapcsolatban állott az észak-afrikaival. A katonai erő is jelentékeny maradt. Dakar jól fel volt fegyverezve, ellátták védművekkel és modern tüzérségi ütegekkel, több légiraj támogatta, és támaszpontul szolgált egy hajórajnak, amelyhez a többi között tengeralattjárók, valamint a hatalmas *Richelieu* ha-

* A de Gaulle-nál gyakran szereplő földrajzi fogalom 1960 óta a múlté. E hajdani francia gyarmati területen alakult meg az önálló Csád–Közép-afrikai–Kongói (Brazzaville) – Gabon és Niger Köztársaság.

** Ma: Közép-afrikai Köztársaság.

dihajó is tartozott. Ez utóbbinak a tisztikara, amióta angol torpedótalálatok érték a hajót, égett a bosszúvágytól. Mindez együttvéve félelmetes védő- és támadóerőt jelentett. Ehhez járult még, hogy Boisson főkormányzó energikus ember volt, akinek nagyobb volt az ambíciója, mint az ítélőképessége, és ez az ember Vichyre tette fel lapját. Ennek már július közepén, Dakarba érkeztekor bizonyságát adta, amikor börtönbe vetette Louveau-t, Felső-Volta közigazgatásának vezetőjét, aki előzőleg kinyilatkoztatta, hogy a terület a Szabad Franciaországhoz csatlakozik.

Katonai lehetőségeink ismeretében még csak nem is gondolhattam a közvetlen akcióra. Másrészt lényegesnek tartottam egy nagyobb szabású összecsapás elkerülését. Az országot úgy felszabadítani, hogy a franciák sohase ontsák egymás vérét, sajnos! még csak nem is remélhettem. Az adott pillanatban és az adott területen azonban nagymértékben csökkentette volna esélyeinket, ha bármi lett volna is a kimenetele, nagy csatát kellett volna vívnunk. A dakari események alakulását csak úgy lehet megérteni, ha nem hagyjuk figyelmen kívül az elgondolásomat vezérlő eme meggyőződést.

Eredeti tervem tehát kizárta a közvetlen támadást. Arra gondoltam, hogy a várostól nagy távolságra kellene partra tennünk egy szilárd harci szellemű hadoszlopot, hogy az hatoljon a cél felé, és közben az áthaladási területén útjába kerülő erőket csatlakozásra bírja. Így remélhető volt, hogy a szabad francia egység menet közben felerősödik, és szárazföldön közelítheti meg Dakart. A partraszállást Conakryban terveztem. Onnan ugyanis megszakítás nélkül vezet vasút és közút Nyugat-Afrika fővárosába. Az expedíciót azonban a tenger felől fedezni kellett, nehogy a dakari hajóraj megsemmisítse. Ennek a feladatnak elvégzését az angol flottától kellett kérnem.

Churchill-lel július utolsó napjaiban közöltem e tervemet. Először nem adott pozitív választ, de valamivel később magához kéretett. Augusztus 6-án szokás szerint abban a hatalmas Downing Street-i szobában találtam, amely a brit miniszterelnökök hagyományos irodája és egyben Őfelsége kormányának tanácsterme is. A termet betöltő hatalmas asztalon térképeket teríttetett ki. E térképek előtt járt fel s alá, miközben élénken beszélt.

– Közösen kell végrehajtanunk Dakar megszerzését. Ez döntő fontosságú az Önök számára. Ha ugyanis a dolog sikerül, nagy francia haderő tér vissza a háborúba. Ez pedig igen lényeges nekünk. Ha Dakart támaszpontul használhatnánk fel, ez nagyon megkönnyítené dolgunkat az ádáz atlanti csatában. Az admiralitással és a vezérkari főnökökkel folytatott megbeszélés nyomán közölhetem Önnel, hogy hajlandók vagyunk részt venni az expedícióban. Jelentős hajórajt szándékszunk küldeni. De ezt a hajórajt nem tarthatjuk sokáig Afrika partjainál. A hajókat egyrészt Anglia védelmére, másrészt pedig a földközi-tengeri hadműveleteink céljaira vissza kell vonnunk. Ezért aztán nagyon gyorsan kell cselekednünk. Így nem érthetünk egyet azzal a tervével, hogy a partraszállás Conakrynál történjék, és a bozótos vidéken a csapatok lassan haladjanak előre, mert ha ez így történnék, akkor hónapokig ott kellene tartanunk hajóinkat. Így hát mást javasolok Önnek.

Nos, Churchill, ékesszólását latba vetve, a legélénkebb színekkel a következő képet vázolta fel:

– Dakar egy reggel szomorú és bizonytalan hangulatban ébred. A lakosság a kelő nap fényében távolról közelgő hajókat pillant meg a tengeren. Hatalmas flotta! Csatahajók és teherhajók, együttvéve vagy száz! Lassan közelednek, időközben baráti rádiószózatot intéznek a városhoz, a haditengerészethez, a helyőrséghez. Némelyik hajón háromszínű francia lobogó leng. A többi brit, holland, lengyel, belga zászló alatt hajózik. A szövetséges hajórajból kiválik egy kis ártalmatlan hajó, amelyen a parlamenterek fehér zászlója leng. Befut a kikötőbe, és partra teszi de Gaulle tábornok küldötteit, akiket a kormányzóhoz vezetnek. Nekik ezzel a személyiséggel meg kell értetniök, hogy amennyiben nem akadályozza meg a partraszállásukat, akkor a szövetséges flotta visszavonul, és csak a kormányzó és az Önök közötti együttműködésnek a feltételeit kell rendezni. Ellenkező esetben, amennyiben harcolni akar, akkor a pusztulás súlyos kockázatát vállalja.

És Churchill itt színészi átéléssel írta le és játszotta el a jövendő jeleneteit, ahogy ő óhajtotta és ahogy elképzelte:

– A kormányzó és az Önök megbízottai közti megbeszélés idején a Szabad Francia és brit repülőgépek békésen köröznek a város felett, és barátságos tartalmú röplapokat szórnak. A katonák és a polgári lakosság, akiknek körében ott vannak az Ön ügynökei, élénken tárgyalják a békés megegyezés előnyeit, illetve a hátrányokat, amelyek abból származnának, ha nagy csatát vívnának azokkal, akik végtére is Franciaország szövetségesei. A kormányzó érzi: ha ellenáll, a talaj kicsúszik a lába alól. Meglátják! a megbeszélések kielégítő eredménnyel végződnek. Közben talán, „becsületből" elsütnek néhány ágyút. De ennél több nem történik, este pedig a kormányzó Önökkel vacsorázik majd, és a végső győzelemre fog inni.

Ha le is hántottam Churchill elgondolásáról az ékesszólás csábos díszeit, némi mérlegelés után elismertem, hogy megalapozott adatokra támaszkodott. Minthogy az angolok jelentékeny haditengerészeti erőt hosszabb ideig nem tudtak az egyenlítő környékén tartani, csakis az a lehetőség nyílt, hogy közvetlen hadművelettel szerezzem meg Dakart. Minthogy ez a hadművelet nem lenne szabályszerű támadás, szükségszerűen a meggyőzés és a megfélemlítés elemeinek keverékét is fel kell használni. Másrészt valószínűnek tartottam, hogy a Brit Admiralitás egy napon, a Szabad Franciákkal együtt vagy nélkülük, rászánja majd magát a dakari probléma rendezésére, hiszen az ottani nagy atlanti támaszpont és a *Richelieu* jelenléte egyaránt csábítja és nyugtalanítja.

Arra a következtetésre jutottam, hogy ha mi jelen leszünk, esély van arra, hogy a vállalkozás akár harc árán is a Szabad Franciaországhoz történő csatlakozással végződik. Ha viszont távol tartjuk magunkat, az angolok előbb vagy utóbb saját számlájukra cselekszenek. Ez esetben a helyőrség hevesen ellenáll, az erődítmények ágyúi és a *Richelieu* tüzérsége lőni fog, de az egész szállító hajóhad kényre-kegyre ki lenne szolgáltatva a Glenn-Martin bombavetőknek, a Curtiss vadászgépeknek és a tengeralattjáróknak, amelyek nagymértékben veszélyeztetik a hajókat, hiszen akkoriban még semmiféle tengeralattjáró felderítő készülékük sem volt. Végül is a golyózáportól megtört Dakar, amikor már romokban hever, kénytelen lenne megadni

magát a briteknek, így tartani lehetne tőle, hogy a hadművelet a francia felségjogot csorbítaná.

Rövid idő múlva visszatértem Churchillhez, hogy közöljem: elfogadom a javaslatát. A hadműveleti tervet John Cunningham tengernaggyal dolgoztam ki. Őt szemelték ki a brit hajóraj parancsnokául. A tengernagy ebben a kínos ügyben néha kényelmetlen bajtársam lett, de kiváló tengerésznek és érző szívű embernek ismertem meg. Időközben előkészítettem azokat az – igen gyér – erőket, amelyekkel mi, franciák, részt vehettünk a vállalkozásban. Három ágyúnaszád – a *Savorgnan de Brazza*, a *Commandant Duboc* és a *Commandant Dominé* –, valamint két felfegyverzett halászhajó – a *Vaillant* és a *Viking* – jöhetett számításba. Francia személyszállító hajó híján két holland teherhajó: a *Pennland* és a *Westerland* – fedélzetén egy légiós zászlóaljjal, egy újonc századdal, egy tengerészgyalogos századdal, egy harckocsi század meg egy tüzér üteg legénységével és néhány szakszolgálatossal –, együttvéve mintegy kétezer emberrel indult volna útra. A francia erőkhöz tartoztak még két légiraj pilótái. Végezetül négy francia teherhajó – az *Anadyr*, a *Casamance*, a *Fort Lamy* és a *Nevada* – nehéz hadianyagot: harckocsikat, ágyúkat, szétszerelt Lysander, Hurricane és Blenzeim típusú repülőgépeket, különböző közlekedési eszközöket, valamint élelmiszert szállított volna.

A brit hajóraj végül is nem úgy alakult, ahogy azt Churchill felvázolta. A hajóraj két régi típusú csatahajóból – a *Barham*ból és a *Resolution*ból, négy cirkálóból, az *Ark Royal* repülőgép-anyahajóból, néhány rombolóból és egy olajszállító hajóból állott. Ezenkívül három szállítóhajón, minden eshetőségre felkészülve, két zászlóaljnyi, partra szálló eszközökkel felszerelt tengerészgyalogos is érkezett, Irwin dandártábornok parancsnoksága alatt. Ezzel szemben már nem esett szó többé a korábban bejelentett lengyel dandár részvételéről. Úgy tűnt, hogy a vállalkozás fontosságáról vagy éppen esélyeiről a törzskarok a brit miniszterelnöknél kevésbé voltak meggyőződve, és ezért lefaragtak az eredeti előirányzatból.

Néhány nappal az indulás előtt az angolok éles vitát provokáltak arról a kérdésről, hogy siker esetén mi történjék a Bamakóban tárolt nagy mennyiségű arannyal. A Francia Bank helyezte el azt a maga, valamint a belga és a lengyel Állami Bank nevében. A Francia Bank tartalékait a német megrohanás idején részben Szenegálba menekítették, részben az amerikai Szövetségi Bank pincéiben helyezték biztonságba, egy része pedig Martinique-ra került. A hadviselő felek hírszerző szolgálatai árgus szemmel kémlelték a blokádon, a határokon és az őrség vonalán át a bamakói aranyat.

A belgák és a lengyelek joggal kívánták, hogy az ő részüket nekik tartsák fenn, és én meg is adtam Spaaknak, valamint Zaleskinak a megfelelő biztosítékokat. A britek azonban, akiket a legelemibb tulajdonjog sem illetett meg, arra törekedtek, hogy ezzel az arannyal közvetlenül fedezhessék amerikai vásárlásaikat, és azt állították, hogy a koalíció érdekében járnak el. Való igaz, hogy annak idején az Egyesült Államok csakis készpénzért adott el mindent. Bár Spears ragaszkodott ehhez a követeléshez, sőt azzal fenyegetett, hogy az angolok lemondják az expedíciót – amelyre nézve már megállapodás jött létre –, mégis visszautasítottam ezt az igényt. Végül is korábbi javaslatom-

ban egyeztünk meg, eszerint a bamakói francia aranyat Anglia csakis ama amerikai vásárlásainak céljaira használhatja fel, amelyeket a harcoló Franciaország számlájára eszközöl.

Éppen behajózás előtt kaptuk Csád, Kamerun, Kongó és Ubangi csatlakozásának hírét, ami persze felszította reményeinket. Még ha nem is sikerül megszereznünk Dakart, akkor is számíthatunk arra, hogy az odajuttatott erősítések segítségével Afrika közepén megteremthetjük a harcoló Franciaország hadműveleteinek és felségjogának támaszpontját.

Az expedíció augusztus 31-én indult Liverpoolból. Magam a francia egységek egy részével és egy kis létszámú vezérkarral együtt a *Westerland* fedélzetén tartózkodtam. A hajó árbocára a holland zászló mellé a francia lobogót is felvonták, és parancsnoka, Plagaay kapitány, valamint tisztjei és legénysége, a *Pennland*hoz hasonlóan, példás baráti odaadásról tettek tanúbizonyságot. Churchill megbízásából összekötőként, diplomataként és informátorként Spears kísért. Angliában Muselier parancsnoksága alatt hagytam alakulóban levő haderőinket, Antoine irányítása alatt a születőben levő közigazgatást és Dewavrin feladata volt a közvetlen összeköttetés és tájékoztatás. Catroux tábornok közeli érkezését vártuk Indokínából. Egy jelentkezésekor átadandó levélben fejtettem ki neki terveimet és a személyével kapcsolatos elgondolásokat. Arra számítottam, hogy bajtársaim elég bölcsek lesznek ahhoz, hogy nem túl hosszúra tervezett távollétem idején megakadályozzák a belső viszályok és a kívülről jövő intrikák kártételét a még eléggé ingatag építményünkben. Mégis, amikor ott állottam a *Westerland* parancsnoki hídján – a hajó éppen egy bombatámadás miatt elrendelt légiriadó kellős közepén futott ki a kikötőből –, szinte elviselhetetlen súllyal nehezedett rám a feladat nagysága. Egy szegényes, ágyúk nélkül úszó idegen hajó, amelyen minden fényt kioltottak, hordozta a sötét éjszakában, az óceán hullámainak hátán Franciaország sorsát.

Utunk első célja Freetown volt. A tervek szerint ott átcsoportosítást kellett végrehajtanunk, és meg kellett kapnunk a végső tájékoztatást. Csak szeptember 17-én érkeztünk meg, mert teherhajóink lassan haladtak, és mert nagy vargabetűt kellett leírnunk az Atlanti-óceánon, hogy a német repülőgépeket és tengeralattjárókat elkerüljük. Útközben a Londonból érkezett rádiótáviratok Vichy haderőire vonatkozó híre egész vállalkozásunkat kétségessé tette. Szeptember 11-én ugyanis három nagy modern cirkáló – a *Georges Leygues*, a *Gloire* és a *Montcalm* –, valamint három könnyűcirkáló – az *Audacieux*, a *Fantasque* és a *Malin* – kifutott Toulonból, és áthaladt a Gibraltári-szorosan. Az angol flotta nem állott útjukba. A hajók érintették Casablancát, és megérkeztek Dakarba. Alig vetettünk horgonyt Freetownban, egy újabb és ugyancsak kellemetlen közlés tovább fokozta zavarunkat. A hajóraj, amelyet Dakarban a *Primauguet* cirkálóval erősítettek meg, teljes gőzzel déli irányba haladt. Egy angol romboló, felderítés végett, távolról követte őket.

Nem lehetett kétséges, ez a hatalmas tengeri haderő Egyenlítői Afrika felé tart. Ott ugyanis nyitva áll számára Libreville kikötője, ahonnan kiindulva könnyen visszafoglalhatja Pointe Noire-t és Doualát. Ha egy ilyen

villámcsapásszerű akció nem volna elég ahhoz, hogy Kongóban és Kamerunban visszájára fordítsa a helyzetet, akkor ezek a hatalmas hajók könnyen fedezhetik a Dakarból, Conakryból vagy Abidjanból érkező megtorló csapatok partraszállását. A feltételezés egyébként szinte azonnal be is igazolódott, minthogy a Dakarból Libreville felé haladó *Poitiers* teherhajót, miután az angolok átvizsgálták, parancsnoka elsüllyesztette. Nyilvánvaló volt: Vichy – azért, hogy a Szabad Franciaországhoz csatlakozott területeken hatalmát visszaállítsa – nagyszabású hadműveletbe kezdett, és csakis a németek hozzájárulásával, vagy éppen utasítására küldték a hét cirkálót az egyenlítő környékére. Cunningham tengernagy azon nyomban egyetértett velem, hogy a vichyi hajórajt haladéktalanul fel kell tartóztatni.

Abban állapodtunk meg, hogy a betolakodókat nem Dakarba, hanem Casablancába való visszatérésre utasítjuk. Ha a felszólításnak nem tesznek eleget, az angol hajóraj harcot kezdeményez. Egyébként bízunk benne, hogy puszta fenyegetéssel irányváltoztatásra lehet bírni ezeket az „eltévelyedetteket". A brit hajók kisebb sebességük miatt nyilván nem tudták volna elfogni a vichyi hajókat, viszont az esetben is, ha a vichyi hadihajók kénytelenek bármelyik egyenlítő környéki kikötőben lehorgonyozni, a brit csatahajók kétszeres lőtáva előnyt jelentett, mert ezeket a kikötőket semmiféle parti üteg se védte, ezért azután az agresszor vagy távozni kényszerül a porondról, vagy pedig hátrányos körülmények között veszi fel a harcot. Csekély esély volt arra, hogy az expedíció vezetője vállalja az ilyen kutyaszorítót.

Valóban: amint az angol cirkálók kapcsolatba léptek Bourraguet tengernaggyal, a kellemetlen időpontban érkezett hajóraj parancsnokával – aki maga is meglepetten értesült róla, hogy a környéken francia–angol flotta tartózkodik –, akadékoskodás nélkül megígérte a hajóraj irányváltoztatását. A vichyi hajók azonban, vállalva az esetleges üldözést, egyszerűen befutottak Dakar kikötőjébe. Csak két cirkáló, a *Gloire* és a *Primauguet* engedelmeskedett utasításunknak, és Casablanca irányába távozott, de elhárította azt a javaslatomat, hogy hibás hajtógépeit, amelyek miatt csak lassabban haladhatott, Freetownban javíttassa ki. E cirkálókkal megbízásomból az *Ingerfield* romboló fedélzetén tartózkodó Thierry d'Argenlieu fregattkapitány lépett közvetlen érintkezésbe.

Francia–Afrika ily módon nagy veszélytől menekült meg. Ez a tény egymagában is százszorosan igazolta expedíciónk jogosultságát. Másrészt a Toulonból érkezett hajóraj megtartása arra a feltételezésre adott alapot, miszerint Vichy nem ismerte szándékunkat. A vichyi hajók ugyanis úgy haladtak az egyenlítő felé, mintha mi ott sem lettünk volna, majd amikor figyelmeztettük őket, hogy mi is ott vagyunk, feladták küldetésüket. Így aztán örvendezhettünk ugyan magunkban, hogy fellépésünk nyomán megbukott ellenfeleink terve, de egyben azt is meg kellett állapítanunk, hogy a mi tervünk is súlyos veszélybe került. A dakari hatóságok ugyanis immár résen voltak, és a nagy tűzerőt képviselő hajókkal erősítést kaptak. Felderítőink szinte azonnal tájékoztattak bennünket, hogy a parti ütegeket kiszolgáló gyarmati tüzéreket a hadihajók tüzéreivel váltották fel, mert az előbbieket kevés-

bé megbízhatónak tartották. Ennek következtében Dakar elfoglalásával kapkapcsolatos esélyeink nagyon megcsappantak.

Londonban Churchill és az admiralitás úgy ítélte meg a helyzetet, hogy ilyen körülmények között jobb, ha semmit se kezdeményezünk. Szeptember 16-i táviratukban azt javasolták, hogy a flotta egyszerűen kísérje hajóinkat Doualába, és utána hajózzék máshová. Meg kell mondanom, hogy a vállalkozásról való ilyetén lemondást a legrosszabb megoldásnak tartottam. Hiszen ha Dakarban mindent annyiban hagyunk, akkor Vichynek az Egyenlítői Afrika elleni újabb kísérletéhez mindössze az angol hajók északra történő visszatérését kell kivárnia. Minthogy a tenger nyílt, Bourraguet cirkálói újból az egyenlítő felé nyomulhatnak. Így aztán a Lotharingiai Kereszt harcosai, köztük de Gaulle tábornok is, előbb vagy utóbb ostromzár alá kerülnek ezeken a távoli területeken, vagy éppenséggel más franciák ellen vívott meddő harcban pusztulnának el a bozótban* vagy a dzsungelben. Ily módon a németek és az olaszok elleni harcra többé semmilyen kilátásuk nem nyílna. Nem volt kétséges, hogy ez felelne meg az ellenség elgondolásának, hiszen a vichyi kollaboránsok természetszerűleg – akarva, nem akarva – az ellenség eszközeivé váltak. Az akkori helyzetben úgy véltem, a történtek ellenére is meg kell kísérelnünk a Dakarba való behatolást.

Végül megvallom, hogy a Szabad Franciaországhoz történt afrikai csatlakozások nyomán titkos remény ébredt bennem, és ezt táplálták azok a jó hírek, amelyek Londonból történt elindulásunk óta máshonnan érkeztek. Szeptember 2-án az óceániai francia települések Ahne, Lagarde és Martin ideiglenes kormányzása alatt csatlakoztak a Szabad Franciaországhoz. Szeptember 9-én Bonvin kormányzó kinyilatkoztatta, hogy az indiai francia települések is mellém állottak. Szeptember 14-én Saint Pierre és Miquelonban** a Frontharcosok Közgyűlése határozott csatlakozó nyilatkozatot intézett hozzám. Ezt követően az angol kormány rábírta a kanadai kormányt, hogy támogassa a két sziget mozgalmát. Sautot kormányzó, miután július 18-án az Új-Hebridákra érkezett, szeptember 20-án utasításomra Nouméába ment. Ott a Michel Verges elnöklete alatt működő „de Gaulle bizottság" a lakosság lelkes támogatásával ura lett a helyzetnek, ily módon Sautot megszerezhette a hatalmat. Végül pedig láthattam, hogy Bourraguet hajóraja az első felszólításra visszafordult. Ki állíthatja, hogy Dakarban nem találunk ilyen kedvező fogadtatásra, amely a legmakacsabb parancsnok ellenében is megegyezésre vezethet. Mindenesetre meg kellett próbálni.

Cunningham tengernagy hasonlóan vélekedett. Londonba küldött táviratunkban nyomatékosan kértük, engedélyezzék a hadműveletet. Churchillt, mint később nekem elmondotta, meglepte sürgető kérésünk, és igen tetszett neki. Szívesen adta beleegyezését, és elhatározás született az akció végrehajtására.

Indulás előtt azonban meg el kellett viselnem Cunningham követelőd

* A nyugat-afrikai szavannákon.

** A Szent Lőrinc-öböl bejáratánál levő két kicsiny sziget (Új-Fundland mellett) ma is Franciaország egyik tengerentúli megyéje.

ző fellépését: azt kívánta ugyanis, hogy helyezzem magamat és szerény haderőimet a parancsnoksága alá. Ennek fejében felajánlotta, hogy vendégül lát a *Barham* nevű zászlóshajóján. Természetesen mind követelését, mind pedig meghívását elhárítottam. Ezen az estén néhány heves szóváltásra került sor a *Westerland* fedélzetén, ahol a megbeszélések folytak. Éjszaka a tengernagy roppant szívélyes rövid levélben lemondott követeléseiről. Szeptember 21-én szedtük fel a horgonyt. 23-án hajnalban sűrű ködben Dakar előtt állottunk.

A köd erősen veszélyeztette vállalkozásunkat. Semmivé vált az erkölcsi hatás, amelyet Churchill véleménye szerint flottánk látványa a helyőrségre és a lakosságra gyakorolt volna, hiszen a ködben flottánk egyáltalán nem volt látható. Nyilvánvaló volt azonban, hogy nem halogathattuk a cselekvést. Megkezdtük hát a terv végrehajtását. Hat órakor rádiószózatot intéztem a haditengerészethez, a szárazföldi csapatokhoz, a lakossághoz. Bejelentettem, hogy a város előtt állunk, és szándékaink barátiak. Az *Ark Royal* fedélzetéről azon nyomban felszállott két apró Luciole típusú fegyvertelen francia sportrepülőgép, hogy Ouacam repülőterére vigye három tisztünket, Gaillet-t, Scamaronit és Soufflet-t, akiknek a barátkozás megkezdése volt a feladata. Hamarosan megtudtam, hogy a Luciole-ok szerencsésen landoltak, és felhangzott a „Siker!" szignálja.

Váratlanul különböző irányokból légelhárító ágyúszó hallatszott. A *Richelieu* és a helyőrség ágyúi lőni kezdtek a Szabad Francia és az angol repülőgépekre, amelyek a város felett körözve baráti hangú röplapokat szórtak. De bármennyire baljóslatú is volt ez az ágyútűz, úgy véltem: van benne valami bizonytalan. Utasítást adtam két gyorsnaszádnak, hogy parlamentereket tegyen partra. Ugyanakkor a Szabad Francia ágyúnaszádok, továbbá a *Westerland* és a *Pennland,* a köd leple alatt a kikötő bejáratához közeledett.

Eleinte semmiféle reakció nem fogadta őket. D'Argenlieu fregattkapitány, Gotscho zászlóaljparancsnok, Bécourt-Foch és Perrin századosok és Forgès alhadnagy kikötöttek, majd partra szállottak, és kérették a révparancsnokot. Ez meg is jelent. D'Argenlieu közölte vele, hogy de Gaulle tábornok levelét hozza a főkormányzónak, és ezt a főkormányzó saját kezébe kell adnia. A révparancsnok azonban zavarát nem is leplezve közölte a parlamenterekkel, hogy utasítást kapott letartóztatásukra. Magatartásából nyilvánvaló volt, hogy hívatni akarja az őrséget. Ennek láttán a küldöttek visszaszálltak a gyorsnaszádokra. A távolodó gyorsnaszádokra gépfegyverrel lőttek. D'Argenlieu-t és Perrint súlyos sebesüléssel vitték a *Westerland* fedélzetére.

Ezután a dakari ütegek kisebb-nagyobb megszakításokkal lőni kezdték az angol és a Szabad Francia hajókat, de mi ezt órákig nem viszonoztuk. Tüzelni kezdett a *Richelieu* is, amely vontatók segítségével helyet változtatott a kikötőben, hogy jobban tudja használni ágyúit. Tizenegy óra felé a *Cumberland* cirkáló súlyos találatot kapott. Cunningham tengernagy ekkor rádióüzenetet intézett a helyőrséghez: „Én nem lövetek Önökre. Miért lőnek reám?" A válasz így hangzott: „Vonuljanak vissza 20 mérföldnyire!" Az angolok erre néhány sortüzet adtak le. Az idő azonban telt, de egyik olda-

lon sem volt észlelhető igazi harci hév. Délig egyetlen vichyi repülőgép sem jelent meg a levegőben.

Valamennyi jelet mérlegelve nem támadt az a benyomásom, hogy a helyőrség ádáz ellenállásra szánta el magát. Talán a haditengerészet, a szárazföldi csapatok, a kormányzó olyan eseményre várt, amely ürügyül szolgálhatna a megegyezésre? Dél felé Cunningham tengernagy táviratban arról tájékoztatott, hogy neki is hasonló a benyomása. Nyilvánvalóan nem lehetett arra számítani, hogy a hajórajt beengedik a kikötőbe. De nem lehetne-e a Szabad Franciákat a város közelében partra tenni, hogy onnan, a szárazföld felől próbálják meg Dakart megközelíteni? Ezt a lehetőséget előre mérlegeltük. A kis Rufisque kikötő, amely a védművek nagyobb részének a hatósugarán kívül esett, megfelelőnek tűnt erre a hadműveletre, feltéve természetesen, ha az akció nem ütközik makacs ellenállásba. Ugyanis ágyúnaszádjaink befuthattak Rufisque-be, de a szállító hajóink mélyebb merülésük miatt nem. A csapatokat tehát dereglyéken kellett partra tenni, így nélkülözniök kellett nehéz fegyvereiket, ezért a partraszállás csak békés körülmények között mehetett végbe. Minthogy azonban Cunningham biztosított róla, hogy a tenger felől fedez bennünket, mindent Rufisque felé irányítottam.

Tizenöt óra tájt, még mindig ködben, megérkeztünk a helyszínre. A *Commandant Duboc,* amelynek fedélzetén egy tengerészgyalogos szakasz tartózkodott, befutott a kikötőbe, és egy bárkán a kikötési művelet végrehajtására néhány tengerészt küldött a partra. A parton már összegyűlt egy sereg bennszülött, hogy fogadja az előőrsöt, de a vichyi csapatok, amelyeknek a környéken állásaik voltak, tüzelni kezdtek ágyúnaszádunkra, és több emberünket megölték, illetve megsebesítették. Néhány pillanattal előbb két Glenn-Martin bombázó alacsonyan elhúzott kicsiny haderőnk felett, mintegy jelezvén, hogy erőink kényre-kedvre ki vannak nekik szolgáltatva. Valóban ez is volt a helyzet. Végezetül Cunningham tengernagy megtáviratozta, hogy a *Georges Leygues* és a *Montcalm* cirkálók kifutottak a dakari kikötőből, a ködben körülbelül egy mérföldnyire állanak tőlünk, és a másutt elfoglalt angol hajók nem tudnak fedezni bennünket. A dolog láthatóan nem sikerült! Nemcsak a partraszállás vált lehetetlenné, de a vichyi cirkálóknak mindösszesze néhány ágyúlövésébe került volna, hogy az egész Szabad Francia expedíciót a tenger fenekére küldjék. Úgy határoztam, hogy visszatérünk a nyílt vízre, ami újabb incidens nélkül meg is történt.

Az éjszakát várakozásban töltöttük. Másnap az angol flotta, amelyet Churchill táviratban szólított fel a vállalkozás tevékeny támogatására, ultimátumot intézett a dakari hatóságokhoz. Ezek azt válaszolták, hogy a helyőrség nem adja meg magát. Ettől kezdve a nap azzal telt el, hogy a britek a minden eddiginél sűrűbb ködben vaktában meglehetősen élénk tüzérségi párbajt vívtak a szárazföldi ütegekkel és a kikötőben állomásozó hajókkal. Estefelé nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet döntést kicsikarni.

Az est leszálltakor a *Barham* egészen megközelítette a *Westerland*et, és Cunningham tengernagy megkért, keressem fel, hogy megvitathassuk a helyzetet. Az angol vezérhajó fedélzetén nyomott és feszült volt a hangulat.

Bántotta őket a kudarc. Meglepetés kerítette őket hatalmába. A gyakorlatias britek nem tudták felfogni, hogy Dakarban a hatóságok, a haditengerészet és a szárazföldi csapatok miért harcolnak honfitársaik és szövetségesek ellen ilyen vehemensen, miközben Franciaországon a hódítók csizmája tapos. Én már nem lepődtem meg ezen. A történtek egyszer és mindenkorra megértették velem: a hatalom vichyi bitorlói sohasem mulasztják el, hogy alárendeltjeik bátorságával és fegyelmezettségével visszaélve a francia nemzeti érdekek ellen forduljanak.

Cunningham tengernagy beszámolt a helyzetről.

– Ha tekintetbe vesszük a helyőrség és a helyőrséget támogató hajóraj magatartását, nem hiszem, hogy a bombázás megoldásra vezet.

Irwin tábornok, a partra szálló egységek parancsnoka hozzátette:

– Kész vagyok partra tenni csapataimat, és megrohamozni az erődítéseket, de meg kell érteni, hogy ez a hajókra és a katonákra egyaránt igen kockázatos lenne.

Mindketten megkérdezték tőlem, mi történnék a Szabad Franciaország „mozgalommal", ha véget vetnének a vállalkozásnak.

– Eddig tulajdonképpen nem támadtuk Dakart – mondottam. – Az a próbálkozásunk, hogy békés úton hatoljunk be a városba, kudarcot vallott. A bombázás nem hozna döntést. A csapatok partra tétele és az erődítések megrohamozása szabályszerű csatához vezetne. Ezt szeretném elkerülni, hiszen kimenetele az Önök véleménye szerint is felettébb kétséges. Pillanatnyilag le kell tehát mondanunk arról, hogy elfoglaljuk Dakart. Javaslom Cunningham tengernagynak, jelentse be, hogy de Gaulle tábornok kérésére megszünteti a bombázást. A tengerzárt azonban továbbra is fenn kell tartani, nehogy a Dakarban állomásozó hajók cselekvési szabadságot kapjanak. Utána elő kell készítenünk egy újabb kísérletet, hogy a szárazföld felől vonuljunk a város ellen, mégpedig úgy, hogy egyáltalán nem, vagy kevésbé védett pontokon, például St. Louis-nál teszünk partra csapatokat. Bármi történjék is, a Szabad Franciaország továbbra is fennmarad.

Az azonnali tennivalókat illetően az angol tengernagy és a tábornok osztozott véleményemben. Az éj leszálltával a hullámokon táncoló dereglyén távoztam a *Barham*ről, miközben a mellvéd mentén felsorakozott legénység és a vezérkar szomorúan tisztelgett.

Az éjszaka folyamán azonban két olyan dolog történt, aminek következtében Cunningham tengernagy visszatért korábbi megállapodásunkhoz. Először is Churchill egy újabb távirata határozottan felszólított a vállalkozás folytatására. A brit miniszterelnököt meglepte és bosszantotta, hogy a dolog ilyen gyorsan elvetélt, hiszen a londoni és különösen a washingtoni politikai körök, amelyekre a vichyi és berlini rádió híradása mély benyomást tett, nyugtalankodni kezdtek. Azonkívül a köd is felszállott, és a bombázásnak egy csapásra újból megnőttek az esélyei. Hajnalban, anélkül hogy ezúttal engem megkérdeztek volna, a helyőrség és az angolok közti tüzérségi párbajjal újból megkezdődött a harc. De estefelé egy tengeralattjáró megtorpedózta a *Resolution* csatahajót, amelyet vontatókötélre kellett venni, mert kis híján elsüllyedt. Több más angol hajó súlyos találatot kapott. Az *Ark Royal*

négy repülőgépét lelőtték. A másik oldalon a *Richelieu* és több más hajó súlyosan megsérült. Az *Audacieux* torpedóromboló, továbbá két tengeralattjáró, a *Persée* és az *Ajax,* elsüllyedt. Az utóbbinak a legénységét egy angol romboló kimentette. A helyőrségi erődítményekből azonban tovább lőttek. Cunningham tengernagy úgy döntött, hogy nem növeli a veszteségeket. Kénytelen voltam elfogadni döntését. Freetown felé hajóztunk.

A következő napokat kegyetlenül nehezen viseltem el. Úgy éreztem magam, mint akinek a házát megtépázza a földrengés, és fejére záporoznak a tetőről hulló cserepek.

Londonban a felháborodás vihara, Washingtonban a gúny fergetege támadt ellenem. Az amerikai sajtó és sok angol lap azonnal úgy állította be a dolgot, hogy a kísérlet kudarcáért de Gaulle a felelős. „Ő agyalta ki ezt a képtelen kalandot – visszhangozták mindenfelől –, a dakari helyzetre vonatkozó, légből kapott értesüléseivel félrevezette a briteket, donquijotizmusból azt követelte, hogy támadják meg a helyőrséget, pedig a Darlan által odaküldött csapaterősítések a siker legkisebb reményét is eleve lehetetlenné tették... Egyébként a touloni cirkálók is a Szabad Franciák ismételt fecsegése miatt érkezhettek a helyszínre, mert ezzel riadóztatták Vichyt... Egyszer s mindenkorra nyilvánvaló tehát, hogy nem lehet olyan emberekre építeni, akik nem tudnak titkot tartani." Hamarosan Churchillt is kíméletlenül megtámadták, mivel – mint mondották – oly könnyen hagyta, hogy a kalandba belesodorják. Spears megnyúlt képpel hozta a tudósítóktól érkezett táviratokat, amelyek szerint de Gaulle reményét vesztette, párthívei elhagyták, az angolokat már nem érdekli, s lemond minden tevékenységről; a brit kormány pedig Catroux-val vagy Muselier-vel sokkal szerényebb keretek között kezdi majd újra a francia segédcsapatok toborzását.

Vichy propagandája diadalmámorban úszott. A dakari jelentések úgy állították be a dolgot, mintha nagy tengeri győzelmet arattak volna. A két övezet* lapjai és az úgynevezett „francia" rádióadások ismertették és kommentálták a Boisson főkormányzóhoz és Dakar „hős védőihez" intézett számtalan gratuláló táviratot. Én pedig egy napégette kikötőben, egy szűk kabinban alapos leckét kaptam abból, hogy milyen is a félelem utóhatása az ellenfélnél, amely bosszút áll a kiállott szorongásért, másrészt pedig a szövetségeseknél, amelyeket megrémít az első kudarc.

Mindezek ellenére gyorsan tapasztalhattam, hogy a Szabad Franciák balszerencse közepette is megingathatatlanok maradtak. Mióta lehorgonyoztunk, expedíciónk minden egységét végiglátogattam, de senki sem akart elhagyni. Éppen ellenkezőleg, valamennyiük állásfoglalását megszilárdította Vichy ellenséges magatartása. Így történt azután, hogy azt a dakari repülőgépet, amely a horgonyzó helyen hajóink felett átrepült, minden hajóról dühös sortüzek fogadták, ez egy héttel korábban nem esett volna meg. Larminat és Leclerc meleg hangú táviratai nemsokára megértették velem, hogy feladóik és környezetük hűsége a korábbinál is kevésbé kétséges. Londonból sem

* A megszállt Észak- és Közép-Franciaország és az ún. „szabad" Dél, ahol a kollaboráns Pétain-kormány gyakorolta a hatalmat.

jelentettek semmiféle kishitűséget, bár a keserű szemrehányások csak úgy záporoztak a mieinkre. Nagy vigasztalás volt számomra, hogy mindazok, akik sorsukat hozzám kapcsolták, ilyen bizalommal viseltetnek irányomban. A Szabad Franciaország alapjai tehát szilárdak maradtak. Sebaj! Folytatni kell a harcot! Spears kissé felvidult, és Victor Hugót idézte: „Másnap pedig Aymeri* bevette a várost."

Meg kell állapítani, hogy bár Londonban érezhető volt az ellenérzés, a kormány nem hagyta magát befolyásolni tőle. Churchill, sokak zaklatása ellenére, éppoly kevéssé hibáztatott engem, mint amilyen kevéssé hibáztattam én őt. Szeptember 28-án az alsóházban a tőle megszokott tárgyilagossággal tartotta meg beszámolóját, és kijelentette, hogy „mindaz, ami történt, csak megerősítette Őfelsége kormányának de Gaulle tábornok irányában táplált bizalmát". Igaz, hogy a brit miniszterelnök e pillanatban már tudta, bár nem akarta nyilvánosan elmondani, hogyan haladt át a Gibraltári-szoroson a Toulonból elindult hajóraj. Két hónappal később, amikor visszatértem Angliába, személyesen mesélte el nekem.

Luizet százados, francia hírszerző tiszt, aki titokban csatlakozott a Szabad Franciaországhoz, Tangerből tájékoztatta Londont és Gibraltárt Vichy hajóinak manővereiről. Ez az üzenet azonban akkor érkezett Londonba, amikor a német repülőgépeknek a Whitehall ellen intézett bombatámadása miatt a munkatársak órákig az óvóhelyen voltak, és a bombázás miatt a vezérkar munkájában hosszas zavar támadt. A rejtjeles táviratot későn fejtették meg, így a flotta főparancsnoka már nem tudta idejében riasztani a gibraltári helyőrséget. Mi több, Vichy Madridban működő haditengerészeti attaséja jóakaratúan (?) személyesen figyelmeztetette a brit attasét. Így tehát a Gibraltárban parancsnokló tengernagy két különböző forrásból kapott értesítést, a veszélyes hajók feltartóztatására mégsem tettek semmit.

A brit miniszterelnöknek a „gaulle-isták" irányában nyilvánosan tanúsított magatartása nagyban hozzájárult a parlament és a sajtó lecsendesítéséhez. A dakari ügy ennek ellenére mindig szálka maradt a britek szemében, az amerikaiak gondolatvilágában pedig az élt, hogy ha egy napon nekik kell majd partra szállni valamelyik, Vichy kezében levő területen, akkor ezt az akciót a Szabad Franciák és az angolok nélkül kell végrehajtani.

Brit szövetségeseinknek egyelőre mindenesetre az volt a szilárd véleménye, hogy a kísérletet nem szabad megismételni. Cunningham tengernagy hivatalosan közölte velem, hogy le kell mondani az ügynek bármilyen formában történő újrakezdéséről. Maga a tengernagy mindössze annyit tudott tenni, hogy elkísért Kamerunba. Douala irányába hajóztunk. Október 8-án, amikor a francia hajók elérték a Wouri torkolatát, az angol hajók tisztelgő lövéseket adtak le, és kifutottak a nyílt tengerre.

A történtek ellenére lelkesedésben úszott a város, amikor a *Commandant Duboc*, amelynek fedélzetén tartózkodtam, befutott a doualai kikötőbe, ahol

* „Aymeri de Narbon" – lovagének. 1210 és 1220 táján keletkezett. (Szerzője Bertrand de Bar-sur-Aube.) Victor Hugo 1846-ban feldolgozta *„Aymerillot"* címen, és a „Századok legendái"-ban jelentette meg.

Leclerc várt rám. A csapatok megszemlélése után a Kormányzósági Palotába mentem, s eközben a hajókból kiszálltak az Angliából érkezettek. A köztisztviselők, a francia telepesek, az őslakosság vezető személyiségei, mindenki, akivel csak kapcsolatba kerültem, szinte mámoros volt a hazafias lelkesedéstől. De nem feledkeztek meg sajátos problémáikról sem, amelyek közül a legfontosabb az volt, hogyan lehet fenntartani a terület termékeinek exportját és behozni a szükséges, de Kamerunban nem gyártott árukat. Ám a gondok és véleményeltérések ellenére azonnal kitűnt, hogy a Szabad Franciák erkölcsileg egységesek, habár egyesek Londonból jöttek, mások pedig Afrikában csatlakoztak a mozgalomhoz.

A Lotharingiai Kereszt alatt tömörülteknek ez a közös érzelmekből fakadó azonossága a továbbiakban a mozgalomnak állandó jellemzője maradt. Bárhol bármi történjék is, mindenütt szinte bizonyosan előre lehetett látni, hogyan gondolkodnak és milyen magatartást tanúsítanak a „gaulle-isták". Így például az összegyűlt tömeg részéről mindig, minden környezetben egyaránt lelkesedésre találtam. Meg kell mondanom, hogy ez a lelkesedés mindig lenyűgözött. Az a tény, hogy bajtársaim szemében ügyünk sorsát testesítettem meg, a francia tömegekben pedig a remény jelképe, a külföldiek számára pedig a megpróbáltatásokat kiálló, lebírhatatlan Franciaország szimbóluma lettem – parancsolóan előírta magatartásomat, és reám kényszerített egyfajta viselkedést, amelyen akaratom ellenére sem tudtam volna már változtatni. Az időben ez volt szilárd belső tartóoszlopom, de egyúttal igen súlyos teherként is nehezedett rám.

Az adott pillanatban fontos feladat volt, hogy életlehetőséget kell teremteni az egész egyenlítői francia területnek, és mozgósítani kell, hogy részt vehessen az afrikai harcokban. Az volt a szándékom, hogy Csád és Líbia közös határa mentén szaharai hadszínteret teremtek, és várom, amikor az események fejlődése egy napon lehetővé teszi, hogy egy francia hadoszlop hatalmába kerítse Fezzant, és kijusson onnan a Földközi-tengerhez. A sivatag és a közlekedés, valamint az élelmiszer-ellátás hihetetlen nehézségei azonban csupán korlátozott létszámú, különleges csapategységek bevetését tették lehetővé. Éppen ezért egyidejűleg expedíciós hadtestet akartam küldeni a Közel-Keletre, ahol csatlakozik majd a britekhez. A távolabbi célkitűzés mindenki számára a Francia Észak-Afrika volt. Előbb azonban fel kellett számolni a gaboni ellenséges beszögellést. Október 12-én Doualában adtam ki a szükséges rendelkezéseket.

Miközben e nehéz hadművelet előkészületei folytak, eltávoztam Kamerunból, hogy más területeket látogassak meg. Rövid yaoundéi tartózkodás után először Csádba mentem. Ennek az útnak során kis híján befejeződött a Szabad Franciaország vezetőjének és kísérőinek pályafutása. A Potez 540 típusú repülőgépnek ugyanis, amelyen Fort Lamy felé utaztunk, motorhibája keletkezett, és csak rendkívüli szerencsével sikerült a kényszerleszállás egy mocsár közepén.

Csádban felvillanyozott hangulatot találtam. Mindenki úgy érezte, hogy ebben az érdemdús és sokat szenvedett országban történelmi idők következnek. Itt mindent csak nagy erőfeszítés árán lehetett elérni, hiszen a tá-

1. Az afrikai és közel-keleti harcok

volságok, az elszigeteltség, a klíma, a szűkös viszonyok igen súlyos nehézségeket okoztak. És mégis kialakulóban volt egy olyanfajta hősi légkör, amely nagy tetteket szül.

Éboué Fort Lamyban fogadott. Mélységesen éreztem, hogy egyszer s mindenkorra hűséget és bizalmat fogadott nekem. Ugyanakkor azt is megállapítottam, hogy hála széles látókörének, megbirkózik majd a hatalmas tervekkel, amelyekkel meg akartam bízni. Véleménye mindig megfontolt volt, de a kockázatok és erőfeszítések miatt sohasem tett ellenvetéseket. Pedig nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy a kormányzó olyan hatalmas méretű közlekedési programot valósítson meg, amelynek segítségével Csád képes lesz Brazzaville-ből, Doualából, Lagosból átvenni, majd az olasz Líbia határáig elszállítani mindazt a hadianyagot és élelmiszert, amelyre a Szabad Francia Haderőknek az aktív hadviseléshez szükségük van. Hatezer kilométernyi utat jelentett ez, amelyet e területnek egymagában kellett megteremtenie, illetve karbantartania. Ezenkívül fejlesztenie kellett az ország gazdasági életét, hogy élelmezni tudja a harcolókat és a dolgozókat és még exportra is jusson, mert a költségek csak így fedezhetők. A feladat annál nehezebb volt, mivel a telepesek és a köztisztviselők jó részét mozgósítani akarták.

Marchand ezredessel, a csádi csapatok parancsnokával Fayáig és a sivatagi őrállásokig repültem. Jó harci szellemű, de igen rosszul felszerelt csapatokat találtam. Tevés osztagokon és néhány gépkocsizó alakulaton kívül egyáltalán nem voltak mozgó alakulataik. Nem csoda, ha elképedés ült a tisztek arcára, amikor elmondottam nekik: számítok rájuk, hogy egy napon részt vegyenek Fezzan elfoglalásában, és abban, hogy elérjük a Földközi-tengert. A német és olasz támadások, amelyeket adott esetben vissza kell verniök, sokkal valószínűbbeknek tűntek nekik, mint az általam körvonalazott nagy horderejű francia offenzíva. De azért egyikük sem habozott a háborút folytatni, és a Lotharingiai Kereszt jelvényét már mindenütt kitűzték.

Távolabb nyugatra, a Niger és a szaharai oázisok területein viszont ugyanezen tiszteknek a bajtársai*, akik szintén a líbiai határ mentén állomásoztak, hajlandók lettek volna rálőni bárkire, aki Franciaország ellenségei ellen akarta volna harcba vinni őket. És mindez azért, mert valahol a katonai ranglétrán nem állott felettük egy olyan vezető, aki meg merte volna törni a varázslatot. Mindazon erkölcsi megpróbáltatások közül, amelyeket Vichy bűnös eltévelyedései reám kényszerítettek, eme ostoba tétlenségnek a látványa okozta a legtöbb szenvedést.

Viszont Fort Lamyba történt visszatérésemkor jelentős bátorításra találtam. A forrása Catroux tábornok volt. A tábornok Afrikába való távozásom után érkezett Londonba. A hátsó gondolatok fürkészői már odaérkezésekor úgy vélték, hogy az angolok második ütőkártyát próbálnak teremteni maguknak ebből a nagy feladatokhoz szokott hadseregtábornokból; a kákán is csomót keresők pedig azon törték a fejüket, vajon hajlandó lesz-e Cat-

* Az idegenlégió alakulatai, amelyek alapító pátensük értelmében nem állomásozhattak az „anyaország" területén.

roux egy egyszerű dandártábornok beosztottjává válni. Catroux találkozott, majd újra találkozott Churchill-lel, s a megbeszélésekről sok mindent pusmogtak: úgy látszott, hogy a brit miniszterelnök valóban sugalmazta Catroux-nak, vegye át a helyemet, de nyilvánvalóan nem Catroux próbára tétele, hanem az „oszd meg és uralkodj" klasszikus elve vezérelte ebben. Néhány nappal Dakar előtt Churchill váratlanul azt táviratozta nekem, hogy Catroux-t közel-keleti megbízatással Kairóba küldi, mivel ott kedvezőbb cselekvési alkalmat remél. Azonnal és határozottan válaszoltam, nem mintha a kezdeményezést rossz ötletnek tartottam volna, de mert úgy véltem, hogy ehhez szükséges a hozzájárulásom. Churchill erre kielégítő magyarázatot adott és a sürgősségre hivatkozott.

Most pedig megérkezett Kairóból Catroux. Fehér asztal mellett pohárköszöntőt mondottam erre a nagy parancsnokra, aki iránt mindig baráti tisztelettel viseltettem. Nemesen és egyszerűen azt válaszolta, hogy rendelkezzem vele. Éboué, és mindenki, aki jelen volt, nem minden megindultság nélkül vette tudomásul, hogy Catroux szemében de Gaulle a ranglétra fölé emelkedett, és feladata nem sorolható a szolgálati szabályzat meghatározta rangsorba. E példa jelentőségét senki sem értette félre. Midőn megbízatásának tisztázása után Catroux tábornoktól a repülőgép mellett, amely visszavitte Kairóba, elbúcsúztam, éreztem, hogy tekintélyében megnövekedve távozik.

Brazzaville-ben, ahova október 24-én érkeztem, egészében véve ugyanolyan elszántsággal, bár higgadtabban szemlélték a dolgokat, mint Doulában és Fort Lamyban. Brazzaville „főváros" lévén, ez rendjén is volt. A közigazgatás, a vezérkar, a hatóságok, az üzletemberek, a missziók mérlegelték a nehézségeket, amelyekkel az egyenlítői területeknek – az egész Birodalom legszegényebb területeinek – meg kell küzdeniök, hogy hosszú évekig az Anyaországtól elszakadva élhessenek és viselhessék a háborús terheket. Igaz, hogy egyes termékeiket – olajat, kaucsukot, fát, gyapotot, kávét, bőröket – könnyen el lehetne adni a briteknek és amerikaiaknak. De minthogy nem voltak sem feldolgozó üzemek, sem – némi arany kivételével – bányatermékek, az exportálható áruk segítségével nem nyílott lehetőség a szükséges import ellensúlyozására.

Plevent főtitkárrá neveztem ki, hogy legyen e téren Larminat segítségére. Úgy gondoltam, hogy a gépezet megindítása után Pleven menjen Londonba és Washingtonba, hogy ott rendezze a tartozások és fizetések kérdését. Pleven képessége Larminat tekintélyének támogatásával igen eredményesen bontakozott ki. A közigazgatási tisztviselők, az ültetvényesek, a kereskedők, a fuvarozók látták, hogy van mit tenni és érdemes dolgozni. Így azután szorgos tevékenység korszaka kezdődött, amelynek során, még a háború alatt, mélyrehatóan átalakult az egyenlítői területek élete. Október végén Ubangiba utaztam, ahol de Saint-Mart kormányzó fogadott. Utána Pointe Noireba mentem, amelynek közigazgatását Daguin vezette. E két utam lehetővé tette, hogy a helyszínen adjam meg a mindenki által várt kezdeményező lökést.

Végül, október 27-én, Léopoldville-be érkeztem, ahol a hatóságok, a had-

sereg, a lakosság, valamint a Belga Kongóban élő franciák igen megható fogadtatásban részesítettek. Ryckmans főkormányzó, aki szintén el volt vágva hazájától, de szintén azt akarta, hogy hazája (Belgium) folytassa a háborút, rokonszenvezett a Szabad Franciaországgal. Belga Kongót határozottan védte a kapitulációs szellem ellen, amelyet észak felől kis híján reakényszerítettek. Ryckmans végig szoros kapcsolatot tartott a Kongó túlsó partján székelő francia szomszédjával. Megjegyzendő, hogy kapcsolatai angol kollégáival, a Nigériában kormányzó Bourdillonnal és a Szudánban kormányzó Huddlestonnal is hasonlóan szorosak voltak. Nem sokkal előbb még vetélkedés és ármánykodás folyt a szomszédok között. Most helyébe Lagos, Douala, Brazzaville, Léopoldville és Khartoum között a kormányzók személyes összetartása lépett, ami a háborús erőfeszítéseket és Afrika rendjének megőrzését illetően sokat nyomott a latban.

Közben minden készen állott a gaboni akció befejezésére. Larminat már Doualába érkeztem előtt megtette az első intézkedéseket. Néhány, Kongóból odairányított egység Parant őrnagy parancsnokságával, az Ogoué mentén Lambarénéig nyomult előre. De a Vichy-párti erők ellenállása feltartóztatta őket. Ugyanakkor egy kicsiny menetoszlop, amelyet Kamerunból Dio százados parancsnokságával indítottak el, ostromolni kezdte a mitzici őrállást. Lambarénénél és Mitzicnél a „gaulle-isták" és a Vichy-pártiak néhány golyót váltottak, és rengeteget vitatkoztak. Néha egy Libreville-ből érkező Glenn-Martin néhány bombát és sok röpcédulát szórt a mieinkre. A következő nap aztán egy Brazzaville-ből érkező Bloch 200 ugyanezt tette az ellentáborral. Ezek az elhúzódó és lehangoló harcok nem hoztak megoldást.

Már megérkezésemkor úgy döntöttem, hogy egyenesen Libreville-t foglaltatom el, és meg is szabtam a hadműveleti tervet. Sajnos, nem kételkedhettem benne, hogy erőink kemény ellenállásba fognak ütközni. A Libreville-ben berendezkedett Têtu tábornoknak négy zászlóalja, tüzérsége, négy modern bombázó repülőgépe volt, és rendelkezésére állott a *Bougainville* ágyúnaszád, valamint a *Poncelet* tengeralattjáró. A tábornok telepeseket is mozgósított. A kapott felső parancs is a harcra kényszerítette. Nehogy Têtu erősítéseket kaphasson, fel kellett kérnem Churchillt, figyelmeztesse Vichyt, hogy adott esetben az angol flotta beavatkozna. Táviratom nyomán Doualában meglátogatott Cunningham tengernagy. Megállapodtunk, hogy az admirális hajói nem vesznek közvetlenül részt a libreville-i hadműveletben, de a nyílt tengeren megakadályozzák, hogy netalán a dakariak újból a helyszínre küldhessék cirkálóikat. Mi nehéz szívvel tekintettünk a folytatás elé, és általános helyeslés fogadta azt a bejelentésemet, hogy e kínos ügyben senki se számítson napiparancsba foglalt dicséretre.

A mitzici őrállást október 27-én elfoglaltuk. A lambarénéi helyőrség november 5-én letette a fegyvert. Azonnal elindultak Doualából a hajók, amelyek a Libreville-be szánt hadoszlopot szállították. Az egész hadműveletet Leclerc irányította. Koenig vezényelte a szárazföldi csapatokat: egy légiós zászlóaljat és egy szenegáliakból és kameruni telepesekből álló vegyes gyarmati zászlóaljat. A partraszállásra november 8-án éjjel Mondah-foknál került sor, és 9-én elég heves harcok kezdődtek a város környékén. Ugyanazon a

napon Marmier őrnagy parancsnoksága alatt több Lysander típusú repülőgép átrepült a terep felett, és néhány bombát dobott le. A gépeket ládába csomagolva hoztuk Angliából, és Doualában szerelték őket sietve össze. Ekkor d'Argenlieu, a *Savorgnan de Brazza* fedélzetén, a *Commandant Dominé* kíséretében befutott a kikötőbe, ahol a *Bougainville* is tartózkodott. Bár a mieink többször megismételték baráti felhívásaikat, a *Bougainville* lőni kezdett. A *Brazza* választüze nyomán az ellenfél hajója kigyulladt. Ezalatt az idegenlégió a repülőtéren megtörte a Vichy-barát egységek ellenállását. D'Argenlieu Têtu tábornokhoz intézett üzenetében nyomatékosan kérte a harc beszüntetését, és ennek nyomán az ellenállás megszűnt. Koenig elfoglalta Libreville-t. Parant, akit Gabon kormányzójává neveztem ki, hivatalba lépett. Sajnos, mintegy húszan elestek.

A *Poncelet* tengeralattjáró előtte való nap kifutott Port Gentil kikötőjéből, és a nyílt tengeren összetalálkozott Cunningham egyik cirkálójával, és megtorpedózta. A cirkáló mélyvízi bombákkal támadta a tengeralattjárót, mire ez feljött a felszínre, és miközben az angol hajó felvette a legénységet a fedélzetre, a parancsnok, de Saussine korvettkapitány, elsülylyesztette a hajóját, és vele együtt önként elmerült.

Port Gentilt kellett még elfoglalni. Ez november 12-én hosszas tárgyalások után, a helyőrség ellenállása nélkül zajlott le. Ennek a végső hadműveletnek egyetlen áldozata Masson kormányzó volt, aki augusztus havában Gabonba ment, de később meggondolta magát. Ez a sajnálatra méltó ember, akit tévedése és annak következményei kétségbeejtettek, Libreville elfoglalása után a *Brazza* fedélzetére ment, majd Port Gentil-ban Crochu ezredesnek, Têtu vezérkari főnökének társaságában partra szállt, és közigazgatás vezetőjét meg a helyőrséget felszólította, hogy ne szálljanak testvérgyilkos harcba. Ez a lépés hozzájárult a katasztrófa megakadályozásához. Masson azonban, akinek idegeit a kiállott megpróbáltatások kimerítették, a hajó visszaindulásakor kabinjában felakasztotta magát.

November 15-én Libreville-be, november 16-án pedig Port Gentilba látogattam. A lakosság túlnyomó többsége örült, hogy lehetetlen helyzetétől megszabadult. Meglátogattam a kórházban a két tábor sebesültjeit, akiket együtt ápoltak. Azután szemügyre vettem a Vichy-párti egységek személyi állományát. Egyesek csatlakoztak a Szabad Franciaországhoz. A többség, akiknek a parancsnok becsületszavát vette, hogy „hűek maradnak a Marsallhoz", az internálást választotta. Ezek Észak-Afrikának a háborúba történt visszatérésekor kezdték meg újból a szolgálatukat, és akkortól fogva, mint sokan mások, bátran teljesítették kötelességüket. Têtu tábornokot a szentlélekrendi atyák vendégszeretetére bíztuk, majd később átszállították a brazzaville-i kórházba. Onnan, 1943-ban, ő is Algírba ment.

Dakar, Vichy és Párizs rádiója a néhány héttel korábban hallatott diadalkiáltások után dühödt szitkozódásban tört ki. Azzal vádoltak, hogy bombáztattam, felégettem és kifosztottam Libreville-t, sőt – Tardy érseken kezdve a sort – neves személyiségeket lövettem agyon. Nyilvánvaló volt, hogy a Vichy-beliek ezekkel a hazugságokkal valami galádságukat akarták takargatni. A dakari ügy idején ugyanis letartóztatták azt a három Szabad

Francia repülőt, akik fegyvertelenül szálltak le Ouakam környékén, továbbá Boislamber-t, Bissagnet-t és Kaouzát, akiket titokban dr. Brunellel együtt felvilágosító munkára a városba küldtem. E „misszionáriusok" közül az események után egyedül Brunelnek sikerült brit Gambiába visszatérnie. Dakar vádjai azt a gondolatot keltették bennem, hogy ott talán a foglyokon akarnak bosszút állani. Amidőn azt javasoltam Boissonnak, hogy Têtu és tisztjei ellenében kellő diszkréció mellett cserélje ki a foglyokat, ajánlatomat a dakari rádió azon nyomban nyilvánosságra hozta, mégpedig tömérdek kihívó sértés kíséretében. Ekkor figyelmeztettem a vichyi főbiztost, hogy elegendő barátját tartom kezemben ahhoz, hogy felelősségre tudjam vonni a börtönében tartott Szabad Franciák életéért. Az ellenfél rádiójának hangneme egy csapásra megváltozott.

Egyébként is különféle jelek mutatták, milyen zavart keltettek az események a vichyi-i hatalombitorlóknál. Az a sekélyes örömérzet, amely a fegyverszünet nyomán keblüket feszítette, hamarosan szertefoszlott. Annak idején azzal indokolták a fegyverletételt, hogy az ellenség végezni fog Angliával. Ez a jóslatuk nem vált be. Másrészt több gyarmatnak de Gaulle-hoz történt csatlakozása, majd a dakari ügy, végül pedig a gaboni eset megmutatta, hogy bár a Szabad Franciaország tud bánni a rádióval, mégsem csak „egy mikrofon körül csoportosult maroknyi zsoldos", hanem valami egészen más. Ezek után Franciaországban már kezdtek kibontakozni egy sajátosan francia megoldás körvonalai, a németek viszont kénytelenek voltak immár számításba venni az ellenállás okozta növekvő nehézségeiket. Már a messzi Afrikában észleltem a kapkodást, amelybe a dolgok ilyetén állása Vichy embereit belekényszerítette.

A dakari eseményeket közvetlenül követő napokban előbb erőszakos cselekményekkel válaszoltak. Marokkói repülőgépek bombákat szórtak Gibraltárra. De utána hamarosan békülékenységgel próbálkoztak. Churchill és Eden táviratai arról tájékoztattak, hogy október elsején Madridban tárgyalások kezdődtek de la Baume nagykövet és brit kollégája, Sir Samuel Hoare között. Rá akarták bírni az angolokat, ne akadályozzák meg, hogy Afrikából hajószállítmányok érkezzenek Franciaországba; ők ugyanis garantálták volna, hogy ezek nem kerülnek a németek kezébe. De la Baume ezen túlmenően Baudouin nevében kijelentette: „Ha az ellenség ráteszi a kezét ezekre az árukra, akkor a kormány Észak-Afrikába helyezi át a székhelyét, és Franciaország az Egyesült Királyság oldalán újból hadba lép."

Rámutattam e kijelentések zűrzavaros voltára, és figyelmeztettem az angolokat, legyenek résen. Nehezen hihető, hogy olyan emberek, akik az államot önmaguk vetették alá az ellenség törvényeinek, és elítélték azokat, akik harcolni akarnak, csak azért váljanak egy csapásra az ellenállás bajnokaivá, mert a hódító olyan árukra teszi rá a kezét, melyeket amúgy is naponta elvesz. Így aztán, bár a londoni kormány bátorítani próbálta Vichy tehetetlen, de jóakaratúnak látszó megnyilvánulásait, bár az angol király és az Egyesült Államok elnöke személyes üzenetet intézett a Marsallhoz, bár az angolok kapcsolatba léptek Weygand-nal, aki most Algírban rendezkedett be, és Noguès-val, aki még mindig Marokkóban tartózkodott, német nyo-

másra hamarosan szertefoszlott minden illúzió. Október 24-én Montoire-ban sor került Pétain és Hitler találkozójára. Hivatalosan is kinyilvánították Vichy együttműködését az ellenséggel. Végül is, november első napjaiban, Vichy véget vetett a madridi tárgyalásoknak.

Ettől fogva nyilvánvaló indokok késztettek arra, hogy a törvényesség jogát egyszer s mindenkorra megtagadjam a hatalom vichyi bitorlóitól, magamat nyilvánítsam Franciaország érdekeinek képviselőjévé, és kormányfunkciókat gyakoroljak a felszabadított területeken. Ezt a mindent magába foglaló ideiglenes hatalmat Köztársaságnak neveztem, s kijelentettem, hogy a teljhatalmú népnek engedelmeskedem, és csak neki tartozom felelősséggel; ünnepélyes kötelezettséget vállaltam, hogy mihelyt a nép visszaszerezte szabadságát, tetteimről számot adok neki. Ezt a bel- és külpolitikai álláspontot október 27-én francia földön, Brazzaville-ban egy felhívásban, két rendeletben és egy alkotmányjogi nyilatkozatban rögzítettem. Ezeket szántam cselekvésem alapokmányának. Ettől az alapokmánytól – nyugodt szívvel mondhatom – sohasem tértem el mindama napig, amelyen – öt esztendővel később – a nemzet választott képviseletének visszaadtam a kezembe ragadott hatalmat. Ezenkívül megalakítottam a Birodalmi Védelmi Tanácsot,*, ezt arra szántam, hogy tanácsadásával segítsen; tagjaivá először Catroux-t, Muselier-t, Cassint, Larminat-t, Sicét, Sautot-t, d'Argenlieu-t és Leclerc-t neveztem ki. Végül pedig a brit kormányhoz intézett november 5-i jegyzékben egyszer s mindenkorra rögzítettem a Szabad Franciaország álláspontját Vichyvel és prokonzuljaival – mint például Weygand-nal és Nougès-val – szemben, akikről ugyanis a konok optimisták el akarták hitetni magukkal, hogy egy napon majd szembeszállnak az ellenséggel. Ugyanakkor felkértem a Szabad Franciaország szövetségeseit, hogy az említett álláspontot tegyék magukévá.

Afrikai vállalkozásunk eredményeit összegezve megállapíthatjuk, hogy ha nem is érte el összes célkitűzéseit, de legalább a Szaharától a Kongóig és az Atlanti-óceántól a Nílus medencéjéig a háborús erőfeszítéseink szilárd alapja teremtődött meg. November első napjaiban felállítottam az e területen folytatandó hadműveleteket irányító parancsnokságot. Éboué, akit Francia Egyenlítői Afrika főkormányzójává neveztem ki, Marchand-nal együtt, aki a csapatok parancsnoka lett, berendezte székhelyét Brazzaville-ben. A Londonból elhívott Lapie lett Csád kormányzója, Cournarie pedig, aki eddig a kormányzót rangban közvetlenül követő közigazgatási tisztviselő volt, Leclerc helyett Kamerun kormányzója lett. Leclerc, bár folytatni szerette volna Doualában megkezdett munkáját, Csádba került, hogy a szaharai hadműveleteket irányítsa. E hadműveletek során kijárta a dicsőség nehéz és lelkesítő iskoláját. Végezetül Larminat, mint polgári és katonai hatalommal felruházott főbiztos, az egész szervezet élére került.

Mielőtt visszaindultam Londonba, megállapodtam vele a következő hónapok hadműveleti tervében. Egyrészt arról volt szó, hogy megindítsuk a gépesített alakulatok és a légierők első támadásait Murzuch és Kufra ellen. Más-

* „Conseil de Défense de l'Empire" (CDE).

részt az volt á feladat, hogy egy vegyes dandárt, valamint egy bombázó légirajt küldjünk Eritreába, hogy bekapcsolódjanak az olaszok elleni harcokba. Ezt az utóbbi expedíciót a közel-keleti hadjáratban végrehajtandó francia beavatkozás kezdetének szántuk. De ezenkívül össze kellett toborozni, ki kellett képezni, fel kellett fegyverezni azokat az alakulatokat, amelyeket arra szántunk, hogy mind a Szaharában, mind pedig a Nílus mentén folyamatosan megerősítsék az elővédeket. Szinte elképzelhetetlen, milyen erőfeszítéseket követelt ez a munkánk, amelynek során mozgósítottuk, kiképeztük, felszereltük, rendeltetési helyükre szállítottuk a rendkívül távoli pontokon harcba vetni szánt csapatokat. Szinte felmérhetetlen az is, milyen csodálatos buzgalommal vett részt mindenki ebben a munkában.

November 17-én távoztam a Szabad Francia Afrikából, és Lagoson, Freetownon, Bathurston és Gibraltáron keresztül visszatértem Londonba. Amíg a repülőgép az őszi esőben alacsonyan suhant az óceán felett, azokra a szinte hihetetlen kitérőkre gondoltam, amelyeken a harcoló franciáknak ebben a különös háborúban keresztül kell vergődniük ahhoz, hogy elérjék a németeket és az olaszokat. Felmértem az úton tornyosuló akadályokat, amelyek közül a legnagyobbakat, sajnos! más franciák gördítették elénk. Ugyanakkor azonban bátorított a lelkesedés, amelyet a nemzeti ügy szított azokban, akik azt szabadon szolgálhatták. Arra gondoltam, mekkora tettekre sarkalja őket ez a világméretű vállalkozás. Bármennyire kegyetlen is a valóság, talán úrrá tudok rajta lenni, mert módom van rá – mint Chateaubriand mondotta –, hogy „álmaik erejével vezessem oda a franciákat".

London

Londonban ezen a télelőn ködbe burkolóztak a lelkek. Az angolok hangulata feszült és komor volt. Büszkék voltak ugyan rá, hogy megnyerték a légi csatát, és hogy a partraszállás fenyegető veszélye csökkent, de a romeltakarítás közben már újabb gondok nyomasztották őket és szegény szövetségeseiket.

Dühöngött a tengeralattjáró-háború. Az angol nép fokozódó aggodalommal szemlélte, hogy a német tengeralattjárók, repülőgépek, gyorsnaszádok pusztítják a hajókat, amelyektől a háború alakulása, de még a fejadagok nagysága is függ. A minisztériumok és a hivatalok legfőbb problémája a *shipping** volt. A tonnatartalom lidércnyomássá, mindenekfelett uralkodó zsarnokká lett. Anglia élete, dicsősége forgott napról napra kockán a tengeren.

Keleten megkezdődött a harci tevékenység. Vichy árulása nyomán a Földközi-tenger megközelíthetetlenné vált a lassú brit hajókaravánok számára. A csapatoknak és a hadianyagnak, amelyet London Egyiptomba küldött, meg kellett kerülniük a Fokföldet, s e tengeri út hossza a Föld kerületének a fele volt. Az Indiából, Ausztráliából, Új-Zélandból Angliába érkező szállítmányoknak szintén végeláthatatlan tengeri utat kellett megtenniök. Viszont a nyersanyag, a fegyverzet, az élelmiszer – 1941-ben 60 millió tonna –, amelyet Anglia ipara, hadserege, lakossága szükségleteire importált, csakis a távoli Amerikából, Afrikából vagy Ázsiából érkezhetett. Óriási tonnatartalom és számottevő fegyveres védelmi kíséret kellett hozzá, hogy a rakományok az irdatlan távolságokon át megtett zegzúgos hajóút után Mersey és Clyde kikötőibe folyamatosan érkezhessenek.

A britek nyugtalanságát még csak fokozta, hogy semelyik irányból sem tárultak fel bíztató távlatok. Sok angol azt remélte, hogy az angol városok elleni bombatámadások és a Royal Air Force győzelme nyomán Amerika hadba lép. De nem így történt. Az Egyesült Államokban ugyan a hangulat Hitlerrel és Mussolinival szemben ellenséges volt, és Roosevelt elnök közvetlenül november 5-én történt újraválasztása után diplomáciai lépésekben és nyilvános nyilatkozatokban is hangsúlyozta, igyekszik Amerikát a beavatko-

* Szállítás, hajófuvar.

zás felé irányítani, Washington hivatalos magatartása azonban a semlegesség maradt, ezt egyébként a törvény is előírta. Az angoloknak ezen a komor télen aranyban és devizában kellett megfizetniök mindazt, amit az Egyesült Államokban vásároltak. A kongresszus és a sajtó még azt a közvetett segítséget is árgus szemekkel figyelte és bírálta, amit az elnök ügyes jogi fondorlatok révén az angoloknak juttatott. Így aztán az angolok a szükségleteik fedezésére reájuk kényszerített fizetések gyorsuló üteméből közeledni látták az időt, amikor – fizetőeszközök híján – nem tudják már megkapni azt, amire a harcban szükségük lenne.

Ami Szovjet-Oroszországot illeti: a Reichhel kötött egyezséget egyetlen repedés sem látszott gyengíteni. Sőt, Molotov két berlini látogatása után a januárban megkötött német–orosz kereskedelmi egyezmény segítséget nyújtott Németország ellátásához. Másrészt 1940 októberében Japán aláírta a háromhatalmi egyezményt, ezzel fenyegetően kinyilvánította szolidarítását Berlinnel és Rómával. Ugyanakkor megvalósulni látszott Európa egysége német hegemónia alatt. Magyarország, Románia és Szlovákia novemberben csatlakozott a Tengelyhez. Franco San Sebastiánban, Mussolini pedig Bordigherában találkozott Hitlerrel. Végül pedig Vichy, amely a fegyverszünet meghagyta maradék függetlenségének a látszatát sem tudta fenntartani, tevékeny együttműködést kezdett a betolakodókkal.

Míg odakünn ilyen sötét volt a látóhatár, az országon belül is igen súlyos terhek nehezedtek a brit népre. A mozgósítás húszmillió férfit és nőt küldött a hadseregbe, az üzemekbe, a mezőgazdaságba, a polgári védelembe. A fogyasztást minden vonalon szigorúan korlátozták, és a bíróságok rendkívüli szigorral számoltak le a feketepiaccal. Az ellenség légi tevékenysége ugyan már nem törekedett döntő eredményekre, de tovább rombolta a kikötőket, az ipart, a vasutakat, hamarosan porba döntötte Coventryt, a londoni Cityt, Portsmouth-t, Southamptont, Liverpoolt, Glasgow-t, Swansea-t, Hullt stb., éjszakáról éjszakára nem hagyván aludni a lakosságot, kimerítve a légoltalom és a légvédelem személyzetét, tömegével kényszerítve az embereket arra, hogy éjszaka pincékben, óvóhelyeken, sőt Londonban a metróállomásokon keressenek menedéket. 1940 végén a szigetükön ostromlott angolok úgy érezték, hogy az alagút legsötétebb pontjához érkeztek.

A briteket sújtó megannyi megpróbáltatás nem könnyítette a velük való kapcsolatainkat. Saját gondjaikra összpontosították figyelmüket, s a mi problémáink időszerűtlennek tetszettek nekik. Bonyolultabbá tettük dolgaikat, ennek következtében egyre inkább arra törekedtek, hogy beolvasszanak bennünket. Mind közigazgatási, mind pedig politikai szempontból valóban egyszerűbb lett volna nekik, ha a Szabad Franciákat az angol haderőkbe és igazgatási szervekbe beiktatott egységként, nem pedig becsvágyó és követelőző szövetségesként kezelhetik. Ráadásul ebben az időszakban, amikor a háború megmerevedett, a nélkülözés viszont dühöngött, a londoni vezető körök nem nagyon hajlottak sem újításokra, sem pedig arra, hogy gyors döntéseket hozzanak. A sürgető, de megoldhatatlan problémák közepette a vezérkarok és a minisztériumok természetesen a kérdéseket függőben hagyó halogatás politikáját folytatták, hatásköri összeütközések keletkeztek között-

tük, a kormány pedig, a parlament és a sajtó bírálatának tüzében, nehezen jutott a döntésekhez szükséges egyöntetű álláspontra. „Ön tudja, mit jelent a koalíció – mondotta nekem egy napon Churchill. – Nos hát! A brit kabinet aztán igazi koalíció."

A Szabad Franciaországnak viszont mindenre sürgősen volt szüksége. A nyári és őszi rögtönzések után, a tavaszra tervezett új vállalkozások előtt rendkívül fontos volt, hogy az angoloktól megkapjuk a szükséges felszerelést, de ugyanakkor feltétlenül meg akartuk őrizni velük szemben a függetlenségünket. Ebből a helyzetből természetszerűleg számos surlódás adódott.

Szervezetünk alkalmi és összetett jellege bizonyos mértékig indokolta a britek óvatosságát, de meg is könnyítette beavatkozásukat. Elkerülhetetlen volt, hogy a Szabad Franciaország, amelyet sebtében, egyénenként toboroztak össze, nem lelte meg azonnal belső egyensúlyát. A Londonban működő minden egyes tagozat – szárazföldi hadsereg, haditengerészet, légierő, pénzügyi, külügyi, gyarmati közigazgatási, tájékoztatásügyi és a Franciaországhoz fűződő kapcsolatokat fenntartó részleg – egyaránt arra törekedett, hogy használjon az ügynek. De a tapasztalat és az összetartó erő rettenetesen hiányzott. E mellett egyes személyek kalandvágya, vagy egyszerűen az, hogy kénytelenek voltak alkalmazkodni egy közhivatal szabályaihoz, és az ottani kötelességteljesítéshez, kellemetlen zökkenőket okozott a gépezetben. Így történt, hogy afrikai tartózkodásom idején André Labarthe kilépett közigazgatási részlegünkből. Muselier tengernagy pedig összetűzött más szolgálati ágazatokkal. A Carlton Gardensben keserű személyi összecsapások és irodai tragikomédiák fordultak elő, melyek megbotránkoztatták önkénteseinket és nyugtalanították szövetségeseinket.

Visszatértemkor, november végén, azonnal hozzáláttam, hogy rendet teremtsek az emberek és az ügyek között. De alighogy hozzáláttam ehhez az átszervezési munkához, máris meg kellett küzdenem az „Intelligence"* által tévútra vezetett brit kormány egy igen durva tévedésével.

Az Angliát uraló ostromláz nyüzsgőbbé, ügybuzgóbbá tette a hírszerző és biztonsági szerveket. Nyilvánvaló volt, hogy az „Intelligence", amely az angoloknak nemcsak szolgálat, hanem szenvedély is, a Szabad Franciaországfelé is kinyújtotta csápjait. A szervezet munkatársai között voltak jó szándékúak, de akadtak kevésbé jóhiszeműek is. Egyszóval az angol kormány néhány túlbuzgó ügynök bujtogatására egyszer csak olyan sebet ejtett a Szabad Franciaországon, amelynek kis híján súlyos következményei lettek.

Január elsején este Shropshire-ban, családom körében tartózkodtam. Eden, aki kevéssel előbb került az Egyesült Államokba nagykövetnek kinevezett Lord Halifax helyére, kéretett, hogy sürgősen keressem fel a brit külügyminisztériumban. Másnap reggel egyenesen odamentem. Eden izgatottnak látszott.

– Sajnálatos dolog történt – mondotta. – Bizonyíték került a kezünkbe arra vonatkozóan, hogy Muselier tengernagy titokban kapcsolatban áll Vichyvel, és megkísérelte Darlan kezére játszani a dakari expedíció kidolgozás alatt

* Intelligence Service – a brit titkosszolgálat.

levő tervét, továbbá azt tervezi: kiszolgáltatja nekik a *Surcouf*ot. A miniszterelnök, mihelyt erről értesült, utasítást adott a tengernagy letartóztatására. Eljárását a brit kabinet jóváhagyta. Muselier tehát börtönben ül. Nem általtjuk magunkat a tekintetben, milyen hatást vált ki ez a szörnyű história Önöknél és nálunk. De feltétlenül cselekednünk kellett, mégpedig azonnal.

Eden ezután megmutatta a bizonyítékokat, amelyekre a vád támaszkodott. Ezek a londoni francia konzulátus – ott még működött egy vichyi tisztviselő – fejlécével és pecsétjével ellátott nyomtatványára gépelt jegyzetek voltak Rozoy tábornoknak, a légügyi misszió nemrég hazatelepített volt vezetőjének látszólagos aláírásával. A jegyzetek a Muselier tengernagy által Rozoynak szolgáltatott állítólagos felvilágosításokról számoltak be. Úgy tudták, hogy Rozoy az értesüléseket továbbadta egy Londonban működő délamerikai követségnek, hogy onnan Vichybe jussanak. De – mint Eden mondta – „az »Intelligence« szemfüles ügynökei útközben megkaparintották az okmányokat. A brit hatóságok – tette hozzá – aprólékos vizsgálat után sajnos kénytelenek voltak meggyőződni az okmányok hitelességéről".

Bár szinte elkábultam, mégis azonnal az volt az érzésem, hogy „ez már több a soknál", és hogy csakis valamilyen mesterkedésből származó szarvashibáról lehet szó. Mindjárt meg is mondtam ezt Edennek, és hozzátettem: magam nézek utána a dolognak, addig viszont e furcsa históriával kapcsolatban teljes fenntartással élek.

Eleinte még csak nem is gondoltam arra, hogy ezt a históriát valamelyik brit szervezet égisze alatt eszkábálták össze, így hát az egész mesterkedést Vichynek tulajdonítottam. Azt hittem, hogy a vichyi kormány hívei gyártották és hagyták Angliában ezt az időzített bombát. Negyvennyolc órai tájékozódás és megfontolás után elmentem az angol miniszterhez, és a következőket jelentettem ki:

– Az okmányokat mind szövegük, mind pedig állítólagos forrásuk rendkívül gyanúsakká teszi. Semmi esetre sem bizonyító erejűek. Egyáltalán nem igazolják egy francia tengernagy sértő letartóztatását. A letartóztatottat még csak meg sem hallgatták. Nekem nem adnak lehetőséget, hogy meglátogassam. Minderre nincs semmi ok. A legkevesebb, amit e pillanatban elvárunk, hogy Muselier admirális kiszabaduljon a börtönből, és tisztességesen bánjanak vele mindaddig, amíg ezt a sötét históriát tisztázzák.

Eden zavarba jött, de nem volt hajlandó kívánságomnak eleget tenni; azt állította, hogy a brit szervek alapos vizsgálatot folytattak. Levélben, majd memorandumban tiltakoztam. Felkerestem Sir Dudley Pound tengernagyot, a brit flotta főparancsnokát, hivatkoztam a tengernagyok szolidarítására, és kértem, lépjen közbe, hiszen egy vele egyenrangú tiszt becsületébe gázolnak. Lépéseim nyomán a brit hatóságok magatartása bizonyos fokig habozóvá vált. Így aztán elértem, hogy – amint követeltem – a Scotland Yardon találkozhassam Muselier-vel, nem a zárkában, hanem egy irodahelyiségben, őrség és tanú nélkül, hogy így mindenkinek megmutathassam, neki magának pedig megmondhassam: a vádaskodást, amelynek áldozatul esett, visszautasítom. Végül is különböző jelekből arra a feltételezésre jutottam, hogy az ügyben annak a két személynek a keze van, akiket afrikai tartózkodásom

idején francia egyenruhában, de az angolok sürgető kívánságára építettek be a „biztonsági szolgálatunkba". Hívattam őket, és rémületük láttán meggyőződtem, hogy minden bizonnyal az „Intelligence" által kifőzött mesterkedésről van szó.

Január 8-án kérettem Spears tábornokot, és hivatalosan is megerősítettem: bizonyságot szereztem az ügyről. Kijelentettem: huszonnégy órai haladékot adok a brit kormánynak a tengernagy szabadlábra helyezésére, és arra, hogy elégtételt szolgáltasson neki, különben a Szabad Franciaország, bárminő következménnyel járjon is ez, minden kapcsolatot megszakít Nagy-Britanniával. Spears még ugyanazon a napon restellkedve felkeresett, és elmondta, hogy a tévedést elismerték, az „okmányok" hamisítványok, a bűnösök vallomást tettek, és Muselier-t szabadon bocsátották. Másnap meglátogatott a főállamügyész, és közölte velem, hogy eljárást indítanak a cselszövés értelmi szerzői, nevezetesen több brit tiszt ellen, és kért, jelöljek ki valakit, aki a Szabad Franciaország nevében figyelemmel kíséri a vizsgálatot és a pert. Ezt meg is tettem. Délután a Downing Streeten Churchill és Eden szemmel láthatóan igen zavartan és bosszankodva a brit kormány nevében is elnézést kértek, és megígérték, hogy elégtételt szolgáltatnak Muselier-nek az őt ért sérelemért. Az ígéretet valóban meg is tartották. Az angolok és a tengernagy egymás iránti magatartása annyira megváltozott, hogy ez a változás hamarosan már túlságosan is feltűnő lett, amint azt a továbbiakban majd látni fogjuk.

Nem titkolom, hogy ez a sajnálatos incidens kidomborította a szövetségeseinkkel kapcsolatos mindennapos helyzetünk kényes voltát, és nagyon is befolyásolta a brit államhoz fűződő kapcsolatainkra vonatkozó elgondolásaimat. E sajnálatos eset közvetlen következményei azonban nem minden vonatkozásban voltak hátrányosak. Az angolok ugyanis szemmel láthatóan igyekeztek jóvá tenni hibájukat, és a függő kérdések megtárgyalásában készségesebbnek mutatkoztak.

Így azután január 15-én aláírtam Edennel a brit területen tartózkodó Szabad Franciákra vonatkozó „jogi illetékességi" megállapodást, amely kimondotta „a francia katonai törvénykezés szabályai szerint működő" bíróságaink illetékességét. Ezenkívül tárgyalásokat tudtunk kezdeni az angol kincstárral egy pénzügyi, gazdasági és valutáris kérdésekre vonatkozó megállapodás kidolgozására. Mi Cassint, Plevent és Denis-t bíztuk meg ezekkel a tárgyalásokkal, amelyek március 19-én eredményesen fejeződtek be.

A fő gondunk az volt, hogy valahogyan kijussunk a szükségmegoldások rendszeréből. Hogyan szervezzük meg egységesen az Afrikában és Óceániában csatlakozott területek életét, hiszen nincs sem bankunk, sem fizető eszközünk, sem közlekedési és hírközlési hálózatunk, sem pedig külföldön elismert kereskedelmi képviseletünk. Hogyan tartsuk fenn a Szabad Franciaországnak a világ minden táján szétszórt haderőit? Hogyan számoljuk el annak a hadianyagnak és azoknak a szolgáltatásoknak az értékét, amelyeket szövetségeseinktől kapunk, illetve amelyet mi adunk nekik? Az egyezmény értelmében minden elszámolásnak – bármire vonatkozzék is – Londonban az angol kormány és de Gaulle tábornok között, és nem a helyi francia ható-

ságokkal a körülmények szeszélyének befolyása alatt kell megtörténnie. Az átváltási árfolyamot font sterlingenként 176 frankban szabtuk meg, vagyis a Vichy kötötte fegyverszünet előtt érvényes átváltási árfolyamon.

Ugyanezen politikát követve kissé később megalapítottuk a Szabad Franciaország Központi Pénztárát. E pénztárnak kellett minden fizetést teljesítenie: zsoldot, ellátmányt, vásárlások ellenértékét stb., és ide kellett befolynia minden összegnek: területeink pénzügyi hozzájárulásának, a Brit Államkincstár előlegeinek, a külföldön élő franciák adományainak stb. Ez a pénztár lett azután a világon szétszórt Szabad Franciaország egyetlen jegybankja. Ebből adódott, hogy a de Gaulle-hoz történt csatlakozással erkölcsileg egymáshoz kapcsolt egységek közigazgatása és gazdasági élete is szilárdan központosítottá vált. A rögtönzött és rendkívül szétszórt területekből álló államalakulat azért válhatatott mégis egységessé, mert sem költségvetési, sem gazdasági, sem pedig politikai vagy katonai szempontból nem létezett kiváltságos, a többitől függetlenül működő intézményünk, és mert Anglia vállalta, hogy elkerüli a pénzügyi eszközökkel történő bárminemű helyi beavatkozást.

Mialatt bázisainkat megszilárdítottuk a tengeren túl, közben legfőbb gondunk az anyaország volt. Mit tegyünk? Hogyan? Mi módon? Egy Franciaországban indítandó akcióhoz nem volt eszközünk, és még azt sem láttuk, hogyan kezdhetnénk a dolgokhoz, ennek ellenére roppant nagyszabású tervek kísértettek bennünket, mert reméltük, hogy franciák tömegei is mellénk állnak. Nem kevesebbre gondoltunk tehát, mint olyan szervezet megteremtésére, amely lehetővé teszi egyrészt, hogy az ellenség területén a szövetséges hadműveletek támogatására felderítést végezzünk, másrészt az országban széles körű ellenállást szervezzünk, és olyan haderőket szereljünk fel, amelyek az adott pillanatban majd a németek hátában harcolnak a felszabadításért. Végezetül pedig e szervezet feladatául szántuk a győzelem után esedékes nemzeti újjászervezés előkészítését is, az ország életének újraindítását. Ám mindezt úgy akartuk létrehozni, hogy a franciáknak a közös háborús erőfeszítésekhez való e sokrétű hozzájárulása valóban Franciaország javát szolgálja, és ne csak a szövetségeseknek közvetlenül tett szolgálatok rendszere legyen.

A titkos akciók mezején azonban valamennyien újoncok voltunk. Hiszen erre a helyzetre, amelybe az országot taszították, Franciaországban sohasem történt semmiféle előkészület. Tudtuk, hogy a francia hírszerző szolgálat Vichyben legalább részben működik. Értesültünk róla, hogy a hadsereg vezérkara igyekszik a fegyverszüneti bizottság elől elvonni bizonyos hadianyagkészleteket. Sajtettük, hogy a hadseregben egyesek, arra a feltételezésre alapozva, hogy az ellenségeskedések újból megkezdődnek, igyekeznek felkészülni. Ezek az össze nem függő próbálkozások egy olyan rezsim égisze alatt történtek, amelynek létalapja éppen az volt, hogy ezeket a erőfeszítéseket ne hasznosítsa. Emellett ennek a rezsimnek a hierarchiája sohasem kereste, de még csak el se fogadta a Szabad Franciaországhoz fűződő legcsekélyebb kapcsolatot sem. Mindent összevéve, nem volt semmi, amihez akciónk az anyaországban kapcsolódhatott volna. A semmiből kellett megteremteni a szervezetet, amelynek ezen a döntő fontosságú hadszíntéren kellett működnie.

Pedig a jelöltek igazán nem hiányoztak környezetemben. Szinte a sors szeszélyes előrelátása következtében úgy adódott, hogy 1940-ben a felnőtt nemzedék egy része már eleve a titkos tevékenységhez vonzódott. A két háború között az ifjúságot elbűvölték a *2e Bureau*, a titkosszolgálat kalandjai, a detektívhistóriák, a rajtaütésekről és összeesküvésekről szóló történetek. A könyvek, a hírlapok, a színház, a mozi nagyban foglalkozott olyan többékevésbé képzeletbeli hősök kalandjaival, akik seregével hajtották végre hazájuk szolgálatában titokban a dicső tetteket. Ez a lélektani helyzet megkönnyítette a különleges feladatokra való toborzást. De egyben azzal a veszéllyel is járt, hogy romantika, könnyelműség vagy olykor éppen szélhámosság szövi át ezt a munkát, pedig az ilyesmi súlyos bajokat okozhatott. Nem volt egyetlen terület sem, ahol több vállalkozó jelentkezett volna, de ezeknek a vakmerőségén kívül a legnagyobb komolyságról is tanubizonyságot kellett tenniük.

Szerencsére akadtak megfelelő emberek. Dewavrin őrnagy, aki Passy néven működött, lett a főnökük. Semmi sem készítette fel Passyt erre az egyedülálló feladatra. Véleményem szerint jó is volt ez így. Mihelyt megkapta beosztását, magával ragadta a feladat iránt érzett józan szenvedély, amely jóban-rosszaban jócskán segítette titokzatos útján. A Franciaországban folytatott akció drámai hétköznapjai során Passy – előbb Manuel, majd később Vallon, Wybot, Pierre Bloch és mások segédletével – a gondok, az intrikák, a csalódások áradatában felszínen tartotta a hajót. Ami őt magát illeti, Passy le tudta küzdeni averzióit, és meg tudta óvni magát az elbizakodottságtól, holott az ilyenfajta tevékenységnek ezek a szokásos démonjai. Így aztán, bár a tapasztalatok gyarapodásával a Központi Hírszerző és Akcióiroda (BCRA)* átment bizonyos változásokon, Passyt minden viszontagságon át a helyén hagytam.

A legsürgetőbb feladat az volt, hogy francia földön megteremtsük a szervezet magvát. A britek azt szerették volna, ha csak ügynököket küldünk, akik egymástól függetlenül meghatározott objektumokra vonatkozó értesüléseket szereznek az ellenség rovására. Ez a kémkedés módszere volt. De mi alaposabb munkát akartunk végezni. Tekintve, hogy az akciónak Franciaországban kellett kibontakoznia, olyan lakosság körében, ahol, úgy gondoltuk, bőven találunk jóakaratra, ezért egész hálózatokat akartunk kiépíteni. Úgy véltük, hogy akkor érjük el a legjobb eredményt, ha a hálózatok összefogják egymással a kiválogatott embereket és szervezetten tartják velük a kapcsolatukat. D'Estienne, d'Orves és Duclos a La Manche-on át szállt partra; Fourcault Spanyolországon keresztül jutott haza, Robert és Monnier Tuniszból ment Máltára, és onnan került vissza Észak-Afrikába, megszerezve az első tapasztalatokat. Nem sokkal később kezdte meg titkos ügynöki munkáját Rémy, aki ezen a téren szinte lángésznek bizonyult.

Nos, elkezdődött a harc az eddig ismeretlen terepen. A BCRA megkezdte munkáját, hónapról hónapra, pontosabban egyik holdtöltétől a másik holdtöltéig, hiszen az akciók sikere nagyrészt az éjszaka e vándorától függött: har-

* „Bureau Central de Renseignements et d'Action" – a továbbiakban a francia rövidítéssel: BCRA.

csokat toborzott a titkos háborúra, utasításokat adott a bevetett egységeknek, jelentéseket dolgozott fel, szállítmányokat juttatott el dereglyéken, tengeralattjárókon és repülőgépeken, megszervezte a behatolást Portugálián és Spanyolországon keresztül, ejtőernyős expedíciókat irányított, kapcsolatot épített ki a franciaországi önkéntesekkel, szemleutakat tartott és fenntartotta az összeköttetést mindkét irányban, rádióadók és egyezményes jelek révén megszervezte a hírszolgálatot, együttműködött a szövetséges szervekkel, amelyek közölték vezérkaraik kívánságait, hadianyagot adtak, és megkönnyítették vagy éppen megnehezítették a dolgokat. A későbbiekben a szélesedő akció kiterjedt a Franciaországban működő fegyveres csoportokra és különféle tevékenységet végző ellenállási mozgalmakra. De ezen a komor télen még egyáltalában nem tartottunk ott!

A várakozási időszakban tehát olyan *modus vivendi*t kellett teremteni, amely lehetővé tette, hogy a BCRA működhessen, de francia maradhasson. Ez valóban bravúros vállalkozás volt. Igaz, a britek megértették, milyen előnyökkel járhat a hírszerzés szempontjából – eleinte csak ez érdekelte őket – a franciák közreműködése. Az érdekelt angol szervek azonban főként közvetlen együttműködést akartak. Így hát azon nyomban megkezdődött a nyílt versengés: mi azt hangoztattuk, hogy a franciáknak erkölcsi és törvényszabta kötelezettsége, hogy ne épüljenek bele egy idegen szervezetbe; az angolok viszont arra használták fel adott lehetőségeiket, hogy saját maguknak igyekezzenek ügynököket szerezni, majd később hálózatokat kiépíteni.

Amint egy francia Angliába érkezett, legalábbis ha nem volt ismert személyiség, az „Intelligence" máris megdolgozta a Patriotic School* helyiségeiben, és felszólította, hogy lépjen be valamelyik brit titkosszolgálatba. Csak sorozatos nyomás és ígérgetés után engedték hozzám jönni. De ha netalán beadta a derekát, elszigetelték tőlünk és nem láttuk többé. Az angolok ügynökeik toborzására Franciaországban is kettős játékot űztek, „de Gaulle és Nagy-Britannia ugyanaz!" – mondogatták. Anyagi eszközök tekintetében szinte teljesen szövetségeseinktől függtünk, és néha csak makacs alkudozás után kaptuk meg ezeket. Érthető, milyen torzsalkodásokat okozott ez a gyakorlat. Igaz, az angolok gyakran súrolták a tűrési határt, de sohasem lépték túl. A kellő pillanatban mégis engedték, és legalább részben eleget tettek felszólításainknak. Ilyenkor aztán megkezdődött a hasznos együttműködés időszaka, míg egy napon azután váratlanul új viharok törtek ki.

De mindannak, amit tenni igyekeztünk, bármilyen szempontból csak úgy volt értelme, ha a francia közvélemény követ minket. Június 18-án, amikor életemben először beszéltem a rádióban, nem minden káprázat nélkül képzeltem magam elé a hallgatóimat. Ekkor jöttem rá, mekkora szerepe lesz vállalkozásunkban a rádiós propagandának.

Az angolok – egyéb érdemeik mellett – azon nyomban rájöttek, mekkora hatása lehet egy „szabad rádiónak" a leigázott népekre és ezt a hatást mesterien fel is használták. Azonnal nekiláttak francia propagandájuk megszervezéséhez. De ebben is, mint minden egyéb téren, őszintén kedvezni akartak

* Hazafias Iskola. – A brit titkosszolgálat lélektanilag itt gyúrta meg a beszervezésre kiszemelt külföldi ügynökeit.

ugyan de Gaulle és a Szabad Franciaország nemzeti visszhangjának, de hasznot is akartak húzni belőle, mégpedig úgy, hogy az irányítás az ő kezükben legyen. Nekünk viszont az volt a véleményünk, hogy csakis a magunk nevében beszélhetünk. Ami engem illet, magától értetődően semmiféle bírálatot, de még külső véleményt sem fogadtam el arra nézve, amit Franciaországnak mondani szándékoztam.

Ezek az eltérő álláspontok végül is egy olyan kompromisszumban rendeződtek, hogy a Szabad Franciaország naponta kétszer ötperces műsoridőt kapott. Ezenkívül, és tőlünk függetlenül működött Jacques Duchesne újságíró, a BBC alkalmazottja vezetésével a „Franciák beszélnek franciákhoz" híres munkacsoportja. Több Szabad Francia, köztük Jean Marin és Jean Oberlé jóváhagyásommal részt vettek ebben a munkában. Egyébként megállapodás volt arra, hogy ez a munkacsoport velünk szoros kapcsolatban álljon. Ez hosszú ideig így is volt. Meg kell mondanom, hogy már csak a csoport tehetséges volta és kitűnő munkája miatt is, tőlünk telhetően együttműködtünk velük. Ugyanígy jártunk el egyébként a *France Libre* folyóirattal is, amely Labarthe és Raymond Aron kezdeményezésének köszönhette létét. Hasonlóan kezeltük az Agence Française Indépendante-ot (Független Francia Hírügynökség) és a *France* című lapot. Az egyik a Bourdan álnéven dolgozó Maillaud, a másik pedig Comert irányításával, a brit tájékoztatásügyi minisztérium közvetlen támogatásával működött, de velünk szerves kapcsolatban egyik sem állott.

Szórványos incidensekkel tarkítva mindaddig úgy haladtak az események, amíg és ahogy Anglia és a Szabad Franciaország érdekei és politikája párhuzamos maradt. Később válságok következtek, és ezek során a „Franciák szólnak franciákhoz", az Agence Française Indépendante és a *France* című lappropagandistái a viszálykodásban nem álltak a mi oldalunkra. Igaz, a brazzaville-i adó antennái révén mindig módunk nyílt arra, hogy mindazt, amit jónak láttunk, nyilvánosságra hozzuk. Szerény afrikai rádióadónk kezdettől fogva aktívan működött, és jómagam is gyakran használtam. De nagyobbítani és fejleszteni akartuk. A szükséges berendezéseket Amerikában rendeltük meg. Sok türelembe tellett, amíg megkaptuk, és sok dollárt kellett érte kifizetni. De intrikákat és túllicitálást is le kellett szerelnünk ahhoz, hogy a berendezések birtokába jussunk. Végül is 1943 tavaszán Kongóban a hőskorszak kicsiny berendezésének helyére került a Harcoló Franciaország nagy rádióadója.

Érthető, mekkora fontosságot tulajdonítottunk rövidke londoni adásainknak. Napról napra felelősségtudattal lépett a stúdióba az, aki nevünkben szólt. Ismeretes, hogy a leggyakrabban Maurice Schumann beszélt. Közismert az is, hogy mekkora tehetséggel szólott. Körülbelül hetenként egyszer én beszéltem. Meghatott a tudat, hogy szinte papi szolgálatot végzek a hallgatók milliói számára, akik a szorongattatásban ördögi zavarás közepette figyelik szavaimat. Nagyon hétköznapi problémákról beszéltem: a háború menetéről, amely bizonyította, hogy a fegyverletétel hiba volt; a nemzeti büszkeségről, amely az ellenség mindennapos jelenléte láttán mélységesen felkavarta a lelkeket; végül pedig a győzelemről és annak reményéről, hogy „Miasszonyunk, Franciaország" majdan ismét nagyságában tündököl.

Bármennyire kedvező volt is az eredmény, meg kellett állapítanunk, hogy mindkét övezetben az emberek a tétlenségre hajlottak. Igaz, hogy mindenütt elégedetten, gyakran szinte áhítattal hallgatták a londoni rádiót. A montoire-i találkozót keményen elítélték, megható jel volt, hogy a párizsi diákság november 11-én „két póznával"* vonult a Diadalívhez; menetét a Wehrmacht puskalövésekkel és gépfegyvertűzzel oszlatta szét. Laval pillanatnyi menesztése a hatalombirtokló körök átcsoportosítására irányuló erőtlen próbálkozásának bizonyult. Január elsején, kérésemre, a franciák nagy része különösen a megszállt övezetben, egy óra hosszat, „a remény órájában", otthonában maradt és kiürültek az utcák meg a terek. De egyéb jele nem volt annak, hogy a franciák jelentős számban tettekre szánták el magukat. Az ellenségnek a megszállott területen semmiféle kockázata se volt. Vichy tekintélyét igen kevesen vitatták. Maga a Marsall nagyon népszerű maradt. Nyilvánvaló bizonyítékát szolgáltatta ennek egy hozzánk is eljutott film, amelyet Pétain Közép- és Dél-Franciaországban tett látogatásain forgattak. Alapjában véve a nagy többség hinni akarta, hogy Pétain ravaszkodik, és ha eljön a napja, újra fegyvert fog. Az általános hiedelem szerint a Marsall és én titokban megegyeztünk. Végeredményben a propaganda egymagában nem sokat nyomott a latban. Minden az eseményektől függött.

Az adott időpontban az afrikai csatáról volt szó. A Szabad Franciaország kezdett benne szerepet játszani. Július 14-én közvetlen kapcsolatba léptem Wavell tábornokkal, a közel-keleti brit főparancsnokkal, és felkértem, szervezze egységekbe a működési körzetében található francia katonaságot, és küldje Djiboutiba, erősítésül, Legentilhomme tábornoknak. Később, amikor a Francia Szomáli-partról bebizonyosodott, hogy elfogadja a fegyverszünetet, elértem Wavellnél, hogy a júniusban Ciprus szigetén a Szabad Franciaországhoz csatlakozott, és az egyiptomi franciákkal kiegészített tengerészgyalogos zászlóalj az angoloknak Cirenaicában, Tobruk és Derna ellen indított első támadásában részt vegyen. Franciaországban, és azon kívül is, sok hazafi érzett lelkesítő izgalmat annak hallatára, hogy Folliot őrnagy bátor zászlóalja a Sidi Barraninál vívott harcokban már december 11-én kitüntette magát. De a nagy feladat: az Egyenlítői Afrikából a Vörös-tengeren át eljuttatni egy hadosztályt – sajnos! könnyű hadosztályt –, és elérni, hogy ez a hadosztály önállóan vegyen részt a hadműveletekben.

A brit parancsnokság ugyanis tavasszal Eritreában és Etiópiában akart erőteljesen akcióba lépni, mégpedig úgy, hogy mielőtt a Földközi-tenger partján más feladatokba kezdene, d'Aoste herceg hadseregét felszámolja. A nagy távolság ellenére is akartam, hogy a francia csapatok első lépcsője az akcióban részt vegyen. December 11-én és 18-án kiadtam a szükséges utasításokat Larminat-nak és Catroux-nak. Egy idegenlégiós ezredről, egy Csád-beli szenegál zászlóaljról, egy tengerészgyalogos századról, egy harckocsi századról, egy tüzér ütegről és a segédszolgálatos alakulatokról volt szó. Az egésznek Monclar ezredes volt a parancsnoka. Máris az angolok oldalán harcolt egy szpáhi osztag, amelyet Jourdier őrnagy 1940 júniusában hozott el Szíriából, és néhány repülő, akik Dodelier századossal érkeztek Tuniszból, má-

* Jelképes utalás az azonos hangzású *de Gaulle* és a „hét pózna" jelentésű *deux gaules* szavakra.

sok pedig Rayaqból, Cornez és de Maismont hadnagyok vezetésével. Wavell hozzájárulásával intézkedtem, hogy a légió Port Sudan-i rendeltetéssel hajózzon be; a harckocsik és a tüzérség ugyancsak tengeren követik majd őket. A Csád-beli zászlóalj apró helyi teherautókon egész egyszerűen a sivatagi csapásokon Khartoum felé indult. A zászlóalj egyébként, a tapasztalt Afrikaszakértők pesszimista jóslatai ellenére, nehézség nélkül megérkezett, és február 20-tól kezdve, Garbay őrnagy parancsnoksága alatt, részt vett a Kub-Kub körüli harcokban, méghozzá jelentős sikerrel. A továbbiakban négy másik szenegáli zászlóalj csatlakozott hozzájuk. Együttvéve jelentékeny ütőerőt képviseltek. Folytatásként egy francia bombázó csoportot szándékoztunk Khartoum felé küldeni. A kötelék Angliából hozott Blenheim gépekkel volt felszerelve. Végezetül a Vörös-tengerre indult a két derék ágyúnaszád, a *Savorgnan de Brazza* és a *Commandant Duboc*.

Mennyivel jelentősebb lett volna Franciaország szerepe az abesszíniai csatában, ha a Francia Szomáli-part ismét hadviselővé vált volna. Ott ugyanis 10 000 jól felfegyverzett katona állomásozott, ezenkívül Djibouti kikötője volt az Addis Ababa-i vasút végállomása. Éppen ezért a csapatok Etiópia felé küldésének szorgalmazásával egyidejűleg megkíséreltem ennek a francia gyarmatnak csatlakoztatását. Djiboutiban azonban, a fegyverszünet visszautasítására irányuló néhány erőtlen próbálkozás után, alávetették magukat Vichy rendelkezéseinek. De talán megváltoztatja magatartásukat az a tény, hogy a közelükben csata folyik az ellenség ellen, és franciák érkeztek oda, akik részt vesznek ebben a harcban! Ez esetben Djiboutiban kellene kihajózni a Szabad Franciaország csapatait, hogy csatlakozzanak a helyőrséghez. Így a britekkel vállvetve valóban jelentős francia haderő indíthatna onnan támadást. Viszont ha a Szomáli-part nem hajlandó csatlakozni, akkor csupán a Szabad Francia expedíciós csapat harcolna az angolok oldalán.

Szövetségeseink Londonban elfogadták ezt a tervet. Megbíztam Legentilhomme tábornokot, kísérelje meg harcba vinni egykori djiboutii csapatait, és mindenképpen legyen parancsnoka az Egyenlítői Afrikából a Vörös-tengeren át érkező alakulatoknak. A tábornok azonnal Khartoumba ment. Catroux és Wavell tábornokkal tisztáztam, milyen feltételekkel működjék Legentilhomme tábornok és a parancsnoksága alá rendelt haderő. Egyúttal arra kértem Churchillt, béküljön meg a francia kezdeményezéssel, amelyet eleinte gyanakodva fogadott.

Miközben Keleten támogatni igyekeztünk a brit haderők akcióját, Csád és Líbia közös határán tiszta francia frontot nyitottunk. Az eszközök, az igazat megvallva, igen gyengék, a távolságok pedig hatalmasak voltak. De itt csak önmagunktól függtünk, és nagy fontosságot tulajdonítottam annak, hogy ez így is maradjon.

Leclerc Csádba érkezése óta de Larminat főbiztos irányításával – a főbiztos minden tőle telhetőt megadott Leclerc-nek – a lehető legserényebben készítette elő a sivatagi program első hadműveleteit. Januárban d'Ornano alezredessel, aki később elesett ebben a vállalkozásban, ragyogó felderítést végzett, s egészen a murzuchi olasz őrállásig hatolt előre. A felderítő művelethez csatlakozott a Nílus felől érkező angol járőr is. Leclerc január végén

gondosan megszervezett hadoszlop élén, légierőnk támogatásával, a támaszpontjainktól ezer kilométerre fekvő kufrai oázisokig hatolt előre. Több hetes hadmozdulatok és ütközetek során saját őrállásaikban támadta meg az olaszokat, visszaszorította gépesített alakulataikat, és március elsején megadásra kényszerítette őket.

Abban az időben úgy tűnt, hogy a britek gyors líbiai előrenyomulása még jobb kilátásokkal kecsegtethet minket. Ezért február 17-én utasítottam de Larminat tábornokot, hogy készítse elő Fezzan elfoglalását. A líbiai események további menete azonban megakadályozott bennünket abban, hogy akkor a tervet végrehajtsuk. Leclerc és szaharai csapatai azonban ettől kezdve feszült figyelemmel tekintettek e fő célkitűzésre. Kufra és Fezzan sorsát illetően időközben rögzítenem kellett a brit álláspontra reagáló francia állásfoglalást. Kufrában maradunk, bár az oázisokat a minapában az angol–egyiptomi Szudánhoz csatolták. Ha majd egy napon elfoglaljuk Fezzant – feltéve, ha az angolok elismerik a területiális jogunkat –, akkor majd kiüríthetjük Kufrát.

Azonban bármit tettek is az angolok és velük együtt a Szabad Franciák, a stratégiai kezdeményezés továbbra is az ellenség kezében maradt. Az ellenségtől függött a háború irányítása. Minthogy Anglia meghódítására képtelen, talán majd Észak-Afrikát özönli el Szuezen és Gibraltáron át? Vagy a Szovjetekkel óhajtja a számláját rendezni? A jelek mindenesetre arra utaltak, hogy az ellenség e vállalkozások valamelyikébe szándékozik belekapni. Alakuljanak így vagy úgy az események, mi úgy véltük, hogy intézkedéseink igyekezzenek lehetővé tenni a Szabad Franciaország haderőinek hatékony felhasználását. Keserves gyöngeségünk ellenére is eltökéltem, hogy a Németország és a szövetségesei által indítandó új offenzíva nyomán felvetődő minden egyes problémával kapcsolatban Franciaország nevében hallatom szavamat, és megfelelőképpen fogom hallatni.

Olaszország 1940 novemberében megtámadta Görögországot. 1941. március 1-én a Reich kényszerítette Bulgáriát, hogy csatlakozzék a Tengelyhez. Április első napjaiban a német csapatok benyomultak Görögországba és Jugoszláviába. Az ellenség rátette a kezét a Balkánra, így Kelet felé tervezett előretörésének kedvező helyzetet teremtve a britek elől elzárt minden hídfőt a Wehrmacht hátában, ha az betör Oroszországba. A Görögország ellen intézett olasz támadás kezdetekor táviratoztam Metaxasz tábornok, görög miniszterelnöknek, mert azt akartam, hogy mindenki tudja, Franciaország erkölcsi támogatása és szövetségesi hűsége mely francia oldalon található. Metaxasz válaszából kitűnt: megértette. Az angoloknál azonban nem tudtam elérni, hogy Görögországba egy kis jelképes alakulatot szállítsanak. Igaz, a líbiai és eritreai hadműveletekkel elfoglalt Wavell semelyik egységét sem küldte akkor Görögországba.

Február elején kaptuk az értesítést, hogy von Hintig és Roser német missziója Szíriába érkezett. A lázongás, amelyet ez a misszió az arab országokban keltett, egyaránt szolgálhatott arra, hogy előkészítse a Tengely haderőinek benyomulását, de arra is, hogy a Tengely-haderők Kijev és Ogyessza irányában indítandó támadásáról a figyelmet elterelje.

Ugyanekkor a Távol-Keleten pontosan kirajzolódott Japán fenyegető felkiáltójele. Kétséget kizáróan nem lehetett még megállapítani, vajon a japánok már elhatározták-e a háborúba való belépést, vagy egyszerűen azért fokozták a nyomást, hogy Délkelet-Ázsiában mindaddig a lehető legtöbb brit erőt és amerikai előkészületet kössék le, amíg Németország és Olaszország felvonultatja csapatait Moszkva vagy a Földközi-tenger térsége ellen. De a japánok mindenáron és azonnal meg akarták szerezni maguknak Indokína ellenőrzését. Világos volt továbbá, hogy amennyiben a japánok hadba lépnek, veszélybe kerül Új-Kaledónia, veszélybe kerülnek a csendes-óceáni szigetcsoportjaink, az indiai francia települések, sőt még Madagaszkár is.

Indokínában a japán beavatkozás valójában már megkezdődött, mihelyt nyilvánvalóvá vált, hogy Franciaország Európában elvesztette a csatát. Catroux tábornok, a főkormányzó, 1940 júniusában kénytelen volt teljesíteni az első japán követeléseket. Mielőtt erre elszánta magát, puhatolózott a briteknél és az amerikaiaknál, de arra a következtetésre jutott, hogy részükről semmiféle segítségre se számíthat. Vichy ekkor Decoux-t küldte Catroux helyére. Én egyelőre várakozó álláspontra kényszerültem, hiszen nem volt módomban sem az olyan mozgalom szervezése Indokínában, amely kezébe képes ragadni az ügyek menetét, sem pedig az, hogy szétzúzzam a japán beavatkozást, amelyet egy ilyen mozgalom feltétlenül kiváltott volna, de arra sem volt lehetőségem, hogy rábírjam a szövetségeseket: szegüljenek szembe a japán behatolási kísérletekkel. Elképzelhető, milyen érzésekkel válaszoltam október 8-án Doualából Cazaux gyarmatügyi főfelügyelőnek, a saigoni pénzügyi igazgatónak arra a megható üzenetére, amelyben beszámolt, mennyire együtt érez a Szabad Franciaországgal a lakosság nagy része, de Indokínában nem áll módjában, hogy óhaja szerint cselekedjék. Nekem, aki kicsiny bárkát kormányoztam a háború óceánján, Indokína akkor olyan nagy, magára hagyott hajónak rémlett, melyen majd csak akkor tudok segíteni, ha hosszas munkával egybegyűjtöttem a mentéséhez szükséges eszközöket. Miközben ez a hajó a távoli ködbe veszett, megfogadtam: egyszer majd biztos révbe vezetem.

1941 elején a japánok felbiztatták Sziámot,* hogy a Mekong mindkét partján fekvő területeket, sőt Kambodzsát és Laoszt is kebelezze be. Ezzel egyidejűleg növelték saját követeléseiket, először csak gazdaságilag akarták kezüket Indokínára tenni, azután a jelentős stratégiai pontok katonai megszállásának jogát követelték. Ennek a súlyos ügynek a fejleményeiről nemcsak az angolok és a Londonban tartózkodó hollandok révén értesültem, hanem a Szabad Franciaországnak a világ fontos pontjain tartózkodó képviselői útján is, így Singapore-ból Schompré, majd Baron és Langlade révén; Washingtonból Garreau-Dombasle-tól; Sanghajból Egaltól; Tokióból Vignestől, Sydneyből Brénactól; Csungcsingból André Guibaut-tól, majd Béchamptól; New-Delhiből Victortól. Láttam, hogy a különböző országok idevágó politikája éppolyan akadályokba ütközött, mint amennyire összetett volt. Mindenesetre az volt a helyzet, hogy senki semmivel se segítette Francia

* Ma: Thaiföld.

Indokínát, hogy a japánoknak ellenállhasson. A Szabad Franciaországnak nyilvánvalóan nem voltak meg ehhez az eszközei. Vichynek ugyan meglettek volna, de kiszolgáltatta magát a németeknek, ezek pedig megakadályozták bevetésüket. Az angolok érezték ugyan, hogy a vihar egy napon eléri majd Singapore-t, mégis csupán időt akartak nyerni, és bangkoki Krung Thep-i megbízottjuk tekintet nélkül a Mekong melléki területek sorsára, mindenekelőtt arra törekedett, hogy fenntartsa a baráti kapcsolatokat Sziámmal. Az amerikaiak pedig sem anyagilag, sem harci szellemben nem voltak felkészülve a konfliktus vállalására, s ezért nem is szándékoztak beavatkozni.

Ilyen körülmények között mindössze annyit tudtunk tenni – és ezt meg is tettük –, hogy mindenkinek tudomására hoztuk: a Szabad Franciaország érvénytelennek tekinti a vichyi kormány Indokínára vonatkozó mindennemű lemondását. Politikánkhoz – anélkül, hogy ottani barátaink ezzel elfogadnák Vichy politikai elképzeléseit –, hozzátartozott, hogy belső mozgalmak szervezésével ne gátoljuk az egységes ellenállást, amelyet a helyi hatóságok a japánokkal és a sziámiakkal szemben esetleg szerveznek. Ide tartozott még az is, hogy csendes-óceáni akciónkat a többi fenyegetett hatalomével hangoljuk össze, és igyekezzünk elérni, hogy Anglia, az Egyesült Államok és Hollandia együttesen közvetítsen Indokína érdekében. Ez az igyekezetünk eredménytelen maradt. Végezetül Ausztráliával és Új-Zélanddal együtt megkíséreltük Új-Kaledónia és Tahiti védelmének a megszervezését.

Az utóbbi kérdéssel kapcsolatosan március havában Londonban megbeszélést folytattam az ott tartózkodó Menzies ausztráliai miniszterelnökkel. Rendeztem a lényegbevágó dolgokat ezzel a kitűnő koponyával. Ezt követően Sautot kormányzó tárgyalt, és nevemben pontos megállapodást kötött az ausztráliaiakkal. Minden óvintézkedést megtettünk, hogy a francia felségjogot ne érhesse sérelem.

Hamarosan tudomásunkra jutott, hogy a thaiföldiek támadnak a Mekong mentén, és bár szárazföldön és tengeren súlyos kudarcot vallottak, az áhított területeket mégis megszerezték, mert a japánok durva nyomást gyakoroltak Saigonra és Vichyre, és ezt „közvetítés"-nek nevezték. Később maguk a japánok vonták ellenőrzésük alá Indokínát. A Csendes-óceánon érdekelt egyetlen hatalom sem szállt ezzel szembe, de még csak nem is tiltakozott. Ettől kezdve rögtön nyilvánvaló volt, hogy Japánnak a világháborúba való belépése már csak idő kérdése.

Amint pontosabban kirajzolódtak a közös fellépés indítóokai, gyarapodtak a kapcsolatok is a franciák és a britek között. Az idő múlásával egymás jobb megismerése is hozzájárult ehhez. Kötelességem elmondani, nemcsak én viseltettem tisztelettel az országukat irányító angolok iránt, de az volt a benyomásom, hogy ők is kitüntettek nagyrabecsülésükkel. A példásan viselkedő és mindig tájékozott király, a királyné, családjuk minden tagja több alkalommal tett erről tanubizonyságot. A miniszterek közül természetesen Churchill volt az, akihez a legtöbb közéleti és magánkapcsolat fűzött. De ez idő tájt mind hivatalos ügyekben, mind pedig baráti együttlétek alkalmával ugyanezt tapasztaltam – csak a legfontosabbakat említve – Eden, Sir John Anderson, Amery, Sir Edward Grigg, Alexander, Sir Archibald Sinclair, Lord

Lloyd, Lord Cranborne, Lord Hankey, Sir Stafford Cripps, Attlee, Duff Cooper, Dalton, Bevin, Morrison, Bevan, Butler, Brendan-Bracken részéről is. A legmagasabb rangú köztisztviselők és katonák közül leggyakrabban Sir Robert Vansittarttal, Sir Alexander Cadogannal, Strang-dzsel, Mortonnal, Sir John Dill és Ismay tábornokokkal, Sir Dudley Pound tengernaggyal, Portal légi marsallal találkoztam. De valamennyiüknek, akár a kormány tagjai, akár magas rangú katonai parancsnokok, akár vezető köztisztviselők, akár parlamenti személyiségek, a sajtó vagy a gazdasági élet stb. vezetői voltak, szembeötlő és impozáns volt a nemzeti érdekeik iránti hűségük és magabiztosságuk.

Szó sincs arról, hogy ezek az emberek híjával lettek volna a kritikai szellemnek vagy éppen a fantáziának. Túlhajszolt munkájuk ellenére hányszor élveztem magam is, milyen humorérzékkel beszéltek emberekről és eseményekről, miközben a háború drámája valamennyiünket úgy sodort magával, mint tenger a kavicsot! De mindegyikükben megvolt a közszolgálat iránti odaadás, és egymáshoz fűzte őket szándékaik közös volta. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a vezetők olyan összetartó erőről tettek tanubizonyságot, amit gyakran csak irigyelni és csodálni tudtam.

De ennek az erőnek a szorítását is gyakran éreztem. Mert kemény próbatétel volt szembeszállni a brit gépezettel, ha az valamilyen cél elérésére beindult. Aki maga nem tapasztalta, nem is tudja elképzelni, hogyan tudják az angolok összpontosítani erőfeszítéseiket, milyen változatos módozatokat tudnak alkalmazni, hogyan ragaszkodnak álláspontjukhoz egyszer szinte kecsesen, máskor kényszerítően, vagy éppen fenyegetően, hogy a célkitűzésüket elérjék.

Először az innen-onnan érkező, de feltűnően megegyező célzások hívták fel figyelmünket, így végezve el az előzetes előkészítést. Azután látszólag váratlanul, egy formális megbeszélés során, az illetékes személyiség előállott a brit kéréssel vagy követeléssel. Ha nem voltunk hajlandók a javasolt útra lépni – és meg kell mondanom, hogy ez gyakran előfordult –, akkor megkezdődött a nehezen elviselhető „nyomás". Ebbe körülöttünk minden eszközzel és minden szinten mindenki belekapcsolódott. A különböző szintű hivatalos és félhivatalos megbeszéléseken – az alkalomnak megfelelően – hivatkoztak a barátságra, az érdekre, vagy éppen félelmet keltettek. Ezt követte a sajtóakció, amelyet ügyesen a vitás kérdés tárgyára korlátoztak, de amely mégis a rosszallás és a szomorúság légkörét ontotta ránk. Az emberek, akikkel személyes kapcsolatban álltunk, ösztönös összhangban igyekeztek bennünket meggyőzni. Mindenütt, tömegesen és egyszerre áradt felénk a szemrehányás, a panasz, az ígéret és a harag.

Brit partnereinket segítette a franciáknak az a természetükből fakadó hajlama, hogy udvariasan engedjenek a külföldieknek, és véleményük nyomban megoszoljon. Közülünk azoknak, akiknek pályafutásuk során közelről vagy távolabbról dolguk akadt a külügyekkel, a legtöbb esetben szokásává vagy éppenséggel elvévé vált a hajlékonyság. Sokuknak talán azért, mert olyan rendszerben éltek, amelynek nem volt összetartó ereje, és szinte természetes volt, hogy Franciaország sohasem mond „Nem!"-et. Éppen ezért azokban a

pillanatokban, amikor szembeszállottam a brit követelésekkel, még közvetlen környezetemben is tapasztalhattam a meglepődés, a rosszérzés és a nyugtalanság megnyilvánulásait. Hallottam a hátam mögötti pusmogást, és a szemekből kiolvashattam a kérdést: „Hova akar hát kilyukadni?" Mintha elképzelhetetlen lett volna a tárgyaló fél véleményének az elutasítása. Azok a francia emigránsok, akik nem csatlakoztak hozzánk, szinte automatikusan ellenünk foglaltak állást; a legnagyobb részük azért, mert politikai beállítottságuk szerint Franciaországnak már eleve nem lehetett igaza, ha határozottan lépett fel; valamennyien hibáztatták de Gaulle-t, akinek – általuk diktátorinak nevezett – szilárdsága, ha összehasonlították a lemondás szellemével, amelyet összetévesztettek a Köztársaság szellemével, legalábbis gyanúsnak tűnt.

Miután megtörtént ez a sokirányú erős befolyásolás, hirtelen síri csend lett. A britek szinte vákuummal vettek körül bennünket. Nem tartottak megbeszéléseket, megszűnt a levelezés, elmaradtak a látogatások, az ebédek. A kérdések függőben, a telefonok némák maradtak. Azok az angolok, akikkel a vak véletlen összehozott, komorak és kifürkészhetetlenek voltak. Semmibe vettek bennünket, mintha többé már nem lennénk a szövetségeseik, vagy mintha már nem is élnénk. Az eltökélten fellépő Angliában jeges hidegség borított be minket.

Azután következett a döntő támadás. Ünnepélyes keretek között megrendezett váratlan francia–brit megbeszélést tartottak. Minden eszközt felhasználtak; minden érvet felhoztak; minden sérelmet felsoroltak; minden hangszert megszólaltattak. Bár a felelős beosztásban levő angolok körében a drámai hangvételnek megvoltak a fokozatai, mindegyikük kitűnő művészként játszotta a szerepét. Órákig követték egymást a szenvedélyes és fenyegető jelenetek. Ha nem engedtünk, búcsúzáskor fenyegető felszólítások hangzottak el.

Valamivel később következett az epilógus. Különböző brit forrásokból az enyhülés jelei érkeztek. Közvetítők jöttek és elmondták, hogy nyilvánvalóan félreértés történt. Jelentős személyiségek érdeklődtek hogylétem felől. A lapokban megjelent valamilyen jóakaratú cikkecske. Utána megérkezett a vitatott kérdésre vonatkozó angol rendezési tervezet, amely nagyon hasonlított arra, amit mi magunk javasoltunk. A feltételek elfogadhatókká váltak, az ügy gyorsan rendeződött, legalábbis látszólag. A végszót egy barátságos megbeszélésen mondották ki, amelyen partnereink azért mindenesetre az újra megtalált egyetértés lelkes hangulata közepette megpróbáltak már bizonyos előnyökre szert tenni. Ezután a kapcsolatok ismét a korábbiak szerint alakultak; a lényegre nézve azonban nem történt döntés. Nagy-Britannia számára ugyanis sohasem volt olyan ügy, amely egyszer s mindenkorra eldöntetett volna.

1941. március elején világosan láttam, hogy a háború most Keleten és Afrikában Vichy konoksága miatt az ellenséggel szemben nagy próbatételt követel tőlünk, és szövetségeseinkkel is jelentős nézeteltérések várhatók. A szükséges döntéseket a helyszínen kellett meghoznom. Elhatároztam, hogy odamegyek.

Elutazásom előtt a brit miniszterelnöknél, Chequersben töltöttem a hétvégét. Házigazdám búcsúzóul két dolgot közölt velem. Az egyik: március 9-én hajnalban Churchill, szinte örömujjongva azzal a hírrel ébresztett, hogy több hetes vita után az amerikai kongresszus megszavazta a Kölcsön- és Bérlettörvényt. A hír valóban örömmel tölthetett el bennünket, nemcsak azért, mert a hadviselőknek most már az Egyesült Államokból biztosítva volt a harchoz szükséges hadianyag, hanem azért is, mert Amerika – mint Roosevelt mondotta – azáltal, hogy „a demokráciák fegyvertárává" válik, óriási lépést tett a háború felé. Ekkor Churchill, aki nyilvánvalóan ki akarta használni jó hangulatomat, közölte második mondanivalóját:

– Tudom – kezdte –, hogy kifogásai vannak Spears, az Önök mellé rendelt összekötő tisztünk ellen. Ennek ellenére nyomatékosan kérem, tartsa meg őt továbbra is beosztásában és vigye magával Keletre. Ezzel személyes szívességet tesz nekem.

Nem tudtam visszautasítani. Ezzel váltunk el egymástól.

Amikor március 14-én az egyenlítő felé repültem, az volt az érzésem, hogy a Szabad Franciáknak már elfogadhatóvá nőtt az ereje. Birodalmi Védelmi Tanácsunk – egymástól távol ténykedő tagjai ellenére – becses összetartó egységet alkotott. A Tanácsot egyébként a brit kormány 1940. december 24-én elismerte. Londonban központi igazgatási szervezetünk megszilárdult. Vezetői olyan kitűnő emberek voltak, mint Cassin, Pleven, Palewski, Antoine, Tissier, Dejean, Alphand, Dennery, Boris, Antier stb. Vezérkarainkat több kiváló tiszttel erősítettük meg, így a dél-amerikai küldetésből visszaérkezett Petit, Angenot, Dassonville, Brosset ezredesekkel, a Kamerunból áthelyezett Bureau ezredessel, a Brazíliából érkezett Valin repülő ezredessel. Keleten Catroux, Afrikában Larminat jól kézben tartotta az ügyeket. Az Újvilágban mindenütt megvetették lábukat a delegációink, ami az Egyesült Államokban Garreau-Dombasle, Dél-Amerikában Ledoux, Közép-Amerikában Soustelle, Kanadában d'Argenlieu és Martin-Prevel munkájának volt köszönhető. Külföldi bizottságaink tovább fejlődtek, bár Vichy megbízottai ellenakciókat folytattak, a neves francia személyiségek többsége viszont ellenszenvvel viseltetett irántunk, és persze honfitársaink hagyományos viszálykodása is kárt okozott. A Felszabadítási Érdemrend, amelyet 1940. november 16-án Brazzaville-ben alapítottam és 1941. január 29-én Londonban léptettem hatályba, a legnemesebb versengést indította el a Szabad Franciák körében. Végezetül pedig éreztük, hogy Franciaország a tengeren túlról reánk tekint.

A Szabad Franciaországnak ez a gyarapodása és megszilárdulása már utam során is észlelhető volt azoknak az angol kormányzóknak magatartásában, akiknél útközben megállottam: Gibraltárban, Bathurstben, Freetownban, Lagosban. Ha korábban szívélyesek voltak, most csak úgy áradt belőlük a megbecsülés. Tovább utazván aztán bejártam a francia egyenlítői tömböt, és nem éreztem sehol sem nyugtalanságot, sem bizonytalanságot. Mindenki szilárd hittel és nyugodt reménnyel tekintett a világra, s közben vágyott látni erőink fejlődését, továbbá hogy új csatlakozásokkal gyarapodjunk, hogy lesújtsunk az ellenségre, és egyre közelebb jussunk Franciaországhoz.

A Kelet

Egyszerű gondolatokkal repültem a bonyolult Kelet felé. Tudtam, hogy az összekuszált helyzetben lefolyó játszma lényegbevágó. Jelen kellett tehát lennem. Tudtam, hogy a szövetségeseink tevékenységének kulcspontja Szuez, amelynek elvesztése kiszolgáltatná a Tengelynek Kisázsiát és Egyiptomot, viszont birtoklása lehetővé tenné, hogy egy napon keletről nyugatnak, Tunézia, Olaszország, Dél-Franciaország irányában indítsunk támadást. Így tehát mindenképpen ott kellett lennünk azokban a csatákban, amelyeknek tétje a csatorna volt. Tudtam, hogy Tripoli és Bagdad között, Kairón, Jeruzsálemen, Damaszkuszon át, de ugyanígy Alexandria és Nairobi között Jiddán, Khartoumon, Djiboutin át, a háború izgalmai közepette éleződnek és fokozódnak a politikai, a fajgyűlölő és a vallási szenvedélyek, hogy Franciaország ottani hadállásai alá vannak aknázva és mások fenik rájuk a fogukat, továbbá, hogy Franciaország semmi szín alatt sem őrizheti meg ezeket a pozíciókat, ha a történelem során első ízben, miközben minden kockán forog, passzív marad. A feladat tehát éppen az volt, mint másutt: itt is a cselekvést akkor elmulasztók helyett kellett cselekednünk.

Milyen eszközei voltak Franciaországnak a világ eme részében? Először a máris meglevőket említem: harcoló csapatok, szervezés alatt álló tartalékok, de ezenkívül Csád területe, amely lehetővé tette számunkra, hogy Líbiában délről indítsunk akciót, és ezenkívül azt az előnyt nyújtotta a szövetséges légierőnek, hogy gépeit az Atlanti-óceánról a Nílushoz közvetlen légi úton juttathatta el, tehát nem kellett ezeket a gépeket a Fokföld megkerülésével, tengeri úton szállítani. Ott voltak még a Vichy kezéből kicsúszó ütőkártyák: Franciaország jelenléte a levantei államokban*, ahol hadserege is állomásozott, és ahova az olajvezetékek torkolltak; a djiboutii gyarmat; az alexandriai hajóraj. Bár taktikai meggondolásból vagy kényszerhelyzet miatt elképzelhetőnek tartottam, hogy a felsoroltak egyike-másika pillanatnyilag ne vegyen részt a háborúban, s bár mérlegeltem, hogy gyakran volt megbocsátható mozzanat a végrehajtó szervek várakozó álláspontjában és megmagyarázható elem Vichy iránti engedelmességükben, de ennek ellenére szilárd elhatározásom volt minél előbb behódolásra bírni őket. Londonból való távoztamkor

* A Földközi-tenger keleti medencéjének középkori elnevezése.

egyébként kikértem a Védelmi Tanács tagjainak véleményét arról, hogy mit kellene tenni, ha Anglia és Törökország a közvetlen német fenyegetés láttán úgy dönt, hogy szíriai és libanoni területeket száll meg. Egy szó, mint száz, azzal az elhatározással érkeztem a Keletre, hogy mindent latba vetek egyrészt az akció kiterjesztésére, másrészt pedig a célból, hogy mentsek mindent, ami Franciaország helyzetéből menthető.

Először Khartoumban, az eritreai és szudáni harcok támaszpontján szálltam le. E harcokat Platt tábornok, ez az éber és dinamikus parancsnok irányította – és milyen kitűnően! Platt éppen megérkezésem előtt foglalta el a Keren-magaslatokon az olaszok fő védelmi vonalát. Monclar ezredes dandárja és Astier de Villatte őrnagy repülőraja is kitűnt a harcokban. Ami a djibouti csapatokat illeti, Legentilhomme tábornok teremtett ugyan velük némi kapcsolatot, de még nem határoztak, és Noailhetas kormányzó minden eszközzel – a halálbüntetést is beleértve – elnyomta a csatlakozási megmozdulásokat.

Nem lehetett tehát arra számítani, hogy Djibouti saját lelkesedéséből visszatér a háborúba. Másrészt fegyveresen se akartam behatolni. Maradt tehát a blokád amelynek segítségével nyilvánvalóan jobb belátásra lehetett volna bírni ezt a gyarmatot, amelynek megélhetése a tengeren át Adenre, Arábiára és Madagaszkárra épült. Az angolokat azonban nem sikerült rávennünk az összes szükséges intézkedés megtételére.

Katonai parancsnokságuk elvben ugyan helyeselte e gyarmat csatlakoztatását, mert az erősítéseket jelentett volna. Más angol szerveknek azonban kevésbé volt sürgős az ügy. Ezek ugyanis valószínűleg így gondolkoztak: „Nagy-Britannia, Olaszország és Franciaország hatvan esztendeje verseng a Nílus forrásvidékéért. Ha ez a versengés a britek határozott győzelmével fejeződik be, s az olaszokat végül is teljesen szétzúzzák, a franciákról pedig kiderül, hogy passzívak és tehetetlenek voltak, akkor Anglia egyedülállóan uralkodó helyzetbe jut Abesszíniában, Eritreában, Szomáliban, Szudánban! Hát erről az eredményről mondjunk le azért, mert Djibouti néhány zászlóaljat harcba tudna vetni egy tulajdonképpen már megnyert csatában?" Ez a felfogás többé-kevésbé elterjedt volt a britek körében. Véleményem szerint ez a magyarázata, miért sikerült a vichyi hatóságoknak két esztendőn át utánpótlással ellátniuk ezt a gyarmatot és ezáltal kártékony engedelmességre kényszeríteniük.

A djibouti csapatok hiánya csak érdemdúsabbá tette az Eritreában harcoló francia egységek szolgálatait. Március 29-ét és 30-át e csapatokkal töltöttem. Egy francia repülőgép vitt az agordati repülőtérre, onnan jutottam el a Kerentől keletre fekvő területekre, ahol dandárunk, amelyet egy indiai hadosztályhoz csatoltak, a szövetségesek balszárnyát alkotta. Csapataink nagyszerűek voltak. Kub-Kub után jelentős részük volt a kereni győzelemben, mert ők törték és karolták át az olaszok jobbszárnyát. Bemutatták nekem Génin alezredest aki kitűnt a vállalkozásban. Az alezredes, Algírból elindulva, keresztül jött Afrikán, hogy hozzánk csatlakozhasson, és megérkezése után azonnal harcba szállt. „Most ugye látta, Génin, mi itt a helyzet. Hogyan véleke-

dik róla?" – „Ha a másik oldalról mindenki ugyanígy láthatná, nem volna probléma!"

A látogatásomat követő napon Platt tábornok megkezdte az előnyomulást. A francia dandár parancsnoka ekkor Massawa, Eritrea fővárosa és fellegvára ellen vonultatta embereit. A mieink április 7-én elfoglalták a Montecullót és az Umberto-erődöt, utána a szétvert olasz csapatokkal összekeveredve a légió forgatagként zúdult Massawára. Csapataink gyorsan a kikötőhöz nyomultak, elfoglalták az admiralitást, és Monclar ezredest abban a megtiszteltetésben részesítették, hogy ő fogadhatta a Vörös-tengeren tevékenykedő ellenséges haditengerészet parancsnokának megadását. A francia alakulat a harcban összesen több mint 4000 foglyot ejtett, Massawában pedig további tízezren adták meg magukat.

Az Abesszíniába visszaszorított olasz haderők töredékei ezután már csak szétszórt csatározásokban vettek részt. A Francia Szomália azonban nem vállalta a harcot, és ez a tény Franciaországot megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy haderői döntő szerepet játszanak és Djiboutiból közvetlenül a vasútvonal mentén nyomuljanak Addis Ababába, ahová a négus hamarosan visszatért. Ebből csakis siralmas következtetést vonhattam le. Most tehát más területre kellett átirányítani a Szabad Francia csapatokat; azokat is, amelyek a harcokban részt vettek, de azokat is, amelyek most érkeztek, hogy harcba szálljanak. Politikai és katonai megbízottként Palewski maradt a helyszínen. A továbbiakban egy zászlóalj és néhány repülőgép állott a rendelkezésére.

Repülőgépem április elsején szállott le Kairóban. Ebbe a városba érve a háború szívébe kerültem, de ez a szív elég gyengén vert. A britek és szövetségeseik helyzete itt nagyon is ingatagnak látszott, nemcsak a hadiesemények következtében, hanem azért is, mert a politikai aramlatok miatt égett a föld a lábuk alatt. A lakosság ugyan tétlen szemlélője volt a nyugatiak egymás ellen vívott harcának, de mindenesetre készen állott arra, hogy megszedje magát a legyőzöttektől elrabolt zsákmányból.

A keleti hadviselés jellege a körülmények miatt igen összetett volt. Wavell tábornok, a brit főparancsnok, szerencsére kitűnő ítélőképességgel és hidegvérrel volt megáldva, és ügyesen mozgott sok olyan befolyásoló mellékkörülmény közepette, amely csak közvetve kapcsolódott a hadviseléshez. Emellett maga a hadviselés is súlyos problémákat támasztott. Április elején Wavell három arcvonalon csatázott. Az arcvonalakat nehézkesen, végeláthatatlan hosszúságú utánpótlási vonalakon keresztül kellett ellátnia.

Líbiában a kezdeti szép sikerek Tripolitania kapujáig juttatták el az angolokat, innen azonban vissza kellett fordulniuk. Cirenaica, Tobruk kivételével, elveszett. A kitűnő parancsnokság, a bátor csapatok még nem járták ki a sivatagi harc iskoláját. Ez a harc igen mozgékony és változatos volt, hatalmas nyílt területeken folyt, a szomjúság és a láz, az égető nap, a homoksivatag és a legyek elgyötörték a csapatokat. Amikor a londoni kormány Wavell haderőinek jelentős részét Görögországba küldötte és ily módon megcsonkította seregét, Rommel tüstént megfordította a hadiszerencsét. A dolgok a görög fronton sem álltak valami fényesen. Igaz, hogy az eritreai és abesszíniai győzelmek nyújtottak némi vigaszt. Az arab országokban azonban ag-

gasztó tünetek mutatkoztak. Irak mozgolódott. Egyiptom rejtélyes maradt. Szíriáról a németek nyugtalanító alkudozást kezdtek Vichyvel. Palesztínában az arabok és a zsidók lappangó konfliktusa bármely pillanatban kirobbanhatott, ezért számos óvintézkedést kellett hozni.

Wavellre tehát igen sok nehézség zúdult. Ehhez járult még, hogy beleavatkoztak a dolgába. Táviratok érkeztek Londonból. Churchill türelmetlen volt és értett is a dologhoz, tehát magyarázatokat kért és utasításokat adott. Wavell tábornokot időnként meglátogatta Eden. Először hadügyminiszterként, majd 1941 áprilisában – akkor találkoztam is vele Kairóban – mint külügyminiszter. Beavatkozott Sir Miles Lampson nagykövet is, aki részben tehetsége, részben pedig az események parancsoló ereje folytán az állandó összehangoló szerepét töltötte be. Az a tény is sokat számított, hogy a Keleti Hadsereg* nagyrészt dominiumi csapatokból állott. Ausztrália, Új-Zéland és Dél-Afrika kormánya pedig éber figyelemmel követte, mire használják fel csapataikat. Az indiai egységeket úgy kellett felhasználni, hogy bevetéseik a csapatok kizsigerelésének még a látszatát se keltsék. Wavellt tehát főparancsnoki tisztében mindenféle politikai béklyó akadályozta.

Meg kell mondanom, hogy a tábornok nemes derűvel fogadta a nehézségeket. Olyannyira, hogy főhadiszállását fenntartotta Kairóban, pedig itt minden oldalról fojtogatták ezek a problémák. A nyüzsgő város szívében, a város forgatagában és porában, a napsütéstől átforrósított kis irodahelyiségben szüntelenül zaklatták a normális katonai ügyektől idegen közbeavatkozásokkal. Ilyen körülmények közepébe csöppentem. A dolgom surgós volt, s én eltökéltem, hogy Franciaország érdekében megoldom azokat a vitás kérdéseket, amelyek érzékenyem érintették a briteket és mindenekelőtt főparancsnokukat.

Catroux tábornokkal felvázoltam elképzeléseimet. Számunkra az volt a lényeges, mi fog történni Szíriában és Libanonban. Előbb vagy utóbb oda kell menni. Ottlétünk napjától kezdve Franciaországnak esélye lesz a közös ügyet jelentős hozzájárulással segíteni. Egyébként elvész ez az esély, de vele együtt Franciaország pozíciója is. Mert ha feltételezzük, hogy a Tengely győz, akkor itt is, éppúgy, mint másutt, uralkodni akar majd. Ellenkező esetben pedig az angolok foglalják el helyünket. A Szabad Franciaország fennhatóságát tehát az első adandó alkalommal ki kell terjeszteni Damaszkuszra és Bejrútra.

Kairóba érkeztemkor azonban ez az alkalom még nem jött el. Nem volt remélhető, hogy a közel-keleti francia hatóságok és az ott állomásozó hadseregek maguktól szertefoszlatják az őket béklyóba verő rontó varázslatot. A lendület, amely 1940. június végén egész hadoszlopokat indított el Palesztina irányába, a tétlen várakozás politikájává fajult. Ezenkívül Vichy a fegyverszünet után sok tisztet és legénységi állományút leszerelt, és azok visszakerültek Franciaországba. Az aktív szolgálatban maradt katonák és köztisztviselők közül pedig Vichy számos „gaulle-istát" hazaszállíttatott, sőt letar-

* A Földközi-tenger keleti medencéjében és a Kelet-Afrikában harcoló angol csapatok a Keleti Hadsereg szervezetében, míg a franciák a Közel-keleti Hadseregben tömörültek.

tóztatott. Mindent egybevetve, nem alakult ki az a mozgalom, amelyet Catroux tábornok Kairóba érkeztekor remélni lehetett, és bejrúti, továbbá damaszkuszi informátoraink közlései szerint hamaros kialakulására nem is lehetett gondolni.

Ugyanilyen tétlenségben tespedt az Alexandriában állomásozó francia hajóraj is. Godfroy tengernagy hajói semlegesítésében állapodott meg Andrew Cunninghammel. A megállapodás következtében a *Lorraine* páncélos csatahajó, a *Duguay-Trouin*, a *Duquesne*, a *Suffren* és a *Tourville* cirkálók, valamint a *Basque*, *a Frobin* és a *Fortune* torpedórombolók és a *Protée* tengeralattjáró a kikötőben horgonyzott. Időnként egyes tisztek és tengerészek csatlakoztak hozzánk. A többiek azonban, Vichy parancsainak engedelmeskedve, azzal töltötték a háborús időket, hogy kölcsönösen bizonygatták egymásnak: a megszállott Franciaországot úgy szolgálják a legjobban, ha nem harcolnak. Egy áprilisi napon, amikor keresztülmentem az alexandriai kikötőn, hogy Cunningham tengernagyot a hajóján meglátogassam, elszorult szívvel láthattam, miként vesztegelnek tétlenül és haszontalanul a gyönyörű francia hajók a teljes riadókészültségben levő angol flotta között.

De mégsem alkudhattunk meg azzal a tudattal, hogy a földközi-tengeri csata menete egyáltalán nem befolyásolja az Afrikában és Keleten állomásozó parancsnokok felfogását. Megpróbáltunk tehát kapcsolatot teremteni a flottával. November havában Catroux baráti hangú levelet intézett Weygandhoz, a szomszédjához. Alig voltak illúzióim, de mégis helyeseltem ezt a lépést. Magam is több nyilvános rádiófelhívást intéztem; a többi között a következőket jelentettem ki 1940. december 28-án: „Minden francia parancsnok, bármilyen hibát követett is el, kivétel és különleges ambíció nélkül a maga oldalán talál minket, ha úgy dönt, hogy kardját újból kivonja hüvelyéből. Ha a Francia Afrika végre felkel, hogy hadat viseljen, összefog vele a Birodalomnak az a darabja, amely velünk tart."

Januárban kikértem a Védelmi Tanács tagjainak véleményét, milyen magatartást tanúsítsunk, ha Vichy történetesen visszatér a harc mezejére. A Tanács tagjai, akárcsak jómagam, hajlandók voltunk az egyesülésre. Február 24-én ugyanilyen értelemben írtam Weygand tábornoknak, bár rosszindulatot tanúsított irántam, és korábbi levelemet ellenszenvvel fogadta. Ünnepélyesen felkértem Weygand-t, ragadja meg az utolsó alkalmat, és szálljon ismét harcba. Javasoltam, hogy egyesítsük erőinket. Értésére adtam, hogy amennyiben beleegyezik, számíthat tiszteletemre és közreműködésemre. Másrészt Catroux is minden alkalmat felhasznált, hogy felhívást intézhessen Godfroy tengernagyhoz. Végezetül pedig, november végén levelet írt Puaux-nak, a közel-keleti főbiztosnak, továbbá Fouguère tábornoknak, a csapatok főparancsnokának, és Arlabosse tábornoknak, az előbbi helyettesének, hogy valamiképpen kapcsolatot teremtsen velük.

De mindez a sok próbálkozás eredménytelen maradt. Megnyilatkozásainkra Weygand hol azt válaszolta, hogy „de Gaulle-t agyon kellene lövetni", hol azt, hogy ő maga már túl öreg ahhoz, semhogy rebellist játsszék, hol meg azt, hogy „Franciaország kétharmad részét az ellenség szállta meg, a maradék egyharmadot pedig a haditengerészet – ami még rosszabb –, Darlan

pedig állandóan kémkedik utána, így aztán semmit se tehet, még ha szeretne is". Godfroy tengernagy illendően fogadta Catroux tábornok üzeneteit, de nem folytatta a párbeszédet. Végül pedig Bejrútból Arlabosse udvarias, de jéghideg választ intézett Catroux-hoz. December végén a chiappe-i repülőgép-szerencsétlenség után Puaux nagykövet helyére Dentz került. Ez a nagyon is konformista tábornok hajlandó volt Darlan parancsait vakon követni. Nem sokkal később Fouguère-t is leváltották, és a csapatok parancsnoksága Verdilhac tábornok kezébe került.

Ilyen körülmények között azután csak abban az esetben gondolhattunk a szíriai bevonulásra, ha az ellenség megveti ott a lábát. A várakozás ideje alatt nem volt más lehetőség, minthogy összevonjuk Legentilhomme csapatait és Wavell rendelkezésére bocsássuk, hogy Líbiában vesse harcba azokat. Erre vonatkozólag megállapodtam a brit főparancsnokkal. Egyidejűleg rendeztem Longmore légügyi marsallal kicsiny légierőnk szervezetét és felhasználásának módozatait.

El kell mondanom, hogy katonáink, megérkezésünktől kezdve, a legjobb benyomást keltették. Itt, ezen az érzékeny Keleten, ahol Franciaország hírnevének százados visszhangja volt, katonáink bajnokoknak érezhették magukat. Az egyiptomiak különösen jó fogadtatásban részesítették őket; talán éppen azért, hogy a franciák irányában megnyilvánuló szívélyességükkel még inkább kiemeljék a britek iránt tanúsított hideg magatartásukat. Jómagam is kellemes kapcsolatokat teremtettem Mohamed-Ali trónörökössel, valamint Szikri pasa miniszterelnökkel és több miniszterével. Az Egyiptomban élő franciák – tudósok, pedagógusok, régész-szakértők, egyházi személyek, üzletemberek, kereskedők, mérnökök és a csatorna alkalmazottai – többsége lelkes tevékenységgel segítette csapatainkat. Június 18-án de Benoist báró, valamint Jouguet professzor, továbbá Minost és Boniteau kezdeményezésére szervezetet alakítottak, amely azonnal a Szabad Franciaország egyik pillére lett. Egyes honfitársaink azonban távol tartották magukat a mozgalomtól. Esténként néha rövid sétát tettem a kairói állatkertben, és elmentem a vele szemben levő francia követség előtt. Ilyenkor feszülten figyelő arcok jelentek meg a követség ablakaiban: ezek az emberek ugyan nem csatlakoztak hozzám, de tekintetük mégis követte de Gaulle tábornokot.

A Szudánban, Egyiptomban és Palesztinában eltöltött két hét során bizonyos dolgok mégis tisztázódtak. De a lényeg még hátra volt, ám pillanatnyilag semmit se tehettem. Visszatértem tehát Brazzaville-be. Egyenlítői tömbünk szervezetének fejlesztése mindenképpen szükséges volt. Ha a Kelet esetleg elvész, az egyenlítői tömb lehet a szövetséges ellenállás mentsvára; ellenkező esetben támaszpontja lehet egy későbbi offenzívának.

Szemleutamon újból eljutottam Doualába, Yaoundéba, Marouába, Libreville-be, Port Gentilba, Fort Lamyba, Moussoróba, Fayába, Fadába, Abéchébe, Fort Archambault-ba, Banguiba és Pointe Noire-ba. Sok minden hiányzott, de rend volt és élt a jóakarat. A kormányzók: Kamerunban Cournarie, Csádban Lapie, Ubangiban Saint-Mart, Közép-Kongóban Fortuné, Gabonban Valentin-Smith – utóbbi a szolgálata közben repülő-szerencsétlenség miatt elhunyt Parant helyére került – kételytől mentes légkörben vezettek és irá-

nyítottak, amely akkor veszi körül a franciákat, amikor szinte véletlenül fognak össze egy nagy ügy szolgálatára. Katonai téren Leclerc szaharai hadoszlopának partra szállítását tartottam a legsürgősebbnek. Angliából minden ott maradt tisztet és minden olyan megfelelő hadianyagot, amelyet az angolok hajlandók voltak szállítani, idehozattam. Április végén már nem kételkedtem abban, hogy egyik napról a másikra bekövetkezhet az a helyzet, amikor a Közel-Keleten kell majd cselekednünk.

A németek ugyanis kijutottak a Földközi-tengerhez. Április 24-én összeomlott az angol–görög ellenállás, és a jugoszlávok is elbuktak. A britek ugyan Krétán nyilvánvalóan megpróbálnak megkapaszkodni, de sikerül-e tartaniuk magukat? Nem volt kétséges, hogy a jövőben az ellenség a görög partokról legalábbis könnyű hajórajokat küld majd Szíriába. E hajóknak az arab országokba érkezése kiválthatja azt a nyugtalanságot, amely előjátékul szolgálhat a Wehrmacht bevonulásához. Ha ez megtörténne, a damaszkuszi, rayaqui, bejrúti repülőterekről, amelyek 500 kilométerre feküdtek Szueztől és Port Saidtól, a német repülőgépek könnyűszerrel bombázhatják a csatornát és környékét.

Darlannak nem állhatott módjában Hitler erre vonatkozó követeléseinek a visszautasítása. De így vélekedtem: ha a Közel-Keleten állomásozó francia parancsnokok és katonák meglátják, hogy támaszpontjaikon a Luftwaffe gépei szállnak le, remélhetem, hogy közülük sokan nem lesznek hajlandók eltűrni és fegyvereikkel fedezni a német légierő jelenlétét. Fel kell tehát készülnünk, hogy egy ilyen esetben segédkezet nyújthassunk nekik. Rögzítettem a végrehajtandó akcióra vonatkozó irányelveimet. E szerint amint a németek megjelenése megindítja honfitársaink körében a valószínűleg várható mozgalmat, azonnal Damaszkuszba kell irányítani Legentilhomme tábornok kicsiny hadosztályát. Catroux, az előbbi feltételezésből kiindulva, minden előkészületet megtett, hogy a lehetőség szerint kapcsolatokat teremtsen magával Dentzcel, hogy szükség esetén Franciaország és Szíria lerohanója ellen valahogyan megteremtsék a franciák közös arcvonalát.

A britek azonban nem értettek egyet ezekkel a tervekkel. Wavell tábornok erőit teljesen lekötötte három arcvonala, tehát semmiképp sem akarta, hogy egy negyedik front nyíljon. Amellett nem is akart hinni a kellemetlen fordulatban, tehát a bejrúti angol főkonzul jelentéseiben bízva remélte, hogy adott esetben Dentz ellenáll a németeknek. London egyidejűleg puhítani próbálta a vichyi kormányt. Így aztán a Brit Admiralitás február havában, figyelmeztetésem ellenére, szabad utat engedett a *Providence* személyszállító gőzösnek, amely hivatalból hazarendelt „gaulle-istákat" szállított Bejrútból Marseille-be. Így történt az is, hogy április végén olyan kereskedelmi megállapodást kötöttek Dentzcel, amely biztosította a Közel-Kelet ellátását. Adenben Noailhetas kormányzó kezdeményezésére hasonló célú tárgyalások folytak Djibouti érdekében is.

A Franciaországból érkező értesüléseim azt a gyanút ébresztették bennem, hogy ezekben a „békítési" kísérletekben már benne van az amerikaiak keze. Jelentették nekem, hogy Pétain és Darlan még akkor is csábhangjával kábította el Leahy tengernagyot, az Egyesült Államok vichyi nagykövetét, ami-

kor a két vichyi vezető titokban már elfogadta Hitler követeléseit. Roosevelt is befolyásolták Leahy táviratai, így azután nyomást gyakorolt az angolokra, hogy legyenek engedékenyek. Szövetségeseink minél kevésbé mutattak hajlandóságot egy közel-keleti akcióra, én annál szükségesebbnek tartottam ennek előkészítését. Kairóból Spears arról tájékoztatott, hogy pillanatnyilag a Szabad Franciák számára nem terveznek semmilyen hadműveletet, továbbá hátrányos lenne, ha Egyiptomba mennék, és az lenne a legjobb, ha visszatérnék Londonba.

Meg voltam győződve róla, hogy a halogatás súlyos kockázattal járhat. Úgy véltem, befolyásolnom kell az angolokat. Május 10-én a kairói brit nagykövetséghez és a főparancsnokhoz intézett táviratomban tiltakoztam, egyrészt „a Közel-Kelet és Djibouti ellátására hozott egyoldalú döntések" miatt, másrészt amiatt, hogy „hátráltatják Legentilhomme hadosztályának Szíria környékén történő összevonását, holott a németek bevonulása napról napra valószínűbbnek látszik". Megjegyeztem: ilyen körülmények között a közeljövőben nem szándékozom Kairóba menni, hagyom, hogy a dolgok ott a maguk útján menjenek, és ezentúl Csádra összpontosítom a Szabad Franciák erőfeszítéseit. Ezenkívül közöltem Londonnal, hogy visszahívtam Kairóból Catroux tábornokot, minthogy a tábornok ott-tartózkodása céltalanná vált. Végül pedig, amikor a kitűnő Parr, a brazzaville-i brit főkonzul tolmácsolta Eden üzeneteit, amelyekkel igazolni kívánta a Vichyvel kapcsolatos békítgető politikát, válaszomban annál erőteljesebben ítéltem el e politikát, mivel hírt kaptam Darlan és Hitler berchtesgadeni találkozójáról, a közöttük létrejött megállapodásról, és arról, hogy Damaszkuszban és Aleppóban német repülőgépek szállottak le.

Az ellenség is nagy tétekben játszott. Bujtogatására Rasid Ali Kilani, iraki kormányfő május első napjaiban ellenségeskedéseket kezdeményezett. Az angolokat repülőtereiken ostrom alá vették. Május 12-én a Luftwaffe gépei Szíriába érkeztek és onnan Bagdadba repültek. A Vichy-hatóságok egy nappal előbb az iraki határon fekvő Tell Kotchekbe küldötték azt a hadianyagot, amelyet az olasz fegyverszüneti bizottság ellenőrzése alatt nemrég elraktároztak. Ezeket a fegyvereket nyilvánvalóan Rasid Alinak szánták. Dentz, akitől az angolok magyarázatot kértek, kitérő választ adott, habár a tényeket nem tagadta. Hozzátette, amennyiben olyan utasítást kap Vichytől, hogy hagyja partra szállni a német csapatokat, akkor ennek engedelmeskedni fog; ez lényegében azt jelentette: a parancsot már meg is kapta. Tudtuk: kijelölték már azokat a partszakaszokat, ahol az ellenség partra száll.

A londoni kabinet megítélése szerint ilyen körülmények között helyesebb, ha az én álláspontomat fogadja el. A fordulat gyors és teljes volt. Május 14-én egyrészt Eden, másrészt pedig – a még mindig Egyiptomban tartózkodó – Spears kertelés nélkül közölte ezt velem. Végül pedig Churchill arra kért üzenetében, hogy menjek Kairóba, és ne hívjam onnan vissza Catroux-t, minthogy küszöbön áll az akció. A brit miniszterelnök állásfoglalásának nagyon megörültem, meleg hangon válaszoltam neki, mégpedig ezúttal kivételesen angolul. Mégsem mulaszthattam el, hogy szövetségeseinknek a kérdéses ügyben követett magatartásából levonjam a szükséges következtetéseket.

Wavell tábornok utasítást kapott kormányától az általunk előirányzott akció végrehajtására Szíriában. Amikor május 25-én Kairóba érkeztem, úgy találtam, hogy a tábornok beletörődött a cselekvésbe. Igaz, hogy Kréta elvesztése és a görög front megszűnése pillanatnyilag könnyített a főparancsnok nehéz helyzetén.

Magában Szíriában azonban nem úgy alakultak a dolgok, ahogyan reméltük. Volt egy olyan pillanat, amikor Catroux úgy hitte, végrehajthatja tervünket, és a Szabad Francia erőkkel minden más haderő igénybevétele nélkül bevonulhat Damaszkuszba. Hamarosan meg kellett azonban állapítani, hogy Vichynek az ellenséggel való összejátszása semmiféle általános mozgolódást se indított el a Közel-Keleten állomásozó csapatok között. Éppen ellenkezőleg: felvonultak a határ mentén, hogy szembeszálljanak a Szabad Franciákkal és a szövetségesekkel, a németek viszont tetszésük szerint mozoghattak mögöttük. Dentznek – a szíriai és libanoni csapatok nélkül számolva – 30 000 tüzérséggel, légierővel és páncélosokkal jól felszerelt katonája volt. Eredeti tervünk szerint hatezer gyalogosunkkal, nyolc ágyúnkkal és tíz harckocsinkkal – kéttucatnyi repülőgépünk támogatásával – egyenesen Damaszkusz irányába törünk előre, bízva a helyiek várható együttműködésében. Az elmondottak miatt ezt a tervet változtatás nélkül nem lehetett végrehajtani. Be kellett vonni a briteket, és formális csatára felkészülni.

Így legfeljebb arra törekedhettünk, hogy ez a harc a lehetőség szerint minél kevésbé elkeseredett és minél kevésbé hosszadalmas legyen. A probléma a harceszközökben rejlett. Bejrúti és damaszkuszi barátaink azt üzenték: „Ha a szövetségesek minden irányból és nagy létszámban nyomulnak be Szíriába, akkor csak jelképes harc lesz. Ha viszont a Közel-Keleten állomásozó francia csapatok közepes létszámú és hadianyaggal közepesen felszerelt erőkkel találják szembe magukat, akkor felülkerekedik katonai hiúságuk, és kemény harcokra lehet számítani." Catroux tábornok társaságában több megbeszélést folytattam erről a kérdésről Wavellel. Rábeszéltük, ne csak délről, Palesztína irányából nyomuljon be a Közel-Keletre, hanem keletről, Irak felől is, ahol a britek éppen akkor verték le Rasid Alit. Arra kértük a főparancsnokot, hogy négy hadosztállyal – köztük egy páncélos hadosztállyal – indítsa meg a hadműveleteket, és a Royal Air Force jelentős erőkkel jelenjen meg Szíria egén. Nyomatékosan kértük, Legentilhomme csapatait is lássa el a legszükségesebb közlekedési eszközökkel és tüzérségi támogatással.

Wavell tábornok bizonyára nem volt híjával a hadászati szakértelemnek. Amellett igyekezett is óhajainkat teljesíteni, de erejét lekötötték a líbiai hadműveletek, és kétségkívül bosszantották Churchill fenyegető hangú táviratai, melyekben a mi követelődzéseink következményét látta. Így aztán jóindulatúan válaszolt ugyan szemrehányásainkra, de nem sokat tett. Semmiképpen sem lehetett rábeszélni, hogy a minimálisnál több haderőt szánjon a szíriai vállalkozásra. Wilson tábornok parancsnoksága alatt csak egy ausztráliai hadosztályt és egy lovas dandárt – ezek a tyr–saïdai parti úton vonultak –, továbbá egy gyalogdandárt, amely El-Quneitra és Marjayoun irányában nyomult előre és egy – Legentilhomme-nak kölcsönadott – indiai dandárt vetett harcba. Ez utóbbinak Der'a felől kellett Damaszkusz irányában elő-

nyomulnia. Később még két ausztráliai zászlóaljat is adott Wavell. Végül pedig egy indiai alakulat Irakból tört előre. Az egész hadműveletet körülbelül hatvan repülőgép támogatta. A partvonal mentén különféle hadihajók kísérték a szárazföldi hadműveleteket. Végeredményben a szövetségesek kevesebb erőt vetettek harcba, mint amennyi szemben állt velük. Elhibázott bázisra támaszkodva kellett tehát cselekedni, és a feladatot végrehajtani. A végleges döntés megszületett. A tragédia hamarosan el is kezdődött.

Május 26 án Kistinában megszemléltem az összevont, de még mindig hiányosan felszerelt Szabad Francia csapatokat. A szemlére Legentilhomme hét zászlóaljat, egy harckocsi századot, egy üteget, egy szpáhi századot, egy felderítő századot és néhány szakszolgálatos alakulatot vonultatott fel. Ez alkalommal adtam át a líbiai és eritreai harcokban kiérdemelt első Felszabadítási Kereszt kitüntetéseket. A tisztekkel és a legénységgel folytatott beszélgetés során megállapítottam, hogy hangulatuk azonos az enyémmel: lehangoltak voltak, viszolyogtak a franciák elleni harctól, de felháborította őket, hogy Vichy visszaélt a csapatok fegyelmezettségével, ugyanakkor meg voltak róla győződve, hogy igenis harcba kell indulni, a Közel-Keletet a magunk számára kell biztosítani és az ellenség ellen kell fordítani. Május 21-én Collet ezredes, a cserkesz lovas svadron parancsnoka, a kiváló képességű és mesébe illően bátor tiszt átlépte a határt, és alakulatainak egy részével csatlakozott hozzánk. Június 8-án a Szabad Franciák és a britek szövetséges lobogók alatt megindultak, mégpedig Wavellnek és Catroux-nak azzal a közös parancsával, hogy csak azok ellen használják fegyvereiket, akik lőnek rájuk. Egy Palesztinában működő rádióállomás, amelynek bemondói Schmittlein, Coulet és Repiton századosok voltak, két hét óta baráti hangú szemrehányásokat intézett honfitársaikhoz, akikben – és ez legőszintébb kívánságunk volt – nem óhajtottunk ellenségre találni. De előre kellett nyomulnunk. Ezt világosan kifejtettem egy nyilatkozatomban.

Annál inkább eltökéltem, hogy alaposan és gyorsan kell nekilátnunk a dolognak, mert különféle jelekből arra kellett következtetnem, hogy Vichy – és talán a Tengely is – offenzívát készít elő a Szabad Francia Afrika ellen. Értesüléseim szerint Hitler május 11-én és 12-én Berchtesgadenben azt követelte Darlantól, bocsássa Németország rendelkezésére a szíriai repülőtereket és kikötőket, továbbá azt, hogy a német csapatok, repülőgépek és hajók felhasználhassák Tuniszt, Sfaxot és Gabèst, vichyi haderők pedig foglalják vissza az egyenlítői területeket. Igaz ugyan – mint informátoraink hozzátették – Weygand megtagadta a németektől a Tunéziába való bevonulást, és nem volt hajlandó offenzívát indítani a Szabad Francia területek ellen; azzal érvelt, hogy alárendeltjei nem engedelmeskednének neki. Ha azonban Hitler szilárdan e terv mellett döntött, akkor mit nyom a latban Weygand tiltakozása? Weygand végső soron legfeljebb – minthogy nem akar harcolni – felajánlja lemondását a Marsallnak.

Éppen ezért egy esetleges támadás visszaverésére is felkészültünk. Elefántcsont-part, Dahomey, Togo és Niger lakosságának egyes rétegei a német repülőgépek Szíriába érkezésének hírére mozgolódni kezdtek. Larminat kihasználta ezt, és felkészült, hogy az első adandó alkalommal bevonuljon az

említett területekre. Magam adtam neki utasításokat, hogy mihez tartsa magát. Ezenkívül megkérdeztem a brit kormánytól, mit tenne, ha Vichy a németek közvetlen közreműködésével vagy anélkül megpróbálna fellépni például a Csád ellen. Edentől olyan üzenetet kaptam, miszerint minden rendelkezésükre álló eszközzel segítenének bennünket. Végezetül lépéseket tettünk az amerikaiak közvetlen érdekeltségének megteremtésére a Szabad Francia Afrika biztonságában. Július 5-én emlékiratot nyújtottam át az Egyesült Államok kairói követének. Memorandumomban rámutattam, hogy Afrikának az Európa felszabadításáért vívott harcban egy napon még az amerikaiak kiinduló támaszpontjául kell szolgálnia. Javasoltam Washingtonnak, küldjön haladéktalanul légierőket Kamerunba, Csádba és Kongóba. Négy nappal később az Egyesült Államok léopoldville-i konzulja felkereste Larminat-t, és kormánya nevében megkérdezte, vajon úgy véli-e, hogy a Francia Egyenlítői Afrika veszélyben forog. A főbiztos igenlően válaszolt. A konzul erre felkérte, közölje, milyen közvetlen segítséget óhajt kapni Amerikától, nevezetesen fegyverzet formájában. Mindennek ellenére, habár az egyenlítői bástya védelmére bizonyos óvintézkedések megtétele módunkban állt, a Tengely és segítőtársai esetleges nagyszabású afrikai akciójának lehetősége láttán igen sürgősnek találtam, hogy a Közel-Keletet elzárjuk a németek elől, és elvágjuk Vichytől.

Miközben az angolok és a Szabad Franciák katonai téren együttes cselekvésre készülődtek, a háttérben kirajzolódott politikai versengésük. A szövetséges vezérkaroknál, a kairói nagykövetség körül, a jeruzsálemi brit főbiztosságon, továbbá a brit külügyminisztérium részéről Cassinnel, Plevennel és Dejeannal közöltekből – e közléseket azután az említettek Londonból eljuttatták hozzám –, a sugalmazott hírlapi jelentésekből, különösképpen a *Palestine Post* cikkeiből, észlelni kezdtük egy speciális csoport mozgolódását. Ez a csoport Szíriában most végre lehetőséget látott régóta előkészített akcióterveinek megvalósítására. Az események olyan politikai, katonai és gazdasági ütőkártyákat adtak Nagy-Britannia kezébe, hogy nyilvánvaló volt, a maga javára fogja kijátszani ezeket a lapokat.

Annál is inkább így volt ez, mivel ha az angolok egyszer már megvetették a lábukat Damaszkuszban és Bejrútban, egymagunkban képtelenek leszünk a korábbi status quo visszaállítására. Az 1940-es katasztrófa, Vichy kapitulációja, a Tengely támadása okozta megrázkódtatások azt követelték, hogy a Szabad Franciaország olyan új álláspontot foglaljon el a Közel-Kelet államaival szemben, amely megfelel a fejlődésnek és a dolgok logikájának. Egyébként úgy véltük, hogy a háború befejezése után Franciaország itt úgysem tartja meg a mandátumát.* Nyilvánvaló volt, hogy az arab országok függetlenségi mozgalma és a kényszerítő nemzetközi körülmények, még ha Franciaország törekednék is rá, amúgy is megakadályoznák a mandátum fenntartását. A mandátumot mind de jure, mind pedig de facto csakis egy-

* Az I. világháborút követő Párizs környéki békék során a központi hatalmak oldalán vereséget szenvedett Török Birodalomból kivált közel-keleti országok – Szíria, Libanon, Palesztina, Arábia, Irak – nem kapták meg az azonnali függetlenséget. Fejletlenségükre hivatkozva a Népszövetség Anglia és Franciaország „védelme", vagyis mandátuma alá helyezte őket.

fajta uralmi rendszer válthatja fel: ez pedig a függetlenség, de oly módon, hogy Franciaország történelmi elsőbbsége és érdekei védve legyenek. Erre irányultak egyébként azok a szerződések is, amelyeket Párizs 1936-ban Libanonnal és Szíriával kötött. Ezek a szerződések, bár ratifikálásuk elodázódott, mégis olyan tények voltak, amelyeket józan ésszel és az adott körülmények között nem lehetett tudomásul nem venni.

Azt is elhatároztuk tehát, hogy a szíriai és libanoni területen történő behatolással egyidejűleg a Szabad Franciaország kijelenti: véget kíván vetni a mandátumos rendszernek, és szerződéseket köt a szuverénné vált államokkal. Arra az időre, amíg Keleten tart a háború, természetesen fenntartjuk a mandátumból származó hatalmunkat, de a mandátumból folyó kötelességeinket is teljesítjük. Végül, minthogy Szíria és Libanon területe a közép-keleti hadszíntér szerves része volt, és hogy e hadszíntérrel a harceszközökben velünk szemben óriási fölényben levő angolok rendelkeztek, beleegyeztünk, hogy a közös ellenség elleni egyetemes stratégiai irányítás a Brit Katonai Parancsnokság kezében legyen.

Hamarosan kitűnt azonban, hogy az angolok nem érik be ennyivel. Játékukat Londonban bizonyos jól ismert felsőbb fórumok irányították, a helyszínen pedig egy olyan csoport vitte végbe, amely gátlást nem ismert, viszont a megfelelő eszközök birtokában volt. A brit külügyminisztérium belement ebbe a játékba, néha ugyan sóhajtozott miatta, de sohasem dezavuálta, a brit miniszterelnök pedig támogatta. A britek szándékait a miniszterelnök kétértelmű ígéretei és előre tervezett felindulásai álcázni igyekeztek, de mégis az volt a céljuk, hogy az egész Keleten megteremtsék a brit *leadership*et.* Az angol politika tehát hol titokban, hol meg otrombán arra törekedett, hogy Damaszkuszban és Bejrútban Franciaország helyére lépjen.

Módszerük a túllicitálás volt: igyekeztek elhitetni, hogy minden engedmény, amit mi Szíriának és Libanonnak tettünk, az ő jószolgálataiknak köszönhető. Arra úszították a helyi kormányokat, hogy egyre nagyobb követelésekkel lépjenek fel velünk szemben, végül pedig támogatták a provokációkat, amelyekhez ez a politika szükségképpen vezetett. Ugyanakkor megpróbálták a franciákat madárijesztőként felhasználni, a franciák ellen fordítani a helyi és a nemzetközi közvéleményt, hogy a fennhatóságuk alatt levő arab országokban ily módon háríthassák el a brit túlkapások ellen megnyilvánuló általános elégedetlenséget.

Alighogy a szíriai bevonulásra vonatkozó közös döntés megszületett, az angolok máris elárulták saját szándékaikat. Amikor Catroux a függetlenséget bejelentő nyilatkozatának tervezetét előkészítette, Sir Miles Lampson azt kívánta, hogy a nyilatkozatot Anglia és a Szabad Franciaország nevében közösen tegyék meg. Természetesen tiltakoztam ez ellen. A nagykövet akkor azt követelte, hogy a szöveg emelje ki az ígéretünket alátámasztó brit szavatosságot. Ezt a kívánságot is visszautasítottam, mondván, hogy Franciaország szavának nincs szüksége idegen garanciára. Június 6-án, a bevonulás előtti napon táviratot kaptam Churchilltől. A brit miniszterelnök kifejezte baráti

* Fennhatóság, vezető szerep.

jókívánságait, de kitartóan hangoztatta, mennyire fontos ez a hírhedt garancia. Válaszoltam jókívánságaira, de válasz nélkül hagytam a követelését. Nyilvánvaló volt, hogy partnereink azt a benyomást kívánták kelteni, hogy a szíriaiak és a libanoniak Angliának köszönhetik majd függetlenségüket, és ennek nyomán Anglia döntőbíróként állhat közénk és a Közel-Kelet államai közé. Catroux nyilatkozata végül is olyan lett, amilyennek lennie kellett. Elhangzása után azonban a londoni kormány haladéktalanul egy külön nyilatkozatot hozott nyilvánosságra a saját nevében.

Bizony keserves emlékeket ébreszt bennem ez a hadjárat, amelyet meg kellett indítanunk. Újra látom magamat, amint szinte ingajáratban közlekedem Jeruzsálem – ahol hadiszállásom volt – és a Damaszkusz felé előnyomuló bátor csapataink között, vagy amint Mrs. Spears és dr. Fruchaut francia–brit tábori kórházában sebesülteket látogatok. A mieink közül sokan – méghozzá a legjobbak – váltak harcképtelenné. Legentilhomme tábornok például súlyosan megsebesült. Génin ezredes és Détroyat korvettkapitány elesett, de Chevigné, de Boissoudy és de Villoutreys őrnagyok súlyos sebet kaptak. A szemben állók közül is sok jó és bátor tiszt és katona esett el. Június 9-én és 10-én a Litaninál, 12-én Kiswa előtt, 15-én és 16-án El-Quneitra és Ezraa körül a heves harcokban összekeveredtek a két francia tábor és brit szövetségeseik elesettjeinek holttestei. Mikor minderről tudomást szereztem, a tisztelet és a sajnálkozás vegyes érzelmeit tápláltam azokkal szemben, akik becsületből álltak szemben velünk. Szörnyű fecsérlésnek tartottam ezt az elpazarolt bátorságot, a testvérgyilkos harcban elszenvedett veszteséget, amelyet Hitler a jármába fogott francia parancsnokokra kényszerített. És mindez akkor, amikor az ellenség csizmája Párizs utcáit tapodja, amikor Afrikát támadja, s behatol a Közel-Keletre.

Minél inkább elszorítja szívemet a fájdalom, annál erőteljesebben eltökélem, hogy végig viszem ezt a harcot. Ugyanígy vannak ezzel a Szabad Franciaország katonái is, akik közül szinte egyetlenegy sem hátrál meg. De ugyanígy vannak vele összes, Egyiptomban tartózkodó honfitársaink is, akik június 18-a első évfordulójára Kairóban összegyűlve egyhangú felkiáltással válaszolnak szózatomra.

Ezen a napon azt lehetett hinni, hogy Dentz véget fog vetni az ocsmány harcnak, amely számára reménytelen is volt már. Hiszen Benoist-Méchin, akit Vichy Törökországon keresztül erősítések Közel-Keletre juttatásának kieszközlésére küldött Ankarába, visszautasító választ kapott. Irakban leverték Rasid Alit, aki Németországba menekült. Így május 31-én a sivatag és az Eufrátesz felől a szövetségesek előtt megnyíltak Szíria kapui. A németek számára most már nem volt fontos, hogy újabb erőket küldjenek az arab országokba. Sőt azokat a repülőgépeket is Görögországba vonták vissza, amelyeket korábban az arab országokba küldöttek. A harcok kezdete óta erősítésként mindössze az a két vichyi légiraj érkezett a Közel-Keletre, amely Észak-Afrikából Athénen át jött. Athénben a németek fogadták és üzemanyaggal látták el őket. Washingtonból pedig hírt kaptunk, hogy Conty, a Közel-Keleti Főbiztosság politikai vezetője június 18-án felkérte a bejrúti amerikai főkonzult, intézzen sürgős kérdést a britekhez, a „gaulle-isták"-kal

együtt milyen feltételek mellett lennének hajlandók véget vetni az ellenségeskedéseknek.

Előre láttam az események további menetét, és ezért óvatossági intézkedésként már június 13-án tájékoztattam Churchillt, hogy véleményem szerint milyen alapon kötendő majd meg a fegyverszünet. Június 19-én Wavell és Catroux jelenlétében megbeszélést tartottunk Sir Miles Lampsonnal, s itt olyan szellemben fogalmaztam meg a feltételeket, hogy nekünk is megfeleljenek, de azok számára is elfogadhatók legyenek, akik ellenünk harcoltak. „A rendezés alapjának – írtam – a következőnek kell lennie: tisztességes elbánásban részesíteni minden katonát és minden tisztviselőt; Nagy-Britanniának garantálnia kell, hogy megóvja Franciaország jogait és érdekeit a Közel-Keleten; Franciaországot a Közel-Keleten a Szabad Francia hatóságoknak kell képviselniök." Megjegyeztem, hogy „mindazok a katonák és tisztviselők, akik maradni kívánnak, maradhatnak, ugyanígy családjuk is. A többieket később hazaszállítják". Hozzáfűztem azonban: „A szövetségeseknek minden intézkedést meg kell tenniök, hogy döntésük valóban szabad elhatározású döntés legyen". Végül pedig a Vichy által terjesztett rémhírekre válaszolva kijelentettem; „Sohasem állíttattam bíróság elé azokat a bajtársaimat, akik parancsra ellenem harcoltak; ez a jelen esetben sem áll szándékomban." Ez volt a határozatok lényege. A britek a helyszínen elfogadták és haladéktalanul megtáviratozták Londonba, hogy onnan továbbítsák Washingtonba, onnan pedig Bejrútba.

Nem csoda, hogy kellemetlenül éreztem magam másnap, amikor megismertem a brit kormány végleges szövegét, amely nem hasonlított az általam aláírthoz. Szó sem volt a Szabad Franciaországról, mintha csak azt javasolnák Dentznek, hogy Angliának adja át Szíriát! Ezenkívül említés se volt azokról az óvintézkedésekről, amelyeket azért tartottam fontosnak, hogy megakadályozzam a katonák és tisztviselők hatósági kényszer útján történő tömeges hazaszállítását a Közel-Keletről, hiszen a lehető legtöbbet akartam ott tartani közülük. Ezért hivatalosan tiltakoztam Edennél, és felhívtam figyelmét, tartom magam a június 19-én elfogadott feltételekhez, más feltételeket nem fogadok el. Amint a továbbiakban látni fogjuk, ennek a fenntartásnak megvolt a maga jelentősége.

Miért halogatták a vichyi hatóságok több mint három hétig a harc befejezését célzó tárgyalások folytatását, hiszen maguk kezdeményezték a tárgyalásokat? Miért kellett ennek nyomán ugyanannyi ideig folytatni a harcokat, amelyek már semmit sem változtattak, csupán a veszteségeket növelték? A magyarázatot csakis az Oroszország elleni német támadás megindításában találom. Június 22-én, tehát egy nappal azután, hogy az Egyesült Államok bejrúti konzulja átadta a főbiztosnak Nagy-Britannia válaszát, Hitler megindította hadseregeit Moszkva felé. Nyilvánvaló érdeke fűződött ahhoz, hogy a lehető legtöbb ellenséges haderő legyen lekötve Afrikában és Szíriában. E feladat egy részét Rommel vállalta. Ugyanannyit kellett vállalniuk a Közel-Keleten állomásozó szerencsétlen francia haderőknek is.

Eközben június 21-én a Kiswánál vívott heves csata után csapataink bevonultak Damaszkuszba. Catroux azonnal odament. Én 23-án érkeztem. A

következő éjszakán német gépek bombázták a várost, a lakosok százait ölték meg a keresztény negyedben. Ily módon fejezték ki Vichyvel való szoros együttműködésüket. Azonban alighogy a helyszínre érkeztünk, máris mindenfelől, nevezetesen Hauranból, Djebel Druzeból, Palmyre-ből, Djezirehből nyugtalanító hírek érkeztek a britek magatartásáról. Haladéktalanul meg kellett mutatnunk, hogy Vichy kudarca nem egyenlő Franciaország visszaszorításával, és meg kellett szilárdítanunk tekintélyünket.

Június 24-én Catroux tábornokot teljhatalmú közel-keleti főmegbízottnak neveztem ki, és hozzá intézett levelemben megszabtam feladatát: „Irányítsa a belügyi és a gazdasági helyzet rendezését oly módon, hogy a háborús lehetőségekhez képest leginkább megközelítse a normális állapotot; a lakosság felhatalmazott vezetőivel kössön olyan szerződéseket, amelyek megteremtik az államok függetlenségének és szuverenitásának az alapjait, és ezen államok szövetségét Franciaországgal; biztosítsa a terület védelmét az ellenség ellen; működjék együtt a szövetségesekkel a Keleten folyó hadműveletekben." A jövendő szerződések érvénybe léptéig Catroux tábornok „a közel-keleti francia főbiztos minden jogkörét és minden felhatalmazását" gyakorolta. Ami a tárgyalásokat illeti, azokat „az egész lakosságot ténylegesen képviselő és a lehetőség szerint minél előbb összehívandó nemzetgyűlések által jóváhagyott kormányokkal" kell folytatni; „a tárgyalásoknak az 1936-os szerződésekből kell kiindulniuk". Ily módon a mandátum, amelyet a Közel-Keleten Franciaországra bíztak, beteljesül, és Franciaország tevékenysége folytatódik".

Damaszkuszi tartózkodásom alatt fogadtam minden neves személyiséget, politikust, egyházi személyt, köztisztviselőt; pedig sokan voltak. A szokásos keleti óvatosság mögött is látható volt, hogy Franciaország tekintélyét a mi személyünkben vita nélkül elismerték, továbbá nagyrészt a mi biztosítékainknak volt köszönhető, hogy a németeknek nem sikerült megvetniök a lábukat Szíriában; végül pedig: mindenki csak tőlünk várta az állami szervek működésének megindítását és egy új kormány beiktatását. Catroux tábornok alaposan ismerte az ország lakóit és a dolgok ottani menetét; fenntartotta a rendet, az ellátást, a kórházak működését, de a miniszterek kinevezésével nem sietett.

A dráma egyébként befejeződött. Legentilhomme, aki súlyos sebesülése ellenére tovább irányította csapatait, június 26-án elfoglalta Nebecket, és 30-án visszaverte a végső ellentámadást. Egy Irak felől felvonuló indiai hadoszlop július 3-án a deir-ez-zori hídon átkelt az Eufráteszen. Ez a híd – nyugodtan mondhatom – a jól kiszámított véletlennek köszönhette épségben maradását. A hadoszlop Aleppo és Homs irányában nyomult előre. 9-én a britek a tengerparton elérték Damourt, keletebbre pedig Jerrine-t. Július 10-én Dentz Törökországba küldötte hadihajóit és repülőgépeit. Ott internálták őket. Utána tűzszünetet kért. Ehhez azonnal hozzájárultunk.

Megállapodás született, hogy a megbízottak három nappal később Saint-Jean d'Acre-ben* találkoznak.

* Akko francia elnevezése volt.

Sok jelből arra következtettem, hogy a találkozó eredményei nem felelnek majd meg Franciaország érdekeinek. Június 28-án felhívtam Churchill figyelmét arra, hogy „szövetségünk szempontjából milyen rendkívüli jelentőségű Anglia iránt tanúsított magatartása a Keleten". Elértem, hogy Catroux tábornok jelen legyen a tárgyaláson. Londoni küldötteink pontos utasításokat kaptak tőlem, hogy lépéseikkel közel-keleti fennhatóságunk milyen formában történő kialakítására törekedjenek. Különböző mozzanatok k pcsán azonban még csak nem is kételkedhettem benne, hogy ez a rendezés nem lesz megfelelő. Ezek a mozzanatok a következők voltak: a Dentzcel kötendő fegyverszünetre vonatkozó, Eden által a minapában megfogalmazott feltételek; a brit szervek körében uralkodó légkör – kifejező jele volt ennek, hogy a lojális Wavellt indiai alkirállyá nevezték ki és kevéssel előbb távozott Kairóból, utóda, Auchinleck pedig még el sem foglalta hivatalát, aminek következtében tág tere nyílt az „arabisták"* szenvedélyeinek. A fegyverszünetet végül is Wilson kötötte meg Verdilhackel. A káros hatások csökkentésére nem volt egyéb lehetőségem, minthogy eltávolodjam, ködfelhőbe burkolózzam, és onnan csapjak le a rám nézve nem kötelező megállapodásra, amelyet, amikor módom lesz rá, darabokra tépek.

A ködfelhő Brazzaville volt. Ott tartózkodtam, mialatt Saint-Jean d'Acreban megszövegezték az okmányt, amely mind lényegében, mind pedig formájában annál is rosszabb volt, mint amitől tarthattam.

A megállapodás szövege tulajdonképpen tisztán és egyszerűen azt jelentette, hogy Szíriát és Libanont átadták a briteknek. Egyetlen szó sem esett Franciaország jogairól, sem a jelenben, sem pedig a jövőre nézve. A közelkeleti államokról említés sem történt. Vichy mindent feladott egy idegen hatalom kénye-kedvére; és csakis egy dologra törekedett: hogy az egész katonai erő, valamint a lehető legtöbb tisztviselő és francia állampolgár eltávozhasson. Ily módon a lehető legnagyobb mértékben tudnák megakadályozni de Gaulle-t haderőinek növelésében és a közel-keleti francia pozíciók védelmében.

A fegyverletétel aláírásával Vichy hű maradt szomorú útválasztásához. Úgy látszott, hogy az angolok felszínre hozták minden titkos gondolatukat. Még a megfogalmazásokban is szembetűnően vették semmibe Szabad Francia szövetségeseiket, akiknek kezdeményezése és együttműködése nagyban segítette stratégiai céljuk elérését. A vichyiek lemondását szemmel láthatóan arra használták fel, hogy megpróbálják katonai parancsnokságuk kezére játszani azt a jogkört, amelyet Dentz Bejrútban és Damaszkuszban átadott nekik. Ráadásul beleegyeztek, hogy a Közel-Keleten állomásozó francia csapatok minél előbb távozhassanak. E csapatokat, a megállapodás szerint, parancsnokaik irányításával gyűjtik össze, és a Darlan által küldendő hajókra rakják. Mi több, a Szabad Franciáknak megtiltották, hogy kapcsolatot teremtsenek velük és megkíséreljék csatlakoztatásukat. A csapatok hátrahagyott

* Az angol gyarmatosító politika szélsőséges képviselői a Közel-Keleten. 1918 óta a mekkai serif – Husszein – bábkirályságával a Perzsa-öböltől a Földközi-tengerig egységes arab királyság létrehozásán mesterkedtek.

hadianyaga egyes-egyedül az angolok kezébe került. Végül pedig az úgynevezett „különleges" csapatokat, azaz a szíriaiakat és a libanoniakat – akik olyannyira hívek maradtak Franciaországhoz, hogy Vichy a legutóbbi harcokban nem merte őket ellenünk felhasználni – teljes egészükben brit parancsnokság alá akarták vonni.

Már a részletek megismerése előtt és csupán a londoni rádió által közölt, természetesen kozmetikázott híradások alapján is kijelentettem: visszautasítom a Saint-Jean d'Acre-ban kötött megállapodást. Amikor Kairóba indultam, utam minden egyes állomásán közöltem az angol kormányzókkal és az angol katonai vezetőkkel, *mennyire komoly ez az ügy.* Így tettem Khartoumban Sir Arthur Huddlestonnal, Szudán kiváló és barátságos főkormányzójával, azután a kampalai kormányzóval, Ouadi-Halfában a területi közigazgatás vezetőjével. Érkezésemet megelőzően mindegyiküknek riasztó táviratot küldöttem. Július 21-én kapcsolatba léptem Olivier Lytteltonnal, az angol kormány államminiszterével, akit a kormány a „keleti ügyek" teljhatalmú megbízottjaként küldött Kairóba.

Lyttelton „kapitány", ez a szeretetre méltó és kiegyensúlyozott, élénk és nyílt szellemű férfi, nyilvánvalóan nem akarta küldetését katasztrófával kezdeni. Némileg feszélyezetten fogadott. Igyekeztem elkerülni az összecsapásokat, és fagyos hangon lényegében a következőket mondottam neki:

– A mostanában közösen folytatott hadjáratunk eredményeképpen jelentékeny stratégiai előnyre tettünk szert. Íme, a Közel-Keleten megszűnt a teher, amely a Tengely csatlósává vált Vichy miatt nehezedett a keleti hadszíntérre. De az egyezmény, amelyet Önök Dentzcel kötöttek – és ezt határozottan ki kell jelentenem – elfogadhatatlan, Szíriában és Libanonban Franciaország kezéből nem kerülhet a hatalom Anglia kezébe. A hatalom gyakorlására a Szabad Franciaország – és csakis a Szabad Franciaország – hivatott. A Szabad Franciaország emiatt szamadással tartozik Franciaországnak. Ezenkívül szükségem van arra is, hogy a csapatoknak, amelyek a közelmúltban ellenünk harcoltak, a lehető legnagyobb részét csatlakozásra bírjam. A csapatok gyors és tömeges hazaszállítása, valamint egybegyűjtése és elszigetelése teljesen lehetetlenné teszi, hogy hathassak reájuk. Mindent összevéve, a Szabad Franciák nem egyezhetnek bele egy francia utánpótlási forrásuk elzárásába, és különösképpen nem fogadhatják el, hogy közös erőfeszítésünk az Önök saját hatalmának damaszkuszi és bejrúti megteremtésével végződjék.

– Nem is áll szándékunkban – válaszolta Lyttelton –, Nagy-Britanniának Szíriában és Libanonban egyetlen célja van: megnyerni a háborút. Ehhez azonban szükség van arra, hogy a belső helyzet ne legyen zavaros. Szükségesnek tartjuk azt is, hogy a közel-keleti államok megkapják függetlenségüket, amelyet Anglia garantál számukra. Másrészt viszont a háború ideje alatt a közrend fenntartása végett a katonai parancsnokság kezében van a legfőbb hatalom. Ezért aztán végső soron a katonai parancsnokságnak kell a helyszínen döntenie. Ami a Wilson tábornok és Verdilhac tábornok által a francia csapatok visszavonására és behajózására vonatkozólag megállapított technikai feltételeket illeti, ezek szintén megfelelnek azoknak az elképzelé-

seknek, hogy a dolgok rendben folyjanak. Végül pedig nem nagyon értjük, miért nem viseltetnek irántunk bizalommal. Ügyünk végtére is közös ügy."

– Igen – válaszoltam –, ügyünk közös ügy. Helyzetünk azonban nem közös, és akciónk közös volta megszűnhet. A Közel-Keleten Franciaországé és nem Nagy-Britanniáé a mandátum. Ön az ottani államok függetlenségéről beszél. Pedig csakis mi vagyunk hivatottak arra, hogy megadjuk nekik a függetlenséget, és valóban meg is adjuk ezt, de olyan okokból és olyan feltételekkel, melyek elbírálására egyedül mi vagyunk hivatottak, és amelyekért egyes-egyedül mi vagyunk felelősek. Önök természetesen helyeselhetik ezt – kívülről. De nem avatkozhatnak bele. Ami pedig a szíriai és libanoni közrendet illeti, az a mi dolgunk, nem pedig az Önöké.

– De hiszen – mondotta Lyttelton – az 1940. augusztus 7-i megállapodásban Önök elismerték a brit parancsnokság felsőbbségét.

– Valóban elismertem – válaszoltam – e parancsnokságnak azt a jogát, hogy irányelveket szabjon a Szabad Francia haderőknek, de csakis hadászati kérdésekben és a közös ellenség ellen. Sohasem értettem egyet azzal, hogy ez a jogkör a Franciaország gondjaira bízott területeken kiterjednek a felségjog, a politika, a közigazgatás kérdéseire. Vajon ha majd egy napon a szorosan vett franciának számító földre lépünk, parancsnokságuknak követelik majd a jogot, hogy Franciaországot kormányozza? Ezenkívül nyomatékkal meg kell ismételnem: kapcsolatot kell teremtenem azokkal a csapatokkal, amelyek eddig Vichynek engedelmeskedtek. Egyébként ez is az Önök előnyét szolgálja. Igazán képtelen dolog volna a harcokban megedzett csapatokat jelenlegi állapotukban hazaküldeni, hogy egy napon majd Afrikában vagy másutt találkozzunk velük újra. Végezetül pedig, a francia hadianyagnak és a különleges csapatok parancsnokságának a Szabad Franciaország kezébe kell kerülnie.

– Ön ismertette velem álláspontját – mondotta ekkor Lyttelton. – Ami szíriai és libanoni kölcsönös kapcsolatainkat illeti, azt megvitathatjuk. A fegyverszüneti megállapodást viszont aláírták. Azt teljesítenünk kell.

– Ez a megállapodás nem kötelezi a Szabad Franciaországot. Én nem hagytam jóvá.

– Mit szándékozik tehát tenni?

– A következőket: a szíriai és a libanoni brit parancsnokság állítólagos jogaival kapcsolatos minden félreértés elkerülése végett van szerencsém közölni Önnel, hogy három nap múlva, azaz július 24-től kezdve a Szabad Francia Haderők nem függnek többé ettől a parancsnokságtól. Ezenkívül utasítom Catroux tábornokot, hogy haladéktalanul vegye kezébe a hatalmat Szíria és Libanon egész területén, bárki részéről bárminő ellenállással találkozzék is. Parancsot adok a Szabad Francia haderőknek, hogy lehetőségeikhez képest teremtsenek kapcsolatot minden más francia alakulattal, és vegyék számba a hadianyagokat. Végül pedig, a szíriai és a libanoni csapatok újjászervezését, amit már megkezdtünk, tevékenyen folytatjuk.

Előre elkészített jegyzéket nyújtottam át Lyttelton kapitánynak. E jegyzék pontosan megfogalmazta végkövetkeztetéseimet. Búcsúzáskor ezt mondottam neki:

– Ön tudja, hogy én és követőim mit tettünk és teszünk szövetségünkért. Így hát felmérheti, mennyire sajnálnánk, ha romlását kellene látnunk. De sem mi, sem pedig azok, akik hazánkban bennünk reménykednek, nem egyezhetnének bele, hogy Franciaország kárát lássa e szövetségnek. Ha netalán ez a helyzet állna elő, akkor inkább felfüggesztenénk Angliával szemben vállalt kötelezettségeinket. Egyébként a rendelkezésünkre álló eszközökkel mindenképpen folytatni fogjuk a harcot az ellenség ellen. Három nap múlva Bejrútban szándékszom lenni. Addig azonban készen állok minden tárgyalásra, amelyet Ön kívánatosnak tart.

Távoztam Lytteltontól, aki látszatra igyekezett hidegvérét megőrizni, de nekem felindultnak és nyugtalannak tűnt. Magam is eléggé izgatott voltam. Aznap délután Lytteltonhoz intézett levelemben megerősítettem, hogy a Szabad Francia Haderők 24-én déltől kezdve nem lesznek többé a brit parancsnokságnak alárendelve, de kész vagyok rendezni vele a katonai együttműködés új módozatait. Végül pedig ezt táviratoztam Churchillnek: „Úgy véljük, hogy a Saint-Jean d'Acre-i megállapodás alapjában véve ellentétes a Szabad Franciaország, azaz Franciaország katonai és politikai érdekeivel, formáját tekintve pedig rendkívül kínosan érinti méltóságunkat... Szeretném, ha Ön személyesen is átérezné, hogy egy számunkra létfontosságú ügyben tanúsított ilyenfajta brit magatartás jelentékenyen növeli nehézségeinket, és olyan következményekhez vezet, amelyeket az általam vállalt feladat szempontjából siralmasaknak tartok."

Most Angliáé volt a szó. S ő az engedmények igéjét hallatta. Lyttelton még aznap este felkért, hogy újból találkozzunk, és a következőket mondotta:

– Egyetértek abban, hogy Ön bizonyos jelenségek nyomán úgy vélhette, hogy a Közel-Keleten mi el akarjuk foglalni Franciaország pozícióit. Biztosíthatom, hogy tévedett. Hogy eloszlassuk ezt a félreértést, kész vagyok egy olyan levelet írni, amely garantálja Önnek, hogy politikai és közigazgatási tekintetben teljesen érdektelenek vagyunk.

– Ez roppant örvendetes elvi állásfoglalás lenne – válaszoltam. – De továbbra is ott van a Saint-Jean d'Acre-i egyezmény, amely ezt az állásfoglalást szembeszökően megsérti, sőt ezen túlmenően azzal a veszéllyel járhat, hogy incidensekre kerül sor az Önök emberei között, akik a megállapodást alkalmazzák, és a mieink között, akik ezt nem fogadják el. Ugyancsak fennáll az Önök közel-keleti katonai parancsnoksága hatáskörének kiterjesztésére irányuló szándék, és az összeegyeztethetetlen a mi álláspontunkkal.

– A két kérdésre vonatkozóan lenne talán valami javaslata?

– Az elsőre vonatkozólag nem látok más kiutat, mint, hogy a fegyverszüneti egyezmény „alkalmazására" haladéktalanul kössünk olyan megállapodást, melynek révén a gyakorlatban javítjuk ki azt, ami a szövegben hibás. Ami pedig a második kérdést illeti, szükséges és sürgős volna, ha Önök kötelezném magukat, hogy a szíriai és a libanoni területen működő parancsnokságuk hatáskörét az ellenség elleni hadműveletekre korlátozzák.

– Engedje meg, hogy gondolkodjam ezen.

A légkör javult. Különböző bonyodalmak után, július 24-én a Saint-Jean d'Acre-i egyezményt „értelmező" megállapodást kötöttünk. Részünkről Lar-

minat tábornok és Valin ezredes tárgyalt. E tárgyalások során az angolok beleegyeztek abba, hogy kapcsolatot teremtsünk a Közel-Keleten állomásozó csapatokkal, és ily módon hozzánk csatlakozókra találjunk, elismerték, hogy a hadianyag a Szabad Francia Haderőké, és lemondottak a szíriai és a libanoni csapatoknak a saját parancsnokságuk alá helyezéséről. Arra nézve is egyetértésre jutottunk, „ha megállapítanánk, hogy a vichyi hatóságok lényegbevágóan megsértik a fegyverszüneti egyezményt, akkor a brit és a Szabad Francia Haderők a Vichy-párti csapatok Szabad Franciaországhoz történő csatlakoztatása céljából minden alkalmasnak látszó intézkedést megtesznek". Minthogy már eddig is több olyan esetet állapítottak meg, amikor „lényegbe vágó sérelem" történt, várható volt – Lyttelton maga biztosított erről –, hogy a csapatok sorsának teljes problematikája újból napirendre kerül.

Az angol miniszter jóakaratában nem kételkedtem. De mit tesz majd a megkötött megállapodások ellen Wilson tábornok és „arabista" csoportja? Hogy megfelelő magatartásukat kikényszerítsem, újból táviratoztam Churchillnek, és kértem: „Ne hagyja, hogy egy teljes szervezett hadsereget Vichy rendelkezésére bocsássanak. Meg kell ismételnem – tettem hozzá –, hogy számomra az elemi biztonsági rendszabályok megtartását jelenti a Dentz-féle hadsereg hazaszállításának felfüggesztése és a Szabad Franciáknak adott ama lehetőség, hogy igyekezzenek eredeti kötelességükhöz visszaszólítani ezeket a szerencsétlen csapatokat, amelyeket az ellenséges propaganda megtévesztett."

Másnap, 25-én, Olivier Lyttelton, a brit kormány államminisztere, országa nevében a következőket írta nekem:

„Elismerjük Franciaország történelmi érdemeit a Közel-Keleten. Nagy-Britanniának Szíriában és Libanonban egyetlen érdeke a háború megnyerése. Semmilyen módon se szándékozzuk kikezdeni Franciaország pozícióját. A Szabad Franciaország és Nagy-Britannia – egyik is, másik is – függetlenséget ígért Szíriának és Libanonnak. Készséggel elismerjük, hogy Franciaországnak, ha a jelenlegi szakasz sikeresen lezárul, minden európai nemzetet megelőzve uralkodó helyzethez és előjogokhoz kell jutnia a Közel-Keleten. Önnek módjában volt megismerni a brit miniszterelnök legutóbb adott ilyen értelmű biztosítékait. Örülök, hogy e biztosítékokat a mai napon megerősíthetem."

Lyttelton ugyanebben a levélben kijelentette: elfogadja a brit és a francia katonai hatóságok keleti együttműködésére vonatkozó megállapodás szövegét, amelyet átnyújtottam neki. Ebből kitűnt, hogy az angolok a Közel-Keleten nem avatkozhatnak be politikai és közigazgatási kérdésekbe. Ennek fejében mi elfogadtuk, hogy a brit parancsnokság kezében legyen a hadászati irányítás, de a legpontosabban körülírt feltételekkel.

Még ugyanaznap elutaztam Damaszkuszba és Bejrútba.

A Szabad Franciaország vezetőjének a szíriai fővárosba történt bevonulásakor lelkesedés fogta el ezt a nagyvárost, amely azelőtt minden alkalommal kifejezte a francia hatalom iránti hűvös viszonyát. Néhány nappal később, amikor az egyetem aulájában szózatot intéztem az országnak a szíriai kormány körül tömörült személyiségeihez, és pontosan körülírtam Franciaor-

ság jövendő közel-keleti célkitűzéseit, az egybegyűltek szemmel látható egyetértésére találtam.

Július 27-én érkeztem meg Bejrútba. A francia és a libanoni csapatok sorfala mögött a lakosság tömegestül gyűlt össze útvonalamon, és bőséges tapssal köszöntött. A lelkesedéstől visszhangzó Ágyú térről a Kis Szerájhoz hajtattam ahol Alfred Naccache, a libanoni kormányfő és jómagam is optimizmustól derűs szavakat váltottunk. Utána a Nagy Szerájhoz mentem. Ott gyűltek össze a francia személyiségek. Többségük együttműködött a vichyi rendszerrel, s nemegyszer bízott is benne. De miután kapcsolatot teremtettem e személyiségekkel, újból meggyőződhettem róla, milyen erővel hatnak a kész tények – ha igaz okkal következtek be – az emberek magatartására, sőt meggyőződésére is. Tisztviselők, előkelőségek, egyházi férfiak valamennyien hűségükről biztosítottak, és megígérték, hogy az új hatalom égisze alatt feltétlen odaadással szolgálják az országot. Meg kell állapítanom, hogy a vállalt kötelezettséget igen kevés kivétellel megtartották. A Libanonban és Szíriában maradt franciák csaknem valamennyien, a legnehezebb körülmények között is, lelkesen tömörültek a Szabad Franciaország mozgalmában, amely a haza felszabadításáért harcolt, és eközben a helyszínen gyakorolta Franciaország jogait és teljesítette kötelességeit.

Nos, e jogok érvényre juttatása és a kötelességek teljesítése valóban fontos volt. Alighogy megérkeztem Bejrútba, máris megállapítottam – meglepetés nélkül –, mily kevéssé tartotta be Wilson tábornok – és a környezetében működő, egyenruhába bújtatott politikuscsoport – a Lytteltonnal kötött megállapodásaimat. A fegyverszüneti egyezmény teljesítése, valamint a britek szíriai és libanoni magatartása tekintetében minden úgy folyt, mintha nekünk senki semmivel se tartozna.

Dentz, az angolokkal egyetértésben, Tripoli körzetébe vonta össze csapatait. Továbbra is betöltötte parancsnoki tisztét. Az egységek parancsnokaikkal, fegyvereikkel, zászlaikkal együtt, egymás mellett táboroztak, és Vichy elhalmazta őket kitüntetésekkel és dicséretekkel. Csakis hivatalos úton kaptak tájékoztatást, és hangulatukat a közelgő hazaszállításuk gondolata határozta meg. Marseille-ből már jelezték is, hogy elindultak a hajók, amelyek majd elszállítják őket. Darlan egyetlen napot se vesztegetett, hogy a hajókat elindítsa, és ez ellen a németek se akadékoskodtak. A várakozási idő alatt Dentz parancsai szerint, amelyeket a brit fegyverszüneti bizottság és az angol rendőrök teljes egészükben betartottak, a tiszteknek és a legénységnek tilos volt kapcsolatba lépni Szabad Francia bajtársaikkal, azoknak pedig nem volt módjukban megközelíteni őket. Ilyen körülmények között, úgy látszott, igen kevésen csatlakoznak. Mi tisztességes akció keretében akartunk az emberek értelmére és lelkiismeretére hatni, így egyenként hallgathatnak meg bennünket és választhatnak: vagy csatlakoznak az igaz ügyhöz, vagy egy szervezett hadsereg akarat nélküli tagjaiként – amelyet a gyűlölködés és a megalázás légkörében tartanak – csak arra vágyódnak, hogy hiábavaló áldozataik és szerves erőfeszítéseik színteréről a lehető leggyorsabban eltávozhassanak és hajóra szálljanak.

Csakhogy holt betű maradt az a kötelezettség, amelyet a brit kormány a

Saint-Jean d'Acre-i fegyverszünet gyakorlati értelmezését illetően velünk szemben vállalt. Nagy-Britannia szíriai politikai érdektelenségének kérdésével és katonai parancsnoksága hatalmának korlátaival kapcsolatban is hasonló volt a helyzet. Damaszkuszban és Bejrútban a beavatkozások a diszkréciónak legalább a látszatát megőrizték, viszont annál szembetűnőbbek voltak azokon a vidékeken, amelyek mindig is Anglia és husszeinita* vazallusai törekvéseinek célpontjai voltak.

Djeziréhben Reyniers őrnagyot, Catroux tábornok megbízottját, az ott állomásozó brit haderők gyanúsítottként kezelték, és megakadályozták, hogy az ideiglenesen szélnek eresztett asszír–khaldeus zászlóaljakat és szíriai lovas századokat újjászervezze. Palmyre-ben és a sivatagban Glubb, az angolok Transjordanian Force**-ának Glubb pasa néven ismert parancsnoka garázdálkodott, és igyekezett a beduin törzseket Abdullah emírhez csatlakoztatni. Hauranban az angol ügynökök nyomást gyakoroltak a helyi törzsfőnökökre, hogy ők is ismerjék el Abdullah hatalmát és fizessenek neki adót. Aleppóból éppúgy, mint az alauitáktól***, nyugtalanító jelentések érkeztek.

A britek azonban különösen Djebel Druze-ban tárták fel nyíltan szándékaikat. Minthogy ott semmiféle harc sem folyt, Catroux és Wilson abban állapodott meg, hogy a szövetséges csapatok közös döntés megszületéséig oda nem vonulnak be. Elképzelhető, hogyan vélekedtünk, amikor tudomásunkra jutott, hogy egy brit dandár berendezkedett ott, hogy a druz**** lovas századokat az angolok hivatalosan átvették, hogy egyes törzsfőnökök, akiket a „Bass sorhajókapitány" néven ismert Bass összehívott és kártalanított, kijelentették: nem engedelmeskednek a francia hatalomnak, hogy Es-Suweidában a Francia Házat, ahol megbízottunk tartózkodott, erőszakkal lefoglalták a brit parancsnokság székhelyének, és hogy végezetül a brit parancsnokság, a csapatok és a lakosság jelenlétében levonatta a háromszínű francia lobogót és kitűzte a *Union Jack*****-et.

Haladéktalanul cselekedni kellett. Catroux tábornok velem egyetértésben július 29-én utasította Monclar ezredest, hogy egy erős alakulattal vonuljon gyorsan Es-Suweidába, szerezze vissza a Francia Házat és a druz lovas századokat. Wilson, aki kellő időben értesítést kapott, üzent nekem, mégpedig némileg fenyegető hangon, hogy azonnal állítsam meg az alakulatot. Azt válaszoltam, hogy „az alakulat már rendeltetési helyére érkezett . . . az lenne a helyénvaló, ha maga Wilson rendezné Catroux-val – aki ezt már javasolta neki – a brit és francia csapatok Djebel Druze-i állomásozásának kérdését . . . hogy sajnálatosnak tartom fenyegető célzásait . . . de, minthogy továbbra is hajlandó vagyok az őszinte katonai együttműködésre, arra van szükség, hogy

* Arab anglofil feudális nacionalista csoport.

** Jordániai bennszülött haderő, Husszein serege, melyek Glubb angol őrnagy volt a parancsnoka.

*** Jordániával határos szír vidéken élő törzsek.

**** Szír–arab harcias törzs; a Djebel Druze hegységben és a libanoni hegyvonulat déli lejtőin laknak. Számuk Sziriában kb. 90 000, Libanonban 70 000. Többször felkeltek az 1918 utáni francia gyarmatosító törekvések ellen.

***** A sávos brit lobogó beceneve.

Franciaország szíriai és libanoni szuverén jogait, valamint a francia hadsereg méltóságát ne érje semmiféle csorba".

Ugyanakkor Monclarnak, aki Es-Suweidába érkezett, a brit dandár parancsnoka kijelentette: „Ha harcolni kell, hát harcolunk." Monclar erre igenlő választ adott. A dolgok azonban nem fajultak odáig. Július 31-én Monclar berendezkedhetett a Francia Házban, ünnepélyesen újból felvonhatta a háromszínű lobogót, elszállásolta csapatait a városban, és egy francia tiszt parancsnoksága alatt újjáalakította a druz lovas századokat. Az angol haderők, valamivel később, eltávoztak a környékről.

De, ha egy incidenst sikerült rendezni, minden téren száz más újabb keletkezett. Wilson egyébként bejelentette, be fogja vezetni a „rögtönítélő bíráskodást" és kezébe vesz minden hatalmat. Figyelmeztettük, hogy ez esetben szemben találja magát a mi hatalmunkkal, és ez szakításra vezethet. Lyttelton, bár tájékoztatták, tartózkodott a beavatkozástól. Amikor az a kósza hír járta, hogy Catroux Bejrútban és Damaszkuszban a kötendő szerződések tárgyában megbeszéléseket kezd, a brit államminiszter közvetlenül Catroux-hoz intézett levelében magától értetődő dologként kérte, hogy Spears legyen jelen ezeken a tárgyalásokon. Az ügyeinkbe való konok beavatkozás, valamint az egyre sokasodó túlkapások most már elérték türelmünk határát. Augusztus elsején táviratoztam Cassinnek, keresse fel Edent, és nevemben közölje vele: „Anglia beavatkozása a legsúlyosabb bonyodalmakat okozza, és azok a kétes előnyök, amelyekre az angol politika a Közel-Keleten Franciaország jogainak figyelmen kívül hagyásával szert tehet, nagyon is kérdéses azokhoz a nagyszabású kellemetlenségekhez képest, amelyek a Szabad Franciaország és Anglia viszályából származnának."

Viszály? London nem akart viszályt. Lyttelton augusztus 7-én Bejrútban meglátogatott, és az egész napot nálam töltötte. Olyan tárgyalásra adott ez alkalmat, amelyet az ember döntő jelentőségűnek hihetett volna, ha a britek számára a Keleten valaha is bármi döntő jelentőségű lett volna. A miniszter őszintén elismerte, hogy az angol katonák nem teljesítették július 24-i és 25-i megállapodásainkat. „Csak késedelemről van szó, állította, amely a szolgálati út lassúságának, és talán a megértés hiányának tudható be. Igen sajnálatosan tartom ezt a késedelmet, és véget fogok vetni neki." Meglepettnek és bosszúsnak látszott az angol ügynökök provokálta incidensek miatt, amelyekről Catroux beszámolt. Kijelentette, hogy Vichy megszegte a fegyverszüneti egyezményt, mert például 52 brit tisztet, akiket a legutóbbi harcokban ejtettek foglyul, és akiket haladéktalanul ki kellett volna adniuk, még mindig nem bocsátottak szabadon, sőt azt sem tudni, hova vitték őket, emiatt Dentzet Palesztínába szállítják, nekünk pedig mostantól kezdve minden lehetőséget megadnak, hogy a csatlakozások érdekében dolgozhassunk.

Lyttelton előtt nem titkoltam, mennyire elkeserít bennünket szövetségeseink együttműködési módszere. „Az ilyenfajta együttműködés helyett – mondottam neki – szívesebben vennénk, ha a magunk útján járnánk. Önök pedig a saját útjukon." Amikor aztán ő panaszkodott, és felhánytorgatta, hogy akadályokat gördítünk a brit parancsnokság útjába, azt válaszoltam neki, amire egykor maga Foch tanított: csakis az olyan közös szövetséges pa-

rancsnokság munkája lehet eredményes, amelyben az együttműködő feleknek nincsenek külön érdekeik. Ez pedig az adott esetben – Lyttelton jóhiszemű állítása vagy írása ellenére is – nem áll az angolokra. Ha pedig – mint Wilson tette – a Közel-Kelet védelmének szükségességére hivatkozva Djezíréhben, Palmyre-ben, a Djebel Druze-ban igyekeznek bitorolni a hatalmat, ez nem egyéb hamis ürügynél. Az ellenség messze van Djebel Druzetól, Palmyre-től, Djezírehtől. Ha bölcs dolog is lenne előre felkészülni arra az eshetőségre, hogy nętalán a Tengely újból veszélyezteti Szíriát és Libanont, az előkészületnek a franciák és a britek közös védelmi tervének kidolgozásából, és nem az olyan angol politikából kellene állnia, amely a mi területünkre történő beavatkozást jelenti.

Lyttelton igyekezett látogatását legalább némileg harmonikusan befejezni, tüstént megragadta tehát a „védelmi terv" gondolatát. A következőt javasolta: a terv megbeszélésébe vonjuk be Wilson tábornokot, akinek jelenlétét megbeszélésünkön nem találtam kívánatosnak. Tagadóan válaszoltam, de beleegyeztem, hogy Wilson Bejrút területén kívül találkozzék Catroux-val, hogy kidolgozzanak egy ilyen tervet. Megbeszélésükre másnap került sor, de az gyakorlatilag teljesen eredménytelen maradt, bizonyságául annak, hogy angol részről a Közel-Kelettel kapcsolatban mindenre inkább gondoltak, semmint egy német offenzívára. A brit államminiszter azonban, hogy jóakaratát kimutassa, távozásakor levelet nyújtott át nekem, amelyben megismételte a Nagy-Britannia politikai érdektelenségére vonatkozó már korábban adott biztosítékait. Lyttelton ezenkívül élőszóval is hangoztatta: hogy elégedett leszek majd megbeszélésünk gyakorlati következményeivel.

Minthogy ily sok megrázkódtatás sem rendítette meg a Szabad Franciaországot, arra a következtetésre jutottam, hogy valóban számítani lehet nehézségeink enyhülésére. Eleget tapasztaltam azonban ahhoz, hogy bizonyos legyek felőle: a válság előbb vagy utóbb újra kezdődik. De elég a napnak a maga baja. A Londonban állomásozó küldöttségünket magatartásom megrettentette, ezért a pillanatnyilag leküzdött megpróbáltatás végkövetkeztetését a bonyodalmakat összefoglaló üzenetemben fogalmaztam meg; s a „tanulságot" így foglaltam össze: „Nagyságunk és erőnk csakis abban rejlik, ha Franciaország jogai tekintetében hajlíthatatlanok vagyunk. Erre a hajlíthatatlanságra egészen a Rajnáig szükségünk lesz."

A dolgok ekkortól kezdve mindenesetre másképp alakultak. Larminat beosztottjaival együtt eljuthatott azokhoz az egységekhez, amelyeket még nem hajóztak be, és az utolsó pillanatban sietve felhívást intézhetett a tisztekhez és a legénységhez. Catroux-nak lehetősége nyílt, hogy találkozzék néhány olyan tisztviselővel, aki személy szerint szeretett volna megtartani. Jómagam több látogatót fogadtam. Végül is 127 tiszt és körülbelül 6000 altiszt és katona csatlakozott, vagyis a Közel-Keleten állomásozó csapatok létszámának egyötöde. Ezenkívül azon nyomban újjászervezték a szíriai és a libanoni alakulatokat: 290 tisztet és 14 000 főnyi legénységet. A francia hadsereg és légierő 25 000 tisztjét, altisztjét és katonáját azonban végérvényesen elszakították tőlünk, pedig bizonyos, hogy a legnagyobb részük csatlakozott volna hozzánk, ha lett volna időnk és lehetőségünk, hogy felvilágosítsuk

őket. Jól tudtam ugyanis, hogy azoknak a franciáknak, akik az ellenség engedélyével tértek vissza Franciaországba, és ezzel lemondtak arról a lehetőségről, hogy harcolva érjenek haza, töménytelen kétség és bánat lesz az osztályrészük. Én pedig szívszorongva néztem a kikötőben Vichy szállító hajóit, és láttam, amint a rakodás után eltűntek a tengeren, magukkal vive a hazánk előtt megnyílt egyik lehetőség reményét.

De legalább a megmaradottakat bevonhattuk a nagy műbe. Catroux tábornok igen tevékenyen látott munkához. A tábornok a francia nagyság megtestesítője, és volt érzéke a vezetéshez, ráadásul tudott az emberekkel bánni, főként a keletiekkel, és szívesen kapcsolódott be azok elmés és szenvedélyes játékaiba; képességeinek biztos tudatában, de egyben nagy vállalkozásunk és ennek vezetője iránti odaadástól eltelve méltósággal irányította a Közel-Keleten Franciaország játszmáját. Néha ugyan úgy éreztem, hogy békülékenységre hajló egyéniségének nem mindig tetszett a reá kényszerített harcmodor, de ha nem is mindig ismerte fel idejében és teljes mélységében a brit rosszhiszeműséget, nagy érdemeit és kitűnő képességeit sosem vontam kétségbe. Catroux tábornok jól szolgálta Franciaországot abban a helyzetben, amelyet a szörnyű kezdeti körülmények, az eszközök hiánya és a mindenütt tornyosuló akadályok kivételesen hálátlanná tettek.

Először is teljes egészében, fenn és lenn, meg kellett szerveznie a francia jelenlétet, amelyet a „hatalom" tisztviselőinek és a hírszerző tisztek zömének eltávozása egy csapásra és mindenütt szinte semmivé tett. Catroux főtitkárként maga mellé vette Paul Lepissiét, aki Bangkokból érkezett hozzánk, ahol francia követ volt. Collet tábornokot és Pierre Bart-t pedig a szíriai, illetve libanoni kormány mellé delegálta. Ugyanakkor David, majd Fauquenot Aleppóban, de Montjou Tripoliban, Dumarçay Saïdában, Schoeffler kormányzó, majd Monclar tábornok az alauitáknál, Brosset ezredes Djezíréhben, des Essars ezredes Homsban, Oliva-Roget ezredes a Djebel Druze-ban képviselt bennünket és biztosította befolyásunkat.

Meg kell mondanom, hogy a lakosság szívélyes együttérzéssel fogadott bennünket. A Szabad Franciaországban valami bátrat, valami meglepőt, valami lovagiast láttak, vagyis olyat, amilyen az eszményi Franciaország volt az *ő szemükben. Ezenkívül azt is* érezték, hogy jelenlétünk távol tartja területükről a német lerohanás veszélyét, gazdasági téren biztosítja a holnapot, és határt szab hűbéruraik visszaéléseinek. A függetlenségükre vonatkozó nagylelkű bejelentésünknek sem maradt el a hatása. A Damaszkuszba és Bejrútba érkeztemkor lezajlott fogadtatás megismétlődött néhány nappal később Aleppóban, Latakiában (El-Ladhiqijében) és Tripoliban, de ennek a csodálatos vidéknek több más városában és mezővárosában is, ahol minden táj, minden helység drámaian költői hangulatú, és szinte tanúja a történelemnek.

A nép hangulata valóban kedvező volt, de a politikusok csak lassan engedtek fel. Emiatt mindkét államban az volt a legsürgősebb, hogy olyan kormány lépjen hivatalba, amely mind pénzügyi, mind gazdasági, mind a rendfenntartás terén magára tudja vállalni azokat az új feladatokat, amelyeket mi átadunk nekik. Az volt ugyanis a szándékunk, hogy a mandátumból szár-

mazó hatalmat csakis a védelemre, a külügyekre és a két állam „közös érdekeire" – valuta, vám, közellátás – korlátozva tartjuk meg magunknak. E területeken ugyanis lehetetlen volt az azonnali hatalomátadás, mint ahogy Szíria és Libanon előkészítés nélküli szétválasztása is lehetetlen volt. Úgy terveztük, hogy később, amikor a háború menete már megengedi, sor kerül a választásokra, amelyek nyomán majd kialakul a teljes nemzeti hatalom. A csoportszenvedélyek és a személyes versengés azonban már ezt megelőzően, a megnövelt feladatkörű kormányzat munkájának megindításával a forrpontig hevült.

Szíriát illetően különösen bonyolult volt a helyzet. 1939 júliusában, amikor Párizs végleg megtagadta az 1936-os szerződés ratifikálását, a francia főbiztos végül is félreállította Hasem Bej el Atasszi köztársasági elnököt és feloszlatta a parlamentet. Damaszkuszban Kaled Bej Azemnek, ennek az egyébként értékes és tekintélyes személyiségnek irányításával olyan minisztériumot találtunk, amely az ügyek intézésére szorítkozott, de nem volt nemzeti kormány jellege. Elcinte azt reméltem, hogy Szíriában helyreállíthatom a korábbi helyzetet. Hasem Bej elnök és vele együtt Dzsemil Mardam Bej, az utolsó kormány feje, valamint Farcsz el Kuri, a feloszlatott parlament elnöke, erre elvben hajlandónak is mutatkozott, amidőn Catroux tábornok jelenlétében megbeszéléseket folytattam velük. Noha mindhárman tapasztalt politikusok, hazájuk odaadó fiai voltak és a franciák barátságát is igyekeztek megőrizni, láthatólag nem ismerték fel teljes egészében, hogy olyan történelmi alkalom nyílik előttük, amellyel élve Szíria, Franciaország teljes egyetértésével, megindulhat a függetlenség útján, és nagy lendülettel túljuthat az előítéleteken és a sérelmeken. Úgy találtam, hogy mindhárman túl sokat törődnek a jogi formaságokkal, és a kelleténél jobban befolyásolja őket a túlérzékeny nacionalizmus. Mégis felkértem Catroux tábornokot, folytassa velük a megbeszéléseket, és csak akkor igyekezzék más megoldást keresni, ha az említettek fenntartásai végleg megakadályoznák a cél elérését.

Libanonban gyorsabban haladhattunk, bár nem találtuk meg az eszményi megoldást. Émile Eddé, a köztársaság elnöke, Franciaország rendíthetetlen barátja, a szilárd államférfi, a minket Bejrútba vezető hadjárat kezdete előtt három hónappal, önként benyújtotta lemondását. Helyére senki se került. A parlament megbízatása is régen lejárt már. Elvileg és alkotmányjogilag a helyzet tiszta volt. De nem volt tiszta a politikai csoportosulások harca szempontjából. Émile Eddével hevesen szemben állott Besara el Kuri, egy másik maronita* személyiség. Az utóbbi jól ismerte a libanoni politika minden csínját-bínját, sok párthívet és számos érdek-csoportot gyűjtött maga köré. „Eddé már ült az elnöki székben – mondotta nekem Kuri –; most én leszek az elnök!" Riad Szol, a szunnita muzulmánok** szenvedélyes vezére, aki a mecsetek környékén az arab nacionalizmus zászlaját lengette, mind-

* Szír katolikus szekta. Tagjai nagyobb számban Libanonban élnek.

** Az iszlám fanatikusan ortodox szektája, a pán-arab nacionalizmus hívei.

két versenytársát riadalomban tartotta, de ezek mégsem egyeztek meg egymással.

Ilyen körülmények között úgy véltük, hogy jobb lesz azt az embert a legmagasabb tisztségbe ültetni, akit a kormány élén találtunk. Alfred Naccache a három másiknál kevésbé kiemelkedő személyiség volt, de tehetséges, tisztelet övezte, és úgy látszott, hogy nem kelt heves ellenérzést, ha az átmeneti időszakban az állam élén áll. Várakozásunk azonban csak részben teljesült. Émile Eddé nagylelkűen alkalmazkodott pillanatnyi választásunkhoz, Riad Szol sem okozott nehézséget annak, aki vállalta a terheket, viszont Besara el Kuri vadul ármánykodott ellene.

Damaszkuszban és Bejrútban a szabad választásokat megelőző politikai helyzet önmagában egyáltalán nem volt nyugtalanító. A közrendet nem fenyegette veszély. A közigazgatás megbirkózott feladatával. A közvélemény azon nyomban elfogadta, hogy a választások megtartását *vis maior*, vagyis a háború késlelteti. A mandátumrendszer és a függetlenség közötti átmeneti időszak nagyon nyugodtan telhetett volna, és így is kellett volna lefolynia, ha az angol beavatkozás rendszeresen nem keresett volna ürügyeket és alkalmakat.

Márpedig amíg Lytteltont Kairóban lekötötték a Kelet utánpótlási problémái, Wilson tábornok belemerült rögtönítélő bíráskodásába és közvetlenül elkövetett jogsértő beavatkozásaiba. Spears az angol összekötők vezetőjeként ezalatt berendezkedett Bejrútban, majd januárban brit meghatalmazott miniszter lett a szíriai és a libanoni kormány mellett. Páratlanul erős ütőkártyái voltak – ott állomásozott az angol hadsereg; az „Intelligence" ügynökei sokrétű tevékenységet folytattak; irányítani tudta a cserekereskedelemből élő két ország gazdasági kapcsolatait; minden fővárosban élvezte a világ élenjáró diplomáciai szervezetének támogatását; hatalmas propagandaeszközei voltak; a szomszédos arab országok – Irak és Transzjordánia –, ahol a husszeinita hercegek uralkodtak, hivatalosan együttműködtek vele; a palesztinai angol főbiztos állandóan azon siránkozott, hogy a területén élő arabok körében milyen visszhang támadt szíriai és libanoni testvéreik „elnyomása" miatt; végezetül pedig Egyiptomban mind a miniszterek hatalmon maradásának, mind pedig a hatalomra vágyók hatalomra jutásának csakis brit hozzájárulással lehetett akkoriban reális esélye.

Könnyű és csábító volt a játék ilyenfajta ütőkártyával abban az ellenállás nélküli, cselszövő, érdekektől gúzsba kötött környezetben, amelyet a Közel-Kelet szolgáltatott Anglia terveinek. Londont csak az szoríthatta némi mérsékletre, hogy tartott a velünk való szakítástól, és kímélnie kellett Franciaország érzelmeit. De ugyanez a mi védekezésünket és ellenvágásainkat is korlátozta. Ha szakítottunk volna Nagy-Britanniával, az nyilvánvalóan olyan erkölcsi és anyagi nehézségeket teremtett volna, amelyektől óvakodnunk kellett. Egyébként a Szabad Franciaország, amely időközben megnőtt, nem vesztett volna-e győzelmet hozó nagyszerű szilárdságából, ha ezúttal mindent egy lapra tett volna fel? Hogyan tárhatnánk fel a francia népnek szövetségesei eljárását, hiszen a szakadék mélyén, ahová taszították, mindennél fontosabb volt számára bizalmának és reményének ébren tartása, hogy egykoron harcba vihessük az ellenség ellen.

Végtére is az a tény, hogy Szíriában és Libanonban a mi hatalmunk vetette meg a lábát, jelentékenyen erősítette a szabadság táborát. A szövetségesek háta Keleten mostantól fogva szilárdan biztosított volt. A németek most már csak nagyszabású és kockázatos expedíció árán próbálkozhattak volna azzal, hogy lábukat az arab országokban megvessék. Törökországot ímmár nem fenyegette a bekerítés veszélye, pedig Hitler azt remélte, hogy addig nyugtalaníthatja, amíg végül is csatlakozik a Tengelyhez, és hidat szolgáltat Európa és Ázsia között, így a török semlegesség menten megszilárdult.

Ezért azután úgy döntöttünk, hogy a közel-keleti területeket a szíriai és libanoni csapatokkal tartjuk, a part erős védelmét pedig haditengerészetünkre bízzuk, tartalékként egy francia dandárt állomásoztatunk ott, és az egészet Humbolt tábornok parancsnoksága alá helyezzük. Egyidejűleg, a másutt vívandó harcokhoz, a megfelelő szakszolgálatos egységekkel együtt két erős vegyes dandárt és egy páncélos alakulatot szerveztünk. Ennek a gyorsan mozgó egységnek de Larminat tábornok lett a parancsnoka. Őt Sicé orvos tábornok váltotta fel a brazzaville-i főbiztosi tisztségben. A gyorsan mozgó alakulat létszáma sajnos csak korlátozott volt, viszont nagy volt a tűzereje, amit a Közel-Keleten szerzett hadianyagnak köszönhettünk. Kairón átutaztamban találkoztam Auchinleck tábornokkal, az új főparancsnokkal.

– Amint haderőink készen állnak – mondottam neki –, az Önök rendelkezésére bocsátjuk őket, feltéve, ha harcra kerül a sor.

– Rommel – válaszolta a tábornok – bizonyára mindent megtesz, hogy alkalmam legyen a harcra.

A Földközi-tenger vidékén azonban a háború – a mi számunkra és szövetségeseinknek is jobb körülmények között – hamarosan Egyiptom és Líbia határán zajlott; ugyanakkor óriási európai területeket borított lángba a Baltikumtól egészen a Fekete-tengerig. Bármekkorák voltak is azonban Hitler hadseregeinek kezdeti sikerei, az orosz ellenállás napról napra erősödött. Mind politikai, mind pedig stratégiai tekintetben kiszámíthatatlan horderejű események játszódtak ott le.

Ez a helyzet döntő akciók kezdeményezésének lehetőségét nyújtotta Amerikának. Várható volt ugyan, hogy Japán a Csendes-óceánon hamarosan olyan nagyszabású elterelő hadműveletet indít, amely csökkenti és késlelteti az Egyesült Államok beavatkozását, de a beavatkozás mind Európa, mind pedig Afrika irányában most már mégis biztos volt. Hiszen a német haderő zömét Oroszország távoli térségein lekötötte a hatalmas kaland, másrészt a britek a Szabad Franciák közreműködésével szilárd hadállásokat tudtak teremteni a Keleten, végezetül pedig a háború ilyetén alakulása felkeltette az elnyomott népek reményét és ezzel együtt harckészségét is.

Most tehát, a lehetőséghez képest, hatnom kellett Washingtonra és Moszkvára, ki kellett bontakoztatni a francia ellenállást, fellendíteni és irányítani erőfeszítéseinket szerte a világon. Evégből vissza kellett térnem Londonba, az összeköttetések központjába és a háború fővárosába. Szeptember elsején érkeztem meg. A legutóbbi tapasztalatok alapján sejtettem, milyenek lesznek a vállalt feladatnak az utolsó napig tartó megpróbáltatásai, de most már meg voltam győződve róla, hogy miénk lesz a végső győzelem.

A szövetségesek

Második telének küszöbén a Szabad Franciaország többé már nem az a kalandos vállalkozás volt, amelyet korábban gúnyosan, elnézően vagy könnyek között fogadtak. Most már mindenütt felbukkantak politikai, hadi, területi realitásai. Fel kellett hát lépnie a diplomáciai porondon, meg kellett szereznie helyét a szövetségesek között, el kellett érnie, hogy hadviselő és szuverén Franciaországnak tekintsék, amelynek jogait tiszteletben tartják és részt adnak neki a győzelemből. E tekintetben hajlandó voltam bizonyos átmeneti engedményekre. A lényegre vonatkozóan azonban nem akartam, de nem is tudtam volna engedni. Amellett sietnem kellett, hogy addig érjek célt és szerezzem meg a pozíciót, amíg a döntő összeütközés még nem szabta meg a háború kimenetelét. Így hát nem volt vesztegetni való időm, különösképpen ami a nagyokat – Washingtont, Moszkvát és Londont – illeti.

Az Egyesült Államok fergeteges érzelmekkel és bonyolult politikával nyúl a nagy ügyekhez. Ilyen volt Franciaországgal kapcsolatos magatartása is 1941-ben. Az amerikai közvélemény mélységes szenvedéllyel kísérte de Gaulle tábornok vállalkozását, a félhivatalos körök viszont hűvösen vagy közömbösen fogadták. A hivatalos állam változatlanul fenntartotta kapcsolatait Vichyvel. Azt állították, hogy ily módon kivonják Franciaországot a német befolyás alól, megakadályozzák a flotta kiszolgáltatását, fenntartják a kapcsolatot Weygand-nal, Noguès-val, Boissonnal, akiktől Roosevelt azt várta, hogy egy napon megnyitják majd előtte Afrika kapuit. Ugyanakkor az Egyesült Államok, amelynek Pétain mellett volt diplomáciai képviselete, távol tartotta magát a Szabad Franciaországtól, még pedig azzal az ürüggyel, hogy nem lehet előre ítélkezni a tekintetben, milyen kormányt választ magának a francia nemzet, ha majd visszanyerte a szabadságát. Az amerikai vezetők lényegében adottságnak tekintették Franciaország eltűnését. Alkalmazkodtak tehát Vichyhez. A világ egyes pontjain a harc érdekében együttműködtek ugyan egyik-másik francia hatósággal, de arra törekedtek, hogy ez az együttműködés csakis esetlegesen, és helyi megállapodás alapján folyjék.

Ezek a körülmények megnehezítették a Washingtonnal való megértést. Ami pedig az elnök személyes szerepét illeti, ez bizony nem nagyon jelentett kedvező feltételeket a probléma megoldásához. Bár még nem volt alkalmam

Franklin Rooseveltel találkozni, különböző jelek azt mutatták, hogy személyemmel kapcsolatban fenntartásai vannak. Ennek ellenére minden lehetőt el akartam követni annak megakadályozására, hogy a hadba lépni készülő Egyesült Államok és Franciaország – amely álláspontom szerint sohasem lépett ki a háborúból – egymástól eltérő úton járjon.

A politikusok, a diplomaták és az újságírók versengve vitatták, milyen formában alakuljanak ki a kapcsolatok. Meg kell mondanom, hogy ez a probléma számomra akkor majdhogynem közömbös volt. A washingtoni jogászok különböző formulákba burkolták az „elismerést", de az én szememben sokkal fontosabb volt ennél a valóság és a kapcsolatok tartalma. Láttam, hogy az amerikaiak erőforrásai óriásiak, és Roosevelt arra törekszik, hogy ő irányítsa a világ folyását. Így azután éreztem, hogy egyszerűen a függetlenség forog kockán. Egyszóval gyakorlati alapon, de egyáltalán nem térdet hajtva igyekeztem megállapodásra jutni Washingtonnal.

A Szabad Franciaország első hónapjainak hősi korszakában Garreau-Dombasle és Jacques de Sieyès volt az én két hasznos szóvivőm. Most tárgyalni kellett. Plevent bíztam meg a nyitó lépésekkel. Ő ismerte Amerikát és rátermett volt. Kitűnően tájékozott volt saját ügyeinket illetően is. Még 1941 májusában Brazzaville-ben a következőképp határoztam meg számára ezt a feladatot: „Rendezze az amerikai külügyminisztériummal a szabad Francia Afrika és a szabad Francia Óceánia állandó és közvetlen gazdasági kapcsolatait Amerikával, továbbá a nekünk szükséges hadianyag közvetlen megvásárlását az Egyesült Államokban, teremtse meg tájékoztató és propagandaszervezetünket; hozza ott létre bizottságainkat, és szervezze meg a jóindulatú amerikaiak közreműködését." Pleven június elején indult el, még pedig nem üres kézzel. Azonnal felajánlottuk az Egyesült Államoknak, hogy létesítsen légi támaszpontokat Kamerunban, Csádban, és Kongóban, hiszen Afrika volt eleve kijelölve arra, hogy támaszpontul szolgáljon majd Európa felé, ha fegyveres amerikai fellépésre kerül sor. Amellett – a japán fenyegetés láttán – fontos volt számukra azoknak a csendes-óceáni szigeteknek az együttműködése is, amelyeken a Lotharingiai Kereszt zászlaja lengett.

Az amerikai kormány nem is késlekedett, és kérte, hogy repülőgépei használhassák egyes afrikai, majd pedig az Új-Hebridákon és Új-Kaledónián létesített támaszpontjainkat. Minthogy Amerika még nem volt hadviselő, a kérést a Pan American Airways nevében tolmácsolták, de a lépés hordereje mindenki előtt világos volt.

Amint az Egyesült Államok látta, hogy a háború közeledik feléje, Washington is nagyobb figyelmet tanúsított irányunkban. Augusztusban Cunningham ezredes vezetésével küldöttséget menesztettek a Csádba, szeptemberben Cordell Hull* nyilvánosan kijelentette: az amerikai kormány és a Szabad Franciaország között érdekközösség áll fenn. „Kapcsolataink minden tekintetben igen jók ezzel a csoporttal" – tette hozzá. Október elsején Sumner Welles államtitkár hivatalosan fogadta Plevent az amerikai külügymi-

* Roosevelt kormányának külügyminisztere.

nisztériumban. November 11-én Roosevelt elnök Stettiniushoz* intézett levelében kiterjesztette a Szabad Franciaországra a „Lease and Lend"** szolgáltatásait, mivel „a Szabad Franciaországhoz csatlakozott területek védelme létfontosságú az Egyesült Államok védelme szempontjából". Ugyane hónap vegén Weygand, akit visszahívtak Algírból, magával vitt egy amerikai illúziót is, amelyről Washington még nem tudta, hogy mivel pótolhatja. Időközben Pleven visszatért Londonba, hogy az általam megalakított Nemzeti Bizottság tagja legyen. Helyette, az amerikai külügyminisztérium hozzájárulásával, Andrien Tixier, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal igazgatója lett a küldöttségünk vezetője. Végül magában Londonban is normális kapcsolatok létesültek közöttünk és Drexel Biddle között, aki az Egyesült Államoknak a Nagy-Britanniában tartózkodó menekült kormányokhoz akkreditált nagykövete volt.

Amint így kialakultak az első hivatalos kapcsolatok, különféle változások voltak észlelhetők a sajtóban és a rádióban is. Ezek ugyanis eddig vagy rosszindulattal szólottak rólunk, vagy pedig agyonhallgattak bennünket. Az Amerikában élő franciák – közöttük neves személyiségek – kapcsolatot kívántak teremteni azokkal, akik magasra emelték a zászlót. Focillon professzor New Yorkban megalakította a Francia Intézetet, amely egybegyűjtötte a természettudomány, a történettudomány, a bölcselet kiválóságait, és megszerezte kollégái hozzájárulását ahhoz, hogy de Gaulle tábornoktól az intézmény hivatalos elismerését kérje.

December 7-én a Pearl Harbor-i*** támadás beletaszította Amerikát a háborúba. Az ember azt hihette volna, hogy az amerikai politika ekkortól kezdve szövetségesként kezeli a Szabad Franciákat, akik a közös ellenség ellen harcoltak. Ebből azonban egyelőre semmi sem lett. Még sok kínos eseményt kellett átélnünk, amíg Washington végül is rászánta erre magát. Így például december 13-án az amerikai kormány elkobozta a *Normandie* személyszállító hajót és a kikötőiben állomásozó tizenhárom más francia hajót. Ezzel kapcsolatban nem volt hajlandó velünk tárgyalni, de még csak nem is közölte velünk, hogy a hajókat mire fogják felhasználni, vagy miként szerelik fel. Néhány héttel később a *Normandie* lángokban állt és siralmas körülmények között leégett. December havában huszonhét kormány megtárgyalta és aláírta a Szövetséges Nemzetek egyezményét, de mi nem voltunk köztük. Az Egyesült Államok furcsán vagy éppen zavaróan viselkedett velünk szemben. Jól kitűnt ez egy magában véve apró incidensből, amelynek azonban Washington hivatalos reagálása igen nagy fontosságot tulajdonított. Az incidenst talán én okoztam, mert a tükröző felszín alatt látni akartam a víz igazi gyűrűzését, mint mikor az ember követ dob egy tóba. Saint-Pierre és Miquelon csatlakozásáról volt szó.

* Stettinius, Edward Reilly – amerikai politikus. 1931-ben a General Motors alelnöke, 1940-től az USA Nemzetvédelmi Tanácsában a Roosevelt szorgalmazta Kölcsönbérleti Szerződés egyik előkészítője. 1945–46-ban az Egyesült Államok ENSZ-delegációjának a vezetője.

** Kölcsönbérleti Szerződés.

*** A japán légierő hadüzenet nélkül bombázta az USA csendes-óceáni flottájának legfőbb bázisát. Számos hajót és egyéb hadfelszerelési anyagot pusztított el.

Erre elejétől fogva gondoltunk. Valóban botrányos volt, hogy Új-Fundland közvetlen közelében, lakosságának kifejezett csatlakozási óhaja ellenére, Vichy iránti engedelmességre kényszerítsenek egy kicsiny francia szigetcsoportot. A britek akarták a csatlakozást, mert attól tartottak, hogy a nagy hajókaravánok útját követő német tengeralattjárók egy napon segítséget kapnak a Saint-Pierre-en működő rádióállomástól. Szerintük azonban a csatlakozáshoz Washington beleegyezése kellett. Jómagam nem ellenezte m e beleegyezést, de nem tartottam feltétlenül szükségesnek, minthogy tisztán francia belügyről volt szó. Sőt, annál inkább eltökéltem, hogy biztosítom magamnak a szigetcsoportot, mivel tudtam, hogy Robert tengernagy, Vichynek az Antillákra, Guayanára és Saint-Pierre-re rendelt főbiztosa az amerikaiakkal tárgyal. E tárgyalások pedig végül is nem vezethettek volna más eredményre, mint e francia területeknek Washington szavatosságával történő semlegesítésére. December havában megtudtam, hogy Roosevelt elnök valóban Fort-de-France-ba küldte Horne tengernagyot, hogy rendezze Robert-rel a szigetek és az ott állomásozó hajók semlegesítésének feltételeit. Ekkor elhatároztam, hogy az első adandó alkalommal közbelépek.

Az alkalom Muselier tengernagy személyében jelentkezett. A tengernagy Kanadába készült, hogy megszemlélje a *Surcouf* hosszú járatú tengeralattjárót, amely akkor Halifaxben állomásozott, valamint a hajókaravánokat kísérő francia korvetteket. Megállapodtam a tengernaggyal a művelet végrehajtásának alapelvében. Muselier december 12-én Halifaxben a *Surcouf* köré gyűjtött három korvettet – a *Mimosá*-t, az *Aconit*-ot és az *Alysse*-t –, és felkészült, hogy áthajózzék Saint-Pierre-re és Miquelonra. Úgy vélte azonban, hogy előzőleg kérnie kell Ottawában a kanadaiak és az amerikaiak hozzájárulását. A titok ezzel kipattant. Az alakoskodás látszatának elkerülése végett kénytelen voltam tájékoztatni a briteket. Washington, ottawai követe által, nemet mondott Muselier-nek. A tengernagy erre kijelentette a követnek, hogy lemond tervéről és nem megy a szigetekre. Jómagamnak a londoni kormány azt írta: a saját részéről nem támaszt semmiféle akadályt, de az amerikaiak ellenzése miatt kérte az intézkedés elhalasztását. Ezért azután úgy gondoltuk, hogy – új körülmény felmerültéig – lemondunk a tervről.

Azonban az új körülmény is felmerült. A brit külügyminisztérium a nekem küldött válasz után néhány órával tudtunkra adta – vajon nem célzatosan-e? –, hogy a kanadai kormány az Egyesült Államokkal egyetértésben, vagy éppen az Egyesült Államok kezdeményezésére elhatározta, akár szépszerével, akár erőszakkal, de partra teszi Saint-Pierre-en a rádióállomás biztosításához szükséges személyzetet. Azonnal tiltakoztunk Londonban és Washingtonban. De minthogy francia területen történő idegen beavatkozásról volt szó, semmiféle további habozást nem találtam megengedhetőnek. Parancsot adtam Muselier tengernagynak Saint-Pierre és Miquelon csatlakoztatásának haladéktalan végrehajtására. A tengernagy a parancsot a karácsonyt megelőző napon a lakosság legnagyobb lelkesedése közepette és puskalövés nélkül végrehajtotta. A megtartott népszavazás során a Szabad Franciaország elsöprő többséget kapott. A fiatal férfiak azonnal beálltak had-

seregünkbe. Az idősebbek a szigetek védelmére polgárőrséget alakítottak. A kormányzó helyére a közigazgatás vezetőjévé kinevezett Savary került.

Az ember azt hihette, hogy az amerikai kormány ezt a szerencsésen végrehajtott kis hadműveletet minden további nélkül jogérvényesnek ismeri el. Legfeljebb némi rosszallásra lehetett számítani az amerikai külügyminisztérium hivatalaiban. Az Egyesült Államokban azonban valóságos vihar tört ki. A vihart maga Cordell Hull kavarta nyilatkozatával, amelyben bejelentette, hogy karácsonyi szabadságát megszakítva, sürgősen visszatér Washingtonba. „A Saint-Pierre-en és Miquelonon az úgynevezett Szabad Francia hajók által végrehajtott akció – tette hozzá az amerikai külügyminiszter – az Egyesült Államok előzetes tájékoztatása és bárminemű hozzájárulása nélkül történt." A külügyminiszter végezetül kijelentette, hogy kormánya „kérdést intézett a kanadai kormányhoz, hogy milyen intézkedéseket szándékozik tenni avégett, hogy a szigeteken helyreálljon a korábbi status quo".

Az Egyesült Államokban három hétig minden képzeletet felülmúlt a sajtóban dúló vihar és a közvélemény felzúdulása. Az incidens ugyanis egyszerre csak alkalmat szolgáltatott az amerikaiaknak, hogy állást foglaljanak a tétjét még mindig Pétainra elhelyező hivatalos politika és sokak de Gaulle felé hajló érzelmei között. Mi elértük célunkat, és most igyekeztünk rávenni Washingtont, hogy jobban megértse a dolgokat. Churchill éppen Quebecben tartózkodott, ahol megbeszélést folytatott Roosevelttel. Táviratoztam tehát a brit miniszterelnöknek, és tájékoztattam, mennyire rossz hatást gyakorol a francia közvéleményre az amerikai külügyminisztérium magatartása. Churchill azt válaszolta, hogy mindent megtesz az ügy rendezése érdekében, de egyben célzott arra, hogy ezzel gátolhat egyes kedvező fejleményeket. Ugyanakkor nevemben Tixier békülékeny hangú közlést juttatott el Cordel Hullhoz, Roussy de Sales pedig ugyanilyen értelemben vetette latba az amerikai sajtónál élvezett befolyását. Egyidejűleg igyekeztünk csatasorba állítani W. Bullittot, az Egyesült Államoknak a Francia Köztársaság mellé akkreditált utolsó nagykövetét, aki akkor éppen Kairóban tartózkodott.

A washingtoni kormányt az Egyesült Államokban erősen bírálták, és Anglia is meg Kanada is hallgatólagosan helytelenítette magatartását. Így végül kénytelen volt elfogadni a kész tényt. Beleegyezése előtt azonban a brit kormány közvetítésével még megpróbált megfélemlítést alkalmazni. A közvetítő azonban maga is csekély meggyőződéssel cselekedett. Eden január 14-én több ízben felkeresett, és úgy tett, mintha ragaszkodnék hozzá, hogy fogadjuk el a szigetek semlegesítését, a közigazgatásnak a Nemzeti Bizottságtól történő függetlenítését, és azt, hogy szövetséges tisztviselők gyakorolják a helyi adminisztrációt. Visszautasítottam. Eden ekkor közölte velem: az Egyesült Államok arra gondol, hogy egy cirkálót és két rombolót küld Saint-Pierre-re.

– Mit tennének Önök ez esetben? – kérdezte.

– A szövetséges hajók – válaszoltam – megállnak majd a francia felségvizek határánál, és az amerikai tengernagy Muselier-hez megy ebédre, aki bizonyára nagyon fog örvendeni.

– És ha a cirkáló túlhalad a határvonalon?

– Akkor a mieink részéről elhangzanak a szokásos szigorú felszólítások.
– És ha tovább megy?
– Az nagy baj lenne, mert akkor a mieink lőni kényszerülnének.
Eden égnek emelte a karjait.
– Megértem az aggodalmát – fejeztem be mosolyogva –, de bízom a demokráciákban.

Nem tehettek egyebet, mint befejezettnek tekintették az ügyet. Január 19-én Cordell Hull fogadta Tixier-t, és szemrehányás nélkül kifejtette neki eddigi politikája indítékait. Valamivel később tudomásul vette az általam küldött választ. 22-én Churchill, aki visszatért Angliába, magához kéretett. Plevennel együtt kerestem fel. A brit miniszterelnök, oldalán Edennel, Washington, London, és Ottawa nevében azt javasolta, hogy Saint-Pierre-en és Miquelonon minden maradjon úgy, ahogyan mi elrendeztük. Ennek fejében mi szó nélkül hagynánk, hogy a három kormány nyilvánosságra hozzon egy olyan közleményt, amely valamennyire megóvná az amerikai külügyminisztérium presztízsét. „Utána senki nem avatkozna többé az ügybe" – mondották a brit miniszterek. Elfogadtuk ezt a rendezési módot. Végül is semmit sem hoztak nyilvánosságra. Megtartottuk Saint-Pierre-t és Miquelont, a szövetségesek pedig nem foglalkoztak többé vele.

Egyébként, bármilyen volt is Washington irántunk tanúsított jogi és érzelmi álláspontja, az Egyesült Államokat a hadba lépés arra késztette, hogy a Szabad Franciaországgal együttműködjék. Azonnal így volt ez a Csendes-óceánon, ahol új-kaledóniai birtokaink – a Marquises-szigetek, Tuamotu-, a Társaság-szigetek, sőt Tahiti is – a japánok villámgyors előretörése következtében – egyik napról a másikra a szövetséges stratégiában jelentőssé válhattak. Némelyiket máris felhasználták a haditengerészeti repülők támaszpontjaként. A kaledóniai nikkel is igen fontos volt a hadiiparnak. Az amerikaiak hamarosan előnyösnek találták a velünk teremtett egyetértést. Ugyanez a másik oldalról is igaz volt, minthogy, adott esetben, nem tudtuk volna egyedül megvédeni szigeteinket. Így azután Nemzeti Bizottságunk eleve eltökélte, hogy eleget tesz a csendes-óceáni birtokainkkal kapcsolatos amerikai kívánságoknak, ha az amerikaiak teljesítenek egyetlen feltételt: tiszteletben tartják a francia szuverenitást és a mi fennhatóságunkat.

Éppen ezért szükséges volt, hogy ez a fennhatóság a helyszínen ténylegesen gyakoroltassék. Ez nem volt könnyű dolog, mivel a szigetek rendkívül távol és emellett szétszórtan feküdtek. Hiányoztak az eszközeink, és problémákat okozott a lakosság jellege is, akik ugyan ragaszkodtak Franciaországhoz, és ezt be is bizonyították csatlakozásukkal, viszont nyugtalan természetűek voltak, és könnyen hatottak rájuk a helyi vagy külföldi érdekek szőtte intrikák. Ráadásul a mozgósítottak közül sok kitűnő ember hagyta el parancsszóra Óceániát, hogy a Szabad Francia Haderők soraiban Afrikában harcoljon. Így került el Keletre Broche alezredes parancsnoksága alatt a kiváló és bátor csendes-óceáni zászlóalj, valamint több más kisebb alakulat is. Igen nagy jelentősége volt annak, hogy az óceániaiak is részt vettek a Franciaország felszabadításáért vívott harcban. De településeik közvetlen védelme több nehézséggel járt. Végül pedig a hadiállapot bomlasztotta

e távoli birtokok gazdasági életét. Mindent egybevetve, arra volt szükség, hogy a lehetőség szerint erős és központosított hatalom tartsa kézben az ügyeket Óceániában.

Már 1941 tavaszán jónak láttam, hogy szemleútra küldjem Óceániába Brunot főkormányzót, aki, mióta Leclerc Kamerunt csatlakozásra bírta, a rendelkezésemre állt. Brunot azonban gyakran heves összeütközésbe került a tisztviselőkkel, akik azt állították – márpedig látszólag nem alaptalanul –, hogy Brunot, barátaival együtt el akarja foglalni a helyüket. Papeetében tragikomikus jelenetek játszódtak le. Brunot utasítására letartóztatták például a kormányzót, a főtitkárt és az angol konzult. Nouméában Sautot kormányzó bizalmatlanságát fejezte ki Brunot iránt. Rendkívüli intézkedésekre volt szükség. 1941 júliusában Thierry d'Argenlieu sorhajókapitányt – később tengernagyot – csendes-óceáni főbiztossá neveztem ki, és felruháztam a polgári és katonai teljhatalommal. Thierry d'Argenlieu-nek „határozottan és félmegoldások nélkül véglegesen helyre kellett állítania a Szabad Franciaország hatalmát, az összes fellelhető erőforrást a háborús célok szolgálatába kellett rendelnie és – szövetségeseinkkel karöltve – biztosítania kellett a francia területek védelmét, minden lehetséges és esetleges közeli veszéllyel szemben".

Bíztam d'Argenlieu-ben. Lelki nagysága és szilárdsága révén felül tud emelkedni az intrikákon. Vezetői képességei garantálták az anyagi lehetőségek erőteljes, de célravezető felhasználását. Diplomáciai képességeinek latba vetésére is módja nyílott. D'Argenlieu ugyanis jelleménél, és merem állítani, hivatásánál fogva is, a Szabad Franciaország akcióját keresztes hadjáratnak tekintette, de úgy vélte – és joggal –, hogy ezt a keresztes hadjáratot ügyesen is lehet irányítani. A csendes-óceáni főbiztos rendelkezésére állott a *Triomphant* könnyű cirkáló és a *Chevreuil* ágyúnaszád. A főbiztos működését Tahiti ráncba szedésével kezdte. Orselli lett a kormányzó, elődje, Brunot és „áldozatai" pedig Londonba jöttek magyarázkodni. Minthogy a távol-keleti helyzet tovább súlyosbodott, d'Argenlieu eredeti megbízatása az Ausztráliában, Új-Zélandon, Kínában, Hong Kongban, Singapore-ban, Manilában és Bataviában működő megbízottaink tevékenységének egybehangolásával bővült. Ezzel egyidejűleg Escarra, akit a kínaiak nemzetközi jogászként már jól ismertek, Csungcsingba utazott, hogy újból tárgyaljon Csang Kaj-sek marsallal, és előkészítse a hivatalos kapcsolatok felvételét.

December elején a Csendes-ócéán egy csapásra lángra lobbant. A Pearl Harbor-i szörnyűséges meglepetés után a japánok partra szálltak Brit Malájföldön, Holland Indiában, a Fülöp-szigeteken, és hatalmukba kerítették Guamot, Wake-et, Hong Kongot. Január elején Singapore-ban körülzártak egy brit hadsereget, amely hamarosan megadásra kényszerült. Ugyanakkor elfoglalták Manilát. MacArthur a Bataan-félszigeten ostromgyűrűbe került. Az, amit erről a tábornokról tudtam, nagy tiszteletet ébresztett bennem iránta. Egy napon felkerestem John Winante-t, az Egyesült Államok londoni nagykövetét, és ennek a rendkívül intelligens és mélyen érző diplomatának a következőket mondottam: „Mint katona és mint szövetséges kötelességemnek tartom kijelenteni Önnek: MacArthur eltűnése nagy szerencsétlenség

volna. Csak kevés kiváló katonai vezető van táborunkban. Ő az egyik. Nem szabad elveszíteni. Pedig elveszett, ha kormánya nem ad neki parancsot, hogy gyorsnaszád és hidroplán együttes kombinációjának segítségével hagyja el Bataant. Úgy vélem, ilyen parancsot kellene adni neki, és kérem Önt, tudassa Roosevelt elnökkel de Gaulle tábornok erre vonatkozó véleményét." Nem tudom, hozzájárult-e fellépésem a meghozott döntéshez. Mindenesetre nagy megelégedéssel valamivel később tudomást szereztem arról, hogy MacArthur tábornoknak sikerült Melbourne-be jutnia.

Új-Kaledónia már december végén veszélybe került, és ezt csak fokozta, hogy Ausztráliának, az ellenség fő célpontjának, oldalvédje volt. December 22-én Vichy, arra számítva, hogy a japánok óceániai szigeteinket el fogják foglalni, nyilvánvalóan meg akarta kísérelni a hatalomnak a hódító fedezete alatt történő visszaszerzését, és csendes-óceáni főbiztosává Decoux tengernagyot nevezte ki. Ez a saigoni rádióban a Szabad Franciaország elleni felkelésre uszította Új-Kaledónia lakosságát. Ugyanakkor d'Argenlieu, aki aggodalmak és nehézségek közepette küszködött, szilárd helyzetet tükröző, de illúziók nélküli jelentéseket küldött nekem. A magam részéről azt válaszoltam neki, hogy bizonyos vagyok benne: legalább a becsületet megmenti. Egyidejűleg Nouméára küldtem némi erősítést: tiszteket, hajóágyúkat a *Cap des Palmes* segédcirkálót, végül pedig a *Surcouf*ot, amelyről azt gondoltuk, hogy tengeralattjárói minősége és nagy hatósugara jól érvényesülhet a Csendes-óceánon. Azonban, sajnos február 19-én, a Panama-csatorna bejárata közelében, a világnak ez a legnagyobb tengeralattjárója összeütközött egy teherhajóval, és fedélzetén parancsnokával, Blaison korvettkapitánnyal és 130 főnyi legénységével elsüllyedt.

Eközben, az események nyomására, együttműködésünk szövetségeseinkkel kezdett szervezettebbé válni. Január 15-én az amerikai külügyminisztérium emlékiratot intézett washingtoni küldöttségünkhöz, rögzítve az Egyesült Államok által vállalt kötelezettségeket: „Tiszteletben tartja szuverenitásunkat a Csendes-óceán francia szigetein; tényként ismeri el, hogy a felhatalmazás alapján létesítendő támaszpontok és berendezések Franciaország tulajdonai maradnak; elismeri továbbá a Franciaországot amerikai területen megillető viszonossági jogot arra az esetre, ha az amerikai támaszpontokat a háború után is fenntartják". Cordell Hull január 23-án azt táviratozta nekem, hogy „az amerikai és a brit vezérkari főnökök tudatában vannak Új-Kaledónia fontosságának, és védelmére a január 15-i emlékiratban rögzített feltételek értelmében intézkedéseket tesznek". Az amerikai külügyminiszter szívélyes hangon fejezte ki „azt a reményét, hogy a francia főbiztosnak a múltban tanúsított kiváló segítőkészsége és együttműködése a jövőben is folytatódik".

Az udvariaskodást gyakorlati intézkedések követték. Február 25-én közölhettem d'Argenlieu-vel, hogy Patch tábornok, akit a Csendes-óceán térségében működő amerikai szárazföldi haderők parancsnokává neveztek ki, utasítást kapott kormányától, menjen Nouméára és a parancsnokság megszervezését illetően egyezzék meg d'Argenlieu-vel „közvetlenül és a legbarátibb szellemben". Március 6-án a Francia Nemzeti Bizottságot felkérték, kép-

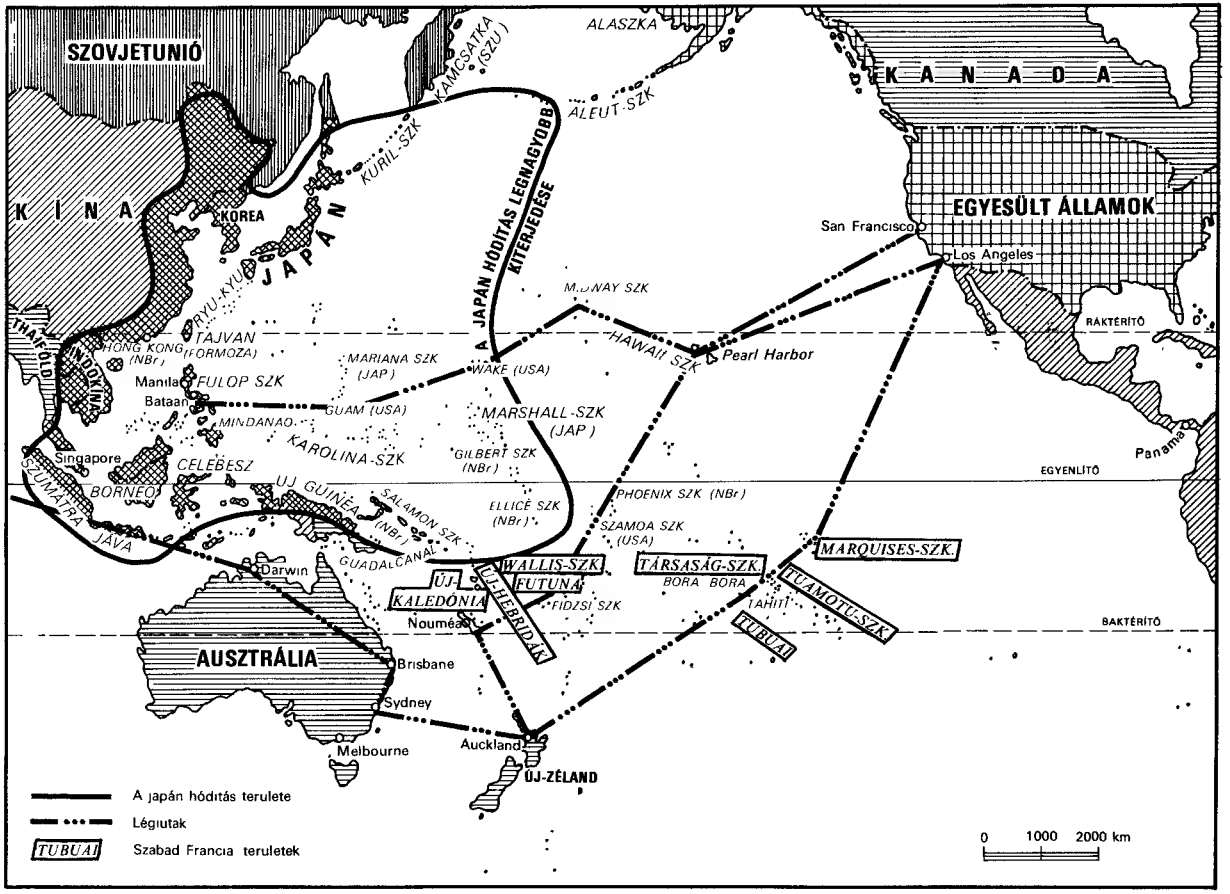

4. A csendes-óceáni harcok színhelyei

viseltesse magát a Londonban ülésező „Csendes-óceáni Háborús Bizottságban", amelyben a kölcsönös tájékoztatás és javaslatcsere céljából Nagy-Britannia, Új-Zéland, Ausztrália és az Egyesült Államok képviseltette magát. Március 7-én az amerikai kormány kérte és megkapta felhatalmazásunkat, hogy támaszpontokat létesítsen a Tuamotu-szigetcsoporton és a Társaságszigeteken. Végül pedig március 9-én, jelentős erők kíséretében, Nouméára érkezett Patch tábornok.

A Csendes-óceáni francia birtokoknak most már volt esélyük arra, hogy megmeneküljenek az inváziótól. Amíg szövetségeseinkkel megfelelő mederbe terelődött a helyszíni együttműködés, le kellett még küzdeni egy jelentős válságot. Patch és d'Argenlieu között eleinte vitathatatlan volt az összhang. Az amerikai haderő, a dollár és a titkosszolgálat jelenléte azonban hamarosan elmérgesítette az eladdig a felszín alatt rejlő zavart keltő okokat, hiszen a lakosságot amúgy is gyötörte az ostromláz. A milícia egy része, helyi torzsalkodásból, megtagadta az engedelmességet a főbiztosnak, és Patch parancsnoksága alá helyezte magát. Az amerikai tábornok helytelenül fedezte ezt az engedetlenséget. Másrészt Sautet kormányzó is nehezen viselte el, hogy alárendeltje d'Argenlieu-nek. Igyekezett hát személyes népszerűségre szert tenni. hogy azután a maga javára felhasználhassa. Egy ideig tűrtem, csak tűrtem, de azután Londonba hívtam Sautot-t, hogy egy másik – egyébként korábbi szolgálatával azonos – beosztást adjak neki. Először engedelmeskedett és elfogadta, de később arra hivatkozott, hogy „ez a parancs elégedetlenséget keltett a lakosság körében", és ezért „elhalasztotta indulását".

Sautot kormányzót ennek ellenére, illendő formák közt és kellő határozottsággal, hajóra rakták, hogy hívásomra megjelenjen. Helyére Csádból Montchamp-t, a csapatok élére pedig Londonból Conchard ezredest küldöttük. Nouméában és a bozótvidéken azonban heves megmozdulások törtek ki, amelyeket az amerikaiak magatartása nyíltan bátorított. Sejtettem, hogy kellemetlen bonyodalommá fajulhat, ezért riasztottam Washingtont. Egyben tudattam Patch-csal: „elfogadhatatlan egy francia ügybe való beavatkozása". Egyidejűleg felkértem d'Argenlieu-t; „a legnagyobb erőfeszítések árán is állítsa helyre Patch-csal a személyes jó viszonyt, és ha lehet, tanúsítson némi jó szándékú megértést a nyilvánvalóan felizgatott lakosság iránt." Az összetűzések három napig tartottak. Utána azonban visszatért a józan ész uralma, és d'Argenlieu is csorbítatlanul visszaszerezte az irányítást. Ez egyébként sürgős is volt, mert május 6-án Corregidorban és 10-én Mindanaóban a Fülöp-szigeteken állomásozó utolsó amerikai csapatok is letették a fegyvert, miközben az Ausztrália északkeleti partjait mosó Korall-tengeren a japán és az amerikai flotta között megkezdődött az az ütközet, amely sorsdöntő lehetett. Nouméát minden pillanatban támadás érhette.

A nyilvánvaló veszély láttán a lakosság helyteleníteni kezdte a nemrég történt rendbontást, és a francia hatalom köré tömörült. Különböző zavart keltő személyeket szíriai szolgálatra rendeltem. Patch felkereste d'Argenlieu-t, hogy elnézését kérje a „félreértések" miatt, amelyekbe belekeveredett. Táviratoztam azt amerikai tábornoknak, és közöltem: bizalmam és a Szabad Franciaország bizalma is töretlen, amennyiben a francia főbiztossal karöltve halad.

Ettől kezdve az amerikaiak és a franciák együtt meneteltek, és eltökélten készülődtek a harcra. Egyébként úgy esett, hogy nem került sor arra, hogy védekezniük kelljen. A japánok ugyanis ezekben a napokban a Korall-tengeren vereséget szenvedtek, s le kellett mondaniuk Ausztrália és Új-Kaledónia megtámadásáról.

Így tehát a háború a velünk való egyre szorosabb kapcsolatok fenntartására késztette az Egyesült Államokat. Meg kell mondanom, hogy az Egyesült Államokban uralkodó hazafias hangulat is hozzájárult ehhez. A keresztes hadjárat szelleme felkeltette az amerikai nép ösztönös idealizmusát. Ennek lendületében, és abban az óriási fegyverkezési, mozgósítási erőfeszítésben, amelyet az amerikai nép magára vállalt, a Szabad Franciaország harcosai népszerűségre tettek szert. Hatása a politikára is kiterjedt. 1942 februárjában katonai misszióval egészíthettük ki washingtoni delegációnkat. Ezt a feladatot de Chevigné ezredesre bíztam. Március 1-én Amerika nyilatkozatban ismerte el, hogy „a csendes-óceáni francia szigetek a Francia Nemzeti Bizottság hatékony ellenőrzése alatt állnak, és az Egyesült Államok kormánya az ezen ellenőrzést gyakorló hatóságokkal tárgyal és fog a jövőben is tárgyalni". Az Egyenlítői Afrikára vonatkozóan az amerikai külügyminisztérium április 4-i közleményében kijelentette, hogy ott is elismeri a Szabad Franciaország hatalmát, s a mi hozzájárulásunkkal kijelölte brazzaville-i főkonzulát. Amidőn az Egyesült Államok feljogosításunkat kérte, hogy nehézbombázói a Pointe Noire-i repülőteret használhassák, azzal a feltétellel járultunk hozzá, hogy előzőleg adjanak át nekünk nyolc Lockhead típusú repülőgépet, amelyre saját összeköttetéseink fenntartásához volt szükségünk. A Lockheadeket kemény tárgyalás után megkaptuk. Így de Marmier ezredes Brazzaville és Damaszkusz között megszervezhette a francia légi vonalat, az amerikai repülőgépek pedig leszállhattak Pointe Noire-ban. Amerika és köztünk megjavult a légkör, bár mi továbbra is – ha lehet még inkább – töretlenül képviseltük a francia álláspontot.

Miközben lépésről lépésre, és nem is nehézségek nélkül, csökkentettük a diplomáciai távolságot Washington és a Szabad Franciaország között, Moszkvával egy csapásra szövetségi viszonyba kerültünk. Tény, hogy e tekintetben egyszerűbbé tette a dolgokat a hitleri támadás, amely halálos veszedelembe taszította Oroszországot. Emellett a Szovjet rájött annak a politikának a tarthatatlanságára, amelynek nyomán 1917-ben és 1939-ben Franciaországnak és Angliának hátat fordítva tárgyalt Németországgal. A Kreml vezetői az invázió roppant zűrzavarában azonnal és fenntartás nélkül változtattak korábbi magatartásukon. A moszkvai rádió mindaddig szüntelenül szidalmazta „az angol imperialistákat" és „gaulle-ista zsoldosaikat", amíg a német harckocsik át nem lépték az orosz határt, de pontosan egy órával később Moszkva hullámhossza már Churchillt és de Gaulle-t dicsőítette.

A levert Franciaországnak mindenesetre a legnagyobb reményt nyújtotta Oroszországnak a háború forgatagába történt bekerülése. Ha a Reichnek nem sikerül gyorsan felszámolnia a Szovjetunió hadseregét, akkor folyamatos és rettentő felőrlődésére kell számítania. Természetesen világosan láttam azt is, hogy egy olyan győzelem, amelyben a Szovjetnek igen nagy része lenne, ké-

sőbb magától értetődően egyéb veszélyeket támaszt a világon. Bár vállvetve harcolunk velük, erre számítani kell. De úgy gondoltam, hogy előbb élni, azaz győzni kell, és csak azután elmélkedni. Oroszország pedig módot nyújtott az élethez. Emellett az a tény, hogy Oroszország a szövetségesek táborában volt, a harcoló Franciaország számára az angolszászokkal szemben bizonyos egyensúlyozó nyomatékot jelentett. Ezt mindenképpen ki akartam használni.

Csapatainknak Damaszkuszba történt bevonulása után én is odautaztam. 1941. június 23-án ott tudtam meg, hogy az oroszok és a németek között megkezdődtek az ellenségeskedések. Tüstént állást foglaltam. 24-én a következő utasítást táviratoztam a londoni delegációnak: „Nem megyünk most bele a szovjet rendszer hibáinak, sőt bűneinek vitatásába, és ki kell jelentenünk – mint Churchill tette –, hogy nagyon őszintén az oroszok oldalán állunk, mert azok a németek ellen harcolnak... Nem az oroszok azok, akik letiporják Franciaországot, nem ők tartják megszállva Párizst, Reimst, Bordeaux-t, Strasbourg-t... Azok a német repülőgépek, harckocsik, katonák, amelyeket az oroszok most és a jövőben elpusztítanak, már nem fogják akadályozni Franciaországot felszabadító harcunkat." Ezt az alaphangot jelöltem ki propagandánknak. Egyben felkértem delegációnkat, keresse fel Majszkijt, a Szovjetunió londoni nagykövetét, és nevemben közölje vele: „A francia nép az oroszokkal tart Németország ellen. Ennek következtében katonai kapcsolatokat kívánunk teremteni Moszkvával."

Cassin és Dejean keresték fel Majszkijt, aki nyomban a legszívélyesebben fogadta őket. Ami a gyakorlati folytatást illeti, Hitler követelésére Vichy és Moszkva között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok, és ez nagyban megkönnyítette a dolgokat. Ezért azután augusztus másodikán Bejrútból felkértem Cassint és Dejeant, kérdezzék meg Majszkijtól, „hajlandó volna-e Oroszország közvetlen kapcsolatot fenntartani velünk... és hajlandó volna-e nyilatkozni, hogy szándékában áll Franciaország függetlenségének, nagyságának – valamint, ha e kiegészítés lehetséges – területi sérthetetlenségének helyreállítása".

A megbeszélések szeptember 26-án Majszkij és jómagam levélváltásával fejeződtek be. A Szovjetunió nagykövete kormánya nevében kijelentette: „kormánya elismer engem az összes Szabad Franciák vezetőjének... Hajlandó kapcsolatot létesíteni a francia Birodalmi Védelmi Tanáccsal minden olyan kérdésben, amelyek a hatalmam alatt álló tengerentúli területekkel való együttműködéssel kapcsolatosak... hajlandó segítséget és támogatást nyújtani a Szabad Franciáknak a közös harcban... eltökélte, hogy biztosítja Franciaország függetlenségének és nagyságának teljes helyreállítását..." A Szovjet azonban, Nagy-Britannia 1940. augusztus 7-i egyezményes nyilatkozatához hasonlóan, nem beszélt területi sérthetetlenségünkről.

A szovjet kormány valamivel később Bogolomovot küldte képviselőjeként a Nemzeti Bizottság mellé. Bogomolov Vichyből érkezett, ahol egy év óta Pétain kormányához akkreditált nagykövet volt. Minden nehézség nélkül alkalmazkodott a legalábbis újszerű körülményekhez, amelyek között szolgálatát teljesítenie kellett. De sohasem hallottam szájából semmiféle rosszindu-

latú megjegyzést sem a Marsallra, sem a miniszterekre, akiknél valamivel előbb kormányát képviselte. Egyik beszélgetésünk alkalmával meg éppen a következőket mondotta: „Vichyben volt szabad időm. Ilyenkor inkognitóban sétálgattam a városon kívül és elbeszélgettem az arra járókkal. Egy paraszt, aki az eke szarvát fogta, egyszer ezt mondta: »Szomorú dolog, hogy Franciaországot megverték. De nézze a földemet! Dolgozhatom rajta, mert úgy tudták intézni a dolgot, hogy a németek meghagyják nekem. Majd meglátja hogy hamarosan azt is el tudják intézni, hogy a németek kimenjenek Franciaországból.«" Úgy gondoltam, hogy Bogomolov ezzel a „pajzs" és a „kard" elméletét megvilágító példázattal azt akarta nekem jelezni, hogy megértette a francia helyzetet, és egyben Szovjet-Oroszország egymást követő magatartásainak indokait is meg akarta magyarázni.

Ezekben az időkben gyakran találkoztam Bogomolovval. Amennyire csak a diplomatát kötelező kormánya iránti hűség megengedte, magatartása és megnyilatkozásai humánusak voltak. Ez a valóban művelt ember, aki hivatalos minőségében merev, óvatos, kőtömbszerű volt, más körülmények között előzékeny és fesztelen emberként viselkedett. Volt humorérzéke az emberek és helyzetek megítélésében, még el is mosolyodott. A vele fenntartott kapcsolat – meg kell mondanom – arról győzött meg, hogy bár a szovjet rend hajszálrepedés nélküli páncéllal burkolta be a szolgálatában állók személyiségét, ez azonban nem volt akadálya, hogy e páncél alatt emberek legyenek.

Mi Petit tábornokot küldöttük Moszkvába katonai összekötőnek. A szovjetek azon nyomban szívélyesen és tiszteletteljesen vették körül: meghívták a vezérkari megbeszélésekre, látogatást tehetett a fronton, maga Sztálin is fogadta. Később gondolkodtam rajta, vajon csupán szakmai célja volt-e a Petit-hez való közeledésüknek. A különböző forrásokból érkező jelentések nyomán az ember mindenesetre azt a képet alkothatta, hogy az orosz hadsereg, amelyet eleinte megtört a német offenzíva, fokról fokra magához tért, hogy az egész nép felkelt az ország védelmére, hogy az országot fenyegető veszély közepette Sztálin, aki önmagát nevezte ki marsallnak és nem vetette le többé az egyenruhát, nem annyira a rezsim képviselőjének, mint inkább a mindenkori Oroszország vezetőjének igyekezett látszani.

Dolgozószobáink falán ott függött az óriási méretű csata térképe. Látható volt a németek gigászi erőfeszítéseinek kibontakozása. Három hadseregcsoportjuk – von Loeb, von Bock, von Rundstedt vezetésével négy hónap alatt az orosz föld szívéig hatolt, több százezer foglyot és hatalmas zsákmányt ejtett. Decemberben azonban Moszkva környékén Zsukov erőteljes akciója, amelyet segített a kemény és korai tél, megállította, majd visszaszorította a hódítót. Leningrád nem esett el. Szevasztopol még tartotta magát. Úgy látszott, hogy Hitlernek nem sikerült reákényszerítenie a német parancsnokságra az egyetlen, döntést kicsikarható stratégiát, nevezetesen: az összes gépesített erőknek kizárólag a szovjet főváros irányában történő összevonásával közvetlenül az ellenség szívébe döfni. A lengyelországi, franciaországi, balkáni hadjáratok példás diadalai ellenére a Führer ezúttal a hagyományos szokásoknak kényszerült behódolni, és az ütőerőt felosztotta három marsallja között, frontot teremtett és nem faltörő kost lendített előre. A meglepetés el-

múltával az oroszok a hatalmas térségeken drágán fizettetik ezt majd meg vele.

Mi igyekeztünk, habár szerény keretek között, közvetlen hozzájárulással segíteni a keleti frontot. Korvettjeink és teherhajóink ott voltak a szövetséges hajókaravánokban, amelyek az Északi-Jeges-tengeren át, a legnehezebb körülmények között szállították a hadianyagot Murmanszkba. Mivel a briteknél nem tudtam elérni, hogy a Közel-Keleten Larminat által szervezett két könnyű hadosztályt Líbiában harcba vessék, februárban utasítottam Catroux tábornokot, készítse elő az egyik könnyű hadosztály elszállítását Irán és a Kaukázus felé. Az oroszok ugyan roppantul megörültek ennek, de az angolokat aggasztotta az intézkedés. A későbbiekben Larminat csapatait végül mégis hadba vetették Rommel ellen Líbiában. Ezért aztán a Normandia vadászrepülő csoportot, később Normandia-Nyemen ezredet küldöttem Oroszországba. Repülőalakulatunk nagyszerű szolgálatot tett, és az egyetlen olyan nyugati haderő volt, amely a keleti fronton a németek ellen harcolt. Billotte százados vezetésével megérkezett Londonba az a mintegy tizenöt tisztből és kétszázfőnyi legénységből álló csoport, amely német fogságból szökve jutott el Oroszországba, ahol akkor internálták őket, de nem sokkal a német–szovjet háború kezdete után szabadon bocsátották őket, és a Spitzbergákon át, egy Arhangelszkből visszatérő hajókaravánnal érkeztek Londonba.

1942. január 20-án a rádióban köszöntöttem Oroszország katonai talpraállását, és megerősítettem a szövetséget, amelyet Oroszországgal a jelenre és a jövőre nézve kötöttünk. Februárban a Nemzeti Bizottság delegátusaként Moszkvába küldöttük Roger Garreau-t, aki addig meghatalmazott miniszter volt Bangkokban, és csatlakozott a Szabad Franciaországhoz. Garreau három esztendeig hasznosan, okosan képviselte Franciaországot Oroszországban, megteremtette mindazon kapcsolatokat, amelyekre a szovjet kormány hajlandó volt, és jól tájékoztatott bennünket. Állomáshelyének elfoglalása után rögtön felkereste Molotovot és Visinszkijt, azaz a külügyi népbiztost és helyettesét, valamint Lozovszkij miniszterhelyettest. Mindhárman határozottan hangsúlyozták, hogy kormányuk a lehető legszorosabb kapcsolatokat szándékszik megteremteni a Harcoló Franciaországgal.

Májusban Molotov Londonba jött. 24-én mélyenszántó megbeszélésem volt vele. Őt Bogomolov kísérte, engem Dejean. Ezen a napon is, csakúgy, mint a későbbiekben, Molotovot mind alkatilag, mind pedig szellemileg olyan embernek láttam, aki ízig-vérig alkalmas feladatának teljesítésére. A szovjet külügyminiszter komoly hangon beszélt, szavait ritkán kísérte kézmozdulat, udvariasan, de hűvösen viselkedett, mondanivalóját megfontoltan adta elő, és figyelmesen hallgatta beszélgető partnerét. Érzelmeit sosem árulta el. Nem lehetett sem meghatni, sem nevetésre bírni, sem ingerelni. Bármilyen probléma merült is fel, az ember érezte, hogy Molotov ismeri az ügyet, hogy hiánytalanul rögzíti a beszélgetés során felmerülő új mozzanatokat. Szabatosan feiezte ki hivatalos álláspontját, de nem tért el attól, amit már másutt előkészítettek és elhatároztak. Bizonyára ugyanolyan magabiztonsággal kötötte meg nemrégiben Ribbentroppal a német–szovjet egyezményt, ahogyan most a nyugati megállapodásokat tárgyalja. Molotov nem volt más és nem

is akart más lenni, mint egy pontos gépezet kérlelhetetlenül működő kereke. A totalitárius rendszer teljesen tökéletes teremtményét ismertem meg benne. Becsültem ennek nagyságát, de bármennyire el akarta rejteni előlem azt, ami a dolgok mélyén volt, mégis megéreztem a komorságát.

Londoni megbeszéléseink során a szovjet külügyminiszter megállapodott velem abban, mit tegyen egymásért a legközelebbi jövőben kormánya és a Nemzeti Bizottság. A Szabad Franciaország arra buzdítja az amerikai és brit szövetségeseket, hogy minél előbb nyissák meg Európában a második frontot. A Szabad Franciaország ezenkívül diplomáciai és közéleti tevékenységével közreműködik abban, hogy megszűnjék Szovjet-Oroszország régóta tartó elszigeteltsége. Szovjet-Oroszország, a maga részéről, támogatni fogja Washingtonban és Londonban azt az erőfeszítésünket, hogy harcolva teremtsük újjá a Francia Birodalom és a nemzet egységét. Ez vonatkozik területeink közigazgatására – például Madagaszkárára –, az úgynevezett párhuzamos, de valójában centrifugális jellegű vállalkozásokra, amelyeket az angolszászok tőlünk függetlenül pártfogoltak, végül pedig a franciaországi ellenállási mozgalmakra, amelyekről Moszkva elismerte, hogy egyetlen idegen kormánynak sincs joga – beleértve a szovjet kormányt is – e mozgalmak bármelyikét is eltéríteni az engedelmességtől, amellyel de Gaulle tábornoknak tartozik. A jövőre vonatkozólag megállapodtunk, hogy Franciaország és Oroszország együttműködik majd a béke megteremtésében. „Kormányom – mondotta Molotov – szövetségese a londoni és a washingtoni kormánynak. A háború szempontjából lényeges, hogy szorosan együttműködjünk velük. Franciaországgal azonban Oroszország ettől független szövetséget kíván."

A Szabad Franciaország erőfeszítéseket tett kapcsolatainak Washingtonnal és Moszkvával való fejlesztésére. Ez azonban nem gátolta abban, hogy központja továbbra is Londonban működjék, és saját ügyei – a katonai tevékenység, az anyaországgal fenntartott kapcsolat, a propaganda, a tájékoztatás, a pénzügyek, a tengerentúli területek gazdasági élete, a dolgok természeténél fogva, mintegy – beilleszkedjenek az azonos jellegű brit ügyekbe. Ennek következtében a korábbinál még szorosabb kapcsolatot kellett velük fenntartanunk. Beavatkozásaik azonban erősödésünk arányában egyre kínosabbá váltak. Hadba lépett azonban Oroszország és Amerika. Ez viszont Anglia számára jelentette az óriásokhoz fűződő szövetségesi viszony súlyos kötöttségeihez való alkalmazkodást, ez arra indította Angliát, hogy politikájával közelebb kerüljön a mi politikánkhoz, továbbá hogy az európai, keleti, afrikai, csendes-óceáni tevékenység tekintetében őszintén szolidáris legyen velünk. Mi szívesen vettünk volna egy ilyen irányú változást, és gyakran volt olyan benyomásunk, hogy egyes brit vezetők is hajlottak erre.

Így Anthony Eden is. Ez az angol miniszter, aki bár annyira angol és annyira miniszter volt, amennyire csak lehetett, mégis inkább európaira, semmint szigetlakóra vallóan, emberibb és kevésbé bürokratikus, nyílt eszű és fogékony volt. A brit hagyományoknak ez az elkényeztetett gyermeke, Eton, Oxford, a konzervatív párt, az angol képviselőház, a brit külügyminisztérium neveltje, kész örömmel fogadott mindent, ami ösztönös és újító jellegű volt. Ez a diplomata, aki teljes odaadással szolgálta hazája érdekeit, nem nézte le

más országok érdekeit sem, és korának cinikus otrombaságai közepette gondosan ügyelt a nemzetközi morálra. Gyakran volt dolgom Edennel. Sok kérdés, amelyet meg kellett tárgyalnunk, őszintén szólva kellemetlen volt. A legtöbb alkalommal nemcsak ragyogó intelligenciáját, tárgyismeretét, elbűvölő modorát csodáltam meg, hanem azt a művészetét is, ahogy a tárgyalásokon meg tudta teremteni és fenn tudta tartani azt a rokonszenves légkört, amely a lehetséges megegyezésnek kedvezett, de akkor is elkerülte a sértéseket, ha a megállapodás nem sikerült. Mindezen túl meggyőződésem, hogy Anthony Eden Franciaországot különösen szerette. Műveltségének nagy részét is onnan merítette. Politikai felfogása szerint Franciaország feltétlenül szükséges volt a világ – amelyre a barbárságnak minden fajtája rátört – egyensúlyban tartásához. És végül: ez az érző ember nem szemlélte közömbösen egy nagy nemzet szerencsétlenségét.

Eden jó szándékától azonban a szövetség még nem vált tövis nélküli rózsává. Észrevettem, hogy törekvéseit gyakran akadályozta a mieink érdessége és gyanakvása. A nehézségek azonban főként a brit oldalon merültek fel: az angol külügyminisztérium bizalmatlan volt, a gyarmatügyieknek külön törekvéseik voltak, a katonák előítéletekkel éltek, az „Intelligence" cselt cselre szőtt. Amellett a londoni politikai közvéleményt is – bár egészében véve kedvező volt a Szabad Franciaország számára – érték olyan befolyások, amelyek nem voltak éppen kedvezőek. Egyes konzervatív körök gyanakvó szemmel pillogtak ezekre a lotharingiai keresztes franciákra, akik forradalomról beszéltek. Különböző munkáspárti személyiségek pedig, éppen ellenkezőleg, azt a kérdést vetették fel, vajon nincsenek-e fasiszta vonások de Gaulle és bajtársai magatartásában. Még szemem előtt van Attlee, amint csendesen belép irodámba, megfelelő biztosítékokat kér demokrata lelkiismeretének megnyugtatására, majd mondanivalóm meghallgatása után derűsen távozik.

Végső soron azonban minden a brit miniszterelnöktől függött. Ő azonban lelke mélyén nem tudta rászánni magát, hogy elfogadja a Szabad Franciaország szuverenitását. Emellett, ahányszor csak kölcsönös érdekeink miatt összeütközésbe kerültem Churchillel, a brit miniszterelnök ezt mindannyiszor személyes sértésnek vette. Baráti viszonyunk időszerű állásához mérten megsértődött vagy búslakodott. Lelkiállapotának effajta érzelmi hullámzása politikai taktikájának fogásaival vegyítve, időnként olyan dühkitörésekre ragadtatták, amelyek kapcsolatunkban nagy megrázkódtatásokat okoztak.

Egyébként más indítékok is közrejátszottak abban, hogy ez a nagy ember ingerlékeny legyen. Az angolok ebben az időszakban bőven tettek érdemes és dicséretes erőfeszítéseket, például a tengeralattjárók elleni harcban, néha mégis vereségeket kellett elszenvedniük, amelyeket még fájóbbá tett az, hogy az ellenség nem is mindig volt anyagi fölényben. 1941. december 10-én japán repülőgépek Malájföld közelében elsüllyesztették a hatalmas *Prince of Wales* páncélos csatahajót és a *Repulse* nevű nagy cirkálót, mégpedig úgy, hogy az angol hadihajók egyetlen ágyúlövéshez sem jutottak. 1942. február 15-én, rövid ellenállás után, 73 000 brit katona tette le a fegyvert Singapore-ban. Június havában, bár az angolok jelentékeny ütőerőt vontak össze Keleten, Rommel mégis áttörte a 8. hadsereg arcvonalát, és Alexandria kapujáig szo-

rította vissza ezt a hadsereget. Ugyanakkor a Tobruk védelmére rendelt 33 000 főnyi sereg nehezen indokolható gyorsasággal adta meg magát a németeknek. Churchill bárki másnál jobban érzékelte, milyen következményekkel járnak ezek a csapások a háború menetére, de e csapások miatt elsősorban mégis mint angol és mint katona szenvedett.

Hozzá kell fűzni, hogy a brit balszerencse egy részéért a vezető körökben egyesek titkon őt okolták. Bár egész Anglia úgy ragaszkodott Winston Churchillhez, mint a szeme világához, az újságok közölték, a parlament meghallgatta, a bizottságok ismételgették, a klubok terjesztették a személyét érintő, néha rosszindulatú fejtegetéseket. Mindennek az 1942-es év első hónapjaiban az lett az eredménye, hogy Churchill nem volt olyan hangulatban, hogy például velem szemben kedveskedni vagy éppen feloldódni lett volna kedve.

Végül és talán legfőképpen, a brit miniszterelnök íratlan szabályként tűzte maga elé, hogy minden fontos lépést csakis Roosevelttel egyetértésben tesz meg. Noha Churchill bizonyára bármely más angolnál jobban érezte Washington módszereinek kényelmetlen voltát és nehezen viselte el az alárendeltségi viszonyt, melybe az Egyesült Államoktól kapott segély juttatta a Brit Birodalmat, és bár keserves volt számára az amerikai elnök fölényeskedő hangneme, ennek ellenére egyszer s mindenkorra eltökélte: meghajlik az amerikai szövetség parancsoló szükségessége előtt. Éppen ezért a Szabad Franciaország irányában sem szándékozott olyan magatartást tanúsítani, amely ellentétes lett volna a Fehér Ház felfogásával. Minthogy Roosevelt bizalmatlannak mutatkozott de Gaulle tábornokkal, Churchill is fenntartással élt vele szemben.

1941 szeptemberében, amikor Londonba érkeztem, igen rossz hangulatban találtam. A brit miniszterelnök nehezen emésztette meg a Szíriában és Libanonban közöttünk és Anglia között történteket. Szeptember 2-án egészen odáig ment, hogy megírta nekem, magatartásom miatt találkozásainkat jelenleg nem látja célszerűnek. Szeptember 9-én az alsóházban nyugtalanító nyilatkozatot tett. Elismerte ugyan, hogy „a Közel-Keleten Franciaország helyzete valamennyi európai hatalom közül különösképpen kiváltságos", de nyomban hozzátette: „nincs szó róla, hogy Franciaország Szíriában megtartsa háború előtti pozícióját . . . és még a háború idején sem lehet szó arról, hogy a Szabad Franciák érdekei egyszerűen Vichy érdekeinek helyére kerüljenek." Churchill elégedetlenségét szokás szerint a francia–brit kapcsolatok feszültté válása követte. A londoni kormány napokig úgy tett, mintha semmiféle ügyet sem akarna velünk megtárgyalni, és mintha be akarná zárni előttünk az ajtaját. Ez arra indított engem, hogy felfüggesszem a Szabad Franciáknak a londoni rádió munkájában való mindennemű részvételét. Ezeket a nézeteltéréseket azonban – az inga lengésének szokásos ritmusa szerint – hamarosan követte a kapcsolatok újrafelvétele. A szeptember 15-i megbeszélésem Churchill-el rossz kezdet után jól végződött. A brit miniszterelnök végezetül biztosított róla, hogy kormányának a Közel-Keletre vonatkozó politikája olyan marad, ahogyan azt a kairói megállapodásunk megszabta.

Tisztán akartam látni a dologban, ezért októberben és novemberben több izben felkerestem Edent. A lényeges kérdések szabályozását illetően meg-

állapodásra jutottunk. Anglia elismerte a francia mandátum további fennállását, és hogy a mandátumból eredő jogot mindaddig de Gaulle tábornok gyakorolja, amíg a mandátumos rendszer helyére nem kerülnek a Francia Köztársaság törvényhozása által kellőképpen ratifikált szerződések – vagyis tulajdonképpen a háború utánig. Anglia elfogadta azt az álláspontot, hogy a Szabad Franciaországnak Szíria és Libanon függetlenségéről szóló nyilatkozata nem módosította ezt a jogi helyzetet. Arra nézve is megállapodás született, hogy a Lyttelton–de Gaulle egyezmény a francia–brit kapcsolatok alapokmánya marad a Keleten.

És valóban az történt, hogy amikor Catroux tábornok szeptember 27-én Tageddin sejk elnökségével megteremtette a Szíriai Köztársaság függetlenségét és szuverenitását, november 26-án pedig Alfred Naccache elnökségével a Libanoni Köztársaság függetlenségét és szuverenitását, Anglia – bár előzőleg ellenezte ezeket a döntéseket – létrejöttük után elfogadta őket, és elismerte mind a két köztársaságot, mégpedig az eredeti két államfővel. A Szíriában és Libanonban nevemben tett intézkedésekről november 28-án értesítettem a Népszövetség főtitkárságát, 29-én pedig az amerikai kormányt, továbbá minden szövetséges államot, valamint Törökországot. „Ezek az intézkedések – amint a jegyzékek rögzítették – nem érintik a mandátum tényéből származó jogi helyzetet, és a mandátumnak az új nemzetközi megállapodások megkötéséig fenn kell maradnia." A brit kormány egyáltalán nem ellenezte ezeket a közléseket. Mi több, saját maga sugalmazta őket.

Azt lehetett volna tehát hinni, hogy a kérdés – legalábbis a békéig – rendezve van. Körültekintő voltam, és közel-keleti főmegbízottságomnak magam írtam meg, hogy véleményem szerint „Anglia, az arab országokban észlelt nehézségek láttán, velünk együtt törekszik a múlt kicsinyes versengésének helyébe a két legnagyobb muzulmán hatalom szolidaritását állítani". Irányvonalként szabtam delegációnknak: „kerüljön mindent, ami fokozhatja szövetségeseink nehézségeit, és ne hanyagoljon el semmit, hogy őszinte együttműködésünkkel megkönnyítse feladataikat; de érintetlenül őrizze meg Franciaország pozícióját és jogait." A helyzet sajnos az volt, hogy nem létező dolgokra építettem. A brit politika, bár elméletileg nem vitatta jogainkat, a valóságban továbbra is semmibe vette őket.

A Keleten ismétlődő incidensek ugyanis táplálták a francia–brit viszályt. Ilyen incidens volt, hogy – jogellenesen – druz lovasokat toboroztak. Djezirehben, ahol az iraki felkelés nyomán zendülés keletkezett, jogot formáltak az ostromállapot kihirdetésére, vagyis hogy megragadják a hatalmat – ezt természetesen visszautasítottuk. Továbbá hogy jogsértő módon beavatkoztak közel-keleti gabonahivatalunk működésébe, s azt követelték, hogy részt vehessenek tevékenységében, és ily módon beleszólhassanak a helyi közigazgatásba. Wilson tábornok – egyébként hiába – azzal fenyegetőzött, hogy egyes, neki kényelmetlen francia tisztviselőket kiutasíttat. Végül Spears rosszindulatú és fenyegető beszédet tartott, és állandóan beleavatkozott főmegbízottunknak a damaszkuszi és a bejrúti kormánnyal folytatott tevékenységébe.

Catroux kormányzó szirtek között kormányozta hajóját. Bár a tábornok

hajlamos volt az egyezkedésre, és több engedményt tett az angoloknak, semmint szerettem volna, mégis szinte minden pillanatban újabb beavatkozással került szembe. Ennek aztán az lett a következménye, hogy a Közel-Keleten állandó volt a nyugtalanság. Londonban pedig mogorva hangulatú tárgyalások folytak.

1942 májusában a britek nyomása arra irányult, hogy Szíriában és Libanonban haladéktalanul tartsanak választásokat. A mi Nemzeti Bizottságunk természetesen nem ellenezte egy olyan szavazás megtartását, amelynek alapján teljesen népképviseleti kormányok alakulnak. A meglevő kormányok, amelyeket mi alakítottunk, csakis az átmeneti időszakra voltak szánva. Így volt ez többek közt Damaszkuszban, és a magam részéről sajnáltam, hogy Hasem elnök nem kezdte meg újból tevékenységét. A mi megítélésünk szerint a szíriai és libanoni választások megtartásához ki kellene várni a háború végét, vagyis egy olyan időpontot, amikor mindkét állam újból normális viszonyok közé kerül, amikor a mandátumból eredő védelmezői felelősségünk csökken, amikor az angolok már nem lesznek ott, vagyis nem befolyásolhatják a szavazást. Időközben Kairóban Lyttelton helyére a brit államminiszteri tisztségbe Casey került. Catroux tábornok – Casey erőteljes nyomására – megígérte, hogy a közeljövőben választásokat tartanak. Az újságok ezt azonnal nyilvánosságra hozták. Kénytelen voltam elfogadni a megállapodást, de utasítást adtam, hogy egyelőre halogassák a választásokat. Nyilvánvaló volt, hogy ebből is francia–brit súrlódások származnak.

Másutt is hasonló volt a helyzet. Djibouti környékén szövetségeseink kettős játékot űztek. Kicsiny haderőnknek – a Bouillon őrnagy vezette tevés osztagnak – engedélyezték a szárazföldi blokád fenntartását, viszont ők maguk megszüntették a tengerzárt. Így aztán Adenből arab vitorlás bárkákon, Madagaszkárból tengeralattjárókon, valamint a *d'Iberville* ágyúnaszádon utánpótlás érkezett a gyarmatra, és táplálta a kivárásos politikát. Az angolok eközben olyan szerződésről tárgyaltak a négussal, amely gyámságuk alá helyezte volna Etiópiát. Addis Ababa-i tevékenységük megmagyarázta Djiboutival kapcsolatos halogatásukat. Ha ugyanis közreműködésükkel a Szabad Franciaországnak sikerült volna a Francia Szomáliát gyorsan csatlakozásra bírni, és ennek következtében kikötőhöz, vasúthoz és jelentős haderőhöz jutott volna, akkor maga a Szabad Franciaország ajánlhatta volna fel Abesszíniának a tengeri kijáratot, illetve nyújthatta volna neki a szükséges garanciákat. Minthogy azonban Djiboutit Vichy tartotta megszállva, a négus és országának sorsa egyes-egyedül a britek kezében volt.

Így azután Gaston Palewski nem érhette el a gyarmat tényleges blokád alatt tartását. Nem sikerült továbbá rávennie az angolokat és az abesszíneket, hogy kétoldalú szerződés helyett háromoldalú megállapodást kössenek. Azonban Palewskinek és helyetteseinek – Appert alezredesnek, az osztag parancsnokának és Chancelnek, a Nairobiban működő fiatal diplomatának – tevékenysége mégis megfelelően előkészítette a folytatást. Különböző djibouti franciákkal és őslakosokkal teremtettek kapcsolatot, propagandát folytattak röplapokkal és rádió útján, együttműködtek Platt tábornokkal. Ennek

eredményeként aztán Szomália csatlakozása – amikor eljött a napja – már csak formaság volt. Ezenkívül Addis Abebában újból létrehozták Franciaország képviseletét. Így fenntartották a vasútra vonatkozó jogunkat, egyházi és világi intézményeink pedig, amelyeket az olasz megszállók nemrégiben bezártak, újból megkezdhették tevékenységüket, és a francia követség újra megnyitotta kapuit. Sajnáltam ugyan a késedelmet, de láttam, hogyan érik a gyümölcs a Vörös-tenger partján.

Váratlanul azonban a Birodalom egy másik részében kezdett hevesen nyugtalanítani és ingerelni az angolok beavatkozása. 1942. május 5-én egy sajtóiroda telefonhívása nyomán hajnali háromkor értesültem, hogy egy brit hajóraj csapatokat tett partra Diégo-Suarezben. Szövetségeseink erőszakkal megszállottak egy francia birtokot, és még csak meg sem kérdeztek bennünket előzőleg!

Pearl Harbor óta számos lépésben kíséreltem meg Madagaszkár csatlakoztatásáról tárgyalni a londoni kormánnyal: december 10-én – például – értekeztem Brooke tábornokkal, a brit birodalmi vezérkar főnökével; 16-án levelet intéztem Churchillhez; február 11-én hadműveleti tervet nyújtottam át a miniszterelnöknek, Brooke tábornoknak, és a Dél-afrikai Unió főbiztosának; február 19-én újabb levelet intéztem Churchillhez; végül pedig április 9-én sürgető jegyzéket küldtem Edennek. Mindezekben a dokumentumokban azt javasoltam, hogy egy Majungában partra tett és Tananarive felé nyomuló francia dandár, szükség esetén brit légi támogatással, gyors akciót hajtson végre, szövetségeseink folytassanak elterelő hadműveletet Diégónak a tenger felől való elzárásával. Ezenkívül a Nemzeti Bizottság nevében magunknak követeltem a sziget igazgatását.

Minthogy a Dél-afrikai Unió, megítélésem szerint, közvetlenül érdekelt volt ebben az ügyben, tudakozódtam a pretoriai kormány esetleges szándékai felől. 1941 végén a Szabad Franciaország delegátusaként odaküldöttem Pechkoff ezredest. Pechkoff elbűvölte Smuts tábornokot, és számítottam rá, hogy amennyiben az Unió katonai lépésre készül, miniszterelnöke ezt ügyes és hűséges megbízottam elől nem fogja eltitkolni. Március havában azután Sicé orvos tábornok, brazzaville-i főbiztosunk, Dél-Afrikába látogatott. Smuts-szal és a miniszterekkel folytatott megbeszéléseiből azt szűrte le, hogy az Unió egymagában nem kezdeményez lépést Madagaszkár ellen. Ezek után Londonban tettem fokozott erőfeszítéseket, mert elvem szerint senkit sem szabad kímélni.

Japán hadba lépése valóban fenyegette Madagaszkárt. Attól kellett tartani, hogy a németek előbb vagy utóbb kikényszerítik. Vichytől, hogy a madagaszkári támaszpontokat a japán gyorsnaszádok és tengeralattjárók használhassák, és ily módon megbénítják Dél-Afrika környékén a szövetséges hajózást.

A sziget hangulatáról meglehetősen alaposan tájékoztattak bennünket az időnként érkező önkéntesek, valamint azoknak a hajóknak a legénysége, amelyek a sziget kikötőiben jártak. Az 1940-es fegyverszüntet a szigeten eleinte ellenérzéssel fogadták, és de Coppet főkormányzónak akkoriban nem okozott volna nehézséget a Szabad Franciaországhoz való csatlakozás, ha

tettekkel követte volna saját nyilatkozatait. Erre mégsem szánta el magát. Vichy szinte nyomban leváltotta és a helyére ültette Caylát, aki Jeauneaud repülőtábornok segítségével igyekezett elaltatni az ellenállás szellemét, majd ő is átadta helyét Annet főkormányzónak. Ha Pétain utasította volna őket, hogy adjanak szabad kezet a japánoknak Madagaszkáron, engedelmeskedtek volna neki. Annak a parancsnak is engedelmeskednének, amely egy szövetséges partraszállással szembeni ellenállást rendelné el. Várható volt, hogy az angolszászok egy szép napon a maguk számára akarják megkaparintani a szigetet. Tekintettel azonban a brit politika hagyományos indítékaira, mindenképpen szükség volt a Szabad Franciaország részvételére egy ilyen hadműveletben.

Érthető, mekkora gondot okoztak nekem az angolok akciói és módszerei. Gondjaim annál nagyobbak voltak, mert a Diégo-Suarez ellen intézett támadás napján Washington közleményt hozott nyilvánosságra, kijelentve: „Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia egyetért abban, hogy Madagaszkár visszakerüljön Franciaországhoz, amint a Szövetséges Nemzetek közös ügye szempontjából többé már nem lényeges a sziget megszállása." Időközben tehát Madagaszkárt elveszik Franciaországtól? Milyen hatalomhoz csatolják, ha nem az angolszászokhoz? Milyen lesz a szigeten a francia részvétel? Mi marad meg a szigeten a jövőben Franciaország hatalmából?

Felettébb óvatosan kellett eljárnunk. Szántszándékkal hat napig vártam, mielőtt Edennel, kívánságára, érintkezésbe léptem. A brit miniszter a május 11-i megbeszélésen némileg zavarban volt.

– Garantálom Önnek – mondta –, hogy nincs Madagaszkárt illetően semmiféle bekebelezési szándékunk. Az az óhajunk, hogy a francia közigazgatás továbbra is működjék a szigeten.

– Milyen francia közigazgatás? – kérdeztem. Eden szavaiból megértettem, elképzeléseik szerint tárgyalni fognak Annet főkormányzóval egy *modus vivendi*ben és ennek keretében Madagaszkár szigetén minden változatlanul maradna, de ennek fejében a szövetségesek Diégo-Suarezben maradnak, és ellenőrzésük alatt tartják a sziget többi részét is.

Kijelentettem Edennek, hogy ellenezzük ezt a tervet.

A terv ugynis vagy célra vezet – mondottam neki –, és ez esetben az eredmény egy francia terület szövetségesi garanciával történő semlegesítése lesz, amibe mi sohasem egyezünk bele. Ha pedig a terv nem vezet célra, akkor Önöknek néhány hét múlva katonai expedíciót kell majd indítaniuk a sziget belsejébe, és ennek hódítás látszata lesz. Egyébként igen valószínűnek tartom e második feltételezés bekövetkeztét, mert a németek rá tudják majd kényszeríteni Vichyt, hogy szembeszálljon Önökkel.

– Valóban olyan vállalkozásba fogtunk – ismerte el Eden –, amely nagy bonyodalmakkal járhat. De megerősíthetem Ön előtt kormányomnak azt az óhaját és számítását, miszerint végül is Ön teremti meg hatalmát Madagaszkáron. Készek vagyunk ezt nyilvánosan is kijelenteni.

Megállapodtunk, hogy a londoni kabinet ilyen értelmű közleményt hoz nyilvánosságra. Ez május 14-én meg is történt, és ebben kijelentették: „Őfel-

sége kormányának Madagaszkárral kapcsolatban az a szándéka, hogy a Francia Nemzeti Bizottság, úgyis mint a Harcoló Franciaország képviselője, tekintettel a bizottság együttműködésére a Szövetséges Nemzetekkel, megkapja a neki járó szerepet a felszabadított területek közigazgatásában."

Ez fontos kötelezettségvállalás volt Anglia részéről. Hivatkoztam is rá másnap, amikor a rádióban beszéltem. A kötelezettségvállalás fejében rádiószózatomban bizalmamat fejeztem ki a szövetségesek hűsége iránt. Viszont nyilvánosan visszautasítottam minden Madagaszkárral kapcsolatos kompromisszumot, és kijelentettem: Franciaország azt akarja, hogy a Birodalom se megosztott, se semlegesített ne legyen. „Franciaország azt akarja – tettem hozzá –, hogy nevében a Harcoló Franciaország irányítsa és szervezze a francia háborús erőfeszítéseket, tétessenek azok bármilyen formában és bármely területen, képviselje jogait a szövetségesekkel szemben, védelmezze e jogokat az ellenség ellenében, tartsa fenn és irányítsa a francia szuverenitást a már felszabadított és az ezután felszabadítandó területeken."

Még ugyanazon a napon utasítást adtam az Egyenlítői Afrikában állomásozó csapatok parancsnokának, hogy madagaszkári rendeltetéssel készítse elő egy vegyes dandár felállítását.

De a brit kormány ígéretei éppúgy, mint a Nemzeti Bizottság jövőbeni szerepére vonatkozó saját állításaim, megoldottnak tételeztek fel egy meg nem oldott problémát. Vichy ugyanis majdnem az egész szigetnek az ura maradt. Hamarosan tudomásunkra jutott, hogy a britek erőfeszítéseiket Diégo megszerzésére korlátozták, és tárgyalásokat kezdtek Annet főkormányzóval. Ugyanakkor a kelet-afrikai „Intelligence" M. Lush vezetésével ügynökcsoportot küldött a helyszínre. Ezek az intézkedések a Szabad Franciaország akaratával ellentétesek voltak. Késleltették Madagaszkárnak a háborúba való visszatérését, megerősítették Annet hatalmát, meghosszabbították a Birodalom megosztottságát. Tartottam továbbá a brit politika kalandor akcióitól is; láttuk őket működni a Keleten, Djiboutiban és Abesszíniában. Azon nyomban észleltünk is egy kelemletlen jelet. Megakadályozták, hogy elutazzék Pechkoff, akit tájékozódás céljából akartam Diégo-Suarezbe küldeni.

Így tehát 1942. június eleje táján sötét felhők gyülekeztek a francia–brit kapcsolatok egén. Az angolok Szíriában, Szomáli-földön, Madagaszkárban tett riasztó vagy kellemetlenkedő lépéseihez sérelmeinket tovább fokozó egyéb intézkedések is járultak. Az Arany-parton egy brit misszió, amelyet Frank irányított, titkos kapcsolatokat teremtett a Niger kanyarulatában fekvő francia területek lakosságával. Ugyanakkor Giffard tábornok, a nyugat-afrikai főparancsnok, figyelmeztette a bathursti és a freetowni francia missziókat, hogy távozniok kell. Jómagam is hiába készültem Líbiába, az ott állomásozó csapataink szemléjére; mert a brit kormány nevében azzal a nyomatékos kéréssel fordultak hozzám, hogy utazásomat halasszam el. Ez azt jelentette, hogy az utazást nem teszik lehetővé. Londonban az angol kormányférfiak, hivatalok és vezérkarok a titkolózás, vagy éppen a bizalmatlanság sűrű homályába burkolóztak.

Nyilvánvaló volt, hogy az angolszászok egy, a nyugati hadszíntéren végrehajtandó nagyszabású hadművelet tervein dolgoztak. Marshall tábornok, az

amerikai hadsereg vezérkari főnöke, és King tengernagy, az atlanti flotta főparancsnoka májusban Londonban tartózkodott, de elkerülte a velem való találkozást. Pedig Franciaország birtokai, ezek lakossága, továbbá haderői révén a legnagyobb mértékben érdekelve volt abban, amire szövetségesei nyilvánvalóan készültek. Kétségtelenül az volt a szándékuk, hogy a lehetőség szerint mindettől távol tartják Franciaország tevékeny elemeit, a Szabad Franciaországot, és közben szabadon rendelkeznek Franciaország egyes birtokaival és erőinek színe-javával, talán még hasznot is húznak szétszórtságából, és itt vagy amott megszerzik maguknak Franciaország birtokainak egyes részeit. Ideje volt, hogy visszavágjunk. Jelezni kellett a szövetségeseknek, hogy a Szabad Franciaország mint Franciaország megtestesítője van a táborukban, nem pedig azért, hogy a francia nemzet előtt fedezze a nemzet rovására elkövetett visszaéléseket és beavatkozásokat. A Nemzeti Bizottság megindító és mélyreható vita után egyhangúlag foglalt ebben állást.

Június 6-án megbíztam Charles Peake-t, ezt a kitűnő diplomatát, akit a brit külügyminisztérium hozzánk osztott be, hogy közölje álláspontunkat Churchillel és Edennel. „Ha megtörténnék – mondottam neki –, hogy Madagaszkáron, Szíriában vagy másutt szövetségeseink fellépése következtében Franciaország elvesztené valamely tulajdonát, akkor nem volna többé igazolható a Nagy-Britanniával, vagy esetleg az Egyesült Államokkal folytatott közvetlen együttműködésünk. Akkor ennek véget kellene vetnünk. Ez a gyakorlatban azt jelentené, hogy a már hozzánk csatlakozott vagy ezután hozzánk csatlakozó területekre összpontosítanánk figyelmünket, és onnan folytatnánk a harcot az ellenség ellen minden erőnkkel, de egyedül és a magunk számlájára." Még ugyanazon a napon döntésünkről táviratban tájékoztattam Éboué és Leclerc-t, Catroux-t és Larminat-t, és felhívtam őket, hogy a következményekre készüljenek fel. Arra is utasítottam őket, hogy erről az elhatározásunkról tájékoztassák a mellettük működő szövetséges megbízottakat.

A hatásra nem kellett sokáig várni. Június 10-én Churchill magához kéretett. Egy óra hosszat beszélgettünk, nagyon sok problémáról. A brit miniszterelnök először meleg hangon sok szerencsét kívánt a Bir Hakeimnél kitűnt francia csapatok tevékenységéért, majd rátért Madagaszkár kérdésére. Őszintén elismerte, hogy a Harcoló Franciaország a hadművelet körülményei miatt joggal érezheti sértve magát.

– De Madagaszkárral kapcsolatban nincs semmiféle hátsó gondolatunk – állította. – Még nem tudjuk, mit teszünk majd ott. A sziget nagyon nagy! Szeretnénk valamilyen rendezési módot találni, nehogy belevesszünk.

– Mi viszont azt akartjuk – mondottam –, hogy Madagaszkár a Szabad Franciaországhoz csatlakozzék, és térjen vissza a háborúba. E cél érdekében ma is készek vagyunk – ahogyan tegnap javasoltam Önnek – harcba vetni csapatainkat.

– Ön nem egyedüli szövetségesem – válaszolta a brit miniszterelnök. Ezzel értésemre adta, hogy Washington ellenzi részvételünket. Az igazat megvallva, ebben nem is kételkedtem.

Hangsúlyozottan felhívtam Churchill figyelmét arra, mennyire veszélyezteti szövetségünket a Francia Birodalommal és holnap talán magával Francia-

országgal szemben követett bizonyos eljárás. Churchill hangoztatta jó szándékait, majd hirtelen felpattant:

– Franciaország barátja vagyok! – kiáltotta. – Mindig azt akartam, és most is azt akarom, hogy Franciaország nagy legyen és nagy hadserege legyen. Erre szükség van Európa békéjéhez, rendjéhez, biztonságához. Sohasem volt más politikám!

– Ez igaz! – válaszoltam. – Öné az érdem, hogy a Vichy által kötött *fegyverszünet után továbbra is megjátszotta* Franciaország lapját. Ezt a lapot de Gaulle-nak hívják, hát ne veszítse el most! Ez most annál inkább is képtelenség lenne, hiszen az Ön politikája most arat sikert, a Szabad Franciaország pedig most lett a francia ellenállás lelke és irányítója.

Rooseveltről és irányomban tanúsított magatartásáról beszéltünk.

– Csak ne siessen el semmit! – mondta Churchill. – Hiszen látja, hogyan hajlok meg egyre-másra, és hogyan egyenesedem fel újból.

– Ön megteheti – jegyeztem meg –, mert Ön egy szilárd államra, összeforrott nemzetre, egységes Birodalomra, nagy hadseregekre támaszkodik. De én! Milyen eszközeim vannak nekem? Mégis, hiszen tudja, reám nehezedik Franciaország érdekeinek és sorsának terhe. Ez túl nagy súly, és én túl szegény vagyok ahhoz, semmint meghajolhatnék.

Churchill érzelmi és baráti megnyilvánulással zárta le megbeszélésünket:

– Súlyos akadályokat kell még leküzdenünk, de egy napon Franciaország földjére lépünk; talán már jövőre. Mindenképpen együtt érkezünk majd oda! – Egészen az utcai kapuig kísért és azt ismételgette: – Nem hagyom el Önt. Számíthat rám.

Három nappal később Eden is megismételte a kielégítő garanciákat, miszerint a briteknek általában nincsenek a Francia Birodalom és különösen Madagaszkár rovására irányuló érdekeik. Bejelentette, hogy Lush „dandárparancsnokot" visszahívták, és Pechkoff Diégóra utazhat. „Higgye el nekem – mondotta meleg hangon –, vállvetve akarunk haladni Önökkel, hogy előkészítsük a nyugati frontot."

A dolgok tehát egyelőre ennyiben maradtak. Figyelmeztetésünket mindenesetre megértették. Ekkortól kezdve kevéssé volt valószínű, hogy a briteknek Birodalmunkkal szemben követett önkényes eljárása áthágjon egy bizonyos határt. Esélye volt a szíriai ügy nyugvópontra jutásának, legalábbis egyelőre, megszűnt Szomáli-föld csatlakozásra szorításának az akadálya, és egy napon majd Madagaszkár felett is a Lotharingiai Kereszt zászlaja lenghet. Ezenkívül pedig a korábbinál világosabban éreztem, hogy Anglia végső soron nem mond le a velünk kötött szövetségéről.

Annak a diplomáciai játéknak, amelynek száz különböző felvonásában láthattuk a Szabad Franciaországot Franciaország nevében fellépni, leginkább érdeklődő nézői a Nagy-Britanniában tartózkodó menekült kormányok voltak. Ezeknek köre 1941-ben a görög királlyal és minisztereivel, majd a jugoszláv királlyal és minisztereivel bővült. Mind a görögöket, mind pedig a jugoszlávokat felettébb foglalkoztatta mindaz, ami Franciaországgal történik. A görögöket is, a jugoszlávokat is elárulták és gyalázták hazájukban a

helyüket bitorló *quislingek**, így tehát a menekültek alapvetően ellenségesek voltak Vichyvel szemben, amelynek magatartása érvet adott a hazájukban garázdálkodó kollaboránsoknak. Másrészt, bár a szövetséges nagyhatalmak nem vitatták a menekült kormányok szuverenitását, ezek mégis joggal érezhették gyengeségüket, és hogy az erősek kénye-kedvére vannak kiszolgáltatva. Végezetül pedig nem kételkedtek benne, hogy Franciaország talpra állása az európai egyensúly feltétele, de saját jövőjük feltétele is. Így azután titkolt elragadtatással figyelték a Szabad Franciaországnak függetlensége megteremtését célzó tevékenységét. Irányunkban megnyilvánult figyelmük mindvégig lankadatlan volt.

Mi sem mulasztottuk el az alkalmat, hogy ápoljuk kapcsolatainkat ezekkel a kormányokkal, amelyeket megfosztottak ugyan területüktől, de szerte a világon hivatalos képviseletük működött és jelentékeny befolyásuk is volt. Dejean és kollégái a Nemzeti Bizottságban tartották a kapcsolatot a menekült kormányok minisztereivel és tisztviselőivel. Vezérkaraink, hivatalaink is ápolták a kapcsolatokat velük. Jómagam az államfőket és a legfőbb vezetőket látogattam.

Ezekből a látogatásokból és beszélgetésekből megtiszteltetés és előny jutott osztályrészünkül, hiszen kiváló emberekkel akadt dolgunk. Az etikett mögött azonban szemünkbe tűnt a dráma, amelyet a vereség és a száműzetés váltott ki a lelkükben. Igaz, ezek a kormányok fenn akarták tartani a hatalom külsőségének látszatát, és derűs hangulatra törekedtek. De gondjaik, bánataik mélyén mindegyikük a saját szívszaggató tragédiájának árnyékában élt.

Az igazat megvallva, a nyugati országok kormányai Oroszország és az Egyesült Államok hadba lépésétől kezdve nem kételkedtek hazájuk felszabadításában. De milyen állapotban következik ez be? Ennek gondja nyomta a holland, a belga, a luxemburgi és a norvég beszélgető partnereim lelkét. A nemes lelkű Vilma királynő miniszterelnöke Geerbrandy professzor, külügyminisztere, a vállalkozó szellemű van Kleffens és Bernát herceg kétségbeesetten szemlélte, hogyan foszlik semmivé az Indiák Birodalma**, bár Helfrich tengernagy flottája nagyszerű erőfeszítéseket tett, és Ter Porten tábornok folytatta az ellenállást a bozótvidéken. Pierlot, Gutt, Spaak a bölcsességet, a lelkesedést és a tehetséget egyesítette Belgium szolgálatában, de a királyprobléma*** emésztette őket. Charlotte nagyhercegnő, s férje, Félix Bourbon

* Quisling norvég miniszterelnök hazája védelme helyett a német fasiszta csapatok partraszállását készítette elő. A quisling név 1940 óta Európában egyet jelent a hazaáruló fogalmával.

** Új-indiai szigetek vagy Holland India, a mai Indonézia.

*** Belga király-probléma. I. Albert 1934-ben bekövetkezett tragikus halála után III. Lipót lépett a belga trónra (1934–1951), és mint a hadsereg fővezére, ő kapitulált 1940. május 28-án. Belgiumban maradt, visszatért a Laeken palotába (királyi palota), miközben kormánya a katolikus Pierlot-val az élén Londonba emigrált. A király a német megszállás idején nem avatkozott a közügyekbe, és passzívan szemlélte országa leigázását. A szövetségesek partraszállása után Hitler Németországba deportáltatta. Belgium felszabadulása után a belga parlament Lipót fivérével, Károly herceggel tárgyalt a trónutódlás megoldásáról, mert III. Lipót a német fogságból szabadulva Svájcban telepedett le. Végül 1950-ben a parlament követelésére fia, Baudouin herceg javára lemondott a trónról.

pármai herceg és Bech, aki szerencsére állandó miniszterük volt, szüntelenül azzal foglalkozott, milyen anyagi és erkölcsi következményei lehetnek a náci uralomnak Luxemburgra nézve. Végül pedig VII. Haakon norvég király, a bizalom és a szilárdság példaképe, valamint Trygve-Lie*, aki minden téren fáradhatatlanul tevékenykedett, vigasztalhatatlan volt amiatt, hogy elvesznek kereskedelmi hajóik: „Nemzeti tőkénk pusztul el" – ismételgették a norvégok.

Még sokkal tragikusabb volt Görögország, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Lengyelország helyzete. Moszkva hadba lépése Németország legyőzésének biztosítéka volt, viszont más veszélyeket támasztott számukra. Ezeknek az országoknak államfői és miniszterei nyíltan beszéltek erről. II. György, Görögország királya és Cuderosz kormányfő vázolta nekem, milyen szörnyű nyomorba taszította a megszállás a hellén népet, elmondották, hogy mindennek ellenére folyik az ellenállás, de beszéltek arról is, hogy a kommunista párt beszivárog az éhezők és a harcolók soraiba. Ugyanakkor láttam, hogy II. Péter, Jugoszlávia fiatal királya, és kabinetje, amelynek élén Szimovics tábornok, Jovanovics és Trifunovics követte egymást, milyen megrázkódtatásokat él át az országot bomlasztó események miatt: Horvátország külön királysággá alakult, s királyává a spoletói herceget kiáltották ki; Olaszország annektálta Ljubljana szlovén tartományt és Dalmáciát; Tito versenyre kelt, majd hamarosan ellenséges viszonyba került Mihajlovics tábornokkal, aki Szerbiában a betolakodók ellen harcolt.

Igaz viszont, hogy Beneš elnök és miniszterei, Sramek, Masaryk, Ripka, Ingr tábornok azt a benyomást keltették, hogy bíznak a Szovjet jövőbeni magatartásában. Bogomolov közvetítésével látszólag jó kapcsolatokat tartottak fenn a Kremllel. Moszkvai képviselőjük, Fierlinger, látható kegyben állott a szovjet fővárosban. A szovjet parancsnokság csehszlovák hadtestet szervezett az oroszok által a Wehrmacht kötelékeiben foglyul ejtett csehek közül. Az ember azt látta, hogy Beneš prágai hatalmának helyreállítása és a csehszlovák állam újjáteremtése végett mindenekelőtt Oroszországra számít, bármennyire is nem rokonszenves számára a szovjet rendszer.

A Benešsel folytatott beszélgetések magasröptű történelmi és politikai előadások voltak, amelyeknek során sem a hallgató, sem a mester nem fáradt el sosem, még ha a tanóra hosszúra nyúlt is. Még hallani vélem Beneš szavait arról, mi lesz az osztályrésze annak az államnak, amelynek sorsát húsz esztendőn át irányította. „Ez az állam – mondotta – nem maradhat fenn Moszkva közvetlen támogatása nélkül, hiszen magában kell foglalnia a németeklakta Szudéta-vidéket, Szlovákiát, amelynek elvesztése miatt Magyarország sohasem vigasztalódik meg, és Teschent, amely után a lengyelek vágyakoznak. Franciaország túl bizonytalan ahhoz, hogysem jóakaratára bízhatnánk magunkat. A jövőben – fejezte be az elnök – elkerülhetnénk a Kremlhez fűződő kizárólagos szövetség kockázatait, de csak akkor, ha Franciaország visszaszerzi Európában az őt megillető rangot és szerepet. Addig is, hol a választás

* Később az ENSZ első főtitkára. Egyértelmű amerikabarát politikája sokban elősegítette a „hidegháborút" (1947–1955).

számomra?" Így érvelt Beneš, és megéreztem a lelke mélyén szunnyadó nyugtalanságot.

A lengyeleknek nem voltak kétségeik. Az ő szemükben az orosz még akkor is ellenfél volt, ha a közös ellenség ellen harcolt. Rackiewicz köztársasági elnök, Sikorski tábornok* miniszterelnök és a hadsereg vezetője, valamint Zaleski, Raczynski és Kukiel miniszterek véleménye szerint a németek vereségét feltétlenül szovjet elözönlés követi. A lengyelek azzal a problémával kapcsolatban, hogyan lehetne Berlin legyőzése után gátat szabni Moszkva nagyratörésének, két irányzat között ingadoztak. Hol a legrosszabb lehetőségekre építették elképzeléseiket, s ezekből reménytvesztettségük mámorító illuziókat merített, mint ahogyan Chopin zenéje álommá eszményíti a fájdalmat. Hol meg olyan megoldás reményét dédelgették, hogy Lengyelország nyugat felé terjeszkedik, Oroszországnak engedve át a galíciai és a litván területek egy részét, és így eléri, hogy Oroszország hatalma ne térjen vissza Varsóba**, ne erőszakoljon reá kommunista kormányt. És mindeme lehetőségeket olyan szenvedélyes lelki beállítottsággal fontolgatták, hogy egymást licitálták túl, és ezzel a szövetségeseket bizonytalanná tették, a Szovjetet pedig ingerelték.

Bármennyire kockázatosnak tartották is a megegyezést, Sikorski tábornok eltökélte, hogy megkísérli. Ez a nagy egyéniség saját személyében vállalta a felelősséget hazája sorsáért. Hiszen ezt a férfit, aki valamikor szembehelyezkedett Pilsudski marsall politikájával, majd Beck és Rydz-Smigly önhittségével, a katasztrófa bekövetkezése óta mindazzal a hatalommal felruházták, amellyel egy száműzetésben levő kormány csak rendelkezhet.

Mihelyt a Reich hadseregei betörtek Oroszországba, Sikorski – a lengyel szívekben felgyülemlett keserűség ellenére – nem habozott a szovjetekkel helyreállítani a diplomáciai kapcsolatot. 1941 júliusában olyan megállapodást írt alá Moszkvával, amely érvénytelennek és meg nem történtnek mondja ki Lengyelországnak 1939-ben Oroszország és Németország által történt felosztását.*** Decemberben maga ment Moszkvába, hogy megtárgyalja a fog-

* Történelmi tény, hogy 1939 szeptemberében mind Rackiewicz, mind Sikorski, mind a lengyel szejm reakciós többsége elutasította a német támadást követően felajánlott szovjet katonai segítséget.

** Lengyelországnak a Szent Szövetség – az európai XIX. sz. közepén kirobbant nemzeti-polgári forradalmak leverésére (köztük a magyar és lengyel szabadságharc) szövetkezett orosz cár, osztrák császár és porosz király – által történt harmadik felosztása, mely megszüntette az önálló lengyel államiságot és a közép- és kelet-lengyel területeket a cári birodalomnak adta. A lengyel függetlenséget végül is a Nagy Októberi Szocialista Forradalom teremtette meg 1917-ben.

*** Miután 1939-ben mind Anglia, mind Franciaország elzárkózott a Szovjetunió felajánlotta hármas katonai szövetségtől, és Lengyelország sem fogadta el a szovjet katonai segítséget, a Szovjetunió Varsó német megszállása után az ún. Curzon-vonalig – az I. világháború fegyverszüneti vonala – hatolt Nyugat felé, hogy gátat vessen a Kelet felé törő Wehrmachtnak, és egy utolsó lehetőséget adjon a Lublinba menekült lengyel kormánynak a közös ellenállásra. Sikorskiék ezt azonban még az összeomlás szélén is elutasították, és Londonba menekültek. Ezután került sor 1940 elején a német–szovjet megnemtámadási egyezmény aláírására.

lyok szabadon bocsátását és a Kaukázus felé történő elszállításukat, hogy onnan, Anders tábornok vezetésével, elérhessék a Földközi-tengert. Sikorski hosszan beszélgetett Sztálinnal. Visszatértekor elmesélte nekem a tárgyalásait, és úgy nyilatkozott a Kreml uráról, hogy azt kínzó aggodalmak gyötrik, de tisztánlátása, nyersesége, ravaszsága csorbíthatatlan. „Sztálin – mondotta Sikorski – elvben kedvezően nyilatkozott a megállapodás gondolatáról. De az, hogy mit tesz bele a megállapodásba és minek betételét követeli tőlünk, csakis a szemben álló erőktől függ majd, más szóval attól, vajon Nyugaton támaszra találunk-e vagy sem. Ki segít majd Lengyelországnak, ha eljön a pillanat? Franciaország, vagy senki."

Így tehát a menekült kormányok aggódó kórusa csendes zümmögéssel kísérte a Szabad Franciaország haladását. Az angolok példája nyomán valamennyien óvatoskodva ismerték el a Nemzeti Bizottságot. De Gaulle tábornokot azonban mindannyian annak a franciának tartották, akinek joga van Franciaország nevében szólni. Ennek azzal is jelét adták, hogy 1942. január 12-én egy kormányfői értekezlet során velem közös nyilatkozatot írtak alá a háborús bűnökről. Egészében véve a menekült államokkal fenntartott kapcsolataink, és tekintélyük, amivel ügyünket támogatták, diplomáciai síkon és a közvéleményben egyaránt mérhető súllyal estek a latba.

Márpedig a világon lejátszódó drámában ugyan a nagy emberek ragadták magukkal az angolszász közvéleményt, viszont a háborús cenzúra ellenére a közvélemény befolyásolta a kormányzatot. Így a közvéleményt is igyekeztünk megnyergelni. Jómagam arra törekedtem, hogy a vállalkozásunk keltette rokonszenvnek és érdeklődésnek hasznát lássuk. Rendszeresen tájékoztattam az angol és az amerikai közvéleményt. A bevált módszerrel élve válogattam az egyesületek között, amelyek meghívtak, és kiválasztottam a *pillanatnak* és a tárgynak megfelelő hallgatóságot. Az ilyen alkalmakkor tartott ebéd vagy vacsora díszvendégeként láttam, hogy az étkezés végén a vendégekhez csatlakozik és csendben megtölti a termet jó néhány tájékoztatási szakember vagy előkelő személyiség, aki véleményem meghallgatására érkezett. Ilyenkor, *miután* angol szokás szerint a „házigazda" udvariasan bekonferált, belekezdtem mondanivalómba.

Minthogy sajnos nem tudok elég jól angolul, főleg franciául beszéltem. Utánam azonban sorompóba lépett Soustelle. Beszédem előre lefordított szövegét elhangzása után a megjelentek között azonnal szétosztotta. Nagy-Britannia és az Egyesült Államok sajtója és rádiója azután nyilvánosságra hozta a lényeget. Ami a tárgyilagosságot illeti, merem állítani, hogy azt az amerikai lapokban viszonylagosnak láttam; ezek ugyanis egyes kiragadott mondatokkal vitáztak. De legalább ezek a mondatok „átjutottak a sorompón". Az angol lapok gyakran nem fukarkodtak a bírálattal, de ritkán ferdítették el a szöveget. Hozzá kell tennem, hogy a latin-amerikai sajtó Franciaország iránti barátságból, a „gaulle-izmus" iránti tiszteletből, és talán azért is, hogy ellensúlyozza az Egyesült Államok befolyását, előkelő helyen közölte nyilatkozataimat. Egészében – kivéve az esetenkénti összeütközéseinket, amikor „katonai szükségességre" hivatkozva fojtották el a hangomat – mindig úgy ta-

láltam, hogy a szövetséges demokráciák tiszteletben tartották szólásszabadságomat.

Mielőtt 1941 tavaszán a Közel-Keletre utaztam, már beszéltem brit hallgatóság előtt, mégpedig a Foyles Literary Luncheon Club-ban és az alsóház francia–angol csoportja előtt. Szeptemberben tértem vissza Londonba, és a következő év júniusáig egymást követően a *Presse International* munkatársai, az English Electric staffordi harckocsi-gyárának munkásai, majd igazgatósága és vezető alkalmazottai, a Royal African Society, a Külföldi Sajtóegyesület, az Oxfordi Egyetem Francia Klubja, az English Speaking Union, a City Livery Club, a National Defense Public Interest Committee, majd Edinburgh város tanácsa és neves személyiségei, és a parlamentben az alsóházi tagok hallgatták meg szavaimat. 1942 májusában tartottam első sajtóértekezletemet. 1941. július 14-én, amikor Brazzaville-ben voltam, az amerikai National Broadcasting Corporation valamennyi adóállomása közvetítette az Egyesült Államokhoz intézett rádiófelhívásomat. 1942. július 8-án a Columbia közvetítette Amerikában és külön a New York-i Central Parkban a La Guardia polgármester által összehívott hatalmas tömeg számára „de Gaulle tábornok, barátunk és szövetségesünk" angol nyelvű szózatát. Július 14-én, a francia nemzeti ünnep alkalmából újabb üzenetet intéztem az amerikaiakhoz. Ezeken a főbb alkalmakon kívül néha máskor is jó visszhangra találtam, habár felkészületlenül beszéltem. Ilyen volt például Birmingham, Leeds, Liverpool, Glasgow, Hull, Oxford városa, az edinburghi egyetem a portsmouthi admiralitás, a Brigham and Cowan hajógyár, a Talbot művek, a Harmelin gyárak, a *Times* című lap tiszteletemre rendezett fogadása, végül pedig a mindig barátságos és jóindulatú klubok rendezvényei.

Ha változtattam is a hangnemen, lényegében mindig ugyanazok az eszmék és érzelmek szerepeltek az idegen környezetben elhangzott mondanivalómban. Franciaország kezdeti vereségét azzal magyaráztam, hogy az ország katonai rendszere elavult volt – éppúgy mint az összes többi demokráciáé a háború elején –, és hazám azért esett áldozatul, mert nem védték óceánok, és elővédként magára hagyták. Hangoztattam, hogy a francia nemzet az elnyomás alatt is tovább éli intenzív életét, és erőfeszítésekre, megújulásra eltökélten lép ismét a színre. Ennek bizonyítékául hivatkoztam az ellenállásra, amely Franciaországban és az országon kívül is nőttön nő. De rámutattam, hogy a francia nép nagyon is érzékenyen reagál arra, ahogyan szövetségesei vele szemben viselkednek, hiszen szerencsétlenségbe és megaláztatásba zuhant, hiszen a hitleri propaganda megcsillogtatja előtte a talpra állás lehetőségének egy másik perspektíváját, amennyiben hajlandó belépni a totális államok táborába. Hozzátettem, hogy Vichynek csak olyan mértékben nincs igaza – nem kellett-e minden érvet felhasználnom? –, amilyen mértékben a demokráciák Franciaország jogait tiszteletben tartják.

1942. április elsején tartott beszédemben teljessé tettem ezt a gondolatot. De beszédem nyomán élénk vita támadt. „Ne higgyék – jelentettem ki –, hogy a Harcoló Franciaország csodája egyszer s mindenkorra adott dolog... Az egész probléma kulcsa abban rejlik, hogy a Harcoló Franciaország azzal a határozott fenntartással halad együtt szövetségeseivel, ahogy szövetsé-

gesei is együtt haladnak vele . . .” Nyíltan utalva arra, hogy az Egyesült Államok továbbra is kapcsolatban áll Vichyvel és prokonzuljaival homályos alkudozásokat folytat, hozzátettem: „Ha a demokráciák olyan emberek felé hajolnak, akik elpusztították a francia szabadságot, és uralmi rendszerüket a fasizmus, vagy annak torz mintájára igyekeznek átformálni, akkor politikájukban a szegény egyszeri Gribouille* elveit követik, aki a tengerbe vetette magát, mert félt, hogy megázik”. Végül igyekeztem megszólaltatni a menny zengő szavát: „Súlyosan félreismernek egy tényt, amely az egész francia kérdésen uralkodik. E tény neve forradalom. Mert forradalom ez, a legnagyobb forradalom, amelynek véghezvitelét a vezető elitje és előjogainak bitorlói által elárult Franciaország már megkezdte.” Felkiáltottam: „Tűrhetetlen, hogy az úgynevezett realizmus, amely Münchenről Münchenre** egészen a szakadék széléig juttatta a szabadságot, továbbra is megcsalja a lelkesedést és elárulja az áldozatkészséget . . .”

Az álláspontok rögzítődtek. A Szabad Franciaországnak sikerült elérnie, hogy a közvélemény érzelmei és a hivatalok jóváhagyásai nem csupán Franciaország kardhordozójának, hanem Franciaország érdekei rendíthetetlen képviselőjének is elismerték. Ezt az eredményt éppen akkor értük el, amikor kellett. 1942 nyarának elején ugyanis megteremtődtek a háború döntő fordulatának feltételei. Oroszország, amelyet nem döntöttek le lábáról az ellenség csapásai, most támadásba ment át. Anglia továbbra is sok utánpótlással látta el a Keletet, de már jelentős haderői voltak anyaországában is. Az Egyesült Államok készen állott, hogy eljuttassa Nyugatra teljesen újonnan szervezett hadseregét és óriási mennyiségű hadianyagát. Végül pedig Franciaország, habár az anyaország területén szétzúzták és szolgaságba taszították, tengerentúli területeinek nagy részén pedig passzívan viselkedett, mégiscsak képes maradt arra, hogy a végső harcban csatasorba állítsa jelentékeny katonai erőit, Birodalmát és a francia ellenállást. Amiképpen a harcmező elején kibontják a lobogót, úgy adtam 1942 tavaszán az eddigi Szabad Franciaországnak a „Harcoló Franciaország” nevet, és tájékoztattam erről a szövetségeseket.

Mert az elkövetkező összecsapásokban kellett eldőlnie Franciaország sorsának. Franciaország területe – Észak-Afrika vagy az Anyaország – lesz majd a hadműveletek színhelye. A győzelemből neki jutó rész attól függ, vajon szembeszáll-e az ellenséggel. Viszont a szövetségesek magatartásától függ majd, milyen lesz Franciaország rangja a világban, milyen a nemzeti egysége és mekkora a birodalmi integritása. Nem kételkedtem benne, hogy egyesek, nem is a legjelentéktelenebbek, azon törték a fejüket, hogyan tehetnék a francia vezető szervezetet e döntő alkalomra minél önállótlanabbá és szétesőbbé, és hogyan érhetnék el, hogy a Harcoló Franciaországot lenyeljék vagy félreállítsák. De a Harcoló Franciaországnak a világban kivívott hely-

* Francia népmesei együgyű figura.

** Szónoki fokozás a nyugati nagyhatalmak által elárult és Hitler karmaiba vetett kis népek sorsára utaló megalkuvások jelzésére.

zete most már eléggé szilárd volt ahhoz, hogy ne lehessen kívülről megtörni.

De ennek az volt a feltétele, hogy maga a Harcoló Franciaország állja a sarat, és – párhuzamosan azzal, ahogy a nemzet fokozatosan ismét valósággá vált – megszerezze a nemzet támogatását. Harcunk irányításában csakis erre gondoltam. Vajon lesz-e a Harcoló Franciaországban elég lelkesedés, elég tehetség, elég erő, hogy az eljövendő megpróbáltatásokban ne essen szét belülről? Vajon a végképp kimerült, félrevezetett és megosztott francia nép hallgat-e majd szavamra és követ-e? Egybe tudom-e fogni Franciaországot?

A Harcoló Franciaország

Miközben a Harcoló Franciaország 1941 és 1942 nyara között fokozta diplomáciai kampányát, a mozgalom növekedése sem szünetelt. Ez az írás egymást követően fejti ki ezt a két erőfeszítést, habár a valóságban egyidejűleg és egymással összefonódva folytak. Mivel azonban tevékenységi területünk bővülni kezdett, megfelelő szervezetet kellett a vállalkozás élére állítanom. De Gaulle már nem tudott mindent egymaga irányítani. A problémák mennyisége és kiterjedése megkövetelte, hogy döntés előtt vitában tisztázódjanak az álláspontok és az illetékességek. A végrehajtást decentralizálni kellett. Végül pedig, lévén hogy minden államban több személy gyakorolja a hatalmat, önmagunk elismertetését segíthettük azzal, ha magunk is bevezetjük a kollegialitás elvét. Az 1941. szeptember 24-i rendelettel törvényesítettem a Nemzeti Bizottságot.

Az igazat megvallva, már elejétől fogva gondoltam erre. De halogatásra kényszerített egyrészt az, hogy az esztendőből nyolc hónapot Afrikában és a Keleten kellett töltenem, különösképpen pedig az, hogy hiány volt úgynevezett „reprezentatív" személyiségekben. Viszont, amikor a szíriai ügyek után Londonba érkeztem, remélhettem, hogy hosszabb ideig foglalkozhatom szervezési kérdésekkel. Ezenkívül a korábban hozzám csatlakozott személyiségek közül – akik eleinte kevéssé voltak ismertek –, némelyek nevesekké váltak. Így megfelelő összetételű Bizottságot alakíthattam. A Nemzeti Bizottságot a Harcoló Franciaország körém tömörült irányító szervének szántam. A „megbízottak" kollektíven tárgyalják majd meg minden ügyünket. Mindegyikük egy olyan „részleg" élére kerül, amely tevékenységük egyik területe. A határozatokért mindenki közösen lesz felelős. Mindent egybevetve, a Bizottság lesz a kormány. Kormány jellegűek lesznek a feladatai és ilyen lesz a felépítése is. De nem nevezik majd kormánynak, mert ezt az elnevezést addig függőben tartottam – akármilyen távolinak látszott is –, amíg majd megalakulhat az egész francia egység méreteire szabott hatalom. Ugyanebben a perspektívában irányozta elő rendeletem egy olyan tanácsadó testület későbbi megalakítását, „amelynek a feladata lesz a nemzet véleményének a lehető legszélesebb spektrumban a Bizottság elé tárása". Sok időnek kellett azonban még eltelnie, amíg e testület megalakulhatott.

Amint előrelátható is volt, döntésem mozgolódást keltett azokban a ki-

csiny francia csoportokban, amelyek azzal az ürüggyel, hogy politikai jellegűeknek mondották magukat, Nagy-Britanniában és az Egyesült államokban így meg úgy szervezkedni kezdtek. Ezek eltűrték, hogy de Gaulle katonaként tényked jen és csapaterősítést juttasson a szövetségeseknek. Nem fogadták el azonban a Szabad Franciák vezetőjének állami felelősségvállalását. Ezek a kis csoportok nem csatlakoztak hozzám, így tagadták hatalmamat, és jobbnak látták, ha az idegenek – Roosevelt, Churchill, Sztálin – kezébe teszik le Franciaország jövőjét.

Elismerem, hogy ezeknek a köröknek az elgondolásai és az enyéim között valóságos és áthidalhatatlan ellentét volt. Az én szememben a nemzet tragédiájában a politikának a szerepe nem más, mint egy erős és világos eszme tevékeny szolgálata. Ők viszont, akik továbbra is a régóta dédelgetett agyrémeiket hajszolták, úgy képzelték, hogy maradjon meg a cselvetések táncjátékának, amelyet hivatásos statiszták lejtenek, és amiből sohasem jön ki más, mint újságcikk, beszéd, szónoki tetszelgés és állásosztogatás. Habár ezt a rendszert az események elseperték, s bár ez a rendszer olyan pusztulást hozott Franciaországra, hogy kétségessé vált, vajon talpra áll-e valaha is, és bár ezek a kótyagosok most híjával voltak lázas tevékenységük szokásos eszközeinek – a parlamentnek, a kongresszusnak, a kabineteknek, a szerkesztőségi szobáknak –, mégis folytatták játékukat New Yorkban vagy Londonban, s jobb híján igyekeztek ebbe belevonni az angolszász kormányférfiakat, képviselőket, újságírókat. Nemegyszer egyes francia emigránsok befolyása okozta a Szabad Franciaország és szövetségesei között támadt nézeteltéréseket, és azokat a kampányokat, amelyeket a Szabad Franciaország ellen a szövetségesek sajtója és rádiója folytatott. Ezek a francia emigránsok csak helyteleníthették, hogy a Harcoló Franciaország a maga politikájának előmozdítása érdekében létrehozta a Nemzeti Bizottságot, s most igyekeztek akadályozni ezt.

Eszközül Muselier tengernagyot használták fel. A tengernagy személyisége szinte kettős volt. Tengerésztiszti képességei kiválóak voltak. Nagyrészt neki volt köszönhető kicsiny haditengerészeti erőink megszervezése. Időnként azonban holmi viszketegség vett erőt rajta, és intrikákba bonyolította. Amint megtudta, hogy szándékomban áll a Bizottság megalakítása, levelet írt nekem, és levelében a szövetségesekkel való együttműködés és a demokrácia bajnokának igyekezvén feltüntetni magát, kifejtette, hogy az én politikám a szövetségesekkel való együttműködés és a demokrácia veszélybe döntésének kockázatával jár. Avégett, hogy a jövőben mind az egyik, mind pedig a másik biztonságban legyen, azt javasolta, vállaljak egy tiszteletbeli állást, és hagyjam rá a tényleges hatalmat. Hozzájárulásom kicsikarására nem kevesebbel, mint azzal fenyegetőzött, hogy a haditengerészet különválik, és – mint telefonban mondotta – „függetleníti magát, és folytatja a háborút".

Reagálásom határozott, a vita pedig rövid volt. A tengernagy engedelmeskedett, félreértésre hivatkozott. Érzelmi és célszerűségi okokból úgy tettem, mintha szavai meggyőztek volna. Tudomásul vettem fogadkozását, és kineveztem a Nemzeti Bizottság haditengerészeti és kereskedelmi tengerészeti nemzetbiztosának. A Bizottságban a gazdasági és pénzügyekkel, valamint a

gyarmatok ügyeivel Pleven, az igazság- és a közoktatásüggyel Cassin, a külügyekkel Dejean, a hadüggyel Legentilhomme, a repülésüggyel Valin, az anyaországi tevékenységgel, a munka- és a tájékoztatásüggyel Diethelm foglalkozott. Az utóbbi nemrég érkezett Franciaországból. Catroux és d'Argenlien, akik akkoriban kiküldetésben voltak, tárca nélküli nemzetbiztosok lettek. Pleven kapta a polgári ügyosztályok adminisztrációjának összehangolását, „a státuszok, az illetmények, a személyzet beosztása, a helyiségek elosztása stb . . ." összes problémáival. Már eleinte is szándékomban volt és több ízben meg is kíséreltem a Bizottság kiszélesítését, mégpedig oly módon, hogy egyes Amerikában tartózkodó francia személyiségek is a tagok sorába kerüljenek. Így közreműködésre kértem fel Maritaint és Alexis Léger-t. A válaszok tiszteletteljesek, de negatívak voltak.

A Nemzeti Bizottság kielégítően működött, míg azután Muselier újabb válságot nem okozott. A saint-pierre-i expedíció után a tengernagy visszatért Londonba – az expedícióhoz egyhangúan gratuláltunk neki –, majd március 3-án a Bizottság ülésén kijelentette, hogy a Szabad Franciaországban a dolgok nem az ő szája íze szerint mennek, és lemondott nemzetbiztosi tisztségéről, majd lemondását írásban is megerősítette. Elfogadtam a lemondását, a tengernagyot rendelkezési állományba helyeztem, és helyére a Csendes-óceánról visszahívott Auboyneau-t neveztem ki. Muselier azonban ekkor kijelentette: bár nem tagja többé a Nemzeti Bizottságnak, de a haditengerészeti erők főparancsnokságát megtartja magának. Úgy lépett fel, mintha ez a parancsnoki tisztség az ő örökös hűbérbirtoka lenne. Ezt nem fogadhattuk el, és az ügyet már elrendeztük, amikor a brit kormány váratlanul beavatkozott.

Ezt a beavatkozást a kezdeményezői – akiket az emigráció, valamint az alsóház és a Navy* bizonyos elemei bujtogattak – már rég előkészítették. Az összeesküvők megnyerték maguknak Alexander haditengerészeti miniszter közreműködését. Úgy állították be előtte a dolgot, mintha Muselier távozása esetén a Szabad Francia haditengerészet feloszlana, és a Royal Navy elvesztené egy nem lényegtelen támaszát. Elhitették vele, mint munkáspártival, hogy de Gaulle és Bizottsága a fasizmus felé hajlik, és a francia haditengerészeti erőket ki kell vonni de Gaulle-ék politikájának hatása alól. A brit kabinet magáévá tette Alexander felfogását, mert a kabinet belső egyensúlya így kívánta, és mert valószínűleg úgy vélték, hogy de Gaulle könnyebben kezelhető lesz, ha meggyengítik. Ezért a brit kabinet követelte tőlem, tartsam meg a Szabad Francia haditengerészeti erők főparancsnoki tisztében Muselier-t.

Március 5-én és 6-án Eden, oldalán Alexanderrel, közölte velem ezt a felszólítást. Számomra az ügy azonban már véglegesen elintézett volt. A Nemzeti Bizottság döntését mindenáron, méghozzá módosítás nélkül végre kell hajtani, és Angliának nem szabad beavatkoznia ebbe a francia ügybe. Március 8-án megírtam Edennek: jómagam és a Nemzeti Bizottság határozata értelmében Muselier többé nem főparancsnoka a haditengerészetnek, és

* A brit tengerészeti minisztérium beceneve.

nem fogadjuk el az angol kormány ezzel kapcsolatos beavatkozását. Hozzátettem: „A Szabad Franciák úgy vélik, hogy a britek oldalán, a közös ügyért folytatott tevékenységük miatt szövetségesekként kezelendők, és a britek részéről nekik juttatott támogatást nem lehet olyan feltételekhez kötni, amelyek összeegyeztethetetlenek a Szabad Franciák létezésének értelmével... Ha másképp történnék, de Gaulle tábornok és a Nemzeti Bizottság nem munkálkodnék tovább a lehetetlenné vált feladaton. De Gaulle tábornok és a Nemzeti Bizottság mind Franciaország jövőjét, mind pedig jelenét illetően lényegesnek tartja, hogy hű maradjon kitűzött céljához. Ez a cél Franciaország talpra- és a nemzeti egység helyreállítását jelenti a háborúban, a szövetségesek oldalán, de semmi esetre sem a francia függetlenség, a francia szuverenitás és a francia intézmények feláldozásával."

Egy ideig nem kaptam választ. Az angolok nyilvánvalóan azért vártak, hogy meglássák, mi történik haditengerészetünkön belül. De egyetlen hajón, egyetlen legénységi kiképző helyen, egyetlen létesítményben sem került sor semmiféle elpártolási megmozdulásra. Éppen ellenkezőleg, a Szabad Francia haditengerészeti erők de Gaulle körüli lelkes tömörülésükkel kívánták ellensúlyozni a „tábornoknak" okozott nehézségeket. Mindössze a tengernagy környezetének néhány tisztje szervezett kellemetlen atrocitást Muselier vezérkarának székhelyén, amikor odamentem, hogy beszéljek velük. Ekkor olyan távoli tartózkodási helyet jelöltem ki Muselier tengernagynak, amivel egy hónapra megszüntettem minden kapcsolatát a haditengerészettel. Az 1941. január 15-i jogilletékességi megállapodásnak megfelelően felkértem az angol kormányt, biztosítsa ennek a brit területen hozott intézkedésnek a végrehajtását. Azután, minthogy a szükséges biztosítékokat nem kaptam meg, mindenre felkészülve vidékre mentem, de Pleven, Diethelm és Coulet kezébe egy titkos végrendeletfélét tettem le, amelyben megbíztam őket, hogy tájékoztassák a francia népet, ha kénytelen lennék lemondani vállalkozásom folytatásáról, és nekem nem állna módomban a helyzet személyes megmagyarázása. Időközben tudattam szövetségeseinkkel, hogy nagyon sajnálom, de mindaddig nem tudom újból felvenni velük a kapcsolatokat, amíg nem tartják magukat a reájuk nézve is kötelező megállapodáshoz.

Ez március 23-án meg is történt. Peake meglátogatott. Feljegyzést nyújtott át, amelyben bejelentette: kormánya nem ragaszkodik Muselier főparancsnokságához, és ügyel rá, hogy a tengernagy egy hónapig semmiféle kapcsolatot ne tudjon teremteni a francia haditengerészeti alakulatokkal. A brit kormány mindazonáltal jóindulatomba ajánlotta a tengernagyot azzal, hogy érdemeinek megfelelő beosztást kaphasson. Eközben megérkezett a Csendes-óceánról Auboyneau, és kezébe vette a haditengerészet irányítását. Május havában lehetőséget akartam nyújtani Muselier tengernagynak a további szolgálathoz: egy reábízandó szemleút feltételeinek megbeszélésére magamhoz kérettem. A tengernagy nem jött. Néhány nappal később ez a magas rangú tiszt, aki sokat tett haditengerészetünkért, értesített, hogy megszüntette a Szabad Franciaországgal folytatott együttműködését. Miatta sajnáltam a dolgot.

E kínos incidens után többé már semmi sem akadályozta a „Londoni Bi-

zottság" zavartalan működését, amelyet a szemben álló propaganda – és ezen nemcsak az ellenség és Vichy propagandája értendő – hol kapzsi politikusok csoportjának, hol fasiszta kalandorok együttesének, hol pedig a kommunistákkal rokonszenvező dühöngők gyülevész hadának aposztrófált, pedig tiszta szívvel állíthatom, hogy e bizottság szemében a haza és az állam üdvén kívül semmi más nem számított. A Nemzeti Bizottság hetenként legalább egyszer, a Carlton Gardens „Óraterem"-nek nevezett tágas helyiségében némileg ünnepélyes körülmények között ülésezett. A Bizottság a napirend szerint hallgatta meg minden egyes nemzetbiztos beszámolóját részlegének ügyeiről, illetve foglalkozott minden olyan kérdéssel, amelynek megvitatását valamennyi biztos szükségesnek tartotta. Tudomásul vettük az okmányok tartalmát és a tájékoztató anyagokat, minden részletre kiterjedően vitatkoztunk, és végül határozatokat hoztunk, amelyet az ülés jegyzőkönyvébe foglaltunk. E határozatokról azután tájékoztattuk a haderőket és a szakszolgálatokat. Sohasem történt egyetlen olyan fontos intézkedés sem, amelyet a Bizottság ne vitatott volna meg.

Mindig úgy találtam, hogy a Nemzeti Bizottság mint kollektív szerv, de minden egyes tagja is, értékes segítséget nyújtott és híven együttműködött velem. Természetesen magamnak továbbra is ismernem kellett minden fontosabb kérdést. A reám nehezedő teher azonban kevésbé súlyos lett azáltal, hogy kitűnő emberek segítettek és vettek körül. Kétségtelen, hogy ezek a miniszterek, akik közül korábban senki sem szerepelt a közéletben, bizonyos mértékig talán híjával voltak a tekintélynek, és nem voltak széles körben ismert személyiségek. Tudták azonban, hogyan tehetnek szert erre. Mindegyikük tapasztalt volt, és mindegyikük egyéniség volt. Együttesük olyan tekintélynövekedési lehetőségeket biztosított a Harcoló Franciaországnak, amelyeknek egyébként híjával maradt volna. Gyakran tapasztaltam, hogy munkatársaim, ha nem is szegültek szembe terveimmel és tetteimmel, néha alapos érvekkel ellenezték kivitelüket, illetve ellentmondottak nekik. A nehéz pillanatokban, amikor én rendszerint az erőteljes megoldásokra hajlottam, a Bizottság több tagja megegyezést tanácsolt. De mindent összevéve jó volt ez így. Végső soron pedig, a nekem nyújtott tájékoztatás után, egyetlen nemzetbiztos sem vitatta döntési jogomat.

A vélemények esetenkénti megoszlása ellenére felelősségem továbbra is csorbítatlan maradt. A felszabadításért vívott harcban végül is az én árva fejem volt mindenért a felelős. Így például Franciaországban azok fordították tekintetüket de Gaulle felé, akik – és számuk nőttön nőtt – a tevékeny ellenállás hívei lettek. Egyre világosabban válaszoltak felhívásaimra. Tapasztalható volt az érzelmek egymáshoz való közeledése is, amit nemcsak szükségesnek véltem, hanem meghatónak is. Megállapítottam ugyanis, hogy a franciák széthúzása és az elnyomás által reájuk kényszerített megosztottság nyomán lázadásuk a legkülönfélébb formákban nyilvánult meg, de nagyon komolyan vettem a feladatot: az ellenállás egységének megteremtését. Az egység volt ugyanis a harc eredményességének, nemzeti értékének és annak feltétele, hogy a világ szemében súlya legyen.

1941 nyarán lényegében tudtuk már, mi történik az anyaországban. Füg-

getlenül attól, amit az újságok sorai között lehetett olvasni, vagy a két övezet rádióadásaiból kihámozhattunk, igen jó tájékoztatást kaptunk csoportjaink beszámolóiból, a helyzetet a helyszínen felmérni kezdő embereink jelentéseiből, a Franciaországból naponta érkező önkéntesek elbeszéléseiből, a diplomáciai képviseletek jelzéseiből, a Madridba, Lisszabonba, Tangerbe, New Yorkba menekülő emigránsok nyilatkozataiból, és azokból a levelekből, amelyeket a Szabad Franciák családjuktól és barátaiktól kaptak, és amelyek ezernyi ravasz ötletnek köszönhették megérkeztüket. Így azután a kép, amit kaptam, naprakész volt. Hányszor, de hányszor állapíthattam meg a hazulról nemrég érkezett honfitársakkal folytatott beszélgetések után – hiszen ezek a honfitársak otthon többé-kevésbé mesterségük vagy lakóhelyük határai közé voltak zárva –, hogy a francia ügyek ismeretében bárkivel vetekedhettem, s ezt az odaadó emberek egész hadserege által küldött számtalan tájékoztatásnak, helyzetelemzésnek, összefoglaló áttekintésnek köszönhettem.

Márpedig e tájékoztatásokból egészben véve az tűnt ki, hogy Vichy lefelé halad a lejtőn. A rezsim illúziói már szertefoszlottak. Amióta Oroszország hadba szállott és az Egyesült Államok is sorompóba lépett, Anglia pedig a Szabad Franciaországgal együtt jól tartotta magát, valószínűtlenné vált Németország győzelme, holott a fegyverletételt éppen ennek csalhatatlan feltételezésével indokolták. Nevetségessé vált az az állítás, hogy a szolgaság árán „mentjük a menthetőt". Hiszen másfél millió hadifoglyunk nem tért haza, a németek gyakorlatilag annektálták Elzászt és Lotharingiát, az ország északi felét pedig közigazgatásilag is elvágták a többi területtől, továbbá a megszálló pénzt, nyersanyagot, mezőgazdasági és ipari termékeket harácsolt, kimerítette gazdasági életünket, s végül a Reich egyre több franciát dolgoztatott a maga érdekében. Az az állítás, hogy a Birodalmat „bárki ellen" megvédik, senkit sem ejthetett már tévedésbe, hiszen Dakarban, Gabonban, Szíriában, Madagaszkárban, a szövetségesek és a „gaulle-isták" ellen kényszerítették harcba a hadsereget és a haditengerészetet, miközben a fegyverszüneti bizottságokban ténykedő németek és olaszok tetszésük szerint garázdálkodtak Algírban, Tuniszban, Casablancában, Bejrútban, a Reich repülőgépei szálltak le Aleppóban és Damaszkuszban, a japánok pedig elfoglalták Tonkint* és Kokinkínát.** Ekkortól kezdve már sokak számára a Harcoló Franciaország jelentette annak a reményét, hogy egy napon visszakerülnek a tengerentúli területek, hiszen a Harcoló Franciaország fokozatosan magának nyerte meg az Egyenlítői Afrikát, az Óceániai-szigeteket, Pondicherryt, a Közel-Keletet, Saint-Pierre-t, Madagaszkárt, Francia Szomáliföldet, és meg nem alkuvó kezét már kinyújtotta Észak-Afrika, Nyugat-Afrika, az Antillák és Indokína*** felé is.

Ami pedig a „nemzeti forradalmat" illeti, amellyel a vichyi rezsim kárpó-

* Tonkin (ma Bakbo) – észak-vietnami tartomány a kínai határvidék mentén.

** Kokinkína (ma Nambo) – történelmi táj Hátsó-Indiában, Vietnam déli része.

*** Indokína – Franciaország hátsó-indiai gyarmatbirodalmának – Vietnam, Laosz, Kambodzsa – francia gyűjtőneve. Tágabb értelemben egész Hátsó-Indiát is jelenti.

tolni kívánta saját defetizmusát, ez a „nemzeti forradalom" azt a benyomást keltette az emberekben, hogy kiárusítja a reformokat, amelyek közül néhánynak önmagában megvolt ugyan az értéke, de ezeket is kompromittálta és megfosztotta hitelüktől az a tény, hogy elveiket a pusztulással és a szolgasággal azonosíthatták. Vichy azt állította, hogy erkölcsi megújhodást hoz és helyreállítja a tekintélyt; vitathatatlan, hogy tett is erőfeszítéseket a gazdasági és társadalmi szervezés terén, de mindennek eredménye csak a legionáriusok felvonulásai, a Marsall szentek történeteire emlékeztető stílusban megírt életrajza, a bürokrácia túlburjánzása, de leginkább az aljas üldözés, a rendőrség és a cenzúra uralma, az előjogok és a feketepiac lett.

Nem csoda, ha magán az uralmi rendszeren belül is megmutatkoztak a bomlás jelei. 1940 végétől kezdve 1942 nyaráig ezek a jelek a következők voltak: Lavalt elmozdították; Déat, Deloncle, Luchaire, Marquet, Suarez stb. Párizsban megalapította a Népi Nemzeti Tömörülést, amely a németek közvetlen támogatásával szidalmazta a kormányon levőket, és a kollaboráció mezején zajosan rájuk licitált; Darlan megbízatásai szüntelenül változtak; lemondott a kabinetben elfoglalt tisztségéről Ybarnegaray, Baudouin, Alibert, Flandin, Peyrouton, Chevalier, Achard stb., akik azután egymás után kijelentették, hogy feladatuk teljesítése lehetetlen; furcsa és váratlan módon félbeszakították a riomi pert*; nyugállományba helyezték Weygand-t; Colette merényletet követett el Laval ellen; Lavalt kormányfővé nevezték ki. A Marsall saját maga is aggodalmát nyilvánította. „Franciaország több vidékéről – mondotta a rádióban 1941 augusztusában – rossz fuvallatot érzek. Nyugtalanság szállja meg az elméket. Kétség üli meg a lelkeket. Vitatják a kormány tekintélyét. A parancsokat felületesen teljesítik. A francia népnek rossz a közérzete." A következő év júniusában, a fegyverszünet kérésének második évfordulóján a Marsall kijelentette a rádióban: „Nem titkolhatom magam előtt, hogy felhívásaim gyenge visszhangot keltettek."

Vichy talmi csillogása hanyatlóban volt. E hanyatlás arányában itt-ott ellenállási gócok keletkeztek az anyaországban. Természetszerűleg a tevékenység igen különböző, gyakran nehezen körülhatárolható ágairól volt szó, de mindegyiket egyazon szándékok szülték. Az egyik helyen néhány propagandairatot szerkesztettek, nyomtattak, osztottak szét. A másik helyen kikémlelték az ellenséget, hogy tájékoztatást adhassanak egy szövetséges felderítő csoportnak. Néhány elszánt ember akcióbrigádot alakított a legkülönfélébb célokra: rajtaütéseket követtek el, romboló akciókat hajtottak végre, átvettek és szétosztottak ejtőernyővel ledobott, vagy egyéb módon odaszállított hadianyagot, fogadták vagy hajóra rakták az ügynököket, átjuttattak embereket egyik övezetből a másikba, határokon keltek át stb . . . Egyes csoportok olyan mozgalmak kezdetleges formái voltak, amelyeknek tagjait tit-

* Riomi per – az auvergne-i kisvárosban rendezte meg Pétain kormánya 1942 februárjában azt a hírhedtté vált bírósági komédiát, melynek során a náci Németország követelésére vádat emeltek a Harmadik Köztársaság kapituláció előtti miniszterelnökei és katonai vezetői – Léon Blum, Édouard Daladier, Guy La Chambre, Paul Reynaud, Gamelin tábornok, Jacomet altábornagy és mások ellen. Hitler elégedetlen volt az ítéletekkel, és 1942-ben véget vetett a bírósági eljárásnak. A vádlottakat nyomban német internáló táborba hurcolták.

kos jelszavak fűzték egymáshoz, vagy egyszerűen csak az, hogy közös felfogást vallottak. Röviden szólva; az anyaországban látszólag uralkodó tétlenség és lelassúdott élet leple alatt megkezdődött az ellenállás lelkes és titkos léte. Az anyaország területén élő harcosok most már igyekeztek a rendőrök és a besúgók fonta hálón keresztül csapásokat mérni az ellenségre.

1941 augusztusában megkezdődött a német katonák elleni elszigetelt támadások sorozata. Elsőként egy, a metróból kilépő századost*, egy tisztet Bordeaux-ban, két katonát Párizsban a Championnet utcában öltek meg. Utánuk mások következtek. Az ellenség megtorlásul a túszok százait lövette agyon, a hazafiak ezreit vetette börtönbe, hogy később deportálja őket, súlyos sarcra és szolgáltatásokra kötelezte azokat a városokat, ahol emberei elpusztultak. Szomorú büszkeséggel vettük tudomásul ezeket a hatalmas kockázattal járó, a megszálló hadsereg ellen elkövetett egyéni hőstetteket. A német bosszúállás áldozatául esett franciák halála a gyász, de nem a reménytelenség érzését keltette lelkünkben, hiszen ez a halál egyenértékű volt a harcmezőn elesett katona áldozatával. De a haditaktika elemi meggondolásaiból kiindulva részint úgy véltük, hogy a harcot irányítani kell, másrészt pedig, hogy még nem érkezett el a pillanat, amikor az anyaországban a harc fényes nappal folyhat. Az ellenség zaklatása, majd belföldi erőinknek kiválasztott pontokon történő harcba vetése, végül pedig a nemzeti felkelés, amelyet egy napon lángra akartunk lobbantani, abban az esetben érhet el jelentős eredményeket, ha szerves egészet alkot, és összekapcsolódik a felszabadító hadseregek akciójával. Márpedig 1941-ben az ellenállás még alig volt kialakulóban, másrészt pedig tudtuk, hogy a szó szoros értelmében esztendők múlnak majd el, amíg szövetségeseink felkészülnek a partraszállásra.

Október 23-án kijelentettem a rádióban: „Teljesen normális és indokolt, ha a franciák németeket gyilkolnak. Ha a németek nem akarnak kezünk által elpusztulni, csak egyetlen dolgot kell tenniük: otthon kell maradniok ... Attól a pillanattól kezdve, hogy nem sikerült leigázniuk a világot, bizonyos, hogy mindegyikükből vagy holttetem, vagy hadifogoly válik ... Van azonban haditaktika is ... A háborút azoknak kell irányítaniok, akik meg vannak bízva vele. Most azt az utasítást adom a megszállott területnek, hogy ne öldössék nyíltan a németeket. Egyetlen okból teszem ezt: azért, mert az ellenség pillanatnyilag fegyvertelen harcosaink tömeges lemészárlásával túl könnyen vághat vissza. Amikor lehetőségünk nyílik a támadásba lendülésre, elhangzanak majd a szükséges parancsok."

Minden területen igyekeztünk ugyan korlátozni veszteségeinket, hiszen az adott körülmények között a csekély eredményekhez képest túlságosan nagyok voltak, de a német megtorlás keltette felzúdulást mégis fel kellett használnunk a nemzet erősítésére és összefogására. Október 25-én, egy nappal azután, hogy a hódítók Nantes-ban és Châteaubriant-ban ötven és Bordeauxban is ötven túszt gyilkoltak meg, a következőket mondottam a rádióban:

* 1941. aug. 23-án nyolc óra tájt Fabien kommunista munkás, a spanyol Nemzetközi Brigád egykori tagja, a barbès–rochechouart-i metróállomáson lelőtte a hitleri haderő egyik tisztjét. A dátum a nyílt ellenállás kezdete.

„Az ellenség azt hitte, hogy mártírjaink legyilkolásával megfélemlítheti Franciaországot. Franciaország meg fogja mutatni, hogy nem fél tőle... Felhívok minden francia férfit és minden francia nőt, hogy október 31-én pénteken négy órától négy óra öt percig szüntessen meg mindenféle tevékenységet, és maradjon mozdulatlanul ott, ahol éppen tartózkodik... Ez a gigászi vigyázzállás, ez a hatalmas méretű nemzeti sztrájk megmutatja majd az ellenségnek, milyen veszélyek veszik körül, és bizonyítéka lesz a francia testvériségnek." A kijelölt nap előestéjén megismételtem felhívásomat. A tüntetés számos helyen, különösen az üzemekben, impozáns méreteket öltött. Ez megerősítette abbéli elhatározásomat, hogy oly módon gátoljam meg az ellenállásnak anarchiává válását, miszerint az ellenállás szervezetten egységes egész legyen, de a kezdeményező ereje, mely lendületet ad neki, ne törjön meg és a zárt sejtekből álló felépítése megmaradjon, hiszen ezek nélkül az egész egy csapásra elpusztulhatna.

Az ellenállás alkotó elemei, a mozgalmak, tehát már létrejöttek, és sok tekintetben igen határozottan működtek, de alapvető hiányát érezték képzett katonai vezetőknek. Ahol ilyeneket találhattak volna, és kellett volna találniok – azaz a hadsereg maradványaiban –, ott Vichy elzárta előlük az utat. Pedig az első ellenállási akciók végrehajtói katonák voltak. A hadsereg és a katonai kerületek vezérkaraihoz tartozó tisztek hadianyagot rejtettek el a fegyverszüneti bizottságok elől. A hírszerzés a háttér homályában továbbra is folytatta kémelhárító munkáját, és időnként tájékoztató anyagokat szolgáltatott az angoloknak. Frére, Delestraint, Verneau, Bloch-Dassault, Durrmeyer tábornokok sugalmazására, és a többi között a csapattestek baráti köreinek felhasználásával, mozgósítási intézkedéseket készítettek elő. Gochet tábornok tevékeny propagandát kezdeményezett a fegyverletétel szelleme ellen. Az Ifjúsági Műhelyek* oktatói közül – számosan volt katonák – sokan fegyverforgatásra képezték magukat és társaikat. A szervezett katonai egységek maradványaiban szinte egyetlen tiszt, altiszt vagy katona sem titkolta a reményt: egyszer újra harcolhat még.

A közvélemény helyeselte ezt. Egy Franciaországból érkezett filmhíradó, amelyet Londonban levetítettem magamnak, megragadó példáját adta mindennek. A híradóban látható volt Pétain, amint egy marseille-i látogatása alkalmával a városháza erkélyén, a csapatok és a hazafias lelkesedéstől égő tömeg előtt megjelenik. Hallható volt, hogy Pétain, a tömegből áradó hatalmas szuggesztív erő hatására váratlanul ezt kiáltotta: „Ne feledjétek el, hogy valamennyien mozgósítottak vagytok!" Láttam, mekkora lelkesedést keltettek ezek a szavak az egybegyűlt polgári és katonai személyek között, akik sírtak és nevettek a meghatottságtól.

Így azután a hadsereg, bár állományának többsége – és gyakran a legjobbak – hadifogságba került vagy elesett, ösztönösen alkalmasnak mutatkozott, hogy a nemzeti ellenállás kereteit adja. De éppen ezt nem akarta a „kor-

* Chantiers de Jeunesse; 1940 júliusában a „szabad" övezetben La Porte du Theil alapította. E szervezetbe sorozták az 1940-es újonc évjáratot. Félkatonai jellegű kötelező munkaszolgálat volt. 1944-ben alapítóját a németek deportálták; a szervezet ezután feloszlott.

mány", amely a hadsereget engedelmességre kényszerítette. Vichy eleinte a semlegesség koholmányával élt, később pedig az együttműködéssel, megakadályozta, hogy a hadsereg teljesítse hivatását, és olyan erkölcsi zsákutcába kényszerítette, amelyből csakis a formális fegyelem megsértése árán nyílott kiút. Noha sok katona hágta át a gátat, különösképpen azok, akik részt vettek az illegális hálózatok munkájában, valamint azok, akik beléptek a Titkos Hadseregbe (Armée secrète), végül pedig azok, akik később megalakították a hadsereg ellenállási szervezetét, tény, hogy a mozgalmak eleinte kénytelenek voltak alkalmi vezetőkkel működni.

Az úgynevezett „szabad" övezetben* a Frenay százados vezette „Harc", továbbá a „Felszabadítás", amelyben Emmanuel d'Astier de la Vigerie játszotta a legfőbb szerepet, valamint a „Franc-Tireur" – amelynek vezető szerve Jean-Pierre Lévy elnökletével működött – folytatott jelentős propagandatevékenységet és toborzott félkatonai alakulatokat. Ugyanakkor az egykori szakszervezeti mozgalom maradványa, a CGT és a CFTC** az ellenállásnak kedvező hangulatot terjesztett. Hasonló volt a helyzet az egykori pártokból – nevezetesen a szocialistákból, a demokrata néppártiakból, a köztársasági szövetséghez tartozókból – kialakult néhány csoportosulással. Minthogy az övezetet a németek nem szállták meg, az ellenállás természetesen Vichy ellen folyt, és az ellenállóknak Vichy rendőrségével és bíróságaival gyűlt meg a bajuk. A vezetők egyébként – bár előkészítették az erőket arra, hogy adott esetben az ellenséggel szemben is felhasználhatók legyenek – a hatalom átvételéről ábrándoztak, és az ellenállást nem csupán a háború eszközének, de olyan módszernek is tekintették, amelynek segítségével a fennálló rezsim helyére kerülhetnek.

A déli övezet mozgalmainak politikai jellege természetszerűleg hozzájárult ugyan ahhoz, hogy élőkké és lelkesítőkké váljanak, hogy befolyásos embereket vonjanak be a soraikba, hogy propagandájuk szenvedélyt keltő és időszerű legyen, ami aztán magával ragadta a közvéleményt. Másrészt azonban az irányító bizottságokban közös egyetértés és következésképpen e bizottságok közös akciói is megszenvedték ezt. Meg kell mondani, hogy a munkában részvevők és a szimpatizánsok tömege alig törődött az ellenállás későbbi programjával, de az sem érdekelte, milyen körülmények között szerzi meg egy napon a hatalmat és kik kerülnek majd azon a napon kormányra. Az általános felfogás szerint csakis harcolni kellett, vagy legalábbis a harcra készülni. Feladatuknak a fegyverek szerzését, rejtekhelyek keresését, rajtaütések tervezését és ezek olykori végrehajtását tartották. Evégett a szűk keretek között, ismerősök körében kellett szervezkedni, ott kellett az eszközöket megtalálni, és az ügyeket a vállalkozóknak maguknak kellett lebonyolítaniok. Ez röviden szólva azt jelenti, hogy bár a felső vezetés viszonylag központosított volt, az akció megoszlott a különálló csoportok között, amelyek mindegyikének megvolt a maga külön vezetője, és amelyeknek mindegyike saját

* A Vichy fennhatósága alá tartozó Dél-Franciaország és egyes tengerentúli gyarmatok.

** CGT – („Confédération Générale du Travaille") – Általános Munka Szövetség, baloldali szakszervezeti tömörülés. CFTC – Keresztény Dolgozók Francia Szövetsége.

keretei között működött. Ezek a csoportok egymással versengtek, mert rendkívül szűkében voltak a fegyvereknek és anyagi eszközöknek.

A megszállt övezetben, a közvetlen veszély jelenlétében ez a versengés megszűnt, de még inkább szükségessé vált az emberek és az akciók fizikai különválasztása. A megszállt övezetekben az ellenállás közvetlen és megsemmisítő kapcsolatban állott az ellenséggel. Itt a Gestapóval volt dolguk. Csakis szigorú ellenőrzés után lehetett egyik helyről a másikra utazni, levelezni, lakhelyet változtatni. Minden gyanúsított börtönbe került, majd deportálták. Az aktív ellenállás a könyörtelen kínvallatás és az agyonlövetés veszélyének tette ki a harcosokat. A tevékenység ilyen körülmények között a végsőkig szétforgácsolódott. Viszont a németek jelenléte olyan légkört teremtett, amely harcra ösztönzött és titkos összefogásra buzdított. Éppen ezért az ebben az övezetben működő mozgalmak hadi és összeesküvő jellegűek voltak. A Touny ezredes által alapított „Polgári és Katonai Szervezet"; a „Felszabadítók", amelynek Ripoche volt a vezetője; az „Ellenállók", akiket Lecompte-Boinet toborzott; az „Északi Felszabadítás", amelyet Cavaillès teremtett meg, végül pedig „Az Észak Hangja", amelyet Houcke Hainaut-ban, Flandriában és a bányavidéken irányított, határozottan elleneztek minden politizálást, csakis a harccal törődtek, és egymástól elszigetelt kicsiny titkos csoportokként rajzottak szét.

1941 végén a kommunisták is sorompóba léptek.* Vezetőik addig békülékeny álláspontot foglaltak el a megszállókkal szemben, viszont szidalmazták az angolszász kapitalizmust és az azt kiszolgáló „gaulle-izmus"-t. Magatartásuk azonban hirtelen megváltozott, amikor Hitler megrohanta Oroszországot, és nekik maguknak is a föld alá kellett vonulniuk, és meg kellett teremteniük a titkos harc elengedhetetlenül szükséges kapcsolatait. Erre egyébként fel voltak készülve, hiszen szervezetük sejtekből épült fel, vezetőik névtelenül működtek, kádereik odaadóak voltak. Így azután bátran és hozzáértően vettek részt a nemzet háborújában, különösen az egyszerű tagok hallották meg éber füllel a haza hívó szavát, de – forradalmi hadsereg lévén – sohasem tévesztették szem elől azt a célkitűzést, hogy Franciaország tragédiájának révén saját diktatúrájukat teremtsék meg. Így azután szüntelenül azon igyekeztek, hogy megóvják tőlünk akciószabadságukat. Emellett felhasználták azoknak a harcosoknak a törekvéseit, akik – éppúgy, mint az ő harcosaik – azt akarták, hogy csakis harc folyjék. Ily módon következetesen igyekeztek forradalmi gócokat telepíteni az egész ellenállási mozgalomba, hogy azt – ahol csak lehet – törekvéseik eszközévé változtassák.

* A pontos történelmi igazsághoz tartozik, hogy a Pétain-csoport kapitulációja után mind a németek megszállta északi övezetben, mind a kollaboráns francia kormány ellenőrzése alatt levő déli zónában a Francia Kommunista Párt illegalitásba kényszerült. A párt 1941 szeptember–október havában szervezi meg a „Francs-Tireurs et Partisans"-t, a „Szabadságharcosok és Partizánok Szervezeté"-t (FTP), amelynek parancsnoka Charles Tillon lett. De Gaulle Londonban csak az első németellenes szervezett akciók után értesül az FTP létéről, ezért jelöli az év végét alakulásának dátumául.

Igy alakították meg a megszállott övezetben* a Nemzeti Frontot, ezt a tisztán hazafias jellegű csoportosulást, valamint a „Francia Szabadságharcosok és Partizánok Szervezeté"-t, ezt a haderőt, amelyet látszólag csakis a németek ellen vívott harcra szántak. Így vontak oda be számos nem kommunistát, akiknek segítségével szándékaikat is fedezhették. Így juttatták be egyes embereiket álcázva az összes többi mozgalom vezető szerveibe. Így ajánlották fel együttműködésüket hamarosan nekem is, bár titokban mindig szidalmazták „de Gaulle mítoszát".

Én azt akartam, hogy szolgálatot teljesítsenek. Nem volt olyan erő, amelyet ne kellett volna felhasználni, hogy megverjük az ellenséget, és én úgy véltem, hogy a megszállás által reánk kényszerített háború sorsát illetően a kommunisták ereje nagyon sokat nyom a latban. De arra volt szükség, hogy szolgálatukat az egész részeként és – hogy kereken kimondjam – az én irányításom alatt teljesítsék. Szilárdan számítottam a nemzeti érzés erejére és a tömegek belém vetett bizalmára, ezért eleve elhatároztam, hogy helyet biztosítok számukra a francia ellenállásban, sőt egy napon annak irányításában is. De ugyanúgy elhatároztam, sohasem engedem meg, hogy vezetéshez jussanak, fölém kerekedjenek, a mozgalom élére álljanak. Ezeknek a franciáknak – akiket korábban eltávolított a nemzettől az a sok igazságtalanság, amely joggal háborította fel őket, és a tévedések, amelyek letérítették őket a nemzeti útról –, a tragédia, a haza sorsának kockán forgása, hacsak a harc idejére is, történelmi alkalmat kínált a nemzeti egységbe való visszatérésre. Azt akartam, hogy ez az alkalom ne menjen egyszer s mindenkorra veszendőbe. Hiszen „Éljen Franciaország!" kiáltással ajkukon esnek majd el mindazok, akik – mindegy, hogy hogyan, mindegy, hogy hol – életüket áldozzák a hazáért. A világ szüntelen változásában minden tanítás, minden irányzat, minden lázadás csak egy bizonyos ideig tart. A kommunizmus mulandó, de Franciaország maradandó. Bizonyos vagyok benne, hogy a haza sorsában végül is mindennek ellenére sokak szemében esik majd latba az a tény, hogy Franciaország felszabadulásakor – történelmének e mulandó, de döntő fontosságú pillanatában – egységbe tömöríti a népét.

1941 októberében tudomásomra jutott, hogy Lisszabonban tartózkodik a Franciaországból érkezett és Londonba igyekvő Jean Moulin. Tudtam, hogy ki ez az ember. Tudtam azt is, hogy mint Eure-et-Loire megye prefektusa, a németek bevonulásakor Chartres-ban, példás szilárdságról és méltóságról tett tanúbizonyságot. Tudtam, hogy az ellenség bántalmazta, megsebesítette, börtönbe vetette, majd végül bocsánatkérés közepette szabadlábra helyezte,

* A „Tábornokot" elfogult antikommunizmusa készteti, hogy későbbi nagy belpolitikai riválisának, a Francia Kommunista Pártnak a nemzeti ellenállás terén végzett történelmi jelentőségű szervező és irányító munkáját kisebbítse. Már 1940. július 10-én Maurice Thorez és Jacques Duclos a párt nevében ellenállásra szólítja fel a nemzetet, és nyomban a fegyveres harc előkészítéséhez kezdenek. Megszervezik az első ellenállási csoportokat [„Organisation Spéciale de Combat" (OSC), vagyis a „Különleges Harci Szervezet"]. Így téves és inszinuáló de Gaulle-nak az az állítása, hogy a Francia Kommunista Párt mindaddig beletörődött Pétain és a francia burzsoázia egy részének defetista németbarát politikájába, míg Hitler 1941. július 22-én meg nem támadta a Szovjetuniót.

Vichy pedig elmozdította állásából, és azóta félreállította. Tudtam, hogy szolgálatot kíván teljesíteni. Kértem tehát a brit szerveket, irányítsák ezt a kitűnő embert Angliába. Két hónapot kellett várnom, míg e kérésnek eleget tettek. Az „Intelligence" igyekezett Moulint a maga számára lekötni. Moulin azonban azt követelte, hogy hozzám küldjék. Sürgető levelet írtam Edennek, és végül is sikerült elérnem a hűséges vándor igazi rendeltetési helyére történő megérkezését. Később csak ugyanilyen nehézségek árán sikerült visszajuttatnom Franciaországba.

December hó folyamán több ízben hosszasan beszéltem vele. Jean Moulin londoni útja előtt több alkalommal kapcsolatot teremtett az ellenállási mozgalmak mindegyikével, ezenkívül pedig különböző politikai, gazdasági, államigazgatási körökben is puhatolódzott. Ismerte a terepet, ahol kezdetben harcba vetni szándékoztam. Világos javaslatokat tett, és kívánságait pontosan fogalmazta meg.

Moulin még fiatal volt, de pályafutása során már sok tapasztalatot szerzett, s ugyanabból az anyagból gyúrták, mint legjobb bajtársaimat. Szíve mélyéig áthatotta Franciaország szenvedélyes szeretete; meggyőződése volt, hogy a „gaulle-izmus"-nak nemcsak a harc eszközének kell lennie, hanem az egész megújulás mozgatóerejének is; áthatotta a gondolat, hogy az állam a Szabad Franciaországban testesült meg, s nagyszabású vállalkozásokra vágyott. De ítélőképessége is kitűnő volt, a dolgokat és az embereket igaz valójukban látta, és megfontolt léptekkel járja majd útját, amelyet aláaknáznak az ellenség állította csapdák, és eltorlaszolnak a barátok emelte akadályok. Moulinban volt lelkesedés, de volt benne megfontolt számítás is; mindenbe bele mert vágni, de mindent óvatosan kezelt. Ez az ember azután másfél év alatt nagy horderejű feladatot teljesített. Valóságos egységgé ötvözte az anyaországi ellenállást, amely egység fellépése előtt csupán jelképes volt. Azután elárulták, foglyul esett, szörnyűségesen megkínozta a becstelen ellenség. És Jean Moulin meghalt Franciaországért, mint annyi jó katona, aki napfényben vagy árnyékban áldozott fel egy hosszú sivár éjszakát, hogy „teljesebb legyen a holnap".

Abban állapodtunk meg, hogy eleinte a déli övezet mozgalmait veszi kézbe, és elnökletével olyan közös szervezet teremtődne, amely közvetlen kapcsolatban állna a Nemzeti Bizottsággal. Ennek a szervezetnek kellene szilárd kézben tartania a mozgalmak egységét, kiadnia a jelszavakat és rendeznie a belviszályokat. E feladat elvégzése után Jean Moulin az északi övezettel foglalkozik, és igyekszik létrehozni az egész területre kiterjedő olyan hatáskörű tanácsot, amelynek közbeiktatásával az ellenállás a Harcoló Franciaországhoz kapcsolódik. De mihelyt arról volt szó, hogy egyetlen szervezet fogja össze mindazokat, akik az anyaországban harcoltak, két kérdés merült fel: a politikai pártok és a belföldi katonai erők kérdése.

Azt akartam, hogy a létrehozandó tanács képviseleti, ne pedig irányító jellegű legyen, s valóban reprezentatív is lett. Így nem szándékoztam belőle kizárni a pártokat. Különben is, résztvételük elkerülhetetlen volt. Megítélésem szerint egyébként bajaink nem a pártok létezéséből származtak, hanem abból a tényből, hogy a pártok a megrendült intézmények segítségével csalárd mó-

don megkaparintották a közhatalmat*. Helyet akartam tehát biztosítani nekik, de nem volt szándékomban az ellenállás vezetését a pártok kezére adni. Ez egyébként egyáltalán nem az ő szellemük, illetve tevékenységük szülötte volt, hiszen a döntő pillanatban kivétel nélkül mindegyik párt megbukott. Azonban, bár a közelmúltban a katasztrófa villáma sújtotta őket, ez idő tájt kezdtek már magukhoz térni. Egyes elemeik, amíg továbbra is részt vettek az ellenállási mozgalmakban, egykori kereteik között újjászerveződtek.

Igaz, hogy a pártoknak nem lévén többé választóik, akiknek hízelegjenek, nem lévén kombinációk, amelyeket végrehajthatnának, nem lévén miniszteri tárcák, amelyekről alkudozhatnának, úgy hitték, és el is hitették, hogy visszatértek azokhoz a nemes forrásokhoz, amelyekből származtak: a társadalmi igazság akarásához, a nemzeti hagyományok ápolásához, a világi gondolkodás szelleméhez, a keresztény hitbuzgósághoz. Alaposan megtisztított szervezeteik – úgy látszott – nem akarnak mást, mint a közvélemény ilyen vagy olyan irányzatának mozgósításával közvetlenül elősegíteni a harcot. A közvélemény valamelyest újból jobban bízott ezeknek az ismert csoportoknak a hozzáértésében, annál is inkább, minthogy megtagadták hibáikat. Végezetül pedig, a szövetségesek is állandóan figyelemmel kísérték a pártemberek magatartását. Ezek tények voltak, amelyeket a francia egység megteremtésénél nem hagyhattam figyelmen kívül. Így tehát arra utasítottam Moulint, hogy – ha majd eljön a napja – az ellenállási mozgalmak képviselőin kívül a pártok küldötteinek is biztosítson helyet a megalapítandó tanácsban.

De nemcsak arra törekedtem, hogy a franciaországi politikai akcióban alakuljon ki bizonyos egység, hanem hasonló folyamatot kívántam a katonai akcióban is. E tekintetben az első nehézség maguknak a mozgalmaknak a részéről támadt. Ezek ugyanis azt akarták, hogy maguknak tartsák meg az önmaguk toborozta harci csoportjaikat. Mi több, ezek a csoportok – kivéve egyes hegyes vagy nagyon erdős vidékeket – igen kis létszámúak lehettek. Ilyenek voltak főként a *maquis*-k, amelyek nagyrészt katonaszökevényekből verbuválódtak, és akik szüntelen harcban álltak. Harci formájuk csakis a gerillaháború lehetett. Ennek viszont csak akkor lehetett nagy a hatása, ha a részakciókat jól összehangolják. A probléma tehát abban rejlett, hogy a különböző kicsiny csoportoknak lehetőséget kellett nyújtani az önálló működéshez egy közvetlenül hozzám kapcsolódó, rugalmas, de hatékony szervezet irányításával. A szövetséges parancsnoksággal egyeztetett tervek alapján csak így volt lehetőség az egységes működési célkitűzések megteremtésére, az adott körülményeknek megfelelő akciókra, melyekre főleg – végre! – a hadseregek partraszállásakor kerül sor. Megbíztam Moulint, vegye rá a mozgalmakat, hogy teremtsék meg katonai csoportjaiknak ezt az elemi együttműködését. Több hónapig kellett azonban várnom arra, amíg Delestraint tábornok személyében a Titkos Hadsereg élére parancsnokot állíthattam.

Jean Moulin január elsején éjszaka Dél-Franciaországban ugrott le ejtő-

* De Gaulle „a megrendült intézmények" alatt az 1936-os népfront-győzelem után kialakult egyensúlyi parlamenti helyzetben kormányra jutó különböző pártkoalíciók egymást váltó uralmát, a Harmadik Köztársaság hatalmi szerkezetét érti.

ernyővel. Magával vitte nyílt parancsomat, amellyel őt tettem meg a francia anyaország déli részében működő megbízottammá. Tekintélye ily módon elvben vitathatatlan volt. De reá várt a feladat, hogy éljen vele, és nekem támogatnom kellett ebben. Éppen ezért megállapodtunk, hogy ő lesz összeköttetéseink franciaországi központja, eleinte a déli övezetben, amint pedig lehetővé válik, az északi övezetben is. Jean Moulin alá rendeltük a hírközlő eszközöket, mellé rendeltük kiküldött megbízottainkat, és megállapodtunk, hogy tájékoztatják a személyi állományról, a hadianyagról, a futárok Anglia és Franciaország közötti – megbízásunkból történő mindkét irányú mozgásáról. Végezetül pedig döntésünk értelmében ő kapja kézhez és osztja szét az anyaországban működő különféle szervezeteknek szánt anyagi eszközöket. Ilyen hatáskörrel látott munkához Moulin.

A déli övezet mozgalmainak vezetői, Moulin kezdeményezésére, hamarosan egy tanácsfélét alakítottak, amelynek elnöke a Nemzeti Bizottság kiküldötte lett. Márciusban „Egy harc – egy vezető" címmel közös nyilatkozatot tettek közzé, s ebben akcióegységre kötelezték magukat, és kijelentették, hogy de Gaulle tábornok égiszc alatt vívják harcukat. A mozgalmak tevékenysége rendszereződni kezdett. A katonai jellegű tevékenység területén így előkészületben volt az egyesülés. Ezzel egyidejűleg Moulin – segítségünkkel – központosított szervezetekkel erősítette meg küldetését.

Így például a „Légi és Tengeri Műveletek Szervezete" közvetlenül Dewavrin czredestől kapta a repülőgépek és hajók útjaira vonatkozó utasításokat. A holdas éjszakákon minden hónapban leszállottak a kijelölt terepeken a Lysanderek vagy a bombázók, amelyeket e vakmerő feladatokra különlegesen kiképzett pilóták – például Laurent és Livry-Level – vezettek. A leszállási jelzést, az utasok és az anyag átvételét vagy berakását, mindennek és mindenkinek biztos helyre juttatását olyan emberek végezték, akik minden alkalommal életüket kockáztatták. Gyakran ejtőernyős „tartályokat" dobtak le előre kijelölt helyeken, s ezeket kellett összeszedni, biztonságba helyezni, szétosztani. A Rádiószolgálat alapjait a helyszínen Julitte vetette meg, szintén megbízottunk, felügyelete alatt működött és havonta több száz – később több ezer – táviratot továbbított Londonba, illetve vett fel, miközben adóinak szüntelenül változtatniuk kellett a helyüket – hiszen az ellenséges elhárítás lokalizálta őket –, és lehetőség szerint súlyos veszteségeiket pótolniuk is kellett. Moulin teremtette meg a Tájékoztató és Sajtóirodát, amely, élén Georges Bidault-val, többek között informált bennünket a közvéleményben uralkodó hangulatról, a társadalmi megmozdulásokról és a politikusok véleményéről. A Moulin mellé rendelt Tanulmányi Főbizottságban Bastid, Lacoste, de Menthon, Parodi, Teitgen, Courtin, Debré tevékenykedett és dolgozott ki terveket a jövőre. Bloch-Lainé irányította a szervezet pénzügyi műveleteit, és bevételezte a Londonból érkezett összegeket. Így valósította meg Moulin a gyakorlatban – a lényeges szervek kézben tartásával – kormányunk tevékenységét. A Franciaországból érkezett tanúk 1942 első hónapjaitól kezdve bizonyságát szolgáltatták ennek.

Így például Rémy. Egy februári éjszakán érkezett Párizsból. Szervezeteinktől aktakötegeket, feleségemnek pedig egy cserép azaleát hozott, amelyet

rue Royale-on vásárolt. Szervezete, a „Notre-Dame Konfraternitás", teljes erővel működött. Így például egyetlen felszíni hajó sem futott be Brestbe, Lorient-be, Nantes-ba, Rochefort-ba, La Rochelle-be, Bordeaux-ba – vagy távozott ezekből a kikötőkből – anélkül, hogy Londont táviratban ne értesítették volna. Egyetlen erődítési munkát sem végezhetett az ellenség a Csatorna vagy az Atlanti-óceán partján – különösképpen nem a tengeralattjárótámaszpontokon – anélkül, hogy a helyszínrajz és a terv ne jutott volna tudomásunkra. Rémy ezenkívül rendszeres kapcsolatokat épített ki más hálózatokkal, mind a megszállott övezet mozgalmaival, mind pedig a kommunistákkal. Az utóbbiak, nem sokkal elutazása előtt, kapcsolatot teremtettek vele, és megbízták, közölje velem, hajlandók elfogadni irányításomat és elküldeni Londonba megbízottjukat.

Márciusban megérkezett Pineau, az „Északi Felszabadítás" egyik vezetője és a szakszervezeti mozgalom bizalmi embere. Három hónapig igen hasznosan működött együtt velünk. Áprilisban megjött Emmanuel d'Astier. Bőségesen fel volt szerelve tervekkel és számításokkal. Jónak láttam, hogy Franciaországba történő visszatérése előtt az ellenállásról közvetlen felvilágosításokat adjon az Egyesült Államoknak. Utána Brossolette jött – a politikai elképzelések gondolatokban gazdag legfelsőbb régióiba emelkedett, s felmérte annak a szakadéknak mélységeit, amelyben Franciaország vergődött, és csak a „gaulle-izmus"-tól várta a talpra állást, miközben kidolgozta annak eszmei alapjait. Belőle lett belföldi tevékenységünk egyik jelentős sugalmazója. Egy napon azután, egy küldetés során, az ellenség kezébe került, és ekkor öngyilkosságot követett el, mert attól tartott, hogy esetleg nem lesz elég erős. Megérkezett Roques is, és számos parlamenti tag üzenetét hozta. Őt később letartóztatták és agyonlőtték. Paul Simon a megszállt övezetből érkezett a „Polgári és Katoni Szervezet" küldötteként, hogy felvegye a kapcsolatot. Simon szikrázó szellemével és hideg eltökéltségével később kiváló szolgálatokat tett. Harcban esett el közvetlenül a felszabadulás előtt. Végül Philip, Charles Vallin, Viénot, Daniel Mayer és mások is Londonba kívántak jönni.

Ezeket a nagyrészt fiatal embereket fűtötte a lelkesedés, duzzadt bennük a harckészség és a tettvágy. A velük folytatott beszélgetések révén még világosabban láttam, mennyire megrendült a francia nép gondolatvilágában annak a rezsimnek a hitele, amelyben a katasztrófa idején élt. Az ellenállás nemcsak a végletekig tönkretett honvédelmünk magára ébredése volt. A megújhodás reményét is magasba emelte. Ha a győzelem után nem töri meg a széthúzás – reményt adott a rendszer mélyreható megváltoztatásához és egy hatalmas nemzeti összefogáshoz. Amikor magam előtt láttam ezeket a felhívásomra érkezett vezetőket, azt gondoltam, hogy azok, akik túlélik a háborút, talán egy nagy emberi és francia alkotás körülöttem csoportosuló vezérkarává lesznek majd. De ez csak akkor válhat valóra, ha a veszély elmúlta után is vállalják a szellem és az igények fegyelmezését, ami nélkül semmi semmit sem ér, és ami egyszer már egy táborba gyűjtötte őket.

Mindenesetre elérkezett immár a pillanat, amikor a teljes ellenállási mozgalommal egyetértve és annak nevében kitűzzem az elérendő célt. Ez a cél: a felszabadulás a szó teljes értelmében; tehát egyaránt az ember és a

haza felszabadulása. Ezt a célt a Nemzeti Bizottság által elfogadott kiáltvány formájában tűztem ki, miután Franciaországban kikértem a mozgalmak és képviseletünk véleményét. E kiáltványban kijelentettem: szilárd elhatározásunk az ellenség szétzúzásával Franciaországnak a világban oly módon biztosítani a szabadságot, a méltóságot, a biztonságot, hogy minden francia férfi és nő a saját egyéni életében érhesse el ezeket. E célért változtatnunk kell azon a rossz rendszeren, amely sokaktól megtagadta mindezt. „A vereségben megbukott és a harcról lemondott erkölcsi, társadalmi, politikai, gazdasági rendszert" tehát éppúgy elítélem, mint „azt a rendszert, amelyet a bűnös kapituláció szült". És kijelentettem: „Amidőn a francia nép a győzelem kivívására egyesül, egyúttal egy forradalom köré tömörül." A kiáltvány 1942. június 23-án a két övezet minden illegális lapjában megjelent, továbbá a brazzaville-i, bejrúti és londoni rádió is sugározta.

Főként az anyaországi akció körülményei kényszerítették reám ez idő tájt a Nemzeti Bizottság székhelyének továbbra is Londonban tartását. Mégis több ízben támadt az a gondolatom, hogy francia területre, például Brazzaville-be helyezem át. Különösképpen felvetődött minden olyan esetben, amikor válságba kerültek Angliához fűződő kapcsolataink. De mégis ezt kellett válaszolnom magamnak: „Hogyan tartsam fenn Afrika mélyéről a kapcsolatot a hazával, hogyan értessem meg magam onnan vele, hogyan hassak onnan az ellenállásra? Viszont Nagy-Britanniában megvannak a kapcsolat és a tájékoztatás szükséges eszközei. Ezenkívül a szövetséges kormányok körében végzendő diplomáciai munka is szükségessé teszi azokat a kapcsolatokat, azt a környezetet, amelyet az angol főváros nyújt, és amelyek nyilvánvalóan hiányoznak a Kongó partján. Végezetül pedig, kapcsolatban kell maradnom azokkal az erőinkkel, amelyeknek a támaszpontja csakis a brit szigeteken lehet."

A Közel-Keletről történt visszatérésem után véglegesen a londoni székhely mellett döntöttem. Ott is maradtam tíz hónapig.

Most végigtekintek akkori életemen. Elhihetik, dolgos élet volt. Hogy rövidre fogjam, a Connaught szállóban laktam. Ezenkívül vidéki házat béreltem, eleinte a shropshire-i Ellesmere-ben, majd Berkhamsteadben, a főváros közelében. Ott töltöttem a hétvégeket feleségemmel és Anne lányommal. Később Londonban a Hampstead városrészben rendezkedtünk be. Philippe fiam a haditengerészeti főiskolán eltöltött rövid idő után az Atlanti-óceánon, a *Roselys* korvett fedélzetén hajózott és harcolt, később pedig a La Manche-on a 96. torpedónaszád másodkapitánya lett. Élisabeth leányom a Sion intézet bennlakó növendéke volt, ott készült oxfordi egyetemi tanulmányaira. A lakosság rokonszenves tapintattal vett körül bennünket. Amennyire élénk tetszésnyilvánítással fogadtak az angolok, ha hivatalosan megjelentem a nyilvánosság előtt, épp annyira kedvesen tartózkodó magatartást tanúsítottak, ha családom körében az utcán láttak, egy parkban sétáltam, vagy beléptem egy moziba. Így bizonyosodtam meg róla – a magam előnyén –, hogy e nagy nép minden egyede tiszteli a mások szabadságát.

Napjaim leggyakrabban a Carlton Gardensben telnek. Kabinetfőnököm most François Coulet, mert Courcel elment Líbiába motorizált páncélos gép-

puskás csapatparancsnoknak; vezérkari főnököm Billotte, minthogy Petit moszkvai kiküldetésbe ment, Ortoli pedig a *Triomphant* parancsnoka lett. Coulet és Billotte terjeszti elém a beszámolókat, a leveleket és a táviratokat. Ugyancsak a Carlton Gardensben készíti el számomra Soustelle a napi sajtótájékoztatót, Passy-Dewavrin elém terjeszti a franciaországi jelentéseket, Schumann pedig átveszi a rádióban elmondandókra vonatkozó utasításaimat. Ott rendezem a problémákat a nemzetbiztosokkal, és az osztályvezetőkkel, fogadom a vendégeket vagy a berendelteket, ott adom ki parancsaimat és utasításaimat, írom alá a rendeleteket. Gyakran ebédre, néha vacsorára összehoznak szövetséges személyiségekkel, vagy franciákkal, akikkel tárgyalni óhajtok. Ami azt illeti, számomra a legnehezebb munka beszédeim megszerkesztése. Ezt otthon végzem, este, vagy vasárnap. Mindenképpen azon igyekszem, hogy az osztályok munkáját ne zavarja meg a rossz időbeosztás. A Carlton Gardensben a rejtjelező iroda kivételével elvben nem folyik éjszakai munka.

Számos látogatást kell tennem. Megbeszéléseim vannak brit miniszterekkel, részt veszek vezérkari értekezleteken, ünnepségeken, amelyekre az angol kormány vagy valamelyik másik szövetségesünk hív meg. Ezenkívül alkalomadtán eljárok a londoni francia élet egyik központjába. A Francia Intézet és Egylet, amely igazgatójának, Saurat professzornak személyében a szó szoros értelmében már az első pillanattól kezdve csatlakozott hozzám, értékes tanulási lehetőséget és tevékeny intellektuális környezetet nyújt honfitársainknak. Az Alliance Française munkájának Thémoin és Salmon kisasszony a hajtómotorja. A Francia Intézet székháza mindaddig szolgáltatta a könyvtárában levő szükséges dokumentációs anyagot, amíg egy estén Robert Cruvel, a vezetőjével együtt porrá nem zúzták a bombák. „A francia önkéntesek barátai" nevű, főleg britekből álló csoportosulás, amelyet Lord Tyrell, Lord de la Warr és Lord Ivor Churchill irányít, Skóciában pedig „A Harcoló Franciaország koordinációs bizottsága" Lord Inverclyde baráti elnökletével árasztja el harcosainkat okos és bőkezű segítségével. A Francia Kereskedelmi Kamarának a Nagy-Britannia és a hozzánk csatlakozott területek közti árucserében van szerepe. A Szabad Franciaország Fogadóközpontja látja el a Franciaországból érkezőket. A Francia Kórház számos sebesültünket ápolja. Ezeknek az intézményeknek segítségével igyekszem szorosabbá tenni Angliában – éppúgy, mint másutt is – a nemzeti szolidaritást.

A Nagy-britanniai Franciák Szövetsége tevékenyen segít ebbéli igyekezetemben. Ez a Szövetség szervezi a többi között azokat a naggyűléseket, ahová özönlenek a polgári személyek és a katonák, s amelyek jómagamnak is lehetővé teszik a franciák sokaságával való találkozást, a részvevőknek pedig azt, hogy kinyilvánítsák és lelkesen kifejezzék meggyőződésüket, az anyaország viszont a rádió révén innen hallhat bennünket, hiszen a rádió közvetíti a beszédeket és a hallgatóság moraját. Már 1941. március 1-én a Kingsway Hallban több ezer főnyi hallgatóság előtt meghatároztam küldetésünket és kifejtettem reménycimet. November 15-én az Albert Hall hatalmas hajóját megtöltő egybegyűltek előtt ünnepélyesen megfogalmaztam politikánk három cikkelyét.

„Az első cikkely – mondottam – a hadviselés, vagyis az, hogy a konfliktusban a francia erőfeszítés a lehető legnagyobb területen és a lehető legnagyobb lendülettel folyjék... De ezt az erőfeszítést csakis Franciaország felhívására és Franciaország szolgálatában tesszük." Ezután egyaránt elítéltem mind a háború előtti, mind pedig a vichyi rendszert, és kijelentettem: „Szükségesnek tartjuk, hogy a nemzet mélyeiből felcsapó dübörgő és tisztító hullám seperje el a katasztrófa okait, és velük együtt a kapitulációra épített állványzatot is. Éppen ezért politikánk második cikkelye: a népnek adjuk át a szót, mihelyt az események lehetővé teszik, hogy szabadon kinyilváníthassa, mit akar és mit nem akar." Végül pedig a harmadik cikkelyben felvázoltam Franciaország megújítandó intézményeinek alapjait: „Ezeket az alapokat – mondottam – a Szabad Franciák három jelszava határozza meg: »Becsület és haza« – és ezen azt értjük, hogy a nemzetet csak a győzelem keltheti újra életre és csak saját nagyszerűségének ápolása éltetheti; »Szabadság, egyenlőség, testvériség« –, mert hívek akarunk maradni a demokratikus elvekhez; »Felszabadulás« – hiszen nemcsak arról van szó, hogy erőfeszítéseink nem érhetnek véget az ellenség legyőzetése előtt, hanem arról is, hogy minden franciának végül is el kell jutnia a méltó és biztonságos megélhetésig és munkáig."

A megjelentek ekkor olyan viharos lelkesedésben törtek ki, hogy ennek visszhangja messze túlszállt az Albert Hall falain.

Az ilyen fajta gyűlések ritkák. Viszont katonai szemléken gyakran találkozom önkénteseinkkel. Szárazföldi, tengeri és légi-erőink, bármennyire kis létszámúak és szétszórtak is, bármennyire toldott-foldottak, mégis állandóan szilárduló egészet alkotnak. A szervezési terv, amelyet 1942-ben a hadügyi, a haditengerészeti és a légügyi megbízott elé tűztem, megvalósulóban van. Ha megtekintem a Nagy-Britanniában állomásozó egységeket, megbizonyosodom erről. Az emberek ilyenkor közelről látják azt, akit „nagy Károly"-nak neveznek, és tekintetükből, magatartásukból, lelkesedésükből kitetszik a meg nem alkuvó ragaszkodás, amellyel körülveszik.

Afrikában és a Közel-Keleten harcoló kicsiny hadseregünknek csupán a kiképző központjai vannak angol földön. De a tisztek nagy része is itt szerzi meg ismereteit. A camberleyi táborban Renouard ezredes felvonultatja a vadász zászlóaljat, a tüzércsoportot, a páncélos századot, a műszaki alakulatot, a híradós egységet. Ezekből félévenként kerülnek ki az altisztek és a szakemberek. Ezután átmegyek a tüzérségi hadianyag telepre, ahol Boutet őrnagy irányításával hozzák rendbe azt a francia hadianyagot, amelyet korábban a norvégiai expedícióból, vagy pedig a lerohanás idején Franciaországból érkezett hadihajókon hoztak Nagy-Britanniába. Fegyvereket, lőszert, járműveket szállítanak az új alakulatok felszerelésére. Ugyanakkor az angolok is juttatnak hadianyagot az 1940. augusztus 7-i egyezmény alapján, az amerikaiak pedig a „Lease and lend" alapján. A tárgyalásokat és a bonyolítási intézkedéseket, amelyekkel ez a hatalmas feladat jár, a Hadfelszerelési Szolgálat végzi. A Szolgálat Morin ezredes irányításával birkózik meg feladatával, egészen addig a napig, amíg ez a kitűnő tiszt egy távoli küldetés alkalmával repülőgépével le nem zuhan. Utóda Hirsch őrnagy. Üdvözlöm néha Lon-

donban a francia önkéntes női századot, amelynek parancsnoka Mathieu asszony után Terré kisasszony lett, s amely derék leányokat képez ki gépkocsivezetőkké, betegápolókká, titkárnőkké. Időről időre meglátogatom Malvernben, majd Ribbersfordban a Szabad Franciaország kadettjeit. Az Angliába került egyetemi és főiskolai diákok számára 1940-ben alapítottam ezt az iskolát. Hamarosan hadapródiskola vált belőle. Az intézet Baudoin őrnagy irányításával működik. Öt tanfolyam fejezi be tanulmányait, összesen 211 raj- vagy szakaszparancsnok kerül ki innen. Közülük 52-en halnak hősi halált. A Szabad Franciák vezetőjének az a legnagyobb vigasza, ha együtt lehet ezekkel a fiatalokkal, Franciaország homályba borult dicsőségének reménydús ékességeivel.

A Nagy-Britanniában állomásozó szárazföldi egységek másutt vívandó harcokra folytatják a kiképzést, haditengerészeti erőink többsége viszont angol kikötőkből kifutva vesz részt a La Manche-on, az Északi-tengeren, az Észak-Jeges-tengeren folyó közlekedési csatákban. Hogy ezt megtehessük, szövetséges támaszpontokat kell felhasználnunk. Nincs sehol semmiféle olyan saját eszközünk, amely hajóink javítására, karbantartására, utánpótlására szolgálhatna. Így azután nem tudjuk hajóinkat a haditechnika fejlett eszközeivel – légelhárítással, tengeralattjáró elhárítással, radarral stb. – felszerelni. Végül: a nagy kiterjedésű tengeri hadműveletek színterén, amelynek Anglia a központja, műszakilag és harcászatilag egységes erőfeszítésekre van szükség.

Így azután, bár az általunk felszerelt hajók teljes egészükben a miéink, bárhonnan származnak is, és rajtuk csakis háromszínű lobogó leng, a tisztek és a legénység számára csakis francia fegyelem létezik, a hajók csakis saját parancsnokaik utasítására hajtanak végre feladatokat, vagyis habár haditengerészetünk tisztán francia maradt, mégis elfogadtuk, hogy a britek által folytatott tengeri hadviselés keretében működjenek. Kivételt egyes apróbb akciók képeznek, amelyekben a hajóinkat közvetlenül használjuk fel. Haditengerészetünk így, mindent egybevetve, olyan rendszer keretében működik, amelynek kapacitása, fegyelme, tevékenysége egyaránt csodálatra méltó, és amely visszahat saját haditengerészetünk teljesítőképességére is. Az angolok is nagyra értékelik közreműködésünket, széles körű anyagi támogatásban részesítik a Szabad Francia tengeri erőket. Hajójavító és felszerelő telepeik minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a fegyverzet típusában mutatkozó különbségek ellenére jó karban tartsák és ellássák hajóinkat. A brit haditengerészetnél felhasználásra kerülő új hadianyagokat késedelem nélkül a rendelkezésünkre bocsátják. Az új hajókat – korvetteket és gyorsnaszádokat, később fregattokat, rombolókat, tengeralattjárókat – megépítésük után azonnal átadják nekünk. Az, hogy kicsiny flottánk szerephez juthat és megóvhatja a tengereken a francia fegyverek becsületét, egyaránt köszönhető a szövetségesek segítségének és saját haditengerészeink érdemeinek.

Mindannyiszor megállapítom ezt, ahányszor csak meglátogatom valamelyik egységünket Greenockban, Portsmouthban, Cowesban, Dartmouthban. A harc jellege és a rendelkezésünkre álló csekély létszám miatt csak kis

hajókat szerelünk fel. De a Szabad Franciaország hajóinak fedélzetén a harci erőfeszítések elérik a lehetőség felső határait.

Eleinte természetesen a Franciaországból érkezett hajókat szereltük fel. Első öt tengeralattjárónkból 1942 tavaszára a *Rubis*, a *Minerve* és a *Junon* maradt meg. Ezek a norvég, dán, francia vizeken operálnak, aknákat raknak, támadó különítményeket tesznek partra. A *Narval* 1940 decemberében Málta közelében tűnt el, a *Surcouf* 1942 februárjában pusztult el mindenestül. Torpedórombolóink: a *Triomphant* és a *Léopard*, torpedónaszádjaink: a *Melpomène* és a *Bouclier* hónapokon át kísértek hajókaravánokat az óceánon és a La Manche-on. A *Triomphant* később elkerült a Csendes-óceánra. A *Léopard* Dél-Afrikába hajózott; később csatlakoztatta hozzám Réuniont, végül pedig Tobruk előtt hajótörést szenvedett. A *Melpomène* az Északi-tengerre került. A *Bouclier* egyik iskolahajónk lett. Öt ágyúnaszádunk közül három – a *Savorgnan de Brazza*, a *Commandant Duboc* és a *Commandant Dominé* – Afrika partjainál cirkál; a *Moqueuse* az Ír-tengeren segíti a teherhajók védelmét; a *Chevreuil* Óceániában, Nouméa közelében végez őrszolgálatot, és 1942. május 27-én a Szabad Franciaországhoz csatlakoztatja a Wallis- és Futuna-szigeteket. Két aknaszedő hajónk – a *Congre* és a *Lucienne-Jeanne* – Nagy-Britannia kikötőinek bejáratánál végzi nehéz feladatát. Tíz tengeralattjáró elhárító a szövetséges teherhajók védelmében hajózott Cornwall és Pas-de-Calais között. Ezekből csak nyolc maradt, mert kettő elsüllyedt. Hat őrnaszádot állítottunk szolgálatba: a *Poulmic* Plymouth előtt süllyedt el 1940 novemberében; a *Viking* Tripolitania partjainál 1942 áprilisában; a *Vaillant*, *Président*, a *Honduce* és a *Reine des Flots* tovább „sepri" a tengereket; a *Léonille* a kereskedelmi tengerészet kiképző hajója lett. A *Cap des Palmes* segédcirkáló Sidney és Nouméa között hajózik. Négy ellátó hajónk – az *Ouragan*, az *Amiens*, az *Arras* és a *Diligente* – egészíti ki a greenocki „haditengerészeti egységet" és a portsmouthi „Bir-Hakeim" kiképző támaszpontot, ahol haditengerészeinket oktatják. A *Courbet*, ez az öreg csatahajó, újoncgyűjtőhelyként, tanműhelyként, valamint lőszer- és ellátó raktárként szolgál. Ez a hajó a portsmouthi kikötőben horgonyoz, és tüzérségével még a nagy kikötő védelmét is segíti.

Kicsiny flottánkhoz tartozik még több más hajó, amelyet az angoloktól kaptunk. Ezek közé először is korvettek tartoznak, amelyeket a háború kezdete óta a hajókaravánok védelmére építettek. Szünet nélkül járják a tengereket, Anglia, Izland, Új-Funland és Kanada között. Kilencet adtak át belőlük: az *Alysse* 1942 márciusában süllyedt el, a *Mimosa* három hónappal később hasonló sorsra jutott, fedélzetén Birot fregattkapitánnyal, a kis hajóosztag parancsnokával. A többi hét: *Aconit*, *Lobelia*, *Roselys*, *Renoncuile*, *Commandant d'Estienne d'Orves*, *Commandant Drogou*, *Commandant Détroyat*. Ugyancsak az angoloktól kaptuk a 28. flottilla torpedóval felszerelt nyolc gyorsnaszádját, amelyek nagy sebességgel száguldoznak a csatornán, hogy éjszakánként lecsapjanak a francia partok mellett elhaladó ellenséges teherhajókra és az őket kísérő hadihajókra. Ide tartozik még a 20. flottillát alkotó nyolc gyorsnaszád is, amely a La Manche-on segíti francia gyártmányú üldöző hajóinkat. Teljesen új hajók felszerelésére is készülődünk. A brit ha-

hajó-építő gyártelepekről kezdenek már kifutni a fregattok, amelyek közül szövetségeseink többet közvetlenül vízre bocsátása után nekünk ajánlottak fel. Négyet tartottunk meg magunknak: *La Découverte, L'Aventure, La Surprise, La Croix de Lorraine.* Ugyancsak magunknak tartottuk fenn a *Combattante* torpedónaszádot, valamint a *Curie* és a *Doris* nevű tengeralattjárókat, amelyek építése befejezéséhez közeledik. Szeretnénk még többet is, hogy hajóink minél több ellenséges tengeralattjárót, teherhajót és kísérőhajót süllyeszthessenek el és több repülőgépet lőhessenek le. Lehetőségeinket és szerepünket azonban nem a hajók hiánya, hanem szűk személyi állományunk korlátozza.

1942. júniusáig a Szabad Franciaországnak már 700 tengerésze halt meg Franciaországért. Haditengerészeti erőink hajózó létszáma 3600 fő. Ezt a tengerészgyalogos zászlóalj egészíti ki, amelynek parancsnoka Détroyat hősi halála óta Amyot d'Inville. Vannak egyes elszigetelt csoportok a haditengerészeti repüléstől, amelyek nem tömöríthetők egységbe, ezért a légierőhöz tartoznak. Ugyancsak ide tartozik végül a „kétéltű rohamcsapat" is, amelynek kiképzése Kieffer sorhajóhadnagy parancsnoksága alatt folyik Nagy-Britanniában. Május havában rendeztem Lord Mountbatten tengernaggyal – aki az angoloknál a „kombinált hadműveletek" irányítója –, milyen feltételek mellett használják fel ezt a nagyon jó harci szellemű csapatot. Így majd hamarosan részt vesz a francia partokon végrehajtandó rajtaütésszerű támadásokban.

Ennek a létszámnak felét az 1940-ben Angliában tartozkodó haditengerészek közül toboroztuk. Gabonban és a Közel-Keleten olyanok is csatlakoztak hozzánk, akik előzőleg ellenünk harcoltak. Ugyanez volt a helyzet a Dakar előtt elsüllyedt *Ajax* tengeralattjáró, a Port Gentil előtt elsüllyesztett *Poncelet* tengeralattjáró és a *Bougainville* ágyúnaszád legénységével. Utóbbit a libreville-i kikötőben kellett kivonnunk a harcból. Időnként egyes hivatásosok az anyaországból, Észak-Afrikából, Alexandriából, az Antillákról, a Távol-Keletről csatlakoznak hozzánk. A haditengerészet a lehetőség szerint minden Angliában, Amerikában, a Közel-Keleten, Egyiptomban, Saint-Pierre-en élő fiatal franciát csatasorba állít. Végezetül pedig a kereskedelmi hajók szolgáltatják a haditengerészeti erők személyi állományának nagy részét.

A haditengerészeti megbízott hivatalának a legnehezebb feladata a hajók tisztikarának előteremtése. E tisztikarokat igen különböző, vagy éppen össze nem illő emberekből, a szakképzettségi szabályok fejtetőre állításával kell megszervezni. Kevés hivatásos tisztünk van. Éppen ezért fiatalokat képezünk ki. A Szabad Franciaország Haditengerészeti Iskolája Wietzel, majd Gayral fregattkapitány parancsnoksága alatt tevékenyen működik a *Président Théodore Tissier,* valamint az *Étoile* és a *Belle Poule* nevű kétárbocosok fedélzetén. Négy évfolyamból nyolcvan tisztjelölt kerül ki, s a Francia Haditengerészetnek ajánlja fel hivatását, amelyet már kezdettől fogva megedzett a bánat, a harc, a remény. Haditengerészeti erőink tisztjeinek jelentékeny része kerül ki azon tartalékos tisztek közül, akiket a kereskedelmi hajók fedélzetén, vagy a Szuezi-csatorna személyzete között találunk. A kétszáz tisztjelölt, akit ilyen módon toboroztunk, együttvéve több mint egymillió órányi

őrszolgálatot teljesít a fregattok, korvettek, üldözőhajók, gyorsnaszádok fedélzetén.

A szövetségesek táborában szolgáló francia kereskedelmi flotta az említett igénybevétel ellenére jelentékenyen tevékenykedik a szövetségesek hajókaravánjaiban. Franciaországnak a háborús konfliktus kezdetekor 2 700 000 bruttóregiszter tonnányi hajótere volt, pontosan 660 személy- és teherhajója. Ebből az állományból a „fegyverszünet" után 700 000 bruttóregiszter tonna, vagyis 170 hajó folytatja a háborús erőfeszítéseket. Kereskedelmi tengerészeti szolgálatunk, amelyet Malglaive és Bingen, majd később Smeyers és Andus-Farize irányít, biztosítja, hogy a lehető legnagyobb számú hajót lássák el francia legénységgel. Kereskedelmi tengerészeink ezenkívül részt vesznek más, brit kezelésben levő hajók üzemeltetésében is. Ilyenkor ezeknek a számüzött hajóknak árboca csúcsán, vagy a hajó farán, a háromszínű lobogó mellett ott leng a *Union Jack* is. Összesen 200 000 tonnányi hajóteret kitevő 67 kereskedelmi hajót szereltünk fel. Ezekből a háború folyamán húsz pusztult el. A szolgálatot 580 tiszt és 4300 tengerész látta el. 1942 tavaszán már több mint egynegyedük halt tengerészhalált.

A személyhajók csapatokat szállítanak. Az *Ile de France*, a *Félix Roussel*, a *Président Paul Doumer* Ausztráliából vagy Indiából szállítja Keletre a brit csapaterősítéseket. A teherhajók nyersanyagot, fegyvereket, lőszert szállítanak a kijelölt helyre, és többnyire karavánokban közlekednek. Egyikükmásikuk néha kénytelen egyedül nekivágni az óceánnak. A kereskedelmi hajók csak rövid időre futnak be a kikötőbe, majd újból távoznak. Veszteglésük idején néha még bombatámadás is éri őket: A nyílt tengeren a fedélzeti szolgálat nemcsak veszélyes, de kimerítő is. Éjjel-nappal éberen kell figyelni, be kell tartani a szigorú előírásokat, szüntelenül a riadójelzőkhöz kell rohanni. Gyakran kell harcolni, ágyúval lőni, megkísérelni az életveszélyes kitérést a torpedó vagy a bomba elől. Előfordul, hogy a hajó elsüllyed, és a tengerész ott vergődik az olajos, jéghideg vízben, körülötte pedig bajtársai fuldokolnak. Időnként aztán félelmetes öröm éri a tengerészt, ha látja lezuhanni a bombázógépet, vagy megpillantja a nyersolajfoltot, amely alatt az ellenséges tengeralattjáró alámerül. Még az is előfordul, hogy maga a teherhajó éri el ezt, mint a *Fort-Binger*, amely 1942 májusában Új-Fundland partjainál küld a tenger fenekére egy német tengeralattjárót.

Egyszer Liverpoolban Sir Percy Noble tengernagy, aki onnan irányítja az egész Atlanti-térség hajózását és harcait, bevezet a betonból épült föld alatti hadműveleti terembe. A falakon hatalmas tengerészeti térképek mutatják óráról órára az összes szövetséges hajókaravánok, az összes hadihajók, az összes bevetésen levő repülőgépek helyzetét, valamint a német tengeralattjárók, repülőgépek, gyorsnaszádok megállapított vagy feltételezett tartózkodási helyét. A külső vonalakkal, rádióállomásokkal, rejtjelező irodákkal összekötött, telefonközpont – amelyben nyugodtan dolgoznak a munkatársnők: telefonkezelők, gyorsírók, küldöncök – halk duruzsolással közvetíti a parancsnokság utasításait, üzeneteit, tájékoztatásait a távoli tengerek felé, illetve a tengerekről érkezett üzeneteket a parancsnokságnak. Minden közlés

felkerül a fényjelzéses táblára. Így jelzik és alakítják percről percre az óriási közlekedési csata minden bonyolult problémáját.

Áttekintem az egészet, majd megnézem a hatalmas térképeken, hol vannak a mieink. Látom, hogy jó helyen, vagyis a legveszedelmesebb pontokon. A Szabad Franciaország vezetőjének köszöntése száll feléjük a hullámokon át. De azután felmérem, hogy számszerűleg milyen kevesen vannak, és hogy ennek következtében beleolvadnak egy idegen hadirendszerbe. Magam elé képzelem a Toulonban, Casablancában, Alexandriában, Fort-de-France-ban, Dakarban tétlenül veszteglő francia hajókat, felidézem a történelmi alkalmat, amelyet ez a háború Franciaország tengerészetének felkínált – és elönt a keserűség. Ólomnehéz lábakkal vánszorgok fel a föld alatti fedezék lépcsőin.

Hasonló érzés vegyül büszkeségembe, amikor valamelyik brit támaszponton repülőinket keresem fel. Látom, hogy milyen kitűnőek, és arra gondolok, mi mindent tehetett volna Észak-Afrikánkból, a Közel-Keletről vagy Angliából kiindulva a francia légi hadsereg – ha egyáltalán hagyták volna harcolni –, s úgy érzem, hogy nagy nemzeti lehetőség ment veszendőbe. Így aztán még inkább azon igyekszem, hogy a hozzám csatlakozottak erőfeszítéseit Franciaország javára írják. Természetesen beleegyeztem, hogy haderőinkből mindazok, akik az angolok által rendelkezésünkre bocsátott repülőgépeken, nagy-britanniai támaszpontokról felszállva repülnek, beilleszkedjenek a brit légierő rendszerébe, de azt akartam, hogy harci repülőink szintén magukon viseljék a nemzeti jelleget.

Ez nem ment minden nehézség nélkül. Szövetségeseink eleinte nem sokat törődtek a Szabad Francia légierővel. Gyakorlatias és sürgős megoldásként felvették egységeikbe néhány pilótánkat. De nem tettek többet annál, minthogy pilóta önkénteseinket besorozták a Royal Air Force-ba. Ebbe nem nyugodhattam bele. Éppen ezért közel egy esztendeig nyitva maradt a kérdés, mi történjék a mieinkkel? Egyesek alkalmi francia légirajokba csoportosítva részt vehettek az eritreai és a líbiai légi csatákban. Mások, akiket ideiglenesen felvettek az angol repülőgéprajokba, az angliai légi csatában vettek részt. A többség azonban hadianyag, szervezés és kiképzés híján hasztalan várakozott a nagy-britanniai vagy egyiptomi támaszpontok peremén.

A probléma azonban mégis megoldódott. Az elvi kérdéseket 1941 tavaszán rendezni tudtam Sir Archibald Sinclair brit légügyi miniszterrel. A miniszter megértő és nagyvonalú volt. Elismerte, hogy a francia légierő léte nem volna haszontalan. Beleegyezett abba, hogy – amint kértem – a brit légirajok mintájára alakítsunk egységeket. A britek adták a hiányzó földi személyzetet és iskoláikban képezték ki embereinket. Létszámfeletti pilótáink angol egységekben szolgáltak, de francia tisztekként, francia szabályzattal, francia egyenruhában. 1941. június 8-án Kairóból Sir Archibaldhoz intézett levelemben hagytam jóvá a megállapodást, amelyet Valin ezredes tárgyalt le az említett alapokon. Ettől fogva a brit légimarsallok – Londonban Portal, a Közel-Keleten pedig Longmore, majd Tedder – folyamatosan támogatták a megállapodás végrehajtását.

Így teremtettük meg 1941 végén Angliában az Ile de France nevű vadász-

repülő csoportot. Parancsnoka Scitivaux, és miután őt Franciaország felett lelövik – ahonnan egyébként visszatér –, Dupérier lesz az utóda. A szíriai hadjáratot közvetlenül követően megalakul Egyiptomban az Alsace vadászrepülő csoport, amely kezdetben Pouliguen parancsnoksága alatt Líbiában harcol. A csoport később Nagy-Britanniába kerül, ahol Mouchotte áll az élére. Mouchotte a következő évben elesik. A Lorraine bombázócsoport a Közel-Keleten alakul meg Pijeaud parancsnoksága alatt. Pijeaud-t néhány héttel később az ellenséges vonalak mögött lelövik, de sikerül visszatérnie a mieinkhez, hogy köztük haljon meg. Helyére Corniglion–Molinier kerül. A Bretagne elnevezésű vegyes csoport Saint-Péreuse parancsnoksága alatt a Csádban alakul, szaharai hadműveleteink támogatására. 1942 tavaszán gyűltek össze egyrészt Londonban, másrészt pedig Rayaqban azok, akik megalakítják Oroszországban a Normandie nevű csoportot, amelyből később ezred lesz. Élére Tulasme, majd Littolf került, ezek eleste után pedig Pouyade. Végül néhány pilótánkat – utasításomra – a Royal Air Force rendelkezésére bocsátják. Morlaix, Fayolle, Guedj légirajok parancsnokai lesznek. A két utóbbi hősi halált hal. A légi csatákban drága árat kell fizetni a dicsőségért. A Szabad Francia légierő összesen kétszer annyi halottat vesztett, mint amennyi repülőgépe volt.

Bár a háború világméretű jellege miatt azon igyekeztem, hogy a francia haderők minden hadszíntéren jelen legyenek, a fő erőfeszítést igyekeztem a Franciaországot legközvetlenebbül érintő pontra, vagyis Észak-Afrikára összpontosítani. Az etiópiai olasz hadsereg megsemmisült, a németek nem tudtak bevonulni Szíriába, csírájukban elfojtódtak Vichynek a Szabad Francia Afrika elleni erőtlen próbálkozásai: így tehát Líbiában kellett cselekednünk.

1941 november havában a britek ott újból támadásba kezdtek. Ha sikerül elérniök a tuniszi határt, lényeges, hogy úgy legyünk ott velük, mint akik előzőleg segítették őket az ellenség megverésében. Ha viszont az ellenségnek sikerül visszaszorítania a briteket, akkor mindenképpen közre kell működnünk az ellenség megállításában, nehogy lerohanhassa Egyiptomot. Mindenképpen ez volt az a pillanat, amikor meg kellett tennünk minden erőfeszítést, amire csak képesek voltunk, de oly módon, hogy meglegyen a magunk szerepe, és sikerünk francia siker lehessen.

Kétfajta cselekvési lehetőségünk kínálkozott: vagy a Csádból Fezzan felé tör előre a Leclerc által régóta előkészített szaharai hadoszlop, vagy pedig Líbiában, az angolok oldalán vetjük harcba azokat a gyorshadtesteket, amelyeket Larminat a Közel-Keleten szervezett. Úgy döntöttem, hogy mindkét lehetőséggel élünk, de olyan körülmények között, hogy katonáink akciója közvetlenül Franciaország hasznára legyen.

Fezzan elfoglalása és azt követően a Tripoli elleni felvonulás olyan hadművelet volt, amelyet csak egyszer lehetett megkockáztatni. A vállalkozás kudarca esetén sokáig nem lehetett volna megismételni, hiszen a csádi hadoszlop megalakítása, felszerelése és ellátása nehézségekkel járt. Erre a hadoszlopra főként abban az esetben várt szerep, ha a britek Cirenaica visszafoglalása után behatolnak Tripolitaniába. Egyébként a hadoszlopnak arra

kellett volna szorítkoznia, hogy gyors és mélyen behatoló rajtaütésekkel zaklassa az olaszokat.

Másrészt arra törekedtem, hogy a „Csád front" – ha egyáltalán frontnak lehet nevezni az ilyen, szükségszerűen szakaszos akciók összességét – francia arcvonal maradjon. Kétségtelen, hogy szaharai vállalkozásunk megindítását össze kellett kapcsolni a 8. brit hadsereg elindulásával. Ezt Kairóval kellett rendezni. Leclerc azonban a továbbiakban csakis tőlem függhet, egészen addig a napig, amíg a Földközi-tenger partján nem egyesül szövetségeseinkkel, és ennek következtében ésszerűen ezek irányítása alá nem kerül. Annál is inkább ragaszkodtam ehhez az önállósághoz, mert Fezzan meghódítása nyilvánvaló zálogot jelentett kezünkben Líbia sorsának későbbi rendezésénél.

November és december folyamán a britek bátran és keményen harcolnak, és behatolnak Cirenaicába. Lerclerc, akit Serres tábornok, az afrikai Szabad Francia csapatok főparancsnoka támogatott, feltételezte, hogy az angolok be fognak hatolni Tripolitaniába, ezért intézkedéseket hozott a Fezzan felé történő előnyomulásra. Ami engem illet, mérsékelt derűlátással kezeltem ezt a kérdést. Tudtam, hogy Rommelnek korábban már sikerült kitörnie az angolok gyűrűjéből, és hogy Weygand-nak Észak-Afrikából történő visszahívása után a Hitler–Darlan egyezmény alkalmazása most lehetővé teszi az ellenségnek, hogy Tuniszon keresztül kapjon utánpótlást. Ezért nem számítottam a szövetségesek gyors előrehaladására Tripoli felé. Éppen ellenkezőleg, valószínűbbnek láttam, hogy az ellenség ellentámadásba lendül. Így azután, bár nem akadályoztam meg a támadás előkészítését, fenntartottam magamnak az akció elindításának a jogát, továbbá mivel az összekötő csoport, amelyet Leclerc Kairóba küldött, a rábeszélésnek engedve alávetette magát a brit parancsnokságnak, közöltem Ismay tábornokkal, hogy erről szó sem lehet és észhez térítettem a „csádiakat".

És szövetségeseink valóban nem hatoltak be Tripolitaniába. 1942 első hónapjai a szemben álló feleknek stabilizációs időszakul szolgáltak. Csádi csapataink ennek következtében csak rajtaütésszerű támadásokat hajthattak végre. Leclerc-ben égett a harci kedv. Február 4-én megadtam neki a felhatalmazást. Végre is hajtotta a támadásokat: március hó folyamán repülőgépek támogatta harci járőreivel bejárta a Fezzant, lerombolt több ellenséges őrállást, számos foglyot ejtett, hadianyagot zsákmányolt. Ezután visszatért támaszpontjára. Veszteségei igen csekélyek voltak. Április havában Leclerc-t bíztam meg az Afrikában működő összes Szabad Francia erők parancsnokságával, hogy ez a kivételes képességű katonai vezető nagyobb területen működhessék és több eszköz álljon rendelkezésére. Ezúttal ismét nekem kellett leküzdenem Leclerc aggályoskodó szerénységén alapuló szabadkozásait. Leclerc és csapatai biztosak voltak az oázisok meghódításában, mihelyt Líbiában kedvező irányba fordulnak az események. Mégis tíz hosszú hónapig kellett még várakozniok a perzselő hőségben, kavicson és homoksivatagban, amíg kivívhatták a győzelmet, és a Földközi-tenger vizében lemoshatták magukról a Fezzan sivatag porát.

A Csádban el kellett halasztanunk a döntő csapást, viszont Cirenaicában nemsokára alkalmat találtunk, hogy véghez vigyük az oly rég várt kiváló ha-

ditettet. De még sok nehézséget kellett leküzdenünk, amíg a szövetségeseknél elértük, hogy nagy francia egységeket vessenek harcba ezen a területen.

A brit parancsnokság eredetileg nem akarta, hogy a Larminat parancsnoksága alatt Szíriában szervezett két könnyű hadosztály és a páncélos ezred, két nagy, szilárd, jól felfegyverzett, gépesített és öt gyalogzászlóaljból, egy tüzér ezredből, egy harckocsi elhárító századból, egy légelhárító századból, egy felderítő csoportból, egy műszaki századból és az ahhoz tartozó műszaki járműparkból, egy vonatszázadból, egy törzsszázadból és szakszolgálatokból álló egység részt vegyen az október végi offenzívában. Ezek az egységek, amelyek minden fegyvernemet magukban foglaltak, s így alkalmasak voltak különleges harcászati szerepre, igazi hadosztályok voltak. Habár „könnyűek" voltak, fontosnak tartottam, hogy megkapják a nekik járó címet. Larminat felhasználta a Dentz által hátrahagyott fegyvereket, illetve azokat a fegyvereket, amelyeket az olasz fegyverszüneti bizottságok ellenőrzése alatt tartott raktárakból visszavettek, s ily módon félelmetes fegyverzettel látott el minden osztagot, s ezt lelkes és jól kiképzett önkénteseink a lehető legjobban tudták felhasználni. Így például minden zászlóaljnak, a hadosztály tüzérségétől függetlenül, volt hat darab 75-ös lövege. Ugyancsak bőven el voltak látva mozsárágyúval és önműködő fegyverekkel. Támadásnál, adott esetben, könnyíteni is kellene a csapatok fegyverzetén. De ha védelemről van szó, a csapatok egészen kivételes tűzerővel rendelkeznének.

Szeptember 20-án jóváhagytam a két könnyű hadosztály összetételét, és október 7-én feljegyzést írtam Churchillnek, hogy tájékoztassam kívánságainkról és a rendelkezésünkre álló eszközökről. Ugyanakkor írtam Auchinleck tábornoknak, a közel-keleti főparancsnoknak is, hogy emlékeztessem, mennyire vágynak csapataink a líbiai harcra. Mind Churchill-lel, mind pedig Auchinleck tábornokkal közöltem: e hadműveletek céljára hajlandó vagyok Larminat csapatait teljes egészükben a brit parancsnokság rendelkezésére bocsátani, és hogy Leclerc ugyan függetlenül cselekszik, de csak az általunk kívánt napon kezdheti meg támadását a Fezzan ellen. Október 9-én felkerestem Margesson brit hadügyminisztert, és közbenjárását kértem. Végül, október 30-án, jeleztem Catroux tábornoknak, hogy haderőinket nagy egységekben lenne célszerű harcba vetni.

A brit válasz csak november 27-én érkezett meg. Ismay tábornok, a kabinet vezérkari főnöke és Churchill intézte hozzám. Levelük lényegében udvarias, de félre nem érthető visszautasítást tartalmazott. Szövetségeseink elutasító válaszuk magyarázataként azt hozták fel, hogy „a francia egységek Szíria különböző pontjain vannak szétszórva", továbbá „hogy nem képezték őket ki arra, hogy hadosztályként vagy dandárként szálljanak harcba", végül pedig azt, hogy „hiányos a felszerelésük". Kifejezték azonban reményüket, hogy a jövőben a kérdés megvizsgálható lesz.

Nyilvánvaló volt: az angol parancsnokság azt remélte, hogy a franciák közreműködése nélkül fejezheti be Líbia meghódítását – és egyedül bánhat el Rommellel. Való igaz, az angoloknak jelentős szárazföldi és légierői voltak a helyszínen, és az angol parancsnokság azt hitte, hogy Andrew Cunningham tengernagy – ez a nagyszerű parancsnok és tengerész – a csodánál is többre

lesz képes, és el tudja vágni az ellenség közlekedési vonalait Olaszország és Tripolitania között.

Képzelhető, milyen csalódást okozott nekem az angol válasz. Nem egyezhettem bele, hogy csapataink, ki tudja, meddig lábhoz tett fegyverrel álljanak, miközben a csatákban a világ sorsa dől el. Még orientációnk megváltoztatásának kockázatát is magamra vállaltam, nehogy az említett helyzetbe jussunk. Kérettem tehát Bogomolovot, és felkértem, tudassa kormányával a Nemzeti Bizottságnak azt a kívánságát, hogy a francia erők, amennyiben az észak-afrikai harctéren nem juthatnak szóhoz, közvetlenül részt vehessenek a Keleti Fronton folyó szövetséges hadműveletekben. Londonban természetesen egyáltalán nem titkoltam el ezt a lépésemet. A britek elképzelései még a moszkvai válasz megérkezte előtt megváltoztak. Churchill december 7-én meleg hangú levélben arról tájékoztatott, hogy „tudomására jutott, mennyire szeretné Auchinleck tábornok, ha egy Szabad Francia dandár részt venne a cirenaicai hadműveletekben. Tudom – tette hozzá a brit miniszterelnök –, hogy ez a szándék megegyezik az Ön óhajával. Azt is tudom, mennyire várják az Ön emberei, hogy megverekedhessenek a németekkel."

Válaszul közöltem Churchill-lel: jóváhagytam a tervet, és kiadtam Catroux tábornoknak a szükséges utasításokat. Az angolok természetesen nem örültek volna neki, ha a francia haderőket Oroszországba szállítják, de emellett kezdték már felmérni, mekkora katonai előnyt jelentene nekik a cirenaicai csatában való részvételünk. Látták az ellenség makacs ellenállását és saját csapataik súlyos veszteségeit, és a helyszínen kellett újjászervezniük a gépesített hadműveletekre nem nagyon alkalmas parancsnokságukat. Egyelőre lemondtak tehát a Tripolitania elleni támadásról, és arra vártak, hogy Rommel majd hamarosan újból kezdeményezni fog. Ebben a helyzetben kívánatossá vált a mi segítségünk.

Így azután Catroux Kairóban tisztázta Auchinleckkel, hogy útnak indítják Líbia felé az 1. könnyű hadosztályt, és Koenig, aki a részletek megtárgyalásával volt megbízva, elérte szövetségeseinknél, hogy a hadosztály felszerelését megfelelően kiegészítették harckocsi elhárítással, légvédelmi lövegekkel és szállító eszközökkel. Januárban a hadosztály néhány esetben ragyogóan küzdött Rommel Sollumnál és Bardiánál körülzárt egységei ellen. Sollum és Bardia hamarosan meg is adta magát. Csapatainkat szinte felvillanyozta, amikor látták a német foglyok menetét, hiszen foglyul ejtésükben ők is segédkeztek, aztán roppant vidáman indultak Nyugat felé. Február havában, amikor az angolok fő erőiket a Cirenaica szívében fekvő, több ellenállási övezetből álló úgynevezett gazalai hadálláson állították fel, a mieinknek a délebbre fekvő Bir-Hakeim jutott. Még felvonulás közben élénk csetepatékban ütköztek meg, és járőrtevékenységet folytattak a nagy kiterjedésű senki földjén, amely közöttük és az ellenség fő ereje között terült el.

Így tehát az 1. könnyű hadosztálynak megadták az esélyt, de mit sem tettek a 2. érdekében, amely tétlenül várakozott a Közel-Keleten. Én pedig azt akartam, hogy ez a hadosztály is részt vegyen a hadműveletekben. Bogomolov éppen december 10-én közölte velem, hogy kormánya melegen üdvözli azt a tervemet, hogy francia csapatok menjenek Oroszországba, továbbá hogy

kormánya hajlandó az összes szükséges hadianyagot a helyszínen haderőink rendelkezésére bocsátani. Így azután nemcsak a Normandie repülő csoportot, hanem a 2. könnyű hadosztályt is Kelet felé szándékoztam küldeni. Ez a hadosztály Szíriából elindulva és Bagdadon áthaladva tehergépkocsin utazna keresztül Perzsián, majd Tabriztól vasúton szállítanák a Kaukázusig. Ugyanez volt a szövetségesek által az iráni kikötőkből Oroszországba szállított hadianyag útja is. December 29-én levelben tájékoztattam Ismay tábornokot szándékaimról, és Catroux tábornoknak kiadtam a szükséges utasításokat. E szerint a 2. hadosztály március 15-én indulna a Kaukázus felé, ha addig nem kapna szerepet Líbiában.

A brit parancsnokság minden lehetséges módon ellenezte az alakulat Oroszországba szállításának tervét. Moszkvában viszont fontosnak tartották a dolgot. Molotov Garreau-val, Panfilov tábornok pedig Petit-vel folytatott beszélgetése során szorgalmazta az ügyet. Eden, amikor megtudta, szintén sorompóba lépett, és levelet írt nekem, hogy az angol katonai vezetés álláspontját támogassa. Ragaszkodnom kellett a magam elhatározásához, és ehhez február végén a szövetséges parancsnokság is alkalmazkodott. Ismay tudatta ezt velem. Auchinleck felkérte Catrouc-t, bocsássa rendelkezésére a 2. könnyű hadosztályt. A hadosztály március utolsó napjaiban érkezett meg Szíriából Líbiába.

Larminat-nak ekkor már megvolt a felvonulási terve: Koenig Bir-Hakeim ellen támad az 1. hadosztállyal, Cazaud pedig tartalékban marad a 2.-kal. A páncélos ezred, amelynek Rémy ezredes volt a parancsnoka, a front mögött új hadianyagot vételezett. Egy ejtőernyős század, amelyet Angliából küldettem, Ismá'iliyában folytatta kiképzését, hogy szükség esetén végrehajthassa a kívánt rajtaütéseket. Ez együttvéve 12 000 harcos, vagyis körülbelül egyötöde a szövetségesek akkor bevetett teljes erejének. Az Alsace vadászrepülő csoport és a Lorraine bombázóraj már október óta Cirenaica égboltján küzdött. Több ágyúnaszádunk és hálaszhajónk segédkezett a hajókaravánok part menti kísérésében. Így tehát jelentékeny francia haderő került még idejében a főhadszíntérre. A hadak igazságos istene hamarosan lehetővé tette, hogy a Szabad Franciaország katonái nagy csatában vehessenek részt és nagy dicsőséget arathassanak. Rommel május 27-én megkezdi offenzíváját: Bir-Hakeimet támadja.

A mindent kockára tevő vállalkozásokban rendszerint elérkezik egy olyan pillanat, amiről a játszma irányítója megérzi, most dől el minden. A véletlen furcsa játéka folytán, váratlanul, szinte egyetlen döntő epizódba sűrűsödik ezernyi próbatétel. S ha ez szerencsés kimenetelű, akkor meghozza a diadalt. De ha a vezető elvéti ezt a lépést, akkor az egész ügy elveszett. Mialatt a Koenig és emberei által tartott 16 négyzetkilométernyi, sokszög alakú harctéren Bir-Hakeim drámája zajlik, jómagam Londonban táviratokat olvasok, kommentárokat hallgatok, hol borús, hol pedig derűs tekinteteket fürkészek, és azt mérlegelem, mi minden függ attól, ami ott történik. Ügyünk ugyancsak megsínylené, ha keserű vereség várna arra az 5500 harcosra, aki – búját és reményét magával víve – önként távozott Franciaországból, Afrikából, a Közel-Keletről, a Csendes-óceán vidékéről, hogy annyi nehézségen át oda

gyűljön, ahol most van. Ha viszont e pillanatban, ezen a terepen fényes haditettet sikerül véghezvinniük, akkor miénk a jövő!

Az első összecsapások rendben folynak. Május 27-én értesülök róla, hogy miközben az ellenség fő ereje Bir-Hakeimtől délre kanyarodik, hogy a szövetségesek hadállását megkerülje, az Ariete olasz gépesített hadosztály azonban mintegy száz harckocsiját a franciák ellen vetette be, és közülük negyvenet elvesztett, s a negyven roncs a bástyák előtt maradt. 28-án és 29-én alakulataink, amelyek minden irányban előnyomulnak, további tizenöt harckocsit pusztítanak el és kétszáz foglyot ejtenek. 30-án Rommel tábornok, akinek nem sikerült egy csapásra elintéznie az angol gépesített alakulatokat, úgy dönt, hogy egy újabb hadmozdulat előkészítése végett visszavonul. Két nappal később egy francia hadoszlop, amelyet Broche alezredes vezényel, az ötven kilométerrel nyugatabbra fekvő Rotonda Signali ellen vonul, és elfoglalja ezt az erődöt. Június 1-én Larminat a helyszínen szemléli meg csapatainkat. Beszámolója csupa derűlátás. Világszerte felkél a figyelem. Egyesek megérzik, hogy többről lesz itt szó, mint egyszerű harcászati ügyről. A szóvivők fenntartásokkal, a rádióállomások burkoltan, a hírlapok óvatosan, de dicsérni kezdik a francia csapatokat és vezetőit.

Rommel másnap megragadja a kezdeményezést. Ezúttal egyenesen az Auchinleck kinevezte frontparancsnok, Ritchie tábornok állásainak középpontja ellen tör. A németek Go-el-Skarabnál elsodornak egy brit dandárt, és ezen a ponton átkelnek a nagy aknamezőn, amellyel a szövetségesek Galazától Bir-Hakeimig fedezik magukat, és a rés kiszélesítésére csapataink ellen vezénylik az Afrikai Hadseregcsoport egyik hadosztályát. 1940 júniusa óta ez az első nagyszabású összecsapás franciák és németek között. Eleinte kisebb csatározásokban ejtünk százötven foglyot. Igen gyorsan kialakul azonban a csata arcvonala. Az ellenségtől két parlamenter érkezik, és felszólít bennünket, hogy adjuk meg magunkat. Koenig azt válaszolja: nem ezért jött ide.

Az ezt követő napon az ellenség egyre szorosabbra fonja gyűrűjét. Nehézlövegekkel, köztük 155-ösökkel és 220-asokkal, fokozódó erejű tüzet zúdít a mieinkre. A Stukák és a Junkersek naponta háromszor, négyszer, ötször bombáznak, esetenként mintegy száz géppel. Utánpótlás csak csekély mennyiségben érkezik. Bir-Hakeimben csökken a lőszerkészlet, megcsappannak az élelmiszeradagok, kevesebb vizet osztanak ki. A védők az égető nap hevében, homokviharok közepette, állandó riadókészültségben harcolnak, velük vannak sebesültjeik, maguk mellé temetik halottaikat. Rommel tábornok június 3-án saját kezével írott levélben szólítja fel őket a fegyverletételre, „mert különben megsemmisülnek, mint az angol dandárok Got-el-Skarabnál". Június 5-én Rommel egyik tisztje megismétli az intelmet. A választ tüzérségünk adja meg. Sok országban felfigyel a közvélemény. A bir-hakeimi franciák egyre inkább érdeklik a rádiókat és a lapokat. A közvélemény ítélethozatalra készül. De jó lenne tudni, vajon a dicsőség kegyeibe fogadja-e még katonáinkat.

Június 7-én Bir-Hakeim bekerítése teljessé válik. A 90. német hadosztály és a Trieste nevű olasz hadosztály mintegy húsz üteg és több száz harckocsi támogatásával rohamra készül. „Tartsanak ki még hat napig!" – utasította Koeniget a szövetséges parancsnokság június 1-én este. A hat nap eltelt.

„Tartsanak ki még negyvennyolc óráig!" – kéri Ritchie tábornok. Meg kell mondani, hogy az ellenség csapásai olyan veszteségeket okoztak a 8. hadseregnek, hogy már teljességgel lehetetlen bármifajta felváltás vagy segítő akció. Rommelnek pedig sürgős, hogy a britek között észlelt zűrzavart kihasználva Egyiptom felé törhessen. Éppen ezért idegesíti a háta mögött még mindig tartó ellenállás, ami zavarja összekötő vonalait. Bir-Hakeim Rommel legfőbb gondjává és fő célkitűzésévé vált. A német tábornok már több ízben megjelent a helyszínen. Újból eljön majd, hogy sürgesse az ostromlókat.

8-án nagy erejű támadások kezdődnek. Az ellenséges gyalogság nagy tüzérségi és harckocsi erősítéssel, bátran, de hiába próbálja áttörni védvonalaink egyik vagy másik szakaszát. Nagyon nehéz nap ez a mieinknek. És nagyon nehéz az éjszaka is, amelyen megpróbálják helyreállítani a nappal lerombolt állásokat. 9-én újrakezdődnek a támadások. Az ellenséges tüzérséget ismét tovább erősítették nehézlövegekkel, amelyekkel Laurent-Champrosay ezredes 75-ösei nem tudják felvenni a versenyt. Embereink már csak alig két liter vizet kapnak huszonnégy órára. Kegyetlenül kevés ez egy ilyen éghajlat alatt. De ki kell még tartani, mert a brit hadsereg egységein egyre inkább eluralkodó zűrzavar közepette döntő fontosságúvá válik Koenig ellenállása. „A franciák hősies védekezése!" – „Nagyszerű fegyvertény!" – „Megverték a németeket Bir-Hakeimnél" – jelentik fennhangon Londonban, New Yorkban, Montrealban, Kairóban, Rióban, Buenos Airesben a hírközlés összes harsonái. Közeledünk a célhoz, amelyet akkor tűztünk magunk elé, amikor a Szabad Francia csapatoknak – bármennyire kicsiny is a létszámuk – nagy szerepet biztosítottunk e nagyszerű alkalomban. A világ számára a bir-hakeimi ágyúdörgés Franciaország talpra állásának kezdetét jelzi.

De most már aggaszt a védők sorsa. Tudom, hogy nem foghatják már sokáig fel az elsöprő erejű fegyverek támogatta támadásokat. Kétségek nélkül bízom benne, hogy a hadosztály nem adja meg magát, hogy az ellenség nem örvendezhet a Rommel előtt elvonuló francia foglyok hosszú sorának látványában, mert csapataink kitartanak a helyükön, és az ellenség végül nem tehet egyebet, mint hogy egymás után elpusztítja az egységeket. De vissza kell őket szereznünk, nem szabad belenyugodnunk dicsőséges pusztulásukba. Nagy szükségem lesz a jövőben is erre a több száz kitűnő tisztre és altisztre, erre a több ezer vitéz katonára. Feladatukat dicsőséggel véghezvitték, és most egy másik vár rájuk: utat törni a támadókon és az aknamezőkön keresztül, mert újból csatlakozniuk kell a szövetséges erők zöméhez.

Bár óvakodom attól, hogy közvetlenül beleavatkozzam a csata irányításába, június 8-án és 9-én a lehető legsürgetőbben tudatom a brit birodalmi vezérkarral, mennyire sürgős, hogy Koenig parancsot kapjon a kitörés megkísérelésére, amíg nem késő. Június 10-én megismétlem ezt Churchillnek, akivel a madagaszkári kérdésről tárgyalok. A végkifejlet mindenképp közeledik. Táviratot küldök az 1. könnyű hadosztály parancsnokának: „Koenig tábornok! Legyen tudatában és tudassa csapataival is, hogy egész Franciaország tekintete Önökre szegeződik, és a haza büszke Önökre!" Ugyanannak a napnak estéjén Sir Alan Brooke, a birodalmi vezérkar főnöke közli velem, hogy hajnal óta az ellenség szüntelenül és elkeseredetten támadja Bir-Hakei-

met, de Ritchie utasítást adott Koenignek: ha lehetőséget talál rá, vonuljon új állásba. A műveletet éjszakára irányozták elő.

Másnap, június 11-én reggel a rádió és a sajtó kommentárjai dicshimnuszt zengenek, de egyben temetnek is. Nem tudják, hogy a franciák megpróbálnak kitörni, így aztán mindenki azt várja, hogy ellenállásunk egyik pillanatról a másikra összeomlik. De este üzenet érkezik Brooke-tól: „Koenig tábornok és csapatainak nagy része megérkezett El Gobiba, ahol az ellenség már nem éri el." Köszönetet mondok a küldöncnek, elbocsátom, bezárom az ajtót Egyedül vagyok. Ó, megindultan dobogó szív, büszkén patakzó örömkönnyek!

Az 1. könnyű hadosztálynak Bir-Hakeim előtt 5500 embere volt. Tizennégy napi harc után Koenig közel 4000 főt épen és egészségesen vezetett vissza. A sebesültek egy részét sikerült az egységekkel együtt hátra szállítani. Csapataink 1109 halott, sebesült vagy eltűnt tisztet és katonát hagytak a helyszínen. Az elesettek között van három magas rangú tiszt: Broche alezredes, Savey és Bricogne őrnagy. A csatatéren maradt sebesültek között van Puchois őrnagy és Babonneau őrnagy. A hadianyag egy részét ott kellett hagyni, de gondosan megsemmisítették. Ennél viszont háromszor nagyobb veszteséget okoztunk az ellenségnek.

Június 12-én a németek bejelentették, hogy előtte való nap „rohammal elfoglalták" Bir-Hakeimet. Utána a berlini rádió ezt közölte: „A Bir-Hakeimnél foglyul ejtett fehér és színes franciák nem számítanak reguláris hadseregnek, ezért a lázadókra vonatkozó haditörvényeknek megfelelően kivégeztetnek." Egy órával később az alábbi közleményt hozattam nyilvánosságra a BBC hullámain, minden nyelven: „Ha a német hadsereg odáig aljasul, hogy megöli a hazájukért vívott harcban fogságba esett francia katonákat, akkor de Gaulle tábornok tudatja, bár mélységesen sajnálja, de kénytelen lesz ugyanerre a sorrsra szánni a csapatainak kezébe került német foglyokat." A berlini rádió még ugyanazon a napon kijelentette: „A bir-hakeimi harcok során fogságba esett francia katonákkal kapcsolatban semminemű félreértés sem lehetséges. De Gaulle tábornok katonáit katonákként fogjuk kezelni." Így is történt.

Mialatt az 1. könnyű hadosztály Sidi Barraniban átcsoportosítást hajtott végre és Catroux azonnal feltöltötte, Alsace nevű repülőcsoportunk továbbra is részt vett az angol vadászrepülők megkettőzött tevékenységében, és Lorraine nevű csoportunk a Royal Air Force bombázógépeivel együtt egyre több támadást intézett az ellenség összekötő vonalai ellen. Ugyanakkor ejtőernyőseink több nagyszerű rajtaütést hajtottak végre. Így június 12-éről 13-ára virradóra csoportjaink 12 repülőgépet semmisítettek meg Líbiában az ellenséges repülőtereken, Bergé százados pedig, aki Krétán ugrott le néhány emberével együtt, fogságba esése előtt 21 bombázógépet, 15 teherautót és egy üzemanyagraktárt gyújtott fel a candiai* repülőtéren.

Időközben a 8. hadsereg a harci szellem elernyedése folytán mégis kivonult Cirenaicából, és jelentős mennyiségű hadianyagot hagyott maga után.

* Ma: Hérakleion.

Auchinleck tábornok azt remélte, hogy legalább Tobrukot megtarthatja, hiszen ennek helyőrsége jól szervezett volt, és utánpótlást kapott a tenger felől. A 33 000 főnyi helyőrség azonban június 24-én megadta magát a németeknek. A briteknek nagy üggyel-bajjal sikerült csak El-Alameinnél a lábukat megvetni. Az állások egyik szakaszát Cazaud tábornok tartotta 2. könnyű hadosztályával, amelyet végül is harcba vetettek. A tartalékok között volt Rémy ezredes páncélos csoportja, amelyet sebtében láttak el hadianyaggal. A helyzet súlyos volt. Az egész Közel-Kelet nyugtalanító forrongás színtere lett, és várta a németek és olaszok bevonulását Kairóba és Alexandriába.

Szövetségeseinknek ez a levertsége csak átmenetinek bizonyult. Eljő majd a nap – hála a tengeri és a nagy légi fölénynek, az újabb erősítéseknek, végül pedig Montgomery tábornok képességeinek –, amikor véglegesen győzelmet aratnak. Egyébként Rommel, akinek utánpótlása már nem futotta többre, félbeszakította előnyomulását. Az események összképe mindenesetre kiemelte akciónk fontosságát. Auchinleck tábornok nemes módon elismerte ezt. Június 12-én lelkes hangú parancsot hozott nyilvánosságra az 1. könnyű hadosztályról: „A Szövetséges Nemzeteknek – jelentette ki – csodálattal és elismeréssel kell adózniuk e francia csapatoknak és dicső tábornokuknak."

Hat nappal később Londonban 10 000 francia – katona és polgári személy – gyűlt egybe, hogy megünnepelje a június 18-i felhívás második évfordulóját. Az Albert Hall négy emelete annyira megtelt, amennyire csak a biztonsági előírások megengedték. A szónoki emelvény mögött hatalmas Lotharingiai Kereszttel ékesített háromszínű kárpit. Rá irányul minden tekintet. Felharsan a Marseillaise és a Lotharingiai induló, s minden szív visszhangozza. Amikor a Nemzeti Bizottság tagjai és a Franciaországból legutóbb érkezett önkéntesek körében helyet foglalok, hallom, amint minden száj felém kiáltja e lelkes tömeg hitét. És ezen a napon, a reménnyel együtt, az ujjongás szárnyalását is érzem. Beszélni kezdek. Kénytelen vagyok. A lelkesedést a tevékenység váltja valóra. De a szó kelti a lelkesedést.

A Szabad Franciaország két esztendejéről beszélek, és Chamfort mondását idézem: „»Az okosak mindent túlélnek, de csak a vakmerőek élnek igazán.« Sokat és igazán éltünk, mert vakmerőek vagyunk. De túl is éltünk mindent. Ó, mennyire okosak vagyunk! ... Az első nap óta ezt mondjuk: »Franciaország nem lépett ki a háborúból, a lemondás árán keletkezett hatalom nem törvényes hatalom, szövetségi kötelezettségeink továbbra is fennállanak, s mi harci tettekkel bizonyítjuk ezt ... Persze, hinnünk kellett, hogy Nagy-Britannia kitart, hogy Oroszország és Amerika belesodródik a harcba, hogy a francia nép nem nyugszik bele a vereségbe. Nost hát! nem tévedtünk.«" Azután köszöntöm a világ minden részén levő harcosainkat és Franciaországban működő ellenállási mozgalmainkat. Köszöntöm a Birodalmat is, a hűséges Birodalmat, amely a haza talpra állításának kiinduló támaszpontja. A háború után természetesen át kell alakítani szerkezetét. Franciaország azonban egyértelműen arra törekszik, hogy fenntartsa a Birodalom nemzetközösségét és területi sérthetetlenségét. „Vichy még mindig félrevezet hazugságaival egyes csapatokat, amelyek fájdalmas bátorsággal védekeznek a Harcoló Franciaország és szövetségesei ellen, de még ez is kétségtelen, bár meghami-

sított bizonyítéka a franciák eltökéletségének . . ." Megállapítom, hogy a Harcoló Franciaország mindennek ellenére kiemelkedik az óceánból: „Amikor Bir-Hakeimnál a Harcoló Franciaország újjászülető dicsőségének egy sugara bearanyozta katonáinak vérző homlokát, a világ ráismert a haza igazi arcára . . ."

A jelenlevők viharos éljenzéssel, majd a kimondhatatlan lelkesedéssel elénekelt nemzeti himnusszal válaszolnak. Hallják ezt azok is, akik otthon, ajtók és ablaktáblák mögött, függönyök homályában hallgatják az éter hullámain érkező szavakat.

A viharos lelkesedés elül. A gyűlés véget ér. Mindenki visszatér a feladatához. Egyedül maradok önmagammal. Ehhez a szembesítéshez nincs szükségem magatartásom mérlegelésére, az ábrándok legyezgetésére. Megvonom a múlt mérlegét. Pozitív, de kegyetlen. A Szabad Franciaország egyes emberekből és egyes darabokból állt össze, de kétségtelenül szilárddá és összetartóvá vált. De mennyi veszteséggel, bánattal, viszállyal kellett megfizetnünk ezt az eredményt! Jelentékeny eszközök birtokában lépünk az új szakasz küszöbére: 70 000 ember áll fegyverben, kiváló parancsnokaink vannak, területeink minden erőfeszítésre készek, otthon fokozódik az ellenállás, kormányunknak engedelmeskednek, tekintélyünket a világ ismeri, illetve elismeri. Kétségtelen, hogy a további események más erőket is a felszínre hoznak. De nem ringatom magam ábrándokba az utunkon tornyosuló akadályokat illetően: az ellenség hatalmas, a szövetséges államokban van rosszindulat, a franciák körében a hivatalos személyiségek és az előjogok birtokosai ellenséges érzülettel viseltetnek irántunk, egyesek intrikálnak, nagyon sokan tunyák, végül pedig a társadalom felforgatásának a veszélye fenyeget. És bennem, esendő emberben, lesz-e elegendő éleslátás, szilárdság, rátermettség, hogy véges-végig kiálljam a próbákat? És még ha sikerül is győzelemre vezetnem a végül is egy táborba gyűlő népet, mi lesz a jövendője azután? Mennyi rom halmozódik fel időközben, mennyire fokozódik a megosztottság? És ha majd elmúlt a veszély, ha kihunynak az örömtüzek, milyen sárözön zúdul majd Franciaországra?

De félre a kétségekkel! A szakadék fölé hajlok, amelybe a haza zuhant, a fia vagyok, aki a hont szólítja, fáklyát tart neki, megmutatja neki az üdvösség útját. Sokan csatlakoztak már hozzám. Mások ezután jönnek, bizonyos vagyok benne! Hallom már Franciaország válaszszavát. Talpra áll a szakadék mélyén, járni kezd, felkapaszkodik a meredeken. Ó, anyánk, bármilyenek vagyunk is, eljöttünk, hogy szolgáljunk neked!

AZ EGYSÉG

(1942–1944)

Közjáték

A háború harmadik tavaszán a sors meghozza ítéletét. A játszma eldől. A két szembenálló fél erőviszonya megváltozik. Az Egyesült Államok hatalmas erőforrásokat vet be harci eszközökként. A Szovjetunió új erőre kap: ezt majd bebizonyítja Sztálingrádnál. Az angoloknak sikerül ismét megvetniük a lábukat Egyiptomban. A Harcoló Franciaország kívül-belül teret hódít. A leigázott népek közt a lengyelek, a jugoszlávok és a görögök ellenállása katonai méreteket ölt. Miközben Németország a végsőkig csigázza erőfeszítéseit és Olaszország demoralizálódik, a magyarok, a románok, a bolgárok és a finnek elvesztik utolsó illúzióikat is. Spanyolország és Törökország semlegessége határozottabbá válik. A Csendes-óceán térségében megállítják Japán térhódítását, Kína védekezése megszilárdul; a szövetségeseket mindez arra serkenti, hogy a védekezésből támadásba lendüljenek. Nyugaton nagyszabású hadművelet van előkészülőben.

Látom érlelődni ezt a vállalkozást. Szinte magánosan a szoros egységbe tömörülő partnerek közt, nagyon szegényen a gazdagok közt éltet a remény, de gondok is őrölnek, hiszen a hadművelet középpontjában mindenképpen Franciaország fog állani. Nem csupán területének felszabadítása, hanem létének nemzeti és állami jövője is kockán forog. Ha netalán mindvégig tétlenül várakozik, akkor önmagába vetett hitét, s ennek következtében függetlenségét is elveszti. A „tenger csendjéből" átsiklik a végelgyengülésbe, az ellenségtől rákényszerített szolgaságból a szövetségesektől függő alárendeltségbe. Ám semmi sincs veszve, ha visszaszerzett egységességében áll talpra. Ebben az esetben a jövendő nincsen elveszve, feltéve ha a tragédia végpontján Franciaország hadviselő félként támad fel, és egyetlen államvezetés mögé tömörül.

Melyik vezetés mögé? Semmiképp sem a vichyi rendszer mögé. A francia nép és a világ szemében ez a kormány beletörődés a balsorsba. Bárminő körülményekkel magyarázzák is tévedéseiket, ezek olyannyira ijesztő méretűek, hogy a kétségbeesés démona makacsul kitartásra készteti őket. Lehetséges, ha egyik-másik vezetője megtagadja Vichyt, a későbbiekben epizódszerephez juthat. Ám ebben a kései megbánásban mindenki csupán a megalkuvás spekulációját látná. Kétségtelen, hogy egy tekintélyes katonai vezetőnek az igaz ügyért harcba hívó szavát sok, a lelke mélyén csak erre váró hivatásos katona

követné. De ilyesfajta kezdeményezés mit sem változtatna a nép körében már meglevő áramlatokon. És arra sincs semmi esély, hogy a francia nemzet végveszélyében a tömegek hite és bizalma ama politikai rendszer felé forduljon, amelyet a katasztrófa a közelmúltban elsöpört. Azok a férfiak, akik a legjellegzetesebben képviselték, bárki másnál jobban meg vannak győződve erről. Egyesek Vichyhez csatlakoztak, sokan de Gaulle hívei; mások még várakozó álláspontra helyezkednek; de egyikük sem gondol arra, hogy a régi hajó kormányrúdját ragadja meg.

De a kommunista párt is jelen van. Mióta Hitler megrohanta a Szovjetuniót, a háború bajnokaként lép fel. Belépett az ellenállásba és nem takarékoskodik a vérveszteséggel; az ország szerencsétlenségére s a nép nyomorára hivatkozik, hogy a nemzeti felkelést és a társadalmi forradalmat egyetlen lázadássá ötvözze, s a közjó harcosának dicsfényével övezze magát. Olyan szervezete van, melyet nem gátol aggályoskodás, nem gyengíti széthúzás és kiválóan érti mások meggyőzését, mindenki nyelvén tud beszélni, olyan erőnek akar látszani, amely képes lesz egyfajta rend fenntartására, ha netalán az anarchia öntené el az országot. És ráadásul nem fogja-e felajánlani a megtiport Franciaországnak Európa leghatalmasabb állama, a Szovjetunió aktív segítségét? A kommunista párt tehát arra számít, hogy Vichy összeomlása után kialakíthatja diktatúráját. Igen! Csakhogy ez a számítás meghiúsul, ha az államot más veszi szilárdan kézbe, ha a franciák lelkében az első helyet egy nemzeti kormány foglalja el, melynek vezetője a győzelem fényében jelenik meg hirtelen Párizsban.

Ez az én feladatom! Franciaországot egységbe tömöríteni a háborúban, megóvni a felforgatástól, s csakis az önerejétől függő sorsot adni a kezébe. Tegnap még elég volt egy maroknyi tettre kész francia a harcmezőn, hogy az eseményeknek elébe álljon. De holnap minden azon a központi hatalmon múlik, amelyért az ország lelkesedik, és amelyet követ. Rám ebben a döntő szakaszban már nem az a feladat vár, hogy néhány csapatot harcba vessek, hogy imitt-amott területrészecskéket bírjak csatlakozásra, s a nemzetet a dicsőségét hirdető hősi énekkel lelkesítsem. Nekem az egész népet teljes valójában kell felsorakoztatnom. Harcban az ellenséggel, a szövetségesek szándéka ellenére, a szörnyű széthúzásban kell megteremtenem a szétszaggatott Franciaország egységét.

Érthető, mennyire sarkallt a vágy, hogy áthatoljak a titokzatosságon, amelybe a felkészülés során az amerikaiak és angolok terveiket burkolták. Valójában az Egyesült Államoké volt a döntés joga, hiszen immár rá hárult a sorsdöntő erőfeszítés is. Washingtonban az elnök, a miniszterek és a tábornokok azt képzelték, hogy a szövetségesek vezetői lettek. Hangjuk és modoruk éppen elég világosan kifejezte ezt. Nagy-Britanniában az amerikai szárazföldi hadsereg, légierő és flotta előőrsei berendezkedtek az angol támaszpontokon és a táborokban. A londoni utcákon, üzletekben, mozikban, kocsmákban és vendéglőkben tömegestül lehetett látni a kedélyes és fesztelen jenki katonákat. A főparancsnok, Eisenhower tábornok, Clark tábornok, Stark tengernagy és Spaatz tábornok az Egyesült Államok szárazföldi, tengeri, illetve légierejének európai parancsnokai a War Office, az Admiralitás

és a Royal Air Force hagyományos apparátusa mellett vezérkaraik teljesen új hadigépezetét hozták működésbe. Bármekkora is az angolok önuralma, levertségük szemmel látható volt, amiért már nem urak a saját hazájukban és mert megfosztották őket a háborúban két esztendőn át – és milyen kitűnően! – betöltött vezető szereptől.

Nem minden aggodalom nélkül szemléltem, hogyan kerül Anglia az újonnan jöttek uszályába. Igaz, mind a közvéleményben, mind a vezető körökben számos mozzanat vallott arra, hogy sokan nehezen viselik el ezt az alárendeltséget. Kiváltképpen így volt ez a külügyminisztériumban. De a kölcsönbérleti szerződés szállításai óriási ballasztként nehezedtek a függetlenedési törekvésekre. Maga Churchill is, akár taktikából, akár meggyőződésből, de vállalta „Roosevelt helytartójának" a szerepét. Angliának ez a háttérbe szorulása – hiszen szigetország létére is szorosan kötődik a szárazföldhöz –, minthogy Franciaország az öreg kontinensen nem vehette át hagyományos vezető szerepét, az európai ügyek háború utáni rendezésének baljós előjelét vetítette elém.

Pillanatnyilag az amerikaiak stratégiájukat illetően még haboztak. Roosevelt és tanácsadói két különböző koncepció közt ingadoztak. Olykor, engedve a nemzeti felbuzdulásnak, amelyet fellelkesített a nagyszabású fegyverkezési és szervezési erőfeszítés, Washington a gyors partraszállás tervét pártolta. Egyébként az oroszok, a német seregek halálos szorításában gyötrődve, erélyesen követelték a második front megnyitását. Sürgetésük hatott az angolszászokra, akik titkolt nyugtalansággal attól tartottak, hogy Moszkva esetleg hirtelen szembefordul a szövetségesekkel. Bármily hallgatás övezte is az amerikai vezetők terveit, előttünk nem maradt titok, hogy az év végére Franciaországban legalább egy hídfőállás létesítését tervezték.

De az Egyesült Államok, miközben a merész tervek felé hajlott, az óvatosságot sem tévesztette szem elől. Foglalkozott az észak-afrikai partraszállás tervével is, ez esetben későbbre halasztaná a nagy összecsapást az európai kontinensen. Az Egyesült Államok vezetőit valóban nagy aggodalommal töltötte el, hogy országuk haderejét az Atlanti-óceánon túl kell bevetniük. Történelmük során első ízben az amerikaiaknak nagy fontosságú hadműveletek élére kellett állniok. Az első világháborúban csak a befejező harcoknál jelentek meg nagyobb erőkkel a harcmezőn. Akkor is csak erősítés címén, úgyszólván alárendelten. Az Egyesült Államok 1939 óta kétségtelenül felkészült egy elsőrangú katonai hatalom kiépítésére. Amíg azonban haditengerészete már korábban is a világon a legerősebb volt, és nehézség nélkül illesztett szervezetébe minden mennyiségű hajót és repülőgépet, amit csak kapott, addig a közelmúltban még embrionális állapotban levő szárazföldi és légierejének némi haladékra volt szüksége, hogy a gigászi méretekhez alkalmazkodjék. Emiatt, amíg a kiképző táborokban Marshall tábornok ösztönzésére sorozatban állították fel a hadosztályokat, a frissiben épült Pentagonban gondterhelten latolgatták, hogy a Wermachttal szemben hogyan állják majd meg helyüket a sebtiben felállított egységek, a gyengén képzett káderek, a szedett-vedett törzskarok. Ezért bevetésük előestéjén még a korlátozott és lépcsőzetes beavatkozásra hajlottak.

Annál is inkább tehették, mert az angolok sem akarták siettetni a dolgokat. Minthogy le kellett mondaniok a vezető szerepről, arra törekedtek, hogy a győzelem, amely lényegében már nem az övék lesz, ne kerüljön nekik túlontúl nagy áldozatokba. A nagy ütközetek elodázásával az Egyesült Államok időt nyer hadseregei kifejlesztéséhez, és Anglia így megkímélheti a saját erőit. Figyelembe véve az amerikai fegyverkezés iramát, London úgy számított, hogy a szövetségesek fölénye 1943-ban jelentőssé, 1944-ben pedig elsöprővé válik. Továbbá mi értelme nagy kockázatokat vállalni és talán egy új Dunkerque-kel végezni, amikor minden egyes nap az ellenség erejét apasztja az orosz fronton? Annál is inkább, mert a Royal Air Force és az Egyesült Államok repülőrajainak a német városok elleni bombatámadásai jelentős károkat okoztak a Harmadik Birodalom iparában, a Luftwaffe viszont már csak nagy ritkán támadta Angliát. Végül az amerikai teher- és kísérőhajók bevetése a szállítások kérdését is megoldotta. Hozzá kell még fűznünk, hogy a londoni kormány stratégiája, a hagyományos angol politika folytatásaként, főként a Földközi-tenger térsége felé irányult, ahol Anglia már megszerzett pozíciókat védett Egyiptomban, az arab országokban, Ciprusban, Máltában, Gibraltárban, és újabb támaszpontok szerzését tervezte Líbiában, Szíriában, Görögországban és Jugoszláviában. A britek tehát erre a hadszíntérre igyekeztek irányítani az angolszász offenzívát.

Ám a washingtoni kormány – attól függően, hogy a franciaországi partraszállás, vagy Marokkó, Tunisz és Algéria elfoglalásának a terve felé hajlott – változtatta a Harcoló Franciaországgal kapcsolatos álláspontját. Az első esetben nyomban szükség lesz a francia ellenállási mozgalom segítségére a csatában. Tudatában volt, jóllehet úgy tett, mintha kételkedne benne, milyen akció kifejtésére lenne képes de Gaulle tábornok. Tehát teret kellene biztosítani neki. Ám a másik feltevés esetében visszatérne a külügyminisztérium 1940 óta folyamatban levő tervéhez: Észak-Afrikát a helyi hatóságok közreműködésével szerezni meg és de Gaulle-t távol tartani a hadműveletől. Valóban, hamarosan tapasztaltuk amerikai szövetségeseinknek ezt az irányunkban tanúsított váltakozó kettős magatartását.

1942 májusának utolján a közeledés felé hajlottak. Május 21-én derék londoni nagykövetük, John Winant hivatalosan kikérte a véleményemet a La Manche-on át történő támadás kilátásairól, a mi közvetlen szerepünkről az offenzívában, és következésképpen a kapcsolatokról, amelyeket meg kell majd teremteni a Francia Nemzeti Bizottság és a szövetséges kormányok közt. Június 1-én a nagykövet újabb eszmecserére kért. Ezúttal Eden is jelen volt: az angolok ugyanis ragaszkodtak a megbeszélésen való részvételhez. Június 29-én Eden négyszemközt értekezett velem az elismerés kérdéséről, becsületes alkuszként terjesztve elém a washingtoni kormány ajánlatát. Másnap Plevennel együtt újabb megbeszélést folytattam az Egyesült Államok nagykövetével. Eközben Churchill, aki stratégiai elvek tárgyalása céljából Washingtonban tartózkodott, arra ösztökélte az elnököt, hogy lépjen velem valamiféle látszólagos megegyezésre.

A megbeszélések eredményeként július 9-én az amerikai külügyminisztérium egy általam előzőleg jóváhagyott emlékiratot intézett hozzám. Az ok-

mány, amelyet a bevezetés szerint „de Gaulle tábornok örömmel vett tudomásul . . .", megállapította, hogy: „Az Egyesült Államok kormánya és a Francia Nemzeti Bizottság bizonyos övezetekben már szorosan együttműködik . . . s az együttműködés hatékonyabbá tétele végett az Egyesült Államok Stark tengernagyot jelöli ki kormánya képviseletében a háború folytatásával kapcsolatos valamennyi ügynek a Francia Nemzeti Bizottsággal való megtárgyalására . . .; az Egyesült Államok kormánya elismeri de Gaulle tábornok hozzájárulásával a Francia Nemzeti Bizottság arra irányuló erőfeszítéseit, hogy Franciaországnak és intézményeinek hagyományos szellemét ébren tartsák . . .; közös céljainkat könnyebben valósítjuk meg, ha minden lehetséges katonai segítséget és támogatást megadunk a Francia Nemzeti Bizottságnak, a tengelyhatalmakkal szembeni francia ellenállás jelképének."

Négy nap múlva egy nyilvános nyilatkozatban az angolok is elmélyítették a velünk való kapcsolataikat. Elfogadták, hogy a francia felszabadítási mozgalom mostantól Harcoló Franciaország néven szerepeljen, s az angol kormány július 13-án elismerte, hogy „A Harcoló Franciaország mindazoknak a francia állampolgároknak, bárhol legyenek is, és mindazoknak a francia területeknek az összessége, akik és amelyek abból a célból szövetkeznek, hogy a közös ellenség ellen együttműködjenek a Szövetséges Nemzetekkel, és a Francia Nemzeti Bizottság ezeknek a francia állampolgároknak és területeknek érdekeit képviseli az Egyesült Királyságnál." Ha a szavaknak hinni lehet, e nyilatkozatból, legalábbis Anglia részéről, egyenesen következne a garancia, miszerint nem fog engem akadályozni sem abban, hogy fennhatóságomat érvényesítsem a francia anyaország és a gyarmatbirodalom részei felett, sem abban, hogy azokat a harcba visszatérítsem.

Egyéb lépések és intézkedések is arra mutattak, hogy a szövetségeseknél az eddiginél kedvezőbb fogadtatásra találtunk. Július 14-én a francia csapatok felett tartott ünnepi szemlémen Eisenhower tábornok és Stark tengernagy is megjelent. Ugyan ezen a napon, nemzeti ünnepünk alkalmából, Eden a rádióban jókívánságait fejezte ki a francia népnek és kijelentette: „Nem úgy szólok Önökhöz, mint barátainkhoz, hanem mint szövetségeseinkhez . . . Hála de Gaulle tábornok elhatározásának, Franciaország sohasem maradt távol a harcmezőktől . . . Anglia reménnyel és csodálattal telve figyelte, hogyan növekszik a francia nép ellenállása . . . A mi részünkről nem csupán ígéret, hogy Franciaország visszanyeri nagyságát és függetlenségét, hanem szükségesség is, mert enélkül hiábavaló lenne megkísérelni Európa ujjáépítését." Július 23-án az ismét Londonban tartózkodó Marshall tábornok és King tengernagy ezúttal találkozni kívánt velem. A találkozás meg is történt velük, valamint Arnolddal, Eisenhowerrel és Starkkal. A megbeszélés során az amerikai vezetőkkel közöltem álláspontunkat a második front megnyitásával és azzal az együttműködéssel kapcsolatban, amelyet Franciaország a határain belül és kívül nyújthat, továbbá a feltételekről, amelyeket a szövetségeseknek el kellene fogadniok, hogy köztük és köztünk kielégítő legyen az együttműködés.

Én természetesen a Nagy-Britanniából kiinduló közvetlen európai offenzíváért kardoskodtam. Semmi más hadművelet nem vezetne döntő eredmény-

re. Franciaország számára egyébként az a legelőnyösebb megoldás, amely megrövidítené az invázió megpróbáltatásait, és siettetné a nemzeti egység kialakulását: vagyis ha a harc az anyaország területén folyik. Vichy minden bizonnyal továbbra is engedelmeskedne a németeknek, de ezzel maradék tekintélyét is elvesztené. A németek várhatóan megszállnák a szabad zónát. De ekkor mindaz, ami félremagyarázható, tisztázódik, és az afrikai hadsereg és talán a hajóhad is felvenné a harcot, Franciaországban pedig sokan csatlakoznának az ellenálláshoz. Lehetőség nyílna a különböző francia fennhatóságokat egyetlen központi kormány alatt egyesíteni, s ily módon a belpolitikában megakadályozni a felforgatást, külföldön pedig biztosítani Franciaország tekintélyét.

Mindennek előfeltétele, hogy a szövetségeseket vissza ne szorítsák a tengerhez. Churchill-lel, Edennel, Winanttal, Marshall-lal stb. folytatott tárgyalásokon felsoroltam azokat a haderőket, amelyek nézetem szerint szükségesek a partraszálláshoz. Kifejtettem és megírtam: „A németek, a hálózatainktól kapott jelentések szerint, Franciaországban időszakonként változóan, 25, 26 vagy 27 hadosztályt állomásoztatnak. Németországból még körülbelül 15-öt vethetnek be. A szövetségesek tehát kezdetben körülbelül 40 hadosztállyal találják magukat szemben. Tekintetbe véve az angolszász csapatok nagy részének tapasztalatlanságát, és azt az előnyt, amelyet az ellenségnek a terep előzetes megszervezése jelent, kezdetben legalább 50 hadosztállyal, ebből 6 vagy 7 páncélossal kell rendelkeznünk. Azonfelül légi fölényünknek megsemmisítőnek kell lennie. Ha az offenzíva az ősz folyamán történik, a németek, akiknek hadereje mélyen bent Oroszországban lesz lekötve, nehezen tudnának kivonni onnan csapatokat. Azonfelül a szövetséges légiflottának és a francia ellenállásnak az ellenség összeköttetéseit támadó egyesült akciója, a Harcoló Franciaország »zöld tervének« alapján, francia területen a német tartalékátcsoportosításokban és a felszerelés szállításában jelentős nehézségeket okoz."

Kifejtettem a szövetséges vezetőknek, hogy mi Szabad Franciák is be tudunk vetni az előhadba egy keletről érkező hadosztályt, egy vegyes dandárt, amelyet Afrika egyenlítői részéből vonunk ki, továbbá rohamkülönítményeket és ejtőernyős osztagokat, négy repülő századot, és valamennyi rendelkezésünkre álló hadihajót meg teherszállítót. Egyébként már július elejétől kezdve kiadtam a szükséges utasításokat, hogy ezeket a különböző egységeket az esetlegesen szükségessé váló elszállításra tartsák készenlétben. Ezenfelül úgy számítottam, hogy mihelyt Franciaországban sikerült hídfőállást létesíteni, csapataink kiegészülnek a felszabadított országrész erőforrásaiból. Valószínűnek tartottam, hogy az Észak- és Nyugat-Afrikában felállítandó nyolc hadosztály és tizenöt repülő alakulat, valamint számos, jelenleg Toulonban, Alexandriában, Bizertában, Casablancában, Dakarban és Fort-de-France-ban veszteglő hajó néhány heti karbantartási munka után részt akar és tud venni egy második partraszállásban, amelyet a földközi-tengeri francia partvidéken és Olaszországban hajtanánk végre. Végül, abban a mértékben, ahogy a szövetségesek a hazai földön előrétörnek, a francia haderő egy harmadik lépcsőzetét állítaná fel, amelynek magvát a Titkos Hadsereg képezné. Július 21-én

jegyzéket intéztem Churchillhez, Marshall tábornokhoz és Moszkvához a harc különböző szakaszaiban a Franciaországtól várható katonai együttműködésről, és leszögeztem, ehhez milyen fegyver- és felszerelési szállítmányokat kérek a szövetségesektől.

Hamarosan kiderült azonban: az angolszászok ebben az esztendőben nem kockáztatják meg a franciaországi partraszállást. Tehát Észak-Afrikát tűzték ki célpontként, kizárva bennünket a részvételből. Számos tény valóban arra utalt, hogy az amerikaiak a Szabad Franciáknak nem akarták megengedni a Marokkó, Algéria, Tunisz elfoglalásában való jelenlétet. 1941 tavaszán kapcsolatainkat fenn tudtuk ott tartani, ám azóta minden közvetlen összeköttetésünk megszakadt ezekkel a területekkel. Küldötteink soha nem érkeztek meg rendeltetési helyükre. Soha nem kaptuk meg a hozzánk intézett jelentéseket, így Breuillac ezredesét Tuniszból, Luizet-ét Algériából, Lelong és Franck Brentano ezredesekét Marokkóból. Világos volt, hogy a szóban forgó esetekben a Washingtonból kiadott utasítást hajtották végre. De kerülő utak felhasználásával tisztában voltunk az Egyesült Államoknak mind helyben, mind Vichyben kifejtett erőfeszítéseivel is, amelyek együttműködők szerzésére irányultak.

Tudtuk, hogy Robert Murphy, az algíri főkonzul sugalmazta azt a „különleges" tevékenységet, amelyet az Egyesült Államok franciaországi nagykövetsége, konzulátusai és titkosszolgálatai kifejtettek. Az ügyes és határozott Murphy már régóta a felső körökben forgolódott, és meglehetősen hajlamos volt arra a hiedelemre, miszerint Franciaország egyet jelent azokkal az emberekkel, akikkel az esti vendégeskedéseken együtt ül a vacsoraasztalnál – Észak-Afrikában összeesküvést szervezett a partraszállás elősegítésére. Sőt megpróbált Vichyben is palotaforradalmat kirobbantani. Így aztán Murphy eleinte La Laurentie tábornokot támogatta, aki Párizsba visszatérve a kezébe akarta venni az ellenállás irányítását, hogy nyomást gyakorolhasson Pétain marsallra, és kormányra jusson. „És de Gaulle?" – kérdezték tőle. „Nos, majd amnesztiában részesítjük!" Murphy másrészt arra ösztönzött Weygand környezetéből néhány tisztet, hogy Weygand-t vigyék bele egy kormányellenes katonai lázadásba, és ily módon ő lépjen Laval helyére. Végül is, minthogy La Laurentie senkit sem bírt rá a csatlakozásra, és Weygand sem volt hajlandó fellázadni Pétain ellen, Murphy érintkezésbe lépett a fogságból megszökött Giraud tábornokkal, aki égett a vágytól, hogy ismét harcolhasson, s akit Murphy alkalmasnak tartott arra, hogy a helyszínre érve felkelésre bírja az afrikai hadsereget.

A magam részéről már korábban igyekeztem kapcsolatot teremteni Giraud tábornokkal. Még 1942 májusában egy sajtókonferencián a lehető legkedvezőbben nyilatkoztam róla. Júniusban és júliusban megbízottaim közül többen és többször is találkoztak vele, kifejezve azt a reményemet, hogy összefoghatnánk. Ez a kiváló katonai vezető, akit nagyra becsültem, 1940-ben, a 7. hadsereg élén nem tudott sikert aratni. Majd váratlanul kinevezték a szétvert 9. hadsereg parancsnokának, de az ellenség lerohanta, és foglyul ejtette, mielőtt még bármit tehetett volna. Ám feltételezhető volt, ha másfajta körülmények között nyílik alkalma a cselekvésre, kiköszörüli a balsors ejtette csor-

bát. Bámulatra méltó szökése egy német erődből* alkalmat adott neki a cselekvésre. Csatlakozása az ellenálláshoz nézetem szerint nagyon jelentős esemény lenne. Minthogy lényegesnek tartottam, hogy Észak-Afrika ismét visszatérjen a háborúba, úgy véltem, Giraud fontos szerepet tölthet be ebben a fordulatban, és kész voltam a lehetőségeimhez mérten segíteni őt, feltéve, ha magatartása mind Vichyvel, mind a külfölddel egyértelmű. Ezek után teljesen rendjén való lenne, ha a felszabadítási harcban ő venné át az újra egyesült francia hadsereg parancsnokságát. Megbízottaim ezeket a lehetőségeket kifejtették előtte. Reméltem, hogy valamilyen formában válaszolni fog, és titokban néhány elismerő szót intéz azokhoz, akik két esztendő óta magasra emelik a zászlót a hazáért az ellenséggel szemben. Ebből semmi sem lett. A Giraud tábornoknak tett kezdeményezéseimet csönd fogadta. Ám minthogy egyesekkel ugyanolyan bőbeszédű volt, mint amilyen szűkszavú velem, hamarosan megtudtam, mit forgat a fejében.

Ő a problémát merőben katonai jellegűnek látta. Elegendő, ha ismét jelentős francia haderő jelenik meg a csatatereken, s az összes többi kérdés mellékessé válik. Országunk tragédiájának erkölcsi és politikai oldalait másodlagosnak tekintette. Véleménye szerint az a puszta tény, hogy ő a nagyobb létszámú haderő parancsnoka, a hatalmat is nyomban megszerzi neki. Nem volt kétsége afelől, hogy katonai rangja és tekintélye egyúttal minden hadba vonuló és behívható egyén engedelmességét és a szövetséges vezérkarok tiszteletteljes együttműködését jelenti a számára. Mihelyt ő, mármint Giraud, a hadsereg és ennek következtében az ország élére kerül, a Marsallt nagyon tiszteletre méltó veteránként kezeli, akit szükség esetén talán ki is kell szabadítania, de akit csakis piedesztál illethet meg. Ami viszont de Gaulle tábornokot illeti, az egyebet nem tehet, mint hogy aláveti magát felettese parancsainak. Ily módon azzal a puszta ténnyel, hogy azonosul a katonai hierarchiával, helyreáll majd a nemzeti egység.

Giraud tábornok felfogása szünet nélkül nyugtalanított. Nem beszélve arról, hogy a hadsereg és a politika egymáshoz való viszonyáról már-már gyermekded felfogást képviselt, továbbá hogy ez nyilvánvalóan abból az illúzióból fakadt, amelyet az érdekelt a saját személyiségét illető természetes tekintélynek tulajdonított, én mindebben a nemzeti széthúzás és az idegen beavatkozás lehetséges csíráját is láttam. Ugyanis a francia ellenállás túlnyomó része bizonyára nem fogadna el csupán egy szép katonai pályafutáson alapuló kormányzó hatalmat. Másrészt Pétain is kétségkívül kárhoztatná. Végül pedig a szövetségesek, akik ezt a megalapozatlan kormányt a kezükben tartanák, hajlamosak lennének Franciaország kárára visszaélni a helyzettel.

Giraud tábornok valóban úgy vélte, hogy óriási előnyére lehet a szövetséges hatalmaknak. A Londonban hozzám befutó jelentések arról tájékoztattak, hogy volt egy saját partraszállási terve. Giraud szerint a hídfőállás már megvolt: mégpedig az úgynevezett „szabad övezet". Csakis az angolszászokon múlik, hogy a megbeszélt napon bevonuljanak oda; ő maga jócskán biztosítani fogja a partraszállás fedezését a fegyverszüneti hadsereggel,** amelynek át-

* A Szász-Svájcban levő Königsteinből.

** A Vichy-kormány parancsnoksága alatt maradt fegyveres erők az ún. „szabad" övezetben.

veszi a parancsnokságát, s amelyhez az ellenállás alakulatai is csatlakoznának. De az én nézetem szerint ennek a tervnek nem volt eshetősége a sikerre. Ha feltételezzük is, hogy a „szabad" övezet néhány egysége itt-ott, a Marsall parancsai és átkai ellenére, csatlakozna Giraud-hoz, ugyancsak kétséges, hogy ezek a szétszórt alakulatok nagyon szűkös fegyverzetükkel képesek lennének ellenállni a Wehrmacht rohamának és a Luftwaffe csapásainak. Azonfelül a szövetségesek sem fogadnák el a tervet, amely számukra a lehető legnagyobb kockázattal jár. A partraszállás és az utána következő műveletek sikere ugyanis nagyon jelentős légi- és tengeri flotta közreműködésétől függ, következésképpen nagyszámú és egymáshoz közel eső repülőterek és kikötők igénybevételétől. Nos, ha a szövetségesek Dél-Franciaországban vetik meg lábukat, anélkül, hogy előzetesen biztosították volna magukat Észak-Afrikában, csupán Gibraltár és Málta állna támaszpontként rendelkezésünkre, márpedig mindkét hely rettenetesen szűk, hiányosan felszerelt és sebezhető. Végül pedig, ha ezt a lehetőséget fogadnák el, mi lenne a szerepe a touloni flottának? Ez a jelen pillanatban csak Pétainnek és Darlannak engedelmeskedik. Nos, ha parancsaikat követi, és a legcsekélyebb mértékben is szembefordul a szövetségesekkel, a vállalkozás még kockázatosabbá válik.

Július hó végén már sejtettem, mit hoz a közeljövő. Jóllehet gondosan titkolták előttünk, mire készülnek, nagyon valószínűnek láttam, hogy az amerikaiak ebben az esztendőben csupán Észak-Afrika kézre kerítésére korlátozzák erőfeszítéseiket, és e tervbe az angolok szívesen beleegyeznek, s hogy a szövetségesek Giraud tábornokot fogják e hadműveletekben felhasználni, engem pedig távol tartanak az ügytől; következésképpen felszabadulásunknak ezek az előjátékai, jóllehet sok szempontból szerencsések a mi számunkra, a franciáknak mégis belső megpróbáltatásokat hoznak, amelyek újabb akadályokat gördítenek a nemzeti egység kialakítása elé.

Ilyen körülmények között úgy véltem, az én hivatásom csakis a franciák érdekeiért folyó játszma, minthogy mindegyik fél a saját játszmáját folytatja. Megítélésem szerint mindenekelőtt a Harcoló Franciaország összefogását kell megerősíteni, hogy minden viszontagság és a belenyugvás ellen erős bástya legyen. Szántszándékkal öltöttem magamra azt a merev és rideg magatartást, amelyet ez az összefogás megkíván. E folyamat szorgalmazására elhatároztam, hogy a várakozási idő alatt újra megtekintem a közel-keleti és afrikai Szabad Francia területeket, valamint a Levantéban és a Csádban állomásozó csapatainkat. A szövetségesek, akik májusban a második front megnyitására hivatkozva határozottan ellenezték ezt a tervet, s azóta is lebeszéltek róla, ezúttal nem kísérelték meg elutazásom megakadályozását. Viselkedésükből megértettem, hogy olyan hadműveletet készítenek elő, amelyből kihagynak. A mi birodalomrészünk és hadseregtöredékünk összetartó kötelékeinek szorosabbra fűzésével azonban siettetni akartam az ellenállás egységesítését Franciaországban. Minthogy André Philip nemrég érkezett meg Franciaországból, július 27-én kineveztem őt belügyi nemzetbiztossá azzal a feladattal, hogy Jean Moulin küldetését minden rendelkezésünkre álló felszereléssel, emberrel, propagandával támogassa. Egyidejűleg Jacques Soustelle-t tájékoztatási biztosnak neveztem ki. A „Harc", a „Felszabadítás" és a „Franc-Tireur" ve-

zetőit, Frenayt, d'Astier-t és Jean-Pierre Lévyt azzal a határozott céllal hívtam Londonba, hogy közös akcióra készítsem őket. Siettetni akartam a félkatonai jellegű alakulatok fúzióját, s e célból Delestraint tábornokot választottam ki a Titkos Hadsereg jövőbeli parancsnokául. Végül, nagyobb súlyt akarván adni szervezésünknek, neves embereket szólítottam fel a csatlakozásra, így Viénot-t, Massiglit, d'Astier de la Vigerie tábornokot, Cochet tábornokot stb. Passyra hárult a kapcsolatok teremtésének és irányításának a feladata, az összeköttetés Franciaország és Anglia között, hogy majd Afrikából és a Levantéből visszatérve mindenkinek a megfelelő szerepet kiosztthassam.

Augusztus 4-én indultam útnak; előzetesen találkoztam Churchill-lel és Edennel; szavaikból éreztem az enyhe zavart, és ez megerősítette abbéli meggyőződésemet, hogy a bennünket 1940 júniusa óta összekötő egyezménnyel ellentétes vállalkozásban vesznek részt. A Kairó felé szálló repülőgépen velem együtt utazott Averell Harriman, Roosevelt Moszkvába akkreditált nagykövete; ez a máskor nyílt és közlékeny diplomata most mintha súlyos titkot őrizne. Gibraltáron láttam a megkezdett hatalmas munkálatokat, és feltűnt a kormányzó, MacFarlane tábornok szibillai magatartása, aki más alkalmakkor oly közvetlen volt. Mindezek a jelek nem hagytak bennem kételyt afelől, hogy a szövetségesek a Földközi-tenger térségében hamarosan nagy fába vágják a fejszéjüket – de nélkülünk.

A légkör éppen olyan nyomasztó volt ott, mint a hőség. A 8. hadsereget ért csapás még ránehezedett a lelkekre. Bár Rommel előretörése már hat hete megtorpant, mégis El-Alameinnél volt, ahonnan páncélosai az első lendülettel két óra alatt elérhetik Alexandriát. Az angol államminisztériumban, nagykövetségen, vezérkarban nagy nyugtalansággal figyelték Faruk király és számos egyiptomi titkolódzó magatartását, ezek hajlandónak látszottak beilleszkedni a tengelyhatalmak esetleges győzelmét követő helyzetbe. Nahasz Pasa, a miniszterelnök, az angolok régi ellenlábasa ugyan mindkét fél előnyére megbékélt Angliával, és a kormányfői tisztséget is Sir Miles Lampson angol nagykövet meleg hangú ajánlására kapta meg a királytól, akit nemegyszer audienciára menet tankcsapat kísért a királyi palotába. Nahasz Pasa az előző évben azt mondta nekem: „Nekünk kettőnknek van egy közös vonásunk. Hazánkban mindkettőnknek többségünk van, de hatalmunk nincs." Ő most hatalomra került. De hol lesz ez a többség, ha olasz és német csapatok vonulnak fel a fővárosban?

Ami a brit főtiszteket illeti, Auchinleck tábornokot ugyanolyan nyugodtnak, egyszerűnek és őszintének találtam, mint régebben, a légierők marsallját, Teddert pedig katonai képessége teljében levő magabiztos egyéniségnek. De beosztottjaik között számosan kesereg tek és nyugtalankodtak, nagy változásokra számítottak a magas rangú katonák körében, a londoni parlament és sajtó bírálatai ingerelték őket, s kedvüket szegte az egyiptomiak barátságtalan viselkedése és megnyilvánulásai, akik például csak a Szabad Francia csapatokat tapsolták meg az utcán vagy a mozikban, és Kairóba érkeztem óta azt rebesgették, de Gaulle azért jött, hogy átvegye Levantéban a parancsnokságot. Igaz, kárpótlásként a parancsnokok és a vezérkarok láthatták, hogyan

özönlenek Egyiptomba az erős, kitűnő csapatok, a yitéz repülőrajok, a hatalmas mennyiségű felszerelés, amit a közelgő visszacsapásokhoz a londoni kormány bőkezűen küldött.

Amíg az angolok remény és mélabú közt hánykolódtak, a mieink valósággal ujjongtak. Bir Hakeim megerősítette az önbizalmukat. Ellátogattam hozzájuk. Augusztus 8-án és 11-én Larminat bemutatta őket. Az 1. könnyű hadosztály pazar díszszemléjén Koenig tábornoknak és másoknak, többek közt Amilakvari ezredesnek a Felszabadítási Kereszt kitüntetést adományoztam. A 2. könnyű hadosztályt, amelynek élén Cazaud állt, továbbá Rémy műszaki alakulatát is megszemléltem; csupa jól felszerelt és harcolni vágyó egység. Repülőink és ejtőernyőseink fölött is szemlét tartottam. Megpróbáltatásokban edzett együttes volt ez, s bizonyosra vettem, hogy minden körülmények közt kitartanak mellettem. A tetőtől talpig gépesített zászlóaljak, ütegek, páncélos egységek, szakszolgálatos alakulatok, és soraik között a különféle derék színes bőrű katonák, valamint a dicsőségért, a győzelemért eleve minden áldozatra kész tisztek, a perzselő augusztusi napfényben derűtől ragyogó sereg látványa bizakodással és büszkeséggel töltött el. Köztük és köztem láthatatlan kapcsolat teremtődött, a lelkek összhangja, ami örömet pezsdített fel bennünk, és lábunk alatt még a homok is ruganyossá vált. De midőn csapataink utolsó sorai elvonultak, felocsúdtam e káprázatból. Eszembe jutottak azok a francia katonák, tengerészek és pilóták, akiket másutt esztelen parancsok arra szántak, hogy a „gaulle-isták" és a szövetségesek ellen harcoljanak.

Kairói kirendeltségünkön felvettem a kapcsolatot a jelentős egyiptomi francia kolóniával, amelyben Benoist báró méltón képviselte Franciaországot. Neki és a vele együttműködő Vaux bárónak, René Filliolnak és Georges Gorse-nak köszönhető, hogy kulturális, vallási és gazdasági érdekeinknek addig is hatékony támasza volt, amíg az egyiptomi kormány el nem ismerte a Francia Nemzeti Bizottságot. Az egyiptomi sajtó és rádió kiküldöttünktől minden szükséges felvilágosítást megkapott. A franciák nagy része erkölcsileg támogatta. Benoist bárónak, akit Londonból állandóan és erősen segítettünk, sikerült a szuezi hajóforgalom francia jellegét is megtartania, jóllehet a Brit Admiralitás örömest vonta volna azt a saját fennhatósága alá. A tény az, hogy a háború egész tartama alatt franciák biztosították a csatorna működését, és ez fontos és elismerésre méltó segítséget nyújtott a szövetségeseknek, mert a keleti flották és hadseregek, valamint a Szíriába, Libanonba, Palesztinába és Transzjordániába szánt szállítmányok Port Saidon át haladtak, miközben a németek állandóan bombázták a karavánokat és a zsilipeket. El is mentem Izmailiába, hogy elismerésemet fejezzem ki a csatornán szolgálatot teljesítőknek, és megtekintettem azt a kis szobát, ahonnét annak idején Lesseps irányította az e háborúban oly létfontosságúvá vált csatorna munkálatait.

Miközben a helybeli Szabad Franciáknak megadtam a kellő ösztönzést, angol szövetségeseinkkel rátértem a minket elválasztó kérdések megtárgyalására. Churchill éppen Kairóban volt. Augusztus 7-én együtt ebédeltünk.

– Azért jöttem, hogy újjászervezzem a parancsnokságot – mondta. – Egyidejűleg azt is megvizsgálom, hogyan állnak Szíriára vonatkozó vitáink. Az-

tán Moszkvába megyek. Láthatja, hogy az utazásom igen fontos, és elég sok gonddal jár.

Én így feleltem:

– Semmi kétség, hogy mindhárom súlyos kérdés. Az első csakis önre tartozik. A másodikkal, amely engem érint, és a harmadikkal kapcsolatosan, amely főként Sztálint, akihez ön nyilván azért utazik, hogy bejelentse: a második frontot nem nyitják meg ebben az évben – megértem az aggodalmait. De könnyen fölébük kerekedhet, mihelyt lelkiismerete semmit sem vethet a saját szemére.

– Vegye tudomásul, hogy az én lelkiismeretem készséges szolgáló, mindig jól kijövök vele – dünnyögte Churchill.

Csakugyan megállapíthattam, hogy Anglia továbbra is gátlások nélkül kezelte a szíriai kérdést. Augusztus 8-án találkoztam Caseyvel, aki ausztráliai létére államminiszteri tisztséget viselt a londoni kormányban, és ebben a minőségében a brit ügyek összehangolásával bízták meg Keleten. Ő rögtön a választásokra terelte a szót, mert szerinte ez sürgetően fontos a közel-keleti országokban. Úgy véltem, kötelességem, hogy azonnal kifejtsem álláspontomat ennek a rokonszenves miniszternek: „A Francia Nemzeti Bizottság úgy döntött, hogy ebben az évben sem Szíriában, sem Libanonban nem lesz választás, mert a megbízott kormány nem szándékozik urnákhoz bocsátani a lakosságot, amíg Rommel Alexandria előtt van. Vajon szavaznak-e Egyiptomban, Irakban, Transzjordániában?"

Majd támadásba kezdve felsoroltam az államminiszternek a sérelmeket, amelyeket Angliának az érvényes egyezmények ellenére folytatott politikája keltett bennünk. És levontam belőle az előzetesen már gyakran kifejtett következtetésemet: „Tény, hogy a világnak ebben a részében önök jelenleg nálunk sokkal erősebbek. Tekintettel a mi legyengülésünkre, és számolva a közeljövőben egymást követő válságokkal Madagaszkárban, Észak-Afrikában és idővel majd az anyaországban is, amelyek szaporítani fogják jelenlegi gondjainkat, önök a Közel-Kelet elhagyására kényszeríthetnek bennünket. Ám ezt a célt csakis úgy érhetik el, ha szítják az arabok idegengyűlöletét, és szövetségeseik rovására visszaélnek erőfölényükkel. Az eredmény az önök számára: egyre bizonytalanabb pozíció Keleten, és az önökkel szemben támadó kitörölhetetlen sérelem a francia népben." Casey zavartan hangoztatta jó szándékait, de közben egyre hajtogatta a „magas rendű felelősséget, amelyet Nagy-Britannia ebben a térségben magára vállal". Ám sem ezen a napon, sem augusztus 11-én, amikor ismét találkoztunk, többé nem hozta szóba a választásokat.

Smuts marsall, a Dél-afrikai Unió miniszterelnöke szintén Kairóban tartózkodott. A transvaali függetlenség hőse, ez a kitűnő és vonzó, de kissé különös egyéniség, akiből a brit nemzetközösség egyik tagállamának kormányfője lett, ez az angol tábornoki egyenruhát viselő búr, éleslátása folytán fölényesen ismerte a háború valamennyi problémáját. Bár országának fővárosa, Pretoria a lehető legfélreesőbb helyen volt, és jóllehet, hogy hazája, ahol fehérek és négerek vegyesen, de elkülönülve élnek, a végletes faji problémák színtere, és saját magának is hatalmas ellenzékkel kellett küszködnie, Smutsnak határozott befolyása volt a londoni vezetőkre. Ezt a kiváltságot nem csupán annak

köszönhette, hogy az angolok szemében ő testesítette meg hódításuk sikerét, hanem Churchill barátságának is, aki a hajdani harcok idején* néhány hónapra a foglya lett, és felhasználta ezt az alkalmat, hogy örökre magához láncolja.

Az Unió miniszterelnöke kifejtette nekem, mennyire nagyra becsüli a Harcoló Franciaországot. „Ha ön, de Gaulle, nem bírja csatlakozásra Francia Közép-Afrikát, én nem tarthattam volna Dél-Afrikát. Ugyanis ha a kapituláció szelleme diadalmaskodik Brazzaville-ben, a Belga Kongó sem állt volna ellen, s ettől kezdve nálunk is bizonyára azok kerekedtek volna felül, akik ellenzik az Anglia oldalán viselt háborút, és a tengelyhatalmakkal való együttműködés hívei. Német hegemónia érvényesült volna Algírtól le egészen Fokföldig. Ha csupán csádbeli és kongói akcióját tekintem, akkor is nagy szolgálatot tett koalíciónknak. Mindannyiunk számára lényegbevágó, hogy az on hatalma a francia gyarmatbirodalomban minél széles körűbbé váljék, es remélhetően hamarosan magában Franciaországban is." Köszönetemet fejeztem ki Smuts marsallnak a jóleső értékelésért, de tudtára adtam, hogy egyes szövetségesek szemmel láthatóan nem osztják mindenben a nézetét. Bizonyítékként először az angolok szíriai és libanoni akcióit, majd a Madagaszkárban történteket soroltam fel, végül pedig az angolszászok küszöbönálló észak-afrikai vállalkozását említettem, ahol olyan kormányzatot kísérelnek létrehozni, amelyben nekem semmi szerep se jut.

Smuts elismerte, hogy ezek a tények jogosan sértik a Szabad Franciaországot. De hozzáfűzte: „Ez a bántó eljárás szükségszerűen epizódszerű. Az amerikaiak kezdetben mindig tévednek. De mihelyt rájönnek tévedésükre, levonják belőle a ' övetkeztetést. Ami az angolokat illeti, az ő magatartásukban két különböző szempont játszik közre: az egyik a rutiné, amelyet a hivatalok, a bizottságok és a vezérkarok tartanak fenn, a másik a hosszú távlatoké, ezt időnként egy-egy államférfi képviseli – jelenleg Churchill –, s a nép akarata támogatja. Az első szempont ön ellen fordul. De higgye el nekem, hogy a második kedvez önnek, és végső soron ez diadalmaskodik."

Minthogy rátértünk a Madagaszkáron felmerült gyakorlati kérdésekre, Smuts azt mondta: az angolok még mindig azt a képtelen illúziót hajszolják, hogy megegyeznek a Vichynek engedelmeskedő kormányzóval, de midőn szertefoszlik ez az ábrándjuk, folytatják a Diégo-Suarez bevétele után megszakított hadműveleteket, megpróbálnak a szigeten saját közvetlen irányításukkal működő közigazgatást létesíteni, és végül is átadják az egészet a Francia Nemzeti Bizottságnak; ő, Smuts, ezt a megoldást ajánlotta az első naptól kezdve. Értésemre adta, hogy a velem folytatott játszmában a britek értékes aduként tartogatják a beleegyezésüket egy adott időpontra, amikor majd a Lotharingiai Kereszt loboghat Madagaszkáron. London ily módon kárpótlást adhat a Harcoló Franciaországnak a szövetséges politika más téren okozott kellemetlenkedéseiért. Végezetül Smuts marsall szavát adta: Dél-Afrika Fran-

* A második angol–búr háborúban, amely 1914 októberében kitört angolellenes lázadással kezdődött. Smuts és az unionista pártok a dominium nemzetközösségi tagállammá történő átalakítását követelték. 1917-ben ért véget, amikor is Smuts kiegyezett Londonnal.

ciaországnak Madagaszkárból bármi módon történő kisemmizéséhez nem fog segédkezet nyújtani, sőt Londont arra ösztönzi, hogy a szigetet de Gaulle vonja fennhatósága alá. Meg kell jegyezni, hogy Pretoriában a tettek megfeleltek ennek a kijelentésnek.

Augusztus 12-én Bejrútba utaztam. Szíriában és Libanonban egy hónapot akartam tölteni, hogy kézbe vegyem az ügyeket és az embereket, szorosabbra fűzzem a kapcsolatokat a kormányokkal és az irányító körökkel, kedvezőre hangoljam a lakosság érzéseit, tényszerűen igazoljam és a lelkekbe belevéssem Franciaország vezető szerepét. Ebből a szempontból a fogadtatás, amelyben az ország részesített, ragyogó bizonyíték volt. Amikor megérkeztem Bejrútba, Alfred Naccache libanoni elnök oldalán haladva, nagyszabású tömegfelvonulás fogadott. Ugyanez történt Bekaában, Dél-Libanonban, főként pedig Saïdában és a maronita* hegyilakók között, akik tömegestől jöttek Bekerbébe, a patriarchájukhoz, akit meglátogattam. Catroux tábornok kíséretében bejártam az immár békés és hozzánk hűséges Haurant. Majd a Djebel Druze, ez a minden szempontból forrongó terület következett. Sueidában, a druz csapatok szemléje után a Francia Házban fogadtam a hivatalok vezetőit és az előkelőségeket, majd a Szerájban** valamennyi járás küldötteinek lelkes és festői tömegét. A szónokok viharos éljenzések közepette biztosítottak a lakosság ragaszkodásáról, holott már jó néhány esetben korántsem bántak ilyen jól a franciákkal.

El-Taggedin sejk, a szíriai köztársaság elnöke oldalán vonultam be Damaszkuszba, olyan forró lelkesedés közepette, amilyet ritkán látott ez a város. Az államfő és a kormány hivatalos fogadásán, valamint az alkotmányos testületeknek, a különböző vallások főpapjainak, valamennyi frakció és szakma képviselőinek nálam tett látogatásaiból megállapíthattam, hogy az újkeletű köztársaság mennyire megszilárdult szép fővárosában. Innen Palmyre-ba vitt utam, ahol a beduin törzsek tisztelegtek előttem. Majd az Eufrátesz antik és mégis új vidékét jártam be. Deir-ez-Zorban, akárcsak másutt, a politikai, közigazgatási és gazdasági helyzetet nem lehetett összehasonlítani azzal, amelyet közvetlenül az 1941. esztendei lesújtó harcok után tapasztaltam. Aleppóban, az északi térségnek ebben a nagyvárosában, ahol századok óta keverednek Kisázsia néprajzi, vallási és kereskedelmi áramlatai, rokonszenvtüntetésekkel vettek körül. Majd az alauiták földje adta tiszteletemre lelkes tanújelét Franciaország iránti hagyományos barátságának. Ez a baráti érzés, amelyről az egykori elnök, Hasem-Bey-el-Atasszi tett elsősorban tanúbizonyságot, Homs és Hama városában nyilvánult meg a leglátványosabban, holott ezt a két várost tartották mindig is az iszlám és a szíriai gyanakvás fellegvárának. Visszautamban Tripoli és Batroun a megindító bizalom tanújeleit fejezte ki előttem.

A lakosság rokonszenvtüntetései mögött azonban előbukkantak a francia mandátumra háruló kötelezettségek. Nem lehetett tűrni, hogy egyre csak hazám viselje a kötelezettségek terheit azokon a területeken, amelyek nem vol-

* Szír katolikus szekta tagjai. Szt. Maron követői. Libanonban élnek, Damaszkusz és Aleppó környékén. Szétszórt közösségeik megtalálhatók Palesztinában és Egyiptomban.

** Szír parlament.

tak az övéi, s amelyekre a szerződések értelmében tilos volt jogot formálnia. Másrészt kétségtelen volt, hogy a szíriai és a libanoni vezető rétegek, bármennyire megoszlottak is más kérdésekben, egyöntetűen a függetlenségre törekedtek, aminek előmozdítására Franciaország már régóta elkötelezte magát, s amit magam is ünnepélyesen megígértem. Oly erős volt ez a vágy, hogy esztelenség lett volna szembeszállni vele. Kétségtelen, hogy a gazdasági, diplomáciai és kulturális érdekeket, amelyek számos nemzedék óta Franciaországnak a Közel-Keleten osztályrészül jutottak, meg kellett védeni. De ez a feladat összeegyeztethetőnek látszott az érintett államok függetlenségével.

Ám azért Damaszkuszban és Bejrútban mégsem szándékoztunk egy csapásra feladni mandátumunkat. Hiszen ha beleegyezünk is, helyünket stratégiai szükségességekre hivatkozva az angolok foglalnák el. Egyébként úgy vélekedtem, jogom sincs a mandátum felmondására. Ebben a kérdésben, mint egyebekben is, számadással tartoztam hazámnak; az a nemzetközi felelősség pedig, amelyet Franciaország mint felhatalmazott, elvállalt, csak a megbízókkal* történt közös megegyezés alapján számolható fel, ám ennek megvalósítását a körülmények akkor akadályozták. A fentiekből adódóan a damaszkuszi és a bejrúti kormányokra ruháztuk azokat a hatásköröket, amelyekről már a háborús állapotban lemondhattunk, de közben elhatároztuk, mihelyt Rommelt visszaszorították, választások útján teremtünk kellő alapot a közhatalomnak, kötelezettséget vállalunk, midőn arra lehetőség nyílik, nemzetközi jogilag is érvényre juttatni a független kormányzatot, ám pillanatnyilag nem mondhattam le Franciaországnak Szíria és Libanon feletti fennhatóságáról. Bármilyen kötelezettséget vállalunk, midőn arra lehetőség nyílik, nemzetközi jogilag is bizonyosak lehettünk benne, hogy a szükséges átmenetet súlyosabb zökkenők nélkül valósítjuk meg, hacsak számításainkat Anglia nem húzza keresztül.

Csakhogy alaposan és jól keresztülhúzta őket. Spears valósággal ostrom alá vette Naccache-t, nyíltan lázította ellenfeleit, sőt az elnök megfenyegetésétől sem riadt vissza, mert egyes miniszterei nem tetszettek az angoloknak, vagy mert nem vállalkozott a libanoni választások azonnali elrendelésére. Másrészt az angolok nyomására, akik az összes külföldi árucsereforgalom megszakításával fenyegetőztek, Catroux ráállt, hogy bevegye őket a francia–szíriai–libanoni gabonahivatalba. Ők ezt a hivatal működésének akadályozására és a damaszkuszi vezető körök ellenünk hangolására használták fel. Semmibe véve a mi előjogunkat, átvették a haifa–tripoli vasútvonal megépítését és tulajdonjogát. Minthogy Tripoli mellett az Irak-Petroleum olajvezeték végtorkolatánál a francia hatóságok egy olajfinomítót üzemeltettek, és ez lehetővé tette, hogy a Franciaországot megillető kőolajrészesedésre alapozva a Közel-Keletre petróleumot küldhessünk, az angolok minden úton-módon azon mesterkedtek, hogy bezárják a francia olajfinomítót, mert akkor mi és a közel-keleti országok e téren is teljes mértékben tőlük függő helyzetbe kerülnénk. Végül pedig az 1941. március 19-én velük kötött gazdasági egyezmény-

* Utalás a Népszövetség 1936-os határozatára, amely a Közel-Keleten egymással vetélkedő Anglia és Franciaország között a Népszövetség garantálta mandátumos módszerrel osztotta fel az 1918-ig a Török Birodalomhoz tartozó államokat.

re hivatkozva – ennek értelmében ugyanis kincstáruk a mi közköltségeink egy részét hitel formájában folyósította – a hitelek szíriai és libanoni felhasználását, tágabb értelemben pedig a damaszkuszi és bejrúti kormányok költségvetését is ellenőrizni akarták. Szövetségeseink egyenruhába bújtatott ügynökei nap nap után minden területen unos-untalan illetéktelenül beavatkoztak ügyeinkbe.

Szilárdan elhatároztam, hogy küzdeni fogok e fojtogatás ellen, és ha úgy fordulna a sors, hogy közben mi elpusztulnánk, oly módon rendezem el a dolgokat, hogy ezek a visszaélések napvilágra kerüljenek. Miután a helyszínen győződhettem meg az ügyek állásáról, augusztus 14-én határozott hangú tiltakozást intéztem Churchillhez.

„A francia mandátum alatt levő közel-keleti országokban való tartózkodásom kezdetétől fogva sajnálattal állapítottam meg, hogy a brit kormány és a Francia Nemzeti Bizottság között Szíriára és Libanonra vonatkozó megállapodások sérelmeket szenvednek ... A brit kormányt képviselő személyek állandó beavatkozásai ... sem Nagy-Britannia politikájának önzetlenségével Szíriában és Libanonban, sem Franciaország pozíciójának tiszteletben tartásával, sem a mandátumos rendszerrel nem egyeztethetők össze. Azonfelül az intervenciók és a nyomukban fellépő visszahatások az egész arab világ lakosságában azt a gondolatot ébresztik itt, hogy az egymással szövetséges Nagy-Britannia és a Harcoló Franciaország között súlyos nézeteltérések bomlasztják a jó viszonyt. Kénytelen vagyok arra kérni önt, hogy ezekben az országokban az egyezményeknek, amelyekben megállapodtunk, szerezzen ismét érvényt ..."

Az angol miniszterelnök moszkvai tartózkodása alatt kapta meg tiltakozásomat. Augusztus 23-án, útban London felé, Kairóból válaszolt. „Semmiképpen se törekszünk megrendíteni Franciaország helyzetét a Közel-Keleten ... Teljes mértékben elismerjük, hogy politikai téren a kezdeményezés továbbra is a francia hatóságokat illeti meg ... Fenntartás nélkül magunkévá tesszük azt a nézetet, hogy a mandátumnak technikai okokból jelenleg nem lehet véget vetni ..." Ám miután Churchill megadta az illő tiszteletet a megkötött egyezménynek, nyomban át is hágta azt, szokása szerint azokra az egyoldalú igényekre hivatkozott, amelyekkel Nagy-Britannia kérkedett: „Szíria és Libanon életbevágóan fontos hadműveletek térségének a része, így hát valamennyi esemény, amely ebben a zónában történik, közvetlenül vagy közvetve a mi katonai érdekeinket érinti ... Mi szavatoltuk Catroux proklamációját az államok függetlenségéről, és őrködünk afelett, hogy garanciánk valóban hatásos legyen. Az alsóházban szeptember 9-én tartott beszédemben leszögeztem, hogy a Szabad Franciák pozíciója Szíriában nem lehet ugyanaz, mint amelyet előzetesen Vichy élvezett ..." Churchill összegezésül szándékosan semmitmondó megnyugtatással végezte: „Teljes mértékben megértem a szoros együttműködés fontosságát mindkettőnk közel-keleti megbízottai közt ... Közös célunk az ellenség leverése ..."

Felkészültem rá, hogy az angolok burkolt formában megtagadják a politikájuk megváltoztatását. De elhatároztam: véget vetek annak a köntörfalazásnak, amellyel ez a politika álcázni próbálta magát. Ezen felül, a továbbiakra

gondolva, jónak láttam kompromisszumot kizáró álláspontra helyezkedni. Újból táviratoztam Churchillnek: „Nincs módomban elfogadni önnek azt a nézetét, miszerint a brit megbízottak politikai beavatkozásai a Közel-Keleten összeegyeztethetőek az angol kormánynak azzal az ígéretével, hogy tiszteletben tartja Franciaország pozícióját és mandátumát... Azonfelül az a francia–angol vetélkedés, amely itt az ön megbízottainak beavatkozásai és presszziója nyomán támadt, árt a szövetségesek háborús erőfeszítéseinek... Határozottan kérem, vegye ismét fontolóra ezt a sürgős és lényeges ügyet."

E szavakkal nem is annyira a jelenre tettem a tétet, hiszen ez kevés lehetőséget kínált a vita sikeres folytatására, hanem a jövendőre, amikor Franciaországnak talán módja lesz a vita újrakezdéséhez, feltéve, ha szószólói elég szilárdak lesznek, és nem a lemondást választják. Annál is inkább ezt kellett tennem, mert egyidejűleg hasonló természetű visszaéléseket követtek el Madagaszkárban, holnap pedig majd Észak-Afrikában fognak ilyesmit művelni, mígnem egy napon Párizsban kerül rájuk a sor. Az eljövendő visszaéléseknek csakis úgy vethetünk gátat, ha szembeszállunk a jelen visszaéléseivel. Akármilyen kifosztottak vagyunk is, semmi okunk sincs, hogy mindent lenyeljünk. Így hát szükségesnek láttam tájékoztatni az Egyesült Államokat és Oroszországot. Ha kellő nyomatékkal felvilágosított kormányaik ennek ellenére sem tesznek semmit az angolok visszakoztatására, a disputa legalább világméretekben visszhangzik.

Augusztus 16-án meglátogatott a kitűnő Gwynn, az Egyesült Államok főkonzula: az új fordulat hírére jött, és meglehetősen nyugtalan volt. Egyetlen szóval sem csillapítottam aggodalmát. Augusztus 24-én magamhoz kérettem. s átadtam neki egy jegyzéket, amely a kormányának szólt. Az irat kifejtette az ügy lényegét és a belőle származható kockázatokat. Gwynn másnap ismét felkeresett. Átnyújtott egy táviratot, amelyet Cordell Hull intézett John Winanthoz, az Egyesült Államok londoni nagykövetéhez, megbízva, hogy a kérdést határozott formában vesse fel az angoloknak. Én pontosan ezt óhajtottam. A külügyminiszter ezt közölte a nagykövettel: „Teljes mértékben tudatában vagyunk a helyzet komolyságának... Úgy látszik, hogy a bejrúti angol követ (Spears) feladatát enyhén szólva sokkal tágabban értelmezte, mint ahogy az egy külhatalom diplomatája részéről szokásos... Kérem, vizsgálja meg ezt az ügyet ismét Edennel együtt... Kormányunk nem foglalhat el közönyös álláspontot olyan vitás ügyben, amely közös háborús erőfeszítéseket érint."

Másrészt Cordell Hull megbízta Gwynn főkonzult, hogy „fejezze ki köszönetét de Gaulle tábornoknak az alapos tájékoztatásért". Ám, minthogy a levél nem nélkülözhette az epés megjegyzést, kérte Gwynnt, „hasonló nyíltsággal szögezze le: az Egyesült Államok mint a közös harcban részt vevő nemzet, nagy fontosságot tulajdonít a Szíriának és Libanonnak adott ígéret pontos betartásának..."

Dejean közben Londonban beszámolt vitáinkról Bogomolovnak, és értesítette moszkvai kirendeltségünket. Szeptember 11-én a szovjet nagykövet kijelentette Dejeannak: kormánya lehetőségeihez képest hajlandó segédkezet nyújtani nekünk.

Annál is kevesebb hajlandóságot éreztem a kíméleteskedésre, mert már

pontosan ismertem az angolszászoknak Észak-Afrikát érintő elhatározásait. A szövetségesek persze mit sem közöltek terveikből. Ellenkezőleg, akik azok előkészítésével foglalkoztak, egytől egyig továbbra is teljes hallgatásba burkolóztak. Pedig ez az összeesküvő módszer nemcsak kínosan érintett bennünket, de ráadásul fölösleges is volt, hiszen Amerikából, Angliából, Franciaországból özönlöttek a híradások. Az egész világ morajlott, miközben mindaz, ami Keleten látható volt, egy afrikai hadjárat előkészítésére vallott. Churchill Kairón átutazóban Alexander tábornokot nevezte ki főparancsnoknak, Montgomeryt pedig a 8. hadsereg élére állította. Nagy-Britanniából továbbra is nagyszámú erősítés, főként páncélos egységek érkeztek. Tedder, a légierők parancsnoka sok gépet kapott. Mindez hatalmas, de egyáltalán nem Európát érintő tervekre vallott.

Augusztus 27-én már a következőket jelenthettem londoni megbízottainknak: „Az Egyesült Államok elhatározta, hogy csapatokat szállít partra Francia Észak-Afrikában ... A műveletet össze fogják kapcsolni a közeli időben várható egyiptomi angol offenzívával. Az amerikaiak, felhasználva ellenállóink jóhiszeműségét, az adott helyszínen szereztek segítőtársakat, és elhitetik velük, hogy velünk egyetértésben cselekszenek ... Pétain marsall a bekövetkező helyzetben bizonyára azt a parancsot fogja kiadni, hogy Észak-Afrikában a franciák harcoljanak a szövetségesek ellen. Ez az összeütközés a németeknek ürügyül szolgálna csapataik bevonultatásához ..." És hozzáfűztem: „Az amerikaiak először úgy vélték, képesek lesznek még ebben az évben megnyitni a második frontot Franciaországban. E célból szükségük lévén ránk, a július 9-i memorandumukban lefektetett elveket követték. Tervük most megváltozott."

Ettől fogva minden világos volt. A szövetségesek stratégiája szilárdan meg volt határozva. Ami pedig a politikájukat illeti, az a szent önzésen alapult. Így tehát még kevésbé állt szándékomban, mint azelőtt, hitelt adni azoknak az eszmei formuláknak, amelyekkel ezt a politikát palástolni igyekeztek. Hogyan vehettem volna komolyan Washington látványos aggályoskodását, amikor azt hangoztatta: de Gaulle tábornokot azért tartja távol az ügyektől, hogy a franciák, midőn eljön az ideje, szabadon választhassák meg kormányukat, ám ugyanez a Washington hivatalos kapcsolatokat tartott fenn a vichyi diktatúrával, s kész volt egyezkedni bárkivel, aki az amerikai csapatoknak szabad utat nyit Észak-Afrikában. Hogyan hittem volna Londonnak az arabok függetlenségi jogára vonatkozó kijelentései őszinteségében, amivel a közelkeleti francia mandátumokba történő beavatkozását indokolja, miközben az angolok ugyanabban az időben börtönözték be Indiában Gandhit és Nehrut, Irakban kemény kézzel sújtottak le Rasid Ali híveire, s Egyiptomban Faruk királynak megszabták kormánya összeállítását. Nos hát! a jelenben és a jövőben számomra csakis Franciaország érdekei lehetnek a mérvadóak.

Casey úgy vélte, hogy a történtek után véleményt kell nyilvánítania. De bármilyen jó szándék vezette is, eljárásmódja meghiúsította az ügyek elrendezését. Augusztus 29-én „őszinte eszmecserét" indítványozott nekem, hogy mindkét ország érdekében kielégítőbb kapcsolatok alakuljanak ki; s ezt írta: „úgy vélem, hogy ezek a kapcsolatok mind Szíriában, mind Libanonban kri-

tikus ponthoz értek". Sajnos, az angol államminiszter kötelességének tartotta még hozzáfűzni: „Arra kérem, keressen fel engem Kairóban ... Ha ez a találkozás nem jön létre, kénytelen leszek a miniszterelnök úr elé terjeszteni az ügyet, úgy, ahogy én ítélem meg." Levelének kifejezései a következő válaszra késztettek: „Hajlandó vagyok megvitatni ezeket a súlyos ügyeket, de Bejrútban, minthogy amidőn Kairóban két ízben szerencsém volt meglátogatni, nem sikerült megegyezésre jutnunk ..."

Ekkor ismét Churchill vette kezébe az intézkedést. Augusztus 31-én azt táviratozta nekem Londonból: a helyzetet, hozzám hasonlóan veszélyesnek tartja ... és nézete szerint elengedhetetlenül szükséges, hogy a lehető legrövidebb időn belül megvitassa velém ... kér, hogy minél hamarabb térjek vissza Londonba; tudassam vele, mikorra várhat.

Nem tehettem egyebet, mint hogy „köszönetemet fejezzem ki az angol miniszterelnöknek a megtisztelő meghívásért ...", és közöljem: „mihelyt lehetséges, Londonba fogok utazni, de a jelenlegi helyzet nem engedi meg, hogy eltávozzam a Közel-Keletről ..." és megismételtem: „mindenesetre, akár a mai napon is, kész vagyok az ügyről Bejrútban Casey miniszter úrral értekezni". Végül, szeptember 7-én, a végsőkig feszítve a húrt, Helleu nagykövet útján, aki Teheránból érkezett hozzám, sérelmeinket összefoglaló memorandumot terjesztettem Casey elé.

Miközben ily módon szítottam a vitát, az országon belül igyekeztem tisztázni az ügyeket. A két helyi kormánynál azt akartam elérni, hogy szilárdan töltse be hivatását, főként a pénzügyek és az élelmiszer-ellátás terén, ahol komoly nehézségek mutatkoztak. Másrészt szükséges volt leszögezni a választásokkal kapcsolatos szándékunkat. Naccache elnök és Taggedine sejk meglátogatott, az első szeptember 2-án, a másik szeptember 4-én. Teljes pompával fogadtam őket. Nem győzték kifejezésre juttatni jó szándékukat. Valóban, hivatásuk gyakorlásához erőt kaptak a francia hatóságok szilárdságától, és habozás nélkül fontolóra vették a költségvetés egyensúlyának helyreállítására, a gabonahivatal üzemeltetésére, a spekuláció letörésére alkalmas rendszabályok bevezetését. Velük és Catroux tábornokkal egyetértésben érvényben tartottam a Nemzeti Bizottságnak azt a határozatát, hogy a választásokra csak a jövő nyáron kerül sor. De akkor meg is történnek, hacsak a stratégiai helyzet kedvezőtlenre nem fordul.

Bejrúti tartózkodásom idején számos kapcsolatot teremtettem a Keleten dívó szokás szerint, ahol a közvélemény nem csupán ügyetlennek, hanem ildomtalannak is tartja azt a személyt, aki a mások véleményének meghallgatása és figyelmességek tanúsítása nélkül alkot ítéletet és hoz döntést. A Pinia palotát, ahol berendezkedtem, számos látogató kereste fel; valamennyi azt az óhaját fejezte ki, hogy hazájában a kormány teljes mértékben tegyen eleget kötelezettségeinek, de mindegyik egyfajta parktikularizmus apostola volt, ami a történelem kezdete óta megakadályozta a központi hatalom megvalósulását, s egytől egyig megerősítették meggyőződésemet, hogy Szíria és Libanon csak nyerhet, de semmit nem veszíthet Franciaország jelenlétével.

Ennek a jelenlétnek az előnyei ebben a két országban kétségtelenek voltak, és nem is vonta őket senki se kétségbe. Közművek, nagy munkálatok, oktatási

intézmények, kórházak, a franciák közreműködése tanácsadóként a közigazgatásban, az oktatásban, az igazságszolgáltatásban, a rendfenntartásban, a közmunkákban, és a szakmai, a szellemi, a családi kapcsolatok, amelyek a mieinket a szíriaiakhoz és a libanoniakhoz fűzik, ez az ezernyi szál mindkét részről azonos érdekből és rokonszenvből tevődött össze. A hivatalokban, iskolákban, egyletekben, kórházakban, amelyeket megtekintettem, mindenki úgy vélekedett, és azt mondta, hogy ezeket a kapcsolatokat fenn kell tartani, bármilyen alapokon nyugodjon is a jövendő politikai kapcsolat Párizs, Damaszkusz és Bejrút között.

Természetesen a katonai szervezésnek is a lehető leghatékonyabb ösztönzést igyekeztem adni. A tulajdonképpeni francia alakulatok legtöbb egysége ez időben Egyiptomban tartózkodott. Helyben csupán néhány különítményt tartottunk. A francia katonaságnak ez a nagyon alacsony létszáma egyébként azt bizonyítja, hogy a francia fennhatóságnak a nyers katonai erőn kívül más alapjai is voltak. Így hát az úgynevezett „speciális", vagyis szíriai és libanoni csapatokra hárult a feladat, hogy a két állam biztonságát megőrizzék. Ám ez a biztonság minden pillanatban kétségessé válhatott. A Wehrmacht ugyanis 1942 nyarutóján egészen a Kaukázus szívéig hatolt, az olasz–német sivatagi hadsereg pedig a Nílus deltáját fenyegette. Ha az ellenség akár az egyik, akár a másik hadszíntéren győz, Kisázsia nyitva áll előtte. Ezért nem szűntünk meg erőfeszítéseket kifejteni, hogy növeljük a Közel-Keleten a belső hadierő értékét.

Így alakultak meg a hadseregmagok; Szíria 9 zászlóalj gyalogságot, 1 lovas ezredet, 3 részben gépesített századot; Libanon 3 vadász zászlóaljat; s a két ország közösen 2 tüzér osztályt, 1 harckocsi zászlóaljat, továbbá hadmérnöki, szállítási és híradási egységeket állított fel. A Homsban levő katonaiskolából minden esztendőben jól kiképzett évfolyam került ki. Igaz, néhány francia tiszt közreműködött a speciális csapatok törzseiben. De soraikba érdemes bennszülött tisztek is kerültek, így a szíriai Znaim és Sisakli ezredes, vagy a libanoni Sehab és Naufal ezredes. A Dentztől visszaszerzett hadianyag lehetővé tette, hogy ezeket a csapatokat kellő fegyverzettel és felszereléssel lássuk el, s ezek lövegparkjának előállításáról és karbantartásáról Bejrút gondoskodott.

Megtisztelő kötelességemnek éreztem, hogy a szárazföldi erők Humbolt tábornok, a tengeri flotta Kolb-Bernard fregattkapitány, s a légierők Gence alezredes parancsnoksága alatt álló egységei és a Közel-Kelet védelmét biztosító francia, szíriai és libanoni egységek fölött szemlét tartsak. 25 000 főnyi hűséges katonaság védte a két államot az ellenség bármily rajtaütésétől, és a helyi csendőrséggel együtt fenntartotta a rendet az évezredek óta egymással engesztelhetetlenül szemben álló csoportokból kialakult országban, amelynek területe akkora, mint Franciaország harmadrésze, határvonala 2500 kilométer, szomszédos Irakkal, Transzjordániával és Palesztinával, s ahol egymást követték a zavargások. Az a tény, hogy a francia mandátum alatt álló Közel-Kelet a háborúnak ebben a szakaszában ilyen nyugodt maradt, és ennyire megbízható csapatok védték, jelentősen segítette a szövetségesek stratégiáját, mert Egyiptomban, Líbiában és Etiópiában harcoló seregeiknek nem okoztak gondot a hátországok, és a két francia mandátum befolyásolta a törökök ama

elhatározását, hogy továbbra is megtagadják a német csapatok átengedését, és az események felkavarta arab népeket is távol tartotta az ellenséges megmozdulásoktól.

Azonban bármily sok teendőm volt is utazásom folyamán, a problémák függőben maradtak. A légkört sikerült megváltoztatnom, fordítottam is egyet a kormányrúdon, s ily módon időt nyertünk. De hogyan érjek el további eredményeket, hiszen sem katonai, sem pénzbeli támogatást nem nyújthatok. Minden politika annyit ér, amennyit az eszközei. Keleten kétségkívül még inkább áll ez, mint másutt; végül is az erő fog dönteni, nem pedig az érvek.

Ezt a nézetemet egy tekintélyes amerikai látogatása is megerősítette. Wendell Wilkie keresett fel. Az 1940. évi novemberi választásokon ő volt a republikánus párt jelöltje Roosevelt ellenében. Roosevelt elnök most kifejezésre akarván juttatni, hogy a háború szent egységbe kovácsol, tegnapi ellenfelét menesztette, hogy világszerte tudakozódjék az események irányítóinál. Wendell Wilkie útban Sztálinhoz és Csang Kaj-sekhez, engedélyt kért, hogy ellátogathasson a Közel-Keletre. Szeptember 10-én érkezett, és vendégemként huszonnégy órát töltött Bejrútban.

Kérésére kifejtettem neki, milyen helyzetet teremt a franciák közel-keleti jelenléte. Ám Wendell Wilkie-nek, aki első ízben járt itt, már szemmel láthatóan kialakult véleménye volt mindenről. Washingtonba visszatérve az amerikai közvélemény sommásan ítélkező módszerével azt hangoztatta, hogy a bejrúti súrlódások csupán egyik epizódja a két, egyaránt gyűlöletes gyarmatosító hatalom vetélkedésének. A hazatérése után kiadott könyvében sem fukarkodott a személyemmel kapcsolatos gúnyolódó, rosszindulatú konformizmusával. Minthogy Bejrútban a főbiztos dolgozószobájában értekeztünk, amelyet de Martel régebben empire stílusú bútorokkal rendezett be, könyvében engem Napóleon majmolójaként ábrázolt. Minthogy a francia tisztek előírásos fehér nyári egyenruháját viseltem, ő ebben XIV. Lajos feltűnő utánzását látta. Minthogy egyik hívem „de Gaulle tábornok küldetéséről" beszélt, Wilkie meggyanúsított, hogy Jeanne d'Arcnak tartom magam. Ebből a szempontból Roosevelt ellenfele egyúttal az elnök tanítványa is volt.

Ám aznap, amikor az Egyesült Államok elnökének megbízottjával értekeztem, egy Franciaországgal kapcsolatos új esemény történt a napi politikában. Szeptember 10-ének hajnalán az angolok ismét akcióba léptek Madagaszkáron. Miután belátták, hogy öthónapi tárgyalás után Annet kormányzó-tábornoktól semmiféle komoly garanciát nem kaphatnak, és minden pillanatban várható volt, hogy Vichy szabad kezet ad a japánoknak a szigeten, és ez esetben a Laval-kormány megtiltja, hogy akadályokat gördítsenek elébük, ezért megelőzésként szövetségeseink elhatározták Madagaszkár elfoglalását.

Ezúttal sem vették igénybe a Szabad Francia csapatok közreműködését, de – ellentétben a Diégo-Suarez ellen intézett támadás körülményeivel – legalább a végrehajtás előtt értesítettek minket. Szeptember 7-én Eden értésére adta Plevennek és Dejeannak, hogy kormányát ingerültséggel tölti el az én közel-keleti magatartásom, és közölte velük: a Madagaszkáron hamarosan bekövetkező esemény megértést kíván egymástól. Szeptember 9-én magához kérette két nemzetbiztosomat, tudtukra adta, hogy „a brit csapatok másnap

partra szállnak Majungában, s mihelyt a hadművelet véget ér, kormányának határozott szándékában áll a Francia Nemzeti Bizottság Madagaszkár feletti hatáskörét elismerni, tehát kívánatos lenne, amint lehetséges, tárgyalásokat kezdeni velem, hogy ebben a kérdésben megegyezésre jussunk". Szeptember 10-én London bejelentette, hogy a brit egységek megvetették lábukat Majungában, „s a szigeten baráti közigazgatás létesül, amely teljes mértékben együtt akar működni a szövetségesekkel, és hozzá kíván járulni Franciaország felszabadításához". Szeptember 11-én Strang kijelentette Maurice Dejeannak: „Az angol kormány felfogása szerint a közleményben említett »baráti közigazgatás« szerepét a Francia Nemzeti Bizottságnak kell betöltenie. Csakis önökön múlik, hogy valóban így legyen. Ami bennünket illet, az a szilárd meggyőződésünk, hogy megegyezésre tudunk jutni."

Elhatároztam: Londonba utazom. Semmi kétség, hogy kellemetlen légkör vesz majd körül. Az sem kétséges, hogy az észak-amerikai offenzíva kezdetén bizonyos szempontból előnyösebb lenne számomra francia fennhatósági területen tartózkodni. Kétségtelen, hogy Madagaszkár ügyének elintézése nem zajlik le sem rövid idő alatt, sem fájdalommentesen. De a kockán forgó tét miatt nem habozhattam. Így hát barátságos hangú üzenetet intéztem Edenhez, közölve, „tudomásul vettem a Plevennel és Dejeannal folytatott találkozóiról kapott jelentést, és szándékomban áll az ő, valamint a miniszterelnök megtisztelő meghívásának rövidesen eleget tenni". Eden tüstént válaszolt: „Örömömre fog szolgálni, ha eszmecserét folytathatok önnel közel-keleti kapcsolatainkról és Madagaszkár jövőbeli polgári közigazgatásáról, annak a szeptember 9-i beszélgetésnek megfelelően, amelyet Pleven és Dejean urakkal folytattam."

Angliába érkezésem előtt körülbelül tíz napot a Szabad Francia-Afrikában töltöttem. Itt, akárcsak Keleten, szorosabbra akartam kovácsolni a Harcoló Franciaország egységét azoknak az eseményeknek a küszöbén, amelyek esetleg megingathatják, és csapataink előtt meg akartam világítani küldetésüket a közeli nagy vállalkozásban. Első ízben repülhettem Szíriából Kongóba brit repülőgép igénybevétele nélkül. Ugyanis Marmier ezredes és a neki segédkező Vachet ezredes igazgatása alatt több francia légi járat kezdte el működését, így Aleppóból és Deir-ez-Zorból Damaszkuszba, továbbá Damaszkuszból Brazzaville-be és Fort Lamy, Bangui, Brazzaville, Pointe Noire, Douala közt; ezeket a járatokat néhány, a Közel-Keleten visszaszerzett polgári repülőgépnek, de főként annak a nyolc Lockhead gépnek köszönhettük, amelyet az Egyesült Államoktól a Pointe Noire-i támaszpont használatáért kaptunk cserébe; továbbá köszönhető volt még az Air France alkalmazottainak, akik hosszas argentínai és brazíliai veszteglés után végre csatlakoztak hozzánk. Szeptember 13-án a 3000 kilométeres utat megszakítás nélkül tettem meg, Damaszkuszból Fort Lamyba repültem, bebizonyítva, hogy a Taurus és az Atlanti-óceán közt úgy is lehetséges a közlekedés, hogy a szabad francia földön kívül más területet ne érintsünk.

Fort Lamyban Leclerc várt. A líbiai offenzíva kezdetét lesve befejezte a parancsnoksága alatt álló sivatagi haderő készenlétbe helyezését. Még egyszer megszemléltem a gépesített alakulatokat, a homoksivatagra felszerelt és fel-

fegyverzett harc- és szállítókocsikat, a vakmerő tettekre vágyó legénységet, akik készen álltak Ingold, Delange, Dio, Massu meg a többiek parancsára elhagyni örökre Faya, Zuara, Fada kikötőit, hogy nekivágjanak a homok- és sziklatengernek, és harcoljanak rajta. Megtekintettem a kicsiny gépesített hadtestet, amely a Csád-tó partjától elindulva Zinder bevételére készült. Doualában, Libreville-ben, Pointe Noire-ban, Banguiban, Brazzaville-ben érintkezésbe léptem annak a két dandárnak különböző alakulataival, amelyekből az egyiket Tananarive-ba, a másikat pedig alkalmasint Cotonouba, Abidjanba vagy Dakarba szánták küldeni. Carretier ezredes kitűnően felhasználta azokat a légi egységeket, amelyeket az egyenlítőnél hagytunk. Charrier fregattkapitány négy kis hajóval, néhány repülőgéppel és őrállomással megfigyelés alatt tartotta a hosszú kameruni, gaboni és alsó-kongói partvidéket. A tüzérség, a hadbiztosság, az egészségügyi szolgálat valóságos csodákat művelt, hogy a távolság és az éghajlat okozta nehézségek ellenére mindenhová eljuttassa mindazt, ami szükséges. Türelmetlenkedve sejtette mindenki, hogy az Atlanti-óceán és a Nílus közt hamarosan elkezdődnek a hadműveletek; mellesleg az ellenség is gyanította, s ezt be is bizonyította Fort Lamy bombázásával.

Szeptember 22-én „személyes és titkos utasítások" címmel összefoglaltam Leclerc feladatát. El kell foglalnia a fezzani oázisokat, és Franciaország nevében megszerveznie közigazgatásukat, majd onnan előrenyomulnia Tripoliig, közben elfoglalva Ghatot és Ghadamest. A hadműveletnek meg kell indulnia, mihelyt a 8. brit hadsereg visszafoglalta Cirenaicát, és behatolt Tripolitaniába. Leclerc csak attól kezdve tartozik Alexander és Montgomery tábornokok parancsnoksága alá, ha már találkozott a haderejükkel. Ekkor, az ő stratégiai irányításuk alatt vesz részt az esetleges tunéziai csatában. Másrészt abban az esetben, ha Vichy emberei akadályoznák a partraszállást, vagy a németek segítségével harcolnának a szövetségesek ellen, el kell foglalnia tőlük a hatótávolságában levő francia területeket. Egyébként megbízottaink: Ponton az Arany-parton és Adam Nigériában megszerezték a számunkra szükséges közreműködést az Elefántcsontparton, Felső-Voltában, Togóban, Dahomeyben és Nigériában. Utasításomban előírtam hát Leclerc-nek, hogy csapatait adott esetben Francia Nyugat-Afrikába irányítsa, és Nigériával kezdje el az akciót. Végül elő kellett készítenie a Madagaszkárba szánt egységeket, hogy a jövőbeni katonai átszervezés rájuk épülhessen. Sok feladat volt ez egyszerre. De nem féltünk semmitől. Az afrikai Szabad Franciák olyan egységes erőt képviseltek, amelyet semmiféle megpróbáltatás nem törhet meg.

Ami a bennszülött afrikaiakat illeti, lojalitásuk kifogástalan volt. Akár uralkodók és hagyományos törzsfők, mint az ouaddai, a kanemi vagy a Fort Lamy-i szultán, a Fort Archambault-i nemes Orahola, a mahói Ahmed bej, akit az olaszok nem oly rég űztek el Fezzanból, Mamadu M'Baiki törzsfő Banguiban, a batékék királynője Kongóban, a vilik királya Pointe Noire-ban, Félix herceg Gabonban, Paraiso nagyfőnök Doualában, az abronok királya, aki az Elefántcsontpartról menekült családjával, hogy csatlakozzék de Gaulle tábornokhoz stb.; továbbá a közigazgatásban dolgozó, a hadsereg kötelékeibe tartozó, kereskedelemmel foglalkozó s a közoktatásban ténykedő műveltebb személyek vagy az alacsony sorban élő tömegek: földművesek, katonák, mun-

kások, szolgák, egyformán magukévá tették a Harcoló Franciaország ügyét, és meggyőződéssel vállalták az áldozatok jelentős részét. Ám egyidejűleg az afrikaiakban felébredt a reménység és az emberi felszabadulás előérzete; a világot megrengető dráma, a már-már csodálatos hőskölteményi, amelynek az ő kontinensükön a „gaulle-isták" a szereplői, a háború kiváltotta erőfeszítések látványa, amely saját életük körülményeit is módosította, mindez összejátszott, hogy a kunyhókban, a táborhelyeken, a szavannákon és az őserdőkben, a sivatagban és a folyók partján sok millió fekete bőrű ember, aki mindaddig az évezredes nyomorúság súlya alatt görnyedt, felemelje a fejét, és kérdőre vonja sorsát.

Éboué főkormányzó igyekezett irányítani ezt a mélyről feltörő mozgalmat. Meggyőződéses humanistaként helyeselte a törekvést, hiszen az arra irányult, hogy felemelje a bennszülött lakosságot, de kiváló köztisztviselőként úgy vélte, hogy a francia fennhatóságnak ebből hasznot kell húznia. Semmiképpen sem hátrált meg az anyagi, erkölcsi és politikai átalakulás elől, amely áthatni készült az áthatolhatatlan kontinenst. De azt akarta, hogy ez a forradalom Afrika sajátos jellegét öltse magára, és hogy az életben, a szokásokban, a törvényekben beálló változások ne semmisítsék meg a régi rendet, hanem ellenkezőleg, a megszokott intézményeket és kereteket tiszteletben tartva szülessenek a világra. Éboué nézete szerint így szolgálnánk Afrika fejlődését, Franciaország hatalmát és dicsőségét és a fajok összefogását. A közigazgatást, amelynek élén állt, ennek jegyében irányította. Következésképpen a területek és körzetek irányítására, a bennszülöttek munkafeltételeire, az igazságszolgáltatásra, a rendőrségre és a szolgáltatásokra vonatkozó ilyen szellemű utasításokat adott ki. Brazzaville-ben szerencsekívánságaimat fejeztem ki neki. Látásmódja megegyezett az enyémmel. Ezen a téren, akárcsak egyebütt, a Harcoló Franciaország egysége teljesen szilárdnak bizonyult.

Szeptember 25! Megérkeztem Londonba. Egy csapásra minden megváltozott. Mily távol vannak a hűséges területek, a harci vágytól fűtött csapatok, a lelkes tömegek; mindaz, ami tegnap még körülvett, és ragaszkodásával vigasztalást és segítséget adott. Most ismét, ahogy mondani szokás, a puszta államhatalommal állok szemközt, amely nem ismeri az olykor enyhülést hozó kapcsolatokat és tanúságtételeket. Itt csupa ádáz ügy, késhegyig menő tárgyalás, keserves döntés vár az emberek és kellemetlenségek közepette. Pedig a felelősség terhét olyan ország fővárosában viselem, amely kétségtelenül baráti, de mégis idegen, ahol mindenki olyan célra tör, és olyan nyelvet beszél, amely nem a miénk, s ahol minden azt érezteti velem, hogy a tét nincs arányban szűkös lehetőségeinkkel.

Tisztában voltam vele, hogy nehéz feladat lesz újból felvenni a kapcsolatot az angol kormánnyal. Szeptember 29-én Pleven kíséretében elmentem a Downing Street 10-be, ahol Churchill és Eden várt ránk. Előrelátható volt, hogy az angol miniszterek nem rejtik véka alá a közel-keleti ügyekkel kapcsolatos ingerültségüket. Felkészültünk, hogy mi is kimutatjuk nekik a saját ingerültségünket. Ezek után feltételezhető volt, hogy az eszmecsere gyakorlati irányba kanyarodik. Talán szóba kerül köztünk Madagaszkár problémájának rendezése is, legalábbis nagy vonalakban. Ám a hang – s ez a miniszterelnökön

múlott – ezúttal fokozatosan kiélesedett. Igaz, Churchill udvarias köszönettel kezdte, hogy meghívását elfogadva Londonba jöttem. Ezt az udvariasságot ugyanúgy humorral fogadtam, mint ahogyan azt neki is humor sugalmazta. Majd az angol miniszterelnök a keleti kérdéssel kapcsolatosan kölcsönös és szokásos sérelmeink vitájába kezdett velem. A vita során azt a kijelentést tette, hogy az angol kormány ragaszkodik a Szíriában és Libanonban még ebben az esztendőben megtartandó választásokhoz, mire én azt feleltem: ez nem fog megtörténni. Az éles szócsatát azzal a kijelentéssel zárta le, hogy a közel-keleti francia–angol együttműködés kérdésében velem semmiféle megegyezésre nem lehet jutni. „Ezt tudomásul vesszük" – mondta, amire én semmit se válaszoltam.

Majd a madagaszkári kérdésre tért át. De csak azért, hogy kijelenthesse: – Tekintettel a Damaszkuszban és Bejrútban meglevő helyzetre, bennünket mi sem sürget, hogy Tananarive-ban újabb együttműködésbe kezdjünk önnel . . . Nem látom be, miért állítanánk fel ott mi magunk egy gaulle-ista parancsnokságot.

Nekem szerfelett rosszul esett ez a kijelentés, amely, úgy éreztem, egyrészt megtagadása Anglia vállalt kötelezettségének, de ugyanakkor benne van az alku szándéka is, olyan alkudozásé, amelynek árát végül is mi fizetjük meg. Pleven sem titkolta, hogyan vélekedik erről a kérdésről. Churchill ekkor éles és szenvedélyes hangon nekem támadt. Mikor értésére adtam: az a tény, hogy Madagaszkáron brit ellenőrzés alatt álló közigazgatást létesítenek, Franciaország jogait sértené, dühösen felkiáltott:

– Ön azt mondja, hogy a személye és Franciaország egy. Ön nem Franciaország! Én nem ismerem el önt Franciaországnak! – és továbbra is indulatosan folytatta: – Franciaország! Hol van Franciaország? Elismerem, hogy de Gaulle tábornok és követői jelentős és tiszteletre méltó része ennek a népnek. De minden bizonnyal rajtuk kívül is lehet találni más értékes tekintélyt.

Félbeszakítottam.

– Ha én az ön szemében nem képviselem Franciaországot, miért és minő jogon tárgyal velem az egész világot érintő érdekeiről?

Churchill elhallgatott.

Eden ekkor közbelépett, és a beszélgetést visszaterelte a közel-keleti kérdésre. Elismételte Anglia állítólagos indítékait, amelyek arra késztették, hogy ügyeinkbe avatkozzék. Majd ő is indulatossá vált, és keserűen panaszkodott a viselkedésem miatt. Churchill ráduplázott, ezt harsogta:

– Az ön angolellenes magatartását saját tekintélyének növelése vezérli, és az a szándék, hogy a franciák közt megszilárdítsa személyes befolyását.

Úgy véltem, az angol miniszterelnöknek és külügyminiszterének ezeket a vádaskodásait az az óhajuk sugalmazta, hogy sérelmeket koholjanak, amelyek többé-kevésbé igazolnák, miért tartják távol a Harcoló Franciaországot Francia Észak-Afrikától. Ezt kertelés nélkül meg is mondtam nekik. Az eszmecserének ezen a ponton már semmi értelme se volt. Ebben meg is egyeztünk, és elváltunk.

Pattanásig feszült hetek következtek. Rosszindulat vett bennünket körül. Az angolok odáig mentek, hogy tizenegy napig nem továbbították Londonból

a Nemzeti Bizottság sürgönyeit a francia hatóságokhoz Afrikába, a Közel-Keletre és a csendes-óceáni területekre. Az angol külügyminisztérium Maurice Dejeanra összpontosítva hivatali nyomását, a diplomaták legrémületesebb mumusával, a kapcsolatok megszakításával fenyegette, s el is érte a kellő hatást: rábírta Dejeant, vegye fontolóra, hogy milyen engedmények árán lehet helyreállítani a jó kapcsolatokat. Engedmények? Hallani sem akartam róluk! Így hát Dejean elhagyta posztját. Érdemei elismerésével történt ez, és néhány hét múlva ő lett a megbízottunk a Nagy-Britanniába menekült kormányoknál. Pleven a pénzügyeket átadta Diethelmnek, s átmenetileg Massigli visszaérkezéséig, akit elhívtam Franciaországból, átvette a külügyek vezetését.

Időközben, ahogy ez már lenni szokott, a vihar hamarosan elült. A londoni távíróállomások ismét hajlandók voltak továbbítani táviratainkat. Churchill október 23-án elküldte hozzám kabinetfőnökét, Mortont, hogy fejezze ki szerencsekívánatait abból az alkalomból, hogy a *Juno* francia tengeralattjáró tengerészei a norvég partok közelében elsüllyesztettek két nagy ellenséges hajót; a kabinetfőnök kormánya nevében köszönetet mondott csapataink fontos és sok vérveszteséggel járó részvételéért a szövetségesek előző napi el-alemeini offenzívájában, s végül tolmácsolta a miniszterelnök baráti érzéseit, amelyekkel személy szerint Churchill soha nem szűnt meg irántam viseltetni. Október 30-án Smuts marsall, aki Londonba érkezett, s beszélni óhajtott velem, közölte az angolok elhatározását, miszerint a Harcoló Franciaország fennhatóságát elismerik Tananarive-ban. Hozzáfűzte, hogy előbb vagy utóbb ugyanez lesz a helyzet Észak-Afrikában is. Néhány nappal korábban az angol külügyminisztérium csakugyan rászánta magát, hogy a Madagaszkárra vonatkozó megegyezés céljából tárgyalásokba kezdjen velünk.

Először azt az ajánlatot tették, mihelyt megalakul a helybeli közigazgatásunk, a brit parancsnokságnak legyen felette ellenőrzési joga, továbbá tulajdonképpen az angolok rendelkezzenek a sziget valamennyi támaszpontja, közlekedési és híradási hálózata felett. Visszautasítottuk ezeket az igényeket. Szerintünk a francia fennhatóságnak Madagaszkárban közigazgatási és politikai téren egyaránt szuverénnek kell lennie. Ami a sziget esetleges megvédését illeti, azt ajánlottuk, hogy mindaddig, amíg a helybeli angol haderő erősebb a mienknél, és amennyiben a közös ellenség elleni hadműveletekre kerülne sor, addig ezeket brit tábornok vezesse. Ha az erőviszonyok megváltoznának, a vezényletet francia parancsnok veszi át. Másrészről a francia hatóságok kötelesek szövetségeseink szükségleteinek megfelelően rendelkezésükre bocsátani létesítményeinket és közszolgáltatásainkat. Már előzetesen Legentilhomme tábornokot jelöltem ki az Indiai-óceán főbiztosának, felruházva a legteljesebb polgári és katonai hatalommal. Egyidejűleg Pierre de Saint-Mart-t, Ubangi kormányzóját szántam Madagaszkár jövendő főkormányzójául. Mindkettő útnak indul, amint a hadműveletek a nagy szigeten véget érnek, és az angolokkal folytatott tárgyalásaink lehetővé teszik, hogy ténylegesen betölthessék tisztségüket.

Az angol kormány hamarosan kijelentette: a lényegben egyetért velünk. Meg kell jegyezni, hogy Madagaszkár területén, abban a mértékben, ahogy Vichy kiszorult, az angolok mind a franciák, mind a bennszülöttek körében

szinte egyöntetű óhajjal találkoztak: de Gaulle tábornokhoz kívántak csatlakozni. London nyilván csak azért halogatta még a megoldást, hogy engesztelésül nyújtsa át majd nekünk, amidőn a szövetségesek partraszállása Algírban és Casablancában elő fogja idézni az előrelátható megrázkódtatásokat kapcsolatainkban. Tehát amikor november 6-án, a madagaszkári fegyverszünet másnapján Eden mézesmázosan felajánlotta nekem, hogy az angol kormány és a Francia Nemzeti Bizottság együttesen adjon ki egy hivatalos közleményt, bejelentve benne Legentilhomme tábornok rövidesen bekövetkező útra kelését, én ebből levontam a következtetést: Észak-Afrikában a közeljövőben bekövetkeznek a várt események.

Másokban is élt ehhez hasonló gyanakvás, és siettek rokonszenvüket kifejezésre juttatni irányunkban. Augusztus 6-án, amikor én Keletre repültem, Beneš elnök ünnepélyesen kijelentette Maurice Dejeannak, hogy a de Gaulle tábornok vezetése alatt működő Francia Nemzeti Bizottságot Franciaország igazi kormányának tekinti. Kérte a külügyek megbízottját, hogy az ő nevében tudakolja meg nálam, vajon nem gondoljuk-e elérkezettnek a történelmi pillanatot, amikor Franciaország nevében megtagadjuk a müncheni egyezményeket, és Csehszlovákiának az egyezményekből eredő megcsonkítását. Kedvező választ adtam. Visszatértemkor találkoztam Benešsel, és simán egyetértésre jutottunk. Megbeszélésünk eredménye volt a szeptember 29-i levélváltás köztem és Šrámek, csehszlovák miniszterelnök közt. Levelemben leszögeztem: „A Francia Nemzeti Bizottság, visszautasítva a müncheni egyezményeket, kijelenti, hogy ezeket az egyezményeket érvénytelennek tekinti . . . és kötelezi magát, hogy minden tőle telhető erőfeszítést megtesz azért, hogy a Csehszlovák Köztársaság, az 1938 előtti határai közt, a biztonságára, sérthetetlenségére és egységére vonatkozó összes garanciákat megkapja." Šrámek válaszában a csehszlovák kormány kötelezte magát, minden erőfeszítésével azon lesz, hogy „Franciaország erejében, függetlenségében, anyaországa és tengerentúli területei teljes épségében helyreálljon". Másnap a rádióban tartott beszédemben közhírré tettem ezeket a kölcsönös ígéreteket, hangsúlyozva politikai és erkölcsi jelentőségüket.

Moszkvából is biztató lépéseket tettek felénk. Minthogy a szovjet kormány ismerte az angolszászok észak-afrikai terveit, látta az Egyesült Államok irántunk tanúsított magatartását, és Litvinov Washingtonból küldött jelentéseiből felismerte Roosevelt szándékát – aki a francia frakciók közti döntőbíró szerepére vágyott –, ezért komoly aggodalommal szemlélte az amerikaiak hegemóniára törekvését. Bogomolov kormánya nevében értésemre adta, hogy a rátört ellenséggel élethalálharcot vívó Oroszország jelenleg nem tud határozottan közbelépni, ám teljes mértékben helyteleníti az angolszászoknak ezt a politikáját, és végső esetben meg fogja találni a módját, hogy szembeszálljon vele. Szeptember 28-án a Szovjetunió széles körökben terjesztett közleményben jelentette ki, hogy a Harcoló Franciaországot „a francia állampolgárok és területek azon összességének ismeri el, amelynek tagjai bárhol legyenek is, minden rendelkezésre álló eszközzel Franciaország felszabadításáért küzdenek"; a Francia Nemzeti Bizottságot pedig „a Harcoló Franciaország irányító szervének, amely egyedül jogosult a francia állampolgároknak és francia terü-

leteknek a háborúban való részvételét megszervezni". Oroszország szemében tehát Vichy és a Harcoló Franciaország közt nem lehet sem harmadik erő, sem harmadik hatalom.

Meg kell állapítanom, amíg az Egyesült Államok, a világtörténelemnek ez az új csillaga azt képzelte, hogy lehetősége nyílott a francia nemzet irányítására, az európai államok az évszázadok tapasztalatai alapján nem tápláltak ilyen illúziókat. Nos, Franciaország saját maga választott. Az országból nap nap után érkező hírek valóban azt bizonyították, hogy az ellenállás nőttön nőtt, ami tulajdonképpen azt jelentette, hogy akik csak részt vettek benne, morális szempontból valamennyien de Gaulle tábornokhoz csatlakoztak, és a néptömegek minden más kormányt, mihelyt a felszabadulás végbement, elutasítanának.

Egyébként a megszállók és a kollaboránsok magatartása az anyaországban szintén ebbe az irányba terelte a nemzetet. Június 22-ével Laval általános felháborodást keltve kijelentette: „A németek győzelmét óhajtom." Júliusban német egyenruhás fiatal francia férfiakból álló „légiót" vetettek be az orosz fronton, német parancsnokság alatt. Augusztusban Pétain törvényt adott ki, amely véget vetett a kétkamarás parlament eddig is csak látszatra létező bizottságai „tényked ésének". A törvényhozó testület tagjai ekkor elátkozták a rendszert, amelyet ők maguk iktattak be. Jeanneney, a szenátus és Herriot, a képviselőház elnöke tiltakozó levelet intézett a Marsallhoz. Herriot-t, aki felháborodása jeléül, amiért az oroszok ellen harcoló „önkénteseket" kitüntették, visszaküldte a becsületrend keresztjét, hamarosan letartóztatták, de rajta kívül Paul Reynaud, Daladier, Blum, Mandel, Gamelin tábornok és még sokan mások is a börtönök mélyén senyvedtek, ahová a Vichy-kormány hatalomra jutása után bírói ítélet, sőt vádemelés nélkül vetették őket. A nyár folyamán a zsidók üldözése egyre fokozódott; ezt a megszállókkal együttműködő különleges „biztonsági hivatal" szervezte. Szeptemberben, minthogy a Harmadik Birodalom egyre nagyobb létszámú munkaerőt követelt Franciaországtól, és az önként jelentkezők száma elégtelen volt, megkezdték a munkaszolgálatosok kötelező behívását. A megszállás költségeinek összege ennek a hónapnak az elején 200 milliárdra, vagyis a múlt évi szeptember havi összegnek a kétszeresére emelkedett. És végül a német elnyomás is kétszeres dühvel tombolt. Eme négy hétnek a folyamán körülbelül ezer embert végeztek ki, közülük száztizenhatot a Mont Valérienen lőttek agyon: több mint hatezren kerültek börtönbe vagy koncentrációs táborba.

Amikor a Közel-Keletről és Afrikából visszatértem Londonba, kétségbevonhatatlan tanúk és bizonyságok vártak. Frénay, a „Combat", d'Astier, a „Libération" vezetője beszámolt a nem megszállt francia övezetben végzett tevékenységükről. Jelentéseikből kitűnt a szervezetek lelkesedése és a tömegek egységre való törekvése, de ugyanakkor a vezetők szélsőséges individualizmusa is, amiből vetélkedéseik eredtek. Azonban, felismerve az akadályokat, amelyeket szövetségeseink gördítettek elénk – Franciaországban ebből mit sem sejtettek –, s főleg értesülve az Algériában és Marokkóban készülő eseményekről, ezek a felelősök lemérhették, milyen nagyon fontos az összetartás az anyaországban.

Azt az utasítást adtam nekik, hogy Jean Moulin személye köré csoportosítva siettessék az ellenállás Nemzeti Tanácsának megalakulását, amely valamennyi mozgalom, szakszervezet és párt küldötteit magában foglalná. Azonfelül sürgettem őket, szánják rá magukat, hogy a létesülendő Titkos Hadsereg soraiba állítsák harci egységeiket. Ezek aztán mindegyik kerületben egyetlen vezető irányításával tényked nek, az általam kinevezett katonai megbízott parancsnoksága alatt. A megszállott zónában Rémyt bíztam meg, hogy hasonló utasításokat közöljön ellenállási mozgalmainkkal, név szerint: az „Organisation Civile et Militaire", a „Ceux de la Libération", a „Ceux de la Résistance", a „Libération-Nord", a „La Voix du Nord", sőt a kommunisták vezetése alatt levő „Francs-Tireurs et Partisans" szervezettel is, amely csatlakozni kívánt hozzánk.

Természetesen nem mulasztottuk el tudtára adni mind Londonnak, mind Washingtonnak a Franciaországból kapott értesüléseket. Frénay és d'Astier az angol miniszterekkel és a hivatalokkal, valamint az amerikai diplomatákkal és tudósítókkal tartotta az összeköttetést, André Philip pedig bizonyítékokkal és dokumentumokkal alaposan felszerelve Washingtonba utazott, s levelet vitt Roosevelt elnöknek de Gaulle-tól, amelyben a tábornok kifejtette a francia helyzet valóságos állását. Az anyaországból megszökött Mendès-France az Egyesült Államokban fontos feladatot végzett: a tájékozatlanokat világosította fel a helyzetről. A szocialisták megbízásából augusztusban megérkezett Félix Gouin, s a munkáspártnak tudtára adta, hogy Franciaországban a hajdani baloldal jelenleg a Lotharingiai Kereszt köré tömörül. Gouin után hamarosan Brossolette szökött el a megszállt övezetből, magával hozva a hajdani jobboldal és a „Tűzkeresztes Szövetség"* egyik reménységét, Charles Vallint. Vallin a közelmúltban még Vichy-párti volt, de belátta tévedését. Ez a lelkes hazafi, a hagyományok apostola szívvel-lélekkel mellém állt. A nyilvánosság előtt fejtette ki pálfordulásának okait, majd elutazott, hogy átvegye az egyik harcoló század parancsnokságát. D'Astier de La Vigerie és Cochet tábornokok, a légierők főtisztjei is hozzánk csatlakoztak. A kommunisták sem késlekedtek, Franciaországból Fernand Grenier-t készültek hozzánk küldeni, Moszkvában pedig André Marty ismételten felkereste megbízottunkat, Garreau-t, biztosítva, hogy rendelkezésemre áll. Oly különböző emberek, mint Mandel, Jouhaux, Léon Blum, akik abban az időben a Vichy-kormány foglyai voltak, vagy Jeanneney, Louis Marin, Jacquinot, Dautry, Louis Gillet stb. közölték velem nézetüket, és biztosítottak a csatlakozásukról.

Így hát a roppant nehézségek ellenére, amelyekbe Franciaországban a felszabadítási tevékenység ütközött, a veszély, a veszteségek, a vezetők versengése és egyes csoportok elkülönült vállalkozásai ellenére az ellenállási mozgalom egysége nőttön nőtt. Minthogy képes voltam lelkesíteni és irányítani, ez megóvta az anarchiától, és a kellő pillanatban hathatós eszközre leltem benne

* „Tűzkeresztes Szövetség" („Croix de Feu") – nácibarát, szélsőjobboldali nacionalista társaság; már 1937–38-ban államcsínyt akart elkövetni a népfront-kormányzat ellen.

a megszállók elleni harchoz, a szövetségesekkel szemben pedig a függetlenségre és egységre törő politikának alapvető támasza lett.

Elérkeztünk 1942. november első napjaihoz. Az Egyesült Államok az egyik pillanatról a másikra elkezdi nyugati keresztes hadjáratát, és Afrika felé irányítja hajóit, csapatait, repülő századait. Október 18-a óta az angolok – francia erők segítségével – igyekeznek kiűzni Líbiából a németeket és az olaszokat, hogy később Tunéziában egyesülhessenek az Egyesült Államok hadseregével, és esetleg egy francia hadsereggel. Messze a Volga mentén és a Kaukázus szívében a hatalmas orosz erővel szemben az ellenség kimerül.

Milyen újabb lehetőség kínálkozik Franciaországnak! A szerencsétlenségben milyen világos és egyszerű lenne minden a franciák számára, ha a belső démonok nem szítanának széthúzásra, s a gonoszság szelleme nem sarkallná az idegent, hogy használja ki a sok viszályt. Aggódva várom a pillanatot, amikor a tragédia új felvonása elkezdődik. De bízom enyéimben. Úgy hiszem, ők is bíznak bennem. Tudom, ki felé tekint Franciaország. Előre! Kezdődhet a nagy színjáték!

Tragédia

November 7-én amerikai és angol rádióadók egész nap ezt a két szót ismétlik: „Robert megérkezik! Robert megérkezik!" Az ismétlődő üzenetet hallgatva semmi kétségem afelől, hogy ez a „Robert" – egyébként Murphy keresztneve – az előre megbeszélt jelszó, s az amerikai haderők érkezését jelenti azoknak az afrikai franciáknak, akiknek a támogatását az amerikaiak megszerezték. Tehát a partraszállás elkezdődik. Másnap délelőtt hivatalosan is bejelentik.

Délben a Downing Streetre megyek, Churchill kéretett magához. Eden is ott van. Beszélgetésünk során a miniszterelnök valósággal elhalmoz barátsága jeleivel, de egyidejűleg érezni lehet némi zavarát is. Közli velem, hogy míg az angol flottának és légierőnek lényeges a szerepe a megindult hadműveletben, az angol szárazföldi csapatok csupán támogatják azt. Nagy-Britanniának ez alkalommal át kellett engednie a teljes felelősséget az Egyesült Államoknak. A parancsnok Eisenhower. Nos, az amerikaiak azt követelik, hogy a Szabad Franciákat kapcsolják ki az akcióból.

– Kénytelenek voltunk beleegyezni – jelentette ki Churchill. – De legyen nyugodt, hogy semmiképpen sem mondunk le az Önökkel kötött egyezményekről. 1940 júniusa óta elköteleztük magunkat, hogy segítjük Önöket. A közbejött incidensek ellenére mi folytatni szándékozunk támogatásunkat. Abban a mértékben, ahogyan a dolgok előrehaladnak, nekünk angoloknak is be kell állnunk a csatasorba. Akkor nekünk is lesz beleszólásunk. És mi az Önök érdekében fogunk szólni. – Majd Churchill meghatottan kijelentette: – Ön velünk volt a háború legsúlyosabb szakaszaiban. Nem hagyjuk el éppen akkor, amikor felderül a láthatár.

Az angol miniszterek ezután közlik velem, hogy az amerikaiak most szállnak partra Marokkó különböző pontjain, valamint Oranban és Algírban. A partraszállás nem megy simán, legfőként Casablancában, ahol a francia csapatok erőteljesen ellenállnak. Giraud tábornok a francia Riviéráról angol tengeralattjárón Gibraltárba ment. Az amerikaiak azt remélték, hogy átveszi az észak-afrikai francia csapatok parancsnokságát, és kedvező fordulatot ad az ottani helyzetnek. De sikere máris kétségesnek látszik. Churchill megkérdezte még tőlem: – Tudta Ön, hogy Darlan Algírban van?

Churchill és Eden fejtegetéseire lényegében a következőket válaszoltam:

– Maga a tény, hogy az amerikaiak partra szállnak Afrikában ott, ahol Önök, angolok, és mi, Szabad Franciák, több mint két esztendeje harcolunk, nagyon kielégítő. Azonfelül Franciaország számára lehetőséget látok egy felszabadításért harcoló hadsereg és talán flotta visszaszerzésére is. Giraud tábornok kiváló katona. Szívből kívánom vállalkozása sikerét. Sajnálatos, hogy a szövetségesek befolyására nem működik velem összhangban, mert ebben az esetben nemcsak a jókívánságaimmal álltam volna mellette. De előbb vagy utóbb megegyezünk, mégpedig annál inkább, minél kevésbé ártják bele magukat ebbe a szövetségesek. Ami pedig a jelenleg elkezdett hadműveletet illeti, engem nem lep meg, hogy nehézségekbe ütközik. Algériában, akárcsak Marokkóban, sok az olyan katonai egység, amely a múlt évben ellenünk harcolt Szíriában; figyelmeztetésem ellenére Önök hagyták, hogy eltávozzanak. Másrészt az amerikaiak észak-afrikai játszmájukban Vichyre akartak tenni de Gaulle ellenében. Kezdettől fogva úgy vélekedtem, hogy az adott helyzetben meg kell majd fizetniök ezért. Nos, valóban fizetnek is, és természetesen nekünk, franciáknak is meg kell adnunk ennek az árát. Mégis, tekintettel a katonáink lelke mélyén lappangó érzésekre, nem hiszem, hogy a csata sokáig tartana. Ám, bármily rövid lejáratú lesz is, a németek igyekeznek oda sietni.

Ezután Churchill és Eden előtt kifejezem megdöbbenésemet, hogy a szövetségesek haditerve nem elsősorban Bizertára irányul. Hiszen a németek és az olaszok nyilván Bizertán át fognak Tuniszba érkezni. Az amerikaiak hibát követtek el, amikor vállalták az egyenes partraszállás kockázatát; ha csak egyetlen szóval kérték volna tőlem, oda irányíthattam volna a Koenig hadosztályt. Churchill és Eden mindezzel egyetértettek, de váltig azt hajtogatták, hogy a hadműveletekért az amerikaiak felelősek. Így válaszoltam: – Nehezen tudom megérteni, hogy Önök angolok, szabad kezet adtak az Egyesült Államoknak egy olyan vállalkozásban, amely elsősorban Európának fontos.

Churchill megkérdezte, miként képzelem el a Harcoló Franciaország és az észak-afrikai hatóságok további kapcsolatát. Azt válaszoltam, hogy én csakis az egység megteremtésével foglalkozom. Ennek velejárója a kapcsolatok minél gyorsabb kialakítása. És velejárója az is, hogy Algírban távolítsák el a Vichy-rezsimet és jelentősebb embereit, mert az egész ellenállás elfogadhatatlannak tartaná, ha a helyükön maradnának. Ha például Észak-Afrikában Darlan uralkodnék, megegyezésre nem kerülhetne sor. „Bárhogy áll is a helyzet – mondottam végül –, pillanatnyilag mi sem fontosabb, minthogy ott véget vessünk a csatának . . . A többit majd utána vitatjuk meg."

Aznap este rádión fordultam „Észak-Afrika francia parancsnokaihoz, katonáihoz, tengerészeihez, repülőihez, tistviselőihez és gyarmati lakosságához". Szózatomban így kiáltottam hozzájuk: „Rajta! Felkelésre! Segítsétek szövetségeseiteket! Csatlakozzatok hozzájuk szívvel-lélekkel! Ne törődjetek se a nevekkel, se a formulákkal! Előre! Itt a nagy pillanat! Kövessétek a józan ész és a bátorság parancsát! . . . Észak-Afrika franciái, ha segítségetekkel felsorakozunk végig a Földközi-tenger mentén, Franciaországnak is köszönhető lesz a háború győzelmes befejezése!"

A Carlton Gardensbe érkező hírek arról tanúskodnak, hogy az amerikai csapatok mindenütt továbbra is erős ellenállásba ütköznek. Kétségtelen, hogy

az előre kiépített összeköttetéseik hathatósan segítették őket. Kétségtelen, hogy Mast tábornoknak, az algíri katonai kerület parancsnokának és Montsabert tábornoknak, a blidai alosztályparancsnoknak, valamint Jousse, Baril, Chrétien ezredeseknek, Barjot fregattkapitánynak stb. néhány óra hosszat lehetősége nyílott megkönnyíteni az amerikai csapatok helyzetét, de Casablancában Béthouart tábornok hiába próbálkozott hasonlóval. Kétségtelen, hogy a „gaulle-ista" alakulatoknak Paufilet, Vanhecke, Achiary, Esquerre, Aboulker, Calvet, Pillafort és Dreyfus vezetése alatt – e két utóbbi később életét vesztette a harcokban – sikerült Algírban néhány közigazgatási épületet ideiglenesen elfoglalniuk, sőt Darlan admirálist egy éjszakán át őrizetben is tartották az Oliviers villában. Kétségtelen, hogy néhány tekintélyes férfi, így Rigault, Lemaigre-Dubreuil, de Saint-Hardouin, akik előzetesen tárgyaltak az amerikaiakkal, most a helyszínen játszanak szerepet: hírszerzéssel foglalkoznak és összekötőként szerepelnek. És végül kétségtelen, hogy Giraud proklamációját – amelyben szó sem esik a Harcoló Franciaországról – intenzíven népszerűsítik az amerikai röpiratok és a rádió, miközben önfeláldozó katonatisztek és az ellenállók egész sora Dar-Mahidinben vezérkart szervez Giraud számára. Ám egészében véve világos hogy Leahy, Murphy és Clark terve, amelytől azt remélték, hogy a szövetségesek partraszállása teljesen simán megy majd végbe, továbbá Roosevelt üzenete Pétainnek, Noguès-nak Estévának nem hozta meg a kívánt eredményt.

November 9-én a helyzet korántsem nevezhető kedvezőnek. A vichyi hatóságok mindenhol vagy megmaradtak, vagy ismét felülkerekedtek. Pétain határozott parancsot adott a „támadók" elleni harcra. Gibraltárban Giraud tábornok rádöbbent, hogy a szövetségeseknek esze ágában sincs csapataikat az ő parancsnoksága alá helyezni, és így nem indult el Észak-Afrikába, ahol egyébként proklamációja teljesen hatástalan maradt. Algírban Darlan elrendelte ugyan a tűzszünetet a helyőrségnek, de máshol mindenütt szabad teret enged a „védelmi tervnek", és továbbra is Pétainre meg Lavalra hivatkozik. Oranban elkeseredett harc folyik, de a legádázabb csata Marokkóban dúl. Casablanca, Port Lyautey, Fédala is heves ütközetek színhelye. Végül pedig Tuniszba megérkezik Platon tengernagy, akit Vichy azzal a megbízással küldött, hogy utasítsa Estéva tengernagy főkormányzót és Derrien admirálist, Bizerta tengerészeti prefektusát: engedjenek szabad utat a németeknek. A németek még ugyanaznap ejtőernyőseiket le is dobják El-Alaouina térségében, s előretörésükben egyetlen puskalövés se tartóztatja fel őket.

Ezen az estén Londonban a szövetséges körökben csupa megnyúlt képet látni. Azt fontolgatják, vajon a vállalkozás nem fajul-e hosszú harccá a francia alakulatok és Eisenhower csapatai közt, nem törnek-e be az egész területre az ellenséges haderők, amelyekhez a spanyolok kénytelen-kelletlen csatlakozni fognak.

Ám a helyszínen diadalmaskodik a józan ész. Juin tábornok, aki Darlan megérkeztéig a főparancsnokságot látja el és főparancsnok-helyettes, amikor Darlan Észak-Afrikában tartózkodik, felismeri, milyen képtelenség a szövetségesek ellen harcolni, és milyen katasztrofális következményekkel járna a német–olasz előzönlés. Tudja, hogy titokban alárendeltjei is így vélekednek.

Unszolja Darlant, írja alá az általános tűzszünetet; november 10-én Darlan rá is szánja magát. Juin ekkor érintkezésbe lép Giraud-val, aki végül is megérkezett Dar-Mahidinbe. Juin az Olajfák villában fogadja, és kijelenti, kész átengedni neki a saját helyét. Utasítja Barré tábornokot, a tuniszi csapatok parancsnokát, hogy haderejét Medjez-el-Bab irányában csoportosítsa át, s legyen kész tüzet nyitni a németekre. November 11-én délelőtt a harc a franciák és a szövetségesek közt már mindenütt megszűnt.

Ez a harc súlyos áldozatokba került. Francia részről 3000 halott és sebesült volt. A hajók közül elsüllyedt vagy menthetetlenül megrongálódott: a *Primauguet* cirkáló, az *Albatros*, az *Épervier* és a *Milan* torpedóromboló, 7 torpedónaszád, 10 tengeralattjáró, számos kis hajó, ágyúnaszád, járőrhajó, kísérő naszád és néhány teherhajó. Ezen felül a *Jean-Bart* csatahajó súlyosan megsérült, 2 tengeralattjáró Toulonba futott, ahol hamarosan elsüllyesztették őket. Végül a Marokkóban és az Algériában állomásozó 168 repülőgép közül 135 vagy a földön, vagy harc közben megsemmisült. A szövetséges veszteséglistán több mint 3000 halottat, sebesültet és eltűntet jeleztek. A brit tengeri flotta elveszítette a *Broke* és a *Malcolm* torpedórombolót, a *Walney* és a *Hartland* torpedónaszádot és több szállító hajót. Az amerikai flottában súlyosan megrongálódott a *Massachusetts* csatahajó, a *Wichita* és a *Brooklyn* cirkáló, a *Murphy* és a *Ludlow* torpedóromboló, s a partraszállásnál felhasznált kis hajók közül körülbelül száz megsemmisült a tengeren vagy a partok előtt; 70 repülőgépet lelőttek.

Miután ezek az értelmetlen csaták elcsitultak, igyekszem fölvenni a kapcsolatot Francia Észak-Afrikával. Már november 9-ének délutánján üzenek Stark admirálisért. A tengernagy könnyes szemmel jelenik meg, saját szavai szerint előző napi rádiószózatom mélyen megindította, de erősen felkavarta a francia–amerikai harc is, amelyet ő korábban elképzelhetetlennek tartott. „Eisenhower is megdöbbent, és mélységesen fájlalja" – mondta az admirális. „Szeretnék egy küldöttséget meneszteni Algírba – mondtam. – Arra kérem az Egyesült Államok kormányát, tegye meg a szükséges intézkedéseket, hogy a misszió elérjen rendeltetési helyére." Stark megígérte, hogy elintézi. Másnap írtam Churchillnek, kértem, járjon közben ez ügyben Rooseveltnél, és Plevent, Billotte-ot, d'Astier-t meg Frénay-t bíztam meg a feladattal, hogy elutazzanak, mihelyt a válasz megérkezik.

November 11-én nagygyűlés volt, ezt „a nagy-britanniai franciák" már régóta tervezték. Ennél nagyobb tömeg soha nem verődött össze az Albert Hallban. Nyilvánvaló, hogy elsősorban Észak-Afrika problémája foglalkoztatja az embereket. A tömeget szemlélve és hallgatva érzem, hogy a lelkesedés áradata alatt öröm és kétely hullámzik. Reménykednek az egységben, de attól is tartanak, hogy de Gaulle-t és a Harcoló Franciaországot esetleg valami alantas kombinációba sodorják. Midőn az egyik karzat felső sorában egy Angliába menekült nyugalmazott tábornok szóra emelkedik, s arra kér engem, rendeljem magam Giraud alá, a szerencsétlent a felháborodott emberek azon nyomban kiráncigálják a helyéről, és a tömeg méltatlankodó zajongása közepette kiakolbólítják.

Beszédemben kifejtem, mi a célunk a végbemenő vagy várható események

közepette. Meglehetős mérséklettel teszem, hogy nyitva hagyjam az ajtót a jószándékúak előtt, de azért határozottan is, hogy megértsék: amit mondtam, azonos lesz azzal, amit tenni fogok. Beszédem legelején köszöntöm a háború új szakaszát, amelyben olyan sok hátrálás után az erő mérlegének serpenyője végre a szabadság irányába billent. Megállapítom, hogy ezúttal is – mint mindig – Franciaország áll a dráma középpontjában. Majd az egységre hivatkozva így kiáltok fel: „Franciaország! – egyetlen nemzet, egyetlen terület, egyetlen törvény!" Aztán megvilágítom, hogyan tömörül balsors szétverte népünk az ellenállásban, s hogy ezt a nemzeti mozgalmat a Harcoló Franciaország – és nem más – vezeti és fogja össze.

„A francia egységet összekötő cement azoknak a franciáknak a vére, akik sosem vették tudomásul a fegyverszünetet, akik Rethondes* óta életüket adják Franciaországért. Mi, a harcolók Franciaországa vagyunk a mag, amely körül az egység kialakul. A tömlöcbe vetett nemzetnek az első naptól kezdve a küzdelmet és a világosságot ajánljuk fel, ezért szavaz a nemzet minden egyes nap a Harcoló Franciaországra . . . Egységbe akarjuk fogni egész népünket és valamennyi területünket . . . Nem tűrjük tehát, hogy bárki is úgynevezett párhuzamos, vagyis elkülönült vállalkozásokkal bomlassza a haza háborús erőfeszítését; a nemzeti akarat fojtott, de hatalmas erejű megnyilvánulása egyébként módját ejti, hogy leszámoljon velük . . . A Francia Nemzeti Bizottság tehát Franciaország nevében szól, amikor együttműködésre szólít fel mindenkit, hogy letiport országunkat visszaszerezzük az ellenség és a Vichy-kormány kezéből, hogy hiánytalanul visszaállíthassuk a francia szabadságjogokat és érvényt szerezhessünk a köztársaság törvényeinek." Beszédemet e jelszóval fejezem be: „Egységes harc az egységes hazáért!"

A jelenlevők világosan megértették, hogy a meginduló nehéz küzdelemben kész vagyok mindenkivel összefogni, aki érdemes rá, de vállalt kötelezettségemből tapodtat sem engedek. Hatalmas éljenzés fejezi ki az egybegyűlt franciák helyeslését. Később pedig meg kell állapítanom, hogy a szövetségeseknél beszédem egészen másféle hatást keltett. Vezető embereik és szóvivőik sóhajtozás és fejcsóválgatás kíséretében helytelenítik hajthatatlanságunkat.

Bezzeg önmagukkal szemben kevésbé finnyásak. Kétségtelen, hogy az amerikaiakat és a hozzájuk szegődött angolokat megdöbbentette és zavarba hozta Giraud kudarca. Ám minthogy Eisenhower az ellenállás beszüntetésére a Darlannal való megegyezésen kívül más módot nem talált, nos akkor Amerika Darlannal fogja elintézni az ügyet. November 10-én Clark tábornok, értesülve a tengernagy frissiben kiadott tűzszünetet elrendelő parancsáról, a legyőzöttel rendelkező győztes hangján jelenti ki: „Valamennyi katonai és polgári tisztséget viselő személy továbbra is betölti hivatalát." November 13-án Noguès, Chatel és Bergeret Darlan köré csoportosul. Megegyeztek egymás közt, hogy a tengernagy lesz Észak-Afrika kormánybiztosa. Boisson is hama-

* Rethondes – 1918. nov. 11-én Németország a rethondes-i állomás mellett levő Compiègne-i erdőben, egy holt vágányon álló vasúti szalonkocsiban írta alá a fegyverszüneti, majd a fegyverletételi egyezményt. 1940. jún. 22-én ugyanitt írta alá Weygand francia főparancsnok és Keitel, a Wehrmacht vezérkari főnöke, a francia kapitulációt követő fegyverszüneti egyezményt.

rosan parancsnoksága alá helyezi magát. Giraud, aki mind a Vichy-kormánytól, mind a „gaulleistáktól" egyaránt elszigetelődött, azonnal követi a példát; cserében a csapatok főparancsnokává nevezik ki. 15-én Darlan közhírré teszi a fent említett intézkedéseket, kijelentve, hogy azok a „Marsall nevében" történtek.

Tisztázatlan eredetükre való tekintettel valóban szükséges, hogy a törvényesség látszatával ruházzák fel őket. Ezért úgy nyilatkoznak, hogy Darlan átmeneti letartóztatása idején Nougès-t a Marsall ruházta fel a helyi hatalom gyakorlásával, ő pedig átadta azt a tengernagynak, aki ily módon újra törvényesen funkcionál. De ez a csűrés-csavarás hamarosan még a legkevésbé kételkedőket sem elégíti ki. Pétain ugyanis viharos tanácskozások után – amelyeken informátoraink szerint Weygand és Auphan esedezve kérte, hogy egyezzék bele a tűzszünetbe, Laval pedig azt követelte, hogy ítélje el – Laval javaslatát fogadta el. A rádió és a sajtó útján felháborodva méltatlankodik prokonzuljai „hitszegése" miatt. Kijelenti, hogy Darlan „mulasztást követett el küldetésében". Közzétesz egy levelet, amelyet Giraud intézett hozzá május 4-én; e levélben a tábornok szavát adta, hogy soha egyetlen olyan lépést se tesz, amely akár a Marsall, akár Laval politikáját akadályozná. Pétain bejelenti, hogy saját kezébe veszi a francia haderők vezérletét. Megismétli parancsát, hogy a francia csapatok harcoljanak az angolok ellen, és adjanak szabad utat a tengelyhatalmaknak. December 1-én Platon tengernagy, a Marsall minisztere, akit „a három fegyvernem katonai ügyeinek koordinációjával" bízott meg, Pétain utasítására rádióbeszédet intéz az afrikai csapatokhoz, és kijelenti: „Franciaország az a hely, ahol annyi megpróbáltatás után a Marsall és vezérkara újra megteremti a nemzeti hadsereget... Franciaország vissza fogja szerezni Afrikát. És akkor látni fogjátok az idegenek tréncocsijain menekülni az árulókat."

Ezek után tehát más fortélyt kell kieszelni Darlan hatalmának törvényesítésére". Ürügyként egy táviratra hivatkoznak, amelyet egy beosztott küldött – de sem a távirat szövegét, sem küldője nevét sem akkor, sem később nem közölték a nyilvánossággal, ám a puszta hivatkozás e táviratra lehetővé teszi, hogy az augurok* érdekszövetsége elhitesse a karzattal: Pétain titokban helyesli Darlan eljárását. Azoknak, akiket Vichy „esküszegőknek" nevez, végső érvük lesz majd a déli övezet német megszállása, s hogy ezáltal a Marsall ki van szolgáltatva a németek kénye-kedvének, tehát nem tud érvényes parancsokat adni, következésképpen a hatalom azokat illeti meg, akikre akkor ruházta rá, amikor még ura volt elhatározásának.

Többre nem is volt szüksége Roosevelt elnöknek, hogy Darlannal kapcsolatosan nyomban mellőzze demokratikus és jogi aggályait, amelyeket de Gaulle tábornokkal szemben két év óta hangoztat. Utasítására Clark elismeri a „kormánybiztost", és tárgyalásokba bocsátkozik vele, amelyek november 22-én kötött egyezséggel végződnek; e megegyezés értelmében Darlan kormányoz és parancsnokol, amennyiben eleget tesz legyőzői, az angolszászok kívánsá-

* Augur – madárjós az ókori Rómában. Ez esetben az átvitt francia értelmezés csalókat, hazugokat jelent, a „karzat" pedig a népet jelképezi.

gainak. Tagadhatatlan, hogy az elnök nyilatkozatban jelenti ki, hogy az Eisenhower és a Darlan között létrejött politikai megegyezés „csupán időleges kisegítő eszköz". Ám 23-án André Philipet és Tixier-t fogadva, tiltakozásukra ingerülten felcsattan: „Persze, hogy tárgyalok Darlannal, hiszen Darlan nekem adja Algírt! Ha úgy fordul, holnap Lavallal tárgyalok, feltéve, ha nekem adja Párizst!" Ám még hozzáfűzi: „Nagyon szeretnék de Gaulle tábornokkal találkozni, hogy mindezt megvitathassuk. Kérem Önöket, közöljék vele, mily kívánatos az ő washingtoni látogatása." Végül december 7-én Darlan, miután megkapja a szövetségesek jóváhagyását, kinevezi önmagát az észak-afrikai francia állam vezetőjévé, továbbá a szárazföldi, tengeri és légierők főparancsnokává – ez utóbbi tisztséget egy Birodalmi Tanács* segédletével látja el, amelynek tagjai Nougès, Giraud, Chatel, Boisson és Bergeret.

Miközben Algírban, Casablancában, Dakarban a közszolgálatban állók hátraarcot csinálnak, hogy megtartsák pozícióikat, Franciaországban csattanós választ ad az ellenség. Német csapatok özönlik el a „szabad övezet"-et. A vichyi kormány megtiltja, hogy ellenálljanak nekik. A „fegyverszüneti hadseregnek" le kell tennie a fegyvert addig is, amíg végleg leszerelik. De Lattre tábornok, akinek azelőtt voltak némi illúziói, most bátran alkalmazni akarja a védelmi tervet, és csapatait Montpellier környékén, a Fekete-hegységben állítja fel. Eljárását azonban illetéktelennek nyilvánítják, mindenki cserben hagyja, börtönbe vetik. Fogságában lép összeköttetésbe a Harcoló Franciaországgal, és annak segítségével szökik meg később a börtönből; a Harcoló Franciaország küldi Londonba, ahol egyszer és mindenkorra csatlakozik hozzám. Weygand tábornokot, aki megpróbált menedéket keresni Guéret-ben, a Gestapo letartóztatta és Németországba szállította. Így ér véget – anélkül, hogy Vichy egyetlen lövéssel is védekezett volna, vagy hagyta volna, hogy a katonák védekezzenek – a függetlenség hazug koholmánya, amivel ez a rendszer kapitulációjának igazolására és oly sok derék francia megtévesztésére álcázta magát. Látszat-szuverenitásából csupán a touloni flotta maradt meg. Nem sokáig.

Ez a flotta valójában Pétain fennhatósága alatt volt, és egyik része állandó harckészültségben állt Laborde tengernagy vezényletével, a másik, többé-kevésbé fegyvertelen része közvetlenül Marquis tengernagynak, a tengeri prefektusnak volt alárendelve, aki Darlan sürgető felszólításai ellenére sem volt hajlandó Afrikába vonulni, és aki váratlanul pillantja meg a kikötő lőtávolságába érkező németeket. Minden bizonnyal közrejátszott az a „semlegességi egyezmény" is, amelyet Vichy kötött az ellenséggel, hogy tengerészeinkben az utolsó pillanatban sem lángolt fel az ellenállás gondolata. A megsemmisülés felé vivő út ez. Annál is inkább ez a meggyőződésem, mert amikor a közelmúltban titokban írtam Laborde tengernagynak, s igyekeztem megvilágítani előtte, mi a becsület és a kötelesség útja, tudomásomra jutott, hogy ő szidalmakkal illetett, és megbízottamat, Fourcault ezredest megfenyegette, jóllehet levelemet megőrizte. November 26-án azután a németek megrohanták Toulont, hogy hatalmukba kerítsék a flottát.

* Nem azonos a „gaulle-ista" Birodalmi Védelmi Tanáccsal.

Minthogy a németek az arzenál környéken levő magaslatokat már előzetesen elfoglalták, a kikötő közelében nehéz ütegeket állítottak fel s az öblöt elaknásították, a francia hajóhad tehát teljesen ki volt szolgáltatva nekik. A Marsall, a miniszterei, a tengeri prefektus, a flotta főparancsnoka, akiket a saját defetizmusuk következményei bénítottak meg, ezeknek a hatalmas hadihajóknak nem tudtak egyéb parancsot adni, mint hogy süllyesszék el magukat. Három csatahajó: a *Dunkerque, Strasbourg, Provence;* 8 cirkáló: a *Colbert, Dupleix, Foch, Algérie, Jean-de-Vienne, Galissonnière, Marseillaise, Mogador;* 17 torpedóromboló, 16 torpedónaszád, 16 tengeralattjáró, 7 ágyúnaszád, 3 járőrhajó, körülbelül 60 szállítónaszád hajó, tartályhajó, aknaszedő, vontató tehát parancsra követi el a lehető legsiralmasabb és legcéltalanabb öngyilkosságot. És betetőzésül: 1 torpedórombolót, 1 torpedó naszádot, 5 tartályhajót nem sikerült elsüllyeszteni, ezek a németeket fogják szolgálni. Csupán 5 tengeralattjáró „disszidált", és bátor parancsnokaik kezdeményezésére megkísérelte a kijutást: a *Casabianca,* parancsnoka Lherminier; a *Glorieux,* parancsnoka Meynier; a *Marsouin,* parancsnoka Mine; e három hajónak sikerült eljutnia Algírba. Az *Iris,* parancsnoka Degé, üzemanyag hiányában kénytelen volt egy spanyol kikötőbe menekülni. A *Venus* – parancsnoka Crescent – elsüllyedt a kikötőben. Ami engem illet, keserű haraggal és bánattal telve kényszerülök a távolból szemlélni Franciaország egyik legnagyobb harci lehetőségének pusztulását; a rádióban magasztalom azt a néhány hősi epizódot, amely a súlyos szerencsétlenséget kísérte, és meghallgatom az angol miniszterelnök emelkedett hangú, de leplezetlen kárörömmel teli részvétnyilvánítását a telefonban.

De azért az események ilyetén fordulata nem akadályozta a már de Gaulle mellett álló franciák összetartásának szorosabbra kovácsolását, és sokak jóindulatát fordította feléje azok közül, akik eddig nem álltak a pártján. Vichy végső meghátrálása és az anyaország teljes megszállása világosan bebizonyította, hogy az ország számára az ellenálláson kívül más menekvés nincs. Másrészt Darlan amerikai támogatással történt észak-afrikai hatalomra jutása közfelháborodást keltett; arányait mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a mieink közt soha, semmiféle kérdésben ilyen egyöntetűséget nem tapasztaltam.

Azok az emberek, akik azt látják, hogy szövetségeseik az ellenfeleikkel egyezkednek – márpedig a mi esetünkre ez állt –, kétségtelenül kijátszottnak érzik magukat, és csalódottak. De helytelenítésükben az idealizmus lázadásának is része volt. Így például haraggal hallgattuk az amerikai rádió bemondóit a BBC közvetítésével, amikor recsegő orrhangjukon felhangzott a Szabad Franciaország adásainak jelszava: „Becsület és Haza!", s utána Darlan tengernagy kijelentéseiről, tetteiről és viselkedéséről számoltak be. Végül pedig, számot vetve a nép lelkiállapotával, amely megpróbáltatásai közepette egyaránt pálcát tört a vereség kormánya és az együttműködés kormánya fölött, bizonyosak voltunk benne, hogy ha de Gaulle félreállna, vagy ami még roszszabb, lejáratná magát, a mélyen kiábrándult tömegeket a kommunista ideológia kerítené hatalmába. A Nemzeti Bizottság meg volt győződve erről. Bajtársaink, bárhol voltak is, úgyszintén. Ez és még számos más ok miatt sziklaszilárd egyetértésre támaszkodhattam, amikor a washingtoni és londoni kor-

mánnyal közöltem, hogy a Harcoló Franciaország és Észak-Afrika „főbiztosa" között a megegyezésnek nincs semmi lehetősége.

Már november 12-én felkértem Stark tengernagyot, közölje ezt kormányával a nevemben. Washingtonban Philip és Tixier hasonló módon nyilatkozott 13-án Sumner Wellesnek, 14-én pedig Cordell Hullnak. November 20-án Chevigné ezredes ismételte el MacCloynak. 23-án Philip és Tixier igen határozottan leszögezte álláspontomat Rooseveltnek. Előzetesen november 16-án felkerestem Churchillt és Edent, akik eszmecserére hívtak meg, amint Londonban tudomást szereztek Darlan proklamációjáról, amelyben bejelentette, hogy a hatalmat a Marsall nevében, a szövetségesek beleegyezésével ragadta meg. Meg kell jegyeznem, hogy ez a hír Angliában számos helyen, sőt kormánykörökben is nagy elégedetlenséget keltett, és Londonban tapasztalható volt a megbotránkozott közvélemény megnyilvánulása. A légkör ezen a napon tehát feszültebb volt, mint valaha; a miniszterelnök, jóllehet nem helytelenítette Roosevelt eljárását, kifejezésre juttatta, hogy egyben-másban fenntartással él az elnök politikáját illetően.

Kertelés nélkül kijelentette nekem: megérti érzéseimet és osztozik bennük, de most elsősorban az a legfontosabb, hogy a németeket és az olaszokat kiszorítsuk Afrikából. Biztosított róla, hogy Eisenhower algíri intézkedései lényegében átmenetiek, és kért, olvassam el azokat a sürgönyöket, amelyeket ő és Roosevelt ebben a kérdésben egymással váltottak. „Anglia csak azzal a feltétellel adta a beleegyezését, hogy ez csupán kisegítő eszköz" – jelentette ki Churchill.

– Tudomásul veszem az angol álláspontot – mondtam a miniszterelnöknek és a külügyminiszternek. – Az enyém azonban egészen más. Önök hadászati okokra hivatkoznak, csakhogy stratégiai hiba ennek a háborúnak az erkölcsi jellegével ellentétbe kerülni. Nem élünk a XVIII. században, amikor porosz Frigyes lepénzelte a bécsi udvar embereit, hogy Sziléziát megkaparinthassa, sem az olasz reneszánsz korában, amikor milánói fogdmegeket és firenzei bérgyilkosokat vettek igénybe, de még ők sem állították azokat a felszabadított népek élére. Ma a népek szívével-lelkével, vérével, szenvedésével viselünk háborút. – Ezután megmutattam Churchillnek és Edennek a Franciaországból érkezett sürgönyöket, amelyek a közvélemény megdöbbenéséről tanúskodtak. – Gondolják meg, milyen következményekkel járhat mindez. Ha Franciaország egy napon kénytelen lenne megállapítani, hogy az angolszászok politikája miatt felszabadulását Darlan jelenti, akkor a háborút Önök talán megnyerhetik katonailag, de elvesztik morálisan, és végeredményben egyetlen győztes lenne: Sztálin.

Majd egy nyilatkozat került szóba, amelyet a Francia Nemzeti Bizottság azért tett közzé, hogy kijelentse: a Bizottságnak a szövetségesek algíri politikai kombinációihoz semmi köze sincs. Szükségünk volt a BBC antennáira, hogy a nyilvánosság széles körű legyen. Kértem az angol miniszterelnököt, ne gördítsen akadályt a közlés elé, jóllehet a londoni rádió az észak-afrikai kérdést illetően alá volt rendelve az Egyesült Államoknak. – Rendben van – felelte Churchill. – Egyébként megsürgönyzöm Rooseveltnek: de Gaulle tá-

bornoknak rendelkeznie kell a megfelelő eszközökkel, hogy álláspontját nyilvánosságra hozza.

Távozása előtt Eden könnyekig megindultan félrevont, és közölte velem; személy szerint mennyire felkavarta ez az ügy. Azt válaszoltam: ismervén őt, lelkiállapota nem okoz meglepetést, mert „őszintén szólva, meg kell vallanunk egymás előtt, hogy ez nem volt tiszta dolog". Eden magatartása megerősítette azt a vélekedésemet, hogy ő és minden bizonnyal az angol kormány egy része korántsem követte olyan szívesen az Egyesült Államok politikáját, mint Churchill.

A Downing Streeten adott ebéd után – a miniszterelnök hitvesének minden kedvességét latba kellett vetnie, hogy az ebéd alatt az aggodó hölgyek és a gondterhelt férfiak közt ne akadozzék a társalgás – Churchill és én négyszemközt folytattuk a beszélgetést. – Bár az Ön számára a körülmények összejátszása kínos, a helyzet maga mégis remek – jelentette ki a miniszterelnök. – Giraud mostantól fogva politikai szempontból nulla, Darlan pedig bizonyos idő múlva lehetetlenné fog válni. Ön majd egyedül marad a porondon. – És még hozzáfűzte: – Ne rúgja össze a port az amerikaiakkal. Legyen türelmes! El fognak jutni Önhöz, mert nincs más választásuk. – Lehetséges – mondtam–, de mennyi fölösleges baj és áldozat után! Ami pedig Önt illeti, én nem értem Önt. A háború első napja óta hadakozik. Sőt úgy is mondhatjuk, hogy Ön személyesen képviseli ezt a háborút. Hadseregük előrenyomul Líbiában. Ha nem késztették volna meghátrálásra Rommelt, az amerikaiak nem lennének Észak-Afrikában. Rooseveltnek eddig egyetlen katonája se került szembe Hitler egyetlen katonájával, az angol katonák pedig immár három esztendeje a legkülönbözőbb szélességi fokokon harcolnak. Egyébként az afrikai ügy Európát érinti, és Anglia Európához tartozik. Ön azonban tűri, hogy az Egyesült Államok ragadja magához a konfliktus irányítását. Márpedig ez az irányítás Önöket illeti meg, legalábbis erkölcsileg. Vegyék a kezükbe! Az európai közvélemény követni fogja Önöket!

Ez a kipakolás meghökkentette Churchillt. Láttam, hogy meginog ültében. Aztán elváltunk, de előzetesen megegyeztünk: nem szabad hagynunk, hogy a jelenlegi válság megtörje a francia–angol szolidaritást, továbbá hogy ez a szolidaritás még inkább megfelel a dolgok természetes rendjének, mihelyt az Egyesült Államok beavatkozik az Óvilág ügyeibe.

Aznap este, kérésemnek megfelelően, a londoni rádió hírül adta: „de Gaulle tábornok és a Nemzeti Bizottság nem vesz részt az Algírban jelenleg folyamatban levő tárgyalásokban és azokért nem vállal semmiféle felelősséget", továbbá, „ha e tárgyalások olyan megállapodásokhoz vezetnének, amelyek a vichyi rezsimet fenntartják Észak-Afrikában, a Harcoló Franciaország nyilvánvalóan nem fogadja el". Közleményünk levonta a következtetést: „Valamennyi tengerentúli területünk egyesítése a felszabadulásért folyó harcban csakis a francia nép akaratának és méltóságának megfelelő körülmények közt történhet."

Csakhogy az angol jószándék nem bírt sokáig ellenállni az amerikai nyomásnak. Három nap múlva az angol kormány nem engedélyezte, hogy a BBC hullámain közzétegyük a francia ellenállási szervezetek állásfoglalását, ame-

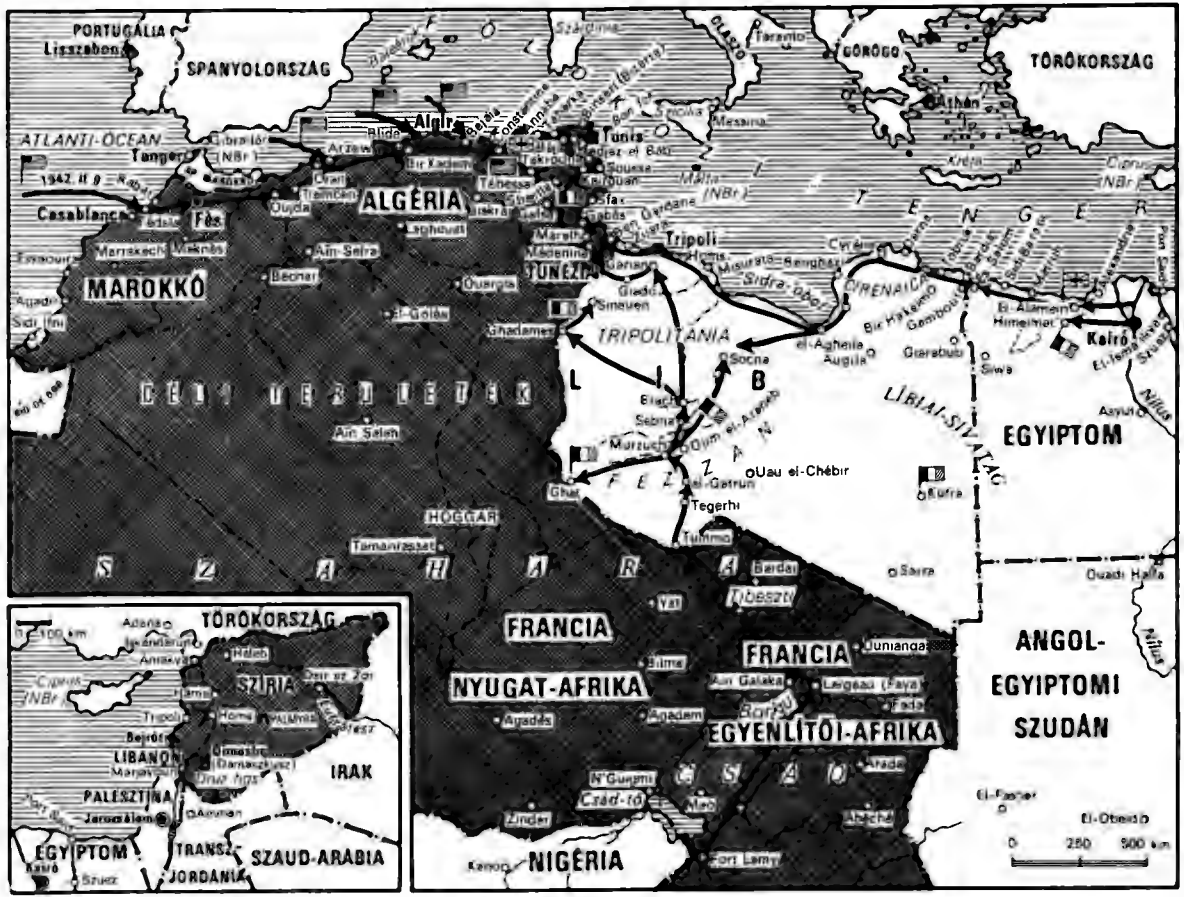

5. Észak-Afrika: francia részvétel a földközi-tengeri harcokban

lyet a mi nyilatkozatunk megerősítésére adtak ki. Ezt a Franciaországból küldött diplomáciai jegyzéket a szövetségesek kormányaihoz intézték, s a déli övezet három felszabadító mozgalma: a „Combat", a „Libération" és a „Franc-Tireur", valamint a CGT-t és a keresztény szakszervezeteket egyesítő „Francia Munkásmozgalom", továbbá négy politikai párt: a Szocialista Cselekvés Bizottsága, a Köztársasági Szövetség, a Népi Demokraták* és a Radikálisok képviselői írták alá. A jegyzék kijelentette: „De Gaulle tábornok az ellenállás kétségbevonhatatlan vezetője, és maga mögé sorakoztatja – szilárdabban, mint bármikor – az egész országot... Soha, semmi körülmények között nem fogadjuk el, hogy a katonai és politikai árulás felelőseinek átpártolását a múltban elkövetett bűnök menteségeként tekintsék... Kérve kérjük, hogy Észak-Afrika sorsának intézését adják át sürgősen de Gaulle tábornoknak." A Washingtonból jött cenzorok nem engedélyezték ennek az okmánynak az ismertetését.

November 21-én személyesen is tapasztaltam szembenállásukat. A francia nemzethez intézett beszédemben, amelyről a BBC már felvételt készített, azt kérdeztem: „Vajon becstelenné váljon-e a nemzeti felszabadulás? – és természetesen a kérdésre azt feleltem: Nem." A közvetítés előtt néhány perccel Charles Peake közölte velem: „A szövetségesek közti megállapodásokból és katonai okokból következően az Egyesült Államok kormányának beleegyezése nélkül a londoni rádiónak nem áll módjában Észak-Afrikára vonatkozó adatokat közölni; az Ön beszédével kapcsolatban kikérték ezt a beleegyezést, de a válasz időbe kerül, s az angol kormány elnézést kér a halasztás miatt." Így hát az én buzdító beszédemet, valamint az ellenállás szózatát csak a Harcoló Franciaország rádióállomásai: Brazzaville, Doula és Bejrút közvetítették, ahol a műsorba idegeneknek semmi beleszólása nem volt.

November 24-én egyik találkozásunk alkalmával Churchill úgy érezte – bár nem minden zavar nélkül, de szóba kell hoznia azt a tényt –, hogy a BBC elhalasztotta beszédem közvetítését.

– Minthogy az amerikai és angol katonák életével kapcsolatos problémákat érint benne, jónak láttam sürgönyt meneszteni Roosevelt elnöknek, hogy megkapjuk beleegyezését. Még nem adta meg.

– Tisztában vagyok vele, hogy angol területen nem rendelkezem a rádióval – válaszoltam. Ám Churchill magatartása arról tanúskodott, hogy ő sem rendelkezik.

A megrázkódtatások közepette így hát igyekeztem rendíthetetlen maradni. Ez egyébként egyaránt eredt megfontolásból és vérmérsékletemből. Az Algírban létesült rendszert ugyanis túlontúl csináltnak tartottam ahhoz, semhogy sokáig ellenállhasson az események sodró erejének, bármilyen támogatást kap is kívülről. Vezetői a közvélemény bármelyik irányzata előtt nyilvánvalóan lehetetlen helyzetbe kerültek. Szemben álltak de Gaulle-al, Pétain elátkozta őket, a kivárás politikájának a híveit elijesztették, egyetlen irányzat sem állt mögöttük, semmilyen bizalomra se támaszkodhattak, és nagyon is felismerhető volt, hogy a vezetők egymást váltó állásfoglalásai önző számítgatások

* Georges Bidault radikális, katolikus pártja.

eredményei. Miért tennénk hát bármi engedményt ennek az oligarchiának, amelynek sem jövője, sem hitele. Annál is kevésbé szabad engedményt tenni neki, mert éppen amikor uralomra jutott Algírban, máshol a jól időzített politika a mi erőnket növelte. Közvetlenül az amerikaiak Marokkóban és Algériában történt partra szállása után a Harcoló Franciaország kiterjesztette fennhatóságát az Indiai-óceán térségében levő minden francia gyarmatbirtokra.

E gyarmatbirtokok közül Réunion szigete csatlakozott elsőnek. A messzi déli tengereken fekvő, nyersanyagban szegény hajdani Bourbon sziget, amely távol esik a Fokföldet megkerülő hajókaravánok útjától, s a lakossága erősen kevert, de szívvel-lélekkel francia érzelmű, nem kapott közvetlen szerepet a szövetségesek tervében. De a sziget ki volt téve az egyesült japán–német rajtaütéseknek, kiváltképpen amióta Madagaszkár felé már nem szabad előttük az út. Tudomásunk volt róla, hogy Réunion lakossága nagy részének az volt a kívánsága, hogy országuk vegyen részt a háborús erőfeszítésekben. Én tehát már jó ideje arra törekedtem, hogy a sziget csatlakozzék a Harcoló Franciaországhoz. Ám az angolok, amíg a Madagaszkárra irányuló akciójukat előkészítették, s az amerikaiak, amíg az afrikai partraszállásra készülődtek, hátráltatták beavatkozásomat, nehogy felriasszák Vichyt és az ellenséget. Most azonban már nem maradt ürügyük tervem ellenzésére. Így hát november 11-én elhatároztam, hogy végrehajtom a csatlakoztatást.

A *Léopard* torpedóromboló Richard-Evenou fregattkapitány parancsnoksága alatt már hónapok óta ezzel a céllal vett részt hajókíséretben és őrjáratokban a Dél-Afrika körüli tengereken. Utasítottam a kapitányt, hogy a hajót – amelynek fedélzetén tartózkodott Capagorry gyarmati főtisztviselő, akit előzetesen kormányzóvá neveztem ki – vezényelje Réunionra, és tegye meg a szükséges intézkedéseket. A hajó november 28-án megérkezett Saint Denis elé. A lotharingiai keresztes lobogó láttára a lakosság tömegesen tódult a kikötő felé, hogy tengerészeinket üdvözölje, miközben sok tisztviselő és katona rokonszenvének adott kifejezést. Csupán a Galets-földnyelv ütegei fogadták a hajót ellenségesen. A *Léopard* ágyúlövések sorozatával válaszolt, s a hajóból partra szálló különítmény Decugis-nak, a közmunkák vezetőjének és egy lelkes helybeli alakulatnak a segítségével hamarosan rendet teremtett. Az összeütközésben Decugis, valamint az események néhány szemlélője sajnálatos módon elesett. Minthogy Aubert kormányzó a hegyen levő rezidenciájába vonult vissza, Richard-Evenou hajóparancsnok érintkezésbe lépett vele. „A nyugalom helyreállítása" érdekében megállapodtak, hogy az ellenállást beszüntetik, s a jövőben a sziget ügyeit teljhatalommal Capagorry kormányzó vezeti. De Gaulle tábornok megbízottja forró lelkesedés közepette foglalta el a kormányzói hivatalt.

Ugyanez történt egy hónap múlva Madagaszkáron. Az igazat megvallva amióta Annet tábornok megadta magát az angoloknak, a nagy sziget sorsa elvben már eldőlt. Ám ténylegesen minden függőben maradt. Az igaz, hogy november 11-én Eden ismételt kérésére ráálltam egy közös nyilatkozat közzétételére, amely bejelentette: „A Francia Nemzeti Bizottság és az angol kormány megbeszéléseket folytat Madagaszkár tárgyában", továbbá „a Francia Nemzeti Bizottság Legentilhomme tábornokot jelölte a sziget főbiztosának".

Csakhogy nem akartam Madagaszkár sorsát kézbe venni, amíg a kezem nem szabad. Feltételem az volt, hogy az angolok politikai és közigazgatási síkon egyaránt adják át a terepet.

Nos, e vonatkozásban a tárgyalások elhúzódtak. A végkifejletet hátráltatták az angol gyarmati adminisztráció közbelépései. Először a Vichy-párti közigazgatást próbálták az angol katonai parancsnokság közbeiktatásával tőlük függővé tenni majd a közvetlen irányítással kísérleteztek, és megbízták Lord Rennelt, hogy a jóindulatú francia tisztviselők segítségével vezesse az ügyeket. Lord Rennel és munkatársai ebben az időpontban már lemondtak hatáskörükről, elfogadva annak szükségességét, hogy átadják a teret a Harcoló Franciaországnak. De legalább az ellenőrzés jogát szerették volna megtartani, amit természetesen mi nem fogadtunk el. Végül a december 14-i egyezség, amelyen Eden és én írtam alá, minden fontos jogunkat biztosította. Aznap este rádión keresztül adtam hírül az örvendetes eseményt, bejelentve, hogy a történtek után „szép és nagy gyarmatunk mostantól fogva jelentős katonai és gazdasági erőfeszítéssel vehet részt a háborúban", és hangsúlyoztam „azt a makulátlan hűséget, amelyről régi, igaz szövetségesünk, Anglia tanúságot tett".

Az egyezmény valóban leszögezte, hogy a rendelkezések célja „visszaállítani a francia fennhatóság gyakorlását Madagaszkáron és kapcsolt részein (Comore-, Crozet-, Kerguelen-, St. Paul- és Amsterdam-szigeteken)", és „a főbiztosra száll mindazon hatalom, amellyel a francia törvény a főkormányzót felruházza, valamint a francia haderők parancsnokának hatásköre ... hogy Madagaszkár és kapcsolt részeinek, továbbá Réunion szigetének védelmét az angol és a Harcoló Franciaország csapatai közösen fogják biztosítani". A főbiztos köteles a lehető legrövidebb idő alatt újjászervezni a francia katonaságot. Addig is, amíg megfelelő eszközökkel nem rendelkezik, szükség esetén egy brit tábornok irányítja a terület védelmét, Diégo-Suarezben pedig egy angol tengerésztiszt lesz a parancsnok.

Mihelyt aláírtuk a megállapodást, Legentilhomme tábornok elindult Tananarive-ba, ahol csatlakozott hozzá egy valamennyi fegyvernemet képviselő különítmény, amelyet a Szabad Francia Afrika küldött. Legentilhomme, Saint-Mart főkormányzó és Bureau ezredes katonai parancsnok segítségével megindítja a közigazgatást, a gazdasági életet, a közszolgáltatásokat, újra felveszi a kereskedelmi kapcsolatokat és újjászervezi a csapatokat. Egyidejűleg rendet teremt az emberek fejében. Így is történt. Alig néhány hete tartózkodott Legentilhomme tábornok Tananarive-ban, amikor a tisztek fele, az altisztek kétharmada, a közkatonák teljes létszámban, vagyis azok a francia csapatok, amelyek a Vichy-kormány parancsára nemrég még a szövetségesek ellen harcoltak, immár a Harcoló Franciaország soraiban küzdöttek. A maradék Angliába hajózott, onnan pedig Észak-Afrikába, amint ott is létrejött az újraegyesülés.

Midőn Legentilhomme tábornokot Tananarive-ba küldtem, megvolt az az elégtételem, hogy utasíthattam, utazzék Djiboutin keresztül. Ugyanis ez a kikötő december 28-án a Harcoló Franciaország kezébe ment át. Ez kétségkívül a madagaszkári események következménye volt, mert az angol beavatkozás kezdete óta a Szomálipart hatóságai nem tudták Madagaszkárról be-

szerezni a szükséges élelmiszer utánpótlást. De szerepe volt megbízottaink két év óta Kelet-Afrikában kifejtett erőfeszítéseinek is. Először Palewski, majd Chancel volt az, aki minden lehetséges kapcsolatot fenntartva a gyarmattal, hathatós propagandát folytatott érdekünkben, és tevékenyen képviselte ügyünket a négusnál Adis Ababában, valamint az angol parancsnokságnál Nairobiban, ily módon készítve elő a csatlakozást. Azonkívül Appert ezredes és a helyőrség közelében állomásozó különítménye a kiváló parancsnok és kitűnő csapat példájával csatlakozásra buzdította a garnizont, és lassacskán átalakította a katonák java részének a felfogását. Ám hogy a döntő változás végbemenjen, mégis szükség volt haderőnk bevonulására.

Ugyanis Dupont tábornok, Djibouti kormányzója, aki Noailhetas-t váltotta fel, nem bírta rászánni magát az átpártolásra, jóllehet a lelke mélyén vágyott rá, és én is erre sürgettem levelemben. Magatartása a garnizon egy részét, Raynal alezredes vezénylete alatt, arra késztette, hogy a határon átkelve november elején egyesüljön Appert ezredes különítményével. Különböző helyekről tudtunkra adták, hogy ők is hasonló lépésre készülnek. Ezek után a washingtoni kormány, a gyarmat de Gaulle-hoz történő csatlakozásának megakadályozására, a helyszínre küldte adeni konzulját. De a konzul semmi olyan megoldást se talált, amely megfelelt volna az amerikai politikának, vagyis mind Vichyt, mind de Gaulle-t kizárta volna. Beavatkozása éppen ellenkező eredménnyel járt, felbőszítette a „gaulle-istákat", és cselekvésre késztette őket. December 26-án a Harcoló Franciaország csapatai Appert és Raynal parancsnoksága alatt, az angolokkal egyetértésben, benyomultak Francia Szomáliföldre, és ellenállásba nem ütközve vonaton elérték a város peremét. A kérdés eldőlt. 28-án Dupont tábornok megbízottammal, Chancellel és a brit parancsnokságot képviselő Fowkes tábornokkal egyezményt írt alá, amely a gyarmatot átengedte a Francia Nemzeti Bizottságnak. Chancel azonnal átvette Dupont hatáskörét. December 30-án a Djibouti kormányzójává kinevezett Bayardelle is elfoglalta tisztségét.

Szomálipart csatlakozása nagy horderejű esemény volt. Most már az Indiaióceán térségének valamennyi francia területe belépett a háborúba, s a nyugatiaknak olyan hadászati támaszpontokat adtak, amelyek abban az esetben, ha a japánok újból fenyegetnék a szövetségeseket, egyaránt fedeznék Afrikát és a Távol-Keletet. Djibouti városa pedig újra betöltheti a Vörös-tenger déli partján a tranzitkikötő szerepét, és Abesszínia tengerhez vezető útja lehet. Ezenfelül a Harcoló Franciaország a támaszpont 300 tisztjével, 8000 közkatonájával és a támaszponton elraktározott hadianyaggal részben a Líbiában harcoló csapatainkat, részben pedig a Madagaszkáron újjászervezendő alakulatainkat gyarapította. Végül pedig politikai szempontból is jelentős volt, hogy éppen azokban a hetekben, amikor az algíri rendszer zűrzavara megmutatkozott, a Nemzeti Bizottságnak sikerült egységbe kovácsolni és harcba tömöríteni ezeket a nagyon távoli és nagyon áhított területeket.

Ám mindennél többet nyomott a latba az az egységre ösztönző tény, hogy ettől fogva Afrikában a francia haderő két része egyazon ellenség ellen harcolt. Semmiféle körmönfont álokoskodás nem rejthette el a tuniszi „hátságon" elhelyezett katonák elől, hogy pontosan ugyanazt teszik, mint a Líbiá-

ban és a Fezzanban harcoló bajtársaik. Ugyanaz a „kormány", amely tegnap pálcát tört ezek fölött, ma amazokat átkozta el azzal a változatlan ürüggyel, hogy „súlyosbítják az ország bajait". Franciaországban ugyanez az ellenállás – a harcot soha fel nem adó emberek ellenállása – egyesül azokéval, akik Tunéziában szegényes fegyvereikkel támadnak a betolakodókra. Ugyanaz a nép, amely reménykedésével de Gaulle és hívei felé fordult, immár közös reményben egyesít minden francia katonát, aki együtt egyazon célért küzd. Tehát bizonyos voltam, hogy az egyesülés vágya napról napra nőttön-nő Rabattól egészen Gabèsig. Ezért az észak-afrikai csapatok tevékenységét – ámbár még nem voltam értük felelős – ugyanolyan feszült figyelemmel kísértem, mint a hozzám csatlakozottakét.

Néhány napos zűrzavar után, amit az ellenség arra használt, hogy a régenszég területén megvesse a lábát, a tunéziai csapatok Barré parancsnoksága alatt egyrészt Béja és Medjez-el-Bab, másrészt Tébessa környékén csoportosultak, hogy elzárják az Algériába vezető utat, majd Welwert tábornok vezetésével a constantine-i hadosztály is elérte Tébessát, és Barré csapataival egyesülve egységes hadseregcsoportot alkotott Koeltz tábornok parancsnoksága alatt, miközben délebbre Delay tábornok vonult fel szaharai katonáival. November 16-án Juin átvette annak a „különítménynek" a vezetését, amely november 19-én Medjez-el-Babnál tüzet nyitott a németekre, és 22-én visszafoglalta Gafsát és Sbeïtlát. November végén Tunézia területén észak-déli irányban kezdett tehát kialakulni egy arcvonal, amely ugyan gyönge és szakadozott volt, de elszánt emberek védték, és első ízben fedezte a szövetséges hadsereg felfejlődését.

December folyamán mindkét szemben álló fél megerősödött. A Nehring tábornok vezénylete alatt álló németek és olaszok hadianyag- és csapat-utánpótlást kaptak, részben a szicíliai szoroson át, részben Tripolból a gabèsi országúton; Anderson tábornok 1. brit hadseregének élővédje a Tunisztól és Bizertától nyugatra eső partszakaszon vonult fel, Giraud tábornok pedig először a Deligne vezénylete alatt álló algíri hadosztállyal, majd a Mathenet vezette marokkói hadosztállyal és a bennszülött zászlóaljakkal egészítette ki Juin hadserejét; az amerikaiak az angolokat egy páncélos hadosztállyal, a franciákat pedig ejtőernyős egységekkel és harckocsikkal támogatták.

Végeredményben két hónappal a partraszállás után Eisenhower csak kisebb alakulatokkal vette fel a harci érintkezést az ellenséggel, mert hadereje felfejlődését hátráltatta félelme a spanyolok esetleges marokkói offenzivájától; másrészt vonakodott tapasztalatlan csapatait elhamarkodottan bevetni, végül pedig a légierő áttelepítése, az élelmiszer-utánpótlás, a közlekedés megszervezése nehézségekkel járt egy olyan hatalmas kiterjedésű országban, mint Francia Észak-Afrika, miközben a nyílt tengeren az ellenséges tengeralattjárók és repülők szüntelenül támadták az utánpótlást szállító hajókaravánokat. Az egész háború folyamán az 1943. év első hónapjaira esnek a hajóűrtartalom legnagyobb veszteségei. Ebben a válságos időszakban a hadjárat sorsa végeredményben főként a francia csapatok erőfeszítéseitől függött. A francia katonaság annál is dicséretesebb szerepet játszott, mert elavult fegyverzettel harcolt, és úgyszólván nem rendelkezett repülőgépekkel, páncélosokkal, ne-

héztüzérséggel, légelhárító ágyúkkal, tankelhárítókkal, tehergépkocsikkal, hiszen az összes hadfelszerelést nemrég vagy beszolgáltatták a fegyverszüneti bizottságoknak, vagy pedig az amerikaiak semmisítették meg, amikor a francia csapatokkal hadakoztak. Csupán elvétve maradt meg némi hadianyag, amelyet vagy az egységek őriztek meg maguknál, vagy a sivatag menedékhelyein rejtettek el.

Közben Bizerta a megalkuvás csúfos színhelye lett. Derrien tengernagy, engedelmeskedve az utasításoknak, amelyeket Platon hozott Vichyből, szabad utat engedett a városba behatoló német csapatoknak. December 7-én Nehring felszólította a szerencsétlent, fegyverezze le a helyőrséget, és adja át neki a hajókat, a kikötőt, az arzenált és az erődítéseket, s mindez vonakodás nélkül meg is történt. Ily módon nagy fontosságú támaszpont került ellenségeink kezébe, akik ezenfelül még egy torpedórombolóhoz, három torpedónaszádhoz, két ágyúnaszádhoz és kilenc tengeralattjáróhoz is hozzájutottak, mert sértetlenül adták át nekik részint a hadikikötőben, részint az öbölben. Ez a siralmas epizód az utolsó volt a szégyenletes események sorozatában. Ettől fogva – az „Afrikai Phalanx" kivételével, amely az ellenség oldalán, a szövetségesek ellen harcolt – a Vichy-kormány Afrikában sehol sem rendelkezett fegyvereinkkel. A még megmaradt kevés fegyver azoknak a katonáknak a kezében volt, akik Franciaországért fogják forgatni: ki Tuniszban, ki Líbiában.

Valóban így történt; az angolok a Larminat hadosztály támogatásával megindították offenzivájukat Rommel ellen. Montgomery mesterien kezdett áttörő támadásában október 23-án, El-Alamein közelében, Koenig vezetésével az első könnyű hadosztály is derekasan harcolt a déli szárnyon, a Himeimat meredek lejtőin. Minthogy nehéz terepen, nagyon széles frontszakaszon, biztonságosan elsáncolt ellenféllel kellett küzdenie, nagy veszteségeket szenvedett; legjelentősebbként a bátor Amilakvari halálát említem meg, aki az idegenlégió élén esett el. Néhán nap múlva a 2. könnyű hadosztály Alessandri ezredes, a páncélos hadoszlop pedig Rémy és Kersauson ezredesek vezénylete alatt egy ideig lendületesen támogatta a 8. hadsereget az ellenség üldözésében. Előzetesen már hozzájárultam haderőnknek ilyetén bevetéséhez. Ám a közbejött események, az angolszászok marokkói és algériai partraszállása, a tuniszi front megnyitása arra a meggondolásra vezettek, nagy kár lenne, ha Larminat serege a harcnak ebben a szakaszában kimerülne. Helyesebb, ha teljes erővel vehet majd részt a hadműveletek végső fázisában, amikor a keletről és nyugatról érkező szövetséges hadseregek találkoznak, amikor francia földön egyesülnek a mi lotharingiai keresztes csapataink az észak-afrikai alakulatokkal, s az ellenség a „mi tengerünk" partján semmisül meg.

Így hát helybenhagytam az angol parancsnokság döntését, amely november 10-én a Szabad Franciákat visszavonta a frontról, és Tobruk környékén tartalékba helyezte őket. Kis idővel azután elfogadtam Larminát javaslatát, aki azt indítványozta, hogy a két könnyű hadosztály állományából állítsunk fel egy tűzvonalba küldhető hadosztályt. Hamarosan lehetőségünk nyílt ezt a kiváló harci egységet három dandár létszámára felemelni: élükön Brosset, Alessandri és Lelong ezredesekkel, és a Djiboutiban visszaszerzett fegyverek segítségével teljes tüzérségi felszereléssel láttuk el. Így alakult meg az I. Sza-

bad Francia Hadosztály. Larminat és csapatai, leküzdve türelmetlenségüket, megvárták a kellő pillanatot, amikor tűzvonalba mehettek, ám most a két éve tartó nagy afrikai ütközetben a döntő eredményért harcoltak.

Időközben elérkezett a várva-várt alkalom a Fezzan meghódítására, és sikerült a Földközi-tengeren folyó harcokba egy francia hadtestet bevetni, amely a Szaharán át érkezett a Csádból. Ezt a hadműveleti tervet én még azon a napon határoztam el, amikor Éboué egyesült Marchand-nal Fort Lamyban; a hadműveletet Leclerc készítette elő 1940 óta, sorozatos nagy tettekkel: sivatagi hadoszlopot állított fel, megszervezte a hadtápot, bevette Kufrát, és felderítői az olasz állások kellős közepéig hatoltak. Végre elérkezett a mindent kockára tevő játszma. November 14-én, megerősítve a szeptember 22-én kiadott előzetes utasításomat, elrendeltem Leclerc tábornoknak, hogy indítsa meg az offenzívát; „első célpontja a Fezzan elfoglalása legyen, esetleges felfejlődéssel akár Tripoli akár Gabès felé, de kapcsolatban a szövetségesek tripolii hadműveleteivel." Utasításomhoz még hozzáfűztem: „Az offenzívát illetően Ön csakis tőlem függ. De egyetértésben kell működnie Alexander tábornokkal, a brit keleti haderő főparancsnokával, oly módon, hogy amint Ön eléri a Fezzant, hathatós légi támogatást kaphasson . . . Számítok rá, hogy akcióját legkésőbb abban az időpontban megindítja, mihelyt a szövetségesek elérik a Sidra-öblöt." Az angolszászok algériai és marokkói partraszállása idején tulajdonképpen arra gondoltam, hogy a mi csapataink dél-líbiai benyomulása egyidejűleg történjék a szövetséges hadak megérkezésével a Nigerhez, ezért parancsot adtam, hogy az erre a célra felkészített hadoszlop induljon Zinder felé. Ám a franciák és a szövetségesek közt lefolyt harc végeredménye arra késztetett, hogy letegyek erről a másodlagos hadműveletről. Csakis a fő hadműveletre kerülhet sor.

Ez a hadművelet szükségszerűen nehéz előzményekkel jár: a csádi támaszpontokról kiinduló hadoszlopokra körülbelül ezer kilométeres út vár, amíg elérik az ellenség megerősített hadállásait, odáig kell szállítani a folyékony üzemanyagot, lőszert, élelmiszert, hadianyag-tartalékot, egyszóval mindazt, amire a tulajdonképpeni támadás épül. Minthogy november végén Montgomery offenzívája kedvezően haladt előre, Tuniszban pedig kialakulóban volt a szövetségesek arcvonala, 28-án közöltem Leclerc-rel a végrehajtási parancsot, kihangsúlyozva: „Az előnyomulást december 2-ától kezdve saját kezdeményezéséből megindíthatja, de vegye figyelembe Alexander tábornok elgondolásait." Csakhogy bármennyire vágyott is rá Leclerc, hogy kiérjen a tengerhez, ez csak december 12-én történt meg, mert a 8. hadsereg El-Agheilánál megtorpant.

Időközben el kellett hárítanunk az angoloknak azt a törekvését, hogy fennhatóságukat kiterjesszék a Fezzanra, miután mi azt elfoglaltuk. Alexander tábornok november 28-án írásban jelentette be Leclerc-nek, hogy angol tisztek érkeznek az elfoglalt országok közigazgatásának ellátására. Az angol főparancsnok pontosan meghatározta: „Ezeknek a tiszteknek az a feladatuk, hogy az Ön vezénylete alatt álló haderőket kísérjék. Felelősek az Önök által elfoglalt területekért mindaddig, amíg meg nem valósul Tripolitania egysége brit katonai fennhatóság alatt." Alexander továbbá közölte Leclerc-rel: „A

londoni kormány pénzügyi politikája nem engedélyezi a frank forgalomba hozását a Fezzanban." December 1-én Charles Peake, akire érdemei miatt vagy ellenére gyakran bíztak hálátlan feladatokat, megjelent nálam, és különösebb illúziók nélkül átnyújtotta Eden jegyzékét ugyanerről a kérdésről. Peake-kel a lehető legudvariasabb formában közöltem elutasításomat és Leclerc tábornoknak a következőket táviratoztam: „A Fezzannak Franciaországhoz kell tartoznia az afrikai háború idején. Dél-Tunisz és a Csád közt ez a földrajzi kapocs. Utasítson el kereken minden brit beavatkozást ezen a területen akár politikai, akár közigazgatási, akár pénzügyi vagy egyéb vonalon történnék is."

December 22-én a megközelítés befejeződött, s megindult a támadás. Két hétig tartó elkeseredett harcok közepette az Ingold és Delange alakulat, az egyik Oum-el-Araneb, a másik Gatroum irányában, a Bretagne légi alakulat támogatásával elfoglalta az ellenség állásait, de előbb annak gépesített hadoszlopaival rendezte számláját. Ingold és Delange vezénylete alatt Dio, Massu, Geoffroy, Sarazac, d'Abzac és még sokan mások dicsőséget és hadizsákmányt szereztek. Január 12-én Sebha bevétele megnyitotta az utat Tripoli felé. 13-án csapataink elfoglalták Murzuchot. Körülbelül ezer foglyot – köztük hozzávetőleg negyven tisztet – ejtettünk, és húsz ágyút, számos páncélautót, több száz aknavetőt, gépfegyvert és önműködő fegyvert zsákmányoltunk. Miközben Leclerc csapatai felkészültek az előrenyomulásra észak felé, Delange ezredes átvette a Fezzan katonai parancsnokságát.

Sok merészséggel és kitartó megfontoltsággal így lett végül a miénk a sivatagnak ez a zamatos gyümölcse. 1943. január 13-án bejelentettem a hazának fegyvereink sikerét: „Franciaországot nyomorúságában talán némiképp megvigasztalja derék katonáinak erőfeszítése – mondtam a rádióban. Majd így folytattam: – Igen! Az egyenlítői égbolt alatt lezajló hosszú és nehéz előkészületeket, a homok- és kősivatagban előrelendülő hadoszlopok gyötrelmes fáradalmait, a pilóták kimerítő repüléseit, az ellenség hadállásait, taktikázó csapatait és repülőgépeit támadó véres harcokat, fiatal és dicső tábornokuktól kezdve az egyszerű közkatonáig valamennyi becsületes és elszánt ember, aki e megpróbáltatások terhét viselte, áldozatos ajándékként nyújtja át Franciaország szenvedésének és büszkeségének."

Katonai síkon a távlatok tehát egyre kedvezőbbekké váltak, de politikai téren komorabbak lettek, mint valaha. A Carlton Gardensben jó értesüléseink voltak. Ugyanis az Afrika és Anglia közt utazó katonák, tisztviselők, újságírók jó része kötelességének tartotta, hogy üzenetekkel és tájékoztatással lásson el bennünket. Ezen felül néhány algériai és marokkói „gaulle-istá"-nak az általános zűrzavart kihasználva sikerült eljutnia hozzánk.

Így hát tudtuk, hogy Darlan megtartása a legfőbb tisztségben szenvedélyes bírálatok tárgya volt a helyszínen. A Vichy-pártiak a Marsall kifejezett rosszallása miatt nem bíztak benne. A „gaulle-isták"-at az „ideiglenes megoldás" háborította fel. Az előkelőségek, akik Murphyvel megállapodtak Giraud – sikertelen – hatalomra jutásában, reményeik megsemmisülése miatt elégedetlenkedtek. Közülük számos katonai személyiség és tisztviselő súlyos megrovásban részesült. Így történt, hogy Béthouart tábornokot, Magnan ezredest, Gromand tengerészeti felügyelőt, akiket Noguès parancsára tartóztat-

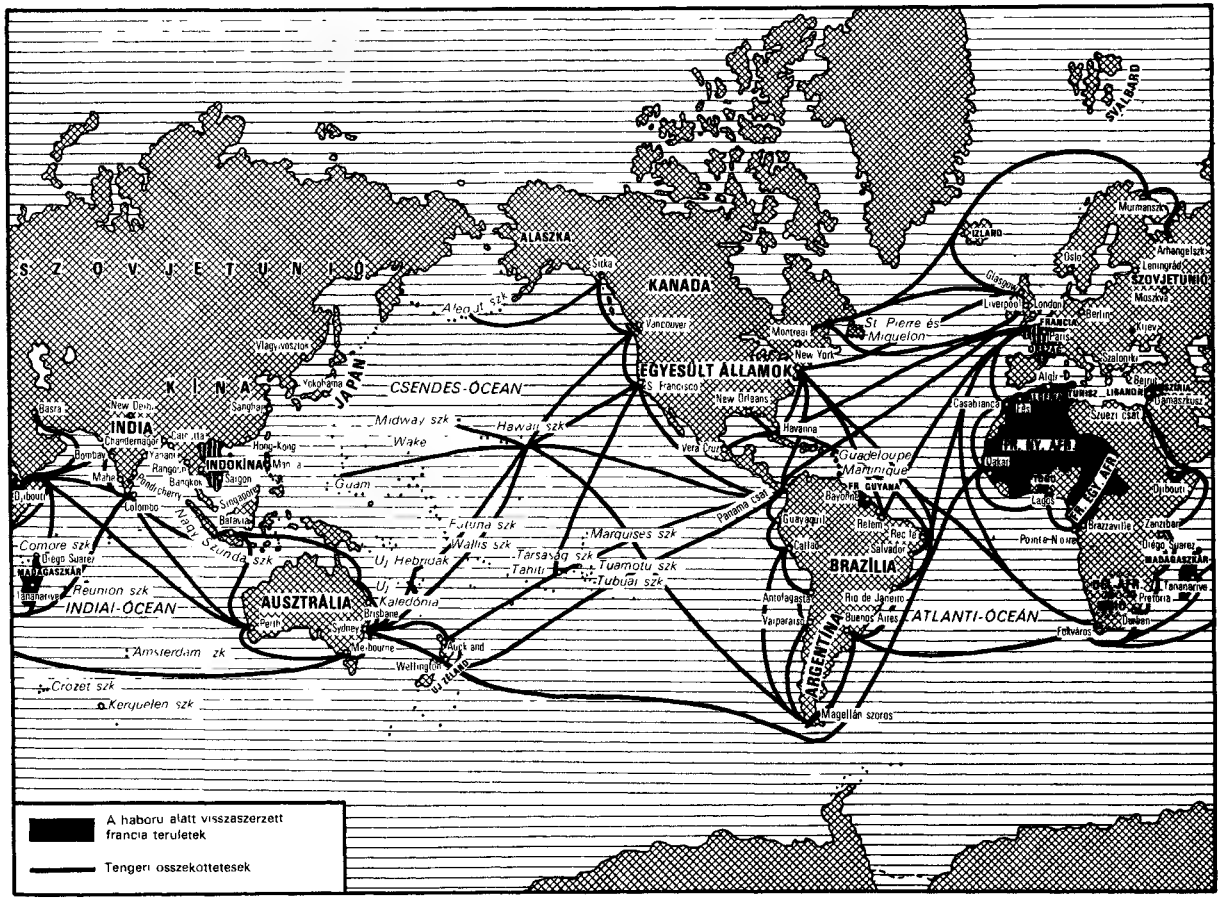

6. A francia birodalom az 1942–43–44-es háború idején

tak le Marokkóban, kis híján agyonlőtték. Eisenhowernek csak nagy nehezen sikerült Gibraltárba vitetni őket. Mast tábornok és Baril ezredes kénytelen volt Algériából a Közel-Keletre menekülni. A tengerészek, a repülősök és a szárazföldi csapatok soraiban pedig nőttön-nőtt a méltatlankodás, látván, az elsüllyedt hajók, a repülőgéproncsok és a katonák holttestei árán hogyan húz hasznot a köpönyegforgatásból Darlan, holott e veszteségekért ő a felelős. Végül pedig az a tény, hogy a touloni hajóhad inkább elsüllyesztette magát, mintsem hogy engedelmeskedjék neki, sok emberben azt a gondolatot ébresztette, hogy Darlan mint a legfőbb ügyek intézője, ezentúl csak nehézségeket okoz.

Ezek a körülmények siettették igyekezetemet, hogy kapcsolatot teremtsek Algírral. A küldöttség, amelynek afrikai utazásához engedélyt kértem Churchilltől és Roosevelttől, természetesen nem juthatott el rendeltetési helyére: Washington és London számtalan ürügyet hozott fel, hogy visszatartsa. December elején Eisenhower tábornokhoz fordultam, megkértem, hogy fogadja személyesen d'Astier de La Vigerie tábornokot, akit azzal bíztam meg, hogy a francia katonai parancsnokokkal vegye fel a szükséges kapcsolatokat. Ez alkalommal, valamint később számos más esetben, az amerikai főparancsnoknál, hazája irányító politikai fórumaival ellentétben, megértésre találtam. Teljesítette kérésemet. Igaz, hogy Eisenhower, akit megdöbbentett a partraszállással szembeni ellenállás, és zavarba ejtették a cselszövések, amelyeket számos francia részéről tapasztalt, aggódott az emberek gondolkodásában megnyilvánuló nyugtalanság miatt, s attól tartott, hogy ez az izgalom zavargássá fajul, és a tunéziai harcok közepette majd veszélyezteti összeköttetéseinek a biztonságát. Éppen ezért az én szándékom, hogy keressem az együttműködés lehetőségét Észak-Afrikában azokkal, akik érdemesek rá, Eisenhower szemében megfelelt a szövetségesek közös érdekének.

D'Astier tábornok december 20-án érkezett Algírba. Mindaz, amit ott látott és hallott, erősen válságos helyzet benyomását tette rá; ezt a válságot a rendőri apparátus, amellyel a hatalom körülbástyázta magát, úgy-ahogy elfojtotta, de a felszín alatt forrt az elégedetlenség.

Megbízottam tapasztalta Giraud tábornok ingerültségét, mert a partraszállás időpontjában nem sikerült a hadsereget rábírnia, hogy felsorakozzon mögéje, de keserűséggel töltötte el az amerikaiak eljárása is, akik visszautasították a szövetséges haderők parancsnokságára vonatkozó igényét, és megalázónak érezte, hogy minden beosztását Darlantól kapja. Elégedetlenségében közeledett nézeteink felé. Amikor megbízottam felkérte, lépjen kapcsolatba a Harcoló Franciaországgal, elsősorban a hadműveletek összehangolását és a csapatok felállítását illetően, Giraud hajlandónak mutatkozott rá.

A Marokkóból érkező Párizs grófja* kifejtette d'Astier tábornoknak, hogy a helyzet, nézete szerint, milyen súlyos és mennyire káros Franciaországnak.

* Párizs grófja (Henrik, Guise hercegének fia) – 1940-ben ő a detronizált francia királyi (Orléans-i) család feje. 1926–1950 között száműzetésben élt, mindvégig élénken érdeklődött a francia kül- és belpolitika alakulása iránt. Az 1886-os törvény – amely Orléans-i Fülöpöt és utódait száműzte – hatálytalanítása után 1950-ben Párizs grófja visszatért Franciaországba.

Véleménye szerint mi sem sürgetőbb, mint félreállítani a tengernagyot, s ha ez megtörtént, tömöríteni minden jó szándékú franciát. Ő maga azért jött Algírba, hogy összegyűjtse híveit, elősegítse az egyesülést, és a helyszínen legyen, ha döntőbírónak kérik fel. Meg kell jegyeznem, hogy a herceg a legnagyobb mértékben önzetlennek mutatkozott mindabban, ami adott esetben a személyét érinthetné.

Ami Lemaigre-Dubreuil-t illeti, ő nem titkolta, hogy vérig van sértve, akárcsak a barátai, mert nem kapták meg azokat a vezető állásokat, amelyekre, kijelentése szerint, politikai rátermettségük és az amerikaiaknak tett szolgálataik egyaránt feljogosítják őket. Giraud tábornok védőpajzsa alatt, akinek Lemaigre-Dubreuil szerint az államfői tisztet kellene betöltenie, jómaga hajlandó lenne egy koalíciós kormányban a miniszterelnökséget elvállalni, és de Gaulle tábornokra bízná a nemzetvédelmi tárcát.

D'Astier arról is értesült, hogy a helyi politikai körök, amelyek hosszú ideig némák és megalkuvóak voltak, most a tomboló viharban öntudatra ébrednek. November 24-én Saurin, Froger, Deyron, az orani, algíri, illetve constantine-i megyegyűlés elnökei, akikhez Sarda algériai képviselő is csatlakozott, levelet intéztek Darlanhoz: „Midőn Ön a Marsall kormányának fennhatósága alá helyezte magát, miközben Ön kijelentette, hogy annak már nincs módja államfői tisztének szabad gyakorlásához, és amidőn elvállalta e kormány megbízottjának teendőit Észak-Afrikában, egyetlen olyan feltételnek sem felelt meg, amelyet egy törvényes és független kormány felhatalmazásából kapott volna."

Végül pedig d'Astier tábornok az amerikaiakkal kapcsolatosan úgy látta, hogy Eisenhower és vezérkara, miközben együttműködött Darlannal, hangoztatta a főbiztosság átmeneti jellegét, és több ízben nyomatékosan kifejezésre juttatta, hogy közvetlen kapcsolatot óhajt fenntartani de Gaulle tábornokkal.

D'Astier tábornok továbbá megállapította, hogy azt a temérdek embert, aki a vichyi rezsim alatt különféle okokból az ellenállással rokonszenvezett – egyesek fegyveres segítséget is nyújtottak a szövetségesek beavatkozásához –, ugyanúgy üldözik, mint azelőtt, és most titkon forrongó elégedetlenség feszíti őket. Fivére, Henri – aki magas tisztséget viselt a főbiztosságon –, valamint Capitant professzor a „Combat"-mozgalom észak-afrikai vezetője és még sok jól értesült személy lefestette neki az ellenállókat körülvevő összeesküvés légkörét, amelyből bármely pillanatban kirobbanhatott valamilyen véres esemény.

A körülmények hatására és Murphy sürgetésére d'Astier tábornok beleegyezett a Darlannal folytatandó eszmecserébe. Úgy gondolta, hogy a találkozás zárt körű lesz. Ám a tengernagyot valóságos areopág* közepette találta: többek közt Giraud és Bergeret foglalt helyet benne. Valamennyien komornak, izgatottnak, bizalmatlannak tűntek, mint akik agyafurtsággal és sé-

* Areopág – történelmi értelemben az ókori Athén legfelsőbb bíróságát, átvitt értelemben érdemdús férfiak fényes gyülekezetét, vagy egy személyiség közvetlen, bizalmas munkatársainak csoportját jelenti.

relemmel telítettek. A szemmel láthatóan fáradt Darlan nyilván meg akarta nyugtatni környezetét. Úgy vélte hát, hogy pöffeszkednie kell küldöttem előtt. Kijelentette, hogy kézben tartja az ügyeket, hogy minden bizonnyal parancsolóan szükséges egységet teremteni a franciák közt, s az egység megkönnyítése érdekében ő maga hajlandó közkegyelemben részesíteni azokat, akik a fegyverszünet óta segédkezet nyújtottak a szövetségeseknek; továbbá hajlandó nyilatkozatot közzé tenni, hogy szándékában áll visszavonulni, amint vége a háborúnak, ám mindaddig ő az egyetlen ember, aki körül az egység létrejöhet. Megjátszott magabiztossága túlon-túl éles ellentétben állt a tényleges helyzettel – a tengernagy alig palástolt idegességével és az őt körülvevő légkörrel –, semhogy bárkit megtéveszthetett volna.

D'Astier ezt meg is mondta Darlannak, ráadásul még ecsetelte is a franciaországi közhangulatot – ugyanis éppen hazulról érkezett. Darlan indulatba jött és d'Astier szemére vetette: azért tartózkodik Algírban, hogy szítsa az elégedetlenséget. D'Astier Giraud-hoz fordult. „Ön is osztozik ebben a véleményben, Ön, akinek válaszát várom arra az ajánlatra, amelyet de Gaulle tábornok nevében tettem, hogy hangoljuk össze az Ön parancsnoksága alatt álló csapatoknak és a Harcoló Franciaország haderejének ténykedését?" Giraud megjegyezte, hogy kész rendezni ezt a kérdést, de az admirális nyersen a szavába vágott: „Nem! tábornok úr. Ez az én dolgom." Hosszú csend következett. A kínos jelenet végén d'Astier tábornok kertelés nélkül közölte a tengernaggyal, hogy jelenléte az egység legfőbb akadálya, és a legjobb, amit tehet, ha minél előbb visszavonul. A megbeszélés következményeként az amerikaiak tudtára adták d'Astier-nak, hogy Darlan követeli az elutazását és ők egyetértenek a tengernaggyal. D'Astier december 24-én visszaérkezett Londonba, Algíri tartózkodása során arra a meggyőződésre jutott, hogy Darlan helyzete megrendült, s rövidesen lelép a színről.

Ugyanannak a napnak a délutánján, tengerészeink karácsonyfa-ünnepélyéről távozóban, értesültem Darlan tengernagy haláláról. A merénylet elkövetője, Fernand Bonnier de la Chapelle volt az eszköze azoknak az elkeseredett indulatoknak, amelyek forrongásig szították a lelkeket, bár az is lehetséges, hogy az indulatok mögött egy céltudatos politika lappangott, amely le akart számolni az „ideiglenes megoldással", miután céljaira egy ideig felhasználta. Ezt a gyermek sorból alig hogy kinőtt fiút a gyűlöletes események a lelke mélyéig feldúlták, és úgy vélte: azzal szolgálja pártütéstől vérző hazáját, ha eltávolítja azt az embert, aki az ő szemében a belviszály megszűnésének botrányos akadálya volt. Másrészt azt hitte – mint azt kivégzése pillanatáig váltig ismételgette –, olyan magas helyről jövő és olyan hatalmas külföldi intervenció lép közbe érdekében, hogy az észak-afrikai hatóság nem tagadhatja meg a követelések teljesítését. Kétségtelen, hogy gyilkolni a harcmezőn kívül senkinek sincs joga. Egyébként is Darlan kormányzói és hadvezéri tevékenységének elbírálása a nemzeti igazságszolgáltatás feladata lett volna, nem egy csoporté vagy egyéné. Mégis, hogyan ismerhetnénk félre a szándékokat, amelyek ezt az ifjonti dühöt felkeltették? Az a szokatlan és durva mód, ahogy a vizsgálatot Algírban a sebtében éjszaka összehívott, zárt tárgyaláson ülésező katonai bíróság előtt néhány óra alatt lefolytatták, ahogy összecsap-

ták a hiányosan letárgyalt pert, ahogy az ítéletet azonnal követő, titokban történt kivégzés, a cenzoroknak adott utasítások, hogy Fernand Bonnier de la Chapelle-nek még a neve se kerüljön nyilvánosságra, azt a hiedelmet keltették, hogy mindenáron el akarták titkolni, mi indította tette elkövetésére, és elleplezték a körülményeket, amelyek bár nem igazolták a tragédiát, de magyarázták, és bizonyos mértékig mentségül szolgálhattak.

Jóllehet Darlan halálának tragikus jellegét természetesen sokan helytelenítették, a puszta tény, hogy végleg eltűnt a színről, az események kérlelhetetlen logikai következményének látszott. Ugyanis az események a fontos történelmi pillanatokban csak azokat az embereket tűrik meg vezető helyen, akik képesek felülkerekedni rajtuk. A dolgok akkori állásában Darlan mindahhoz, ami beteljesülőben volt, semmit nem bírt sem hozzátenni, sem elvenni. Mindenki – és elsősorban a tengernagy – tisztán látta, hogy a játszma számára már véget ért.

A megfelelő alkalmat régen elszalasztotta. 1940-ben ugyanis a flotta még betölthette volna a főszerepet a nemzet honvédelmében, habár Franciaország kontinentális léte miatt már évszázadok óta másodszerepre kényszerült. Az anyaország katonai összeomlásában a hajóhad szerencsés véletlen folytán sértetlen maradt. Éppen ekkor vált életbevágóvá rendeltetésének éltető eleme: az óceán, a távolság és a sebesség. Rendelkezésére állt a szintén teljesen érintetlen gyarmatbirodalom. A szövetségesek, akiket veszély fenyegetett a tengeren, nem fukarkodtak volna együttműködésükkel. Együttes erővel zaklathatták és feltartóztathatták volna az ellenséget, fedezhették volna Afrikát és rendelkezhettek volna vele, odaszállíthatták volna a felszabadító hadsereg számára szükséges felszerelést, hogy majd egy napon partjainkra hajózzák át. Csakhogy az ilyen feladathoz a flotta főparancsnokának vállalkozó szellemén kívül mélységes hazaszeretettel kellett volna rendelkeznie, szenvedélylyel, amely egyedül Franciaországot akarja szolgálni, bármi történik is a flottával. Darlan nem volt effajta ember.

Becsvágyát, erőfeszítéseit a hajóhadnak szentelte, de csakis a hajóhadnak. A nemzeti elernyedés, az állam ingatagsága közepette – úgyszólván egész életében ezt látta maga körül – csakis ez a dicső testület, ennek az érdekei, a varázsa, a technikája kötötte le minden energiáját. Buzgalmával és ügyességével békeidőkben meg tudta szerezni a közhatalomtól az anyagi eszközöket egy jól felszerelt hadiflotta kiépítéséhez, ám ez akár egy hűbérbirtok, teljes öncélúsággal csakis őérette létezett.

Franciaország vereségében Darlannak mindennél fontosabb volt, hogy a flotta megmenekedjék. Amikor a fegyverletétel megtörtént, ő hajlandó volt elfogadni, mert azt hitte, hogy a hajóhadat elkerüli a katasztrófa. Amikor a háború világméreteket öltött, és számos lehetőséget kínált a flottának, hogy a haza menedéke legyen, Darlan nem azt tűzte ki célul, hogy harcba vesse, hanem hogy megőrizze. A hajóhad érdekében akart a vichyi kormány feje lenni. A hajóhadnak akart működési teret teremteni, a hajóhad létét akarta igazolni, amikor, noha az ellenség a teljes behódolást követelte, ő mégis több ízben parancsot adott a „gaulle-isták" és a szövetségesek elleni harcra. A német megszállókkal paktált az angolok ellen, mert azt hitte, hogy a há-

ború mindenekelőtt tengeri vetélkedés. Vajon utolsó elhatározásában, hogy Afrika partjain az angolszászok ellen az ő utasítására folytatott csatát be kell szüntetni, minek volt nagyobb szerepe: annak a kései vágynak, hogy hazája leigázói fölött győzelmet arasson, vagy inkább annak a reménynek, hogy átpártolásával visszaszerzi a megcsonkított flotta maradékait. Ám mihelyt Toulonban, Fort-de-France-ban és Alexandriában a tengerészek nem voltak hajlandók engedelmeskedni parancsának, és a hajók már csak roncsok lettek Casablancában, Oranban, Bizertában, Darlan admirális rádöbbent: ha Franciaország meg is nyeri a háborút, ő elvesztette a játszmát.

Franciaország nagy hajóhad nélkül nem maradhat Franciaország. Ám ez a hajóhad az övé kell hogy legyen. Az államhatalom feladata a nemzeti érdek eszközeként kialakítani, irányítani, felhasználni. Sajnos éppen ezt nem tudta megtenni az a rendszer, amely oly sok évig csupán a nemzet felületén lebegett, de nem irányította eleven erőit. Az én szememben az algíri merénylet ismételten felfedte megpróbáltatásaink alapvető okát. Miként más nagy szerencsétlenségek, amelyek a múltban lesújtottak Franciaországra, Darlan tengernagy hibái, flottánk szomorú sorsa, az a mérhetetlen seb, amelyet tengerészeink lelkén ejtettek, mindez az államhatalom hosszas elernyedésének a következménye volt.

Komédia

Darlan eltűnése fontos következményekkel járt a francia egységre. Előnyünkre akartam fordítani őket. December 25-én sürgönyben közöltem Giraud tábornokkal: „Az algíri merénylet jel és figyelmeztetés, hogy ott az egységes nemzeti fennhatóság kialakítása fontosabb, mint valaha." A továbbiakban ezt írtam. „Kérem Tábornok Urat, találkozzék velem minél előbb francia területen, akár Algériában, akár a Csádban. Fontolóra vesszük azokat az eszközöket, amelyek lehetővé teszik, hogy egy ideiglenes központi hatalom köré csoportosítsuk az ország valamennyi belső és külső haderejét, és valamennyi francia területet, amely képes harcolni Franciaország szabadságáért és boldogulásáért."

Sietve küldtem el üzenetemet, így jelezvén, nincs jogunk a várakozásra, midőn lehetőség kínálkozik a megegyezésre. Üzenetemet azért intéztem Giraud tábornokhoz, mert úgy véltem, ő lesz Darlan utóda. Az amerikaiak ugyanis most ténylegesen azt az embert állíthatják Algírban az ügyvitel élére, akire a választásuk kezdettől fogva esett, de aki Darlan miatt nem juthatott hatalomra. Ami a szükséges formaságokat illeti, azok csak a Birodalmi Tanácstól, vagyis Noguès-től, Boissontól, Châteletől és Bergeret-től függtek, ám velük nyilvánvalóan Eisenhower és Murphy rendelkezett. Csakugyan, december 26-án Giraud tábornokot teljhatalommal ruházták fel, erre a kissé meghökkentő rangra emelve: „Polgári és katonai főparancsnok." Ha Giraud elfogadja ajánlatomat, és mi ketten, távol a cselszövőktől és az idegenektől, leülünk tanácskozni, ha mindazokat, akik az ellenséget hazánkból ki akarják űzni, felszólítjuk, hogy példánkat követve fogjanak össze, egy csapásra megteremthettük volna egy életképes hadikormány alapjait. Ily módon a következetlenség miatt elpocsékolt hosszú hónapokat megtakaríthattuk volna. Csakhogy bizonyos helybeli francia személyek gyűlölködésén és követelőzésein kívül a nemzeti érzés és a józan ész diadalát a szövetségesek is hátráltatták, akik függőségükben akarták tartani Észak-Afrikát, és meg akarták akadályozni, hogy Franciaország a háború vége előtt szuverén hatalomként jelenjen meg a színen.

Tény az, hogy december 29-én Giraud tábornok halogató választ intézett hozzám. Miután kijelentette, hogy a franciák egyesülésének kérdésében egyetért velem, ugyanazt az okot hozta fel az egyesülés elhalasztására, amely ok-

nál fogva én azt sürgettem. „Tekintettel arra a nagy felindulásra, amelyet Észak-Afrika polgári és katonai köreiben a közelmúltban történt gyilkosság keltett, a légkör jelenleg nem kedvez találkozásunknak." A katonai helyzetre hivatkozva hozzáfűzte azonban, hogy a maga részéről elfogadja a kölcsönös kapcsolat kialakítására tett ajánlatomat, amelyet d'Astier tábornok közvetített, jóllehet egy kissé módosította értelmét: „Úgy vélem, ami Önt illeti, helyesebb lenne, ha a közös ellenséggel szemben harcoló francia erők tevékenységének egybehangolása céljából egy illetékes megbízottat küldene hozzám."

Ezzel a kitérő válasszal természetesen nem érhettem be. Alig hogy megkaptam Giraud tábornok üzenetét, január 1-én ismét sürgönyöztem neki. Ezúttal örömömnek adtam kifejezést, „hogy az első eszmecsere létrejött köztünk". De kijelentettem: „Az egész gyarmatbirodalom és az összes francia haderők ellenállással kapcsolatos egyesülése semmiképpen sem szenvedhet késedelmet." Továbbá ezt írtam: „Meggyőződésem, hogy csakis egy ideiglenes, a háborút vállaló nemzeti egység alapján álló központi hatalom képes a francia nép erőfeszítéseinek irányítására, a francia népfelségjog teljes sérthetetlenségének a megőrzésére és Franciaország méltó külföldi képviseletére." Megismételtem tehát Giraud-nak a találkozásunkra vonatkozó ajánlatomat, és hozzáfűztem: „Magam is látom az algíri helyzet bonyolult voltát. De megkötöttségek nélkül találkozhatnánk az Ön tetszése szerint akár Fort Lamyban, akár Brazzaville-ben, akár Bejrútban. Válaszát bizakodva várom."

Miközben egységet sürgető felhívásaimat papírra vetettem, erősen kételkedtem eredményességükben. Nem számíthattam rá, hogy az algíri angolszász ügynökök aprólékos vizsgálatán átesett titkos iratok oly hatékonyak lesznek, hogy elindítják azt a nagy lendületet, amely elsöpörné a vitákat és az ellentéteket. Éppen ezért a francia közvéleményhez akartam fordulni, arra számítva, hogy az ellenállhatatlan nyomást gyakorol majd. Január 2-án nyilatkozatomban a nyilvánosság előtt tanúságtételre szólítottam fel.

Történetesen úgy fordult, hogy érveimet alátámasztotta egy Algírban két nappal korábban történt súlyos incidens. Giraud több tucat ember letartóztatását rendelte el, akik a partraszállás alkalmával egytől-egyig segítették az amerikaiakat, s akik közül számosan a rendőrség vagy a közigazgatás kötelékébe tartoztak. A „polgári és katonai főparancsnok" megmagyarázta a szövetséges újságíróknak, akik nyomban megjelentek felvilágosítást kérni, hogy egy újabb politikai gyilkosságot előkészítő összeesküvést kellett megakadályoznia, mégpedig – jelentette ki Giraud – Robert Murphy ellen. Valóban úgy látszott, hogy a csalódottság hatására egyesek, akik azelőtt az amerikai diplomata kezdeményezéseit támogatták, most le akartak számolni vele. Tehát nem volt nehéz felhívni a figyelmet nyilatkozatomban „a Francia Észak-Afrikában uralkodó zűrzavarra". Ennek fő okát a Harcoló Franciaország kirekesztésében jelöltem meg. Megállapítottam a következményeiket: „Nehéz helyzetet teremt a hadműveletek számára, oda vezet, hogy Franciaország a döntő pillanatban meg van fosztva attól az ütőkártyától, amit gyarmatbirodalmának egysége jelentene, s a nyomorúságba taszított francia népet mindez döbbenettel tölti el." Rámutattam az orvoslásra: „A nemzeti egység alapján

álló, a háború, a felszabadulás és a köztársaság törvényeinek szellemétől áthatott ideiglenes, központi, széles körű hatalom megteremtése." De ünnepélyesen tudtul adtam azt is, hogy Giraud-nak találkozást ajánlottam fel, és meggyőződésem, hogy „Franciaország sorsa és az általános háborús helyzet nem tűr semmiféle halogatást".

Ez a nyilatkozat és a nyomában járó kommentárok érzékenyen érintették a washingtoni kormányt. Kínos volt számára, hogy az emberek lemérhették, mekkora hézag tátong elvei és politikája közt. Amint a nyilvánosság megtudta, hogy én együttműködést ajánlottam fel Giraud-nak, de ő késlekedik ezt elfogadni, mindenki számára világossá vált, hogy magatartása Murphy elgondolásainak felel meg. De akkor ki ne vonná le a következtetést, hogy az amerikaiak, miközben francia egységet hirdetnek, azon fáradoznak, hogy megakadályozzák létrejöttét.

Tény, hogy Roosevelt elnök, jóllehet proklamációi a nyilvánosság előtt az ellenkezőjét hangoztatták, azt akarta, hogy a francia kérdés az ő saját hatáskörébe tartozzék, hogy a francia széthúzás szálait ő rángassa, s hogy a közhatalmat, amely egy napon ebből a zűrzavarból létrejön, az ő döntése hívja életre. Ezért tette fel kezdetben a tétjét mind Pétainre, mind de Gaulle-ra, később pedig, amikor a Marsallal való szakítás már előrelátható volt, ezért indította el Giraud karrierjét, majd amikor a königsteini erődből megszökött tábornok kudarca nyilvánvaló lett, utat nyitott Darlannak, végül a tengernagy meggyilkolása után Giraud-t újra visszaeresztette a porondra. Most az elnök úgy találta jónak, hogy a Harcoló Franciaország és az algíri rendszer mindaddig legyen elkülönítve egymástól, amíg ő mindkét félre rá nem kényszerítheti a saját megoldását, amely bizonyára nem egy ténylegesen önálló francia kormány megteremtése.

Rooseveltnek ezeket a szándékait én persze felismertem. Éppen ezért nem lepett meg, hogy nyilatkozatomat kedvezőtlenül fogadták Washingtonban. Január 4-én Sumner Welles államtitkár, amikor megbízottunkat, Tixier-t fogadta, közölte vele, hogy kormánya helyteleníti az én Giraud-hoz intézett felhívásaimat, úgyszintén azt a tényt is, hogy azok széles körű nyilvánosságot kaptak, mert én előtérbe helyeztem a politikai problémát. Amikor Tixier azt tudakolta tőle, hogy ez miért kellemetlen, az államtitkár ismét a hadi helyzet követelményeire hivatkozott, mintha csak de Gaulle megegyezési ajánlata Eisenhower haderejének észak-afrikai összeköttetéseit veszélyeztetné.

Az elnök elhatározta a helyszíni beavatkozást, ennek világos bizonyítékát kaptam, amikor a Darlan halálát követő napon az amerikai csapatok partraszállását követően első ízben maga Roosevelt kért, hogy látogassam meg. Láthatólag a látogatás minden előkészülete megtörtént. December 27-én kell elutaznom, Accráig repülőgépen, ott egy amerikai cirkálóra szállni, amely az Egyesült Államokba visz. Utam előkészítésére Stark tengernagy december 20-án már el is indult. A kíséretemre kijelölt Catroux tábornok Bejrútból 24-én érkezett Accrába. Csakhogy Darlant ezen a napon ölték meg, és ez az esemény azonnal új beavatkozásra késztette az elnököt. Rögtön észrevettem a fordulatot, mert Churchill, nyilván Roosevelt megbízásából, megkérdezte tőlem, nem gondolom-e, hogy a körülményekre való tekintettel el kellene ha-

lasztani az útamat. Másnap az amerikai kormány ugyanilyen értelmű jegyzéket juttatott el hozzám.

Így hát nem voltak kétségeim, milyen okok késztetik Giraud-t a halogatásra. A második üzenetemre adott válasza, amely január 6-án jött meg, végleg felvilágosított. Elvi beleegyezését adta egy Algírban folytatandó eszmecseréhez, ezúttal nem említette a Darlan halála nyomán keletkezett kedvezőtlen légkört. De „előzetes kötelezettségekre" hivatkozva kijelentette, hogy január vége előtt nem tud időt szakítani rá. Meglehetősen keményen válaszoltam: „Sajnálattal vettem tudomásul, amiért előzetes kötelezettségei arra késztetik, hogy január végére halassza az eszmecserét, amelyet én december 25-én ajánlottam fel. Kertelés nélkül közölnöm kell Önnel, hogy mind a Nemzeti Bizottságnak, mind magamnak más a véleményünk a gyarmatbirodalom egysége megvalósításának és erőfeszítéseinek a nemzeti ellenállás erőfeszítéseivel való egyesülésének sürgősségéről."

Miközben arra vártam, hogy Roosevelt jelentkezik, Churchilltől kaptam váratlan üzenetet. Január 17-én Eden átadta az angol miniszterelnök Marokkóból küldött sürgönyét. Churchill arra kért, utazzam hozzá. „Módom van rá – írta –, hogy Ön és Giraud közt teljes titoktartásban és a lehető legkedvezőbb feltételek közt megbeszélést hozzak létre."

A sürgöny elkedvetlenített. Eden értésemre adta ugyan, hogy Roosevelt is Marokkóban tartózkodik a szövetséges vezetők értekezletén, amelynek az a célja, hogy összehangolják terveiket. De hát Churchill miért nem közölte ezt velem? Miért tüntette fel meghívása egyedüli céljaként a Giraud tábornokkal való találkozást? A meghívás miért csak a saját nevében történt? Ha csupán azért kell Anfába mennem, hogy egy vetélkedőben az angolok embere legyek, mert az amerikaiak a saját franciájukat vetik be, hát ez otromba, sőt veszélyes komédia lenne. Így hát visszautasító választ adtam Churchillnek. Egyidejűleg ment el a Giraud-nak küldött üzenetemmel: „Ne felejtse, hogy kész vagyok találkozni Önnel francia területen, franciák között, akkor és ahol Ön jónak látja."

Két nap múlva Eden a miniszterelnök újabb sürgönyét adta át. Churchillt vérig sértette visszautasításom, annál is inkább, mert az amerikaiak előtt történt; arra kért, vegyem ismét fontolóra a kérdést. Kijelentette, ha ezt elmulasztom, kedvezőtlenül fognak ítélkezni rólam, és ő a Harcoló Franciaország érdekében az Egyesült Államokkal szemben semmit sem tesz többé, amíg én a „mozgalom" élén maradok. Ám ezúttal közölte, felhatalmazása van tudatni velem, hogy az értekezletre szóló meghívást egyaránt kaptam az Egyesült Államok elnökétől és tőle ... mivel elsősorban az Észak-Afrikára vonatkozó kérdéseket fogják ott megtárgyalni, ... és az elnök, akárcsak ő, nagyon örülne, ha én részt vennék ezeknek a problémáknak a megvitatásában.

Válaszomban az üzenet fenyegető részéről nem vettem tudomást – sok hasonló tapasztalat után nem nagyon hatott már rám –, s elismertem, hogy „a háború állása és Franciaország átmeneti helyzete nem engedi meg, hogy visszautasítsam a találkozást az Egyesült Államok elnökével és Őfelsége miniszterelnökével". Ilyen szavakkal fogalmaztam meg végül is a meghívás elfogadását, de hangsúlyoztam, hogy a megvitatásra kerülő kérdések „olyan

vállalkozás következményei, amelyben a Harcoló Franciaország nem vett részt, és amely a jelek szerint a szövetségesek számára kevéssé, Franciaország számára pedig semmiképpen sem kielégítő helyzethez vezetett".

Mielőtt válaszomat elküldtem volna, ünnepélyesen összehívtam a Nemzeti Bizottságot, amely alaposan megvizsgálva az ügyet, helyénvalónak találta, hogy elutazzam Anfába, már csak azért is, hogy ott személyesen találkozzam Roosevelttel. Tanácskozásunk szándékosan húzódott el némileg. Utána pedig nem siettem útnak indulni kísérőül kijelölt társaimmal: Catroux-val, d'Argenlieu-vel, új kabinetfőnökömmel, Palewskival és Hettier de Boislambert-rel, aki a közelmúltban érkezett Franciaországból, miután sikerült megszöknie a gannat-i börtönből, ahova a dakari ügyben vállalt szerepe miatt zárta be a Vichy-kormány. Végül pedig a kedvezőtlen légköri körülmények késleltették utunkat, így hát csak január 22-én érkeztünk a fédalai repülőtérre.

Roppant titokban ott tartózkodott Wilbur amerikai tábornok, hogy fogadjon bennünket. Még a hadifőiskoláról ismertem, s ő tolmácsolta Roosevelt elnök üdvözletét, Churchillét Codrington hozta, Giraud tábornok nevében pedig Linarès ezredes jelent meg, aki meghívott bennünket ebédre. Csapatot nem vezényeltek ki tiszteletünkre, de az amerikai őrség széles övezetben kordont vont körénk. A repülőgép közelében amerikai autók sorakoztak. Beszálltam az elsőbe. Wilbur, mielőtt maga is beszállt volna, egy törlőruhát a sárba mártott, és bemázolta vele az ablaküvegeket. Mindezeknek az óvintézkedéseknek az volt a céljuk, hogy eltitkolják de Gaulle tábornok és társai marokkói jelenlétét.

Anfában a szövetségesek lefoglaltak néhány egymással szomszédos villát, lakóit egytől-egyig kiköltöztették. Azonfelül körös-körül kiürítették a terepet. Az értekezlet területét szögesdrót-kerítés vette körül. A kerítésen kívül és belül amerikai katonák álltak őrt, nem engedtek senkit se be, se ki. Amerikai közlegények takarítottak ránk. Egyszóval: fogság. Abban semmi kivetnivalót nem láttam, hogy az angolszászok ezt saját magukra rákényszerítik. De hogy engem is bele tuszkoltak, s méghozzá francia fennhatóságú területen, ezt sérelemként fogtam fel.

Így hát a Giraud tábornokhoz intézett első szavaim nem voltak valami barátságosak: „Hogyhogy?! Én négy ízben ajánlottam fel a találkozást, és most drótsövény mögött, idegenek között kell találkoznom Önnel? Nem érzi, milyen felháborító ez nemzeti szempontból?" Giraud zavarban volt, s azt felelte, hogy nem tehetett másként. Az igazat megvallva, tekintettel az amerikaiakkal való kapcsolatának körülményeire ebben nem is kételkedtem.

Az étkezés alatt mindazonáltal szívélyes volt a légkör. Közös emlékeket idéztünk fel, és kérésemre vendéglátóm elbeszélte rendkívül kalandos szökését a königsteini fogságból. Ám asztalbontás után Giraud tábornok más témákra terelte a szót. Kitartóan ismételgette, hogy ő „csakis a harcra gondol... nem akar politikával foglalkozni... bárki kísérelt meg egy elméletet vagy programot kifejteni előtte, ő soha meg sem hallgatta... újságot egyáltalán nem olvas és nem hallgatja a rádiót..." Akár meggyőződésből, akár a vállalt kötelezettségeiből eredően kijelentette, hogy egyetért a „prokonzulokkal": Noguès „nélkülözhetetlen Marokkóban"; Boissonnak „sike-

rült megvédenie gyarmatát mindenfajta idegen támadástól, még a németektől is; Peyrouton, aki nemrég váltotta fel Châtelet Algéria főkormányzói tisztségében, „erős kezű férfi"; Bergeret „kivételes tudású katonai koponya". Nem titkolta: jóllehet szilárdan eltökélte a németek elleni harcot, semmi kifogása a Vichy-rendszer ellen. Végül megjegyezte, hogy a franciaországi ellenállás elemi, népi és forradalmi jellege érthetetlen számára, azonfelül helyteleníti is. Első beszélgetésünk ezzel véget ért, elbúcsúztunk Giraud-tól, aki villájában maradt, és mi is a saját villánkba mentünk.

Késő délutánra járt, s én megfontolt tartózkodásból szállásomon maradtam, amikor látogatóban megjelent nálam Macmillan brit államminiszter*, akit kormánya Algírba rendelt ki, hogy összehangolja a Földközi-tenger nyugati övezetének ügyeit. Macmillan közölte velem, hogy Murphyvel egyetértésben igyekszik olyan egyesülési lehetőséget találni, amely mind a Giraud, mind az én részemre elfogadható lenne, és ezt Roosevelt és Churchill ajánlanák fel nekünk. Ez volt hát az a beavatkozás, amelyet előre sejtettem. Értésére adtam Macmillannak, hogy Giraud és de Gaulle megegyezése csakis a franciákra tartozik, de a brit miniszter ismételt kérésére felkerestem Churchillt.

Azzal kezdtem, hogy indulatosan megmondtam a miniszterelnöknek, nem utaztam volna ide, ha tudom, hogy francia földön amerikai szuronyok zárnak körül. – Ez megszállt ország! – kiáltotta ingerülten Churchill. Majd mindketten lecsillapodtunk, és rátértünk az ügy lényegére. A miniszterelnök elmagyarázta, hogyan egyezett meg Roosevelt elnökkel abban a tervben, amely megoldaná a francia gyarmatbirodalom problémáját. Giraud és de Gaulle tábornokok társelnökként kerülnének egy irányító bizottság élére, ahol ők ketten, valamint a bizottság valamennyi tagja minden tekintetben egyenlőek lennének. De a legfelső katonai fennhatóságot Giraud gyakorolná, többek közt azért is, mert az Egyesült Államok, mielőtt megkezdené az újra egyesített francia hadsereg ellátását hadianyaggal, a kérdést csakis vele szándékozik megtárgyalni. – Barátom, Georges tábornok kiegészíthetné még a vezetőséget harmadik elnökként – javasolta Churchill. – Ami Noguès-t, Boissont, Peyroutont, Bergeret-t illeti, ők megtartanák pozícióikat, és a bizottság tagjai lennének. Az amerikaiak ugyanis most már befogadták őket, és az a kívánságuk, hogy mások is megbízzanak bennük.

Azt válaszoltam Churchillnek, hogy ez a megoldás megfelelőnek látszhat az amerikai törzsőrmesterek – egyébként nagyon tiszteletre méltó – szintjéről nézve, de nem hinném, hogy ő maga is komolyan venné. Nekem kötelességem számolni azzal, ami Franciaország szuverenitásából még megmaradt. Ne kételkedjék abban az őszinte nagyrabecsülésben, amelyet iránta és Roosevelt iránt érzek, ám nem ismerem el, hogy a Francia Birodalomban bármiféle joguk lenne a hatalmi kérdés rendezésére. A szövetségesek kirekesztésemmel, sőt ellenemre létesítették Algírban a jelenleg működő kormányzati rendszert. Minthogy nyilván nem szolgál teljes megelégedésükre, most azt tervezik, hogy beleolvasztják a Harcoló Franciaországot is. Csakhogy a Har-

* Pontosabban északnyugat-afrikai brit miniszterrezidens (1942–45 között).

coló Franciaország ebbe nem menne bele. Ha el kell tűnnie a színről, tisztességgel akar eltűnni.

Churchill mintha nem fogta volna fel a probléma erkölcsi oldalát. – Nézze csak meg az én saját kormányomat. Amikor annak idején megalakítottam, én, akit azért dezignáltak, mert régóta harcoltam a müncheni egyezmény szelleme ellen, kabinetembe bevettem valamennyi közismert münchenistát. Nos hát, időközben olyan erélyesek lettek, hogy ma már meg sem lehet őket különböztetni a többiektől. – Azt válaszoltam: – Ha Ön így beszél, akkor szem elől téveszti azt, ami Franciaországban történt. Ami pedig saját személyemet illeti, én nem vagyok politikus, aki kormányt óhajt alakítani és többséget akar szerezni a parlamentben.

A miniszterelnök arra kért, vegyem mégis fontolóra az imént vázolt tervet. És még hozzáfűzte: – Ma este Ön az Egyesült Államok elnökével fog értekezni, s meggyőződhet róla, hogy ebben a kérdésben Roosevelt és én teljesen egyetértünk. – A kerten át egészen a kapuig kísért, ahol egy angol őrszem tisztelgett előttünk puskájával. – Láthatja, nemcsak amerikai őrség áll itt, hanem mellette, teljes egyetértésben, brit katonaság is – mondotta Churchill.

Kisvártatva Roosevelt elnök megbízottja jelent meg nálam, hogy a találkozót megbeszéljük. Késő este kerestem fel Rooseveltet. Egyazon díványon ülve teljes kerek órát töltöttünk együtt az elnök villájának egyik tágas helyiségében. Jóllehet Roosevelt megjátszotta, hogy négyszemközt vagyunk, de egy felső galéria mélyén mégis árnyakat vettem észre, és láttam, hogy megrezzennek a terem zugait takaró függönyök. Később tudomásomra jutott, hogy Harry Hopkins meg néhány titkár rejtőzködve végighallgatta beszélgetésünket, és fegyveres őrök vigyáztak az elnökre. A titokzatos árnyak miatt első beszélgetésemet Roosevelttel különös légkör lengte körül. Ezen az estén, mint máskor is, valahányszor csak találkoztam vele, álláspontjához másíthatatlanul ragaszkodott, de úgy tett, mintha bele szeretne illeszkedni a gondolatvilágomba, s inkább kedvességével, mint érvekkel törekedett meggyőzésemre.

Franklin Rooseveltet roppant becsvágy fűtötte. Intelligenciája, tudása, merészsége alapot is adott rá. A hatalmas állam, amelynek élén állt, megadta neki a lehetőséget, a háború pedig az alkalmat. Noha a nagy nép, amelynek sorsát irányította, azelőtt hosszú ideig hajlamos volt a távoli vállalkozásoktól való elszigetelődésre, és bizalmatlanul szemlélte a csaták és forradalmak sorozatától feldúlt Európát, ám ezúttal az amerikai lelket valamiféle messianizmus fűtötte és széles távlatú célok felé fordította. A saját erőforrásait csodáló Egyesült Államok ráébredt, hogy dinamizmusa számára az ország határain belül már nincs elég tér, a nyomorultakon és leigázottakon való segítés ürügyével kilép hát a világba, és enged beavatkozási hajlamának, amelynek mélyén ott lappang az uralomvágy. Roosevelt elnök teljes mértékben ezt az irányzatot képviselte. Mindent elkövetett hát, hogy hazája részt vegyen a világkonfliktusban. Jelenlétével ezt a sorsot teljesítette be, és műve bevégzésében siettette a halál titokzatos figyelmeztetése.

S ha egyszer az Egyesült Államok háborúzik, Roosevelt szándéka az volt, hogy a béke is amerikai legyen, a béke megszervezésének irányítása pedig

őt illesse meg, a megpróbáltatásoktól sújtott országok az ő döntésének vessék alá magukat, és kiváltképpen Franciaországnak ő legyen a megmentője és döntőbírája. Tehát az a tény, hogy a háború közepette Franciaország talpra állt, méghozzá nem a részleges ellenállás kényelmes formájában, hanem szuverén és független nemzetként, ez keresztezte az elnök terveit. Politikai téren nem hajlott felém.

Annál kevésbé, mert hazájában a közvélemény állandóan támadta őt. Márpedig hatalmát a közvéleménytől kapta, de ez vissza is veheti tőle. A háború folyamán Rooseveltnek kétszer is választási harcba kellett szállnia. Ennek ellenére a sajtó, a rádió, a különböző érdekcsoportok a választások időközeiben sem hagytak nyugtot neki. Roosevelt igyekezett nagyon megnyerő lenni – a lelke mélyén mégis feszélyezte gyötrelmes nyomorúsága, amelynek gátlásai ellen oly derekasan küzdött –, bár érzékenyen érintették párthívei velem kapcsolatos szemrehányásai és élcelődései. Hiszen éppen de Gaulle tábornokkal folytatott politikája kavarta fel Amerikában a leghevesebb vitákat. Még hozzá kell fűznöm, hogy akár egy sztár, gyanakvással nézte mások szereplését. Szóval a patrícius udvarias modorának máza alatt Roosevelt jóindulat nélkül tekintett rám.

Ezen az estén versenyt kedveskedtünk egymásnak, de a francia kérdéssel kapcsolatosan, közös egyetértéssel, kerültük a határozott fogalmazást. Könnyed vonalakkal ugyanazt vázolta fel, amit Churchill határozott vonásokkal már ecsetelt, és nyájasan értésemre adta, hogy ez a megoldás kötelező, mert ő határozta el. Én tapintatosan megjegyeztem, hogy a nemzeti akarat már megejtette választását, s előbb vagy utóbb, először a gyarmatbirodalomban, majd az anyaországban, Franciaország akarata fog érvényesülni. Ám ügyeltünk, nehogy fejjel menjünk egymásnak, érezve, hogy az összeütközés semmire se vezetne, és tudtuk: a továbbiakban mindkettőnk érdeke azt kívánja, hogy kíméljük egymást.

Másnap Giraud tábornok látogatását fogadtam. Kedvünkre beszélgettünk négyszemközt. „Ön mit javasol?" – kérdeztem tőle. Kifejtette elképzelését, amely végeredményben azonos volt Roosevelt és Churchill tervével. A bizottság élén hárman állnánk, ő az első, én a második, Georges tábornok pedig, akit az angolok Franciaországból hoznának el, a harmadik helyen. Az egyenlőség kedvéért engem vezérezredessé neveznének ki. De Giraud *teljesen* magának tartaná fenn a katonai irányítást. Ő lenne a francia haderő főparancsnoka, beleértve a Szabad Franciaország haderőit és az ellenállás fegyveres egységeit is, és főparancsnoki minőségében csakis Eisenhowertől függne. A „prokonzulok" helyükön maradnának. Bergeret az egyetlen, aki félreállítható. Egy Birodalmi Tanács, amelyhez Noguès-n, Boissonon és Peyroutonon kívül munkatársként még Catroux és talán Éboué járulna, valamint néhány „titkár" igazgatná a Birodalom területeit, de bármiféle politikai tevékenység kifejtése nélkül.

Giraud politikai elgondolását nem tartottam elfogadhatónak.

– Az Ön elképzelése abból áll, hogy Roosevelt pártfogásával a tényleges hatalmat kisajátítja magának, és önmaga köré egy többé-kevésbé hatásos

statisztériát állít. Végeredményben ez konzulátus* lenne, mégpedig kiszolgáltatva a külföld kényének-kedvének. Csakhogy Bonaparte a háborúban és a függetlenségben volt Első Konzul, s a nép mondhatni egyhangú helyesléssel támogatta. Ön milyen népszavazást rendezne? S ha megrendezi, vajon kedvező eredményt hoz Önnek? Bonaparte egyébként is nagy hadvezérként lépett fel, ragyogó győzelmeket aratott és hatalmas tartományokat hódított meg Franciaországnak. Teljes szívemből kívánom, hogy Ön is a nyomába lépjen. De mindmostanáig milyen diadalokat mutathat fel? Azonfelül megjegyzem, hogy az Első Konzul kiváló törvényhozó és államférfi volt. Önnek is lennének ilyen képességei? Mellesleg Franciaország közvéleménye most már elítéli Vichyt. Ön pedig először Darlantól, azután Noguès-tól, Boissontól, Châteletől és Bergeret-től kapta tisztségét. A Marsall nevében vette át. Közismert az Ön Pétainhez intézett levele, amelyben szavát adja, hogy soha semmit sem fog az ő politikája ellenére cselekedni. Azt hiszi, hogy ilyen körülmények között megkapja a francia néptől azt az alapvető támogatást, amely nélkül minden kormány csak koholmány, ha ugyan nem válik a forradalom célpontjává. Végül az angolszászoktól való függőségnek ebben az állapotában, amelybe hatalmának mesterséges jellege tartósan belekényszeríti, hogyan tudná megóvni Franciaország szuverenitását?

Giraud tábornok ismét kijelentette, hogy ez politika, ő ebbe nem akar belekeveredni; ő csakis a francia hadsereg megszervezését tekinti feladatának; és teljes bizalommal viseltetik az amerikai szövetségesek iránt. Majd így folytatta:

– Most kötöttem egyezményt Roosevelt elnökkel, amelynek értelmében az Egyesült Államok kötelezi magát annyi egység felfegyverezésére, amennyit csak fel tudok állítani. Úgy számítom, hogy fél éven belül körülbelül tizenkét hadosztállyal rendelkezem. Ugyanennyi idő alatt vajon meg lesz-e Önnek legalább a fele? És ki fogja felfegyverezni őket?

Azt válaszoltam:

– Nem arról van szó, hogy versengés támadjon kettőnk között a katonai létszám kérdésében. A pillanatnyilag Észak-Afrikában levő katonaság Franciaország hadereje, nem pedig az Ön tulajdona. Erre hamarosan rájön, ha nem sikerül megegyeznünk. A francia egység megteremtése a Birodalomban és az Anyaországban a probléma, és ennek megoldására szükséges a megfelelő központi hatalom létesítése. Ha ez megtörténik, a különböző haderőket nehézség nélkül lehet egyesíteni és felhasználni. Az események úgy hozták magukkal, hogy az ellenségeinkkel szembeni ellenállást, a Köztársaság fenntartását, a nemzeti megújhodást a Harcoló Franciaország jelképezi. Természetes, hogy a nemzet reménye feléje fordul most, amikor szétfoszlik az önáltatás, amelyet Vichy képviselt. Másrészt sokan igen nagyra becsülik Önt mint hadvezért. Ebből a szempontból magam is a francia nemzet olyan érté-

* Konzulátus, consulat. – Franciaországban a forradalom nyolcadik évében hozott alkotmány szerint a nemzetgyűlés a végrehajtó hatalmat az ókori Rómából vett példa alapján háromtagú konzulátusra ruházta. A konzulátus tagjai: Napóleon Bonaparte (Első Konzul), Cambacérès és Lebrun. 1799. nov. 1-től 1804. máj. 19-ig állt fenn, amikor is Napóleon császár lett.

kének tartom Önt, amelyet sajnálnék elveszíteni. A józan ész diktálta megoldás tehát a következő: de Gaulle Algírban hadikormányt alakít, amely a megfelelő pillanatban a Köztársaság kormánya lesz. Giraud ettől a kormánytól kapja a felszabadító hadsereg főparancsnoki tisztségét. Ha netalán átmeneti megoldás szükségessége merül fel, alakítsuk meg együtt a központi kormányt. De ez a kormány előzetesen törjön pálcát Vichy fölött, jelentse ki, hogy a fegyverszünetet érvénytelennek és meg nem történtnek tekinti, kapcsolódjék a Köztársasághoz, és a világ színe előtt azonosuljon Franciaország függetlenségével.

Giraud tábornok ragaszkodott a saját felfogásához. Mégis, látva, hogy inkább makacs, mint meggyőződött, nem mondtam le a reményről, hogy egy napon az események ereje szemléletének megváltoztatására készteti. Addig is a nemzeti jelentőségű kérdések közös megoldást sürgettek. Ez volt a helyzet a katonai akciók, a pénzügyek, a kereskedelmi forgalom, a valuta terén, továbbá Tunézia és Indokína sorsával, az Antillák, Guyana és az alexandriai flotta csatlakozásával kapcsolatosan. Megegyeztünk tehát, hogy kölcsönös kapcsolatot létesítünk. Közöltem Giraud tábornokkal, hogy Catroux tábornok vezetésével küldöttséget szándékozok meneszteni Észak-Afrikába, ebbe nyomban beleegyezett. Az eszmecsere után Giraud és kísérete nálunk ebédelt. Catroux, d'Argenlieu, Palewski, Boislambert, valamint Linarès, Beautre, Poniatowski, akik időközben már maguk is tájékozódtak saját kapcsolataik révén, meglepetés nélkül, de szomorúan vették tudomásul, hogy a megegyezés nem jött létre. Az étkezés komor hangulatban telt el.

Később Robert Murphy látogatott meg. Úgy látszott, bizonyosra veszi, hogy minden ama terv szerint rendeződik, melynek értelmi szerzője ő volt. Amikor kétségemet fejeztem ki, és megtudakoltam tőle, nézete szerint hogyan fogadja majd a marokkói és algériai közvélemény a hírt, hogy az anfai egyezmény nem jött létre, azt felelte, hogy sokan megelégedéssel és megkönnyebbüléssel fogadnák. „Észak-Afrika lakosságának tíz százaléka se gaulleista" – fűzte hozzá. Megerősítette a hírt, hogy Roosevelt és Churchill megállapodást kötött Giraud-val az Észak-Afrikának küldendő fegyver- és élelmiszer-szállítmányokra vonatkozóan – ezt én fenntartás nélkül helyeseltem –, és egyszersmind a „polgári és katonai főparancsnok" olyan diplomáciai elismerésben részesült, amelyet mindeddig az Egyesült Államok nem nyilvánított ki és Nagy-Britannia nem fogadott el.

„A francia nép érdekében – hangsúlyozta az egyezmény –, Franciaország múltjának, jelenének és jövőjének megóvása céljából az Egyesült Államok elnöke és Nagy-Britannia miniszterelnöke elismeri az Algírban székelő francia főparancsnoknak azt a jogát és kötelességét, hogy mindazoknak a francia katonai, gazdasági és pénzügyi érdekeknek ügyvezetőjeként intézkedjék, amelyek jelenleg vagy a jövőben összekapcsolódnak a francia észak- és nyugat-afrikai szabadságmozgalommal. Az elnök és a miniszterelnök kötelezi magát, hogy e feladat megoldásában minden rendelkezésre álló eszközzel segíti őt." Ezzel tehát az Egyesült Államok és Anglia a francia nép érdekeinek bírájává tette meg magát, és egyedül Giraud-val tárgyalt, aki a nem politizálás ürügyén elfogadta a két kormány irányító felsőbbségét. Megtudtam, hogy

Churchill előző este, miközben Giraud-val beszélgetett, önkényesen felírta az asztal sarkára, hogy a font sterling Észak-Afrikában 250 frankot fog érni, holott Londonban kötött egyezményünk értelmében csupán 175 frankot ért. Azt is megtudtam, hogy Roosevelt elnök vacsorán látta vendégül a marokkói szultánt, s amit mondott neki, az sehogy sem fért össze a francia protektorátus tényével, de Giraud egyetlen szó ellenvetést se tett. Az est folyamán Harold Macmillan keresett fel, és a Harcoló Franciaország jövőjéért aggódó tirádát vágott ki. Végül Wilbur tábornok bejelentette, hogy az értekezlet huszonnégy óra múlva véget ér, és átadta az üzeneteket, amelyeket a Casablancában szolgálatot teljesítő francia tisztek bíztak rá. Kértem, közölje feletteseivel, milyen különösnek találom, hogy az észak-afrikai harcok kellős közepén, amelyekben a francia haderő – a Szabad Francia haderőket is beleértve – nagymértékben részt vesz, az anfai konferenciára érkezett szövetséges katonai vezetők közül senki sem tartotta helyénvalónak, hogy a legcsekélyebb mértékben is tájékoztasson a szövetségesek terveiről és hadműveleteiről.

Másnap a kora reggeli órákban Macmillan és Murphy átnyújtott egy nyilatkozatot, amelyet Roosevelt és Churchill közösen fogalmazott az éjszaka folyamán, arra kérve de Gaulle és Giraud tábornokot, hogy vegye tudomásul és együttesen tegye közzé; Giraud a maga részéről már előzőleg elfogadta. Az angolszász szöveg szerint, amelynek ily módon franciává kellene változnia, a két tábornok kijelentené, hogy „a Szövetséges Nemzetek alapelvét illetően" közös a felfogása, és bejelentené szándékát, hogy a Francia Birodalom közigazgatásának háború alatti ellátására együttes bizottságot alakít. Kétségtelen, hogy a szöveg határozatlansága miatt nem kötelezhetett bennünket sokra. De hármas hátránnyal járt: a szövetségesektől származott, hallgatólagosan benne foglaltatott, hogy lemondok mindenről, ami nem egyszerűen csak a Birodalom közigazgatása, végül pedig azt a hiedelmet keltené, hogy a megegyezés létrejött, holott nem jött létre. Miután kikértem négy társam véleményét – mind egyhangúan elutasító volt –, azt válaszoltam az üzenethozóknak, hogy a francia nemzeti szuverenitás kiterjesztése nem lehet idegen beavatkozás eredménye, bármilyen magas helyről jöjjön az és bármilyen baráti is ez a beavatkozás. Mindazonáltal hajlandó voltam az elnökkel és a miniszterelnökkel találkozni még az értekezlet délutánra tervezett feloszlatása előtt.

Beszélgetésem Churchill-lel, éspedig az ő hibájából, tagadhatatlanul éles hangú volt. Az egész háború alatt ez volt a legádázabb összecsapásunk. Egy ugyancsak heves jelenet során a miniszterelnök keserű szemrehányásokkal illetett, de vádjaiban csak zavart, önigazolást láthattam. Közölte velem, hogy Londonba visszatérve a nyilvánosság előtt fog megvádolni, amiért elgáncsoltam a megegyezést; az angol közhangulatot személyem ellen fordítja, s Franciaország közvéleményéhez fog fellebbezni. Én csupán annyit válaszoltam, hogy a hozzá fűződő baráti érzés és az angol szövetséghez való ragaszkodásom miatt őszintén fájlalom, amiért erre az álláspontra helyezkedett. Csak hogy mindenáron eleget tegyen az Egyesült Államok kívánságának, olyan ügyet pártol, amely Franciaország szemében elfogadhatatlan, Európa számára nyugtalanító, Anglia szempontjából pedig sajnálatos.

Utána Rooseveltet kerestem fel. Ott ügyes, vagyis szívélyes, de lehangolt

fogadtatásban volt részem. Az elnök kifejezte, mennyire lesújtja, amiért meg kell állapítania: a franciákkal való megegyezés bizonytalan maradt, s neki személy szerint még egy nyilatkozatot sem sikerült elfogadtatnia velem. – Az emberi ügyekben drámát kell nyújtani a tömegnek – mondotta. – Az Önnek és Giraud tábornoknak ezen a konferencián történő találkozásának hírét, amelyen én is és Churchill is részt vesz, a francia tábornokok közös közleménye kísérné, ez még egy merőben elvi jellegű megállapodás esetén is kiváltaná a drámai hatást. – Bízza csak rám – válaszoltam. – Lesz közlemény, habár nem az Öné.

Ezután bemutattam az elnöknek munkatársaimat. Ő is bemutatta az övéit. Majd belépett Churchill és Giraud tábornok a kíséretével, végül egy sereg magas rangú tiszt és kormánytisztviselő. Miközben valamennyien az elnök köré gyűltek, Churchill fennhangon ismételte a személyem elleni éles bírálatát és fenyegetéseit, nyilván azért, hogy Roosevelt kissé csalódott hiúságát legyezgesse. Az elnök megjátszotta, hogy nem veszi észre, és Churchill-lel ellentétben a lehető legszívélyesebb hangon intézte hozzám végső kérdését, amelyet a szívén visel.

– Beleegyezne legalább abba, hogy felvételt készítsenek Önről, midőn Giraud tábornokkal együtt mellettem és az angol miniszterelnök mellett áll? – kérdezte tőlem. – Szívesen, hiszen rendkívül nagyra becsülöm ezt a kiváló katonát. – És megtenné azt is, hogy kezet szorít Giraud tábornokkal a mi jelenlétünkben a felvevőgép előtt? – Azt válaszoltam: – *I shall do that for you.** Roosevelt el volt ragadtatva, kivitette magát a kertbe, ahol már előre elkészítettek négy ülőhelyet; a kamerák sokasága irányult ránk, előttünk töltőtollal a kezükben a riporterek sorai. A négy szereplő kényszeredetten mosolygott. Az előre megbeszélt kézfogás megtörtént. Minden rendben van! Amerika elégedett lesz, hiszen a képekről ítélve úgy látja, hogy elnöke személyében a francia kérdés megtalálta *deus ex machinája*t.**

Mielőtt Anfából távoztam volna, egy rövid közleményt fogalmaztam, s átnyújtottam Giraud-nak, de a szövetségeseknek természetesen nem mutattam meg. „Találkoztunk . . . Beszélgettünk . . ." Mindketten bízunk Franciaország győzelmében és az „emberi szabadság" diadalában. Bejelentettük, hogy ezentúl állandó kapcsolatot tartunk fenn egymással. Giraud aláírta. Kérésére az én eredeti szövegemben szereplő „demokratikus elvek" kifejezést „emberi szabadsággal" helyettesítettük.

Keserves hetek következtek számunkra. Anfából Líbiába szándékoztam utazni harcoló csapatainkhoz, de a szövetségesek megakadályoztak benne. Különböző műszaki ürügyekkel hozakodva elő, Anfa erődövezetének elhagyására egy angol katonai repülőgépen kívül más lehetőséget nem adtak, a gép pedig Anfából egyenest Londonba repült. Január 26-án tértünk vissza az angol fővárosba. Február 9-én sajtókonferencián tájékoztattam a nyilvánosságot, mi történt valójában Anfában, s ez a valóság alig hasonlított az angolszász források közleményeire. Kíméletlenül rámutattam az amerikai hiva-

* Az Ön kedvéért megteszem.

** Váratlan fordulat, külsőleges megoldás.

talos és félhivatalos körök hátsó gondolataira; a Harcoló Franciáknak szemükre vetik, hogy „politizálnak", ily módon akarják megakadályozni, hogy Franciaország saját politikáját folytassa. Ezek után – minthogy újra bejelentettem, hogy Keletre szándékozom utazni – az angol kormány tudtomra adta, ezúttal március 3-án, írásban, hogy nem ad rá módot.

A rosszindulatnak, amelynek Washington és London versengve adta tanújelét, nagy visszhangja volt a rádióban és a sajtóban. Néhány nemes kivételtől eltekintve az amerikai, sőt a nagy-britanniai újságok és hírmagyarázók sem kételkedtek benne, hogy a francia egységnek Giraud körül kell kialakulnia. Szinte minden, rólam leírt vagy elhangzott közlemény a lehető legszigorúbban ítélkezett személyemről. Egyesek „sajnálatos gőgöt" vagy pedig „csalódott becsvágyat" emlegettek. De a legtöbben diktátorjelöltségemmel hozakodtak elő; megvádoltak, hogy környezetem, amelybe szerintük fasiszták és csuklyások* épültek be, arra ösztönöz, hogy Franciaország felszabadulásakor korlátlan személyi hatalmat teremtsek; ezzel szemben Giraud tábornok, akiben nincs nagyravágyás és akinek nincsenek politikai céljai, a demokrácia bástyája; a francia nép tehát joggal bízhat meg Rooseveltben és Churchillben, akik nem fogják tűrni, hogy igámba hajtsam őket.

A francia emigrációnak azok a tagjai, akik nem csatlakoztak hozzám, s ennek következtében a külföldiektől függtek, természetesen ezt a felfogást hangoztatták és terjesztették. Az Egyesült Államokban a *Pour la Victoire*, Angliában a *France*, a *L'Agence Françoise Indépendante* című napilapok, a *La France Libre* folyóirat, sőt a BBC-nél a *„Français parlent aux Français"* munkatársainak nagy része nyíltan Giraud mellett foglalt állást. A „gaulleista" híradási szervek, így New Yorkban Henry Torrès *La Voix de la France*-a, Londonban François Quillici *Marseillaise*-ze, az angol rádióban Maurice Schumann hírmagyarázatai, Brazzaville-ben a Harcoló Franciaország nagy adóállomása ezzel szemben a mi eltökéltségünket hirdették.

Az igazságnak tartozom azzal a megállapítással, hogy míg a szövetségeseink kellemetlenkedést kellemetlenkedésre halmoztak, Francia-Afrikában a kedvező megnyilatkozások egyre sokasodtak. Az emberek tömegesen csatlakoztak a „gaulle-istákat" tömörítő mozgalomhoz, a „Combat"-hoz – a Londonba érkezett René Capitant számolt be erről. Leclerc-nek azok az egységei, amelyek Chadames felé haladva a szaharai csapatokkal találkoztak, lelkes fogadtatásban részesültek, és sokan akartak csatlakozni hozzájuk. Nigerben, Dahomeyben, Togóban, Guineában, az Elefántcsontparton, a Felső-

* Cagoule – csuklyások. Francia nacionál-fasiszta szervezet. A „Comité Secret d'Action Révolutionnaire" (CSAR) átvitt értelmű elnevezése a középkori inkvizíció csuklyás, kámzsás hóhérai után. Tagjai már 1932 óta beépültek a hadseregbe, rendőrségbe és a gazdasági életbe. A szélsőséges önbíráskodó terroristák gyilkolták meg 1935-ben a híres antifasiszta olasz Roselli fivéreket. A Népfront 1936-os választási győzelme után 1937-ben fasiszta államcsínyre készültek. Állandó provokációkkal és terrorakciókkal üldözték a haladó és baloldali francia pártokat és közéleti személyiségeket. A hitleri francia Ötödik hadoszlop magvát képezték. A német lerohanás megosztotta őket. Többségük Vichy rendőri és elnyomó apparátusában szolgálta ki a megszállókat, de néhányan az Ellenálláshoz és a Szabad Franciákhoz csatlakoztak.

Voltában küldötteink feladata már könnyű volt. Főként a tengerészek közt mutatkozott meg legmeghatározottabban a nép választása. A Marokkóból, Kelet-Afrikából és Algériából amerikai vagy brit kikötőkön át haladó kereskedelmi hajók tengerészeinek nagy része jelentkezett a Harcoló Franciaország toborzó irodáiban. Így például a *Richelieu*-t, amely tatarozás céljából tartott Dakarból a New York-i kikötőbe, 300 tengerész hagyta el, hogy a Szabad Francia hajóhadban szolgáljon tovább. Az Amerikába érkező *Fantasque* torpedórombolóról, a *Wyoming* élelmiszer-szállítóról és a *Lot* teherhajóról hasonló módon távoztak a tengerészek. A skóciai Greenock kikötőben hat személyszállító: az *Eridan*, a *Ville d'Oran*, a *Champollion*, a *Croix*, a *Meonia*, a *Jamaïque* csatlakozott de Gaulle tábornokhoz, és követelte a lotharingiai keresztes zászló kitűzését.

Washingtont elkeserítette a tengerészek átállása. Annál is inkább, mert számos előjel mutatta, mihelyt vereséget szenved Tunéziában a német és olasz haderő, amely jelenleg Giraud csapatait Leclerc és Larminat haderejétől elválasztja, Észak-Afrikában a katonákat ellenállhatatlan erejű áramlat fogja tömegével a Szabad Franciák soraiba terelni. Következésképpen az amerikaiak, attól tartva, hogy az afrikai háború elsöprő „gaulle-ista" áradattal végződik, nagy erőfeszítéssel akartak rávenni bennünket a megegyezésre.

Először erőszakkal próbálkoztak. Az Egyesült Államokban letartóztattak és bebörtönöztek egyes tengerészeket, akik elhagyták hajójukat, hogy a Harcoló Franciaországhoz csatlakozzanak. Megbízottunkat, Adrien Tixier-t és Gayral admirálist, tengerészeti küldöttségünk vezetőjét a külügyminisztérium és az admiralitás megfélemlítő jegyzékekkel ostromolta. Míg Nagy-Britanniában az angolok beérték lesújtó magatartás tanúsításával, az amerikaiak az Afrikából érkező legénységet, ha hozzám akart csatlakozni, nyíltan megfenyegették. Sőt egy napon a Greenock kikötőjében horgonyzó *Jamaïque*-ot amerikai tengerészkülönítmény szállta meg. Carlton Gardensben Stark tengernagy, akit kétségbe ejtett, hogy felsőbb utasításra lépten-nyomon akadályoznia kellett olyan ügyet, amelyhez eszével és érzéseivel egyaránt ragaszkodott, sürgető panaszokat nyújtott be d'Auboyneau tengerészeti nemzetbiztoshoz és Diethelmhez, akihez a kereskedelmi hajóhad tartozott, sőt időnként hozzám címezve is. Az Egyesült Államok sajtója és rádiója hivatalos és félhivatalos nyilatkozatokat tett közzé, azzal vádolva meg de Gaulle tábornokot, hogy szabotálja a háborús erőfeszítéseket, mert feladatuk betöltésében akadályozza a francia hajókat.

Tény, hogy az algíri szervezet tőlünk különálló működése miatt rendeletet adtam ki önkéntesek toborzására, mert jelenkezésüket a katonai szolgálat érdekével és értelmével azonosnak tartottam, hiszen eredményesebben működhetnek ott, ahová kívánkoznak, semmint olyan alakulatba kényszerítve, ahol visszafojtott elégedetlenséggel szolgálnának, s végezetül mert ez a demonstráció felvilágosítja a világ közvéleményét. De egyidejűleg az Egyesült Államokban tartózkodó tengerészeti küldöttségünk vezetője, Fénard tengernagy révén felhívtam Algírt, hogy a hadihajók állományából töröljék mindazokat, akik más beosztásba kerültek. Tengerészben ugyanis Észak-Afrikában, amióta a szövetségesek elleni harcban számos hajó elsüllyedt, nem volt

hiány. A kereskedelmi hajóknak pedig személyesen szándékoztam kiadni a parancsot, amennyiben csatlakozásuk bizonyosra vehető, a lotharingiai keresztes zászlót kitűzve térjenek vissza algériai vagy marokkói kikötőjükbe. Stark tengernaggyal, akit március 11-én fogadtam, közöltem ezeket az intézkedéseket, amelyeket végre is hajtottak.

Az Egyesült Államok egyébként egyszerre volt mézesmázos és csípős. Február 22-én Sumner Welles azt írta Tixier-nek, hogy Roosevelt újra kifejezésre juttatta: látni szeretne Washingtonban. Ismét azt válaszoltam, kész vagyok útra kelni. De a meghívásról újból nem közöltek semmi közelebbit. Ez a terv, amely alighogy felmerült, máris szertefoszlott, a Fehér Ház politikájában bizonyára ugyanazt a látványos és csodás szerepet játszotta, mint amelyet a tengeri kígyónak tulajdonítanak.

Ám a külföld háborgása nem térített el bennünket attól a szándékunktól, hogy meggyőződjünk a francia nemzet véleményéről. Nos, ebben a kérdésben már semmi kétség sem volt attól a naptól fogva, amikor az ellenség az egész országot megszállta és teljesen leigázta a Vichy-kormányt. November 17-én a Führer főhadiszállásáról visszatérő Laval – hogy teljesen szabad keze legyen – Pétainnel felruháztatta magát azzal a joggal, hogy aláírásával egymaga helyezhesse hatályba az összes törvényeket és rendeleteket. A tél folyamán a zsidóüldözés erősen fokozódott, annak ellenére, hogy közfelháborodás fogadta, s a püspökök – így Saliège toulouse-i püspök és Gerlier lyoni bíboros – tiltakoztak, és Boegner protestáns lelkész, a Franciaországi Protestáns Szövetség elnöke is elítélte. 1943. január 30-án megalakult a milícia, főtitkára az előzetesen már a német rendőrség szervezete alá tartozó Darnand lett, aki nagy buzgalommal üldözte a hazafiakat. Február 16-án bevezették a kötelező munkaszolgálatot, ez lehetővé tette a „kormánynak", hogy a követelt munkaerőt korlátlan mennyiségben szállíthassa az ellenségnek. Április 29-én Hitler ismét fogadta Lavalt, és közölte vele az együttműködés további intézkedéseit. Ha a lakosság egy része még – akár szorongatottságában, akár szánalomból – elnéző volt is a Marsall személye iránt, minden francia, néhány eszeveszett kivételével, elítélte azt a politikát, amelyet a nevében folytattak. A nemzet vezető irányzata most már az ellenállás volt, s az ellenállás egyértelművé vált a Harcoló Franciaországgal.

Így hát London és az anyaország közt állandóan jöttek-mentek a megbízottak. A Carlton Gardens hivatalos helyiségeibe, a Duke Street-i házba, ahol a BCRA dolgozott, belvárosi és külvárosi félreeső lakásokba álöltözetben lopakodtak be azok, akiket repülőgépek, őrnaszádok, halászhajók hoztak Franciaországból, vagy elszállítani készültek oda. 1943 januárjától májusig, mialatt az afrikai válság a tetőpontjára hágott, „Légi és Tengeri Műveletek Szervezet"-ünk Franciaország és Algéria közt több mint száz küldöttet és megbízottat hozott és vitt. Központi székházunkat számos tekintélyes személyiség kereste fel, így René Massigli, akit február 5-én a külügyek nemzetbiztosává neveztem ki; Beynet hadseregtábornok, akit a washingtoni katonai küldöttségünk vezetésével bíztam meg; Lavalade tábornok, aki hamarosan átvette a közel-keleti haderők főparancsnokságát; Vautrin tábornok, aki Líbiában a Larminat alakulat vezérkari főnökségét vette át, és

aki harc közben esett el; Jules Moch*, aki katonaként azonnal tengerészeti szolgálatba lépett; Fernand Grenier, akit a kommunisták kérésére Rémy hozott, s aki Soustelle ellenőrzésével propagandista munkát végzett, aggályosan szigorú „gaulle-izmusát" fitogtatta; az intelligens, érzékeny és idealista Pierre Viénot, akit Franciaország angliai nagyköveti tisztségével szándékoztam megbízni, amint a Nemzeti Bizottság Algírba teszi át székhelyét, s aki később hivatása teljesítése közben halt meg; André Maroselli, akit a hadifoglyokat segélyező szervezetünk vezetésével bíztam meg (a szervezetnek sikerült havonta több mint egymillió csomagot elküldeni); Georges Buisson és Marcel Poimboeuf, az egyik a CGT, a másik a „keresztény dolgozók" küldötte, akik a már előbb érkezett Albert Guiguivel és Henri Hauckkal – utóbbi kezdettől munkatársam volt – tevékenyen képviselték a szakszervezeti mozgalmat. Ismert nevű képviselők és szenátorok, mint Gouin, Queuille, Farjon, Hymans, majd hamarosan Jaquinot, Auriol, Le Troquer, Louis Marin, akik megérkezésük után közölték a hírügynökségekkel, bejelentették a rádióban, ismételten hangoztatták a szövetséges politikusok, diplomaták, újságírók előtt azt, amit másrészt Jeanneney, Herriot, Blum, Mandel, Paul-Boncour stb. üzenet útján adtak tudtul, vagyis hogy a felszabadulás történelmi pillanatában Franciaországban csakis de Gaulle tábornok kormánya képzelhető el.

Franciaország területén pedig, minél többet szenvedett és minél tevékenyebben működött az ellenállás, egysége annál szorosabbra kovácsolódott. Egyébként az úgynevezett „szabad övezet" elfoglalása eltörölt néhány, korábban a két zóna között meglevő különbséget, és egységes összefogásra ösztönzött. 1942 végén személyesen megismerkedhettem néhány ellenállási mozgalom vezetőjével. Most megismerkedtem másokkal is, mint akik holdtöltekor** hirtelen felbukkantak a lázas izgalom, a fondorlatos tervek és a rettegés ködéből, amelyben fegyvereiket, rajtaütéseiket, nyomdáikat, levelesládáikat rejtegették, és ugyanolyan hirtelen visszatértek oda. Közéjük tartozott Cavaillès, a filozófus, aki természeténél fogva óvatosságra hajlott, de hite, zsarnokság elleni gyűlölete végletes bátorságra késztette és Franciaországért kínhalált szenvedett; Daniel Mayer***, a „szocialista akció" szorgos munkása; a sze-

* Moch Jules (1893–) – francia jobboldali szocialista politikus. Részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945–51 között különböző miniszteri tárcákat vállalt. Belügyminiszterként erélyesen lépett fel a sztrájkmozgalmak ellen. 1951-től nyugdíjazásáig a francia ENSZ-küldöttség vezetője.

** A francia belső ellenállás kezdeti éveiben az egymástól elszigetelt csoportok kezdetleges felszerelésük miatt csak a holdfogyatkozásos, sötét éjszakákon, az éj leple alatt hajtották végre akcióikat. Holdtöltekor, a világosság miatt veszélyes volt a vonatok kisiklatása, a rajtaütés stb. Ilyenkor mentek Londonba a csoportok megbízottai.

*** Mayer, Daniel (1909–) – újságíró, a szocialista *Populaire* munkatársa (1933–39-ig). Az ellenállás idején a Francia Szocialista Párt főtitkára és az illegálisan megjelenő *Populaire* főszerkesztője (1942–44 között). Az Ellenállás Nemzeti Tanácsában pártja képviselője. Tagja a Tanácskozó Gyűlésnek (1944) és a két Alkotmányozó Gyűlésnek (1945–46). Képviselő 1946–58 között, és 1946–49-ig munkaügyi miniszter. 1958-tól az Emberi Jogok Ligájának az elnöke.

rény és elszánt Jean-Pierre Lévy; Saillant*, ez a kiváló szakszervezeti káder, akit Léon Jouhaux küldött. Néhányan többször is megtették az utat, így Pineau, Sermoy-Simon. Ugyanakkor a mi saját küldötteink is bejárták Franciaországot. A lelkesítésben és gyakorlati szervezésben egyaránt kiváló Rémy, aki a titkos ellenállási tevékenységet úgy végezte, mintha nagyvonalú, de pontosan megtervezett sportot űzne, s aki főként Párizsban és az ország nyugati részén dolgozott; Bingen területe Dél-Franciaország volt; Manuel pedig a helyszínen ellenőrizte hálózatainkat és híradó szolgálatainkat. Majd januárban Brossolette, a következő hónapban pedig Passy-Dewavrin utazott el Franciaországba. Kérésünkre egy fiatal angol tiszt, Yeo Thomas, elkísérte a BCRA főnökét, hogy Londonnak közvetlen felvilágosításokat jutasson el. Az együttesen működő Passy és Brossolette feladata: felvenni a kapcsolatot a különböző szervezetekkel, az észak-franciaországiakat rábírni, hogy a déliek példájára közös bizottság és egyetlen katonai szervezet révén tényleges együttműködést létesítsenek egymással.

Februárban megérkezett anyaországi megbízottam, Jean Moulin, és Delestraint tábornok, a Titkos Hadsereg parancsnoka. A meggyőződéstől fűtött Jean Moulinból tekintélyt parancsoló, megkapó egyéniség lett; tudta, hogy napjai meg vannak számlálva, de eltökélte, hogy küldetését, az egyesítést véghezviszi. Delestraint tábornokot útba igazítottam feladatára vonatkozóan, mert eddigi pályája sok szempontból nem készítette elő rá; de küldetését a katonaember szilárdságával hajtotta végre, akit semmi sem ejt zavarba, ha kötelességét kell teljesítenie.

Moulint, aki alaposan előkészítette a dolgot, utasítottam, hogy most már haladéktalanul alakítsa meg az Ellenállás Nemzeti Tanácsát, amelyben a két övezet valamennyi ellenállási mozgalmának, valamennyi politikai pártjának és a két szakszervezetnek a küldöttei vesznek részt. A tőlem kapott nyílt parancs meghatározta a tagok összetételét, a Tanács szerepét és a Nemzeti Bizottsághoz fűződő kapcsolatainak természetét. Az új szervezet elnöke Jean Moulin lesz. Kineveztem a Francia Nemzeti Bizottság tagjává, és hampsteadi házamban a Felszabadítási Kereszt kitüntetést egy olyan szertartás keretében adtam neki át, amelynél megindítóbb nem volt sohasem. Delestraint angliai tartózkodása idején hasznos együttműködést folytatott a szövetséges katonai vezetőkkel, mégpedig Brooke és Ismay tábornokkal, továbbá Stark admirálissal, akik egyenrangú félként tárgyaltak vele. A Titkos Hadsereg akciója tehát a franciaországi partraszállástól kezdve, amilyen mértékben csak engedik a körülmények, egyeztetve lesz a parancsnokság haditerveivel. A Delestraint tábornoknak adott utasításomban meghatároztam hatásköre kereteit. A nagy csata megindulásáig hadsereg-főfelügyelő. Ám hadseregparancsnok lesz, amint a belföldi hadműveleteket össze kell majd kapcsolni a Franciaország területén kívüliekkel. Csakhogy Franciaországba való visszatérte után néhány hónapra ezt a kiváló jellemű férfit az ellenség letartóztatta, elhurcolta, majd álnokul meggyilkolta egy megsemmisítő tábor bejáratánál; a tábornok így áldozta fel hazájáért életét, amelyet már eleve a ha-

* Louis Saillant – a Szakszervezeti Világszövetség későbbi főtitkára.

za áldozati oltárára szánt. Moulin és Delestraint március 24-én indult útnak a harc és a halál felé.

A franciaországi egység kibontakozásának e számos megnyilvánulása elősegítette az egység kialakulását a Birodalomban. A Nemzeti Bizottság rögtön tárgyalásokat kezdeményezett Algírral. Anfából való visszatértünk után egy héttel Catroux tábornok Észak-Afrikába utazott, ahol sok emberrel találkozott. Miután sikerült megmagyaráznia nekik, hogy a mi célunk az egyetértés, s a nem kívánatos egyéneket, akiket el akarunk távolítani, a tíz ujjunkon is meg lehet számolni, átmenetileg visszament Bejrútba. Marchal, Charbonnières, Pechkoff, Pélabon pedig Algírban állította fel összekötő kirendeltségünket. Ezek után rövidesen Londonba érkezett Bouscat tábornok, akit Giraud delegált hozzám. Az eszmecserék elkezdődtek. Február 23-án a Nemzeti Bizottság a „polgári és katonai főparancsnokhoz" intézendő memorandumot fogalmazott, amely leszögezte az egység elengedhetetlen feltételeit.

A feltételek a következők: semmisnek és érvénytelennek tekinteni az 1940-es fegyverszünetet; elismerni, hogy mind politikai, mind erkölcsi szempontból lehetetlenség bizonyos embereket továbbra is meghagyni a helyükön; helyreállítani Észak-Afrikában a Köztársaság törvényességét; ha pedig ezeket az elveket a Giraud-testület majd elfogadta, egy kormányhatáskörrel rendelkező központi testületet kell létesíteni azzal a céllal, hogy Franciaországnak a háborúban egyetlen felelős irányító államhatalma és képviselője legyen; ezenfelül meg kell alakítani az ellenállás tanácskozó testületét, amelynek feladata a lehető legszélesebb körben kifejezésre juttatni a szenvedő és harcoló nemzet véleményét. Így nyilatkoztattuk ki újból az elhatározásunkat. A memorandumot február 26-án nyújtottuk át Giraud-nak, és március 12-én tettük közzé.

Ettől fogva az algíri rendszer számára lehetetlenné vált álláspontunktól eltérő magatartást tanúsítania a nyilvánosság előtt. Ugyanis függetlenül a Franciaországban történő eseményektől, az ügyek magában Afrikában is fokozódó gyorsasággal haladtak elképzeléseink irányába. A tömegekben immár az az érzés vált uralkodóvá, hogy de Gaulle felülkerekedett, mert Vichy alulmaradt. Katonai körökben egyre növekvő ellenérzést keltett a „polgári és katonai főparancsnok" hatalmának csinált volta, valamint az amerikaiaktól való függősége. Egyébként az angol–amerikai missziók nyomására, amelyeket viszont saját országaik újságírói és képviselői lestek árgus szemmel, csökkent a politikai cenzúra szigora. Sok embernek kinyílt a szeme. A Franciaországból érkező hírek, és azoknak az embereknek a beszámolói, akik vagy amiatt jöttek Észak-Afrikába, mert a németek megszállták a hajdani „szabad" övezetet, vagy azért, hogy harcolhassanak – végül pedig a Tunéziában dúló csata teljesen meghazutolta a hatóságok oly régóta tartó „gaulle-ista"-ellenes kirohanásait.

Giraud tábornok környezetének néhány tagja elegendő politikai érzékkel rendelkezett, és megpróbálta kihasználni ezt az áramlatot. Ennek a folyamatnak a sugalmazója Jean Monnet volt. Február folyamán Washingtonból Algírba utazott, hogy gazdasági és szervezői képességével, valamint amerikai

összeköttetéseivel támogassa Giraud tábornokot. A Nemzeti Bizottság memoranduma nyomán úgy vélte, sietve át kellene alakítani a „polgári és katonai főparancsnok" politikai arculatának bizonyos vonásait. Ebben a kérdésben Monnet hamarosan szót értett az ügyes Murphyvel és a furfangos Macmillannel. Márciusban tehát Giraud demokratikus nyilatkozatai egymást követték.

Március 4-én a Frontharcos Légió* módosított szabályzatot kap Algírban. Március 5-én Giraud nyilatkozott a rádióban: „Franciaország nem ismeri a faji előítéleteket." 8-án kivonta a forgalomból a *Journal Officiel d'Afrique du Nord* (Észak-afrikai Hivatalos Közlöny) előző nap megjelent számát, amely – akárcsak a korábbi számok – közölte Pétain marsall rádió útján fogott rendeleteit. 14-én az elzásziak és lotharingiaiak gyűlésén Giraud felolvasott egy beszédet, amely elítélte Vichyt, és a legnagyobb tisztelettel nyilatkozott a Köztársaságról. 15-én azt írta Catroux táboroknak: „Súlyt helyeztem rá, hogy tegnap kifejtsem a magatartásomat irányító elveket. Tehát semmi félreértés sem maradt köztünk ... Kész vagyok de Gaulle tábornokot fogadni, hogy az egység konkrét formát öltsön. Kérem, tudassa ezt a tábornokkal." Március 18-án a rendeletek egész sorát írta alá, amelyekkel számos területen törölte a Vichy-féle törvényeket.

Másnap Churchill és Cordell Hull, akik annak idején úgy látszik nem vettek tudomást a Francia Nemzeti Bizottság memorandumáról, kijelentették, hogy kormányaik teljes mértékben egyetértenek a Giraud tábornok lefektette elvekkel. 19-én Noguès tábornok, 21-én Boisson gyarmatügyi főkormányzó közölte, hogy teljes mértékben helyesli a „polgári és katonai főparancsnok köztársasági tetteit és beszédeit". Majd Bergeret tábornok, Rigault és Lemaigre-Dubreuil lemondott tisztségéről. E tények és nyilatkozatok nyomán az angliai és amerikai újságok és hírmagyarázók nagy többsége dicshimnuszokba kezdett, sürgette a Harcoló Franciaországot, hogy csatlakozzék Giraud-hoz, aki ellen, véleményük szerint, „a gaulle-istáknak" megalapozott kifogásuk már nem lehet.

Közben, hasznosítva Giraud tábornoknak március 14-én elhangzott beszédét és üzenetét, amelyet Catroux tolmácsolt, a Nemzeti Bizottság közzétette: „Az Algírban elhangzott nyilatkozatok sok tekintetben fontos közeledést jelentenek a Harcoló Franciaország elveihez, amelyekért 1940 júniusa óta küzd, s amelyeket újra leszögezett a február 23-i memorandumban." Magam pedig személyesen adtam Giraud tábornok tudtára, hogy „üzenetét örömmel vettem tudomásul, és szándékomban áll a közeljövőben ellátogatni Észak-Afrikába". A hírt a rádióban jelentettem be, s olyan szavakkal és olyan hangnemben szóltam a nemzeti egységről, hogy mindazok, akik beszédemet hallgatták, tisztában voltak vele: a francia egységért folyó harcban sem a bajnok személye, sem a meggyőződése nem változott. Táviratban kö-

* Frontharcos Légió („Légion Française de Combattants") – 1940 augusztusában Pétain alapította a két világháború nacionalista frontharcosaiból, így kísérelve meg politikájának erkölcsi támaszt adni, Darnand 1942-ben paramilitáris szervezetté alakította át „Service d'Ordre Légionnaire" (SOL) néven. 1943-ban a fasisztákkal kollaboráló milícia magva és a megszállók közvetlen elnyomó szerve lett.

zóltem Eisenhower tábornokkal, örülnék, ha algíri tartózkodásom folyamán találkozhatnánk, ő pedig ezt válaszolta: a találkozás nagy örömére szolgálna. Az angol kormányt arra kértem, bocsásson rendelkezésemre repülőgépet a kellő időpontban, de egyidejűleg felettébb határozottan azt is kijelentettem: szigorúan ragaszkodom közismert álláspontomhoz, s mielőtt útnak indulnék, megvárom, amíg a Nemzeti Bizottság február 23-i memorandumára kielégítő választ kap Algírból. Megtörésünkre ekkor kezdődött a végső roham.

A tüzet Macmillan nyitotta meg. Március 17-én Algírban, Catroux tábornok távollétében magához kérette Guy de Charbonnières-t, és kijelentette: „Jelenleg, amikor a polgári és katonai főparancsnok a nyilvánosság előtt elfogadta azokat az elveket, amelyeket a Harcoló Franciaország hirdet, immár semmi akadálya, hogy az egység Giraud tábornok személye körül jöjjön létre." Midőn Charbonnières aggályainak adott kifejezést, az angol államminiszter ingerülten kitört: „Ha de Gaulle tábornok elutasítja a feléje nyújtott kezet – kiáltotta –, vegye tudomásul, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia végleg elejti őt, és többé semmiféle pozíciója sem lesz." Bár a beszélgetés folyamán már mértéktartóbban viselkedett, eljárását mégis a támadás kezdeti hullámának kellett tekinteni.

A következő rohamot Spellman New York-i érsek vezette. Algírból érkezett, és az Egyesült Államok elnökének határozott megbízásából beszélni óhajtott velem. Az érsek-követtel március 23-án találkoztam. Ez a szerfölött ájtatos főpap az evilági problémákhoz azzal a nyilvánvaló szándékkal közeledett, hogy csakis isten ügyét szolgálja. Ám a legbuzgóbb áhítat sem akadályozhatja meg, hogy a politika ne politika legyen. Így hát a New York-i érsek sürgető formában közölte velem bölcs tanácsait.

„Szabadság, egyenlőség, emberszeretet" – szerinte ennek a jelszónak kellene ihletnie engem. A „szabadság" azt jelentené: ne legyenek feltételeim a Harcoló Franciaország és Giraud tábornok egyesülésével kapcsolatosan; az „egyenlőség" pedig azt, hogy lépjek be a triumvirátusba, amelyről Anfában szólottak nekem; „emberszereteten" viszont azt értette, hogy meg kell bocsátanom az Algírban, Rabatban, Dakarban vezető állásban levő embereknek. – Vegye csak fontolóra – mondta Spellman érsek –, milyen csapást jelentene az Ön számára, ha megtagadnák Öntől azt a kedvezményt, amelyet másoktól Ön tagad meg. Képzelje csak el, Angliában kell maradnia, és hivatalosan tétlenségre kötelezik, miközben Franciaország az Ön közreműködése nélkül szabadul fel.

Azt feleltem az érseknek: ebben az esetben Franciaország nem szabadulna fel, mert a győzelem hazámnak csupán azt jelentené, hogy a német gyámkodás alatt álló kormányt angolszász gyámkodás alatt álló kormány váltja fel. Teljes bizonyossággal előrelátható, hogy ez esetben a francia nép egy harmadik felszabadítót követne, és ennek a nyugati szövetségesek csöppet sem örülnének. Okosabb dolog szabad utat engedni a nemzet akaratának. Összegezésként még azt mondtam az érseknek, hogy a nemzeti akarat minden gátló akadály ellenére már megnyilvánulóban van. Példaként megemlítettem az észak-afrikai közvéleményben végbemenő változást, a tengerészek

magatartását és főként a Franciaországból érkező híreket. Az volt a benyomásom, hogy az érsek nem vette zokon szavaimat. Sőt, meg kell állapítanom, hogy később bizonyságot szereztem arról, hogy rokonszenvesnek talált.

Az érsek után Churchill is sorompóba lépett. Kérésére április 2-án meglátogattam Massigli kíséretében. A miniszterelnök, aki Sir Alexander Cadogan társaságában volt, kifejtette, hogy algíri utazásom súlyos nehézségeket támaszthatna, ha előzetesen nem jön létre megegyezés köztem és Giraud közt. A megegyezés Churchill szemében természetesen az Anfában közölt feltételek elfogadását jelentette. Hangsúlyozta, hogy nézete szerint jelenlétem Észak-Afrikában, ha a megegyezés nem az anfai alapokon jönne létre, milyen kínos következményekkel járna a közrendre és a katonai helyzetre. Majd biztosított róla, hogy a repülőgép, amelyet kértem, indulásra kész. De nem lenne-e mindenképpen ajánlatos megvárni, amíg az Egyesült Államokban tartózkodó Eden visszatér, és Catroux tábornok, aki mindössze egy hete van Algírban, érvényesítheti befolyását? Ki akartam ugratni a nyulat a bokorból, és elmenőben kertelés nélkül kijelentettem: változatlanul szándékomban áll Algírba repülni, anélkül, hogy feltételeit elfogadnám. A miniszterelnök ekkor közölte: Eisenhower tábornok arra kér, hogy halasszam el az utazásomat. Ám hamarosan megállapítottam, Eisenhower semmit sem kért tőlem, és ez arra késztette Churchillt, hogy a nyilvánosság előtt beismerje: a kijelentésért csakis ő felelős, s ő az, aki ellenzi utamat.

Április 6-án felkerestem a Washingtonból visszaérkezett Edent és Winantet. Mindketten, nyilván közös megállapodás alapján, beszámoltak róla, mekkora haragot keltett makacsságom az Egyesült Államokban, és hogy ez milyen hátrányos lesz Franciaország számára. Ezzel szemben lefestették előttem, mekkora előnyökkel járna a szövetségesek jóindulata, amelyben akkor lenne részünk, ha én hajlandó lennék a Harcoló Franciaországot alárendelni Giraud-nak. „Örömest megtettem volna – válaszoltam –, abban az esetben, ha Giraud 1940. június 18-án Észak-Afrika élén folytatta volna a háborút, és visszautasítja Pétain és Weygand parancsait. De ma már ezek az események befejezett tények. A francia nemzet tudomásul vette őket.

Miközben ellenálltam a szövetségesek nyomásának, néhány munkatársam unszolását is el kellett viselnem. Egyesek ugyanis a Washington és London állásfoglalása nyomán rajtuk eluralkodó nyugtalanság hatására a nyomasztó sürgetések miatt, amelyeknek célpontjai voltak, és egyre növekvő vágyukban, hogy az egység bármily áron megvalósuljon, végül is beletörődtek a felkínált megoldásba. A Nemzeti Bizottság egyik-másik tagja nem is titkolta ezt. Maga Catroux tábornok is, aki természetesen Algírban az ottani vezetők, továbbá Murphy és Macmillan munkatársainak a körébe került, sürgönyeiben azt ajánlotta nekem, engedjem át Giraud-nak a politikai vezető szerepet és a katonai parancsnokságot. Szándékát nem ismertem félre, de tanácsát nem követtem, mert a közvetlen nehézségek fái mögött láttam az erdőt, vagyis a francia nemzet érdekét.

Márpedig ebben a vitában a francia nemzet jövendője forgott kockán. A Nemzeti Bizottság egyöntetűen el is ismerte ezt, amikor április 10-én tudomást szerzett Giraud-nak a február 23-i memorandumra küldött válaszáról.

A választ Catroux hozta Algírból. Tagadhatatlan, hogy ez az írás tüntető helyesléssel nyilatkozott a jó alapelvekről. A felajánlott gyakorlati alkalmazás azonban valójában megakadályozta volna, hogy Franciaországnak a háború befejezése előtt kormánya legyen, következésképpen a főparancsnok – vagyis ténylegesen a szövetségesek – hatalma korlátlan maradt volna.

Ismét azt ajánlották nekünk, hogy Algírban csupán a Tengerentúli Területek Tanácsát állítsuk fel, amelynek tagjai Giraud, de Gaulle, valamint a szolgálatban levő gyarmati helytartók, főkormányzók és a különleges feladatokat végző biztosok lennének. Ám a politikába ennek a Tanácsnak semmi beleszólása nem lenne. Hatásköre a közigazgatás egybehangolása, de semmiképpen sem a nemzet irányítása. Ami a főparancsnokot, Giraud tábornokot illeti, ő az össz-szövetséges parancsnokságnak lenne alárendelve, és katonai tevékenységében semelyik francia hatóságtól se függne. Sőt a felszabadítás mértékében a hadiállapot ürügyén hozzá tartozna a közrend védelme, s az anyaország egész területén a tisztviselők kinevezése. Tehát tényleges francia központi hatalom híján mindaz, ami lényeges, egy külföldi tábornoktól függő katonai parancsnoknak lenne kiszolgáltatva. Ez a furcsa apparátus a háború végéig működne. Akkor pedig, ahelyett hogy rögtön az ország közvéleménye döntene, egy 1872-ből való törvényt, az úgynevezett Tréveneuc-törvényt akarták felhasználni, amely megszabja, hogy nemzetgyűlés hiányában a megyegyűlések feladata a közigazgatás ellátása és egy ügyvivő kormány kinevezése. Végeredményben a Giraud aláírta memorandum értelmében minden úgy történne, mintha Franciaország állami léte, legalábbis a győzelemig, megszűnt volna. Nem volt ez más, mint a Roosevelt-féle elképzelés.

Ennek a dokumentumnak mégis az lett a következménye, hogy londoni bizottságunkban helyreállította az egységet. Valamennyi tag előtt nyomban világossá vált, melyik is a nemzet útja. Április 15-én, amikor a jegyzék szövegében megállapodtunk, amelyet Catroux tábornok majd Algírba visz, az ülésen teljes volt az egyetértés. A jegyzék egyszerű volt és határozott. Tudomásul véve azt, ami Giraud tábornok elvi nyilatkozataiban kielégítő, a Bizottság megismételte a gyakorlati alkalmazás szükséges feltételeit: tényleges hatalom létesítése, amely fennhatóságot gyakorol minden, már felszabadult vagy a jövőben felszabaduló területen, nevezetesen az anyaországban is, s amely az összes francia haderő fölött rendelkezik, és valamennyi tábornok, tengernagy, gyarmati helytartó és kormányzó, de elsősorban a főparancsnok engedelmességgel tartozik ennek a központi hatalomnak; eltávolítandók továbbá mindazok, akiket személyes felelősség terhel a kapitulációért és az ellenséggel való együttműködésért. Ismételten leszögeztük: a kormány létrehozása céljából elengedhetetlen, hogy a Nemzeti Bizottság elnöke és néhány tagja Észak-Afrikába utazhassék anélkül, hogy ezzel kapcsolatosan bármiféle feltételeket szabnának nekik. Végül, hogy elejét vegyük a széthúzásról lábra kapott híresztelléseknek, amelyeket a sajtó terjesztett rólunk, a Bizottság tagjai ünnepélyesen közhírré tették: soha ennyire nem voltak szolidárisak de Gaulle tábornokkal.

Minthogy a Harcoló Franciaország rendíthetetlen maradt, az algíri rendszer minden csökönyös igyekezete, hogy alárendeltjeivé tegyen bennünket,

a végéhez közeledett. A helyzet Afrikában sem tűrte többé a halogatást. „Jöjjön de Gaulle!" – ez volt az emberek legfőbb óhaja, ezt írták a falakra, ez visszhangzott az utcákon. Március 14-én, amikor Giraud kijött a teremből, ahol irányváltoztatását bejelentette, a téren összeverődött tömeg „Éljen de Gaulle!" kiáltásokkal fogadta. Mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy a helyi hatóságok pálfordulása, a Vichy-féle törvénykezésben történt változások, a Frontharcos Légió feloszlatása, a politikai foglyok szabadlábra helyezése, egyes közéleti személyek lemondása, mind a Nemzeti Bizottság sikerét jelentette. A Lotharingiai Kereszt mindenfelé megjelent. A „Combat" mozgalom tekintélye átható erejű lett. Április 19-én Algír, Oran és Constantine megyegyűlései az ülésszakuk megnyitása alkalmából tiszteletüket fejezték ki nekem. Április 26-án Peyrouton meglátogatta Catroux tábornokot, és kijelentette, amint megérkezem, lemond Algéria főkormányzói tisztjéről, hogy az egység létrejöttét megkönnyítse, és katonaként óhajt tovább szolgálni. Május 1-én, a Munka Ünnepén felvonulók ütemesen ezt kiabálták: ‚De Gaulle kell nekünk!" Előző nap kielégítő beszélgetést folytattam Churchill-lel. A miniszterelnök felolvasta Macmillan legfrissebb jelentéseit, és elismerte, hogy nézete szerint megnyertem az első játszmát.

Egyébként mivel is lehetett volna kirekesztésemet indokolni, amikor Tunézia földjén ugyanabban a harcban, egyazon érzelemtől fűtve ugyanazokért a célokért harcoltak az afrikai és a Szabad Francia csapatok? És bizony ez ádáz harc volt. Február végén Rommel újból megjelent a színen. Utóvédeivel hátráltatta Montgomery diadalmas előretörését, majd délen a Mareth megerősített vonalánál fedezve magát, Sfaxtól Tébessa irányában nyomult előre, hogy utat nyisson Algéria felé. Egy amerikai hadtest és a francia Welwert hadosztály – bátor tábornoka nemsokára életét veszti – csak nehezen tudta megállítani Rommelt. Egyidejűleg Nehring utóda, von Arnim tábornok egyrészt az északi part mentén, Tabarka térségében – ezt a területet Monsabert tábornok önkéntes alakulata és a marokkói tabor zászlóaljak védték –, másrészt az angol kézben levő Medjez-el-Bab felé támadott. Súlyos veszteségtől lehetett tartani. De a szövetséges haderő mindennek ellenére kitartott, és ez főként a gyönge felszerelésük dacára is lendületesen küzdő francia csapatoknak és Juin tábornok erélyének volt köszönhető. Juin a rendelkezésére álló szedett-vedett alakulatokat hathatós harci egységgé kovácsolta. Március derekán azután a harcvonalba lépő 8. hadsereg s vele együtt a Harcoló Franciaország egységei meghozták a döntő fordulatot.

Ugyanis Montgomery – a balszárnyán Leclerc és a tartalék egy részével Larminat csapatai – megközelítette, majd megkerülte a Mareth-vonalat, és elérte Gabèst. Ez az áttörés lehetővé tette Patton tábornoknak, hogy visszafoglalja Gafsát. Április 11-én Sfax, 12-én Sousse, és Kairouan szabadult fel. Ekkor indult meg a szövetségesek nagy offenzívája. Május 7-én Bradley és Magnan bevette Bizertát, Anderson benyomult Tuniszba, Koeltz elfoglalta Pont-du-Fahs-t. Május 11-én a Larminat hadosztály bevette Takouanát. Másnap a Bon-foknál körülzárt von Arnim tábornok 250 000 emberével megadta magát.

Abban a mértékben, ahogy a Csádból és a Közel-Keletről érkező kato-

náink harc közben kapcsolatba kerültek derék tunéziai, marokkói és algériai bajtársaikkal és az ottani lakossággal, egyre lelkesebb lett a hangulat körülöttük. Március 26-án Larminat azt sürgönyözte, hogy Dél-Tunézia gócpontjai, így Médenine, Djerba, Zarzis stb. több ízben lépéseket tettek annak érdekében, hogy csatlakozzanak a Harcoló Franciaországhoz. Április 6-án Leclerc azt jelentette: amikor csapataival Gabèsben megjelent, a város örömújjongással fogadta. Április 14-én az amerikai sajtó közölte, hogy „Éljen de Gaulle!" kiáltások harsogtak mindenfelől, midőn az angol és a Szabad Francia csapatok bevonultak Sfaxba. A *New York Herald Tribune* a következőket írta „Hol a mi erőnk?" címmel: „Leírhatatlan lelkesedés tört ki, amikor egy tehergépkocsi fölött lengő poros, háromszínű zászló a Harcoló Franciaország katonáinak jöttét jelezte... Az újságírók, akik a jelenet szemtanúi voltak, nem tudtak hova lenni ámulatukban... Midőn Franciaországban a legkülönbözőbb pártállású emberek izzó lelkesedéssel felelnek de Gaulle felhívására, midőn a felszabadult Tunézia könnyekkel, üdvkiáltásokkal, virágokkal fogadja a Harcoló Franciaország katonáit, szabad-e nekünk még azon tanakodni, hol a mi ügyünk ereje és dicsősége?" Április 30-án Vanecke ezredes, nemrég még az Ifjúsági Műhelyek biztosa, majd a 7. afrikai vadász ezred parancsnoka, azt kérte, hogy egész ezredével vezényletem alatt szolgálhasson. Május 3-án Sfaxban a 4. szpáhi ezred néhány tiszt kivételével testületileg hasonló kérelemmel fordult Leclerc tábornokhoz. Amint véget ért a csata, az afrikai egységek számos tisztje még rangjáról is lemondott, abban a reményben, hogy a lotharingiai keresztes zászló alatt szolgálhat. Május 20-án a szövetséges csapatok győzelmi felvonulásán Tuniszban a lelkes ovációkból a Szabad Francia különítménynek is kijutott a maga megérdemelt része.

Így hát végül is a nép ítélete vetett véget a sok csűrés-csavarásnak. Április 27-én Giraud tábornok írásban közölte velem, hogy nem ragaszkodik a vezető szerephez, ám továbbra is fenntartotta tervét a tényleges hatalom nélküli „tanácsról", amelyben vele és velem együtt részt vennének a helytartók és a kormányzók. Másrészt, nyilván a tömegek hangulatától tartva, Giraud azt indítványozta, hogy első találkozásunk félreeső helyen történjék, vagy Biskrában vagy Marrakechben. Május 6-án válaszoltam neki, ismét leszögezve a Nemzeti Bizottság rendíthetetlen álláspontját a megalakítandó kormány jellegéről, összetételéről, valamint hatásköréről, és elutasítottam azt a javaslatot, hogy a találkozás egy távoli oázisban jöjjön létre, ellenben igenis Algírban szülessen meg. Két nappal előbb egy nyilvános beszédben meglehetős nyerseséggel kijelentettem: elég volt a huzavonából.

Nos, május 15-e éjszakáján Philip és Soustelle diadalmasan nyújtott át egy frissiben érkezett párizsi táviratot. Jean Moulin jelentette, hogy az Ellenállás Nemzeti Tanácsa megalakult, s ennek nevében a következő üzenetet intézte hozzám:

„Az északi és déli övezet valamennyi ellenállási mozgalma és pártja algériai utazása küszöbén biztosítja de Gaulle tábornokot, valamint a Nemzeti Bizottságot, hogy tántoríthatatlan hűséggel ragaszkodnak a de Gaulle tábor-

nok és a Nemzeti Bizottság megtestesítette elvekhez, s ezekből jottányit sem engednek.

Valamennyi mozgalom és párt határozottan kijelenti, hogy a tervezett találkozásnak az algériai főkormányzóság székhelyén a teljes nyilvánosság előtt és franciák között kell megtörténnie.

Továbbá hangsúlyozzák a következőket: a politikai kérdések nem hagyhatók ki az eszmecserékből; a francia nép soha el nem fogadja, hogy de Gaulle tábornok Giraud tábornoknak legyen alárendelve, ezzel szemben követeli egy ideiglenes kormány gyors felállítását Algírban de Gaulle tábornok elnökletével, Giraud tábornok pedig legyen a főparancsnok; bárhogy végződjenek is a tárgyalások, a francia ellenállás egyedüli vezetője de Gaulle tábornok maradjon."

Május 27-én a rue du Four 48. alatt teljes számban összegyűlt az Ellenállás Nemzeti Tanácsa, és megtartotta első ülését Jean Moulin elnökletével, és megerősítette üzenetét.

Így hát valamennyi területen, de elsősorban Franciaország meggyötört földjén a kellő időben érlelődött a gondosan elvetett mag. A Párizsból érkezett sürgöny, amelyet Algírba továbbítottak, s amelyet az amerikai, a brit és a Szabad Francia rádióállomások közvetítettek, döntő hatással volt nemcsak a tartalma miatt, hanem főként azért, mert a francia ellenállás létrejött egységét bizonyította. Ennek az eltiport, de haragos és célratörő Franciaországnak a hangja hirtelen elnyomta a cselszövények pusmogását és az árnyak fecsegéseit. Egy szempillantásba se telt, és megerősödtem általa, miközben Washington és London kedvetlenül, de tárgyilagosan mérlegelte az esemény jelentőségét. Május 17-én Giraud tábornok felkért: utazzam haladéktalanul Algírba, hogy együttesen megalakíthassuk a központi francia kormányt. Május 25-én ezt válaszoltam neki: „E hét végén szándékozom Algírba érkezni, s előre örvendek, hogy Franciaország szolgálatában együttműködhetem Önnel."

Mielőtt távoztam volna Angliából, levelet intéztem VI. György királyhoz, kifejezésre juttatva, mennyire hálás vagyok neki, kormányának és népének a fogadtatásért, amelyben 1940 tragikus napjaiban részesítettek, és a menedékért, amelyet a Szabad Franciaországnak és vezetőjének azóta is nyújtanak. Fel akartam keresni Churchillt, de közölték velem, hogy nemrég „ismeretlen helyre" utazott. Így hát Edentől búcsúztam el. Beszélgetésünk barátságos volt.

– Mit tart rólunk? – kérdezte az angol miniszter.

– Az angol nép szerfölött rokonszenves. Politikájukról azonban nem vélekedem mindig így – mondtam.

Miközben felidéztük azt a sok ügyet, amelyet az angol kormány megvitatott velem, Eden mosolyogva kérdezte:

– Tudja-e, hogy több nehézséget okozott nekünk, mint valamennyi európai szövetségesünk együttesen?

– Nem kétlem – válaszoltam, magam is mosolyogva. – Hiszen Franciaország nagyhatalom.

Algír

Május 30-án délben kiszállok Boufarikban a Harcoló Franciaország egyik gépéből, melyet Marmier vezetett. Massigli, Philip, Palewski, Billotte, Teyssot és Charles-Roux kísért el erre az útra. Giraud és Catroux tábornok a repülőtéren vár. Az amerikai és angol missziók képviselői a franciák mögött sorakoznak. A karhatalom díszszázada tiszteleg. Felzendül a *Marseillaise*. A gépkocsik franciák. Mindez, összevetve az anfai fogadtatással, azt mutatja, hogy Észak-Afrikában a Harcoló Franciaország, s általa maga Franciaország azóta jelentékeny előrehaladást tett.

A nyilvánosság nem tud jöttünkről. Valamennyi algíri, londoni és New York-i cenzúra megtiltotta a hír közlését. Így hát a helységekben, amelyeken gyors iramban áthaladunk, egészben véve nem találkozunk hangulatnyilvánítással. Bir Kadeimben az alkalomszerűen értesített lakosság mégis „Éljen de Gaulle!"-kiáltásokkal tódul az utcára. De a helybeli hatóságok gondoskodtak róla, hogy megérkezésünk Algírba a nép jelenléte nélkül történjék. Boufarikból – a város távoleső és elszigetelt repülőterét szándékosan választották a Maison-Blanche-é helyett – úgy értünk a Nyári Palotába, hogy nem hajtottunk keresztül a városon.

Pompás ebédet szolgálnak fel. Ez a jó francia szokás kötelező, bárminők is a résztvevők kapcsolatai és gondjai. Giraud és én egymással szemközt ülünk. Jobbomon – legkevésbé sem álmélkodom rajta – Georges tábornok, aki elmeséli, hogyan hozták el az angolok Franciaországból. Bal oldalamon Jean Monnet, aki tüstént gazdasági kérdésekre tereli a szót. Giraud tábornok két oldalán Catroux és Massigli. André Philip és René Mayer, Palewski és Couve de Murville, Linarès és Billotte társalgásba kezd, akárcsak a többi harminc meghívott. Itt az asztal körül együtt vannak hát ezek az oly különböző és mégis egymáshoz oly hasonló franciák, akiket az események hullámai más-más partok felé sodortak, de akik most ugyanolyan mozgékonyak és magabiztosak, mint a tragédia bekövetkezte előtt! Aki végigfutja tekintetével ezt az asztalt, azt hihetné, hogy három esztendő leforgása alatt semmi tragikus esemény sem történt. Holott két tábor van itt.

A két tábor erőviszonyait könnyű felmérni. Az egyik oldalon minden; a másikon semmi. Az egyiken a hadsereg, a rendfenntartás, a közigazgatás, a pénzügyek, a sajtó, a rádió, az egész hírközlés, mind csakis a „polgári és ka-

tonai főparancsnoktól" függ. A szövetségesek hatalma, amelynek pozícióját köszönheti, csakis őt támogatja. Ami engem illet, én ebben az országban nem rendelkezem sem csapatokkal, sem csendőrséggel, sem tisztviselőkkel, sem bankszámlával, sem megfelelő eszközökkel, hogy a nyilvánosság előtt szólhassak. És mégis, azoknak az embereknek a magatartása, szavai, tekintete, akikkel e két óra folyamán találkoztam, fölfedte előttem, melyik oldalon van a fölény. A lelke mélyén mindenki előre sejtette, miként fog végződni a vita.

A tömeg tele torokból kiáltja világgá a place de la Poste-on, ahol négy órakor megjelenek, hogy a hősi halottak emlékművének talapzatára a Lotharingiai Keresztet elhelyezzem. Jóllehet ez a tiszteletadás csak rögtönzött, s egyetlen újság sem írt róla, egyetlen díszszázad sem vonult ki, úgyszólván percek alatt sok ezer főnyi tömeg verődött össze – a „Combat" mozgalom értesítette őket sebtében –, és dübörgő éljenzéssel üdvözölt. Miután tisztelettel adóztam valamennyi algériainak, aki életét áldozta Franciaországért, rázendítek a *Marseillaise*-re, és sokezernyi hang énekel velem. Végül, túláradó lelkesedés közepette, a számomra kijelölt Glicinia nevű villába hajtattam.

A villába özönlenek az üzenetek. Az első levelet, amelyet elolvasok, Vuillemin tábornok, a légierő egykori vezérkari főnöke írta, aki az 1940. évi katasztrófa után gyötrődése és reményei közepette teljesen visszavonultan élt otthonában. Ez a magas rangú parancsnok emelkedett hangú levelében arra kér, bízzam meg – megfelelő ranggal – a Harcoló Franciaország egyik repülőrajának parancsnokságával. A tömegek éljenzése után Vuillemin gesztusa rávilágít a lényegre. Itt is, akárcsak máshol, a nemzeti érzés már választott. A meginduló játszmában a döntő ütőkártya tehát az én kezemben van. Az észak-afrikai franciák közt csak a közhivatalnokok makacssága és néhány előkelőség gyanakvása gördíthet akadályokat elém. Viszont számolnom kell a szövetségesek konok ellenzésével; ők a vetélytársi klikket fogják támogatni.

Keserves harc! Másnap reggel elkezdődik. A Fromentin gimnáziumban – ezt a helyet választották ki a jövőbeli kormány ülései és néhány hivatala számára – Giraud tábornokkal találkozom. Ő Monnet és Georges, én pedig Catroux, Philip és Massigli társaságában vagyok. Mindannyian egyetértünk az alkalmazandó eljárásban. A hét jelenlevő személy kormányzó bizottsággá alakul, s a továbbiakban új tagokkal bővül majd, hogy a kormány kiegészüljön. Ám mielőtt még bármit is határoznánk, előnyhöz akarok jutni.

„Ahhoz, hogy közös testületet alkothassunk és egyetértésben működhessünk, előzetesen meg kell állapodnunk bizonyos lényeges pontokban. Mindaddig, amíg hazánk újra képes lesz akaratát kinyilvánítani, az ideiglenes kormányhatalomnak kell magára vállalnia a felelősséget az egész nemzetért. A katonai parancsnokságot tehát, még akkor is, ha a parancsnok miniszter vagy elnök lenne, a kormány nevezi ki, és a kormánynak lesz alárendelve. Ha valamelyik hadseregparancsnokot hadműveletek céljából egy szövetséges tábornok stratégiai irányítása alá akarnak helyezni, ez csakis a francia kormány rendeletére történhet. A magam részéről csak az esetben egyezhetem bele, hogy a Francia Nemzeti Bizottságot egy másik szerv váltsa fel,

ha ennek az új szervnek a hatalma és felelőssége minden téren, elsősorban ezen a téren csorbíthatlan. Másrészt nyomatékosan kifejezésre kell juttatni, hogy Franciaország nem szűnt meg háborút viselni, és teljes mértékben megtagadja Vichyt, és ezért szükséges Noguès tábornok, Boisson és Peyrouton gyarmati főkormányzó elmozdítása tisztségéből".

Giraud ingerült lett. Nem hajlandó beleegyezni, hogy a katonai parancsnokság a kormánynak legyen alárendelve. A „prokonzulokkal" kapcsolatban rendkívül indulatosan kijelenti: nem fogja feláldozni őket. Én kitartok a feltételeim mellett. Megállapodunk, hogy az ülést félbeszakítjuk, s a vitát később írásban rögzített terv alapján folytatjuk. A vita folyamán egyedül Georges támogatta Giraud tábornokot, Monnet kompromisszumokkal próbálkozott, Catroux, Philip és Massigli, igaz, hogy más és más hangnemben, az én álláspontomat helyeselte. A viharos tárgyaláskezdet után a kormány nem alakult meg. De én úgy éreztem magam, mint a tomboló viharba került navigátor, aki bizonyos benne, ha szilárdan tartja az irányt, a látóhatár hamarosan kitisztul.

Addig azonban a vihar kétszeres erőre kap. Válság tör ki, s ha nem éreznénk, hogy a lényeg rendben van, tarthatnánk tőle, hogy minden veszélyben forog. Június 1-én a Glicinia villába hívom Algír valamennyi újságíróját. Ezt a sokaságot emészti a kíváncsiság! Élen a szövetségesek tudósítói, akik nem titkolják elégedettségüket, amiért mostantól fogva azt a friss levegőt szívhatják, amelyben a nagybetűs címek és a nagy port felverő cikkek születnek. Kissé hátrább a franciák, akiknek érzései megoszlanak: rokonszenv irántam és félelem a „polgári és katonai főparancsnok" Tájékoztató Irodájának cenzúrájától. Rövid nyilatkozatban közlöm: azért jöttem társaimmal Észak-Afrikába, hogy itt tényleges francia hatalmat létesítsünk, amely az ellenállással egyetértésben irányítja a nemzet erőfeszítéseit a háborúban, növeli Franciaország szuverenitását, és kirekeszt soraiból néhány olyan embert, aki egészen másvalamit jelképez. Az effajta beszéd és ez a hangnem szokatlan volt itt, s híre, azon nyomban és mindenfelé elterjedt.

Ugyanaznap estéjén Jousse ezredes átadja nekem Peyrouton levelét. Algéria gyarmati főkormányzója „tekintetbe véve, hogy a franciák őszinte egyesülése az egyedüli lehetősége a győzelemnek, amely visszaszerzi nagyságukat, és acélból, hogy a győzelem eljöttét siettesse", közli velem lemondását, és kéri, járjak közbe a katonai parancsnokságnál, tegyék lehetővé neki, hogy a hadseregben szolgálhasson. A levélben semmi sem utal rá, hogy Giraud-hoz hasonló sorokat intézett volna. Peyroutonnak azt válaszoltam: a lemondását elfogadom, „és bizonyosra veszem, hogy hazánk szörnyű megpróbáltatásában a franciák, akárcsak jómagam, értékelni fogják eljárásának önzetlen nemességét". A főkormányzó levelének és saját válaszomnak másolatát haladéktalanul elküldetem Giraud tábornokhoz, és mindkettőnek a szövegét tudatom a sajtó képviselőivel. Másnap a hír a világ minden táján megjelenik az újságokban.

Peyrouton ilyen körülmények között történt visszavonulása nyomban nagy hatást keltett. Az a tény, hogy közvetlenül utána megtudták: hasonló értelemben intézett levelet Giraud tábornokhoz is, mit sem változtatott a lénye-

gen. Amidőn a Vichy-kormány volt minisztere, később brazíliai nagykövete, aki Roosevelt kérésére vállalta el Algéria kormányzását, végül is nekem küldte el a lemondását, és a nyilvánosság előtt teljesítette követeléscimet, ezzel az algíri rezsim önmaga fölött tört pálcát. Vezető állásban levő embereinek és szövetséges tanácsadóiknak zavara a tetőfokára hágott, annál is inkább, mert a városban egyidejűleg ott lappangott a forrongás, és mindenfelől jelentették, hogy az önkéntesek teherautókat bérelve tömegesen vonulnak az utakon, csatlakozni akarván Leclerc és Larminat csapataihoz. Néhány nappal korábban ugyanis Giraud tábornok, Eisenhower jóváhagyásával, kiszorította francia területről a lotharingiai keresztes egységeket. Ezek tehát Tripoli környékén tartózkodtak. De hiába táboroztak oly messze, a fiatal katonák ezrei tódultak hozzájuk. Giraud nyugtalanságában odáig ment, hogy a város és környékének a rendfenntartásával Muselier tengernagyot bízta meg, akit az angolok hoztak ide rendőrfőnöknek, és aki ki akarta köszörülni régebbi balsikereinek csorbáit.

Így hát nem lepett meg, amikor június 2-án levelet kaptam a „polgári és katonai főparancsnok" aláírásával, ám a levél stílusa elárulta, ki szagallmazta a tartalmát. Abban a hangnemben, amelyhez a Londonhoz nem csatlakozott emigránsok már hozzászoktak, azzal vádolt engem, hogy megbízható embereket akarok elűzni állásukból, megsértem a szövetségeseinket, és saját magam, valamint a környezetem, vagyis a „csuklyások" diktatúrájára törekszem. Miközben ez a levél eljutott hozzám, már értesítettek, hogy a kaszárnyákban kimenési tilalmat rendeltek el, a Nyári Palota parkjában nagyszámú páncélost vontak össze, Algírban gyülekezési és felvonulási tilalmat léptettek életbe, a katonaság és a csendőrség megszállta a városból kivezető utakat, valamint a környék összes repülőterét. Időközben a Glicinia villában – az épületet csupán tíz szpáhi őrizte, akiket Larminat rendelt oda – megállapíthattam, hogy ez a felhajtás nem befolyásolta azoknak a befolyásos személyiségeknek a készségét, akikkel beszélni óhajtottam, s akik hívásomra azonnal megjelentek. A késő éjszakai órákban megüzentem Giraudnak, hogy ezt a külföldiek szeme láttára teremtett „puccs"-légkört siralmasnak találom: vagy szakítsuk meg a kapcsolatot, vagy állapodjunk meg, s feltétlenül szükség van már holnap egy újabb megbeszélésre. Június 3-án tíz órakor a „Hetek" ismét összeültek.

Ezúttal Giraud tábornok engedett. Én magammal hoztam egy rendelet és egy nyilatkozat szövegét az új Bizottság létesítéséről. Mindkét tervezetet változtatás nélkül elfogadták. Nyilatkozatunkban kijelentettük: „de Gaulle és Giraud tábornok közösen elrendeli a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság létesítését." Mi ketten elnökök lettünk, Catroux, Georges, Massigli, Monnet és Philip a Bizottság első tagjai; a többieket a közeljövőben szándékoztunk kijelölni. Megállapítottuk: „A Bizottság képviseli a francia központi hatalmat ... Irányítja a francia háborús erőfeszítések minden megnyilvánulását, minden helyen ... Biztosítja a francia érdekek ügyintézését és védelmét mindenütt a világon ... Valamennyi terület és valamennyi hadierő fölött, amely ez ideig akár a Francia Nemzeti Bizottság, akár a »polgári és katonai főparancsnok« hatáskörébe tartozott, gyakorolja a fennható-

ságot." És még hozzáfűztük: „Addig az időpontig, amíg a Bizottság átadhatja hatalmát a Köztársaság jövendő ideiglenes kormányának, kötelezi magát, hogy helyreállítja az összes francia szabadságjogokat, a Köztársaság törvényeit, a köztársasági kormányrendszert, és teljesen megsemmisíti az önkényen és személyes hatalmon alapuló kormányrendszert, amelyet jelenleg az országra kényszerítettek."

Egyidejűleg elintéződött a „prokonzul"-kérdés is. Elhatároztuk, hogy Peyrouton lemondását elfogadjuk; Algéria főkormányzója Catroux tábornok lett, aki tagságát a Bizottságban is megtartja; Noguès tábornoknak távoznia kell Marokkóból, és Boissont vissza fogják hívni Dakarból, mihelyt a gyarmatügyi tárca megfelelő minisztert kap. Bergeret tábornokot pedig nyugdíjaztuk.

A nyilvánvaló fogyatékosságok ellenére ez az újonnan megalakult szerv, nézetem szerint, használható kiindulási alap volt. Bár kétségtelen, hogy átmenetileg el kell viselni azt a képtelen helyzetet, amit a kettős vezetés jelent. Az sem kétséges, hogy számolni kell a szövetségesek politikájával, amely magában a Bizottságban közvetítő személyek útján fog érvényesülni, és éles nézeteltéréseket idéz majd elő mindaddig, amíg az észak-afrikai főparancsnok nemcsak papíron, mint a jelen pillanatban, hanem ténylegesen is alá nem veti magát a központi hatalomnak. De a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság megfelelt azoknak az elveknek, amelyeknek a Szabad Franciák kezdettől fogva élharcosai voltak. Ami az elvek alkalmazását illeti, ennek irányítása az én feladatom. Szembesítve a Bizottságot a kötelezettségeivel, azt reméltem, hogy belső fejlődése a közvélemény nyomására személyem köré zárkóztatja fel, és segítségemre kész kiküszöbölni mindazt, ami téves és szakadár hajlandóságú lenne. A közvetlen jövőben, a kezdetben elfogadott kettősség a nehézségek ellenére is módot adott nekem, hogy hatással legyek Észak-Afrika haderejére és közigazgatására, amely eleddig fennhatóságomon kívül esett. Azokról, akik Franciaországban vagy máshol megajándékoztak bizalmukkal, tudtam, hogy továbbra is csak engem fognak követni. Midőn az ülést bezártam, úgy éreztem, nagy lépést tettünk előre az egység útján. Éppen ezért túltettem magam a kínos bonyodalmakon, és jó szívvel öleltem meg Giraud tábornokot.

Én tehát meglehetősen elégedett voltam, ezzel szemben a szövetségesek csak igen csekély mértékben. Az Észak-Afrikában létesült francia központi hatalom – amely a kormány hatáskörével ruházta fel magát, a francia felségjogra hivatkozott, és kizárta a prokonzulokat – kiáltó ellentétben állt Roosevelt és miniszterei felfogásával. Így hát a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság június 3-án délben kiadott nyilatkozatát saját megalakulásáról az amerikai cenzúra este kilencig véka alá rejtette. Én azonban sietve közöltem a sajtótudósítókkal az elért eredményt, mert bizonyos voltam, hogy az előbb vagy utóbb áttöri az elhallgatás sorompóját. Másnap, midőn a rádióban beszéltem – a „gaulle-isták" már saját hatalmuk jogán juthattak be a rádió épületébe –, bejelentettem az anyaország francia lakosságának, hogy kormánya átmenetileg, amíg el nem foglalhatja helyét Párizsban, Algírban székel. Június 6-án a Harcoló Franciaország egyik gyűlése, amelyen sok-

ezernyi tömeg vett részt, alkalmat adott nekem, valamint Philipnek és Capitant-nak a nyilvánosság előtt megpendíteni ezt a szuverenitásról zengő húrt, amely ettől kezdve a hivatalos hangnemmé válik. Mi sem természetesebb, minthogy az amerikai és brit missziók legkevésbé sem siettek engedélyezni beszédeink elterjedését a nagyvilágban.

A szövetségesek fanyalgása egyébként nem korlátozódott a tájékoztatás területére. Így történt, hogy bár táviratot küldtem néhány munkatársamnak Londonba, kérve őket, utazzanak sürgősen Algírba, hogy beléphessenek a kormányba, tíz álló napig egyikük sem érkezett meg: az angolok, különböző ürügyekkel, késleltették elutazásukat. Egyébként a brit kormány akár önszántából, akár utasításra, Algírban sem nézte jó szemmel ügyeink szerencsés alakulását.

Május 30-án, alighogy kiszálltam Boufarikban a gépből, megtudtam, hogy előbb Churchill, utána pedig Eden a legnagyobb titokban már korábban megérkezett. Az angol miniszterelnök egy különálló villában tartózkodott és Georges tábornok tájékoztatta suttyomban vitáink menetéről. Midőn a Francia Nemzeti Felszabadítás Bizottsága megalakult, a miniszterelnök jelentkezett, mégpedig egy úgynevezett „falusias" vacsorával, amelyre Giraud-n és rajtam kívül néhány nemzetbiztost is meghívott, és ezt a személyére való tekintettel nem utasítottam el. Minthogy megjegyeztem, hogy jelenléte ezekben a napokban és ezen a helyen számunkra meglepő, tiltakozott, mondván, hogy semmiképpen sem akar beleavatkozni a francia ügyekbe. De hozzáfűzte: „A katonai helyzet arra kötelezi Őfelsége kormányát, hogy figyelemmel kísérje mindazt, ami Észak-Afrikában, ebben a nagy fontosságú felvonulási zónában történik. Intézkedésre kényszerülnénk, ha itt valami túlságosan durva fordulat következne be, például ha Ön hirtelenében felfalná Giraud-t."

Ez egyáltalán nem állt szándékomban. Bármilyen szilárd volt is az elhatározásom azon munkálkodni, hogy a francia kormány valóban francia kormány legyen, ezt fokozatosan akartam végbevinni, nem a külföldiek aggodalmai miatt, hanem nezeti érdekből. Reméltem, rábírom Giraud tábornokot, hogy saját elhatározásából álljon a nemzeti érdeket képviselő oldalra. Jóllehet máris sokat késlekedett, én katonai téren még mindig hajlandó voltam átengedni neki az első helyet, feltéve, ha ezt a hatáskört nem lépi túl, és tisztét a francia közhatalom ruházza rá.

Az igazat megvallva, tisztsége nem jelentheti egy igazi hadsereg-főparancsnok tényleges hatáskörét. Ezt nálam senki jobban nem fájlalta. De mit tehetnék? A szövetséges hatalmak stratégiája Nyugaton csak két lehetséges színtérrel számolt: az északival és a Földközi-tengerivel. Mi, sajnos, képtelenek lennénk oly nagyszámú szárazföldi, tengeri és légi haderőt kiállítani, hogy azt követelhessük: francia tábornok legyen az egyik vagy másik front tényleges főparancsnoka. Emberekben ugyan nincs hiány. Tetszés szerint toborozhatunk a gyarmatbirodalom bátor és hű lakosságából. De a rendelkezésünkre álló káderek és szakemberek létszáma szorosra szabta egységeink számát. És ráadásul nem volt módunk rá, hogy mi magunk lássuk el őket fegyverzettel és felszereléssel. Összehasonlítva azokkal az erőkkel, amelye-

ket a két angolszász birodalom be fog vetni az olaszországi és franciaországi harcokba, mi nem veszünk részt döntő fontosságú haderővel. Haderőnk, főleg a szárazföldön, nem sokkal fogja meghaladni egy hadseregcsoport, legfeljebb egy hadsereg nagyságát. Így hát esélyünk sincs, hogy akár északon, akár délen az amerikaiak és az angolok a közös csata irányítását francia hadvezérre bízzák.

Bizonyára másként fordult volna a helyzetünk, ha 1940 júniusában a Köztársaság kormánya, törvényes apparátusával és kellő diplomáciai hálózat birtokában, a központi közigazgatás legfontosabb szerveinek kíséretében, a tartalék keretek 500 000 emberével, a meglevő felszereléssel, amelyet be lehetett volna hajózni, az egész hadi hajóhaddal, az egész kereskedelmi flottával, a vadász repülőgépek és a bombázók teljes állományával – ez utóbbiak egyébként valóban ide is repültek, de visszarendelték, hogy a gépeket kiszolgáltassák a megszállóknak – átköltözik Afrikába. Franciaország abban az időben annyi arannyal és akkora hitellel rendelkezett, hogy a kölcsönbérleti szerződés megkötéséig is bőséges mennyiségű hadianyagot vásárolhatott volna Amerikától. Mindezeknek a lehetőségeknek a segítségével, hozzávéve azokat, amelyek már megvoltak Algériában, Marokkóban, Tunéziában, a Közel-Keleten, a Fekete Afrikában, a tenger adta biztonság, a francia és brit hajórajok, elsősorban a 100 tengeralattjáró védelme alatt, impozáns haderőt lehetett volna kiállítani. Akkor a szövetségesek, akik a mi saját kérésünkre és bizonyára egy évvel hamarább, mint most, mellettünk rendezkedtek volna be az észak-afrikai kiindulási támaszpontokon, a legtermészetesebben elismerték volna ebben a térségben egy francia tábornok vagy tengernagy főparancsnokságát.

Ám a szörnyű pánik, s utána a katasztrofális lemondás – amely megakadályozta, hogy a birodalomba irányítsuk a még rendelkezésre álló haderőinket, sőt az ellenségnek kiszolgáltatta vagy lefegyverezte még az ottlevők túlnyomó részét is, a közhatalmat és a katonai parancsnokságot pedig alárendelte az ellenség kénye-kedvének, s elrendelte, hogy a szövetségeseket ágyúgolyókkal kell fogadni – Franciaországot, annyi más lehetőséggel együtt, már előzetesen ettől is eleve megfosztotta. Soha nem bánkódtam annyira emiatt, mint most, e sanyarú körülmények között.

Azonban Giraud tábornok tapasztalata és kiváló képességei révén, még ha nem is fejtheti ki teljes mértékben a hadműveletek irányításában, már azzal is nagy szolgálatokat tehet, hogy a kormány elnökségéről lemondva a hadügyminiszteri teendőket látja el, akár pedig azzal – minthogy kevés hajlandóságot érez erre az igazgatási jellegű feladatra – hogy a mi haderőnk hadseregfelügyelője és a Bizottság katonai tanácsadója lesz, aki egyben a Bizottságot az összszövetségi parancsnokságnál képviseli. Az igazságnak tartozom vele, hogy én a második megoldást találtam a megfelelőbbnek, bár nem elleneztem az elsőt. Számos alkalommal mindkét lehetőséget felajánlottam Giraud tábornoknak, de ő soha nem döntött egyik mellett sem. Illúziói, bizonyos körök biztatásai és érdekei, valamint a szövetségesek befolyásának hatására arra törekedett, hogy személyesen rendelkezzék az egész hadsereggel, de minthogy a rendelkezéseket és parancsokat közösen kellett aláírni, meg akarta

akadályozni, hogy a kormányzó hatalom az ő beleegyezése nélkül bármit is tegyen.

Következésképpen elkerülhetetlen volt Giraud lassankénti elszigetelődése és háttérbe szorulása, egészen addig a napig, amíg olyan korlátok közé nem szorult, amelyeket nem fogadott el, másrészt pedig ama külső támaszoktól elhagyva, amelyek megszédítették, elkeseredetten vissza nem vonul. A magam részéről, nehéz szívvel tusakodtam ezzel a kínos üggyel, hiszen közben elevenébe vágtam egy kiváló katonának, aki iránt kezdettől fogva tisztelettel és rokonszenvvel viseltettem. Az ország egységéhez vezető rögös úton számos alkalommal ütköztem effajta személyes problémákba, amikor a feladat adta kötelesség túlnő az érzelmeken, de meg is sebzi azokat. Állíthatom, hogy soha nem esett nehezebben a nemzeti érdek vastörvényét alkalmaznom, mint ez esetben.

Egyébként ez csak fokozatosan történt. Június 5-én a „Hetek" bizottsága összeült. Ezúttal új tagok választásáról és a hatáskörök megállapításáról kellett dönteni. Georges tábornokot „állambiztosnak" nevezték ki, Catroux is megtartotta ezt a címet, amellyel a Bizottság előzetesen felruházta. Massigli továbbra is a külügyeket, Philip a belügyeket intézte, a fegyverkezés és a közellátás ügyét Monnet-ra bízták. Giraud tábornok kérésére a bizottság kibővült Couve de Murville-lel, aki a pénzügyeket, René Mayerrel, aki a közlekedés- és közmunkaügyeket, Abadie-val, aki az igazság-, oktatás- és egészségügyet vette át. Én Plevent kértem fel a gyarmatügyek, Diethelmet a gazdaságügyek, Tixier-t a munkaügyek, Bonnet-t pedig a tájékoztatás intézésére. Puaux és Helleu nagyköveteket Marokkóba, illetve a Közel-Keletre küldtük, Mast tábornokot pedig megerősítettük Tunéziában viselt tisztségében.

Ezek a megbízatások mintegy szavatolták nekem a sikeres folytatást. Algírban, Rabatban, Tuniszban most – akárcsak már régebben Bejrútban, Brazzaville-ben, Doualában, Tananarive-ban, Nouméában – a hatalom a háborús erőfeszítésekre elszánt emberek kezében van, akikre bizton számíthatok. Dakarban két hét múlva fogja Boissont a Kamerunból odahelyezett Cournarie felváltani. Fort-de-France-ban minden jel arra vallott, hogy hamarosan módunk lesz rendezni az ügyeket. Ami magát a kormányt illeti, higgadt, értékes emberekből állt, nagy részük kezdettől fogva az én hívem volt, a többiek pedig, egyes kivételektől eltekintve, azt kérték, hogy híveim lehessenek. Bizonyos lévén, hogy ez az együttes támogatni fog, nekivágtam a következő játszmának. De dobás előtt erősen felráztam a kockákat.

Június 8-án a Bizottság – amíg Londonban tartózkodó tagjai meg nem érkeznek még mindig csak hét személyből állt – fölvetette a katonai vezetés központi problémáját. Három tervet kellett megvitatni. Az egyik, Georges-é, valamennyi francia haderő egyesítését indítványozta Giraud parancsnoksága alatt, aki hadügyminiszter, s egyszersmind hadsereg-főparancsnok, és ezenfelül megtartja elnöki tisztségét, de katonai kérdésekben független marad a francia kormánytól. A második terv Catroux-é, de Gaulle-t akarta közvetlenül megbízni a nemzetvédelemmel, Giraud-t pedig a hadseregparancsnoksággal. A harmadik, az enyém, a főparancsnokot megbízta valamennyi francia haderő kiképzésével és a szövetséges parancsnokokkal való együtt-

működéssel a közös hadműveleti tervek terén. Amint lehetségessé válik, ténylegesen átvenné a hadsereg parancsnokságát a hadjáratban, s ezzel a ténynyel megszűnik a kormány tagja lenni. Tervem értelmében a haderők megszervezését és elosztását egy katonai bizottság intézné, amelynek tagjai de Gaulle, Giraud, az érdekelt miniszterek és a vezérkari főnökök, azzal a kikötéssel, hogy adott esetben a végső döntés joga a kormányt illeti meg. Az ülés többsége elutasította az első tervet. Giraud, akit Georges támogatott, nem fogadta el a másik kettőt. Minthogy a Bizottság legtöbb tagja még nem jutott el addig a pontig, hogy a „főparancsnokot" vagy engedékenységre, vagy lemondásra késztesse, szembe kellett nézni azzal, hogy semmire se megyünk.

De hát akkor mire való a Bizottság? Ezt kérdeztem én írásban a Bizottság tagjaitól. Megállapítottam: „Egy hét leforgása alatt még odáig se jutottunk, hogy a kormányt és a parancsnokságot megillető hatalom problémáját tisztáztuk volna, holott a logikus és nemzeti szempontból megfelelő megoldás majd kiszúrja a szemünket", továbbá: „A legcsekélyebb kérdés is, amely néhány pillanat alatt elintézhető, véget nem érő, kínos vitákat szül"; kijelentettem: „ilyen körülmények között nem áll módomban továbbra is részt venni a Bizottság működésében." Ezek után visszavonultam a Glicinia villába, értésére adva az engem felkereső miniszteréknek, főtisztviselőknek, tábornokoknak, hogy Brazzaville-be szándékozom utazni.

Ez a jól megfontolt kitörés természetesen siettette az ügy megoldását. Midőn Giraud tábornok, minden eshetőségre, összehívta a Bizottságot egy ülésre, amelyen én nem voltam ott, mindenki kijelentette: ilyen körülmények közt nem lehet érvényes döntést hozni. Mellesleg ennek a kétfejű rendszernek a fogyatékossága, amely a beavatottak előtt nyilvánvaló volt, külföldön pedig maró gúnyt hívott ki maga ellen, francia körökben kivétel nélkül nyugtalanságot és ingerültséget keltett. A hadsereg sem volt mentes e hangulattól. Juin tábornok Algírba jött, hogy beszámoljon róla nekem, és kérve kérte Giraud-t, engedjen igényeiből; Bouscat tábornok, a légierők vezérkari főnöke hasonló irányban tett lépéseket. A főkormányzóság, az egyetem, a szerkesztőségi szobák riasztó hírektől zsibongtak.

A hat napig tartó zűrzavaros helyzet után úgy véltem, hogy elérkezett a kellő pillanat. Egyébként azok a megbízottak is, akiket London mindeddig visszatartott, megérkeztek Algírba. A kormány tehát teljes számmal ülésezhetett, s arra számítottam, hogy ebben az együttesben szilárdabb támaszra lelek, mint a „Hetek" közt. Ezért kezdeményeztem a „Tizennégyek" Bizottságának összehívását, azzal a céllal, hogy próbálja megoldani a kormányhatalmat gúzsba kötő problémát. A Bizottság össze is ült. De ekkor Giraud a lehető legmerevebb módon tiltakozott ennek a kérdésnek a felvetése ellen, kétségbe vonva a Bizottság illetékességét, amelyet saját kezűleg aláírt rendelete hozott létre. Ily módon ennek a kétségbeejtő bohózatnak utolsó felvonásában is – amelyben a Vichy-rendszer átkos maradványai és a külföldiek beavatkozása hét álló hónapig folyamatosan alázták meg Franciaországot – még mindig makacsul ragaszkodott, hogy eljátssza az olyan kormányfő szerepét, akinek nem kell kormány.

Igaz, a szövetségeseknek se kellett. Látván, kinek dolgozott az idő, újabb erőfeszítéssel próbálkoztak, hogy megakadályozzák a francia kormány megalakulását. Csakhogy éppen beavatkozásuk rendítette meg végképp Giraud tábornok helyzetét.

Június 16-án Murphy és Macmillan átadta Massiglinak Eisenhower megkeresését azzal, hogy terjessze a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság elé; ebben a főparancsnok arra kéri de Gaulle és Giraud tábornokot, menjenek el hozzá megbeszélni a „francia haderők parancsnoklásával és megszervezésével kapcsolatos problémákat". A megbeszélés június 19-én zajlott le. Hárman tárgyaltunk, egy néma tanú: Bedell Smith tábornok jelenlétében. Ám Murphy és Macmillan, valamint több amerikai és angol főtisztviselő és katonai személyiség a szomszédos helyiségben hallgatózott és zsibongott.

Szántszándékkal utolsónak érkeztem, s elsőnek kezdtem beszélni. Eisenhowernek a következőket mondtam: – Én a francia kormány elnökeként vagyok itt. Ugyanis szokás, hogy a hadműveletek folyamán az állam- és kormányfők személyesen keresik fel főhadiszállásán azt a tábornokot, akire hadseregeik vezényletét rábízták. Ha Ön hatásköréhez tartozó kérést óhajt hozzám intézni, már eleve tudomására hozom, hogy hajlandó vagyok teljesítéséhez hozzájárulni, természetesen azzal a feltétellel, ha összeegyeztethető azokkal az érdekekkel, amelyek rám bízattak.

A szövetséges haderők főparancsnoka nyájasságot erőltetve magára, lényegében a következőket jelentette ki:

– Ahogy Ön is tudja, rendkívül fontos hadműveletet készítek elő, amely hamarosan megindul Olaszország ellen, és közvetlenül összefügg Európa, tehát Franciaország felszabadításával; hogy e hadműveletek során a hátországokat biztosíthassuk, szükségem van határozott ígéretére, s arra kérem, tegye meg ezt nekem. Lényegbevágó, hogy az észak-afrikai francia parancsnokság jelenlegi szervezetében ne álljon be változás. Főként Giraud tábornoknak kell a helyén maradnia csorbítatlan hatáskörében, és megtartva a teljes rendelkezési jogot a csapatok, az összeköttetések, a kikötők és a repülőterek fölött. Neki kell lennie az egyedüli személynek, akivel én Észak-Afrika katonai kérdéseiről tárgyalok. Jóllehet nem vagyok illetékes az Önök belügyi kérdéseivel foglalkozni, ez csakis Önökre tartozik, de meg kell mondanom, hogy ez a feltétel döntő a számunkra. Ezt az amerikai és a brit kormány nevében jelentem ki Önnek, e két kormány szállítja a fegyvert a francia haderőnek, és nem lesz módjában továbbra is folytatni a fegyverszállítást, ha feltételeit nem teljesítik.

– Felszólítását tudomásul vettem – válaszoltam. – Ön határozott ígéretet kér tőlem, amit nem fog megkapni. Ugyanis a francia parancsnokság szervezete a francia kormány ügyköréhez tartozik, nem pedig az Önéhez. De miután végighallgattam Önt, néhány kérdést én is feltennék. Valamennyi háborút viselő ország – így például az Egyesült Államok is – a tábornokokra bízza hadra kelt csapatai parancsnokságát, és a miniszterekre a csapatok felállítását. Ön meg akarja tiltani a francia kormánynak, hogy hasonlóképpen cselekedjen?

Eisenhower tábornok válasza arra szorítkozott, hogy megismételte, kérése Giraud csorbítatlan hatáskörének megtartására irányul.

– Ön a saját felelősségéről beszélt – válaszoltam –, amellyel, mint hadsereg-főparancsnok az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányának tartozik. Tudja-e Ön, hogy nekem is kötelességeim vannak Franciaországgal szemben, s e kötelességek miatt nem fogadhatom el, hogy bármelyik külhatalom beavatkozzék a francia közhatalom gyakorlásába? – Eisenhower hallgatott. Így folytattam: – Ön, katonaember létére hiszi-e, hogy a vezető megőrizheti tekintélyét, ha az egy külhatalom kénye-kedvétől függ?

Újabb és nyomasztóbb hallgatás után az amerikai hadsereg főparancsnoka így szólt hozzám: – Nagyon is megértem, tábornok úr, hogy Önnek hosszú távra szóló gondjai vannak hazája sorsával kapcsolatban. De szíveskedjék megérteni, hogy nekem viszont a közvetlen jövőben vannak katonai természetű gondjaim.

– Ilyesfajta gondjaim nekem is vannak – válaszoltam. – Kormányomnak ugyanis sürgősen meg kell valósítania a különféle francia haderők, a Harcoló Franciaország, Észak-Afrika és az Anyaországban megalakuló csapatok egyesítését, amelyeket a jelenlegi helyzet elkülönülésre kényszerít. A csapatokat fel is kell fegyvereznie azoknak a szállítmányoknak segítségével, amelyeket Önöktől kapunk szövetségünk értelmében, és viszonzásul a sokfajta segítségért, amelyet kormányunk nyújt Önöknek. Ezzel kapcsolatosan is fel óhajtok tenni egy kérdést. Emlékszik-e, hogy az utolsó háború folyamán több szövetséges országba irányuló fegyverszállítás terén Franciaország szerepe hasonló volt ahhoz, amilyet jelenleg az Egyesült Államok tölt be? Akkoriban mi, franciák fegyvereztük fel teljesen a belgákat és a szerbeket, sok hadianyaggal láttuk el az oroszokat és a románokat, végül pedig az Önök hadserege is tőlünk kapta felszerelésének nagy részét. Igen! Az első világháború idején Önök, amerikaiak, a mi ágyúinkkal lőttek, a mi harckocsijainkon robogtak, a mi gépeinken repültek. Vajon cserében követeltük-e mindezért Belgiumtól, Szerbiától, Oroszországtól, Romániától, követeltük-e az Egyesült Államoktól X vagy Y parancsnok kinevezését vagy egy meghatározott politikai rendszer létesítését? – Szavaimat megint nyomasztó hallgatás követte.

Giraud tábornok, aki mindeddig ki se nyitotta a száját, ekkor kijelentette: – Nekem is kötelezettségeim vannak, kiváltképpen a hadsereggel szemben. Ez a hadsereg kicsiny. Csakis a szövetséges keretben életképes. Ez egyaránt így igaz mind az irányítás, mind a szervezés, mind a hadműveletek szempontjából.

Másnap, kérésemnek megfelelően a szövetséges főhadiszállás hozzám is, Giraud-hoz is jegyzéket intézett, amely leszögezte az angolszászok követeléseit a francia hadsereg hovatartozásáról. Én ugyanis azt akartam, hogy e követeléseknek írásos nyoma maradjon. A jegyzék hangsúlyozta a Giraud hatáskörével kapcsolatos felszólítást, s a következő sorokkal végződött: „A szövetséges hadsereg-főparancsnok fontosnak tartja kiemelni az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányának határozott ígéreteit, amelyek szava-

tolják, hogy Észak- és Nyugat-Afrika francia területein a francia felségjogot tiszteletben tartják."

Jóllehet ezt a zárómondatot, amely ironikus végkövetkeztetése volt a teljesen ellentétes jellegű felszólításnak, a főparancsnok írta alá, ráismertem Washington és London számos esetben alkalmazott módszerére. Felmagasztalták a jogot, miközben lépten-nyomon merényletet követtek el ellene. De tudtam, hogy az effajta eljárás megfelelhet ugyan az amerikai és az angol kormány Franciaországgal szembeni politikájának, ám nem származhat Eisenhower tábornok kezdeményezéséből és nincs összhangban jellemével.

Eisenhower katonaember volt. Természetéből és foglalkozásából eredően számára a cselekvés feladata nyílt és egyszerű volt. Hagyományos és bevett szabályok szerint működtetni meghatározott és jól ismert eszközöket – Eisenhower ilyennek látta a háborút, és következésképpen a saját feladatát. Eisenhower harmincöt évig olyan technikán és olyan filozófián nevelkedett, amin semmiképpen se volt hajlamos túlnőni, s most szembetalálta magát a nehézségekkel. Nos, ezt az Eisenhowert hirtelenében rendkívül bonyolult hatáskörrel ruházták fel. Az amerikai hadsereg mindaddig szűk keretei közül kiemelve, egy hatalmas koalíció hadsereg-főparancsnoka lett. Minthogy különböző népek haderejét kellett olyan csatákba vezetnie, amelyektől e seregek államainak sorsa függött, tapasztalhatta, hogyan hatja át a vezénylete alatt álló egységeket a nemzeti becsvágy és érzékenység.

A szövetségesek szerencséjére Dwight Eisenhower nemcsak azt az eltökélt megfontoltságot fedezte fel magában, amellyel megküzdhetett ezekkel a tüskés problémákkal, hanem vonzalmat is ama tág látóhatár felé, amelyet a történelem nyitott meg pályája előtt. Tudott ügyes és rugalmas lenni. De nemcsak az ügyességhez folyamodott, merészség is lakott benne. Kellett is merészség ahhoz, hogy Afrika partjain kikössön hadseregével, amelyet az óceán másik végéről szállított ide; hogy partra szálljon Olaszországban, amikor az ellenség ereje ott még érintetlen; hogy nehéz alakulatokat tegyen ki a normandiai part keskeny sávjára az elsáncolt és ügyesen manőverező ellenség közelében; hogy az avranches-i résen bevesse Patton gépesített hadseregét, és egészen Metzig nyomuljon előre. Azonban Eisenhower főként módszerességével és kitartásával kerekedett felül az ellenségen. Okos haditervek mellett döntött, szilárdan kitartott mellettük, gondot fordított az utánpótlásra – Eisenhower tábornok így vezette diadalra a szabad-világ hadseregeinek bonyolult és lelkes gépezetét.

Soha nem fogjuk elfelejteni, hogy e haderők főparancsnokaként az a tisztesség érte, hogy a seregeit Franciaország felszabadításáért vezethette. Ám, minthogy egy nagy nép követelményei megfelelnek balsorsa mértékének, bizonyára arra is fogunk gondolni, hogy a főparancsnok még jobban szolgálhatta volna országunkat, ha stratégiáját annyira köti össze Franciaország ügyével, mint ahogy módosította azt az angolszász hatalmak ügye érdekében; ha alaposan felfegyverzi csapatainkat, beleértve az ellenállás illegális csapatait is, ha hadműveleti tervében elsőrendű feladatot ad az újjászülető francia hadseregnek, a mi katonai talpra állásunk ragyogóbb lett volna, a jövő útja pedig biztosabban kijelölt.

Találkozásaim során gyakran úgy éreztem, hogy ez a nemes lelkű férfi hajlott eme lehetőségek felé. De azt is tapasztaltam, hogy gyorsan, bár talán nehéz szívvel, visszakozik. Washington politikája, amely magatartását irányította, ugyanis tartózkodást parancsolt rá. Engedelmeskedett, alávetve magát Roosevelt tekintélyének; Roosevelt tanácsadói, akiket az elnök mellére rendelt, befolyásolták, egyenrangú társai – vetélytársai – kémkedtek utána, s ő maga a hatalommal szemben még nem tett szert arra a biztonságra, amelyet a hadvezér idővel, a hazájának tett nagy szolgálatokból szerez.

Bár olykor mégis támogatta azokat a fondorlatokat, amelyekkel ki akartak semmizni bennünket, állíthatom, hogy meggyőződés nélkül tette. Sőt azt tapasztaltam, hogy haditerveiben helyet adott az én kezdeményezéseimnek, valahányszor a nemzet érdeke erre késztetett. Alapjában véve ez a kiváló katona is átérezte azt a titokzatos rokonszenvet, amely majd két évszázad óta országainkat a világ nagy drámái közepette összefűzte. Nem rajta múlott, hogy az Egyesült Államok ezúttal inkább uralomvágya sürgetését követte, semmint a mi sanyarúságunk szavát.

Annyi azonban bizonyos, hogy ez a lépés, amelyre az amerikai politika június 19-én késztette Eisenhowert, Washington várakozásaival homlokegyenest ellenkező eredménnyel járt. A Nemzeti Felszabadítási Bizottság, június 21-én, amikor megismerte az angolszászok követeléseit, felszólításomra úgy döntött, hogy válasz nélkül hagyja őket. De az elégedetlen és megalázott bizottság közölte Giraud-val: vagy belenyugszik, hogy alá van vetve a francia kormánynak, vagy le kell mondania tagságáról és parancsnoki tisztéről.

Azonfelül, minthogy Giraud a titoktartásra hivatkozott, mondván, mennyi baj származhatna, ha a katonai problémákat a tizennégy miniszterből álló tanács vitatná meg, javaslatomra elfogadták egy Katonai Bizottság létesítését, amely elnökletem alatt a főparancsnokból és a vezérkari főnökökből állt, és a kormány megbízásából joga volt haderőink szervezésével, toborzásával és egyesítésével, valamint a különböző területeken és a hadszíntereken való elosztásával kapcsolatosan rendeleteket hozni. Ami a végrehajtást illeti, ideiglenesen két parancsnokság működött: Giraud-é az észak-afrikai haderők fölött és de Gaulle-é a többi haderő fölött, beleértve a Titkos Hadsereget is. A lényegbevágó döntések azonban továbbra is a teljes létszámban ülésező Nemzeti Felszabadítási Bizottság hatáskörében maradtak.

Ezzel a felemás megoldással sehogy sem voltam megelégedve. Azt akartam, hogy továbbhaladjunk a józan ész diktálta úton, kimondjuk egyszer s mindenkorra a kormány irányításának egységét, pontosan megállapítsuk Giraud tábornok hatáskörét, egy vagy több miniszter vegye kézbe a hadsereg ügyeinek intézését és a közvetlen katonai fennhatóságot a hadműveleti övezeteken kívül eső területeken, s hogy ilyen keretek közt az észak-afrikai haderők és a Harcoló Franciaország haderőinek egyesülése végre valóban megtörténhessék. De a bizottság, ha felismerte is az elérendő célt, még túlságosan bizonytalan volt ahhoz, hogy gyorsan feléje törjön. Egyébként Giraud tábornok időközben bejelentette, Roosevelt elnöktől a fegyverszállítások kérdésének megtárgyalására meghívást kapott Washingtonba, és arra kérte a

kormányt, várjanak visszatértéig a bizottság és a parancsnokság szervezeti kérdéseinek a megvitatásával. A miniszterek többsége a halasztás mellett döntött. A magam részéről csak azzal a feltett szándékkal nyugodtam bele ezekbe az átmeneti intézkedésekbe, hogy rövidesen mindent és mindenkit a megfelelő helyére teszek.

Giraud július 2-án indult el. Utazását az amerikai kormánnyal beszélte meg, és a Nemzeti Felszabadítási Bizottság véleményét nem kérte ki. Függetlenül a gyakorlati céltól, vagyis csapataink felfegyverzésétől, az Egyesült Államok ezt a látogatást megfelelő alkalomnak tekintette, hogy tüntetőleg kinyilvánítsa Franciaországgal kapcsolatos politikai elképzelését; megmutassa, hogy amikor katonai ügyet tárgyal meg egyik hadvezérünkkel, egyúttal nem hajlandó elismerni, hogy kormányunk is van; fitogtassa a támogatást, amelyet továbbra is annak a francia tábornoknak nyújt, akit Észak-Afrika vezetőjének szánt; s hogy személyét az amerikai közvéleménnyel elfogadtassa, Churchill jónak látta segédkezni ebben az ügyben Roosevelt elnöknek: Nagy-Britannia külföldi képviselőihez és az angol lapok főszerkesztőihez „memorandumot" intézett, amelyben kifejtette a de Gaulle tábornokkal kapcsolatos sérelmeit. Ezt az ugyancsak barátságtalan gesztusú memorandumot az amerikai sajtó természetesen közölte.

A fellépés azonban az erőfeszítések ellenére sem hozta meg a várt eredményt. Ugyanis Roosevelt elnök és miniszterei mindenképpen azon voltak, hogy Giraud-t csakis katonai minőségben fogadják, s minthogy Giraud beérte ezzel, az amerikai közvélemény meglehetősen csekély érdeklődést tanúsított washingtoni tartózkodása iránt. A tömegeket nem lelkesítette a hadműveletnek az a része, amely néhány francia hadosztály felfegyverzéséből állt, és az újságaik felmagasztalta engedelmes látogatót semmiképpen sem érezték a francia felszabadítás bajnokának. A beavatott köröknek pedig nem tetszett sem az az alázatos magatartás, amelyet Giraud tábornok magára erőszakolt, sem a Fehér Ház igyekezete, hogy kihasználja Giraud jelenlétét egy olyan politika fitogtatására, amelyet sokan nem helyeseltek.

Ez jellemezte Giraud-nak a washingtoni sajtó előtt tett nyilatkozatát is, hiszen tudták, hogy szövegét előzetesen bemutatta az Egyesült Államok kormányának, sőt még arra is hajlandó volt, hogy néhány perccel az értekezlet előtt javítgasson rajta. Ez jellemezte Roosevelt Giraud látogatásával kapcsolatos július 10-i beszédét is; az elnök szerint ez a látogatás „csupán egy francia katonáé, aki a szövetségesek ügyéért harcol, hiszen a jelen pillanatban Franciaország nem létezik". Ez jellemezte a Fehér Ház-béli vacsorát, amelynek szigorúan katonai jellege volt, olyannyira, hogy még Franciaország nagykövete, Henri Hoppenot, a Nemzeti Felszabadítási Bizottság akkreditált képviselője sem volt rá hivatalos. Ez jellemezte Giraud és az elnök pohárköszöntőit a vacsorán, amikor is egyetlen szó nem esett sem az algíri kormányról, sem Franciaország egységéről, területi épségéről és függetlenségéről. S ez jellemezte július 14-ét, a nemzeti ünnep napját, midőn Giraud semmiféle üdvözlést vagy jókívánságot sem kapott a kormánytól, amelynek vendége volt, és ő sem intézett hozzá üdvözletet, beérte azzal,

hogy délelőtt megjelent a *Richelieu* fedélzetén, délután pedig egy New York-i szállóban részt vett a fogadáson, amelyet a francia kolónia rendezett a tiszteletére.

Hazafelé vezető útján a kanadai, majd az angliai megszakítás sem módosította az Egyesült Államokban kiváltott hatást. Az ottawai újságíróknak Giraud kijelentette: „Egyedüli célom, hogy újra felállítsak egy francia hadsereget, mert semmi más nem számít." A londoni sajtónak, amely három év óta figyelte a Szabad Franciaországnak nemzetünk ügyéért kifejtett erőfeszítéseit, kijelentette: „Senkinek sincs jogában Franciaország nevében beszélni." Általában azoknak, akik a szövetségesek közül Giraud tábornok szavait hallották, akár magas állásban levő személyiségek voltak, akár nem, az volt a benyomásuk: egyénisége és pályája tiszteletre méltó ugyan, de ő maga nem arra termett, hogy a háborúban nemzetét vezesse. Levonták a következtetést: szerepe Franciaország talpra állításában csak másodrendű lehet.

Időközben Algírban a kormány, amelynek kétfejűsége megszűnt, szilárdabb alakot öltött. A gyarmatbirodalom egyesítése, a háborús erőfeszítés anyagi és erkölcsi követelményei, a külföldi kapcsolatok, az érintkezés az anyaországbeli ellenállással, a kötelezettség, hogy előkészítsük a franciaországi teendőket, ha a felszabadulás végbemegy, bizottságunkat számos probléma elé állította. Hetenként két ülést tartottunk. Megannyi kellemetlen kérdést tárgyaltunk meg; mindegyik miniszter kifejtette egyrészt a nehézségeit, másrészt a rendelkezésére álló eszközök elégtelen voltát. De legalább arra törekedtünk, hogy a vitákat jól előkészítsük, s a megbeszélések eredményesek legyenek. Egyébként, ha a nézetek különböztek is, döntésem nem kavart fel vihart, mert a kormányon belül egyetlen kérdéssel kapcsolatosan sem volt jelentős nézeteltérés. Hozzá kell még tennem, hogy parlament, pártok, választások nem lévén, a Bizottság tagjai közt sem volt politikai vetélkedés. Irányító munkámat ez megkönnyítette.

Feladatomban az is könnyebbséget jelentett, hogy hathatós technikai segítségem volt. Már június 10-től kezdve a kormányt Főtitkári Hivatallal láttuk el. Louis Joxe állt az élén, helyettese Raymond Offroy és Edgar Faure volt. Joxe volt az összekötő egyrészt a miniszterek, másrészt köztem és a miniszterek közt, összeállította az iratokat, amelyeknek alapján a Bizottság a napirend szerint tanácskozott, feljegyezte a határozatokat, gondoskodott a parancsok meg a rendeletek közzétételéről, és figyelemmel kísérte megvalósításukat. A lelkiismeretesség mintaképe volt, és hallgatag, mint a sír; három évig néma és tevékeny tanúként vett részt a Bizottság valamennyi ülésén. Az Algírban létesített főtitkárság a továbbiakban a kormány együttes munkájának eszköze maradt.

Júliusban megalakult a Jogi Bizottság, ügyvezetésével René Cassint bíztuk meg; munkatársai François Marion, Lebahar elnök és mások voltak. A szakvéleményezés és a szövegezés terén mindazt a feladatot ellátták, ami normális állapotok között az Államtanácsra hárult. Minthogy az algíri kormánynak a törvények alkalmazását a háború körülményeihez kellett igazítania, s elő kellett készíteni azokat a törvénykezési, igazságszolgáltatási

és adminisztrációs rendszabályokat, amelyek Franciaországban a felszabaduláskor életbe lépnek, mérlegelhető, milyen fontos volt ez a bizottság. Másrészt a Pierre Tixier elnöklete alatt működő „Döntőbizottság" is az Államtanácsot helyettesítve adta ki ideiglenes büntető vagy jogorvoslati rendeleteit, amelyeket a közszolgáltatások terén a Vichy-kormány visszaélései tettek szükségessé. Végül pedig a Katonai Bizottság élére egy titkárt – Billotte ezredest – állítottunk, aki közvetlenül nekem segédkezett.

Július folyamán a közigazgatási szervek, a vezérkarok és a közvélemény ráeszmélt, hogy azokból a férfiakból, akik a kormányhatalom hagyományos felépítése szerint működő különféle főosztályok élén álltak, az ügykörükkel járó hatalommal felruházott és felelősségteljes miniszterek lettek; hogy azt a krónikus rögtönzést, amely a Vichy-kormányzat észak-afrikai összeomlása után az algíri rendszert jellemezte, hozzáértő és irányított szervezet tevékenysége váltotta fel; hogy Algéria, Marokkó, Tunézia és Nyugat-Afrika összetákolt szövetsége helyett, amely személyes okokból és a nemzeti jellegű hatalom híján alakult ki, immár központi közigazgatás működik, egyszóval a hatalomnak vezetője, határozott iránya és cselekvési rendszere van. Mindennek olyan hatása volt a vezető körökre, hogy ha a személyem körül megvalósuló egységet mindeddig csak néhányan kívánták volna, az most már közóhajjá vált.

Végeredményben az államot látták ismét erőre kapni a tettekben és az emberek tudatában, éspedig annál is határozottabb körvonalakkal, mert már neve is volt. Attól fogva Vichy már senkit sem téveszthetett meg, a lelkesedés vagy az egyetértés, nem is szólva a becsvágyról, magától értetődően de Gaulle személye felé irányult. Észak-Afrikában a lakosság néprajzi és politikai szerkezete, a hatóság magatartása, a szövetségesek nyomása a múltban hátráltatta a haladást. De most már ellenállhatatlanná vált. A népakarat viharos áradata szentesítette azt a mélyben gyökerező törvényességet, amelynek a közjó a talapzata, s amelyet Franciaország súlyos megpróbáltatásai közepette mindig is elfogadott, bárminők voltak is a történelmi pillanat „törvényesnek" mondott formulái. Elemi erejű követelés volt ez, és én, habár a jelképének éreztem magam, egyszersmind az eszköze és a szolgája is voltam. Ezt természetesen főleg a nyilvános ünnepségek bizonyították mindenki szemében. A tömegek lelkes részvétele, az alkotmányos testületek tiszteletadása, a hivatalos rendezvények, amelyeknek hivatalból személyem volt a központja, a nép érzelmeinek kifejezőjévé váltak. A minden formális rendeletnél hatalmasabb nemzeti eltökéltség kétségbevonhatatlanul rám rótta a feladatot, hogy megtestesítsem és vezessem az államot.

Június 26-án Tunéziába utaztam. Az ország még azoknak a megpróbáltatásoknak a hatása alatt volt, amelyeket az invázió, a Vichy-kormány paktálása a tengelyhatalmakkal, és bizonyos nacionalista elemeknek a németekkel és olaszokkal való összejátszása hozott rá. Az anyagi károk súlyosak voltak. A politikai visszahatások is. Még Algírba érkeztem előtt a polgári és katonai főparancsnokság elmozdította Monszef bejt, akinek magatartása, tekintettel a Franciaországhoz fűződő kötelezettségeire, a megszállás alatt bosz-

szantó volt. A két „Desztur"* számos tagja börtönben ült. Vidéken sok esetben a francia telepesek személye és javai elleni merényleteket kellett megtorolni, amelyeket rablók vagy fanatikusok követtek el, s a megszálló szemet hunyt felettük, vagy egyenest cinkosságot vállalt velük.

Mast főkormányzó azon fáradozott, hogy helyreállítsa a törvényesség rendjét. Feladatát hozzáértéssel végezte, leszűkítette a megbüntetendők körét, békéltető kapcsolatokat teremtett, amennyire a lehetőségek csak megengedték, és mérsékelte a bosszúszomjat. Támogattam törekvéseiben. Azoknak a francia és tunéziai hatósági személyeknek, küldötteknek és előkelőségeknek, akiket bemutattak nekem, megvilágítottam, hogy a múltban elkövetett hibákra nagyon sok enyhítő körülményt lehet felhozni. Az őslakosság elkövette hibákat csak úgy lehet megítélni, ha tekintetbe vesszük, hogy Vichy mutatott példát a megalkuvásra az „Afrikai Phalanx" botrányos esetében is. Ez a horda a Vichy-kormány rendeletére alakult, azzal a céllal, hogy az ellenség oldalán harcoljon. Kijelentettem: ezentúl a legfontosabb feladat, hogy szorosra fűzzük Franciaország és Tunézia kapcsolatait, s az első lépés az, hogy megindítsuk az ország normális életét. Meg kell állapítanom, hogy ettől fogva kormányzóm Tunéziában semmiféle komoly nehézségbe sem ütközött. Sőt ellenkezőleg, ez a kiváló királyság a háborús erőfeszítésekben való részvételével és a hadseregünkben harcoló katonáinak vitézségével újra csatlakozott Franciaországhoz. Meglátogattam Szidi-Lamin bejt, aki Monszef detronizálása után az örökösödési sorrend értelmében trónra lépett. A bej Karthagóban fogadott miniszterei társaságában, akik közül Bakust emelem ki. Annak ellenére, hogy a népszerű Monszef bej trónfosztása nyugtalanságot keltett a lakosság körében, az új uralkodó nemes egyszerűséggel töltötte be hivatalát. Egyéniségében megkapott az a hazája iránti odaadás, amely a korának és a jellemének köszönhető bölcsesség mögött meghúzódott. Ő pedig – nem alaptalanul vélekedem így – engem annak a magabiztos és éppen ezért nagylelkű Franciaország megszemélyesítőjének tekintett, amelyet Tunézia gyakran elképzelt és olykor meg is talált. Ettől az időtől fogva Szidi-Lamin iránt rendíthetetlen tiszteletet és barátságot éreztem.

Június 27-én, vasárnap, a csapatszemle és a székesegyházban tartott mise után hatalmas népi felvonulás közepette a Gambetta sétányra vonultam. Ott a francia tömegnek, amelybe számos tunéziai is vegyült, Franciaországról beszéltem, és figyelmeztettem az ellenséget, hogy hazám minden rendelkezésére álló eszközzel harcolni fog, amíg csak le nem veri; a haza nevében üdvözöltem hatalmas szövetségeseit, biztosítva őket Franciaország hűségéről és megértéséről, feltéve, ha ez az érzés kölcsönös. Bejelentettem, hogy

* Desztur (Destour) – (az arab dasztur = alkotmány szóból). Tahalbi sejk alapította az önálló alkotmány és ősi államforma visszaszerzésére és a francia protektorátus megszüntetésére. 1922–37 között a franciák száműzik Tuniszból Tahalbit. A Deszturból kivált értelmiségi és polgári csoport megalakítja az Új Deszturt, amely a társadalmi haladás szükségét és a királyság helyett a köztársaságot, valamint a franciákkal való bizonyos gazdasági és kulturális együttműködést hirdette, szemben a régi Desztur feudális-nacionalista önállósulási törekvéseivel. 1954-ben, a függetlenség elnyerésekor, Habib Burgiba vezetésével a két Desztur kormánypárttá egyesült.

amíg a megpróbáltatások véget nem érnek, mindenki együttműködését kérem, de már előzetesen lemondok minden jövőbeli hatalmi igényemről, s a felszabadulásért és a győzelemért folytatott munkám végét a felszabadulás és a győzelmen kívül az is jellemezni fogja, hogy de Gaulle semmilyen tisztségre sem jelölteti magát.

Majd így kiáltottam: – Franciaországnak, a mi édes francia Anyánknak csupán egyetlen mondanivalónk van most: szolgálatán kívül semmi más nem fontos nekünk. A mi feladatunk felszabadítani őt, legyőzni ellenségét, megbüntetni árulóit, megtartani barátait, leszaggatni róla láncait, kivenni szájából a pecket, hogy újra hallathassa hangját és előrehaladhasson rendeltetése útján. Mi semmit nem kérünk tőle, hacsak talán azt nem, hogy a szabadság napján anyai szeretettel tárja ki felénk is karját, hogy hozzásimulva örömkönnyeket sírhassunk, és midőn a halál elragad bennünket, áldott földje fogadja be testünket.

Július 14-én Algír, a Birodalom és a Harcoló Franciaország fővárosa rendezett felvonulást az újjászületett állam és a helyreállt nemzeti egység megünneplésére. A hagyományos katonai parádé mintha a feltámadás ünnepe lett volna. Ahogy az elvonuló csapatokat üdvözöltem, úgy éreztem, lángként csap felém határtalan vágyakozásuk, hogy az eljövendő csatákban részt vehessenek. A hadseregből és a tömegből felém áradó élénk bizakodás a lelkek egyetértésére vallott; ezt az egyetértést a hajdani csalódások megrendítették, a közelmúlt szerencsétlenségei szétrombolták, de a jelen reménye ismét feltámasztotta. S ugyanazt éreztem a Fórumon előttem álló roppant tömeg láttán, amelyhez a díszszemle után így szólottam:

– Háromesztendei elmondhatatlan megpróbáltatások után tehát ismét megjelenik a francia nép. Tömegesen jelenik meg, rendezetten lelkesedve, a saját zászlói alatt. Ám ezúttal egységes népként jelenik meg. Ennek az egységnek a Birodalom fővárosa a mai napon szembeszökő bizonyságát adja, holnap pedig valamennyi városunk, valamennyi falunk fogja bizonyosságát adni, amint visszaszerezzük őket az ellenségtől és annak csatlósaitól." Ebből a megállapításból kiindulva nyomatékosan kijelentettem – a szövetségeseknek címezve, hiszen tudtam, hogy figyelmesen hallgatják beszédemet –, milyen képtelenség minden olyan terv, amely Franciaországtól elvonatkoztatva akarja felhasználni a francia haderőt. Azt mondtam: „Szerte a világban bizonyos személyek esetleg azt hitték, hogy hadseregeink tevékenységét olyannak tekinthetik, mintha az független lenne népünk nagy tömegeinek érzelmétől és akaratától. Ezek a személyek azt képzelték, hogy katonáink, tengerészeink, pilótáink a világ összes katonáitól, tengerészeitől, repülőseitől különbözően, anélkül indulnak harcba, hogy törődnének az okokkal, amelyek miatt szembenéznek a halállal. Röviden: ezek az állítólagos realista teoretikusok kiagyalták, hogy a franciák és csupán csak a franciák számára a nemzeti háború erőfeszítése függetlenedhet a nemzeti politikától és erkölcstől. Ezeknek a realistáknak röviden kijelentjük, nem ismerik a valóságot. Azok a francia állampolgárok, akik négy év vagy nyolc hónap óta bárhol harcolnak is az ellenséggel, Franciaország hívására, Franciaország céljaiért mentek harcba, egyetértve azzal, amit Franciaország akar. Minden

olyan rendszer, amely nem ezekre az alapokra épül, kalandos vállalkozáshoz vagy tehetetlenséghez vezetne. De Franciaország, amelynek élete, nagysága és függetlensége forog kockán, e létfontosságú kérdésben nem tűri meg sem a kalandot, sem a tehetetlenséget.

A közeljövőben győztes nemzetnek a felszabadulás után célt kell adni, amely lelkesíti és ébren tartja erőfeszítését. Éppen ezért, miután felmagasztaltam az ellenállás harcát és áldozatait, a megújhodás küzdelemre hevítő lángjára hivatkoztam. – Franciaország nem alvó Csipkerózsika, akit a felszabadulás majd szelíden felébreszt álmából. Franciaország meggyötört fogoly, aki tömlöcében, a rázúdult csapások alatt egyszer s mindenkorra lemérte magában balsorsa okait és zsarnokai elvetemültségét. Franciaország már jó előre új utat választott! – És megjelöltem a célokat, amelyeket az ellenállás a győzelem kivívása után el akar érni az országon belül és kívül. Beszédem végén a nép büszkeségére hivatkoztam. – Franciák! ó, franciák! Tizenöt évszázad óta él hazánk szenvedések és dicsőség közepette. A jelen megpróbáltatása még nem ért véget. De történelmünk legsötétebb tragédiája a vége felé közelít. Emeljük fel a fejünket! Sorakozzunk fel testvérként egymás mellett, menjünk mind együttesen a harcba, és a győzelmen át új sorsunk felé.

A tömeg viharos lelkesedése válaszolt szavaimra: ez a válasz ott helyben bebizonyította, hogy az ármány, amellyel egyes személyek hosszú ideig akadályozták munkámat, kudarcba fulladt. Nyilvánvaló lett, hogy azok az összetákolt rezsimek, amelyeket egymás után azért létesítettek Algírban, hogy tartósítsák a tévelygést és a külföldieknek kedvében járjanak, menthetetlenül összeomlanak, s bár bizonyos formaságok elintézése még a jövőre vár, a játszmát de Gaulle nyerte meg. Az emelvényen Murphy, akire szemmel láthatóan hatott a jelenet, odajött hozzám gratulálni: – Micsoda hatalmas tömeg! – mondta. – Ez az a 10 százalék gaulle-ista, akiket Ön Algírban megszámlált – válaszoltam neki.

Marokkóban is hasonló fogadtatás várt. Augusztus 6-án érkeztem Rabatba. Mindazokat, akik kimutatták, hogy a Szabad Franciaország oldalán állnak, hosszú ideig ádázul büntették és ócsárolták, s éppen ezért sokan visszahúzódva hallgattak. Most, a vakító napfényben, a lakosság, a hatóságok, az előkelőségek tartózkodás nélkül éljeneztek engem. Puaux nagykövet, főkormányzó jelentést tett a helyzetről. Közvetlen feladata a jelenleg teljesen elszigetelt és ínség fegyegette Marokkó ellátásáról való gondoskodás. Ami a jövőt illeti, úgy látta, hogy a protektorátus politikai fejlődése olyan problémákat vet fel, amelyeknek körvonalai már kirajzolódnak. A főkormányzó azonban bizonyos volt benne, hogy Marokkó továbbra is kitart Franciaország mellett, és hathatósan részt vesz a Birodalomnak Franciaország felszabadítására irányuló erőfeszítésében.

A hivatalos ceremóniák során közvetlen kapcsolat alakult ki Mohamed-Ben-Juszef szultán és köztem. Az ifjú, büszke és nagyratörő uralkodó nem titkolta arra irányuló becsvágyát, hogy országa élén haladjon azon az úton, amely a fejlődés és egy napon majd a függetlenség felé vezet. Aki szemtől szembe hallgatta ezt az olykor izzóan lelkes, máskor meg óvatos, de mindig

talpraesett fiatal férfit, annak éreznie kellett, hogy ez az uralkodó kész megegyezni mindenkivel, aki segítségére van, de makacs ellenszegülést tanúsítana azokkal szemben, akik akadályokat gördítenének célja elé. Egyébként Franciaország csodálója volt, bízott a felszabadulásában, és nem tudta elképzelni, hogy Marokkó meglegyen nélküle. Ha annak idején hajlott is bizonyos javaslatokra, amelyeket Németország diadalai idején eléje terjesztettek, az anfai értekezleten Roosevelt vádaskodásait is meghallgatta, mégis hűségesnek bizonyult országunkhoz. Meg kell állapítani, hogy Noguès ebből a szempontból szerencsésen befolyásolta a szultán nézeteit.

Úgy véltem helyesnek, ha Mohamed-Ben-Juszef szultánt teketória nélkül annak tekintem, aki: vagyis elszántan nagyra törő embernek, és magam is annak mutatkozom, aki vagyok, vagyis feje a hűbérúri jogokkal rendelkező Franciaországnak, amely azonban hajlandó sokat tenni hű híveiért. Felhasználva azt a tekintélyt, amelyet a Harcoló Franciaország sikere és lelkesítő példája váltott ki belőle, baráti kapcsolatot alakítottam ki a szultánnal. De szerződésfélét is kötöttünk egyetértésünkről és együttműködésünkről, amelyet betartott ő is, én is amíg csak Franciaország nevében léphettem fel.

Augusztus 8-án, vasárnap vonultam be Casablancába. A falak eltűntek a lobogók és díszítések mögött. Fél évvel korábban Casablanca külvárosában kellett tartózkodnom a rám kényszerített titkosságban, az amerikaiak szögesdrótja mögött. Mai megjelenésem Franciaország hatalmának bizonyítéka és központja. A fényes díszszemle után a Lyautey teret ellepő roppant tömeghez beszéltem. A nyugodt magabiztosság nangján szóltam. Franciaország jelenléte a győzelem mezején most már bizonyos, hála a francia egységnek és a Birodalom egységének. Példaként Marokkóra hivatkoztam, hiszen az ország „izzó lelkesedését, bizakodását és reményét Casablanca hangjával* kiáltja világgá". Délután megtekintettem Meknèst. Augusztus 9-ét Fès-nek szenteltem. Ez az arab város, amelyet a trombiták harsogása s a lengő zászlók edeje közt keresztül-kasul bejártam, rendkívül lelkes rokonszenv-tüntetéssel fogadott, ami egészen ritka volt ebben az évszázadok óta oly komor városban. Végül 10-én, Ifrane vidékén a berberek és törzsfőik részesítettek nagyszerű fogadtatásban.

A tunéziai, algériai és marokkói utolsó félreértések elsimulásával egyidejűleg a francia Antillák is nagy lelkesedéssel csatlakoztak hozzánk. A spontán csatlakozásban a szövetségeseknek semmiféle közvetlen szerepük se volt.

1940 óta Robert tengernagy kormánybiztos ezeket a gyarmatokat a Marsall fennhatósága alatt tartotta. Rendelkezésére állt az *Emile-Bertin* és a *Jeanne d'Arc* cirkáló, a *Béarn* repülőgép-anyahajó, a *Barfleur, Quercy, Esterel* segédcirkáló, a *Var* és *Mékong* tartályhajó, valamint a jelentős helyőrség, amelyet vasfegyelem alatt tartott, és a semlegesség szavatolásával az amerikaiaktól megkapta a szükséges ellátást. De az események előrehaladásával a lakosság és a katonaság nagy része kifejezésre juttatta, hogy csatlakozni kíván azokhoz, akik harcolnak az ellenséggel.

1941 tavaszától fogva Jean Massipot, *alias* Perrel ezredest küldtem Mar-

* Nagy teljesítményű rádióadó volt.

tinique és Guadeloupe partvidékére azzal a feladattal, hogy szerezzen párthíveket a Szabad Franciaországnak, s azokat az önkénteseket, akik elmenekültek a szigetről, küldje harcoló haderőinkhez. A sok akadály ellenére Massip minden tőle telhetőt elkövetett. Tevékenységét az angol fennhatóság alatti Saint Lucia, Dominica, Trinidad területeiről kiindulva fejtette ki, s néhány derék, a helyszínen levő francia, így Joseph Salvatori és Adigard des Gautries segítségével sikerült összeköttetést teremtenie Fort-de-France és Basse Terre ellenállóival, s több mint kétezer önkéntest küldött a hadszínterekre. 1943 elején minden jel arra vallott, hogy Amerika francia fennhatóságú területeit, s az ott levő haderőt hamarosan hatalmas mozgalom csatlakoztatja a felszabadítás táborához.

Márciusban Guyana szabadult fel Vichy uralma alól. Régóta törekedett rá. Már 1940 októberében saját szememmel láttam kikötni a Szabad Francia Afrikában Chandon őrnagy vezetésével egy kétszáz főből álló különítményt, amely a Marouini partjairól érkezett. Idővel pedig Csatlakozási Bizottság alakult Cayenne polgármestere, Sophie elnökletével. 1943. március 16-án a lakosság összegyűlt a Törpepálma téren, és harsogva követelte a kormányzó távozását, majd lotharingiai keresztes feliratokkal vonult végig a városon, de Gaulle tábornokot éltetve. E forrongás láttára a kormányzó lemondott. Sophie ekkor sürgönyben számolt be nekem a csatlakozásról, s egyszersmind kérte, küldjünk egy új gyarmati kormányzót Cayenne-be, de az Egyesült Államok konzuljának sürgetésére Giraud tábornokhoz is hasonló szövegű táviratot menesztett. Ebben az időpontban azonban a londoni Bizottság és az algíri szervezet még nem lépett egységre. Így hát Guyana külországi közlekedését kezükben tartó amerikaiak úgy intézték, hogy Rapenne kormányzó, Giraud embere, a lehető leggyorsabban elérhessen Cayenne-be, míg Bertaut kormányzó, akit én küldtem, nem tudott odajutni. Ezek után pedig, kihasználván azt a körülményt, hogy a gyarmat ellátása az ő kezükben van, szövetségeseink Guyanát olyan ügyvezető elfogadására kényszerítették – meg kell jegyeznem, hogy igen tiszteletreméltó ember volt –, aki nem felelt meg az igényeiknek. Igaz, két hónap múlva az algíri Felszabadítási Bizottság megalakulása lehetővé tette, hogy rendezzék ezt az ügyet, amely nagyon közel állt a megtévesztéshez.

Júniusban Martinique tette meg a döntő lépést. Robert admirálishoz már hónapok óta termérdek kérvény érkezett, amely sürgette, engedje meg, hogy ez a szívvel-lélekkel francia érzelmű terület teljesíthesse Franciaország iránti kötelességét. Magam is alkalmat találtam rá, hogy 1943 áprilisában Fort-de-France-ba küldjem Le Dantec orvos tábornokot azzal a céllal, hogy Robertnak ajánljon fel megfelelő kiutat, majd május folyamán azt tolmácsoltam Giraud-nak, intézzen a kettőnk aláírásával levelet a kormánybiztoshoz, amelyben felszólítjuk őt, hogy lépjen újra be a háborúba a mi oldalunkon. Ezek el is hangzottak, de válasz nélkül maradtak. Ezzel szemben Martinique-on erősen fokozódtak az ellenállókkal szemben a fenyegetések és a megtorlások.

Időközben a helyi Felszabadítási Bizottság – élén Fort-de-France képviselő-polgármestere, Victor Sévère, Emmanuel Rimbaud és Léontel Calvert stb. állt – a nyílt színre lépett. Június 18-án, az 1940. évi felhívásom évforduló-

ján, ez a Bizottság Lotharingiai Keresztet helyezett a hősi halottak emlékműve elé, majd tömegtüntetésre szólította fel a lakosságot, ami június 24-én meg is történt. Öt nap múlva Tourtet őrnagy és zászlóalja csatlakozott a mozgalomhoz. A forrongás a tengerészekre is átterjedt. Robert tengernagy kénytelen volt engedni. Június 30-án hivatalosan hírül adta: teljhatalmú megbízott kiküldetését kérte az Egyesült Államoktól, abból a célból, hogy állapítsa meg a francia kormányzatban beálló változás módozatait, minekutána ő beadja lemondását. Ez a bejelentés helyreállította a nyugalmat, jóllehet a közvélemény semmiképp nem értett egyet azzal a felfogással, hogy e nemzeti ügy elintézéséhez amerikaiakra van szükség. Két nap múlva Martinique szigetéről küldöttség érkezett Dominicára, közölve Jean Massippal a gyarmat csatlakozását, és teljhatalmú megbízott küldését kérte de Gaulle tábornoktól.

Guadeloupe szigetén is hasonlóképpen alakultak az események. A lakosság már hosszú ideje a Szabad Franciaországba vetette reményeit. Valentino, a megyegyűlés végrehajtó bizottságának elnöke, Meloir, Gérard és más tekintélyes személyiségek Ellenállási Bizottságot alakítottak. Valentinónak, akit letartóztattak, majd Guyanába szállítottak, e gyarmat felszabadulása után sikerült titokban visszatérnie Guadeloupe-ra. 1943. május 2-án Basse Terre-en tömegtüntetés zajlott le a Harcoló Franciaország mellett, s azzal végződött, hogy a rendfenntartó alakulatok tüzet nyitottak a tüntetőkre. Június 4-én Valentino és barátai magukhoz akarták ragadni a hatalmat, de kísérletük kudarcba fúlt, ám Valentinónak sikerült eljutnia Jean Massiphoz. Ugyanennek a hónapnak a végén Robert feladta Martinique-ot, a ezzel Guadeloupe ügye végleg rendeződött.

Július 3-án a Nemzeti Felszabadítási Bizottság, értesülve ezekről az eseményekről, washingtoni képviselőjét Henri Hoppenot nagykövetet küldte el rendkívüli megbízottként az Antillákra. Hoppenot a szárazföldi, tengeri és légierő magas rangú tisztjeinek kíséretében július 14-én érkezett meg Fort-de-France-ba. A helyi bizottság, élén Sévère-rel óriási tömeg közepette, lotharingiai keresztes zászlók erdejével és a de Gaulle-t éltető kiáltások orkánjával fogadta. Hoppenot és a küldöttség azonnal kézbe vette az ügyek intézését. Tapintattal és határozottsággal mindent és mindenkit a megfelelő helyre tettek. Robert tengernagy Puerto Ricóba, innen pedig Vichybe ment. Martinique kormányzói tisztségébe az Észak-Afrikából érkezett Ponton kormányzó került. Guadeloupe-ot Poirier főtitkárra, majd Bertaut kormányzóra bíztuk. A francia Nemzeti Bank Port-de-France-ban elhelyezett aranykészlete az Algíri Felszabadítási Bizottság ellenőrzése alá került. A hajórajt az Egyesült Államokba irányították, majd a karbantartás után Észak-Afrikába. A csapatokat beolvasztottuk a felszabadító hadseregbe. Főként az antillai zászlóaljat kell kiemelnem, amely Tourtet alezredes parancsnoksága alatt később hősiesen harcolt a royani csatákban, ahol a parancsnok életét vesztette.

Az Antillák csatlakozása befejezte annak a nagy nemzeti tervnek megvalósulását, amely már a Harmadik Köztársaság utolsó kormánya előtt is felötlött a szerencsétlenség közepette, s amelyet a Szabad Franciaország a „fegyverszünet" után azonnal a magáévá tett, azóta pedig lankadatlan erőfeszítéssel küzdött érte, de amely ellen a vichyi kormány, tudatosan vagy nem, de az

ellenség szándékai szerint cselekedve, szünet nélkül tiltakozott. A Japánnak kiszolgáltatott Indokína kivételével most már a Birodalom valamennyi része ismét háborút folytatott Franciaország felszabadulásáért.

A tengerentúli francia haderők is kivétel nélkül csatlakoztak. Az alexandriai hajóraj, amely 1940 óta a semlegességben vesztegelt, 1943 júniusában, parancsnoka elhatározásából a kormány rendelkezése alá helyezkedett. Augusztusban Godfroy tengernagy Észak-Afrika kikötőibe vezette a Vörös-tengeren, a Jóreménység fokán és Dakaron át a *Lorraine* páncélos csatahajót, a *Duguay-Trouin, Duquesne, Suffren* és *Tourville* cirkálót, a *Basque, Forbin* és *Fortune* torpedórombolót és a *Proteus* tengeralattjárót. Ezek a remek egységek, valamint az Antillákról érkező hajók ismét csatasorba álltak. Az afrikai kikötőkben várakozó és a lotharingiai keresztes zászlót viselő hajók ily mérvű megerősítése lehetővé tette jelentős francia tengeri haderő megjelenését azokon a tengereken, amelyeken a győzelem közelít majd Európa felé.

Az a titokzatos összhang, amely szerint az események rendeződnek úgy hozta, hogy a francia erő újjáéledése egybeesett az ellenség gyengülésével. Olaszország, Byron szavaival, ismét „egy halott birodalom bánatos anyja" lett, s minthogy előrelátható volt, hogy az ellenség elözönli, szakított a Harmadik Birodalommal. Ám a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságot az olasz arcvonal megváltozásával felmerült problémák arra késztették, hogy mint kormány, a jövőben még jobban megszilárduljon. Egyidejűleg a szövetségesek szükségszerűen kénytelenek lesznek megállapítani, hogy Olaszországgal kapcsolatosan francia részvétel nélkül nem lehetséges elfogadható intézkedés. Azonfelül a nehéz hadjárat miatt, amelybe az olasz félszigeten belekezdtek, hamarosan kérni fogják csapataink és hajóink támogatását. Következésképpen mind diplomáciai, mind hadi téren kénytelenek lesznek nagyobb teret biztosítani nekünk. Minthogy szükségük van Franciaországra, kénytelenkelletlen a francia közhatalomhoz kell fordulniok.

Július 10-én Alexander tábornok parancsnoksága alatt egy angol és egy amerikai hadsereg szállt partra Szicíliában. Ebben a hadműveletben nem kérték részvételünket. Indoklásul azt hozták fel, hogy egységeink nincsenek kellőképpen felfegyverezve; csapataink ekkor még valóban csak kevés hadfelszerelést kaptak az Egyesült Államoktól. Igazság szerint azonban Washington és London, a közeli olasz összeomlással számolva, azt óhajtotta, hogy nekünk ne legyen részünk a döntő csatában, sem pedig az ezt megkoronázó fegyverszünetben.

Szövetségeseink nagyon erős ellenállásba ütköztek Szicíliában, ugyanis a németek odasiettek, hogy megvédjék a szigetet. De végül is, hat hétig tartó áldáz harc után, az angolszász haderők győzedelmeskedtek. Időközben megtudtuk, hogy a Fasiszta Nagytanács megtagadta Mussolinit, az olasz király elfogatta a Ducét, és Badoglio marsall lett a miniszterelnök. Badoglio kijelentette ugyan: a háborút elszántan tovább folytatja a Tengely oldalán, de világos volt, hogy szavai ezzel ellentétes szándékot takarnak. A Führer is teljesen tisztában volt vele. Másnapi rádióbeszédében a fenyegető magabiztosság üvöltözése mögött ott lappangott a cserbenhagyott szövetséges szorongása. Megnyilvánulásában volt valami emberi, holott ilyesmi ugyancsak ritkán volt tapasz-

talható ennél a diktátornál. Hitler a sorból kidőlt bajtársat köszöntötte Mussoliniban, annak az embernek a hangján, aki hamarosan maga is elpusztul, de feltett szándéka, hogy az utolsó pillanatig szembeszáll sorsával.

A váratlan római fordulat július 25-én történt. 27-én a nyilvánosság előtt állást foglaltam az üggyel kapcsolatosan. Rádióbeszédemben kijelentettem: „Mussolini bukása a tengelyhatalmak vereségének biztos jele és a fasiszta rendszer kudarcának a bizonyítéka. Franciaország számára pedig az igazságot osztó sors első kárpótlása." Majd így folytattam: „Mussolini példája jelzi mindazoknak a sorsát, akik vétkeztek Franciaország ellen, s akiket a sors megbüntet." Hangsúlyoztam, meg kell kettőzni az erőfeszítéseket, hogy a győzelmet kivívjuk, és megállapítottam: „Az olasz fasizmus összeomlása a közeljövőben felvetheti a rendezés problémáit. Nos, nyilvánvaló, hogy hazánk átmeneti szörnyű helyzete dacára a fegyverszünet nem lenne sem érvényes, sem tartós Franciaország közreműködése nélkül." Egyébként azt is kifejezésre juttattam, hogy ebben a közreműködésben bennünket inkább a megbékélés, semmint a bosszú vágya ösztökélne, hiszen „a szoros szomszédság és – bizonyos mértékben – a két nagy latin nép összetartozása a jelen sérelmei ellenére is olyan alap, amelyet Európa józan esze és reménysége nem szűnik meg figyelembe venni". Végül pedig nyomatékosan kijelentettem: „A Nemzeti Felszabadítási Bizottság ebben a kérdésben kötelességeit és jogait a franciák túlnyomó többségének lelkes bizalmából meríti, valamint a saját szervezetének jellegéből, amelynek jogán felelős az ország szent érdekeiért."

De hogyan lehet folytatni ezt a politikát, ha mi magunk nem bírunk kilábolni a zűrzavarból? Minthogy július 31-én Giraud visszatért külföldi útjáról, a lehető leghatározottabb módon vetettem fel a kérdést a Bizottság ülésén. Ezúttal a kormány olyan határozatokat fogadott el, amelyek közelebb vittek bennünket célunkhoz.

A Bizottság irányítása és az üléseken való elnöklés ezentúl kizárólagosan de Gaulle feladata. Giraud megtartotta ugyan elnöki címét, és ebből eredően akárcsak nekem, joga volt parancsokat és rendeleteket aláírni, de ez már puszta formaság lett, hiszen az okmányokat előzetesen közös tanácskozás fogalmazta meg, és egyedüli elbírálójuk én voltam. Katonai téren elhatároztuk az összes erők összevonását. A Katonai Főbizottság elnökletemmel Nemzetvédelmi Bizottsággá alakult át. Giraud tábornokot a Bizottság rendeleti úton a francia haderő főparancsnokává nevezte ki azzal a kikötéssel, hogy amint alkalma adódik meghatározott hadszíntéren a hadműveletek élére állnia, megszűnik a kormány tagja lenni. A Madagaszkárról visszarendelt Legentilhomme tábornok albiztosként, majd rövidesen nemzetvédelmi biztosként működött. Leyer tábornok, Lemonnier tengernagy és Bouscat tábornok a szárazföldi, a tengeri, illetve a légierők vezérkari főnöke lett, helyettesük pedig Koenig tábornok, Auboyneau tengernagy, illetve Valin tábornok. Juint megerősítettük tisztében, neki kellett előkészítenie, illetve vezényelnie az Olaszországba szánt expedíciós hadtestet.

Ezek a rendelkezések elvben intézkedtek a lényegről. Csakhogy még hátra volt az alkalmazásuk. A korábbi tapasztalatok ellenére mégis azt reméltem, hogy Giraud tábornok, aki megkapta a legmagasabb katonai rangot és

a legszélesebb hatáskört, amelyet a Bizottság saját jogainak megcsorbítása nélkül adományozhatott, nem fogja továbbra is kivonni magát a kormány fennhatósága alól, és a maga területén nem kerül összeütközésbe azzal, aki a kormányhatalom irányításának terhét viseli. Eleinte joggal lehetett ebben bízni.

Augusztus folyamán és szeptember legelején a Nemzeti Felszabadítási Bizottság – a kormány szerepét töltve be – ugyanúgy működött, mint júliusban. Így a mozgósítás, a pénzügyek, a közellátás, a közlekedés, a szállítás, a kereskedelmi flotta, a kikötők és a repülőterek felszerelése, az egészségügy stb. terén sok tennivalót elintézhettünk; ezeket a kérdéseket nagyon megnehezítette azoknak a területeknek ínséges helyzete, amelyek normális viszonyok között a külföldi behozataltól függtek, de minthogy ez szünetelt, hiányt szenvedtek, ezenfelül a hadsereg kitűnő szakemberektől fosztotta meg őket, sokféle szolgáltatást kellett nyújtaniuk, a népesség számát pedig jelentősen növelte a szövetséges csapatok jelenléte és az anyaországból érkezett menekültek tömege.

A Bizottság egyidejűleg leszögezte mind az ellenállással, mind Vichyvel kapcsolatos álláspontját. Egy rendelet novemberre hívta egybe a Tanácskozó Gyűlést, szeptember 3-án pedig a Bizottság egyöntetűen elfogadta az alábbi határozatot, amelyet azonnal nyilvánosságra hoztunk: „Mihelyt a körülmények lehetővé teszik, biztosítani kell, hogy az igazságszolgáltatás felelősségre vonja Pétain marsallt és mindazokat, akik az általa alakított bábkormány tagjai voltak a múltban, vagy tagjai a jelenben, azokat, akik letették a fegyvert, alkotmánysértést követtek el, együttműködtek az ellenséggel, francia dolgozókat szolgáltattak ki a németeknek, és francia haderőket arra utasítottak, hogy a szövetségesek vagy a harcot folytató franciák ellen küzdjenek."

A Bizottság hasonlóképpen járt el külpolitikai téren. A Harcoló Franciaország és az algíri szervezet diplomáciai, gazdasági és katonai kirendeltségei, amelyeket külön-külön tartottak fenn Angliában és az Egyesült Államokban, most egybeolvadtak. Londonban Viénot, Washingtonban Hoppenot lett az egyedüli akkreditált külképviselőnk, s e két külországban valamennyi francia tisztségviselő és katonai személy az ő hatáskörükbe tartozott. Augusztusban Jean Monnet, közellátási és fegyverkezési megbízott azt a feladatot kapta, hogy kezdjen tárgyalásokat az amerikai, a brit és a kanadai kormányokkal; e tárgyalások eredménye kölcsönbérleti egyezmény lett, amely magába foglalta a felszerelést, élelmiszert és a szolgáltatásokat, továbbá az anyaország felszabadításakor esedékes teendőket is. Időközben Couve de Murville pénzügyi biztos az angol pénzügyminiszterrel felszámolta azt a pénzügyi egyezményt, amelyet a Szabad Franciaország 1941 márciusában kötött Angliával. Szeptember 7-én a washingtoni és londoni kormánynak egyezménytervezetet nyújtottunk át, meghatározva „az együttműködés módozatait, egyrészt a szövetséges haderők, másrészt a hatóságok és a lakosság közt attól a naptól kezdve, amikor a szövetséges haderők partra szállnak Franciaországban", s kértük, hogy ezt a kérdést a három kormány sürgősen vitassa meg. Attól tartottunk ugyanis, hogy szövetségeseink saját katonai parancsnokságuk ürügyén azt tervezik, hogy előnyomulásukkal párhuzamosan maguk veszik

kézbe országunk kormányzását, és mi természetesen el voltunk szánva, hogy ezt megakadályozzuk.

Végül, látva, hogy az olaszországi fegyverletétel küszöbön áll, és bizonyosak lévén benne, hogy szövetségeseink csupán a lehető legcsekélyebb mértékben részesítenek bennünket a győzelem előnyeiből és dicsőségéből, hivatalosan tudtukra adtuk: „A Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság részt szándékozik venni a fegyverszüneti tárgyalásokon, a továbbiakban pedig azoknak a szerveknek a megbeszélésein és döntéseiben, amelyek a kiszabott feltételek végrehajtásáról gondoskodnak." Így fejeztük ki magunkat abban a jegyzékben, amelyet augusztus 2-án René Massigli nyújtott át Macmillannek és Murphynek. Ugyanez a jegyzék felsorolta a Franciaországot közvetlenül érintő pontokat, amelyeket nézetünk szerint a jövendő egyezménybe bele kell iktatni.

Katonai téren a kormányfő és a hadsereg-főparancsnok együttműködése most kielégítőnek látszott. Giraud tábornok, örvendezve, hogy megerősítették abban a rangban, amely oly sokat jelentett neki, és hogy parancsnoksága alá vonhatja a Szabad Francia haderő egységeit, lépten-nyomon tanújelét adta hűségének. A Nemzetvédelmi Bizottság akadály nélkül tette meg az egyesüléshez szükséges intézkedéseket. Leclerc és hadoszlopa Marokkóba vonult, a Larminat alakulat Tunéziában állomásozott. Észak-Afrikából hajókat és számos repülőrajt irányítottunk Nagy-Britanniába, hogy az angol támaszpontokról kiindulva támogassák a hadműveletekben a Lotharingiai Kereszt alatt küzdő egységeket. A Nemzetvédelmi Bizottság egyidejűleg elrendelte a szárazföldi hadsereg, a tengeri és légiflotta újjászervezését a rendelkezésünkre álló keretek és létszám alapján, és az Egyesült Államokból érkező fegyverszállítás ütemének megfelelően. A haderőnek a koalíción belüli felhasználását illetően szándékainkat egy memorandumban fejtettük ki; a de Gaulle–Giraud aláírással ellátott memorandumot szeptember 18-án küldték el Rooseveltnek, Churchillnek és Sztálinnak.

Miután számba vettük az egységeket, amelyeket képesek vagyunk felállítani, közöltük, hogy a francia háborús erőfeszítésnek szárazföldön, tengeren és levegőben elsősorban Franciaország felszabadítására kell irányulnia, és e haderőt Észak-Afrikából kiindulva az anyaország déli részén kell bevetni, ez azonban nem történhet a francia haderőnek a megindult olaszországi hadjáratban való közreműködése rovására. Mindezáltal szükséges – írtuk –, hogy bizonyos létszámú haderőnk részt vegyen az északi hadműveletekben. Legalább egy francia páncélos hadosztályt idejében el kell szállítani Angliába, hogy biztosítsuk Párizs felszabadítását. Azonfelül haderőnkből egy ejtőernyős ezredet, rohamkülönítményeket, néhány hajót, és öt vagy hat repülőrajt be kell vetni már a partraszállás megindításakor. Végül pedig leszögeztük, mihelyt szövetségeseinkkel együtt megnyertük az európai hadjáratot, egy hadtestet, valamint hajóhadunk java részét a Távol-Keletre akarjuk vezényelni, hogy részt vegyen a Japán elleni harcban, és felszabadítsa Indokínát. Mindez fokozatosan, lépésről lépésre így is ment végbe.

Augusztus folyamán megszemléltem az algériai csapatokat, az algíri és orani kikötőkben készenlétben várakozó hadihajókat, és a légi támaszponto-

kat. Valamennyi szemlémen egybehívtam a tiszteket. Az 1940-es katasztrófa óta a Vichy-rendszer vezetőinek gyöngesége, a fegyelem beidegződései, a körülmények vak véletlenei ezeket a becsületes és kötelességtudó férfiakat esetleg más utakra téríthették, mint amelyen most jártak. Ám lelke mélyén egyikük sem vesztette el a reményt, hogy újra harcolhat Franciaország ellenségei ellen. Figyelő és tiszteletteljes megatartásuk mutatta, milyen mélységesen hatott rájuk annak a de Gaulle-nak a jelenléte, akinek ócsárlását egy bizonyos politika rájuk parancsolta, sőt néhány esetben azt is elrendelte, hogy harcoljanak ellene. Ezt a de Gaulle-t most a nemzet ösztöne s az események logikája a hatalom csúcsára állította, és a tekintélyét egyiküknek se jutott volna eszébe elvitatni. Ott álltak előttem, feszülten figyelve, hogy meghallják és megértsék szavaimat, én pedig az őket és engem megillető méltósággal és őszinteséggel szólottam hozzájuk. Beszédemet bevégezve, az üdvözlések és kézszorítások után, elváltam tőlük, újabb feladatom színhelyére mentem, eltökéltebben, mint valaha, hogy nem nyugszom, amíg a francia hadsereg ki nem ragadja a részét a győzelemből, amely megnyitja a nemzet előtt a jövő útját.

A francia hatalom megerősödése arra késztette a szövetségeseket, hogy valamicskét engedjenek régebbi kétkedő és gyanakvó magatartásukból. Augusztus 26-án az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió hivatalosan elismerte a Nemzeti Felszabadítási Bizottságot, miután Kuba, Mexikó, Norvégia, Görögország, Lengyelország, Chile, Belgium már előzetesen megtette ezt a lépést.

Az igazságnak tartozom a megállapítással: a három nagyhatalom hivatalos nyilatkozatának kifejezései lényegesen különböztek egymástól. Washingtoné volt a legszűkszavúbb: „Az Egyesült Államok elismeri a Bizottságot a tengerentúli területeket kormányzó szerveként, ott, ahol elfogadják a fennhatóságát." London ugyanezeket a kifejezéseket használta, de hozzáfűzte: „Nagy-Britannia a Bizottságot tekinti hivatottnak a francia háborús erőfeszítés irányítására." Moszkva roppant nagyvonalúnak bizonyult. Szovjet-Oroszország szerint a Bizottság „a Francia Köztársaság államérdekeit" képviseli. A Bizottság „egyedüli irányító szerve és hivatott képviselője a hitlerizmus ellen harcoló valamennyi hazaszerető franciának". A „nagyok" példáját hamarosan mások is követték. Szeptember 3-án, amikor a háború negyedik évfordulója alkalmából rádióbeszédet tartottam, ezekről a diplomáciai lépésekről beszámolva megállapíthattam: „Az a tény, hogy a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságot huszonhat állam elismerte, ragyogó bizonyítéka a győzelemért és a békéért küzdő szolidaritásunknak."

Azonban a kormányhatalomnak az a szervezete, amelyet a július 31-i határozat hozott létre, csak abban az esetben maradhatott fenn, ha a katonai parancsnokság, határainkon belül és kívül egyaránt, félreérthetetlenül alárendeli magát a kormánynak.

Szeptember 3-án Badoglio, aki már néhány hete titkos kapcsolatot létesített az angolszászokkal, egy Siracusába menesztett küldöttség útján kapitulál előttünk. A szövetséges erők egyidejűleg megvetik a lábukat Calabriában, Clark tábornok vezényletével pedig egy amerikai hadsereg készül partra szál-

ni Nápoly környékén, hogy kapcsolatot teremtsen az olasz királlyal és kormányával, valamint azokkal a hű csapataikkal, amelyeket Rómában vontak össze, illetve hogy szükség esetén megvédjék őket. Nos, augusztus 29-én Macmillan és Murphy átadott Massiglinak egy memorandumot, amely az olasz fegyverletétellel számolva a Nemzeti Felszabadítási Bizottság beleegyezését kérte, hogy „nevében, akárcsak a Szövetséges Nemzetek tagállamainak nevében, a meghatalmazott Eisenhower tábornok fegyverszüneti megállapodást kössön Badoglio marsallal, amely teljesen kielégítené a szövetségeseknek, így Franciaországnak is az igényeit". A memorandum nagy vonalakban közölte a tervezett okmány tartalmát, és végezetül biztosított bennünket: „Az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok kormánya minden tőle telhetőt elkövet, hogy a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság – amennyiben óhajtja – megbízottat küldjön az aláíráshoz."

Mi szeptember 1-én válaszoltunk; jegyzékünkben jóváhagytuk, hogy Eisenhower a nevünkben, akárcsak a többi szövetséges nevében is, megköthesse a fegyverszüneti egyezményt, de kértük a tervezet szövegének sürgős megküldését, és kijelentettük, bármely pillanatban készek vagyunk a francia parancsnokság megbízottját arra a helyre meneszteni, ahol a fegyverszüneti okmányt aláírják.

London és Washington számára íme itt az alkalom bebizonyítani, akarják-e vagy sem, hogy Franciaország teljes jogú társuk legyen az ellenségeskedést lezáró, egymást követő rendezések folyamán. Ez az alkalom annál is inkább kedvezőnek látszik, mert először Olaszország kerül sorra, amely ellen a francia katonák az egész háború alatt harcoltak, és már tudott dolog, hogy területét nem fogják francia közreműködés nélkül visszaszerezni a németektől. Olaszország, amelynek a nyugati hatalmak közül Franciaországon kívül más szomszédja nincsen, és ha Franciaországgal meg nem egyezik, nem tudja biztosítani területi, politikai, gazdasági és gyarmati jövőjét. Mégis meg kell majd állapítanunk, hogy ebben a döntő fontosságú kérdésben az amerikaiak és az angolok gátlástalan eljárást tanúsítanak Bizottságunkkal szemben, alig néhány nappal hivatalos elismerése után.

Szeptember 8-án délután ugyanis Macmillan és Murphy felkeresi Massiglit, s együttesen közli vele, hogy az olasz fegyverletetel befejezett tény, Eisenhower tábornok fél órán belül már be is fogja jelenteni. A külügyi biztosnak átadják – nevetséges formaság! – a nyilatkozat szövegét, amelyet a szövetséges főparancsnok azon frissiben tétetett közhírré, miszerint: „az olasz kormány kérésére hozzájárult a fegyverszünethez, a fegyverszüneti megállapodás szövegét az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és a szovjet kormány jóváhagyta."

Massigli megjegyzésére, hogy a nyilatkozatban nem esik szó Franciaországról, holott Anglia és az Egyesült Államok augusztus 29-i jegyzéke alapján az ellenkezőjére számíthattunk, Macmillan és Murphy azt feleli, hogy Eisenhower nyilatkozata elsősorban csak taktikai manőver, amelyhez hirtelenében azzal a céllal folyamodott, hogy hatást gyakoroljon az olasz hadseregre és a lakosságra, miközben a szövetségesek a félszigeten egy újabb és nehéz hadműveletet hajtanak végre. „Manőver vagy sem – feleli Massigli –, Ön

az imént közölte velem, hogy a fegyverszünetet aláírták. Mikor írták alá? Milyen feltételekkel?" Macmillan és Murphy csupán annyit közöl, hogy Giraud tábornokot a főhadiszállás folyamatosan tájékoztatta, s ő a mi részünkről semmiféle megjegyzést nem tett. Az éjszaka folyamán Massigli ismét találkozik Macmillannel, és sürgető kérdéseire a brit államminiszter beismeri: már augusztus 20-án elkezdődtek a londoni és washingtoni kormány tárgyalásai az olasz kormánnyal. De megismétli, hogy Giraud mindenről tájékoztatva volt.

Szeptember 9-én összehívtam a Bizottságot. A külügyi biztos beszámolója természetesen felzúdulást és elégedetlenséget kelt. Nyilatkozatot teszünk közzé, ebben kifejezzük, hogy Franciaországot elégedettséggel tölti el Olaszország veresége, megemlékezünk haderőnk és az ellenállás e vereséghez való hozzájárulásáról, tudomásul vesszük Eisenhower tábornok nyilatkozatát, de egyszersmind határozottan kijelentjük: „Az Anyaország és a Birodalom létérdekei megkívánják Franciaország részvételét minden Olaszországgal kapcsolatos megállapodásban."

Az ülés folyamán megkérdeztem Giraud tábornokot, milyen okok miatt nem adta tudtára a kormánynak, főként pedig a kormányfőnek, azokat a nagy fontosságú híreket, amelyeket a szövetségesek közöltek vele; ha ugyanis idejében tudomást szerzünk róluk, érvényesíthettük volna Franciaország jogos igényeit. Giraud kijelenti: a fegyverszünettel kapcsolatosan semmiféle tájékoztatást nem kapott. Minthogy ugyanennek a napnak az estéjén Massigli közli ezt a cáfolatot Macmillannel és Murphyvel, ők fenntartják állításukat, bár némi zavarral arra hivatkoznak, a félreértésnek talán az az oka, hogy Eisenhower főhadiszállásán nem tudnak franciául, Giraud-én pedig angolul. Másnap aztán mentegetőzve kijelentik: „Vizsgálatunk eredményeként megállapítottuk, hogy Eisenhower tábornok csak ma reggel ismertette Giraud tábornokkal a fegyverszüneti feltételeket."

A helyzet világos! Szövetségeseink egyetértenek abban, hogy lehetőség szerint ne legyen semmi szerepünk az Olaszországra vonatkozó döntések meghozatalában. Számítanunk kell rá, hogy a jövőben ugyanilyen egyetértésben igyekeznek Franciaország nélkül döteni Európa sorsáról. De tudniuk kell, hogy Franciaország nem nyugszik bele ebbe a kizárásba, s ha ők a jelenben nem vesznek tudomást róla, a jövőben nem számíthatnak rá. Szeptember 12-én orani hivatalos látogatásom alkalmával tiszta vizet öntök a pohárba.

A Városháza előtti téren óriási tömeg előtt tartott beszédemben kijelentem: „Az ország meg akarja kettőzni erőfeszítéseit, hogy az ellenség vereségét siettesse. Részt akar venni rangjának megfelelően a konfliktus rendezésében és a világ újjáépítésében." Ebben a kérdésben a „jó szándékú nemzetek szolidaritására" hivatkozom. Megállapítom: „olyan mértékben függnek kölcsönösen egymástól, hogy valamennyiüknek tekintettel kell lenniük a többi nemzet létérdekére és méltóságára." Megidézve a szenvedő francia népet és a felszabadulásért harcoló franciákat a Birodalomban és az Anyaországban, akik küzdenek és küzdeni fognak a nagy csatákban, ezt a figyelmeztetést bocsátom közre: „Az az igazi realista politika, ha nem okozunk csalódást nekik." Igaz, elismerem: „A háború ötödik esztendejében Francia-

ország, sajnos! nincs olyan helyzetben, hogy számos hadosztályt, hajót, repülőrajt sorakoztasson fel, holott az államok hozzájárulását sommásan eszerint nézik. A szerencsétlen vereség miatt, midőn Franciaország úgyszólván egyedül állt szemben Hitlerrel és Mussolinival, a defetizmus szelleme, amely bizonyos személyekben elhatalmasodott, szabotálta a nemzet ügyét a háborúban... Meginogtunk! Igen! Így igaz! De mindenekelőtt az a temérdek vér az oka, amit húsz egynéhány év előtt ontottunk mások védelmében ugyanúgy, mint a saját védelmünkben." Szónoklatomat a következő kijelentéssel zárom: „Franciaország mindannyiunk érdekében igényt tart az őt megillető helyre abban az együttesben, amely pontot tenni hivatott a történelmi tragédia végére." A beszédemre válaszoló harsány éljenzés a világ minden ékesszólásával felért.

Macmillan és Murphy diplomáciai lépéseiből mindenesetre kiviláglik, hogy szövetségeseink kormányunk képtelen kettősségére hivatkoztak, illetve ezt használták fel a mulasztásukat palástoló alibi gyanánt. Nos, ugyanez a kettősség szinte azon nyomban bebizonyítja káros voltát egy fontos nemzeti és katonai eseménnyel, Korzika felszabadításával kapcsolatban.

A Szabad Franciaország már 1941 folyamán Korzikába küldte Scamaroni kapitányt, azzal a feladattal, hogy készítse elő az akciót. Scamaroni két éven át kiváló munkát végzett, sikerült összefognia az ellenállás valamennyi csoportját, hogy egyik párt, egyik klikk se használhassa ki a saját céljaira a közös erőfeszítést. Így történt, hogy a „Nemzeti Front"*, amelynek politikai vezetője Giovoni, katonai vezetője pedig Vittori volt – mindketten kommunisták –, felvette a kapcsolatot a Szabad Franciaország küldöttével, akárcsak a Raimondi vagy a Giaccobbi fivérek köré csoportosuló hazafiak, vagy a volt katonákból álló csoportok, mint például az Alphonse de Peretti hadnagyé. Szerencsétlenségre a bátor Scamaronit elfogták az olaszok, akik a szövetségesek észak-afrikai partraszállásának másnapján megrohanták a szigetet. A Szabad Franciaország megbízottja iszonyatos kínzásokat állt ki, s végül öngyilkos lett, hogy titkát megőrizze.

Ebben az időszakban – 1943 márciusát írták – a tunéziai harcok befejezésükhöz közeledtek. Minden jel arra vallott, hogy Korzika a közeljövőben egyik színtere lesz az Olaszország és Dél-Franciaország felé irányuló hadműveleteknek. Ezen a Franciaországhoz rendíthetetlenül hű bozótos szigeten, ahol a megszállók jelenléte és követelései felbőszítették a hazaszerető lakosságot, a titkos lázadás rohamosan terjedt. Sok ezer elszánt ember, akit a lakosság hatékony rokonszenve támogatott, türelmetlenül várta a pillanatot, amikor harcba léphet.

Az algíri szervezet is összeköttetést teremtett Korzikával. A „polgári és katonai főparancsnok" először néhány ügynököt, majd 1943-ban Colonna d'Istria parancsnokot küldte a szigetre. Ez mind igen dicséretes intézkedés volt. Ám az már kevésbé dicséretes, hogy amikor júniusban a mi algíri Bizottságunk megalakult, Giraud tábornok egyetlen szóval sem említette nekem saját korzikai akcióját. Colonna ott helyben, nyilván teljes jóhiszeműség-

* „Front National" – korzikai népi ellenállási szervezet. A kommunisták irányítása alatt állt.

gel, az egész kormányt képviselő emberként szerepelt. Ebben a minőségében Colonna kizárólag a kommunista vezetőkkel, Giovonival és Vittorival tárgyalt, akár azért, mert nem volt tudatában eljárása helytelenségének, akár azért, mert le akarta egyszerűsíteni a kérdést, vagy pedig azért, mert erre utasították. Hozzá kell még fűznöm, hogy a kommunista párt Franciaországban előzetesen Giraud-hoz delegálta Alpes-Maritimes megye képviselőjét, Pourtalet-t, aki még Nizzából hosszú ideig összeköttetésben állt Giovonival. Pourtalet Korzikával kapcsolatosan olyan felvilágosításokat és tanácsokat adott a főparancsnoknak, amelyeknek később saját pártja látta a hasznát.

Július és augusztus folyamán Giraud tábornok titkosszolgálata tudtom nélkül nagymértékben hozzájárult a korzikai ellenállási mozgalom felfegyverzéséhez. Az angol Intelligence Service, amely nem szokott hátsó gondolatok nélkül nagylelkű lenni, 10 000 géppisztolyt juttatott el hozzájuk. A géppisztolyokat Algírból szállították, részint a *Casabianca* tengeralattjárón, amely többször hajtotta végre a veszélyes átkelést, részben pedig angol repülőgépeken, amelyek a Colonna megjelölte helyeken ejtőernyővel dobták le rakományukat. Ezeket a fegyvereket a „Nemzeti Front" vezetői kapták meg és osztották el, végleg biztosítva Giovoninak és Vittorinak a hatalom kizárólagosságát. A kommunista vezetők adták az utasításokat az összes ellenállónak, holott a kommunista párttagok kisebbségben voltak köztük. Minthogy Algír és a sziget „gaulle-istái" közt minden kapcsolatot megakadályoztak, a „gaulle-isták" jobb híján beérték ezzel a szervezeti formával, olyannyira, hogy saját unokafivérem, Henri Maillot is elvállalta a „Nemzeti Front" bizottsági tagságát, abban a hiszemben, hogy ez megfelel szándékomnak.

Szeptember 4-én, egy nappal azután, hogy Badoglio aláírta a fegyverszüneti egyezményt – ezt az eseményt szeptember 8-ig eltitkolják előttem –, Giovonit Algírba hozza a *Casabianca*. De erről én nem tudok. Giovoni megegyezik a főparancsnokkal egy hadműveletben, amelyre a siracusai egyezmény ad lehetőséget, és ennek során Korzikán 80 000 olasz megszállót semlegesítenek, illetve megnyerik jóindulatukat. Giraud elhallgatja előttem ezt a látogatást. Giovoni semmiféle kapcsolatot sem keres velem, és szeptember 6-án visszaindul. Szeptember 9-e estéjén hírét vesszük, hogy az ellenállók elfoglalták Ajacciót. A prefektus maga hirdette ki a megye csatlakozását a Nemzeti Felszabadítási Bizottsághoz, s az olasz helyőrség nem tanúsított semmilyen ellenállást. Giraud tábornok ekkor közli velem először, hogy mit csinált Korzikában.

Beszámolójára a következőket válaszolom: – A hozzánk érkező jó hírek közepette elégedetlenséggel és megbántottan fogadom tábornok úrnak velem és a kormánnyal szembeni eljárását, minthogy eltitkolta előttünk akcióját. Nem helyeslem, hogy a kommunista vezetőknek kiváltságos helyzetet teremtett. Elfogadhatatlannak tartom, hogy Ön azt a látszatot keltette, mintha ez egyaránt történt volna az én nevemben és az Önében. Végül pedig, végighallgatva beszámolóját Giovoni látogatásáról, a hadműveletekről, amelyben megállapodtak, a körülményekről, amelyek közt az megindul, nem tudom megmagyarázni, miként mondhatta Ön ma reggeli minisztertanácsunkon, hogy nem volt tudomása a küszöbön álló olasz fegyverszünetről. Mindebből,

mihelyt túljutottunk a jelenlegi nehézségeken, le fogom vonni a kézen fekvő következtetéseket. Pillanatnyilag a katonai helyzethez kell alkalmazkodnunk. Korzikát minél előbb meg kell segítenünk. Aztán a kormány megteszi, amit tennie kell, hogy végleg felszámolja egyenetlenségeink okát. – Giraud meg én egyetértünk, legalábbis abban, hogy sürgősen csapatokat kell szállítani Korzikába. A végrehajtás az ő feladata. Nem kételkedem, hogy ezt a lehető legjobban fogja elvégezni.

A következő napon egybegyűlt Felszabadítási Bizottság hozzám hasonlóan vélekedik a főparancsnokkal szemben. A katonai kérdés elintézését illetően teljes bizalommal viseltetik iránta, de szemrehányással illeti, mert szántszándékkal egyedül döntött olyan ügyben, amelyben nem kizárólagosan illetékes. Ugyanezen az ülésen Charles Luizet-t kinevezzük Korzika prefektusának. Megbízható munkatársak kíséretében haladéktalanul elutazik. Mollard tábornok a sziget katonai parancsnokaként kíséri el.

A korzikai katonai akciót nagy lendület jellemzi. Ám a reguláris csapatok és a csapatokat szállító hajók beavatkozása mégis teljesen hevenyészett, holott a főparancsnok felszólítására Juin tábornok már néhány hete részletes haditervet dolgozott ki. Az esetben, ha az olaszok megőriznék semlegességüket, Juin szerint Korzikában nyugat és kelet felől egyidejűleg kellene partra szállni, hogy a német csapatok elől elvágják a két tengerparti országutat. Juin két hadosztály bevetésével számolt, nevezetesen egy hegyi alakulattal, egy marokkói alakulattal, mintegy századnyi harckocsival és néhány rohamkülönítménnyel. Így meg lehetne semmisíteni avagy foglyul ejteni a már a szigeten levő német erőket, és azokat is, amelyek Szardíniából érkeznének. September 9-én a sereg egységei tettvágytól fűtve készenlétben állnak. Csakhogy elszállításuk jelentős hajóteret, valamint komoly tengeri biztosítást és légvédelmet igényel. Minthogy a szükséges hadi- és kereskedelmi hajókat meg repülőgépeket előzetesen nem vonultatták fel, a főparancsnok képtelen ezt a nagyszabású tervet saját erőnkből végrehajtani. Midőn a szövetségesekhez fordul és segítségüket kéri, visszautasítják, mert a szövetségesek erejét az adott pillanatban teljesen leköti a salernói partraszállás.

Csakhogy a helyzet nem tűr halasztást. Giraud elhatározza, és én helyeslem, hogy az akciót csökkentett méretek közt hajtsa végre. A három hét alatt Korzikába juttatott csapatoknak az ellenállók segítségével a sziget túlnyomó részét sikerült megvédeniük a németek támadásai ellen, továbbá eredményesen zaklatták a visszavonuló ellenséges hadoszlopokat, és jelentős veszteségeket okoztak mind állományukban, mind felszerelésükben. Lendületes akciójuk ellenére sem tudják megakadályozni az ellenség kihajózását. Az azonban mégis tény, hogy Korzika a francia haderő, kizárólag a francia haderő révén szabadult fel, s az esemény nagy visszhangot kelt mind a franciák, mind a szövetségesek körében.

A rettenthetetlen *Casabianca* szeptember 12-én Ajacciónál teszi partra első csapatainkat. Majd nap nap után érkezik a rohamzászlóalj, a marokkói 1. lövész ezred, a 2. marokkói lovas tabor alakulat, az 1. szpáhi ezred gépesített százada, tüzér-, műszaki és szolgáltató részlegeik, valamint a nélkülözhetetlen felszerelés, lőszer és benzin; mindezt a *Jeanne d'Arc* és a *Montcalm*

cirkálók, a *Fantasque* és a *Terrible* torpedórombolók, az *Alcyon* és a *Tempête* torpedónaszádok és az *Aréthuse* meg a *Casabianca* tengeralattjárók szállították oda. Egy vadászrepülő század eljut a Campo del Oro támaszpontra. Ami a németeket illeti, az ő céljuk kimenteni a helybeli SS dandárt, és a 90. páncélos hadosztályt, amelyet Szardíniából vontak sietve vissza. A műveletet keleten, a Bonafacio-Bastia úton hajtják végre, erős légi fedezettel és felderítőkkel, amelyeket a sziget belsejébe irányítanak. Az egységeket nagyszámú motoros naszád szállítja Bastiából Elba szigetére és Livornóba.

A francia csapatok élén Henry Martin tábornok áll. Igen jól vezeti a hadműveletet; először Ajaccióban teremt hídfőállást, majd különítményeket vezényel az ellenállás támogatására, amely erőteljesen csap össze az ellenséggel Bastiában, Bonafacióban, Quenzában, Leviében, Inzeccában stb., és kézben tartja a sziget mögöttes útjait, aztán megtisztítja az ellenségtől Porto-Vecchiót, Bonifaciót, Favonét, Ghisonacciát, végül a németeket visszaszorítva St. Florent, és a korzikai hegyfok erdőborította hegyvidékén Bastia felé közeledik. Martin tábornok egyébként hasznos kapcsolatot teremtett Magli tábornokkal, az olasz haderő parancsnokával. Magli, annak ellenére, hogy sajátos helyzete tisztázatlan, tehergépkocsikat és öszvéreket bocsát a mieink rendelkezésére, és egyes pontokon ütegeivel támogatja őket. Az északi előrenyomulást vezető Louchet tábornok és a „rohamosztagosokat" vezénylő Gambiez parancsnok, továbbá az ezredesek, nevezetesen de Latour az arab–francia lovas alakulatokat, de Butler a lövészeket, de Lambilly a páncélosokat kitűnően vezénylik. Az első partraszállások után néhány napra maga Giraud tábornok is Korzikába megy, bejárja a terepet, és mindenkibe beleszuggerálja lelkes eltökéltségét. Október 4-én a mieink behatolnak Bastiába; az ellenségnek sikerült utóvédjét a tengeren elszállítania, de jelentős mennyiségű hadianyagot hagyott hátra.

Ugyanaznap estéjén felkeresem a főparancsnokot, hogy a kormány nevében szerencsekívánatomat fejezzem ki a hadművelet sikeréhez. Ő rendelte el s indította meg. Ő vállalta a kockázatot. A dicsőség is őt illeti. Jóllehet nem nagy erők küzdöttek, a főparancsnok elé sok nehézség tornyosult, hiszen a sebtében összeszedett szárazföldi, tengeri és légi egységeket támaszpontjainktól 900 kilométerre az ismeretlenbe kellett küldeni és közös akcióba bevetni. Már szeptember 24-én így beszéltem az algíri rádióban: „Az Anyaország és a Birodalom üdvözli a Korzikában harcoló franciákat; a francia hadsereg főparancsnoka felkereste őket a hadszíntéren, hogy eljövendő harcaikhoz utasításokkal lássa el őket. A harcosokat és parancsnokaikat, akik Korzika földjén szálltak harcba a felszabadulásukért, és azokat, akiket az újjászületett bátor francia szárazföldi, tengeri és légi haderő a megsegítésükre küldött, a Nemzeti Felszabadítási Bizottság Franciaország nevében szeretettel és büszkeséggel teli szívvel üdvözli."

Giraud tábornok katonai teljesítményének tehát megérdemelt elismeréssel adóztunk, ám ez nem változtatott azon a tényen, hogy elfogadhatatlan módon járt el a kormánnyal szemben. Ezt ismét közöltem vele aznap este, miután szerencsekívánatait kifejeztem neki. – Ön politikáról beszél –

mondta. – Úgy van. Mert háborút viselünk. A háború pedig politika – válaszoltam. Figyelte szavaimat, de nem fogta fel az értelmüket.

Giraud alapjában véve a függőség semmiféle formáját sem fogadta el. Amit pedig látszatra elfogadott, az sosem volt nála végérvényes. Természetéből és szokásaiból fakadóan, de bizonyos taktikából is, elméje kizárólag katonai területre szorítkozott, nem akarta tudomásul venni az emberi és nemzeti realitásokat, és fejet hajtott minden előtt, ami a hatalomhoz tartozott. Ilyen lelkivilággal velem szemben nem tudta túltenni magát a hajdani hierarchián, holott ő is érezte küldetésem rendkívüli jellegét. Egyébként mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben nemegyszer megindító és nagylelkű tanújelét is adta ennek, de gyakorlati következtetéseket nem vont le belőle. És még hozzá kell fűznöm, hogy azok a körülmények, amelyek régebben őt Észak-Afrikában az első helyre emelték, az amerikaiak részéről élvezett politikai támogatás, az előítélet és gyanakvás, amit bizonyos francia körök tápláltak velem szemben, nem maradtak hatástalanok a gondolkodására, egész emberi magatartására.

A fonák helyzetnek véget kellett vetni. Elhatároztam, hogy ráveszem Giraud tábornokot, váljon ki a kormányból, de szolgálataira továbbra is igényt tartok. Egyébként a Bizottság tagjai is megértették, hogy ez az ügy nem tűri a halogatást. Két új tag, akit szeptember folyamán vontam be a Bizottság munkájába, még jobban megszilárdította az erélyes elintézést sürgető irányzatot. A Franciaországból érkező François de Menthon az igazságügy nemzetbiztosa lett. Pierre Mendès-France pedig utasításomra kivált a Lotharingia repülőkötelékből, és átvette a pénzügyeket Couve de Murville-től, aki saját kérésére ezentúl az olasz ügyek bizottságában képviselte Franciaországot. Ami Korzikában politikai téren végbement, erősen foglalkoztatta a minisztereket. André Philip elutazott a szigetre tájékozódni a dolgok állásáról, és megállapította, hogy a kommunisták, felhasználván az ellenállást, a községi elöljáróságokba saját embereiket ültették, és rátették a kezüket a hírközlő berendezésekre. A miniszterek semmi áron nem akarták, hogy ez az eset a jövőben az anyaországban megismétlődjék. Sürgettek tehát engem, hogy teremtsük meg azt a belső szerkezeti változást, amely a kormányt a jövőben az effajta meglepetésektől megóvja.

Aggodalmunk közös volt. Ám mindvégig kíméletesen akartam eljárni a kiváló hadvezérrel, aki pályafutása során oly sok ragyogó haditettel szolgálta hazáját, s akinek családjával az ellenség éppen ebben az időben oly gyalázatosan bánt el.

Ami Korzikát illeti, ott minden hamarosan rendbe jött. Október 8-án érkeztem oda, és három csodálatos napot töltöttem a szigeten. Látogatásom szétoszlatta az árnyakat. Ajaccióban a városháza előtt szólottam a néphez. Olyan fogadtatásban részesítettek, hogy beszédemet így kezdhettem: „A nemzeti lelkesedés áradata a mai napon mindannyiunkat elönt." Tiszteletnyilvánításomban egybefogtam a korzikai hazafiakat és az afrikai hadsereget. Megállapítottam, hogy Vichy rendszere végképp összeroppant. „Hol van itt a híres nemzeti forradalom? – kiáltottam fel. – Hogyan lehetséges, hogy annyi fénykép és jelvény egy szempillantás alatt eltűnt, s a hősi Lotharingiai Kereszt

foglalta el a helyét? ... A szabadság első fuvallatára, amely végigsuhant Korzika földjén, Franciaországnak ez a része közös lendülettel fordult a háború, az egység, a Köztársaság kormánya felé."

Majd hangsúlyoztam, hogy szavaim „a latin tenger közepéről" hangzanak el; Olaszországról szóltam. Kiemeltem, „milyen képtelen volt latin rokonunk és szomszédunk becsvágya, akit tegnap belehajszoltak a germán kapzsisággal való szövetségbe, és aki a mi elkorcsosodásunkra való hivatkozás ürügyén meg akarta kaparintani Korzikát". De kijelentettem: „A jövő Franciaországa, mihelyt igazságot szolgáltatott, nem fog haragot táplálni a rokon nemzet iránt, amelyet semmilyen lényegbevágó kérdésnek nem szabad elválasztania tőlünk." Befejezésül így szóltam: „A győzelem közeledik, és ez a szabadság győzelme lesz. Ki ne akarná hát, hogy egyszersmind Franciaország győzelme is legyen?"

Ajaccióban megállapíthattam, hogy Luizet prefektus, Mollard katonai kormányzó és Eugène Macchini polgármester jól vezeti az ügyeket. A Corte csak úgy visszhangzott az éljenzéstől, bár mit sem vesztett zord méltóságából. Onnan Sartène-be mentem. Megtekintettem Bastiát, a romos utcákat, ahol az ellenség menekülése előtt felgyújtotta vagy felrobbantotta a hatalmas anyag- és lőszerraktárakat, s ahol a robbanás feldúlta temető igen szomorú látvány volt. Az elsőként visszatért lakosok közt Martin tábornok felsorakoztatta előttem a győztes csapatokat. A felkelők csoportjai mindenütt jogosan büszkélkedtek, hogy Franciaországért harcolva dicsőséget szereztek Korzikának. Valamennyi falu, ahol megálltam, megindító rokonszenvtüntetések színhelye volt, s az ott elszállásolt olasz közkatonák sem titkolták együttérzésüket. Jöttemkor és távoztamkor a partizánok géppisztolyainak üdvlövései közepette csak úgy záporoztak a rizsszemek, amelyeket vendéglátóim korzikai népszokás szerint üdvözlésként szórtak rám.

Négy hét múlva az algíri Bizottság átalakulása befejezett tény lett. A Tanácskozó Gyűlés összehívása november elején mindenképpen szükségessé tette átalakítását. Veszélyes utazás után megérkeztek az ellenállás küldöttei. Magukkal hozták Észak-Afrikába megbízóik érzelmeit. Nyomukban friss, egészséges légáramlat söpört végig az algíri gyűléseken, hivatalokon, az újságok lapjain. A küldöttek közzétették az üzeneteket, amelyek a tömeg de Gaulle-ba vetett bizalmáról tanúskodtak. Részletesen beszámoltak az ellenállási mozgalom harcairól, hőseiről és szükségleteiről. Temérdek tervvel hozakodtak elő a nemzet jövőjét illetően. A kormány kétfejűségének megszüntetésével egyidejűleg az anyaországból érkező emberek közül néhányat magam mellé akartam venni a kormányba.

Október folyamán javaslatomra a Bizottság elfogadta a rendeletet, amelynek értelmében csak egy elnöke lesz. Giraud is jóváhagyta aláírásával. Egyébként, számítva rá, hogy a közeljövőben francia hadtestet fognak Olaszországba küldeni, ismét reménykedni kezdett, hogy a szövetségesek őt kérik fel a főparancsnoki tisztségre a félszigeten. November 6-án Giraud tábornok jelenlétében és határozott jóváhagyásával a Bizottság „felkérte de Gaulle tábornokot, hogy a bizottság összetételét illetően hajtsa végre azokat a változtatásokat, amelyeket szükségesnek lát".

Ez november 9-én meg is történt. Egy esztendővel az angolszászok súlyos emberáldozatokat követelő algériai és marokkói partraszállása, és öt hónappal az én kockázatos algíri megérkezésem után, a nemzet akarata, bármennyire elnyomták és elfojtották, végül is diadalmaskodott. Ez az akarat oly nyilvánvaló volt, hogy ellenzőinek rosszindulata már csak alattomban létezhetett. A szövetségeseknek pedig bele kellett nyugodniuk, hogy Franciországot a háborúban francia kormány vezeti. Ettől fogva letettek róla, hogy „katonai szükségességekre" és „az összeköttetések biztonságára" hivatkozzanak, politikájuk alkalmazkodott ahhoz, amit megakadályozni nem bírt. A közös erőfeszítés sokat nyert e ténnyel. Ami engem illet, immár igazán elég erősnek éreztem magamat, hogy bizonyosra vegyem: a jövőben a szövetségesekre váró harc és győzelem egyszersmind Franciaország harca és győzelme lesz.

Politika

Közeledik a tél. Minden jel arra vall, ez lesz az utolsó, amely a fegyverek döntését megelőzi. De milyen kormányzat létesül majd Párizsban? S mit művel majd ez a kormány? Ezek a kérdések sürgető, szenvedélyes erővel foglalkoztatják az embereket. Hiszen most már nem távoli perspektívákról, hanem közeli esedékességről van szó. Ezért kezdődnek el, ezért kerülnek napfényre a tervezgetések. A politikai vitát egy ideig ugyan még mérsékeli a könny és a vér, elhomályosítja a közvéleményre súlyosodó önkény. Mindezek ellenére mégiscsak zajlik, méghozzá nemcsak a tekintélyes állású emberek között és a hivatalos berkekben, hanem a franciák hatalmas tömegének gondolataiban és a külföldiek szóváltásaiban is. Mindannyian azt latolgatják, milyen is lesz ez?

Ezt látom én előre, amikor 1943. november elején felfrissítem a Felszabadítási Bizottságot. A küszöbönálló döntő szakaszban az ország jósorsa a nemzeti egységtől függ. Azt akarom, hogy a kormányt ez az egység jellemezze. Mindegyik fontos pártot, vagy jobban mondva azokat a szellemi irányzatokat, amelyekre a francia nép hagyományosan oszlik, olyan emberek fogják képviselni, akiknek hovatartozása ismeretes. Ám jelenleg az ellenállási mozgalom viseli a háborús erőfeszítés terhét, s ő a megújhodás reménységének hordozója is. Így hát az ellenállás néhány vezetőjének, jóllehet politikai hovatartozása még nem tisztázott, szintén mellettem a helye. Végül pedig egy-két kiváló szaktekintélynek is helyet kell adni a Bizottságban, hogy működését tanácsaival támogassa és hitelét megerősítse.

Henri Queuille állambiztos és Pierre Mendès-France pénzügyi biztos radikális párti tagjai a parlamentnek. André Philip, aki a Bizottság kapcsolatait tartja a Tanácskozó Gyűléssel, André Le Troquer had- és légügyi biztos – mindkettő képviselő –, s Adrien Tixier munka- és népjóléti biztos a szocialista párt tagja. Louis Jacquinot, a tengerészetügyi biztos mérsékelt irányzatú képviselő. François de Menthon pecsétőr a keresztény demokraták vezérkarához tartozik. Ez a politikusok csoportja. René Pleven gyarmatügyi, Emmanuel d'Astier belügyi, René Capitant oktatásügyi, André Diethelm élelmezés- és termelésügyi, Henri Frénay hadifogoly-, deportált- és menekültügyi biztos ellenálló, s ez ideig semmiféle politikai irányzathoz nem szegődött, Catroux tábornok a muzulmán ügyekkel megbízott állambiztos, Henri Bonnet tájékoztatásügyi, René Massigli külügyi, René Mayer a közelekedési és a ke-

reskedelmi tengerészeti biztos, Jean Monnet, az Egyesült Államokba fegyverkezés és ellátás céljából kiküldött biztos egyéniségének értéke és hírneve folytán került a tisztébe. Minthogy az egyházi hierarchia nem adta határozott helyeslése tanújelét, Hincky püspök, bár óhajtottam volna, nem csatlakozhatott a kormányhoz.

Az újjászervezés tehát nem jelentett felforgatást. A Felszabadítási Bizottság ekkor tizenhat tagból állt, közülük csupán négy lépett be most. Igaz, hogy másik négy személy kivált belőle, mégpedig Giraud tábornok, akiről mindenki, önmagát is beleértve, elismerte, hogy katonai teendői nem egyeztethetők össze a hatalom gyakorlásával; Georges tábornok, aki méltóságát megőrizve vonult vissza, Abadie doktor, aki vissza akart térni tudományos munkájához, és Legentilhomme tábornok, akit kívánságának megfelelően egy nagybritanniai posztra jelöltem.

Hát a kommunisták? Tevékenységük az ellenállásban, valamint az a szándékom, hogy erőik beépüljenek – legalábbis a háború tartamára – a nemzet erőibe, arra az elhatározásra késztetett, hogy kettőt közülük is bevegyek a kormányba. Már augusztus vége óta puhatolóztunk a „pártnál", az készségesen ígéretet tett néhány tagjának együttműködésére. Ám amikor a végrehajtásra került volna a sor, azok, akiket a Felszabadítási Bizottságba hívok, különböző nehézségek miatt nem tudnak határozott választ adni nekem. Hol más személyeket ajánlja a pártküldöttség, hol részletes programom felől érdeklődik, hol meg ragaszkodik hozzá, hogy a kijelölt párttagok meghatározott tárcát kapjanak. Ez a hosszas alkudozás hamarosan kedvemet szegi, s abbahagyom a tárgyalásokat.

A párt küldöttségét valójában két irányzat osztja meg. Az egyik a túlzóké, akik André Martyt* követve azt akarják, hogy a párt ne szövetkezzék senkivel, s az ellenséggel folytatott harcban közvetlen úton készítse elő a hatalom átvételét szolgáló forradalmi akciót. A másik a manőverezőké, akik másokkal, elsősorban velem együttműködve akarnak behatolni az államapparátusba; ennek a taktikának az ihletője Maurice Thorez még mindig Moszkvában van, és kéri, hogy engedjék onnan visszatérni. Végül 1944 márciusában a kommunisták elhatározzák magukat. Megengedik, hogy Fernand Grenier és François Billoux átvegye a tárcákat, amelyeket felajánlottam nekik: a légügyi miniszterséget az elsőnek, az állambiztonságot az utóbbinak. Ebből az alkalomból a kormányban módosítottam a feladatköröket. Le Troquer nemzetbiztosként a felszabadult területek ügyeit veszi át, Diethelm kerül helyette a hadügy élére, Mendès-France pedig a gazdasági és pénzügyeket vezeti.

Az átalakult Bizottság teljes erővel a háború folytatásához szükséges eszközök előteremtésének és megszervezésének szenteli magát, és felkészül arra

* André Marty (1886–1956) – 1919 áprilisában a fekete-tengeri francia flotta egyik hajóján a bolsevikokkal rokonszenvező lázadást szított, ezért elítélték. 1923-ban amnesztiát kap. 1924–28 és 1929–40 között kommunista képviselő. 1934–35 között a L'Humanité főszerkesztője. A nemzetközi brigád tagjaként harcol a spanyol polgárháborúban. 1939-től 1943-ig Moszkvában él. 1943-ban Algírba megy, ahol a Tanácskozó Gyűlés tagja. 1945-ben újra képviselőnek választják. Kispolgári, anarchikus nézetei miatt a Francia Kommunista Párt 1953-ban kizárja tagjai sorából.

is, hogy a felszabadulás után gondoskodjék az ország élelmezéséről, közigazgatásáról és talpra állításáról. Az anyaországba hosszú ideig a tengerentúlról érkezett az erőfeszítésre és a reményre buzdító biztatás. Most a haza felhívása ösztönzi tettre mindazokat, akik Franciaországot területén kívülről akarják megsegíteni. Az anyaországon kívül és belül a cselekvő elemek összhangja helyreállt. Ezt a harmóniát fel akartam használni, s ezért úgy intéztem, hogy november első napjaiban a kormány átalakulása egybeessék az ellenállás Tanácskozó Gyűlésének összeülésével.

Így a szeptember 17-i rendelet értelmében a Franciországból érkező küldöttek közül mintegy ötven az ellenállás szervezeteit képviselte, vagy húszan a különböző pártokat; az utóbbiakat ama képviselők közül választották ki, akik 1940 júliusában nem szavaztak teljhatalmat Pétainnek. Mindkét csoport tagjait szükségképpen titkos és szűk körű bizottságok jelölték ki. Azonban mindannyiukat áthatotta a meggyőződés, hogy a harcoló tömegek képviseletében vannak itt. Ehhez a két kategóriához járult körülbelül tizenkét kommunista, nevezetesen Seine megyei képviselők, akiket 1939-ben letartóztattak, s Algírban tartottak fogságban, amíg Giraud tábornok szabadlábra nem helyezte őket; továbbá a birodalom ellenállóinak húsz képviselője és Algériának tíz megyegyűlési tagja. Bármelyik csoportot képviselték is, a küldöttek bizonyos közös vonásokkal rendelkeztek, amelyek a Tanácskozó Gyűlés jellegét is meghatározták.

Hasonlóvá és összetartóvá egyrészt az emésztő közös gond tette őket, hogyan nyújtsanak segítséget az ellenállásban harcoló bajtársaknak a fegyverellátás, a pénz és a propaganda terén, mert az eddigi segítséget természetesen elégtelennek tartották; másrészt az a zavaros, de szenvedélyes ideológia, amely eltöltötte az ellenállás árulások közepette élő harcosait, akikről a lakosság egy része gyávaságból nem vett tudomást, vagy elítélte őket, és akik nem csupán a német megszállókkal szálltak szemben, hanem azzal a jogi és rendőri apparátussal is, amely az anyaországban még francia államnak számított. Lelkes szolidaritás mindenkivel, aki „benne van", bizalmatlanság, sőt ellenszenv minden iránt, ami közigazgatás, szabályos, hivatalos, s a tisztogatás eltökélt vágya – ez foglalkoztatta, s alkalomadtán szenvedélyes demonstrációkban egyesítette őket.

Ezekhez az okokhoz még hozzájárult a Charles de Gaulle iránt tanúsított ragaszkodásuk; ragaszkodtak hozzá, mert szembeszállt a megalkuvással, mert halálra ítélték, mert az ő távolról jövő, s a rádió-zavarásoktól el-elnyomott szava a hazában még az óvatoskodókat is tettre serkentette, és nosztalgiát keltett. Ennek ellenére a nemzeti egység helyreállításáért, a felségjog megőrzéséért, az állam talpra állításáért kifejtett erőfeszítése távol esett a képviselők többségétől. Holott a nemzet jövője erősen foglalkoztatta őket, garmadával ontották a gondolatokat, a terveket. De amennyire lelkesedtek a világot újjáépítő formulákért, ugyanolyan bizalmatlanok voltak a hatósági tekintéllyel szemben, amely nélkül egyetlen hatalom sem oldhat meg egyetlen feladatot sem. Ábrándjaikban Franciaországot a nemzetek első sorában látták, de viszolyogtak a kemény tettektől, amelyek oda emelnék, s inkább abban az illúzióban ringatták magukat, hogy Roosevelt meg Curchill majd megszerzi ezt a

helyet hazájuknak. Jóllehet eszükbe se jutott, hogy ne én, hanem egy másik francia férfi álljon az ország élén a felszabaduláskor, jóllehet felmerült bennük a gondolat, hogy továbbra is az élen maradhatok, miközben ők, akik a nép választott képviselői lesznek, valami ködbe mosódott csodálatos megújhodás felé menetelnek, mégis ellenkezést tanúsítottak a feladatom betöltéséhez szükséges hatáskör kérdésében. Őszinte szívvel éltették de Gaulle-t, de ugyanakkor a „személyi hatalom" ellen áskálódtak.

Érzelem dolgában teljes volt az egyetértés a képvislők közt, de felfogásuk szerint különböző irányzatokhoz tartoztak. Egy részük csupán harcos volt, csakis magával a harccal törődött. Másokat, a tett poétáit, az ellenállás légköréből áradó hősiesség és testvériesség lelkesített. Ezzel szemben a szilárd tömböt alkotó kommunisták céltudatosan irányították az ügyeket, gyakorlottak voltak a túllicitálásban, és makacs kitartással fejtették ki propagandatevékenységüket. Végül a „politikusok", akik bizonyosak lévén, hogy a mi ügyünk Franciaországé is, teljes erejükből szolgálták, s közben a saját karrierjüket sem tévesztették szem elől; törtettek szakképzettségüknek megfelelően, a jövőt pedig a választások, az elérhető pozíciók, a hatalom szempontjából méregették.

A politikusok közt a „veteránok" büszkék voltak rá, hogy annak idején a parlament feloszlatásának megtagadásával teljesítették a kötelességüket, de azt is tudták, hogy a Harmadik Köztársaság a népszerűtlenségnek milyen óceánjába fulladt; így hát minden lépésük, szavuk csupa óvatosság és mértéktartás volt, és elítélték a becsvágyat. Ám lelkük mélyén számítottak rá, hogy néhány reform árán visszatérhetnek a hajdani politikai játszmákhoz. Az „újak" szigorúnak mutatkoztak a közelmúlt politikai rendszerével szemben. Sokat akartak változtatni rajta. Csakhogy e kikötésekkel már maguk is eleve a bűvkörébe kerültek. Egyszóval: magam körül látva ezeket a bátor és mérhetetlen jóindulattal eltelt munkatársakat, becsülést éreztem valamennyiük és barátságot jó részük iránt. De gondolkodásukat vizsgálva feltettem magamnak a kérdést, vajon mindazok közt, akik forradalomról beszélnek, nem én vagyok-e az egyetlen forradalmár?

A Tanácskozó Gyűlés 1943. november 3-án tartotta alakuló ülését. Mélységesen megindító ünnepség volt. A jelenlevők úgy érezték, a szenvedők és harcolók seregének nevében vannak itt, és nagy francia erőt képviselnek. Miután a Felszabadulási Bizottság nevében köszöntöttem a „rendkívüli nehézségek ellenére" összegyűlt Tanácskozó Gyűlést, kifejtettem azokat az okokat, amelyek már régóta arra az elhatározásra késztettek, hogy mihelyt lehetőség nyílik rá, összehívjam a Gyűlést, és megvilágítottam, miért és mi módon kérem együttműködését. Feladatára az teszi alkalmassá, hogy az ellenállásból, „a franciák eme alapvető lelki reakciójából és a nemzeti akarat elemi erejű megnyilvánulásából" született.

Támogatni a kormányt háborús erőfeszítésében, ez „az erkölcsi összetartást ugyanúgy megkívánja, mint az anyagi eszközöket", segíteni a külföld felé irányuló tevékenységet, „amely arra törekszik, hogy Franciaország újra betölthesse – mindenki javára – nagy nemzetközi szerepét"; segédkezet nyújtani a rendszabályok megválogatásában, „amelyeknek alkalmazását a felszabaduláskor, midőn a harcok nyomán hazánk földjét romok borítják, nyomasztó lesz

az élelmiszer- és nyersanyaghiány, egyaránt megkívánják az életszükségletek s az a kötelezettség, hogy mindenhol rendben és méltóságban helyreállítsuk a Köztársaság tekintélyét, biztosítsuk az állami igazságszolgáltatást, amely az egyedül érvényes és elfogadható igazság, változtatásokat eszközöljünk a közigazgatásban, visszahozzuk fogságba ejtett és elhurcolt fiataljainkat; „végül pedig a kormánnyal együttesen tanulmányozni a háború befejeztével megvalósítandó nagy reformokat" – ezt várja a Felszabadítási Bizottság a Tanácskozó Gyűléstől. Kijelentettem: máris bizonyosra veszem az eredményt, „hiszen húsz évszázad tanúskodik róla: mindig joggal lehet bízni Franciaországban".

A Gyűlés Félix Gouint választotta elnökéül, s aztán csoportokra oszlott: „Anyaországi ellenállás" Ferrière, „Külső ellenállás" Bissagnet, „Független ellenállók" Hauriou, „Parlamentiek" Auriol, „Kommunisták" Marty elnökletével. E csoportok azután valóban meg is vitatták azokat a nagy problémákat, amelyeknek megvizsgálását előterjesztettem. A Tanácskozó Gyűlés megnyitása és a partraszállás közt eltelt időszakban több mint ötven alkalommal ülésezett, és bizottságai sokat dolgoztak. Valamennyi miniszter kapcsolatban állt vele. Philip, aki a Bizottság és a Tanácskozó Gyűlés közt a kapcsolatot tartotta, d'Astier belügyi biztos, Menthon igazságügyi biztos, Massigli külügyi biztos és Mendès-France pénzügyi biztos szerepelt szónoki emelvényén a legtöbbet.

Ami engem illet, mintegy húsz ülésen vettem részt, és fel is szólaltam, hol átfogó jelentés keretében, hol a vitában. Gyakran nagy érdeklődéssel figyeltem az eszmecserékből kibontakozó gondolatokat és nézeteket, mert engem az emberek legbensőbb meggyőződése érdekelt. Ezért igyekeztem felpezsdíteni a jelenlevőket, felfedni a Gyűlés előtt saját jelentőségét, arra késztetni, hogy kimondja, amit gondol. Tény, hogy a Tanácskozó Gyűlés olyan mértékű öntudatról és meggyőződésről tett tanúságot, amely nagy hatással volt mind a francia hallgatóságra, mind a külföldi megfigyelőkre. Természetesen a leginkább szívén fekvő kérdésekkel foglalkozott a legtüzetesebben: a tisztogatással, az ellenállás megsegítésével és a felszabadulás utáni közhatalom megteremtésével Franciaországban.

Hosszú, ádáz vitáknak voltunk tanúi a Vichyi-rendszer vezetőinek perbefogásakor, azoknak a tisztségviselőknek büntetéseiről, akiket az a vád terhel, hogy a kötelező rendeletek szigorát túllicitálták, valamint a meghurcoltak kártalanításáról. Midőn ezeket a kérdéseket tárgyalták, a küldöttek határozott cselekvésre ösztönözték a Bizottságot, készen arra, hogy a szükséghez képest megváltoztassák a hagyományos szabályokat és eljárásmódokat. Ez a kérdés olyan nagy felindulást keltett, hogy néhány nemzetbiztost keményen bíráltak feltételezett gyöngesége miatt. Én nagyon is megértettem, hogy az igazságszolgáltatás problémája foglalkoztatja leginkább az ellenállás gyűlésező testületét, mégis korábbi elhatározásomhoz tartottam magam: a megtorlást azokra a személyekre kell korlátozni, akik vezető szerepet játszottak a vichyi rezsimben, vagy közvetlenül paktáltak az ellenséggel. A tengerentúli területeken nagyon kevés ilyen akadt. Ám a Tanácskozó Gyűlés vitáinak hangulatából sejthettem, milyen nehézségembe kerül majd az anyaországban megfékezni a bosszút, és csakis az igazságszolgáltatásnak engedni át a büntetések kirovását.

A Gyűlés nem kevesebb gondossággal és szenvedéllyel fejezte ki véleményét a franciaországi ellenállóknak nyújtott segítségről, a velük létesített összeköttetésekről, s arról, hogy propagandánk miként hasznosította tetteiket és tanácsaikat. Tökéletesen érthető, hogy a nagyon rosszul felszerelt és iszonyú veszélyek közt élő földalatti mozgalmak gyakran úgy érezték: London és Algír nem tesz meg értük minden tőle telhetőt. Nem csoda hát, hogy a képviselők közül eleinte számosan ontották a „hivatalokkal" kapcsolatos szemrehányásokat és vádakat. De alapos ellenőrzés után felismerték, milyen hatalmas a segítség és milyen óriásiak az útjába torlódó akadályok. Azt is kénytelenek voltak felmérni, hogy a szövetségesek franciaországi tevékenysége milyen kellemetlenségeket okozott; ebből ott különböző széthúzások támadtak, amelyek a Bizottságot megfosztották annak a hitelnek egy részétől, amelyet az anyaország határain kívül a franciák háborús erőfeszítése adott neki. Mégis az a félelem, hogy megbántják az angolszászokat – a „politikusoknak" ez az aggályoskodás már a vérükben volt –, a Tanácskozó Gyűlést visszatartotta, hogy elfogadja azt a határozott indítványt, amelyet én helyesnek tartottam.

Higgadtabbak, de ugyanilyen elmélyültek voltak azok a tanácskozások, amelyeken a francia köztársasági államhatalom újjáalakításának a módozatait vitatták meg. Természetesen senki sem vitatta, hogy a Marsallnak és „kormányának" el kell tűnnie a színről. És mindenki egyetértett abban is, hogy a francia népet felszabadulása után azonnal meg kell kérdezni, s az alkotmány kérdésével a nemzetgyűlésnek kell foglalkoznia. De korántsem volt egyöntetű a vélemény, hogy milyen jellegű legyen az a nemzetgyűlés, amely majd ezt a feladatot elvégzi.

A kommunisták óvatos szavakba burkolva fejtették ki, hogy a választásokat nyíltan, lehetőleg közfelkiáltással, az ellenállás szerveinek és csapatainak ellenőrzésével óhajtják megtartani. Nyilván számítottak rá, hogy ebből a szisztémából ügyességük számukra előnyös eredményeket csihol ki. A tapasztalt parlamenti tagok, így Marcel Astier, Marc Rucart, Paul Giacobbi szenátorok, azt tanácsolták, hívjuk egybe az 1940. júliusi nemzetgyűlést. A felszabadulást követő hangulatban a nemzetgyűlés bizonyára visszavonná a hatalmat, amellyel Pétaint felruházta, s a forma kedvéért elfogadná Albert Lebrun lemondását, új köztársasági elnököt választana, és bizalmat szavazna a kormányomnak. Majd feloszlana, átengedve a teret a régi módszer szerint megválasztott képviselőháznak és szenátusnak. Ha utána az 1875. évi alkotmányban módosítások történnek, ezek az alkotmányban lefektetett szabályok szerint mennének végbe. Akik egyszerűen csak a Harmadik Köztársaság intézményeinek helyreállítását óhajtották, ezt a nézetet képviselték.

Nem voltak sokan. A túlnyomó többség véleménye szerint a „régi rendszer" halálra volt ítélve. Csakhogy meg kellett állapítani, hogy sok képviselő azt tartotta: e rendszer fogyatékosságai inkább a demagógia túltengéséből, mintsem hibás szerkezetéből erednek. A többség nézete szerint nem a hatalom és a felelősség összekuszálódását kellett volna megreformálni, holott a Köztársaságot ez fosztotta meg az erős kezű kormánytól, ez akadályozta meg, hogy szilárd és hosszú távú politikát folytasson, és szolgáltatta ki az események ké-

nye-kedvének. Illetve a rendezést olyan úton-módon kívánták megejteni, hogy végül is a végrehajtó hatalom csupán a statiszta szerepét játszaná.

Egyetlen testületre ruházni az összes jogokat, és felhatalmazni azt, hogy beiktassa és kijelölje a minisztereket, megszüntetni az ellensúlyként szolgálható szenátust, eltörölni az államfői tisztséget, vagy legalábbis még nevetségesebb szerepkörbe kényszeríteni, mint amilyenre a hajdani rendszer korlátozta – a képviselők nagy részének ez volt az elgondolása. Fennhangon álmodoztak az „egyetlen és szuverén" nemzetgyűlésről, holmi konventféléről, amely önmagát megkímélné ugyan a nyaktilótól, de indulatait nem gátolná semmi. Az ellenállás politikusainak túlnyomó része számított is rá, hogy helyet kap egy ilyen nemzetgyűlésben.

Ez az irányzat nem volt az enyém. Az ország eljövendő felemelkedésének biztosítékát, velük ellentétben, én a tevékeny és felelős kormányrendszerben láttam. A hatalmat szerintem szét kell választani, hogy külön-külön és ténylegesen legyen egy kormány, egy parlament és egy igazságszolgáltatás. Az államfőt szerintem megválasztásának módja, rangja, hatásköre fel kell hogy jogosítsa a nemzet döntőbírájának a tisztségére. A népnek szerintem sorsdöntő elhatározásokban népszavazás útján közvetlenül kell őt támogatnia. Aggódva figyeltem azoknak a nézeteire, akiket holnap esetleg az állam irányításának felelőssége terhel, s akik a kormányrendszert inkább a politikai játszmákért, semmint az ország javáért igyekeztek helyreállítani. Vajon annak a zűrzavarnak és állhatatlanságnak, amely Franciaországot katasztrófába, a Köztársaságot a megalkuvásba vezette, csupán még nagyobb állhatatlanság, még súlyosabb zűrzavar lenne a tanulsága?

Csakhogy nem ez volt az alkalmas időpont nyilvános vitát rendezni erről a kérdésről. Hagytam, hogy az elméletek áradata elvonuljon, és felhasználtam néhány ember, így Dumesnil de Gramont, Vincent Auriol, René Cassin, Louis Vallon stb. megfontoltságát, hogy a Tanácskozó Gyűlést mértéktartóbb indítvány hozatalára késztessem. Elfogadták, hogy a felszabadulás folyamán az anyaországba átköltözött és kellőképpen kibővült Tanácskozó Gyűlés folytatni fogja működését a kormány mellett, s amint az ország területe felszabadult, a hadifoglyok és deportáltak visszatérek, a nemzet fokozatosan megválasztja a községi, a megyei tanácsokat, majd a nemzetgyűlést, ám ennek az utóbbinak összetételét és szerepét csak később fogják meghatározni. Továbbá elfogadta még a Tanácskozó Gyűlés a nők választó- és választhatósági jogát. Az 1944. április 21-i rendelet életbe léptette ezt a nagy jelentőségű reformot, és ezzel véget vetett az ötven éve tartó vitának.

Jóllehet a Tanácskozó Gyűlésnek mindössze annyi joga volt, hogy kifejezze véleményét – mert a felelősség mindazért, ami végbement vagy nem ment végbe, továbbra is engem terhel, egészen addig a napig, amíg a népnek módja nem lesz szavát hallatnia –, a szövetségesek mégis szüntelenül figyelemmel kísérték mindazt, ami a szószéken és a „folyosón" elhangzott. Külképviseleteik tagjai, akárcsak újságíróik, szorgalmasan látogatták az üléseket, a folyosókat. Az amerikai és angol újságok részletesen közölték az algíri vitákat. Bizonyára sajnálták, hogy ennek a parlamenti statisztériának nem áll módjában megbuktatni a kormányt, s az idomítót nem tépheti szét a tigris. Kárpótlásként igyekeztek ellesni a véleménykülönbségeket.

Ezek a megfigyelők egytől egyig jelen voltak azon a napon, amikor a Tanácskozó Gyűlés felvetette Franciaország külpolitikai helyzetének kérdését. Nos, az „Ellenállók" nevében Bissagnet, Carrière atya, Mayoux, a „Politikusokéban" Auriol, Hauriou, Rucart, a „Kommunistákéban" Bonte, Grenier, Mercier, határozottan helyeselték azt az elvi álláspontot, amelyet az ellenséggel szemben és a szövetségesekkel kapcsolatosan képviseltem. A Gyűlés kétségbevonhatatlanul nyilvánította ki, hogy számára de Gaulle tábornok jelképezi a harcban álló Franciaországot, és kormánya a Köztársaság kormánya. A Felszabadítási Bizottságnak ebben a minőségben kell együttműködnie a szövetségesekkel, és a szövetségeseknek hivatalosan el kell ismerniük a Bizottságot. A napirendi javaslat nagy segítséget adott politikámnak azzal, hogy hivatalosan megfogalmazta ezt az egyhangú véleményt, amelyet azután a nemzetközi tájékoztatás szervei hírül vittek. A magam részéről nem mulasztottam el széles körökben terjeszteni.

De a Tanácskozó Gyűlés itt elakadt. Nem akart hozzányúlni az égető kérdésekhez, sem Olaszország, sem a Kelet és Afrika problémájához – amely jelenleg a Bizottság külpolitikai működésének a körébe tartozott –, sem Németország, sem Kelet-Európa és Indokína kérdéséhez, amelyet a közeljövő fog fölvetni Franciaország és a világ előtt. Ugyanez az óvatosság tartotta vissza azzal a politikai és közigazgatási hatáskörrel való foglalkozástól, amelyet a szövetségesek katonai vezető szerepük ürügyén akartak Franciaországban gyakorolni. Ami pedig a háború irányítását, és a francia kormánynak és vezérkarnak ebben kijelölt szerepét illeti, a Tanácskozó Gyűlés ájtatos csendben hallgatta végig fejtegetésemet e nagy fontosságú kérdésről, amikor is előadtam az 1940 óta kialakult elképzelésemet, s a nehézségeket, amelyeket újra meg újra megvalósítása elé gördítettek. Elvi indítványokat fogadott el a haditervekben a Franciaországot megillető helyről és a francia haderők várható közreműködéséről, de nem szánta rá magát, hogy szövetségeseinkkel szemben ez irányú követeléseit határozottan kinyilvánítsa.

Egészében véve a fontos témákkal kapcsolatosan a Tanácskozó Gyűlés ösztönösen kitartott az általánosságok mellett, amelyeket a szónokok oly nagyvonalúan adtak elő a pódiumról, hogy mindenki csak helyeselhetett nekik. Ünnepelték de Gaulle tábornokot, amikor elmagyarázta, milyen akció indult meg, vagy amikor fellelkesítette őket, mert a vitát összefoglalva levonta belőle a következtetést. Viszont tüntető hűvössséggel és erős bírálattal fogadtak egy-egy nemzetbiztost, aki pontosan megindokolta az alkalmazott intézkedéseket. De a határozottan körvonalazott tervekről nem kockáztatták meg a konkrét véleménynyilvánítást.

Ehhez az óvatossághoz kétségtelenül hozzájárult az a tény is, hogy ez a testület csupán tanácskozó jellegű volt, és nem érezte maga mögött a választók tömegének ösztönzését, és magatartása, illetve döntései nem robbanthattak ki kormányválságot. Igaz, benne volt az a szándék is, hogy szabad kezet engedjenek nekem, továbbá az az óhaj, hogy tekintettel legyenek a szövetségesekre, és az egyhangú véleményre való törekvés. Ám óvatosságuk főként mintha csak a saját alkalmatlanságuk beismerése lett volna. A Tanácskozó Gyűlés képesnek érezte magát a szándékok kifejezésére, de nem a problémák meg-

oldására, fogékonynak a politikai kérdések érintésére, de nem egy határozott politika vállalására. Az emiatt érzett mélabú később megsokszorozódva, vigasztalanul jelenik majd meg a népképviseleti nemzetgyűléseken, amelyek minden hatalom letéteményesei, de alkalmatlanokká válnak annak gyakorlására. A különböző csoportok beszédeiből kibontakozni láttam a jövőbeli igényeket, s ugyanakkor a pártok tehetetlenségét is, és felismertem, milyen lesz a francia közeljövő alkotmányossági tragédiája. „A tanácskozás több ember dolga. A cselekvés egyetlené." Pontosan emiatt csakis tanácskozni óhajtottak.

Átmenetileg az egységes algíri kormány s a melléje felzárkozó Tanácskozó Gyűlés, vagyis a francia közvélemény választása a felszabadulás időszakára elvben rendezte a politikai kérdést. Ám jóllehet a nagy többség szemében a tényeket mintha már előzetesen kirajzolták volna, a rosszindulatú spekulációk sem Franciaországban, sem másutt nem szűntek meg. Akik a különböző, sőt esetleg ellenséges körökben sikeremet továbbra is kárhozatosnak tartották, amilyen mértékben az ügyek menete egyre jobban rájuk kényszerítette, úgy sokszorozták meg gonoszul ravasz mesterkedéseiket, hogy elgáncsoljanak. Egy se akadt közöttük, aki ne vette volna bizonyosra a vichyi rendszer összeomlását. De olyan ember se akadt közöttük, aki ne kereste volna a módját, miként lehetne Vichyt úgy helyettesíteni, hogy azért de Gaulle se diadalmaskodjék.

Időközben a megszállók Vichyvel szembeni magatartása siettette a rezsim felbomlását. Ugyanis a németeket az észak-afrikai események meggyőzték: a Marsall és kormányának tekintélye nem képes megakadályozni, hogy a franciák az első adandó alkalommal ellenük ne forduljanak; látták, hogyan közeleg a nagy erőpróba, a szövetségesek partraszállása, és nyugtalanította őket, mivé terebélyesedett az arcvonalaik mögötti nemzeti felkelés; azonfelül, minthogy a háborús erőfeszítésekben felemésztődő gazdasági életüknek szüksége volt a francia erőforrásokra, az úgynevezett francia államhatalomnak már csak minimális fontosságot tulajdonítottak, és a közvetlen elnyomást tovább fokozták. Ezáltal a belső függetlenségnek az a fikciója, amelybe Vichy kapaszkodott, végleg szertefoszlott.

Mivel Pétain a gyakorlati teljhatalmat egészében átadta Lavalnak, semmiképpen sem játszhatta meg továbbra is az ország védőpajzsának szerepét, amellyel ez ideig kérkedett. Jelenleg teljesen háttérbe vonult, lemondott a „kormány" ténykedésében való részvételről, amely egyébként már csak kizárólag kényszerítő vagy elnyomó intézkedésekből áll. Novemberben Pétainnek a szó szoros értelmében megtiltották, hogy beszéljen a rádióban. Decemberben a Hitlertől visszatérő Laval átalakította kabinetjét, hogy a megszállókkal még szorosabban kollaborálhasson, beléptette Brinont és Darnand-t addig is, amíg Déat-ra* sor kerülhet, és a Marsall nem tett ellenvetést. Ő, aki mindig „ál-

* Déat, Marcel (1894–1955) – francia jobboldali politikus, filozófus. 1932-ben Seine megyében, szocialista programmal képviselőnek választják. 1932-ben kilép a Szociáldemokrata Pártból, és az „újszocialista" disszidensekkel megalapítja a Francia Szocialista Pártot. Az 1940. júniusi francia összeomlás után a *L'Oeuvre* c. lap igazgatójaként aláveti magát a német cenzúrának, és náci kollaboráns pártot szervez Nemzeti Népi Gyülekezés néven (RNP – „Rassemblement National Populaire"). A vichyi kormány munkaügyi és szociális államtitkára. 1944-ben Olaszországba menekült. Távollétében halálra ítélték.

lamfőnek" nevezte magát, személye mellett eltűrte egy német ellenőr, Renthe-Fink jelenlétét. Oda jutott, hogy december 18-án ezt írta Hitlernek: „A francia törvényekben történő változtatásokhoz ezentúl a megszálló hatóságok engedélyét kérjük." Midőn az elkövetkezendő idők során mégis alkalmat kellett találnia rá, hogy nyilvánosan mutatkozzék Párizsban, Rouenban, Nancyban, Saint-Étienne-ben, ahol mint szerencsétlen aggastyánt mindvégig a szánalom és a rokonszenv megnyilvánulásai fogadták, egyetlen szót sem ejtett ki, amely mögött ott lappangott volna a megcsúfolt függetlenség elfojtott zokogása.

Ettől fogva övezhette ugyan még bizonyos látszat Vichy nevetséges hatalmát, hencegő vagy őrjöngő alakok miniszteréknek mondhatták magukat, propagandisták – mint Philippe Henriot* és Hérold Paquis – kifejthették eltévelyedett tehetségüket azzal a céllal, hogy a tömegeket megtévesszék, a hírlapok onthatták a szidalmakat a harcot vállalókra, valójában most már az egész nép elítélte a rendszert, s csak az összeomlását akarta látni, amikor a németek majd kitakarodnak.

A francia tömegeknek természetesen nem volt kétségük a Párizsban akkor majd megalakuló kormány jellegéről, és tudták, hogy lelkes ovációval támogatják azt. De egyes politikusok, akik beiktatták Pétaint, s attól féltek, hogy pályafutásukat ily módon tönkretették, nem törődtek bele az ilyen kilátásokba. Már 1943 vége felé temérdek intrika szövődött olyan megoldás érdekében, amely a kellő pillanatban korlátozná de Gaulle tábornok hatalmát, s ha lehetséges, távol tartaná személyét a vezetéstől. Maga a Marsall is titkos intézkedéseket hozott arra az esetre, ha nem tudná tisztségét gyakorolni; ez esetben az eseményekkel szemben nagyon is különböző magatartást tanúsító, közismert személyekből álló testület venné azt át. Az „alkotmánytörvényt", amely adott esetben de Gaulle semlegesítésének ezt a direktóriumát beiktatja, megbízható letétbe helyezték. Nem sokkal később a Marsall leszögezte egy másik „alkotmánytörvényben", amely nyilvánvaló ellentétben állt az előzővel, s amelyet a nyilvánosságnak szántak, hogy ha meghalna, mielőtt a tervezett alkotmányt kihirdetné, úgy mindaz a hatalom, amit az 1940. évi „nemzetgyűlés" ráruházott, visszaszáll ugyanerre a nemzetgyűlésre. A németek nem engedélyezték a bejelentés közzétételét, jóllehet a nyilvánosság szemében Pétain záradéka gyakorlatilag teljesen érdektelen volt.

Egyidejűleg azok a parlamenti tagok, akik sem ténylegesen, sem eszmeileg nem csatlakoztak hozzám, szintén lázas ténykedésbe kezdtek. Mandátumukra hivatkoztak – mintha sosem árulták volna azt el. Hangoztatták, hogy az 1940. júliusi nemzetgyűlés még mindig törvényes, holott szabályszerűen feloszlott. Követelték, hívják újból össze, hogy – bármiképpen alakuljon is a helyzet – rendezze a kormánykérdést. Anatole de Monzie, ennek a tervnek a főkolomposa, megszerezte több száz kartársának hozzájárulását, s miközben a Marsall kiszolgáltatottsága egyre kritikusabbá vált, sürgette, hogy engedelmeskedjék ennek a „nemzetgyűlésnek". Csakhogy Hitler, akit felin-

* Henriot, Philippe (1889–1944) – francia politikus; szélsőjobboldali beállítottságú volt. 1932–36 között Bordeaux képviselője. A nácikkal való együttműködés feltétlen híve. 1940-ben Pétain kormányában tájékoztatási államtitkár. Az ellenállás és a szövetségesek elleni uszításaiban Goebbelset tekintette példaképének.

gerelt ez a mozgolódás, Ribbentroppal fenyegető levelet íratott Pétainnek, tudtára adva: egyszer s mindenkorra megtiltja neki, hogy a megszűnt parlamenthez forduljon, „amidőn a német Wehrmacht a közrend egyedüli kezese Franciaországban". A türelmetlenkedő képviselők és szenátorok erre csöndben visszakoztak, és csak az alkalomra vártak, hogy később ismét előhozakodjanak a tervükkel.

A szövetségesek pedig, nem számíthatva többé de Gaulle ellensúlyozásában Giraud-ra, újabb célszerű eszközt kerestek. Franciaországból érkező jelentésekből értesültem, hogy ezt az újabb megfelelő eszközt Lebrun elnök személyében vélték megtalálni. Lebrun azóta, hogy a vichyi parlament megfosztotta elnöki tisztségétől – ez ellen végeredményben nem tiltakozott –, visszavonultan élt Vizille-ben. Vajon, tűnődtek Londonban és Washingtonban azok, akik Franciaország politikai sorsával akartak manipulálni, nem lehetne-e eljuttatni az elnököt Észak-Afrikába? Minthogy ő maga nem mondott le, és magatartása az ellenséggel szemben kifogástalan volt, ha Algírba érkezik, nem hivatkozhatna-e elnöksége csorbítatlan törvényességére? A szövetséges hatalmak és rajtuk kívül – legalábbis ők ezt remélték – a francia állampolgárok nagy része rögtön elismernék államfőnek, hogyan utasíthatnák hát vissza de Gaulle és hívei? A továbbiakban már Lebrun feladata lenne kinevezni a minisztereket, elnökölni a minisztertanácsokon, aláírni a törvényeket és rendeleteket. Milyen változás és megkönnyebbülés a gondok után, amelyeket a tábornok megingathatatlan vezető szerepe okozott a Fehér Házban és a Downing Streeten. Hírül hozták nekem, hogy augusztus utolsó napjaiban az amerikai és angol összeesküvők már úgy vélték: elérkezett a nagy alkalom.

Ebben a történelmi pillanatban a kétségbeejtő helyzetben levő Badoglio titokban felvette a kapcsolatot az angolszászokkal, hogy az olasz fegyverletételről tárgyaljon velük. A megbeszélések Lisszabonban folytak, a legnagyobb titoktartás közepette. A győzteseknek ott módjukban állt félhivatalos tanácsokat sugalmazni a legyőzötteknek azzal, hogy szívesen vennék, ha követnék azokat. Nos, Vizille, ahol Lebrun tartózkodott, az olasz megszállási övezetbe esett. Egy este Rómából érkezett tisztek jelentek meg az elnöknél. Azt hajtogatták, hogy a háború következő szakasza milyen veszélyeket hozhat erre a vidékre és magára az elnökre, ezért kormányuk nevében ajánlották Albert Lebrunnek, utazzék Olaszországba, ahol biztonságot és megfelelő lakhelyet talál. Már előzetesen szavatolják neki a megfelelő kíséretet és az egyéb biztosítékokat. Tudott dolog, hogy ugyanebben az időben a szövetséges parancsnokság Badoglióval egyetértésben akciót készített elő, amely a fegyverszünet bejelentése után azonnal Nápolyba, és ha lehetséges, Rómába irányít angolszász csapatokat, és mindenesetre biztonságba helyezi Viktor Emánuel királyt, a miniszterei és egyéb közéleti személyiségeket. Azok, akik kezükben tartották a „szálakat", úgy vélték, ha Lebrun már Olaszországban lesz, őt is el lehet vinni a „megfelelő" helyre.

Engem úgy tájékoztattak, hogy az elnök a leghatározottabban visszautasította az ajánlatot, vagy azért, mert nem ismerte fel az igazi célt, vagy pedig inkább azért, mert tisztában volt vele, és nem kért belőle. Az olaszoknak ezt

felelte: „Az Önök országa háborút visel az én hazám ellen. Az én szememben Önök ellenségek. Erőszakkal elvihetnek. Jószántamból nem fogom követni Önöket." A küldöttség visszavonult. Ám nemsokára riasztották Hitlert, akinek már nagyon is elege volt a „francia cirkuszból", s a Gestapo letartóztatta Lebrun elnököt, átszállította Németországba, s kényszerítette, hogy egy évig ott tartózkodjék.

Meg kell jegyeznem, hogy ezek a különböző körökben kiagyalt kombinációk, amelyek arra irányultak, hogy az elkerülhetetlen elkerülhető legyen, rám egy kínai árnyjáték benyomását tették. Álmélkodva figyeltem, hogy a világot szorongató szörnyű realitások közepette milyen élénk és makacsul tartós az intrikák játszmája. De igazából édeskeveset törődtem vele. Sokkal inkább nyugtalanított az ellenállás sorsa az Anyaországban. Nos, ebben a szakaszban a tragédia egyenesen az ellenállás fejére sújtott le, veszélyeztetve egész szervezetét és irányítását.

Június 9-én, Algírba érkezésem után néhány nappal, Delestraint táborno kot letartóztatták Párizsban. A Titkos Hadsereg parancsnokának harcképtelenné tétele azzal a veszéllyel járt, hogy a katonai jellegű alakulatok éppen akkor dezorganizálódnak, amikor parancsnokuk elkezdte az egyesítésüket. Jean Moulin tehát kötelességének érezte összehívni az ellenállási mozgalmak küldötteit június 21-én Caluire-be, hogy megbeszélje velük a szükséges intézkedéseket. Nos, éppen aznap a Gestapo razziázott – ami legalábbis különös volt, mert a kellő időpontban és helyen csaptak le a keresett személyekre és megbízottam, környezetével együtt, az ellenség kezére került. Néhány hét múlva belepusztult a kínzásokba.

Jean Moulin halála súlyos következményekkel járt. Azok közé tartozott, akik személyükben testesítik meg küldetésüket, s éppen ezért nem helyettesíthetők. A puszta tény, hogy már nem volt a helyén, nagy zavarokat okozott az összeköttetés, szállítás, elosztás, tájékoztatás stb. terén, amit mind személyesen irányított. Éppen ezek a szolgálatok fűzték összefüggő egésszé az ellenállási tevékenységet. Ám a mozgalom lefejezése főként politikai következményekkel járt, és súlyos akadályokat gördített az egység elé.

Korántsem azért, mert az ellenállók érzelmei megváltoztak. Az ellenállók túlnyomó része úgyszólván nem is ismerte az irányító szervezeteket, s az emberek, akikből ezek álltak, rendszerint névtelenül szerepeltek. A titkos ellenállók erkölcsi szempontból de Gaulle-hoz kapcsolódtak, a gyakorlatban pedig, ami a partizántáborokat, a rajtaütéseket, a szabotázsokat, a fegyverek szállítását, a hírszerzést illeti – mindez szükségképpen kis egységekkel történt –, csak a csoportvezetőket követték. Ám a bizottságok, a befolyásolások és a jelszavak terén a dolog korántsem volt ilyen egyszerű. Habár az ellenállás politikus résztvevői bizonyos mértékig hajlandók voltak a harc tetőfokán elvonatkoztatni magukat, becsvágyuktól, de nem mondtak le róla, főként akkor nem, amikor a megpróbáltatások végével együtt felsejlett előttük a hatalom megszerzésének a lehetősége. Moulin egyénisége, akit én magam választottam ki és közvetlenül támogattam, összefogta, és ha kellett, visszatartotta őket. Most, hogy halott, egyesek esetleg erélyesebben folytatják saját játszmájukat.

Elsősorban a kommunisták. Mindenekelőtt az Ellenállás Nemzeti Tanácsában arra törekednek, hogy egyrészt megszerezzék maguknak a tényleges vezető szerepet, másrészt, úgy intézzék az ügyeket, hogy a Tanács látszatra önálló, elvben a kormányomhoz kapcsolódó szerv legyen, de valójában a saját utján, a saját számlájára tevékenykedjék. Akkor majd fel lehet használni, hogy fedezéke mögül meghatározott célú tevékenységet fejtsenek ki, megfelelő helyre állítsanak fontos személyeket, egyfajta programot hajtsanak végre, és talán magukhoz ragadjanak bizonyos hatalmat, amelynek segítségével a felszabadulás zűrzavarában a „holnapok végre dalolhatnak majd".

Ha módom lett volna haladéktalanul kinevezni Jean Moulin utódját, s ha új megbízottam tekintélyét is elismeri az ellenállás valamennyi jelentős tagja, küldöttségem élére állhatott volna és a Nemzeti Tanács elnöke lett volna. Ez esetben a kettősség, amelyre bizonyos egyének törekedtek, nem következett volna be. Csakhogy a körülmények megakadályoztak, hogy rögtön megtaláljam a megfelelő személyt.

Pedig az ellenállás csoportjai élén – az ellenállást sújtó állandó tizedelés dacára – nem volt hiány értékes és bátor férfiakban, de mindegyikük valamelyik frakcióhoz tartozott, s ezért nem kerekedhetett felül a többieken, mert a vezetők és csoportjaik partikularizmusa módfelett szigorú volt. Csakhogy közeledett a nap, amikor Franciaország elnyomatásának majd hirtelen vége szakad, s az ország élete, a közrend, a világ felosztása nagymértékben a francia közigazgatás tartószerkezetétől fog függni. Anyaországi képviselőm személyében, aki irányítja szerveinket, de egyszersmind elő is készíti a hatóságok megerősítését vagy helyettesítését, „a nagyformátumú közhivatalnok" típusához tartozó egyéniségre volt szükségem. Olyanra, aki részt vett harcunkban, ismeri szenvedélyes és kusza tényeit, de tulajdonképpen egyik irányzathoz sem tartozik, s ezen felül képes az adott pillanatban belépni a közigazgatásba, hiszen erre a kormánynak hamarosan szüksége lesz. Hónapok teltek el, amíg kiválaszthattam és megbízhattam azt a férfit, aki megfelelt ennek a sokféle követelménynek.

Addig is Claude Bouchinet-Serreulles és Jacques Bingen, akiket annak idején Londonba küldtem, hogy együttműködjenek Jean Moulinnel, látták el ideiglenesen a teendőket. Az előbbi Párizsban, s bár ebben az időszakban iszonyú üldözés tizedelte az ellenállási mozgalmak vezetőit, mégis módot talált valamennyi kapcsolat fenntartására. Az utóbbi a déli övezetben, főként az ország délnyugati részében, a Massif Centralban (a Francia Középhegységben) és az Alpokban tanyázó egyre tömegesebb ellenálló csoportok megsegítését szervezte meg, míg végül az ellenség kezére került, és maga vetett véget életének. Szeptemberben Émile Bollaert-t neveztem ki de Gaulle tábornok küldöttének és a Nemzeti Felszabadítási Bizottság delegátusának. Ez a kiváló prefektus 1940-ben nem tette le a hűségesküt a Marsallnak, és nyugalomba vonult. Meggyőződése és képességei egyaránt alkalmassá tették a tisztségre, amelyre most kijelöltem. De kinevezése után nemsokára elfogták a németek a bretagne-i tengerparton, amikor hajóra akart szállni, hogy Algírban átvehesse a kormány utasításait. Állítólag Buchenwaldba hurcolták. Csapás csapást követett. Pierre Brossolette-et, Bollaert-rel egyidejűleg ejtette

foglyul az ellenség. Halálra zúzta magát, amidőn a Gestapo épületéből kiugrott az ablakon. Pedig ezt a bátor bajtársat is magától értetődően Jean Moulin utódának szemeltem ki, tekintettel kiválóságára, izzó akaraterejére és a nagy tekintélyre, amelynek az ellenállók oly különböző csoportjaiban örvendett, végül pedig azért, mert Jean Moulinhez hasonlóan egyik politikai párthoz se tartozott, s a jelenben a háborúban, a jövőben a békében a hathatós eredményeket csakis a társadalmi, erkölcsi és nemzeti rendszerré emelt „gaulle-izmustól" várta. 1944 márciusában Alexandre Parodira, az Államtanács tagjára és a munkaügyi minisztérium főosztályvezetőjére – aki annak idején szintén megtagadta Vichy szolgálatát, és akinek René fivére az elsők közt volt, aki az ellenállásban életét adta Franciaországért – bíztam ezt a feladatot.

Ezek a sűrű személyi változások kedveztek a kommunisták terveinek az Ellenállás Nemzeti Tanácsával kapcsolatosan. Sikerült elérniök, hogy a Tanács tizenöt tagja közt öt nyíltan vagy titokban az ő emberük volt. A Tanács saját elhatározásából úgy döntött, hogy elnököt választ, s a választás Georges Bidault személyére esett. Ebben a kiváló ellenállóban a lehető legnagyobb mértékben megvolt a politikai ügyek iránti hajlandóság és érzék – a háború előtt tehetséges újságíróként és a kereszténydemokraták embereként vált közismertté, becsvágytól fűtve azon munkálkodott, hogy a kereszténydemokraták kicsiny csoportja az ő vezetésével nagy párttá növekedjék –, szívesen elfogadta a felajánlott hatáskört, és vállalta a vele járó kockázatot. Egyik, és nem csekély kockázat az volt, hogy az areopágban fegyelmezett, a forradalmi tevékenységben nagy gyakorlattal rendelkező csoport vette körül, amely egyaránt kitűnően értett a túllicitáláshoz és az elvhűséghez. Hamarosan tudomásomra jutottak ennek a csoportnak a túlkapásai, a kellemetlenségek, amelyeket Georges Bidault-nak okozott, és magamnak is számolnom kellett az ebből hamarosan támadó nehézségekkel. Csakugyan, a Tanács közölte, minthogy teljes ülést a kényszerítő körülmények folytán csak kivételesen lehetett összehívni, hogy hatáskörét négytagú – ebből két tag kommunista – vezetőségnek adta át, s a katonai kérdések intézésére úgynevezett akcióbizottságot létesített, amelyben túlsúlyban voltak a „párt" emberei.

Engem 1943 végén és 1944 elején annál is inkább foglalkoztatott, miként alakul mozgalmunk helyzete Franciaországban, mert Algírban tartózkodtam, s úgy éreztem, innen kevésbé tudom a szavam hallatni, mint Londonból. Az a személyes kapcsolat, amelyet a rádión keresztül a francia nemzettel tarthattam, többé-kevésbé meglazult. Az algíri adókat ugyanis Franciaországban sokkal kevésbé jól tudták fogni, mint a BBC-t, jóllehet Henri Bonnet tájékoztatásügyi biztos, Jacques Lassaigne, a Radio-France igazgatója, Jean Amrouche, Henri Bénazet, Jean Castet, Georges Gorse, Jean Roire stb. érdekessé és eredetivé tudták tenni algíri, tuniszi és rabati adásainkat. Azonfelül a brazzaville-i nagy állomás, Géraud Jouve vezetésével, az egész világon egyre növekvő hallgatóságra tett szert. Mindennek ellenére úgy éreztem, mintha hangom elfojtva érkezne a franciákhoz. És miközben egyre nehezebbé vált fennhangon szólnom a nemzethez, a Franciaországgal szövött titkos kapcsolatok is egyre bonyolultabbakká váltak.

Ezeket a kapcsolatokat ugyanis Londonból szervezték. Innen menesztették, hosszú távra elrendezett úton-módon, a mi utasításainkat és megbízottainkat. Ide futottak be a jelentések, az ügynökök, a látogatók, a menekültek. A repülők, az őrnaszádok, a táviratok, a rádióüzenetek, a futárposták az angol fővárosból pontosan ütemezett tornagyakorlatokká váltak, amelyeket megszokottan végzett a hírszerzők, szállítók és ellátók vitéz ármádiája. Szóba se jöhetett, hogy ezt a hálót szétszakítsuk. Újat pedig Észak-Afrikából részben a nagy távolság, részben a megfelelő eszközök hiánya miatt csak nehézkesen szőhettünk volna. Így például az angliai támaszpontról induló egymotoros repülőgép kétórás repülés után könnyedén leszállt Közép-Franciaországban az alkalmi repülőtéren, és rögtön vissza is fordulhatott. De Algírból vagy Oranból, sőt még Ajaccióból is az anyaországig kétmotoros, távolsági gépre volt szükség, a leszálláshoz pedig hosszú és sima pályára, és mielőtt visszaindult volna, a gépnek újból tankolnia kellett. Tehát Nagy-Britanniában hagytuk összeköttetéseink leglényegesebb apparátusát. Bár ebből gyakori áttételezés, késés és félreértés következett.

Annál is inkább így állt a helyzet, mert a Harcoló Franciaország szakosított szervezetén kívül még egy másik szerv is működött: a hadsereg hajdani vezérkarának hírszerző szolgálata. Ez a hírszerző szolgálat 1942 novemberéig Vichyben maradt Ronin és Rivet ezredes vezetésével; amennyire csak lehetett, szembeszegült a németekkel, s amikor az ellenség elfoglalta a déli övezetet, Észak-Afrikába menekült. A „polgári és katonai főparancsnok" kisajátította a szolgálatnak az anyaországgal folytatott kapcsolatai lebonyolítását. Ameddig a Felszabadítási Bizottság kettős vezetésű volt, ez az állapot fennállt, az összes nehézséggel együtt, hiszen a hozzám tartozó és a Giraud szolgálatában álló hírszerző és akciószolgálat kettősségéből egyenesen következett. Mihelyt Giraud kivált a kormányból, s merőben katonai jellegű feladattal bízták meg, már nem volt akadálya a különleges szolgálatok egyesítésének.

Mégis több hónapba telt, míg ez megtörténhetett. Pedig a Felszabadítási Bizottság 1943. november 27-i határozatában előírta a fúziót, és Jacques Soustelle-t a különleges szolgálatok főigazgatójává nevezte ki, az egész szervezetet pedig közvetlenül a kormányfő alá rendelte. Ez a szervezet semmiképpen nem törekedett arra, hogy a korábbi hírszerző szolgálat tisztjeit félreállítsa. Ellenkezőleg, az volt a célunk, hogy képességeiket minél jobban felhasználjuk a magunk számára. Ám az a fajta háború, amelyet viselnünk kellett, megkívánta, hogy hálózatunk egyetlen egész legyen, túlnőjön a régebbi kereteken és módszereken, s a csoportok, a partizántáborok, a szabadcsapatok, a mozgalmak, a földalatti röpiratok és újságok, a robbantások, a közigazgatási szabotázs sokrétű változataival az ellenállás valamennyi megnyilvánulását magába foglalja, és a nemzeti tevékenység minden ágazatába behatoljon. Giraud tábornok, sajnos, makacsul szembeszállt a kormány e téren hozott döntéseivel.

Főparancsnoki rangjára hivatkozva teljesen a saját rendelkezésében akarta tartani a tapasztalt hírszerző szolgálatot. Számos megbeszélésen minden erőmmel igyekeztem megértetni vele, hogy az egység szükséges, és neki, mármint Giraud-nak, teljesen szabad kezet adunk, hogy közvetlenül irányíthassa

az egész szervezetet. Hiába volt minden. Giraud tábornok hatalma teljes súlyával továbbra is nyomást gyakorolt az érintett tisztekre, hogy visszatartsa őket a köteles engedelmességtől.

Nyilván nem hadászati okok miatt cselekedett így. A hadműveletek parancsnokságát rangja ellenére nem gyakorolta ténylegesen, jól felszerelt szövetségeseink ezt féltékenyen maguknak tartották meg. Inkább az volt az ok, hogy egyfajta politika még mindig a saját céljaira használta fel Giraud-t. Franciaországban, Afrikában és az Egyesült Államokba emigrált tekintélyes franciák közt bizonyos körök még mindig azt akarták, hogy kifussa lehetőségeit, és vele együtt majd ők is befutnak. Azonfelül a szövetségesek missziói és vezérkarai suttyomban kitartottak korábbi tervük mellett, és Giraud előtt újra meg újra megcsillogtatták a főszerep reményét. Figyelmeztetéseim ellenére ezért tartott továbbra is fenn oly makacsul külön kapcsolatokat az Anyaország bizonyos köreivel, akikhez amerikai segítséggel megbízottakat küldött; ezek csakis az ő emberei voltak, és zavart keltettek.

A pohár végül is betelt. 1944 áprilisában, egy a korábbiaknál is súlyosabb esemény miatt, kénytelen voltam felszólítani Giraud tábornokot, vessen véget ennek a játéknak. Minthogy halogató álláspontra helyezkedett, a kormány határozattal vonta vissza névleges hadsereg-főparancsnoki megbízatását, és hadsereg-főfelügyelőnek nevezte ki; ez az intézkedés megszüntette a felemás helyzetet, s azonfelül megfelelt annak a hatáskörnek, amelyben Giraud hasznossá tehette magát. Sérelme enyhítésére hivatalos levelet intéztem hozzá, kifejezve a kormány köszönetét jó szolgálataiért, és egy másik személyes levelet, amelyben kérve kértem, a hazára nehezedő tragikus körülmények közt adjon példát az önmérsékletből. A Nemzeti Felszabadítási Bizottság egyidejűleg úgy határozott, hogy nagyon szép dicsérettel katonai érdemrendet adományoz neki.

Giraud tábornok inkább a lemondást választotta. Visszautasította a tisztséget, amelyre kinevezték, nem fogadta el a katonai érdemrendet, és elköltözött Mazagran környékére. „Főparancsnok akarok lenni, vagy semmi" – mondta. Távozása nem okozott zavart sem a csapatok, sem a lakosság körében. Meg kell jegyeznem, hogy ebben az időben még azok az egykori Vichy-i pártiak is, akik azelőtt ragaszkodtak hozzá, kárhoztatták a Pucheu-perben* tanúsított magatartását. Felrótták neki, hogy midőn tanúként idézték be a törvényszék elé, nem vette erélyesen védelmébe a vádlottat, holott az csakis azért jött Észak-Afrikába, mert „a polgári és katonai főparancsnok" határozottan szavatolta biztonságát. Ami engem illet, látva, hogy Giraud tábornok visszavonul, holott a háború még messze volt a végétől, nagyon fájlaltam makacsságát. De mit számíthat a sajnálkozás, ha az államrend forog kockán?

És főként mit számít, amikor Franciaország szenved. A futárpostával érkező hírek, főként azok, amelyeket Párizsból „a közigazgatásba beépített"

* Pucheu – egy ideig a Pétain-kormány belügyminisztere. 1942-ben Giraud engedélyével Marokkóba megy, majd kényszertartózkodási helyet jelölnek ki a számára. A későbbiekben de Gaulle részletesen ír róla.

szolgálatunk küld, a felvilágosítások, amelyeket a Tanácskozó Gyűlésbe delegált tagok vagy a Pireneusokon át érkező menekültek hoznak, és amelyekről az anyaország meg Algír közt ingázó megbízottaink (Guillain de Bénouville, Bourgès-Maunoury, François Closon, Louis Mangin, Brisac tábornok, Zeller ezredes, Gaston Defferre, François Mitterand, az unokaöcsém: Michel Cailliau, és mások) jelentései folyamatosan tájékoztatnak bennünket.

A franciák anyagi helyzete a mélyponton van. Az ellátás szinte mindenkinek nap nap után megújuló tragédiát jelent. 1943 tavaszától 1944 tavaszáig a hivatalos fejadag napi ezer kalóriát sem tesz ki. Trágya, munkaerő, üzemanyag és szállítási eszközök hiánya miatt a mezőgazdasági termelés alig éri el a régebbi termelés kétharmadát. Azonfelül a rekvirálással begyűjtött élelmiszerek nagy részére, így a húsmennyiség felére a megszállók teszik rá a kezüket; ráadásul a megmaradt élelmiszert, amit a lakosság részére kellene juttatni, a feketepiac révén is megdézsmálják. Amit Németország ily módon elvisz, azt a francia kincstár pénzével fizeti ki. Ez a hadisarc 1943 augusztusáig több mint 300 milliárdra, 1944 márciusáig több mint 400 milliárd frankra rúg. Másfél millió francia hadifogoly még mindig az ellenség táboraiban raboskodik. Igaz, százezer embert nagy hűhóval hazaeresztettek, de cserében egymillió civilt küldött nekik a „Munkaszolgálat". És tetejébe a Harmadik Birodalom közvetlenül a saját szükségleteire üzemelteti gyáraink egyharmadát, a francia szén felét ő tüzeli el, mozdonyaink 65%-át, a vasúti kocsik 50%-át, a teherautók 60%-át, vállalatainkat, az üzemek felszerelését és nyersanyagunkat veszi igénybe az Atlanti-fal építéséhez. A táplálkozás, ruházkodás, fűtés, világítás, közlekedés megannyi keserves, gyakran megoldhatatlan kérdés a franciák többségére nehezedő nyomorúságban.

S íme, a háború újfent rombolást és halált zúdít országunkra. A „fegyverszünetet" követő haladék után, amellyel gyakran kérkedtek a kapituláció szerzői, most véres légitámadások következnek. Dieppe-ben, majd pedig Saint Nazaire-ben a francia alakulatoktól támogatott angol haderő hol előrenyomul, hol meghátrálni kényszerül. Városainkat sűrűn bombázzák. Főként Párizs, Nantes, Rouen, Lyon, Saint Étienne és környékük szenved súlyos károkat, előjátékául annak, ami az eljövendő nagy csatában vár rájuk. A partraszállás előtt 30 000 élet pusztul el a légitámadásoktól. Számos helyen, elsősorban Ain megyében, a Francia Középhegységben, az Alpokban, Limousinben és Dordogne-ban a partizánok külön-külön támadnak az ellenségre; ez viszont tömeges agyonlövéssel, felperzseléssel, tuszok letartóztatásával és sarcolással áll bosszút. A milícia segédkezet nyújt neki: hadbíróságai statáriálisan ítélkeznek, és temérdek hazafit küldenek a halálba.

Az ellenség most már valóságos hadműveletként alkalmazza a megtorlást. Ezt az iszonyú módszert a legteljesebb pontossággal hajtja végre. Számít a nagy összecsapásra, és előzetesen meg akarja „tisztítani" a leendő front mögötti területeket. Így aztán a Gestapo és a német tábori csendőrség „a karhatalom főtitkára" Darnand rendőrségével és milíciájával együttműködve, ádáz dühvel tör ellenálló csoportjainkra és mozgalmainkra. A fenyegetés, a kínzás, a megvesztegetés minden fajtáját alkalmazzák, hogy a kézre kerített szerencsétlenekből társaikat eláruló vallomásokat csikarjanak ki. A partra-

szállást megelőző időszakban az ellenállás számos vezetője hal meg, így: Cavaillès, Marchal, Médéric, Péri, Politzer, Ripoche, Touny stb. 20 000 ellenállót kivégeznek; 50 000 embert elhurcolnak. Egyidejűleg a zsidóüldözés szégyenletes borzalmai még nagyobb méreteket öltenek. Végül pedig ebben az időszakban követeli a Harmadik Birodalom a politikai foglyokat Vichytől, nevezetesen: Herriot, Reynaud, Daladier, Blum, Mandel, Gamelin, Jacomet kiszolgáltatását; másokat, így Albert Sarraut-t, François-Poncet-t, de La Roque ezredest letartóztatják, magas rangú tisztviselőket, üzletembereket, törzstiszteket hurcolnak Németországba, hogy egy napon túszként vagy esetleg cserepárként szolgáljanak.

Az ellenállás mindezek ellenére terjed. Lecsap és harcol, merényletekkel, rajtaütésekkel, szerelvény-kisiklatásokkal, amelyek folyamán sok német pusztul el; egyre több árulóval és besúgóval végez, s egyidejűleg minden formában jelentkezik, szavakban, falragaszokon . . . Ez a hatalmas emberi és nemzeti mozgalom gondolatokat és érzelmeket ébreszt, elméleteket állít fel, megihleti az irodalmat és a művészetet. A leleményesség csodákat művel: a titkos újságokat rendszeresen ellátják papírral, kiszedik, kinyomtatják, terjesztik. A *Franc-Tireur*, a *Combat*, a *Résistance*, a *Défense de la France* hírlapok együttesen 600 000 példányban jelennek meg naponta. Az ellenállás folyóiratai: a *Les Lettres Françaises, Les Cahiers de la Libération, Les Cahiers du Témoignage Chrétien, L'Université Libre, L'Art Libre* stb. titokban sok-sok helyre eljutnak. Az *Éditions de Minuit* illegálisan terjeszti könyveit, amelyek közt Vercors *A tenger csendje* című regénye megszámlálhatatlan példányban sokszorosítva jár kézről kézre. Az algíri kormány gondoskodásából a rádió rendszeresen ismerteti azoknak a tevékenységét, akik gondolattal és írótollal küzdenek. Én magam mind a szabad földön élők, mind a hallgatásra kényszerültek nevében ünnepélyesen köszöntöm őket az Alliance Française október 30-án rendezett nagygyűlésén, amely a rádió hullámain át erős visszhangot kelt Párizsban.

A francia gondolat kivirágzása erősítette politikánkat. Az állandó intrikák, a rejtett becsvágy, a felforgatás, amelyet bizonyos egyének terveznek, mire mehet a bátorságnak s a megújhodásnak ezzel a gazdag forrásával szemben? Meglehet, hogy a megújulás csupán epizód, s holnap újra kezdődik a zsibbadtság, a lealacsonyodás. De a holnap még nincs itt. A háború tartamára elég erkölcsi erőt meríthetek belőle, hogy egységbe tömörítsem a francia népet.

Annál is inkább igaz ez, mert a nemzet ösztöne, határozottabban, mint bármikor, engem tekint az egység középpontjának. Velem kapcsolatosan manővereznek a politikusok, akik, tekintettel a közeljövőre, garanciát akarnak kapni. Az úgynevezett uralkodó osztály, vagyis a magas állásúak, a vagyonosok, az előkelőek is felém fordulnak. Ennek a társadalmi kategóriának egy része – általában az, amelyiknek legkevesebb a köze a pénzhez – már régóta követett; ami a másik részt illeti, zavaros lelkiismerete azt várja tőlem, hogy megóvjam a félelmetes felfordulásoktól, ezért most teljes tiszteletadással hajlong előttem, és későbbre halasztja bírálatait meg sértegetéseit. A tömeg, amely a tragédiát nem kapcsolja össze semmiféle számítással, immár csak

felszabadulását jelentő megérkeztemet várja. Végül a harcolók szemében annak vagyok a jelképe, amit önfeláldozásuk árán el akarnak érni. Hogyan öntsem szavakba, mit éreztem, midőn egy este a Franciaországból érkező Sermoy-Simon – a közeljövőben ott vár rá a halál – ifjú halálraítéltek utolsó üdvözletét hozza el nekem? Börtönfalakat ábrázoló fényképek, a falakra utolsó éjszakájukon nevemet vésték rá; a hozzátartozóikhoz írt utolsó leveleik, amelyekben vezérükként írnak rólam; szemtanúk elbeszélései, akik hallották, midőn a kivégzőosztag előtt így kiáltottak: „Éljen Franciaország! Éljen de Gaulle!"

Ők szabják meg a kötelességemet abban a pillanatban, amikor a legnagyobb szükségem van rá. Nagyon is érzem a feladatommal járó fáradozások és lelki megpróbáltatások nyomában felbukkanó kimerültséget. 1944 elején súlyosan megbetegedtem, de Lichtwitz és Lacroix doktor okos gondoskodása jóvoltából túljutottam a krízisen, éppen akkor, mikor már elterjedt a hír, hogy a „Tábornok" valószínűleg örökre eltűnik. Kétségtelen, hogy a Szabad Franciaország két esztendeje is telis-tele volt megrázkodtatásokkal és csalódásokkal. Ám akkor életre-halálra játszottunk. Úgy éreztük, a hősiesség légköre vesz bennünket körül, s erőt adott az akarás, hogy győzzünk mindenáron. Közöttem és azok közt, akik vezetésemnek önként alárendelték magukat, mélységes egyetértés jött létre, s ez hathatós segítségemre volt. Most közeledünk a célhoz, de egyidejűleg mintha ingatagabb talajon járnék, s a levegő, amit belélegzem, korántsem olyan tiszta. Körülöttem mindenfelé felüti a fejét az önző érdek, dúl a széthúzás, az emberek minden egyes nappal esendőbbek.

Hivatali szobámban, a Glicinia villában az ő ügyeiket, bajaikat intézem. Aktákat kell olvasnom, jóllehet közvetlen munkatársaim: Palewski, Billotte, Soustelle rendre csak a lényegeseket teszik elém. Döntéseket kell hoznom, bár csupán a legfontosabb ügyekben. Látogatókat kell fogadnom, noha a kihallgatásokat a nemzetbiztosokra, a külföldi diplomatákra, a szövetséges tábornokokra, néhány magas rangú tisztviselőre, a Franciaországból érkező vagy oda induló hírvivőkre és egyes kimagasló látogatókra korlátozom. Elvből csak kivételes esetekben telefonálok, és soha senki nem keres telefonon. A különböző nézetek szembesítését, a megfelelő intézkedések megválasztását szándékosan a kormánytanácskozásokra hagyom. Természetem arra int, a tapasztalat arra tanít, hogy aki csúcspozícióban intézi az ügyeket, idejével és személyével akkor gazdálkodik jól, ha következetesen a kellő magaslaton és a kellő távolságban marad.

Ám éppen ezért olyan fontos a magunk választotta pillanatban közvetlen kapcsolatba lépni az emberekkel és az ügyekkel. Meg is teszem, amennyire csak tőlem telik: felkeresem őket. Algíri tisztségem tizenöt hónapja alatt a fővárosban tartott gyűléseken és ünnepségeken kívül száz napot töltöttem úton. Algériában városokba és falvakba látogatok el, szárazföldi csapatokat, hajókat, repülő századokat szemlélek meg. Marokkóba négy ízben, Tunéziába háromszor, Líbiába egyszer látogatok el. Fekete Afrikát hatalmas körút során keresztül-kasul bejárom. Korzikát háromszor utazom végig. Három ízben járok Olaszországban, hogy egy kis időt a hadműveletekben részt vevő

csapatainkkal tölthessek. Midőn a szövetségesek Normandiában partra szállnak, Angliába megyek, onnan pedig Franciaországba, Bayeux-ba. Ezek a körutak erőt öntenek belém. Mily fárasztóak is az emberek, midőn becsvágytól hajtva mesterkednek, és mily vonzóak, midőn egy nagy ügyért küzdenek!

Ízlésem és az illendőség miatt magánéletem igen egyszerű. Az Olajfák villában lakom; ide jött hozzám feleségem és Anne lányunk, akinek egészségi állapota még egyre aggaszt bennünket, és hamarosan megérkezik az Oxfordból visszatért Élisabeth is; ő a külföldi sajtót figyelő hivatalban teljesít szolgálatot. Philippe fiam továbbra is a La Manche-on és az Atlanti-óceánon hajózik és harcol. Az Olajfákban esténként igyekszem egyedül lenni, ilyenkor dolgozom ki a beszédeimet, ami örökös robotmunka. De gyakran fogadunk vendégeket is. Sok külföldi és francia látogató nagy örömünkre leül asztalunkhoz; az étlap egyébként ugyancsak kurta, mert a fejadagok betartása mindenkire kötelező. A vasárnapokat olykor Kabylie-ben töltjük, egy kis házban.

Időnkint híreket kapunk hozzátartozóinkról. Xavier fivéremnek sikerült menedéket találnia Nyons-ban, ahonnan hasznos felvilágosításokat küld Algírba; Geneviève lánya a „Défense de la France" vezetőivel együtt az ellenség karmai közé került, s Ravensbrückbe deportálták; Xavier legidősebb fia Olaszországban harcol. Nővéremet, Mme Alfred Cailliau-t a Gestapo letartóztatta, egy évet tölt börtönben Fresnes-ben, onnan pedig Németországba viszik, hatvanhét esztendős férjét pedig a buchenwaldi táborba hurcolják; egyik fiúk, Charles, fiatal vadász tiszt, a franciaországi csatában esett el, három másik fiúk átkelt a tengeren, és belépett a Szabad Franciaország hadseregébe. Ugyanezt tette Jacques fivérem három fia. A béna Jacques-ot a német rendőrségtől Pierre abbé és hívei mentették meg, karjukon vitték át a svájci határon. Pierre fivéremet állandóan szemmel tartották. 1945-ben a németek letartóztatták, és Eisenbergbe deportálták. Felesége, öt gyermeke egy kivégzett ellenálló leányával gyalog kelt át a Pireneusokon, és Spanyolországon át Marokkóba ment. A Vendroux család – feleségem fivérei és nővére – szintén az ellenállás ügyét szolgálja. Az anyaországban és Afrikában rokonaink és hozzátartozóink egytől egyig életük kockáztatásával szolgálják az ügyet. Midőn a teher mérhetetlen súllyal nehezedik rám, felidézem a hozzátartozóinktól kapott sok bátorítást.

Igaz, hogy a terhet minisztereimmel közösen viselem. Nemrég, szervezetünk szűk keretei miatt minden az én kezemben összpontosult, de most az egyre növekvő terület csak úgy ölelhető fel, ha a hatalom megoszlik. Tagadhatatlan, hogy a nemzetbiztosok között az összefogásra káros vetélkedések és feszültségek is dúlnak. Ám egészében véve mégis fegyelmezett csapat ez körülöttem. Mindegyiküknek megvan a maga saját hatásköre és felelőssége.

Mindegyiknek megvan a sajátos munkastílusa is. Henri Queuille a miniszterközi bizottságok elnöki tevékenységébe beleveszi minden természetadta józan eszét és elővigyázatosságát, és azt a tapasztalatot, amit a Harmadik Köztársaság tizenkét kormányának tagjaként szerzett. René Massigli ragyogó, ötletes egyéniség, jártas a diplomácia módszereiben, azon fáradozik, hogy helyreállítsa a külföldi kapcsolatok hálózatát, amelyet az események szétszag-

gattak. Pierre Mendès-France, ez a világos eszű és erős akaratú férfi, azokat az első látásra megoldhatatlan problémákat oldja meg, amelyek fojtogatóan nehezednek algíri pénzügyeinkre. A csupa tehetség René Mayer maximális teljesítményre készteti Észak-Afrika vasútjait, kikötőit, országutait. A mogorva és nagylelkű André Le Troquer első számú szolgája az irányítása alatt álló haderőnek. André Philip egyaránt küzd a saját fejéből kipattanó ötletek áradatával és a Tanácskozó Gyűlés időszakosan bekövetkező „rossz hangulatával". Jean Monnet a lehetséges megoldások és kapcsolatok széles billentyűzetén játszva igyekszik rábírni amerikai szövetségeseinket, hogy idejében szervezzék meg a nekünk szánt segélyt. Henri Bonnet a békéltető szerepét tölti be a különböző csoportok közt, amelyek máris versengenek egymással a propaganda eszközeiért. François de Menthon, Emmanuel d'Astier, René Capitant, Henri Frénay, az utóbbi minisztériumaiban (igazságügy, belügy, nevelésügy, fogolyügyek) főként azt készítik elő, amit majd a közeljövőben Franciaországban tenni kell, egymással versenyeznek az ujító hévben. Fernand Grenier és François Billoux – az egyik nyers, a másik ügyes, de mindkettő tehetséges férfi; – súlyos gondjaikat megosztják egyrészt a tisztségük: a légügy és az állambiztonság, másrészt a pártjuk közt, amely „kívülről" figyeli őket. Azok a miniszterek, akik már a Szabad Franciaország korszakában is munkatársaim voltak, a lényegbevágó ügyek intézésében tapasztalt Georges Catroux, továbbá René Pleven, André Diethelm, Adrien Tixier, immár négy esztendeje – és milyen nehéz körülmények közt – dolgoznak velem, semmitől vissza nem rettenő tetterővel megfontoltan végzik feladataikat: a muzulmán-, gyarmat-, termelés- és munkaügyi tárcák élén.

Ezek a miniszterek egytől egyig – bárminő is a származásuk, politikai felfogásuk, egyéniségük – büszkén csatlakoznak Charles de Gaulle-hoz, és vele együtt vállalják a felelősséget. Érdemük annál is nagyobb, mert tisztviselőkaruk szedett-vedett. Ám a hivatalnokok, akárcsak minisztereik, a hiányosságok ellenére szívvel-lélekkel munkájuknak szentelik magukat, az elképzeléseknek azzal a túláradó bőségével, amelyet egy helyreállítandó ország perspektívája vált ki belőlük, de olyan intelligenciával és hévvel, amelyet méltányolok. Igaz, hogy az algíri hivatalokban, valamint a Tanácskozó Gyűlésben és az összejöveteleken garmadával agyalják ki Franciaország és a világ újjáépítésének terveit, de munkájukat szerény fizetésért, lelkiismeretesen végzik. A külügyi tisztségviselők közül például Hubert Guérin, Chauvel, Alphanol, Paris; a belügyeknél Chevreux; a pénzügyeknél Gregh, Guindey, Leroy-Beaulieu; a gyarmatügyeknél Laurentie; a közlekedésnél Anduze-Paris; a központi pénztárnál Postel-Vinay; a vezérkari főnökök, így Leyer a hadügynél, Lemonnier a tengerészetnél, Bouscat a légügynél – példaképei a megbízható hivatalnokoknak. Egyébként végső fokon minden a kezemben fut össze, és én nagyon is tudom, mennyire korlátozottak az eszközeink. Nos, ha a politikának szárnyaló lendületre van szüksége, ezt csakis a lehetőségekkel való bánás művészete adhatja meg.

A kormány most már a Nyári Palotában tartja üléseit, hetente kétszer Louis Joxe közreműködésével megállapítom a napirendet. A Bizottság minden kérdéssel kapcsolatosan meghallgatja az illetékes miniszter beszámoló-

ját. Majd elkezdődik a tanácskozás. Mindenki kifejti a véleményét. Szükség esetén magam kérem fel rá. Én általában a vita végén közlöm a saját véleményemet. Aztán levonom a következtetést, megfogalmazom a miniszter-tanács határozatát, és ha kell, döntök a vitás kérdésekben. A döntéseket aztán közlik a minisztériumokkal; ezek gyakran már rendeletek vagy határozatok alakját öltik fel. Ez esetben először René Cassin és Jogi Bizottsága fogalmazza meg a szöveget, majd megvitatásra kerül a Tanácsban, végül közzétesszük a *Journal Officiel de la République Française*-ben, a Francia Köztársaság hivatalos értesítőjében, amely a hagyományos formában jelenik meg Algírban.

A január 10., a március 14., az április 21. és a május 19. napokon kelt rendeletek intézkednek a hatáskörök megszervezéséről és a hatalom gyakorlásáról a felszabadítás folyamán. Tizenhét rendkívüli hatalommal felruházott „köztársasági területi biztosra" (a székhelyük: Lille, Nancy, Strasbourg, Châlons, Dijon, Clermont-Ferrand, Lyon, Marseille, Montpellier, Limoges, Toulouse, Bordeaux, Poitiers, Rennes, Angers, Rouen, Orléans), valamint a szajnai prefektusra hárul a feladat, hogy „minden szükséges intézkedéssel gondoskodjanak a francia és szövetséges haderők biztonságáról, ellássák területük közigazgatását, ismét hatályba helyezzék a Köztársaság törvényességét és gondoskodjanak a lakosság szükségleteinek kielégítéséről". Ezenfelül mindegyik minisztériumban a miniszter megérkezéséig egy-egy, előzetesen főtitkárrá kinevezett magas rangú tisztviselő gondoskodik az ügyek folyamatos menetéről. A községekben újra hivatalba lépnek az 1939-ben választott községi tanácsok, amelyeket Vichy gyakran a saját kreatúráival helyettesített, s hogy az ellenállás helyben szerepet kapjon a közélet elindításban, véleménynyilvánítási fórumként szerepel, sőt az elkerülhetetlen zavargások levezetésére is valamennyi megyében egy-egy Felszabadítási Bizottságot szervezünk. Ez a Bizottság az Ellenállás Nemzeti Tanácsát alkotó mozgalmak és pártok helyi küldötteiből áll, és mint azelőtt a megyegyűlések, tanácsaival segíti a prefektus munkáját, amíg a megyegyűléseket meg nem választják. Végül „a felszabadult területre kirendelt nemzetbiztos" a helyszínen azonnal foganatosítja a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket.

Erre a feladatra áprilisban André Le Troquer-t jelöljük. Ami a köztársaság területi biztosait és a felszabadulás prefektusait illeti, a jelölteket Alexandre Parodi és Michel Debré terjesztette a kormány elé, és kinevezésük titokban történt; a beiktatásukat tartalmazó hivatalos okmányt megkapták, és készen állnak, hogy a harc elültével azonnal megjelenjenek a helyszínen. Közülük kettőt: Verdier-t és Fourcade-ot megölte az ellenség, két másik társuk, Bouhey és Cassou, súlyosan megsebesült. Kilenc prefektus áldozta életét Franciaországért, de a franciák között, a szövetségesek szeme láttára, a szétvert ellenség maradványai közepette teljes funkciójával megjelenik a felelős és független államhatalom.

Ám egyidejűleg az igazságszolgáltatásnak is meg kell jelennie. Tekintettel a kiállott megpróbáltatásokra, kétségtelen, hogy a felszabadulás a megtorlás elemi erejű követelését indítja el. Hiszen hazájukat védő férfiak és nők tízezreit lőtték agyon, százezreit hurcolták el a táborok szörnyű nyomorúsá-

gába, ahonnan oly kevesen térnek majd vissza, s az ellenállási csoportok harcosainak, a támadó különítmények tagjainak és a partizánoknak az ezreit az ellenség mint törvényen kívülieket mészárolta le a helyszínen; hiszen ezen felül is temérdek gyilkosság, gyújtogatás, fosztogatás, durvaság történt a kínzások és árulások tömkelege révén, a „miniszterek", a köztisztviselők, a rendőrök, a milicisták, a francia besúgók közreműködésével; hiszen évekig számos újság, folyóirat, könyv, szónoklat gyalázta a Franciaországért harcolókat és dicsőítette a megszálló ellenséget; hiszen a „kormányban", a közigazgatásban, az üzleti, az ipari és a társaséletben bizonyos személyek a nemzet megaláztatása és sanyarúsága közepette azzal hivalkodtak, hogy együttműködnek a megszállókkal – könnyen lehetséges, hogy a németek kitakarodása jeladás lenne a sommás és véres leszámolásokra. Ám mindennek ellenére az egyénnek soha sincsen joga önhatalmúlag megbüntetni a vétkeseket. Ez az állam feladata. Az államnak viszont valóban teljesítenie kell ezt a feladatát; igazságszolgáltatásának a lehető legrövidebb idő alatt ki kell vizsgálnia az ügyeket, ki kell mondania az ítéletet, mert egyébként túlcsap rajta a csoportok vagy az egyének dühe.

A Felszabadítási Bizottság tehát az 1944. június 26-i rendeletében, amelyet az augusztus 26-i rendelet egészít ki, megszabja azokat a feltételeket, amelyek között a kollaboráció bűnei és vétkei büntetendők. Törvénykönyveink tartalmazzák a vádemelés jogi alapját: összejátszás az ellenséggel. Csakhogy ezúttal a körülmények kivételesek, bizonyos esetekben enyhítőek, tekintettel a Vichy-„kormány" megtévesztő magatartására és rendeleteire. Számot vetve az előzmény nélkül álló politikai helyzettel, s azzal a céllal, hogy a bírák ne legyenek kénytelenek a szokásos büntetéseket kiróni olyan bűnökért, amelyek nem szokásos bűnök, ezért új büntető novellát fogalmaztunk: a nemzettel szemben tanúsított hűtlenségét. Ez a politikai jogok megvonásával, a közhivatalokból való kizárással, maximálisan pedig száműzetéssel büntethető. A bűnök és vétkek megítéléséhez ily módon útbaigazítást kaptak a törvényszékek, amelyek a büntetések eléggé rugalmasan alkalmazható skálája alapján hozhatják meg ítéleteiket.

Milyen törvényszékek? Világos, hogy a rendes büntető törvényszékek és a büntető bíróságok nem alkalmasak ilyen ügyekben ítélkezni. Nem alkalmasak természetüknél fogva. Nem alkalmasak összetételük miatt sem, mert sok bíró kénytelen volt hűségesküt tenni a Marsallnak és a vichyi rendeleteknek megfelelő ítéleteket hozni. Tehát újítanunk kell. Ezt teszi a Felszabadítási Bizottság, midőn már előzetesen elrendeli a fellebbviteli bíróságok melletti igazságügyi ítélőszékek létesítését. Az ítélőszék elnökeit és az ügyészeket a bírák és az igazságügyi tisztviselők közül az igazságügyminisztérium választja ki. Az esküdtjelölteket a fellebbviteli bíróság elnöke és az ellenállás két megbízottja javasolja (az utóbbiakat a köztársasági biztos jelöli ki), közülük aztán sorshúzással választják ki a négy esküdtet. Valóban minden tekintetben indokoltnak látszik az ellenállás bevonása az igazságszolgáltatás hivatalos működésébe. Azok fölött, akiket akár a „kormányban", akár a főbb hivatalokban kiemelkedő felelősség terhel a fegyverletételben vagy a németekkel való együttműködésben, a Legfelső Bíróság fog ítélkezni.

Ám egyikük sorsa már Algírban eldől. Éspedig Pierre Pucheu-é. Ő a vichyi „kormány" belügyminiszteréként az ellenállókkal szemben tanúsított kegyetlenkedései révén vált hírhedtté, olyannyira, hogy az elnyomás egyik fő pillérének tartották. Pucheu 1942 folyamán otthagyta „minisztériumát", és Spanyolországba ment. Kérésére Giraud, aki akkoriban „polgári és katonai főparancsnok" volt, felhatalmazta, hogy Marokkóba utazzék és a hadseregben szolgáljon, azzal a feltétellel, hogy meghúzza magát. Ám a hajdani miniszter tüntetően mutatkozott mindenfelé, s így Giraud kényszertartózkodási helyet jelölt ki neki. Idővel, amikor a Felszabadítási Bizottság elhatározta, hogy perbe fogja a vichyi „kormány" tagjait, Pierre Pucheu-t bebörtönözték. Most felvetődött a kérdés: vajon rögtön ítélkezni kell-e felette?

A kormány egyhangúlag úgy dönt, hogy perbe kell fogni Pucheu-t. Elvi szempontból semmi ok sincs a halasztásra. Az államérdek megkívánja, hogy haladéktalanul példát statuáljunk. Elérkezett a történelmi pillanat, midőn az ellenállás a közelgő nagy csatában a nemzetvédelem fontos részévé válik, midőn a Laval-kormány, amelynek Darnand is tagja, mint „a rendfenntartással megbízott" miniszter, a németekkel egy húron pendülve, kétségbeesetten igyekszik letörni az ellenállást. Harcosainknak és ellenfeleinknek haladéktalanul bizonyságot kell szolgáltatni, hogy a bűnösök felelnek tetteikért. Én a Tanácskozó Gyűlés szónoki emelvényéről jelentem be Georges Clemenceau-t idézve: „Háború! Semmi más nem számít, csak a háború! Az igazság diadalmaskodik. Hazánk rádöbben, hogy védelmezik."

A Felszabadítási Bizottságnak nem volt lehetősége összehívni a Legfelső Bíróságot, így hát a vádlottat hadbíróság elé állította. A bíróság elnöke Vérin, az algíri ítélőtábla első elnöke. A bírók: Fischer tanácsos, továbbá Chadebec de Lavalade, Cochet és Schmidt tábornok. Az ügyész tisztét Weiss tábornok látja el. A vádlott ügyesen és erélyesen védekezik. De főként két tény készteti a hadbíróságot a legsúlyosabb büntetés kiszabására. Pucheu mint belügyminiszter, körleveleket intézett a prefektusokhoz, és követelte a Harmadik Birodalomba küldés ellen tiltakozó munkások kiszolgáltatását. Azonfelül minden jel arra vallott, hogy amikor a német katonák elleni támadások megtorlásaként a németek a châteaubriant-i foglyok egy részét agyon akarták lőni, ez a nyomorult saját kezűleg, önszántából állította össze azoknak a foglyoknak a névsorát, akiknek kivégzését elsősorban kívánta. Az ellenség meg is adta neki ezt a gyalázatos elégtételt. A felszabadulás után a vád formális bizonyítéka is előkerült.

A per folyamán a tanúként beidézett Giraud tábornok nagy tartózkodással beszélt a vádlottról. Az ítélet kihirdetése után felkeresett, s arra kért, halasztassam el a végrehajtást. Én kénytelen voltam kérését elutasítani. Pierre Pucheu mindvégig azt állította, hogy csakis a közérdeket tartotta szem előtt. A törvényszék előtt tett utolsó kijelentésében, de Gaulle-lal kapcsolatosan így kiáltott fel: „Ő benne testesül meg manapság Franciaország legfőbb reménye, ha életemnek hasznát veheti küldetése teljesítésében, vegye el! Odaadom neki!" Bátran halt meg, saját maga vezényelt tűzet a kivégző osztagnak.

A viharban, amelyben a haza hányódik, a két táborra oszlott emberek különböző célok felé, ellentétes utakon akarják vezetni a nemzetet és az ál-

lamot. E perctől fogva a szemben állók felelőssége itt a földön nem szándékaikból, hanem tetteikből méretik le, mert a haza sorsa közvetlenül függ tőlük. Bármit hittek is, bármit akartak is, mindkét tábort csakis tetteik szerint lehet megítélni. És aztán? Aztán?! Ítéljen Isten valamennyi lélek fölött! Franciaország földje fogadja be valamennyiük testét!

De az országnak élnie kell. A Felszabadítási Bizottság azon munkálkodik, hogy éljen is, ha majd letépik láncait. Én magam, meggyőződésem lévén, hogy a temérdek pénzügyi, gazdasági, társadalmi problémából ténylegesen mit sem fogunk megoldani, ha előzetesen ki nem dolgozzuk és el nem döntjük őket, a kormány jelenlegi erőfeszítésének nagy részét erre a jövendőbeli tárgykörre irányítom. Három halálos veszély vár ránk: az infláció, az elviselhetetlenül alacsony munkabérek és az élelmiszerhiány.

A bankjegyforgalom ugyanis a roppant összegek miatt, amelyeket a megszállóknak kell fizetni, 1944 tavaszán meghaladja az 1940-es forgalom háromszorosát, az áruforgalom viszont átlagban a felére csökkent. Következmény: a reálárak óriási emelkedése, mértéktelen feketepiac, s a lakosság nagy része számára iszonyú nélkülözések. Egyidejűleg, a németek kényszerítésére, akik ezzel minél több francia munkaerőt akarnak a Harmadik Birodalomba vonzani, a munkások bérét és az alkalmazottak fizetését igen alacsony szinten tartják. Ezzel szemben bizonyos nagykereskedők, üzletemberek, közvetítők felháborító nyereségekre tesznek szert. Franciaországot felszabadulásakor a szükségképpen jelentkező, lélektanilag érthető háborgásokon kívül egyidejűleg a pénzügyi összeomlás, a társadalmi követelések kirobbanása és az éhínség is fenyegeti.

Ha a kormány szabad folyást engedne a dolgoknak, helyrehozhatatlan bajoknak szolgáltatná ki a nemzetet, mert a felszabadulás megrázkódtatásában az infláció lavinaként indulna meg, s tanúi lennénk valamennyi gát átszakadásának. Ám ha egy csapással befagyasztjuk a tartozásokat, a bankbetéteket, rögzítjük a munkabéreket és az árakat, akkor minden felrobban. Ez az eljárás számos nyomasztó kényszerintézkedést vonna maga után, és kétséges, hogy az elnyomatásból alighogy kilábalt nemzet elviselné-e; társadalmi megrázkódtatásokat idézne elő, amelyek összeegyeztethetetlenek a termelés újjáélesztésének és az újjáépítésnek a szükségességével; az áruk eltűnnének, és a hatóságoknak nem lenne módjukban gondoskodni a lakosság élelmezéséről, mert minden készlet kifogyott, a kincstárnak nincs devizája a nagyarányú külföldi vásárlásokra, a szövetségesek kereskedelmi flottája pedig a hadszíntérnek fog szállítani. Két véglet közt a Felszabadítási Bizottság közbülső megoldást fogad el, amely egyébként ennek ellenére korántsem lesz a könnyebbik.

Becserélni a bankjegyeket, megadóztatni a gazdagokat, elkobozni az illetéktelen hasznot, szabályozni a bankszámlákat oly módon, hogy tulajdonosaik csak a közvetlen szükségleteiket kielégítő összeg felett rendelkezhessenek, a győzelem keltette optimizmus kihasználásával egy nagyszabású kölcsön jegyzésével elvonni a készpénzállományt – így lehetne határok közé szorítani a bankjegyforgalmat. A termelőknek fizetett árak rendezésével támogatni a létfontosságú élelmiszerek termelését, hogy az árakat a lehető legalacsonyabb

szinten tarthassuk – ezek az intézkedések lehetővé fogják tenni az áruellátást. A szociális válság elkerülésére a béreket és a fizetéseket lényegesen – 30 százalékkal – felemelni. Ám máris gondoskodni kell a külföldön beszerzett élelmiszer-tartalékokról. A kormány e célból 1944 tavaszán Franciaország tengerentúli területein az akkori pénzben 10 milliárd értékű készletet vásárol, és Washingtonnal együtt kidolgoz egy „féléves tervet", előirányozva az első amerikai segélyt.

Ezek a rendszabályok meg fogják óvni az országot a legrosszabbtól. De azt semmiképpen sem lehet megakadályozni, hogy a felszabadult nemzetet ne nyomassza még sokáig az ínség, s ne éljen fejadagokon. Semmiféle varázsige és semmiféle technikai fortély nem fordíthatja nyomorúságát bőségre. Bármit találnak ki, bárminként szerveznek is, sok időre, figyelemre, munkára, áldozatra lesz szükség, hogy felépítsük, amit szétromboltak, és felújítsuk a tönkretett vagy elévült berendezéseket. Ehhez a munkához azonban meg kell nyerni a dolgozó osztályok együttműködését, mert nélkülük minden zűrzavarba és demagógiába fulladna. Meg kell szerezni a nemzetnek a fontos erőforrások: a szén, a villany, a gáz tulajdonjogát – ezeket az energiaforrásokat egyébként is csak közös alapon lehet kellőképpen kifejleszteni –; a nemzetnek biztosítani a bankok ellenőrzését, hogy ne legyen kiszolgáltatva a pénzügyi monopóliumok kénye-kedvének; az üzemi bizottságok révén pedig megnyitni a munkásosztály előtt a társulás útját; otthonukban és munkahelyükön betegbiztosítással, munkanélküli segéllyel, öregségi járadékkal megszabadítani az aggodalomtól a francia férfiakat és nőket; végül pedig széles körű családi pótlék bevezetésével emelni a francia nemzet születési arányszámát, s ezáltal Franciaország hatalmának életforrását megnyitni. 1944. március 15-én ismertettem a reformterveket, kijelentve, hogy kormányom ezeket, meg akarja valósítani –, és meg is valósította őket.

Politikánk ezen a téren számíthatott a közvélemény támogatására. Ugyanis az emberek szerencsétlensége és haladásra törekvő lendülete közt egyfajta összhang alakul ki. Sokan úgy vélekednek, hogy a háború megpróbáltatásainak mélyreható változást kell hozniok az életkörülményekben. Ha ezen a téren semmit se teszünk, a tömegek elkerülhetetlenül sodródnak a totalitárius kommunizmus felé. Ezzel szemben ha azonnal cselekszünk, megmenthetjük Franciaország lelkét. Egyébként a kiváltságosak ellenállása alig lesz érezhető, mert ez a társadalmi réteg a vichyi rendszer hibájából kompromittálódott, és retteg a forradalom rémétől. Az ellenállás teljes egészében helyesli az evolúciót; a harcosai, akik egyaránt kockáztatják az életüket, különböző elvcik ellenére hajlamosak a testvériességre.

Ám azok a mélyreható okok, amelyek azt parancsolják, hogy az anyaországban gyorsan valósuljanak meg a nagy reformok, a tengerentúli területek státuszának és lakossága jogainak az átalakítását is megkövetelik. Én magam is szentül így hiszem, hiszen a birodalom lakosainak és erőforrásainak a segítségével viselem a háborút. Egyébként hogyan is kételkedhetnék benne, hogy a világot lángba borító összecsapás után a felszabadulás hő óhaja elemi erővel söpör végig mindenütt. Ami Ázsiában, Afrikában, Ausztráliában történik vagy történni készül, annak mindenfelé visszhangja támad. Nos, bár a

tengerentúli területeinken balsorsunk nem foszlatta szét a lakosság irántunk érzett hűségét, bár vitathatatlan, hogy a tekintélyünkön súlyos csorbát ejtő eseményeknek volt tanúja: az összeomlásnak 1940-ben, az ellenség ellenőrzése alá került Vichy lealacsonyodásainak, s az 1942. évi novemberi képtelen ütközetek után a fennhéjázó amerikaiak megérkezésének. Igaz, hogy ezzel szemben egész Francia Afrikában az őslakosság méltányolta a Harcoló Franciaország példaadását, saját földjén tapasztalta a francia újjáéledés kezdetét, és szívvel-lélekkel részt vett benne. Ez a kiindulási pont, ahonnan mindent újra kezdhetünk. De azzal a határozott feltétellel, hogy ezeket az államokat és területeket nem lehet abban az állapotban tartani, amèlyben eddig voltak. És minthogy ilyen kérdés rendezéséhez, ha jó munkát akarunk végezni, soha nem lehet elég korán hozzálátni, az a szándékom, hogy kormányom haladék nélkül kezdeményezzen.

1943 decemberében tehát egyetértek Catroux tábornokkal, a muzulmán ügyeket intéző nemzetbiztossal, amikor Algériára vonatkozó fontos reformot terjeszt a Felszabadítási Bizottság elé. A lakosság mindeddig két választói rendszerbe tartozott. Az első, a franciáké – akár születés, akár honosodás révén váltak francia állampolgárokká – a muzulmánokat magába foglaló választói csoporthoz képest elsöprő többséggel rendelkezik a községi és a megyei tanácsokban. Képviselőt a francia parlamentbe csakis a franciák választanak. Catroux indítványára elrendeljük, hogy a fejlettebb muzulmán „rétegek" közül több tízezren, tekintet nélkül személyes jogi helyzetükre, ezentúl az első, vagyis a francia választó testülethez tartozzanak. Ezenfelül a többieknek kivétel nélkül jogukban áll szavazni a második választó rendszer keretében. Végül pedig a második rendszer egyenlő arányban küldi megválasztott tagjait valamennyi képviseleti szervbe, beleértve a francia képviselőházat és szenátust is. Jelentős lépés ez Algéria lakosságának polgári és politikai egyenlősége felé.

A reform természetesen visszafojtott hangú bírálatokat is kivált, nemcsak a telepesek közt, hanem bizonyos muzulmán körökben is. Ám sok arab és kabil hirtelen megnövekedett reménnyel és hálával tekint Franciaországra, hiszen az meg sem várta, hogy kilábaljon a megpróbáltatásokból, máris fölemelkedésükön munkálkodik, és szorosabbra fűzi sorsukat az anyaországéhoz. Egyidejűleg mindenfelé álmélkodást kelt, hogy a kormány milyen eréllyel és gyorsasággal hoz rendelkezéseket olyan téren, ahol az előző rezsim annyi éven át csak botladozott. 1943. december 12-én Catroux tábornok és néhány miniszter kíséretében Constantine városába utazom. Ott a Brèche téren, hatalmas tömeg előtt kihirdetem határozatainkat. Az emelvény közelében magam előtt látom, mint könnyezik meghatottan Bendjelloul doktor és még sok más muzulmán.

A Francia Unióhoz vezető új politikánk megerősítésére másik alkalmat is teremtünk: a brazzaville-i afrikai értekezletet. A konferenciát René Pleven gyarmatügyi nemzetbiztos javasolta és szervezte meg. Húsz főkormányzó és kormányzó támogatta, első helyen Félix Éboué. Félix Gouin elnök is jelen lesz, valamint a Tanácskozó Gyűlés mintegy tíz tagja, és nem hivatalos minőségben a különböző szaktekintélyek. A konferencia céljául az elvek és ta-

pasztalatok megvitatását tűzte ki, „hogy meghatározza, milyen gyakorlati alapon lehetne fokozatosan olyan francia közösséget kialakítani, amely magában foglalja Fekete Afrika területeit", és felváltja a közvetlen közigazgatás rendszerét.

Szándékos ünnepélyességgel indulok Brazaville-be. Marokkón át először Dakarba érkezem, ahol a hatóságok, a szárazföldi hadsereg, a hajóhad, a telepesek, a lakosság leírhatatlan lelkesedéssel fogadnak. Pedig három évvel ezelőtt itt ágyúkkal rekesztették el előttem a Szenegálba vivő utat! Majd Conakry, Abidjan, Lome, Cotonou, Douala, Libreville fogad ujjongó rokonszenvtüntetésekkel, amelyekben a győzelem bizonyosságának tudata robban ki. Brazaville megindító fogadtatásban részesít, kifejezésre juttatva büszkeségét, hogy a legnehezebb esztendőkben nyújtott menedéket Franciaország szuverenitásának. A „de Gaulle házban" szállok meg, amelyet Fekete Afrika, nagylelkű ragaszkodása jeléül, személyes használatomra építtetett a Kongó csodálatosan szép partján.

Január 30-án megnyitom az értekezletet. Pleven hozzám intézett beszéde után kifejtem, mi késztette a kormányt a konferencia összehívására. „Anélkül, hogy el akarnám túlozni a sürgető fontosságát azoknak az okoknak, amelyek arra ösztökélnek bennünket, hogy megvizsgáljuk az afrikai problémák összességét, úgy véljük: a világot rengető események köteleznek bennünket, hogy ne késlekedjünk." Méltatva Franciaország Afrikában kifejtett erőfeszítéseit, megjegyzem, hogy már a háború előtt „megmutatkozott, hogy új alapokra kell fektetni érvényesülésének, lakói fejlődésének és a francia felségjog gyakorlásának feltételeit". Még sürgetőbb feladat ez most, „mert a háborúnak, amely nagy részben afrikai háborúnak nevezhető, az emberi sors a tétje, s a szellemi erőknek a hatására, amelyeket mindenfelé mozgásba hozott, területeink lakossága mindenütt a holnap felé tekint és sorsán töpreng!" Kijelentem: Franciaország elhatározta, hogy az új idők felé vivő útra vezeti „azt a 60 millió embert, akik társai lettek saját 42 millió gyermekének". Miért? „Elsősorban azért, mert Franciaország – Franciaország... Továbbá azért, mert tengerentúli területeinek hűsége nyújtott menedéket és kezdeti segítséget a felszabadulásához... Végül pedig azért, mert a jelenben... a megujhódás izzó akarata lelkesíti."

Ezek után a konferencia rátér munkarendjére. Tanácskozása olyan indítványok születéséhez vezet, amelyek főként közigazgatási, társadalmi és kulturális jellegűek. A kormányzók ülése ugyanis – ez nyilvánvaló – nem oldhatja meg azokat az alkotmányos kérdéseket, amelyek a Birodalomnak Francia Unióvá való átalakulásával vetődnek fel. De az utat kijelöltük, már csak rá kell térni. A légkör kialakult, s csupán az elhatározáson múlik, hogy a reformból egyetemes méretű nemzeti mű váljék. Efelől a nagyvilágnak sincsen kétsége: a figyelem hirtelen Brazzaville felé fordult. És ez pusztán Franciaország kezdeményezéséből történt, abban a történelmi pillanatban, amikor újjászülető hatalma és feléledt önbizalma képessé teszi megadni azt, amit senki sem merészelne erőszakkal elvenni tőle. Baráti búcsút veszek Ébouétól, akit a temérdek fáradalom teljesen kimerített – három hónap múlva meghal, anélkül, hogy a felszabadulást megérné –, és elhagyom az Egyenlítői Af-

rika fővárosát, Bangui, Fort Lamy, Zinder, Niamey, Gao felett elrepülve visszatérek Algírba, ahol a hajlékomon zászló leng, és már senki nem vonja kétségbe, hogy ez a törvényesség lobogója.

A tényszerű eredményeket a szavaknak is ki kell fejezniök. Ideje, hogy a kormány felvegye megillető nevét. A gyötrelmes villongások ellenére a végsőkig reménykedtem, hogy ez a proklamáció egy napon a nemzet egyhangú helyeslésével történik meg, és az állam újjáalakulásának alapja lesz, mielőtt az események egyszer s mindenkorra döntenek. Bizonyos személyeknek, akik a közelmúltban azt képzelték, hogy a közhatalom nevében feladhatják a nemzet jogait, négy hosszú és szörnyű esztendeig kínáltam a lehetőséget, hogy egy napon ezt mondhassák: „Tévedtünk. A becsület, a kötelesség, a harc útjára lépünk mi is. Itt vagyunk azzal a látszat-meghatalmazással, amelyet a törvényesség formái meghagyhattak nekünk, és azoknak a kíséretében, akik ugyan semmi méltatlanságot nem követtek el, de fegyelemből és hűségből még követnek bennünket. Bármilyen árat fizettetne is velünk az ellenség, kiadjuk a parancsot, hogy harcolni kell ellene, minden eszközzel, mindenütt. Hadd ítélkezzék később a politika, az igazságszolgáltatás és a Történelem! Adjanak helyet nekünk az Önök oldalán a végső erőfeszítésben, Franciaország egységének és felemelkedésének a nevében!"

Ám ez a kiáltás nem hangzott el. Szerte a világon több a megbánás, mint a beismerés. Nos, a felszabadítás hadai hirtelen megjelennek majd a haza földjén. Az ország és az egyetemesség szempontjából fontos és sürgős, hogy kormányhatalmunk elnevezésében is kinyilatkoztassa: ő a tulajdonosa a nép által neki adományozott összes jogoknak. Május 7-én Tuniszban kijelentem: „Azokat, akik azt képzelik, hogy Franciaország a felszabadulással visszatér a hűbéri anarchia korszakába és több kormány között oszlik meg, találkozóra hívjuk egy közeli napon Marseille-ben a Canebière-en, Lyonban a Place Bellecouron, Lille-ben a Grand-Place-on, Bordeaux-ban a Quinconces-n, Strasbourg-ban a Broglie sétányon és Párizsban, valahol az Arc de Triomphe és a Notre-Dame között!" Május 15-én elfogadok egy indítványt, amelyet a Tanácskozó Gyűlés Albert Gazier javaslatára egyhangúlag szavazott meg, s amely rendelet formáját ölti 1944. június 3-án, pontosan akkor, amikor Angliába repülök, ahonnan három nap múlva a felszabadító roham megindul: a Nemzeti Felszabadítási Bizottság a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormányává alakul át.

Diplomácia

Hagyományos keretei között a diplomácia csakis tényeket ismer. Amíg nincstelenek voltunk, hathattunk ugyan az emberek érzelmeire, ám a hivatalosokra nem sok hatást gyakoroltunk. De ma, az újjászülető francia egységnek súlya van, számít. Franciaország lépésről lépésre ismét feltűnik a világ perspektíváiban. Ahogy a franciák sem kételkednek már hazájuk felemelkedésében, ugyanúgy a szövetségesek se vonják kétségbe, hogy eljön a nap, amikor vissza kell neki adni megillető helyét. Számolva ezzel az időponttal, politikájuk ezentúl nagymértékben foglalkozik velünk.

Együttműködésünk egyébként napról napra jelentősebb számukra. Csapataink nélkül a tunéziai csata először kudarccal végződött volna. Hamarosan az olaszországi győzelemben a döntő frontszakaszon lesz nagy szerepe a francia haderőnek. Ami pedig a küszöbönálló franciaországi harcot illeti, a kormányok és vezérkarok latolgatják, mekkora része lesz ebben anyaországi erőinknek, mennyi a Birodalomból érkező hadseregnek és maradék flottánknak. És milyen értékesek a szövetségesek számára afrikai és korzikai támaszpontjaink, az a hatékony segítség, amelyet ott kapnak. Azonfelül jelenlétünk az oldalukon nagy erkölcsi tőke. Ez a magyarázata, hogy Franciaország érdeke és véleménye egyre fontosabb szerepet tölt be politikai ügyvitelükben.

Washington, London és Moszkva fontosnak tart ugyan bennünket, de a hivatalos kapcsolatokat a legszükségesebbre korlátozza. Az Egyesült Államok az európai helyzet összekuszálódásától tart, azt tervezi, hogy a békét a Szovjet-Oroszországgal való közvetlen megegyezéssel fogja rendezni, és Franciaország bevétele a koncert dirigensei közé keresztezné terveit. Már az angolok jelenléte is gyakran kellemetlen neki, habár London igyekszik nem lenni terhére Amerikának. De mennyi bonyodalmat okozna, ha Franciaország is köztük volna, elveivel és romjaival! Nem beszélve róla, hogy a közép- és kis nemzetek szószólója lenne. Mármost hogyan lehet rábírni a Szovjetet a Fehér Ház megálmodta együttműködésre, amelynek szükségszerű ára a Visztula, a Duna menti és a Balkán-államok függetlensége. Ami Ázsia és előterületei sorsát illeti, az Amerikai terv fel akarja számolni az európai nemzetek ottani birtokait. India jövője virtuálisan már eldőlt. Indonéziáról az a vélemény, nem valószínű, hogy Hollandia meg bírná tartani. De mi a teendő

Indokínával, ha az erőre kapott Franciaország ismét a nagyok közt lesz? Így hát Washington készségesen elismerte felemelkedésünket, és amidőn hasznosnak látta, megegyezett velünk, de ameddig csak lehetett, Franciaországot tüntetően ugarnak, de Gaulle kormányát pedig kényelmetlen járuléknak tekintette, amelynek végeredményben nem kell megadni azt, ami egy államot megillet.

Anglia nem tanúsít ennyire sommás magatartást. Tudja, hogy Franciaország jelenléte, hatalma, befolyása a jövőben szükséges lesz – ahogy a múltban is az volt – az egyensúlyhoz. Sose nyugodott bele Franciaországnak abba a feladásába, amit Vichy jelentett, s ami oly sokba került neki. Ösztöne és politikája egyaránt azt óhajtja, hogy Franciaország legyen ismét a hajdani, könnyen kezelhető és jól ismert partner. De minek siettetni a dolgokat? A győzelem most már bizonyos, és elvitathatatlan, hogy a francia haderők minden eszközzel támogatni fogják a szövetségeseket. Talán tanácsosabb lenne, ha Franciaország is részt venne az egymást követő rendezésekben, de csakis azzal a feltétellel, ha kibicként nem szól bele az amerikai játszmába, amelyben Nagy-Britannia készséges partner. Vajon de Gaulle tábornok kellő rugalmassággal viselkedik-e? Ugyancsak kétséges. Tehát mindent összevéve előnyös, ha Franciaország szuverenitása némileg homályos marad. Annál is inkább, mert ez a bizonytalanság majd jól felhasználható arra, hogy Keleten felszámolják a hajdani francia vetélytárs maradványait.

Szovjet-Oroszország figyel, fontolgat és bizalmatlankodik. Kétségtelen, a Kremlnek minden oka megvan rá, hogy olyan Franciaország szülessen újjá, amely segítheti őt a németek visszaszorításában, és amely megőrzi függetlenségét az Egyesült Államokkal szemben. De ez egyáltalán nem sürgős neki. Jelenleg a győzelem a fontos, a második front megnyitása a La Manche-tól az Adriáig, és az is fontos, hogy a szovjet állásfoglalás ne nagyon különbözzék az angolszászokétól. Egyébként is, ha netán de Gaulle tábornok Franciaországa közvetlenül részt venne az európai rendezésben, eltűrné-e, hogy Lengyelország, Magyarország és a Balkán-államok és ki tudja? talán Ausztria és Csehszlovákia státusa is kétségessé váljon? Végül pedig milyen lesz a jövendő Franciaországa? Belviszonyai nagy hatással lesznek külpolitikájára, a Szovjettel folytatandó külpolitikájára is. Ki biztosítja afelől, nem lesz-e szovjetellenes azoknak az elemeknek a hatása alatt, akik a Vichy-rendszert létrehozták? Ezzel szemben az is elképzelhető, hogy a kommunisták jutnak hatalomra Párizsban. Mindkét esetben jobb nem túl sok bizalmat előlegezni az algíri kormánynak. Vagyis Oroszország, miközben előzékeny megértést tanúsít irántunk, alapjában véve várakozó, „majd meglátjuk"-álláspontra helyezkedik.

Végeredményben, ha a washingtoni, londoni és moszkvai diplomaták hátsó gondolatai különböznek is, egyben megegyeznek; helyünket fenntartják ugyan, de nem sietnek átadni nekünk. De Gaulle-ról tudomásul veszik, hogy ő Franciaország felemelkedésének vezérlője és jelképe, de fontosnak tartják, hogy tevékenysége megfelelő korlátok között maradjon. A külföldi szakértők már azt is rendellenesnek, sőt felháborítónak tartják, hogy egy annyira széthúzó népet tömörít, mint a francia, és szilárd, egységes kormányhatalmat

tudott kialakítani. Abba még belemennek, hogy ennek az ösztökélő erőnek hatására Franciaország kiemelkedjen a mélységből, de arról már szó se lehet, hogy a csúcsra is feljusson. Így hát hivatalosan tisztelettel, de legkevésbé sem készségesen viselkednek de Gaulle-lal. Félhivatalosan viszont támogatják mindazt, amit a Tábornok ellen mondanak, írnak vagy intrikálnak. Később pedig mindent elkövetnek majd, hogy ismét a megszokott, politikus, kívültől könnyen kezelhető Franciaországgal legyen dolguk.

Az igazságnak tartozom a megállapítással: engem alig zavar az algíri kormány diplomáciai helyzetének labilitása. Ahhoz képest, ami volt, úgy érzem, a nehezén már túljutottunk, és ha kitartunk, a még hiányzó formaságok előbb vagy utóbb bekövetkeznek. Egyébként nem helyes, hogy az, ami vagyunk, vagy amikké válunk, mások kényétől-kedvétől függjön. Már most is elég szilárdnak érezzük magunkat, hogy szavunkat hallassuk ott és akkor, ahol és amidőn jónak látjuk. Ami pedig Franciaország jövőjét illeti, azt a nemzet önmagában hordozza, és nem a szövetségesek udvariassági formulái határozzák meg. Mihelyt levertük a Harmadik Birodalmat, számolva a nehézségekkel, amelyek a legnagyobb államokat szorongatni fogják, Franciaországot semmi meg nem akadályozza, hogy olyan szerepet játsszon, amilyet akar, feltéve ha igazán akarja. Minthogy ebben bizonyos vagyok, közönyösen nézem a szövetségesek sanyarú ábrázatát. Kifejezésre juttatom, hogy a közös cselekvés szempontjából sajnálatosnak találom a kapcsolatainkat jellemző tartózkodást, de soha nem viselkedem kéregetőként.

Tagadhatatlan, hogy Algírban Massigli, aki állandó kapcsolatot tart a diplomáciai testülettel, s aki tisztségénél fogva kiváltképpen szenved a nehezen meghatározható diplomáciai helyzettől, Londonban Viénot, aki egész életében az angol szövetség buzgó hirdetője volt, szomorúan tapasztalja Anglia tartózkodását, Washingtonban Monnet, aki nem tudja befejezni tárgyalásait „a segélynyújtás és helyreállítás" kérdésében, mert a francia–amerikai kapcsolatok még mindig tisztázatlanok, vagy Hoppenot, akinek intelligenciája és érzékenysége egyaránt fájlalja az Egyesült Államok negatív álláspontját, Moszkvában Garreau, aki a népbiztosok Franciaország javára szóló nyilatkozatait óvatos tetteikkel kényszerül összehasonlítgatni – kevésbé derűsek. S *én hagyom is*, hogy alkalmasint ezt kimutassák. Együttérzek a többi szövetségeseink mellett működő küldötteink türelmetlenségével; Dejean, a Nagy-Britanniába menekült kormányok mellett, Baelen a Kairóban székelő görög és jugoszláv kormányoknál, Coiffard Csungcsingban, Bonneau Ottawában, Pechkof, majd Grandin de l'Épervier Pretoriában, Clarac, majd Monmayou Canberrában; Garreau-Dombasle, Ledoux, Lancial, Arvengas, Raux, Casteran, Lechenet Latin-Amerikában, Grousset Havannában, Milon de Peillon Port-au-Prince-ben működik. Felmérem a nehézségeket, amelyek küldötteink fonák helyzetével járnak a semleges országokban: Truelle Spanyolországban; du Chayla Portugáliában; Saint-Hardouin Törökországban; Benoist Egyiptomban; de Vaux Saint-Cyre Svédországban; de Leusse Svájcban; de Laforcade Írországban sok problémával kénytelen megküzdeni. Ám jómagam szántszándékkal annak az államfőnek az álláspontjára helyezkedem, aki kész

megegyezni a többiekkel, ha erre felkérik, de aki nem sürgeti, amit ma felajánlhatnak neki, mert bizonyos benne, hogy holnap úgyis megkapja.

Ez a játszma lényege. Látni ezt az olasz ügyben, amelytől a kényszerű kompromisszum elvének értelmében a szövetségesek távol tartanak ugyan bennünket, de ki nem zárnak. 1943. szeptember 27-én Anglia és az Egyesült Államok diplomatái eljuttatják Massiglihoz a fegyverszüneti egyezmény teljes szövegét, amelyet még aznap át fognak adni aláírás végett Badoglio marsallnak. Az angolszáz diplomaták megjegyzik – ami igaz is –, hogy ez a szöveg tekintetbe vette a mi előzetes kívánságainkat. De amikor a francia miniszter megkérdi tőlük: „Miért nem veszik be Franciaországot is?", nem tudnak mit válaszolni. Néhány nap múlva Badoglio hadat üzen a Harmadik Birodalomnak Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és Oroszország egyetértésével, a miénk szóba se kerül. Egyidejűleg értesülünk, hogy Moszkvában a közeljövőben konferenciára ül össze az angol, az amerikai és az orosz külügyminiszter az olasz kérdés megtárgyalására, ám bennünket nem hívnak meg.

Óvakodom a konferenciára Algíron keresztül utazó Cordell Hullnak a legcsekélyebb szemrehányást is tenni, de megjegyzem, ingyen nem kapják meg sem lényünket, sem saját erőnk hozzájárulását. „Örvendünk – mondtam neki –, hogy Önök a saját érdekükben közvetlen kapcsolatra léptek Szovjet-Oroszországgal. Én is el szándékozom utazni egy napon Moszkvába Franciaország érdekében . . ." Midőn a külügyminiszter az olasz kérdéssel kapcsolatos álláspontunkat tudakolja, azt felelem: „Nem mulasztjuk el álláspontunk kifejtését, mihelyt módunk lesz megismerni a többiekét."

Cordell Hull ekkor közli velem, hogy Moszkvában az olasz ügyek intézésére valószínűleg szövetségesek közti bizottságot hoznak létre. „Talán Önök is részt vesznek benne." „Majd meglátjuk! – válaszoltam. – Annyi bizonyos, hogy mielőtt a félsziget sorsáról döntés történik, előzetesen vissza kell foglalni területét a németektől, s ehhez a francia haderők és támaszpontok együttműködése szükséges. Tudom, hogy Eisenhowernek szándékában áll felkérni bennünket erre az együttműködésre. Mi készek is vagyunk rá. De ehhez nyilvánvalóan szükséges, hogy Önökkel együtt és egyazon joggal döntsünk Olaszország jövőjéről. Katonáinkat csakis olyan célért küldhetjük harcba, amely a mi célunk is." Cordell Hull megértette, hogy sziklaszilárd állásfoglalással áll szemben. Megértette ezt Eden is, akivel október 10-én találkoztam. Ami Bogomolovot illeti, ő előzékenyen viselkedett, kifejtette, hogy a földközi-tengeri bizottság összehívása szovjet gondolat volt, és kormánya követelni fogja részvételünket.

Valóban, november 16-án Massigli fogadta Macmillant, Murphyt és Bogomolovot, akik tájékoztatták, hogy a három kormánynak szándékában áll egy, az olasz ügyekkel kapcsolatos „tanácskozó bizottságot létre hívni". Ez a bizottság a helyszínen valamennyi szövetségest képviselné, közösen foganatosítandó intézkedéseket ajánlana a kormányoknak, és nevükben ő adná az összes politikai és közigazgatási utasításokat a katonai parancsnokságnak. Felkértek bennünket, vegyünk részt ebben a bizottságban. A Felszabadítási Bizottság elfogadta az ajánlatot. November 29-én felkeresett Visinszkij, és közölte kormányának azt az óhaját, hogy a bizottságban szoros együttműkö-

dést kíván folytatni velünk. A Macmillanből, Massigliból, Murphyből és Visinszkijből álló bizottság ekkor elkezdte munkáját. Hamarosan Couve de Murville váltotta fel Massiglit, akit teljesen lekötött minisztériuma. Így hát folyamatosan és közvetlenül tájékoztatni fognak bennünket a félszigeten történő eseményekről. Így hát részt veszünk a szankciókban, akár az a céljuk, hogy megtorolják Olaszország vétkét, akár hogy lehetővé tegyék számára a kiemelkedést balsorsából. Így hát módunk lesz a saját politikánkat folytatni, amely lényegbevágó Olaszország jövője, a mi jövőnk és a Nyugat jövője számára.

Ezt a politikát kifejtettem Sforza grófnak, aki egy októberi este feltűnés nélkül meglátogatott az Olajfák villabeli dolgozószombámban. Az idős államférfi húszesztendei száműzetés után hazatérőben volt Olaszországba. A fasiszta rendszer romjain – amely ellen sohasem szűnt meg küzdeni – most készült átvenni boldogtalan hazája külügyeinek intézését. Sforza fennköltsége és bátorsága, amellyel szembenézett a rá váró feladattal, nagy hatást tett rám. „Azért vagyok Önnél – mondotta –, hogy bizonyítékát adjam, mindent meg akarok tenni a francia–olasz együttműködés érdekében, amelynek hiányát Önök is, mi is oly drágán fizettük meg, s amelyre Európának a jövőben nagyobb szüksége lesz, mint valaha." Közöltem Sforza gróffal, hogy erről a lényeges kérdésről hozzá hasonlóan vélekedem, de a történtek után az Olaszországgal való megbékülés nem lehet teljesen érdek nélküli, bármenynyire az is a szándékunk, hogy a körülményekhez képest tekintettel legyünk rá.

Felszámolni Tunéziában azokat a kiváltságokat, amelyeket az olasz állampolgárok élveznek; Franciaországhoz csatolni Tende és Brigue járásokat, amelyek jóllehet franciák, de az 1860. évi népszavazás után Olaszország birtokában maradtak; kiigazítani a határt a Larchei-hágónál, a Mt. Genèvre-i hágónál, a Mt. Cenis-hágónál és a Kis-Szent Bernát-hágónál, hogy az Alpok francia lejtőin megszüntessünk bizonyos kellemetlen beékelődéseket; engedélyezni Valle d'Aostának a jogot, hogy az legyen, ami, vagyis francia szellemi terület; némi jóvátétel – többek közt hadi és kereskedelmi hajók – szolgáltatása; feltett szándékom volt, hogy ezeket a nagyon szerény, de nagyon pontosan meghatározott előnyöket megszerzem hazámnak.

Másrészt, tekintettel arra, hogy Jugoszlávia átlépett a szövetségesek táborába, és számot vetve Mihajlovics tábornok és Tito csapatainak folyamatos harcaival, világos volt, hogy Olaszország az Adria keleti partján nem bírja megtartani háború előtti birtokait. Ám készek voltunk támogatni Trieszt kérdésében. Miután Sforza grófnak kifejtettem az olasz határra vonatkozó összes követeléseket, még hozzátettem: – Ami a gyarmataikat illeti, Cirenaica elveszett az Önök számára, azt az angolok akarják megtartani, a Fezzanban pedig mi szándékozunk bent maradni, ezzel szemben azt óhajtjuk, hogy Önök továbbra is ott legyenek nemcsak Szomáliában, hanem Eritreában és Tripolitaniában is. Tripolitaniában kétségkívül valamiféle államszövetségi formát kell találniok a helybeli törzsekkel, Eritreában a jogokért cserében, amelyeket meghagynak Önöknek, el kell ismerniük a négus szuverenitását. De mi

jogosnak tartjuk, hogy Olaszország afrikai hatalom legyen. Ha Önök követelik, mi szilárdan támogatni fogjuk e követelésüket.

Decemberben Eisenhower tábornok kérésére a Felszabadítási Bizottság Olaszországba irányította a francia expedíciós hadtest első egységeit. Ez a hadtest később annyira megerősödött, hogy a szövetségesek döntő akcióját hajtotta végre a Róma felszabadításáért folyó ütközetben. Abban a mértékben, ahogy haderőnk szerepe egyre jelentősebb lett, hangunk is egyre erélyesebbé vált a politikában. Egyébként kellett is. Ugyanis Olaszországgal kapcsolatosan az angolszászok a félmegoldás módszeréhez folyamodva Viktor Emánuel király és Badoglio marsall hivatalban tartásával elzárták az utat a francia–olasz megbékélés előtt, és a félszigeten a forradalom kiváltó okait halmozták fel.

A király hagyta, hogy 1940-ben országa hadat üzenjen annak a Franciaországnak, amely összeomlott a rázúdult német haderő csapása alatt, annak a Franciaországnak, amely 1859-ben súlyos véráldozattal szabadította fel Olaszországot és biztosította egységét, amelynek hadserege 1917-ben segítette megakadályozni Piavénél a szörnyű caporettói vereséget. A király elfogadta és addig tűrte Mussolinit, amíg a Duce el nem bukott az események súlya alatt. Badoglio, csakis a német győzelemre támaszkodva, Pétain és Weygand teljhatalmú megbízottaival „fegyverszünetet" íratott alá, amelynek értelmében az olaszok elfoglalták a francia terület egy részét, és ellenőrzést gyakoroltak a Francia Birodalom hadereje felett. Azonfelül a marsall-miniszterelnök* a fasiszta rendszertől kapta rangját és parancsnokságát. Ez az uralkodó és ez a kormányfő hogyan is szervezhette volna meg hazája együttműködését a miénkkel, hogyan vezethette volna Olaszországot új úton? A Felszabadítási Bizottság ezt 1944. január 22-i jegyzékében közölte Washingtonnal, Londonnal és Moszkvával, kijelentve, hogy tiszta helyzetet kell teremteni az olasz trónon és a kormányban.

Március, május és június folyamán, amikor csapataink szemléjén Olaszországban jártam, számos nyugtalanító jelet láthattam, kivált Nápolyban. A nyomor mérhetetlen volt, s a közerkölcsre siralmas következményekkel járt a jól ellátott megszállók jelenléte. Mint keresztény, európai és latin ember gyötrelmesen éreztem e nagy nép szerencsétlenségét, amelyet egy tévedés letérített ugyan a helyes útról, de amelynek a világ olyan sokat köszönhet. Meglehet, hogy az olasz tömegek ösztönösen megsejtették érzéseimet. Meglehet, hogy megpróbáltatása közepette Franciaország képe meghittebbé vált számukra, ahogy ez megesik a balsors sújtotta országokkal. Annyi bizonyos, hogy álmélkodva tapasztaltam: ahol megjelentem, lelkes csoportok verődtek össze és éljeneztek. A bennünket képviselő Couve de Murville, ez a nagyon tájékozott és nagyon magabiztos ember, felvázolta előttem Olaszország ellentétes áramlatok szaggatta politikai térképét, és ez arra vallott, hogy a sorsdöntő játszma a kommunizmus és a pápaság közt fog lezajlani. Olaszországi utazásaim folyamán, bár nehéz szívvel, de vissza kellett utasítanom a

* Badoglio – Mussolini tábornoka volt korábban, és az abesszíniai olasz támadás idején a diktátor főhadiszállásának vezetője.

találkozást Umbertóval és Badoglióval. Nem helyeseltem ugyanis, hogy a trónörökös apja továbbra is megtartsa koronáját és a marsall kormányfő maradjon.

Ám miközben a Földközi-tenger nyugati részén élvezni kezdtük hosszas erőfeszítéseink gyümölcseit, keleti medencéjében csalódások értek. A Közel-Kelet országaiban a helybeli politikusok ellenünk folytatott agitációja látványos válságot robbantott ki, amelyet Nagy-Britannia felhasznált, hogy még idejében hasznot húzzon Franciaország meggyengült helyzetéből.

Ezúttal Libanon volt az események színtere. A választások 1943 júliusában zajlottak le. Minthogy az előző időszakban Franciaország tekintélyét annyi vészes esemény ásta alá, az új képviselőház természetesen féktelen nacionalizmust tanúsított. Az angolok, akiknek a keze erősen benne volt a választási eredményekben, ezt most a saját javukra akarták fordítani. Besara el Kurinál, az új köztársasági elnöknél és Riad Szol kormányánál Spears Franciaország ellenlábasaként lépett fel, támogatta a túllicitálást, és megígérte nekik, hogy minden körülmények közt számíthatnak Anglia támogatására.

Meg kell állapítanom, hogy Spears akciója Szíriában és Libanonban megfelelt annak az általános politikának, amelyet Nagy-Britannia Keleten a háború utolsó szakaszában folytatni szándékozott. Az afrikai hadműveletek győzedelmes befejezése tekintélyes létszámú angol haderőt szabadított fel. Ezeknek egy részét Olaszországban vetették be, a másik részt a Vörös-tenger két partján. 700 000 brit katona tartózkodott Egyiptomban, Szudánban, Cirenaicában, Palesztinában, Transzjordániában, Irakban és a Levante államaiban. Továbbá az angol kormány Kairóban Gazdasági Központot létesített, amely a hitelek, a közlekedés monopóliuma és a tengerzár révén szükségszerűen az arab országok egész külföldi áruforgalmát kezében tartotta, vagyis tulajdonképpen a lakosság életét, a mértékadó személyiségek véleményét, a kormányok magatartását. Végül pedig a helyszínen volt a hatalmas technikai eszközökkel rendelkező szakemberek ármádiája, a nagyvilágban pedig a tökéletesen megszervezett diplomácia és propaganda egészítette ki azokat a hatalmi eszközöket, amelyeknek segítségével Anglia, minthogy Keleten már megszabadult fenyegető ellenségeitől, az egyeduralkodó pozíciójára tört.

Mi nem voltunk abban a helyzetben, hogy ezt a nyomást ellensúlyozhattuk volna. Három szenegál zászlóalj, néhány ágyú, néhány harckocsi, két ágyúnaszád, vagy tizenöt repülőgép, ebből állt az egész közel-keleti francia haderő. Igaz, még hozzátartoztak a szíriai és líbiai csapatok is, körülbelül 18 000 főnyi derék katona a mi parancsnokságunk alatt. De milyen lesz a magatartásuk, ha a damaszkuszi és a bejrúti kormány félreérthetetlenül ellenséges álláspontra helyezkedik velünk szemben? Egyébként nagy szegénységünk miatt mi senkinek semmit se ígérhettünk. Ugyancsak nem állt módunkban megküzdeni a rosszindulatú híradások özönével, amellyel az angolszász források adott esetben elárasztanák az egész világot. És ráadásul most, amikor Franciaország felszabadítása a közeli jövő feladata, nekem semmi esetre, semmiképpen sincs módomban arra ösztönözni a franciákat, kivált a minisztereimet, hogy a felszabadításon kívül más vállalkozásba is fog-

janak. Summázva: túlontúl szegények voltunk és túlontúl nagy feladat kötötte le erőnket, semhogy a helyszínen ki tudnánk védeni a Franciaország pozíciója elleni esetleges támadásokat.

Nos, a támadás november folyamán bekövetkezett. A bejrúti kormány belpolitikai okok miatt a parlamentben nehéz helyzetbe került. Riad Szol miniszterelnök és Camille Chamoun külügyminiszter, hogy ellenfeleiket megosszák, nagy hűhóval előterjesztették a követeléseket, amelyeket Libanon a mandátumot gyakorló hatalommal szemben támaszt. A mi közel-keleti főmegbízottunk, Jean Helleu nagykövet, látta a válság közeledtét, és Algírba utazott, hogy értesítse a kormányt. November 5-én tett nekem jelentést Catroux és Massigli jelenlétében, és átvette utasításainkat. Meghagytuk neki, hogy a kockázatos helyzetben hozzon áldozatokat, kezdeményezzen tárgyalásokat Bejrútban és Damaszkuszban, s adjon át a helyi hatóságoknak bizonyos gazdasági és rendőri vonatkozású hivatalokat, amelyeket a francia hatóság ez ideig kézben tartott.

De egyidejűleg leszögeztük Helleu-nek a mandátummal kapcsolatos elvi álláspontunkat, amellyel a Népszövetség bízta meg Franciaországot; ezt a mandátumot csakis a jövőbeli nemzetközi fórumok előtt adhatja vissza az a francia közhatalom, amely már nem lesz ideiglenes. Ezt az álláspontot mindig is közöltük a szövetségesekkel, többek között Nagy-Britanniával, és soha semmilyen elvi ellenvetést nem kaptunk rá. Jogi szempontból Szíria és Libanon függetlenségének azért van nemzetközi értéke, mert a mandátumunk alapján mi engedélyeztük. Ám ugyanezekből az okokból kötelességünk a Közel-Keleten bizonyos, a háborúból fakadó felelősséget fenntartani magunknak. Tekintettel a világot szorongató tragédiára, úgy véltük, hogy a damaszkuszi és bejrúti kormány megvárhatná a dráma befejezését, amikor a két állam szuverenitását korlátozó utolsó kötöttségek is felszámolódnak. Semmi kétség, hogy meg is várták volna, ha London nem bátorítja követeléseiket, és megvalósításukhoz nem ajánlja fel az angol haderő támogatását.

Helleu algíri tartózkodása idején a libanoni parlament módosította az alkományt, törölve belőle mindazt, ami a mandátumból eredő jogainkra vonatkozott, mintha csak megszüntették volna a mandátumot. A nagykövet, *állomáshelyére visszatérőben, Kairóból táviratozott* a bejrúti kormánynak, közölve, hogy kormányának a tárgyalások megkezdésére vonatkozó utasításait hozza, s arra kérte Bejrútot, halassza el az alkotmányt módosító törvény kihirdetését. De a libanoniak nem vették figyelembe az üzenetét. A Bejrútba visszatért Helleu-t felháborítja ez a provokáció, és november 12-én megvétózza a módosított alkotmányt, feloszlatja a parlamentet, letartóztatja a libanoni államfőt, a miniszterelnököt és néhány minisztert. A libanoni köztársaság elnökségét ideiglenesen Émile Eddé veszi át.

A Felszabadítási Bizottság, jóllehet teljes mértékben jogosnak tartotta megbízottunk intézkedéseit, és kiváltképpen azokat az érzéseket, amelyek kiváltották őket, mégis azon nyomban úgy vélekedett, hogy túlmentek az adott helyzet megengedte határokon. Annál is inkább így volt ez, mert anélkül hogy elvileg lemondtunk volna a mandátumról, nem állt szándékunkban kétségessé tenni a már kinyilvánított függetlenséget. Ezért amikor 13-án reggel

tudomást szereztünk róla, mi történt az előző nap Bejrútban, elhatároztuk, hogy a normális alkotmányos helyzet helyreállítására Catroux tábornokot küldjük ki, de a tábornok Helleu-t azért ne dezavuálja. Ez annyit jelentett, hogy Catroux ott helyben folytatott megbeszélések után szabadlábra helyezi Kurit, Riad Szolt és a minisztereket, az elnököt pedig visszahelyezi tisztségébe. Midőn ez megtörténik, sor kerülhet a libanoni kormány átalakítására, s utoljára marad a képviselőház összehívása. Ami pedig Helleu-t illeti, attól fogva, hogy Catroux teljhatalmú megbízottként a Közel-Keleten tartózkodik, jelenlétére nincs szükség. Tehát Helleu-t néhány napon belül „konzultációra" visszahívnánk Algírba.

November 16-án Catroux küldetését egy megnyugtató nyilatkozatban személyesen jelentettem be a Tanácskozó Gyűlésben, nehogy félreértsék. „A Bejrútban történtek nem befolyásolják sem Franciaország libanoni politikáját, sem vállalt kötelezettségeinket, sem szilárd elhatározásunkat, hogy eleget teszünk azoknak. Arra törekszünk, hogy Libanonban normális alkotmányos helyzet alakuljon ki, hogy közös ügyeinket mindkét fél teljes függetlenségének megőrzésével tárgyalhassuk meg." Majd levontam a következtetést: „A múló felhő nem homályosíthatja el a látóhatárt." Másnap a Kairón átutazó Catroux felkereste Casey brit államminisztert, és közölte vele, hogy haladéktalanul szabadlábra fogja helyeztetni Kuri köztársasági elnököt és a miniszterelnököt. November 19-én Bejrútba érkezve eszmecserét folytatott Besara el Kurival, tudomásul vette az elnök kijelentéseit, amelyekkel Franciaország iránt érzett hű barátságáról biztosította, és közölte vele: azonnal szabadon engedik, és ismét elfoglalhatja tisztségét. Ezek után senki sem kételkedhetett abbéli szándékunkban, hogy minél előbb onnan kívánjuk folytatni az ügyet, ahol az az események előtt tartott, és megnyugtató megoldást akarunk kialakítani.

Csakhogy a brit politika nem nyugodott bele ebbe a megnyugtató megoldásba. Minden úgy történt, mintha London olajat akarna önteni a tűzre, hogy elhitesse: mi az angol beavatkozás nyomására keressük a megegyezést Libanonban, és talán azért is, hogy üssön egyet de Gaulle-on a Felszabadítási Bizottság közelmúltban történt átalakítása miatt. A távollevő Macmillant helyettesítő Makins már november 13-án jegyzéket adott át Massiglinak – „szóbeli", de fenyegető jegyzéket –, amely az incidens rendezése céljából egy angol–francia–libanoni értekezlet sürgős összehívását követelte, és leszögezte, hogy a brit kormány véleménye szerint vissza kell rendelnünk Helleu-t. De 19-én, amikor már néhány napja bebizonyosodott, hogy mi az egyezkedés útján járunk, Anglia még mindig villámokat szórt. Ez nyilvánvalóan csakis a nyilvánosságnak szólt a célból, hogy Franciaország megaláztatásának benyomását keltsék.

Ezen a napon ugyanis Casey megjelent Bejrútban, és Spears tábornokkal az oldalán szabályszerű ultimátumot adott át Catroux-nak. Nagy-Britannia – mit sem törődve szövetségünkkel, a Közel-Kelet országaival kapcsolatos politikai érdektelenségéről szóló saját ígéreteivel, a megegyezésekkel, amelyeket nevében Oliver Lyttelton kötött velem – a Franciaországot képviselő Catroux-t felszólította, fogadja el a hármas értekezletet, és harminchat órán belül

adja vissza a libanoni elnök és miniszterei szabadságát. Amennyiben ez nem történne meg, az angolok rendfenntartás ürügyén, ami nem az ő feladatuk, kihirdetnék a „statáriumot", erőszakkal magukhoz ragadnák a hatalmat, és csapataik minden eszközzel kiszabadítanák a foglyokat, akiket a mi katonáink őriznek.

„Lám, visszaérkeztünk Fachodához"* – mondotta Catroux tábornok Caseynek és Spearsnek. Csakhogy azzal a különbséggel, hogy Franciaország akkor a konfliktust is vállalhatta Angliával Fachoda miatt, ám ezúttal Anglia mit sem kockáztatott. A Felszabadítási Bizottság a hármas értekezlet összehívásának megtagadására utasította Catroux tábornokot, valamint arra, hogy a megállapodás szerint helyezze szabadlábra az elnököt és minisztereit, s amennyiben Anglia beváltaná fenyegetését és magához ragadná a hatalmat Libanonban, tisztviselőinket és csapatainkat gyűjtse össze egyik kikötőben, és szállítsa őket Afrikába. Ebben az esetben én vállalom, hogy Franciaországnak és a világnak megmagyarázzam a távozás okát.

Végül is egyfajta *modus vivendi* jött létre a Közel-Keleten. Az angolok engedtek fenyegetéseikből; Catroux tábornok Damaszkuszban és Bejrútban tárgyalva megállapodott, hogy a két államnak átadják a „közös érdekeltségű" hivatalokat; a kormányon levők folytatták a hintapolitikát és a túllicitálást, a forrongások közepette, amelyet a helyükre áhítozók teremtettek; miközben a szomszédos arab országok vezető személyiségei hasonló okokból a tiltakozások áradatát zúdították Franciaországra. Ezt tette Kairóban Nahasz pasa, akit az angol nagykövet kényszerített Faruk királyra miniszterelnöknek; ezt Bagdadban Nuri Szaid pasa, aki az angol csapatoknak köszönhette, hogy ismét hatalomra jutott; Ammanban Abdullah emir, akinek költségvetése általában Londonban jutott egyensúlyba, s akinek a serege Peake tábornok és Glubb ezredes, vagy ahogy hívják őket: „Peake pasa és Glubb pasa" parancsnoksága alatt állt.

Februárban, minthogy Catroux visszatért Algírba, a Felszabadítási Bizottság Beynet tábornokot nevezte ki Franciaország teljhatalmú közel-keleti megbízottjának. Helleu-t nem küldtük vissza többé. Casey elhagyta Kairót, Chamoun Bejrútot. Spears viszont a helyszínen maradt, és a következő válság előkészítésén ügyködött. Franciaország új teljhatalmú megbízottja nagy ügyességgel és határozottsággal vette kézbe a helyzet irányítását. Nyilvánvaló volt azonban, hogy az erőmutatvány nem ismételhető meg állandóan, annál is inkább, mert szegényes eszközeinket, a francia közvélemény sajgó szenvedélyét és a világ figyelmét ezentúl az Európa sorsát eldöntő háborús események fogják lekötni.

Ezen a téren a politika, megelőzve a tényeket, mindenhol a jövendő győzelmet nyomon követő események felé fordult. A szövetségesek táborában ez főként a közép- és a kis államokat foglalkoztatta. Hozzánk Algírba aligalig jutott el e vita visszhangja, melynek tétje eme államoknak jövendő sorsa

* Utalás a Szudán kérdésében kirobbant angol–francia viszályra, amelyben az angolok a XIX. század végén fondorlattal és erőszakkal kiszorították Nairobiból a franciákat. (Lásd az előbbi részletes jegyzetet.)

volt, ugyanis uralkodóik és minisztereik Londonban tartózkodtak, diplomáciájuk pedig főként Washingtonra próbált hatni, és propagandájuk elsősorban az angolszász országokban dolgozott. Ám eleget tudtunk ahhoz, hogy szorongásukat felmérjük. Egyébként mi sem bizonyította világosabban és elszomorítóbban, hogy a közelmúltban Franciaország bukása, jelenleg pedig a három másik nagyhatalomnak az az elhatározása, amellyel hazámat félreállította, milyen súlyosan fogja terhelni a közeljövő békéjét.

Igaz, a Nyugatba jól beleépült belgák és luxemburgiak nem kételkedtek, hogy felszabadulásukkor határaikat és függetlenségüket sértetlenül visszakapják. A problémáik merőben gazdasági jellegűek lesznek. A tönkretett Franciaország, a súlyos megpróbáltatásokon átesett Anglia csak hosszas késlekedéssel segíthet majd megoldásukban; a közvetlen jövőben így Amerikára számítottak. Emiatt Spaak, Gutt és Bech* sűrűn látogatta Atlantic City, Hot Springs és Dumbarton Oaks értekezleteit, ahol az Egyesült Államok Európa háború utáni élelmezésére, újjáépítésére és fejlesztésére vonatkozó tervei készültek, miközben Romrée-t, Belgiumnak a Francia Felszabadítási Bizottsághoz akkreditált nagykövetét, elsősorban egy nyugat-európai államszövetség tervei érdekelték. A hollandokat anyaországukkal kapcsolatban szintén nem nyomasztották gondok, de annál inkább nyugtalankodtak ausztrál–ázsiai birtokaik jövője miatt. Kormányuk már most is amerikai nyomás alatt állt, amely egy napon arra kényszeríti majd őket, hogy mondjanak le Jáva, Szumátra és Borneo feletti felségjogukról. Van Wijk, Hollandia meghatalmazott követének szavai – ahogy Dejean londoni jelentéseiből értesültünk róluk – arra vallottak, hogy Van Kleffens keserű tisztánlátással ismerte fel: a szövetségesek győzelme a Csendes-óceán térségében magával hozza a holland gyarmatbirodalom felszámolását. A norvégek előre érezni vélték a semleges Svédországon és a virtuálisan már legyőzött Finnországon átható „minden oroszok" roppant súlyát; Trygve-Lie** tehát igyekezett eleve kidolgozni különböző Atlanti Szövetség-terveket, amelyeket Hougen Norvégia algíri követe, ismertetett velünk. Ám főként a közép-európai és balkáni államok menekült kormányai nyugtalankodtak. Látták, hogy hazájukban a németeket a szovjetek fogják felváltani, és félelem emésztette őket a holnapjuk miatt.

Az 1943. decemberében megtartott teheráni konferencia csak növelte az aggodalmaikat. A konferencia résztvevői: Roosevelt, Sztálin, Churchill ontották ugyan a megnyugtató kijelentéseket, bizonygatva, hogy a tanácskozás merőben stratégiai jellegű, de ami kiszivárgott, egyáltalán nem nyugtatta meg a száműzött kormányokat. A hivatalos titoktartás mögött megsejtették azokat a lényeges dolgokat, amelyek Teheránban történtek. Sztálin úgy beszélt ott, mint akinek számadással tartoznak. Anélkül hogy partnereit terveibe beavatta volna, elérte, hogy azok saját elgondolásaikat kifejtsék neki és a kívánságainak megfelelően módosítsák. Roosevelt csatlakozott hozzá, és közösen utasították el Churchill tervét a nyugatiak hatalmas méretű offenzívájáról,

* Az emigráns Benelux kormányok vezető miniszterei.

** Az emigráns norvég királyi kormány miniszterelnöke, később az ENSZ első főtitkára.

Olaszországon, Jugoszlávián és Görögországon át Bécs, Prága és Budapest felé. Másrészt az amerikaiak megegyeztek a szovjetekkel, s az angol sugalmazás ellenére kitértek Közép-Európa politikai kérdéseinek, kiváltképpen Lengyelország helyzetének megvitatása elől, holott az orosz seregek behatolása már csak idő kérdése volt. Bennünket olyannyira távol tartottak az ügytől, hogy Churchill és Roosevelt egyaránt elkerülte a velünk való érintkezést, noha egyikük Francia Észak-Afrika fölött repült el, másikuk pedig a partjai mentén hajózott Kairóba, illetve Teheránba.

Így azután azok a kilátások, amelyektől a Duna menti, a Visztula menti és a Balkán-országok uralkodói és miniszterei rettegtek, határozottabb körvonalakat öltöttek. Például Görögországban az ellenállás zöme a kommunisták szervezte és irányította EAM-be* tömörült, azzal a kettős céllal, hogy harcol az ellenséggel és előkészíti a forradalmat. Ennek a mozgalomnak a katonai szervezete, az ELASZ, a görög hegyekben harcoló számos partizán-alakulatot foglalt magában, és mélyen beépült a Keleten állomásozó görög hadsereg és flotta egységeibe. Cuderosz miniszterelnök és kormányának legtöbb minisztere Kairóba tette át a székhelyét, hogy közvetlen érintkezést tarthasson a katonákkal, a tengerészekkel, és országával könnyebben teremthessen kapcsolatot. Nemsokára II. György király is megérkezett, és éppen tanúja lehetett egy heves válságnak. 1944 áprilisában Cuderosznak vissza kellett vonulnia. Utóda, Venizelosz, szintén lemondott. Papandreu csak nagy nehezen tudott kormányt alakítani. Egyidejűleg nagyméretű lázadások törtek ki a görög csapatoknál és a hajókon. Elfojtásukra a brit haderők véres beavatkozására volt szükség. Bár utána valamennyi politikai irányzat képviselője összegyűlt Bejrútban és proklamálta a nemzeti egységet, a belviszály ismét kiújult. Minden jel arra vallott, hogy a németek kivonulása után Görögországban polgárháború tör ki.

Az Egyesült Államok már eleve távol tartotta magát a kavarodástól. De a Szovjet „megdolgozta" a görögöket, Anglia pedig, egyeduralomra törekedve a Földközi-tenger keleti térségében, nem rejtette véka alá, hogy szerinte a görög kérdés megoldása az ő hatáskörébe tartozik. A francia kormánynak nem is engedtek beleszólást ebbe az ügybe. Holott az európai érdekeknek az felelt volna meg, ha Franciaország befolyása és ereje ezen a téren Angliával közösen hatott volna, ahogy a múltban gyakran megtörtént. Senki sem volt erről szilárdabban meggyőződve, mint Argiropulosz, Görögország kormányunkhoz akkreditált követe. Ezt a hazáját szerető férfit aggasztotta az országát fenyegető veszély, s mint politikus meg volt győződve, hogy Európa – ha Franciaországot nem engedik szóhoz jutni – minden valószínűség szerint rossz útra téved, s éppen ezért fájlalta, amiért kívülről választalat állítottak kormánya és a Francia Köztársaság közé.

Jugoszláviával kapcsolatosan szövetségeseink hasonlóképpen jártak el.

* EAM – „Ellinikó Apeleftherotikó Métapo" (Görög Nemzeti Felszabaditási Front). A görög ellenállás szerve, a német megszállás ellen küzdött. 1943-ban alakult. Katonai szervezete, az ELASZ, vonakodott elismerni az angol csapatokkal érkező királyi kormányt. Markosz tábornok vezetésével harcolt a polgárháborúban az angolok támogatta görög reakció ellen. 1949-ben a felülkerekedő királyi csapatok győzelme után feloszlatták.

A szerb–horvát–szlovén összetételű királyság már a háború előtt a különböző néprajzi csoportok ádáz széthúzásának színtere volt, most pedig a teljes zűrzavar állapotába került. Láthattuk a területe egy részén olasz segítséggel megalapított horvát államot, s közben az olaszok bekebelezték Dalmáciát és a lubljanai szlovén tartományt. Tanúi voltunk, amint Mihajlovics tábornok bátor gerillaharcot vívott a németek ellen a szerb hegyekben, később Joszip Broz Tito indított harcot a kommunisták égisze alatt. Tanúi voltunk, amint a megszállók tömeges kivégzésekkel és iszonyú pusztításokkal válaszoltak a gerillaharcra, miközben Mihajlovics meg Tito ellenfelekké váltak. Londonban pedig az ifjú II. Péter és ingatag kormánya nemcsak súlyos belső nehézségekkel küszködött, hanem roppant angol nyomás is nehezedett rájuk.

Az angolok ugyanis földközi-tengeri politikájuk egyik fontos színterének tartották Jugoszláviát. Ráadásul Churchill még személyes ügyének is érezte. Hatalmas méretű Balkán-hadművelet terve foglalkoztatta, s azt akarta, hogy Jugoszlávia legyen a hídfő. Tehát már kezdetben angol katonai missziót küldött Mihajlovicshoz, akit London fegyverekkel és tanáccsal támogatott. Később Churchill a fiát, Randolphot Titóhoz küldte. Végül is az angol kormány Tito mellett döntött, és az ő csapatait látta el felszereléssel. Mihajlovics segítség nélkül maradt, a londoni rádió lepocskondiázta, sőt az angol külügyminisztérium szóvivője az alsóházban árulással vádolta meg. Továbbá 1944 júniusában a boldogtalan II. Pétert Churchill felszólította, menessze Purics kormányát, amelynek hadügyminiszterként Mihajlovics is tagja volt, és Szubacsicsot nevezze ki kormányfőnek, aki élvezte Tito előzetes hozzájárulását. Érthető, hogy ezt az eljárást Moszkva helyeselte, a washingtoni jugoszláv nagykövet, Fotics pedig nem tudta megszerezni uralkodójának az Egyesült Államok támogatását.

A Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottságot következetesen távol tartották ezektől a fejleményektől. Csupán néhányszor volt alkalmam kapcsolatba lépni Mihajlovics tábornokkal, aki kifejezte sürgető óhaját, hogy érintkezést tartson fenn velem. Néhány üzenetet váltottunk. 1944 februárjában kitüntettem a hadiérem keresztjével, s ezt, amikor a talaj megingott a lába alatt, bátorításul be is jelentettem a nyilvánosság előtt. De a tisztjeinknek, akár Tuniszból, akár Olaszországból küldtem is őket, sohasem sikerült eljutniuk hozzá. Titótól soha semmiféle üzenetet se kaptam. Angliai tartózkodásom idején II. Péter királlyal és minisztereivel szívélyes kapcsolatban álltam. Maurice Dejean, aki Franciaországot képviselte mellettük, Jordanovics, akit ők küldtek Algírba hozzánk, tolmácsolták a vélemény- és tájékoztatáscseréket. Ám a jugoszláv kormány – nyilván, mert nem volt szabad keze – egyetlen esetben sem fordult hozzánk, hogy jó szolgálatainkat kérje. Ami Angliát illeti, egyszer sem találta kívánatosnak, hogy akárcsak a véleményünket is kikérje. Megerősödött tehát elhatározásom, hogy a rendelkezésünkre álló valamennyi eszközt közvetlenül Franciaország felszabadítására fordítom, és nem kötöm le őket a balkáni hadműveletekben. Miért adjunk katonai segítséget olyan politikai vállalkozáshoz, amelyből ki vagyunk rekesztve?

A szovjetek előretörése és híveik akciói egyes menekült kormányokat gyöt-

relmes aggodalommal töltötték el, ezzel szemben Beneš elnök és miniszterei úgy viselkedtek, mint akiknek ez Csehszlovákiával kapcsolatosan nem okoz gondot. Nem azért, mintha lelkük mélyén nyugodtak lettek volna, de úgy vélekedtek: ahelyett, hogy szembefordulnának a kikerülhetetlennel, okosabb hasznot húzni belőle. Képviselőjük, Czerny, egyébként tájékoztatott bennünket erről a szemléletről. 1943 decemberében Beneš Moszkvába ment, s ott Sztálinnal baráti, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést kötött. Londoni visszatérése után január 2-án Algírba látogatott. Mi a lehető legfigyelmesebb fogadtatásban részesítettük ezt az államfőt, aki a szörnyű megpróbáltatások közepette is mindig barátja maradt Franciaországnak.

Beneš tájékoztatott a Moszkvában folytatott eszmecseréről. Lefestette előttem Sztálint: szavaiban tartózkodó, de szándékaiban elszánt, valamennyi európai problémáról jól leplezett, de egyszersmind nagyon határozott véleménye van. Majd Beneš kifejtette a saját politikáját. „Nézzen a térképre – mondta. – Az oroszok elérkeznek a Kárpátokhoz. De a nyugatiak nem állnak készen, hogy partra szálljanak Franciaországban. Tehát hazámat a Vörös Hadsereg fogja felszabadítani a német megszállás alól. Ettől fogva Sztálinnal kell megegyeznem, hogy kormányozhassak. Ez történt most, olyan feltételek mellett, amelyek nem sértik Csehszlovákia függetlenségét. Ugyanis kettőnk megállapodása szerint a szovjet parancsnokság nem fog beavatkozni politikai ügyeinkbe."

Rátérve a kérdések összefüggéseire, az elnök – ahogy más alkalmakkor is megtette – kifejtette: a csehszlovák állam csakis a moszkvai szövetség segítségével születhet újjá. A térképre mutatva hangját felemelte: „Itt a Szudéta-vidék, amelyet vissza kell venni a németektől. Itt van Teschen, a lengyelek szeretnék megkaparintani. Itt van Szlovákia, a magyarok arról ábrándoznak, hogy visszaveszik, és ott Tiso szeparatista kormányt alakított. Nos, holnap Kelet-Németország, Lengyelország, Magyarország szovjet kézen lesz. Ha Szovjet-Oroszország támogatja követeléseiket, az egyenlő hazánk biztos feldarabolásával. Láthatja, az orosz szövetség nekünk létszükséglet."

Én felemlítettem ugyan egy nyugati ellensúly lehetőségét, ám ezzel kapcsolatban Beneš kételyeket táplált. Azt mondta: „Roosevelt meg akar egyezni Sztálinnal, és a győzelem után minél előbb be akarja hajózni csapatait. Churchill nem sokat törődik velünk. Szerinte Anglia védelmi vonala a Rajnán és az Alpokon át vezet. Ha ezt a vonalat megszerezte, semmi más nem érdekli, kivéve a Földközi-tengert. Velünk kapcsolatos magatartása Roosevelthez fog igazodni, cserébe némi előnyökért Keleten. Tudom, hogy Teheránban, közös megegyezéssel, egyetlen szó sem esett Csehországról. Igaz, hogy még hátra van Ön, de Gaulle tábornok, annak a szilárd és erős Franciaországnak a kovácsa, amely nélkülözhetetlen az európai egyensúlyhoz. Ha Ön fel nem lép országa elbukása után, és a fölemelkedés útjára nem tereli hazáját, Európában már elpusztult volna a szabadság reménye. Éppen ezért nálam hőbben senki nem óhajtja az Ön teljes diadalát. De meg kell állapítanom, hogy ezt a washingtoni és a londoni kormány nemigen viseli a szívén. Mit hoz a holnap? Hadd idézzem fel azt a pillanatot, amikor az első világ-

háború befejezése után a francia parlament elbocsátotta Clemenceau-t. A nagy Masarykkal dolgoztam együtt, midőn a hír Prágába ért. Mindketten ugyanazt gondoltuk: Ez Franciaország feladása!"

Amit Beneš Washington és London magatartásáról, a szovjet becsvágyról mondott nekem, az már a lengyel kérdésben beigazolódott. Minél inkább közeledett a Vörös Hadsereg Varsóhoz, annál világosabban kibontakozott Moszkva terve: úrrá lenni Lengyelországon és megváltoztatni határait. Fel lehetett ismerni Sztálin szándékát: egyrészt el akarta csatolni Litvániát, Fehér-Oroszországot és Kelet-Galíciát, másrészt Németország rovására kiterjeszteni Lengyelországot az Odera- és Neisse-vonalig. De nem kevésbé világos volt az is, hogy a Kreml ura a Visztula menti országokban a saját elképzelésének megfelelő rendszert szándékozik létesíteni, s ezt az angolszász hatalmak nem fogják megvétózni.

A Londonba menekült lengyel kormány tehát problémákkal küszködött; Moszkva elhatározásaival ténylegesen szembeszállni nem volt lehetősége, ám az a komor elszántság vértezte fel, amellyel az évszázados elnyomásban edződött hazaszeretet tölti el a lengyelek szívét. Sikorski tábornok, kormányfő és főparancsnok eleinte kereste a megegyezést a Szovjettel. Abban az időben, amikor a német hadsereg Moszkva előtt állt, ez a megegyezés lehetségesnek tűnt. Sok lengyel katona, aki 1939-ben esett szovjet fogságba, engedélyt kapott, hogy vezérével, Anders tábornokkal, a Közel-Keletre menjen, és Sztálin mérsékelt hangnemben beszélt a határokról meg a jövőbeni kapcsolatokról. Most azonban a kép ugyancsak megváltozott, akárcsak a háborús térkép. A lengyeleken hirtelen megint úrrá lett az az ellenérzés és félelem, amelyet az oroszok keltettek bennük. 1943 tavaszán hivatalosan megvádolták a Szovjeteket, hogy három év előtt a katyini erdőben lemészárolták 10 000 foglyul ejtett tisztjüket. Sztálin ingerült lett, és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat. Ekkor történt, hogy Sikorski tábornok Egyiptomból visszajövet, ahol szemlét tartott Anders csapatai fölött, Gibraltárban repülőszerencsétlenség során életét vesztette. Ez a férfi, aki megfelelő tekintéllyel rendelkezett, hogy uralkodjék honfitársai szenvedélye fölött, és a személyét védő megfelelő nemzetközi hitellel, pótolhatatlan volt. Alighogy meghalt, a szovjet–lengyel válság heves viszállyá fajult.

Pedig az új lengyel kormány nevében Mikolajczyk miniszterelnök megígérte, hogy a felszabadulás után a Varsóban megalakuló kormányhatalom olyan összetételű lesz, ami Moszkvának teljes szavatosságot nyújt a jószomszédságra. A határokkal kapcsolatosan egyetlen tervet sem utasított előzetesen vissza, s csak annyit jelentett ki, hogy ez a kérdés csakis békeszerződés útján intézhető el. A Lengyelország területén levő ellenállási csoportokat utasította, működjenek együtt a szovjet csapatokkal. Végül az Egyesült Államokhoz és Nagy-Britanniához fordult, „hogy a véleménykülönbség megoldódjék és a függőben levő problémák rendeződjenek". Ám ez a hajlandóság nem talált viszonzásra a Kremlben. Éppen ellenkezőleg, az oroszok követelései előrenyomulásuk mértékében nőttek. Januárban, midőn csapataik átlépték a lengyel határt, a Szovjetek nyilatkozatot adtak közre, amely sze-

rint az úgynevezett „Curzon-vonalat"* kell elfogadni keleti határként, és a londoni menekült kormányt teljesen át kell alakítani. Egyidejűleg megjelent egy orosz segítséggel felállított lengyel hadtest, amelynek parancsnoka, Berling, nem ismerte el a londoni lengyel kormányt, a Moszkvában megalakult Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság pedig – elnöke Osuska Morawski – a szovjet csapatok nyomában megérkezett Galíciába.

Nyilvánvaló volt, hogy Lengyelország igénye gyönge támaszra talál az angolszászokban. Már 1944 januárjában Cordell Hull kitérő választ adott a közvetítést kérő Mikolajczyknak, Roosevelt pedig, akinek ebben az évben ismét elnökválasztási harcba kellett szállni, a lengyel származású választók miatt jobbnak látta, ha nem önt tiszta vizet a pohárba, de várható volt, hogy mihelyt túljutott a választásokon, szabad kezet ad Sztálinnak. Az angolok nem tanúsítottak ennyi beletörődést. Azonban a lényeget illetően valószínű volt, hogy engedni fognak, és beérik valamilyen formai rendezéssel, hiszen az amerikaiakhoz igyekeznek igazodni.

Csakugyan, Churchill és Eden, miközben Lengyelország függetlenségéről szavakban kedvezően nyilatkozgattak, sürgették Mikolajczykot, hogy utazzék Moszkvába. A látogatásra augusztusban került sor, és ez egybeesett a szovjet hadsereg Varsó alá érkezésének időpontjával. A városban a lengyel titkos hadsereg Komorowski tábornok, fedőnevén „Bor" vezényletével akciót kezdett a németek ellen. Hősi harc után a lengyeleket leverték, s ők azzal vádolták az oroszokat, hogy nem segítették őket, sőt még azt is akadályozták, hogy angol repülőgépek szovjet támaszpontokról támogassák a felszabadulásukért küzdőket. Néhány nappal előbb a lengyel miniszterek Moszkvában megannyi csüggesztő választ kaptak Sztálintól és Molotovtól, és azonfelül is tudomásukra hozták, hogy a Szovjetunió és a Lengyel Felszabadítási Bizottság közt megállapodás jött létre, és ennek értelmében ez utóbbi feladata a felszabadult területek közigazgatásának a megszervezése.

Kormányunknak nem állt módjában megakadályozni ezt a Lengyelországot érintő manővert. Minthogy diplomáciai téren nem volt egyenrangú társa hatalmas szövetségeseinek, és nem vett részt egyenlő félként a közös hadászati tervek kidolgozásában, hogyan bírta volna rávenni a nyugati hatalmakat olyan politikai magatartásra és olyan katonai döntésekre, amelyek ugyan teljesítették volna a Szovjetuniónak a határokra vonatkozó kívánságát, de kétségkívül megóvták volna Lengyelország függetlenségét. Véleményem sze-

* Curzon of Kedleston, George Nathaniel (1859–1925) – angol politikus. 1919 és 1924 között a brit kormány külügyi államtitkára volt. 1919 decemberében az antanthatalmak nagyköveteinek konferenciáján, javaslata alapján határozzák meg Lengyelország keleti határvonalát. Ez az ún. Curzon-vonal Északról Délnek, Suwałkitól kiindulva, Grodnón, Brest-Litowszkon, a Bug középső folyása mentén Przemyślig haladva kettéosztotta Fehér-Oroszországot Szovjet-Oroszország és Lengyelország között. A szovjet kormány részvétele nélkül eldöntött határvonalat – mely bekerült a versailles-i békeszerződés 87. cikkelyébe is – Varsó és Moszkva egyaránt a lengyel keleti, illetve a szovjet nyugati határnak ismerte el. A lengyel kormány azonban már 1920-ban hitszegő módon megtámadta a még polgárháborúban vérző Szovjet-Oroszországot, és az 1921-es rigai szerződésben kikényszerítette, hogy a Curzon-vonaltól 150–200 kilométerrel keletre terjessze ki határait. 1945-től gyakorlatilag a Curzon-vonalat követi az új szovjet–lengyel határ.

rint Sztálin elgondolása: Lengyelországot porosz és sziléziai területekkel kárpótolni a keleten elveszítettekért, nagyon is elfogadható volt, feltéve ha a lakosság szükséges áttelepítését emberségesen bonyolítják le. Ám úgy véltem, meg kellene akadályozni, hogy Sztálin Varsóban híveinek a diktatúráját teremtse meg. Azt gondoltam, ha Amerika, Anglia és Franciaország mindezt közösen leszögezi a világ színe előtt; ha ebben az értelemben a szovjet és lengyel kormánynál egyöntetűen lép fel; ha a Nyugat egyesült hajóhadai számára fenntartja a jövőben a Balti-tenger kikötőinek hozzáférhetőségét, s viszonzásul megnyitják az orosz hajók előtt az Északi-tenger kikötőit, elérhette volna, hogy a nemes és vitéz Lengyelország végül is visszakapja eredeti függetlenségét.

Ám az Egyesült Államok úgy döntött, hogy hallgatólagos beleegyezését adja Szovjet-Oroszország követeléseihez. Nagy-Britannia a megfelelő formulát kereste. Franciaországnak nem volt szava ebben a tárgyban. Morawszkinak, Lengyelország tevékeny és érdemes követének a Francia Felszabadítási Bizottságnál, akivel több ízben is folytattam eszmecserét, Szosznowski tábornoknak (Sikorski utóda a főparancsnokságban), akit decemberben Algírban fogadtam, Anders tábornoknak, akivel csapatai körében találkoztam 1944-ben a Monte Cassino* előtt, a lengyel köztársaság elnökének, Rackiewicznek, akivel 1944 júniusában, amikor Londonban jártam, kölcsönösen meglátogattuk egymást, és külügyminiszterének, Romernek, aki találkozásainkon jelen volt, nem tudtam garantálni álláspontunkat és biztosítékot adni nekik, hogy amint módunk lesz rá, érvényre is juttatjuk azt.

Mégis módot találtunk a lengyel kormány megsegítésére. Jelentős aranykészletet adtunk ki neki abból, amit a Francia Nemzeti Bank a Lengyel Nemzeti Bank 1939. szeptemberi megbízásából 1940 júniusában Bamakóban letétbe helyezett. 1944 márciusában a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság, a Mikolajczyk-kormány ismételt kérésének engedve elhatározta, hogy visszaszolgáltatja a lengyeleknek az aranykészletüket. Bogomolov többrendbeli sürgető demarsban** kérte az intézkedés visszavonását. Végezetül kihallgatást kért tőlem, s a következőket mondta: „A szovjet kormány határozottan tiltakozik az ellen, hogy a lengyel aranyat átadják a londoni menekült kormánynak. Holnap ugyanis nem ez lesz Lengyelország kormánya." Azt feleltem, hogy ma még az, valamennyi szövetségesünk elismerte, beleértve Oroszországot is, és az irányítása alatt álló lengyel haderők jelenleg csapataink oldalán harcolnak Olaszországban, végül pedig nem értem, hogy a Szovjetunió milyen címen avatkozik olyan ügybe, amely kizárólag Lengyelországra és Franciaországra tartozik. Bogomolov nem palástolt bosszúsággal távozott.

Így hát Washington, London és Moszkva tartózkodást tanácsoló magatartása ellenére látszott, hogy az európai közép- és kis államok keresik velünk a kapcsolatot. Földrajzilag távol eső országok is igyekeztek erkölcsileg

* Olaszország sorsát és a német déli hadsereg végleges vereségét megpecsételő csata színhelye Közép-Olaszországban.

** Határozott hangú diplomáciai fellépés.

közeledni hozzánk. Kanada képviseletében Vanier tábornok tolmácsolta nekünk a háborús erőfeszítésekben példaadó hazája bátorítását, s tanácskozott velünk a gazdasági segítségről, amelyet Kanada nyújt, és amit a jövőben a felszabadulás ütemének megfelelően nyújtani fog. Latin-amerikai szövetségeseink meghatalmazott diplomáciai képviselőjük jegyzékei útján juttatták kifejezésre: érzéseik és érdekeik egyaránt azt kívánják, hogy Franciaország ismét foglalja el világhatalmi helyét. Ezt tette Brazília nevében Vasco da Cunha, Peruéban de Aramburu, Ecuadoréban Freila Larrea, Kubáéban Suarez Solar. Végül pedig de Sangroniz, Spanyolország kiváló és ügyes követe, jóllehet az ő állama volt az egyedüli semleges a hadviselők közt – a követet némileg feszélyezte is meglehetősen tisztázatlan helyzete –, azon buzgólkodott, hogy elintézze a Marokkóval, a Tanger sorsával, a Pireneusokon át érkezett franciák elhelyezésével, s a Francia Afrika és az Ibériai-félsziget közti forgalommal kapcsolatos kérdéseket. Kormányunk ugyanis fontosnak tartotta kiépíteni a nélkülözhetetlen kapcsolatokat a spanyolokkal. Ők maguk is ezt óhajtották. Egyébiránt reméltem, hogy a közeljövőben lehetővé válik Párizs és Madrid közt a két nagy szomszéd néphez illő körülmények között újra felvenni a hivatalos érintkezést.

Algírban természetesen a három szövetséges nagyhatalom külképviseleteivel való kapcsolat állt a diplomáciai tevékenység középpontjában. Bár ezen a területen már nem volt szükséges olyan közvetlenül beavatkoznom, mint abban az időben, amikor még nem voltak a szó szoros értelmében vett minisztériumaink, azért figyelemmel kellett követnem az ügyek menetét. Tehát állandó kapcsolatot tartottam fenn az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Szovjet-Oroszország diplomatáival. Jóllehet kormányaik a látszat szerint azon tanakodtak, ki is képviseli valójában Franciaországot, ez nem akadályozta meg őket nagyköveteik hozzánk való akkreditálásában, akik nem rejtették véka alá reményüket, miszerint rövidesen Párizsba kísérhetnek bennünket.

Miután a Felszabadítási Bizottság az én egyszemélyes elnökletem alatt kormánnyá alakult, a washingtoni és londoni kormány jó képet vágott, és a kínos helyzetnek megfelelő intézkedéseket tett ezen a téren. Robert Murphyt, aki Roosevelt elnök küldöttének ködös címét viselte, áthelyezték Olaszországba. Helyére Edwin Wilson került, már meghatározott minőségben mint kormányának képviselője, a mi Bizottságunknál. Murphy távozása és utódjának magatartása szerencsés enyhülést hozott az amerikai nagykövetséggel való kapcsolatunkban. Míg ugyanis Murphy nagyon kevéssé méltányolta a „gaulle-isták" sikereit, utóda szemmel láthatóan örült nekik. Amilyen ritkák és kínosak voltak az előbbivel folytatott eszmecseréim, oly gyakoriakká és kellemesekké váltak Wilson látogatásai. Ez az érdemes diplomata nemes szívű ember is volt. Hűsége nem engedte meg, hogy helytelenítse a Fehér Ház és a washingtoni külügyminisztérium velünk kapcsolatos álláspontját, de érezni lehetett, hogy bánkódik miatta. Személyes közbelépésével számos alkalommal sikerült megértetnie vagy éppenséggel elfogadtatnia egyik féllel a másik álláspontját, s alkalomadtán elejét vennie akár az amerikaiak, akár a mi részünkről a készülő összetűzéseknek.

Duff Cooper ugyanezt tette az angolok nevében. 1943 decemberéig Mac-

millan képviselte Nagy-Britanniát Algírban, s közben más tisztségeket is betöltött. Most államminiszterként Olaszországba tette át székhelyét. Churchill korábban azt várta tőle, hogy társuljon – igaz, hogy fenntartással – az amerikaiaknak ellenünk irányuló észak-afrikai akciójához, Macmillan azonban lassanként rájött, hogy akad ennél nemesebb tennivalója is. Emelkedett lelke, világos feje vonzódott a franciáknak ahhoz a csoportjához, amely béklyók nélküli Franciaországot akart. Kapcsolatunk során magam is éreztem, hogy apránként megszűnnek az előítéletei. Cserébe teljes nagyrabecsülésemet kapta. Ám ha már egyszer elhagyta Algírt, London a lehető legalkalmasabb utódot akarta a helyére küldeni, s egyszersmind rendezni az angol képviselet kérdését. Duff Coopert nevezték ki algíri nagykövetnek, amíg párizsi követ nem lehet. Ez a kinevezés egyike volt a legmegnyerőbb és legbölcsebb gesztusoknak, amelyeket Őfelsége kormánya Franciaország irányában valaha is tett.

Duff Cooper kiváló ember volt. Sokoldalú képességekkel rendelkezett. A politika, a történelem, az irodalom, a művészet és a tudomány terén mindent értett és minden érdekelte. Ám mindehhez bizonyos önmérséklettel vagy inkább szerénységgel közeledett, s ez nagyon megnyerővé tette, és megóvta a fölényeskedéstől. Pedig egész pályafutása tanúskodott róla, hogy meggyőződése szilárd, elvei rendíthetetlenek. Hazájában, s olyan időben, midőn az események megkívánták a legkitűnőbb emberek kiválasztását, miniszterelnök is lehetett volna. Gondolható, hogy egyéniségének egyetlen vonása: az óvatosság, és egyetlen körülmény: Winston Churchill léte akadályozta meg, hogy valóban az legyen. Ám ha nem is lett miniszterelnök Londonban, nagykövet lett Párizsban. Emberséges volt, s szerette Franciaországot; volt politikai érzéke, s nemes derűvel tárgyalta az ügyeket; igazi brit létére hűséggel szolgálta királyát. Churchill és köztem igyekezett enyhíteni az összeütközéseket. Olykor sikerült is neki. Ha ez teremtett embernek folyamatosan sikerülhetett volna, az csakis ő lett volna.

Orosz részről továbbra is Bogomolovval volt dolgunk; igyekezett mindent megtudni, de gondosan ügyelt, hogy ki ne szolgáltassa magát, közben pedig készen állt, hogy azonnal hivatalos hűvösséget árasszon, ha kormányának valami ellentmondást nem tűrő közölnivalója volt. Egyes esetekben eljött Visinszkij is, aki pillanatnyilag az olasz kérdésekkel foglalkozott ugyan, de a legszélesebb területeken is otthonosan mozgott és minden, velünk kapcsolatos problémát áttekintett. Nemcsak széles látókörű embernek bizonyult, hanem ami a Szovjet hajdani ügyészétől számomra meglepő volt, kellemesen derűs egyéniségnek is. Ám időnként láttatni engedte, milyen kérlelhetetlenek azok a parancsok, amelyek megkötik a kezét. Egy napon, elég közel állva a többiekhez, hogy azok is meghallhassák, azt mondtam neki: – Hibát követtünk el, amikor 1939 előtt nem léptünk Önökkel nyílt szövetségre Hitler ellen. De mekkora hiba volt Önök részéről, hogy megegyeztek vele, és hagyták, hogy letiporjon bennünket. – Visinszkij halálsápadtan kiegyenesedett. Kézmozdulatával mintha valami titokzatos fenyegetést söpörne el. – Nem, nem! – suttogta. – Ilyet soha, de soha sem szabad mondania!

Végeredményben Franciaország kapcsolatai szövetségeseivel a formulák közé iktatott óvatoskodások ellenére gyakorlatilag egyre jobbak lettek. 1944

újév napja bizonyító erejű jelenetekre adott alkalmat. Ezen a napon a diplomáciai testület teljes díszben megjelent az Olajfák villában, hogy az államfőknek kijáró szokásos módon kifejezze újévi jókívánságait. Sőt a szalonban, ahol várakoztak, élénk vita kerekedett az angol és az orosz nagykövet közt, hogy ki a diplomáciai testület rangidős tagja, akinek el kell mondania a hagyományos üdvözletet. Duff Cooper győzött. Ez az ünnepélyes látogatás és ez a versengés persze a mi felemelkedésünk jele volt.

Azonban a szövetségesek vezető politikusainak Franciaországgal kapcsolatos elképzelései továbbra is állandó feszültségben tartották a diplomatákat. Roosevelt még mindig elvitatta tőlünk abbeli jogunkat, hogy a felszabaduláskor mi legyünk az egyedüli kormányhatalom. Anglia, miközben azt híresztelte, hogy az Egyesült Államok felfogását túlzottnak tartja, alkalmazkodott hozzá. Ha ez csupán terminológiai kérdés lett volna, hidegen hagy bennünket. Csakhogy az Egyesült Államok vonakodása elismerni minket francia nemzeti hatalomként, voltaképpen az elnöknek azt a rögeszméjét takarta, hogy Franciaországgal önmagát fogadtassa el döntőbírónak. Én úgy éreztem, függetlenségünk megsértésének eme szándékát meg tudom hiúsítani a gyakorlatban. Majd ha rá kerül a sor, Roosevelt kénytelen lesz ezt belátni. Azonban a makacsságából fakadó késlekedés gátolhatja a katonai parancsnokságot, hogy előzetesen megtudja, kivel is lesz dolga a franciákkal való kapcsolatokban. Másrészt, egészen az utolsó percig, szövetségeseink és köztünk egyébként elkerülhető súrlódások és incidensek keletkezhetnek.

Pedig a Felszabadítási Bizottság már 1943 szeptemberében memorandumot intézett Washingtonhoz és Londonhoz, pontosan leszögezve a feltételeket, amelyek meghatároznák a franciaországi csata folyamán a francia közigazgatás együttműködését a szövetséges haderőkkel. Részletesen megállapítottuk, hogy a harci övezetben a katonai parancsnokság – a helyi hatóságok egyetértésével – rendelkezne a közlekedés, a híradás, a közszolgáltatás felett. Az arcvonal mögött pedig a francia kormány teljesítené Eisenhower tábornok kéréseit. A kapcsolatok biztosítására valamennyi nagyobb egységhez közigazgatási összekötőként francia tisztek mennének, Eisenhower mellé pedig a szükséges hatáskörrel és személyzettel ellátott tábornokot rendelnénk, s addig is, amíg a kormány megérkezik az anyaország területére, egyik tagja odautazik, hogy megbízottként az összes szükséges intézkedéseket megtegye. A közigazgatási összekötő testület 1943 szeptemberében Hettier de Boislambert vezetésével meg is alakult, és megfelelő kioktatásban részesült, majd Angliába vitték. 1944 márciusában Koenig és Cochet tábornokokat jelöltem ki az északi- és a földközi-tengeri hadszíntér főparancsnokai mellé. Ugyanekkor André le Troquer-t a felszabadult területek nemzetbiztosává neveztük ki. A szövetséges vezérkarok meg voltak elégedve ezekkel a rendelkezésekkel, de érvényt csak úgy lehetett szerezni nekik, ha a washingtoni és londoni kormány beleegyezését adja. Ám a két kormány nem válaszolt a memorandumunkra.

Roosevelt elnök ugyanis hónapokig az asztalán fektette az iratot. Közben az Egyesült Államokban megalakult az Allied Military Government

(AMGOT)* azzal a rendeltetéssel, hogy Franciaországban kezébe vegye a közigazgatást. Ebbe a szervezetbe különféle elméleti, szak- és üzletemberek, propagandisták vagy francia eredetű frissen honosult jenkik verődtek össze. A demarsok, amelyeket Monnet és Hoppenot kötelességének tartott Washingtonban megtenni, az angol kormánynak az Egyesült Államokhoz intézett észrevételei, Eisenhowernek a Fehér Házba küldött sürgető kérései semmiféle változást se hoztak. Azonban minthogy valamiféle hivatalos megfogalmazásnak mégiscsak meg kellett születnie, Roosevelt áprilisban végre elhatározta, olyan utasításokat ad Eisenhowernek, melyek értelmében a legfelső hatalom Franciaországban a főparancsnokot fogja megilletni. Ebben a minőségében neki magának kell kiválasztania a vele együttműködő francia hatóságokat. Hamarosan megtudtuk, hogy Eisenhower valósággal könyörgött az elnöknek, ne bízza meg őt ezzel a politikai felelősséggel, s hogy az angolok is helytelenítették ezt az önkényes eljárást. Ám Roosevelt csupán némileg módosított utasításainak szövegén, de a lényeget fenntartotta.

Az igazat megvallva, az elnök szándékait olyasfélének véltem, mint Alice álmait Csodaországban. Roosevelt már Észak-Afrikában, szándékainak sokkal inkább kedvező körülmények közt megkockáztatott egy mostanihoz hasonló, Franciaországgal kapcsolatos politikai kísérletet. Nos, ez a kísérlet teljes kudarcba fúlt. Kormányom Korzikában, Algériában, Marokkóban, Tunéziában, Fekete-Afrikában korlátlanul gyakorolja hatalmát. Eltűntek a színről azok az emberek, akikre Washington számított, hogy akadályokat gördítenek elénk. Senki nem foglalkozott már a Darlan–Clark egyezménnyel, amelyet a Felszabadítási Bizottság semmisnek nyilvánított, s amelyről én a Tanácskozó Gyűlés szónoki emelvényén határozottan kijelentettem: Franciaország szemében nem létezik. Fájlaltam mind Roosevelt, mind kapcsolataink miatt, hogy afrikai politikájának kudarca után sem tett még le az elnök ábrándjairól, de bizonyos voltam benne, hogy terve az anyaországban a megvalósulás kezdeti állapotáig sem jut el. A szövetségesek Franciaországban csakis olyan minisztereket és olyan hivatalnokokat fognak találni, akiket én iktatok be. Csakis olyan francia csapatokat, amelyeknek én parancsolok. Elbizakodottság nélkül intézhettem kihívást Eisenhower tábornokhoz: próbáljon csak olyasvalakivel érdemleges tárgyalást folytatni, akit nem én jelöltem ki.

Egyébként ő maga sem gondolt ilyesmire. Ezt személyesen ki is jelentette december 30-án, mielőtt a franciaországi partraszállás előkészítésére Washingtonba, onnan pedig Londonba utazott. Azt mondta nekem:

– Eleinte kedvezőtlen előítéletet tápláltam Ön iránt. Ma már elismerem, hogy véleményem téves volt. Az eljövendő csatában nem csupán az Önök haderejére, hanem tisztviselőik segítségére és a francia nép erkölcsi támogatására is szükségem lesz. Eljöttem, hogy mindezt kérjem Öntől.

Én így válaszoltam:

– Éppen ideje! Ön talpig férfi! Hiszen ki tudja mondani ezt a szót: „tévedtem".

* A szövetséges hatalmak katonai közigazgatása a megszállt területeken.

Majd arról beszéltünk, hogy még mindig nem történt döntés hatóságaink és a katonai parancsnokság között a Franciaországban létesítendő együttműködés módozatairól. Eisenhower nem titkolta, hogy ez a kérdés erősen foglalkoztatja. Hozzáfűzte azonban:

– Az elveken kívül tények is vannak. Nos, kezeskedhetem Önnek, ami engem illet, bármit kényszerítsenek is rám látszólagos magatartásként, gyakorlatilag én az Ön kormányán kívül más hatalmat Franciaországban nem ismerek el.

Ekkor kifejtettem: – Minden valószínűség szerint alkalmunk lesz egyetértésünk tanújelét adni Párizs felszabadításának a megoldásával. A fővárost francia csapatoknak kell felszabadítaniok – mondottam. – Kérésünknek megfelelően erre a hadműveletre tekintettel egy francia hadosztályt kell idejében Angliába szállítani. – Eisenhower egyetértett velem.

Május–június közeledtével – a vezérkarok ezt az időpontot jelölték ki a partraszállásra – az angolok egyre inkább azon voltak, hogy a függőben levő politikai kérdést kijutassák a zsákutcából, amelyben elakadt; Churchill hivatottnak érezte magát közvetíteni Roosevelt elnök igényei és de Gaulle tábornok visszautasításai közt. Ám minthogy a legnagyobb erő és a legszélesebb körű hírverés az amerikai oldalon volt, a miniszterelnök erőfeszítései főként arra irányultak, hogy engem bírjon rá: tegyek eleget Roosevelt óhajának.

Január elején Duff Cooper felkeresett, s ezt közölte velem:

– Mint Ön is tudja, Churchill, Teheránból visszajövet, megbetegedett Tuniszban. Azóta Marrakechbe szállították. Nagyon szeretne találkozni Önnel, de egészségi állapota meggátolja, hogy kimozduljon. Hajlandó lenne felkeresni őt?

Francia területen az angol miniszterelnök látogatása normális körülmények közt kijárt a francia elnöknek, azonban tekintettel személyére és a körülményekre, január 12-én felkerestem Churchillt, és együtt ebédeltem vele. Úgy láttam, nagyon szépen lábadozik. Hosszan beszélgettünk, fél év óta először. Jelen volt még Duff Cooper és Lord Beaverbrook, valamint Gaston Palewski.

Az angol miniszterelnök megkapó hévvel és színesen ecsetelte, milyen előnyökhöz jutok, ha elfogadom az Egyesült Államok elnökének álláspontját. Végeredményben arról volt szó, hogy a francia ügyekben ismerjem el Roosevelt felsőbbségét azon ürügy alapján, hogy az elnök a nyilvánosság előtt olyan kijelentéseket tett, amelyeket nem tagadhat meg, továbbá hogy a Vichy-rendszerben kompromittált egyes francia személyek érdekében kötelezettségeket vállalt, amelyeket meg kell tartania. Majd a konkrétumra áttérve Churchill azt tanácsolta, szüntessem be azonnal a bírósági eljárást Flandin,* Peyrouton és Boisson ellen.

– Áttanulmányoztam a Flandin-dossziét – jelentette ki az angol miniszterelnök. – Nincs benne semmi komolyan terhelő. Az a tény, hogy Flandin

* Flandin – a vichyi kormány volt belügyminiszterc. Szélsőségesen jobboldali beállítottságú náci kollaboráns. Fanatikusan irtotta a haladás híveit és az ellenállókat. Később Darnandnal való rivalizálása miatt Észak-Afrikába menekült.

Észak-Afrikában van, bizonyítja: szakított Vichyvel. Peyrouton pedig az Egyesült Államok elnökének megbízásából jött Algériába. Boissonnak az elnök annak idején garantálta állását, és én magam ezt üzentem neki: „Menjen a csatába, a többivel ne törődjék!" – Churchill sajnálatosnak nevezte a tényt, hogy Giraud és Georges tábornoknak ki kellett lépnie a francia kormányból. Kijelentette: – Holott az előbbit Roosevelt választotta, az utóbbit pedig én hívattam ide.

Churchill szavai hallatán az ember kénytelen volt azt hinni, ha ugyan már előbb nem gondolt rá, hogy az Egyesült Államok elnöke és Nagy-Britannia miniszterelnöke szemében Franciaország olyan terület, ahol az ő döntéseiket kell elfogadni, és az a legfőbb panasz de Gaulle tábornok ellen, hogy erre nem hajlandó.

Derűs hangon azt válaszoltam Churchillnek, hogy a figyelem, amelyet ő meg Roosevelt belügyeink iránt tanúsít, az én szememben Franciaország talpra állásának a jele. Éppen ezért igyekszem, nehogy csalódást okozzak nekik, márpedig csalódnának, ha eltűrném, hogy a közeljövőben forradalmi megrázkódtatások legyenek hazámban, ami szükségszerűen megtörténne, ha nem szolgáltatunk igazságot. Nem kívánok rosszat sem Flandinnek, sem Peyroutonnak. Ami az elsőt illeti, nem ismerem félre sem értékét, sem szándékait; ami a másodikat, nem feledkezem meg az egységnek tett szolgálatáról, midőn tisztségét Algírba érkeztem után önként rendelkezésemre bocsátotta. Ám úgy vélem, a nemzeti érdek megkívánja, hogy mindketten a Legfelső Bíróság előtt adjanak számot a vichyi rendszer minisztereiként elkövetett tetteikről. Hogy Boisson gyarmatügyi főkormányzónak mi legyen a sorsa, az csak a feletteseire tartozik. Az viszont, hogy Giraud és Georges tábornok tagja-e a kormányomnak vagy sem, csakis az én ügyem. Tehát tovább haladok utamon, a függetlenség útján, abban a meggyőződésben, hogy ez a legjobb nemcsak az államnak és a nemzetnek, amelyért felelős vagyok, hanem szövetségünknek is, amelyet szívemen viselek.

Végül, hogy derűsebbé tegyem a légkört, meghívtam Churchillt, másnap velem együtt vegyen részt a helyőrség díszszemléjén, és ő ebbe örömest beleegyezett. Az ünnepség a nép ujjongó lelkesedése közepette zajlott le. A marrakechi tömeg szemében, akárcsak a tömegek szemében mindenütt, amelyek csak a külső képet nézik, és sejtelmük sincs arról, ami mögötte van, Churchill és de Gaulle egymás mellett való megjelenése azt jelentette, hogy a szövetséges seregek hamarosan együtt menetelnek a győzelem felé, s hogy ez mindennél fontosabb. Ezt meg is mondtam a miniszterelnöknek, és közösen megállapítottuk: végtére is a tömegnek van igaza.

Csakhogy az angolszászoknak ellenem alkalmazott politikai módszerei nem voltak mindig olyan természetűek, mint a Churchill-lel folytatott megbeszélések. A tél folyamán egyes angol fórumok, nyilvánvaló összhangban a megfelelő amerikai hivatalokkal, egy csúf ügy felkavarásával igyekeztek bemocskolni. A támadás az Egyesült Államokban sajtóhadjárattal kezdődött, és el akarta hitetni a közvéleménnyel, hogy az egykori Harcoló Franciaország-csoport és vezetője a saját diktatúráját akarja megteremteni Franciaországban, és máris totalitárius módszerekkel dolgozik. Egy fantasztikus, légből kapott

szöveget közöltek mint a Szabad Francia önkéntesek esküszövegét. Szolgálatainkat, elsősorban a BCRA-t, azzal vádolták, hogy kegyetlenül bánik embereinkkel, kínozza őket, így akarván betörni őket a mi durva fegyelmünkbe. Ez volt az előkészítés, amelyből kirobbant a „Dufour-ügy".

Az Intelligence Service egyik ügynöke, akit tudtunkon kívül toboroztak Franciaországban, s akit az angolok 1942 folyamán Angliába vittek, ezen a néven jelentkezett a Harcoló Franciaország egyik alakulatánál. Hadnagynak és a becsületrend tulajdonosának adta ki magát. Fölöttesei hamarosan rájöttek, hogy mindkét állítása valótlan, és hogy emberünk az angol kémiroda szolgálatában áll. Dufour börtönbüntetést kapott a hamis rang és kitüntetés használatáért; ekkor újabb belépést írt alá, ezúttal valódi minőségében mint közkatona. Ám egy napon az Intelligence Service segítségével megszökött a Camberley táborból, ahol büntetését töltötte, és megbízóihoz utazott. Francia szempontból tehát közönséges katonaszökevény volt, akit az idegen titkosszolgálat csalárd módon felhasznált és védelmezett. Az angliai francia parancsnokság, minthogy semmi lehetőség nem volt rá, hogy brit területen letartóztassa, már egy esztendeje nem foglalkozott az üggyel, amikor 1943 szeptemberében Pierre Viénot-t behívták az angol külügyminisztériumba, és Dufourral kapcsolatosan megdöbbentő dolgokat közöltek vele.

Nagy-Britannia kormánya ezen a hivatalos úton adta tudtunkra a következőket: „Dufour az angol igazságszolgáltatásnál kegyetlenkedés miatt panaszt emelt bizonyos francia tisztek és felettesük, de Gaulle tábornok ellen. A hatalom kettősségének elve értelmében, amely Nagy-Britanniában teljes mértékű, Őfelsége kormánya nem akadályozhatja meg az igazságszolgáltatás menetét. Egyébként de Gaulle tábornok Nagy-Britanniában nem élvez diplomáciai sérthetetlenséget. A Tábornok talán elejét vehetné az ügynek, ha békés úton megegyezne Dufourral. Ellenkező esetben ő is belekeveredik a perbe. Kötelességünknek véljük felhívni a Tábornok figyelmét, hogy az ügynek tulajdonítson nagy fontosságot. Ugyanis elmarasztaló ítélet várható, és ez a sajtó, főként az Egyesült Államok sajtója számára a Harcoló Franciaország módszereivel és eljárásaival kapcsolatos kínos hadjáratra adna alkalmat." Valóban, ezzel egyidejűleg rosszindulatú célzások jelentek meg azokban az amerikai újságokban, amelyek hivatásszerűen ócsároltak bennünket.

Nem lehettek kétségeim ennek a meglehetősen aljas szándék sugallta hadjáratnak sem a kezdeményezőiről, sem az indítékairól. Nyilvánvaló, hogy Dufour, az angol kém és a francia katonaszökevény, azért indított pert ellenem az angol bíróságnál, mert megbízói késztették rá. Ami a londoni kormányt illeti, ha semmibe vette a Szabad Franciaországgal kötött egyezményeit, amelyeknek értelmében a Nagy-Britanniában tartózkodó francia katonák fölött csakis francia haditörvényszék ítélkezhet, ha de Gaulle tábornok esetében kétségbe vonta a diplomáciai sérthetetlenséget, amelyet az ötven külföldi követség legkisebb rangú titkárától sem vitatott el, na engem a várható botrányos rágalmazások kilátásaival igyekezett megfélemlíteni, ez csak azért történt, mert belement egy olyan politikai vállalkozásba, amely az angolszász vezetőket lenne hivatott megszabadítani a már tarthatatlanná vált helyzetüktől. A Fehér Ház és a Downing Street abban reménykedett, hogy a

közvéleménynek, amely de Gaulle tábornokkal, kormányával és Franciaországgal szemben a szövetségesekhez méltó magatartást sürgeti, azt mondhatják: „Sajnos mindaddig nem áll módunkban, amíg ez az eset nem tisztázódik."

Elhatároztam, hogy ebben az ügyben kíméletlen leszek. Minthogy néhány Angliában szolgáló tisztünk az angol külügyminisztérium befolyására saját kezdeményezésből ügyvédekre bízta ügyünket, megparancsoltam, hogy azonnal vonják vissza megbízatásaikat. Alárendeltjeimnek megtiltottam, hogy az angol igazságszolgáltatás bármiféle kérdésére válaszoljanak, és bármilyen idézésre megjelenjenek. Viénot-t megbíztam, közölje a külügyminisztériummal: „az ügy célját felismertem; be akarnak szennyezni, hogy igazolják azt a politikai hibát, amelyet a szövetségesek követtek el; én a vádat annak tekintem, ami, vagyis galádságnak, és ezeknek a »New York-i rejtelmeknek«, vagy inkább washingtoniaknak a következményei egészen bizonyosan nem rám, hanem azokra ütnek vissza, akik kiagyalták őket." Négy hónap telt el, de London az epizódszerű figyelmeztetéseken kívül – amelyeket szóra sem érdemesítettünk – nem lépett fel.

Ám márciusban az összeesküvés ismét felszínre bukkant. Meg kell jegyeznem, hogy a franciaországi közhatalom helyreállításáról szóló rendeletet március 21-én fogadták el. Valamennyi újság világszerte foglalkozott annak fejtegetésével, hogy de Gaulle tábornok és Bizottsága Franciaország kormányának képzeli magát – ami igaz is volt –, és a szövetségesek beleegyezésének kikérése nélkül akarják az országban kormányukat felállítani. Roosevelt, akit erősen szorongattak a tudósítók, csípősen megjegyezte: „Senki nem tudhatja, még a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság sem, mit gondol valójában a francia nép. Az Egyesült Államok számára a kérdés tehát teljesen nyitott." Egy héttel rendeletünk kibocsátása után azonban bekövetkezett ellenünk a Dofour-ügyben a végső támadás. Március 28-án Duff Cooper, aki nyilván nem mert hozzám fordulni ebben az ügyben, amely pedig rám tartozott, kihallgatásra jelentkezett Massiglinál. Kérte őt, közölje velem: az angol igazságszolgáltatás nem várhat tovább, a brit kormány kénytelen szabad kezet engedni neki, és a per elkezdődik.

Csakhogy úgy fordult, hogy megfelelő választ adhattunk erre a közlésre. 1943 elején egy Szabad Francia, Stéphane Manier, akit mi az accrai angol rádióhoz rendeltünk, hogy ott a francia nyelvű adás szerkesztője legyen, s aki feladatának nagyon jól megfelelt, kérésünkre Angliába érkezett. Az Intelligence Service, tévedésből vagy számításból, megérkezése után azonnal bezárta a Patriotic School egyik helyiségébe, hogy kihallgassa. A szerencsétlen Manier vagy megdöbbenésében, vagy heves maláriás rohamában, öngyilkos lett. Nos, a fia, aki az észak-afrikai tengerészetnél szolgált, történetesen nemrég levelet írt nekem e tárgyban. A fiatal tengerész azt kívánta, hogy tisztázzuk apja halálának enyhén szólva gyanús körülményeit. Bejelentette szándékát, hogy a francia igazságszolgáltatásnál panaszt tesz az Intelligence Service francia területen tartózkodó tisztjei és az angol kormány tagjai ellen, beleértve Winston Churchillt is, amennyiben az francia területre jönne. Megbíztam Massiglit, közölje az angol nagykövetséggel a panaszos levelének szö-

vegét, és nevemben ezt is fűzze még hozzá: „A francia kormány nem lát lehetőséget az igazságszolgáltatás működésének megakadályozására, és sajnos tartani kell tőle, hogy a per folyamán az egész világ sajtójában kínos sajtóhadjárat indul annak az Intelligence Service-nek a módszerei és eljárásai ellen, amelyet a kormánya fedez." Nem tudom, hogy az angol igazságszolgáltatás ezek után miért nem folytatta az eljárását a Dufour-ügyben, vagy talán a londoni kormány a kettéválasztott közhatalom ellenére is módot talált a közbelépésre? Ez a kérdés egyébként nem tartozott rám. Ám ettől a naptól fogva többé mit sem hallottam a „Dufour-ügyről".

A forró zuhanyt hideg zuhany követte. Április 14-én és 17-én Duff Cooper felkeresett, és miniszterelnöke üzenetét hozta. Churchillt a nagykövet szavai szerint nagyon bántja, hogy az én kapcsolataim Rooseveltte nem zavarmentesek. Ám meggyőződése, ha bizalmasan elbeszélgetnék az elnökkel, mint férfi a férfival, az ügyek sokkal kedvezőbben alakulnának. Négyszemközt bizonyára lehetne megoldást találni a Felszabadítási Bizottság elismerésére. Churchill szívesen tolmácsolná a washingtoni utazásra vonatkozó kérésemet Rooseveltnek, és bizonyos benne, hogy kedvező választ kapna.

Kijelentettem Duff Coopernak, hogy ez a meghívás, amely nem meghívás, s amelyhez néhány hasonlóban már volt részem, igen kevéssé tűnik vonzónak. Ha az Egyesült Államok elnöke fogadni óhajtja a francia kormány fejét, csakis rajta múlik, hogy felkérje őt erre a látogatásra. Ebben az esetben bizonyára elutaznék Washingtonba. De miért kérjem én az elnököt, akár az angol miniszterelnök révén is, hogy járuljon hozzá a látogatásomhoz? Hogyan magyarázhatnák e lépésemet, hiszen Roosevelt nyíltan hirdeti: Franciaországban a kormányt ő fogja beiktatni. Ami engem illet, nekem semmi kérnivalóm sincs az elnöktől. Az elismerés formasága már nem érdekli a francia kormányt. Számára az a fontos, hogy a francia nemzet ismerje el. Ez viszont már megtörtént. A szövetségesek segítségünkre lehettek volna, amikor ez még hasznos lehetett volna politikai súlyunk növelésében. Nem tették meg. Jelenleg az ügy már érdektelen.

Ami a közigazgatásunk és a katonai parancsnokság közti kapcsolatokat illeti, kifejtettem a nagykövetnek: azok könnyedén kialakulnak, amint a parancsnokság nem szándékszik bármilyen jogunkat kisajátítani. Ellenkező esetben Franciaországon zűrzavar lesz úrrá. Ám ez a káosz súlyosan veszélyezteti a szövetségesek hadműveleteit és politikáját. Összegezésül közöltem, hogy egyszer majd kétségkívül ellátogatok Washingtonba, de csakis akkor, ha a tények eldöntötték már a vitát; amikor az anyaország területének első felszabadult darabján kormányom vitathatatlanul intézi az ügyeket; amikor az amerikaiak bizonyítékát adták, hogy Franciaországban a hadműveleteken kívül semmi másba nem ártják bele magukat; amikor kétségbevonhatatlanul elismeri mindenki, hogy Franciaország egy és oszthatatlan. Addig azonban nem tehetek egyebet, mint hogy kifejezésre juttatom óhajomat, bárcsak minél hamarabb eljönne ez az idő, s azt a vágyamat, hogy alkalmam legyen megfelelő körülmények közt ellátogatni az Egyesült Államokba. Mindenesetre hálás vagyok Churchillnek, amiért utazásommal foglalkozik, és már előre is köszönetet mondok mindazért, amit e tárgyban még tenni szándékozik.

Minthogy a szövetségesek ajánlata elől kitértem, az ingamozgás törvényének megfelelően most valami kellemetlen intézkedésükre kellett felkészülnöm. Csakugyan, április 21-én közölték velünk, hogy ezentúl nem továbbítják a rejtjeles sürgönyöket az algíri kormány és a Londonban székelő diplomáciai és katonai kirendeltségünk közt. Magyarázatként azt hozták fel, hogy meg kell őrizni a folyamatban levő előkészületek titkosságát. Ám ez az elővigyázatosság, amelyet az angolszászok egyoldalúan gyakoroltak a franciákkal szemben, akiknek hadereje, akárcsak az övéké, lényegbevágó szerepet játszik majd az elkövetkező hadműveletekben, s akiknek a hazája lesz a csatatér, sértett bennünket. A Felszabadítási Bizottság ekkor megtiltotta nagykövetének, Viénot-nak, és katonai attaséjának, Koenignek, hogy amíg a szövetségesek ismerni akarják utasításaink meg a hozzánk intézett jelentések szövegét, bármilyen ügyben intézkedjenek. Tartózkodó magatartásunk nagy gondot okozott Eisenhowernek és vezérkarának, a diplomáciai feszültség pedig tovább fokozódott. Rejtjeles sürgönyeink természetesen továbbra is megérkeztek, hála a London és Algír közt közlekedő francia katonáknak és tisztviselőknek.

A válság a tetőfokára hágott, és ráadásul a partraszállás határideje is vészesen közeledett, a szövetségesek tehát kénytelenek voltak valamiféle megoldásra jutni. Ezért nem lepődtem meg, midőn május 23-án Duff Cooper sürgős kihallgatást kért. Amióta elvben nem válthattunk rejtjeles sürgönyöket Londonnal, legnagyobb sajnálatomra nem fogadtam az angol nagykövetet. Ezúttal nyitva állt előtte az ajtóm, mert „új orientációt" jelentett be. Közölte velem az angol kormány meghívását Londonba, hogy ott rendezzük kormányom elismerésének és az anyaországban történő közigazgatási együttműködésnek a kérdését. A nagykövet kifejezte kormányának azt az óhaját is, hogy én a partraszállás időpontjában Nagy-Britanniában tartózkodjam.

Azt válaszoltam Duff Coopernek, hogy ez a figyelem nagyon megindít. Valóban igen fontos volt számomra, hogy a kiindulási támaszponton legyek, midőn a felszabadító seregek nekilendülnek; hiszen onnan elindulva szándékoztam megvetni a lábamat az anyaország területének először felszabaduló csücskén. Így hát örömest elfogadtam a londoni meghívást. De politikai hordcrejű egyezséget kötni – ezen a területen már a lehető legóvatosabban kell eljárnom. A nagykövetnek újra elismételtem, hogy bennünket a diplomáciai elismerés nem érdekel. Tudtára adtam, hogy a Felszabadítási Bizottság egyébként haladéktalanul fel fogja venni a Köztársasági Kormány elnevezést, bármi legyen is a szövetségesek véleménye erről a kérdésről. A hadseregparancsnoksággal való együttműködésünk feltételeit pedig már régóta leszögeztük egy memorandumban, amelyre választ nem kaptunk. Az angol kormány talán most hajlandó azokat elfogadni. Ám az amerikai kormány nem hajlandó. Mire jó tehát a franciák és az angolok közt olyasmikben megállapodni, amelyek a gyakorlatban nem alkalmazhatók, mert Roosevelt elutasítja őket? Mi minden bizonnyal készek vagyunk megvitatni az együttműködés gyakorlati módszereit, ám ennek hármunk és nem kettőnk közt kell megtörténnie. Végül tudattam Duff Cooperrel, csak abban az esetben utazom

Londonba, ha garanciát kapok, hogy rejtjeles sürgönyöket válthatok kormányommal.

Május 26-án a Felszabadítási Bizottság magáévá tette azt az állásfoglalást, amelyet az angol nagykövet előtt felvázoltam. Úgy döntöttünk, hogy egyetlen miniszter sem kísér el utamon: így juttatjuk világosan kifejezésre, hogy kizárólag a hadműveletek elkezdésében veszek részt, és adott esetben meglátogatom a francia lakosságot a harci övezetben, de tárgyalásokat nem folytatok. Majd a Bizottság jóváhagyta a rendeletet, amelynek értelmében hivatalos elnevezésében is a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya lett. Másnap ismét fogadtam Duff Coopert, és megerősítettem előző válaszomat. Ő írásban adta meg a rejtjeles táviratváltást engedélyező garanciát.

Ekkor Roosevelt is jónak látta, hogy némi bűnbánat jelét tanúsítsa. De minthogy ragaszkodott hozzá, hogy pálfordulása ne legyen feltűnő, meglehetősen kanyargós úton adta tudtomra. Fénard tengernagyra, tengerészeti misszionk egyesült államokbeli vezetőjére esett a választása, akinek a Fehér Házzal jó, személyes kapcsolatai voltak. Az admirális nagy sietve érkezett az Egyesült Államokból, május 27-én jelentkezett nálam, és a következőket közölte: „Az elnök felkért, adjam át Önnek határozott meghívását. Tekintettel az ez ügyben mindeddig elfoglalt álláspontjára, ma még nem tehet hivatalos lépéseket önmaga cáfolata nélkül. Így hát félhivatalosan kell eljárnia. Ha Ön ilyen körülmények közt elfogadja a meghívását, utazását a nagykövetségek megfelelő fórumai készítik elő, így nem szükséges közzétenni, hogy Roosevelt vagy pedig Ön volt ennek a találkozásnak a kezdeményezője." Bármilyen furcsa volt az eljárás, amelyhez folyamodott, nem fitymálhattam le határozott formában közölt óhaját, és nem volt szabad lekicsinyelnem azt az előnyt, amely találkozásunkból minden bizonnyal származhat. Beláttam, hogy washingtoni látogatásom idejének hamarosan be kell következnie. De a lelkendezés még nem volt időszerű. Fénard tengernagyot időt nyerő válasszal bíztam meg: Roosevelt meghívását tudomásul vettem, de pillanatnyilag konkrét tervet nem készíthetek, mert hamarosan Londonba utazom, s végül megállapítottam, hogy helyesnek tartom, ha később ismét kapcsolatot teremtünk egymással.

Az elnöknek ez a diplomáciai lépése teljesen tisztázta előttem az ügyek állását. Úgy láttam, hogy az a hosszas és nehéz játszma, amelyet a szövetségesekkel hazám függetlenségéért folytattam, számunkra nemsokára kedvezően fog véget érni. Bizonyára meg kell küzdenünk még valamilyen végső válsággal. Ám a kimenetel többé nem kétséges. Június 2-án Churchilltől üzenet érkezik; kér, hogy induljak sürgősen Angliába. Igen udvariasan, személyes használatú repülőgépét küldte el értem. Másnap elutaztam Palewski, Béthouart, Billotte, Geoffroy de Courcel és Teyssot kíséretében. Miután Casablancában, majd Gibraltárban pihenőt tartottunk, június 4-én reggel London közelében szállunk le, és az események fogaskereke tüstént elkap bennünket.

Megérkezésemkor átadják Churchill levelét; kér, hogy csatlakozzam hozzá a vonatban – eredeti ötlet! –, amelyben valahol Portsmouth közelében várja a támadás megindulásának napját és óráját. Pierre Viénot-val keresem fel.

Churchill néhány minisztere, nevezetesen Eden és Bevin, továbbá néhány tábornoka – közülük Ismayt emelem ki – jelenlétében fogad. Ott van Smuts táborszernagy is, mégpedig meglehetős zavarban. Ugyanis néhány hónapja többek előtt kijelentette, hogy Franciaország megszűnt nagyhatalom lenni, s következésképpen be kellene lépnie a brit nemzetközösségbe; természetesen az angolszász sajtó nagy hírverést csapott ennek a beszédnek. Leültünk ebédelni, és Churchill azonnal rátért a lényegre.

Először a tőle megszokott megkapó módon festi le azt a hatalmas katonai vállalkozást, amely az angol partokról fog elindulni, és megelégedéssel állapítja meg, hogy a kezdeti harc oroszlánrészét a brit haderő vívja meg: „Kiváltképpen a Royal Navy, rá hárul a legfontosabb szerep a szállításban és a védelemben." Teljes őszinteséggel fejezem ki a miniszterelnöknek mindehhez a csodálatomat. A bátorság politikájának, amelyet a legsötétebb napok óta az ő személye testesít meg, ragyogó igazolása, hogy Nagy-Britannia, a hősiesen viselt súlyos megpróbáltatások után, amelyeknek árán megmentette Európát, ma a kontinens ellentámadási támaszpontja lett, és hatalmas erőt képes bevetni. Az eljövendő események bármilyen áldozatokat követelnek is hazámtól, Franciaország büszke, hogy a történtek ellenére a szövetségesek oldalán sorakozhat fel Európa felszabadításáért.

Ebben a történelmi pillanatban a jelenlevő franciákat és angolokat egyazon nagyrabecsülés és baráti érzés hatja át. De aztán elkezdődik az ügyek megbeszélése.

– Állapodjunk meg a franciaországi együttműködésünk kérdésében – mondja nekem Churchill. – Utána Ön az Egyesült Államokba repül, és előterjeszti azokat az elnöknek. Lehetséges, hogy ő elfogadja, s akkor érvénybe lépnek. Ön mindenesetre beszélgetni fog az elnökkel. Így aztán Roosevelt megenyhül, s az Önök közigazgatását ilyen vagy amolyan formában el fogja ismerni.

Én azt válaszoltam:

– Miért tesz úgy, mintha azt hinné, hogy nekem Roosevelt elé kell terjesztenem, ha Franciaországban az államhatalomra pályázom? Van francia kormány. E tekintetben nincs semmi kérnivalóm sem az Amerikai Egyesült Államoktól, sem Nagy-Britanniától. Ezt kijelentve meg kell mondanom: valamennyi szövetséges közös érdeke, hogy a francia közigazgatás és a katonai parancsnokság kapcsolatait megszervezzük. Mi már kilenc hónapja javasoltuk ezt. Minthogy holnap partra szállnak a csapatok, megértem, hogy Ön sürgősen rendezni akarja ezt a kérdést. Mi magunk is készek vagyunk rá. De hol van az amerikai küldött, akinek részt kell vennie a rendezés megbeszélésén? Holott nélküle, ezt Ön is jól tudja, ebben az ügyben döntést nem hozhatunk. Egyébként megjegyzem, a washingtoni és londoni kormány bizonyos intézkedései arra mutatnak, hogy lemondanak a velünk való megegyezésről. Például most értesültem róla, hogy figyelmeztetéseink ellenére a partraszállásra készülő csapatokat és hivatalos személyeket ellátták külföldön nyomott francia pénzzel, amelyet a francia kormány semmiképpen sem ismerhet el, mert a szövetséges parancsnokság rendelete szerinti kötelező árfolyama lesz Franciaországban. Nem lepne meg, ha holnap Eisenhower tábornok, az Egyesült

Államok elnökének utasítására és Önnel egyetértésben kijelentené, hogy hatalmát kiterjeszti Franciaországra. Hogyan akarja Ön, hogy mi milyen alapokon tárgyaljunk?

– Hát Ön! – kiált fel Churchill –, Ön hogyan akarja, hogy mi, angolok, mas álláspontot képviseljünk, mint az Egyesült Államok? – Majd olyan szenvedéllyel folytatja, amelyről érzem, hogy inkább a jelenlevő angoloknak szól, semmint nekem. – Fel fogjuk szabadítani Európát, de csak azért, mert az amerikaiak is velünk tartanak ebben a küzdelemben. Mert tudja meg! valahányszor választanunk kell Európa és az óceán távlatai között, mi mindig az óceán távlatai mellett döntünk. És valahányszor választanom kell Ön és Roosevelt közt, én mindig Rooseveltet fogom választani.

E kirohanás után Eden a fejét csóválja, s nem látszik meggyőzöttnek. Bevin, a munkáspárti munkaügyi miniszter pedig hozzám lépve elég hangosan kijelenti, hogy mindenki füléhez eljusson:

– A miniszterelnök azt mondta Önnek, hogy ő minden esetben az Egyesült Államok elnöke mellé áll. Kérem, vegye tudomásul, a miniszterelnök a saját nevében, nem az angol kormány nevében beszélt.

Ezek után Churchill meg én együtt megyünk Eisenhower közelben levő főhadiszállására. Az erdő mélyén, térképekkel teleragasztott barakkban a hadsereg főparancsnoka nagyon világosan és nagy önuralommal fejti ki a partraszállás és az előkészületek tervét. A hajók bármely pillanatban készek kifutni a kikötőkből, a repülők az első jelre felszállni. A csapatok már napok óta behajózva várakoznak. Az első „lépcsőt" alkotó nyolc hadosztály és a felszerelés indításának, átkelésének és partra szállításának roppant gépezete a legapróbb részig összeállt. A hadművelet fedezését, semmit sem bízva a véletlenre, a hajók, a repülők és az ejtőernyősök biztosítják. Megállapítom, hogy ebben a nagyon merész és nagyon bonyolult feladatban az angolszászoknak az a képessége, amelyet ők *planning*-nek* neveznek, maximálisan érvényesül. A főparancsnoknak azonban még ki kell tűznie az indulás napját és óráját, s ezzel kapcsolatosan kínos tanácstalanság gyötri. Ugyanis minden úgy van előkészítve, hogy a partraszállás június 3-a és 7-e közt menjen végbe. Június 7-e után az árapály és a holdállás miatt a hadműveletet el kellene halasztani körülbelül egy hónappal. Nos, most nagyon rossz az idő. A naszádok, a lapos fenekű teherhajók, a dereglyék számára a sekély tengeren kockázatos a hajózás és a kikötés. Ám legkésőbb másnap ki kell adni a parancsot az indulásra, vagy az indulás elhalasztására. Eisenhower megkérdi tőlem: – „Mi az Ön véleménye?"

Azt válaszolom a főparancsnoknak, hogy ez az elhatározás csakis az ő felelősségének körébe tartozik, az én véleményem semmire sem kötelezi, és már előzetesen, fenntartás nélkül helyeslem, akár az egyik, akár a másik lehetőséget választja. És még hozzáfűzöm:

– Csupán annyit jegyzek meg, hogy az Ön helyében én nem halasztanám el az akciót. Az időjárásból következő kockázat, úgy érzem, kevésbé jelentős,

* *Planning* – előrelátó, gondos tervezés.

mint a több hetes halasztás, a várakozás fokozná a katonák idegfeszültségét, és veszélyeztetné a hadititkot.

Midőn távozni készülök, Eisenhower – szemmel látható zavarral – gépelt szöveget nyújt felém:

– Íme a proklamáció, amelyet Nyugat-Európa népeihez, nevezetesen a francia néphez kívánok intézni.

Átfutom a szöveget, és kijelentem Eisenhowernek, hogy nem találom kielégítőnek.

– Ez még csak terv – bizonykodik a főparancsnok. – Kész vagyok megváltoztatni az Ön megjegyzései értelmében.

Megállapodunk, hogy másnap pontosan közölni fogom vele a szükségesnek tartott változtatásokat. Churchill magával visz a vonatáig, ahol találkozni fogunk a többiekkel. Nem palástolom előtte aggodalmamat. A harc tiszta kilátásaira az imént ismét a fortélyos politika árnyéka vetődött.

A proklamáció ugyanis, amelyet Eisenhower nevében fogalmaztak Washingtonban, elfogadhatatlan. E szöveg szerint a főparancsnok először a norvég, a holland, a belga és a luxemburgi néphez szól, olyan katonai feladattal megbízott fővezéri minőségben, amelynek semmi köze sincs e népek politikai sorsához. De utána, egészen más hangnemben, a francia nemzethez intézi szavait. Felszólítja, hogy „hajtsa végre parancsait". Megszabja, hogy „a közigazgatásban mindenki folytassa teendőinek végzését, hacsak ellenkező utasítást nem kap"; továbbá hogy mihelyt Franciaország felszabadul, „a franciák maguk választják meg képviselőiket és kormányukat". Szóval olyan látszatot kelt, mint aki magára veszi országunk gondját, holott Franciaország számára ő csupán a csapatok vezényletével megbízott szövetséges tábornok, de a legcsekélyebb jogcíme sincs beavatkozni az ország kormányzatába – egyébként ugyancsak zavarban lenne ha ezt meg kellene tennie. Ebben a fogalmazványban egyetlen szó sem esik arról a francia közhatalomról, amely évek óta éleszti és irányítja népünk háborús erőfeszítéseit, s amely Eisenhowert azzal tisztelte meg, hogy a francia hadsereg nagy részét parancsnoksága alá helyezte. Mindenesetre június 5-én reggel elküldök a főhadiszállásra egy olyan szöveget, amelyet elfogadhatónak tartok. A válasz az, amire számítottam: már késő, a proklamációt kinyomtatták (egy hete megtörtént), s egész rövid időn belül le fogják szórni Franciaországban. A partraszállás ugyanis a következő éjjel elkezdődik.

Londonban, akárcsak azelőtt, a Carlton Gardensben rendeztem be irodámat, magam pedig a Connaught szállóban lakom. Nagy örömömre viszontláthatom Charles Peake-et – akit az angol külügyminisztérium rendelt mellénk összekötőként, de *némi részvétet is érzek iránta*. Nos, éppen ez a diplomata, aki jó barátunk, keres fel 5-e délutánján, hogy bemutassa a rádióban másnap reggel elhangzó műsort. Először a nyugat-európai államfők szólnak népeikhez: a norvég király, a holland királynő, a luxemburgi nagyhercegnő és Belgium miniszterelnöke. Majd Eisenhower közli felhívását. Utána irányozták elő az én beszédemet Franciaországhoz. Tudtára adtam Charles Peake-nek, hogy én nem vállalok szerepet ebben a műsorban. Ha közvetlenül a főparancsnok után beszélnék, úgy tűnne, hogy kezességet vállalok az el-

hangzottakért, holott én ezt a szöveget helytelenítem, s azonfelül a beszélők sorában nem megfelelő rangot foglalnék el. Ha népemhez szólok, ez csakis más időpontban történhet, és nem a beszédek e sorozatában.

Hajnali két órakor fölkeresett Pierre Viénot. Churchilltől jött, aki magához hívatta és indulatosan kifakadt ellenem. Peake is megérkezik. Elismétlem neki, hogy a szónoklatok sorozata reggel az én részvételem nélkül fog lezajlani. Ezzel szemben este óhajtom igénybe venni a BBC-t. Néhány komor összetűzés után, amelyek a színfalak mögött zajlanak le, a londoni rádiót az általam kért feltételekkel rendelkezésemre bocsátották. Este hat órakor beszélek, és mélységes felindulással szólok nemzetemhez: „Megkezdődött a végső csata... Mindannyiunk előtt világos, hogy ez a franciaországi csata egyúttal Franciaország csatája!... Franciaország fiainak, bárhol legyenek is, bárkik legyenek is, az a természetes, szent kötelességük, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel harcoljanak az ellenség ellen... A francia kormány és az általa felhatalmazott vezetők parancsait pontosan követni kell... Vérünk és könnyeink sűrű felhőjén át íme előbukkan dicsőségünk napja!"

Az Angliában töltött néhány napom során kedvező harci hírek érkeznek. A partraszállás sikerült, Bayeux körül létrejött a hídfőállás. Az úszó alkalmi kikötőket sikerült a terv szerint elhelyezni. A hadműveletben részt vevő francia haderőről: a hajókról, a repülő századokról, a támadó különítményekről, az ejtőernyősökről csupa kitűnő jelentést kapok d'Argenlieu-től, Valintól, Legentilhomme-tól. Leclerc és hadosztálya rendben, jóllehet türelmetlenül várja a pillanatot, hogy megvethesse a lábát Normandiában. Segédszolgálataink, többek között az a gazdasági hivatal, amelyet szinte a Szabad Franciaország megalakulása óta Mainguy gazdasági főfelügyelő igazgat, mindent megtesznek, hogy ellássák a francia csapatokat, amelyeknek létszáma soha nem volt ilyen magas Angliában, s előkészítik a felszabaduló területek megsegélyezését. Koenig pedig beszámol az anyaország ellenállási erőinek tevékenységéről, amelyek sok helyen akár az ő parancsára, akár saját kezdeményezésükből akciókat kezdtek. Jó néhány nagy német egységgel kerültek ily módon harci érintkezésbe az arcvonal mögött. Azonfelül mindenfelé terveink szerint folynak a szabotázsakciók. A németek viszont első ízben zúdítják Londonra a V–1-eket. De ezek a bombázások, bármily szörnyűek is, nem módosíthatják a csata kimenetelét.

Ám a derűs stratégiai látóhatárral ellentétben a diplomácia egén csak lassan oszlik a ború. Eden igyekszik eloszlatni a felhőket. Nyilván egyetértésben az angol kormánnyal, személyesen vette kézbe a franciaországi együttműködés problémáját, amellyel ez ideig Churchill foglalkozott. Eden 8-án Duff Cooper és Viénot társaságában nálam vacsorázott, s eszmecserénk folyamán kérlelt, hogy a francia kormány másítsa meg elhatározását, küldje Massiglit Londonba, és írjon alá egy francia–angol egyezményt. „Ha Önök és mi megegyezünk – mondja Eden –, az amerikaiak nem tarthatnak ki külön álláspont mellett. Midőn Ön Washingtonba utazik, én is odamegyek, és Roosevelt kénytelen lesz aláírni azt, amiben mi megegyeztünk." Eden egy Viénotnak címzett levélben is leszögezi kérését. De mi, franciák, nem engedünk. Ismételten közlöm az angolokkal: én nem tárgyalni jöttem Londonba. Az al-

gíri kormány, amelynek véleményét kikértük, egyetért velem. Massigli marad a helyén. Vicinot azt válaszolja Edennek: ha az angol kabinet tárgyalásokba óhajt bocsátkozni a mi 1943. évi memorandumunkról, ő nagyköveti minőségben kész átvenni vagy átadni a kívánt észrevételeket.

Ugyanekkor nem mulasztjuk el hangsúlyozni a nyilvánosság előtt, milyen képtelen helyzetbe kerülnek nemsokára a szövetséges hadak, ha nem állnak szervezett összeköttetésben a francia közhatalommal és köztisztviselőkkel; továbbá fennen hangoztatjuk: értéktelennek nyilvánítjuk azt a pénzt, amelyet a külföldiek hoznak forgalomba országunkban. Június 10-én egy sajtóügynökségnek adott rövid nyilatkozatban pontosan felvázolom a helyzetet. Azonfelül úgy döntöttem, hogy a közigazgatási összekötő tisztek, néhány tudósító kivételével, nem fogják elkísérni az amerikai és angol vezérkart, mert mi nem szándékozunk hozzájárulni a jogbitorláshoz. Nyilvánvaló, hogy az amerikai sajtónak az a része, amely egyébként is támadni szokott, dühödten kikel majd ellenem. Ám a sajtó másik része, s az angol újságok többsége elítéli Roosevelt makacsságát. Ebben a történelmi pillanatban teljes erővel hallatják szavukat azok, akik a nyomtatott vagy a rádión sugárzott sajtóban mindig is tehetségüket latba vetve küzdöttek ügyünkért. Az Egyesült Államokban: Walter Lippmann, Edgar Mowrer, Dorothy Thompson, Jeff Parsons, Eric Hawkins, Helen Kirkpatrick, MacWane, Charles Collingwood, Sonia Tamara stb. Nagy-Britanniában: Harold Nicholson, Harold King, Bourdin, Glarner, Darcy Cillie és még mások kifejezésre juttatják, hogy a komédia már éppen elég sokáig tartott.

Ez a véleménye a Nagy-Britanniába menekült kormányoknak is. A felszabadulást közelinek érzik, és most mindegyikük egyre inkább megszabadul a száműzetés szorongásától. Egytől egyig nyugtalanítja őket az a pökhendiség, amellyel a szövetségesek a helyszínen viselkednek, s amellyel az érdekeltek távollétében akarják intézni Európa sorsát. Midőn beszélgetést folytatok a norvég királlyal, a holland királynővel, a luxemburgi nagyhercegnővel és miniszereikkel, amikor Pierlot-val, Spaakkal, Gutt-tal és belga minisztertársaikkal vacsorázom, amikor látogatást teszek Beneš és Rackiewicz elnököknél és a vizitjüket fogadom, azt észlelem: megelégedéssel tölti el őket, hogy Franciaország szembeszegül Anglia és az Egyesült Államok túlkapásaival. Június 8-a és 20-a közt a csehek, lengyelek, belgák, luxemburgiak, jugoszlávok, norvégok hivatalosan elismerik kormányomat ezen a néven: a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya, annak ellenére, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia erélyes diplomáciai lépésekkel igyekezett ettől visszatartani őket. Egyedül a hollandok helyezkednek várakozó álláspontra, mert azt hiszik, hogy ha ebben a kérdésben engednek Washington óhajának, Indonéziával kapcsolatosan több megértésre számíthatnak. Az európai államoknak ez az ügyszólván egyöntetű állásfoglalása nem marad hatás nélkül az Egyesült Államokra és Nagy-Britanniára. Ám a felhőket végképp annak a kis francia földnek a tanúságtétele oszlatja el, amelyet a harc már felszabadított.

Június 13-án elutazom, hogy megtekintsem a hídfőállást. Már néhány napja

készen állok érte az utazásra, de a szövetségesek nem igyekeztek elősegíteni. Sőt még az előző este is, amikor angol miniszterek társaságában vacsoráztam a külügyminisztériumban (csak a miniszterelnök nem volt jelen), szerencsekívánataikat fejezték ki az alkalomból, hogy sikerült megvetni a lábunkat a francia anyaország területén, de Churchill egy levélben, amelyet az étkezés folyamán adtak át Edennek, utammal kapcsolatban végső ellenvetéseket tett. Ám Eden, miután megkérdezte az asztalnál ülő minisztertársai, többek között Clement Attlee véleményét, közölte velem, az angol kabinet összessége úgy döntött, hogy fenntartja az angol részről eddig hozott intézkedéseket. Így aztán a Patou korvettkapitány parancsnoksága alatt álló bátor *Combattante* torpedóromboló, amely a hadműveletek folyamán éppen most tüntette ki magát, terveink szerint Portsmouth-t érintve, felvesz engem. Viénot, d'Argenlieu, Béthouart, Palewski, Billotte, Coulet, Chevigné, Courcel, Boislambert, Teyssot kíséretében utazom. Június 14-én reggel horgonyt vetünk a francia part közvetlen közelében, és Courseulles és Sainte-Mère-Église községek közelében érünk partot egy velünk egyidejűleg partra szálló kanadai ezreddel.

Montgomery tábornok, a hídfőállásban harcoló szövetséges haderők parancsnoka, egy órája értesült jövetelünkről, és nagyon előzékenyen kocsit és vezetőt bocsát a rendelkezésünkre. A francia összekötő tiszt, Chandon őrnagy, odasiet társaival. Én azonnal Bayeux-be menesztem, François Coulet-t, ott helyben a felszabadított normandiai terület köztársasági biztosává, Chevigné ezredest pedig egyidejűleg a katonai alkörzetek biztosává nevezem ki. Aztán a főhadiszállásra sietek. Montgomery lakókocsijában fogad, dolgozóasztala fölött Rommel fényképe, akit legyőzött El-Alameinnél, de aki iránt éppen ezért fokozott nagyrabecsülést érez. A nagy angol hadvezér óvatosságához és szigorúságához lelkesedés, humor járul. Hadműveletei tervszerűen folynak. Csapatai déli irányban elérték az első célpontot. Az amerikaiaknak most nyugaton Cherbourg-t, az angoloknak pedig keleten Caent kell bevenniök, de ehhez – mondja a tábornok – új egységek és hadianyag-tartalék bevetése szükséges. Fejtegetése meggyőz, hogy parancsnoksága alatt a hadműveletek erőteljesen, de sietség és vakmerő kockázat nélkül fognak végbemenni. Miután bizakodásomat fejeztem ki neki, búcsút veszek tőle, hogy zavartalanul foglalkozhasson ügyeivel, és a saját dolgaim után Bayeux-be megyek.

Coulet már elfoglalta hivatalát. Bourdeau de Fontenay, a köztársaság normandiai biztosa, nem tudott kijutni sem Rouenból, sem az illegalitásból. Addig is, amíg megjelenhet, fontosnak tartom azonnal éreztetni, hogy mindazokon a területeken, ahonnan az ellenség elmenekült, a közhatalmat csakis kormányom gyakorolja. Amikor a város széléhez érkezem, Coulet már vár Dodeman polgármesterrel és a városi tanáccsal.

Gyalog járjuk végig az utcákat. De Gaulle tábornok láttára valósággal meghökken a lakosság, aztán rögtön éljenzésben vagy könnyekben enged fel. A város népe a házakból kitódulva, leírhatatlanul meghatott jelenetek közepette özönlik a nyomomban. A gyermekek körülvesznek. A nők mosolyognak és zokognak. A férfiak kezüket nyújtják felém. Így megyünk, mindany-

nyian együtt, megrendülve és testvériesen, érezve, hogy a sötét szakadékból öröm, büszkeség, a nemzet sorsába vetett reménység tör a magasba. Az alprefektúra szalonjában, ahol egy órája még Pétain arcképe függött a falon, Rochat alprefektus addig is rendelkezésem alá helyezi magát, amíg Raymond Triboulet fel nem váltja. Valamennyi tisztviselő hozzám siet és üdvözöl. Az első látogató, akit fogadok, Picaud őeminenciája, Bayeux és Lisieux püspöke. Miután a város lakói a Place du Châmon-on összegyűltek, odamegyek és beszélek hozzájuk. Maurice Schumann a rádióból jól ismert szavakkal jelent be: „Becsület és haza! Hallgassák meg de Gaulle tábornokot!" Ekkor, négy szörnyű esztendő óta először hallja ez a francia tömeg, hogy egy tábornok a szeme láttára ellenségnek nevezi az ellenséget, s hogy kijelenti: nekünk kötelességünk harcolni ellene, és Franciaország is győzedelmeskedni fog. Vajon nem ez az igazi „nemzeti forradalom"?

A kegyetlenül lerombolt Isigny, ahol még mindig szedik ki a holttesteket a romok alól, romjaival tiszteleg előttem. A bombák csonkította hősök emlékműve előtt szólok a város lakóihoz. A szívünkből áradó hit és remény a füstölgő romok fölé magasodik. Az utolsó stáció Grandcamp halászfalu, ezt is feldúlta a csata. Útközben üdvözlöm a frontra menő vagy onnan érkező szövetséges csapatokat és saját belső haderőnk néhány szakaszát. Egyik-másik hathatósan segédkezett a partraszállásnál. Az éj beálltával visszatérünk Courseulles-be, majd hajóinkra. Több órába telik, míg kihajózhatunk a nyílt tengerre, mert a német repülőgépek és a torpedóvető gyorsnaszádok a sötétség leple alatt támadják az egymás mellett horgonyozó hajókat. Június 15-én reggel visszaérkezem Portsmouth-ba, és kiszállok a *Combattante*-ból. Előző nap, amikor Franciaország partjaihoz értünk, hadiérdem kereszttel tüntettem ki a vitéz hajót, amelyet nem sokkal később elsüllyesztett az ellenség.

Íme bizonyság: az Anyaországban, akárcsak a Birodalomban, a francia nép tanúságot tett róla, kire bízza vezetésének feladatát. Június 15-e délutánján Eden felkeres a Carlton Gardensben. Tud róla, mi történt Bayeux-ben, már a hírügynökségek is jelentették. Eden szerint Roosevelt csak az én Washingtonba érkeztemre vár, hogy álláspontján változtasson. Az angol külügyminiszter ugyan sajnálkozását fejezi ki, amiért a francia kormány nem fogadta el London indítványát, de felajánlja, hogy Viénot-val együtt közös tervezetet dolgoz ki, amelyet személyesen közöl Washingtonnal, és erősen reméli, hogy a franciák, az angolok és az amerikaiak alá is írják. Ezt a megoldást elfogadhatónak vélem, és ezt közlöm is Anthony Edennel. Majd Churchillnek írok levelet, balzsamként a sebre, amelyet saját magán ejtett. Azonnal válaszol is, és fájlalja, hogy a francia–angol együttműködést nem sikerült kedvezőbb alapokra helyezni, hiszen ő jó és rossz napokon egyaránt bebizonyította: őszinte barátja Franciaországnak. Úgy vélte, hogy az én londoni utazásom lehetőséget nyújt a megegyezésre. Most már csak abban reménykedhet, hogy nem ez az utolsó lehetőség. Levelét azonban azzal a reménnyel zárja, hogy küszöbönálló tárgyalásaim Roosevelt elnökkel elősegítik Franciaország és az Egyesült Államok jó kapcsolatainak kialakítását, ami az ő örökségének egy része. Biztosít, hogy ő maga is segítségemre lesz. 16-án este Algírba indulok. Gépem másnap reggel érkezik meg.

Algírban részletesen értesülök az olaszországi szerencsés eseményekről. Éppen amikor Londonba utaztam, a szövetséges offenzíva nagy győzelmet aratott a félszigeten. Fontos szerepe volt benne expedíciós hadtestünknek, amely Gariglianónál áttörte az ellenség megerősített vonalait, és megnyitotta az utat Róma felé. A francia, angol és amerikai csapatok június 5-én hatoltak be a városba. A katonai siker eredményeként Viktor Emánuel király átadta a hatalmat fiának,* Badoglio lemondott, és Bonomi új kormányt alakított Salernóban. Június 27-én Olaszországba utazom, hogy megszemléljem győztes csapatainkat, s ott helyben értékeljem a változások horderejét.

Először rövid tartózkodás Nápolyban, ahol Couve de Murville bemutatja az olasz külügyek új miniszterhelyettesét: Prunas-t, aki a még mindig Salernóban székelő kormány üdvözletét tolmácsolja. Felkérem, közölje Bonomival, hogy Couve de Murville révén közvetlen kapcsolatba kívánok lépni vele; a miniszterelnök később írásban válaszol: ajánlatomat örömmel elfogadja. Majd megtekintem a frontot, és eszmecserét folytatok Juinnal, Wilsonnal, Alexanderrel és Clarkkel. Végül Rómába megyek, és a Farnese palotában szállok meg, hangsúlyozva ezzel, hogy Franciaország a tulajdonát képező épületbe tér vissza.

Június 30-án látogatás a pápánál. A Szentszék, örökös elővigyázatosságának megfelelően, ez ideig teljesen tartózkodó álláspontra helyezkedett a Harcoló Franciaországgal, majd az algíri kormánnyal, Valerio Valeri őeminenciája, aki 1940-ben párizsi nuncius volt, tisztségét Vichyben, a Marsall mellett is megtartotta – Vichyt pedig Léon Bérard képviselte a Vatikánnál. Mi azonban minden lehető utat-módot felhasználtunk, hogy a Szentszékkel megismertessük céljainkat és érzelmeinket, ennek során olykor tevékeny rokonszenvvel is találkoztunk, nevezetesen a kitűnő Tisserant bíboros személyében. Tudtuk, hogy a Szentatya óhajtotta Hitler és rendszerének bukását**, és ezért, amint lehet, kapcsolatba akartunk lépni vele. Június 4-én – Rómában ekkor még folyt a harc – de Panafieu őrnagy és Voizard hadnagy átadták Tisserant bíborosnak a levelet, amelyet de Gaulle tábornok intézett XII. Piushoz. A pápa 15-én válaszolt. Június 30-án, a fogadásra kitűzött napon, elindulok a Vatikánba.

A Vatikánban először az államtitkárt, Maglione kardinálist keresem fel, aki halálos betegen felkelt, hogy velem eszmecserét folytathasson. Miként Róma bölcs magaslatából hosszú évszázadok óta letekint, és figyeli falai tövében az emberek és események áradatát, akként figyeli az egyház, rendü-

* Vagyis: Umberto trónörökösnek.

** XII. Pius (Eugenio Pacelli, 1876–1958) – katolikus egyházfő (uralk. 1939–58). 1929-ben lett bíboros, majd 1930-tól XI. Pius külügyi államtitkáraként tevékenyen szervezi a Vatikán és az uralomra jutott európai fasiszta diktatúrák (Olaszországgal 1929, Hitler Németországával 1933) közötti kiegyezés szerződéseket. Pápává választása után folytatja elődje szocialista- és élesen kommunistaellenes politikáját a *„Rerum Novarum"* és a *„Quadragesimo Anno"* c. enciklikák szellemében. A háború után főleg Nyugat-Európában sokan bírálták a fasiszta koncentrációs táborokban sínylődő és megsemmisített milliók sorsa miatt, melyet passzívan szemlélt. A marxistákat egyházi átokkal sújtotta, de a fasiszta barbárság ellen korántsem lépett fel ilyen határozottan.

letlenül, de részvétteljesen és ráadásul igen tájékozottan, a háború hullámzásait. Maglione bizonyosra veszi a szövetségesek győzelmét, és főként a következmények érdeklik. Franciaországban a vichyi rendszer eltűnésével számol, és kijelenti, hogy engem tekint a francia kormány tényleges fejének. Abban reménykedik, hogy a változás nagy megrázkódtatások nélkül megy majd végbe, kiváltképpen a francia egyházra nézve. Közlöm a bíborossal, hogy a francia kormánynak is ez a szándéka, jóllehet bizonyos francia egyházi körök olyan magatartást tanúsítottak vele szemben, amely a közeljövőben nem könnyítheti meg a dolgokat. Ami a Harmadik Birodalom veresége és a Szovjetek megerősödése után Európa jövőjét illeti, kifejtem: az új egyensúly létrejöttének előfeltétele Franciaország külső és belső felemelkedése. Kérem, hogy mérhetetlen befolyásával a Vatikán legyen ebben segítségünkre.

A Szentatya fogad. A jóindulatú fogadtatás egyszerű szavai mögött megkap elméjének hajlékonysága és ereje. XII. Pius mindenről oly szempontból ítélkezik, amely túlnő az embereken, vállalkozásaikon és háborúskodásaikon. De jól tudja, háborúskodásaikért mekkora árat fizetnek az emberek, és együtt szenved mindenkivel. Érezni, minő súllyal nehezedik rá az a természetfölötti hatalom, amellyel egyedül ő ruháztatott fel a világon, de ezt a terhet fáradhatatlanul és kitartóan hordozza, bizonyos lévén a céljában. Gondolatai, értesülései a világot megrendítő dráma minden lényeges részletére kiterjednek. Kristálytiszta elméjét a következmények foglalkoztatják: a kommunizmus és a nacionalizmus összevegyült ideológiáinak rászabadulása Földünk nagy részére. Ihletettsége feltárja előtte, hogy csakis a hit, a reménység és a keresztény emberszeretet tud diadalmaskodni felettük, akkor is, ha sok helyütt és sokáig el is nyomják őket. Szerinte tehát minden az egyház politikájától, tevékenységétől, szavaitól, valamint irányításának módszereitől függ. A főpásztor czért tekinti ezt olyan területnek, amelyet személyesen magának tart fenn, s ahol kifejti a tekintély, a ráhatás és az ékesszólás Istentől nyert adományait. Jámbor, irgalmas és politikus, e kifejezések legmagasztosabb értelmében; ilyennek látom tiszteletemen át ezt a főpapot és uralkodót.

A bizonytalan jövőjű katolikus népekről beszélgetünk. Franciaországról úgy vélekedik, hogy eleinte saját magának csak önmaga jelenthet veszélyt. XII. Pius úgy látja: Franciaország a megpróbáltatások ellenére alkalmat fog találni fontos szerep betöltésére ebben a világban, ahol annyi emberi érték került kétségbeejtő helyzetbe, de felismeri a veszélyt is, hogy Franciaországon talán ismét elhatalmasodik a géniuszát oly gyakran megbénító széthúzás. A legnagyobb aggodalommal a jelen körülmények között Németországot figyeli, amely sok szempontból különösen kedves neki. „Boldogtalan nép! – ismételgeti. – Mennyit fog szenvedni!" Olaszországban hosszan tartó zavarokkal számol, de ez nem nyugtalanítja túlzottan. Talán arra gondol, hogy a fasizmus összeomlása és a királyság bukása után az erkölcsileg igen erős egyház marad az egyetlen rendet teremtő és egységbe kovácsoló erő; ezzel a lehetőséggel, úgy látszik, szívesen számol. Miközben sejtetni engedi ezt a gondolatot, én azon tűnődöm, amit az imént a szemtanúktól hallottam. Az előző napon, alighogy véget ért a római csata, óriási tömeg tódult a Szent Péter térre, hogy éltesse a pápát, mintha Róma megszabadított uralkodója és

Olaszország mentsvára lenne. De a Szentatyát szorongással tölti el a Szovjet tevékenysége jelenleg Lengyelországban, a jövőben pedig egész Közép-Európában. Beszélgetésünk folyamán felidézi a galíciai eseményeket, ahol úgy véli, a Vörös Hadsereg nyomán máris elkezdődik a katolikus hívek és a papok üldözése. A pápa úgy érzi, hogy ebből kifolyólag a kereszténység nagyon súlyos megpróbáltatásokat fog átélni, és csakis az európai államok: Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Belgium, Portugália szoros, katolikus ihletettségű szövetsége vethet majd gátat a veszélynek. Felismerem, hogy ez XII. Pius nagy terve. A pápa megáld. Távozom.

Amikor távozom, akárcsak érkeztemkor, a rómaiak nagy tömege verődik össze a Vatikán környékén, és rokonszenvtüntetéssel üdvözöl. Látogatást teszek a Francia Szent Lajos-templomban, ahol Bouquin püspök fogad, majd a Medici villában – ahol hamarosan ismét virulni fognak a francia művészet reménységei – kolóniánkat fogadom. 1940 óta – érthető okból – szinte csupán szerzetes tagjai vannak. Valamennyien megjelentek. Tisserant bíboros bemutatja őket. Bármilyen viszályok dúltak is hajdan, most mindannyiunkat egyazon öröm tölt el. A győzelem büszkesége egységbe fogja a lelkeket, amelyeket a balsors és a bánat olykor eltávolított egymástól.

A francia egység bizonyítékai most már napnál világosabbak, semhogy le lehetne tagadni ezt a csillagot az égről. Ezt az Egyesült Államok elnöke is hajlandó végre elismerni. Unszol, hogy látogassam meg Washingtonban, hogy pálfordulása látványos esemény kapcsán menjen végbe. Londoni tartózkodásom idején Fénard tengernagy ismét megjelent a színen. Roosevelt megbízta, tudassa velem azokat az időpontokat, amelyeket az elnök alkalmasnak vél. Június 10-én Bedell Smith tábornok, Eisenhower vezérkari főnöke, az akkor éppen a normandiai hídfőálláson tartózkodó főparancsnok és az átmenetileg Londonban tartózkodó Marshall tábornok megbízásából felkeresett a Carlton Gardensben. Bedell Smith a szó szoros értelmében könyörgött, fogadjam el az elnök meghívását, mert a katonai parancsnokságnak sürgősen tudnia kell, mihez tartsa magát Franciaországban a közigazgatási együttműködés kérdésében. Algírban Seldon Chapin, aki Wilson nagykövetet helyettesíti, ugyanilyen sürgetően lép fel. Végre megtudom, hogy a szövetségesek offenzívája augusztusban indul meg francia területen. Ha lehetséges valamilyen gyakorlati megegyezésre jutni, nincs vesztegetni való idő.

Miután a kormány alaposan fontolóra vette a kérdést, döntök: utazom Washingtonba. De hogy kifejezésre juttassam – akárcsak a londoni utazásom alkalmával – nincs semmi kérnivalóm, és nem fogok alkudozni, egyetlen miniszterem se kísér el. De Gaulle tábornok és Roosevelt elnök eszmecseréi kizárólag az országukat érintő egyetemes problémákra vonatkozó kölcsönös tájékoztatásból fognak állni. Azonfelül jelenlétem az Egyesült Államokban, a háborúnak ebben a döntő szakaszában, egyszersmind Franciaország tiszteletadása az Egyesült Államok háborús erőfeszítésének, és bizonyítéka lesz a két nép mindig is eleven barátságának. Ha a Fehér Házban folytatott beszélgetések nyomán az amerikai kormány a francia kormánnyal tárgyalást óhajt kezdeni a szövetséges hadseregek és a mi közigazgatásunk közötti kapcsolatról, azt az angol kormányhoz hasonlóan a szokásos diplomáciai úton bo-

nyolíthatjuk le. A State Department és Hoppenot nagykövetünk ezen az alapon állítja össze amerikai tartózkodásom egész programját. Washingtonban minden tekintetben az Egyesült Államok elnökének és kormányának vendége leszek, ez elegendő cáfolata lesz azoknak a híreszteléseknek és cikkeknek, melyek szerint én nem meghívottként, hanem kérelmezőként érkezem Amerikába. Kanada is óhajtja látogatásomat, és én készségesen megbízom ottawai képviselőnket, Gabriel Bonneau-t, beszélje meg Mackenzie King kormányával tartózkodásom részleteit a hősi és nekünk oly kedves országban.

A repülőgépen, amelyet az Egyesült Államok elnöke szíveskedett rendelkezésemre bocsátani, Chapin kíséretében július 6-án délután érkezem Washingtonba; Béthouart, Palewski, Rancourt, Paris, Baubé és Teyssot van velem. A Fehér Ház küszöbén Franklin Roosevelt csupa mosollyal és szívélyességgel fogad. Oldalán Cordell Hull. Tea után az elnök és én hosszasan beszélgetünk négyszemközt. Ez másnap és harmadnap is megismétlődik. Szállásom a Blair House-ban, ebben a régi és érdekes épületben van, amelyet az amerikai kormány vendégeinek tart fenn. Ünnepélyes, de nagyon szívélyes ebéd a Fehér Házban, két vacsora, az egyiket a külügyminiszter, a másikat a hadügyminiszter adja, egy fogadás, amelyet én adok ideiglenes nagykövetségünkön (azért ideiglenes, mert a régi és a jövendő nagykövetségünk helyiségei még zárva vannak előttünk) – megannyi alkalom, hogy beszélgetéseket folytassak az elnöknek segédkező politikai és katonai vezetőkkel.

Ezek: Cordell Hull, aki igen alaposan és lelki emelkedettséggel végzi nehéz munkáját, jóllehet némileg feszélyezhetik hézagos ismeretei az Amerikán kívül eső kérdésekről és Roosevelt beavatkozásai az ő saját hatáskörébe; Patterson és Forrestal, akik a mammutvállalatok tulajdonosainak mentalitásával minisztériumaikat – egyiké a had- és légyügy, a másiké a tengerészet - három esztendő alatt szédítő méretekre fejlesztették, és az amerikai erőforrások, valamint szellemi kapacitások legjavát állították szolgálatukba; Morgenthau pénzügyminiszter, ügyünk igaz barátja, aki aggodalmas lelkiismeretességgel vezeti a kimeríthetetlen kincstár ügyeit; a szervezésben merész, a beszélgetésben tartózkodó Marshall tábornok, aki világméretű erőkifejtést és stratégiát valósít meg; a heves és élénk képzelőtehetségű King admirális, aki nem titkolja büszkeségét, hogy az óceánok feletti uralom az Egyesült Államok kezébe ment át; Arnold tábornok, aki módszerességével gyorsan tervezett, gyártott és kipróbált gépekből, és sebtében toborzott, kiképzett, tűzvonalba vetett pilótákból szédületes méretű hadsereget, az Egyesült Államok légiflottáját teremtette meg; Leahy tengernagy, akit meghökkentettek a konformizmusára rácáfoló események, és álmélkodik, amiért engem itt lát, de beletörődik; Connally és Sol Bloom, a képviselőház, illetve a szenátus külügyi bizottságának elnökei, akik kínosan igyekeznek jólértesültek lenni. Ez a vezérkar összeforrott együttest alkot, tagjainak saját arculata Roosevelt szikrázó egyénisége miatt nem kerül előtérbe, de bizonyára kiválóan ellátja feladatait.

Washingtoni tartózkodásom folyamán nem mulasztottam el tisztelegni az Ismeretlen Katona sírjánál a megható Arlington parkban. Felkerestem Per-

shing tábornokot*, aki békés belenyugvással búcsúzik az életétől a katonakórházban. Ellátogatok Mount Vernonba is, hogy kegyelettel adózzam Washington emlékének. Blair House-ban számos személyiséget fogadok, közülük elsősorban Henry Wallace alelnököt említem, aki a társadalmi igazságosságról szőtt ábrándjaiban azt akarja, hogy a győzelmet a *common man*ért** vívják ki, és a Washingtonban időző Padilla mexikói külügyminisztert. Külképviseletünk székházában találkozom a Henri Hoppenot köré csoportosult francia diplomáciai testülettel, majd Saint-Didier tábornok, Fénard tengernagy és Luguet ezredes mutatja be tisztjeinket. Mielőtt elutaznék Washingtonból, sajtókonferenciát tartok, és a meghallgatásomra és kikérdezésemre összegyűlt újságírók közül igyekszem minél többet beszélgetni. Az Egyesült Államok fővárosában eltöltött öt nap alatt csodálattal figyelem a bizakodás hatalmas áradatát, amely magával ragadja az amerikai elitet, és megállapíthatom; az optimizmus jól illik ahhoz, akinek megvan hozzá mindene.

Roosevelt elnök nem kételkedhet benne, mert neki aztán van mindene. Beszélgetéseink során minden kényes kérdés érintésétől óvakodik, de felvázolja azokat a politikai célokat, amelyeket a győzelem révén el akar érni. Elképzeléseit lenyűgözően nagyvonalúnak látom, de egyszersmind nyugtalanítónak is Európa és Franciaország számára. Igaz, az elnök szerint az Egyesült Államok elszigetelődési politikája súlyos, de immár letűnt tévedés. Ám, egyik végletből a másikba csapva át, Roosevelt nemzetközi jogrendszerré akarja tenni az állandó beavatkozást. Elgondolása szerint egy négytagú igazgatósági tanács: az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Kína és Nagy-Britannia intézné a világ dolgait. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének fóruma kölcsönözne demokratikus látszatot a „négy nagy" uralmának. Ám ha nem akarjuk a Föld úgyszólván teljes egészét *kiszolgáltatni a másik három nagyhatalomnak*, ez, Roosevelt szerint, megkívánja amerikai támaszpontok létesítését a világ minden táján, egyesekét francia területen is.

Roosevelt ily módon akarja a Szovjetuniót bevonni egy olyan együttesbe, amely fékezheti ambícióit, és amely egyúttal az Egyesült Államok vásárlóinak a gyülekezete lenne. Tisztában van vele, hogy a „négyek" csoportjából Csang Kaj-seknek létszükséglet az ő támogatása, Nagy-Britanniának pedig, ha nem akarja elveszteni dominiumait, meg kell hajolnia akarata előtt. Ami pedig a közép- és kis államokat illeti, a segélyek révén módjában lesz hatni reájuk. Végül pedig a népek önrendelkezési joga, a gazdasági segély, amelyet Washington felajánlott, az amerikai támaszpontok ténye új államokat teremt Afrikában, Ázsiában, Ausztrál-Ázsiában, és ezek növelni fogják az Egyesült

* Pershing, John, Joseph (1860–1948) – Elzászi származású amerikai tábornok, aki az USA–spanyol háborúk során irtóhadjáratot vezetett Arizona, New Mexico, Dakota indiánjai ellen. Kiűzte a spanyolokat Kubából (1898). 1900–1904 között leverte a Fülöp-szigeteki filippino felkelést. Részt vett az orosz–japán háborúban (1905). 1915-ben Mexikó ellen vezetett hadat. 1917-ben, mint a német–francia fronton bevetett amerikai csapatok főparancsnoka, Foch marsall hadseregével közösen foglalta vissza Sedant. Emlékiratai 1930-ban jelentek meg. De Gaulle az I. világháború alatti francia–USA kapcsolatokra utaló tüntetésként látogatta meg Pershinget, mintegy így idézve Roosevelt és Eisenhower emlékezetébe a múltat.
** Kisember, az amerikai átlagember.

Államok lekötelezettjeinek számát. Ebben a perspektívában a sajátos európai kérdések, így Németország, a Visztula és a Duna menti meg a Balkán-országok sorsa, Olaszország jövője Roosevelt számára mellékesnek látszanak. Bizonyára nem fogja feláldozni a grandiózus méretű tervet, amelynek megvalósításáról ábrándozik, hogy ezeket a kérdéseket szerencsés formában meg oldja.

Hallgatom a terveit fejtegető Rooseveltet. Mennyire emberi ez a vonás! A hatalomvágyat idealizmusba csomagolja. Az elnök egyébként nem professzor módjára fekteti le elveit, nem is a szenvedélyeknek és érdekeknek hízelgő politikus módján. Olyannyira könnyed vonásokkal vázolja fel, hogy nehéz határozott ellenvetéseket tenni ennek a csábító erejű művésznek. Ám mégis azt válaszolom: nézetem szerint terve veszélyezteti a Nyugatot. Ha másodrangúnak tartja Nyugat-Európát, vajon nem gyöngíti-e azt az ügyet, amelyet szolgálni akar: a civilizációt? A Szovjetet a csatlakozásáért vajon nem kell-e majd a lengyelek, a baltiak, a Duna menti és a Balkán-országok rovására olyan előnyökhöz juttatni, amelyek az európai egyensúlyt fenyegetik? Mi biztosít bennünket, hogy Kína, kilábolva a megpróbáltatásokból, amelyek közepette nacionalizmusa kovácsolódik, ugyanaz marad-e, ami most? Ha igaz – egyébként én magam is így vélem, s ezt állítom –, hogy a gyarmatosító hatalmaknak le kell mondaniok a fennhatóságuk alatt levő népek közvetlen kormányzásáról, és társulási rendszert kell kialakítani velük, akkor az is igaz, hogy ez a felszabadítás ellenükre sem történhet, mert ez a szervezetlen tömegekből az egész világra veszélyes idegengyűlöletet és anarchiát váltana ki.

„A Nyugatot kell talpra állítani – mondtam Roosevelt elnöknek. – Ha újra magára talál, a világ többi része, akár jószántából, akár kényszerűségből, példaképnek fogja tekinteni. Ha lehanyatlik, a barbárság végezetül mindent elsöpör. Nos, Nyugat-Európa, a belvillongások ellenére, alapvetően fontos a nyugati világ számára. A nagymúltú népek értékét, erejét, hatalmát semmi nem helyettesítheti. S ez mindenekelőtt Franciaországra áll, amely Európa valamennyi nagy nemzete közt egyedül volt az Önök szövetségese a múltban, az a jelenben s az lesz a jövőben is. Tudom, hogy anyagi téren segíteni szándékoznak, s ez értékes lesz neki. De hazámnak politikai téren kell visszaszereznie életerejét, önbizalmát, következésképpen szerepét. De hogyan teheti meg ezt, ha távol tartják a világ sorsát eldöntő nagy elhatározásoktól, ha elveszti afrikai és ázsiai területeit, szóval ha a háború utáni rendezésből végeredményben a legyőzöttek lelkiállapotában kerül ki?"

Roosevelt hatalmas intellektusa nem zárkózik el e megfontolások elől. Egyébként Franciaország iránt, vagy legalábbis ama kép iránt, amelyet hajdan alkotott róla, igaz vonzalmat érez. De éppen ez a hajlandóság az oka, hogy lelke mélyén csalódással és ingerültséggel tölti el katasztrófánk, s azok a középszerű reagálások, amelyeket balsorsunk sok franciából, nevezetesen az ismeretségi köréhez tartozó franciákból kiváltott. Ezt keresetlenül meg is mondja. Ami a jövőt illeti, nagyon bizonytalannak tartja rendszerünk megújhodását, és keserűen fejti ki, milyen érzelmek töltötték el háború előtt politikánk tehetetlensége láttán. „Én magam, az Egyesült Államok elnöke, olykor képtelen voltam felidézni egyik-másik epizódszerű francia kormányfő nevét.

Most Ön itt tartózkodik, és tapasztalhatja, milyen előzékenységgel fogadja hazám. De vajon a posztján lesz-e Ön a tragédia végén?"

Könnyű lenne, de hiábavaló volna figyelmeztetni Rooseveltet, hogy az Egyesült Államok szándékos elszigetelődése mennyire hozzájárult az első világháború utáni elernyedésünkhöz, majd vereségünkhöz a második elején. S ugyancsak könnyű, de hiábavaló lenne emlékezetébe idézni, hogy a de Gaulle tábornokkal és a Harcoló Franciaországgal szemben tanúsított magatartása milyen mértékben segítette elő a francia vezető réteg nagy részének csatlakozását a kivárás politikájához, és ez már eleve kedvezett annak, hogy a francia nemzet rákanyarodjon egy olyan útra, amelyet Roosevelt teljes joggal ítélhet el. Szavai végleg meggyőznek róla, hogy az államok közti ügyekben a logika és az érzelem a hatalom realitásához képest csekély súllyal esik a latba; csak az a fontos, amit elveszünk és amit meg bírunk tartani; Franciaország pedig, ha vissza akarja szerezni megillető helyét, csakis önmagára számíthat. Ezt ki is jelentem az elnöknek. Ő mosolyog, s ezt a végkövetkeztetést vonja le: „Megtesszük, ami tőlünk telik. Az viszont igaz, hogy Franciaország szolgálatában senki sem helyettesítheti a francia népet."

Eszmecseréink Roosevelt dolgozószobájában véget érnek. Asztalán egy csomó meghökkentő apróság volt: emléktárgyak, jelvények, szerencsét hozó fétisek. Távozom. Az elnök, akit kerekes székben tolnak, néhány lépésig elkísér. A folyosón az egyik ajtó nyitva. „Itt az uszodám. Itt szoktam úszni" – mutatja, mintha csak nyomorékságával kérkedne. Mielőtt elutaznék Washingtonból, megajándékozom egy kis tengeralattjáróval; a csodálatra méltó szerkezetet a bizertai hajógyár munkásai készítették. Nagyon kedvesen köszöni meg, s elküldi fényképét: „Barátomnak, de Gaulle tábornoknak."

Később azonban valaki – a nevét titokban tartotta – küldött egy levél fénymásolatot, eredetijét Roosevelt elutazásom után egy héttel írta Joseph Clark Baldwin kongresszusi tagnak. Az elnök levelében egy francia hajózási vállalattal, az Általános Atlanti-óceáni Társasággal kapcsolatos jelentéktelen amerikai tárgyalásokra célozva értesíti a címzettet, vigyázzon, nehogy én tudomást szerezzek róla, mert ellenkező esetben bizonyára kirúgom a vállalat igazgatóját. Levelében egyébként Roosevelt arról is szót ejt, hogyan értékelt engem és beszélgetéseinket: „De Gaulle és én úgy nagyjából megvizsgáltuk az időszerű kérdéseket. Franciaország jövőjéről, gyarmatairól, a világ békéjéről stb. azonban elmélyülten beszélgettünk. Amikor a jövőről, Franciaország problémáinak világméretekben való vizsgálatáról van szó, egészen jól »kezelhető«. Aggályosan érzékeny azonban mindenben, ami Franciaország becsületét érinti. De úgy gondolom, hogy alapvetően önző." Sose fogom megtudni, mit értett ezen Franklin Roosevelt: a Franciaországgal kapcsolatos ügyekben Charles de Gaulle vajon Franciaországért, vagy a saját javáért volt-e önző.

Július 10-én igen rövid New York-i tartózkodás. Megállapodtunk, hogy csak nagyon ritkán mutatkozom a nyilvánosság előtt, nehogy alkalmat adjak a rokonszenvtüntetésekre, amelyek három hónappal az elnökválasztás előtt olyan látszatot kelthetnének, mintha szántszándékkal az elnök korábbi politikája ellen irányulnának. A helyzet annál is inkább kényes volt, mert De-

wey New York állam kormányzója, Roosevelt vetélytársa. Fiorello La Guardia polgármester, akiben csak úgy buzog a baráti érzés, nagy pompával fogad a városházán, ahol hatalmas tömeg verődik össze. Utána végigvisz a városon. La Fayette szobrára Lotharingiai Keresztet helyezek el. A Rockefeller Centerben ellátogatok főkonzulátusunkra, melyet Guérin de Beaumont vezet. Majd a „France for ever" székházába megyek; ez az egyesület olyan franciákból és amerikaiakból áll, akik támogatták harcunkat. A székházban Henri Torrès fejezi ki mindannyiunk érzelmeit. A New York-i francia kolónia, amelyhez különböző vidékekről érkezett küldöttségek csatlakoztak, a Waldorf-Astoriában gyűlt össze. Ellátogatok oda. A jelenlevő franciák közt sokan mindeddig tartózkodó álláspontot képviseltek de Gaulle tábornokkal szemben. Egyesek nem fukarkodtak bírálataikkal, sőt sértegetéseikkel sem. Ám ezen az estén a lelkesen meleg fogadtatás, amelyben részesítenek, már nem vall nézetkülönbségekre. Ez azt bizonyítja, hogy abban a nagy politikai vitában, amelynek célpontja Franciaország volt – semmi kétség – felülkerekedünk.

Számolnak ezzel Kanadában is, ahol mindent úgy rendeztek el, hogy bizonyságot szolgáltassanak erről. Először Quebec városába látogatok, ahol szinte eláraszt a francia büszkeség hulláma, ám hamarosan fölébe tornyosul a vigasztalhatatlan fájdalomé; mindkettő a régi, történelmi időkből ered. Következő stációnk Ottawa, ahol Vanier tábornok nagykövet társaságában Mackenzie King miniszterelnök vár a repülőtéren. Örömmel látom viszont ezt az egyszerűségében oly nemes és erős férfit, a kormányfőt, aki az első perctől kezdve minden tekintélyét és tapasztalatát a szabadság szolgálatába állította. Kanada követte őt, s az ország érdeme annál is nagyobb, mert két, egymás mellett élő, de nem összevegyült nép lakja. Konfliktusunk az ő szemükben távoli, és nem érinti őket közvetlenül.

Kormánya ösztönzésére ez az ország hatalmas erőfeszítéssel vesz részt a háborúban. Nagy csapatokkal, a brit tengeri flottában harcoló hajókkal, a Royal Air Force kebelében küzdő repülő századokkal Kanada jelentős létszámú és értékes haderőt szolgáltat. Fegyvergyártása fontos hozzájárulás a szövetségesek arzenáljához. Laboratóriumai és üzemei is részt vesznek azokban a kutatásokban és műveletekben, amelyek nemsokára létrehozzák az első atombombákat. Pierre Auger, Jules Guéron és Bertrand Goldschmidt francia tudósok, akik felhatalmazásommal részt vesznek a szövetséges tudóscsoportoknak ebben az apokaliptikus munkájában, titokban tájékoztattak a kísérletek közeljövőbeli eredményességéről. Ám ellentétben az első világháború idején történtekkel, Kanada erőfeszítése ezúttal nemzeti jelleget ölt. Ez valamiféle emelkedést jelent az állam és a nép számára, s elégedettséggel tölti el a minisztereket, a képviselőket, a közhivatalnokokat és az ország polgárait. Ezt fejtegeti nekem Mackenzie King, s ezt ismételi el főmunkatársa, Louis Saint-Laurent, miközben nyomatékosan arról biztosít, hogy Kanadának erejéhez mérten szándékában áll segíteni Franciaország újjáépítését.

Látogatásom alatt Athlone gróf, Kanada főkormányzójának és hitvesének, VI. György nagynénjének, Alice hercegnőnek a vendége vagyok. Felejthetetlen vendégszeretettel fogadnak, és számos személyiséget hívnak meg, hogy

bemutassák őket nekem. Az idő alig elegendő a hivatalos megbeszélésekre, a kihallgatásokra, amelyeken a jelentkezőket fogadom, a megrendítő ünnepségre a hősi halottak emlékművénél Ottawában, a város közelében levő francia repülőkiképző-tábor megtekintésére, a vacsorára, amelyet a kanadai kormány ad tiszteletemre, egy sajtókonferenciára, a beszédre – legalább egy beszéd mindig kötelező, nemde? –, amelyet Saint-Laurent felszólalására válaszként a parlamentben mondok el a főkormányzó, a miniszterek, a magas rangú tisztviselők és a diplomáciai testület jelenlétében. Arról szólok, hogy a jövendő béke érdekében milyennek kell lennie a nemzetközi együttműködésnek, különös tekintettel a nyugati világra, és kiemelem, hogy miként akarja kivenni belőle a részét hazám. Végkövetkeztetésként kijelentem: „Franciaország meggyőződése, hogy vele egyetértésben, az oldalán találja mindazokat a népeket, amelyek jól ismerik őt; Kanada bizonyára az elsők között áll melléje."

Július 12-én Montréalba érkezem, s a város megindító lelkesedéssel ünnepel. Részt veszek a városházán rendezett fogadáson, és tisztelgek a két emlékmű előtt (az egyik a kanadai, a másik a francia hősi halottaké), majd a Dominion téren és a szomszédos sugárutakon összegyűlt óriási tömeghez beszélek. Adhémar Raynault polgármester így kiált honfitársaihoz: „Mutassuk meg de Gaulle tábornoknak, hogy Montréal a világ második legnagyobb francia városa!" A szívekből jövő, a szájakból kitörő dübörgő éljenzést szavakkal leírni lehetetlen. Este repülőgépre szállunk. Július 13-án Algírban vagyunk.

Itt az Egyesült Államok előző nap nyilvánosságra hozott nyilatkozata vár. „Az Egyesült Államok elismeri, hogy a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság jogosult Franciaország közigazgatásának ellátására." A State Department azon nyomban tárgyalásokba kezd Hoppenot-val és Alphand-nal abból a célból, hogy a felszabadult területek közigazgatásával létrejöjjön az együttműködés. Eden és Viénot a maga részéről már megegyezett egy kielégítő szövegben. Augusztus elején Algír, Washington és London megállapodott a közös szövegben. Amit elfogadtak, meglepő módon hasonlít ahhoz, amit az előző évben mi ajánlottunk. Az okmányban a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormánya elnevezés szerepel. Washington és London határozottan elismeri, hogy egyedül az Ideiglenes Kormány gyakorolja a közhatalmat, s egyedül ő rendeli ki a szövetséges haderők mellé a kapcsolat fenntartásához szükséges szerveket; egyedül ő bocsáthatja a katonai parancsnokság rendelkezésére a kért szolgáltatásokat; egyedül ő bocsáthat ki pénzt Franciaországban, és dollár és font ellenében ő szállítja mindazt, amire szüksége van a területén levő amerikai és brit csapatoknak.

És most hadd bontakozzék ki a nagy franciaországi csata! Nyomuljanak a mi hadainkkal vállvetve a szövetségesek seregei, az ellenállás támogatásával, Normandiából Párizs felé, és ugyanekkor a Rhône völgyén át! Szabaduljon fel az Északi- és a Földközi-tenger között, az Atlanti-óceántól a Rajnáig az ellenséges megszállás alól a nemzet, amelynek tizenöt évszázad óta semmiféle vihar, még ez az iszonyatos sem tudta megsemmisíteni önállóságát, nem tudta elrabolni végső fegyvereit. Mi pedig visszaadjuk Franciaországnak függetlenségét, birodalmát és kardját.

Harc

Milyen rövid Franciaország kardja abban a történelmi pillanatban, amikor a szövetségesek Európa megrohamozására indulnak! Hazánk ilyen sorsdöntő alkalomkor még soha nem kényszerült viszonylag ilyen korlátozott számú haderőre támaszkodni. A felszabadulásért küzdőket fájdalom emészti, ha felidézik hajdani erejét. De hadseregének minősége soha nem volt jobb. Ez a megújhodás annál inkább figyelemre méltó, mert a megadás mélyéből született.

A katonai hatalom tizennégy évszázad óta Franciaország második énje volt. Jóllehet országunk számtalanszor elhanyagolta a saját védelmét, félreismerte katonáit és csatákat vesztett, mégis olyan nemzetként szerepelt mindenkor, amelytől a legkiválóbb haditettek telnek ki. A jelenkor viszontagságai sem cáfolták meg ezt a szabályt. Bármennyire elgyengültünk is a napóleoni hősi eposz után, bármennyire kegyetlenül sújtott is bennünket az 1870-es vereség, megőriztük az erős nép lelki alkatát és képességét. Az 1918-as győzelem kovácsa voltunk, s mi vezettük győzelemre a többieket. Magától értetődőnek tartottuk, hogy a mi hadseregünk áll a világ minden hadseregének az élén, hogy a mi hajóhadunk a legjobbak egyike, hogy a mi légierőnk az elsők közt van, s hogy a mi tábornokaink a legtehetségesebbek.

Éppen ezért az összeomlás 1940 júniusában, s utána a harcról való lemondás nagyon sok ember szemében iszonyatosnak és helyrehozhatatlannak látszott. A kép, amelyet a franciák a kezdetektől fogva önmagukról alkottak, és a világ róluk alkotott történelmi véleménye hirtelen megsemmisült. Semmi esélye sem volt, hogy Franciaország önmaga és mások előtt visszaszerezhesse elvesztett méltóságát, ha nem köszörüli ki a fegyverein esett csorbát. De mi sem segítette inkább egysége újjáteremtésében és tekintélye visszaszerzésében, mint az az ámulatba ejtő tény, hogy az úgy-ahogy összefogott gyarmatbirodalmában és a leigázott anyaországban elegendő hitre és vitézségre talált, s olyan haderőt teremtett, amely szavamra! igen derekasan harcol. Sedan és Dunkerque, a rethondes-i és a turini* kapituláció, Vichy belenyugvása a katonai vereségbe, az állam szolgasorba süllyedése után bámulatos fordulat volt,

* Rethondes-ban a németek, majd ezt követően Turinban (Torino) az olaszok előtt kapitulált Pétain kormánya.

hogy haderőnk fontos és ragyogó részt vállalt a győzelem kivívásában, holott az ellenség egész hazánkat megszállva tartotta, a kezei között kétmillió francia fogoly volt, a „törvényes" kormány pedig továbbra is büntetéssel sújtotta a felszabadulásért harcolókat.

Afrikában elegendő mozgósítható férfi állt rendelkezésre, hogy kiteljen belőlük egy hadsereg létszáma. Ám a keret mégis szűk volt. Bár Algéria, Marokkó, Tunézia, Fekete-Afrika, Madagaszkár őslakosságából tetszés szerint lehetett katonát toborozni, de csekély volt azoknak a tényleges és tartalékos katonáknak a száma, akik alkalmasak voltak tiszteskent vagy szakszolgálatosként küzdeni. Lényegében csakis a francia eredetű lakosság köréből kerültek ki ezek a nagy, modern egységek kialakításához elengedhetetlenül szükséges káderek. Igen ám, de a francia eredetű lakosság száma mindössze 1 200 000. Igaz, hogy az 1918-as évjáratig minden korosztályt behívtunk, és így 116 000 embert kaptunk, ez a szám annál is jelentősebb, mert a közigazgatás, a gazdasági élet, a közrend a képzett egyének meglehetősen nagy részét lekötötte, a mozgósíthatók közül pedig 1940 óta sokan német fogságban sínylődtek. Igaz, hogy a Szabad Franciaország 15 000 fiatal francia férfit hozott, Korzika pedig 13 000 katonát adott, hogy 12 000 ifjú megszökött az anyaországból, és Spanyolországon át csatlakozott hozzánk, hogy 6000 asszony és lány belépett a segédszolgálatba. Igaz, hogy a behívottak sietve jelentkeztek csapataiknál. Ám mindennek ellenére a tisztesek és a szakemberek létszámában hiányok mutatkoztak.

Hozzá kell fűznöm, hogy az amerikaiak, akik fegyverrel és felszereléssel láttak el bennünket, szállításaikat szervezeti rendszerük átvételének a feltételéhez kötötték. Az ő rendszerük állomány szempontjából bőséges javadalmazást irányzott elő a segédszolgálatok, valamint a veszteségek pótlására alakult különféle, könnyen mozgó csapatok számára. Felfogásuk szerint a harcoló egységek létének és tevékenységének a dúsan ellátott mögöttes alakulatokra kell támaszkodnia. A francia hadosztályokat csak akkor voltak hajlandók felfegyverezni, ha már meggyőződtek az utánpótlási alakulatok nagy létszámú és kellő minőségű összetételéről. Ezzel szemben a mi afrikai csapataink, amelyek megszokták, hogy szűkös körülmények közt éljenek, pazarlásnak tartották oly sok embert lekötni a gépállománynál, raktáraknál, szállító osztagoknál és a műhelyeknél. Gyakori és időnként kínos viták keletkeztek ebből a szövetséges vezérkar és a mi vezérkarunk közt, ráadásul pedig a franciákat elkeserítette, hogy kiváló ezredeket fel kellett oszlatni, és segédalakulatokat felállítani belőlük.

Elsősorban Giraud tábornok törődött bele nehezen ebbe az állapotba. Minthogy az anfai konferencián a saját fülével hallotta Roosevelt ígéretét, miszerint az Egyesült Államok annyi csapat ellátmányát biztosítja, amennyit fel bírunk állítani, azt remélte, hogy 14 francia hadosztályt szerelhet fel csekély számú karbantartó és kisegítő egységekkel. Ám elkeseredve és méltatlankodva kellett tapasztalnia, hogy a külföldi ellenőrök, mielőtt a várt hadianyagot kiosztanák, teljes létszámú kiszolgáló alakulatok létesítését, következésképpen a harcoló csapatok csökkentését követelik. Ráadásul a felségjogból eredően egy minimális haderőt afrikai területeinken is fenn kellett tar-

tanunk. Végül két dandárt arra tartogattunk, hogy Indokínába visszük őket, amint alkalom kínálkozik rá. A felségjog eme haderői és ezek az ezredek francia fegyverekkel voltak ellátva, tehát nem függtek az amerikai kvótától. De kádereket kötöttek le, ami csökkentette tűzvonalba küldendő seregeink növelésének a lehetőségeit.

Ami engem illet, noha átéreztem, milyen kínos volt az amerikaiak követelése, amivel a hadianyag kölcsönzését saját szervezeti rendszerünk bevezetéséhez kötötték, mégis úgy vélekedtem, hogy a közelgő európai hadjárat valóban kiterjedt segédszolgálatokat igényel. Egyébként a fegyverszállítási ügyben sietve véget szerettem volna vetni az esetlegességeknek, amelyek hátráltatták felzárkózásunkat. Midőn a kormány egyedüli feje lettem, rendeztem is ezt az ügyet. Az 1944. január 7-én kelt rendeletem a tényleges haderőlétszámot, a franciaországi csatára fenntartott szárazföldi erőket – a szervezés megváltoztathatatlan adottságai alapján, és azoknak a feltételeknek a mérlegelésével, amelyek közt a szövetségesek fegyvert és fölszerelést szállítanának nekünk – a következőképpen állapította meg: 1 hadseregparancsnokság, 3 hadtestparancsnokság, 6 gyalogoshadosztály, 4 páncéloshadosztály a szükséges segédszolgálatokkal és tartalékokkal. Ám előreláthető volt, hogy az előirányzott keretből egy gyalogos és egy páncéloshadosztályt a meghatározott időpontig nem tudunk teljesen felállítani. Pótlásukra 3 marokkói lovas tabort, 2 ejtőernyős ezredet és rohamkülönítményeket fogunk nagy egységeinkhez csatolni. A hadsereg vezérkara – főnöke Leyer tábornok – szinte elképzelhetetlen erőfeszítéseket tett, hogy a hiányosságok és zökkenők ellenére megteremtse azt a példás katonai gépezetet, amelyet Franciaország bevetett Olaszországban, majd felsorakoztatott az anyaországban, s végül rázúdított Ausztriára és Németországra.

Tengerészetünk is csupa tettvágy volt. Teljesen lekötötte éltető eleme és szenvedélye, a technika, amely nem engedte, hogy a közelmúlt megpróbáltatásain kérődzék, és újjáalakulva tevékenyen részt vett a tengeri hadműveletekben. Az 1943 júniusában vezérkari főnökké kinevezett Lemonnier tengernagy a szerénység meze alatt kiváló képességgel és szívós akarattal végezte az újjászervezés munkáját. 1943. október 14-én a Nemzetvédelmi Bizottság elfogadta Lemonnier fegyverkezési tervezetét. Az előirányzat szerint flottánk a jövő tavasszal harcba küldhette a következő egységeket: 2 páncélos csatahajót: *Richelieu* és *Lorraine;* 9 cirkálót: *Gloire, Georges Leygues, Montcalm, Émile Bertin, Jeanne d'Arc, Duguay-Trouin, Duquesne, Suffren, Tourville;* 4 könnyű cirkálót: *Fantasque, Malin, Terrible, Triomphant;* 3 segédcirkálót: *Cap des Palmes, Quercy, Barfleur;* 2 repülőgép-anyahajót: *Béarn* és *Dixmude;* 14 torpedórombolót, 18 tengeralattjárót, 80 kisebb hajót, mégpedig torpedónaszádokat, tartály- és üldözőhajókat, gyorsnaszádokat és kotróhajókat.

Lemonnier tengernagy terve a hajók túlnyomó részére felszerelésük korszerűsítését és általános felújítást irányzott elő; ezeket a munkálatokat a félig lerombolt bizertai, a korlátozott lehetőségű casablancai és a még embrionális állapotban levő dakari arzenál nem volt képes teljesen elvégezni, ám a szövetségesek brooklyni és bermudai támaszpontjai voltak oly szívesek elvállalni.

A program tehát teljes mértékben meg fog valósulni. Sőt az előirányzott hajókhoz még csatlakozni fog a *Tigre* és a *Trombe* torpedóromboló, amelyekre az olaszok rátették volt a kezüket, de mi visszaszereztük őket; egyik tengeralattjárójuk, a *Bronzo*, amely az elpusztult *Narval* nevét vette fel; 4 fregattot az angoloktól kaptunk; az amerikaiak pedig 6 torpedónaszádot ajánlottak fel, amelyek közül az elsőt, a *Sénégalais*-t, Roosevelt elnök adta át ünnepélyesen tengerészetünknek. Azonfelül 6 hidroplán flottillával – Sunderland és Wellington típusokból álltak – a francia tengeri repülés ismét megjelent az Atlanti-óceán egén. Végezetül úgy terveztük, hogy a tengerészet részéről 2 páncélos lövész ezred, 1 tábori nehéztüzérségi egység és rohamosztagok vesznek részt a kontinensen lezajló ütközetekben, 22 parti és 7 légelhárító üteg pedig Afrika és Korzika védelméhez fog hozzájárulni.

Harminc repülőraj – légierőnknek Bouscat tábornok terve szerint 1944 tavaszáig ennyiből kellett állnia; a tervet 1943. október 22-én fogadta el a Nemzetvédelmi Bizottság; 7 raj – ebből 4 vadász – és 3 bombázó, támaszpontja Nagy-Britanniában; 21 raj – ebből 8 vadász, 4 bombázó, 6 part- és terepvédelmi, 1 felderítő, 2 csapatszállító – a Földközi-tenger térségében kerül bevetésre; 2 vadászrepülő-rajnak pedig a Szovjetunióban kellett harcolnia. Minthogy az amerikaiakkal folytatott csaták után gyakorlatilag úgyszólván Algériában, Tunéziában, Marokkóban nem maradt francia repülőgép, egykori ellenfeleink nagylelkűen elvállalták az észak-afrikai repülő századaink ellátását gépekkel; az angolok és az oroszok pedig a területeiken levő rajainkról gondoskodtak. Bouscat következetesen és erélyesen állt a francia légierő élén, amelyet sebtében láttak el új gépekkel, hirtelenében olvasztották be a szövetséges együttesbe, s amelynek hozzá kellett idomulnia azok szokásaihoz és módszereihez, de amelynek harci kedve nagyobb volt, mint valaha.

Mindent összevéve a következő haderőt kellett terv szerint kiállítani: 230 000 fős, hadra fogható sereget, a gyarmati haderő 150 000 katonáját, 320 000 regiszter tonnányi flottát 50 000 tengerésszel, 1 200 000 tonna űrtartalmú teher- és utasszállító hajót, kétharmadán francia legénységgel, 500 csapatszállító repülőgépet 30 000 emberrel. A szövetségesekkel kötött kölcsönbérleti szerződés értelmében a hadianyag nagy részét a szövetségesek szállítják cserébe az általunk nyújtott szolgáltatásokért, úgymint a kikötők használata, szállítás, közlekedés, híradóegységek, berendezések, munkaerő stb. Erkölcsileg csapatainknak kimondhatatlan örömére szolgált, hogy végre elemükben érezték magukat, és kiszabadultak az eskü és szolgálati babonák szövevényéből, amelyek többségüket megbénították vagy tévútra vezették. Látni kellett volna a katonák, matrózok, repülősök buzgalmát, midőn a korszerű felszerelést átvették, látni a harcba induló egységek lelkesedését. Ebben az időszakban megszemléltem valamennyi ezredet, hajót, repülő századot. Minden szempárból, amelybe belenéztem, harci büszkeséget olvastam ki. Ily életerős a francia harci szellem!

A maquis is ezt bizonyítja. 1942 végéig kevés és kis létszámú partizáncsoport működött. Ám azóta a remény kivirult, s a reménnyel együtt megnőtt a harcolni akarók száma. Azonfelül a kötelező munkaszolgálat, amelyre néhány hónap leforgása alatt 500 000 fiatal férfit, többnyire munkást hívtak be,

hogy Németországba vigyék őket, valamint a „fegyverszüneti" hadsereg feloszlatása sok ellenszegülőt illegalitásba vonulásra késztetett. Többé-kevésbé jelentős csoportokba verődve a maquis-k rohamosan szaporodnak, és megkezdik a gerillaharcot, amelynek elsőrendű fontosságú szerepe van az ellenség gyengítésében és később a franciaországi csata kibontakozásában.

A körülmények, amelyek közepette ezek az önálló egységek megalakulnak, élnek és harcolnak, természetesen nagyon különbözőek, aszerint, hogy milyen a hadműveleti terep és milyen fegyvereik vannak. Franciaország természetes menedékei ebben az időszakban ugyanolyan fontosakká válnak, mint hajdanában, amikor a kelták, gallok, frankok védték mindenütt, szétszórtan is hazájuk függetlenségét a germánok, rómaiak, szaracénok támadása ellen. Főként a Francia Középhegység (Massif Central), az Alpok, a Pireneusok, a Jura, a Vogézek, az ardennes-i erdőség, Bretagne belseje vonzza a partizánokat. Egyébként a szövetséges gépeknek is ezek a legalkalmasabb helyek a leszállásra, vagy ügynökeik és az ellátó tartályok ejtőernyővel történő leeresztésére. A partoktól, a nagy gócpontoktól, a főútvonalaktól távol eső vidékeket az ellenség kevésbé sűrűn szállta meg, és itt a rendőri ellenőrzés is lazább. Auvergne, a limoges-i tájegység, a Cévennek és Lannemezan ősi, erdő borította hegységei; Savoie és Dauphiné hegytömbjeinek havasi fennsíkjai; a Vogézek, a Jura, a langres-i fennsík, a Morvan-vidék erdős és meredek zugai; a francia és a belga Ardennek szakadékos lejtői; az Ar-goat rekettyései, bozótjai, barlangjai, mocsarai menedéket adnak a partizánoknak a hosszas várakozás idején, támaszpontokat a rajtaütésekhez, búvóhelyet az összecsapások után. Ugyan, ki beszélhet most az „édes Franciaországról?"

Egy-egy csapatba néhány tucat bajtárs verődik össze. Általában ennél több partizán nem csoportosulhat egy helyen, tekintettel a búvóhelyek méreteire és az élelmezés nehézségeire. Titkos kalauzolással érkeznek oda, gyakran messziről, nagy elővigyázatossággal. Ha egyszer valaki belépett egy partizánkötelékbe, nincs többé visszaút. Földbe vájt búvóhelyeken, kalibákban, barlangokban tanyáznak, olykor barakkban, romos tanyában, erdei házban. A puszta földön hálnak, el kell viselniük a hideget, az esőt, és főként a szorongást. A maquisard-ok állandó riadókészültségben élnek, készen arra, hogy meglépjenek, kiterjedt együttműködő hálózat figyelmezteti őket a helységekből, a csendőrőrsökről, sőt a közigazgatási hivatalokból is a rájuk leselkedő veszélyekre, vagy közli velük az alkalmakat az akciók végrehajtására. A kis csapatokat a közeli tanyák és falvak látják el. Gyermekek, lányok, öregek, akiket inkább elkerül a gyanú, viszik hozzájuk az élelmet, és küldönceként is szolgálnak. A francia parasztság ádáz elszántsággal, hallgatagon segíti ezeket a bátor legényeket. Az ellenség bosszút áll, agyonlövi a polgári lakosságból azokat, akiket a partizánokkal való összejátszással gyanúsít, elhurcolja a tekintélyes embereket, és egész községeket perzsel fel.

Rajtaütés lesből a német menetoszlopon, az ellenség embereit vagy fölszerelését szállító vonat kisiklatása, a figyelmetlen őrszem vagy az óvatlan járőr megtámadása, a járművek, a benzin-, és lőszerkészlet elpusztítása – ezek a kisebb csatározások eredményei addig a napig, amikor majd a szövetséges hadak partraszállása tágabb teret nyit a harcuknak. Miután elhatározták az

akciót, aprólékos előkészület után gyorsan végre kell hajtani, mert a partizánoknak kevés az emberük és kevés a fegyverük, a siker a váratlan támadás függvénye. A rajtaütés után lélekszakadt menekülés, mert az ellenség azonnal lecsap, megszállja az utakat, átfésüli a környéket. Mihelyt biztonságba jutottak, a pihegő maquisard-ok számba veszik az eredményeket. Micsoda diadal, ha golyóik nyomán elhulltak a Wehrmacht katonái, ha látták kigyulladni a teherautókat, felborulni a vasúti kocsikat, ha szemtanúi lehettek egy német csapat fejvesztett menekülésének, és megkaparinthatták az eldobált fegyvereket! De hányszor csap le az ellenség a partizánokra! Akkor a harc életre-halálra megy. Ha balul üt ki, azokat a franciákat, akik életben maradtak és nem bírtak elmenekülni, ott helyben lemészárolják, vagy ítélethirdetési komédia után lelövik őket valamely árokparton. Akár egyenesen állva éri őket a halálos golyó, akár a földön terülnek el sebesülten, azt kiáltják: „Éljen Franciaország!", és farkasszemet néznek német gyilkosaikkal. Idővel emlékoszlop fogja jelölni elestük helyét. A kőbe vésett Lotharingiai Kereszt tanúsítja majd, miért és hogyan haltak meg.

Ám az ország nagy részében a terep nem alkalmas a partizánharcra. Az ellenszegülők ilyenkor kis csoportokra oszolva, vagy külön-külön dolgoznak. A minisztériumokba, a prefektúrákba, a polgármesteri hivatalokba, a rendőrkapitányságokba beépült ellenállók hamis okmányokkal látják el őket, a favágók, a kőfejtők, az útépítő munkások közé állnak, eldugott tanyákon alszanak vagy nagy városokban vegyülnek el a tömegben. Gyakran műhelyek, gyárak, hivatalok adnak nekik menedéket rajtaütéseik lebonyolításáig, utána aztán eltűnnek. Ezek az elszórtan működő partizánok csak igen kis méretű akciókat hajthatnak végre, azt viszont sűrűn teszik. A magányos német katonákat lelövik, a megszállók lába alatt gránátok robbannak, plasztikbombák teszik használhatatlanná a járműveket. A párizsi medencében, Észak-Franciaországban, Lyon környékén az apróbb kártevések mindennapossá váltak. Olyannyira, hogy nekünk kell védőszolgálatot szervezni azoknak a berendezéseknek a megóvására, amelyekre a felszabadító hadseregnek majd szüksége lesz.

Lehetetlen pontosan megállapítani ezeknek az ellenállóknak a létszámát, hiszen sem kimutatás, sem lista nem készül róluk. A Titkos Hadsereg felállításakor, 1943 elején, mi az összlétszámot hozzávetőlegesen 40 000-re becsültük körülbelül 30 000 francia férfin és nőn kívül, akik hálózatainkhoz tartoztak. Egy esztendő múlva országszerte legalább 100 000 maquisard harcol. Amikor megindul a franciaországi csata, számuk meghaladja a 200 000-et. A belországi katonák létszáma valójában a fegyverek mennyiségétől függ. Ha egy csoport történetesen megkapja, amire szüksége van, csak úgy özönlenek hozzá az önkéntesek. A rosszul ellátott csoport vezetője viszont kénytelen elutasítani a jelentkezőket. Nyilvánvaló, hogy az ellenállás fegyverrel való ellátása kormányom legfőbb gondjai közé tartozik.

Franciaországban gyérek az eszközök. 1940-ben egyes katonai hatóságoknak sikerült ugyan sok hadianyagot elrejteni, de az ellenség úgyszólván minden rejtekhelyet felfedezett, vagy Vichy szolgáltatta ki, s így a partizánok kevés francia fegyverrel rendelkeznek. Igaz, sikerül Észak-Afrikából fegyve-

reket eljuttatni hozzájuk, de csak keveset, mert ott is alig van, repülő támaszpontjaink pedig távol esnek Franciaországtól. A németektől szerzett fegyverek mennyisége pedig csak az 1944 nyarán történt nagy támadás után lesz számottevő.

Tehát szövetségeseink tartják kezükben a partizánok fegyverellátását is. Ám bármilyen gyakran és bármennyire sürgetve lépünk fel, csak a helyzet alapos ismeretében hajlandók francia terület fölé küldeni különleges repülőgépeket, és ejtőernyővel ledobni a puskákat, géppisztolyokat, gránátokat, gépfegyvereket, mozsárágyúkat. Ám még a legnagyobb elővigyázatosság ellenére is az ejtőernyővel ledobott hadianyag fele az ellenség kezére kerül. Azonfelül, ellentétben az amerikai és főként az angol titkosszolgálatokkal, amelyek lassanként rájöttek, mit lehet várni a francia ellenállástól, a szövetséges parancsnokság csak későn méri fel, mennyire hatékony ez a hadviselési mód, amely teljesen újszerű a szabályos ütközetekre felkészült vezérkarok számára. Mindvégig lesújtó különbségek vannak a maquis-k gyakran kétségbeesetten kért szükségletei és a küldemények között. Egészben véve azonban földalatti erőink több mint félmillió kézifegyvert és 4000 kollektív fegyvert* kapnak, s ennek négyötödét szövetségeseink adják.

A maquis-nak, az ellenállási hálózatoknak, a mozgalmaknak, amelyek támogatják őket, a propagandának, amely segíti őket, pénzre van szüksége. A kormány igyekszik a belső ellenállást használható pénzzel ellátni, olyan pénzzel, amely nem árulja el őket. Erre a célra fordítjuk a Francia Bank Angliában, Afrikában és az Antillákon letétbe helyezett egész bankjegykészletét. Majd „felszabadítási utalványokat" küldünk, amelyeket az algíri kormány bocsát ki garanciával, s amelyet párizsi küldöttségünk vesz át és titokban vált készpénzre a hitelintézetekben vagy magánosoknál. A legnagyobb válság idején a végszükségben a helyi vezetők pénzrekvirálásához is folyamodnak; a felelősséget végül is az állam vállalja érte. Mindent összevéve az ellenállásnak több mint 15 milliárdot – mai pénzben 100 milliárdot – juttattunk hivatalosan. Bár szükségszerűen néhány esetben visszaélés is előfordult, a Számvevőszék jelentése szerint a kiadások háromnegyed részét szabályszerűen igazolták.

Kik a belső erők vezetői? Csaknem mindig azok, akik saját maguk lépnek erre a helyre, s akiket a többiek tekintélyük és képességeik miatt elismernek vezetőnek. Legtöbbjük méltó erre az elemi erejű bizalomra. Néhányan – ezek a kivételek – elítélendő tetteket követnek el. Ha tekintetbe vesszük, hogy milyen körülmények közt kerültek a csoportok élére, és hogy a hadsereg káderei nem tagadták meg azonnal tömegesen Vichyt, s nem álltak a harccsoportok élére, meg kell állapítani, hogy ezek a gyakorlatlan, elszigetelt vezetők, akikre irgalmatlanul súlyos feladatok hárultak, jól szolgálták a hazát. Egyébként mihelyt a németek elfoglalták az úgynevezett „szabad" övezetet és a kollaboráns hadsereg felbomlott, s szétfoszlottak a Marsall személyével kapcsolatok érzelmi és törvénytisztelő aggályok, számos hivatásos tiszt és altiszt csatlakozik a maquis-hoz az ORA** és vezetője, Reyers tábornok ösztönzésére.

* Működtetésükhöz több ember szükséges. Pl. géppuska, aknavető stb.

** ORA – a de Gaulle szervezte Titkos Hadsereg nevének francia rövidítése.

Amíg a partizánerők ösztönösen az alkalmak kínálta lehetőségek szerint és elszigetelt csoportokban kénytelenek harcolni, szó sem lehet róla, hogy szabályos elöljárók elfogadását írjuk elő nekik, sem pedig, hogy Algírból vagy Londonból időpont és cél meghatározásával utasítsuk akcióra őket. De súlyos hiba lenne, ha ezeket az öntevékeny csoportokat nem kapcsolnánk a központi hatalomhoz. Ez azzal a veszéllyel járna, hogy vagy a „nagy csoportok" anarchiájának lejtőjére kerülnének, vagy pedig kiszolgáltatnánk őket a kommunisták túlsúlyban levő befolyásának. A kommunisták ugyanis teljesen beépültek a maquis-k harmadrészét kitevő „Francs-Tireurs et Partisans" nevű szervezetbe, melyet gyakran ők vezetnek. Ha de Gaulle nem tartaná befolyása alatt az egész ellenállást, ez a frakció külön erővé válna, amellyel nem a közhatalom rendelkezne, hanem az a politikai vállalkozás, amely azt megakarja kaparintani. Azonfelül mások, nem tudván kihez csatlakozzanak, szintén ennek a szervezetnek a bűvkörébe és függősége alá kerülnének. Egyébként ebben az időszakban igyekeznek a kommunisták megszerezni maguknak az Ellenállás Nemzeti Tanácsát, és rávenni, hogy Algírral szemben holmi belországi kormány szerepét töltse be, s akcióbizottságot akarnak valamennyi titkos ellenálló fölé helyezni, amelyben övék lenne a vezető szerep.

Mi tehát Franciaországban olyan rendszert létesítettünk, amely nem gátolta a maquis-k kezdeményezését és konspirációját, de a francia nemzeti parancsnoksághoz kapcsolta őket, és éreztette velük ennek súlyát. A kormány általam kinevezett katonai megbízottat küld valamennyi közigazgatási körzetbe és egyes megyékbe, hogy kapcsolatot tartson fenn a körzetében működő fegyveres alakulatokkal, valamiféle közös együttműködésre bírja rá a csoportokat, a rendelkezésre álló rádióadó-vevő segítségével összekapcsolja őket központunkkal, továbbítsa nekik utasításainkat, közvetítse felénk a kéréseiket, és illetékeseinkkel megállapodik a légi hadműveletekben, amelyek folyamán fegyvereket dobnak le nekik. A partizántáborba felügyelőket nevezünk ki: Michel Brault-t az egész országra, Georges Rebattet-t a déli, André Brozen-Favereau-t az északi övezetre szóló hatáskörrel. Midőn az ellenség elfogta Delestraint tábornokot, majd helyettesét, Desmazes tábornokot, s a mellé rendelt Gastaldo ezredest, a Titkos Hadsereg élére Dejussieu ezredes került a vezérkartól. Azonfelül kineveztem egy országos katonai megbízottat, vagyis egy vezérkari tisztet, aki a parancsnokságot képviselte az összes harci alakulatoknál: a maquis-nál, a hálózatoknál, a szabotázs-csoportoknál, valamint az Ellenállás Nemzeti Tanácsánál. Ezt a nagy hajlékonyságot s egyszersmind következetességet megkövetelő feladatot Ély ezredes, Maurice Bourgès-Maunoury, majd Jacques Chaban-Delmas tölti be, nagy rátermettséggel.

Abban a mértékben, ahogy a partizánkodásra alkalmas zónákban az ellenállás erői sokasodnak, ahogy az ellenség közt a bomlás jelei mutatkoznak, s ahogy a nagystílű akció lehetségessé válik, egyik-másik vezető, akár hivatásos tiszt, akár nem, átveszi egy egész maquis-övezet parancsnokságát. Ezt teszi Valette d'Ozia őrnagy Haute-Savoie-ban, Romans-Petit ezredes Ain megyében, Audibert tábornok a Bretagne-ban, Guillaudot ezredes l'Ile-et-Vilaine megyében, Morice ezredes Morbihanban, Garcie, Guédin, Guingouin ezrede-

sek Auvergne-ben és Limoges vidékén, André Malraux ezredes* Corrèze, Lot és Dordogne megyében, Ravanel ezredes Haute-Garonne megyében, Pommiès ezredes a Pireneusokban, Grandval ezredes Lotharingiában, Chevance-Bertin ezredes Provence-ban, Rol és de Marguerittes ezredes Párizsban, Chomel ezredes Tours vidékén, Bertrand tábornok Berryben stb.

Ám a partraszállás pillanatától kezdve úgy kell intézkedni, hogy a szétszórt alakulatok részt vegyenek a szövetségesek hadműveleteiben, hogy evégből a katonai parancsnokság meghatározott célpontokat tűzzön ki nekik, és megszerezze számukra a feladataik végrehajtására szükséges eszközöket. Az ellenség mozgását megbénító rombolásokra már régen elkészültek átfogó terveink, ezekbe bevontuk e kérdés valamennyi területének szakértőit. Így volt ez a vasutakra vonatkozó „zöld tervvel", amelyet a „vasúti ellenállás" vezetői: Hardy, Armand stb. dolgoztak ki; a távirati és telefonösszeköttetésekre, nevezetesen a föld alatti kábelekre vonatkozó „lila tervvel", amely a posta ellenállóinak, így Debeaumarchénak a közreműködésével készült; az utakat alkalmas helyeken elvágó „teknősbéka tervvel", amelynek a főmunkatársa Rondenay volt, s a villanytelepeket megbénító „kék tervvel". Ám szükség van arra is, hogy a helyi jellegű földalatti akciók a kellő időpontban országos megmozdulások jellegét öltsék fel; határozottságuk olyan mértékű legyen, hogy a szövetséges hadvezetés részévé válhassanak, és a titokban harcolók a többiekkel összeolvadva egységes francia hadseregbe tömörüljenek.

Ezért hozom létre 1944 márciusában a Belső Francia Erőt, amely kötelezően magában foglalja az összes titkos csoportot, s ezért írom elő, hogy amennyire a lehetőség engedi, a szabályzatnak megfelelő katonai egységeket: szakaszt, századot, zászlóaljat, ezredet alkossanak, elrendelem továbbá, hogy az alakulatokat vezető tisztek ideiglenesen a parancsnokságuk alatt álló csapatlétszámnak megfelelő rangot viseljenek. Előrelátható volt, hogy a katonasapkára és a kabátujjakra felvarrt rangjelzések számos túlzásra adnak alkalmat, amelyeknek rendezése később az újrabesorolási bizottságok feladata lesz. De én úgy vélem, hogy ha ezeket a csapatokat alávetjük a hagyományos katonai szabályoknak, amire egyébként törekednek is, végeredményben a francia egységet szolgáljuk. Áprilisban Koenig tábornokot a Belső Erők parancsnokává nevezem ki, és Nagy-Britanniába küldöm Eisenhower mellé. Angliából lendítheti a legjobban akcióba az ellenállást, innen hangolhatja össze feladatait a közös stratégiával, innen mindenképpen érintkezést tarthat fenn vele, s elláthatja a szükséges fegyverekkel és támogatással. Koenig azonfelül parancsnoksága alá vonja azokat a nem francia egységeket is, mint az Alliance, a Buckmaster, a War Office stb. nevű alakulatokat; velük ez ideig közvetlenül a szövetségesek rendelkeztek hazánkban.

Vajon hogyan használjuk fel azokat az erőket, amelyeket Franciaországnak sikerült a maga számára megteremtenie? A dualista kormányvezetés e szempontból ideig-óráig akadályozhatta a döntéseket. Azonban ez a tunéziai hadjárat után és az olaszországi hadjárat előtt történt, vagyis viszonylagos szél-

* A később híressé vált francia író, aki de Gaulle második hatalomra jutása után tájékoztatási miniszterként a Tábornok kormányának tagja lett.

csend idején. Azonfelül történetesen Giraud elgondolásai egészben véve azonosak voltak az enyéimmel. Ám 1943 ősze meghozta a kontinensen megindítandó nagy támadás lehetőségét. Egyidejűleg a Bizottság kizárólagos elnökségével ruháztak fel. A támadás pillanatában megvolt a cselekvési lehetőségem, de szűk határok és – meg kell vallanom – számomra kínos körülmények közt; ezeket olyan szövetség kényszerítette rám, amelyben nem Franciaország céljai voltak a döntőek.

A hadviselésről való elgondolásom nem változott az 1940-ben kikovácsolt tervem óta. Azt akartam, hogy Afrikában újjáteremtett hadseregünk térjen vissza az anyaországba, és földalatti erőinkkel közösen vegyen részt az anyaország felszabadításában, a Harmadik Birodalom megtámadásában, és közben kellő pozíciókat szerezzen, hogy a végső rendezés ne történhessen meg nélkülünk. Ehhez szükségünk volt a szövetségesek erőfeszítéseinek a mi területünkre történő irányítására, hogy ne csupán az északi partvidéken következzen be a partraszállás, hanem másutt, és pedig délen is, mi pedig jelentős mértékben részt vegyünk ebben a második hadműveletben. Addig is kedvező körülmény volt, hogy a szövetségesek hadat viseltek Olaszországban, részben a német erők kimerítése céljából, részben a tengeri utak felszabadítására, de fontos volt az is, hogy a mi csapataink, a mi flottánk s a mi repülőink is szerepeljenek ebben a vállalkozásban.

A szövetségesek stratégiája azonban még mindig nem jegecesedett ki. 1943 szeptemberében egyetértettek az olaszországi partraszállás szükségességében. De a következő lépésekben már nem voltak bizonyosak. Az Egyesült Államok most már elég erősnek érezte magát az európai csatára, éspedig a legrövidebb úton, vagyis Franciaországon át. Megvetni a lábát Normandiában, onnan Párizsnak menni; partra szállni Provence-ban, és feltörni a Rhône völgyében – ezt a két hadműveletet össze akarták kapcsolni. Ezek után a szövetséges hadak Svájc és az Északi-tenger közt egyesülve átkelnének a Rajnán. Az amerikaiak szemében az olaszországi hadjárat olyan kitérő volt, amely nem mehet a fő cél rovására.

Az angolok, elsősorban Churchill, más szemmel nézték a dolgokat. Szerintük az amerikai terv ott akarja támadni az ellenséget, ahol az a legerősebb, és a bikát a szarvánál fogva kapná el. Tanácsosabb a gyengébb pontokat célba venni, a véknyába döfni. Ahelyett hogy Németország lenne a közvetlen cél, amelyhez Franciaországon át vezet az út, az angolok véleménye szerint a Dunamenti országok felé kell haladni Olaszországon és a Balkánon keresztül. A szövetségesek nagy erőfeszítésének tehát arra kell irányulnia, hogy a hadseregek az olasz félszigeten törjenek előre, Görögországban és Jugoszláviában szálljanak partra, a törökök együttműködését szerezzék meg, majd Ausztriát, Csehországot és Magyarországot érjék el.

Ez a stratégia természetesen megfelelt London politikájának, amely angol befolyást akart teremteni a Földközi-tenger térségében, s mindenekfelett attól félt, hogy a németek helyét az oroszok váltják fel. Mi tudtuk, hogy a teheráni és kairói értekezleteken, azokban az üzenetekben, amelyeket az angol miniszterelnök az Egyesült Államok elnökéhez intézett, a Combined Chiefs

of Staff Committee* elnevezésű angolszász szervezet washingtoni tevékenysége révén ennek a tervnek igyekeztek érvényt szerezni.

De bármennyire iparkodtak is szövetségeseink távol tartani minket a tanácskozásaiktól, mi most már elég jelentékeny erőkkel rendelkeztünk ahhoz, hogy elhatározásainkat ne vehessék semmibe. Nos, bár felismertem Churchill tervének vonzó részeit, mégsem csatlakoztam hozzá. Úgy véltem, hogy katonai szempontból a Földközi-tengertől Közép-Európába irányuló katonai akció nagyon is kockázatos. Feltéve, hogy sikerül gyorsan szétverni az Olaszországot megszállva tartó ellenséget – de semmi sem vall arra, hogy ez hamarosan megtörténik –, utána át kell kelni az Alpok hatalmas bástyáin. A dalmáciai partraszállás elképzelhető, de hogyan bontakoznának ki a csapatok a jugoszláv hegyekben? Semmi kétség, hogy Görögország elérhető, de észak felé mily hatalmas akadályként tornyosulnak a Balkán szövevényes hegységei! Az amerikai és angol hadseregek pedig főként a sík terepen történő akciókhoz, az erős technikai támogatáshoz szoktak, és a rendszeresített gépjárművek miatt nem edződtek hozzá a nagy fizikai erőkifejtéshez. Nehezen bírtam elképzelni őket gyalogosan a Balkán félsziget egyenetlen talaján, támaszpontként szolgáló kényelmes kikötők nélkül, a kevés és rissz-rossz utakon, a gyér és lassú vonatokon, előttük a németekkel, akik mesterei annak, hogyan kell természetadta nehézségeket felhasználni. Nem! A döntést Franciaországban kellett keresni; Franciaországban, vagyis a mozgó hadműveleteknek kedvező terepen, ahol a légi és tengeri támaszpontok közvetlen közelben vannak, és ahol az ellenséget hátbatámadó ellenállás nagy ütőkártyával támogatná a szövetségesek játszmáját.

Sajátosan francia érdekből is úgy éreztem, hogy a magunk részéről ellenezznem kell a brit tervet. Amíg az ellenség leigázva tartja Franciaországot, engedhetjük-e, hogy a Nyugat mellékes irányban kösse le haderejét? Hazánk távolból és közvetve szabaduljon fel, ne legyen szemtanúja, amint saját katonái és a szövetségesek a saját földjén kivívják a megmenekülést jelentő győzelmet? Maradék hadserege Prága felé meneteljen, miközben Párizs, Lyon, Strasbourg még sokáig az ellenség kezén marad? S ha elmulasztjuk a lehetőséget, hogy tengerentúl összekovácsolt haderőnk az anyaországban harcoljon és győzzön, talán elveszítjük annak a lehetőségét is, hogy annyi megrázkodtatás után szorosabbra vonjuk a Francia Únió kötelékeit. Végül pedig a németek visszavonulását és Vichy összeomlását követő zűrzavarban vajon minő rendszer emelkedne ki a káoszból, ha hadseregünk éppen akkor Ausztriában vagy Magyarországon lenne, és nem olvaszthatná magába a belországi ellenálló erőket? Anglia és az Egyesült Államok számára a hadászati választás politikai vonatkozású. De ez a választás Franciaország szempontjából sorsdöntő.

Az amerikai nézetek – már ami az észak-franciaországi partraszállást illeti – aránylag hamar diadalmaskodtak. 1943 decemberében amerikai és angol szövetségeseink az oroszok erős unszolására elhatározták, hogy a tavasz előtt végrehajtják az *„Overlord"* fedőnevű hatalmas hadműveletet. Ezt a

* Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága.

tervet mi csak helyeselhettük. Ám a dél-franciaországi partraszállás – jóllehet elvileg tervbe vették és már előzetesen elkeresztelték „*Anvil*"-nak – még mindig kétséges maradt. Churchill nem tett le arról az elgondolásáról, hogy a dél-európai szövetséges haderő minden erőkifejtését Olaszországra és a Balkánra irányítsa. A földközi-tengeri haderők főparancsnokságát Maitland Wilson tábornoknak harcolta ki; Alexander ugyanis már az olaszországi hadak élén állt. Churchill arra törekedett, hogy minél több amerikai meg francia hadosztályt és a partraszállást szolgáló különleges hajót bocsássanak a rendelkezésére. Ha fel nem emeljük szavunkat, az angol miniszterelnök kitartó sürgetésére az angolok dél-európai terve megvalósul.

De hogyan lépjünk közbe? Tekintettel arra, hogy a haza sorsa forgott kockán, és számba véve azokat az erőket, amelyeket mi a konfliktusnak ebben a szakaszában bevetnénk, az lett volna a természetes eljárás, hogy bennünket is bevonnak a koalíció legfontosabb döntéseibe; hogy a francia kormány feje is részt vesz a megbeszéléseken, amelyeken az Egyesült Államok elnöke és az angol miniszterelnök meghozták a háború folytatásának módjára vonatkozó döntéseket; hogy a francia parancsnokság – például Giraud tábornok személyében – egyik tagja lett volna annak a közös vezérkarnak, amely a hadműveletek terveit kidolgozza. Ily módon érvényesíthettük volna érdekeinket, és befolyást gyakorolhattunk volna a következtetések levonásában. Így a szövetségesek stratégiája egyszersmind a másik két államéhoz hasonlóan teljes mértékben a mi stratégiánk is lett volna. Az a tény, hogy a feladatok végrehajtásával északon egy amerikai, délen pedig egy angol tábornokot bíztak meg, bizonyára nosztalgiát ébresztett volna bennünk a múlt iránt, de nem keltett volna nyugtalanságot a jelent és a jövőt illetően. Csakhogy az angolok és az amerikaiak soha nem voltak hajlandók igazi szövetségeskent kezelni bennünket. Soha nem kérték ki a véleményünket kormányszinten egyetlen intézkedésükkel kapcsolatosan sem. Politikából vagy kényelemből a francia erőket oly célokra igyekeztek felhasználni, amelyeket ők maguk határoztak meg, mintha csak ezek a saját haderőik lennének, arra hivatkozva, hogy részt vesznek felfegyverzésükben.

Én nem fogadtam el ezt a szemléletet. Úgy véltem, Franciaország a legkülönbözőbb módon olyan támogatást nyújt a szövetségeseknek, amely jóval többet nyom a latban, mint a cserébe kapott hadianyag. Minthogy tárgyalásaikból kirekesztettek, feljogosítva éreztem magamat, hogy valahányszor csak kell, Franciaország érdekében cselekedjem, mégpedig tőlük függetlenül. Ez nem fog simán menni. De hozzá kell majd szokniok, és az eljövendő időben meg kell állapítaniok, hogy ami Franciaországnak jó, az az összes többi javát is szolgálja.

Decemberben alkalom nyílt annak jelzésére, hogy a szövetségeseink teremtette helyzetünkben is szabad kezet óhajtunk magunknak. Ebben az időszakban kapcsolódtak be csapataink az olaszországi hadműveletekbe. Három francia hadosztály már ott volt. Az igazságnak tartozom azzal a megállapítással, hogy a 4. marokkói hadosztályt, amelyet a fent említett három közül utolsóként menesztettünk a hadszíntérre, szövetségeseink nem nagyon buzgólkodtak a félszigetre szállítani. Az angolok és amerikaiak ugyanis azt sze-

rették volna, ha mi beérjük Juin tábornok csapatainak néhány zászlóaljjal történő megerősítésével. Közbelépni kényszerültem, hogy a 4. marokkói hadosztályt ne aprózzák fel, és teljes létszámával indulhasson. Ez meg is történt, és jelenléte a hadszíntéren szerencsés körülménynek bizonyult. Közben a szövetséges parancsnokság megváltoztatta álláspontját, és felkérte Giraud tábornokot, küldjön Olaszországba még egy negyedik nagy egységet. A Nemzetvédelmi Bizottság teljesítette a kérést, s az 1. Szabad Francia hadosztályt jelölte ki erre a célra. Nos, váratlanul tudomásunkra jutott, hogy ez a hadosztály nem indul, mert helyette Eisenhower rendeletére a 9. gyarmati hadosztályt akarták bevetni. Azonnal közöltettem a főparancsnokkal, hogy a 9. hadosztály nem állhat a rendelkezésére, s ez az alakulat Észak-Afrikában marad. Eisenhower ekkor részint arra a megállapodásra hivatkozott, amely tudtunk nélkül jött létre közte és Giraud tábornok között, másrészt a Giraud és Roosevelt közt kötött anfai egyezségre, amelynek értelmében az amerikaiak által felfegyverzett francia csapatok teljes mértékben az amerikai parancsnokság rendelkezésére állnak. Ezek az érvek csak megerősíthették állásfoglalásomat. Fenntartottam döntésemet. Majd közöltem Edwin Wilsonnal és Harold Macmillannel, hogy mi a három kormány szintjén rendezni akarjuk azokat a feltételeket, amelyekkel a szövetséges parancsnokság ugyanolyan jogcímen veheti igénybe a francia haderőt, mint az amerikai vagy a brit haderőt.

Az ügy körül némi vihar támadt. A szövetséges vezérkar tiltakozott, arra hivatkozott, hogy eljárásunk veszélyezteti a hadműveleteket. A nagykövetek kijelentették: ez a kérdés nem tartozik sem a washingtoni, sem a londoni kormányra, ezt Eisenhower tábornoknak és a Felszabadítási Bizottságnak kell egymással elintéznie. Ám minthogy csapataink nem hagyták el Afrikát, Olaszországban pedig szükség volt rájuk, a kimagyarázkodásnak meg kellett történnie. December 27-én, ahogy kezdettől fogva ajánlottuk, elnökletem alatt összeült egy konferencia, amelyen Wilson, Macmillan és Bedell Smith tábornok vett részt – ez utóbbi az úton levő Eisenhowert helyettesítette. Részünkről René Massigli és Giraud tábornok volt még jelen az értekezleten.

Közöltem, hogy az 1. hadosztályt – és nem mást – a főparancsnok rendelkezésére bocsátottuk, s a hadosztályt Olaszországba indítjuk, amint szabályszerűen kérik tőlünk odavezénylését, hogy csatlakozzék a már ottlevő haderőnkhöz. Természetesen a francia kormány rendelete nélkül semmiféle francia haderő semmiféle hadszíntéren sem használható fel. Majd kifejtettem, hogy ez az esemény annak rögzítésére késztet bennünket, hogyan is képzeli el a francia kormány haderejének a szövetséges haderőkkel való együttműködését.

Kifejtettem: „Természetesen hajlandók vagyunk az együttműködésre. De ez csak a helyzet ismeretében történhet meg. Nos, bennünket Önök nem vontak be terveikbe. Minden eshetőséggel számolva tervezetet készítettünk a megegyezésről, hogy véget vessünk ennek a kínos állapotnak, és megszervezzük a három kormány együttműködését a hadviselésben, a három parancsnokságét pedig a stratégiában. Ha ezt az egyezséget megkötik velünk, minden rendben van. Ha pedig nem, akkor a francia kormány csak olyan feltételekkel bocsátja haderejét a szövetséges parancsnokság rendelkezésére, amelye-

ket ő maga szab meg, és azzal a kikötéssel, hogy bármikor részben vagy egészben visszavonja, ha úgy látja, hogy a nemzet érdeke azt megkívánja."

Még hozzáfűztem: „Jelenleg a szövetséges parancsnokságot a francia hadsereg, a tengeri és légiflotta támogatja az olaszországi hadjáratban, anélkül hogy tudnánk, térben és időben milyen mértékben akarja felhasználni. Nos, a mi számunkra létfontosságúak a jövendő franciaországi partraszállások. Itt a pillanat, amikor meg kell mondanunk: nincs módunkban sem megerősíteni olaszországi csapatainkat, sem sokáig otthagyni őket, hacsak az amerikai és angol kormány nem kezeskedik nekünk arról, hogy az »*Anvil*«-akció bekövetkezik, s hogy az Olaszországban levő, valamint az Észak-Afrikában állomásozó francia haderő egésze részt vesz benne, továbbá hogy egy francia hadosztályt idejében elszállítanak Nagy-Britanniába, hogy részt vegyen az »*Overlord*«-műveletben és felszabadítsa Párizst. Amennyiben ezeket a szavatosságokat megkapjuk, de esetleg később vita tárgyát képeznék, a francia kormány *ipso facto* ismét maga rendelkezne haderejével."

Másnap Massigli levélben közölte Wilsonnal és Macmillannel ajánlatainkat és feltételeinket. A két diplomata azt válaszolta, hogy kormányaik tanulmányozzák tervezetünket, s addig is megadják nekünk a franciaországi hadjárattal kapcsolatos garanciákat. Ekkor újra elkezdődött a francia csapatok előzetesen megszakadt szállítása Olaszországba.

Ettől a pillanattól fogva a szövetséges parancsnokság már nem mulasztott el tájékoztatni bennünket terveiről, kikérte véleményünket, és szabályos úton intézte hozzánk a francia kisegítő csapatokra vonatkozó kéréseit. Az algíri vezérkarok közt kielégítő együttműködés alakult ki. Én magam több ízben kihallgatáson fogadtam a legfőbb amerikai és angol tábornokokat, így Eisenhowert, Tedder légi marsallt, Bedell Smith tábornokot, mielőtt Nagy-Britanniába indultak volna, ahol meg kellett szervezniök, majd elindítaniuk az „*Overlord*"-ot; továbbá Maitland Wilson tábornokot, például amikor elfoglalta parancsnoki állását, és több ízben máskor is; valamint Sir Andrew Cunnigham admirálist; a szállítás, kísérés, védelem, partraszállás feladatait egybefogó „*Anvil*"-művelettel megbízott Hewitt tengernagyot, Doolittle tábornokot, a földközi-tengeri stratégiai légierő parancsnokát; Devers, Gammell és Rooks tábornokot, Slessor légi marsallt stb. Olaszországi hadseregszemléim alkalmával Alexander tábornok, a szövetséges haderők parancsnoka, Clark tábornok, az 5. amerikai hadsereg parancsnoka – ehhez a hadsereghez rendelték a francia expedíciós hadtestet –, Leese tábornok, a 8. brit hadsereg parancsnoka és Eaker tábornok, a légiflotta parancsnoka nyíltan közölte velem terveit, és érdeklődött a francia nemzeti szempont felől.

A hadvezetőknek ez a magatartása kétségkívül összhangban állt a közvetlen feladatok megkívánta célszerűséggel, ám azért nem volt kevésbé dicséretes. Ugyanis a de Gaulle-lal való kapcsolatukban le kellett gyűrni meghökkenésüket, amely az igazat megvallva ugyancsak érthető volt. Ez az államfő, aki alkotmány, választók, főváros nélkül, és mégis Franciaország nevében beszél; ez az oly kevés csillagot viselő főtiszt, akinek rendeleteit hazájának miniszterei, tábornokai, admirálisai, kormányzói, nagykövetei vitathatatlannak tartják; ez a francia férfi, akit a „törvényes" kormány halálra ítélt és sok

számottevő személyiség ócsárolt, aki ellen a csapatok egy része harcolt is, s aki előtt mégis meghajolnak a zászlók, szükségképpen próbára tette az amerikai és brit katonák konformizmusát. Meg kell mondanom, hogy túltették magukat rajta, és Franciaországot azon a helyen látták, ahol én voltam. Cserében mélységes és baráti nagyrabecsüléssel viseltettem e jellemes férfiak és jó katonák iránt, akik hazájukat és a mi ügyünket kiválóan szolgálták.

Egyébként a velünk való kapcsolataik formái megkönnyítették az összetartást. Amióta a francia kormány kettős vezetése megszűnt, őrizkedett a döntés jogának és a felelősség viselésének kettéosztásától. A parancsnokság új szerkezete a lehető legegyszerűbb és legvilágosabb volt. Arra a törvényre támaszkodtam, amely a nemzet háború idején történő megszervezésére vonatkozik, s mint államfő egyszersmind a hadsereg-főparancsnoki tisztet is viseltem, mint kormányelnök pedig magamra vállaltam a nemzetvédelem irányításának feladatát. Szükségszerűen rám hárult haderőnk felhasználási módjának a felelőssége, és vele együtt a szövetségesekkel való stratégiai együttműködés megteremtése is. Az általam egészében meghatározott keretben a hadügy-, a tengerészetügyi és a légügyi miniszter feladata az volt, hogy felállítsa, megszervezze és ellássa a haderőket, továbbá az amerikai és angol hatóságokkal bonyolítsa a fegyverszállításokat. Végül pedig a tábornokok, akiket én neveztem ki, a szövetséges rendszeren belül a helyszínen parancsoltak csapatainknak. Ugyanilyen hatáskörrel rendelkezett és ugyanilyen indokoltan Roosevelt, Churchill és Sztálin is, csakhogy az ő és a mi erőforrásaink közötti óriási különbségek mértékében.

Nemzetvédelmi vezérkart létesítettem, hogy feladatom ellátásában segítsen, élére Béthouart tábornokot, helyetteseivé Barjot sorhajókapitányt és Rancourt repülő ezredest neveztem ki. Béthouart készítette elő a határozatokhoz szükséges adatokat, közölte őket az illetékesekkel, és figyelemmel kísérte végrehajtásukat. Azonfelül a legmagasabb szinten ő biztosította a katonai összeköttetést a szövetségesekkel, állandó kapcsolaban állt a helyszínen tartózkodó főparancsnokkal, Eisenhowerrel, utána Wilsonnal, a külországokban pedig ő rendelkezett szárazföldi, tengeri és légi katonai kirendeltségeinkkel. A buktatókon kívül, amelyek a magamfajta „nehéz emberrel" való érintkezéssel jártak, ezek a feladatok önmagukban is nehezek voltak, egyrészt bonyolultságuk miatt, másrészt azért, mert a szövetséges kormányok és vezérkarok a francia miniszterek és magas rangú funkcionáriusok érzékenységét gyakorta megsértették, Béhouart kitűnően töltötte be tisztségét.

Abban a tekintélynövekedésben, amelyre a szövetségen belül törekedtünk, később sokat nyomtak a latban a nagy egységeket vezénylő tábornokaink képességei. Ugyanis valóban jó tábornokaink voltak. Felbecsülni az ellenséget, a terepet, az eszközöket, összehangolni a különféle fegyvernemeket, serkenteni a csapatokat – ez a hadosztálytábornokok feladata; Dody, de Monsabert, Sevez, Leclerc de Hauteclocque, du Vigier, de Vernejoul, Guillaume, Brosset, Magnan tábornok mind kitűnik e téren, bár ki-ki a maga módján. Poydenot és Chaillet tábornok kiválóan működteti a tüzérséget az összes kaliberben. A hadmérnökség élén Dromard biztosítja haderőnknek az utat minden akadályon keresztül, végül még a Rajnán át is. A hadtesttábornokoknak

messze kell tekinteniök, és világosan kell látniok, hogyan lehet több nagy egység különböző, egymást követő műveleteit közös erőfeszítésbe illeszteni. Henri Martin és de Larminat, akikre kezdetben ez a tisztség hárult, rátermettségről tettek tanúbizonyságot. Egyébként az események is előrelendítették őket, és eszközökben sem volt hiány. Szerencsések a parancsnokok, akik érzik, hogy a győzelem felé haladnak!

A tengeri háború, minthogy az ellenség nem volt képes számottevő hajóhadat bevetni, az óriási területen szétszórt kis egységekkel folytatott összetűzésekből állt; vagyis vadászat tengeralattjárókra, bombázók lelövése, légelhárítás, hajókaravánok kísérete, támaszpontok védelme. Tengeri erőinknek tehát a szövetséges rendszeren belül részegységekben kellett működniök. A francia admirálisok brit és amerikai kollégáik oldalán kellőképpen hozzájárultak a tengeri háború sikeréhez, ahol állandóan rajtaütéstől kell tartani, mint az olyan játszmában, amelyből mindig hiányzik néhány adu. A tengeri háború egészében Lemonnier, az egyes részterületeken d'Argenlieu, Collinet, Nomy, Auboyneau, Ronarc'h, Sol, Barthe, Longaud, Missoffe, Battet stb. szerzett becsületet a francia tengerészetnek.

Ami légierőnket illeti, kénytelen volt repülő századait a nyugati légierő szervezetének megfelelően szétosztani a nagy vadász, közvetlen kísérő és bombázó alakulatok közt. Légierőnk tábornokai: Bouscat mint csúcsparancsnok, Valin, Gérardot, Montrelay, Lechères stb. a részfeladataik megoldásában méltók voltak ahhoz a légi hadsereghez, amely vissza akarta szerezni rangját. Teljesen új haderő vezetői lévén még keresték az elméleti megoldásokat, de így is sikerült szép eredményeket elérniök mind az állóképesség, mind a technika területén: így azután az emberekből és az eszközökből a lehető legmagasabb teljesítményeket csiholták ki.

A tábornokok közt, akikre újjáéledésünk időszakában a hadvezetés hárult, kettőt az a megtiszteltetés ért, hogy felváltva vezényelhették az egyetlen hadsereget, amelyet Franciaországnak módjában volt bevetni a csatába. Juin és de Lattre de Tassigny tábornok sok közös vonással rendelkezett. Egykorúak voltak, egyforma képzésben részesültek, pályájukon azonos idő alatt, egyforma gyorsasággal emelkedtek, mindketten töretlenül kerültek ki a csapdákból, amelyeket az 1940. évi katasztrófa, majd a „fegyverszünet" kormánya vetett becsületük elé, és most mindketten felajánlották, hogy átveszik a főparancsnokságot, amelyre születtek, s amelyre mindig is vágytak. Egyébként vetélytárs voltuk ellenére nemeslelkűségük következtében kölcsönösen igazságosak tudtak lenni egymáshoz. De mégis milyen különböző volt ez a két ember!

A céltudatos Juin mindig egykedvű, csak a munkájának él, tekintélyét nem annyira a hatásos teljesítményeknek, mint inkább megalapozottan értékes tulajdonságainak köszönheti, vonzereje inkább szilárdságában, mint látszólagos kedvességében rejlik; a cél felé törve olykor a furfangot sem veti meg, de kibúvókhoz sohasem folyamodik. De Lattre szenvedélyes, mozgékony, széles látókörű egyéniség; az emberek értelmére borotvaéles észével hat, érzelmeiket túláradó lelkével köti magához; hirtelen – bár jól kiszámított – nekirugaszkodásokkal halad célja felé.

Egyik is, másik is mestere a hadművészetnek. Juin minden ütközet előtt határozott vonásokkal dolgozta ki a hadmozdulatokat. Haditervét a hírszerzés révén nyert adatokra, vagy pedig a saját intuíciójából származó elgondolásokra építette, amelyeket a tények mindig igazoltak. Tervét egyetlen gondolati mag köré csoportosította, amely elég világos volt emberei előtt, és elég helytálló, hogy ne kelljen megváltoztatnia a hadművelet közben, s elég hatékony, hogy végül is lebírja az ellenséget. Diadalai, még ha drága árat kellett is fizetnie értük, nem keltették a túlzott áldozatok látszatát, és bármily erőfeszítést követeltek is, természetesnek tűntek.

De Lattre minden helyzetben elsősorban a megfelelő alkalmat kereste. Amíg meg nem találta, a tapogatózások gyötrelmeiben élt, türelmetlenség emésztette, amely környezetében gyakran megrázkódtatásokat okozott. Midőn hirtelen felismerte, hol, mikor, mi módon következhet be a keresett alkalom, akkor az esemény előidézésére és kiaknázására kiváló képességeinek és roppant energiájának minden erejét összpontosította, és ugyanezt követelte a művelet végrehajtóitól; ám ahhoz is értett, hogy a diadal sikerélményéből is kijusson a részük.

Akárcsak Leclerc és Koenig a legborúsabb időkben szegényes eszközökkel, Juin és de Lattre, amint felderengett a szebb jövő, szélesebb síkon, bár sajnos még mindig korlátozott lehetőségek közt a nemzet, a szövetségesek, sőt az ellenség szemében is helyreállította a francia hadvezetés becsületét.

Expedíciós hadtestünk 1943 decemberében kerül bevetésre Olaszországban. Teret adnak neki, tehát nehéz feladat vár rá. Ebben a történelmi pillanatban a szövetségesek Alexander tábornok vezénylete alatt Nápoly és Róma közt kerültek harci érintkezésbe a Kesserling marsall vezénylete alatt álló 10. és 14. német hadsereg egységeivel a Carigliano földközi-tengeri torkolatától a Monte Cassinón át az Adriai-tengerbe ömlő Rapidóig. Az ügyesen és erélyesen vezetett német csapatok szilárd pozíciót foglalnak el a front mentén, mögötte kiépítették a „Gustav" és a „Hitler" védelmi vonalakat, s az egészet ellátták kiváló csapatokkal, a kazamatákban fegyverekkel, védett és álcázott tüzérséggel és aknamezőkkel. E tél elején a franciák hadműveleti övezete az Abruzzók déli lejtőin Acquafundata környékén van; hóborította, sziklás csúcsokkal megtűzdelt agyagos, sáros, komor hegyvidék, köd borítja, szél veri. Az 5. amerikai hadsereghez tartozó csapataink itt kötik össze ezt a sereget a tőle jobbra elhelyezkedő 8. brit hadsereggel.

A szövetségesek célja Róma. Clark tábornok, az 5. hadsereg parancsnoka, ezért akar kiérni a Liri síkságára, ahol páncélos alakulatainak felfejlődésére kedvezőbb a terep, és így mielőbb Rómába juthat. De az utat elzárják előtte a Monte Cassino bércei. Clark fent a hegy gerincén, ahol az ellenség a legerősebben sáncolta el magát, akarja áttörni a német frontot. Igaz, számít nehéztüzérségére, és még inkább a légierőkre, amelyek – azt reméli – megsemmisítik az egész német védelmi vonalat. A francia expedíciós hadtestnek az a feladata, hogy a híres kolostortól északra éket verjen az ellenség védelmi vonalába, s ily módon segítsen a szövetségeseknek, hogy közvetlen rohammal törhessenek át.

December második felében a 2. marokkói hadosztály, amely egységeink

7. Hadműveletek Korzikán, Olaszországban és Elba szigetén

közül elsőnek került bevetésre, csak kínkeservesen bír előrehaladni. A 2400 méter magasságot is elérő hegyek között hóban vagy esőben, az ádázul védekező ellenséggel küzdve, a Dody tábornok parancsnoksága alatt álló hadosztály lépésről lépésre nyomul előre Castelnuovo, Pantano, Mainardo hegyein. Majd szövetségeseink déli irányból Monte Cassinót támadják, de bevenniök nem sikerül. Északon a brit hadsereg tartja állásait. Januárban Clark tábornok együttes támadást rendel el. Az offenzíva az egész arcvonalon újra kezdődik. Egyidejűleg az ellenség megkerülésére szövetséges hadtest szállt partra Anzióban. A rendkívül kemény harcok egészen március közepéig elhúzódnak anélkül, hogy döntést hoznának.

Pedig a francia expedíciós hadtest ugyancsak kitett magáért. Január elején Juin tábornok vette át a parancsnokságot. A 3. észak-afrikai hadosztály, Montsabert tábornok vezetésével és egy marokkói lovastabor, Guillaume tábornokkal az élén kerül a harcvonalba a Dody hadosztály mellé. A továbbiakban megérkezik a 4. marokkói hadosztály is Sevez vezényletével, és csatlakozik hozzájuk. Azonfelül Utile tábornok olasz hadosztályát is a francia arcvonalra vezénylik. A támadások január 12-én kezdődnek el. Három hét után a francia csapatok már 20 kilométer széles övezetet foglaltak el, frontszakaszukon bevették az első német állást, áttörték a másodikat, 1200 foglyot ejtettek, s mindezt erősen egyenetlen talajon, ahol az ellenség a mieink ellen több mint harmadrészét veti be annak az erőnek, amellyel az 5. hadsereg ellen harcol. Az akciót megkoronázza – joggal használjuk e szót – a „Gustav" vonal kulcsának, a Belvedere védelmi tömbjének a bevétele. Ezen az álláson, amelyet több ízben elfoglaltunk és elvesztettünk, majd újra elfoglaltunk, a 4. tunéziai lövész ezred – roppant veszteségek árán – a hadjárat egyik legtündöklőbb hőstettét hajtja végre. Ebben a harcban esett el parancsnoka, Roux ezredes és huszonnégy századosa közül kilenc. De balra a Monte Cassino az irtózatos légitámadások, az amerikaiak, hinduk és új-zélandiak ismételt bátor rohamai ellenére még mindig az ellenség kezén van. Jobbra a 8. hadsereg csupán alig észrevehetően halad előre. Ilyen körülmények közt Juinnek abba kell hagynia előrenyomulását.

Ám Juin akciója mégis a győzelem érzetét kelti a franciák tudatában. Az ellenség váltig hátrált előlük. A franciák élén világos áttekintő képességgel rendelkező és határozott parancsnokság állt, amelynek minden terve pontról pontra megvalósult. A különböző nagy egységek együttműködése, a fegyvernemek közti összeköttetés semmi kívánnivalót se hagyott hátra. Végül pedig a mieink megállapíthatták, hogy a hegyvidéki harcokban, amelyek a csapatoktól maximális erőfeszítést és nagy manőverező készséget igényelnek, a szövetséges haderőn belül nem volt párjuk. Ezt egyébként maguk a szövetségesek is fennen hirdetik a nagy nyilvánosság előtt. Mi sem nemesebb és nagylelkűbb, mint VI. György király és a tábornokok: Eisenhower, Wilson, Alexander és Clark Juin tábornokhoz és csapataihoz intézett dicsérete.

Március elején megtekintem csapatainkat a harcvonalban, bejárom a természetes erődöket, amelyeket bevettek, s akárcsak a többi jelenlevőt, engem is nagy büszkeség és szilárd bizakodás tölt el. Ám úgy vélekedem, hogy újabb

harci erőfeszítést csak átfogóbb stratégia keretében szabad kívánni ezektől a csapatoktól. Juin maga van erről a legjobban meggyőződve. Ebben az irányban több ízben sürgető figyelmeztetéseket intézett a szövetséges parancsnoksághoz. Hamarosan új haditervet terjeszt eléjük.

Juin szerint ahhoz, hogy Rómát bevegyék, a szövetségesek hadműveletének együttes támadást kell előirányoznia, mégpedig olyan közös erőkifejtést, amelynek minden alá van rendelve. Ennek az együttes támadásnak a cél felé közelítő terepen, vagyis az Abruzzóktól délre kell végbemennie. Következésképpen az 5. hadsereg frontját le kell rövidíteni, hogy a Gariglianótól kezdve nagy lendülettel tudjon akcióba lépni, míg a 8. hadsereg dél felé fordítja arcvonalát, és a Cassinón meg a Lirin támad. Ettől fogva Clark tábornok övezete két frontszakaszra csökken: északon az Aurunci-hegyekre, délen pedig a tengert szegélyező síkságra. A francia expedíciós sereg parancsnoka elvállalja az Aurunci-hegyekben levő német védelmi vonalak megtámadását, miközben balján az amerikaiak kevésbé nehéz terepen haladnak előre.

Miután megtekintettem csapatainkat, felkeresem Alexandert a casertai főhadiszálláson. Ezt a higgadt fejű, szilárd akaratú tábornokot alkalmasnak látom a szövetséges haderők parancsnoki tisztségére. Feladata bonyolult, mert egymás mellett kell irányítania egy brit és egy amerikai hadsereget, egy francia hadtestet, egy lengyel alakulatot, olasz csapatokat, egy brazíliai hadosztályt; neki kell irányítania és összehangolnia az érzékenykedő alárendelteket; tárgyalnia különböző tengerészetekkel és légierőkkel; neki kell elviselnie Washington meg London tanácsait és magyarázatkéréseit, s mindezt azért, hogy frontális csatában vívjon ütközetet két tenger közt, ami erősen korlátozza manőverezési lehetőségeit. Alexander tábornok e nehézségek közepette folytatja a hadműveleteket, mindig megőrizve tisztánlátását, udvariasságát és optimizmusát. Beszámol elgondolásairól. Hallgatom őt, de őrizkedem beavatkozni hadműveleti terveibe. Azt tartom, hogy a kormányoknak teljes szellemi szabadságot kell biztosítaniok a csatában a parancsnokság számára, hiszen a teljes felelősség is az övé. Mikor közli velem, hogy hajlamos hadászati tervét a Juin ajánlotta irányban megváltoztatni, megelégedésemet fejezem ki.

Clark is helyesli Juin tervét. A lakókocsiban látogatom meg, amelyben dolgozik. Nagyon jó benyomást tesz rám. Nemcsak azért, mert világos határozottsággal fejti ki mondanivalóját, hanem azért is, mert parancsnokként is egyszerű és egyenes ember maradt. Ez annál is inkább dicséretre méltó, mert az amerikai tábornokok közt ő az első, aki a nyugati hadszíntéren hadsereget vezényel, s országának becsvágya, sikerre ösztökéli. Akárcsak Alexander, Clark is roppant nagyra becsüli Juint, és a francia csapatokat bizonyára nem színlelésből magasztalja. Hasonló véleményt fejez ki Anders tábornok is, aki a miénkhez közeli övezetben a reménye megvalósulásáért bravúros hősiességgel küzdő lengyel csapat élén áll. Az olasz Utile tábornok és hadosztálya jó szívvel nyújt értékes segítséget katonáinknak. A hadosztályával Brazíliából Algírba érkezett Mascanheras tábornok, aki hamarosan elindul majd Olaszországba, kijelenti, hogy a francia hadvezetőket tekinti példaképének. Az ilyen szavak balzsamként hatnak a sebekre!

Wilson nemsokára közli velem, hogy Alexander döntése megtörtént. Az offenzíva, a Juin felvázolta alapokon májusban indul meg ismét. E hír hallatára mi azonnal megerősítjük az expedíciós hadtestet. Az 1. Szabad Francia hadosztályt, egy második marokkói lovastábort, több tüzéregységet, műszaki és páncélos alakulatokat küldünk Olaszországba. Azonfelül kiegészítjük a hadtesthez tartozó segédszolgálatokat, hogy hadseregszintre emelkedjenek. Miután a 2. páncélos hadosztályt Angliába irányítottuk, Észak-Afrikában a nagy egységekből csupán az 1. és 5. páncélos hadosztály és a 9. gyarmati hadosztály marad, és befejezik az előkészületüket. Mi tehát haderőnknek több mint a felét vetettük be az itáliai félszigeten. Megálljt kell kiáltani! Wilson tábornoknak, aki az Adria két partján indítandó nagyobb méretű akció kilátásairól beszél nekem, kifejezve óhaját, hogy ne csupán a már helyben levő francia csapatokat, hanem a tartalékcsapatokat is igénybe vehesse, ismételten kifejtem: nem ez csapataink végső célja, és a francia kormány mind olaszországi, mind többi alakulatainkat az *„Anvil"*-hadműveletre tartogatja. És hozzáfűzöm: „Addig is 120 000 főnyi olaszországi hadseregünk – ez több, mint haderőnk negyede – részt vesz a hamarosan meginduló offenzívában, amely reményeim szerint döntő lesz."

Így is történt. Az ütközet május tizenegyedikéről tizenkettedikére virradóra elkezdődött. A francia expedíciós hadtest megtámadta az Aurunci-hegyeket. Azt lehetett volna gondolni, hogy ezek a szeszélyesen egymásba kapaszkodó hegyvonulatok lehetetlenné teszik a gyors előretörést. Csakhogy a francia parancsnokság éppen ezért választotta hadszíntérnek. Az ellenségnek ugyanis minden oka megvolt rá, hogy azt higgye, neki elsősorban nem a hegyekben, hanem északon és délen, a lankásabb lejtőkön kell védekeznie, amelyeken át Róma felé vezet a 6. és 7. számú két főút. Tehát váratlanul éri, ha nagy erővel támadjuk a legnehezebb szakaszon. Ráadásul ezen a terepszakaszon Juin tábornok manővere zavarba fogja hozni az ellenséget. Ugyanis a franciák a legmeredekebb gerincen, a legjáratlanabb úton, amerről a németek nem számoltak az ellenség betörésével, fognak erőltetett menetben előrehaladni, jobb és bal felé állandóan megkerülve az ellenség állásait, keresztül-kasul áttörik a három védelmi vonalat, mielőtt a német haderőnek bármelyiknél is ideje lenne összeszedni magát. S mi több, hogy a rajtaütés összes előnyét kihasználja – egyébként a kockázataival is számolt –, az expedíciós hadtest parancsnoka elhatározta, éjnek idején, tüzérségi előkészítés nélkül, váratlanul elfoglalja a Majo-hegy lejtőit, ezt a hatalmas akadályt, amely az egész német védelmi rendszert fedezte.

Tény, hogy az expedíciós hadtest elsőrangú csapatokból állt, amelyek kiváltképpen alkalmasak voltak a hegyi harcokra; különösen a 4. hadosztály és a marokkói lovasok tudtak a legnehezebb terepen is előrehaladni. Juin tábornok tisztában volt ezzel. Ezért bízta erre a hadosztályra és ezekre a lovasokra – Sevez tábornok vezényelte alatt – a feladatot, hogy a lehető leggyorsabban törjenek előre a magaslatokon, és déli irányban kerítsék be az ellenséget; ezért tűzte ki célpontul a Petrella-hegycsúcsot, Pico közelében, az ellenség háta mögött. A 2. marokkói hadosztály egy remek ezrede, a 8. lövészek, Molle ezredes vezényletével, azt a parancsot kapta, hogy hirtelen ro-

hammal foglalja el a Majo-hegyet, és így üssön rést. Az 1. Szabad Francia hadosztály északról fogná közre a hegyláncot, és segítené a 8. hadsereg balszárnyát, hogy kiérjen a Lirihez. Az Aurunci-hegységben levő német védelmi állások felszámolásának nehéz feladata pedig a 3. észak-afrikai és a 2. marokkói hadosztályra hárulna.

Akár egy eleven gép, amelynek alkatrészeit olyan emberek mozgatják, akiket egyazon cél hevít, így hajtotta végre az olaszországi francia hadsereg tábornoka elhatározását. Ezt a saját szememmel állapítottam meg, midőn május 17-én újra elutaztam a félszigetre hadügyminiszterem, André Diethelm, továbbá de Lattre és Béthouart tábornok kíséretében. A megaláztatás és a gyötrelem esztendői után mily nagyszerű látványt nyújtanak Monsabert-nek és Dodynak Esperia és San Oliva felé előretörő csapatai, Brosset San Giorgio körül bevetett egységei, Savez és Guillaume alakulatai, amelyek elérték Pico környékét, Poydenot ütegei, amelyek a lehető legszorosabban nyomon követik a lejtőkön a gyalogságot, Dromard utászai, akiknek a támadás előtti este hajmeresztő ügyességgel sikerült titokban, az ellenség közvetlen közelében hidakat verniük a Gariglianón, és most éjt nappallá téve dolgoznak, hogy az eltorlaszolt, aláaknázott utakat használhatóvá tegyék. Gépkocsioszlopaink példás rendben közlekedtek, gépparkjaink és műhelyeink fennakadás és késlekedés nélkül látták el az egységeket. A segélyhelyeinken, jóllehet özönével érkeztek a francia és a német sebesültek, az egészségügyi szolgálat befogadóképessége kielégítő, s Catroux asszony meg du Luart asszony ápolónői és gépkocsivezetőnői hivatásuk magaslatán álltak. Minden helyen, minden szinten, bármily súlyosak voltak is a veszteségek és a megpróbáltatások, mindenkiből az az élénkség és buzgóság áradt, amely a franciákat jellemzi, ha az ügyek jól mennek.

Május 20-án a franciák körülbelül harminc kilométer mélységben valamennyi német hadállást áttörtek, és már megkerülték Picót. Balra a 2. amerikai hadtest bevette Fondit, és a Pontina-mocsarak felé nyomult. A brit és lengyel csapatok azonban, miután jobbra elfoglalták San Angelót és a Monte Cassinót, most azon a szakaszon harcoltak, ahol az ellenség legerősebb védművei voltak, és megállásra kényszerültek az Aquino–Pontecorvo vonal előtt. A francia expedíciós hadtestnek, mielőtt diadalát learatná, számba venné az 5000 foglyot, a zsákmányolt ágyúkat és hadiszert, még részt kell vennie egy újabb ütközetben, s támadnia a Pontecorvo–Pico frontvonalon Leese tábornok balszárnyát támogatva, hogy elérjék a Róma felé vezető sima terepet. Június 4-én első egységeink behatolnak az olasz fővárosba. 5-én amerikai, brit és francia katonaság vonul végig az Örök Város utcáin.

Kesserling marsall jóváhagyásával Rudolf Böhmler német író, aki maga is harcolt Olaszországban, *„Monte Cassino"* című munkájában megírta a 10. német hadsereg krónikáját. Miután előadta, milyen nagyszerű teljesítménnyel vett részt a francia expedíciós hadtest a téli csatában, kiváltképpen a „Belvedere" bevételében, a szerző kitér a német főparancsnokság tanácstalanságára, amikor is észrevette, hogy a franciák elhagyták ezt az övezetet, és nem lehetett tudni, hová vonultak. Bizonyosra lehetett venni, hogy a szövetségesek újabb erőkifejtéssel Róma felé törnek. Rudolf Böhmler a következőket

írja erről: „Ám csakis az ellenfél offenzívája fogja felfedni, melyik területen bukkan fel a legfenyegetőbb veszély. Erre vonatkozóan a francia expedíciós hadtest elhelyezkedése adhatna nekünk pontos útbaigazítást. De vajon hol van? Amikor Juin megjelent valahol, Alexander mindig valami lényeges akciót tervezett. Ezt senki sem tudta jobban Kesselringnél. »Legfőbb gondom abból a bizonytalanságból eredt – jelentette ki Kesselring marsall –, hogy nem tudtam, milyen irányból várható a francia expedíciós hadtest támadása, mert nem ismertem sem az összetételét, sem az elhelyezését... Döntő elhatározásaim ettől függtek.«" Rudolf Böhmler még hozzáfűzi: „Kesselring aggodalma ugyancsak megalapozott volt. Ugyanis Juin semmisítette meg a 10. hadsereg jobbszárnyát, megnyitva így az utat a szövetségeseknek Róma felé. Több hónapos harc árán hadteste betörte az Örök Városba vezető kaput."

Kiváló katonai képesség, a fegyverek ereje, a katonák szolgálata és megpróbáltatásai – enélkül az ország nem állhat fenn, illetve nem tud újra talpra állni. A francia nemzet minden időben bőséggel ontotta ezeket a kincseket. De szükséges még a lélek, az akarat, a hazafias tett, vagyis egy meghatározó politika. Ha Franciaországnak a két világháború közt hivatását betöltő kormánya lett volna, ha Hitler becsvágyával szemben biztos kéz vezette volna, ha az ellenséggel szembeszálló hadseregét felszerelték és irányították volna, milyen más lenne a sorsunk! Még az 1940. májusi katasztrófa után is a mi Afrikánk, a mi flottánk, hadseregünk maradványai nagy lehetőségeket kínáltak nekünk, ha a kormány s ennek következtében a katonai vezetők igényelték volna ezt. De minthogy ennyi lemondás után az országnak a legsötétebb szakadékból kellett felkapaszkodnia, mindez csakis a harcolók erőfeszítése révén történhetett meg. Keren, Bir Hakeim, a Fezzan, Tunézia után csapataink olaszországi dicsősége visszaadta Franciaországnak a boldogulás lehetőségét. Midőn Londonba érkeztemkor, a partraszállás előtti napon, megkaptam a beszámolót a hadműveletekről, a következő táviratot intéztem a francia parancsnokhoz: „A francia haderőnek jelentős része van a Rómát felszabadító nagy győzelemben. Szükség volt rá! Önök véghezvitték! Juin tábornok, Ön és csapatai méltóak a hazához!"

Miközben a 2. és 4. hadosztály és a marokkói lovasok Róma közelében átcsoportosultak, Juin a saját övezetében de Larminat tábornok vezetésével egy hadtestet küldött az ellenség üldözésére. Ez a hadtest a páncélosokkal és tüzérséggel megerősített Brosset és Monsabert hadosztályokból állt, és a Bolsenai-tó–Radicofani Orcia hágó–Siena vonalon haladt. Ezek mindegyike ádáz harcok színhelye lett, ahol sok derék katona hullt el, köztük Laurent-Champrosay ezredes és Amyot d'Inville fregattkapitány; egyik a tüzérség, másik az 1. Szabad Francia hadosztály tengerész-gyalogos ezredének parancsnoka volt. Ám a manőverező és támadó de Larminat alaposan megfizettette a veszteséget a német hátvéddel. Meg kell jegyeznem, hogy a szövetséges légierő teljesen ura volt az égnek, és letarolta az ellenség hadoszlopait. Csapataink előtt mi sem bizonyította világosabban a németek vereségének méreteit mint az utak mentén felhalmozódott vasroncsok.

Időközben a franciák, különleges hajók segítségével, amelyeket a britek szállítottak, több amerikai vadász és bombázó repülőszázad támogatásával,

elfoglalták Elba szigetét. Ezt a hadműveletet Giraud tábornok már Korzika felszabadulása után javasolta, de a szövetségesek, akiket akkor lekötött az anziói csata, nem hagyták magukat meggyőzni. Most felkértek bennünket, foglaljuk el a szigetet. Beleegyezésemet adtam. Henri Martin tábornok vezénylete alatt a támadást a 9. gyarmati hadosztály, a rohamzászlóalj és deszant különítmények fogják véghezvinni; valamennyi Afrikában állomásozó egység de Lattre hadseregéhez fog tartozni, hogy részt vegyen a közelgő délfranciaországi offenzívában.

Június 16-áról 17-ére virradó éjjel Martin tábornok kis csoportokban partra szállíttatta Gambiez „rohamosztagait", ezek pillanatok alatt elfoglalták a németek hét parti ütegét. Majd a Magnan hadosztály megvetette a lábát a campói öbölben. Június 18-án, Marino di Campónál, Porto Longonénál, Portoferraiónál vívott kemény harcok után csapataink az egész szigetet elfoglalták, megsemmisítették a Gall tábornok parancsnoksága alatt álló német helyőrséget, 2300 foglyot ejtettek, 60 ágyút és sok hadianyagot zsákmányoltak. A helyszínre siető de Lattre tábornok aznap este sürgönyözte meg nekem a Napóleon-házból az eredményeket, kiemelve, hogy a győzelem az én 1940. évi felhívásom évfordulóján történt.

Elba szigetének bevétele kedvező előjelnek látszott a Provence partjaira irányuló nagy vállalkozáshoz, amelyről már akkor álmodoztam, midőn az 1940-es felhívásomat intéztem a francia néphez. De még minden a szövetségesek végső elhatározásától függött. A nagyszabású olaszországi győzelem hatására vajon nem mondanak-e le *in extremis* az *„Anvil"*-hadműveletről egy másik terv, az itáliai félsziget kiaknázása kedvéért? Amikor júniusban Londonból és Bayeux-ből visszatérve utoljára ott jártam, megállapíthattam, hogy a parancsnokság nagyon szeretné a helyszínen rendelkezésére álló eszközökkel folytatni, sőt újabb megerősítésekkel kiterjeszteni a hadjáratot. Elgondolása teljesen érthető volt. Ám olyan okokból, amelyek a francia nemzet iránt érzett felelősségemből következtek, én nem tettem magamévá ezt a koncepciót.

Mellesleg a Normandiában nagy erővel harcoló amerikaiak követelték, hogy vessük meg a lábunkat Provence-ban. Marshall és Eisenhower nyomatékosan kérte, hogy ez augusztus folyamán történjék meg. A nagyobb biztonság kedvéért közöltem Wilson és Alexander tábornokkal, a francia kormány határozottan felkéri őket: a kívánt időre csoportosítsák át a rendelkezésükre bocsátott összes francia csapatokat, hogy legkésőbb augusztus folyamán Franciaországba szállíthatók legyenek. Abba beleegyeztem, hogy az ellenséget üldöző egységeink néhány hétig még folytassák hadműveleteiket. Semmiképpen sem vethetők be azonban július 25-e után, és nem léphetik túl az Arno völgyét. Olaszországi hadseregünkkel, valamint Afrikában készenlétben várakozó haderőnkkel közöltem a parancsot, amely megszabta legközelebbi feladatukat. Juin tábornokot, bár nehéz szívvel hagyta ott parancsnokságát, s én is fájlaltam, hogy el kellett szakítanom tőle, a nemzetvédelem vezérkari főnökévé neveztem ki; ez a tisztség rendkívül fontos volt a nagy erővel folyó hadműveletek, a nagyméretű újjászervezés és a szövetségesekkel való elkerülhetetlen súrlódások idején, amelyek a felszabadítás velejárói. Addig a na-

pig, amíg vissza nem vonulok, Juin ott lesz mellettem; francia államfő ritkán rendelkezett ilyen kiváló segítőtárssal, ilyen biztos ítéletű katonai tanácsadóval.

Végül is a dél-franciaországi partraszállás idejét augusztus 15-re tűzték ki. Akaratunk szerint a Földközi-tenger térségében valamennyi rendelkezésünkre álló francia szárazföldi, tengeri és légi alakulat részt vesz benne. Addig is néhány csapatunk a végső határidőig harcol az ellenséggel az itáliai félszigeten. De Larminat tábornok, folytatva előrenyomulását a Monsabert és Dody hadosztályokkal és egy marokkói lovastabor alakulattal, július 3-án bevette Sienát, mégpedig a legnagyobb elővigyázatossággal, nehogy ebben a csodálatos városban bármi kárt is tegyen. Csapataink július 22-én – Juin tábornok közvetlen vezényletével, aki ragaszkodott hozzá, hogy személyesen vezesse a francia erők végső harcait Olaszországban – elfoglalták Castelfiorentinót, szemben Firenzével és az Arno völgyével, ahol az ellenség hosszú hónapokig még sikeresen ellenáll. Frontszakaszukat a szövetséges egységeknek átadva, a mieink ekkor sietve a hajókhoz vonultak, amelyek Franciaország partjaihoz szállítják őket.

A tengeren, ahol a csapatok átkelnek, a Nyugat hajói vannak túlsúlyban. Igaz, hogy 1943 óta a syracuse-i fegyverszünet a tengelyhatalmaktól elvette csaknem az egész olasz flottát, amelyet már nagyon megviseltek Andrew Cunningham* csapásai. Ezenfelül 1944 tavaszán a *Scharnhorst*ot és a *Tirpitz*-et, a német tengerészet utolsó gyors páncélos csatahajóit elsüllyesztették az angolok. Ám az ellenség még mindig számos tengeralattjáróval, *raider*rel, gyorsnaszáddal rendelkezik, amelyek a repülőkkel összhangban továbbra is súlyos károkat okoznak a hajókaravánokban. Tehát, mielőtt bárminő kockázatnak tennők ki a partra szálló seregeket előzetesen meg kell tisztítani a tengert.

Az Atlanti-óceánon, az Északi-tengeren, az Északi-Jeges-tengeren a francia cirkálók, torpedórombolók, tengeralattjárók, fregattok, korvettek, üldöző hajók, gyorsnaszádok, kísérő naszádok – a nagy-britanniai támaszpontokról kiindulva – d'Argenlieu admirális vezénylete alatt, annak a nagy támadó és védő rendszernek egy részét alkották, amelyet a szövetségesek szerveztek. Az *„Overlord"* céljaira bevetettük valamennyi, Angliában horgonyzó hajónkat: 40 kis hadihajót; továbbá hozzávetőlegesen 50 személyszállító és teherhajót használtak fel a bombázás, a kíséret és a szállítás manővereihez, amelyeket Eisenhower haderőinek partra helyezése szükségessé tett. Ezzel az akcióval párosult a Jaujard tengernagy parancsnoksága alatt álló *Georges-Leygues* és *Montcalm* cirkálókból álló hajóosztály akciója, amely Port-en-Bessin előtt igen hatékonyan vette ki részét a tengerparti fövény bombázásából, majd pedig a partra szállt csapatok támogatásából. A veterán *Courbet* csatahajó, amely négy esztendő óta állóhajóként szolgált Portsmouth kikötőjében, erre a végső alkalomra csökkentett legénységet és rátermett parancsnokot kapott Wietzel személyében, majd az ellenség tüzén áthatolva a francia part közelébe ért, ahol mólóként használták fel Arromanches ideiglenes kikötőjében. Vé-

* A II. világháború idején a brit földközi-tengeri flotta parancsnoka.

gezetül pedig a Kieffer sorhajóhadnagy vezette *Commandomarine* nevet viselő hajó partot ért Ouistrehamnál az első szövetséges egységekkel.

Az Atlanti-óceán déli részén a francia hajóhad addig is, amíg az „*Anvil*"-hadművelet megindul, lendületesen vett részt a nyugati hatalmak akcióiban. Hét cirkálónk két hajóosztályba tömörülve, Longaud és Barthe tengernagy vezénylete alatt, Dakar és Natal közt ellentengerzárakat létesített, amelyeknek az volt a rendeltetésük, hogy hatástalanítsák a német „blokáderőket". Egyiküket, a *Portland*ot elsüllyesztette a *Georges-Leygues*. A nyugat-afrikai part széltében-hosszában pedig Collinet admirális tengerészeti és repülő egységeire hárultak a német tengeralattjárók, *raider*ek és repülőgépek elleni akciók.

A Földközi-tengeren egy francia könnyűcirkáló raj Sala, majd utódja, Lancelot sorhajókapitány parancsnoksága alatt számos brit és amerikai alakulattal együtt az olaszországi hadseregeket támogatta. Ebben az akcióban a *Fantasque* és a *Terrible* 1943 szeptemberében Salernónál segédkezett a csapatok partraszállásánál. 1944 januárjában a *Fantasque* és a *Malin* az anziói vállalkozást támogatta, a partközelből lőtte a Via Appián haladó német egységeket. Majd az Adriai-tengerre áthajózva ez az osztag támadta azokat a hajókat, amelyeket az ellenség éjjelente közlekedtetett az olasz partvidék mentén, hogy segítségükkel biztosítsa csapatai ellátását, mert a szárazföldi utakat bombázták a repülők. Március 1-én Pola közelében könnyűcirkálóink elsüllyesztettek 5 hajót, közöttük 1 torpedónaszádot, március 19-én pedig Morea-félszigetnél 5 hajót. Júniusban az Adriai-tenger északi részében újabb négy hajót semmisítettek meg. Ebben az időszakban valamennyi szövetséges hajókaravánt, amely Anglia, Normandia mentén, vagy Olaszország, Korzika, Észak-Afrika felé haladt, francia egységek is kísértek. Így vesztettük el a *Combattante* torpedórombolót, a *Proteus* tengeralattjárót, az *Ardent* ágyúnaszádot, a *Marie-Mad* aknavetőt, a *Nivôse* tartályhajót, 5 gyorsnaszádot és néhány teherhajót.

A Csendes-óceánon a hatalmas *Richelieu* csatahajó Merveilleux du Vigneaux vezénylete alatt, csatlakozott a harcoló flottához. Áprilisban Sabang, májusban pedig Soerabaja előtt erőteljesen támogatta a szövetséges repülőgépanyahajók akcióját. Végeredményben a francia tengerészet a lehető legjobban használta ki felújított harci eszközeit.

A tenger feletti uralom lehetővé tette a kontinens megrohamozását, de csakis légi fölénnyel párosulva. A franciák mindkettőből jelentős, bár nem döntő módon vették ki részüket. Az olaszországi seregek harcát légierőnk 17 repülőosztaga kísérte, 7 a franciaországi csatát támogatta, s ebből kettő a német iparra zúduló távbombázásokban vett részt. Két vadászrepülő alakulatunk becsülettel szerepelt abban a hatalmas küzdelemben, amelyben Oroszország a győzelem felé haladt. Észak-Afrika partvidékén néhány kötelék a szárazföldi bázisok és a tengeri karavánok fedezésében segédkezett. Clostermann, Maridor, Marin La Meslée és a többiek rekordjai, Saint-Exupéry megfontolt önfeláldozása és még sok más hőstett megannyi szikra, amely a „nagy produkció" megsemmisítő erejű gépezetéből pattant elő.

A franciaországi harc összefüggő egészet alkot. Egyazon harci lendület nö-

veli reguláris seregeinek szerepét és a belső ellenállás haderejét. A partizánok már jóval a partraszállás előtt nemcsak csetepatékra szorítkoznak, hanem nagyobb méretű szabályos katonai vállalkozásokat is megkockáztatnak. A szárazföldi csapatok, a hajók, a repülő századok akcióiról szóló jelentésekhez most már nap nap után a maquis-k és az ellenállási csoportok tevékenységére vonatkozó beszámolók is csatlakoznak. Természetes, hogy a harc tüze először a Francia Középhegységben, Limoges vidékén és az Alpokban lángol fel.

1943. szeptember 10-én az Aveyron megyei Dourch-ban szabályos ütközet zajlik le, amely szinte jeladásnak tekinthető. Egy német századot megfutamodásra késztetnek a mieink, az ellenség századosa és tíz katonája elesik. Igaz ugyan, hogy La Borie-nál a győztes partizáncsapatot megtizedeli az ellenség, s a parancsnok, Roquemaurel hadnagy is életét veszti. Ám Aveyron és Cantal megye más pontjain a további összetüzésekben ismét a mieink győznek. Corrèze megyét szinte ellepik a maquisard-ok. Saint-Ferréolban, Terrassonban a heves összecsapások, melyeknek során a megszállók több száz emberüket vesztik el, csupán bevezetői a partraszállással párhuzamosan tervezett és végrehajtott nagystílű akciónak. Puy-de-Dôme megyében ügyesen vezetett rajtaütések után Garcie ezredes 3000 embert gyűjt össze a Le Mouchet-i harcállásponton, és június 2-án támadássorozatot indít, amelynek során a németek maradnak alul. Limoges vidékén, Quercy és Périgord tartományban a sűrű összecsapások jelentős veszteségeket okoznak az ellenségnek.

Haute-Savoie-ben a harcok egyre fokozódó hevességgel folynak. Már 1943 júniusában a Lanfon-hegycsúcsain, majd a következő hónapban Cluses-nél a megyét megszálló olaszokat is súlyos veszteségek érték. Az olasz csapatokat felváltó németeket a tél folyamán számos helyen megtámadják a mieink. Februárban 500 francia, akikhez körülbelül 60 spanyol csatlakozott, a Glières-fennsíkon foglal állást. Parancsnokuk, Morel hadnagy, majd halála után Anjot kapitány, aki szintén hősi halált hal. Márciusban az ellenség, amely több ízben, de sikertelenül próbálkozott rajtaütésekkel, elhatározza, hogy teljes erővel támad. Három zászlóaljat, két hegyiüteget, nehéz mozsárágyúkat vet be; gyalázatos módon segédkeznek neki a francia milícia meg a karhatalom különítményei is. A stukák támogatásával összesen 7000 ember indul a Glières-fennsík megrohamozására. Tizenhárom napig tartó harc árán a németeknek végre sikerül is elfoglalni azt. 600 emberük hullott el, de ezen az áron sem semmisítették meg az ellenállók csapatát, amelynek kétharmada kicsúszott a kezük közül.

Ain megye állandó ütközetek színhelye. A jól megszervezett és vezetett belső ellenállási erők urai a helyzetnek. Ezt fényesen bebizonyítják november 11-én, amikor ezen a dicsőséges évfordulón* beveszik Oyonnaxot, és egy álló napig tartják. Romans-Petit ezredes felvonultatja őket a hősi halottak emlékműve előtt, majd a lakosság lelkesedése közepette végig haladnak a városon. Az aini maquisard-ok leverésére a németek 1944 elején jelentős hadmű-

* 1918. nov. 11-én Rethondes mellett Compiègne-ben kötötték meg a francia–német fegyverszüneti egyezményt, és ezzel Németország megadta magát. Ettől fogva nemzeti ünnep nov. 11-e.

veletekbe kezdenek, amelyek több száz halottjukba kerülnek. Áprilisban újabb erőfeszítést tesznek, de ezért még drágább árat fizetnek. Júniusban a mieink lendülnek mindenütt támadásba, és 400 foglyot ejtenek.

Drôme megyében, ahol a fontos lyon–marseille-i fővonal, továbbá a grenoble-i és a briançoni vasútvonal halad keresztül, Drouot ezredes partizánjai főként a vasutak ellen intézik támadásaikat. Decemberben egy német szabadságos katonavonatot robbantanak fel Porte-les-Valence-nál; az elakadt vagy felborult vasúti kocsikat aknatűz alá veszik a mieink; a halottak és sebesültek száma 200 fő. Néhány napra rá Verchenyben siklik ki egy csapatszállító szerelvény, s a Drôme-folyóba zuhan. Márciusban, a donzère-i szorosban a partizánok feltartóztatnak és tűz alá vesznek egy katonai gépkocsioszlopot; az ellenség vesztesége 300 halott és sebesült. Nem sokkal később egy partizáncsoport, amelyet a németek Séderon mellett támadnak meg, az utolsó ember elestéig harcol. Időközben Drôme megyében minden előkészület megtörtént, hogy az ellenség vasútvonalait – mihelyt elkezdődik a nagy csata – használhatatlanná tegyék.

Az Isère megyében lezajló események szintén arra vallanak, hogy a belső erők kiterjedt hadművelete a partraszállás pillanatában azonnal megindul. A bevezető támadások sokba kerülnek az ellenségnek. Grenoble-ban november 14-én az ellenállás felrobbantja a tüzérségi raktárt, ahol a németek lőszert, benzint, járműveket tároltak. Az ellenség 300 túszt tartóztat le. Felszólítják: bocsássa őket szabadon, de megtagadja, ám ekkor megtorlásként felrobbantják a bonne-i kaszárnyát, ahol a Wehrmacht számos ütege van; a németek vesztesége 220 halott, 550 sebesült. Másrészt, Delestraint tábornok hátrahagyott utasításai és Descour ezredesnek, az Isère megyei belső erőink irányítójának parancsa értelmében Le Ray parancsnoksága alatt elszánt harcosok a Vercors-hegységbe veszik be magukat, hogy ott erődített bázist alakítsanak ki. Az ellenséges felderítőknek nem engedik megközelíteni Vercors-t.

Ebben az időszakban ezek talán az ellenállás legkiemelkedőbb haditettei, amelyekről a jelentések beszámolnak. Ám egyidejűleg számos kisebb méretű vagy az ismeretlenség homályában maradt akció is történt. A híradásokból, amelyekben a helységeket számok jelölik, a parancsok és a jelentések közös megegyezésen alapuló rejtjeles mondataiból, s a felsorolásokból, amelyekben a harcolók különös álneveken szerepelnek, észre lehet venni, milyen hatékonnyá vált a belső háború. Az ellenség kegyetlen megtorlásai is ezt bizonyítják. Mielőtt a szövetséges haderők megvetnék lábukat hazánk földjén, a német már sok ezer embert veszít. Mindenütt a bizonytalanság légköre veszi körül, amely megingatja a csapatok harci kedvét és zavarba ejti a parancsnokokat. S ez annál is inkább így van, mert a helyi hatóságok és a francia rendőrség, akár azért, mert összejátszanak az ellenállással, akár mert rettegnek a megtorlástól, amely az utóbbi időben lesújt a „kollaboránsokra", támogatás helyett inkább akadályozzák a németek megtorlásait.

A kép teljessége kedvéért meg kell állapítani, hogy a németek állandóan maguk körül érzik az ellenállókat, még akkor is, ha nem támadnak rájuk golyókkal és gránátokkal. Hálózataink figyelmét semmi sem kerüli el, ami a megszállókkal kapcsolatos. Bedell Smith tábornok joggal írja a BCRA-nak:

8. A franciaországi csata 1944 nyarán, I.

„Május hó folyamán 700 távirati és 3000 részletes jelentés érkezett Londonba Franciaországból." Tény, hogy a csata kezdetének napján pontosan ismerjük valamennyi német csapat, támaszpont, raktár, repülőtér, parancsnokság elhelyezését, valamint a haderők létszámát, a hadianyag mennyiségét; a védelmi berendezéseket lefényképeztük, az aknamezőket mindenütt felderítettük. A Koenig-vezérkar és az ellenállás között a kéréseket és az információkat a jól kiépített rádiórendszer azonnal közvetíti. A francia ellenállástól kapott felvilágosítások összességének alapján a szövetségesek belelátnak az ellenség kártyáiba, és biztos kézzel csaphatnak le rá.

A partraszállás híre jeladás a maquis-nak az általános támadásra. Én már május 16-án előzetesen elrendeltem ezt, amikor a belső ellenállás erőinek az úgynevezett *„Caïman"*-tervben felvázoltam a célokat, amelyeket el kell érniük. A szövetséges parancsnokság azonban mégis bizonyos fenntartással viseltetik a gerillaháború kiterjesztése iránt. Azonfelül hosszasan elhúzódó harccal számol. Tehát az az óhaja, hogy az ellenállás a hídfők környékének kivételével ne siettesse a dolgokat. Eisenhower tábornok június 6-i proklamációja óvatos magatartásra szólítja fel a francia hazafiakat. Én viszont ugyanazon a napon kérve kérem őket, harcoljanak minden rendelkezésükre álló eszközzel a francia parancsnokságtól kapott utasításoknak megfelelően. Csakhogy a fegyverszállítások a szövetséges főhadiszállástól függnek, és mennyiségük eleinte korlátozott. Ezért aztán a „vegyes vezérkar" elsősorban a vasutakra, utakra, híradásokra irányuló rombolással törődik, ami egyébként elsődleges fontosságú.

A vágányok rongálásának feladata megoszlik a légierők és az ellenállás között. Az utóbbi a távoli vidékeket: Lyont, Dijont, Doubs megyét, Kelet-, Közép- és Délnyugat-Franciaországot vállalja; ezeken a területeken június–július folyamán 600 kisiklás történik. Azonfelül a mieink minden vonalon vállalják a szabotázst, amely 1800 mozdonyt és 6000 vagont bénít meg. A föld alatti távírókábeleket az ellenség a saját céljaira sajátította ki; június 6-án és az utána következő napokon ügyes rombolással sikerült a normandiai és a Párizs környéki vezetékeket használhatatlanná tenni. A távíródrótokat számtalan helyen átvágják. Képzelhető, milyen zavart okoz a német hadseregben a közlekedés és hírközlés ilyen méretű fennakadása, annál is inkább, mert egyidejűleg számos megyében katonai felkelés tör ki, amely jelentős mértékben befolyásolja a hadműveletek menetét. Végül is a főparancsnokság elismeri a partizánháború előnyeit, és segítséget nyújt a maquis-nak, s bár ez a segítség óvatos, azért mégis hatékony.

Ami Bretagne-t illeti, nem várakoznak. Eisenhower tábornok a breton félszigetet meg akarja tisztítani az ellenségtől, mielőtt haderejével továbbhatolna a Szajna felé. Nos, Bretagne-ban csak úgy hemzsegnek a maquisard-ok, kiváltképpen Côtes-du-Nord és Morbihan megyében, ahol a terep kedvez nekik. Így hát a hadvezetőség úgy dönt, hogy fegyvert szállít a bretonoknak, és odairányítja 1. ejtőernyős ezredünket, mely Bourgoin ezredes parancsnoksága alatt bevetésre készen várakozik Angliában. A partraszállás előtti este, meg a rákövetkező napokon partizánjaink azt tapasztalják, hogy nagy számú tartály és ejtőernyős alakulat érkezik az égből. Az ellenállás azon nyomban fellán-

gol. 31 000 ember fog fegyvert, részint szabályos egységekben, részint elszórtan, afféle modern „huhogókként".* Csakhogy a németek Saint-Marcelben, Malestroit mellett, felderítettek egy támaszpontot, ahol a mieink az Angliából érkező fegyvereket kapják, és június 18-án megtámadják. Az állást egy Morbihan megyei zászlóalj és néhány ejtőernyős alakulat védi Le Garrec őrnagy parancsnokságával. La Morlaye nyugalmazott tábornok egy század élén áll, amelyet saját maga szervezett Guingamp-ban. Több óra hosszat tartó harc után az ellenség végül ura marad a halottaival borított terepnek. De a védőknek sikerült elmenekülniök.

A saint-marcel-i ütközet hírére egész Bretagne felkel. A gócpontokban és a kikötőkben bekerítik a megszállókat, akik egyébként ádázul, irgalmat nem ismerve harcolnak. De a breton ellenállók fáradhatatlanul támadnak mindenfelé. Bourgoin ezredes és emberei mintegy a bretagne-i ellenállás kovászaként küzdenek. Az 1. ejtőernyős ezredben 45 tiszt közül 23 esett el. Amikor Patton páncélosai az avranches-i résen áttörve, augusztus elején Bretagne-ba érnek, a vidéket már mindenütt elfoglalták a mieink, akik 1800 német halottat földeltek el és 3000 foglyot ejtettek. A partizánok tökéletesen tájékozott kalauzként segítik és kíséró gyalogságként támogatják az amerikai harckocsikat. Az ellenség az előzetesen megerősített Saint-Malo, Brest, Lorient kivételével sehol sem tud frontot kialakítani. Egészében véve több ezer katonája életét veszti, közel 50 000 foglyul esik, és veszteséglistáját sok hadianyag egészíti ki. Négy német hadosztály semmisül meg a bretagne-i harcokban.

Az ország másik végén a Vercors-hegyvidéki csaták hasonló bizonyságot szolgáltatnak a francia ellenállás katonai hatékonyságáról. Június első napjaiban 3000 ember rendezkedett be védelemre a hegységben. Minthogy a rendkívül tagolt terep igen alkalmas az önálló kis egységekben végrehajtott akciókra, ami a maquisard-ok sajátossága, másrészt mivel az alpesi partizánok nagyon elszántak, sikerült elérni, hogy a szövetségesek jelentős mennyiségű hadianyaggal fegyverezzék fel őket: 1500 tartályt dobtak le nekik ejtőernyővel. Amerikai, brit és francia tisztekből álló misszió érkezik Angliából a Vercors-ba, hogy az ellenállókat a főhadiszállással összekösse. Algírból jött kiképzők és szakértők mennek a maquisard-ok közé. A szövetséges légierővel egyetértésben a hegység középrészén leszálló pálya készül, és ez lehetővé teszi sorkatonaság és ellátmány légi úton történő odaszállítását, valamint a sebesültek elvitelét.

Július 14-én az ellenség támadást indít. Tíz napig tekintélyes erőkkel ostromolja a hegyi erődöt. Repülőgépei géppuskázzák a védőket és bombázzák a gyéren lakott helységeket. Mivel a német vadászgépek folyamatosan támadnak, és a szövetséges légierő gépei a hatótávolság nagyságára hivatkozva nem veszik fel ellenük a harcot, így az ellenség még a kifutópályát is kézre keríti – miközben a partizánok azt hitték, hogy az erősítést hozó szövetséges gépek érkeznek; ehelyett a németek vitorlázó gépeken elit csapatokat szállítanak ott le. Mindezek ellenére a védők példamutató eltökéltséggel

* „Huhogók" v. „Baglyok" – a francia forradalom nyomán létrejött köztársaság ellen harcoló királypárti breton felkelők. Lásd Balzac hasonló című regényét.

harcolnak támaszpontjaikon, és egészen július 24-ig állják a támadók ostromát. Ezen a napon a németek elfoglalják a Vercors-t. Egy egész hadosztálynyi katonaságot vetettek be, és több ezer embert vesztettek. Dühükben meggyilkolják a sebesülteket és a lakosság egy részét. Vassieux-ben a mezőváros egész lakosságát lemészárolják. A Vercors hegyivadászainak a fele az életét adta Franciaországért, a másik résznek sikerült visszavonulnia.

Ezek a harci tettek országszerte nagy visszhangot keltenek. Az algíri, londoni és New York-i rádió persze részletesen méltatja őket. Július hó közepén már negyven megyében lángol a felkelés. A Francia Középhegység megyéi, a Limoges-vidék, az alpesi megyék, valamint Haute-Garonne, Dordogne, Drôme és Jura megye, akárcsak a Bretagne a maquisard-ok, a Titkos Hadsereg, a „Francs-Tireurs et Partisans", az „Organisation de Résistance de l'Armée", a „Corps Francs" kezén van. Ezekben a megyékben a prefektusok jószántukból vagy kényszerűségből kapcsolatba lépnek az ellenállással, és a „felszabadítás prefektusai" – akár azonosak a régiekkel, akár nem – most már nyíltan mutatkoznak. Az 1940. évi községi tanácsok az esetben, ha Vichy feloszlatta őket, újra átveszik hivatalaikat. A Lotharingiai Kereszt megjelenik a mellre tűzve, a falakon, a középületek zászlóin. A meghajszolt németek szüntelen rettegésben élnek, helyőrségeiket állandóan támadják, és összeköttetéseiket elvágják. Magányos katonáikat megölik vagy elfogják. Hadoszlopaikat, ha megmozdulnak, szinte minden lépésüknél megtámadják. A megszállók tömeggyilkolással és gyújtogatással válaszolnak, mint Oradour-sur-Glane-ban, Tulle-ben, Asqban, Cerdonban és még sok más helyen. Miközben Normandiában a harc egyre keservesebbé válik számukra, Franciaország nagy részében egyenesen kétségbeejtőre fordul a helyzetük.

Július vége felé a belső francia erők nyolc ellenséges hadosztályt kötnek le, így egyikük sem tud a fronton harcoló alakulatok segítségére sietni. Az 1. gyalogos és az 5. ejtőernyős hadosztály Bretagne-ban, a 175. hadosztály Anjouban és Touraine-ben, a 116. páncélos hadosztály Párizs körül, az úgynevezett „Ostlegion"* a Francia Középhegységben, a 181. hadosztály Toulouse-ban, a 172. Bordeaux-ban, egy hadosztálynak megfelelő létszámú egység a Provence-ba vezényelt hadseregből, amely a Rhône völgyét védi, úgy le van kötve, hogy moccanni sem tud. Ráadásul három páncélos hadosztály, amelyet a német parancsnokság sürgősen Normandiába rendel, hogy negyvennyolc óra leforgása alatt bevethesse, csak késéssel érkezik meg. A 17. páncélos hadsereg, amely Bordeaux és Poitiers közt megütközik a mieinkkel, kerek tíz napot veszít, míg menetoszlopainak sikerül utat törnie. A 2. SS páncélos hadosztály, az úgynevezett „Das Reich", június 6-án indult el Montaubanból, vasúton nem közlekedhetett – az összes vasútvonalak használhatatlanok –, egységei elakadnak Tarn, Lot, Corrèze és Haute-Vienne megyében; csak június 18-án érkezik meg Alençonba, kimerülten és megtizedelve. A 11. páncélos hadosztály a szovjet frontról jövő nyolc nap alatt eléri vasúton a francia határt, de huszonhárom napjába kerül, amíg áthalad Franciaországon, és Stras-

* A „Keleti Légió" – a francia fasiszták önkéntes alakulata. Részt vett a Szovjetunió elleni harcokban is.

bourg-ból Caenbe jut. És hogyan lehetne felbecsülni valamennyi német egység felszerelésében és harci kedvében mutatkozó hatását azoknak a csapásoknak, amelyek a hadoszlopokat, az élelmezést, az összeköttetést érték?

Ugyaneme okokból előre látható, hogy a Földközi-tenger partvidékét védő ellenség hátvédjeinek helyzete is tarthatatlanná válik, amint a franciák és az amerikaiak Provence-ban partra szállnak. Augusztus első napjaiban a délkeleti övezet katonai megbízottja, Henri Zeller ezredes, Franciaországból hozzám jön, hogy mindezeket közölje velem. Arról tájékoztat, hogy Toulon és Marseille bevétele után csapataink gyorsan felszámolhatják a Rhône völgyében létesített ellenséges védelmi állásokat, úgyanis az Alpok vidéke és a Francia Középhegység már belső erőink kezén van. Zeller megismétli okfejtését Patch és de Lattre tábornoknak is, akikhez én azon nyomban elküldöm. A két tábornok ennek alapján megváltoztatja az előrenyomulás tervezett ütemét. Az események igazolják Zellert. Lyon a partraszállás után tizenkét nappal felszabadult, noha a parancsnokság úgy számolt, hogy két hónapig tartó harcok után kerül csak a kezünkbe.

Ugyanaz a lendület, amely Franciaországban és Afrikában harcra készteti az embereket, Indokínában is érezteti hatását. Saigonban és Hanoiban, miközben számolnak a japánok gyors és erőszakos intézkedésével, nem kételkednek – akárcsak máshol sem –, hogy a végleges győzelem a szövetségeseké lesz. A német összeomlás előjelein kívül Japán meghátrálását is észlelik. A japán flotta és hadsereg offenzívája nemcsak hogy egészében elakadt 1943 nyara óta, hanem a kezdeményezés most már a szövetségesek kezébe kerül: Nimitz tengernagy szigetről szigetre halad előre a Csendes-óceán középső térségében, MacArthur tábornok a Fülöp-szigetek felé közeledik, Lord Mountbatten pedig Csang Kaj-sek segítségével ismét megveti a lábát Burmában.

Ez az oka annak, hogy egyes indokínai hatóságok lassan az algíri kormány felé orientálódnak. François bankigazgató egyenesen azért jön Saigonból, hogy ezt közölje; de Boisanger, a főkormányzóság politikai hivatalának a főnöke, diszkréten tapogatózik a mi csungcsingi nagykövetünknél, Pechkoff tábornoknál; Mordant tábornok hadsereg-főparancsnok titokban érintkezésbe lép Tutenges ezredessel, a hírszerző szolgálat főnökével, akit mi rendeltünk Junanba.

A Távol-Kelettel kapcsolatosan azt a célt tartottam szem előtt, hogy részt vegyünk a hadműveletekben. Méltatlannak és nevetségesnek ítéltem azt az elgondolást, hogy végeredményben Franciaország megtarthatná pozícióját, ha a japánokkal szemben mindvégig előzékeny passzivitást tanúsít. Nem kétlem, egy olyan stratégiai helyzetben, amelyben Indokína az ellenség hadműveleti tervének a központjába kerül, a japánok – az országgal szomszédos területeken keményen szorongattatva és visszaszorulva – szükségszerűen nem kockáztatják meg, hogy a félszigeten is harcba kelljen szállniok. Ha a szomszédos csatamezőkön rosszra fordul Japán helyzete, hogyan tűrné meg a saját csapatai között az 50 000 főnyi francia haderő jelenlétét, hiszen ráadásul Franciaország semlegességének a fikciója is megdől a Vichy-rendszer összeomlásával? Minden jel arra mutat, hogy eljön a fordulat, amikor a japánok fel

akarják majd számolni a francia csapatokat és a francia közigazgatást. Ám feltételezve, hogy új és szégyenteljes garanciák révén meghagynák helyőrségeink némi maradványait és hatalmunknak némi foszlányait, egyrészt elképzelhetetlen, hogy a nagyhatalmak és a föderáció népei, másrészt a szövetségesek belenyugodnának a francia fennhatóság helyreállításába olyan területeken, amelyeken egyáltalán nem vettük ki részünket a világméretű küzdelemből.

Tehát az indokínai félszigeten katonai ellenállásra kell felkészülni, nehogy az ellenség egyetlen kardcsapás nélkül elfoglalhassa megerősített állásainkat, félreállíthassa tisztviselőinket és teljesen lejárasson bennünket. Másrészt haderőt kell küldenünk a Távol-Keletre azzal a feladattal, hogy az első adandó alkalommal vonuljon Indokínába. 1944. február 29-én írok Mordant tábornoknak, hogy megerősítsem jó szándékaiban, amelyekben nem kételkedtem, s hogy pontosan meghatározzam még, rendkívül nehéz helyzetében is mit vár tőle és csapataitól a kormány. Ezután hamarosan megbízom Blaizot tábornokot a Távol-Keletre küldendő haderő parancsnokságával. Ám minthogy ezek a csapatok csak Indiából, Burmából vagy Kínából léphetnek akcióba, helyszínre küldésükhöz a szövetségesek beleegyezése szükséges. Washington, London és Csungcsing viszont vonakodó magatartást tanúsít. Azonban az angol kormánynál és az indiai-óceáni térség főparancsnokánál, Lord Maountbattennél sikerül elérnünk Blaizot tábornok felhatalmazását, hogy New Delhiből előkészíthesse a további teendőket. A legelső csapategység már a tábornokkal együtt indul útnak. Első lépés ez a cél felé. De alapjában véve tudjuk jól, hogy Indokína problémája, akárcsak Franciaország egész jövője, majd Párizsban dől el.

Nos, augusztus 14-én az 1. francia hadsereg és a 6. amerikai hadtest első egységei partra szállnak a provence-i parton. Kezdetben Patch tábornok vezényli az egész haderőt. A mieink élén de Lattre áll. Hadműveleti tervüket jóváhagytam. A csapatok partraszállása után az amerikaiaknak Grenoble felé kell törniök, tengelyük a „Napóleon-út"*; a franciák pedig beveszik Toulont és Marseille-t, majd a Rhône völgyében haladnak fölfelé. Aznap este, hatalmas tengeri és légi bombázás fedezete alatt, megtörténik az első amerikai egységek partraszállása Cavalaire és Le Trayas közt; az ejtőernyősök Carnoules-nál, Lucnél, Muynél, afrikai támadó különítményeink Rayolban és Lavandouban a terv szerint az éjszaka folyamán érnek partot, másnap pedig három amerikai hadosztály kezdi meg partraszállását. 16-án akcióba kezd a Brosset, Monsabert, du Vigier hadosztály, s megveti lábát Rayolban, Cavalaire-nál, Saint-Tropeznél, Saint-Maxime-nál, hogy megtámadja Toulont, miközben az amerikaiak elérik Draguignant.

Az emberi vállalkozások során megesik, hogy hosszas erőfeszítés után a különféle és szétszórt egyedek hirtelen közös lendülettel törnek előre. Augusztus 18-án az özönével érkező hírek egyszerre világítják meg a harc vala-

* Marseille-ből a Rhône völgyén át Párizsba vezető legrövidebb útvonal. Napóleon is ezen az úton vonult seregével Toulonból a fővárosba. Innen az elnevezés.

mennyi területét, s megmutatják, milyen részük van ezekben a franciáknak, és ekkor világosan kitűnik a mieink akcióinak összefüggő egésze.

Provence-ban de Lattre, felismerve a 19. német hadsereg zűrzavarát, a végletekig kiaknázza előnyét. Parancsára a de Larminat és a Monsabert hadtest teljesen bekeríti Toulont, és egyes alakulataink már Marseille felé törnek. A Magnan hadosztály, Guillaume marokkói lovastaborai, a segédszolgálatok hajói kifutottak a tengerre, hogy csatlakozzanak az anyaországi csapatokhoz. Dody, Sevez, de Vernejoul hadosztályai az indulási parancsra várnak. Légiflottánk megkezdi a tenger fölötti átkelést. Hajóhadunk minden ágyúja csapatainkat támogatja. Ugyanazon a napon a normandiai német front végleg összeomlik. Az augusztus 11-e óta bevetett Leclerc hadosztály kitünteti magát ezekben a harcokban. Nyitva áll az út Párizs felé. A fővárosban a rendőrség és a partizánok hamarosan megtámadják a megszállókat. Az ország minden tájáról özönlenek a hírek: a partizánok harcolnak az ellenséggel. Ahogy akartuk: a szövetségesek franciaországi csatája egyúttal „Franciaország csatája" is lett. A franciák „közös harcot vívnak a közös hazáért".

A politika, a diplomácia és a fegyverek együttesen készítették elő az egységet. Most majd össze kell fogni a nemzetet, mihelyt kijut a szakadékból. Algírból Párizsba utazom.

Párizs

Párizs több mint négy esztendő óta égő seb a szabad világ lelkiismeretén. Hirtelen mágnessé változik. Amíg az óriás aludni látszott, bebörtönözve, bódultan, a világ hozzászokott roppant hiányához. Ám alighogy áttörik a német frontot Normandiában, Franciaország fővárosa egy csapásra a stratégia középpontjába, a politikai élet kellős közepébe kerül. A hadvezérek tervei, a kormányok számításai, a törtetők cselvetései, a tömegek érzelmei azonnal a Város felé fordulnak. Párizs hamarosan ismét megjelenik a színen. Mennyi minden megváltozhat!

Először is Párizs, ha engedik, megoldja a francia hatalom kérdését. Senki nem kételkedik benne, hogy ha de Gaulle megérkezik a fővárosba, és nem állítják rosszindulatúan befejezett tények elé, a nép közfelkiáltással szentesítené hatalmát. Akik az országon belül vagy kívül – bármely táborhoz tartozzanak is –, azt a reményt táplálják, hogy megakadályozhatják ezt a végső fejleményt, vagy legalábbis elérhetnék, hogy ne legyen teljes és kétségbevonhatatlan, az utolsó pillanatban igyekeznek a felszabadulást oly módon kiaknázni, hogy zavarba ejtsenek az előállott helyzettel, sőt esetleg megbénítsanak. Ám minthogy a nemzet már döntött, a közvélemény elsöpri ezeket a kísérleteket.

Az egyik ilyen kísérlet Pierre Lavalé. A felszabadító harcok augusztusi napjaiban, amikor egymás után érkeznek hozzám a hírek a normandiai döntő hadisikerekről, a provence-i partraszállásról, belső erőink harcairól, a párizsi felkelés előjeleiről, e fő kollaboráns cselszövényeiről is tájékoztatnak. Laval össze akarja hívni Párizsba az 1940. évi „nemzetgyűlést", és közreműködésével úgynevezett „egységkormányt" szándékszik alakítani, amely a törvényességre hivatkozva fogadná a fővárosban de Gaulle szövetségeseit. Ily módon kihúznák a talajt a tábornok lába alól. Semmi kétség, hogy helyet kell neki adni a végrehajtó hatalomban, szükség esetén akár annak élén is. De miután erkölcsileg trónfosztottá tették, és a nép együttérzésének támogatását is megvonták tőle, idővel majd megszabadulnak tőle a rendszer szokásos módszereivel: üres címek adományozásával, a pártok egyre erősebb obstrukciójával, végül általános ellenzékiséggel, aminek az lenne a kettős ürügye, hogy nem tud kormányozni, és diktatúrára tör. Ami pedig Lavalt illeti, minthogy elintézte a képviselők és a szenátorok visszatérését, ezek jóindulat-

tal viseltetnek iránta, még ha kénytelenek elvi megrovással sújtani is; ő azután szépen háttérbe vonul, amíg majd eljön a feledés ideje, és megváltoznak a körülmények.

Csakhogy az ilyen tervet az egymással élesen szemben álló felek közreműködése nélkül nem lehet sikerre vinni. Elsősorban egy kimagasló személyiségre van szükség, aki eléggé tekintélyes tagja a parlamentnek, eléggé közismerten ellenzéki Pétain politikájával szemben, és külföldön eléggé becsülik ahhoz, hogy a műveletnek a köztársaságot helyreállító jellege legyen. Herriot látszik a megfelelő embernek. Csak az van hátra, hogy az együttműködésre rábírják. És az is szükséges, hogy feltételezni lehessen: a szövetségesek Párizsba történő bevonulásukkor elismerik majd az új közhatalmat. Ámde még az is előfeltétele Laval tervének, hogy a németek beleegyezését is megszerezze, hiszen még az ő csapataik tartják megszállva a fővárost. Végül pedig meg kell szereznie a Marsall hozzájárulását, mert enélkül a megszállók nem adják meg az engedélyt, a szövetségesek az elismerő nyilatkozatot, a képviselők és a szenátorok pedig nem hajlandók összehívni a nemzetgyűlést, ezzel szemben egészen bizonyos, hogy az Ellenállás méltatlankodva tiltakoznék.

Laval augusztus elején még azt gondolhatja, hogy megkapja a tervéhez nélkülözhetetlen hozzájárulásokat. Laval, Herriot barátja Enfière révén hasznosíthatja annak amerikai kapcsolatait – hiszen ő közvetít köztük és a képviselőház elnöke közt –, és aki összeköttetésben áll Allen Dulles berni hivatalával, így megállapíthatja, hogy Washington jó szemmel nézné a de Gaulle fölé más valakit emelő, vagy a tábornok félreállítására irányuló terveket. Majd a németeknél érdeklődik a „kormányfő", s tőlük is kedvező választ kap. Abetz, Ribbentrop és még mások ugyanis úgy vélekednek, hogy ha Franciaország felszabadul, jobb ha Párizsban a Vichy maradványaival terhes végrehajtó hatalom működik, semmint egy félelem és gáncs nélküli kormány. Laval a megszállók engedélyével Maréville-be megy, ahol Herriot letartóztatásban van, és rábeszéli, utazzon Párizsba, és hívja össze az 1940-es parlamentet. Ami Pétaint illeti, ő is kijelenti: kész Párizsba menni.

Meg kell mondanom, hogy a nyilvánvaló cinkosságok ellenére Pierre Laval kétségbeesett cselszövését teljesen reménytelen ügynek tartottam. Sikere végső fokon az én hozzájárulásomtól függött. Márpedig engem semmi, még a szövetségesek nyomása sem vett volna rá, hogy az 1940. évi nemzetgyűlést hivatottnak tekintsem Franciaország képviseletére. Egyébként arra a forgatagra gondolva, amelyet az Ellenállás éppen ebben az időben mindenfelé felkavart, s amelyet felkavar Párizsban is, nem kételkedtem benne, hogy a vállalkozás már csírájában kudarcot vall. A peremvárosokban már július 14-én fontos tömegtüntetések zajlottak. Több helyen kitűzték a háromszínű zászlót, a *Marseillaise*-t énekelték, és „Éljen de Gaulle"! kiáltásokkal vonultak fel. A Santé börtönben ezen a napon a politikai foglyok, celláról cellára adva egymásnak a jelszót, a legkegyetlenebb megtorlásokkal dacolva fellobogóztak minden ablakot, elűzték az őröket, hazafias dalokat énekeltek, csak úgy visszhangzott belé az egész városrész. Augusztus 10-én a vasutasok beszüntették a munkát, 15-én a rendőrség lépett sztrájkba, 18-án pedig a postai alkalmazottak következtek volna. Minden percben számítottam rá, hogy befut a hír:

kirobbant az utcai harc, ami nyilvánvalóan szétfoszlatná a parlamenti tagok illúzióit.

Laval tervével ellentétben egy másiknak, amelyet az Ellenállás egyes politikai elemei tűztek ki azzal a céllal, hogy megszerezzék maguknak a hatalmat, szerintem több esélye volt a sikerre. Tudtam, hogy ezek fel akarják használni a lelkes feszültség, sőt talán a fővárosban a harcok nyomán támadó anarchia állapotát, hogy mielőtt én magamhoz ragadhatnám a kormány rúdját, ők megelőzzenek. Természetesen a kommunisták szándéka volt ez. Ha sikerül megkaparintaniuk a felkelés vezetését és rendelkeznek Párizs fegyveres erejével, könnyűszerrel felállíthatnak egy tényleges kormányt, amelyben túlsúlyban lennének.

Felhasználva a csata zűrzavarát, befolyásuk alá kerítve az Ellenállás Nemzeti Tanácsát, amelynek jó néhány tagja – azokon kívül, akik hozzájuk tartoztak – hajlamos engedni a kísértésnek; felhasználva a rokonszenvet, amelyet széles körben ébresztett üldöztetésük, a soraikat megritkító veszteségek és a bátorság, amelyet kifejtettek, kiaknázhatnák a szorongást, amelyet a közhatalom teljes hiánya kelt a lakosságban; végül pedig kettős játékot űzve, vagyis de Gaulle tábornokhoz történt csatlakozásukat fitogtatva, tervezhetik, hogy a felkelés élén új Kommünként* jelenhetnek meg, amely kihirdeti a köztársaságot, szavatolja a rendet, igazságot szolgáltat, és ráadásul ügyel rá, hogy csak a *Marseillaise*-t énekelje, és csak a háromszínű zászlót tűzze ki. Megérkeztemkor ez a „népi" kormány már javában működne, babérral övezné homlokom, felkérne, hogy foglaljam el soraiban azt a helyet, amelyet ő jelöl ki számomra, és ő rángatna minden drótot. A többi már csak abból állna, hogy a főkolomposok a merészséget az óvatossággal váltakozva alkalmaznák, tisztogatás ürügyén behatolnának az államgépezetbe, a jól felhasznált tájékoztatás és a milícia segítségével elfojtanák a közvéleményt, és fokozatosan kiszorítanák kezdeti szövetségeseiket, amíg csak az úgynevezett proletárdiktatúra meg nem valósulna.

Elkerülhetetlennek tartottam, hogy ezek a politikai tervek bele ne vegyüljenek a harc lendületébe. Már régóta tudtam, hogy bizonyos emberek a főváros felkelését olyan hatalom létesítésére akarják fordítani, amelyet a III. Internacionálé vezetne.**

Ám mégis lényegesnek ítélem, hogy Párizsban francia fegyverek harcoljanak, mielőtt a szövetségesek elérnék a várost, hogy a nép közreműködjék a megszállók leverésében, hogy a főváros felszabadítása francia katonai és nemzeti tett legyen. A kockázatot vállalva ezért buzdítottam a felkelésre, egyetlen olyan lehetőséget sem utasítva el, amely alkalmas, hogy előidézze azt. Az igazságnak tartozom azzal, hogy rátermettnek éreztem magam úgy vezetni az ügyet, hogy az jóra forduljon. Előzetesen megfelelő intézkedéseket tettem a helyszínen, készen álltam, hogy kellő időben nagy francia egységet irányítok a fővárosba, és elhatároztam, magam is megjelenek, hogy a felszabadult Párizs lelkesedése személyem körül kristályosodjék ki.

* Az 1871-es Párizsi Kommünre történő utalás.

** A szerző politikai szándékot leplező „tévedése". A III. Internacionálé ugyanis ebben az időszakban már rég nem létezett.

A kormány meghozta a szükséges intézkedéseket, a Párizsban levő reguláris fegyveres erőket a hozzá hű parancsnokok alá rendelte. Még júliusban Korzika prefektusát, Charles Luizet-t Párizs rendőrfőkapitányává neveztem ki. Két, kudarcba fúlt kísérlet után sikerült augusztus 17-én Párizsba jutnia, éppen idejében, hogy ténylegesen tisztségébe lépjen, amikor a rendőrség elfoglalta a főkapitányságot. Hary tábornoknak pedig az alkalmas pillanatban élére kellett állnia a köztársasági gárdának – Vichy Párizs-őrségének nevezte el –, továbbá a tűzoltó ezrednek, a karhatalomnak és a csendőrségnek; valamennyi egységet elragadtatással fogja eltölteni, hogy olyan parancsnokuk lesz, akit de Gaulle nevezett ki.

De a dolgok kényszerítő menete a különböző negyedekben összeverődött partizáncsoportok közt más helyzetet teremtett. A frakciók természetesen saját parancsnokaikat követték, s a kommunisták, akár közvetlenül, akár a Nemzeti Front fedezékéből, arra törekedtek, hogy ezek saját embereik legyenek. A felsőbb káderekre a „párt" az Ellenállás Nemzeti Tanácsára gyakorolt nyomás útján igyekezett kineveztetni. A Tanács katonai kérdésekben egy akcióbizottságra, a „Comac"-ra* hagyatkozott, amelynek három tagja közül kettő Kriegel-Valrimont és Villon a párt embere volt. A belső erők vezérkari főnöke hasonló módon Malleret-Joinville lett**, miután Dejussieu ezredest a németek letartóztatták. Rol-Tanguyt*** pedig az Ile-de-France haderőinek parancsnokává tették meg. E kinevezésekből kiindulva arra lehetett volna következtetni, hogy a szabadságharcosok irányítása a kommunisták kezébe kerülhet.

Ám ezek csak címek voltak, nem pedig tényleges hatáskörök. A tisztségek viselői valójában nem gyakoroltak hatalmat a szó hierarchikus értelmében. A katonai szabályoknak megfelelően kiadott és végrehajtott parancsok helyett inkább kiáltványokhoz, vagy bizonyos pontokon korlátozott egyéni akciókhoz folyamodtak. A legfeljebb talán körülbelül 25 000 fegyveresre számláló partizánok önálló csoportokat alkottak, valamennyi inkább a helyi alkalmaknak megfelelően, semmint a felülről jövő utasítások értelmében cselekedett, és jóformán nem mozdult ki a körzetéből, ahol menedékhelyei voltak. Egyébként de Marguerittes ezredes, ez a nagyon megbízható főtiszt volt a párizsi és a Párizs környéki belső erők tényleges parancsnoka. Revers és Bloch-Dessault tábornok tanácsadóként szerepelt, az előző a „Comac", az utóbbi a Nemzeti Front mellett. Végül pedig a kormány katonai megbízottja, Chaban-Delmas, aki miután Londonban utasításokat kapott Koenig tábornoktól, augusztus 16-án visszatért Párizsba, az egész felkelés középpontjában állt. Éles eszű és ügyes ember, egyedül neki volt lehetősége

* „Comac" – Comité d'Action Militaire rövidítése.

** Családi nevén Alfred Malleret (1911–1960) – francia kommunista politikus. Tagja az 1945-ös Alkotmányozó Gyűlésnek. 1946–48 között Seine megye képviselője.

*** De Gaulle itt a való tényektől kissé elrugaszkodva kisebbíti politikai ellenfelei – elsősorban a baloldali és kommunista pártok – tényleges szerepét és súlyát, holott a későbbiekben tiltakozása ellenére a kommunista volt Renault gyári munkás, Rol-Tanguy és Leclerc tábornok előtt teszi le a fegyvert von Choltitz vezetésével a párizsi német helyőrség. Rol-Tanguy jelenleg a francia partizánszövetség elnöke.

kapcsolatot tartani a külfölddel; ő ellenőrizte a javaslatokat, és hosszú, éles szócsaták után fékezte az Ellenállási Tanács és a bizottságok egyoldalú befolyását. És mindenekfelett de Gaulle tábornoknak és kormányának megbízottja is vezető szerepet játszott a helyszínen.

Ez a megbízatás Alexandre Parodinak jutott osztályrészül. Augusztus 14-én, hatáskörét megerősítve, Franciaország még fel nem szabadult részeinek meghatalmazott miniszterévé neveztem ki. Az én nevemben szólott, tehát szava súlyosan esett a latba. Egyenes lelkű, teljesen önzetlen, makulátlan jellemű férfi lévén, szilárd erkölcsi tekintélyével a szenvedélyek fölé kerekedett. Azonfelül – minthogy nagy gyakorlattal rendelkezett az állami szolgálatban – a zűrzavarban a tapasztaltság dicsfénye vette körül. Politikája egyébként összhangban volt egyéniségével: a részletekben szívesen engedett, de a lényeges kérdésekben szelíd szilárdsággal kitartott. Bizonyos engedményeket tett az ideológiai és személyes követelményeknek, de minden erejével azon volt, hogy a továbbiakban ne kényszerüljön ilyesmire, s amikor én Párizsba érkezem, a játszma folytatását ne terheljék kellemetlen elkötelezettségek. El kell ismernem, hogy Georges Bidault, az Ellenállás Nemzeti Tanácsának elnöke Parodival összhangban működött, ő is mindent elkövetett, hogy elkerüljük a legrosszabbat; sajátos taktikáját a merész szavak és az óvatos tettek keverékére alapozta.

Ami a közigazgatási hatóságokat illeti, senki sem fogja kétségbe vonni megbízottamnak és azoknak a személyeknek az illetékességét, akiket én a hivatalok vezetésére kijelöltem. Valóban, az alkalmasnak talált időpontban Parodi minden nehézség nélkül foglalja el helyét a Matignon palotában*, a főtitkárok minden nehézség nélkül veszik át a minisztériumaikat, Luizet párizsi rendőr-főkapitány akadályok nélkül váltja fel Bussière-t, Flouret, Seine megyei prefektus pedig Bouffet-t. Az a hivatalos hatalmi apparátus, amelyet az algíri kormány már előzetesen megteremtett, a felszabadulás után – a vidékhez hasonlóan – azonnal átfogja Párizst.

Augusztus 18-a délutánján indultam el Algírból szokásos repülőgépemen, amelynek Marmier volt a parancsnoka. Juin tábornok és jó néhány társam egy „légi erődben" követett; az amerikaiak arra hivatkozva, hogy a gép legénysége jól ismeri az utat és a rendeltetési hely terepét, ragaszkodtak az „erőd" kölcsönadásához. Első állomásunk: Casablanca. Úgy terveztem, hogy még éjszaka tovább repülök, és másnap megérkezem Maupertuis-be, Saint-Lô közelében, de az „erőd"-nek útközben „üzemzavara" támadt, amelyet ki kellett javítani. Másrészt a szövetséges missziók – a légi folyosókra és a légi közlekedés szabályaira hivatkozva – erősködtek, mielőtt Spanyolország és Franciaország partja mentén repülnénk, szálljunk le Gibraltárban. Ez egynapi késést jelentett.

19-én távoztam Casablancából. A repülőtérre menet hatalmas tömeg szegélyezte az utcákat. Az arcok feszült figyelme elárulta, hogy valamennyien sejtették utazásom célját, noha hivatalosan titokban tartották. Éljenzés alig hallatszott, de valamennyien fedetlen fővel, integetésre emelt karral álltak,

* A francia miniszterelnökök rezidenciája.

tekintetük rám tapadt. Úgy éreztem, hogy ez a forró és néma üdvözlés, mintha a tömeg vallomástétele lenne egy sorsdöntő pillanatban. Megindított. Mellettem a főhelytartó is meghatódott. „Micsoda sors jutott Önnek osztályrészül!" – fordult hozzám Gabriel Puaux.

Gibraltárban, miközben a kormányzónál vacsoráztunk, szövetséges tisztek jelentek meg és közölték: az „erőd" nincs olyan állapotban, hogy folytathassa útját, az én Lockheadem pedig teljesen fegyvertelen, meggondolatlanság lenne tehát kíséret nélkül repülni Normandia fölött, így végeredményben tanácsos lenne elhalasztani utamat. Nem kételkedtem az indítvány indokainak őszinteségében, de helyesnek véltem nem elfogadni. Az előzetesen kitűzött időpontban útnak indultam. Kisvártatva az „erőd"-nek is sikerült felszállnia. 20-án, reggel nyolc óra tájban Maupertuis-ben landoltam.

Koenig már várt rám Coulet, Normandia köztársasági biztosa, valamint Eisenhower egy tisztjének kíséretében. Először a szövetséges főparancsnok főhadiszállására mentem. Útközben Koenig tájékoztatott a párizsi helyzetről, amelyet Parodi, Chaban-Delmas, Luizet híreiből és különböző küldöttek információiból ismert. Így értesültem, hogy a már három napja sztrájkoló rendőrség 19-én hajnalban elfoglalta a főkapitányság épületét, és tüzet nyitott a németekre; hogy a partizánok úgyszólván mindenfelé ugyanezt teszik; hogy a minisztériumok a kormányküldöttség által kijelölt „különítmények" kezében vannak; az ellenállás már befészkelte magát Párizs és a külvárosok polgármesteri hivatalaiba, és hogy egyes helyeken, mint például Montreuil-ben, később pedig Neuillyben ez harcok árán történt; hogy a németek, egédszolgálataik kiürítésével lévén elfoglalva, ez ideig nem fordultak nagyon keményen szembe az ellenállókkal, de több hadoszlopuk éppen most vonul át Párizson, s így minden pillanatban várható: megtorláshoz folyamodnak. Ami a politikai helyzetet illeti, minden jel arra mutat, hogy Laval semmit sem ért el, Vichyben pedig felkészültek, hogy a Marsallt egyik napról a másikra kényszeríteni fogják az elutazásra.

Eisenhower, miután a szövetséges haderők ragyogó sikereit illetően dicséreteimet végighallgatta, felvázolta a helyzetet. A 3. Patton hadsereg a Bradley hadtesttel az élén folytatja az ellenség üldözését, és két hadoszlopra válva átkelni készül a Szajnán. Az egyik, Párizstól északra, elérte Mantes-ot. A másik délen Melunbe érkezett. Patton mögött Hodges tábornok, az 1. amerikai hadsereg parancsnoka újracsoportosítja erőit, miután Orne megyében a terep megtisztításával végeztek. Bradleytől balra a Montgomery parancsnoksága alatt levő hadseregcsoport, leküzdve a németek szívós ellenállását, lassan halad előre Rouen felé. De jobbra fedezetlen a terület, s Eisenhower sem akarja, hogy Patton előreküldje hadseregét Lotharingia felé, olyan messzire, amennyire csak a benzinutánpótlás lehetővé teszi. Később a déli irányból érkező de Lattre és Patch hadsereg bekapcsolódik az akcióba. A főparancsnok tervét teljesen logikusnak találtam, egyetlen pont kivételével, amely erősen aggasztott: Párizs felé nem vonult senki.

Kifejeztem Eisenhowernek megdöbbenésemet és nyugtalanságomat:

– Stratégiai szempontból sehogyan sem értem: ha csapatai Melunnél, Mantes-nál, Rouennál, egyszóval mindenütt átkelnek a Szajnán, miért éppen csak

Párizsnál nem kelnek át rajta? Annál inkább nem értem, mert ez a közlekedési vonalak gócpontja, amelyekre Önöknek a továbbiakban szükségük lesz, tehát fontos, hogy minél előbb helyreállítsák őket. Ha akármilyen más helységről lenne szó, nem pedig Franciaország fővárosáról, az én véleményem semmire sem kötelezné Önt, mert rendes körülmények közt Öntől függ a hadműveletek vezetése. De Párizs sorsa alapvetően fontos a francia kormánynak. Ezért vagyok kénytelen közbelépni, és felkérni Önt, hogy irányítson Párizsba csapatokat. Természetesen a 2. páncélos francia hadosztályt kell elsősorban kijelölni erre a feladatra.

Eisenhower nem leplezte előttem zavarát. Úgy éreztem, alapjában véve osztozik nézetemben, s maga is szívesen irányítaná Leclerc-t Párizsba, de bizonyos okokból, amelyek nem csupán stratégiai természetűek, ezt jelenleg még nem teheti. Tulajdonképpen azzal magyarázta az elodázást, hogy a fővárosban dúló csata súlyos anyagi károkat és a lakosság körében nagy emberveszteségeket okozhat. Ám nem tett ellenvetést amikor felhívtam a figyelmét, hogy ez a szempont akkor igazolhatná a varakozást, ha Párizsoan semmi sem történne, de elfogadhatatlanná válik, ha már egyszer a hazafiak harcban állnak az ellenséggel, s éppen ezért mindenféle fölfordulás bekövetkezhet. Eisenhower azonban kijelentette:

– Az Ellenállás túl korán lépett akcióba.

– Hogyhogy túl korán? – kérdeztem. – Hiszen az Ön csapatai most érik el a Szajnát.

Végül is a főparancsnok kijelentette, hogy határozott időpontot ugyan nem tud mondani, de rövidesen kiadja a parancsot a Párizs felé vonulásra, és a Leclerc hadosztályt szemelte ki erre a hadműveletre. Tudomásul vettem ígéretét, de még hozzáfűztem: véleményem szerint ez olyan nagy fontosságú nemzeti ügy, hogy hajlandó vagyok magamra vállalni a felelősséget, és amennyiben a szövetséges parancsnokság sokáig késlekedne, magam indítom Párizs felé a 2. páncélos hadosztályt.

Eisenhower határozatlansága azt a gyanút keltette bennem, hogy a katonai parancsnokságot bizonyos mértékben Laval politikai taktikázása fékezi, mert azt Roosevelt is felkarolta, s ennek értelmében kell Párizst távol tartani a „megrázkódtatásoktól". Ennek a tervnek az Ellenállás a harc elkezdésével kétségkívül véget vetett. Csakhogy némi időre volt szükség, hogy Washington elismerje ezt a tényt. Gyanúmat megerősítette az a hír, hogy a Leclerc hadosztályt, amely ez ideig nagyon logikusan a Patton hadsereghez volt beosztva, három nap óta Hodges seregéhez csatolták; továbbá Gerow tábornoknak, az 5. amerikai hadtest parancsnokának szoros felügyelete alá helyezték és Argentan környékén táboroztatják, mintha attól tartanának, hogy kereket old egyenesen az Eiffel-torony irányába. Azonfelül tudomásomra jutott, hogy a szövetséges haderők és a francia közigazgatás kapcsolatára vonatkozó oly sok huzavona után létrejött megegyezést, jóllehet Algír, Washington és London már hetek óta megkötötte, Koenig és Eisenhower még nem írta alá, mert az utóbbi még nem kapta meg rá a felhatalmazást. Ezt a késedelmeskedést mi más magyarázná, mint egy utolsó cselszövény, amely még függőben tartja a Fehér Ház beletörődését, Juin, aki szintén megérke-

zett a főhadiszállásra, a vezérkarral való érintkezése során ugyanazt a következtetést vonta le, mint én.

A szövetséges fegyverek legragyogóbb sikereinek idején, mikor az amerikai csapatok minden dicséretet megérdemlő vitézségről tettek bizonyságot, Washingtonnak ezt a nyilvánvalóan makacskodó politikáját meglehetősen elszomorítónak találtam. De a lelki vigasz nem késett. A nép lelkesedésének és érzelmeinek kitörő áradata fogadott, amikor Cherbourg-ban francia földre léptem, és egészen Rennes-ig hömpölygött, Coutances-on, Avranches-on, Fougères-en át. A lebombázott városok, az összeomlott falvak romjai közt a jöttömre összeverődött lakosság ujjongva tüntetett. Minden megmaradt ablakot fellobogóztak. A még meglevő harangok bongtak. A felszaggatott utcák vidáman pompáztak virágdíszükben. A polgármesterek harcias köszöntői zokogásba fúltak. Én néhány – nem szánalommal telt, mert ezt visszautasították volna, hanem – derűlátó és büszkeségtől izzó mondatot intéztem hozzájuk, és végezetül a tömeggel együtt énekeltük a *Marseillaise*-t. Megkapó volt az ellentét a lobogó lélek és a javakban történt pusztítás közt. Előre hát! Franciaországnak élnie kell, hiszen kiállta a szenvedés próbáját.

Este André Le Troquer, a felszabadított területekre kinevezett miniszter, Juin és Koenig tábornok, valamint Gaston Palewski társaságában megérkezem a rennes-i prefektúrára. Victor Le Gorgeu, a köztársaság bretagne-i biztosa, Bernard Cornut-Gentille, Ille-et Vilaine megye prefektusa és Allard tábornok, a kerületi katonai parancsnok bemutatja beosztottait. A közigazgatás újra életre kelt, és természetesen a hagyományos külsőségek közepette. A városházára megyek, ahol Yves Millon polgármester, a tanácsnokok, az ellenállás harcosai és a város előkelőségei társaságában felkért, nyissam ki Bretagne székvárosának a messze múltból származó vendégkönyvét, és írjak bele. Aztán az esőben, a leszálló éjszakában az épület előtt összegyűlt tömeghez szólok.

Másnap, 21-én özönlenek a hírek Párizsból. Elsősorban Laval próbálkozásának csődjéről számolnak be. Édouard Herriot, miután az Ellenállás figyelmeztetése eljutott hozzá, megérezte, mekkora vihar van kitörőben, és látván a Vichy-miniszterek, a magas rangú párizsi tisztviselők és a német nagykövet tanácstalanságát, nem hagyta rávenni magát a „nemzetgyűlés" összehívására. Ráadásul a parlamenti tagokkal, főként az Anatole de Monzie-val felvett kapcsolatok meggyőztek, hogy az őket közelről érintő tragikus események – Georges Mandel, Jean Zay, Maurice Sarraut halála, akiket Darnand milíciája gyilkolt meg, Philippe Henriot megölése, akivel az ellenállók egy csoportja végzett – nagy hatással van rájuk, s már semmiképpen sem óhajtják, hogy a fenyegető légkörben összehívják őket. A Marsall pedig alapos megfontolás után arra a következtetésre jutott, hogy ez az út nem vezet megoldáshoz, és most más gondolatot forgatott a fejében, ezért nem volt hajlandó a fővárosba menni, végül pedig Hitler, akit ingerültté tett a bukására számító cselszövés, elrendelte, hogy Lavalt „kormányával" együtt szállítsák Nancyba, és Pétain önszántából vagy kényszerből, de kövesse „kormányát". A képviselőház elnökét pedig vissza akarta vitetni Maréville városába. Augusztus 18-án Laval, Herriot és Abetz búcsúebéden találkozott a Matignon

palotában. Augusztus 20-án Pétain, akit a németek erőszakkal vittek magukkal, elhagyta Vichyt.

Így semmisült meg Laval utolsó fondorlata. A végsőkig folytatott egy olyan harcot, amelyet semmiféle ügyeskedés meg nem akadályozhatott abban, hogy bűnös ne legyen. Laval természetétől fogva hajlott rá, és a rendszer is arra szoktatta, hogy az ügyekhez lealacsonyodott szinten nyúljon, úgy vélte, bármi áron, ahogy jön, csak az a fontos, hogy hatalmon maradjon, és a megfelelő mértékű alattomos leleményesség mindig biztosítja, hogy a helyzeteken úrrá lesz, és nincs olyan fordulat, mit visszájára ne lehetne fordítani, nincs olyan ember, akit ne lehetne megvásárolni. Az összeomlásban átérezte Franciaország szerencsétlenségét, de ugyanakkor nem hagyta ki a gyeplő megkaparintására kínálkozó alkalmat, és széles skálán fejtette ki a mindennel megalkuvás képességét. Csakhogy a diadalmas Harmadik Birodalom nem volt alkudozásra hajlandó partner. Pierre Laval számára csak akkor nyílhatott tér, ha Franciaország balsorsát aknázza ki. Elfogadta ezt a feltételt. Úgy vélte, sápot lehet szedni a nemzet tragédiájából és ki lehet használni egészen a szolgaságba süllyedésig, szövetkezni még a megszállókkal is, sikert kicsiholni a legszörnyűbb elnyomásból. Politikája kedvéért feláldozta az ország becsületét, az állam függetlenségét, a nemzet büszkeségét. Csakhogy mindez újra feltámadt, és követeli a jussát az ellenség megingásának mértékében.

Laval játszott és vesztett. Volt bátorsága elismerni, hogy felelnie kell a következményekért. Nem kétlem, hogy kormányában, amikor megpróbálta fenntartani a tarthatatlant, és a ravaszság minden fortélyát, a makacsság minden fegyverét bevetette, hazáját kívánta szolgálni. Ennyi adassék meg neki! Tény, hogy a legmélyebb szerencsétlenségben az a csekély számú francia, aki a szennyes utat választotta, nem tagadta meg a hazáját. Adassék ennyi Franciaország ama fiainak, „akik nagyon eltévelyedtek". Legyen félig nyitott ajtó a megbocsátás felé.

Vichy felszámolása egybeesett a párizsi harc kibontakozásával. Mindaz, amit Rennes-ben, rövid ott-tartózkodásom alatt jelentettek nekem, még inkább arra ösztökélt, hogy minél gyorsabban végéhez érjen a válság. Igaz, hogy a német parancsnokság – akkor még homályosnak látszó okból – nem akart teljes erővel fellépni. Ám ezt a passzív magatartást hirtelen dühödt megtorlás követheti. Egyébként is tűrhetetlennek tartottam, hogy az ellenség, ha már egyszer módunkban áll kiűzni, csak egyetlen nappal is tovább tartsa kezében a Várost. Végül pedig nem akartam, hogy a zűrzavart felhasználva anarchia uralkodjék el a fővároson. Pierre Miné Párizs közellátási igazgatója, jelentésében nagyon válságosnak festette le az élelmezési helyzetet. A főváros hetek óta el van vágva minden közlekedési vonaltól, s szinte a szó szoros értelmében éhínség fenyegeti. Miné közölte, hogy egyes helyeken elkezdték az utolsó élelmiszerkészletek és a boltok kifosztását, és ha a rendőrség továbbra is távol marad, súlyos túlkapásokkal kell számolni. Azonban a nap véget ért anélkül, hogy a szövetséges parancsnokság előrenyomulási parancsot adott volna Leclerc-nek.

Rennes-ből írtam Eisenhower tábornoknak, tudatva vele a Párizsból ka-

pott híreket, és sürgettem, hogy siettesse a francia és szövetséges csapatok hadmozdulatát; kiemeltem, milyen súlyos következményei lennének, még a hadműveletek szempontjából is, ha a fővárost zűrzavar kerítené hatalmába. Augusztus 22-én Koenig, szóbeli kiegészítéssel, átadta neki a levelemet, majd visszatért londoni állomáshelyére, ahonnan könnyebb volt fenntartania a kapcsolatokat az Ellenállással, mint a mi mozgó táborunkból. Juin pedig a maga részéről Patton tábornokkal lépett érintkezésbe, aki mesterien folytatta az ellenség üldözését. Én magam elhagytam Rennes-t, miután meggyőződtem, hogy a köztársasági biztos teherautókat rekvirált, gépkocsivezetőket mozgósított, és már összeállította a Párizsba irányuló élelmezési oszlopokat. A fellobogózott, lelkesedő Alençonon át először Lavalba mentem.

Amikor Michel Debré köztársasági biztos kíséretében a prefektúrára érkeztem, egy tiszt levelet hozott Leclerc tábornoktól. A generális beszámolt róla, hogy még mindig bizonytalanságban van a küszöbön álló feladatát és azt a kezdeményezését illetően, hogy Guillebon őrnagy vezénylete alatt előőrsöket küldjön Párizsba. Rögtön hozzájárultam ehhez a lépéshez, s válaszomban azt is közöltem vele: Eisenhower megígérte nekem, hogy Párizsba irányítja Leclerc csapatait, Koenig éppen e célból járt a főparancsnoknál, és Juin is ezért kereste fel, végül pedig tudattam, hogy utasításaim rögzítésére másnap személyesen akarok vele beszélni. Rövidesen megtudtam, hogy éppen akkor, amikor én Leclerc-nek írtam, Gerow tábornok megrótta, amiért egy csapatot Párizs felé irányított, és elrendelte: azonnal hívja vissza Guillebon őrnagyot.

Végül is néhány órával a hozzá intézett levelem elolvasása után Eisenhower kiadta a parancsot: indítsák Párizs felé a 2. páncélos hadosztályt. Meg kell mondanom, az úgyszólván pillanatonként Párizsból érkező hírek – többek között, de elsősorban azok a hírek, melyeket Cocteau és Monod doktor hozott Bradley tábornoknak – egytől egyig az én közbelépésem helyességét igazolták. Másrészt a főhadiszállás már tudomást szerzett Laval próbálkozásának végeredményéről. Miközben Leclerc az éjszakát hadmozdulata megszervezésére használta fel, a Le Mans-i prefektúrára hozzám befutó hírekből arról értesültem, hogy az események üteme erősen felgyorsult Párizsban.

Így tudtam meg, hogy 20-án este a városházát a párizsi rendőrség egy csapata, amelyet Roland-Pré és Léo Hamon vezetett, elfoglalta, Seine megye prefektusa, Flouret hamarosan át is vette ott tisztségét. Ugyancsak hírt kaptam, hogy egyrészt Parodi és Chaban-Delmas, másrészt az Ellenállás Nemzeti Tanácsának többsége, az amerikai és brit megbízottaktól kapott értesítés alapján, amely szerint hosszú időbe, esetleg hetekbe fog telni, amíg a szövetséges csapatok bevonulnak a városba; és tudva továbbá, hogy a partizánok a német helyőrség 20 000 emberéhez, 80 harckocsijához, 60 repülőgépéhez, 60 ágyújához képest gyengén vannak felfegyverezve, így el akarván kerülni a Szajna-hidak lerombolását, amit Hitler elrendelt, és meg akarván menteni a politikai és katonai foglyokat, úgy döntött, hogy követi a svéd főkonzul tanácsát, és közvetítésével fegyverszünetet kötött von Choltitz tábornokkal, a párizsi és a Párizs környéki ellenséges erők parancsnokával.

Meg kell vallanom, hogy ez a hír kellemetlenül érintett, annál is inkább, mert abban az időpontban, midőn a fegyvernyugvási megállapodásról érte-

sültem, ez nem felelt meg a katonai helyzetnek, hiszen Leclerc már elindult. De 23-án reggel, midőn elhagytam Le Mans-t, úgy értesültem, hogy a fegyvernyugvást, amelyet az ellenállók nagy része kelletlenül fogadott, csak részben tartották be, bár Parodi és Roland-Pré, akiket a boulevard Saint-Germainen letartóztattak a németek, ennek köszönhette, hogy miután Choltitz elé vezették őket, mindkettőjüket szabadon engedték. Ezenfelül arról is értesültem, hogy 21-én este újra kirobbant a harc, és a rendőrkapitányságok, a minisztériumok és a polgármesteri hivatalok változatlanul a mieink kezén vannak, a párizsiak pedig mindenfelé barikádokat emelnek, de a német tábornok, bár támaszpontjait szilárdan tartja, egyáltalán nem kísérli meg a megtorlást. Ezt a kíméletet talán a holnaptól való aggodalma sugallta, vagy meg akarta kímélni Párizst, vagy pedig megegyezett a szövetségesekkel, akiknek ügynökei, mióta az Abwehr és a Gestapo elhagyta a fővárost, egészen a vezérkaráig jutottak el. Nem tudtam kibogozni a dolgot, de hajlamos voltam feltételezni, hogy a segítség mindenesetre idejében fog megérkezni.

Ebben azok közül senki sem kételkedett, akik ismerték azt az utat, amelyet augusztus 23-a óta követtem. A szélben lengő zászlók kettős sövénye közt vonultam, „Éljen de Gaulle" kiáltások harsogtak felém, és úgy éreztem, mintha az öröm áradata magával sodorna. Ferté-Bernard-ban, Nogent-le-Rotrou-ban, Chartres-ban és valamennyi városban, faluban stációt kellett tartanom a tiszteletadásra egybegyűlt lakosság előtt, és beszélnem kellett az újra magára talált Franciaország nevében. Délután, utolérve és elhagyva a 2. páncélos hadosztály menetoszlopait, a rambouillet-i kastélyban szálltam meg. Útközben Leclerc levélben értesített, hogy ő is a városban lesz. Rögtön magamhoz kérettem.

Támadási terve készen volt. Hadosztályának túlnyomó része, bár gyorsan jön Argentanból, mégiscsak az éjszaka folyamán érkezik a kijelölt helyre, azonban előretolt egységei az Athis-Mons, Palaiseau, Toussus-le-Noble, Trappes vonalon már érintkeznek a megerősített állásokban elszántan védekező ellenséggel. Ezt a hadállást át kell törni. A fő támadást a Billotte alakulat vezeti, és ez az Antony-in át Párizsba vivő orléans-i útra irányul. A Langlade alakulat Toussus-le-Noble-on és Clamart-on át akar akcióba lépni, miközben a Morel-Deville parancsnoksága alatt álló csapat Versailles felé fedezi oldalát. Az átmenetileg tartalékban levő Dio alakulat pedig Billotte-ét követi. A hadművelet másnap hajnalban kezdődne. Helyeseltem ezeket az intézkedéseket, és elrendeltem, hogy Leclerc, mihelyt Párizsba ér, a Montparnasse pályaudvaron állítsa fel a parancsnokságát. Ott fogok találkozni vele a továbbiak megbeszélésére. Ekkor így szóltam ehhez a fiatal parancsnokhoz, aki már teljesen az eljövendő csatában élt, de tudta, hogy képességeinek a jól szervezett alkalmak rendkívüli összejátszása segít: „Szerencséje van!" S arra is gondoltam, hogy háborúban a tábornokok szerencséje a kormányok dicsősége.

Favreau doktor, aki reggel indult el Párizsból, délután érkezett Rambouillet-ba. Luizet jelentését hozta. A rendőr-főkapitány szerint az Ellenállás már ura az utcáknak. A németek immár támaszpontjaik rabjai, s csak néha kockáztatnak meg páncélosokkal egy-egy támadást. A londoni rádió éppen

aznap este közli, hogy az Ellenállás felszabadította Párizst. VI. György király másnap reggel gratuláló sürgönyt küld nekem: szövegét azonnal közzé teszik. A hír és a sürgöny kétségtelenül túl korai. De nyilván azt célozta, hogy rábírja az amerikaiakat, tegyenek le hátsó gondolataikról, amelyeket az angolok nem helyeseltek. Az az ellentét, amelyet a párizsi eseményekkel kapcsolatosan a BBC forró öröme, és az Amerika Hangja hűvössége, sőt kissé fanyalgása közt észleltem, azt a gondolatot ébresztette bennem, hogy most az egyszer London és Washington Franciaországot illetően nem ért maradéktalanul egyet.

A bátor Favreau-t visszaküldtem Párizsba, a Luizet-hez intézett levelemmel. A levélben leszögeztem abbeli szándékomat, hogy először nem a városházára megyek, ahol az Ellenállás Nemzeti Tanácsa és a Párizsi Felszabadítási Bizottság székel, hanem a „központba". Az én szememben ez a hadügyminisztériumot jelentette, amely a francia kormánynak és a főparancsnokságnak természetes központja. Nem azért döntöttem így, mintha nem szándékoztam volna sürgősen kapcsolatra lépni a párizsi felkelés vezetőivel. De azt akartam, hogy kétségtelenné váljék: az államhatalom a temérdek megpróbáltatás után, ami nem bírta se megsemmisíteni, se szolgaságba dönteni, először egész egyszerűen a saját hajlékába tér. A *Combat, Défense de la France, Franc-Tireur, Front national, l'Humanité, Libération, Le Populaire* hírlapokat olvasva, amelyeket az Ellenállás két nap óta Párizsban ama nyomdákban adott ki, ahol kis ideje még a kollaboráns lapokat nyomtatták, örvendeztem a belőlük sugárzó harci szellemnek, s egyszersmind még inkább eltökéltem, hogy azon az államfői beiktatáson kívül, amelyet a tömegek szavazata közvetlenül ad nekem, másféle beiktatást el nem fogadok.

Ezt jelentettem ki Alexandre de Saint-Phalle-nak is, aki csatlakozott kormányküldöttségemhez, s akiről tudtam, hogy nagy befolyással bír az üzleti körökben. Jean Laurent, az Indokínai Bank igazgatója, Rolf Nordling, a svéd főkonzul fivére, és Poch-Pastor osztrák báró – ez utóbbi a német hadsereg tisztje, von Choltitz segédtisztje és a szövetségesek ügynöke – társaságában érkezett hozzám. Mind a négyen augusztus 22-én éjszaka távoztak Párizsból, azzal a céllal, hogy az amerikai parancsnokságtól a reguláris csapatok gyors beavatkozását sürgessék. Amint értesültek Eisenhowertől, hogy Leclerc már útban van, megjelentek nálam. Saint-Phalle javasolta, ha Párizsba érek, azonnal hívjam össze a nemzetgyűlést, hogy a parlamentáris bizalmi szavazás kormányomnak törvényes jelleget adjon. Elutasítottam az indítványt. Ám ennek a küldöttségnek összetétele és idejövetelének kalandos módja különös színben tüntette fel a párizsi német parancsnokságot. A négy „küldött" két menlevéllel rendelkezett, az egyiket Parodi állította ki, a másikat von Choltitz tábornok. Az ellenséges állásokon áthaladva hallották a német katonák zúgolódását: „Árulás!"

24-én este a 2. páncélos hadosztály zöme heves összecsapások után Párizs közvetlen közelébe ér, minthogy Billotte és Dio elfoglalta Fresnes-t és de la Croix de Bernyt, Langlade pedig a sèvres-i hidat tartotta. Dronne százados parancsnoksága alatt egy zászlóalj elérte a Városházát. A következő napot arra kell fordítani, hogy az ellenségnek a városon kívüli utolsó ellenállását is

felszámoljuk, majd pedig a városban levő állásait, végül pedig biztosítani kell a vonalat Le Bourget felé. Leclerc a Billotte alakulatot a Gentilly-i Kapun át a Luxembourg–Városháza–Louvre útvonalon a Meurice szállóig, von Choltitz tábornok hadiszállásáig küldi. A Dio alakulat az Orléans-i Kapun át két oszlopban a Katonai Főiskola és a Bourbon palota épülettömbjeinek tart, éspedig Noiret-é a külső körutakon egészen az auteuil-i viaduktig, majd visszafelé halad a Szajna mentén, Rouvillois-é viszont a Montparnasse-on és az Invalidusok útján át tör előre. Az Étoile és a Majestic szálloda* elfoglalása a Langlade alakulat feladata. Valamennyi csapat a Concorde téren találkozik egymással. A Leclerc jobbján levő amerikaiak 4. hadosztályuknak egy részét a Place d'Italie-ra és az Austerlitz pályaudvarra irányítják.

Augusztus 25-én minden a tervezettnek megfelelően történik. Magam már előzetesen meghatároztam teendőimet a felszabadított városban. Ez abból áll, hogy minden lelket közös nemzeti lendületbe fogjak úgy, hogy haladéktalanul megjelenjen előttük az Állam megtestesülése és tekintélye. Miközben fel-alá járkálok a Rambouillet palota teraszán, és óránként tájékoztatnak a 2. páncélos hadosztály előrenyomulásáról, felidézem a szerencsétlenséget, amelyet annak idején hét hasonló gépesített egységből álló páncélos hadsereggel elkerülhettünk volna. Tehetetlenségünk oka, az egységes államhatalom hiánya fölött elmélkedve, amely miatt nem rendelkeztünk megfelelő haderővel, még eltökéltebb vagyok, hogy nem hagyom megnyirbálni a saját hatalmamat. Küldetésemet a lehető legvilágosabban látom. És amikor beszállok a kocsiba, amely Párizs felé visz, egyszerre markolja meg a szívemet a meghatottság és tölti el a derű.

Az úton mennyi ember lesi jöttömet! A házak ablakaiban mennyi zászló leng a padlástól a pincéig! Longjumeau-tól kezdve a tömeg nőttön nő. A Bourg-la Reine felé összetorlódik. Az Orléans-i Kapunál, amelynek közelében még folyik a lövöldözés, már ujjongó áradattá nő. Az Orléans sugárút emberektől sötétlik. Nyilván azt hiszik, hogy a Városházára megyek. De elkanyarodva a viszonylag szinte kihalt Le Maine sugárútra, délután négy óra tájt elérem a Montparnasse pályaudvart.

Leclerc tábornok éppen előttem érkezett. Beszámol von Choltitz tábornok megadásáról. A német generális, egy utolsó tárgyalás után, amelyet Nordling svéd főkonzul vezetett, személyesen adta meg magát La Horie parancsnoknak, Billotte vezérkari főnökének. Majd ez a rendőrkapitányságra kísérte, ahol megállapodást írt alá Leclerc-rel, amelynek értelmében a Párizs területén levő német támaszpontoknak be kell szüntetniök az ellenállást. Egyébként ezekből jó néhányat heves harcok árán a mieink már elfoglaltak a nap folyamán. A többinek von Choltitz e pillanatban fogalmazott parancsot, meghagyva a védőknek, hogy tegyék le a fegyvert. A német tábornok vezérkarának tisztjei francia tisztek kíséretében közlik a parancsot a német egységekkel. Ekkor pillantom meg a fiamat, a 2. páncélos tengerészgyalogos ezred zászlósát; éppen indulóban van a Bourbon palota felé egy német őrnagygyal, hogy a helyőrség megadását lebonyolítsák. A párizsi harcok kimenetele

* A Gestapo párizsi központja.

nem is lehetne kielégítőbb. Csapataink teljes diadalt aratnak, és sem a város, sem a lakosság nem szenvedett kárt.

Gratulálok Leclerc-nek az eredményhez. Mily jelentős szakasza ez a dicsősége felé vivő útnak! A mellette álló Rol-Tanguynak is gratulálok. Valóban a belső ellenállás erői űzték el az utóbbi napokban az ellenséget Párizs utcáiról, ők tizedelték meg, ők bomlasztották szét csapatait, ők zárták körül egységeit az erőddé alakított háztömbökben. És ezenfelül reggel óta a partizáncsoportok – milyen szegényes fegyverzettel! – vitézül segédkeznek a katonaságnak a német ellenállási fészkek fölszámolásában. Sőt egymaguk elfoglalják a Clignancourt kaszárnyát. Mégis, az ellenséges fegyverletétel szövegét olvasva, amelyet Leclerc nyújt át nekem, helytelenítem azt a megjegyzést, amelyet Rol-Tanguy heves követelésére utólag iktatott be; eszerint ugyanis a német parancsnokság Rolnak és Leclerc-nek adta meg magát. Leclerc-nek azt mondtam: „Először is ez így nem pontos. Másodszor: ebben az akcióban Ön a legmagasabb rangú tiszt, következésképpen az egyedüli felelős. Főként pedig az a követelés, amely arra késztette, hogy ezt a módosítást végrehajtsa a szövegen, számunkra elfogadhatatlan irányzattól ered." Leclerc-rel elolvastatom az Ellenállás Nemzeti Tanácsának aznap reggel kibocsátott nyilatkozatát, amelyben a Tanács „a francia nemzetnek" nevezi magát, és a kormányt vagy de Gaulle tábornokot még csak nem is említi. Leclerc azonnal megérti, mire gondolok. Tiszta szívből ölelem meg ezt a nemes szívű bajtársat.

A Montparnasse pályaudvarról a hadügyminisztériumba indulok. Chevigné ezredes vezetésével egy kis előőrs halad előttem. A menet mindössze az én kocsimból, Le Troquer-éből, Juinéből és egy géppuskás páncélkocsiból áll. Az Invalidus körúton akartunk haladni a Szent Domonkos utcáig*, de a Xavéri Szent Ferenc utcánál a környező házakból lövöldöznek, s így a Vaneau és Burgundia utcán át robogunk. Öt órakor megérkezünk.

Azonnal áthat az érzés, hogy semmi nem változott ezen a tiszteletre méltó helyen. Gigantikus események forgatták fel a világot. Hadseregünket megsemmisítették. Franciaország már-már elpusztult. Ám a hadügyminisztériumban a dolgok változatlannak tűnnek. Az udvaron a köztársasági gárda egy raja tiszteleg, akárcsak valaha. Az előcsarnok, a lépcső, a fali díszfegyverek – minden pontosan olyan, mint azelőtt. Lám, személy szerint is ugyanazok az ajtónállók, akik a múltban szolgálatot teljesítettek. Belépek a „miniszter dolgozószobájába", amelyet Paul Reynaud-val együtt hagytunk el 1940. június 10-én. Bútor, kárpit, függöny, minden változatlanul a helyén. Az asztalon a telefon is ugyanott maradt, és a hívógombokon ugyanazok a nevek olvashatók. Hamarosan meghallom, hogy így van ez az összes többi épületben is, amely helyet adott a köztársaság főhivatalainak. Semmi más nem hiányzik – csak az Állam. Az én feladatom, hogy visszaállítsam. Tehát mindenekelőtt elfoglalom hivatalomat.

Luizet beszámolóra jelentkezik. Utána Parodi. Mindkettő ragyog, de megviselt és kimerült is a megállás és úgyszólván alvás nélkül eltelt héttől. Az ő

* A francia köztársaság hadügyminisztériuma található itt.

szemükben a közvetlen jövő két kimagasló problémája a közrend és a közélelmezés megszervezése. Részletesen beszámolnak az Ellenállás Nemzeti Tanácsának és a Párizsi Felszabadítási Bizottságnak ingerültségéről, amit az váltott ki, hogy nem mentem azonnal hozzájuk. Elismétlem indokaimat a megbízott miniszternek és a rendőr-főkapitánynak, de azt is közlöm, hogy rövidesen elindulok a hadügyminisztériumból, és utam a Városházára vezet, ám előbb a rendőr-főkapitányságot látogatom meg, hogy köszöntsem a párizsi rendőrséget. Megállapítjuk ezeknek a látogatásoknak a menetét. Aztán meghatározom a másnapi felvonulás tervét, amely Parodit és Luizet-t lelkesíti, de egyben nyugtalanítja is. Távozásuk után Koenig tábornoktól kapok üzenetet. Ezen a nagy napon nem lehetett mellettem, mert reggel Eisenhower felkérte, keresse fel a mi közigazgatásunk és a szövetséges parancsnokság kapcsolatát rendező egyezmény aláírására. Megtörtént! Jobb későn, mint soha.

Este hétkor a főkapitányság udvarán szemlét tartok a párizsi rendőrség fölött. E testület láttán, amelyet a szolgálat arra kötelezett, hogy a megszállás alatt is a helyén maradjon, de amelyet ezen a napon büszkeség és boldogság tölt el, világossá válik, hogy a rendőrök, amikor jelt és példát adtak a harcra, hosszas megaláztatásukért is bosszút álltak. Ugyanakkor teljes joggal megragadták az alkalmat tekintélyük és népszerűségük növelésére. Ezt meg is mondom nekik. A soraikból feltörő éljenzés az egyetértő válasz. Majd gyalogosan, Parodi, Le Troquer, Juin és Luizet kíséretében, nagy nehezen utat törve a fülsiketítően éljenző tömegben, elérkezem a Városházára. Az épület előtt a Belső Erők egy különítménye, Le Percq őrnaggyal az élén, kifogástalan katonai tiszteletadással fogad.

A lépcső alján Georges Bidault, André Tollet* és Marcel Flouret fogadja de Gaulle tábornokot. A lépcsőfokokon szabadságharcosok fegyverrel tisztelegnek, a szemük könnyes. Mennydörgő vivátozás közepette vezetnek az első emeleti fogadóterembe, ahol már várnak az Ellenállás Nemzeti Tanácsa és a Párizsi Felszabadítási Bizottság tagjai. Körös-körül sok harcostárs. Számosnak a karján ott a belső erők jelvénye, amelyet egy kormányhatározat hagyott jóvá. Valamennyien a Lotharingiai Keresztet viselik. Tekintetemet végigjártatva ezen a lelkesedéstől, szeretettől és érdeklődéstől fűtött gyülekezeten, érzem, hogy azonnal felismertük egymást, hogy bennünket, egyazon küzdelem harcosait, páratlan kapcsolat fűz össze, s ha van is a hallgatóságban lappangó véleménykülönbség, feszítő becsvágy, elegendő, hogy a tömeg meg én egymásra találjunk, és egyetértésünk mindenen diadalmaskodik. Az arcokról lerívó fáradtság ellenére, a kiállott veszélyek és az átélt események ellenére, egyetlen olyan mozdulatot sem látok, egyetlen olyan szót sem hallok, amely ne lenne makulátlanul méltó e pillanathoz. Csodálatosan sikerült találkozás ez, amelyről annyit ábrándoztunk, s amelyért annyi erőfeszítéssel, keservvel és oly sok halottal fizettünk!

Először az érzelmek szóltak. Majd a politikán a sor. Az is emlékedett módon történik. Az André Tollet helyébe lépő Georges Marrane** Párizs új vá-

* A Párizsi Felszabadítási Bizottság elnöke.

** Kommunista szenátor.

rosi önkormányzata nevében szép beszédben köszönt. Majd Georges Bidault intéz hozzám magas röptű szavakat. Hevenyészett válaszomban arról szólok, hogy „szent megindulás fog el mindannyiunkat, férfiakat, nőket ezekben a percekben, amelyek túlnőnek mindegyikünk szegényes életén". Megállapítom: „Párizst a népe szabadította fel a hadsereg segítségével és egész Franciaország támogatásával." Ezzel kapcsolatosan nem mulasztom el megemlíteni azokat „a francia csapatokat, amelyek most a Rhône mentén haladnak előre". és szövetségeseinket. Végül pedig felszólítom a nemzetet kötelességének teljesítésére, vagyis a háborúra, s hogy ezt a feladatát betölthesse: a nemzeti egységre.

Majd Seine megye prefektusának hivatali szobájába lépek be. Marcel Flouret bemutatja hivatala főtisztviselőit. Amikor távozni készülök, Georges Bidault jó hangosan hozzám fordul:

– Tábornok Úr! Itt van Ön körül az Ellenállás Nemzeti Tanácsa és a Párizsi Felszabadítási Bizottság. Arra kérjük, proklamálja ünnepélyesen a Köztársaságot az itt egybegyűltek előtt.

Én azt válaszolom:

– A Köztársaság soha nem szűnt meg létezni. A Szabad Franciaország, a Harcoló Franciaország, a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság testesítették meg egymás után. Vichy a múltban is, most is érvénytelen és meg nem történtnek tekintendő. Jómagam a Köztársaság kormányának elnöke vagyok. Miért kellene kihirdetnem a Köztársaságot? – Az ablakhoz megyek, kézmozdulattal köszöntöm az egész teret betöltő tömeget, amely éljenzéssel bizonyítja, hogy látni akart. Aztán visszamegyek a Szent Domonkos utcába.

Este Leclerc megvonja a Párizs belterületén lezajlott harcok mérlegét. Valamennyi német támaszpont megadta magát. Az úgynevezett „Luxembourg tömb", amely a Luxembourg palotát, a Bányászati Főiskolát, a Montaigne Gimnáziumot és a Levéltár utcai telefonközpontot foglalta magában, szüntette be utoljára a tüzet. Csapataink ezen a napon 14 800 foglyot ejtettek. 3200 német katona esett el, nem számítva azokat – számuk legalább 1000 –, akiket a partizánok lőttek le az előző napok harcaiban. A 2. páncélos hadosztály 28 tisztet és 600 főnyi legénységet vesztett. Ami a belső erőket illeti, Pasteur Vallery-Radot professzor, aki elvállalta az egészségügyi szolgálat vezetését, 2500 főre becsüli a hat napig tartó harcok elesetteinek és sebesültjeinek a számát. Rajtuk kívül több mint 1000 polgári személy pusztult el.

Leclerc közli, hogy Párizstól északra az ellenség nyomása továbbra is érezhető. Saint-Denis-ben, La Villette-nél egyes alakulatok, arra hivatkozva, hogy nem állnak von Choltitz parancsnoksága alatt, megtagadták a fegyverletételt. A 47. német hadosztály egy része most foglal állást Le Bourget-ban és Montmorencyban, nyilván az északabbra harcolva visszavonuló hadosztályok fedezésére. Az ellenség egyes helyeken egészen a Város kapujáig hatol. Gerow tábornok, az 5. amerikai hadtest parancsnoka meghagyja a 2. páncélos hadosztálynak, amely még mindig a hadtestéhez van beosztva, hogy vegye fel a harcot a támadó német alakulatokkal.

Én azonban el vagyok tökélve – erősebben, mint valaha –, hogy másnap az Étoile–Notre-Dame útvonalon adok találkozót a népnek, és azt akarom, hogy a 2. páncélos hadosztály részt vegyen az ünnepségen. Tagadhatatlan, hogy a felvonulás némi kockázattal jár. De megéri. Egyébként nagyon kevéssé tartom valószínűnek, hogy a német hátvéd hirtelen elővéddé változzon át, és Párizs központja felé törjön, miközben az egész párizsi német helyőrség már fogoly. De mindenesetre óvintézkedéseket kell tenni.

Megegyezem Leclerc-rel, hogy Roumiantzoff vezényletével egy alakulatot irányítunk reggel Le Bourget felé taktikai fedezetül; ez a belső ellenállás arrafelé csatározó haderőit is összefogja. A hadosztály maradék része a felvonulás alatt három alakulatra oszlik majd, s riadókészültségben lesz, egyik az Arc de Triomphe-nál, a másik a Champs-Élysées-i köröndön, a harmadik a Bazilika előtt, és szükség esetén a veszélyeztetett helyen teremhet. A mögöttem felvonuló Leclerc állandó érintkezést tart fenn a különböző egységekkel. Minthogy a szövetséges parancsnokság nem találta szükségesnek, hogy a legszerényebb összeköttetést is megteremtse velem, Leclerc-t bízom meg, hogy ismertesse velük intézkedéseimet. E parancsnokságnak egyébként mindenképpen módjában áll, hogy szükség esetén pótolhassa a francia hadosztály átmenetileg tartalékban maradt részét. Ha tehát a szövetségesektől más rendelkezés jönne, Leclerc-nek azt kell válaszolnia, hogy de Gaulle tábornok parancsára fenntartja intézkedését.

Augusztus 26-a, szombat délelőttje semmi olyat nem hoz, ami tervem módosítására késztetne. Természetesen jelentették: Gerow felszólította Leclerc-t, hogy ő is és csapatai is maradjanak távol a tüntetéstől. Az amerikai tábornok még egy tisztet is meneszt hozzám, hogy közvetlenül figyelmeztessen. Magától értetődik, az üzenetét nem veszem tekintetbe, de megjegyzem, ez az eljárás ilyen napon és ilyen helyzetben, bár nyilván nem felsőbb utasítás nélkül történt, értetlenségről tanúskodik. Az igazsághoz tartozik, hogy ezen a hiábavaló és kínos incidensen kívül szövetségeseink semmiféle kísérletet se tesznek a főváros ügyeibe történő beavatkozásra. Koenig tábornoknak, akit augusztus 21-én katonai kormányzóvá neveztem ki, s aki most átveszi tisztségét, Seine megye prefektusának és Párizs rendőr-főkapitányának nem kell hatásköri beavatkozásról jelentést tenni nekem. Egyetlen amerikai csapat sem állomásozik Párizs területén, és azok az egységek, amelyek az előző napon a Place d'Italie és a Lyoni pályaudvar körzetében harcoltak, utána rögtön el is távoztak. Ha a tudósítók és a fotóriporterek nem lennének jelen, a szövetségesek egyáltalán nem vennének részt a készülő felvonulásban. Az útvonal mentén csupa francia férfi és nő várakozik.

De ők aztán sokan vannak! A rádió már előző este óta – Jean Guignebert, Pierre Crénesse és csoportjuk keményen dolgozott a helyreállításán – bejelenti a felvonulást. A délelőtt folyamán hírül hozzák, hogy a város minden kerületéből és a peremvárosokból – ebben a Párizsban, ahol nem közlekedik se metró, se autóbusz, se gépkocsi – megindult a gyalogosok áradata. Délután háromkor érkezem a Diadalívhez. Parodi és Le Troquer, a kormány tagjai, Bidault és az Ellenállás Nemzeti Tanácsa, Tollet és a párizsi Felszabadítási Bizottság, a tábornoki kar: Juin, Koenig, Leclerc, d'Argenlieu, Valin,

Bloch-Dassault, a prefektusok: Flouret és Luizet, Chaban-Delmas katonai megbízott, és a belső ellenállás erőinek számos parancsnoka és harcosa áll az Ismeretlen Katona sírjánál. Üdvözlöm a Diadalív előtt felsorakozó csádi ezredet, tisztjeik és közkatonáik a harckocsikban állva úgy szegzik rám tekintetüket, amikor elvonulok előttük az Étoile-on, mintha valóra vált álmot látnának. Meggyújtom a lángot. 1940. június 14-e óta csak a megszállók jelenlétében lehetett fellobbantani. Aztán mögöttem marad a Diadalív és a Sánc. Az ünnepség résztvevői utat nyitnak. Előttem a Champs-Élysées!

Ó! akár a tenger! Végeláthatatlan sokaság az úttest mindkét oldalán. Vagy kétmillió ember. A háztetők is feketéllenek az emberektől. Az ablakokban zászlók, és létrákon, zászlórudakon, lámpákon fürtökben kapaszkodnak az emberek. Ameddig a tekintetem ellát, eleven, hullámzó tömeg-óceán a napsütésben, és fölötte leng a háromszínű lobogó.

Gyalog megyek. A mai napon nem hagyományos szemlét tartok, amikor csillognak-villognak a fegyverek és zengnek a harsonák. A mai napon örvendezésének látványával és szabadságának biztos tudatával vissza kell adni önmagának egy népet, amelyet tegnap eltiport a vereség és meghasonlásba taszított a szolgaság. Minthogy akik itt vannak, szenvedéseik közepette egytől egyig szívükben Charles de Gaulle-t választották menedéknek és reménységük jelképének, hadd lássák bizalmas, testvéri közelségben is, és legyen ez a látvány maga a tündöklő nemzeti egység. Igaz, hogy a törzskarok nyugtalankodnak, vajon az ellenséges harckocsik betörése, egy bombákat szóró vagy géppuskázó légiraj nem tizedeli-e meg ezt a tömeget és nem kelt-e pánikot. De én ezen az estén hiszek Franciaország jó szerencséjében. Igaz, hogy a karhatalom aggodalmaskodik, hátha nem bírja majd kordában tartani a tolongó tömeget. De én azt gondolom, hogy a tömeg fegyelmezetten fog viselkedni. Igaz, hogy a harcostársakhoz, akiknek jogukban áll közvetlenül utánam haladni, ráadásként illetéktelen statiszták is csatlakoznak. De ki figyel ezekre! És végül az is igaz, hogy sem külsőm, sem hajlamom, sem magatartásom, sem gesztusaim nem olyanok, hogy magamhoz édesgessem velük ezt a sokaságot. De bizonyos vagyok benne, hogy nem is ezt várja tőlem.

Megindult és nyugodt vagyok, ahogy előrehaladok a tömeg leírhatatlan lelkesedése közepette, a nevemet éltető hangorkánban, és igyekszem, hogy a tekintetem ennek az áradatnak minden egyes hullámát befogja, hogy valamennyiük látványa belém hatoljon, s fel-felemelem a karom válaszul az üdvrivalgásra. Ebben a pillanatban a nemzeti öntudat csodája megy végbe, Franciaország olyan tette ez, mely olykor a századok során dicsfénnyel ragyogta be történelmünket. Ebben az egyetlen gondolat-, lendület-, kiáltás-közösségben elmosódnak a különbségek, eltűnnek az egyének. Tengernyi francia – akikhez sorjában közeledem az Étoile-on, a Köröndön, a Concorde-téren, a Városháza, a Notre-Dame előtt, – ha tudnátok, milyen hasonlók vagytok egymáshoz! Ti sápadt gyermekek, akik ugrándoztok és lármáztok örömötökben; ti oly sok bánatot szenvedett nők, akik éljenzéssel és mosollyal üdvözöltök; ti férfiak, akiket most elönt a sokáig feledésbe merült büszkeség, és felém kiáltjátok hálátokat; ti öregek, akik könnyeitekkel tiszteltek meg, ó! menynyire hasonlók vagytok! És én a túláradó szenvedélyek középpontjában ér-

zem, hogy olyan tisztséget viselek, amely messze túlnő személyemen, s érzem, hogy csak eszköz vagyok a sors kezében.

De nincsen zavartalan öröm, még a diadalúton sem. Az elmémben kavargó gondolatok közé sok aggodalom is vegyül. Azt ugyan tudom, hogy egész Franciaország csak felszabadulására vágyik. Az újjászületésnek ugyanaz a hő óhaja, amely tegnap Rennes-ben lángolt fel, ma Párizst hozza lázba, holnap pedig Lyonban, Rouenban, Lille-ben, Dijonban, Strasbourg-ban fog lobogni. Csak látni és hallani kell, hogy megbizonyosodjunk: az ország újra talpra akar állni. De a háború még tart. Még hátravan megnyerése. Mekkora árat kell majd fizetni végül is a sikerért? Romjaink mellé még hány újabb rom járul? Milyen veszteségek tizedelik még katonáinkat? A fogolytáborok franciáknak még mennyi testi-lelki gyötrelmet kell elszenvedniök? Elhurcoltjaink közül – mindannyiunk közt a legharcosabbak, a legérdemesebbek és a legtöbbet szenvedettek – vajon hányan fognak visszatérni? És végül: milyen állapotban talál magára népünk, és milyen világ veszi majd körül?

Igaz, hogy az egység egészen rendkívüli megnyilvánulásainak vagyok tanúja. Tehát hihetünk benne, hogy a nemzet, mire a háború véget ér, fölébe kerekedik a széthúzásoknak, hogy a franciák ismét egymásra lelve össze akarnak fogni, hogy ismét felépítsék hajdani államhatalmukat, hogy célt kitűzve, vezetőre találva olyan intézményeket teremtsenek maguknak, amelyek lehetővé teszik élre törésüket. De nem feledkezhetem meg a kommunisták konok szándékáról és azoknak az előkelőségeknek a gyűlölködéséről, akik nem bocsátják meg nekem a saját eltévelyedésüket, sem arról a cselekvési viszketegségről, amely újra izgatja a pártokat. Miközben a menet élén haladok, érzem, hogy a temérdek becsvágy most ugyanúgy követ, mint a termérdek odaadás. A nép bizakodásának hullámai alatt felbukkannak a politika zátonyai.

A világ legjelesebb útján tett minden egyes lépésemmel úgy érzem, hogy a múlt dicsősége egyesül a jelenével. A Diadalív alatt tiszteletünkre fürgén fellobban a láng. Az a sugárút, ahol huszonöt évvel ezelőtt végigvonult a diadalmas francia hadsereg, most ragyogva tárul ki előttünk. Talapzatán Clemenceau szobra, aki előtt menet közben tisztelgek, mintha felénk készülne indulni, hogy ő is csatlakozzék hozzánk. A Champs-Élysées gesztenyefái, amelyekről a fogoly Sasfiók álmodozott, s amelyek oly sok évtizeden át voltak tanúi a francia bájnak és dicsőségnek, most vidám zöld emelvényül kínálkoznak fel a sokezernyi nézőnek. A Tuileriák kertje, amely két császárság és két királyság alatt volt fényes kerete az állami méltóságnak, a Concorde és a Carrousel, a forradalmi tombolás és lelkesedés és a győztes ezredek parádéjának e tanúi; a győztes csaták nevét viselő utcák és hidak; a Szajna túlsó partján az Invalidusok dómja, amely még most is a Napkirály dicsőségét hirdeti, és amely Turenne, Napóleon és Foch sírja fölött domborul; az Akadémia, amelynek hírnevét annyi kiváló szellem gyarapította –, jóságosan tekint le erre a tövében hullámzó emberfolyamra. És tovább: íme a Louvre, ahol egymást folyamatosan követő királyaink felépítették Franciaországot; Jeanne d'Arc és IV. Henrik szobra; Szent Lajos palotája, akinek éppen tegnap volt az ünnepe; a Notre-Dame, Párizs kőbe vésett imádsága,

meg a Cité, a város bölcsője mind mind szemtanúja az eseménynek. A kövekbe és a terekbe sűrűsödött történelem miatha ránk mosolyogna.

De figyelmeztet is. Ez a Cité hajdanában Lutecia* volt, és leigázták Caesar légiói, majd Párizs lett, és csak Szent Genovéva imája mentette meg a tűzzel-vassal pusztító Attilától. Szent Lajos, a cserbenhagyott keresztes vitéz, Afrika forró homokján pusztult el. A Saint-Honoré Kapunál Johannát megtagadta a város, holott ő szerezte vissza Franciaországnak. Itt a közelben hullt el IV. Henrik a fanatikus gyűlölködés áldozataként. A barikádok lázadása, a Szent Bertalan-éji vérengzés, a Fronde merényletei, augusztus 10-ének bősz dühe bevérezte a Louvre falait. A Concorde-on hullott le Franciaország királyának és királynéjának feje. A Tuileriák tanúja volt a régi monarchia összeomlásának, X. Károly és Lajos Fülöp menekülésének a száműzetésbe, a császárné kétségbeesésének, hogy végül is elhamvasszák, akárcsak a régi Városházát. És a Bourbon palota** hányszor, de hányszor volt bajt hozó zűrzavar színhelye! Két emberöltő alatt négy ízben kellett a Champs-Élysées-nek elszenvednie a sérelmet, hogy az ellenség gyűlöletes harsonaszóval végigvonult rajta. Ma este Párizs nemcsak Franciaország nagyságában tündököl, hanem levonja a sötét napok tanulságát is.

Fél öt tájban, a terv szerint, belépek a Notre-Dame-ba. Előzetesen, a rue de Rivolin autóba szálltam, s miután rövid időt töltöttem a Városháza nyitott lépcsőfeljáratánál, megérkeztem a katedrális előtti térre. A bíboros érsek nem fogad a székesegyház bejáratánál. Nem rajta múlik. Az új közhatalom felkérte, hogy tartózkodjék a megjelenéstől. Ugyanis Suhard őeminenciája négy hónappal korábban jónak látta ünnepélyesen fogadni a Notre-Dame-ban Pétaint, amikor rövid időre a németek megszállta Párizsba jött; az előző hónapban pedig ő mondta a beszédet a gyászistentiszteleten, amelyet Philippe Henriot halála alkalmából Vichy rendeztetett. Emiatt számos ellenálló méltatlankodott arra a gondolatra, hogy a főpap most de Gaulle-t vezesse be a székesegyházba. Személy szerint szívesen túltettem volna magam ezeken a tényeken, hiszen tudom, hogy az egyház kötelesnek érzi elfogadni „a fennálló rendet", és tudom: a bíboros ájtatossága és emberszeretete oly magas fokú, hogy kevés helyet hagy lelkében a világi dolgokra. De a szabadságharcosok lelki feszültsége a csaták másnapján, és az a szándékom, hogy Suhard bíborost megkíméljem a kínos tüntetésektől, indokolta a kormányküldöttségnek adott hozzájárulásomat, melynek alapján arra kérték: maradjon az érseki palotában a szertartás alatt. Ami a továbbiakban történt, igazolta ezt az intézkedést.

Abban a pillanatban, amikor kiszállok az autóból, puskalövések dörrennek a téren. Majd rögtön pergőtűz következik. Akinek csak fegyver van a kezében, lövöldözni kezd. Vaktában célba veszik a háztetőket. A Belső Erők tagjai minden irányból tüzelnek. Sőt a 2. páncélos hadosztálynak a főbejárat közelében sorakozó egyik veterán alakulata is a szemem láttára golyóval árasztja el a Notre-Dame tornyait. Rögtön rájövök, hogy ez amolyan ragályos lövöl-

* Párizs ókori kelta–gall elnevezése.

** A francia nemzetgyűlés palotája.

dözési láz, amilyent a felindulás valamely véletlen vagy mesterségesen előidézett esemény kapcsán olykor kivált az idegfeszültségben levő csapatokból. Ami engem illet, az a legeslegfontosabb, hogy cseppet se törődjek a kavarodással. Így hát belépek a katedrálisba. Áram hiányában az orgonák némák. Ezzel szemben odabent is lövések visszhangzanak. Miközben a szentély felé haladok, a jelenlevők – többé-kevésbé meghajolva – éljeneznek. Leülök, mögöttem két miniszterem: Le Troquer és Parodi. A kanonokok a helyükön. A főesperes, Brot őméltósága, a bíboros üdvözletét, sajnálkozását és tiltakozását tolmácsolja. Megkérem, közölje őeminenciájával iránta érzett vallásos tiszteletemet és vágyamat a kiengesztelődésre nemzeti szempontból valamint azt a szándékomat, hogy rövidesen fogadni óhajtom.

Felhangzik a Magnificat. Énekelték-e valaha is izzóbb hévvel? Közben még mindig lövöldöznek. Néhány fickó a felső galériáról tüzel. Egyetlen golyó sem húz el a fülem mellett, de a boltozat felé irányított lövedékek szilánkokat szakítanak le, visszapattannak, lehullnak. Néhányan megsérülnek. A rendőrök a rendőr-főkapitány parancsára felmennek a székesegyház legmagasabb pontjaira, s ott néhány fegyverest találnak: azt állítják, hogy a megbúvó ellenségre lőttek. Jóllehet a papság, a hivatalos személyek s a jelenlevők példás magatartást tanúsítanak, lerövidítem a szertartást. A katedrális környékén a lövöldözés már megszűnt, de ahogy kimegyek, értesülök, hogy olyan távoli pontokon, mint az Étoile, a Rond-Point, a Városháza, hasonló esemény zajlott le pontosan egy időben. Sebesültek is vannak, de csaknem mindegyikük a tolongásban sérült meg.

Ki adta le az első lövéseket? A nyomozás képtelen kideríteni. Az a feltételezés, hogy a háztetőkről német katonák vagy Vichy-milicisták lövöldöztek, nagyon valószínűtlennek látszik. Hiába kutattak, senkit sem tartóztattak le. Egyébként hogyan képzelhető, hogy az ellenség én helyettem kéményeket választott volna célpontul, hiszen teljesen fedezetlenül mentem? Aki akarja, feltételezheti, hogy a lövöldözés Párizs különböző pontjain merőben véletlenül tört ki pontosan egyidejűleg. Én magam úgy vélem, hogy ezt az incidenst egy bizonyos politika szervezte, amely a tömeg felkavart indulatai révén akarta igazolni a forradalmi hatalom fenntartását és az erőszak alkalmazását. Amikor meghatározott időpontban néhány lövést adattak le a levegőbe, talán nem is számolva a sortűzzel mint következménnyel, azt a látszatot akarták kelteni, mintha alattomban fenyegető veszélyek lappanganának, és ezért az Ellenállás szervezeteinek fegyveresen és éberen kell őrködniök, hogy a „Comac", a Párizsi Felszabadítási Bizottság, a városnegyedek bizottságai öntevékenyen indítsák el a rendőrségi, bírósági tisztogatási eljárásokat, amelyek megvédenék a népet a veszélyes cselszövésektől.

Természetesen én éppen ellenkezőleg, a rend uralmát akarom biztosítani. Egyébként az ellenség is emlékeztet rá, hogy a háború nem ismer másfajta törvényt. Repülői éjfélkor bombatámadást intéznek a főváros ellen, lerombolnak ötszáz házat, felgyújtják a borcsarnokot, és több ezer embert pusztítanak el vagy sebesítenek meg. Igaz, ugyan, hogy augusztus 27-e – vasárnap – viszonylagos megkönnyebbülést hoz a lakosságnak, s nekem alkalmam van a belső erő több ezer harcosának a jelenlétében részt venni a misén, amelyet

tábori lelkészünk, Bruckeberger atya mutat be; igaz, hogy egy gépkocsi belsejébe húzódva keresztül-kasul roboghatok a városon, figyelhetem a járókelők arcvonásait, s a város képét, anélkül hogy túl gyakran felismernének, de a 2. páncélos hadosztály keményen harcol reggeltől estig. A Dio alakulat jelentős veszteségek árán elfoglalja a Le Bourget-i repülőteret, a Langlade alakulat pedig Stains, Pierrefitte és Montmagny városát.

Amint a felvillanó reflektorfény tárja a szem elé az emlékművet, Párizs felszabadulása – amit a franciák önerejükkel vívtak ki, és a nép de Gaulle-ba vetett bizalmának tanújele – akként oszlatja el a nemzeti valóságra még ránehezedő árnyakat is. Következmény vagy véletlen egybeesés: egyfajta föllndulás rengő erejére az utat még eltorlaszoló különböző akadályok összeomlanak. Augusztus 28-a garmadával szolgál a kjelégítő hírekkel.

Először is megtudom, hogy az északi peremvárosokban, miután Gonesse-t bevettük, a németek az egész vonalon hátrálnak, s ezzel véget is ér a párizsi csata. Majd Juin hozza az 1. hadsereg jelentéseit, amelyek megerősítik a híreket arról, hogy a touloni német helyőrség 22-én, a marseille-i helyőrség 23-án megadta magát, és tudatja, hogy haderőink a Rhône mindkét partján gyors menetben közelednek Lyon felé, miközben az amerikaiak a Napóleon úton – amelyet a maquisard-ok már megtisztítottak – elérték Grenoble-t. Ezenfelül a Loire-tól délre eső vidéken működő főbb megbízottaink – Bénouville a Massif Centralban, Pfistère tábornok Délnyugat-Franciaországban – beszámolói szerint: a németek visszavonuló csapatainak egyik része Burgundia felé igyekszik, hogy kicsússzék a bekerítésből, másik része az Atlanti-partvidék megerősített frontkörleteiben keres menedéket, de valamennyi harcban áll a belső francia erőkkel, amelyek támadják menetoszlopaikat és zavarják szállásaikat. Délkelet-Franciaország megbízottja, Bourgès-Maunoury azt a hírt küldi, hogy a partizánok birtokukba vették az Alpok vidékét, Ain, Drôme, Ardèche, Cantal és Puy-de-Dôme megyéket, s ez a körülmény bizonyára gyorsítja Patch és de Lattre tábornokok előrenyomulását. Keleten és északon a mieink egyre sűrűbben lépnek akcióba, az Ardennekben, Hainaut-ban és Brabantban pedig a belga ellenállás folytat élénk gerillaharcot. Előreláthatő, hogy az ellenség, amelynek arcvonalát áttörték a Szajnánál, üldözik a Rhône mentén, s hazánk minden pontján támadják, csak a Reich határának közvetlen közelében szedi majd össze magát. Országunknak tehát, bármilyen súlyos sebek érték is, rövid időn belül módja lesz a nemzeti újjászületésre.

A feltétel: hogy kormányozzák, s ez az enyémen kívül kizár minden más párhuzamos hatalmat. A vas meleg, és én ütöm. Augusztus 28-a reggelén összehívom a párizsi partizánok húsz legtekintélyesebb vezetőjét, hogy megismerjem őket, gratuláljak nekik, és tudassam velük azt az elhatározásomat, miszerint a belső erőket beolvasztom a reguláris hadseregbe. Majd megjelennek a főtitkárok, ők – ez magától értetődő – csak tőlem és minisztereimtől fogadnak el utasításokat. Végül az Ellenállás Nemzeti Tanácsának vezetőségét fogadom. Az előttem ülő fegyvertársak egyidejűleg két irányzatot képviselnek, amit én nagyon különbözőképpen ítélek meg. Fenntartás nélkül helyeslem, hogy amit véghez vittek, büszkeséggel töltse el őket. Ám bizonyos

egyéneknek az államvezetés megkaparintására vonatkozó hátsó gondolatát nem fogadhatom el. Nos, bár az augusztus 26-i tömegmegmozdulás végképp bebizonyította de Gaulle tábornok vezető szerepét, egyesek még mindig azt tervezik, hogy vele párhuzamosan és nélküle önálló hatalomra tesznek szert és a Nemzeti Tanácsot a kormányt ellenőrző állandó szervvé emelik, az Ellenállás katonai alakulatainak vezetését a „Comac"-ra bízzák, s ezeknek egy részéből úgynevezett „hazafias" milíciát alakítanak, amely természetesen egy bizonyos értelemben vett „nép" javára fog cselekedni. Ráadásul programját a minden téren alkalmazandó rendszabályokról állandóan lobogtatni szándékszik a végrehajtó hatalom előtt.

Messzemenően elismerve érdemeiket a harcban, nem hagyom kétségben őket e rájuk vonatkozó szándékaim felől. Minthogy Párizst visszavettük az ellenségtől, az Ellenállás Nemzeti Tanácsa belépett a felszabadulás dicsőséges történelmébe, de tevékeny szervként nincs többé létjogosultsága. Egyedül a kormány vállalja magára a teljes felelősséget. Semmi kétség, hogy a Tanács egyik-másik tagját beveszem a kabinetembe, de akkor a miniszteri érdekközösségen kívül minden másfajta szolidaritásról le kell mondania. Ezzel szemben be akarom olvasztani a Tanácsot az Algírból rövidesen megérkező Tanácskozó Gyűlésbe, amelyet ki kell bővíteni. A belső ellenállás erői a francia hadsereg kötelékébe lépnek. Tehát fokozatosan, ahogy az illegalitásból előjönnek, közvetlenül a hadügyminisztérium rendelkezik állományukkal és fegyvereikkel. A „Comac"-ot fel kell oszlatni. A közrendet a rendőrség és a csendőrség biztosítja, szükség esetén a helyőrségek közreműködésével. A milíciákra nincs többé szükség. A még meglevőket feloszlatjuk. Látogatóimnak felolvasom a frissiben kiadott rendeletet, amely előírja az Ellenállás erőinek a hadseregbe való beolvasztását, és megbízza Koenig tábornok katonai kormányzót, hogy haladéktalanul tegye meg a szükséges intézkedéseket Párizsban.

Miután végighallgattam a hangadók beletörődő vagy indulatos megjegyzéseit, befejeztem a kihallgatást. Azt a következtetést vonom le belőle, hogy bizonyos személyek igyekeznek felemás vagy félreérthető helyzetet teremteni, ami lehetővé teszi számukra a minél több fegyveres egység hatáskörükben való megtartását; hogy újra tartalommal kell majd a formákat megtölteni, a súrlódásokat átvészelni, a rendeleteket érvényben tartani, ám végül is a kormány hatalma fog diadalmaskodni. Úgy vélem, hogy e téren az út hamarosan szabad lesz.

Amerikai részről máris szabad. Eisenhower tábornok felkeres. Szerencsekívánatainkat fejezzük ki egymásnak a párizsi események sikeres kimeneteléhez, azonban nem titkolom el a főparancsnok előtt, milyen elégedetlenséggel töltött el Gerow viselkedése éppen abban az időpontban, amikor a saját fővárosomba vonultam be és közben igen bonyolult helyzettel kellett szembenéznem. Közlöm Eisenhowerrel, hogy a lakosság kedélyállapota és esetleg a rendfenntartással összefüggő okok miatt a 2. páncélos hadosztályt néhány napig a saját közvetlen rendelkezésem alatt tartom. A főparancsnok bejelenti, hogy főhadiszállását Versailles-ban fogja berendezni. Én helyeslem elhatározását, illőnek tartom, hogy nem közvetlenül Párizsban tartózkodik, de még-

is célszerű, hogy a főváros közelében legyen. Amikor búcsúzni készül, kifejezem a francia kormány bizalmát és háláját ennek a nemes szívű és kiváló szövetséges hadvezérnek. Rövid idő múlva az amerikaiak anélkül, hogy véleményünket kikérték volna, közzétesznek egy hírt, amely szerint a katonai parancsnokság a megkötött egyezmények értelmében átadja a francia közigazgatásnak azt a hatáskört, amelynek gyakorlására Franciaországban jogosult volt. Világos, hogy a szövetségesek nem adhatják át azt, ami soha sem volt a kezükben, s amit soha nem gyakoroltak, de az elnök hiúságának bizonyára megvannak a követelményei, mégpedig nagy követelmények, hiszen kezdődik az elnökválasztási hadjárat az Egyesült Államokban, és hat hét múlva Franklin Rooseveltnek szembe kell néznie a választókkal.

Az este leszálltával értesülök az „államfő"-marsall utolsó ténykedéséről. Juin tájékoztat Auphan tengernagy, Vichy egykori miniszterének hozzám küldött üzenetéről. Az admirálisnak arról a hozzám intézett leveléről és memorandumáról van szó, amelyben Auphan ismerteti velem a Marsalltól kapott megbízatását; ezt Pétain két titkos iratban fektette le. Az egyik 1943. szeptember 27-én kelt, úgynevezett „alkotmányos" okmány héttagú kollégiumot bíz meg az „államfői" teendők ellátásával, ha Pétain akadályozva lenne gyakorlásukban. A másik 1944. augusztus 11-én kelt, és ebben Pétain felhatalmazza Auphan admirálist, hogy „szükség esetén nevében lépjen kapcsolatba de Gaulle tábornokkal azzal a céllal, hogy az ország felszabadulásakor a francia politika számára olyan megoldást találjanak, amely megakadályozná a polgárháborút és megbékíthetne valamennyi jóhiszemű francia állampolgárt". A Marsall leszögezi: abban az esetben, ha Auphan nem tudna neki beszámolni, bízik benne, hogy minden tőle telhetőt elkövet a haza érdekében. De hozzáfűzi: „amennyiben a törvényesség elvét, amelyet személyem testesít meg, tiszteletben tartják".

A tengernagy közli velem levelében: midőn tudomást szerzett róla, hogy a Marsallt a németek elvitték, augusztus 20-án megpróbálta összehívni a „kollégiumot". Csakhogy két kijelölt tagja: Weygand és Bouthillier fogoly Németországban, a harmadik, Léon Noël nagykövet, aki már négy éve az ellenálláshoz csatlakozott, határozottan megtagadta, hogy belevonják ebbe a kombinációba; ketten, Porché, az államtanács alelnöke és Gidel, a párizsi egyetem rektora, nem jelentek meg. Auphan négyszemközt találva magát Caous-val, a Semmitőszék főügyészével, úgy vélekedett, hogy a „kollégium" halva született, s ezentúl „ő a Marsall törvényes hatalmának legfőbb letéteményese". Kér, hogy fogadjam.

Ez a lépés nem okoz számomra meglepetést. Tudomásom van róla, hogy a Marsall, számolva azzal a fordulattal, hogy rövidesen felszólítják: utazzék Németországba, bizalmasai révén kapcsolatba lépett az Ellenállás vezetőivel. Henry Ingrand, a clermont-ferrand-i köztársasági biztos augusztus 14-én közölte velem, hogy Oliol százados a Marsall megbízásából felkereste őt. Pétain felajánlotta, hogy a belső francia erők védnöksége alá helyezi magát, s bejelentette, hogy egyidejűleg lemond a hatalomról. Ingrand azt válaszolta, ha Pétain megadja magát neki, a belső francia erők szavatolják a biztonságát. De Pétain nem tett több lépést ez ügyben, nyilván azért, mert a német

felügyelet megakadályozta benne, azután Belfort-ba, onnan pedig Sigmaringenbe vitték. Megbízottja most szabályszerű tárgyalás iránti kérelemmel fordul hozzám.

Milyen vég! Milyen vallomás! Vichy összeomlásakor Philippe Pétain tehát Charles de Gaulle-hoz fordul. Íme ez az utolsó jelenete a feladások iszonyú sorozatának, amelyekkel „mentsük, ami menthető" ürügyén belenyugodtak a szolgaságba. Milyen felmérhetetlen balsors műve, hogy a dicsőséges hadvezér kései öregségében ezt a politikát választotta! Miközben a szöveget olvasom, amelyet a nevében adtak át nekem, még erősebben érzem azt, ami kezdettől fogva bizonyosságként élt bennem, és ugyanakkor kimondhatatlan bánat is szorongat. Marsall Úr! Ön, aki valaha oly nagy dicsőséget hozott fegyvereinkre, aki valaha felettesem és példaképem volt, hová hagyta magát vezetni?

De miféle választ adhatok erre a közlésre? A jelen esetben az érzelem nem kerekedhet az államérdek fölé. A Marsall a polgárháború lehetőségét idézi. Amennyiben polgárháborún a francia nép két táborának heves összeütközését érti, ez a feltételezés merő képtelenség. Mert azok közül, akik az ő táborához tartoztak, sehol senki nem száll szembe az én hatalmammal. A felszabadult ország területén nincs egyetlen megye, város, község, nem akad egyetlen hivatalnok, katona vagy akár magánszemély, aki a Pétain iránti hűségből harcba szállna de Gaulle-lal. Ami pedig a megtorlásokat illeti – amelyeket az ellenállás bizonyos frakciói elkövetnének azok ellen, akik az ellenséggel szövetkezve üldözték őket –, a hatóságok majd megakadályozzák, egyszersmind biztosítják az igazságszolgáltatás működését. Ebben a kérdésben semmiféle egyezkedés nem képzelhető el.

Mindenekfölött pedig az a feltétel, amelyet Pétain a velem való megegyezés alapjául kitűz, eleve lehetetlenné teszi ezt a megegyezést. A törvényességet, amelyet állítása szerint ő testesít meg, a Köztársaság kormánya teljességgel elvitatja tőle, nem is annyira amiatt, mert annak idején elfogadta egy halálra rémült parlament lemondását, hanem inkább amiatt, amiért belenyugodott Franciaország szolgaságába, hivatalosan együttműködött a megszállókkal, parancsot adott a francia katonáknak, hogy harcoljanak a felszabadítás francia és szövetséges katonái ellen, és ugyanakkor egyetlen napig sem engedte őket a németekre lőni. És betetőzésül az Auphannek adott megbízásában, akárcsak búcsújában, amelyet most intézett a franciákhoz, egyetlen szóval sem ítéli el a fegyverszünetet, nem szólítja fel a nemzetet mondván: „Rajta! Neki az ellenségnek!" Pedig nem lehet törvényes az a francia kormány, amely megszűnt független lenni. Mi, franciák, sok csapást szenvedtünk el az idők folyamán, tartományokat vesztettünk, hadisarcot fizettünk, de az állam soha el nem fogadta az idegen uralmat. Még a bourges-i király*, az 1814-i, majd az 1815-i restauráció, az 1871-i versailles-i kormány és nemzetgyűlés sem

* Bourges – a középkorban több ízben a francia királyság székvárosa. 1442-től VII. Károly francia király az angol invázió idején itt szervezte meg és innét irányította az angolokkal szembeni francia ellenállást. Itt hirdeti ki „pragmatica sanctió"-ját. XI. Lajos 1463-ban egyetemet alapít a városban. Többek között ezen az egyetemen tanult a reformátor Kálvin is.

nyugodott bele a szolgasorsba. Ha Franciaország a magáénak ismerne el egy leigázott kormányt, a saját jövőjét adná fel.

A történelem mélyéről feltörő szózat, majd az ország életösztöne arra késztetett, hogy vegyem számba a gazdátlan kincset, s vállaljam magamra a francia felségjogot. Én képviselem a törvényességet. A törvényesség nevében szólíthatom háborúba és egységbe a nemzetet, a törvényesség nevében írom elő a rendet, a törvényt, az igazságot, s követelem a külföldtől Franciaország jogainak tiszteletét. Ezen a területen nem vagyok hajlandó tapodtat sem engedni, de egyezkedni sem. Bár nem ismerem félre azt a végső szándékot, amely a Marsallt üzenete megírására késztette, és nem vonom kétségbe, hogy a nemzet erkölcsi jövője szempontjából milyen fontos a tény, hogy az elbukott Pétain végül de Gaulle felé fordul, csak hallgatásommal válaszolhatok neki.

Ezen az éjszakán egyébként, annyi zajos esemény után, minden elcsöndesült körülöttem. Ez a pillanat, amikor számot kell vetnem mindazzal, ami végbement, s amikor szembe kell néznem a további feladatokkal. Most győzött az egység. Létrejött Brazzaville-ben, növekedett Algírban és szentesíttetett Párizsban. Ennek a Franciaországnak, amely úgy látszott, hogy balsorsra, kétségbeesésre, hanyatlásra van ítélve, most lehetősége nyílt, hogy töretlenül érjen jelen tragédiájának a végére, hogy ő is győzzön, s visszakapja területeit, helyét, méltóságát. Remélni lehet, hogy a jelenleg közös táborba verődött franciák elég sokáig maradnak így, s a különböző irányzatok, amelyeket képviselnek, s amelyek rendeltetésük szerint mindig igyekeznek kikezdeni a nemzeti összetartást, nem tudnak a közvetlen cél elérése előtt újból felülkerekedni rajta.

Miután felmértem a feladatot, önmagammal is számot kell vetnem. Hivatásomat, amely abból áll, hogy a nemzet különböző rétegeit alárendeljem a közös érdeknek, s hazámat a boldogulás felé vezessem, bármilyen gyarló volnék is, kötelességem betölteni, amíg a válság tart, utána pedig, ha az ország úgy akarja, mindaddig a pillanatig, amíg át nem adhatom vezetését a szörnyű idők tanulságain okult, hozzá méltó és korunkhoz illő intézményeknek.

Tudom, hogy utamon szembetalálom magam valamennyi csoportosulással, irányzattal, areopággal, amely a veszély távolodásának mértékében egyre tevékenyebb és velem szemben ellenségesebb lesz. Nem akad olyan megszokás vagy lázadás, restség vagy igény, meghátrálás vagy érdek, amely először titokban, később pedig nyíltan szembe ne fordulna azzal a vállalkozásommal, hogy a Haza köré tömörítsem a franciákat és igazságos és erős államot teremtsek. Ami az emberi kapcsolatokat illeti, magány lesz hát az osztályrészem. De a teher felemelésében minő hatalmas segítség a nép ragaszkodása! Az a szilárd bizalom, az az elemi ragaszkodás, amely oly pazar bőséggel árad felém, erőt önt belém.

Fokról fokra hallgatni kezdtek szózatomra. Lassan, keservesen megteremtődött az egység. A nép és vezetője most egymást segítve elindul a Haza üdvének útján.

A HAZA ÜDVE

(1944—1946)

A felszabadítás

A felszabadítás rendkívül gyors ütemű. Hat héttel azt követően, hogy a szövetségeseknek és a franciáknak sikerült az avranches-i áttörés és a déli partraszállás, elérik Antwerpent, előrenyomulnak Lotharingiában, behatolnak a Vogézekbe. Szeptember végére az egész területet megtisztítják az agresszoroktól, kivéve Elzászt és előtereit, továbbá az Alpok hágóit és az atlanti part beékelt erődeit. A szövetséges hadigépezet erejétől megtört és a francia ellenállás támadásaitól zaklatott német hadsereg rövidebb idő alatt takarodik ki földünkről, mint amennyi idő alatt azt hatalmába kaparintotta. Csak a Reich határán tudja rendezni sorait, ott, ahol a felkelés már nem bénítja mögöttes területeit. Ahogy a dagály visszahúzódik, mindenütt egyszerre bukkan fel Franciaország csupa-seb teste.

Ebből eredően számtalan és az ország számára rendkívül égető probléma roppant erővel és parancsoló sürgetéssel tör fel a szakadék mélyéről, s mindez oly időben, amidőn megoldásuk az elképzelhető legnagyobb nehézségekbe ütközik.

A központi hatalom normális működéséhez elsősorban arra volna szükség, hogy képes legyen tájékozódni, rendelkezéseit mindenhová eljuttatni és végrehajtásukat ellenőrizni. De a főváros még hosszú hetekig nem rendelkezik olyan eszközökkel, amelyek révén rendszeres kapcsolatot tarthatna az ország többi részével. A távíró- és telefonvonalak hálózata a számtalan vezetékelvágás miatt használhatatlan. A rádióállomások romokban hevernek. Nincsenek repülőgépek, amelyek összekötnék a bombatölcsérekkel kilyuggatott repülőtereket. A vasutak úgyszólván teljesen üzemképtelen állapotban vannak. 12 000 mozdonyunkból mindössze 2800 maradt. A Párizsból kiinduló vonatok közül egy sem képes eljutni Lyonig, Marseille-ig, Toulouse-ig, Bordeaux-ig, Nantes-ig, Lille-ig, Nancyig. Egyetlen szerelvény sem keresztezi a Loire-t Nevers és az atlanti part között, sem a Szajnát Mantes és a La Manche között, sem a Rhône-t Lyon és a Földközi-tenger között. Ami a közutakat illeti, 3000 híd repült a levegőbe; alig 300 000 jármű üzemképes az egykori 3 millióból; s végül: a benzinhiány miatt autón utazni felér egy kalandos vállalkozással. Legalább két hónapba telik, mire helyre lehet állítani az utasítások és jelentések szabályosan működő csere-apparátusát, amely nélkül a hatalom csak nagy zökkenőkkel létezhet.

A közlekedés megbénulása egyben szétzilálja az élelmiszer-ellátást. Annál is inkább, mivel az élelmiszerek, nyersanyagok, üzemanyagok, iparcikkek bevallott készletei teljesen eltűntek. Igaz, Algír és Washington megegyezése értelmében elkészült egy „féléves terv", amely előirányozta az amerikai importszállítmányok első sorozatát. De hogyan lehetne megvalósítani, amikor nem használhatjuk kikötőinket? Dunkerque, Brest, Lorient, Saint-Nazaire, La Rochelle, valamint Bordeaux bejárata még az ellenség kezén van, Calais, Boulogne, Dieppe, Rouen, Le Havre, Cherbourg, Nantes, Marseille, Toulon pedig, amelyeket az angol és az amerikai bombázások tönkretettek, majd a német helyőrségek kapitulációjuk előtt teljesen elpusztítottak, nem nyújtanak egyebet, mint romos rakpartokat, átszakított kikötőmedencéket, üzemképtelen zsilipeket, hajóroncsokkal eltorlaszolt csatornákat.

Igaz, a szövetségesek sietve munkába állítják műszaki alakulataikat, hogy használhatóvá tegyék az utakat és a vasútvonalakat a stratégiai fontosságú fővonalakon: Rouen–Lille–Brüsszel és Marseille–Lyon–Nancy; haladéktalanul segítenek repülőtereink helyreállításában északon, keleten és Párizs körül; hamarosan olajvezetéket fektetnek le Cotentintől Lotharingiáig; az arromanches-i és a saint-laurent-sur-meri mesterséges kikötők birtokában igyekeznek mielőbb bevenni Brestet és megtisztítani Cherbourg-t, Le Havre-t és Marseille-t, hogy kellő mennyiségű utánpótlást rakhassanak ki partjainkra. De az érkező teherautók, a leszálló repülőgépek és a kikötő hajók főleg a harcoló seregeket hivatottak szolgálni. Sőt a katonai parancsnokság sürgető kérésére a rendelkezésére kell bocsátanunk a bányák területén megmaradt kitermelt szén egy részét, használatra át kell engednünk üzemképes gyáraink bizonyos hányadát, valamint a még megmaradt munkaerő jelentős százalékát. Ilyenformán tehát, amint előre lehetett látni, a felszabadítás kezdetben semmilyen anyagi fellendülést sem képes hozni a széttépett és mindenéből kifosztott országnak.

De legalább meghozza neki az erkölcsi megkönnyebbülés azonnali élményét. Íme, a szinte természetfölötti esemény, amelyről az emberek annyit ábrándoztak, egyszerre csak bekövetkezett! A tömegekből egy csapásra eltűnik a hallgatás belső kényszere, melybe négy év óta a megszállás kényszerítő körülményei fojtották őket. Hallottak már ilyet? Hirtelen mindenki hangosan beszélhet, egyik napról a másikra azzal találkozhat, akivel akar, jöhet-mehet, ahogy a kedve tartja! Mindenki elragadtatott csodálkozással lát maga előtt megnyílni olyan távlatokat, amelyekre már gondolni sem mert. Ám ahogyan a lábadozás útjára lépett beteg egyszeriben elfelejti, hogy túljutott a válságon, és már teljesen egészségesnek hiszi magát, a szabadság örömét élvezettel kóstolgató francia nép is hajlamos azt hinni, hogy most már minden megpróbáltatása véget ért. Pillanatnyilag ez a hangulat olyan kellemes közérzettel tölthet el mindenkit, ami a nyugalomnak kedvez. Ám ugyanakkor sokan mindenféle ábrándban ringatják magukat, s ebből aztán hamarosan megannyi félreértés származik.

Így adódik, hogy sok francia hajlamos összekeverni a felszabadulást a háború végével. A csatákat, amelyeket még meg kell vívni, a veszteségeket, amelyeket még el kell szevedni, a korlátozásokat, amelyeket még el kell

viselni az ellenség végleges leveréséig, meglehetősen üres és ennélfogva annál terhesebb formaságoknak tekintik. Helytelenül mérik fel a háborús károk súlyosságát, az ijesztő ínséget, amelyben vagyunk, a kényszerhelyzeteket, melyeket a küzdelem folytatása még nehéz teherként rak a vállunkra; abban az illúzióban ringatóznak, hogy nagy arányokban és gyors ütemben indul meg újra a termelés, hogy az élelmiszer-ellátás igen rövid időn belül megjavul, hogy hamarosan együtt lesz a kényelmet nyújtó megújhodás valamennyi kelléke. Úgy képzelik el a szövetségeseket, mint a vásári képeskönyvek alakjait, akik kimeríthetetlen erőforrásokkal rendelkeznek, s készek ezeket önzetlen bőkezűséggel Franciaország javára fordítani; úgy gondolják, Franciaország iránti szeretetük indította őket az ország felszabadítására, és velük együtt újra hatalmassá akarják tenni. Ami de Gaulle némileg legendás személyét illeti, szemükben ő a mesés felszabadítás megtestesítője, s tőle várják, hogy majd egymaga véghezviszi a remélt csodatetteket.

Én, aki e drámai nyár végén érkeztem meg a siralmas állapotban sínylődő Párizsba, egyáltalán nem áltatom magam. Látom, hogy az élelmiszer-fejadagok éppen csak az éhenhalás megakadályozásához elegendőek, hogy kopottak a ruhák, hidegek az otthonok, kihunytak a lámpák; üres üzletek, bezárt gyárak, kihalt pályaudvarok előtt járok-kelek; s már hallom is a tömegek panaszait, különféle csoportok követeléseit, a demagógok túllicitálásait; tudatában vagyok hát annak, hogy bár bírjuk a népek rokonszenvét, az államok vastörvénye szerint semmiért csak semmit adnak, s helyünket-rangunkat csak úgy szerezhetjük vissza, ha fizetünk érte; felbecsülöm, milyen áldozatokat kell még hoznunk, amíg kivehetjük részünket a győzelemből, hogy utána megvalósíthassuk a felemelkedés első szakaszát. Így hát nem ringathatom magam illúziókban. Annál kevésbé, mert jól tudom, nincs semmiféle talizmánom, amelynek segítségével a nemzet fájdalom nélkül érné el a célt. Viszont szilárd elhatározásom, hogy Franciaország belém vetett bizodalmát teljes egészében a nemzet üdvére használom fel. A hatalom helyreállításával kell kezdeni; elérni, hogy minden országrész és minden réteg csatlakozzon hozzám; egyetlen egységes hadsereggé olvasztani össze a birodalomból jött csapatokat és a belföldi erőket; úgy intézni a dolgokat, hogy az ország más bajokhoz vezető megrázkódtatások nélkül kezdje újra életét és munkáját.

Felülről lefelé kell kezdeni, működésbe kell hozni a kormányapparátust. Az algíri „biztosok", akik a Szabad Franciaország ideje óta vannak mellettem, vagy Észak-Afrikában csatlakoztak hozzám, többségükben miniszterekként Párizsban maradnak. A körülmények azonban úgy parancsolják, hogy más személyeket is bevonjak a hatalomba, olyanokat, akik idehaza maradtak és az ellenállásban helytálltak. Mindazáltal a kormányátalakítás nem történhet meg azonnal, mivel a hivatalban levő miniszterek csak egymás után érkeznek meg Algírból. Közülük négyen: Diethelm, Jacquinot, D'Astier, Philip elutaztak, hogy megszemléljék az 1. hadsereg csapatait és a déli megyéket. Massigli Párizs felszabadításakor Londonba ment, hogy könnyebben tarthassa kapcsolatainkat a külfölddel. Pleven csatlakozni tudott hozzám. A többiek azonban kénytelenek elodázni utazásukat. Ami azokat illeti, akiket az anyaországban választottam ki, közülük többen csak most jönnek elő az illegali-

tásból, s nem teremhetnek tüstént Párizsban. A kormányátalakítást csak szeptember 9-én tudom végrehajtani, két héttel azt követően, hogy megérkeztem a hadügyminisztériumba.

A kormánynak két tárca nélküli minisztere van: Jeanneney, a szenátus elnöke és Catroux tábornok. Az előbbinek, akit Grenoble-ban kerestetek meg, mihelyt az ellenség elmenekült onnan, olyan folyamatos intézkedések kidolgozása lesz a feladata, amelyek a köztársasági hatóságok normális ügyrendjének kialakítását célozzák; az utóbbi egyidejűleg fogja intézni a muzulmán ügyek összehangolását és Algéria kormányzását. François de Menthon megtartja az igazságügyi tárcát, André Diethelm a hadügyit, Louis Jacquinot a tengerészetit, René Pleven a gyarmatügyit, René Mayer marad a közlekedési és közmunkaügyi miniszter, René Capitant a közoktatásügyi, Paul Giacobbi a közellátásügyi miniszter, Henri Frenay pedig a foglyok, elhurcoltak és menekültek ügyeivel foglalkozó miniszter. Másrészt a nemzetgazdaság Pierre Mendès-France, a belügy Adrien Tixier, a közegészségügy François Billoux hatáskörébe tartozik. Nyolc miniszteri tárcát olyan emberek kapnak, akik csak most bukkantak elő a harcból: a külügyit Georges Bidault, a pénzügyit Aimé Lepercq, a légügyit Charles Tillon, a termelésügyit Robert Lacoste, a földművelésügyit François Tanguy-Prigent, a munkaügyit Alexandre Parodi, a postaügyit Augustin Laurent, a tájékoztatásügyit Pierre-Henri Teitgen.

Az algíri nemzetbiztosok közül nyolcan már nem tartoznak a kabinet tagjai közé: Henri Queuille maga kérte felmentését; René Massigli Londonban fog képviselni bennünket, ahol Pierre Viénot júliusban sok szenvedés után meghalt; Henri Bonnet washingtoni nagykövetségünket veszi át, amelyet végre hivatalosan elismert az Egyesült Államok kormánya; André Le Troquer a párizsi városi tanács elnöke lesz; Emmanuel d'Astier, akit el kívántam terelni a politikai játszmától, nem fogadta el a neki felajánlott diplomáciai küldetést; André Philip, akinek heves természete nehezen tudott alkalmazkodni az adminisztratív kerethez, nem tarthatta meg tárcáját; ugyanígy Fernand Grenier sem, akit pártjának egy manővere a vercors-i ütközetek alkalmából arra késztetett, hogy – bár utána kész volt elnézést kérni – Algírban a kormány iránti szolidaritással ellentétes nyilvános magatartást tanúsítson; Jean Monnet gazdasági megbízottunk lett az Egyesült Államokban, s missziója összeférhetetlen a miniszterséggel, amióta felállítottuk a nemzetgazdasági tárcát.

Körülöttem a 21 miniszter olyan érzéssel lát munkához, amely nem ismer határokat. Annál inkább szükséges tehát a cél pontos meghatározása. 1940 júniusa óta a felszabadítás felé vezettem Franciaországot, és ennek eszköze az ellenállási mozgalom volt. Most új szakasz következik, olyan vállalkozás, amely az egész nemzet erőfeszítését követeli meg.

Szeptember 12-én gyűlés a Chaillot palotában, 8000 részvevővel: az Ellenállás Nemzeti Tanácsa, a mozgalmak és helyi sejtszervezetek irányító bizottságai, a városi tanács, a kormánytestület, a vezető köztisztviselők, a párizsi egyetem, a gazdasági élet, a szakszervezetek, a sajtó, az ügyvédi kamara stb. képviselői előtt alkalmam nyílik politikám kifejtésére. Világosan és nyíltan beszélek, annál is inkább, mivel a levegőben már agyrémek rajai röpdös-

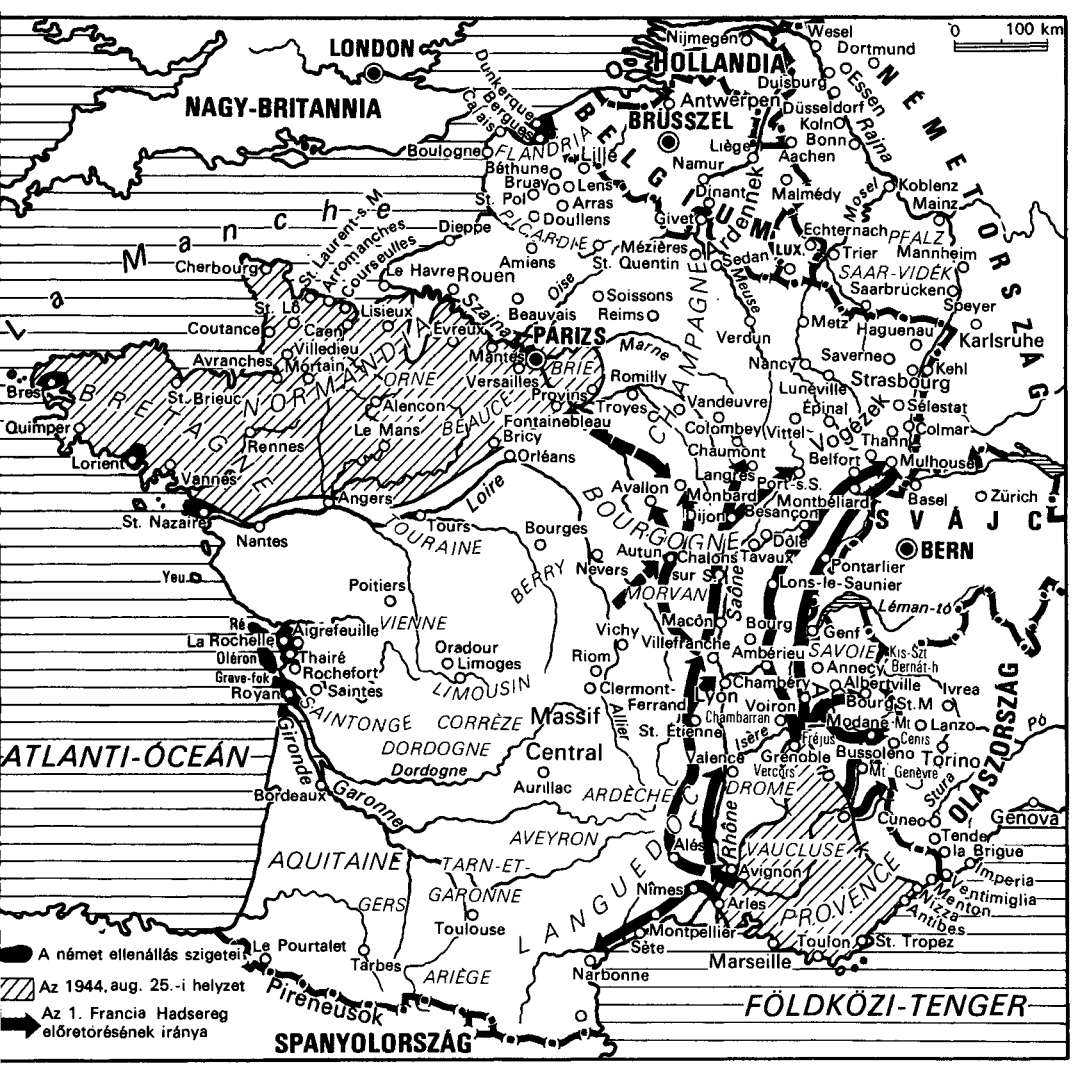

9. A franciaországi csata 1944 nyarán, II.

nek; a magam részéről kötelességemnek érzem, hogy olyannak mondjam a dolgokat, amilyenek a valóságban.

Felidézem az „öröm, büszkeség, remény hullámát", amely felemeli a nemzetet, köszöntöm az ellenállási mozgalmat, a szövetségeseket, a francia hadsereget, majd a győzelem útjában álló akadályokra és leküzdésükhöz szükséges erőfeszítésekre irányítom a reflektorfényt. Nincs helye sem könnyelműségnek, sem széthúzásnak! Nem kaphat szabad kezet egyetlen szervezet sem, amely arra tartana igényt, hogy az államtól függetlenül beavatkozzék az igazságszolgáltatásba és a közigazgatásba. És felvetem a „mílíciák" égető kérdését. „Háborút viselünk! – jelentem ki nyomatékkal. A folyamatban levő és az elkövetkező harcokban a lehető legnagyobb mértékben részt akarunk venni. Ugyanúgy később Németország megszállásában is... Ehhez nagy egységekre van szükségünk, amelyek manőverezni, harcolni és győzni tudnak, így hát ezeknek a kereteibe vonjuk be a tettre vágyó ifjúságot, amely belső erőinkben tömörült... Franciaország valamennyi katonája része a francia hadseregnek, ennek egynek és oszthatatlannak kell maradnia éppúgy, mint Franciaországnak."

Rátérve külföldi kapcsolataink kérdésére, nem mulasztom el hangsúlyozni a nehézségeket, ami alkalmasint némi meghökkenést vált ki azokból, akik az illúziót jobban szeretik, mint a világos valóságot. „Hinni akarjuk – jelentem ki –, hogy végre most már nem vonják többé kétségbe Franciaországnak azt a jogát, hogy részt vegyen a konfliktus eljövendő rendezésében, és hogy azt a hivatalos számkivetést, amellyel odakint sújtották, ugyanolyan kapcsolatok váltják fel, amilyeneket évszázadok óta van szerencsénk folyamatosan fenntartani a többi nagy nemzettel... Hisszük; az emberiség magasabb rendű érdekét szolgálja, hogy azokat a rendelkezéseket, amelyek holnap majd Németország sorsát szabályozzák, ne vitassák meg és ne fogadják el Franciaország részvétele nélkül... Hisszük, hogy súlyos tévedés lenne Franciaország nélkül dönteni bármiben, ami Európát érinti... Hisszük, hogy meglehetősen kockázatos lenne Franciaország nélkül megszabni azokat a politikai, gazdasági és erkölcsi feltételeket, amelyek közt a föld lakóinak majd a tragédia után élniük kell... mivel elvégre 100 millió ember él a mi lobogónk alatt, és az egész nagy emberi konstrukció önkényes és törékeny lenne, ha hiányozna róla Franciaország pecsétje."

A rang visszanyerése még nem minden. Meg is kell tudni tartani. Ez pedig szintén nem megy, kiváltképpen nem fog menni szenvedés és szigor nélkül. Az elszenvedett pusztítások és a felemelkedésünket akadályozó körülmények felvázolása után kijelentem: „Roppant nehéz periódusban vagyunk, a felszabadulás nem enged meg semmi könnyebbséget, ellenkezőleg, a szigorú korlátozások fenntartását hozza, és egyaránt nagy erőfeszítéseket követel a munka, a szervezés és a fegyelem terén." Hozzáfűzöm, hogy „a kormány e tekintetben meg kívánja tenni a szükséges intézkedéseket". Majd pontosabban körvonalazom azokat a célokat, amelyeket a hatalom maga elé tűz: „Úgy kormányozni, hogy a dolgozók életszínvonala a termelés szintjének növekedése mértékében emelkedjék; kisajátítás vagy zárolás útján az állam közvetlen irányítása alá vonni bizonyos közszolgáltatások és bizonyos vállalatok tevékeny-

ségét; a nemzeti közösség tulajdonába adni ama személyek vagyonát, akik bűnös módon meggazdagodtak, mivel az ellenségnek dolgoztak; rögzíteni az élelmiszerárakat és ellenőrizni a kereskedelmi forgalmat mindaddig, amíg a megtermelt és szállítható áruk mennyisége meg nem haladja a fogyasztási igények mértékét . . ."

Ezek kétségkívül olyan rendszabályok, amelyekre a körülmények kényszerítenek. De összhangban állnak az újjászületésnek azokkal az elveivel, amelyeknek megvalósításáról az ellenállási mozgalom álmodott, miközben harcát vívta: „A magánérdeket alá kell rendelni a közérdeknek; a nemzetgazdaság nagy erőforrásait mindenki hasznára kell kiaknázni és irányítani; az érdekszövetségeket egyszer s mindenkorra meg kell szüntetni; s végül, el kell érni, hogy Franciaország valamennyi fia és leánya biztonságban, az emberi méltóság körülményei között élhessen, dolgozhasson és nevelhesse fel gyermekeit."

Befejezésül „az ellenállási mozgalom férfiaihoz és nőihez" fordulok. „És ti, keresztes lovagok, a Lotharingiai Kereszt harcosai! Ti vagytok a nemzet kovásza a becsületért és a szabadságért vívott harcában, ti fogjátok holnap magatokkal ragadni az erő és a nagyság felé. Majd akkor, és csakis akkor következik el Franciaország nagy győzelme."

Ezúttal már nem a jövőre vonatkozó szándékokról beszéltem, hanem olyan lépésekről, amelyek közvetlenül vonatkoztak az érdekekre és a személyekre. Tegnap, Londonban vagy Afrikában, az volt a kérdés, mit lehetne majdan egy napon tenni. Most, Párizsban, a jelen teendőkről volt már szó. A Szabad Franciaország lendületét a hit sugallta. Ez kénytelen-kelletlen elmosódott az algíri bizottság terveiben. Most a politika uralta a kormány tetteit. De vajon ugyanazok a parancsoló és ellentmondásos realitások, amelyeknek a vezetők mostantól fogva úgyszólván ki vannak szolgáltatva, nem fogják-e különböző irányú áramlatokra osztani a törekvéseket és csoportokat? Az az érzelmi összeforrottság, amely végül is létrejött az ellenállási mozgalomban, vajon megmaradhat-e, miután eltávolódott a nemzetet fenyegető nagy veszedelem? Azok a benyomások, amelyeket a Chaillot palotai gyűlésről magammal hoztam, kétkedést ébresztettek bennem.

Igaz, amikor beléptem a terembe, amikor helyet foglaltam, majd amikor Georges Bidault ékes szavai után elmondtam beszédemet, harsogó ovációban részesültem. Csupán az éljenzésekből ítélve azt hihettem volna, hogy az Albert Hallban és a Brazzaville-ben tartott gyűlések egyhangúan lelkes résztvevői előtt, vagy algíri, tuniszi, ajacciói együttérző hallgatóság előtt beszéltem. Mégis, a lelkesedésnek nem tudom milyen tónuskülönbsége, a tapsok adagolásának módja, a jelenlevők soraiban észlelt jel- és pillantásváltások, a szavaimat mérlegelő arcjátékok – mindez éreztette velem, hogy a politikusok, akár régiek, akár újak, a helyeslést különböző árnyalatokkal színezik. Ki lehetett venni, hogy erről az oldalról a közös cselekvést fenntartások és feltételek szabása fogja megnehezíteni.

Így hát erősebben, mint valaha, inkább a népre kellett támaszkodnom, mint arra az „elitre", mely közém és a nép közé akart állni. Népszerűségem volt az a tőke, amelyből kiegyenlítődtek a romok között elkerülhetetlen keserűsé-

gek és csalódások. Mindjárt kezdetben ezt arra használtam fel, hogy Párizshoz hasonlóan vidéken is megalapozzam az állam tekintélyét.

Nos, a megyékből érkezett hírekből az derült ki, hogy sok helyütt roppant nagy a zűrzavar. A köztársasági biztosok és az előzetesen kinevezett prefektusok ugyan már mindenütt elfoglalták a posztjukat, de roppant nehézségekbe ütközött az a törekvésük, hogy – amint mondani szokás – helyükre tegyék az embereket és a dolgokat. Az elmúlt négy esztendő során rengeteg sérelem halmozódott fel, ezek a felszín alatt erjedtek, és szükségképpen kirobbantak abban a felfordulásban, amely az ellenség elmenekülését és a vele cimborálók bukását követte. Az ellenállási mozgalom tagjai közül sokan maguk akarták a felelősségre vonás és a tisztogatás munkáját elvégezni. Volt partizánokból alakult fegyveres csoportok érzelmeiknek engedve önbíráskodásra ragadtatták magukat, és minden törvényes eljárás nélkül leszámoltak egykori üldözőikkel. A népharag számos helyen megtorlássá fajult. Persze a politikai számítás, a hivatali versengés, a személyes megtorlás kihasználta a körülményeket. Röviden szólva: törvénytelen letartóztatások, önkényes pénzbüntetések, sommás kivégzések növelték az általános ínség keltette zűrzavart.

A helyi hatóságok törekvését, hogy a helyzet uraivá váljanak, súlyosan nehezítette a karhatalom hiánya. A karhatalom és a csendőrség még akkor sem lett volna képes mindennel megbirkózni, ha teljes létszámban szolgál, és biztos lehetne önmaga szerepe felől. De még ez az eset sem állt fent, mivel soraik megfogyatkoztak, ugyanis közülük jócskán csatlakoztak a partizánokhoz, a megmaradtakat pedig erkölcsileg feszélyezte annak tudata, hogy Vichy milyen célokra használta fel őket. Amerre a hadsereg alakulatai átvonultak: Normandiában, Provence-ben, Párizsban, a Rhône, a Saône, a Doubs mentén, ott a csapatok puszta jelenléte javarészt megakadályozta a bántó incidenseket. De azokon a vidékeken, ahol nem jártak reguláris egységek, a köztársasági biztosok és prefektusok nem rendelkeztek a rend fenntartásához szükséges erőkkel. Persze megtehettem volna, hogy rendelkezésükre bocsátom és az ország belsejébe vezénylem az Afrikából megjött alakulatokat. Egy ilyen lépés azonban a francia hadsereget elvonta volna a harctól, egyszersmind veszélyeztette volna fegyvereink részvételét a győzelem kivívásában. E vészes következményekkel terhes visszavonás helyett inkább vállaltam a többé-kevésbé heves forrongások kockázatát.

Az igazat megvallva, ez a kockázat kisebb lett volna, ha a kommunista párt a zűrzavart nem a hatalom megragadására használja ki vidéken csakúgy, amint megkísérelte azt Párizsban. A kormány rendeletileg előírta, hogy megyénként egyetlen felszabadítási bizottságot kell alakítani, s eme ideiglenes jellegű, a prefektus munkáját támogató testület tagjait valamennyi mozgalom, párt és szakszervezet képviselőiből kell megválasztani. Ennek ellenére a helységekben, a vállalatoknál, a közintézményeknél, a közigazgatásban bizottságok nyüzsgő sokaságát lehetett észlelni, amelyek a polgármesterek, a munkáltatók, az igazgatók ellenőrzésének, a vétkes és a gyanús személyek felkutatásának a jogát sajátították ki maguknak. Az ügyes és összetartó kommunisták, különféle címkék alatt, felhasználva azokat a szimpátiákat és barátságokat, amelyeket a harc során minden társadalmi rétegben szép számban szereztek,

nem mulasztották el e fegyveres csoportok által támogatott bizottságok ösztönzését és bátorítását. A „Comac", amely meglovagolta a kormány, illetve az Ellenállás Nemzeti Tanácsa hatalmának kettősségét, titokban továbbra is folytatta a megbízottak kiküldését és a rendelkezések kiadását, rangfokozatok osztogatását. Elhatároztam, hogy haladéktalanul a legkényesebb pontokra utazom, és a gépezetet a kellő útra terelem. Két hónap alatt egész sor utazást tettem, közvetlen kapcsolatba léptem a vidéki körzetekkel, s az egyes utazások között Párizsban irányítottam a kormány munkáját.

Szeptember 14-én szálltam le Bron repülőterén, amelyet lerombolt hangárok ócskavassá görbült szerkezeti darabjai borítottak. Velem volt André Diethelm hadügyminiszter. Lyon városát tíz nappal azelőtt szabadította fel az amerikaiak közreműködésével az 1. francia hadsereg. A város most minden erejét megfeszítve igyekezett életre kelni. Nagyon nehéz probléma volt. A lyoni Saône- és Rhône-hidak mind elpusztultak, egyedül a Homme de La Rochehíd maradt épen, a Guillotière-hidat pedig csak gyalogjárók tudták használni. A Vaise, Brotteaux, Perrache pályaudvarok, valamint a város vasúti forgalmát lebonyolító vonalak használhatatlan állapotban voltak. Az ipari negyedek, főként Villeurbanne üzemei romokban hevertek. A lakosság lelkes hangulata azonban éles ellentétben állott a pusztulással.

Yves Farge köztársasági biztos, az ellenállási mozgalom egyik vezetője olyan körzetben, amely e téren különösen kitüntette magát, hozzáértően és derekasan végezte feladatát. Nem hiányzott belőle sem a fantázia, sem a tettvágy, készséggel alkalmazkodott ahhoz, ami az adott helyzetben forradalmi volt, de tartózkodott a szélsőséges cselekedetektől. Előírtam neki, hogy a többieknek is tiltsa meg a kilengéseket. Egyébiránt amikor hallottam az utcákon felsorakozott, minden társadalmi réteget felölelő legkülönfélébb emberek éljenzését, amikor a prefektúra épületében fogadtam a köztisztviselőket meg az alkotmányos testületek tagjait, akiket Longchambon prefektus mutatott be, amikor a városházán találkoztam Justin Godart „ideiglenes" polgármesterrel – aki mint mondotta: „Éduard Herriot visszatérését várja" –, a városi tanáccsal, Gerlier bíborossal, a gyáripar, a kereskedelem, a szakszervezetek, a szabad foglalkozásúak, a kézművesek képviselőivel – megállapítottam, hogy a lyoniak egyáltalán nem gondolnak a nemzeti élet felforgatására. Ellenkezőleg, némi látványos, de bizonytalanul körvonalazott változtatás és néhány példás, de ködösen megfogalmazott büntetés kiszabásával az egyensúlyt óhajtották.

Másnap megszemléltem a belső erőket. Descour ezredes, aki kitüntette magát a partizánharcokban, és néhány napja Lyon visszafoglalásakor is tanújelét adta bátorságának, s aki most a katonai kerület parancsnoka lett, vonultatta fel előttem az éppoly meghatott, mint megható csapatokat. Megindító volt látni, hogy szedett-vedett voltuk ellenére mennyire igyekeztek a reguláris egységek benyomását kelteni. A katonai tradíció hatotta át ezt az önkéntes sereget. Azzal a meggyőződéssel hagytam el Lyont, hogy a kormány, ha valóban kormányoz, leküzdheti a nehézségeket, és miután a nemzet élén ismét megjelent az állam, a rendé a jövő.

Marseille-ben viszont roppant vészterhes volt a légkör. 15-én reggel érkeztem, három miniszter: Diethelm, Jacquinot és Billoux kíséretében. A régi kikötőnegyedet 1943-ban lerombolták a németek, majd a szövetségesek bombázásai és végül az augusztusi harcok teljesen tönkretették a város nagy területeit, a kikötőmedencéket és a mólókat. Ráadásul a kikötő még tele volt aknával, és a feldúlt rakpartokon minden daruszerkezetet megrongált az ellenség. Igaz, a közintézmények már nekiláttak a romeltakarításnak, az amerikaiak is segítettek, mivel használni akarták ezt a támaszpontot. A pusztítások azonban oly nagy mérvűek voltak, hogy láttukra kételkedés fogta el az embert, s úgy vélte, hosszú időbe telik, mire a kikötőben megindulhat az élet. A lakosság nyomorban tengődött, az élelmezés nagy nehézségekbe ütközött, s igen gyönge volt. Feszült, majdnem nyomasztó volt a légkör Marseille-ben, önkényes akciók szították a hangulatot. A kommunisták ugyanis, kihasználva a városban régóta dúló viszálykodásokat, továbbá arra az üldözésre hivatkozva, melyet Vichy acsarkodó ügynökei műveltek, anonim diktatúrát létesítettek Marseille-ben. Ez a parancsuralom a saját szakállára letartóztatásokat foganatosított, sőt kivégzéseket hajtott végre anélkül, hogy a közhatóság részéről erélyes tiltakozásba ütközött volna.

Ebben a vonatkozásban Raymond Aubrac köztársasági biztos, aki az ellenállási mozgalomban ugyancsak példát mutatott, nehezen sajátította el a magas rangú köztisztviselő pszichológiáját. Neki, azután a környék prefektusainak, valamint munkatársaiknak, a prefektúra épületében, ahol összegyűltek nyomatékosan kifejtettem: a kormány elvárja tőlük, hogy hozzáértően végezzék munkájukat, hogy ezentúl alkalmazniuk kell a törvényeket és rendeleteket, egyszóval el kell látniok a közigazgatás teendőit, és ezért kizárólag ők tartoznak felelősséggel. A belső fegyveres erők derekasan segítettek Monsabert csapatainak Marseille elfoglalásában. Megszemlélésük alkalmával ezért elismerésemet fejeztem ki. Könnyű volt látnom, mely egységek – ezek voltak túlnyomó többségben – kívánnak részt venni az elzászi harcokban, s mely töredékek azok, amelyek egy titkos függelemnek engedelmeskedve a helyszínen akarnak maradni. Megparancsoltam Chadebec de Lavalade tábornoknak, akit a Közel-Keletről a marseille-i katonai kerület parancsnokságának átvételére rendeltem oda, hogy az elsőként említettek kívánságának mielőbb tegyen eleget, a másik kategóriába tartozó alakulatokat pedig oszlassa fel. A hadügyminisztert utasítottam, hogy az ügyek megkönnyítésére azonnal küldjön Marseille-be egy algériai ezredet.

Sehol sem éreztem még annyira, mint ebben a felbolydult és sok sebből vérző nagyvárosban, hogy egyedül az ellenállási mozgalom határozhatja meg Franciaország újjászületését; de azt sem éreztem még soha olyan határozottan, hogy e magasztos remény szükségképpen elenyészik, ha a felszabadítás a zabolátlansággal keveredik össze. Egyébiránt ugyanazok a hatósági személyek, akik Marseille-ben eddig a megalkuvás gyakorlatát követték, szemmel láthatóan elégedetten vették tudomásul elvi szilárdságomat. Meg kell mondani, hogy de Gaulle tábornok megjelenése, amikor a place de Muyn és a rue Saint-Ferréolon az egybegyűlt tömegekhez szólt vagy amikor végigjárta a Canebière-t, vagy amikor a városházán fogadta őt Gaston Defferre polgármester,

a népi egyetértés olyan hullámát támasztotta fel, aminek következtében a problémák a leegyszerűsítés látszatát keltették. Az a puszta tény pedig, hogy egyszerűbbnek látszottak, valóban azzá is tette őket.

Délután villámrepüléssel Toulonba érkeztem. Ami a pusztításokat illeti, semmi sem múlta felül azt a leverő látványt, amelyet a fegyverszertár, a Cronstadti-rakpart, a föld színéig lerombolt környező negyedek, meg a kikötőben az elsüllyesztett hajók roncsai mutattak. Ugyanakkor semmi sem volt annyira vigasztaló, mint a nyílt tengeren szemlére felsorakozott hajóraj. Három osztag vonult fel tisztelgésre, az egyiknek Auboyneau admirális, a másiknak Jaujard tengernagy, a harmadiknak Lancelot sorhajókapitány volt a parancsnoka. Együttvéve a következő egységek alkották a rajt: a *Lorraine* csatahajó; a *Georges Leygues, Duguay-Trouin, Émile Bertin, Jeanne d'Arc, Montcalm, Gloire* cirkáló; a *Fantasque, Malin, Terrible* könnyűcirkáló; körülbelül harminc torpedónaszád, tengeralattjáró, kísérő naszád, aknaszedő hajó. Louis Jacquinot tengerészeti miniszter, Lemonnier admirális, a haditengerészeti erők vezérkari főnöke és parancsnoka, valamint Lambert tengernagy, tengerészeti prefektus kíséretében felszálltam a *La Pique* kísérő torpedónaszád fedélzetére, és lassan elhajóztunk a sor előtt. Elhaladva a teljes lobogódíszt öltött 40 hajó mellett, fogadva a hajóhidakon álló parancsnokok tisztelgését, hallgatva a hajók peremén felsorakozott legénység hurrázását, úgy éreztem, hogy tengerészetünk megemésztette bánatát és újra feltámadtak reményei.

Szeptember 16-án a meglehetősen nyugtalan Toulouse-ban jártam. A délnyugati országrészben mindig is hevesen dúlt az egyenetlenkedés. Ám Vichy politikája és a megszállás tragédiája a végsőkig felfokozta a viszálykodást. Azonkívül történetesen ádáz harcot vívtak itt a partizánok, akik sokan voltak azon a vidéken. Ebből eredően a szenvedélyek mély örvényei kavarogtak, és sok volt a rendezendő számla. Annál is inkább, mert az Aquitaine-ben tevékenykedő ellenséges csapatok kiváltképpen dühödt kegyetlenségekre vetemedtek, amiben szerepe volt egyes franciák gyűlöletes cinkosságának is. Továbbá a belső erők legjobb egységei már úton voltak Burgundia felé, hogy csatlakozzanak az 1. hadsereghez. A helyszínen vegyesebb jellegű csoportok maradtak. Végül Spanyolország közvetlen közelsége még csak fokozta a feszültséget. Ugyanis sok menekült spanyol jött át a polgárháború után Gers, Ariège, Haute-Garonne megyébe, s azután beállt a partizánok közé. Most előjöttek az illegalitásból, és fennen hangoztatták, hogy fegyveresen hatolnak be hazájukba. A jól helyezkedő és jól szervezett kommunisták természetesen szították a nyugtalanság tüzeit azzal a céllal, hogy kezükbe ragadják az ügyek irányítását. Ez részben sikerült is nekik.

Úgy találtam, hogy a köztársasági biztos ki van szolgáltatva a belső erők egyes túlkapásainak. Pierre Bertaux, aki az ellenállási mozgalomban egy fontos csoportot irányított, kényszerűségből fogadta el e tisztséget, mert a címzetes biztos, Jean Cassou, a németek kitakarodásával együttjáró zűrzavar közepette súlyosan megsebesült. Bertaux most iparkodott kezében tartani a vezetést. Asher, azaz Ravanel ezredes azonban, az haute-garonne-i partizánok

vezére, magához ragadta a katonai kerület parancsnokságát, és nagy, nem pontosan körülhatárolt hatalmat gyakorolt.

Ravanel körül amolyan szovjet-félét alkottak a fegyveres frakciók vezérei. E tanács tagjainak az volt a szándékuk, hogy embereikkel maguk fogják elvégezni a tisztogatás munkáját, ugyanakkor a csendőrséget és a karhatalmat távoli laktanyákba zárták. Igaz, hogy a vezérkari főnök, Noetinger ezredes, ez a nagy tapasztalatokkal rendelkező tiszt, azon igyekezett, hogy a kilengések elakadjanak a közigazgatás útvesztőiben. De ez nem mindig sikerült neki. Azonkívül a körzetben egy spanyol „hadosztály" alakult azzal a fennen hangoztatott céllal, hogy Barcelona ellen vonul. S hogy még cifrább legyen a helyzet: volt ott egy „Hilaire ezredes" néven grasszáló angol alezredes, aki brit ügynökök közreműködésével került a gers-i partizánokhoz, és olyan egységek álltak a befolyása alatt, amelyek csak Londontól fogadtak el utasításokat.

17-én reggel tudatosan kiszámított ünnepélyességgel tartottam szemlét mindezen elemek fölött. A közvetlen érintkezéssel az volt a szándékom, hogy mindegyik partizánban felidézzem azt a katonát, akivé lenni akart. A sorok felé közeledve bizonyos susogásból megállapíthattam, hogy megértettek engem. Azután Ravanel ezredes felvonultatott mindenkit. Festői felvonulás volt. Elöl, keresztbe tartott szuronnyal, egy orosz zászlóalj haladt; ez a németek által szervezett „Vlaszov hadsereg" embereiből alakult, akik még idejében megszöktek, hogy a mi ellenállási mozgalmunkhoz csatlakozzanak. Majd a spanyolok következtek, saját tábornokaik vezetésével. Utánuk vonultak fel a belső francia erők. Rögtönzött zászlóik és kis lobogóik, abbeli igyekezetük, hogy szabályszerű szakaszok, századok, zászlóaljak szervezett alakulatait mutassák, iparkodásuk, hogy ruházatuk az egyenruha látszatát keltse, s mindenekfölött az előttem elvonulók magatartása, tekintete, a szemükben megcsillanó könny – mindez meggyőzően mutatta a katonai fegyelem erejét és hatékonyságát. Ebben itt is, mint mindenütt, megnyilvánult a személyemet elfogadó népszavazás.

Előző nap hasonló bizonyságot szerezhettem a prefektúrán és a városházán, ahol fogadtam a vezetőket és az előkelőségeket, akik között a legmagasabb rangot Saliège őeminenciája, a bátor lelkű érsek képviselte. Ami a tömeget illeti, az is hasonlóan tüntetett mellettem, amikor örömújjongásokba tört ki a Capitole téren, ahol összesereglett, hogy meghallgasson, vagy amikor eleven sorfalat alkotva az utcákon ovációzott. Persze egyáltalán nem voltam bizonyos benne, hogy ez a nagy ragaszkodás elegendő lesz a közrend megteremtéséhez. De legalábbis számíthattam arra, hogy segítségével gátat vethetek akár bizonyos személyek diktatúrájának, akár az általános anarchiának.

Mielőtt elhagytam Toulouse-t, megszüntettem a csendőrök laktanyafogságát, és intézkedtem, hogy e derék emberek újra megkezdjék rendes szolgálatukat. Elhatároztam, hogy a Marokkóból visszahívott Collet tábornokot nevezem ki a katonai kerület parancsnokává. A spanyol vezetőknek tudomására hoztam, hogy a francia kormány nem felejti el azokat a szolgálatokat, amelyeket ők és embereik az ellenállási mozgalmunknak tettek, de a pireneusi

határ megközelítését nem engedi meg nekik. Egyébiránt utasításaimnak megfelelően az 1. hadsereg erős kötelékeket indított el Tarbes és Perpignan felé azzal a feladattal, hogy a Pireneusok hágóin erősítsék meg a karhatalmat. Ami „Hilaire ezredest" illeti, őt Lyonba irányítottam, hogy onnan térjen vissza Angliába.

Bordeaux-ban, szeptember 17-én, feszült helyzetet találtam. A németek visszavonultak, de a közelben maradtak, elsáncolták magukat Royannál és a Grave-földnyelven, nem engedték meg a kikötő megközelítését, és visszatéréssel fenyegetőztek. Adeline ezredes vezényletével Bordeaux és a környék belső erői többségükben hajlandónak mutatkoztak felvenni az ellenséggel a Gironde két partján a harcot, míg Druille ezredes, a katonai kerület parancsnoka, igyekezett biztosítani felszerelésüket és kereteiket. Igazság szerint Meyer német tengernagy, amikor kiürítette a bordeaux-i sűrűn lakott települést, és elfoglalta az óceán partján épített erődítményeket, sejtetni engedte, hogy a kapitulálásra gondolt. Megérkezésemkor is folytatta a megkezdett tárgyalásokat. Ám hamarosan kitűnt: csak cselvetésről van szó, amelyhez abban a reményben folyamodott az ellenség, hogy ép bőrrel megszabadulhat. Mivel jelentős hadianyaggal és személyi állománnyal rendelkezett, a mi belső erőinknek viszont sem szervezettségük, sem felszerelésük nem tette lehetővé, hogy formális ütközetet kezdeményezzenek, Bordeaux lakossága öröm és félelem közt ingadozott; örült, hogy szabadnak érezheti magát, ugyanakkor félt, hogy újra elveszti szabadságát. Azonkívül sok sérelem gyülemlett fel a megszállás alatt a városon belül, amelynek polgármestere, Marquet, hírhedt „együttműködő" volt, és a sértettek csak a „nagy nap" eljöttére vártak. E zavaros légkörben különféle fegyveres csoportok alakultak, amelyek nem voltak hajlandók engedelmeskedni a hivatalos hatóságoknak.

Itt is, mint másutt, gondom volt rá, hogy a helyi hatóságokat szentesítsem, jogkörükben megerősítsem. Gaston Cusin, a köztársasági biztos, aki mindent egybevetve igen józan gondolkodású és hidegvérű embernek bizonyult, a prefektúrán bemutatta a köztisztviselők, tisztek és küldöttségek szokás szerint felvonuló csoportjait. A látogatókat Feltin érsek őeminenciája vezette. Ugyanarról az erkélyről beszéltem a bordeaux-iakhoz, ahonnan 1870-ben Gambetta* szónokolt a tömegnek. Elmentem a városházára, ahol az új polgármester, Fernand Audeguil fogadott, és bejártam egyes városrészeket. Végül az Intendáns sétányon megszemléltem azokat a belső erőket, amelyek még a városban voltak. Majdnem mindegyik alakulat igen jó benyomást keltett, katonás magatartásával, amiért meg is dicsértem őket. Néhány rebellis parancsnokkal közöltem, hogy két megoldás közt kell választaniuk, de azonnal: vagy alávetik magukat a katonai kerület élére állított ezredes rendelkezéseinek,

* Gambetta, Léon (1838–1882) – ügyvéd és politikus. A republikánusok vezető szónoka. Szemben állt III. Napóleon császárságával. A Sedannál elszenvedett vereség után trónfosztottnak nyilvánította a császárt, és az ideiglenes köztársasági kormány belügyminisztereként fél évig sikeresen szervezte a poroszok elleni védekezést. Párizs eleste után is tovább akarta folytatni az ellenállást. Radikális baloldali volt, következetesen harcolt a monarchisták ellen, és tevékeny szerepe volt a Harmadik Köztársaság megteremtésében és annak 1875-ben életbe lépő alkotmánya kidolgozásában.

vagy börtönbe kerülnek. Mindannyian az előbbi mellett döntöttek. Azzal a bizakodó érzéssel hagytam el Bordeaux-t, hogy a talaj megszilárdult.

Saintes felé folytattam utamat, hogy ott felvegyem a kapcsolatot Adeline ezredes csapataival. Saintonge tartomány, noha az ablakokban mindenütt a felszabadítás zászlóit lehetett látni, riadókészültségben élt. A németek ugyanis egyfelől megszállva tartották Royant és Oléron szigetét, másfelől La Rochelle-t és Rét. Ott rendezkedtek be a jelentős erősítések védelme mögött, mivel eleinte nagy létszámú szövetséges egységek támadására számítottak Chevance-Bertin tábornoknak – aki az első napok zűrzavarában azt a feladatot kapta, hogy amennyire lehetséges, hangolja össze délnyugati belső erőink akcióit – olyannyira sikerült hatást gyakorolnia Schirlitz tengernagyra, a La Rochelle-i ellenállási góc parancsnokára, hogy az rászánta magát Rochefort kiürítésére. De teltek-múltak a napok, s a németek nem láttak magukkal szemben más haderőt, csak a mi partizánjainkat, akiknek egyáltalán nem voltak nehézfegyvereik, ágyúik, páncélosaik, repülőgépeik. Az ellenség bármely percben újra támadást kezdhetett. Ami a mieinket illeti, ők a maquisban megszokott csoportokba verődve özönlöttek Gironde, a két Charente, Vienne és Dordogne megyékből, lángolt bennük a harci vágy, de nem rendelkeztek azzal, ami a front-hadműveletekhez kellett volna. Ráadásul, mivel nem volt szervezett hadtáp- és utánpótlás-szolgálatuk, mivel nem voltak sem raktáraik, sem vonatoszlopaik, abból éltek, amit a helyszínen szereztek. Ebből gyakran támadt zavar, s ezt még súlyosbították egynémely parancsnokok túlkapásai, akik úgy vélekedtek, hogy ők maguk testesítik meg a katonai ranglétra legfelső fokát. Végül, a „Comac" és ügynökei által kifejtett beavatkozások is éreztették hatásukat. Jean Schuhler, a poitiers-i körzet köztársasági biztosa, Vaudreuil prefektus és a polgármesterek temérdek nehézséggel viaskodtak.

Adeline ezredes minden tőle telhetőt elkövetett, hogy véget vessen a zűrzavarnak. A két német „zseb", a royani és a La Rochelle-i körvédelem érintkezési vonalán állásokat épített, a lehetőségekhez képest reguláris egységeket állított fel, és igyekezett megszervezni élelmezésüket. Ha ez az együttes megfelelő fegyvereket kap és megszilárdul, akkor majd lehet támadásra gondolni. Saintes-ben több ezer embert szemléltem meg, gyengén voltak ellátva, de harci kedvük töretlen volt. Felvonulásuk mély benyomást tett rám. Utána magam köré gyűjtöttem a mindenféle eredetű tiszteket, többségük hevenyészett rangjelzéseket viselt, de valamennyien büszkék voltak rá, és jogosan, mert önként vannak itt, és lelkesek voltak, amiért körükben láthatják de Gaulle-t, aki a magára erőltetett derűs nyugalom alatt éppoly meghatottságot érzett, mint ők. Elmondtam nekik, ami mondanivalóm volt. Azzal a szilárd elhatározással váltam el ettől a vajúdás állapotában levő haderőtől, hogy mindent megteszek a francia győzelemért, az atlanti parti harcokban.

Orléans volt az utazás utolsó állomása. A romok látványától elszorult szívvel jártam be az elpusztított várost. André Mars köztársasági biztos ismertette velem a problémákat, amelyekkel higgadt nyugalommal nézett szembe. Bármily súlyos csapásokat szenvedett el a vidék, nem tapasztaltam nyugtalanságot. Ellentétben azzal, ami a Garonne mentén volt észlelhető, a Loire völ-

gyiek igen mérsékelt magatartást tanúsítottak. El kell mondanom, hogy Bertrand és Chomel ezredes, a Beauce, a Berry és a Touraine vidékek belső erőinek parancsnokai egységeiket reguláris zászlóaljakká szervezték, majd ragyogóan sikerült támadásokat indítottak a Loire-tól délre visszavonuló német csapatok ellen. Így aztán a fegyelmezett és öntudatos maquisard-ok tüstént a helyes rend hatékony szolgálatába szegődtek. A bricyi gyakorlótéren megszemlélve a jó benyomást keltő különítmény tisztelgő felvonulását, mélabúval gondoltam arra, mivé válhattak volna az ellenállás erői, ha Vichy nem akadályozza meg, hogy a katonai káderek mindenütt e fiatal csapatok élére állhassanak. Szeptember 18-án este érkeztem vissza a fővárosba.

25-én, miután két napot töltöttem az 1. hadseregnél, Nancyba utaztam, amelyet Patton tábornok csapatai éppen akkor szabadítottak fel. Lotharingiának a betolakodó sohasem volt más, csak ellenség. Ezért ott semmilyen politikai probléma nem merült fel. A közrendet nem fenyegette veszély. A helyes állampolgári magatartás természetes és magától értetődő dolog volt. Ezen a napon a tömeg üdvrivalgásai a Mirecourt, a Strasbourg, a Saint-Dizier, a Saint-Georges meg a Dominicains utcában, amerre keresztülhaladtam a lotharingiai fővároson, majd a Stanislas téren, ahol a városháza erkélyéről beszéltem; Chailley-Bert köztársasági biztos és Prouvé polgármester beszéde, a küldöttségek üdvözlései, annak a kétezer maquisard-nak a magatartása, akiket parancsnokuk, Grandval ezredes felvonultatott előttem – mindez ékesen tanúsította, milyen szilárdan bízik Franciaországban ez az elpusztított vidék, holott egy része még a németek kezén volt.

Visszatértem Párizsba, de szeptember 30-án ismét elutaztam Tixier, Mayer és Laurent miniszter kíséretében, ezúttal Flandriába. Utunk Soissons-on és St. Quentinen át vezetett; Pierre Pène köztársasági biztos kalauzolásával tekintettük meg e romba döntött városokat. Lille-ben a kollégája, François Closon, Nord és Pas-de-Calais megye köztársasági biztosa azon fáradozott, hogy munkaeszközöket szerezzen egy egész tömegnyi embernek, amely elveszítette azokat. Mindjárt megérkezésem után mélységesen megrendített a munkásság létfenntartásának drámai és sürgető problémája. A dolgozó tömegek bérét a megszállás alatt az ellenség minimálisra szorította le. Most pedig sokan munka nélkül maradtak, mert az üzemeknek nem volt szene, a műhelyekből hiányzott a felszerelés. Ráadásul az élelmezés a létminimum alá esett. Bejártam szülővárosomat, a lille-iek örültek nekem, de sok-sok olyan arcot láttam, amelyről a mosoly sem tudta eltüntetni sem a sápadtságot, sem a soványságot.

Már régóta éreztem és tudtam, hogy az ország felszabadulását mélyreható társadalmi átalakulásnak kell kísérnie. De Lille-ben az emberek arcára volt írva ennek végleges szükségessége, s én olvastam a vonásaikból. Vagy hivatalból gyors intézkedések történnek a munkásság helyzetének jelentős mérvű megjavítására és a pénz kiváltságosainak könyörtelen megnyirbálására, vagy pedig a dolgozók szenvedő és elkeseredett tömege olyan felforgatásokba sodródik, amelyek azzal a kockázattal járnak, hogy Franciaország még azt is elveszíti javaiból, ami megmaradt neki.

Október 1-én, vasárnap, a Szent Mihály-templomban misét hallgattam,

amelyet Liénart bíboros celebrált, majd ellátogattam a városházára, ahol Cordonnier polgármester fogadott, aztán a Républiq.. téren megszemléltem a belső erők díszfelvonulását, fogadtam a hatóságokat, bizottságokat, notabilitásokat, majd a prefektúra előtt összesereglett sokasággal ismertettem, hogy a kormány milyen alapokon akarja véghezvinni az ország gazdasági talpra állítását: „Az állam veszi át a nagy közös javak kezelését... minden egyes dolgozónak szavatolja a biztonságot és az emberi méltóságot." A szenvedélyesség felmorajló hulláma, amellyel a tömeg reagált, éreztette velem, hogy ezek az ígéretek mennyire elevenébe találtak.

Párizs felé visszautamban megtekintettem a lens-i bányákat. A berendezésekben keletkezett károk, a bányászok létszámának felére csökkenése, a személyzet nyugtalansága miatt a termelés még a közepes szintet sem érte el. A háború előtt jövesztett szénmennyiségnek alig egyharmada került felszínre. A szénbányászat helyreállítása nyilvánvalóan olyan elvi reformot követelt, amely alkalmas a kedélyek megváltoztatására, másfelől pedig olyan beruházásokat igénylő munkálatok elvégzésére volt szükség, amelyeket egyedül a nemzeti közösségnek állt módjában nyújtani. A szénbányákat a nemzet egészének kell tulajdonba vennie, ez volt az egyetlen megoldás. Már kész elhatározásokkal utaztam vissza Arrason keresztül a fővárosba.

Egy héttel később Normandiában jártam, amely valamennyi vidék között a legnagyobb mérvű pusztulás szomorú rekordját érte el. A romok siralmas látványa itt még leverőbb volt, hiszen ez a táj régi és új értékekben egyaránt bővelkedett. Mendès-France és Tanguy-Prigent kíséretében, Bourdeau de Fontenay köztársasági biztos és Legentilhomme táborn.k kalauzolásával főként Le Havre-t, Rouent, Évreux-t, Lisieux-t és Caent látogattam meg, jobban mondva a romjaikat. Ha néhány nappal korábban az északi néptömegekkel való találkozás megerősített abban a gondolatomban, hogy a nemzeti erőfeszítés nagy társadalmi változásokat követel, most a Normandiát ért károk óriási arányai abbeli akaratomat szilárdították meg, hogy talpra kell állítani az államot, mert az ország újjáépítésének ez a *conditio sine qua non*ja.*

A romokban heverő városokkal ellentétben a mezők vigasztaló és bátorító látványt nyújtottak. Augusztus havában, amikor javában dúlt a harc, az emberek meg tudták lelni a termés learatásának és begyűjtésének a módját. Bár a falvak és tanyák sokat szenvedtek, s noha a gazdák sok mindent nélkülözni voltak kénytelenek, mindenütt megművelt földeket láttam, és az állatállományt is viszonylag jó állapotban találtam. A Neubourg-ban összegyűlt földművesek azt a benyomást keltették bennem, hogy továbbra is készek nekigyürkőzni a munkának. A francia parasztságnak ez az elszánt munkakedve derűsebbé tette az élelmiszer-ellátás kilátásait, és a jövőt illetően a talpra állás egyik lényeges elemének ígérkezett.

Ugyanilyen benyomást szereztem október 23-án, amikor Brie és Champagne vidékein haladtam át. Boissy-Saint-Léger után a feltáruló fennsíkok a termésbőség megszokott képét tükrözték. Mint egykoron, most is a kazlak erdeje jelezte Brie-Comte-Robert környékét. Provins most is viruló gabona- és

* Elengedhetetlen feltétele.

cukorrépa-földek hazája. Romilly-sur-Seine síkságain éppoly sok gondosan megvont barázdát és éppoly kevés parlagot láttam, mint régen. Amikor Troyes-ba értem, megeredt az eső, ami ugyan kellemetlenül érintette Marcel Grégoire köztársasági biztost és az éljenzésemre összesereglett városiakat, de szokás szerint örömmel töltötte el a parasztokat. A hagyományoknak megfelelően most is jó húsban levő szarvasmarhák legelésztek Vendeuvre és Barsur-Aube rétjein. Colombey-les-deux-Églises-be érve pihenőt tartottam a faluban. A Demarson polgármester köré csoportosult lakosok kitörő lelkesedéssel fogadtak. A felszabadulás örömétől elragadtatva arra készülődtek, hogy a lehetőségeket kihasználva jobban műveljék meg a termőföldeket. Miközben tovább mentem Chaumont-ba, ahol Haute-Marne megye hivatalos fogadó bizottsága várt, a lassan leszálló estében megnyugodott lélekkel néztem ezt a hűséges és meghitt tájat.

Onnan újra ellátogattam az 1. hadsereghez, majd elindultam Párizsba Dijon érintésével. Ez a nagyváros viszonylag kisebb mérvű károkat szenvedett. De a lakosság még repesett az örömtől, hogy tanúja lehetett a betolakodók páni menekülésének. Mialatt az utcák és terek visszhangoztak az éljenzéstől, a hercegi palotában Jean Mairey köztársasági biztos – ugyanis ő lépett a város felszabadítása közben súlyosan megsebesült Jean Bouhey helyébe –, valamint Kir kanonok*, a népszerű és vaskos stílusú polgármester mutatta be nekem a törvényes testületek tagjait. Giraud tábornok, aki találkozott övéivel a burgund fővárosban, a notabilitásokat vezette. „Hogy megváltoztak a dolgok!" – mondta nekem. „Ami a dolgokat illeti, ez igaz" – gondoltam magamban. De látva a mozgékony és zajos hallgatóságot, kételkedtem benne, hogy a franciákra is érvényes ez a megállapítás.

November 4-én, 5-én, 6-án utazás az Alpokban. Ott mindenütt harcok dúltak. Az Olaszországba vezető hágók közelében még mindig csatáztak. Hegyeink és szabadságszerető lakóik sok mentsvárat és sok harcost adtak az ellenállási mozgalomnak. Az élet most már kezdett visszatérni a rendes kerékvágásba, bár az ellátás terén nagy nehézségek mutatkoztak; a marokkói csapatok meg az alpesi partizánok folytatták harci tevékenységüket, és botrányos incidenseket idéztek elő azok a földalatti csoportok, amelyek az önbíráskodás útjára léptek. Diethelm és de Menthon miniszter, Farge köztársasági biztos, Juin és de Lattre tábornok kíséretében először Ambérieu-be utaztam. Majd Annecy és Albertville következett, ahol megszemléltem a Dody hadosztályt és a marokkói lovastabort. A lázas buzgalomtól szinte csepegő Chambéry megmutatta, mekkora is a szavojai hűség mércéje. Végül Grenobleba látogattam.

Nem lehet leírni, mekkora lelkesedés ragadta magával az „allobrogokat"** a Bastille téren és a Gambetta bulváron, amelyeken gyalog mentem végig, meg a Rivet téren, ahol összegyűlt a tömeg, hogy meghallgassa az üdvözlő beszédeket. Lafleur polgármesternek átadtam a Grenoble városának szóló ki-

* A második világháború után a Testvérvárosok Nemzetközi Mozgalmának lelkes apostola és vezetője.

** Kelta eredetű őslakók.

tüntetést, a Felszabadítási Keresztet. Majd elvonult előttem a 27. alpesi hadosztály, amelyet kiváltképpen nagy elégedettséggel üdvözöltem. Ugyanis terveim voltak ezzel a most születő katonai erővel: Franciaországnak akartam megszerezni a mi oldalunkra néző lejtőkön elterülő, de Olaszország birtokában levő beékelődéseket, és tudtam, hogy a szövetségesektől nem kaphatjuk meg őket másként, csak ha elfoglaljuk. November 6-án már újra Párizsban voltam.

Ily módon néhány hét leforgása alatt bejártam az ország nagy részét, 10 millió francia szeme előtt jelentem meg a hatalom minden külső jelével, és a nemzeti egyetértést kifejezésre juttató demonstrációkon, a helyszínen rendeltem el sürgős hatósági intézkedéseket, megmutattam a köztisztviselőknek, hogy az államnak van feje, értésére adtam erőink szétszórt elemeinek, hogy számukra nincs más jövő, mint az egység, nincs más kötelesség, mint a fegyelem. De milyen kegyetlen volt a francia valóság! Az ünnepi szónoklatok, az éljenzés, a lobogódíszek nem takarták el előlem a mérhetetlen anyagi károkat és az ország politikai, közigazgatási, társadalmi, erkölcsi szerkezetében keletkezett mély hasadásokat. Világosan láttam, hogy ilyen körülmények között a nép, bármennyire örül a felszabadulásnak, még sokáig kemény megpróbáltatásokat kénytelen elviselni, s hogy ezeket majd kiaknázza a pártok demagógiája és a kommunisták ambíciója.

Ám ugyanakkor azt is láthattam, vidéken és Párizsban egyaránt, hogy milyen forró lelkesedés árad felém. A nemzet ösztönösen felismerte, hogy abban a zavaros helyzetben, amelybe került, előbb az anarchia, majd a diktatúra zsákmánya lenne, ha én nem volnék ott, hogy olyan vezetőként szolgáljam, aki körül bízvást tömörülhet. A nemzet ma azért csatlakozott de Gaulle-hoz, hogy elkerülje a felfordulást, mint ahogyan tegnap azért tette, hogy megszabaduljon az ellenségtől. Ebből a tényből fakadóan éreztem, hogy a felszabadult franciák ismét rám ruházták ugyanazt a roppant nagy és precedens nélküli felelősséget, amelyet szolgaságuk idején magamra vállaltam. Így lesz ez egészen addig a napig, amikor már nem fenyeget többé a közvetlen veszély, és a francia nép körében a könnyed gondtalanságban újra felütheti a fejét a széthúzás.

A közüdv érdekében vállalt szerepem törvényességét, amelyet a nép hangja kiáltott ki, fenntartás nélkül elismerte, bár nem minden dörmögés nélkül, valamennyi politikus és egyetlen intézmény sem vonta kétségbe. A közigazgatásban, a hivatalnoki karban, a tantestületekben éppoly kevéssé nyilvánult meg kételkedés a tekintélyemben, mint a hadseregben. Az Államtanács, amelynek élén most Cassin elnök állott, a teljes lojalitás példáját mutatta. A Számvevőszék úgyszintén. Ha valahol megjelentem, a papság sietett hivatalos tisztelgésekkel kifejezni ragaszkodását. Szeptember 20-án fogadtam Suhard bíborost, aki a püspöki kar erkölcsi támogatásáról biztosított. Georges Duhamel örökös titkár az Akadémia segítőkészségét tolmácsolta. A korábbi rendszerek képviselőit is beleértve, nem volt senki, aki ne akarta volna tanújelét adni csatlakozásának. Párizs grófja, ez a nemzete sorsáért aggódó lélek, levelet írt, amelyben közölte, hogy megbízottat küld hozzám. Napóleon herceg, a példás partizán és alpesivadász-kapitány, felkeresett, hogy felajánlja

szolgálatait. Giraud tábornok, aki Algériából jött, ahol egy fanatikus golyója majdnem végzett vele, megérkezése után azonnal jelentkezett nálam. Vichy volt hívei meghajoltak a tények előtt: Pétain mélyen hallgatott odaát Németországban. Azok a tisztviselők, diplomaták, katonák, közírók, akik buzgón szolgálták őt, most a tiszteletnyilvánítások és önigazolások tömegét küldték a kormány címére. Végül felbukkant Albert Lebrun, hogy az általános helyeslésből a Harmadik Köztársaság mélabús kísérteteként maga is kivegye a részét.

Október 13-án fogadtam Lebrunt. „Én mindig a legteljesebb mértékben egyetértettem, s egyetértek most is Önnel – jelentette ki az elnök. – Ön nélkül minden elveszett volna. Hála Önnek, még mindent meg lehet menteni. Személy szerint nekem nem áll módomban megnyilatkozni, kivéve ezt a látogatást, amelynek közzétételét kérem Öntől. Igaz, formálisan sohasem nyújtottam be a lemondásomat. De hát kinek is nyújthattam volna be, hiszen már nem létezett nemzetgyűlés, amely illetékes lett volna mással betölteni a helyemet? De be akarom bizonyítani, hogy odaadó híve vagyon Önnek."

Beszéltünk az 1940-es eseményekről. Albert Lebrun bánatosan emlékezett vissza június 16-ára, arra a napra, amikor elfogadta Paul Reynaud lemondását, és a Marsallt bízta meg a kormányalakítással. Könnyes szemmel, karját az ég felé emelve vallotta meg tévedését. „Ami engem a miniszterek többségével együtt a rossz döntés irányába terelt – mondotta –, az Weygand magatartása volt. Annyira kategorikusan követelte a fegyverszünetet! Olyan ellentmondást nem tűrő módon állította, hogy semmi egyebet nem lehet tenni! Pedig én is úgy gondoltam, mint Reynaud, Jeanneney, Herriot, Mandel és Ön, hogy Afrikába kellett volna menni, az ott levő hadsereggel folytatni a háborút, a még megmaradt erőket átszállítani, hiszen a flottánk megvolt teljes épségben, megvolt a Birodalmunk, voltak szövetségeseink. De hát a minisztertanács engedett a vezérkari főnök hevesen előadott érveinek. Mit lehetett tenni? Weygand olyan híres szaktekintélynek számított! Ah! Mekkora szerencsétlenség, ha nagy veszedelem idején éppen a tábornokok nem hajlandók harcolni!"

Lebrun köztársasági elnök búcsút vett. Részvéttel és szívélyesen fogtam vele kezet. Alapjában véve mint államfő két dolgot nélkülözött: a vezetői képességet meg az államot.

Mialatt az országon belül kikristályosodtak a szenvedélyek, keleten és északon folytatódtak a szövetségesek hadműveletei. Eisenhower, aki a balszárnyra összpontosította a fő ütőerőt, arra törekedett, hogy gyorsan áthaladjon Belgiumon, majd a folyótorkolat közelében átkeljen a Rajnán, végül elfoglalja a Ruhr-vidéket, s ezzel megragadja a győzelem kulcsát. Augusztus végén ilyen értelmű utasítást kapott Montgomery tábornok, akinek a légierő maximális támogatást nyújtott. A centrumban Bradley tábornoknak az volt a feladata, hogy Düsseldorf és Mainz között érje el a Rajnát, összehangolva előnyomulását az északon operáló hadseregek hadmozdulataival. Ami az 1. francia hadsereget és a 7. amerikai hadsereget illeti, amelyeknek Devers tábornok vezénylete alatt kellett együttműködniük, rájuk az a feladat várt, hogy a Földközi-tengertől felfejlődve, a hadműveleti terv szerinti jobbszárny szerepét

veszik át, amint lehetséges, és Elzászon keresztül közelítik meg a Rajna vonalát. Az én óhajom természetesen az volt, hogy az előnyomulás a lehető leggyorsabb legyen, továbbá, hogy a szövetséges hadseregek egyenesen Németország szívébe hatoljanak, és hogy a francia erők nagymértékben kivegyék a részüket a hadműveletekből. Szeptember 6-án ezt meg is írtam Eisenhowernek, nyomatékosan kérve, siettesse a mi 1. hadseregünk hadműveletét, és ismét a rendelkezésére bocsátottam a 2. páncélos hadosztályt, egyúttal közöltem vele a francia kormánynak azt a határozott kívánságát, hogy csapataink az amerikai és az angol alakulatokkal egyidejűleg hatoljanak be német területre. De az előnyomulás, amely egészen a határ előtérségéig gyorsan haladt, az ellenség országhatárának elérése előtt megakadt.

Az történt ugyanis, hogy Németalföldön, az Ardennekben, Lotharingiában és a Vogézekben az ellenség rendezni tudta sorait. Hitler, aki presztízsveszteséget szenvedett, és fizikailag is megsínylette a júliusban ellene elkövetett merényletet, most ismét felülkerekedett. Előre számítva a „titkos fegyverek" hatására: sugárhajtású repülőgépekre, V–2 rakétákra, új harckocsikra, sőt talán atombombákra is, amelyek előállításán a Reich lázasan dolgozott, a Führer ellenoffenzívát tervezett, és ehhez rendkívül nagy bizalom-előleget kapott a német néptől. A szövetségesek pedig, akiknek hadtápvonalai előnyomulásuk mértékében bizonytalanabbá váltak, akadozva kapták az üzemanyagokat, lövedékeket, pótalkatrészeket, és ez gátolta hadműveleteiket.

A mi 1. hadseregünkkel is ez volt a helyzet. Ami a délről észak felé törő erőket illeti, a szövetséges parancsnokság előre látta, hogy ez nehéz előnyomulás lesz. Számolt azzal, hogy Toulon és Marseille erődítményrendszereinek elfoglalása több hetes erőfeszítést igényel; hogy utána a seregeknek az egész olasz határszakasz mentén fedezniük kell magukat, ami Patch és de Lattre tábornok számára további kötöttségeket és késedelmeket jelent; s végül, hogy az összesen 10 hadosztályból álló 19. és 1. német hadsereg, melynek egyike a Provence-t, másika Aquitaine-t, Languedocot és Limousint tartotta megszállva, az Alpok előhegységein, a Rhône völgyének sok pontján, valamint a Francia Középhegységben sokáig sakkban tarthatják a franciákat és az amerikaikat. Ezért hosszú határidők szerepeltek azokban a tervekben, amelyek előírták a csapatok és hadianyagok átszállítását Afrikából, Korzikáról és Olaszországból, majd az élelemszállítmányok eljuttatását a tengerparttól a nagy létszámú egységekig. Mármost az történt, hogy de Lattre és Patch olyan tempóban nyomult előre, amely felborította az előzetes számításokat. Az érem másik oldala pedig az volt, hogy emiatt a harcoló egységek állandóan üzemanyag- és lőszerhiánnyal küszködtek.

Az 1. francia hadsereg, amely első alakulatait augusztus 15-én tette partra St. Tropeznél és környékén, 28-án teljesen visszafoglalta Toulont, és 30-án egész Marseille a birtokában volt. 40 000 hadifoglyot ejtett és rengeteg fegyvert, felszerelést, hadianyagot zsákmányolt. A délen operáló erők összehangolásával megbízott Patch tábornoknak az volt eredetileg az elgondolása, hogy az amerikaiak egyenesen északi irányban törjenek előre, a franciák pedig, miután elfoglalták a Földközi-tenger két nagy kikötőjét, az Alpok hágóinak kijáratainál fedezzék szövetségeseik hadmozdulatait. Csakhogy de Lattre tá-

bornok, akinek önbizalmát erősen megnövelték a touloni és a marseille-i sikerek, nem volt megelégedve a neki szánt másodlagos feladattal. Azt akarta, hogy csapatai jobbról és balról foglalják keretbe az amerikai alakulatokat, s velük egy vonalban nyomuljanak előre. Én természetesen támogattam ezt a nézetet. Patch tábornok, aki mostantól fogva respektálta az 1. francia hadsereget, szívesen csatlakozott véleményünkhöz.

Így történt, hogy a mi 2. hadtestünk, amelynek Monsabert volt a parancsnoka, s amely elsősorban lényegileg du Vigier és Brosset hadosztályaiból állt, Avignonnál átkelt a Rhône-on, majd a jobb parton tevékenykedve szeptember 2-án és 3-án kiűzte az ellenséget Lyonból. Röviddel ezután Autun körzetében e hadtest balszárnya útját állta az 1. német hadsereg utóvéd-alakulatainak, amelyek a Francia Középhegységen át menekülve próbáltak kijutni a burgundiai útvonalra. Du Vigier hadosztálya azonban oly gyorsan tört előre, hogy a németek már zárva találták a kaput. Négy napig tartó elkeseredett harc után az ellenség utolsó alakulatai, amelyeket a délnyugati belső erők, valamint Berry és Auvergne belső erői szorongatták, nem bírtak kitörni a gyűrűből, és végül is megadták magukat. Parancsnokuk azonban, Elster tábornok, akinek lelkére nyomasztóan nehezedett az a szörnyű gondolat, hogy a franciák előtt kapituláljon, az Orléáns-ba kihelyezett amerikai tisztekkel lépett kapcsolatba. Szeptember 11-én nekik adta át a még rendelkezése alatt levő 22 000 harcképes katonát. Ugyanazon a napon du Vigier felszabadította Dijont. Másnap Brosset hadosztálya, amely most de Lattre hadseregének balszárnya lett, Montbard-nál összeköttetést létesített Leclerc csapataival, amelyek Párizsból érkeztek Bradley egységeinek jobbszárnyán. Szeptember 13-án a 2. hadtest alakulatai és az Haute-Marne megyei partizánok bevették Langres-t. Ezt követően Monsabert tábornok előhadai Jusseynél és Port-sur-Saône-nál elérték a Saône felső folyását.

Közben az amerikaiak hasonló gyors tempóban törtek előre a Grenoble–Bourg–Besançon vonalon, Lyon és Ambérieu között kelve át a Rhône-on. De a hadműveleti terv végrehajtásának egészét fedezni kellett az Alpokon. Kesselring marsall csapatai ugyanis, amelyek még mindig tartották magukat Észak-Olaszországban, megszállták a Franciaország felé vezető átjárókat, betörtek Hautes-Alpes, Savoie és Haute-Savoie megyébe, s összekötő vonalainkat fenyegették. Igaz, e körzetek belső erői szüntelen csatározásokat folytattak a német különítmények és a hegyek francia lejtőin tevékenykedő olasz fasiszta elemek ellen. De ezeket az oldalvéd-akciókat ki kellett egészíteni. Ezt a feladatot látta el egy amerikai hadosztály és Dody 2. marokkói hadosztálya. Az utóbbi a belső erők és a marokkói lovasság segítségével elfoglalta Briançont, Modane-t, Bourg-Saint-Maurice-t.

Ennek következtében szeptember 5-én Béthouart tábornok átvehette az 1. hadtest parancsnokságát, s alakulatai felfejlődtek a Rhône mellett, Ambérieu és a svájci határ között, az amerikaiak jobbszárnyán. Kezdetben Guillaume észak-afrikai 3. hadosztálya és Magnan 9. gyarmati hadosztálya állott a rendelkezésére, ezekkel áthatolt a Jurán, és szeptember 12-én elérte a Doubs völgyét.

Így fejeződött be a rendkívüli hajsza, amelyet a franciák és az amerikaiak

három hét leforgása alatt hajtottak végre 700 kilométeres távon. Még gyorsabbak is lettek volna, ha az üzemanyag-ellátás akadozása nem késlelteti őket. A benzinszállítmányokat Marseille-ben, Toulonban, Nizzában rakták partra, nagyon vontatottan ment a dolog. Oda kellett menni érte. Minthogy a vasútvonalak a Rhône mindkét partján használhatatlanok voltak, kizárólag tehergépkocsi-oszlopok bonyolították az utánpótlást, s az 1. francia hadseregnek átlagosan 1500 tonna jutott naponta. Ráadásul még azok az amerikai hadbiztossági szervek, amelyek a beérkező készleteket Patch és de Lattre között elosztották, az emberi gyarlóságnak engedve eléggé hajlamosak voltak arra, hogy szövetségeseinket részesítsék előnyben. El lehet képzelni, hogy a lelkesedés óráit követően milyen türelmetlen feszültségben volt a sok csapat, vezérkar, s maga a hadseregparancsnok, amikor megfosztva látta magát olyan sikerektől, amelyeknek lehetőségét már a kezében tartotta. Ugyancsak az üzemanyag-ínség volt az oka annak is, hogy három nagy egység: a 9. gyarmati hadosztály, a 4. marokkói hadosztály, az 5. páncélos hadosztály, valamint az általános tartalék számos köteléke csak nagy késéssel tudta utolérni az 1. hadsereg fő erőit.

E megkötöttségeket és akadályokat számításba kell venni, hogy helyesen ítélhessük meg annak a rekordnak az értékét, amelyet a Földközi-tengertől Elzász bejáratáig megtett előnyomulás jelentett. Viszont nagymértékben megkönnyítették a partizánok akciói. Nyütték-koptatták az ellenséges erőket, a kijelölt útvonalak nagy részét ellenőrzésük alá vonták, erősítéseket adtak a reguláris egységeknek, s mindezzel sokat tettek a villámgyors hadművelet sikeréért. Szeptember 12-én, a nagy üldözés végén, 120 000 német került francia hadifogságba: részint az 1. hadseregnek, részint a belső erőknek, részint a 2. páncélos hadosztálynak adták meg magukat. A szövetséges hadseregek által együttesen ejtett hadifoglyok összlétszámának egyharmada volt ez.

John Lewis tábornok, akit Eisenhower összekötőül vezényelt mellém, szeptember 13-án levelet hozott a főparancsnoktól. Az állt benne, hogy a szövetségesek arcvonala most már egységes egésszé forrott össze Svájctól az Északi-tengerig, s mostantól fogva az 1. francia hadsereg és a 7. amerikai hadsereg alkotja a déli hadseregcsoportot. E csoportosításon belül az amerikaiak állnak a balszárnyon, és előnyomulási irányuk Saverne, majd Strasbourg. A franciák pedig a jobbszárnyon csoportosítsák át erőiket Vesoul térségében, majd foglalják el Belfort-t, végül Colmart. Eisenhower a beleegyezésemet kérte erőink ilyen értelemben való felhasználásához. Szeptember 21-én egészében véve hozzájárultam az elgondoláshoz, kielégítőnek ítélve, hogy a franciáknak éppúgy meglesz a maguk akcióövezete, mint az angoloknak és az amerikaiaknak, s jónak találva, hogy ez az övezet Elzász legyen. Mindamellett tudattam a főparancsnokkal, hogy az 1. Szabad Francia hadosztályt saját rendelkezésemre tartom vissza, és szükség esetén Párizsba vezénylem. Másrészt viszont felajánlottam Eisenhowernek, hogy amint lehetséges, egyik hadosztályunkat Bordeaux felé irányítsa Royan és Grave elfoglalása céljából. Ezáltal a nagy kikötő szabaddá válna, és felhasználhatnánk Franciaor-

ság ellátásának megjavítására. Végül közöltem a főparancsnokkal, hogy helyes volna nagy létszámú francia egységet indítani Strasbourg irányába.

Leclerc hadosztályára gondoltam. Miután néhány napig Párizsban tartottam, szeptember 6-án a szövetséges főparancsnokság rendelkezésére bocsátottam. Most azt akartam, hogy a 7. amerikai hadsereggel működjön együtt. Patch tábornok célja ugyanis az elzászi főváros volt. Nyilvánvaló nemzeti okokból úgy kívántam, hogy egy napon majd francia csapatok szabadítsák fel Strasbourg-t, s nem volt kétséges számomra: ha Leclerc felvonulhat a megfelelő irányban, alkalmat fog találni erre. A 2. páncélos hadosztály tehát az amerikai hadműveleti térségben folytatta tevékenységét.

De minden jel arra vallott, hogy Strasbourg felszabadítása nem olyan ügy, amelyet már holnap dűlőre lehet vinni. A 19. német hadsereg szilárdan megvetette a lábát a Vogézek lejtőin. Parancsnoka, Wiese tábornok, újra rendbe szedte azokat a csapatokat, amelyeket Provence-ból vezetett vissza, és megerősítette a hátországból hozzá beosztott egységekkel, és az egész frontszakaszon elszánt ellenállásra rendezkedett be. A mieink a diadalmas üldözés után minden átmenet nélkül kemény küzdelem előtt álltak. Egyébként ez volt a helyzet a szövetséges front egyik végétől a másikig. Az az offenzíva, amelyet Montgomery szeptember 20-án indított el a Maas torkolatánál, kudarccal végződött. Bradley is kénytelen volt megállni Lotharingiában és Luxembourg-ban. Nyilvánvaló volt, hogy nyugaton a végkifejlet még hónapokig eltart. Keleten sem lehetett gyorsabb eredményre számítani. Mert igaz ugyan, hogy az oroszok elfoglalták Romániát és Bulgáriát, kiszorították a németeket Lengyelország és Jugoszlávia nagy részéből, megvetették a lábukat Magyarországon és a balti államokban, de még sehol sem léptek a Reich területére.

Hogy a háború folytatódik, természetesen fájdalmas volt, hiszen ez annyit jelentett, hogy nekünk franciáknak még további veszteségekkel, károkkal, kiadásokkal kell számolnunk. De Franciaország magasabb rendű érdekét nézve – amely egészen más valami, mint a franciák közvetlen előnye – nem sajnáltam, hogy így alakult a helyzet. Ha ugyanis a harcok elhúzódnak, szükség lesz a mi segítségünkre a rajnai csatákban meg a dunai ütközetekben, mint ahogyan szükség volt rá Afrikában és Itáliában. Lényegileg ettől függ rangunk a világban, sőt mi több, az a vélemény, amelyet népünk nemzedékek során önmagáról fog kialakítani. Másfelől az ellenségeskedések befejeződésének elhúzódása lehetővé teszi, hogy idejében megkapjuk azt, ami jár nekünk. Elvégre mekkora esélyt nyújt a nemzeti egységnek ez a végső szakasza, amelyben a franciák valamennyien kiállják a viadal próbáját, mégpedig többé nem egymástól elválasztva, mint tegnap, amikor szabad volt a Birodalom, de elnyomott az Anyaország, hanem most már azonos feltételek között, egyetlen hatalomtól irányítva! Először is lehetségessé vált idejében megoldani katonai szervezetünk problémáját, amely olyannyira agyon volt terhelve politikai elkötelezettségekkel; röviden szólva egységes egésszé forrasztani különböző eredetű erőinket.

Az 1. hadsereggel kapcsolatban már eddig is történtek ilyen célzatú részleges intézkedések. Többé-kevésbé sikerült bizonyos egybekapcsolódást teremteni az afrikai hadosztályok és a partizáncsoportok között. Szeptember 20-a

felé a belső erőknek már több mint 50 000 embere vett részt de Lattre tábornok hadműveleteiben. További 50 000 készülődött rá, hogy ugyanezt tegye. A következőképpen kapcsolódtak a reguláris csapatokhoz: 13 alpesi zászlóalj alakult Savoie-ban, Isère, Ain, Drôme és Ardèche megyében; csatlakoztak a Provence, a Chambarrand, az Haute-Marne, a Morvan és az Ardennek maquis-jai; Charolais, Lomont, Yonne, Franche-Comté „csoportosulásai"; a különböző elnevezésű „különítmények"; sok kis csoport és egymástól elszigetelten tevékenykedő partizán. De megérkeztek Közép-Franciaország és Aquitaine partizánjainak impozáns hadoszlopai is.

Augusztus végén Párizsban fogadtam Chevance-Bertin tábornokot, a délnyugati terület katonai megbízottját, és utasítottam, hogy a körzetében levő belső erők lehető legnagyobb részét irányítsa az 1. hadsereghez. Chevance-Bertin teljesítette a feladatot, és helyettesére, Schneiderre bízta e hatalmas és vegyes csoport vezetését. Schneidernek valahogy sikerült Burgundiába vezényelnie a toulouse-i könnyű hadosztályt, amely többek közt a pireneusi szabad csapatot, az elzász-lotharingiai dandárt, továbbá a tarni, tarn-et-garonne-i, aveyroni alakulatokat foglalta magában. Ugyancsak odairányította a languedoci, lot-et-garonne-i, corrèzi dandárokat, végül pedig a középhegységi dandárokat, a puy-de-dôme-i tüzérséget, sőt a vichyi mozgó gárdát is, ezek együtt az auvergne-i csoportot alkották.

Ezeknek a minden tekintetben oly különböző egységeknek az odaözönlése természetesen örömmel töltötte el az 1. hadsereg parancsnokságát, a vezérkart, a törzseket, a szolgálati ágak vezetőit, de másfelől nagy nehézségeket is okoztak nekik. Igaz, a fegyelmi kérdéseket hamarosan sikerült megoldani. Cochet tábornok, akit a Loire-tól délre levő belső erők irányításával bíztam meg, erélyesen letörte az egynémely partizánvezér részéről megnyilvánuló függetlenségi szándékokat, és közvetlenül de Lattre tábornoknak rendelte alá a hatáskörébe tartozó területre érkezett valamennyi egységet. De hogyan szervezzék meg, hogyan szereljék fel ezeket az erőket? A kormánynak magának kellett mindehhez rendszabályokat foganatosítani és az eszközöket előteremteni annak a tervnek az alapján, amelyet a háború eme végső szakaszára elfogadott.

Bizonyos demagógia akkor azt követelte tőlünk, hogy zajosan látványos módon mozgósítsuk a fegyverbíró korosztályokat. Ez a forradalom korszakát idéző tömegsorozás bizonyára jelentős létszámot eredményezett volna annak ellenére, hogy a németek két és félmillió franciát ejtettek foglyul, deportáltak ellenállás miatt, vagy hurcoltak kényszermunkára, s hogy a konfliktus kitörése óta 300 000-en estek el vagy sebesültek meg súlyosan. De hát már nem abban az időben éltünk, amikor a létszám volt a legfontosabb. Mit kezdhetünk a behívottak tömegeivel, ha nem adhatunk nekik sem fegyvereket, sem kádereket, sem felszerelést? Nem lett volna-e egyszerre bűnös és nevetséges ezt a tömeget úgy, ahogy van, kihajtani a nyílt mezőre, a német hadsereg ágyúi, tankjai, gépfegyverei, repülőgépei elé? A lehetőségek szerint kihasználva a körülményeket, de olyannak fogva fel a dolgokat, amilyenek, döntöttem.

Megszervezni a harcra azt a tüzes és bátor ifjúságot, amely a földalatti el-

lenállási küzdelemben derekasan megállta a helyét, és hozzácsatolni az Afrikából jött csapatokhoz – ezt láttam megvalósíthatónak katonai szempontból és szükségesnek nemzeti érdekből. Rendkívül szűkös anyagi helyzetünkben ennyit tartottam lehetségesnek megvalósítani az ősz és a tél folyamán. Ha a háború tovább tartana, majd idejében találunk megoldást. Gyakorlatilag az volt a szándékom, hogy az 1. hadsereg keretébe állítok annyi partizánt, amennyit az befogadni képes, a maradékból pedig nagy létszámú új egységeket szervezek.

Mihelyt elég pontosan megismerhettük a katonai jellegű civil alakulatok valódi helyzetét, vagyis miután visszatértem a Rhône-melléki és a délvidéki utazásomról, a Nemzetvédelmi Bizottságban végleg megszabtam a szervezési tervet. Hozzávetőleg 400 000 volt a belső erők összesített létszáma. El lehet képzelni, hogy a harcosoknak ekkora tömege, akik önként felkelve vállalták a partizánmozgalom veszélyeit, mennyire becsületére vált Franciaországnak, figyelembe véve a harctól távol tartott fiatalok roppant nagy számát, valamint azt a tényt, hogy a vichyi hatóságok az utolsó óráig üldözték és börtönbe zárták az ellenséggel szembefordulókat. A szeptember 23-án hozott rendeletben először is azt mondtuk ki, hogy a fegyverben maradók szabályszerű szerződést írnak alá, amelynek érvénye a háború végéig tart. Ezáltal a partizánok helyzete törvényesen rendeződött. Közülük 40 000-en a haditengerészethez, illetve a légierőkhöz kerültek. A partizánok közé állt csendőröket és karhatalmistákat visszaküldtük eredeti beosztásukba, hogy a belügyminisztternek segítsenek a közrendet fenntartani; azonkívül 60 biztonsági köztársasági-századot szerveztünk; ezt az újítást akkoriban nagyon sokan helytelenítették, de még ma is megvan. Végül az olyan szakembereket, akikre az ország gazdaságának rendkívül nagy szüksége volt: bányászokat, vasutasokat stb. felszólítottuk, hogy térjenek vissza foglalkozásukhoz. Végeredményben egyedül a szárazföldi hadseregben több mint 300 000-re rúgott azoknak a száma, akik a belső erőkből önként jelentkeztek katonai szolgálatra.

Döntésemnek megfelelően közülük 100 000-et de Lattre vett azonnal állományába. A többiekből 7 új hadosztályt akartunk szervezni. Akkor már alakulóban voltak a következő egységek: az Alpokban a 27. hadosztály Valette d'Ozia vezénylete alatt, Párizsban a 10. hadosztály Billotte-tal az élén, Bretagne-ban a 19. hadosztály, amelynek Borgnis-Desbordes lett a parancsnoka. Azokból a partizánokból, akik a Saint Nazaire-i, La Rochelle-i, royani német erődítések, valamint a Grave-földnyelv közvetlen közelében tevékenykedtek, két hadosztály megalakítását terveztük: a 25.-et és a 23.-at, az előbbit Chomel, az utóbbit Anselme parancsnoksága alá rendelve. A tavasz elején Berry tartományban már készen kellett állnia a Caillies-re bízott 1. hadosztálynak, Elzászban pedig a 14. hadosztálynak, amelynek Salant szemeltük ki parancsnokául. E nagy egységeken kívül a hadügyminiszter felfrissíti valamennyi hadsereg ezredeit, hogy a belső területeken biztosítsa a kiképzést, és pótolja a fronton elszenvedett veszteségeket. Decemberben az 1943-ban sorkötelessé vált korosztályt kell behívni. Áprilisban kerülnek sorra az 1940-es, 1941-es, 1942-es elmaradt korosztályokból azok a fiatalok, akik még nem

álltak a zászlók alá. Ami a katonaiskolákat illeti, ezeket késedelem nélkül újra meg kell nyitni.

A fenti program megvalósult. A problémát azonban nem annyira az új csapattestek felállítása, mint inkább ezeknek fegyverekkel és felszereléssel való ellátása okozta. Azok a legkülönfélébb típusú puskák, azok a gyér számú géppuskák és mozsárágyúk, a meghatóan rozoga gépkocsik, amelyeket a partizánok szereztek, s amelyeket nyílt csatározásaik meg leshelyből vívott harcaik során használtak, formális ütközetek vívására egyszerűen nevetségesek voltak. Megfelelően átcsoportosítottuk ezeket a szedett-vedett eszközöket, Afrikából áthozattuk azt a néhány fegyverszállítmányt, amely ott még a rendelkezésünkre állott, összegyűjtöttük és kijavítottuk azokat a hadfelszereléseket, amelyeket Franciaországban zsákmányoltunk az ellenségtől, sőt azokat is, amelyeket korábban Tunéziában meg Itáliában szedtünk össze, s ily módon sikerült az újonnan szervezett egységeknek alapfokú felszerelést teremteni. Ez azonban kevés volt ahhoz, hogy megmérkőzhessenek a Wehrmacht erőivel. Nehézfegyverzetre volt szükségük. Csakhogy Franciaországban már egyetlen olyan üzem se volt, amely nehézfegyverek gyártására képes lett volna. Ilyen jellegű gyáraink berendezéseit leszerelték és elvitték a németek, s a még megmaradt üzemekben csak olyan felszereléseket hagytak, amelyek a részükre végzett karbantartó munkákhoz kellettek. Miközben iparkodtunk megteremteni a gyártás megindításának feltételeit – ami hosszú hónapokat igényelt –, kénytelenek voltunk az Egyesült Államok jóakaratához folyamodni.

Ez a jóakarat csekély volt. Az a tény, hogy szövetségeseinknek vitathatatlanul nehézségeket jelentett annak a rengeteg tonna hadianyagnak Amerikából való átszállítása, amely a hadviselést táplálta. Ezért vajmi keveset törődtek azzal, hogy hirtelenjében még külön tételeket is szállítsanak a franciáknak. Annál kevésbé, mivel azokra a mi belső erőinkből szervezett egységeknek volt szüksége. Az angolszász vezérkarok ugyanis megbotránkoztatónak, a politikusok pedig nyugtalanítónak találták a volt partizánokból toborzott alakulatokat. No persze, a felszabadító harcok idején még juttattak egyet s mást a „lázadó csapatoknak". De most Washingtonban és Londonban semmi hajlandóságot sem mutattak arra, hogy a hajókaravánokat túlterhelve részükre nehézfegyvereket szállítsanak Amerikából. És ki biztosíthatja, hogy ezek a soron kívüli erők egy napon nem használnák-e esetleg felforgató célokra a kapott fegyvereket? Főleg pedig ha de Gaulle tábornok kormányának rendelkezésére bocsátanák azt, amiből 8 vagy 10 új hadosztályt lehet felszerelni, a francia hadsereg létszáma a tél végére előreláthatóan megduplázódna, következésképpen a francia haderők nagyobb, sőt talán döntő szerepet játszhatnának a háborúban, és akkor Franciaországnak beleszólást kellene engedni a fegyverszünetre vonatkozó döntésekbe, márpedig ezt Roosevelt el akarta kerülni. Ezek az indítékok játszottak közre abban, hogy az amerikai és a brit kormányhoz intézett sürgető kéréseink teljesen eredménytelenek maradtak. A partraszállás napjától a német fegyverletételig szövetségeseinktől még annyit sem kaptunk, amennyivel egyetlen újabb nagy egységet felszerelhettünk volna. Ezt már októberben tudtuk, amikor Párizsban járt Marshall tábornok, aki e tekintetben nem hagyott bennünk semmilyen illúziót.

De legalább arra hajlandók volnának-e a szövetségesek, hogy ellássák azt a 100 000 főnyi erősítést, amelyet a mi 1. hadseregünk igyekszik beolvasztani hadosztályaiba, szolgálati ágaiba és tartalékaiba? Arra sem voltak hajlandók. A hivatalaik által összeállított ellátási tervek előírásaira hivatkozva mindannyiszor elutasították kérésünket, hogy ezt a létszámnövekedést is vegyék tekintetbe. Élelmiszerekből és ruhaneműekből hadbiztosságunk elő tudta teremteni a szükséges pótmennyiségeket az 1. hadsereg számára. Ami a többi szükségletet illeti, kényszerű rögtönzésekhez kellett folyamodnunk.

Mivel a Vogézekben a tél egészségi ártalmak veszélyeivel fenyegette a feketéket, a délvidékre küldtük azt a 20 000 főnyi közép- és nyugat-afrikai származású katonát, aki az 1. Szabad Francia hadosztályban meg a 9. gyarmati hadosztályban szolgált. Helyükre ugyanannyi partizánt állítottunk, akik ily módon azonnal felszereléshez jutottak. Több észak-afrikai ezred, amely kiváltképpen sok megpróbáltatást állt ki a kétesztendei harc során, visszatért eredeti állomáshelyére, s a belső erőkből szervezett alakulatok örökölték fegyvereiket és helyüket a csatarendben. De Lattre ügyesen bűvészkedett a hadseregének előre kiutalt „szabad rendelkezésű" anyagokkal, s az új csapatok között osztotta el őket. A minden fokon megnyilvánuló találékonyság is segített; például sikerült az amerikai gépparkokból új járműveket kicsikarni azon az alapon, hogy pótolni kell a használhatatlannak nyilvánított masinákat, amelyeket aztán kijavítottak és tovább használtak; vagy a tulajdonjoggal mit sem törődve, rátették a kezüket minden olyan szövetséges páncélosra, ágyúra, járműre, amely a közelükbe tévedt. Efféle furfangokkal sikerült egyet s mást szerezni. Sajnos, nyomorúságunkban minden eszközt jónak kellett ítélnünk ahhoz, hogy talpra állítsuk fegyveres erőnket, amely hosszú évszázadokon át gyakran fölöslegben dúskált, sőt tékozolt, s most ily szörnyű ínséget szenvedett. Az 1. hadsereg végül is, bármi áron és bármi módon, de megkapta, amire az erősítési létszámnak szüksége volt.

Szeptember 23-án felkerestem az 1. hadsereget. Diethelm és Juin kísért el, a Dole közelében levő Tavaux-ban szálltunk le. Először a besanconi főhadiszállásra mentünk, másnap pedig bejártuk a terepet. Az 1. hadsereg éppen azon iparkodott, hogy egyre szorosabbá és intenzívebbé tegye a német állásokkal való harci érintkezést. De Lattre tábornok, akin még érződött a Földközi-tengertől idáig megtett gyors előnyomulás nekihevültsége, erősen bízott abban, hogy huszáros tempóban hadseregének balszárnyával, amely majd áttöri a Vogézeket, hamarosan bemasírozhat Elzászba. Ezen a frontszakaszon – a 2. hadtest szektorában – Monsabert tábornok élénk harctevékenységet fejtett ki az előhegységeken, Servance és Ronchamp irányában. Optimista volt és mindig vidám, nem kímélte magát, fáradhatatlanul és a veszélynek fittyet hányva járt ide-oda, sohasem volt híján a lendületnek, az éles megfigyelőképességnek, a harci érzéknek, s minden emberéből kicsikarta a legnagyobb teljesítményt. Mindent egybevetve: szívvel-lélekkel csüngött az övéin, és önmagával egyáltalán nem törődött. Valahányszor, amikor nekem kellett mindenkinek érdeme szerint megadnom, kinek-kinek ami járt, előttem mindig a többieket dicsérte, magáról nem beszélt soha.

Az 1. hadsereg jobbszárnyát az 1. hadtest alkotta Lure-től Lomont-ig. Ott-

jártamkor a hadtest éppen a bázisát szervezte, hogy onnan törhessen be a belfort-i szoroson. Az akció nehéz és veszedelmes vállalkozásnak ígérkezett, részint a szűk terep, részint a nagy német erők miatt. De a feladattal megbízott parancsnok mindent megtett az ügy sikeréért, Béthouart tábornok semmit sem bízott a véletlenre. Az a fajta ember volt, aki minden eshetőséggel számolva módszeres terveket készít, s rendíthetetlen nyugalommal hajtja végre őket. Ezzel a tulajdonságával kivívta alárendeltjeinek bizalmát, de néha felettesének türelmetlenségét is.

De Lattre tábornokot valóban csak a legteljesebb mérvű siker elégítette ki. A szenvedélyességig felfokozott tettvágy hevítette, egyszerre volt érzékeny és ötletes, szinte pattanásig feszült benne az a vágy, hogy minden úgy menjen, mint a karikacsapás, és legszemélyesebb ügyének érzett minden váratlan mozzanatot. Beosztottjainak sok gorombaságot vagy epés ösztökélést kellett eltűrniök tőle. De bosszúságuk elmúlt, megbecsülésük viszont tartósnak bizonyult.

Szemleútjaim során sokszor kerültem közvetlen kapcsolatba de Lattre tábornokkal olyankor, amikor parancsnoki munkáját végezte. Gyarlóságai ellenére, amelyeket rossz néven vettek tőle, s amelyek főleg jó tulajdonságaiból fakadó túlzások voltak, mindig olyan hadvezetőnek tartottam, aki nagyszerűen ért a hadműveletek irányításához. Hozzá fűződő barátságom nem tett elfogulttá irányában, és néha be is avatkoztam a hatáskörébe, ha a nemzeti érdekből adódó megfontolások szükségessé tették, de mindig tudtam, hogy továbbra is számíthatok rá, ha valamely feladat végrehajtásával bízom meg. Ő pedig velem kapcsolatban sohasem mulasztotta el kifejezni hűségét, sőt abbeli meggyőződését sem, hogy milyen kivételes küldetés terhét vállaltam magamra.

Az említett napon társaságában látogatást tettem a csapatoknál és a segédszolgálatos alakulatoknál. Öröm volt látni valamennyit. A diadalmas üldözés után természetesen volt mire büszkének lenniük. De azonfelül a szó szoros értelmében sugárzott róluk a derű. Egyébiránt pedig, szakmailag szólva, nem maradtak el senki mögött. Könnyen beigazolódott, hogy a franciák azonos körülmények között olyan sikereket értek el, amelyek legalábbis összehasonlíthatók a britek és az amerikaiak katonai eredményeivel. Ezt a tényt végső soron a németek ismerték el, akik viszonylag nagyarányú erőket állítottak a mieinkkel szembe.

De azt is megállapítottam, hogy az Afrikából jött csapatok és a belső erők összeötvözése alkalmasint jól fog sikerülni. Nem mintha már a különböző eredetű elemek között eltűntek volna a kölcsönös előítéletek. A Szabad Franciák mindenkivel szemben meglehetősen kizárólagos rátartisággal viselkedtek. A földalatti mozgalom sokáig üldözött, nyugtalan, ágrólszakadt emberei maguknak szerették volna kisajátítani az ellenállás monopóliumát. Az algériai, marokkói, tunéziai ezredek, noha nemrég még különféle irányzatúak voltak, most egyöntetűen érzékeny testületi összetartást tanúsítottak. De bármily kanyargó volt az útjuk vagy a sorsuk, amely összehozta őket, az az elégtétel, hogy egymás oldalán, vállvetve vívják ugyanazt a harcot, minden egyéb érzésen felülkerekedett a katonák, a tisztek, és a tábornokok lelkében.

Azt is el kell mondani, hogy azokban a városokban és községekben, amelyeken keresztülvonultak, a lakosság részéről tanúsított fogadtatás nem hagyott kétséget a róluk kialakult közvéleményről. A francia hadsereg, noha sajnálatos módon csak csökkent arányokban lehetett újrateremteni, valóban olyan kitűnően helytállt, mint még soha.

Ez a megállapítás legnagyobb mértékben a 2. páncélos hadosztályra illett. Szeptember 25-én, miután, elhagytam de Lattre tábornok övezetét, megszemléltem Moyen, Vathiménil, Gerbéviller körzetét is. Ez a hadosztály rövid párizsi tartózkodása alatt több ezer fiatal önkéntessel növelte állományát. És olyan természetesen vonzotta magához a felszerelést, mint mágnes a vasat. Röviden szólva: nem szenvedett hiányt semmiben. Szeptember 10-én Chaumont-tól északra atkelt a Marne-on, a következő napokon harcolva elérte Andelot-t és Vittelt, Dompaire felé nagyszámú német harckocsi ellentámadásait verte vissza, végül átkelt a Meurthe-ön, hogy ott az arcvonal egyik szakaszát tartsa. Leclerc és tisztjei nehezen alkalmazkodtak ehhez az állóharchoz. Az eszükre apelláltam. Mert a géniuszhoz hasonlóan a ragyogó tett tulajdonképpen nem más, mint hosszú türelem. Leclerc akkor maga előtt látván Baccarat-t*, a rab várost, erre összpontosította vágyait, hogy alkalmas percben elfoglalja.

Egy hónappal később, amikor ismét megszemléltem csapatainkat, már készen álltak arra az általános offenzívára, amelyet Eisenhower szándékozott rövid időn belül indítani. Akkor, október végén, türelmetlenség mutatkozott a francia szakaszon. Annál is inkább, mivel a Vogézekből, Belfort-ból, Elzászból titkos megbízottak érkeztek vagy Svájcon, vagy a harcvonalakon át, s könyörögtek a mieinknek, nyomuljanak már végre előre. Először légi kötelékeinket látogattam meg, amelyeknek Gérardot volt a parancsnoka, s megbizonyosodtam felőle, valóban azt a feladatot kapta-e, melyre a szövetséges parancsnokságnak indítványt tettünk, hogy ti. repülőgépeink elsősorban a francia hadsereget támogassák. A kiindulási pontokon, amelyeket ezt követően bejártam, mindenki felettébb derűlátó volt.

– El tudta volna képzelni az összeomlás után, hogy egyszer így lesz? – kérdezte tőlem de Lattre.

– Azért vagyunk most itt mind a ketten, mert számítottam rá – feleltem.

Annak, hogy sokfelé jártam az országban, s hogy látogatásokat tettem a seregeknél, alkalmasint megvolt a hatása. A hatás azonban csak átmeneti lett volna, ha nem követik gyakorlati intézkedések. Nos, e tekintetben Algír óta kész tervünk volt. Most örülhettünk neki. Mert noha a kormány zavaros körülmények közt rendezkedett be Párizsban, azok a Tanácskozó Gyűlések, amelyek egy túlterhelt ősz folyamán üléseztek, nem üres szócsépléssel töltötték el az időt. Néhány hét leforgása alatt a kormány olyan rendelkezések együttesét dolgozta ki, amelyek megakadályozták, hogy a nemzetet elsodorja az ár.

Minél nagyobb a zűrzavar, annál nagyobb szükség van erős kormányra. Egy nagy felfordulásból kievickélve az a legelső teendő, hogy az ország újból

* Kristályüveg gyáráról híressé vált kisváros.

munkához lásson. Ennek azonban az az alapvető feltétele, hogy a dolgozók meg tudjanak élni. A kormány július 16-án, még Algériában, határozatot hozott, amelynek értelmében „a felszabadításkor azonnali és lényeges mérvű béremelést kell végrehajtani". Augusztus 28-án, Párizs felszabadításának harmadnapján Le Troquer a felszabadult területek miniszterének elnökletével a minisztériumok főtitkárai értekezletet tartottak, amely a bérek és fizetések 40 százalékos emelését indítványozta. Ezt az átlagszintet a minisztertanács szeptember 13-án elfogadta. Azonkívül október 17-én külön rendeletben 50 százalékkal megemelte a családi pótlékok összegét. A bérek és pótlékok emelése, bármily jelentősnek tűnik, valójában szerény volt; ha ugyanis az 1938. októberi indexet 100-nak vesszük, az emelés 225-nek felelt meg, ugyanakkor viszont a hivatalos árak indexe 100-ról 300-ra emelkedett, sőt egynéhány reálár mutatószáma 1000-re szökött fel.

De minek jobban fizetni az embereket, ha a pénz teljesen elértéktelenedik és az állam csődbe kerül? Ebből a szempontból nézve úgy látszott, hogy szakadék szélén járunk. Igaz, megszűntek azok a beszolgáltatások – 520 milliárd! –, amelyeket az ellenség zsarolt ki a közalapokból. Viszont pénzelni kellett a háborút, a vasutakat, a kikötők, a csatornák, az erőművek, a hidak újjáépítési munkálatait, mivel nélkülük még csak elképzelni sem lehet semmiféle gazdasági fellendülést. A roppant költségekhez viszonyítva a bevételek valósággal eltörpültek. Szeptemberben az ország gazdasági tevékenysége az 1938-as szintnek csak mintegy 40 százalékát érte el. Másrészt a bankjegyforgalom és a rövid lejáratú adósságok összege elérte a 630, illetőleg a 602 milliárdot, vagyis háromszor annyi volt, mint a háború előtt. A fizetési eszközöknek ez a horribilis mennyisége, amely kirívó aránytalanságban állt az erősen csökkent termeléssel, olyan áremelkedés rugója lett, amely azzal fenyegetett, hogy egyik napról a másikra megfékezhetetlenné válik. Hogy kellő bevételt biztosíthassunk a kincstárnak, és ugyanakkor leküzdhessük az inflációt, nagy államkölcsönre volt szükség.

Ez volt a „felszabadulási kölcsön". André Lepercq pénzügyminiszter javaslatára a következő módozatokat fogadtuk el: 3 százalékos állandó járadék és paritásos kötvények. A kölcsönkötvények kibocsátását november 6-án kezdtük meg, és 20-án zártuk le. A kampány az irányítójának az életét követelte. A szeretett Lepercq, a hűség és a remény embere, egyik északi körútján, amelyre azért vállalkozott, hogy szorgalmazza a kölcsönjegyzéseket, halálos baleset áldozata lett. November 19-én, harminc órával az akció befejezése előtt, rádióbeszédben közöltem az országgal, hogy a már addig jegyzett összegek is felérnek egy sikerrel, de hozzáfűztem: „Diadalt akarok!"

Mindent egybevetve a felszabadulási kölcsön 165 milliárdot eredményezett, ami 1200 milliárd mai franknak* felel meg. Ezenfelül 127 milliárd volt „készpénzben", a többi kincstári jegyben. A teljes összeg egyharmadát az utolsó napon jegyezték. Ha arra gondolunk, milyen mérhetetlenül súlyos volt akkor a gazdasági helyzet, milyen kétségbeejtően korlátozottak jóformán vala-

* 1956-os árfolyamon számolva, mert ezután következett a de gaulle-i pénzreform, a „kemény frank", vagyis a 100:1-hez devalvált fizetőeszközök megteremtése.

mennyi francia lehetőségei, ha figyelembe vesszük, hogy az első világháború óta egyetlen kölcsön sem hozott ennyit, hogy az utána következők meg sem közelítették ezt az eredményt – jogos a megállapítás, hogy ez valóban diadal volt, annak a bizalomnak a diadala, amellyel a franciák viseltetnek Franciaország iránt. A bankjegyforgalom tüstént 630-ról 560 milliárdra, a rövid lejáratú adósságok összege pedig 601-ről 555 milliárdra csökkent. Ily módon szinte egy csapásra sikerült elejét venni a katasztrófának, amelyet a fékevesztett infláció okozott volna. Másrészt a kölcsön folytán képződött kincstári pénzalapok, valamint az az október 18-án kiadott rendelet, amely elkobozta a jogtalanul szerzett nyereségeket, úgy-ahogy lehetővé tették számunkra a rendkívüli kiadások fedezését: a hadviselés folytatásának, továbbá az energiaforrások és a közlekedés helyreállításának költségeit. Az adójövedelmeket is beleszámítva, az államnak most már volt miből megfizetnie a legszükségesebbeket.

Még az kellett, hogy az állam úr legyen a saját portáján. A szenvedélyeket felkorbácsoló áramlatok közepette, melyek a legcsekélyebb megingás esetén elsodorhatták volna a tekintélyét, két parancsolóan szükséges kötelességet kellett teljesítenie: helyreállítani az igazságszolgáltatást és biztosítani a közrendet. Ezt erélyesen és haladéktalanul kellett megtennie. Meg is történtek a szükséges intézkedések.

A kormány már szeptember 13-án megszabta, hogy fel kell állítani a június 24-i rendeletében tervbe vett különleges bíróságokat. Minden megyében alakul egy törvényszék, amely egy elnöklő bírából és az ítélőtábla elnöke által kijelölt esküdtszékből áll. A köztársasági biztos állítja össze az e tisztség betöltésére jelölhető állampolgárok jegyzékét. Ez a bíróság illetékes az ellenséggel való összejátszás eseteinek elbírálására, a törvényes formák és szavatosságok megtartásával: biztosítani kell a védekezés, a Legfelsőbb Semmítőszékhez való fellebbezés jogát, az államfőhöz való folyamodás lehetőségét. A bíróságok működésbe lépésével párhuzamosan a helyi hatóságok feloszlatják azokat a rögtönítélő törvényszékeket, amelyeket a harcok idején a belső erők állítottak fel; az önkényes letartóztatások ezentúl törvénybe ütköznek; a pénzbírságolások kimerítik a közönséges csalás ismérvét; a sommás kivégzések immár minősített bűncselekmények. Lassanként megszűntek azok a megtorlások, amelyek miatt az ellenállási mozgalmat a becstelenség veszélye fenyegette. Előfordulhattak még jogtalan szabadságsértések, fosztogatások, gyilkosságok, de ezek elkövetőire a törvény teljes szigorával sújtott le. Az ilyen esetek száma azonban elenyésző volt.

Ama franciák közül, akik gyilkosság vagy feljelentés által ellenállók halálát okozták, 10 842 személyt végeztek ki törvényes eljárás nélkül; ebből 6675-öt a partizánharcok idején, a felszabadulás előtt, a többit a népítéletek döntései alapján. A törvényes bíróságok és katonai törvényszékek szabályosan, jogszerű formák között lefolytatott tárgyalások után 1779 személyt ítéltek halálra. Önmagában véve szomorú szám, bár az elkövetett bűnök számához és borzalmas következményeihez viszonyítva alacsony. S persze nagyon messze áll azoktól a fantasztikusan magas számoktól, amelyeket később a vereség és a kollaboráció vigasztalhatatlan szerelmesei emlegettek, de elszomorítóvá teszi

az a tény, hogy olyan emberek is voltak köztük, akiknek magatartását nem mindig alantas indítékok sugallták. Milicisták, köztisztviselők, rendőrök, propagandisták, akik vakon követték az engedelmesség parancsát. Némelyek a kaland csalóka délibábját kergették. Mások úgy hitték, olyan magasztos ügyet védelmeznek, amelynek érdekében minden eszköz felhasználása megengedhető. Ha vétkesek voltak is, sokan közülük nem bizonyultak hitvány gazembernek. A nemzeti tragédiában ismét mindkét oldalon hullott a francia vér. A haza látta meghalni legjobbjait, akik a védelmére keltek. Gyásztól és fájdalomtól sújtva, tisztelettel, szeretettel ápolja emléküket. Sajnos voltak olyan fiai is, akik az ellenség táborában estek el. Megfenyítésüket helyesli, de egészen halkan ezeket a halott gyermekeit is megsiratja. Ám az idő elvégzi a maga munkáját. Egyszer majd elapadnak a könnyek, elülnek az indulatok, elmosódnak a sírhantok. De Franciaország fennmarad.

Miután az igazságszolgáltatás újra megkezdte szabályos működését, nincs többé semmiféle ürügy a nem reguláris fegyveres alakulatok fenntartására. A kiadott utasítások ellenére azonban több szervezet, mindenekelőtt a Nemzeti Front, makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy saját rendelkezésében megtartson félkatonai alakulatokat. Állítása szerint ez a „hazafias milícia" meg akarja akadályozni a „fasizmus offenzív visszatérését". De azt is érezni lehet, hogy készek támogatni egy olyan kísérletet, amely nyomást gyakorolna a kormányra, korlátozása vagy meghódítása céljából. Természetesen tudjuk, hogy az álcázás mögött a „Comac" irányítása rejlik. Ennek az utolsó kétértelműségnek is meg kell szűnnie. Nem törődve több miniszter ellenvetéseivel és különféle bizottságok lépéseivel, rábírom a kormányt, hogy határozott formában rendelje el a milícia feloszlatását. A rendelet október 28-án kerül nyilvánosságra.

A visszahatás, mint vártam, heves, 29-én, vasárnap az Ellenállás Nemzeti Tanácsa kihallgatást kér tőlem. Lakásomon fogadom, figyelmességgel és barátsággal a tegnapi küzdelem bajtársait. De azokra a heves szemrehányásokra, amelyekkel egyhangúlag a meghozott döntés megmásítását követelik tőlem, nem felelhetek mással, mint határozott elutasítással. A leghevesebben azok tiltakoznak, akik mérsékelt politikai formációkat képviselnek. Ezzel szemben a „párt" megbízottai a találkozás során tartózkodó magatartást tanúsítanak, akár azért, mert tudják, hogy befejezett tény előtt állnak, akár azért, mert azon gondolkodnak, milyen más módon juttassák kifejezésre ingerültségüket. 31-én a minisztertanács kidolgozza a részletes rendelkezéseket. Minden olyan karhatalmat, amely nem tartozik a hadsereg vagy a rendőrség kötelékébe, haladéktalanul fel kell oszlatni, szükség esetén hatósági úton. Súlyos büntetések sújtják mindazokat, akik prefektusi engedély nélkül fegyvereket tartanak maguknál. A magánszemélyek a birtokukban levő mindennemű fegyvert egy héten belül kötelesek beszolgáltatni a rendőrkapitányságoknak vagy a csendőrségi szerveknek. Feliratkozhatnak – bár igen kevesen fognak feliratkozni – „azok az állampolgárok, akik hozzá kívánnak járulni a köztársasági intézmények és szabadságjogok megvédéséhez", hogy a hatóságok szükség esetén igénybe vehessék a segítségüket.

A véletlen műve volt-e, vagy provokáció: másnap, november 1-én, Vitry-

sur-Seine közelében felrobbant egy lőszerszállító szerelvény. Mintegy harmincan életüket vesztették, körülbelül százan megsebesültek. A szerencsétlenség azon a reggelen történt, amikor ellátogattam a Valérien-hegyre, az ivryi temetőbe és a vincennes-i kastélyba, hogy mindszentek napján lerójam kegyeletemet az ellenállási mozgalom halottainak. A kommunisták tüstént azt állították, hogy a robbanás „a fasiszta ötödik hadoszlop* gonosztette". November 2-án a „párt" Politikai Bizottsága a „vitryi merényletre" hivatkozva egy közleményben hevesen támadta de Gaulle tábornokot, aki fel akarja oszlatni a milíciát. „A kormány elnöke – hangoztatta nyilatkozatában a bizottság – újabb felelősséget vett magára azzal, hogy elhanyagolható tételként kezeli a francia ellenállást." Két nappal később a Téli Sportpalotában nagygyűlést szervezett a Nemzeti Front. A szónokok ott kiáltották világgá tiltakozásukat. November 25-én Vaucluse megyében, a Timone kastélyban, ahol egy köztársasági biztonsági század volt elszállásolva, bomba robbant, és megölt 32 gárdistát. A vizsgálatnak nem sikerült kiderítenie a tetteseket. De a jelek arra engedtek következtetni, hogy ez volt a milícia-ügy epilógusa. A jogtalanul fegyvert viselő utolsó csoportok is eltűntek. Attól fogva egyetlen rejtélyes robbanás sem fordult elő.

Mindazonáltal a nemzeti érdek úgy kívánta, hogy azok az emberek, akik a harc első soraiban küzdöttek, részt vegyenek az újjáépítés munkájában is. Csakhogy a kommunista vezetőktől eltekintve, akik igen határozott célt követtek, az ellenállók egész tömegükben némileg megzavarodtak. Amikor az ellenség menekült és Vichy megsemmisült, legszívesebben felkiáltottak volna, hogy megállítsák az időt, mint Goethe Faustja: „Oly szép vagy, ó, ne szállj tovább!"** A felszabadulás ugyanis megfosztotta őket attól a tevékenységi lehetőségtől, amely megfelelhetett volna meggyőződésük gyakorlati alkalmazásának. Nosztalgiát kezdtek érezni. Annál is inkább, mivel ezek a tettvágytól égő és vakmerő emberek éppen a legnagyobb veszedelemben élvezték a titkos harc komor szépségeit, s e szerelmükhöz örökre hívek maradtak. Akik elsősorban fegyverrel harcoltak, beolvadtak a reguláris hadseregbe. De a nemrég még „politikusok" vagy az azzá lettek többsége türelmetlenül várta a közélet újjáéledését. Arra vágytak, hogy porondot találjanak maguknak, ahol hallathatják szavukat, és némelyek arra is, hogy elérhessék a vezető pozícióikat.

A magam részéről arra törekedtem, hogy a kormánynak olyan nemzetgyűléssel legyen dolga, mely a lehető leghívebben képviseli a népakaratot. Az anyaországi hatalom módozatait szabályozó rendelkezések egyébiránt már eleve kimondták, hogy az algériai Tanácskozó Gyűlés székhelye – kibővülése után – Párizsban lesz. Nem mintha cselekvési képességet tulajdonítanék egy ilyen gyülekezetnek. Nagyon jól tudom, hogy a képviselő testületek éles szóharcokat vívnak ugyan, de valójában a tettektől való félelem uralkodik rajtuk. Ismertem továbbá azokat a vetélkedéseket, amelyek máris megosztották

* Ötödik hadoszlop – a saját országában az ellenséggel rokonszenvezők, kémek és diverzánsok, valamint a hazaárulók gyűjtőfogalmát jelenti. A kifejezés a spanyol polgárháborúból (1936–39) származik, ugyanis a Madridot ostromló négy hadosztályból álló fasiszta hadsereg a városban működő titkos ügynökeit nevezte ötödik hadoszlopnak.

** Kálnoky László fordítása.

az ellenállókat. Ilyen körülmények között egyáltalán nem számítottam arra, hogy a képviselők hatékonyan tudnának támogatni egy szilárdan körvonalazott politikát. Azt azonban reméltem, hogy legalább a népünket ihlető megújhodás hitét megóvják. Mindenesetre jónak láttam levezető csatornát nyitni fortyogó szenvedélyeiknek. Meg aztán hogyan hanyagolhatnám el azokat a javaslatokat, amelyeket egy ilyenfajta testület terjeszt majd a kormány elé, s azt a külpolitikai hitelt, amelyet biztosíthat a kormánynak? Október 12-én rendelet rögzítette az új Tanácskozó Gyűlés összetételét.

Tagjainak száma 248, ebből 173-an az ellenállási szervezeteket képviselik, 60-an szenátorok, illetve képviselők, 12-en a tengerentúli területek törvényhatósági bizottságainak a küldöttei. Köztük van többek közt az Ellenállás Nemzeti Tanácsának 18 tagja. A testület november 7-én ül össze a Luxembourg palotában, mivel a Bourbon palotát jelképes módon a később megválasztandó nemzetgyűlésnek tartom fenn. Félix Gouint választották elnökké, mint Algériában is annak idején. 9-én megnyitom az első munkaülést.

Az emelvényről, amelyre felléptem, hogy az egybegyűlteket a kormány nevében üdvözöljem, látom a félkört formáló padsorok karéjait. Teljesen megtöltik a nemzeti ellenállás valamennyi mozgalmának delegált bajtársai, akik a legkülönbözőbb irányzatok hívei. A padsorok egyik végétől a másikig mindenki megtisztel azzal, hogy tapssal üdvözöl. A jelenlevőket, mint jómagamat is, az az érzés hatja át, hogy gyülekezetük egy minden mértéket felülmúló szerencsétlenség után kivívott nagy francia siker megszentelése. Íme, valóban véget ért Franciaország elnyomatása, de egyszersmind elcsitult az a drámai megrázkódtatás is, amelyet Franciaország felszabadítása jelentett. Elvégeztettek azok a munkálatok, amelyek újra megnyitják a szabad tengert a hajó előtt, miután sikerült elkerülni, hogy már elinduláskor elsüllyedjen.

Tíz hét telt el Párizs visszavétele óta. Mi minden függött attól, hogy mit lehetett tenni ilyen rövid idő alatt! Megteremtődött a kapcsolat a nép és vezetője között. Ezáltal a nemzeti hatalmat illető mindenfajta vita eldőlt. Az állam gyakorolja hatalmi funkcióit. A kormány munkálkodik. Az újraegyesített, megnövekedett hadsereg, amelyben a harci vágy hevesebben tüzel, mint valaha, vállvetve küzd Elzász kapuinál, az Alpokban, az atlanti partvidéken. A közigazgatás működik. Az igazságszolgáltatás betölti hivatását. A közrend helyreáll. Hatalmas reformok vannak folyamatban, elhárítva a nemzetre nehezedett felfordulás veszélyét. A csődöt sikerült elkerülni, a kincstárat tűrhetően feltölteni, a valutát egy időre megmenteni. S ami a legfontosabb, Franciaország újra visszanyerte öntudatát, és a jövő felé tekint.

A jövő? A jövő útja azokon a próbatételeken át vezet, amelyek még elválasztanak minket a győzelemtől, majd a megújhodástól. Ameddig a háború tart, addig vállalni tudom a felelősséget. De azután a lényeg azoktól függ, akik ma itt vannak körülöttem, összegyűlve a Luxembourg palotának ebben a termében. Mert holnap a nép majd közülük választja meg törvényes képviselőit. Ha az újjáépítés munkájában is úgy fognak össze, mint még most a harcban, akkor minden remény teljesülhet. Ha elhagynak engem, és ha egymással marakodnak a hatalom látszatáért, akkor az ország ismét a hanyatlás lejtőjére jut.

A rang

Minden állam a felszabadult Franciaország felé fordította tekintetét. Ez a nemzet, amelyet évszázadokon át az első helyen láttak, amely tegnap hihetetlen katasztrófába zuhant, de amelyért fiainak egy része tovább harcolt, amely ma független és hadviselő államma nyilvánította magát – vajon milyen állapotban jelenik meg újra, milyen utat követ, milyen rangban lép a világ elé?

Annyit kétségkívül elhittek, hogy de Gaulle tábornok, aki most Párizsban rendezkedett be, egy ideig tartani tudja magát valamiféle végrehajtó hatalom élén. De végtére is kicsodán és micsodán fogja gyakorolni a hatalmát? Ezt a vezért, akit sem uralkodó, sem parlament, sem népszavazás nem iktatott be, s aki tulajdonképpen semmiféle saját politikai szervezettel nem rendelkezik, vajon sokáig fogja-e követni a földkerekség legváltozékonyabb és legengedetlenebb népe? Egy feldúlt országban, egy nélkülözésektől elcsigázott lakosság közepette, egy mélységesen megosztott közvéleménnyel szembenézve, nem fog-e akkora nehézségekbe ütközni, hogy be kell látnia tehetetlenségét? Elvégre ki a megmondhatója, hogy a kommunisták, akik az ellenállási mozgalomban megerősödtek, s akik más pártoknak csupán a foszlányait, a rendőrségnek, igazságszolgáltatásnak, közigazgatásnak csak a roncsait látják maguk előtt, nem fogják-e megragadni a hatalmat? A diplomaták, mielőtt határozott álláspontra helyezkednének az Ideiglenes Kormányt illetően, előbb látni akarták, milyen irányba fordul Franciaország.

Nos, el kellett ismerniük, hogy szerencsés irányba fordult. Nem tört ki sem polgárháború, sem társadalmi felkelés, sem katonai zendülés, sem gazdasági zűrzavar, sem kormányzati anarchia. Ellenkezőleg! Az ország nyomorúsága ellenére megtalálta egyensúlyát, kész a serény újjáépítésre, háborús erőfeszítést fejt ki, s mindezt egy gyakorlatilag kétségbe nem vont tekintélyű kormány vezetése alatt teszi – íme, a hiányosságok ellenére ezt a látványt nyújtottuk a világnak. A szövetséges és a semleges államok nem késlekedhettek tovább azzal, hogy szabályos formát adjanak a velünk való kapcsolataiknak.

Ha ezt hamarább megteszik azok a nagyhatalmak, amelyek a mi oldalunkon harcoltak, minden bizonnyal jelentős erkölcsi támogatást nyújthattak volna nekünk abban a válságos helyzetben, amelyen most lettünk úrrá. Ám az Egyesült Államok elnökének túlzásokra hajlamos érzékenysége és az angol miniszterelnök sértődöttségei a végső határig függőben tartották a döntéseiket.

De most már nem lehetett tovább halogatni a dolgot! Mellesleg szólva, maga Franklin Roosevelt volt kénytelen rendezni az ügyet, tekintettel az amerikai választókra, akiktől elnöki mandátumának megújítását kérte, s akik türelmetlenül követelték a baráti Franciaországgal szemben tanúsított, semmivel sem indokolható magatartásának a megváltoztatását. Az elnökválasztás napját november 7-ére tűzték ki. Október 23-án Washington, London és Moszkva a kellő formában hivatalosan is elismerte a Francia Köztársaság Ideiglenes Kormányát. A Fehér Házban és a Downing Streeten a látszat megőrzése céljából azt az ürügyet találták ki, hogy Eisenhower megítélése szerint most már lehetséges „francia területen gyakorolt hatalmának átadása de Gaulle kormányának"; *mintha* bizony a főparancsnok valaha is gyakorolt volna ilyen hatalmat, akár egyetlen percig is, mások, mint a saját katonái fölött. Látva, hogy a „nagyok" meghajoltak az elkerülhetetlen előtt, a többi késlekedő állam is beadta a derekát. Mi természetesen tartózkodtunk attól, hogy az *in extremis* bekövetkezett formalitásért bárkinek is köszönetet mondjunk. Egy sajtókonferencián, amelyet éppen október 25-én tartottam, megkérdezték tőlem: „mi a véleményem arról, hogy a kormányt elismerték a szövetségesek?" A következő válaszra szorítkoztam: „A francia kormány elégedetten veszi tudomásul, hogy hajlandók a nevén nevezni."

Párizs ekkor láthatta sarkig tárulni a követségek kapuit, amelyek a megszállás alatt zárva voltak, s utána is csak félig nyíltak ki. Ugyanazok a diplomaták, akiket Algírban hozzánk küldtek, most egymás után járultak elém, hogy átnyújtsák megbízólevelüket, ezúttal minden köntörfalazás nélkül. A szövetségesek között csak egy nagykövet volt, akit még nem ismertünk: Jefferson Caffery, akit Washington Edwin Wilson helyébe delegált. A semleges államok Vichybe akkreditált diplomatái elpárologtak, és a francia kormány minden teketória nélkül fogadta az újakat. Csak az apostoli nuncius esetében támadt bonyodalom. A Vatikán ugyanazt a Mgr.* Valerio Valerit óhajtotta akkreditálni de Gaulle tábornokhoz, akit előzőleg Pétain marsall mellé küldött. A mi szemünkben ez lehetetlen volt. Különféle huzavonák után a Szentszék azt kérte, járuljunk hozzá Mgr. Roncalli akkreditálásához. A hozzájárulást azonnal megadtuk, de nem mulasztottam el, hogy a távozó Mgr. Valerio Valerinek kifejezésre juttassam személye iránt érzett nagyrabecsülésünket.

A magunk részéről gondoskodnunk kellett a külföldi fővárosokban levő képviseleteink kiegészítéséről és átalakításáról. René Massigli Londonban, Henri Bonnet Washingtonban, Jacques Maritain a Vatikánban, Pechkoff tábornok Csungcsingban képviselte ügyeinket. A szövetségeseknél működő képviselőink mostantól fogva a hagyományos címeket viselték, Madridban, Ankarában, Bernben, Stockholmban, Lisszabonban stb. pedig újonnan kinevezett nagyköveteink kezdték meg hivatalos formák között működésüket. A quai d'Orsay**, amely sokáig Csipkerózsika-álmát aludta, felébredt és tevékeny-

* Monsignore – a katolikus főpapok; érsekek, bíborosok és a pápai nunciusok (követek) megszólítása. Rövidítése: Mgr. Magyar értelmezése: Őeminenciája.

** A francia külügyminisztérium elnevezése a Szajna-parti rakpartról, ahol épülete emelkedik.

kedni kezdett. A miniszter, Georges Bidault, Raymond Brugère főtitkár segédletével hozzáfogott a mindenfelől egyszerre felmerülő ügyek tanulmányozásához.

Milyen lesz Európa Németország veresége után, és hogyan alakul majd ennek az országnak a sorsa? Ez volt a fő probléma, amelyet az események úgyszólván egyik napról a másikra felvetettek, és elképzelhető, hogy ez a kérdés elsősorban foglalkoztatott engem is.

Egy emberéletnyi idő alatt Franciaország három háborún ment keresztül Rajnán túli szomszédja miatt. Az első a nemzeti terület megcsonkításával és az ország nyomasztó megaláztatásával végződött. A másodikban győztünk ugyan, és visszavettük Elzászt és Lotharingiát, de oly nagymérvű veszteségek és pusztulások árán, amelyek megcsapolták vérünket és a tönk szélére sodortak bennünket. Ráadásul a rendszerünk állhatatlanságát kihasználó angolszász hatalmak rosszakarata miatt kénytelenek voltunk lemondani azokról a garanciákról és jóvátételekről, amelyeket a Reich és a rajnai határ ellenőrzése fejében előzetesen megígértek nekünk. A harmadik háborúban hadseregünk az első csapás alatt szilánkokra tört, a hivatalos állam hanyatt-homlok kapitulált, az ország elszenvedte a megszállást, a szervezett fosztogatást, a kényszermunkát, 2 millió ember fogva tartását. Valami csoda folytán a Francia Birodalom mélyén megmaradt a függetlenség és a szuverenitás. Ott lassanként hadsereg szerveződött újjá, ugyanakkor az Anyaországban kifejlődött az ellenállási mozgalom. Franciaország jelentős erőkkel, szilárd kormánnyal, egységes közvéleménnyel járult hozzá saját felszabadításához. Most már megvolt a bizonyossága, hogy ott lesz a végső győzelem kivívásában. Ugyanakkor azonban az is nagyon nyilvánvaló volt, hogy addigra a legyengültségnek olyan állapotába kerül, amely hosszú időre veszélyezteti helyzetét a világban, tengeren túli területeinek hozzátartozását, sőt még létforrásait is. Hacsak fel nem tudja használni ezt az alkalmat – talán a legutolsót – hatalmának helyreállításához. Ez volt az a cél, amelynek elérésére törekedtem.

Franciaország talpra állása csak abban az esetben lehetséges, ha a germán erő elveszti támadó képességét. Abban a veszedelmes világban, amely már kezdett kirajzolódni, ismét egy olyan szomszéd fenyegető közelségében élni, aki oly gyakran tett bizonyságot arról, hogy hajlama és tehetsége van a háborúzáshoz – ez a mi országunk számára összeegyeztethetetlen a gazdasági fellendüléssel, a politikai szilárdsággal, az erkölcsi egyensúllyal, márpedig ezek nélkül minden erőfeszítés meddő maradna. Igaz, Németország kimerültsége, a szövetséges megszállás, a keleti területek elcsatolása sok évig megakadályozza a legrosszabbat. De később? Milyen fejlődési irányba fordul a német nép az immár közvetlenül fenyegető vereség után? Talán a józanságot és a békességet választja? Talán tartósnak bizonyul ez a változás? Aszerint, amit a jövő ebből a szempontból hoz, a mi biztonságunk feltételei is természetesen másként alakulnak. Mivel azonban ezt előre tudni nem lehet, abból a feltételezésből kell kiindulni, hogy a germán hatalom továbbra is veszedelmes maradhat. Milyen jótállást szükséges biztosítanunk magunknak, meghagyva ugyanakkor a nagy német népnek a lehetőségét, hogy éljen, fejlődjön, együttműködjön velünk és az egész világgal?

Soha többé központosított Reich! Véleményem szerint ez az első feltétel annak megakadályozására, hogy Németország visszatérjen rossz hajlamaihoz. Valahányszor egy hatalmaskodó és uralomvágyó állam megkaparintotta magának a német országokat, egyformaságba kényszerítve különbözőségüket, olyankor mindig feltört az imperializmus. Ezt nagyon is világosan lehetett látni II. Vilmos és Hitler alatt. Ellenben ha a németség testét alkotó államok mindegyike külön-külön létezhet, a saját módján kormányozhatja magát, a saját érdekeit tarthatja szem előtt, akkor sok esély van arra, hogy az ilyen államszövetség nem fog szomszédainak leigázására törni. Még több az esély, ha a Ruhr-vidék, a hadianyagok arzenálja, különleges státust kap, és nemzetközi ellenőrzés alá kerül. Másrészt a rajnai területeket minden bizonnyal meg fogják szállni a francia, brit, belga és holland fegyveres erők. Ha e területek gazdasága a nyugatiak alakította csoporthoz kötődne – ehhez természetesen Németország egyéb részei is csatlakozhatnának –, és ha maga a Rajna is szabad nemzetközi vízi úttá válna, tevékeny együttműködés fejlődhetne ki az egymásra utalt országok között. Végül: minden érv azt parancsolja, hogy a Saar-vidék, megőrizve német karakterét, maga is állammá emelkedjék, és gazdaságilag egyesüljön Franciaországgal, ami – tekintettel a szénre – megoldaná a mi jóvátételi követelésünk kérdését. Ily módon a német világ, újra megtalálva különféleségét és a Nyugatra támaszkodva, elveszítené a háborúskodás lehetőségeit, de nem vesztené el fejlődési képességét. Azonkívül e részek egyikét sem csatolnák el a franciák, ami nyitva hagyná a megbéküléshez vezető utat.

A holnap Németországáról alkotott felfogásom ahhoz az elgondolásomhoz kapcsolódott, amelyet Európát illetően alakítottam ki. Európa a legutóbbi harminc év alatt oly sok szörnyű konfliktust vészelt át, s oly hatalmas változások történtek a világban, hogy az egyensúlyt és a békét csakis a szlávok, germánok, gallok és latinok összefogása hozhatja meg neki. Kétségkívül számot kell vetni azzal, hogy az orosz rendszer jelenleg totalitáris és expanzív jellegű. A bolsevizmus, felhasználva szervezettségét és helyzeti előnyét, másrészt pedig segítségül híva a közép- és kelet-európai népek német veszedelemmel szembeni szolidaritását, minden valószínűség szerint megpróbálja majd a saját rendszerét meghonosítani a Visztulánál, a Dunánál és a Balkánon. De amint Németország nem jelent többé fenyegető veszedelmet, ezt az indokaitól megfosztott kötöttséget előbb-utóbb elviselhetetlennek fogják érezni a mellé csatlakozott államok, maguknak az oroszoknak pedig elmegy minden kedvük attól, hogy túllépjenek a határaikon. Ha a Kreml kitart hatalmi törekvései mellett, ez a befolyása alá vont nemzetek nemtetszésével fog találkozni. Márpedig nincs az a rendszer, amely a nemzeti akarat ellenében hosszú távon fenn tudná tartani magát. Azonkívül úgy gondoltam, hogy ha a nyugati szövetségesek idejében közbelépnek, amennyiben lépésük összehangolt és erélyes, sikerül megvédelmezni a lengyelek, a csehek, a magyarok és a balkániak függetlenségét. Ezt követően meg lehet kezdeni az európai egység felépítését, az Európát alkotó népek szervezett társulásának a formájában, Izlandtól Sztambulig és Gibraltártól az Uralig.

Ilyen volt az a terv, amelyet kialakítottam magamnak. Természetesen na-

gyon jól tudtam, hogy hasonló dologban soha semmi sem történik pontosan úgy, ahogy azt az ember elképzeli. Mérlegeltem azt is, hogy legyengültségünk miatt mennyi minden hiányzik politikai hitelemből külföldön és a támogatásából belföldön. Mégis az volt a meggyőződésem, hogy e vonatkozásban Franciaország nagy tettet hajthat végre, nagy tekintélyre tehet szert, nagymértékben szolgálhatja mind a saját, mind az emberiség érdekeit. Ehhez azonban kezdetként arra volt szükség, hogy beleszóljunk abba a leplezett és diszharmonikus vitába, amelyet Amerika, Anglia és Oroszország nélkülünk folytatott a szőnyegre került kérdésekről.

Ahhoz, hogy az ő szintjükön lehessünk, valóban nagyon mélyről indultunk el. A Dumbarton Oaks-i konferencián, amelynek az volt a rendeltetése, hogy előkészítse az eljövendő Egyesült Nemzetek Szervezetét, szeptember és október folyamán az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Oroszország és Kína képviselői Franciaország kizárásával tanácskoztak. A Biztonsági Tanács összetételéről tárgyalva, amely a világszervezet irányítását lesz hivatva ellátni, az értekezlet úgy döntött, hogy ez kizárólag a négy „nagyból" fog állni. „Ez így nagyon helyes – jelentette ki Connally, az amerikai szenátus külügyi bizottságának elnöke –, mivel az Egyesült Államok, Anglia, Oroszország és Kína az a négy nemzet, amely vérét ontotta a többiekért, míg Franciaország ebben a háborúban csak egy kis ország szerepét játszotta." Több mint egy év óta Londonban székelt az Európa Bizottság, ahol a brit, amerikai és szovjet kormányok küldöttei nélkülünk tanulmányozták az Európával és különösen Németországgal kapcsolatos kérdéseket. Szeptemberben az elnök és a miniszterelnök állásfoglalásuk rögzítése céljából Quebecben találkozott, de minket gondosan mellőztek. Októberben Churchill és Eden Moszkvába utazott, hogy megállapodásra jusson Sztálinnal és Molotovval, de bennünket senki sem tájékoztatott arról, mire jutottak. Minden jel arra vallott, mintha szövetségeseink makacsul arra törekednének, hogy Franciaországot ne avassák be megállapodásaikba.

Mi közvetlenül nem vethettünk véget ennek a száműzetésnek, de rajtunk állt, hogy elviselhetetlenné tegyük azok számára, akik ezzel sújtottak bennünket. Mert mindabból, amit Európáról és főként Németországról határoznak, semmi sem valósulhat meg Franciaország hozzájárulása nélkül. Nemsokára erős hadsereggel ott leszünk a Rajnánál és a Dunánál. De különben is: a háború befejeztével mi az öreg kontinensen maradunk, Amerika viszont visszatér a maga féltekéjére, Anglia pedig a szigetére. Ha csak egy kicsit is akarjuk, meglesznek az eszközeink ahhoz, hogy megszakítsuk a csüggedt behódolásnak és az engedelmes lemondásnak azt a körét, amelybe három partnerünk akar bezárni minket. Az ország felszabadulása, az állam megszilárdítása, a törvényes rend helyreállítása máris lehetővé tette, hogy sorompóba lépjünk. Október 30-án meghívtuk Churchillt és Edent Párizsba. A forma kedvéért, ábrándok nélkül, ugyanakkor hasonló meghívást küldtünk Rooseveltnek és Cordell Hullnak is; ők persze elhárították a látogatást.

Churchill és Eden november 10-én érkezett meg. A tőlünk telhető legjobb fogadtatásban részesítettük őket. Párizs egész hangerejét beleadta az üdvrivalgásba. Bidault és még néhány miniszter társaságában kimentem fogadásukra

Orly repülőterére, majd a miniszterelnököt a quai d'Orsayre kísértem, mert ott szállásoltuk el. Másnap volt a Győzelem Ünnepe. Az Ismeretlen Katona sírjánál való tisztelgés és a katonai díszszemle után viharos erővel, harsogó éljenzések közepette mentünk végig a diadalúton, Churchill és én ugyanabban a kocsiban. Clemenceau szobránál a miniszterelnök virágcsokrot helyezett el, miközben utasításomra a zenekar a *Győzelem atyjá*-t játszotta. „*For you*"* – mondtam neki. Méltányos volt ez. S azután eszembe jutott, hogy Chequersben, egy szomorú nap estéjén, egyetlen szó kihagyása nélkül eldalolta nekem Paulus** régi kupléját. Voltunk az Invalidusok templomában, hogy kegyelettel meghajoljunk Foch sírköve előtt. Majd az illusztris angol vendég egy hosszú percig Napóleon koporsója fölé hajolt. „Nincs nagyobb nála az egész világon!" – mondta nekem. A hivatalos ebéd az elnökség székhelyéül szolgáló hadügyminisztérium épületében zajlott le, s olyan beszédekkel ért véget, amelyekben mindkét fél részéről a barátság szavai harsogtak.

Ebéd után Winston Churchill azt mondta nekem: mélységesen megindította mindaz, amit látott és hallott.

– Volna szíves közölni velem, hogy mi lepte meg önt leginkább? – kérdeztem.

– Ó, hát az egyöntetűség! – felelte. – Annyit írtak és beszéltek olyan franciaországi eseményekről, amelyek sértettek és felháborítottak minket, Önt és engem, s most, lám csak, kitörő lelkesedést tapasztaltam, amerre csak elhaladtunk. Ez annyit jelent, hogy lelke mélyén a francia nép Önnel érzett, Önnel, aki szolgálta őt, és velem is, aki ebben segítettem Önnek. – Churchill még hozzáfűzte, hogy imponált neki a ceremóniák fegyelmezett menete. Bevallotta, hogy a brit kabinet tagjai sokáig latolgatták, hozzájáruljanak-e utazásához, annyira tartottak a párizsi zavargásoktól. És íme, itt azt látta, hogy mindenki a helyén van, a tömeg tiszteletben tartotta a kordonokat, tökéletesen tisztában volt azzal, mikor adhat hangot viharos lelkesedésének, s mikor illik hallgatnia, no és a remek csapatok – a tegnapi belső front fegyveres erői – milyen katonás rendben vonultak fel. – Úgy érzem – jelentette ki –, hogy feltámadásnak vagyok a tanúja.

Délután a rue saint-dominique-i irodámban megbeszélést tartottunk. Megvizsgáltuk, hogy a világrendezésben milyen lehetőségei vannak a francia–brit együttműködésnek. Churchill-lel volt Eden és Duff Cooper; velem Bidault és Massigli. Ezúttal már nem érzelmekről volt szó, hanem konkrét ügyekről. Nem csoda, ha partnereink magatartását tartózkodónak találtuk.

Ami a francia hadsereg felfegyverzését illeti, semmilyen jelentős segítséget sem voltak hajlandók nyújtani, sőt még arra sem mutattak hajlandóságot, hogy ilyen irányú kéréseinket az Egyesült Államoknál támogassák. Németországgal

* Az Ön tiszteletére.

** Paulus (1845–1908; eredeti nevén Jean Paul Habans) – népszerű hangversenyénekes. 1864-ben lép fel először Párizsban, a közönség kedveltje lett. 1878-ban átmenetileg mégis szakít énekesi pályájával és Marseille-ben kereskedést nyit. A vállalkozásba belebukott. Ezután visszatér Párizsba, és a boulange-ista mozgalom idején egyik-másik harcias dalával (a poroszok ellen), mint pl. a „Père la Victoire", óriási sikereket ért el. Budapesten is fellépett. Boulanger bukása után az ő népszerűsége is szertefoszlott.

kapcsolatban elismerték, hogy Franciaországot is megilleti ott egy megszállási övezet, de ennek helyét és terjedelmét illetően kitérően nyilatkoztak. Még kevésbé akartak pontosan tájékoztatni arról, milyen rendszer lesz a német országokban, mik a tervek a Ruhr-vidékkel, a Rajnával, a Saar-vidékkel stb. Viszont nem hallgatták el előttünk, hogy néhány nappal azelőtt Moszkvában hozzájárultak Sztálin Oroszország és Lengyelország jövendő határait illető terveihez; hogy Londonból három lengyel minisztert – Mikolajczyk, Romer, Grabski – hívnak a szovjet fővárosba, s felszólítják őket, egyezzenek meg a Lublini Bizottsággal* olyan értelemben, amint azt az oroszok kívánják; végül hogy a Kremllel megállapodást kötöttek, amely szerint a Balkánt két érdekszférára fogják osztani.

– Romániában – mondotta Churchill – az oroszoknak 90 százalékos befolyása lesz, nekünk, angoloknak, 10 százalékos. Bulgáriában nekik 75 százalékos lesz, nekünk 25 százalékos. De Görögországban nekünk lesz 90 százalékos, nekik pedig 10 százalékos. Magyarországon és Jugoszláviában egyenlő arányban oszlik meg befolyásunk. Amikor a közel-keleti kérdéssel kapcsolatban próbáltuk érdemi álláspontjukat kipuhatolni, kibújtak a válasz elől. Végül semmi kézzelfoghatót se mondtak Indokínáról és általában a Távol-Keletről.

Churchill és Eden válaszainak udvarias óvatossága mögött érezni lehetett, hogy olyan játék részvevőinek tekintik magukat, amelyből minket kirekesztettek, s hogy velünk szemben a mások által rájuk kényszerített tartózkodó magatartást tanúsítják. Mégis minduntalan hangoztatták Franciaországba vetett bizalmukat, és azt a meggyőződésüket, hogy Franciaország minden bizonnyal újra elfoglalja a helyét a nagy államok között. Indítványozták, kezdjünk azonnal tárgyalni francia–angol szövetség megkötéséről. Sőt átadták Anglia, az Egyesült Államok és Szovjet-Oroszország közös meghívását, hogy velük együtt vegyünk részt a londoni Európa Bizottságban.

Ez az első lépés nem volt elhanyagolható. Minket azonban semmiképpen sem elégített ki. Véleményünk kifejtése Churchillt mindenesetre meggyőzhette afelől, hogy nem érjük be más elbánással, mint az egyenlőjogú társas viszonnyal. Utazását folytatva ugyanazt állapíthatta meg, mint amiről már a Champs-Élysées-n benyomást szerzett: a francia nép nem szolgált rá, hogy ügyeit mások intézzék helyette.

November 12-én fogadás volt tiszteletére a párizsi Városházán, ahol kérésének megfelelően nemcsak a városi tanáccsal találkozott, hanem az Ellenállás Nemzeti Tanácsával, a Párizsi Felszabadítási Bizottsággal és az augusztusi küzdelmek sok harcosával is. – Azért megyek oda – mondta nekem –, hogy lássam a felkelés embereit! – Talán azt a gondolatot is dédelgette magában, hogy közöttük de Gaulle ellenzékével fog találkozni. Visszatérve elmondta, mennyire meglepődött. – Azt vártam – mesélte –, hogy majd szilaj és zajos felkelők közt fogom magam találni. Ehelyett parlamenti küldöttség fogadott, vagy legalábbis ilyen benyomást keltő csoport, díszegyenruhás köztársasági őrség tisztelgett, bevezettek egy terembe, melyet lelkes, de józanul viselkedő

* A Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság a lengyel keleti területek felszabadulása után Lublinban ideiglenes kormány jelleggel kezdte el Lengyelország újjászervezését.

tömeg töltött meg, és szónokok beszéltek, akik bizonyára választási jelöltségüket készítik elő. Az Önök forradalmáiról bízvást el lehetne mondani, hogy olyanok, mint a mi munkáspárti politikusaink! A közrend szempontjából persze ez nagyon jó. De csalódtam: több festőiséget vártam.

Este, miután Eden és Bidault bevonásával újabb megbeszélést tartottunk, majd az angol nagykövetségen megvacsoráztunk, elvittem az 1. hadseregünkhöz.

November 13-án szünet nélkül havazott, de az egész napot az alakulatoknál töltöttük. Churchill saját szemével láthatta az újjászülető francia hadsereg nagy egységeit az arcvonalon, szolgálati ágait működés közben, törzskarait, magabiztos tábornokait munka közben; látta, hogy minden készen áll az éppen másnap megindítandó támadásra. Látszott rajta, hogy mindez nagyon imponál neki, s kijelentette: úgy érzi, ezek után még jogosabban bízhat Franciaországban, mint valaha.

Mindazáltal Churchill bizalma nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy elfogadtassuk vele az őszinte szolidaritás politikáját, amely meggyőződésünk szerint helyreállíthatná Európát, és fenntarthatná a Nyugat presztízsét Keleten, Ázsiában, Afrikában. Churchill látogatása talán az utolsó alkalom volt számunkra, hogy a helyes útra térítsük. Nem is mulasztottam el ezt megkísérelni a négyszemközt folytatott beszélgetések során.

Ismételten kifejtettem Churchillnek:

– Amint látja, Franciaország összeszedi magát. De bármennyire hiszek is benne, tudom, hogy nem egyhamar nyeri vissza régi hatalmát. Önök, angolok, csupa dicsőséggel fogják befejezni ezt a háborút. Mégis – bármily méltánytalan – az Önök jelenlegi hatalmi helyzetét nagymértékben fenyegeti a háttérbe szorulás veszélye, figyelembe véve a veszteségeiket és költségeiket, a brit nemzetközösségre ható centrifugális erőket, főként pedig Amerika és Oroszország felemelkedését, valamint Kína szerepének várható megnövekedését! Nos, a mi két ősi országunk egyszerre gyengült meg ahhoz, hogy szembeszállhasson egy merőben új világgal. Ha ráadásul országaink még külön utakon is járnak, egyenként ugyan mire mehetnek? Ha viszont Anglia és Franciaország egyetértenek és együtt vesznek részt a holnap rendezésében, elég sokat nyomnak a latban ahhoz, hogy ne történhessen semmi az ő jóváhagyásuk vagy döntésük nélkül. E közös akaratnak kell alapul szolgálnia ahhoz a szövetséghez, amelyet Önök javasolnak nekünk. Enélkül mire jó aláírni egy bizonytalan értelmű okmányt?

– Európa egyensúlya – folytattam –, a szavatolt béke a Rajna mentén, a visztulai, dunai, balkáni államok függetlensége; a mi oldalunkon társulási formában való megtartása ama népeknek, amelyek előtt a világ minden részében mi tártuk fel a civilizáció lehetőségeit; a nemzeteknek egy olyan szervezete, amely más volna, mint Amerika és Oroszország civakodásainak színtere; végül a politikában bizonyos fajta emberségen alapuló felfogás elsőbbségének elismerése a társadalmak egyre fokozódó elgépiesedésével szemben – nos, nem igaz? –, ezek a mi nagy érdekeink a most eljövendő világban. Fogjunk össze, hogy közös egyetértésben támogassuk ezeket az érdekeket. Ha Ön akarja, én kész vagyok rá. Birodalmaink országai követni fognak bennünket.

Amerika és Oroszország nem akadályozhatja meg, őket leköti az egymással való versengés. És egyébként is, sok állam fog támogatni minket, a világ közvéleménye is velünk lesz, mivel ösztönösen rettegnek a kolosszusoktól. Végeredményben Anglia és Franciaország együttesen fogja megszabni a békét, mint ahogyan harminc esztendő alatt kétszer együtt nézett szembe a háborúval.

Winston Churchill válasza így hangzott:

– Biztosíthatom Önt, én nem óhajtom, hogy Franciaország és Nagy-Britannia külön utakon járjon. Ön a megmondhatója, mit tettem ennek megakadályozására akkor, amikor az a legnehezebb volt. Ma pedig egyenesen azt indítványozom Önöknek, kössenek velünk elvi szövetséget. De a politikában is úgy van, mint a hadászatban: jobb meggyőzni a legerősebbeket, semmint szembeszállni velük. Ez az, amire én törekszem. Az amerikaiaknak mérhetetlen erőforrásaik vannak. És azokat nem mindig helyesen aknázzák ki. Én megkísérlem felvilágosítani őket, közben persze nem feledkezem meg arról, hogy országomnak is hasznára legyek. Roosevelttel szoros személyi kapcsolatot teremtettem. A neki adott tanácsok révén igyekszem a kívánt mederbe terelni a dolgokat. Ami Oroszországot illeti, ez olyan óriás, amely már régóta ki van éheztetve. Ma nem lehet megakadályozni az evésben, annál kevésbé, mivel az áldozatok nyájának kellős közepéig jutott. Most arról van szó, hogy ne falja fel az egészet. Iparkodom mérsékelni Sztálint, akiből, közbevetőleg megjegyezve, a nagy étvágy mellett a gyakorlati érzék sem hiányzik. No és az étkezés után az emésztés következik. Amikor elkövetkezik az emésztés órája, az elbóbiskolt oroszoknak nehézségeik lesznek. Szent Miklós akkor talán majd fel tudja támasztani azokat a szegény gyermekeket, akiket az emberevő óriás a sózó dézsába rakott. Erre várva addig is jelen vagyok minden ügynél, semmihez sem járulok hozzá ingyen, és behajtok némi osztalékokat.

– Ami Franciaországot illeti – hangoztatta Churchill –, ismét jelen van a porondon, hála Önnek. Ne legyen türelmetlen! A kapuk félig máris nyitva állnak. Később egészen kitárulnak Önök előtt. Egészen természetes, hogy Ön is elfoglal egy karosszéket az ügyeket eligazító tanács asztalánál. Akkor majd semmi sem gátolhatja meg, hogy együttműködjünk. Addig is bízza rám, hadd csináljam egyedül!

A miniszterelnök november 14-én vett búcsút tőlem, hogy megszemlélje a front brit szakaszát. Eden akkor már visszatért Londonba. Mindabból, amit kifejtettek előttünk, a következő világlott ki: Anglia kedvezően fogadja Franciaország politikai újramegjelenését, sőt nap mint nap jobban támogatja az egyensúly, a hagyomány és a biztonság érdekében, és formális szövetséget óhajt kötni velünk, de nem hajlandó játszmáját a miénkhez kapcsolni, képesnek érezvén magát arra, hogy azt Moszkva és Washington között egyedül bonyolítsa, korlátozva követeléseiket, s ugyanakkor hasznot húzzon belőlük. Azt a békét, amelynek felépítésében mi úgy akartunk segíteni, ahogyan felfogásunk szerint a logika és az igazságosság kívánta, ők, az angolok, célszerűnek látták az empirizmus és a kompromisszum receptjei szerint kezelni. Egyébiránt, bizonyos határozott célok elérésére törekedtek akkor, amikor az államok helyzete

és az elért szituációk még nem kristályosodtak ki, s ezáltal manőverezési és terjeszkedési lehetőségeket kínáltak a brit becsvágynak.

Mindenekelőtt a Földközi-tenger térségére állt ez. A londoni tervek szerint holnap Athén, Belgrád, Bejrút, Damaszkusz, Tripoli fogja különböző formulák szerint kiegészíteni azt a brit hatalmi túlsúlyt, amely előzőleg Gibraltárra, Máltára, Ciprusra, Kairóra, Ammanra és Bagdadra támaszkodott. Az angolok így akarják kárpótolni magukat azokért az engedményekért, amelyeket Nagy-Britannia szükségképpen kénytelen tenni az oroszok étvágyának és az amerikaiak kapitalista mohóságának. Semmilyen megpróbáltatás sem változtatja meg az ember természetét és semmilyen válság az államokét.

A nagyok klubjában tehát a jó helyeken ülve ugyanannyi szent önzést találtunk, ahány klubtagot. Washingtonban Roosevelt olyan amerikai ambíciókat tárt fel előttem, amelyek ugyan idealizmusba voltak burkolva, de valójában nagyon is gyakorlati jellegűnek bizonyultak. A londoni vezetők fejtegetéseiből kiderült, hogy ők a sajátosan brit célok elérésére törekednek. És most a Kreml urai is tudomásunkra akarják adni, hogy ők csakis Szovjet-Oroszország érdekeit nézik.

Közvetlenül Churchill és Eden franciaországi látogatása után ugyanis Bogomolov sürgetően unszolt, hogy menjek el Moszkvába. Mivel Franciaország ismét szabad és él, s mivel kormányának újra Párizs a székhelye, szándékaim közt szerepelt az a terv is, hogy közvetlen kapcsolatba lépek Sztálinnal és minisztereivel. Így hát elfogadtam meghívásukat, valamint azt a programot is, amelyet Molotov meg nagykövetünk, Roger Garreau, közösen állított össze. Abban állapodtunk meg, hogy Georges Bidault társaságában egy hetet töltök a szovjet fővárosban. Így most lehetőség nyílik a kölcsönös tájékoztatásra, mindkét fél ismertetheti a békével kapcsolatos rendezési elképzeléseit. Talán sikerül majd valamilyen módon felújítani a francia–orosz szolidaritást, amely a gyakori félreértések és árulások ellenére mind a német veszély, mind az angolszász hegemónia-próbálkozások vonatkozásában változatlanul megfelelt a dolgok természetes rendjének. Sőt olyan paktum megkötésére gondoltam, amelynek értelmében Franciaország és Oroszország közös erővel lépne fel abban az esetben, ha Németország ismét fenyegető veszedelemmé válna. Persze ilyen helyzet nem egyhamar állhat elő. De egy francia–orosz szerződés megkötése azonnal segítene nekünk abban, hogy hozzáláthassunk az európai rendezéshez.

Moszkvai utazásom előtt nyilvánosan meg akartam fogalmazni Franciaország feltételeit az elkövetkezendő rendezés tekintetében. A Tanácskozó Gyűlés vitát kezdett a külügyi kérdésekről. A szónokok szokás szerint általános szólamokat hangoztattak, amelyekben túltengett az idealizmus, de ami a gyakorlati célokat illeti, beszédeikben nem volt semmi konkrétum. Valamennyien megbélyegezték a hitlerizmust, de tartózkodtak annak határozott körvonalazásától, hogy mi legyen Németországgal. Lelkes szavakkal magasztalták szövetségeseinket, de nem kívántak tőlük mást, csak a barátságukat. Hangsúlyozták, hogy Franciaországnak vissza kell nyernie rangját, de nem mondták meg, milyen módon és milyen eszközökkel. Éppen ezért én a november 22-i nyilatko-

zatomban arra törekedtem, hogy a lehető legvilágosabban juttassam kifejezésre, mit is akarunk.

Elöljáróban megjegyeztem, hogy „újra rendelkezünk egy Franciaország rangjához illő diplomáciai tevékenység eszközeivel. Majdnem minden külföldi kormány elismerte a Köztársaság kormányát. Ami Németországot illeti, a mi ágyúink Elzászban és másutt most dolgoznak azon, hogy elismerésre késztessék az egyetlen megfelelő módon, vagyis a győzelem által . . . Másrészt benne vagyunk a londoni Európa Bizottságban és az Olasz Ügyek Bizottságában . . . A közelmúltban őszinte, széles körű és baráti jellegű megbeszéléseket folytattunk a brit miniszterelnökkel és külügyminiszterrel . . . Ugyanilyeneket szándékozunk folytatni a közeljövőben, moszkvai látogatásunk idején a szovjet kormánnyal . . . Számítunk arra, hogy alkalomadtán hasonló körülmények között tárgyalhatunk az Amerikai Egyesült Államok elnökével is." Ily módon juttattam kifejezésre, hogy Franciaország újra megtalálta azt a befolyást, amelyre szüksége volt szerepének betöltéséhez.

A legnagyobb államok egyikének szerepét kell betöltenie. Ennek hangsúlyozására felemlítettem az Egyesült Nemzetek jövendő szervezetét, és leszögeztem, hogy helyet igényelünk magunknak a Szervezet irányító tanácsában. „Véleményünk szerint – jelentettem ki – azoknak a hatalmaknak, amelyeknek módjában áll anyagi és erkölcsi hatást kifejteni a világ különböző részeiben, közösen kell végezniük az ösztönzés és az irányítás kötelességét . . . Meggyőződésünk, hogy Franciaország minden kétséget kizáró módon egyike ezeknek a hatalmaknak." Hozzáfűztem: „Mi készek vagyunk, ezúttal is, a döntő fontosságú kötelességekkel járó terhek hordozásából részt vállalni. Viszont úgy véljük, nem tekinthetünk magunkra nézve kötelezőnek semmiféle olyan európai vonatkozású intézkedést és semmiféle más, a világ egyéb részeit érintő nagy horderejű rendezést, amelyet előzőleg nem mérlegeltünk ugyanazon feltételek közt, mint azok, akik ilyen jellegű döntéseket hoznak."

Ebbe a kategóriába tartozott mindenekelőtt az a kérdés, mi legyen Németországgal. „Akár a német terület megszállásáról lesz szó, akár az okkupált területen lakó német népekre alkalmazandó közigazgatási rendszerről vagy jövőbeli államformájukról, vagy nyugati, keleti, északi, déli határaik meghatározásáról, vagy katonai, gazdasági, erkölcsi ellenőrzésükről, vagy a német államtól esetleg elcsatolandó lakosság sorsáról, Franciaország csakis ahhoz járul hozzá, amit helyesnek ítél." Egészen konkrétan is megfogalmaztam a lényeget: „A rendezést csak úgy tudjuk elképzelni, hogy szavatolja nekünk azt az alapvető biztonságot, amelyet a természet számunkra éppúgy, mint Belgium, Hollandia és nagymértékben Anglia számára is a Rajna partjaira helyezett." Ugyanakkor hangsúlyoztam: ha ily módon kötelezően békés sorsot szabunk Németországnak, ez Franciaország szemében egyúttal azt is jelenti, hogy végre lehetségessé válik a gyümölcsöző építőmunka, amelynek eredménye Európa egysége lesz. „Hiszünk benne! – jelentettem ki ünnepélyesen – és reméljük, hogy kezdetként olyan határozott tettekben jut kifejezésre, amelyek összekötik a három pólust: Moszkvát, Londont és Párizst."

Majd arról szóltam, hogy szándékunkban áll Olaszországgal rendezni „a velünk szemben elkövetett igazságtalanságainak jóvátételét", hogy „utána

olyan kapcsolatokat óhajtunk létesíteni az olasz kormánnyal és néppel, amelyekből őszinte megbékülés sarjadhat"; aztán megemlítettem a csendes-óceáni eseményeket, elhatározásunkat, miszerint „ott növekvő mértékben járulunk hozzá a közös háborús erőfeszítésekhez", és kijelentettem, hogy „vissza akarunk szerezni mindent, amit az ellenség elragadott tőlünk", végül pedig így fejeztem be: „Franciaország talán az olyan történelmi jelentőségű alkalmak egyike előtt áll, amikor egy nép előtt annál nagyszerűbb jövő távlatai nyílnak, minél többet szenvedett. De sem jogaink megtartására, sem kötelességeink teljesítésére nem leszünk képesek, ha lemondunk arról, hogy erősek legyünk . . . A veszteségek és a fájdalmak ellenére, az emberek kimerültsége ellenére építsük fel újra hatalmunkat! Íme, mostantól fogva ez Franciaország nagy harca!"

A Tanácskozó Gyűlés lelkesen megtapsolta beszédemet. Egyhangúlag megszavazta azt a napirendre tűzött indítványt, amely helyesli a kormány külpolitikai tevékenységét. E téren mindazáltal felfogásbeli különbségek voltak a politikusok között és köztem. Nem mintha a tegnap vagy a holnap parlamenti képviselői fenntartásokat hangoztattak volna ama konkrét célokat illetően, amelyeket kitűztem. De csak úgy messziről üdvözölték őket, és lényegében véve nem csatlakoztak hozzájuk szívvel-lélekkel. Nem annyira az államok előtt felmerült problémákkal: határokkal, biztonsággal, erőegyensúllyal törődtek, mint inkább azzal, hogy elvi kijelentéseikkel hassanak a közvéleményre. Ám még ezek a megnyilatkozások is éppoly ködösek, mint meghatóak voltak.

A küldöttek a fogékonyság állapotában voltak olyankor, amikor például magasztalták „az igazságosság és a szabadság közelgő diadalát a fasizmus szétzúzása által" vagy „Franciaország forradalmi küldetését", vagy „a demokráciák szolidaritását", vagy „a népek együttműködésével megalkotandó békét". De amikor konkrétan a Rajnáról, a Saar-vidékről, a Ruhr-vidékről, Sziléziáról, Galíciáról, a Közel-Keletről, Indokínáról kellett volna beszélni; amikor eleve nemet kellett volna mondani arra, hogy szövetségeseink nélkülünk döntsenek ezekben a kérdésekben; amikor kifejezésre kellett volna juttatni, hogy nem azért kötöttük sorsunkat szövetségeseinkéhez, mert Anglia parlamentáris, Amerika demokratikus, Oroszország szovjet, hanem azért, mivel mind a három a mi ellenségeink ellen harcol – nos, ilyenkor a hallgatóság szintén figyelmes és helyeslő magatartást mutatott ugyan, de különféle jelekből ki lehetett érezni, hogy túlságosan erősnek találja a fényt. Egyelőre azonban a gyűlés tagjait a legteljesebb mértékben meghódította az a gondolat, hogy Moszkvába utazzam, sőt ott még paktumot is kössek. De az egészben nem akartak mást látni, csupán egyik szövetségesünk iránti baráti gesztust.

November 24-én indultam el repülőgépen Moszkvába. Velem volt Georges Bidault, Juin tábornok, Palewski, Dejean stb., és elkísért Bogomolov is, hogy úti kalauzként a segítségünkre legyen. Kairóban leszálltunk, s az alkalmat felhasználva meglátogattam Faruk királyt. Az okos, jól tájékozott, fürge szellemű fiatal uralkodó nem titkolta előttem, hogy Egyiptom helyzete nagy aggodalommal tölti el. Bár országa közvetlenül nem vett részt a világkonfliktusban, a király örült Hitler küszöbönálló vereségének. De attól félt, hogy a Nyugat győzelme a keleti arab államokban megingatja az

amúgy is labilis egyensúlyt. Sejtette, hogy Szudán és Egyiptom egyesítése meghiúsulhat, és főleg azt, hogy Palesztinában zsidó állam fog létesülni. Ennek következményei az araboknál a szertelen nacionalizmus fellángolása, a külkapcsolatok súlyos válsága, a heves belső megrázkódtatások lesznek.

Az uralkodó egyébiránt kifejezésre juttatta, hogy mind ő, mind népe rokonszenvvel viseltetik Franciaország iránt. „Bízunk az Önök jövőjében – mondotta –, mert szükségünk van rá." Amikor megjegyeztem, hogy kormánya mégis roppant barátságtalan magatartást tanúsított velünk szemben, amikor Szíria és Libanon függetlenségének feltételeiről volt szó, mosolyogva kijelentette: „De csak merő politikából!" Tudtam, hogy személy szerint nem sokra becsüli Nahasz pasát, akit miniszterelnöki minőségben nyakába varrtak az angolok. Végezetül I. Faruk biztosított róla, hogy nagyra értékeli a francia kolóniát, amely a legnagyobb mértékben hozzájárult országa fejlődéséhez.

Utunk következő állomása Teherán volt. Irán fővárosa egy háromszorosan megszállt város nyugtalan képét mutatta. Britek, oroszok, amerikaiak jártakkeltek könyöknyi közelségben, s egymást lesték a nyomorúságos tömeg közepette, míg a perzsa elit mélabúsan magába zárkózott. Viszont igen magas fokon mutatkozott meg az a vonzalom, amelyet a művelt körök Franciaország iránt éreztek. A rokonszenv megható bizonyságaival találkoztam a követségünkön, ahol sok előkelő személyiséget fogadtam, akiket Pierre Lafond követ hívott meg.

A sah, amikor meglátogattam, szintén a lehető legbarátságosabban fogadott. Szomorúan fejtette ki, milyen helyzetbe került birodalma, és a három nagyhatalom jelenléte és követelései miatt ő maga is, s hogy e három nagyhatalom vetélkedése az állam és a nemzeti terület szétszakításával fenyegeti. Az uralkodó nem titkolta mélységes csüggedtségét, és tőlem kért tanácsot. – Látja, hová jutottunk – mondta. – Az Ön véleménye szerint milyen magatartást kell tanúsítanom? Ön, aki a legnehezebb percben vette kezébe országának sorsát, illetékes rá, hogy megmondja nekem.

Azt válaszoltam Mohammed Reza Pahlavinak, hogy Iránnak jelenleg, sokkal inkább, mint valaha, szüksége van császárra, aki az ország szuverenitásának és egységének a jelképe. Következésképpen semmi szín alatt se hagyja el a trónját. – A külföldi hatalmakkal szemben – hangsúlyoztam – Felséged nem lehet más, mint a megszemélyesített függetlenség. Kerülhet olyan helyzetbe, hogy kénytelen eltűrni a beavatkozásokat. De mindig el kell ítélnie őket. Ha a három megszálló egyike vagy másika a saját hasznára próbálja megnyerni az Ön közreműködését, találja Önt megközelíthetetlennek, még akkor is, ha elutasító magatartásával nagy megpróbáltatásoknak teszi ki magát! A függetlenség akkor is függetlenség, ha olyan parányi a fénye, mint a véka alá dugott gyertyáé; csak az a fontos, hogy ki ne hunyjon; előbb vagy utóbb ismét magas lánggal fog lobogni. – Biztosítottam a sahot: amint Franciaország visszanyeri erejét és súlyát, feltétlenül támogatni fogja azokat az erőfeszítéseket, amelyeket majd Irán tesz a szövetséges csapatok kivonására, ha már a német veszély nem fenyegetheti az országot. A császár

köszönetet mondott, hozzáfűzve, hogy számára vígasz az a személyes tanács, amelyet adtam neki.

November 26-án szálltunk le Bakuban. A repülőtéren, a szovjet hatóságok üdvözlő szavai után, fogadtam a felvonuló díszszázad tisztelgését – igen jó kiállású alakulat volt, lefelé tartott szuronnyal, kidüllesztett mellkassal, döngő léptekkel masírozott el előttem. Igen, ez az örök orosz hadsereg! Utána nagy sebesen a városba vittek, s bevezettek egy házba, ahol vendéglátóink, akiknek élén Bogomolov buzgólkodott, elhalmoztak előzékenységükkel. Mi a lehető leghamarabb folytatni akartuk az utazást, de a szovjetek először azt közölték velünk, hogy mivel a mi gépünk személyzete nem ismeri sem az útvonalat, sem a jelzéseket, majd orosz repülőgépek visznek tovább; később arra hivatkoztak, hogy most, tél elején a rossz időjárás nagyon kockázatossá teszi a repülést; végül azzal álltak elő, hogy különvonat jön értünk. Elég az hozzá, két napig vesztegeltünk Bakuban; az időt jól-rosszul a félig kihalt városban sétával, a városi színház egyik előadásának megtekintésével, a TASZSZ hírügynökség távirati jelentéseinek olvasásával, valamint étkezésekkel töltöttük, amelyeket hihetetlen fényűzés és bőség jellemzett.

A különvonatot „nagyherceginek" mondták, mivel Miklós nagyherceg használta az első világháború idején. Jól berendezett kocsijaiban négy napig utaztunk, a vágányok állapota miatt meglehetősen lassan. Az állomásokon kiszállva mindig néma, de szemmel láthatóan barátságos tömeg vett körül.

Kértem, érintsük Sztálingrádot is. Kérésemet tisztelgő gesztusnak szántam az orosz haderők iránt, amelyek ott vívták ki a háború kimenetele szempontjából döntő fontosságú győzelmet. A város a teljes pusztulás képét mutatta. De a romok között igen sokan dolgoztak, a hatóságok hatékony módon váltották tettekre az újjáépítés jelszavát. Miután bejártuk a csata színhelyét, kísérőink elvezettek egy összedőlt olvasztóműbe, ahol a sebtében megjavított kemencében már megkezdték a csapolást. Az a tankokat gyártó nagyüzem viszont, amelyet utána látogattunk meg, már teljesen helyre volt állítva, és új gépeivel teljes kapacitással dolgozott.* Amikor beléptünk a műhelycsarnokba, a munkások körénk sereglettek, hogy baráti szavakat váltsanak velünk. Visszatértünkben menetoszlopba sorakozott emberekkel találkoztunk, akiket fegyveres katonák kísértek. Felvilágosítottak, hogy ezek orosz fegyencek, és építkezési munkára viszik őket. Meg kell mondanom, hogy ezek az elítéltek nem látszottak sem többé, sem kevésbé passzívnak, sem jobban, sem rosszabbul öltözöttnek, mint a szabad munkások. Miután a városi tanácsnak átadtam a Sztálingrád városának Franciaországból magammal hozott díszkardot, majd részt vettem egy banketten, amelynek étlapja ellentmondásban volt a lakosság nyomorával, ismét felszálltunk a „nagyhercegi" vonatra. December 2-án, szombaton délben érkeztünk meg Moszkvába.

* A Traktorgyár, amelynek egy részét megszállták a németek, de amely a területén dúló harcok ellenére is folyamatosan termelt.

A pályaudvaron Molotov fogadott bennünket. Népbiztosok, funkcionáriusok és tábornokok vették körül. Teljes létszámban megjelent a diplomáciai testület. Elhangzottak a himnuszok. Remek díszmenetben tisztelgett egy kadét zászlóalj. A pályaudvar csarnokából kilépve a téren tekintélyes tömeget pillantottam meg, amelyből a rokonszenv morajlása áradt felém. Majd a francia nagykövetségre hajtattam: ott akartam lakni, hogy megkíméljem magamat a sok jövéstől-menéstől, amelyet a tárgyalások minden bizonnyal megkövetelnek. Bidault, Juin és Dejean abban az épületben szálltak meg, amelyet a szovjet kormány bocsátott a rendelkezésükre.

Egy hetet töltöttünk Moszkvában. Ez idő alatt sok gondolatot, elképzelést, információt, javaslatot cseréltünk az oroszokkal. Bidault és Dejean – Garreau és Laloy társaságában, akik jól beszéltek oroszul – különféle megbeszéléseket folytattak Molotovval és vezető tisztviselőivel. Juin, akit elkísért Petit, katonai missziónk vezetője, hosszan tárgyalt a vezérkarral és főnökével, Antonov tábornokkal. Ám amint az természetes is volt, a leglényegesebb dolgok megbeszélése Sztálin és közöttem zajlott le. A szőnyegre került témák megvitatása során személyéről az a benyomás alakult ki bennem, hogy egy szenvedéstől és totális összefogástól elcsigázott Oroszország ravasz és kérlelhetetlen, nemzeti becsvágytól fűtött bajnokát látom magam előtt.

Sztálin a hatalom megszállottja volt. Egy összeesküvésektől teli szőtt élettől megedződve hozzászokott ahhoz, hogy leplezze indulatait és benső énjét, hogy ábrándot, szánalmat, őszinteséget nem ismerve minden emberben akadályt vagy veszedelmet lásson; nála csupa mesterkedés, bizalmatlanság és konokság volt minden. A forradalom, a párt, az állam, a háború, mindez alkalmat adott uralomvágya kiélésére, ami sikerült is neki, miután a marxizmust céljainak megfelelően zsarnoki szigorral használta fel emberfeletti vakmerőséget és fortélyt vetve a harcba, amelyben leküzdötte, illetve felszámolta ellenfeleit.

Attól fogva, hogy a hatalom csúcsán egyedül maradt Oroszország élén, Sztálin kiismerhetetlensége minden elméletnél, minden rendszernél erősebbnek és tartósabbnak bizonyult. A maga módján szerette is hazáját. Oroszország pedig elfogadta őt, mint egy nehéz időszak cárját, és elviselte a bolsevizmust, hogy a maga javára használhassa fel. Tömöríteni a szlávokat, szétzúzni a germánokat, terjeszkedni Ázsiában, kijutni a jégmentes tengerekre – ezek voltak a haza álmai, és ezek voltak egyeduralkodójának a céljai. Elérésükhöz két feltétel kellett: az országot modern, azaz ipari nagyhatalommá fejleszteni, majd kellő időpontban belevinni egy világháborúba. Az első feltétel hallatlanul nagy szenvedések és áldozatok árán, de megvalósult. Sztálin ottjártamkor már a második feltétel megvalósításának művét fejezte be, sírhalmok és romhalmazok közepette. Az volt a szerencséje, hogy olyan életerős és türelmes nép állott mögötte, amelyet a legszörnyűbb nélkülözés sem bénított meg, továbbá hogy olyan gazdag erőforrásokkal rendelkező földre támaszkodhatott, amelyet a legnagyobb pazarlás sem bír teljesen kimeríteni, s végül olyan szövetségeseket talált, akik nélkül nem verhette volna le az ellenséget, de azok sem győzhettek volna nélküle.

Összesen körülbelül tizenöt órát kitevő személyes megbeszéléseink alatt

kifűrkésztem nagystílű és leplezett politikáját. Ez a marsallnak öltözött kommunista, fortélyosságba burkolózó diktátor, megnyerő kedélyű hódító mindig kész volt a megtévesztésre. Ám a szenvedélyessége olyan ádáz volt, hogy gyakran felszínre tört, habár nem volt híján bizonyos borongó bájnak.

Első beszélgetésünkre a Kremlben került sor, december 2-án este. Lift vitte fel a franciákat egy hosszú folyosó bejáratához. A folyosó mentén a biztonsági szolgálat embereinek sűrű sora állt. Túlsó végéből tágas helyiség nyílt, amelynek egy asztal és néhány szék volt a bútorzata. Molotov bevezetett minket, és kisvártatva megjelent a „marsall". A szokásos udvariaskodások után leültünk az asztal köré. Sztálin, akár beszélt, akár nem, lesütött szemmel állandóan titokzatos ábrákat rajzolgatott.

Mindjárt a német kérdéssel kezdtük. A jelenlevők közül senki sem kételkedett abban, hogy a Reich a szövetséges hadseregek csapásai alatt rövid időn belül összeomlik; a marsall hangsúlyozta, hogy a legkeményebb csapásokat az oroszok mérték rá. Abban az elvben azonnal egyetértettünk, hogy Németországot ártalmatlanná kell tenni. De amikor arra tereltem a szót, hogy Oroszország és Franciaország egymástól való elkülönülése milyen mértékben hatott ki a germán becsvágy nekiszabadulására, majd a francia katasztrófára és következésképpen a szovjet területek elözönlésére; amikor felvázoltam a moszkvai és a párizsi kormány közvetlen szövetségkötésének távlatát; amikor utaltam olyan rendezési alapelvek kidolgozására, amelyeket kormányaink közösen javasolnának többi szövetségesünknek – Sztálin tartozkodó magatartást tanúsított. Sőt annak szükségességét hangoztatta, hogy minden egyes kérdést az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával közösen kell tanulmányoznunk. Ebből arra következtettem, hogy jó oka van előre számítani Roosevelt és Churchill hozzájárulására ahhoz, amit meg akar kapni.

Mindazonáltal megkérdezte tőlem, milyen garanciákat kíván Franciaország Nyugaton. Amikor azonban a Rajnáról, a Saar-vidékről és a Ruhr-vidékről beszéltem neki, kijelentette, hogy e kérdéseket csak négyhatalmi tárgyalásokon lehet eldönteni. A Németország keleti határaira vonatkozó kérdésemre viszont határozott választ adott: „Kelet-Poroszország, Pomeránia, Szilézia ősi lengyel területeit vissza kell adni Lengyelországnak." „Tehát lényegében az Odera lesz a határ?" – kérdeztem. „Az Odera és a Neisse – jelölte meg pontosan. – Azonkívül területmódosításokat kell végrehajtani Csehszlovákia javára."

Megjegyeztem, hogy nincs elvi kifogásunk e területváltoztatások ellen, amelyek egyúttal kárpótlást nyújthatnak Lengyelország keleti határának rendezéséért. Hozzáfűztem azonban: „Engedje meg, hogy megállapítsam: Ön szerint a rajnai kérdés jelenleg nem dönthető el, viszont az oderai kérdést már eldöntöttnek tekinti." Sztálin nem szólt rá semmit, csak rajzolgatta tovább a vonalakat meg a köröket. Ám némi szünet után felemelte a fejét, és a következő indítványt tette: „Tanulmányozzuk együtt egy francia–orosz paktum megkötésének módozatait avégett, hogy országaink közösen előre védekezzenek egy esetleges új német agresszió ellen."

„Erre készek vagyunk – válaszoltam – ugyanazon megfontolásokból, ame-

lyek annak idején a hajdani francia–orosz szövetség, sőt – tettem hozzá nem minden malícia nélkül – az 1935-ös paktum megkötésére vezettek." Az utóbbi megjegyzésem érzékeny pontot érintett, Sztálin és Molotov ingerült hangon magyarázta, hogy az általuk és Laval által 1935-ben aláírt szerződés Laval miatt sohasem került alkalmazásra sem szelleme, sem betűje szerint. Mire én kijelentettem: az 1935-ös és az 1892-es egyezményre való utalással azt akartam hangsúlyozni, hogy a germán veszéllyel szemben Oroszország és Franciaország közös fellépése a dolgok természetéből adódik. Ami egy esetleg megkötendő új paktum alkalmazási módját illeti, úgy hiszem, a múlt fájdalmas tapasztalatai tanulságos leckéül szolgálhatnak mindkét ország vezetőinek. „És én nem vagyok Pierre Laval" – tettem hozzá. Megállapodtunk, hogy Bidault és Molotov ki fogják dolgozni a szerződés szövegét.

A következő napokban a két miniszter többször tárgyalt. Kicserélték tervezeteiket, amelyek mellesleg szólva erősen hasonlítottak egymáshoz. Közben a fogadások, látogatások, kirándulások sorozata zajlott le. Egyebek között Molotov ebédet adott a Szpiridonovkában, amelyre Dekanozov, Litvinov, Lozovszkij külügyminiszter-helyettesek is meghívást kaptak. Sztálin szintén jelen volt. A csemegénél poharát felemelve üdvözölte megkötendő szövetségünket: – Igazi szövetség legyen – kiáltott fel –, nem amolyan Laval-féle! – Hosszan társalogtunk egymással. Amikor elismeréssel szóltam az orosz hadsereg legújabb sikeréről, arról, hogy az a haderő, amelynek Tolbuchin a főparancsnoka,* gyors ütemben nyomult előre Magyarországon, így hárította el a dicsérő szavakat: – Ugyan már, néhány város! Berlin és Bécs, oda kell nekünk mennünk! – Időnként oldottabbá és fesztelenebbé vált a modora, még tréfálkozott is. – Meglehetősen nehéz lehet olyan országot kormányozni, mint amilyen Franciaország, ahol senki se fér a bőrébe – jegyezte meg. – Igen! – feleltem. – És ebben nem vehetek Önről példát, mivel Ön utánozhatatlan. – Megemlítette Thorez nevét, akinek a francia kormány megengedte, hogy visszatérjen Párizsba. Kelletlenül hallgattam, mire kijelentette: – Ne vegye zokon tapintatlanságomat. Csupán annyit szeretnék mondani, hogy ismerem Thorezt, és hogy véleményem szerint ő jó francia. Ha én az Ön helyében lennék, nem csuknám börtönbe. – S mosolyogva tette hozzá: – Legalábbis nem mindjárt! – A francia kormány – mondtam erre – ama szolgálatok szerint bánik a franciákkal, amelyeket elvár tőlük.

Egy alkalommal vendéglátóink megcsodáltattak velünk egy szép balettelőadást a Nagy Színházban. Valamelyik este pedig a Szpiridonovkában monstre fogadást rendeztek a tiszteletünkre, ahol nagy számban tolongtak a népbiztosok, magas rangú funkcionáriusok, tábornokok, feleségestül, és ott volt minden Moszkvában tartózkodó külföldi diplomata meg szövetséges katonatiszt. Egyszer pedig a Vörös Hadsereg Házában népdalok és népi táncok sorozatából álló impozáns műsort mutattak be nekünk. Ezeken a rendezvényeken Molotov mindig velünk volt, mindig szabatos pontossággal fogalmazta meg mondatait, és óvatos megfontoltságot tanúsított. Csak akkor

* 2. Ukrán Front.

bízott minket más kísérőkre, amikor misét hallgattunk Francia Szent Lajos-templomában, a főváros egyetlen nyitva levő római katolikus templomában, meg amikor ellátogattunk a Verebek hegyére, ahonnan Napóleon megpillantotta Moszkvát, vagy amikor megtekintettük a hadikiállításon felhalmozott trófeákat, továbbá akkor, amikor lementünk a metróba, végigjártunk különféle üzemeket, látogatást tettünk egy katonai kórházban és egy híradóstiszti iskolában. Az utcákon, a hidegben, a havon, magukba mélyedve, suhanó árnyként jártak az emberek. Azok az oroszok, akikkel érintkezésbe kerültünk, akár tömegben, akár válogatott társaságban, olyan benyomást keltettek bennünk, hogy nagyon szeretnék kinyilvánítani rokonszenvüket, de fékezik közvetlenségüket.

Mi franciák annál inkább igyekeztünk a gyűlések és a protokoláris szertartások nyújtotta alkalmak felhasználásával hangsúlyozni e nagy nép iránti baráti csodálatunkat. A nagykövetségen seregnyi olyan értelmiségit és írót láttam vendégül, akit a szovjet hatóság hivatalosan a „Franciaország barátai" kategóriába sorolt. Köztük volt Viktor Fink és Ilja Ehrenburg, mindketten roppant tehetségesek, de tehetségüket csak az előírt irányban és hangon fejthették ki. A grófnak született Ignatyev tábornok, aki egykor Párizsban a cár katonai attaséja, majd hosszú ideig az emigráció egyik vezetője volt, szintén megjelent vendégeim között, fiatalosan, remekbe szabott uniformisban, előkelő modorát csillogtatva, de kissé feszélyezettnek érezve magát származása miatt. Az Oroszországba menekült Jean-Richard Bloch rideg kedélyességgel mutatta be nekem őket. Valamennyien, akár hetvenkedtek, akár elfogódottan viselkedtek, béklyót viselő telivér paripáknak látszottak. Egyik este az egész hivatalos Moszkvát összecsődítettük a követségen. Szívélyes szavakban nem volt hiány. Mégis érezni lehetett, hogy valamiféle nyugtalanság nehezedik az egész társaságra. Általában mindenkinek az egyénisége szürkeségbe mosódott, mert ez volt a közös menedékük.

A paktum ügye pedig kezdett bonyolulttá válni. Valójában a Bidault-féle szöveg és a Molotov által kidolgozott szöveg közti csekély különbségeket jóformán egy perc alatt közös nevezőre lehetett volna hozni. De a szovjetek lassankint felfedték alkudozási szándékukat. Először azzal iparkodtak fölibénk kerekedni, hogy felvetették a ratifikálás problémáját. „Tekintettel arra, hogy az Önök kormánya ideiglenes, az Önök részéről ki illetékes a beiktatásra?" – kérdezte Molotov Dejeantól, majd Bidault-tól. Végül is egyenesen hozzám fordult a szovjet külügyminiszter. Én véget vetettem aggályainak. „Önök – mondtam neki – egyezményt kötöttek Benešsel. Tudomásom szerint az ő kormánya is ideiglenes. És ráadásul Londonban van a székhelye." Attól fogva nem esett szó többé a ratifikálásról.

Viszont hamarosan napvilágra került a diplomáciai csatározás igazi tétje. Mint vártuk is, Lengyelországról volt szó. Mivel határozottan tudni akartam, mit szándékoznak tenni az oroszok Varsóban, ha majd csapataik bevonulnak, december 6-án a Kremlben tartott tanácskozás során nyíltan feltettem a kérdést Sztálinnak. Velem volt Bidault, Garreau és Dejean; Sztálinnal pedig Molotov, Bogomolov meg Podzerov, a kitűnő tolmács.

Emlékeztettem arra, hogy Franciaország mindenkor akarta és támogatta

a lengyel függetlenséget. Az első világháború után sokat tettünk a független Lengyelország újjászületése érdekében. Kétségtelen, hogy Varsó későbbi politikája, kiváltképen Becké*, elégedetlenséggel töltött el, és végül veszélybe sodort minket, ugyanakkor a Szovjetuniót arra ösztönözte, hogy távol maradjon tőlünk. Mindazonáltal szükségesnek tartjuk egy olyan Lengyelország újjászületését, amely saját sorsának úra, feltéve ha baráti viszonyt tart fenn Franciaországgal és Oroszországgal. Ami befolyásunk van a lengyelekre – pontosabban is megfogalmaztam: „valamennyi lengyelre" –, azt határozott szándékunk ebben az irányban érvényesíteni. Hozzáfűztem, hogy a határok kérdésének Sztálin által kifejtett megoldása, tehát keleten a „Curzon-vonal", nyugaton az „Odera-Neisse", elfogadhatónak tűnik a számunkra. De megismételtem: szükségesnek tartjuk, hogy Lengyelország valóban független állam legyen. Tehát a lengyel népre tartozik, hogy saját kormányzati rendszerét maga válassza meg. Ezt csak felszabadulása után teheti meg, szabad választások révén. A francia kormány jelenleg a Londonban alakult lengyel kormánnyal tart kapcsolatot, amely egyetlen percre sem hagyta abba a németek elleni harcot. Ha egy napon Franciaország esetleg arra az elhatározásra jutna, hogy változtat e viszonyon, szándékát csak három szövetségesének egyetértésével valósítaná meg.

Majd Sztálin marsall vette át a szót, és egyre jobban nekihevült. Dohogott, harapós megjegyzéseket tett, szónokolt, s miközben hallgattam, határozottan éreztem, hogy szenvedélyességének fő tárgya és politikájának középpontja a lengyel ügy. Kijelentette, hogy Oroszország „nagy fordulatot" hajtott végre e nemzet irányában, amely évszázadokig ellensége volt, de amelyben ezentúl barátot akar látni. Ennek azonban feltételei vannak. „Lengyelország – mondotta – mindig folyosóul szolgált a németeknek, hogy megtámadhassák Oroszországot. Ezt a folyosót le kell zárni, mégpedig magának Lengyelországnak. E célból döntő fontosságú lehet az Odera–Neisse határvonal, ha majd a lengyel állam erős és demokratikus lesz. Mert – jelentette ki a marsall – csak olyan állam lehet erős, amelyik demokratikus".

Majd rátért arra a kérdésre, milyen kormányzat alakuljon Varsóban. Kíméletlenül, nyersen beszélt, gyűlölettel és megvetéssel emlegette „a londoni embereket", felmagasztalta a szovjetek égisze alatt alakult Lublini Bizottságot, azt állítva, hogy Lengyelországban egyedül ez utóbbit várják és óhajtják. Azt, hogy a lengyel nép minden bizonnyal a Lublini Bizottságot fogja választani, olyan érvekkel indokolta, amelyek csak a saját elfogultságát bizonyították. „Abban a harcban, amely országukat felszabadítja – jelentette ki –, a lengyelek nem látják, mire jó a londoni reakciós kormány és Anders hadserege. Viszont tapasztalják a Nemzeti Felszabadítási Bizottságnak és Berling tábornok csapatainak jelenlétét és tevékenységét. Azzal is tisztában vannak, hogy a londoni kormány ügynökei okozták a varsói felkelés kudarcát, mert a felkelést a legártalmasabb könnyelműséggel robbantották ki, a

* Beck, József (1894–1944) – lengyel reakciós politikus, ezredes. 1932–39 között külügyminiszter, a fasiszta Németországgal való együttműködésre törekedett. 1939-től haláláig emigrációban élt.

szovjet parancsnoksággal való tanácskozás nélkül, olyan időpontban, amikor az orosz csapatok nem voltak abban a helyzetben, hogy beavatkozhassanak. Azonkívül a lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság a felszabadított területen már megkezdte a földreform végrehajtását, ami biztosítja számára a lakosság lelkes támogatását. A reakciós emigránsok földjeit felosztották a parasztok között. Innen meríti majd erejét a holnap Lengyelországa, mint ahogyan a forradalom Franciaországa a nemzeti javak hasznosításából merítette a magáét."

Majd a következő szavakkal fordult hozzám: – Ön azt mondta, hogy Franciaországnak befolyása van a lengyel népre. Ez igaz! De miért nem használja fel arra, hogy a szükséges megoldást tanácsolja neki? Miért helyezkednek ugyanarra a meddő álláspontra, amelyhez Amerika és Anglia ragaszkodik mind a mai napig? Meg kell mondanom, azt várjuk Önöktől, hogy realizmussal és ugyanabban az értelemben cselekedjenek, mint mi. – Csendesebb hangon fűzte hozzá: – Annál is inkább, mert London és Washington még nem mondta ki utolsó szavát. – Tudomásul veszem az Ön álláspontját – mondtam. – Megértem nagy horderejű konzekvenciáit. De meg kell ismételnem, hogy Lengyelország jövendő kormányzata a lengyel nép ügye, és véleményünk szerint a lengyel népnek lehetőséget kell kapnia rá, hogy általános szavazással jutassa kifejezésre akaratát. – A marsall heves kifakadására voltam elkészülve. Ő azonban elmosolyodott, és halkan dünnyögte: – De azért meg fogjuk egymást érteni.

Be akarván fejezni a puhatolózást, megkérdeztem tőle, milyen sorsot szán a balkáni államoknak. Azt válaszolta: – hogy Bulgária, miután elfogadta a szövetségesek fegyverszüneti feltételeit, megtartja függetlenségét, de megkapja „megérdemelt büntetését", és szintén „demokratikussá" kell válnia. Ugyanez áll Romániára is. Magyarország azon a ponton volt, hogy megadja magát a szövetségeseknek. De a németek ezt megtudták, nem tudom, hogyan – mondta Sztálin –, és letartóztatták Horthy kormányzót. Ha Magyarországon demokratikus kormány alakul – tette hozzá a marsall –, segíteni fogjuk, hogy Németország ellen forduljon. Jugoszláviával nincs ilyen probléma, mivel egységesen felkelt a fasizmus ellen. – Sztálin dühösen beszélt Mihajlovicsról, kit szerinte az angolok Kairóban rejtegetnek. Ami Görögországot illeti: – oda nem hatoltak be az oroszok, a teret átengedték a brit csapatoknak és hadihajóknak. Ha tehát tudni kívánja, mi történik Görögországban, az angolokhoz kell fordulnia.

Ebből a beszélgetésből kiviláglott, hogy a szovjetek a maguk módja szerint akarják kezelni azokat az országokat és területeket, amelyeket az ő haderőik elfoglaltak, illetve foglalnak el a jövőben. Számolni kellett tehát azzal, hogy politikai nyomást fejtenek majd ki Közép-Európában és a Balkánon. A jelek szerint Moszkva nem tart attól, hogy ezt Washington és London határozottan ellenezni fogja. Végül nyilvánvalóvá vált, milyen árat szabott Sztálin a francia–orosz paktum megkötésének: azt kívánta, hogy lengyel akcióját mi nyíltan helyeseljük.

Mint egy jól megírt, egyre fokozódó feszültségű drámában, ahol a fő bonyodalom függőben marad, miközben külömb-külömb fordulatok szövődnek

szaporán egymásba, míglen bekövetkezik a végkifejlet pillanata, úgy öltött hirtelen nem várt aspektust a szerződés kérdése. Megnyilatkozott Churchill. „Feltételezem – táviratozta Sztálin marsallnak [csak a lényeget idézem] –, hogy de Gaulle tábornok látogatása alkalmával Ön biztonsági szerződés megkötésére gondol, hasonlóra, mint amilyet az Ön kormánya és az enyém 1942-ben kötött. Miért ne írhatnánk alá hármasban egyetlen közös szerződést Oroszország, Nagy-Britannia és Franciaország között? Erre a magam részéről hajlandó vagyok." A Szovjetek közölték velünk az angol indítványt, amelyet ők elfogadhatónak találtak. Én azonban más véleményen voltam.

Először is elfogadhatatlan volt számunkra az az eljárás, amelyet Churchill alkalmazott. Miért fordult kizárólag Sztálinhoz egy olyan ügyben, amelyben ugyanolyan jogcímen érdekelt Franciaország, mint London és Moszkva? Főleg pedig, megítélésem szerint, a német veszéllyel szemben Oroszországnak és Franciaországnak külön megállapodást kell kötniök egymással, mivel ez a veszély őket fenyegeti a legközvetlenebbül. Az események ezt bebizonyították, méghozzá milyen áron! Germán veszedelem esetén tartani lehet tőle, hogy a brit beavatkozás nem történik meg sem a kellő időben, sem a kellő mértékben. Anglia ugyanis nem tehetne semmit a nemzetközösség tagállamainak – kétséges – beleegyezése nélkül. Párizs és Moszkva pedig addig várjon a cselekvéssel, amíg London rászánja magát? S végül: én ugyan hajlandó vagyok egy napon megújítani és pontosan rögzíteni azt a tényleges szövetséget, amely a franciákat és az angolokat összeköti, de csak akkor, ha majd Londonnal rendeztem az alapvető kérdéseket: Németország, a Rajna, a Közel-Kelet stb. sorsát, mert ezekre vonatkozólag nincs megállapodás. Egyszóval nem fogadtuk el a háromoldalú paktum tervét. Másfelől úgy véltük, itt az ideje, hogy befejezzük, akár pozitív eredménnyel, akár nem, az oroszokkal kezdett tárgyalásokat. December 8-án Bidault, Garreau és Dejean kíséretében a Kremlbe mentem, hogy Sztálinnal, Molotovval és Bogomolovval megtartsuk az utolsó munkaülést.

Azzal kezdtem, hogy újra leszögeztem, milyen módon kívánja Franciaország Németország sorsának szabályozását: a Rajna bal partján megszűnik a német központi állam szuverenitása; az ott elcsatolt területek megőrzik német jellegüket, de autonómiát kapnak, és gazdaságilag a nyugati övezethez tartoznak; a Ruhr-vidék nemzetközi ellenőrzés alá kerül; keleten az Odera és a Neisse vonala alkotja a német határt. Sajnáljuk, hogy Oroszország e feltételek alapján jelenleg nem óhajt Franciaországgal megállapodást kötni, amelyet azután Angliának és az Egyesült Államoknak is javasolni lehetne. Álláspontunkat azonban emiatt nem fogjuk módosítani.

Ami a szövetségeket illeti, úgy gondoljuk, ezeket „három lépcsőben" kell kialakítani: egy francia–orosz szerződés szavatolná az alapfokú biztonságot; az angol–szovjet paktum és egy megkötendő francia–angol egyezmény jelentené a második fokozatot; végül az Egyesült Nemzetek, amelyeknek Amerika az egyik súlypontja lesz, kötnének paktumot, ez koronázná meg az egészet, s végső segélyforrásként szolgálna. Megismételtem azokat az okokat, amelyek miatt nem fogadjuk el Churchillnek egy közös angol–francia–orosz

paktum megkötésére irányuló indítványát. Végül közöltem, hogy az eredetileg tervezett időpontban, december 10-én reggel elutazunk Moszkvából.

Sztálin megjegyzés nélkül hagyta a német határokkal kapcsolatos fejtegetésemet, de hangoztatta, hogy véleménye szerint egy háromoldalú paktum lenne a célszerű. Aztán hirtelen irányt változtatott: – Önnek tulajdonképpen igaza van! – kiáltott fel. – *Miért is ne köthetnénk egymással kétoldalú* szerződést? De azt meg kell értenie, hogy Oroszországnak lényeges érdeke fűződik a lengyel kérdéshez. Szövetséges és baráti és következetesen németellenes Lengyelországot akarunk. Ez nem lehetséges azzal a kormánnyal, amelyik Londonban van, és amelyik a mindenkori hevesen oroszellenes szellemet képviseli. Viszont meg tudnánk érteni egymást egy másik Lengyelországgal, amelyik nagy, erős és demokratikus. Ha Önök osztják ezt a nézetet, ismerjék el nyilvánosan a Lublini Bizottságot, és kössenek vele hivatalos megállapodást. Akkor mi is nyélbe üthetjük a paktumot Önökkel. Egyébként ne felejtsék el, hogy mi, oroszok, a lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottságot ismertük el, s ez a Bizottság veszi át Lengyelország kormányzását és közigazgatását abban a mértékben, amint csapataink előzik onnan az ellenséget, következésképpen Önöknek Lublinhoz kell fordulniuk minden olyan ügyben, amely Önöket Lengyelországban érinti, nevezetesen azoknak a francia foglyoknak és elhurcoltaknak az ügyében, akiket a visszavonuló németek otthagynak. Ami Churchillt illeti, neki majd megtáviratozom, hogy indítványát nem fogadjuk el. Bizonyára meg fog sértődni. Eggyel több sértődés, nem számít. Ő is éppen elég gyakran sértett meg engem.

Így most már világos volt minden. Határozottan Sztálin értésére adtam, hogy Franciaország kész biztonsági paktumot kötni Oroszországgal, hogy nem viseltetik semmilyen rosszakarattal a Lublini Bizottsággal szemben, de nincs szándékában e bizottságot Lengyelország kormányaként elismerni, sem hivatalos tárgyalásokba bocsátkozni vele. A francia foglyok ügyét gyakorlatilag el lehet intézni egy egyszerű megbízott révén, akit majd elküldünk Lublinba anélkül, hogy missziójáról diplomáciai jelleggel ruháznánk fel. Majd hozzáfűztem: – Franciaországnak és Oroszországnak egy független, egységes és valóságos Lengyelország a közös érdeke, nem pedig egy csinált Lengyelország, amelyben Franciaország a maga részéről nem bízna. Véleményünk szerint a jövendő lengyel kormány kérdését csakis maguk a lengyelek rendezhetik, országuk felszabadulása után és a négy szövetségessel egyetértésben. – Sztálin semmilyen újabb megjegyzést nem tett erre. Csak annyit mondott udvariasan: örvend, hogy másnap ismét találkozhat velünk; ugyanis vacsorát készült adni a tiszteletünkre.

December 9-én egész nap nyomasztó volt a légkör. Molotov megerősítette Bidault előtt azt a feltételt, amelyhez Sztálin az egyezmény aláírását kötötte. Sőt már át is akarta nyújtani neki a szerződéstervezet szövegét, amely a francia kormány és Lublin között jönne létre, és ebben Párizs hivatalosan elismerné a lengyel Felszabadítási Bizottságot. Az oroszok odáig mentek jószolgálati buzgalmukban, hogy még azt a nyilatkozatot is megfogalmazták, amely a hírt a világ tudtára adná. A francia külügyminiszter természetesen közölte a szovjet népbiztossal, hogy ez az indítvány elfogadhatatlan. Ami

engem illet, én partnereink magatartását nem csupán annak a kívánságuknak tulajdonítottam, hogy szeretnék, ha Franciaország csatlakozna lengyel politikájukhoz, hanem annak a véleménynek is, amelyet a mi szándékainkkal kapcsolatban alakítottak ki maguknak. Magatartásukból ítélve nyilván úgy képzelték, hogy bármit mondtam nekik, szándékunkban áll végül is aláírni a paktumot, mert különben de Gaulle tábornok kellemetlen helyzetbe kerülhet Párizsban. Gondolatmenetük azonban téves volt, s én elhatároztam, hogy ezt be is bizonyítom nekik.

Közben a Lublini Bizottság vezető tagjait, akik pár nappal azelőtt érkeztek meg Galíciából, a francia nagykövetségen megsokszorozták sürgető lépéseiket, kérve, hogy „tájékozódás címén" fogadja őket de Gaulle tábornok. Két hónappal azelőtt Churchill és Eden fogadta őket, amikor Moszkvában járt. Ugyanakkor találkoztak Mikolajczykkal, a londoni lengyel kormány fejével és több miniszterével is, akik az angolok és a szovjetek közös felkérésére utaztak az orosz fővárosba. Nem volt rá okom, hogy látogatásukat elutasítsam. Így aztán meghívást kaptak a követségre, és 9-én délután bevezették őket hozzám.

Többek között ott volt Bierut*, az elnökük, a „külügyekkel" megbízott Osuska-Morawski és Rola-Zymiersky tábornok, a „nemzetvédelem" felelőse. A beszélgetés során csoportjuk középszerű benyomást tett rám. Kifejezésre juttattam, hogy Franciaország mélységes rokonszenvvel viseltetik sokat szenvedett hazájuk iránt, amelynek fiai Európa-szerte részt vettek a Németország elleni háborúban; a francia kormány függetlennek, Franciaország és a szövetségesek barátjának akarja látni az újjászülető Lengyelországot; egyáltalán nem szándékozunk beavatkozni a lengyelek belső ügyeibe, s azt kívánjuk nekik, egyezzenek meg az államhatalom helyreállításának kérdésében. Ők mindenre elfogultan válaszoltak, ingerülttè tette őket a szóváltás és a becsvágy.

Bierut nem szólt semmit a háborúról. Az agrárreformról beszélt, kifejtette, mit vár tőle politikai szempontból, és csak úgy öntötte a keserű szemrehányásokat a londoni „emigráns" kormányra. Osuska-Morawski azt bizonygatta, hogy Lengyelország, amely minden időben Franciaország barátja volt, most inkább az, mint valaha. Éppen ezért ugyanazokat a kifejezéseket használva, mint Sztálin meg Molotov, kérte: kössön egyezményt a lengyel bizottság és a francia kormány, állapodjunk meg kölcsönös diplomáciai képviseletek felállításában, továbbá jelentessünk meg erről közös nyilatkozatot. Rola-Zymiersky tábornok azt állította, hogy a Felszabadítási Bizottság tíz jól felszerelt hadosztállyal rendelkezik, és kinyilvánította a szovjet hadvezetőségbe vetett legteljesebb bizalmát. Többszöri érdeklődésem ellenére egyetlen arra vonatkozó utalást se hallottam tőle, hogy a lengyel hadsereg mi-

* Bierut, Bolesław (1892–1956) – a lengyel kommunista mozgalom kiemelkedő szervezője és vezetője. Alakulásától (1918) tagja a Lengyel Kommunista Pártnak. A német megszállás idején az ellenállási mozgalom és az illegalitásban megalakult Lengyel Munkáspárt egyik vezetője. 1944-től a Krajowa Rada Narodowa (Országos Nemzeti Tanács) vezető szervének az elnöke. 1947–52-ig a Lengyel Népköztársaság államelnöke. 1952–53-ban miniszterelnök. 1948 decemberében a megalakult Lengyel Egyesült Munkáspárt KB elnöke, 1954-től első titkára.

lyen fegyvertényeket hajtott végre Lengyelországban 1939-ben, Franciaországban 1940-ben, Olaszországban, Franciaországban, a Németalföldön 1944-ben, vagy a nemzeti ellenállás vezette harcokban.

Közöltem Bierut, Morawski és Zymiersky urakkal, hogy a francia kormány Christian Fouchet őrnagy személyében delegátust küld hozzájuk, az általuk ellenőrzött területre, a franciákat, elsősorban a francia hadifoglyokat érintő gyakorlati kérdések rendezése végett. Nincs kifogásunk az ellen, hogy szervezetük egyik tagja Párizsban hasonló ügyekkel foglalkozzék, ha vannak ilyenek. De mint a szövetségesek többsége, továbbra is a Londonban tartózkodó lengyel kormánnyal maradunk hivatalos kapcsolatban, és nem szándékozunk a Felszabadítási Bizottsággal sem szerződést kötni, sem közös jegyzőkönyvet aláírni, sem diplomáciai képviseleteket cserélni. Meg kell itt jegyeznem, hogy az általam elmondottak hallatára Osuska-Morawski bizonyos méltósággal kijelentette: ilyen körülmények között jobb lenne elhalasztani Fouchet őrnagy lublini kiküldetését. „Ahogy tetszik!" – feleltem. A látogatók távoztak.

Időközben kérésemre felkeresett Averell Harriman, az Egyesült Államok nagykövete és John Balfour, Nagy-Britannia ügyvivője. Tájékoztatni kívántam őket ugyanis arról, ami köztünk és a szovjetek között történt, valamint arról, hogy nem vagyunk hajlandók elismeri a Lublini Bizottságot. Elégedettnek látszottak. De azért Harriman megjegyezte: „Mi, amerikaiak, úgy határoztunk, hogy Moszkvával szemben megjátsszuk a bizalmat." Hallva ezeket a szavakat, és másrészt emlékezetembe idézve, amit Sztálin sejtetni engedett az amerikai és az angol magatartás megváltozásáról a lengyel kérdésben, felkértem a két diplomatát, adják tudtára Rooseveltnek, illetve Churchill-nek: amennyiben egy napon módosítják álláspontjukat, elvárom tőlük, hogy arról ugyanolyan gyorsasággal értesítsenek engem, amilyennel én most tájékoztattam őket.

Ezen a diplomáciai vívásnak szentelt napon volt egy megható óra, az amikor fogadtam a Normandia-Nyeman repülő ezred tisztelgését. Először úgy állapodtunk meg az oroszokkal, hogy az ezredet hadműveleti területén, Insterburg vidékén fogom megszemlélni. De amint az a Baku–Moszkva utazás esetében is történt, szövetségeseink felkértek, mondjak le a légi útról, mert rossz az időjárás. Autón vagy vonaton viszont három napot és három éjszakát vett volna igénybe az utazás oda-vissza. Amikor ezt jelentették Sztálinnak, különvonaton Moszkvába szállíttatta az egész ezredet. Így aztán üdvözölhettem ezt a nagyszerű egységet – az egyetlen nyugati köteléket, amely az orosz fronton harcolt –, és személyesen is megismerhettem mindazokat, akik ott oly derekas bátorsággal szolgálták Franciaországot. Sokukat kitüntetéssel ékítettem, rajtuk kívül orosz tábornokokat és tiszteket is, akik erre az alkalomra a frontról Moszkvába jöttek.

Amikor indulnunk kellett a Sztálin adta díszvacsorára, a tárgyalások meg mindig holtponton voltak. Az oroszok az utolsó percig makacsul arra törekedtek, hogy legalább egy, a francia kormány és a Lublini Bizottság közti hivatalos kapcsolatok felvételére vonatkozó kommünikét csikarjanak ki tőlünk, s hogy ez a közlemény a francia–orosz szerződés megkötésének be-

jelentésével egyidejűleg kerüljön nyilvánosságra. Ebbe mi nem mentünk bele. Nem azért nem akartam, hogy Franciaország felelősséget vállaljon a lengyel nemzet alárendelésére irányuló vállalkozásban, mintha abban az illúzióban ringattam volna magam, hogy elutasító válaszunk gyakorlati hatékonyságot eredményezhetett volna. Hiszen nyilvánvalóan nem voltak meg az eszközeink, amelyekkel megakadályozhattuk volna a szovjeteket tervük végrehajtásában. Másrészt sejtettem, hogy Amerika és Nagy-Britannia szabad kezet ad nekik. Mégis, bármily keveset nyomott is a latban Franciaország magatartása pillanatnyilag, később fontos lehet majd, hogy most milyen álláspontra helyezkedett. Kifürkészhetetlen a jövő. Egyszer minden megtörténhet, még az is, hogy ami ma csupán a tisztesség gesztusának látszik, egyszer még jó politikai befektetésnek bizonyul.

Negyven orosz – népbiztosok, diplomaták, tábornokok, magas beosztású funkcionáriusok, majdnem valamennyien fényes egyenruhában – gyűlt össze a Kremlnek abban a szalonjában, ahová a franciákat bevezették. Ott volt az amerikai nagykövet, és a brit ügyvivő is. Monumentális lépcsőn mentünk fel, a falakat ugyanazok a festmények díszítették, mint a cár idejében. Némelyik ijesztő témát ábrázolt: az ádáz irtiszi csatát, Rettentő Ivánt, amint megfojtja a fiát stb. Sztálin marsall kezet rázott vendégeivel, majd betessékelte őket az ebédlőbe. Az asztal fényűző módon volt megterítve, csillogott-ragyogott minden. Elképesztően dús választékú lakomát szolgáltak fel.

Sztálin meg én egymás mellett ültünk, s fesztelenül, ide-oda csapongva csevegtünk. Podzerov és Laloy szóról szóra tolmácsolta minden mondatunkat. A folyamatban levő hadműveletekről, a funkciónkkal járó nagy elfoglaltságunkról beszélgettünk, meg arról, melyikünk hogyan vélekedik az ellenség vagy a szövetségesek jeles személyeiről. A paktumról egyetlen szó sem esett. Mindössze annyit kérdezett tőlem közömbös hangon a marsall, hogy milyen benyomást tettek rám a Lublini Bizottság emberei. Azt válaszoltam, hogy használható csoportnak látszanak, de minden bizonnyal nem őket tartom a független Lengyelországnak. Sztálin közvetlenül és egyszerűen beszélt. Úgy tett, mintha parlagi, kezdetleges műveltségű ember volna, aki nyers józansággal ítéli meg a legnagyobb problémákat. Bőven evett mindenből, és jócskán itta a krimi bort, amelyből több palackkal is hoztak neki. De a kedélyes látszat alatt fel lehetett ismerni a könyörtelen harcot vívó bajnokot. Egyébként az asztal körül ülő oroszok szüntelenül őt lesték. Részükről nyilvánvaló engedelmesség és félelem, az ő részéről pedig éberen őrködő tekintély – ilyen volt, amennyire megítélhettem, ennek a politikai és katonai vezérkarnak és ennek az emberileg teljesen magányos vezérnek az egymáshoz való viszonya.

Hanem hirtelen megváltozott a kép. Eljött a pohárköszöntők ideje. Sztálin rendkívüli jelenetbe kezdett.

Először meleg szavakkal méltatta Franciaországot, és szívélyes szavakat intézett személy szerint hozzám. Én ugyanilyen hangon nyilatkoztam róla, és Oroszországról. Majd üdvözölte az Egyesült Államokat és Roosevelt elnököt, azután Angliát és Churchillt, s ünnepélyes komolysággal hallgatta Harriman és Balfour válaszait. Megtisztelte tósztjaival Bidault-t, Juint, min-

den jelenlevő franciát, a francia hadsereget, a Normandia-Nyeman ezredet. E formaságok lebonyolítása után került sor a nagy, parádés jelenetre.

Harmincszor állt fel, hogy a jelenlevő oroszok egészségére ürítse poharát. Egymás után köszöntötte fel őket. Molotov, Berija, Bulganyin, Vorosilov, Mikojan, Kaganovics stb. népbiztosok voltak az elsők, akiket a gazda aposztrofált. Aztán sorra kerültek a tábornokok meg a funkcionáriusok. Mindegyiknél dagályosan méltatta az illető érdemeit és felelősségteljes munkáját. De mindig elragadtatott lelkesedéssel dicsőítette Oroszország erejét és hatalmát. Például így kiáltott oda a tüzérség felügyelőjének: „Voronov! Egészségedre! A te hivatásod, hogy a csatamezőkön kibontakoztassad a mi ágyúink erejét. Ennek az erőnek köszönhető, hogy az ellenséget széltében-hosszában szétzúzzuk. Rajta! Bátran előre az ágyúiddal!" A haditengerészet vezérkari főnökéhez fordulva: „Kuznyecov tengernagy! Még nem ismeri eléggé a világ a mi flottánkat. Türelem! Egyszer majd a tengerek urai leszünk!" Jakovlev repülőmérnökhöz, a Jak típusú kitűnő vadászgép tervezőjéhez: „Köszöntelek! A te repülőgépeid pásztázzák az eget. De még több és még jobb gépekre van szükségünk. A te feladatod, hogy megcsináld őket!" Néha fenyegetéssel elegyítette a méltatást. Novikovra, a légierő vezérkari főnökére ráförmedt: „Te használod fel a repülőgépeinket. Ha rosszul használod fel őket, tudnod kell, mi vár rád." Ujjával az egyik jelenlevőre mutatva: „Íme! Ő a hátország vezetője. Neki az a dolga, hogy anyagot és embert szállítson a frontra. Iparkodjék úgy végezni a dolgát, ahogy kell! Különben felakasztják." Minden köszöntő végén elkiáltotta magát: „Ide hozzám!", mire a megnevezett személy helyét elhagyva odasietett, hogy poharát a marsall poharához koccintsa, amit a többi orosz mereven és némán figyelt.

Ennek a jelenetnek nem lehetett más célja, mint lenyűgözni a franciákat, fitotgatni a szovjet erőt és annak a hatalmát, aki ezzel az erővel rendelkezik. Rám azonban olyan hatást tett, hogy ezek után még kevésbé voltam hajlandó segédkezet nyújtani neki Lengyelország ügyében, mint valaha. A vacsora után a szalonban is tartózkodóan szemléltem Sztálint és a mellettem ülő diplomaták konok kórusát: Molotov, Dekanozov és Bogomolov az egyik oldalon; Bidault, Garreau és Dejean a másikon. Az oroszok fáradhatatlanul újrakezdték, hogy vegyük fontolóra a Lublini Bizottság elismerését. Én azonban, minthogy a kérdést már eldöntöttem, s döntésemet tudattam velük, haszontalan szófecsérelésnek tartottam ezt az új disputát. Sőt, ismerve a diplomácia szakembereinek minden alkalmat megragadó alkudozási hajlamát, amely olykor veszélyezteti a politikai célokat, s tartva e hosszúra nyújtott bankett ragadós melegségétől, féltem, hogy csapatunk esetleg egynémely kellemetlen engedményre hagyja magát rávenni. Az eredményen persze ez mit sem változtatott volna, miután a döntést már meghoztam. De azért sajnálatos lett volna, ha a francia küldöttség a kohézió hiányának látszatát keltette volna.

Ezért tüntető módon úgy viselkedtem, mint akit nem érdekel a kupaktanács disputája. Ezt látva Sztálin még rálicitált: „Ó, ezek a diplomaták! – kiáltott fel. – Milyen fecsegők! Csak egyetlen módon lehetne elhallgattatni őket: géppuskával halomra lődözni valamennyit." Majd otthagyva az alku-

dozókat, a többiektől kísérve átvezetett egy közeli terembe, hogy megnézzünk egy 1938-ban forgatott szovjet propagandafilmet. Konformista és meglehetősen naiv film volt. Bemutatta a németeket, amint orvul megtámadják Oroszországot. De aztán az orosz nép lendülete, hadseregének bátorsága, tábornokainak vitézsége hamarosan visszavonulásra kényszeríti őket. A támadókból üldözöttek lesznek. Erre egész Németországban kitör a forradalom. Diadalmaskodik Berlinben, ahol a fasizmus romjain a szovjetek segítségével a béke és jólét korszaka kezdődik. Sztálin nevetett, tapsolt: – Attól tartok – jegyezte meg –, hogy a történet vége nem tetszik de Gaulle úrnak. – Kissé ingerülten vágtam vissza: – Az Önök győzelme mindenesetre tetszik. Annál is inkább, mert az igazi háború elején Önök és a németek között nem úgy történtek a dolgok, mint ebben a filmben.

Időközben magamhoz kérettem Georges Bidault-t, hogy megkérdezzem tőle, hajlandók-e a szovjetek aláírni a paktumot vagy sem. A külügyminiszter azt válaszolta, hogy továbbra is minden attól függ, belemegyünk e a francia kormány és a lengyel bizottság által kiadandó közös nyilatkozatba, amely a francia–orosz szerződés bejelentését tartalmazó kommünikével egyidejűleg kerülne nyilvánosságra. „Ha így áll a dolog – jelentettem ki Bidaultnak –, akkor fölösleges, és nem is illik a végtelenségig elnyújtani a tárgyalást. Majd én véget vetek az egésznek." Éjfélkor, miután a filmvetítés befejeződött, és a teremben újra világosság lett, felálltam, és így szóltam Sztálinhoz: – Búcsúzom Öntől. Nemsokára indul a vonatom. Nem is tudom kellőképpen megköszönni azt a módot, ahogyan személy szerint Ön és a szovjet kormány az Önök vitéz országában fogadtak engem. Kölcsönösen tájékoztattuk egymást álláspontjainkról. Megállapítottuk, hogy a lényegben egyetértünk, vagyis abban, hogy Franciaország és Oroszország együtt folytatja a háborút a teljes győzelemig. A viszontlátásra, marsall úr! – Sztálin, úgy rémlett, először nem értette: – Maradjon még – dörmögte. – Még egy filmet vetítenek. – De amikor kezemet nyújtottam, megszorította, és nem tartóztatott. Az ajtó felé menet búcsút intettem a társaságnak, amely döbbenetében szinte kővé dermedt.

Molotov utánam sietett. Halálsápadtan kísért le a kocsimhoz. Neki is köszönetet mondtam a vendéglátásért. Motyogott néhány szót, nem tudta leplezni zavarát. Kétségkívül mélységesen lesújtotta a szovjet népbiztost, hogy semmivé foszlik egy terv, amelynek megvalósításáért oly kitartóan fáradozott. A frontváltoztatáshoz már kevés az idő, a franciák elutaznak. Meg aztán a dolgok jelenlegi állása folytán nagyon is lehet tartani attól, hogy de Gaulle paktumkötés nélkül tér vissza Franciaországba. Milyen következménye lesz ennek? Nem őt, Molotovot fogja-e majd Sztálin felelőssé tenni a kudarcért? Én pedig szép nyugodtan visszatértem a francia követségre, elszántan bízva, hogy felülkerekedünk. Látva, hogy Bidault nem jött utánam, üzentem neki, hogy kövesse példámat. Garreau-t és Dejeant ott hagytuk, hogy tartsák a kapcsolatokat, amelyek esetleg hasznosak lehetnek, de nem köteleznek minket semmire.

Lényegében véve biztos voltam a dolgomban. S valóban, úgy éjjel két óra körül megjött Maurice Dejean, hogy új tényállásról számoljon be. Miután

Sztálin hosszasan tanácskozott Molotovval, az oroszok kijelentették: a Párizs és Lublin közti viszonyt illetően hajlandók belemenni egy lényegesen enyhébb megfogalmazású nyilatkozatba. Erre Garreau és Dejean úgy hitték, hogy módjukban áll ilyen szöveget indítványozni: „A francia kormány és a Lengyel Felszabadítási Bizottság közt létrejött megegyezés értelmében Christian Fouchet úr Lublinba, X. Y. úr Párizsba utazott." Molotov kijelentette, hogy „amennyiben de Gaulle tábornok elfogadja a lengyel ügyben ezt a megoldási formulát, azonnal aláírhatjuk a francia–orosz paktumot."

Én természetesen hallani sem akartam róla, hogy a Lublini Bizottsággal való „megegyezés" kitétel bármiféle szövegben szerepeljen. Kijelentettem, hogy néhány nap múlva csak olyan hír jelenhet meg, amely Franciaország politikájának és az igazságnak megfelelően egyszerűen a következő tényt közli: „Fouchet parancsnok megérkezett Lublinba." Dejean elment, hogy közölje ezt Molotovval, aki ismét tanácskozott Sztálinnal; Molotov kijelentette, hogy beéri ennyivel. Egy utolsó kikötése azonban mégis volt, s ez arra az időpontra vonatkozott, amikor a nyilvános közlemény bejelenti majd, hogy Fouchet megérkezett Lublinba. A szovjet népbiztos nyomatékosan kérte, hogy a közlemény a francia–orosz szerződés megkötéséről szóló kommünikével egyidejűleg jelenjen meg, azaz huszonnégy órán belül. Én azonban éppenséggel nem akartam a két időpont egybeesését, és visszaküldtem Dejeant, hogy ezt határozottan mondja meg. December 10-ét írtunk. Ez lesz a szerződés dátuma. Ami Fouchet galíciai tartózkodását illeti, arról legkorábban 28-án lehet nyilvános közleményt kibocsátani. Végül ebben maradtunk.

Bidault közben szintén visszament a Kremlbe, hogy partnereinkkel megszerkessze a paktum végleges szövegét. A fogalmazványt bemutatták nekem, és én teljes egészében jóváhagytam. A szerződésben a két fél kötelezte magát, hogy a teljes győzelemig folytatja a háborút, egyikük sem köt különbékét Németországgal, s később közösen megtesznek minden szükséges intézkedést egy esetleges új német veszély elhárítására. A két ország tagja lesz az Egyesült Nemzetek Szervezetének. A szerződés húsz évig érvényes.

Jelentették nekem, hogy a végső tárgyalások a Kremlnek egyik olyan helyiségében zajlottak le, amely szomszédos volt azokkal, ahol továbbra is kibe jártak az estélyre meghívott vendégek. E nehéz órák alatt Sztálin állandóan tájékoztatta magát a tárgyalások állásáról, s orosz részről mindig ő mondta ki a döntő szót. Közben azonban a szalonokban járt-kelt, beszélgetett, koccintgatott. Különösen Pouyade ezredest, a Normandia ezred parancsnokát tüntette ki figyelmével. Végül jelentették nekem, hogy minden kész a szerződés aláírására, amely Molotov hivatalában fog megtörténni. Hajnali négy órakor mentem oda.

A szertartás bizonyos ünnepélyességgel zajlott le. Orosz fotóriporterek buzgólkodtak, némán és tolakodás nélkül. A két külügyminiszter, a két küldöttség tagjaitól körülvéve, aláírta a francia és orosz nyelven megfogalmazott példányokat. Sztálin meg én mögöttük álltunk. „Ez már ratifikált szerződésnek tekinthető – mondtam neki. – Remélem, e tekintetben nincsenek aggályai." Utána kezet ráztunk egymással. „Ezt meg kell ünnepelni!" – jelentette ki a marsall. Röpke pillanatok alatt asztalokat terítettek meg, s leültünk a hajnali lakomához.

Sztálin olyan játékosnak mutatkozott, aki elegánsan tud veszíteni. Nyájas bókkal fordult hozzám: – Derekasan kitartott. Jól van! Szeretek olyan valakivel tárgyalni, aki tudja, mit akar, még akkor is, ha nem osztja nézeteimet. – Ellentétben a néhány órával előbb eljátszott tüzes jelenettel, amikor pohárköszöntőkkel fordult munkatársaihoz, most higgadt közönnyel beszélt mindenről, mint aki a fenséges derű magas csúcsáról szemléli a többieket, a háborút, a történelmet és saját magát is. – Végeredményben csak a halál nyer – mondotta. Hitlerről sajnálkozó hangon jegyezte meg: – Szegény ember, ő már nem ússza meg. – Nem látogatna meg minket Párizsban? – invitáltam, mire így válaszolt: – Hogyan tehetném? Öreg vagyok. Nemsokára meghalok.

Franciaország boldogulására emelte poharát; Franciaországnak – úgy mond – most elszánt, hajthatatlan vezetői vannak, s ő azt kívánja, hogy ez az ország nagy és erős legyen, mivel Oroszországnak szüksége van egy nagy és erős szövetségesre. Végül Lengyelországot éltette, jóllehet egyetlen lengyel se volt jelen; úgy beszélt, mintha engem akarna szándékainak tanújává tenni. „A cárok – mondotta – rossz politikát folytattak, amikor uralkodni akartak a többi szláv népen. Nekünk azonban új politikánk van. A szlávok mindenütt legyenek függetlenek és szabadok! Így lesznek majd a barátaink. Éljen az erős, független, demokratikus Lengyelország! Éljen Franciaország, Lengyelország és Oroszország barátsága!" Rám nézett: – Mit gondol erről de Gaulle úr? – Sztálint hallgatva felmértem azt a szándékot, amely a szovjet világban a szavak mögött rejtőzik. Így feleltem: – Egyetértek azzal, amit Sztálin úr Lengyelországról mondott – és hangsúllyal megismételtem: – Igen, azzal, amit mondott.

A búcsúzás a marsall jóvoltából valóságos ömlengéssé vált. – Bízvást számíthat rám! – jelentette ki. – Ha Önnek, ha Franciaországnak szüksége lesz ránk, még az utolsó levesünket is megosztjuk Önökkel. – Aztán hirtelen felfigyelve a mellette álló Podzerovra, az orosz tolmácsra, aki minden megbeszélésen jelen volt, és mindent fordított, a marsall komorrá vált arccal, kemény hangon így szólt hozzá: „Túl sokat tudsz, te! Kedvem volna, hogy Szibériába küldjelek!" Én az enyéimmel elhagytam a helyiséget. A küszöbről visszapillantva láttam, hogy Sztálin ismét visszaült az asztalhoz, egyedül.

Még azon a reggelen elutaztunk Moszkvából. Mint jövet is, visszafelé szintén Teheránon át repültünk. Útközben azon tűnődtem, miként fogadja majd a francia közvélemény a Kremllel kötött paktumot, tekintettel a francia–orosz szövetség harmincéves viszontagságaira meg a kommunista propagandahadjáratokra, amelyek sokáig elmérgesítették a problémát. Kairói átutazásunk idején kaptam az első jelzést. Lescuyer nagykövet bemutatta nekem az ottani francia kolóniát, amely ezúttal osztatlan lelkesedéssel gyűlt egybe, pedig előző látogatásaim alkalmával, 1941-ben és 1942-ben, korántsem volt egységes véleményen. Ez is azt bizonyította, itt és mindenütt másutt, hogy minden hatás közül a siker a leghatásosabb.

Tuniszban a bej impozáns fogadást adott a tiszteletemre a Bardo palotában. E bölcs uralkodó társaságában, az előkelő tunéziai személyiségekkel

beszélgetve, ebben a történelmi emlékekkel teli rezidenciában láttam megnyilvánulni azokat az adottságokat, amelyek szükségesek egy állam működtetéséhez. Úgy tűnt, hogy ez az állam, amelyet a mi protektorátusunk készített elő, Franciaország segítségével hamarosan az önállóság szárnyaira kap. December 16-án már Párizsban voltunk.

A szerződés megkötését igen elégedetten fogadták. A közvélemény annak a jelét látta benne, hogy mi is beléptünk a nagy államok sorába. A politikai körök úgy értékelték, hogy ez a láncszem mégjobban összefűzi a szövetséges nemzeteket. Bizonyos hivatásos – vagy mániákus – megfigyelők azt suttogták, hogy a szerződést majd egy másik megállapodás követi, amelynek értelmében a francia kommunista párt mérsékli politikai és társadalmi harcát, és részt vesz az ország helyreállításában. Mindent egybevetve, ha különböző okokból is, mindenütt kedvezően ítélték meg a moszkvai egyezményt. A Tanácskozó Gyűlés szintén ünnepélyesen juttatta kifejezésre helyeslését. A vitát december 21-én Bidault nyitotta meg, expozéjában ismertette a paktumba foglalt tényleges kikötéseket. A vitát én zártam le, rámutatva, hogy „mi volt a most megkötött francia–orosz szövetség alapgondolata hajdan, nemrég, és mi lesz a jövőben".

Az általános örömhangulat azonban nem térítette el gondolataimat attól, amit a moszkvai tárgyalások során felismertem, s aminek következményeit előre láttam. Számolni kellett azzal, hogy Oroszország, Amerika és Anglia egymás között olyan alkut kötnek, amely jelentős mértékben csorbíthatja Franciaország jogait, a népek szabadságát, Európa egyensúlyát.

S valóban, január végén, anélkül, hogy a francia kormány bármiféle diplomáciai tájékoztatást kapott volna, az angolszász sajtóban megjelent a hír Roosevelt, Sztálin és Churchill küszöbönálló találkozásáról. A „Hármak" fogják eldönteni, mi történjék Németországban, ha majd a Reich „feltétel nélkül megadta magát". Kialakítják a közép-európai és a balkáni népekkel kapcsolatos magatartásuk irányvonalát. S végül: előkészítik az Egyesült Nemzetek Szervezetének alakuló közgyűlését.

Kétségkívül sértőnek találtam, hogy minket nem hívtak meg, de egyáltalán nem lepődtem meg ezen. Bármily haladást értünk el azon az úton, amely Franciaországot majd az őt megillető helyre vezeti, nagyon is jól tudtam, honnan indultunk el, semhogy azt higgyem: már beérkeztünk. Egyébiránt kizárásunk minden valószínűség szerint olyan demonstrációt von majd maga után, amely előnyünkre fog válni. A helyzet ugyanis eléggé megérett már ahhoz, hogy ne lehessen minket távol tartani attól, amit a jövőben tenni szándékoznak. Roosevelt, Sztálin és Churchill ugyan bármit dönthet Németország és Olaszország ügyében, ha elhatározásaikat valóra is akarják váltani, kénytelenek lesznek de Gaulle tábornok hozzájárulását kérni. Ami a Visztulát, a Dunát, a Balkánt illeti, ezeket Amerika és Anglia kétségkívül a szovjeteknek engedi át. Ám akkor a világ meg fogja állapítani, hogy Franciaország távolléte és Európa új szétszakítása között összefüggés van. Végül ezt a kivételes alkalmat láttam megfelelőnek annak kifejezésére, hogy Franciaországot nem lehet csak úgy félvállról kezelni.

A „Hármak" között valójában csak egy volt, aki határozottan ellenezte

jelenlétünket. A britek és az oroszok hivatalos tájékoztatóik révén sietve igyekeztek ezt megértetni velünk. Természetesen nem hittem el, hogy Sztálin marsall, aki ismerte Lengyelországgal kapcsolatos álláspontomat, és Churchill, aki partnereitől szabad kezet akart kapni a Közel-Keleten, olyan nagyon ragaszkodott volna de Gaulle meghívásához. De abban sem kételkedtem, hogy a meghívás ellen ténylegesen és határozottan egyedül Roosevelt elnök tiltakozott. Egyébiránt ő maga is úgy érezte, valamiféle magyarázattal tartozik. Ebből a célból „különmegbízotti" minőségben Párizsba küldte Harry Hopkinst, fő tanácsadóját és bensőséges barátját.

A megbízott néhány nappal a jaltai konferencia összeülése előtt érkezett meg. Január 27-én fogadtam. Hopkinsnak, aki Caffery nagykövet kíséretében jelent meg, az volt a feladata, hogy „lenyelesse a pirulát". Eszes és ügyes ember lévén, fent kezdte a dolgot, és arra kért, tekintsük át a francia–amerikai kapcsolatok alapvető problémáit. Ily módon valóban alkalom nyílt a dolgok érdemi tisztázására. Hopkins nagy nyíltsággal beszélt:

– Kellemetlen feszültség van Párizs és Washington között – mondotta –, a háború pedig már a végéhez közeledik. A világ jövője bizonyos mértékben az Egyesült Államok és Franciaország összehangolt fellépésétől is függ. Miként lehetne a két állam viszonyát kijuttatni abból a zsákutcából, amelybe került.

Megkérdeztem Hopkinstól: – Amerika szerint mi az oka a két ország rossz viszonyának? – Így válaszolt:

– Ez az ok mindenekelőtt abban a döbbenetes csalódásban keresendő, amelyet Franciaország okozott nekünk 1940-ben, amikor összeomlott, majd kapitulált. Mi mindig nagyra becsültük Franciaország értékét és energiáját, s e jó véleményünk akkor hirtelen megrendült. És vegye hozzá még azt, hogy a legfelső francia politikai vagy katonai vezetők, akiket egymás után megajándékoztunk a bizalmunkkal, mivel ama Franciaország szimbólumait véltük látni bennük, amelyben hittünk, enyhén szólva nem álltak a mi reményeink magaslatán. Ne keresse másutt annak a magatartásnak mély okát, amelyet azóta az Ön országa iránt tanúsítunk. Mivel megítélésünk szerint Franciaország már nem az, ami volt, nem bízhattuk rá az egyik „nagy" szerepét.

– Igaz – folytatta –, hogy megjelent Ön, de Gaulle tábornok; hogy francia ellenállási mozgalom alakult Ön körül; hogy francia haderők tértek vissza a harcba; hogy ma egész Franciaország éljenzi Önt és elismeri a kormányát. Mivel azonban eleinte semmi okunk sem volt hinni ebben a csodában, később pedig Ön élő bizonyítéka lett tévedésünknek, s végül mivel Ön személy szerint nem kímélt bennünket, egészen mostanáig nem kedveztünk Önnek. De elismeréssel adózunk annak, amit véghez vitt, és örülünk, hogy Franciaország ismét megjelent a porondon. De miként feledhetnénk el mindazt, amit Franciaország hibájából megértünk? Másrészt, ismerve a Franciaországot emésztő politikai állhatatlanságot, milyen okaink lehetnek annak feltételezésére, hogy de Gaulle tábornok képes lesz tartósan kormányozni? Nincs-e tehát jogunk körültekintő óvatosságot tanúsítani atekintetben.

hogy mit várhatunk tőle, amiért cserébe megoszthatjuk vele a holnapi béke terheit?

Harry Hopkinst hallgatva az volt a benyomásom, hogy azt ismétli el, amit Roosevelt elnök fél évvel korábban Washingtonban mondott nekem Franciaországról. De akkor még nem történt meg a felszabadulás. Jómagam és kormányom még Algériában tartózkodtunk. Az amerikaiaknak még lehetett néhány ürügyük arra, hogy kétesnek tartsák az anyaország hangulatát. Most azonban világossá vált minden. Tudták, hogy népünk részt akar venni a győzelem kivívásában. Lemérhették, mit ér újjászülető hadserege. Látták, hogy Párizsban rendezkedtem be, a nemzet lelkesedése közepette. De vajon mindez meggyőzte-e az Egyesült Államokat arról, hogy Franciaország újra fel tudja küzdeni magát a nagyhatalom rangjára? És akar-e ebben valóban segíteni? Francia szempontból nézve, ezektől a kérdésektől függött az amerikaiakkal való viszonyunk jelene és jövője.

Ezt kereken meg is mondtam az elnök különmegbízottjának.

– Ön pontosan kifejtette nekem, hogy az Önök jóvoltából miért változtak meg kapcsolataink. Most majd én ismertetem Önnel, hogy részünkről mi járult hozzá ugyanehhez az eredményhez. Tekintsünk most el azoktól a mellékes és másodlagos jellegű surlódásoktól, amelyek szövetségünk működésének rendellenes körülményeiből fakadtak. Szerintünk a lényeg a következő: a halálos veszedelmek során, amelyeken mi, franciák, a század eleje óta keresztülmentünk, az Egyesült Államok nem keltette bennünk azt a benyomást, mintha saját sorsát szinte összekötné Franciaország sorsával, mintha Franciaországot nagynak, erősnek akarná látni, mintha minden tőle telhetőt elkövetne annak érdekében, hogy az maradjon vagy ismét azzá váljon. Talán valóban nem érünk meg ennyi fáradozást. Ebben az esetben igazuk van. De talán talpra állunk. Akkor pedig nincs igazuk. Az Önök magatartása mindenképpen oda vezet, hogy elidegenedünk Önöktől.

Emlékeztettem arra, hogy az 1940-es katasztrófa a franciákat sújtó, minden mértéket meghaladó megpróbáltatások következménye volt. Az első világháború alatt az Egyesült Államok viszont csak akkor avatkozott be, amikor már három éve dúltak a harcok, amikor mi már túlságosan ki voltunk merülve ahhoz, hogy visszaverhessük a német támadást. Akkor is csupán azért lépett sorompóba, mert a német búvárnaszádok akadályozták a kereskedelmét, sőt előzőleg megalkuvásos békét próbált nyélbe ütni, amelyben Franciaország még Elzászt és Lotharingiát sem kapta volna vissza. A Reich legyőzése után pedig az amerikaiak megtagadták Franciaországtól a határozottan megígért szavatosságot, konok nyomást gyakoroltak rá, hogy mondjon le a birtokában tartott zálogokról és az őt jogosan megillető jóvátételekről, végül pedig Németországnak megadtak minden segítséget, amelyre szüksége volt ereje helyreállításához. „Ennek Hitler lett az eredménye" – mondtam.

Utaltam arra, hogy az Egyesült Államok tétlen maradt, amikor a Harmadik Birodalom hozzákezdett Európa leigázásához; hogy semlegesség mögé táncolta el magát, amikor Franciaország elszenvedte az 1940-es katasztrófát; hogy Franklin Roosevelt elutasította Paul Reynaud kérését, pedig a

segítség puszta ígérete, még ha titokban és későbbi határidőre vonatkozóan történt volna is, elegendő lett volna ahhoz, hogy kormányunkat a háború folytatására ösztönözze; hogy Washington hosszú ideig támogatást nyújtott azoknak a francia vezetőknek, akik aláírták a fegyverletételt, viszont barátságtalan szemrehányásokkal halmozta el azokat, akik folytatták a harcot.

– Igaz – fűztem hozzá –, Önök kénytelenek voltak belépni a háborúba, amikor Pearl Harbournál a japánok, a németek szövetségesei, elsüllyesztették az Önök hadihajóit. Az a szédületes erőfeszítés, amelyet Önök azóta kifejtenek, biztosítja a győzelmet. Legyenek meggyőződve arról, hogy Franciaország nagyra értékeli erőfeszítésüket. Nem felejti el soha, hogy Önök nélkül nem szabadulhatott volna fel. A felemelkedés útjára lépve azonban nem kerülheti el figyelmét az a körülmény, hogy Amerika csupán statiszta szerepet szán neki. Ezt bizonyítja, hogy Washington csak korlátozott mértékben szállít fegyverzetet a francia hadseregnek. S ezt bizonyítják az Ön szavai is.

– Ön éles, de pontos megfogalmazásban világította meg a múltat – jegyezte meg Harry Hopkins. – Most viszont a jövő előtt áll Amerika és Franciaország. Ismét csak azt kérdezhetem, miként lehetne elérni, hogy ezentúl az egyetértés és a teljes kölcsönös bizalom jegyében cselekedjenek?

– Ha az Egyesült Államokat valóban ilyen szándék vezérli – válaszoltam –, akkor nem tudom megérteni, miért Franciaország távoltartásával kívánja rendezni Európa sorsát. Annál kevésbé tudom megérteni, mert miután a „Hármak" küszöbönálló tárgyalásaival kapcsolatban az Egyesült Államok tüntetőleg nem vett tudomást Franciaországról, mégiscsak Párizshoz kell majd fordulnia, hogy a meghozott döntésekhez a hozzájárulását kérje.

Hopkins és Caffery ezt elismerte. Kijelentették: kormányuk mostantól fogva roppant fontosnak tartja, hogy Franciaország részt vegyen a londoni Európa Bizottságban, éppoly egyenrangú félként, mint Amerika, Oroszország és Nagy-Britannia. Még azt is hozzátették, hogy az Egyesült Államok két másik nagy szövetségesüknél jobban hajlik a rajnai kérdés általunk kívánt rendezésére. Az utóbbi kijelentésre megjegyeztem, hogy a rajnai kérdést nem Amerika fogja rendezni, éppoly kevéssé, mint Oroszország vagy Nagy-Britannia. A megoldást, ha van ilyen, egy napon csak Franciaország vagy Németország találhatja meg. Mindketten sokáig keresték, egymás ellen. Holnap talán közösen fognak rálelni.

Hogy befejezzem a tárgyalást, ezt mondtam a két követnek:

– Önök az Egyesült Államok elnökének megbízásából azért jöttek, hogy tisztázzák velem a viszonyunkkal kapcsolatos kérdések lényegét. Úgy hiszem, ezt megtettük. A franciák úgy érzik, hogy Önök Franciaország nagyságát nem tekintik többé szükségesnek a világ és a maguk számára. Innen az a hideg fuvallat, amelyet Önök éreznek nálunk, még ebben a dolgozószobában is. Ha azt kívánják, hogy Amerika és Franciaország kapcsolatai más alapokra helyeződjenek, akkor az Önök dolga megtenni, amit kell. Várom, mire határozzák el magukat. Addig is üdvözletemet küldöm Roosevelt elnöknek annak az értekezletnek az előestéjén, amelynek alkalmából Európába utazik.

Miközben a „Hármak" összejöttek Jaltában, kötelességemnek éreztem, hogy nyilvánosan Franciaországra irányítsam figyelmüket, bármennyire is megfeledkeztek róla. Február 5-én tartott rádióbeszédemben az alábbi figyelmeztetést fogalmaztam meg: „Ami az eljövendő békerendezést illeti, tudomására hoztuk szövetségeseinknek, hogy Franciaország természetesen nem tekint magára nézve kötelezőnek semmi olyasmit, aminek megvitatásába és egyenjogú elfogadtatásába nem vonták be... Pontosan meghatározva: a francia haderő jelenléte a Rajna egyik végétől a másikig; a folyam bal parti területeinek és a Ruhr-medencének különválasztása attól, ami majd a német állam lesz; a lengyel, a csehszlovák, az osztrák és a balkáni nemzetek függetlensége – e feltételek azok, amelyeket Franciaország lényegeseknek ítél.. E feltételek egynémelyikének megvalósítási lehetőségeit illetően nem nyugtalankodunk, mivel százmillióan vagyunk, szorosan tömörülve a francia zászló alatt, közvetlen közelségében annak, ami a legközvetlenebbül érdekel bennünket."

A „Hármak", mielőtt elváltak, február 12-én közleményt hoztak nyilvánosságra azokról az elvekről, amelyekben megállapodtak. Kinyilatkoztatták, hogy a háborút a Reich feltétel nélküli megadásáig kell folytatni; hogy a három hatalom mindegyike megszállja a Reich egy-egy területét, hogy Németország közigazgatását és ellenőrzését a főparancsnokokból alakítandó olyan katonai bizottság fogja gyakorolni, amelynek Berlin lesz a székhelye. A kommüniké szövegében azonban volt egy passzus, amely szerint Franciaországot felszólítják, hogy csatlakozzék Amerikához, Angliához és Oroszországhoz, szálljon meg ő is egy övezetet a német területen, és legyen a Németországot kormányzó szerv negyedik tagja. Másrészt a „Hármak" megerősítették ama elhatározásukat, hogy minden német haderőt feloszlatnak, örökre megszüntetik a német vezérkart, megbüntetik a háborús bűnösöket, és végül, amennyire csak lehet, megfizettetik Németországgal az általa okozott károkat.

A világ békéjének és biztonságának fenntartása érdekében szükség van egy „általános nemzetközi szervezet" megalakítására. E célból az Atlanti Chartát aláírt valamennyi állam képviselőit április 25-re tanácskozásra hívják össze San Franciscóba; a konferencia azokat az alapelveket fogja a „szervezet" számára elfogadni, amelyeket a Dumbarton Oaks-i értekezlet meghatározott. Jóllehet az utóbbin Franciaország nem vett részt, a három „nagy" szükségesnek tartja a vele való haladéktalan konzultálást a végleges intézkedések rögzítése érdekében, ami nyilvánvalóan azt jelentette, hogy Franciaország velük együtt tagja lesz a Biztonsági Tanácsnak.

A közleményben volt egy nyilatkozat a „felszabadított Európáról". Valójában Magyarországról, Romániáról és Bulgáriáról volt szó, amelyek Németországgal együtt harcoltak, s amelyeket most Oroszország szállt meg. Velük kapcsolatban a nyilatkozat hangoztatta e népek önrendelkezési jogát, a demokrácia visszaállítását, a szabad választásokat, amelyeknek eredményeként a kormányok majd megalakulnak. Az idevonatkozó gyakorlati intézkedésekről azonban nem esett szó. A három nagyhatalom annak a reményének

adott kifejezést, hogy „a Francia Köztársaság társul hozzájuk a javasolt eljárás megvalósítására".

Végezetül azt közölték a „Hármak", hogy „egyetértésre jutottak" a lengyel kérdésben. Úgy határoztak, hogy Lengyelország keleti határa a Curzon-vonal lesz, északon és nyugaton pedig „lényeges területnövelésben" állapodtak meg. Ami a politikai rendszert illeti, a közlemény egyetlen szóval sem utalt a választások kiírására. Egy „nemzeti egységkormányt" kell – úgymond – alakítani az országban már működő ideiglenes kormányból (vagyis az úgynevezett Lublini Lengyel Felszabadítási Bizottságból). Igaz, megemlítették, hogy ennek ki kell bővülnie, „magába olvasztva a Lengyelországban és a külföldön tartózkodó demokratikus vezetőket". Mivel azonban a londoni emigráns kormányról nem történt említés, mivel a közhatalom fő testületének összetételét illetően a szöveg az általánosság homályába burkolózott, s mivel a nyugatiak részéről való ellenőrzésnek még a gondolata sem merült fel – nem lehetett semmi kétség afelől, hogy miféle kormányt kap Lengyelország. Azt is előre lehetett látni, milyen hatalom lesz Jugoszláviában. Bár a „Hármak" közleménye e tekintetben hivatkozott egy későbbi „nemzetgyűlés" által megszavazandó ratifikálásra, valójában minden feltétel nélkül elismerték Tito diktatúráját. Ilyenformán tehát Sztálinnak minden Varsóval és Belgráddal kapcsolatos kívánságát teljesítették. Ehhez ez egyedül ehhez nem kérték – okkal! – Franciaország hozzájárulását.

Ugyanazon a napon, amelyen az amerikai, brit és orosz kormányfők közzétették kommünikéjüket, Jefferson Caffery a megbízásukból két „értesítést" továbbított nekem. Az egyik Franciaországhoz intézett határozott felhívás volt, hogy a Németországra vonatkozó döntésekben csatlakozzék a három szövetségeshez. A másik, a „körülményeknek" tudva be azt a tényt, hogy Franciaországnak nem állt módjában megvitatni „a felszabadított Európára vonatkozó nyilatkozatot", kifejezte a szövetségesek abbeli reményét, hogy a francia kormány mégis hajlandó lesz velük együtt vállalni e deklarációból fakadó esetleges kötelezettségeket. Caffery ugyanakkor még egy memorandumot nyújtott át, amelyet az Egyesült Államok elnöke intézett hozzám a „Hármak" nevében. Az elnök azt kérte Franciaországtól, hogy Amerikával, Nagy-Britanniával, Oroszországgal és Kínával egyetemben legyen „meghívó hatalom" az Egyesült Nemzetek legközelebbi értekezletén, és vegyen részt Washington, London, Moszkva és Csungcsing tanácskozásain, amelyeken majd végleg kidolgozzák a Dumbarton Oaksban elfogadott alapelveket.

Mindent egybevetve, ha továbbra is elfogadhatatlan maradt számunkra, hogy három szövetségesünk nélkülünk tartotta meg a krími konferenciát, másfelől semmiképpen sem voltak ridegek és barátságtalanok azok a lépések, amelyeket jelenleg irányunkban tettek. Persze több végkövetkeztetésük nem érintett kellemesen, és az indítványokat, amelyekkel meg akartak nyerni bennünket, gondosan tanulmányozni kellett, mielőtt elfogadjuk őket. Mindamellett bizonyos lényeges pontokban közléseik fontos elégtételt jelentettek a számunkra. Így ítéltem meg a helyzetet, amikor február 12-én tudomásul vettem a Caffery által átnyújtott okmányokat.

A nagykövet azonban még aznap délután újabb kihallgatást kért. Roose-

velt elnöktől személyes üzenetet hozott. Az elnök szeretne velem találkozni. A találkozás színhelye legyen Algír. Amennyiben hajlandó vagyok odautazni, az időpontot is közölni fogja.

Úgy találtam, hogy Roosevelt meghívása roppant rosszkor jött. Amikor Harry Hopkins Párizsba érkezett, Georges Bidault-nak már előre jelezte, mi van a tarsolyában. Külügyminiszterem azt mondta neki, jobb, ha nem adja át nekem a meghívó üzenetet. Valóban nem volt ínyemre, hogy egy olyan konferencia másnapján találkozzam az elnökkel, amelyen nem óhajtotta az én jelenlétemet. Annál kevésbé sem, mert a találkozás semmiféle hasznot sem hozhatott, hiszen Jaltában már megszülettek a döntések; sőt még azt a látszatot is kelthette volna, hogy jóváhagyok és elismerek mindent, amit ott elhatároztak. Márpedig mi nem helyeseltük azt a módot, amellyel megszabták nemcsak a Németországhoz csatlakozott Magyarország, Románia, Bulgária sorsát, hanem Lengyelországét és Jugoszláviáét is, amelyek a mi szövetségeseink voltak. Azonkívül feltámadt bennem a gyanú, hogy bizonyos, Franciaországot közvetlenül érintő kérdésekben, éspedig Szíria, Libanon meg Indokína ügyében, a „Hármak" maguk közt valamiféle megállapodást kötöttek, amely összeférhetetlen a mi érdekeinkkel. Ha Rooseveltnek jó oka van arra, hogy látni óhajtja de Gaulle-t, miért nem a krími konferenciára hívta meg?

És különben is, micsoda címen-jogon invitálja az amerikai elnök a francia elnököt arra, hogy látogassa meg őt Franciaországban? A magam részéről már november elején meghívtam Rooseveltet Párizsba. Bár akkor nem jött el, bármikor meglátogathat, vagy ha nem akar Párizsba jönni, kérheti, hogy válasszak más helyet a találkozásra. No de hogyan fogadhatnék el én egy olyan meghívást, amelyben egy idegen állam feje a mi saját nemzeti területünkre invitál engem? Persze meglehet, hogy Algéria Franklin Roosevelt szerint nem Franciaország. Egy okkal több, hogy ennek ellenkezőjére figyelmeztessem. Azonkívül, az elnök hazafelé tartva megkezdte körutazását a közel-keleti arab államokban. Páncélos cirkálója hol itt, hol ott vetett horgonyt az arab felségvizeken, s ő a fedélzetre hívatta az arab királyokat, és államfőket, köztük a francia mandátum alatt álló Szíriai és Libanoni Köztársaság elnökeit is. De Gaulle tábornoknak tehát azt ajánlotta fel, hogy ugyanazon hajón és ugyanazon körülmények között hajlandó őt is fogadni. Bármilyenek voltak is a tényleges erőviszonyok, ezt azért már túlzásnak találtam. Egy nagy nemzet függetlenségén, méltóságán nem szabad csorbát ejteni. Franciaországéra nekem kellett vigyáznom.

A miniszterek véleményének meghallgatása után február 13-án felkértem Jefferson Cafferyt, közölje az Egyesült Államok elnökével: „E pillanatban és így, rögtönözve, lehetetlen Algírba utaznom, következésképpen nagy sajnálatomra nem áll módomban ott fogadni őt; a francia kormány még novemberben meghívta Párizsba az elnököt, és nagyon sajnálta, hogy az elnök akkor nem tehetett eleget a meghívásnak; de örülnénk, ha bármely időpontban fogadhatnánk őt a fővárosban; amennyiben utazása során mégis látogatást óhajtana tenni Algírban, szíveskedjék szándékáról értesíteni bennünket, hogy mi az algériai főkormányzónak megadhassuk a szükséges utasításokat, hogy ott minden a kívánsága szerint történjék."

Ez az incidens jelentős felbolydulást idézett elő a vidág közvéleményében. A magam részéről jobban szerettem volna, ha nem fújják fel a dolgot. De az amerikai újságok, amelyeket persze hivatalosan sugalmaztak, úgy tálalták az ügyet, hogy de Gaulle tábornok szándékosan megsértette az elnököt. Különben Roosevelt maga sem kívánta leplezni felsülését. Washingtonba visszatérve epés hangnemben megfogalmazott közleményt adott ki az elmaradt találkozásról. Március 3-án a kongresszus előtt ismertette a jaltai konferencia eredményeit, és beszédében félreérthetetlen célzást tett de Gaulle-ra, megjegyezve, hogy holmi „primadonna" szeszélye meghiúsított egy hasznos találkozót. A magam részéről arra szorítkoztam, hogy a puszta tényeket ismertető jegyzéket adtam át a sajtónak.

Roosevelt keserű szavait joggal vehettem volna sértésnek. De meggyőződésem, hogy inkább csak rosszkedvét tükrözték, semmint az irányomban táplált igazi érzelmeit. Ha tovább él, ha a háború megnyerése után alkalmunk nyílik a kölcsönös és alapos kimagyarázkodásra, úgy hiszem, megértette és méltányolta volna azokat a megfontolásokat, amelyek cselekvéseimet vezérelték, amikor Franciaország élén álltam. Ami engem illet, semmiféle incidens nem késztethetett volna arra, hogy el ne ismerjem széles látókörét, érdemeit, bátorságát. Amikor április 12-én a halál elragadta gigászi munkája mellől, éppen a diadalmas befejezés küszöbén, őszinte szívvel sajnáltam és nagy elismeréssel adóztam emlékének.

Franciaországban mindazonáltal a hangadó elemek többsége nem mulasztotta el helyteleníteni eljárásomat, amellyel az Algírba való „meghívásra" reagáltam. Számos politikus szinte hivatásának tekintette, hogy Rooseveltben a demokrácia csalhatatlan bajnokát dicsőítse, aki meglehetősen távol él a sajátos érdekek és a nemzeti méltóság indítékainak világától, amelyeknek én engedelmeskedtem; e „politikusok" persze zokon vették magatartásomat. A kommunisták pedig azért kárhoztattak, mivel ezzel a gesztusommal fenntartásomat hangsúlyoztam a túlzottan nagy engedményekkel szemben, amelyeket az elnök a Szovjetnek tett. Sok üzletember attól félt, hogy tönkretettem kecsegtető esélyeit, amelyeket az amerikai közreműködéstől remélt. A vezető személyiségek általában hajlamosak a külföldnek igazat adni, ha az gazdag és erős, és kárhoztatják az olyan franciát, aki határozott magatartást tanúsít. Egyébiránt mindezek a körök, ha óvatos formában is, kezdtek eltávolodni tőlem, amilyen mértékben kirajzolódni látták a távolban a politikai ábrándok és ármányok ízes játékaihoz való visszatérés körvonalait.

Meg kellett tehát állapítanom, hogy a közvéleményre ható személyek közül sokan nem osztják a Franciaország rangjáról és jogairól vallott felfogásomat. Politikámnak, a nemzeti becsvágy politikájának támogatását illetően, egyre kevésbé számíthattam a szavazatokra, a lapokra, a befolyásokra. Megvallom, mélységesen fájdalmasan érintettek ezek a csírázó egyenetlenségek, amelyek holnap, a nehézségek növekedésével, meghiúsíthatják fáradozásaimat.

Ám amit sikerült elérnem, azt visszavonhatatlanul elértem. Ezentúl semmiféle külső ellenállás, semmiféle belső széthúzás sem akadályozhatja meg, hogy Franciaország visszanyerje a rangját. Tulajdonképpen ezt még maga a

jaltai konferencia is megmutatta. Ha egyszer felkértek bennünket, hogy haladéktalanul vállaljunk tagságot a nagy államok alapította testületben, amelynek az a feladata, hogy megszabja az ellenség sorsát és megszervezze a békét, ezt azért tették, mert úgy tekintenek minket, mint a hadviselő és hamarosan győzedelmeskedő vezető hatalmak egyikét. A világpolitika porondján Franciaországra nemsokára nem nehezedik többé az a korábban fenyegető veszedelem, hogy a legyőzött nemzetek helyzetébe jut, és hogy a nagyhatalmak Vichyt ismerik el törvényes kormánynak. Az 1940. június 18-án megkezdett vállalkozásom sikere biztosítva van a nemzetközi szervezetben éppúgy, mint a harcok mezején és a francia nép lelkében. Úgy látszott: a célt rövidesen elérem, mert a cselekvés olyan Franciaországot tartott szem előtt, amely mind saját fiai, mind pedig a világ szemében megmaradt Franciaországnak. Nos, az elszenvedett csapások és a meghirdetett lemondások ellenére is ez a remény igaznak bizonyult. Mert csak az igazságból kiindulva lehet sikert aratni.

A rend

Ha, mint Buffon* mondja, nincsen stílus rend és lendület nélkül, ez az igazság a politikára is érvényes. Erős lökésekkel fúj a változások szele a felszabadult Franciaország fölött. Ám rá kell kényszerítenünk a rendet, különben semmi semmit se ér. Márpedig hazánk sebei olyan súlyosak, a pusztítások és a háború folytán a létfeltételek olyan gyötrelmesek, minden létesítmény és intézmény, állam, hierarchia, család, tradíció megrendülése olyan nagymérvű, hogy az ország a kiterjedt és általános válság állapotába süllyedt. A felszabadulás öröme ideig-óráig eltakarhatta a franciák elől a tényleges helyzetet. Most azonban annál élesebben ütközik ki a keserű valóság. Ha a távolba tekintek, jól látom az égbolt tiszta kékjét. De amikor közelre nézek, és a közügyek katlanában látom a zűrzavar ijesztő elemeinek fortyogását, olyankor úgy érzem magam, mint Macbeth** a boszorkányok üstje előtt.

Először is, hiányzanak a franciák létszükségleteihez a kielégítő eszközök. Ezerkétszáz kalória naponta – a hivatalos fejadagokból csak ennyi táplálék jut egy embernek. A nélkülözhetetlen többletet csak a feketepiacon lehet beszerezni, ami nagyon költséges és erkölcsromboló. Mivel nincs gyapjú, nincs pamut és bőr is alig, sokan nyűtt ruhában és fatalpú lábbeliben kénytelenek járni. A városokban egyáltalán nincs fűtés! Mert az a kevés szén, amit a bányákból kitermelnek, kell a hadseregeknek, a vasutaknak, az erőműveknek, az alapanyagot gyártó iparnak, a kórházaknak. Semmi sem jut belőle a magánszemélyeknek. Ráadásul emberemlékezet óta nem volt ilyen zord a tél. Otthon, a műhelyben, a hivatalban, az iskolában mindenki didereg. A gáznak csak időnként egy-egy óra hosszat van nyomása, a villany is hol működik, hol nem. Mivel a vonatok ritkák, az autók és autóbuszok eltűntek, benzint nem

* Buffon, George Louis Leclerc (1707–1788) – francia természettudós, a fejlődéselmélet egyik előfutára. Elsők között ismerte fel, hogy a természet jelenlegi állapota nem öröktől fogva adott, hanem változó. A felvilágosodás híve. Részt vett az *„Enciklopédia"* munkájában.

** Macbeth (uralk. 1040–1057) – skót király. Elődjét, I. Duncant meggyilkoltatta. Bűnei levezeklésére trónra lépte után Rómába zarándokolt. A skót hűbérurak, összefogva az angolokkal, – a megölt Duncan fiával Malcolmmal – 1057-ben legyőzték, és az ütközetben Macbeth is elesett. Történetét Shakespeare azonos című drámájában örökítette meg.

lehet kapni sehol, a városiak kénytelenek órákig tartó gyaloglással, jobb esetben kerékpározással megtoldani munkanapjukat, a vidékiek pedig ki sem mozdulnak a falujukból. Az élet visszatérését a rendes kerékvágásba még az is nagymértékben gátolja, hogy hiányzik 4 millió fiatal, munkabíró ember: a katonai szolgálatra behívottak, a hadifoglyok, az elhurcoltak, a németországi kényszermunkások; továbbá, mert a lakosság egynegyedét kiűzték lakhelyéről, a hadikárosultak és a menekültek épületromokban vagy hevenyészett barakkokban tengődnek.

Ennyi baj és nélkülözés közepette sok francia csodálkozik és ingerültté válik, mert abban a hiszemben volt, hogy a felszabadulás után mintegy varázsütésre minden a legnagyobb rendben lesz. Mégis, közel a pillanat, amikor ez az elégedetlenkedés csökkenni kezd. Bizonyos, hogy a háború néhány hónap múlva véget ér, utána mindjárt megindul az importkereskedelem, a Németországban levő foglyok és a katonai szolgálatot teljesítők közül is sokan visszatérnek munkájukhoz, lassanként teljesen helyreáll a közlekedés normális rendje, újra fellendül a termelés. Igaz, évekbe telik, amire sikerül elérni a korábbi életszínvonalat. De azért már látni, hogy a fény felé megyünk a sötét alagútból. Az eddigi állapotokhoz viszonyítva a még hátralevő megpróbáltatások önmagukban tekintve nem lesznek sem olyan kemények, sem olyan hosszú ideig tartók, hogy kérdésessé tehetnék a jövőt. A helyzetet azonban az teszi súlyossá, hogy e megpróbáltatások mélyreható társadalmi, erkölcsi és politikai megrázkódtatással társulnak, amely feszült izgalomban tartja az országot.

Ez a nemzeti válság szüntelenül foglalkoztat. Nem olyan értelemben, mintha engedném, hogy belemerüljek a részletnehézségekbe, a mindenfelől felém áradó jelzések, panaszok, bírálatok áradatába. Noha ugyanúgy érzem, mint mindenki, a lakosság mindennapi megpróbáltatásait, s bár roppant nehéz iramot diktálok a hatóságoknak, tisztában vagyok azzal, hogy a problémák jelenleg megoldhatatlanok. S bár a jelent visszahúzza a sok régi baj, a jövőt mégis építeni kell. Ehhez határozott politikai vonal szükséges. Nekem van, és arra törekszem, hogy megfeleljen a cél nagyságának. Megújítani a szociális körülményeket, hogy újra induljon a munka és kudarcot valljon a felforgatás. Mindent előkészíteni, hogy kellő időben a nép kapja meg a szót, de addig nem engedni semminek, ami tekintélyemet csorbítaná. Biztosítani az igazságszolgáltatás működését, oly módon, hogy az elkövetett vétkeket gyorsan kövesse a büntetés, így a partizánoknak ne legyen lehetőségük megtorlásokra, és a bírósági ítéletek meghozatala után semmi se állhassa útját az általános kiengesztelődésnek. Helyreállítani a sajtószabadságot, de felszámolni azokat a lapokat, amelyek az ellenséget szolgálták. Visszavezetni az országot gazdasági és pénzügyi egyensúlyába, ösztönözve aktivitását, de megkímélve a túlságosan nagy megrázkódtatásoktól. Kormányozni kezdeményezésekkel, nem félve a kockázatoktól, vállalva a nehézségeket. Ezt akarom tenni.

Világos előttem, hogy a háború tétje nem csupán a nemzetek és az államok sorsa, hanem az emberi sors is, ez egyébként nagyon természetes. Műszaki vonatkozásai mellett a háború mindig a társadalmak mozgása. A szen-

vedélyek, amelyek fűtik, az ürügyek, amelyekre hivatkozik, mindig az ember anyagi vagy szellemi sorsáért folyó küzdelmet takarják. Nagy Sándor győzelmei egy civilizáció győzelmei voltak. A barbárok mohóságtól reszkető irigysége döntötte meg a római birodalmat. A Korán nélkül nem lettek volna arab inváziók. Az Evangélium nélkül nem lettek volna keresztes hadjáratok. Az *ancien régime* Európája akkor fordult Franciaország ellen, amikor a nemzetgyűlés kinyilatkoztatta: „Az ember szabadnak és egyenlő jogúnak születik."

Mint mindenki, magam is tapasztalom, hogy napjainkban a gép a világ ura. Ebből fakad a század nagy vitája: vajon a munkásosztály áldozata vagy haszonélvezője lesz-e a folyamatban levő mechanikai fejlődésnek? Ebből sarjadtak ki tegnap a hatalmas mozgalmak: szocializmus, kommunizmus, fasizmus, amelyek magukkal ragadtak több nagy népet és megosztottak minden más népet. Innen van, hogy jelenleg egymással ellenséges ideológiák zászlói: liberális, marxista, hitlerista lobogók csattognak a csaták egén, s hogy a kataklizmától elsodort férfiak és asszonyok oly nagy tömegeit gyötri a gondolat: mi lesz velük és gyermekeikkel. Innen a nyilvánvaló bizonyság, hogy a szenvedély, remény, fájdalom áradata, amely elborította a hadviselőket, a roppant emberi kavarodás, amelybe belekényszerültek, az erőfeszítés, amelyet az újjáépítés igényel – mindez a társadalmi kérdést állítja a közhatóságok által megoldandó problémák legelső sorába. Bizonyos vagyok benne, hogy e területen végrehajtott mélyreható és gyors változások nélkül nem lehet tartós rendet teremteni.

S mennyire igaz ez Franciaország esetében! A háború akkor tört rá, amikor javában dúlt az osztályharc, amelynek hevességét csak fokozta, hogy súlyosan elmaradott gazdaságunk irtózott a változtatásoktól, a minden erélyt és bizalmat nélkülöző politikai rendszer pedig képtelen volt hatalmi szóval elrendelni azokat. Ennek az egy helyben topogásnak kétségkívül megvoltak a maga *vis maior*jai. Más országokkal ellentétben nekünk nem adatott meg az a szerencse, hogy bővében legyünk a nagyipart tápláló szénnek és olajnak. Az első világháború előtt a fegyveres béke arra kényszerített minket, hogy forrásaink nagy részét katonai erőnkre fordítsuk. Utána, a jóvátételek rendezésének elmaradása miatt, magunknak kellett hordoznunk az újjáépítés minden terhét. Végül, amikor ismét megjelent a német fenyegetés, megint csak a fegyverkezés vette igénybe erőfeszítéseinket. Ilyen körülmények között a produktív beruházások nagyon is gyakran háttérbe szorultak, az üzemberendezések nem változtak, a javak nem növekedtek, az állami költségvetéseket csak nagy üggyel-bajjal lehetett tető alá hozni, a pénz pedig elértéktelenedett. Ennyi késlekedés és zavar, a megszokással és az önzéssel párosulva, nem nagyon ösztönözte a gazdaságot és a kormányzatot olyan reformokra, melyek megadták volna a dolgozóknak, ami jár nekik. Igaz, 1936-ban a népi nyomás némi engedményeket csikart ki. A lendület azonban hamar megfeneklett a parlamenti iszapban. Amikor Franciaországot elérte a háború, népét súlyos társadalmi feszültség tartotta a megosztottság állapotában.

A dráma zajlása közben, a szerencsétlenség súlya alatt, hatalmas erjedés indult meg a lelkekben. Az 1940-es katasztrófában sokan a rendszer és a ve-

zetők teljes, minden téren bekövetkezett csődjét látták. Következésképpen megérlelődött az akarat, hogy másokat állítsanak a helyükre. Annál is inkább, mert az üzleti körök egy részének együttműködése a megszállókkal, a harácsolás, az általános ínség és egynémelyek fényűzése közti ellentét fokozta a francia tömegek dühödt elkeseredését. És aztán ez a háború, amelyben Hitler egyszerre harcolt a demokráciák és a szovjetek ellen, az egész munkásosztályt az ellenállási mozgalom oldalára állította. A nemzet látta, hogy a munkások ismét hazafiakká és ugyanakkor felkelőkké válnak, mint egykor a nagy francia forradalom idején, 1830-ban, az 1848-as felkeléskor, a kommün barikádjainak napjaiban. Ezúttal azonban az ellenség ellen sztrájkoltak vagy álltak be partizánnak. Éppen ezért az a gondolat, hogy a munkások újra elkülönülhetnek a nemzeti közösségtől, gyűlöletes volt az ország előtt. Röviden szólva: megújítani a gazdaságot, hogy a közösséget szolgálja, mielőtt hasznot hajt az egyéni érdekeknek, egyidejűleg pedig megemelni a dolgozó osztályok életkörülményeinek szintjét – ezt kívánta a közvélemény.

A vichyi rendszer megpróbált válaszolni erre az általános óhajra. Technokratái pénzügyi és gazdasági téren minden torzulás ellenére tagadhatatlan ügyességet tanúsítottak, másrészt a „nemzeti forradalom" társadalmi elvei: céhrendszer, munka-charta*, családi kedvezmények, olyan eszméket tartalmaztak, amelyek nem voltak vonzerő híján. De az a tény, hogy ez a vállalkozás egy volt a kapitulációval, szükségképpen merőben más hit és remény ség felé hajtotta a tömegeket.

A kommunizmus misztikája éppen haragjuknak és reményüknek kínálja fel magát. A korábbi struktúrákkal szemben táplált ellenszenv végsőkig kiéleződött a nyomorban, koncentrálódott az ellenállási mozgalomban, forrpontig hevült a felszabadulásban. Ily módon rendkívül kedvező alkalom alakult ki a „párt" számára. A megszállók elleni felkelést tudatosan összekeverte az osztályharccal, s e kétféle lázadás bajnokának szerepében lépve fel, a társadalmi túllicitáláshoz folyamodva minden eshetősége megvan rá, hogy még akkor is magához ragadja az ország vezetését, ha ezt az Ellenállás Nemzeti Tanácsa, a bizottságok és a milíciák révén nem érheti el. Hacsak az nem történik, hogy de Gaulle magához ragadja a kezdeményezést, olyan reformokat valósít meg, amelyekkel áthangolhatja a kedélyeket, megnyerheti a munkások közreműködését, és új alapokon biztosíthatja a gazdasági élet megindulását.

Késedelem nélkül e cél szekerébe fogom be a kormányt. A terv régóta kész. Ugyanis már kezdettől fogva összehangoltam titkos gondolataimat, és az ellenállók, bárkik legyenek is, törekvéseikben egyetértenek ezzel. A mozgalmak állást foglaltak. A munkabizottságok, amelyek Franciaországban illegálisan, Londonban és Afrikában nyíltan dolgoztak, már elkészítették a tervezeteket. A küldöttek, nevezetesen azok, akik az algíri Tanácskozó Gyűlés tagjai voltak, elfogadták a fő irányelveket. El lehet mondani, hogy a francia ellenállási mozgalom egyik lényeges vonása a társadalmi reform akarása. De

* Pétain a náci ideológia alapján hirdette meg parancsuralmi diktatúrájának nacionál-szocialista hármas alapelvét: Munka, Család, Haza. Munka-chartája a kötelező munkáról és a munkára kényszerítésről intézkedett.

ezt most tettekre kell váltani. Hatáskörömnél és a közvélemény nyitotta hitelemnél fogva erre megvannak az eszközeim. A felelősségemmel kiadandó kormányrendeletek és hatályra emelendő törvényjavaslatok egy esztendő leforgása alatt olyan roppant horderejű változásokat fognak előidézni a francia gazdaság szerkezetében és a dolgozók életkörülményeiben, amilyeneket a háború előtti rendszer több mint fél évszázadon keresztül csak meddőn fontolgatott. S úgy látszik a konstrukció szilárd, hiszen utána nem kellett sem hozzátenni, sem elvenni belőle semmit.

Így kerültek a fő energiaforrások az állam kezébe. Még 1944-ben megalakult a Nord és Pas-de-Calais megyei Kőszénbányák Nemzeti Egyesülése, amelyhez hamarosan a Loire-vidék kőszénbányái is csatlakoznak. Nem sokkal később a kormány elhatározza, hogy ellenőrzése alá vonja a villamos energia és a gáz termelését, illetve elosztását. A megvalósítás a pontosan kidolgozott végrehajtási utasítások ütemében történik. 1945-ben létrejött az Olajhivatal, azzal a rendeltetéssel, hogy ösztönözzön, kezdeményezzen, működtessen és összehangoljon mindent, ami az üzem- és kenőanyagok kutatásával és gyártásával kapcsolatos. Az év végén megszületik az Atomenergiai Főbizottság. Mivel az ország élete a széntől, a villamos energiától, a gáztól, az olajtól függ, s egyszer majd az atomhasítástól fog függeni; mivel a francia gazdaságnak a haladás megkövetelte színvonalra emelése ezen erőforrások roppant nagyarányú fejlesztését igényli; mivel a fejlesztéssel járó költségeket és munkálatokat csak az egész nemzet képes magára vállalni – államosításra van szükség.

Ugyanezen elgondolások rendszerének jegyében az állam magának követeli a hitelügyletek irányítását. Hiszen ha magára vállalja a legnagyobb méretű beruházások fedezését, közvetlenül meg kell hozzá kapnia a szükséges hiteleszközöket is. Ennek módja a Francia Bank és a nagy hitelintézetek államosítása. Mivel a Francia Unió területeinek hasznosítása Franciaországnak fontos, talán fejlődési esélyeinek egyik legfontosabbika, a régi Szabad Francia Központi Pénztár átalakul, s mint Tengerentúli Területi Központi Pénztár szervezi az állam részvételét emez új országok fejlesztésében. Hasonló megfontolásból ered az a döntés, hogy Air France néven egyetlen hálózattá kell egyesíteni azokat a légiforgalmi járatokat, amelyek a háború előtt az államilag támogatott társaságok tulajdonában voltak. Az 1945-ös esztendő nem ér véget úgy, hogy személyszállító repülőgépeink ne tűnjenek fel ismét mind az öt világrészben. Ami a Renault műveket illeti, ezeknek állami igazgatás alá vonása nem elvileg történt, a „mintaüzem" ugyanis kényszerintézkedés következményeként került állami ellenőrzés alá. Végül, hogy az új gazdaságot beruházásra, vagyis a jövő építése érdekében a jelen lefölözésére ösztönözzük, még ugyanazon évben megalakítottuk az Üzemfelszerelési és Korszerűsítési Főbiztosságot.

Igazi haladás azonban nem lehetséges, ha azok, akik a kezük munkájával fáradoznak, nem találják meg a számításukat. A felszabadítási kormány arra törekszik, hogy megtalálják, s e célt nemcsak béremelésekkel, hanem főleg olyan intézkedésekkel igyekszik elérni, amelyek mélyrehatóan módosítják a

munkások életkörülményeit. 1945-ben teljesen átdolgozzuk és sok területre kiterjesztjük a társadalombiztosítási rendszert. Minden munkavállalót kötelező módon véd a biztosítás. Így eltűnik a szorongó félelem, amely olyan ősi, mint maga az emberi faj, s amely a betegség, a baleset, az öregség, a munkanélküliség rémével fenyegeti a munkából élőket. „Mindig lesznek köztünk szegények", de nem lesznek többé nyomorgók. Másrészt hatályba lép a családi pótlékok teljes rendszere. A nemzet a gyermekek számával arányos támogatást ad a családoknak; s ez a magzati kortól egészen addig tart, míg minden gyermek képes önállóan gondoskodni magáról. Ennek hála, újra emelkedik a születési arányszám, amely valaha gazdagságával táplálta fajtánk vállalkozó szellemét és nagyságát, de száz év alatt odáig hanyatlott, hogy Franciaország egy helyben topogó és gyéren lakott ország lett. Ugyanakkor teljesen új alapokra helyeztük a haszonbérletre vonatkozó jogszabályokat. Ezentúl az a földművelő, aki bérelt földön gazdálkodik, ott maradhat, ameddig csak akar, feltéve, ha teljesíti a bérleti szerződésben vállalt kötelezettségeit. Azonkívül elővételi joga van erre a földre, amennyiben az eladásra kerülne. Ily módon orvosolható a parasztok nyugtalanságának egyik alapvető oka, és megakadályozható a falu elnéptelenedése.

A terv, amelyet megalkottam, azonban jóval túlmegy ezeken az anyagi természetű reformokon. Olyan felelősséget kíván a nemzetgazdaságban a dolgozókra ruházni, amely lényegesen magasabb az eddig kényszerűségből betöltött puszta eszköz-szerepnél, és lényegesen magasabb szintre emeli őket. Tervem célja az volt, hogy társként vegyenek részt a vállalatok működésében, munkájuk ugyanazokkal a jogokkal bírjon, mint a tőke, javadalmazásuk éppúgy a termelés eredményeitől függjön, mint a részvényesek osztaléka. E munkás-előléptetés előkészítése érdekében alakulnak meg 1945 februárjában az üzemi bizottságok. Mindegyik bizottság a létesítmény igazgatójából, a munkások, alkalmazottak és műszakiak képviselőiből áll. Állandóan és folyamatosan tájékozódik mindenről, ami a közös tevékenységgel kapcsolatos. Véleményt mond a termelékenységgel összefüggő kérdésekben. Maga kezeli azokat a béralapon kívüli pénzeket, amelyek a személyzet anyagi és társadalmi körülményeinek javítására szolgálnak. Közelebb hozván egymáshoz mindazokat, akik bármely fokon is, de ugyanazon a művön munkálkodnak; rávezetvén őket, hogy együtt, közösen vizsgálják a vállalat működését, az eredményeket, a hiányosságokat; felkeltvén bennük a szolidaritás érzését és megszervezze eme együttérzés gyakorlatát – arra számítok, hogy ily módon sikerül egy lépést tenni a tőke, a munka és a technika társulása felé, amelyben én a holnap gazdaságának emberi struktúráját látom.

Ezek az átalakítások, bármily széles körűek, megrázkódtatások nélkül mennek végbe. A kiváltságosak persze mélabúsan fogadják a reformokat. Egyesek bizonyára nem felejtik el, csak későbbre tartogatják titkolt sérelmeiket. Az erőviszonyokat mérlegelve azonban pillanatnyilag valamennyien azonnal belemennek mindenbe, még készségesek is, mert sokkal rosszabbtól féltek. A kommunisták természetesen úgy tesznek, mintha mindezt kevesellnék, és azt állítják, hogy a kormány reakciós kötöttségei miatt nem mehet messzebb-

re. A nyílt ellenzéstől azonban tartózkodnak. Ami a „politikusokat"* illeti, ők a rájuk jellemző módon ilyen vagy olyan értelemben fenntartásokkal élnek, de nagyjában-egészében helyeslik a művet, és a Tanácskozó Gyűlés kebelében jelentős többséggel megszavazzák. Sokan közülük azért értenek egyet a reformokkal, mert azok mindent egybevetve régi követeléseiknek felelnek meg. Mások úgy fogják fel, mint a társadalmi béke érdekében tett engedményeket. S mindannyian azt akarják, hogy a jövendő választásokon legyen majd mivel eldicsekedniük. Megint csak azt állapítom meg, hogy számukra és számomra a cél lehet ugyanaz, de indítékaik nem azonosak az enyéimmel. Hogy a maguk ilyen vagy olyan irányzatához igazítják magatartásukat, az engem kevéssé érint. Azt viszont látom, hogy csak mérsékelten fogékonyak az engem ihlető indíték iránt, amely nem más, mint Franciaország nagyhatalmi rangja.

Mert, s így volt ez mindig, ma is az állam kötelessége, hogy felépítse a nemzeti hatalmat, amely immár a gazdaságtól függ. A gazdaságot tehát irányítani kell, annál is inkább, mert ráfizetéses, meg kell újulnia, ehhez azonban az kell, hogy rábírjuk a megújhodásra. Ebben látom a kormányom által hozott államosítási, ellenőrzési, korszerűsítési intézkedések legfőbb mozgató elemét. De az az elképzelés, amely a gazdasági téren hatékonyan cselekedni képes hatalom megteremtését tűzi ki célul, közvetlenül kapcsolódik az államról alkotott elgondolásomhoz. Az államban én nem azt látom, ami tegnap volt, és aminek visszatértét a pártok akarják: a magánérdekek egymás mellé helyezését, ami gyönge kompromisszumoknál egyebet sohasem eredményezhet; hanem határozott döntésekre képes, cselekvő, becsvággyal bíró intézményt, amely a nemzeti érdeken kívül nem fejez ki és nem szolgál semmi mást. Ahhoz, hogy tervezhessen és határozhasson, hatalmi szervekre van szüksége, és ezek élén illetékes döntőbíró áll. Ahhoz, hogy terveit végrehajthassa szolgáló közegekre van szüksége, akiket oly módon kell kiválasztania, hogy a köztisztviselés teljes területén hatékony és összeforrott testület jöjjön létre. E két feltétel közül az első immár ténylegesen megvalósult, és én kész vagyok fáradozni azon, hogy holnap is így legyen. A második feltétel megvalósítása érdekében 1945 augusztusában megalapítottam az Országos Közigazgazgatási Főiskolát. Ha az ily módon megtervezett struktúra véglegesen megszilárdul, az állam, a kezébe adott új emelők segítségével, jól meg tudja szabni a franciák cselekvését, s erősebbé, ragyogóbbá teheti az országot.

Az igazságérzettől és a célszerűségtől függetlenül ugyanez a szándék vezérel abban a törekvésemben is, hogy a dolgozókat a felelős társak rangjára emeljem. Franciaország népének összetartása megköveteli, hogy a munkásság erkölcsileg ismét beilleszkedjék a nemzeti közösségbe, amelyet a lázadás vagy az elkeseredés miatt sokan hajlamosak megbontani. S ráadásul, ha a mun-

* De Gaulle, a katona, mindenkor leplezetlen lenézéssel beszél a „hivatásos politikusokról", akik a Harmadik Köztársaság gyakran ismétlődő választásain és pártjukon belül mindig a porondon maradtak.

kásosztály a saját jószántából jól használja ki erejét, mekkora lendületet kap a termelés révén a francia hatalom!

De idő kell ahhoz, hogy az új gazdasági szerkezet hatása megmutatkozhasson. Addig is meg kell élni valahogy. Minden kézre szükség van, hogy az üzemekben és a bányákban újra rendes ütemben folyjon a munka, hogy újjáépüljenek a hidak, a kikötők, a vasútvonalak, a csatornák, az erőművek, hogy ismét közlekedhessenek a vonatok, a tehergépkocsik, az uszályhajók. A helyzet olyan, hogy a közjó érdekében mindenkit fel akarok használni, aki csak képes valami hasznosat végezni. Természetesen nem rekeszthetem ki ebből a kommunistákat, ebben az időszakban ugyanis Franciaország alapjaiban rendülne meg, ha nem az egész nép látna munkához, még inkább, ha társadalmi háború marcangolná. Nem mintha ábrándokban ringatnám magam a „párt" lojalitását illetően. Nagyon jól tudom, hogy a teljes hatalom megragadására törekszik, és ha én történetesen megtántorodnék, tüstént támadásba lendülne. De részvétele az ellenállási mozgalomban, a munkásosztályra gyakorolt befolyása, valamint a közvéleménynek az az óhaja, amelyet magam is osztok, hogy térjen vissza a nemzethez – mindez arra késztet, hogy helyet adjak neki az újjáépítés munkájában. Zúgolódva, harapósan, ágaskodva, de hámba fogva, engedelmeskedve zablának és kantárnak, eljött tehát az ideje, hogy ő is húzza a nehéz szekeret. Az én dolgom: szilárdan fogni a gyeplőt. A francia nép bizalmából meg is van hozzá az erőm.

Ez az egységpolitika késztetett rá Algírban, hogy kommunistákat vegyek be kormányom tagjai közé. Hasonlóan cselekedtem Párizsban is. Azonkívül egy olyan köztársasági biztossal, három prefektussal, több magas beosztású köztisztviselővel próbálkoztam, akik a „pártból" jöttek. A Tanácskozó Gyűlésben fontosságuk arányában adtam képviseletet a kommunistáknak. És 1944 novemberében az igazságügyminiszter előterjesztésére hozzájárultam ahhoz, hogy a korábban katonaszökevényként öt évre ítélt Maurice Thorez közkegyelemben részesüljön. Az amnesztiát a minisztertanács hirdette ki. A „párt" főtitkára attól fogva bármikor visszatérhetett hazájába Moszkvából, ahol tartózkodott. Mellesleg szólva már jóval előbb kérték tőlem vele kapcsolatban a megbocsátás gesztusát, éspedig a legkülönbözőbb körök. Maga az érdekelt is több kérelmet intézett hozzám. Én azonban határozott megfontolásból éppen erre az időpontra rögzítettem a kegyelmi aktust. Számításba véve a korábbi körülményeket, az azóta bekövetkezett eseményeket, a ma követelményeit, arra a következtetésre jutottam, hogy Maurice Thoreznek a kommunista párt élére való visszatérése most inkább előnyös, mint hátrányos.

Valóban így is lesz mindaddig, amíg én maradok az állam és a nemzet élén. A kommunisták ugyan minden bizonnyal nap mint nap jócskán folyamodnak majd ráígérgetésekhez meg sértegetéshez. De nem fognak megkísérelni semmiféle felkelő mozgalmat. Sőt amíg én kormányzok, egyetlen sztrájk sem lesz. Igaz, a „párt" minden alkalmat meg fog ragadni: a politikai és a szakszervezeti mozgalmat, valamint a választási hadjáratokat, hogy fölébe kerekedjen a többi pártnak, meglovagolva az utóbbiaknak de Gaulle távozását kívánó titkos vágyát és a saját állhatatlanságukból fakadó kisebbrendűségi érzést. De ezzel a kommunisták a forradalom helyett már egy parlamen-

táris rendszerben történő túlsúlyra jutást tűzik ki célul, következésképpen a társadalom kevesebbet kockáztat. Az is igaz, hogy utamon megszaporítják a göröngyöt, és a kulisszák mögött ócsárolnak. De távoztomig mindig óvakodni fognak attól, hogy kétségbe vonják tekintélyemet vagy megsértsék személyemet. Mindenütt, ahol megjelenek, az ő képviselőik is ott lesznek, hogy tiszteletüket nyilvánítsák, és választóik a tömeggel együtt kiáltják: „Éljen de Gaulle!"

Ami Thorezt illeti, ő minden erejével a kommunizmus ügyét iparkodik előmozdítani, de azért több alkalommal szolgálatot tesz a közjónak. Mindjárt Franciaországba való visszatérése után segít felszámolni a „hazafias milícia" utolsó maradványait, amelyet egyesek az övéi közül új illegalitásban akarnak fenntartani. Amennyire pártjának mogorva és rideg szigora megengedi neki, szembeszáll a felszabadítási bizottságok túlkapási kísérleteivel és azokkal az erőszakos cselekményekkel, amelyeket a szertelenül felingerült elemek önbíráskodás címén akarnak elkövetni. Azokat a munkásokat, főleg bányászokat, akik hallgatják szónoklatait – és ilyenek sokan vannak –, fáradhatatlanul arra buzdítja, hogy teljes erőbevetéssel dolgozzanak és termeljenek. Egyszerűen politikai taktikából teszi? Nem firtatom. Nekem elég annyi, hogy Franciaországot szolgálja vele.

Igazság szerint a „párt" vezetői egyelőre, lemondva a hatalom megragadásáról, főként azt akarták e történelmi pillanatban előkészíteni, amit majd a győzelem után szándékoznak megvalósítani. A többi politikai frakcióval is ugyanez volt a helyzet. A választási perspektíva körvonalainak kirajzolódásával egyidejűleg mindegyik csak saját ügyével törődött, saját céljainak megfelelően szervezkedett, külön programokat dolgozott ki. Először a felszabadítási bizottságok rendeztek gyűléseket, itt is, ott is, követelve „a francia ellenállási mozgalom országgyűlését". A kísérlet azonban kurtán-furcsán megbukott azon a nyílt ellentéten, amely a kommunisták befolyása alatt állókat elválasztotta azoktól, akik nem hozzájuk tartoztak. Nosza, összeültek a különböző pártok kongresszusai. A szocialisták már novemberben megtartották a magukét. Januárban a Nemzeti Felszabadítási Mozgalom*, utána a Nemzeti Front került sorra. Februárban a Köztársasági Szövetség** küldöttei jöttek össze, példájukat hamarosan utánozták a régi Francia Szociális Párt*** küldöttei, s közben megalakult a Népi Köztársasági Mozgalom.**** Ugyanabban a hónapban a szocialisták és a kommunisták elhatározták, hogy együtt fognak működni, és közös tevékenységük irányítására „egyeztető bizottságot" alakítottak. Áprilisban az „ifjú kommunisták" üléseztek. Időközben a radikális párt káderei megkezdték soraik rendezését és átcsoportosítását. Elég az hozzá, mindazok a hangszerek, amelyek évek óta csak hangfogóval szóltak, most egyszerre harsogni kezdtek.

Magától értetődik, hogy közvetlenül egyik csoport tevékenységébe se kap-

* „Mouvement de Libération Nationale" (MLN) – polgári ellenálló szervezet.

** „Fédération Républicaine" – régi reakciós párt.

*** „Parti Social Français" – a Népfront idején feloszlatott tűzkeresztesek pártja.

**** „Mouvement Rèpublicain Populaire" (MRP) – G. Bidault és M. Schumann jobboldali pártja.

csolódtam be. De gondosan figyeltem a politikai erőknek ezt a vajúdását. Igaz, a közvetlen jövőt illetően a kongresszusok és indítványaik jelentősége korlátozott volt, mivel de Gaulle kormányzott, s teszi ezt mindaddig, amíg a szót át nem adja az országnak. De nem sok idő múlva át fogja adni. Hogy akkor mi lesz, nagymértékben attól függ, ami most van kialakulóban. Meg kell mondanom, hogy a megindult erjedési folyamatokat kiábrándítónak találtam.

Főként az újjáalakult pártok szenvedélyes mohósága döbbentett meg; lesték az alkalmat, amikor teljesen kisajátíthatják maguknak a köztársaság minden hatalmát, holott már eleve bebizonyították, hogy a hatalom hatékony gyakorlására képtelenek volnának. E tekintetben semmi előjele sem mutatkozott annak, hogy bármiféle javulás következhetne be, hogy megváltozhatna az a meddő mesterkedés, amely a háború előtti rendszer működését jellemezte, s amely szörnyű katasztrófába vitte az országot. Szavakban persze fennen hangoztatták, hogy megtagadják az ilyen praktikákat. „Forradalom!" – ez a jelszó dominált minden szónoklatban. De senki sem mondta meg pontosan, mit ért alatta, milyen változtatásokat kell szépszerével vagy erőszakkal belevinni abba, ami azelőtt létezett, főleg pedig arról nem esett szó, milyen hatóság hajtsa végre a változtatásokat, és milyen hatáskörökkel kellene ezt a hatalmi szervet felruházni. Ami a kommunistákat illeti, ők tudták, mit akarnak. De óvakodtak attól, hogy mindent kimondjanak. Azok a frakciók, amelyek merész szóviszályaik ellenére alapjában véve mérsékeltek voltak, Georges Bidault formulája alá rejtették óvatosságukat: „Forradalom a törvény által!" A baloldali, vagy magukat annak kiadó csoportok szigorúan és kizárólagos módon bíráltak mindent, de ködös illúziókat hangoztattak, és hajba kaptak egymással, amint valami konstruktív kérdés került szóba. A küldöttségeket fogadva, az újságokat olvasva, a szónokokat hallgatva arra a megállapításra jutottam, hogy az újjászülető pártok szemében a forradalom nem határozott célokra törekvő, cselekvést és kockázatot magában foglaló vállalkozás, hanem csupán állandó elégedetlenséget kifejező magatartás minden néven nevezendő politikával szemben, még azzal szemben is, amelyet ők maguk hirdettek.

Nem titkolom, hogy ezek a jelek aggodalommal töltöttek el. Ha egyszer a hatalmi szervek fejetlen kapkodása és tehetetlensége volt a közvetlen oka a társadalmi és erkölcsi bomlásnak, a diplomáciai gyöngeségnek, a katonai kudarcnak, végül a nemzeti lemondásnak, ami szakadékba taszított bennünket, milyen gonosz démon, milyen Rémkirály* sodor minket most ugyanezen ködök felé? A Franciaország előtt tornyosuló feladatok láttán hogyan lehet megoldásukat másként elképzelni, mint egy pártatlan és erős állam égisze alatt? De be kellett látnom, hogy erről alkotott elképzelésem ritkán talált megértésre.

A végrehajtó, törvényhozó és igazságügyi hatalom szétválasztása; az államfő tekintélye, aki valóban feje az államnak; a nép megkérdezése népszavazás formájában minden olyan esetben, amikor saját sorsáról vagy intéz-

* Goethe: „Erlkönig" c. versének fantomja.

ményeinek sorsáról kell dönteni – felfogásom szerint ezek a demokrácia szükséges alapjai olyan országban, amilyen a miénk. Ám nagyon is tisztán lehetett látni, hogy éppen az ellenkező irányba hajlik mindenki, aki számít vagy számítani fog a politikában. Az eljövendő vezetői kar a hatalom szétválasztása helyett a pártok kénye-kedvére kiszolgáltatott és szervesen összekeveredő hatalmat akart; az államfőben pedig – ha ugyan lesz – a parlamenti csoportok megbízottját kívánta látni, afféle parlamenti dísz-statisztát, az általános szavazást pedig kizárólag a képviselők megválasztására kívánta korlátozni. Ami engem illet, az ideiglenes rendszerben elismerték ugyan elsőségemet, nem vonták kétségbe szolgálataimat és népszerűségemet, s alkalomadtán látványos módon hangsúlyozták ragaszkodásukat; ám ugyanakkor nem rejtették véka alá türelmetlenségüket, amelyet tekintélyem megnövekedése váltott ki, sem az én „személyinek" nevezett hatalmam iránt táplált gyanakvásukat. Ilyenformán tehát, noha cselekedeteimmel szemben nyílt ellenzék még nem lépett fel, már láttam a felhők gyülekezését a látóhatáron, s már most is a bírálat és az ellenkezés légköre nehezedett reám.

A Tanácskozó Gyűlésben világosan fel lehetett ismerni azt a kettős szemléletet, amely de Gaulle-t egyszerre mutatta kedvező beállításban és egy ilyennek alig nevezhető másik aspektusból. Gyakran mentem el oda, azzal a céllal, hogy egyfelől a forrásnál gyűjtsem össze a gondolatokat, másfelől a nyilvánosság előtt fejtsem ki tevékenységemet és megfontolásaimat. De természetemnél fogva is vonzott a parlamenti testületben tapasztalható mély és ellentmondásos élet, az emberi fellángolások és elborulások, az aktív és a visszafojtott szenvedélyek, az unatkozó elbóbiskolások, amelyeket a változatosság kedvéért harsány ordítások tarkítanak. Belépésemnek és távozásomnak a protokoll-formaságok némi ünnepélyességet kölcsönöztek. De mindig úgy vettem részt a testület munkájában, hogy nem kényszerítettem semmire, tiszteletben tartottam a napirendjét, az egyik padban foglaltam helyet, ugyanarról az emelvényről beszéltem, mint ők, és elcsevegtem velük a folyosókon. Meg kell mondanom, az ülések gyakran elég színtelenek voltak, a szónokok többsége egyhangú szövegeket olvasott fel, amelyekben hemzsegtek az általánosságok, s amelyek kevéssé kötötték le a hallgatóság figyelmét. Mégis, időnként pezsgő élénkséget tudtak belevinni a vitákba az olyan tehetséges emberek, miniszterek és nem miniszterek, mint Auriol, Bastid, Bidault, Boncour, Cot, Denais, Duclos, Hervé, Laniel, Marin, Mendès-France, Philip, Pleven, Schumann, Teitgen stb. Néha egy-egy égetően fontos téma kapcsán nekihevültek a kedélyek, a közös izgalom tüze lobogott a padsorok között. Ilyenkor a feszültséggel telített légkörben hatásos szónoki fordulatok a sistergő harag vagy a lelkesedés viharát kavarták fel.

Sokszor szólaltam fel a Tanácskozó Gyűlésen. Néha azért, hogy nagy horderejű ügyeket ismertessek, például: november 22-én a kormány általános terveit, december 21-én a francia–orosz paktumot, március 2-án a belpolitikában követendő irányvonalat, március 20-án Indokína helyzetét, ahol a japánok offenzívát indítottak, május 15-én a győzelem után levonandó háborús tanulságokat. Más esetekben rögtönözve szólaltam fel az éppen napirenden levő vitában. Minden ilyen alkalommal feszült figyelem alakult ki a hallga-

tóságban, s a helyeslés hirtelen, impozáns módon nyilvánult meg. A tárgyalt ügyek fontossága, a szavak hatása, a de Gaulle-lal való emberi kapcsolat, mindez tudatosította a küldöttekben a valamennyiünket egymáshoz fűző szolidaritást és felszította a nemzeti közösségtudatot. Néhány röpke pillanatra összeforrottabbaknak, jobbaknak éreztük magunkat mindannyian.

De Gaulle-nak tehát tapsoltak, ami azonban korántsem jelentette azt, hogy a kormányát nem kezdték ki. A hatalom címére adresszált megjegyzések, észrevételek révén sűrű habokban áradt a nehezteléS, a keserűség. Bizonyos esetekben ez egyik vagy másik miniszter ellen intézett szabályos támadásokban jutott kifejezésre. Egy nap éles kirohanásokat intéztek Jules Jeanneney államminiszter ellen, amiért 1940 júliusában hódolattal nyilatkozott a Marsallról. Pedig utána az ellenállási mozgalomhoz csatlakozott, és rendíthetetlen híve maradt mindvégig. 1945 első hónapjaiban, amikor az állami költségvetés tervezete került megvitatás végett a Tanácskozó Gyűlés elé, viharos viták dúltak fel a kedélyeket. Az igazságügyi tárca költségvetésének vitája kapcsán szőnyegre került a politikai tisztogatások kérdése. A miniszter, François de Menthon, az engesztelhetetlen vádbeszédek pergőtüzébe került. Óriási többség követelte felelősségre vonását „bűnös gyöngesége" miatt, megvonva tőle a bizalmat, ami ugyan platonikus megnyilvánulás volt, de szemléltetően érzékeltette, milyen magasra csaptak az izgatottság hullámai. Nem sokkal később Pierre-Henri Teitgen, a tájékoztatásügyi miniszter lett a támadások céltáblája. Akkoriban a sajtó, bármelyik irányzatnak volt is a szócsöve, krónikus papírhiánnyal küszködött, s e mizériáért őt okolták, fölöttébb extravagáns kifejezéssel: „Pornográf, Németország ügynökeinek protektora, a trösztök képviselője, üzletelő, az emberi jogok megvetője, az ellenállási mozgalom lapjainak üldözője, ő felelős azért, hogy Franciaország nem volt ott Jaltában, ilyen vonásokkal rajzolták meg Önök az arcképemet" – jelenthette ki Teitgen vádlóinak válaszolva. A foglyok hazatelepítésére és ügyeik intézésére szervezett tárca költségvetésének vitájakor a minisztert, Henri Frenayt minden oldalról dühödt szemrehányásokkal illették, noha senki sem tudhatta, ténylegesen mennyit érnek az előzetesen kidolgozott intézkedések, hiszen a foglyok még az ellenség kezén voltak.

Ez a fortyogó háborgás valójában határozott követelést takart. A gyűlés nem akart belenyugodni abba, hogy csak tanácskozó testület legyen. Azt akarta, hogy a hatalom tőle függjön. Igényét hamarosan kifejezésre is juttatta. Március 19-én valamennyi csoport közös küldöttséget menesztett hozzám. „Tudomására kívánjuk hozni Önnek – mondták a megbízottak –, hogy a testületben súlyos nyugtalanság uralkodik. Ennek oka az a szűkre szabott szerep, amelyre a Gyűlés korlátozva van, valamint az a tény, hogy cselekvésében a kormány nem tekinti magára nézve kötelezőnek a mi véleményeink és szavazataink figyelembevételét. Kérjük, hogy a végrehajtó hatalom ezentúl ne hozzon olyan döntéseket, amelyek a testület nézeteivel ellentétesek."

E felszólításnak engedni nyilvánvalóan annyit jelentett volna, mint elmerülni a zűrzavarban. – Egyedül a nép szuverén – válaszoltam a küldötteknek. – Addig, amíg módjában lesz kinyilvánítani akaratát, magamra vállaltam a vezetését. Önök szíveskedtek segíteni nekem azzal, hogy válaszoltak felhívá-

somra. Ez volt az Önök szerepe, és ez lesz az Önök dicsősége. De a felelősség teljes egészében az enyém marad. Az Önök mostani fellépése is éppen azt bizonyítja, hogy az egész hatalom az én vállamon nyugszik, hiszen tőlem kérik, engedjem át egy részét Önöknek. Franciaország helyzete azonban nem engedi meg ezt az osztozkodást.

– No de elvégre mi az ellenállási mozgalmat képviseljük! – tiltakoztak a küldöttek. – Nem az ellenállási mozgalomra tartozik-e, hogy legális hatalmi szervek hiányában kifejezésre juttassa a nép akaratát?

– Önök az ellenállási mozgalmak és pártok megbízottai – mondtam. – Ez kétségkívül feljogosítja Önöket, hogy a szavukat hallassák. Éppen ezért állítottam fel a Tanácskozó Gyűlést, s jelöltem ki Önöket, hogy vegyenek részt benne. Minden probléma Önök elé kerül ott. Magam és minisztereim részt veszünk az Önök vitáiban. Önök a társ szerepét töltik be a kormány munkájában azáltal, hogy kérdéseket intéznek hozzá, hogy a kormány magyarázatot ad, hogy Önök megfogalmazzák nézeteiket. Ezen túl azonban nem fogok menni. Egyébként szíveskedjenek figyelembe venni, hogy a francia ellenállás nagyobb volt a mozgalmaknál, és Franciaország nagyobb, mint az ellenállás. Én pedig egész Franciaország és nem egy bármily értékes töredék nevében teljesítem küldetésemet. Az általános választásokig az ország sorsáért én vagyok felelős a nép előtt, és egyedül csak a nép előtt.

A delegáció tagjai elégedetlenségüket nem leplezve távoztak. Látogatásukat követően mégis felengedett a feszültség a Gyűlésben, amely a világos beszédet tudomásul véve folytatta munkáját. Egészében véve hasznos munkát végzett. A gazdasági és társadalmi reformokkal, az igazságszolgáltatással, a közigazgatással, a közoktatással, a tengerentúli területekkel kapcsolatos tervezeteket tanulmányozták a szakbizottságok, megvitatta a plénum, s mindez az illetékes minisztereknek nemcsak a jelentős szavazattöbbség támogatását hozta meg, hanem szerencsés ötleteket és indítványokat is eredményezett. Az a tény, hogy haderőink tevékenységét olyan emberek kísérik figyelemmel és elismeréssel, akik maguk is kijárták a harc kemény iskoláját, buzdító hatással volt hadseregünk parancsnokaira és katonáira. A külföldiek láthatták, hogy a Luxembourg palota félkör alakú termében olyan testület ülésezik, amely már a parlament előképe, hogy e testület tagjai a legteljesebb szólásszabadsággal mondhatják el gondolataikat, hogy egészében véve helyeslik a kormány politikáját; mindez külföldön nagyobb nyomatékot adott Franciaország hangjának. Végül, a közvélemény tapasztalhatta, hogy a hatalom által tervezett nagy horderejű intézkedések megvitatása a testület teljes nyilvánossága előtt zajlik le, hogy a kéréseknek és bírálatoknak megvan a levezető csatornájuk, hogy a dolgoknak olyan állapota felé törekszünk, amelynek elérésekor a nép ismét birtokba veheti jogait. Mindez bizonyára elősegítette a vélemények és érzelmek megnyilvánulásainak szabad áramlását, amely alapjában véve a közrend lényeges feltétele.

Egy másik feltétele viszont az igazságszolgáltatás helyreállítása. S bizony, e tekintetben a bosszú követeléseinek áradatával kellett megbirkózni. A történtek után nagyon is meg lehetett érteni az ilyen reakciót. A kollaboráció különféle formákban olyan politikai döntéseket, rendőri és néha katonai jel-

legű intézkedéseket, adminisztratív rendszabályokat hozott, olyan propagandát fejtett ki sajtó és élőszó révén egyaránt, hogy ezek nemcsak a nemzeti méltóságot alázták meg, hanem rengeteg francia üldözését vonták maguk után. Nagyszámú hivatalos személy és tömegnyi feljelentő közreműködésével, akiket egy csomó zúgfirkász, bértollnok uszított és tapsolva buzdított, 60 000 személyt végeztek ki, több mint 200 000-et deportáltak, s ezekből talán alig 50 000 marad életben. Azonkívül 35 000 férfit és nőt ítéltek el Vichy bíróságai; 70 000 „gyanús" személyt internáltak; 35 000 köztisztviselőt elcsaptak; 15 000 katonai személyt pedig lefokoztak azzal a váddal, hogy ellenállók. Most aztán magasra csaptak a bősz harag hullámai. A kormánynak kétségkívül kötelessége volt, hogy józan higgadtságot tanúsítson. Másrészt viszont annyi bűn és visszaélés megbocsátása a „borítsunk rá fátylat" jelszó jegyében – ez olyan szörnyű kelevényt hagyott volna hátra, amely örökre megfertőzte volna az országot. Igazságot kellett hát szolgáltatni.

Ez meg is történt. A kollaborációs tettek kivizsgálására és elbírálására alakított törvényszékek a tél folyamán aktívan működtek. Persze az ítéletek szigorúságának mércéje nem volt mindenütt azonos, attól függően, hogy kikből állt az esküdtszék. A helyi hangulat erősen éreztette a hatását. A tárgyalásokat néha tömegtüntetések zavarták meg. Több helyütt zendülések törtek ki, hogy halálos ítéleteket csikarjanak ki a bíróságoktól. Ez történt például Nîmes-ben, Maubeuge-ben, Bourges-ban, Annecyben, Alès-ben, Rodezben. Sőt összesen vagy húsz szerencsétlen gyanúsítottat meg is lincseltek. A kormánynak többször erőszakkal kellett elfojtania az ilyen kirobbanásokat. Nyomatékosan figyelmeztetnem kellett a belügyminisztert és az igazságügyminisztert az éberségre és az elvi szilárdságra, szankciókat kellett alkalmaznom a közrend fenntartásában lazaságot tanúsító funkcionáriusokkal szemben, vádeljárás indítását követelnem a rendbontók ellen. Egészében véve az igazságszolgáltatás olyan pártatlanul végezte el feladatát, amennyire a felszított szenvedélyek közepette ez emberileg egyáltalán lehetséges volt. Ritkán fordultak elő olyan ítéletek, amelyeket utólag megalapozatlannak kellett minősíteni.

A törvényszékek 2071 halálos ítéletet hoztak; ebben a számban nem szerepelnek azok, akiket távollétükben ítéltek halálra. Az ügyiratokat az igazságügyminisztérium kegyelmi bizottsága és maga a miniszter felülvizsgálta, véleményezte, majd elém terjesztette. Valamennyit áttanulmányoztam, amiben közvetlenül segédkezett nekem Patin tanácsos, az igazságügyminisztérium bűnügyi osztályának és kegyelmi bizottságának vezetője, és a védőügyvédeket is mindig meghallgattam, ha kihallgatást kértek tőlem. Semmi a világon nem tűnt számomra olyan elszomorítónak, mint a gyilkosságoknak, kínzásoknak, feljelentéseknek, árulásra való felbújtásoknak az a kirakata, amely a szemem elé tárult. Nyugodt lelkiismerettel állítom, hogy körülbelül száz esettől eltekintve valamennyi halálra ítélt rászolgált a kivégzésre. Mégis, a halálra ítéltek közül 1303 személynek kegyelmet adtam, életfogytiglanra változtatva valamennyi nőnek, majdnem minden bányásznak, továbbá azon férfiak többségének halálbüntetését, akik határozott parancsra cselekedtek, s akik a parancs megtagadásáért az életüket kockáztatták volna. 768 kegyelmi kérvényt el kellett utasítanom. Olyan esetek voltak ezek, amikor az illetők

saját kezdeményezésű egyéni akcióikkal más franciák halálát okozták, vagy közvetlenül az ellenséget szolgálták.

Az igazságügyi szervek 39 900 esetben szabtak ki börtönbüntetést, ezek nagyjában és egészében véve méltányos és mérsékelt ítéletek voltak. Ugyanabban az időben Belgiumban 55 000, Hollandiában is több mint 50 000 ítéletet hoztak az ottani bíróságok. A kormány a börtönbüntetések nagy részének időtartamát szintén mérsékelte. Főleg azoknak a szerencsétlen fiataloknak az esetében volt sokszor elnéző, akik engedték magukat bevonni a „milíciába", a Francia Önkéntesek Légiójába vagy az Afrikai Falanxba. Ezek megkapták a lehetőséget, hogy beálljanak katonának az indokínai expedíciós hadtestbe. Meg kell még említenem, hogy a vizsgálóbírák 18 000 esetben elejtették a vádat és megszüntették az eljárást. 1945 közepén a felszabaduláskor letartóztatott 60 000 vétkes vagy gyanúsított közül törvényes vádemelés nélkül már egyetlen személy sem volt börtönben. Tekintetbe véve a kollaborációs bűncselekmények tömkelegét, az ellenállókkal szemben elkövetett szörnyűségek roppant sokaságát, másfelől a megtorlást követelő harag viharos áradatát, amely mindenütt feltámadt, mihelyt az ellenség sarkon fordult – bízvást el lehet mondani, hogy a törvényszékek tisztogató munkája olyan elnéző volt, amennyire csak lehetett.

Ugyanez mondható el a közhivatalokról is. Itt azonban a harag és a nehéztelés kiváltképpen heves volt, mivel Vichy több mint 50 000 közalkalmazottat elbocsátott, másfelől pedig a hatósági közegek nagy része gyűlöletes buzgalmát fitogtatva szolgálta a betolakodókat. Az Ideiglenes Kormány elhatározta, hogy a foganatosítandó szankciók tisztázása végett kikéri a közigazgatási apparátus véleményét. Mindegyik minisztériumi ügyosztályon egy-egy tisztogatási bizottság összegyűjtötte az információkat, majd vagy a miniszter, vagy a kormány adott ki megfelelő rendeletet. Természetesen minden érintett személynek megvolt az a lehetősége, hogy az Államtanácshoz fellebbezzen. Valójában a közhivatalnokok óriási többsége tisztességesen viselkedett a letűnt időszakban. Sőt sokan közülük hatáskörük gyakorlása során az ellenséggel és cinkosaival vívott harcot segítették. A több mint 800 000 főnyi állományból csak mintegy 20 000 személy ellen indult vizsgálat, 14 000 volt a büntetések száma, ebből alig 5000 az elbocsátás. Az ügy ismeretében jelentettem ki január 18-i rádióbeszédemben: „Akiknek az a megtiszteltetés jutott osztályrészül, hogy az államot szolgálják, azok – felelek érte – buzgó igyekezettel és fegyelemmel szolgálják, s megérdemlik polgártársaik ösztönző becsülését."

Márciusban kezdte meg ülését a Legfelső Bíróság, amelynek az volt a feladata, hogy a legmagasabb állami funkciókban elkövetett főbenjáró ügyekben ítélkezzék. Olyan személyekről volt szó, akik az ellenséggel cimboráltak és az állam külső biztonságát veszélyeztették. A Legfelső Bíróság munkáját Mongibeaux, a Semmítőszék tanácselnöke vezette, közreműködött Donat-Guigne, a büntetőtörvényszék elnöke, valamint Picard, a párizsi ítélőtábla tanácselnöke. A Tanácskozó Gyűlés két listát állított össze, ötven név volt rajtuk, ezekből sorshúzással került ki az esküdtszék huszonnégy tagja, akik közül tizenkettő képviselő vagy szenátor volt 1940-ben. Mornet elnök a főügyészi teendőket

látta el. A peranyagot vizsgálati bizottság tanulmányozta, amely öt bíróból és a Tanácskozó Gyűlés hat tagjából állott.

Szükségesnek tartottam, hogy külön e célra létesített igazságszolgáltató testület előtt jelenjenek meg azok az emberek, akik a legmagasabb funkciókban vállalták a vichyi rendszer tetteiért a felelősséget. Sem a rendes bíróságok, sem az ítélőtáblák, sem a haditörvényszékek nem lehettek ilyen ügyekben teljesen illetékesek. Mivel miniszterekről, főbiztosokról, főkormányzókról, államtitkárokról volt szó, akik politikai szerepet játszottak, ezért politikailag jogképességű fórum előtt kellett számot adniok. Ilyen esetekben minden országban mindig is ez volt az eljárás módja. Magam is ehhez kívántam ragaszkodni, amikor 1944. november 18-án elrendeltem a Legfelső Bíróság felállítását.

Ennek megszervezésére minden bizonnyal kivételes jogi körülmények között került sor. El lehetett volna képzelni, hogy a szóban forgó ügyeket a későbbi, törvényes alakiságoknak megfelelő módon létrehozandó államhatóságokra bízom. De Franciaország belső rendje és nemzetközi helyzete megkövetelte a kapitulációnak, a szövetségek felbontásának, az ellenséggel való szándékos együttműködésnek késedelem nélküli elítélését ama vezetők személyében, akik mindezért felelősek voltak. Enélkül hogyan, minek a nevében lehetne megbüntetni a végrehajtó személyeket? Hogyan, minek a nevében lehetne Franciaország számára a hadviselő és győztes nagyhatalom rangját igényelni? Ebben a tekintetben, mint annyi másban, magamra vállaltam, hogy megteszem, amit meg kell tenni. Ha majd összeül a nemzetgyűlés, rá tartozik, hogy az eljárást jóváhagyja. Meg is tette. A Legfelső Bíróság felállítása után természetesen tartózkodtam mindentől, ami azt a látszatot kelthette volna, mintha én bármiféle módon befolyásolni akarnám a bűnvádi eljárást, a vizsgálatot, az ítéletet, nem tettem egyetlen tanúvallomást sem, és ilyen irányú megkereséseknek egyetlen esetben sem adtam helyt. Mivel azt akartam, hogy a tárgyalás mindig nyugodt külső körülmények közt folyjon, ne zavarhassák meg esetleges tüntetések vagy a hallgatóság véleménynyilvánításai pro és kontra, a különleges bíróság üléseinek színhelyéül – sokak kívánsága ellenére – nem a Bourbon palota dísztermét választottam, hanem egyszerűen az Igazságügyi Palotát, amelyet jelentős létszámú karhatalommal vétettem körül.

Esteva tengernagy ügye került elsőként a Legfelső Bíróság elé. Amikor a szövetségesek megérkeztek Észak-Afrikába, Esteva a tunéziai főhelytartó tisztjét töltötte be. Pétain parancsainak engedelmeskedve, a szerencsétlen hagyta partra szállni a németeket, elrendelte, hogy nyissanak meg előttük minden útvonalat, a kormányzóság területén állomásozó francia csapatoknak pedig megtiltotta, hogy az ellenséggel harcoló erőkhöz csatlakozzanak. A tuniszi területnek, főleg pedig Bizertának a „tengely"-csapatok általi megszállása hosszan tartó csatára kényszerítette az amerikaiakat, franciákat és angolokat. Másrészt a németek és az olaszok jelenléte a tuniszi királyságban alkalmat adott az agitátoroknak, hogy Franciaország ellen uszítsanak. Ebből politikai téren súlyos következmények származtak.

Esteva tengernagyot szigorított börtönre ítélték. Az említett eseményekig

példás pályájának végén ez a hamis fegyelemtől tévútra vezetett öreg tengerész kártékony vállalkozásnak lett a cinkosa, majd az áldozata.

Utána Dentz tábornok került a vádlottak padjára. Mint közel-keleti főbiztos 1941 tavaszán Vichy parancsára megengedte a német hajórajoknak, hogy Szíria partjain kikössenek, kijelölte azokat a pontokat, ahol majd a Wehrmacht alakulatai partra szállhatnak, és végül a parancsnoksága alatt álló katonai erőket harcba küldte a Szabad Franciák és az angolok ellen. Az első ellenállási kísérlet után, amelyre talán csak „becsületből" szánta el magát, megkérdezte, milyen feltételekkel köthetne fegyverszünetet. A feltételeket az angol parancsnoksággal egyetértésben én határoztam meg: a Vichy által kinevezett főbiztos adja át hivatalát a Szabad Franciaország megbízottjának, és minden francia katona, valamint polgári tisztviselő számára teremtsen lehetőséget, hogy csatlakozzék hozzám. Tudtára adattam Dentznek, hogy e feltételek elfogadása esetén nem indul bírósági eljárás sem ellene, sem beosztottjai ellen.

Dentz tábornok azonban ahelyett, hogy elfogadta volna ezt a békülékeny indítványt, végsőkig menő harcot kezdett, amely csak az ellenségnek használhatott. A boldogtalan odáig ment, hogy a német légierő közvetlen támogatását kérte. Végül, miután mindkét részről súlyos veszteségek estek, kénytelen volt letenni a fegyvert, s a britekkel állapodott meg, olyan formában, amely minden bizonnyal előnyös volt Angliának, de egyáltalán nem volt az Franciaországnak. Vichy főbiztosa ugyanis nem a szabad Franciaország, hanem a britek kezébe tette le a francia mandátum alatt álló államok sorsát. Ugyanakkor lehetőséget kapott arra, hogy csapatait és kádereit kivonja a „gaulle-isták" befolyása alól, és a németekkel megállapodva a Vichy küldte hajókon azonnal az anyaországba szállítsa embereit. Ilyenformán tehát semmiképpen sem számíthatott arra a sérthetetlenségre, amelyet annak idején még módomban állt felkínálni neki.

Dentz tábornokot halálra ítélték. Mivel azonban tekintetbe vettem korábbi hű és jó szolgálatait, s szánakoztam az eltévelyedett katona tragédiáján, azon nyomban megkegyelmeztem neki.

A Vichy-féle gyászos rezsim kiszolgálói után maga a gazda került sorra. A Legfelső Bíróság március 17-én elhatározta: *in contumaciam* tárgyalja majd Pétain marsall ügyét. Sajnálatos, de elkerülhetetlen ügy volt. Ámbár nemzeti és nemzetközi szempontból egyaránt szükségesnek véltem, hogy a francia igazságszolgáltatás ünnepélyesen ítéletet mondjon, éppúgy kívántam, hogy valamiféle viszontagság tartsa távol Franciaország földjétől ezt a nyolcvankilenc esztendős vádlottat, ezt a múltban roppant jeles vezért, ezt az aggastyánt, akibe a katasztrófa idején sok francia vetette bizodalmát; és aki iránt a történtek ellenére még mindig sokan éreztek tiszteletet és szánalmat. Amikor de Lattre tábornok megkérdezte tőlem, milyen magatartást tanúsítson, ha Sigmaringen felé törő csapatai ott vagy másutt megtalálnák Pétaint és volt minisztereit, azt válaszoltam: valamennyiüket le kell tartóztatni, de ami magát a Marsallt illeti, nem óhajtom, hogy vele találkozzanak.

Nos, Pétain április 23-án Svájcba érkezett. Sikerült elérnie, hogy a németek oda vigyék, s hogy a svájciak befogadják. Amikor Karl Burckhardt, a

svájci államszövetség nagykövete felkeresett, s ezt bejelentette nekem, közöltem vele: a francia kormány egyáltalán nem szorgalmazza Pétain kiadatását. Néhány órával később azonban ismét megjelent nálam Karl Burckhardt, s újabb bejelentést tett: „A Marsall vissza akar térni Franciaországba. Kormányom nem akadályozhatja meg őt ebben. Philippe Pétaint tehát az Önök határára fogják kísérni." A kocka el volt vetve. Az agg marsallnak nem lehetett kétsége afelől, hogy elítéltetés vár rá. Mégis úgy határozott: személyesen jelenik meg a francia igazságszolgáltatás előtt, és vállalja a büntetést, bármi legyen is. Bátor döntés volt. Koenig tábornok vette át Pétaint Vallorbe-nál. A Marsallt Montrouge erődjébe internálták; különvonat vitte odáig, és erős fegyveres kíséret védte útközben az esetleges bántalmazási kísérletektől.

Miközben az igazságszolgáltatás végezte a maga munkáját, kívánatos lett volna ítéleteinek indokairól menetközben tájékoztatni a közvéleményt. Persze nem úgy, hogy a sajtó botrányhajhászó módon kiteregeti a bűnpereket. De azokban az ügyekben, amelyek felszították a szenvedélyeket, a tárgyilagos tájékoztatás helyrebillentette volna a háborgó kedélyeket. Sajnos, a bíróságok olyan időben működtek, amikor a minimális terjedelműre korlátozott hírlapok csak igen rövid, sommás beszámolót adhattak a tárgyalások menetéről. Egyébiránt ugyancsak a papírínség miatt nem lehetett a közvéleményt kielégítő módon tájékoztatni a katonai hadműveletekről, a diplomáciai ügyekről, a gazdaság állapotáról, a szövetséges országokban történt eseményekről. Ennek az időszaknak a fontos epizódjaiból alig jutott valami a franciák tudomására. Sokan közülük abban a hiszemben voltak, hogy a cenzúra akadályozza a hírek megjelentetését. Sokan pedig elképzelték maguknak a felmerült problémákat és a folyamatban levő eseményeket, s nem tudva, mi történik az utóbbiak irányítása, az előbbiek megoldása érdekében, szomorúan azt a következtetést vonták le, hogy Franciaország tehetetlen.

Valóban, szörnyű papírínség fojtogatta a sajtót. Papírgyártó iparunk siralmas állapotban volt, a devizahiány miatt külföldről csak sovány tételeket tudtunk rendelni, ráadásul a szövetséges hajókaravánok merőben másfajta szállítmányoknak biztosították az elsőbbséget. Így tehát a lapok papírkontingensét annyira korlátozni kellett, hogy terjedelmük nevetségesre zsugorodott. Mivel pedig majdnem valamennyi újság a forrongó irányzatokhoz tartozott, a rendelkezésre álló helyet a propaganda aknázta ki a tájékoztatás rovására. Mennyire eltávolodott a valóság az ellenállás idején dédelgetett tervektől!

Nagy sajtót teremteni, ez volt az illegalitásban küzdők álma. Tisztességes és őszinte, a pénzhatalmaságoktól független és szabad sajtót akartak akkor, annál is inkább, mivel a megszállás idején megjelenő lapokkal szemben érzett felháborodásukkal még az a rossz emlék is párosult, amelyet a háború előtti újságok hagytak bennük, már ami a függetlenséget és az igazmondást illeti. Az ellenállási mozgalmak és pártok többségének az illegalitásban megvoltak a maguk napi- és hetilapjai. Most úgy gondolták, joguk van hozzá, hogy sajtótermékeik elsőbbséget élvezve jelenjenek meg a nagy nyilvánosság előtt.

A kormány már Algírban előre szabályozta, milyen legyen a sajtó helyzete a felszabaduláskor. Az 1944. május 6-án kiadott rendelet előírta, hogy azok

a lapok nem jelenhetnek meg többé, amelyeket olyan területeken adtak ki, ahol az ellenség szabta a törvényt. Javaikat zárolni kell, és az illegális sajtó szervei lehetőséget kapnak rá, hogy berendezéseiket bérlemény formájában használják. Mivel a kormány egyáltalán nem szándékozott monopolhelyzetet teremteni, más lapok, újak és régiek, szintén megjelenhetnek vagy újra megjelenhetnek. Másrészt a rendelet arra is gondolt, hogy a pénzcsoportoktól is megóvja a sajtó függetlenségét. Éppen ezért a sajtóvállalatok és a hirdetések kérdését is szabályozta. A lapok árát fel kell emelni oly mértékben, hogy megélhessenek belőle, költségvetésüket és mérlegüket pedig kötelesek nyilvánosságra hozni.

Ezeken az alapokon jelentkezett újra a francia sajtó úgyszólván egyik napról a másikra. Elképzelhető, hogy ez nem ment civakodások és tülekedések nélkül. Párizsban és a megyei székhelyeken általában új és gyakorlatlan személyzet állított elő fontos lapokat olyan épületekben, ahol azelőtt ismert sajtószervek működtek. Mégis, a franciák annyira örültek az eszmék és a tájékoztatás újra fellelt szabadságának, hogy az újságok és folyóiratok igen kelendő portékák lettek. A sajtótermékek rendkívüli felvirágzásának lehetett tanúja az ország. Ezek – a már említett okból – aprócska terjedelműek voltak ugyan, de nagy példányszámban jelentek meg. Összességükben a különböző vélemények egész skáláját tükrözték.

Felhasználva az említett kormányrendeletben rögzített intézkedéseket, az ellenállási mozgalom lapjai nagy lendülettel léptek porondra. Természetesen a kommunisták nem voltak az utolsók. Két párizsi napilapjuk, a *L'Humanité* és a *Ce Soir,* hetven hetilapjuk, köztük az *Action,* a *L'Avant-Garde,* a *La Terre,* a *Les Lettres Françaises* stb., valamint ötven vidéki újságjuk mindenütt a fasizmusnak és szabotálásainak leleplezését hangoztatta, és hangot adott minden panasznak, minden sérelemnek. Azonkívül megtartották nagy befolyásukat a *Front National,* a *Franc-Tireur,* a *Libération,* a *Canard Enchaîné* stb. szerkesztőségében. A szocialisták Párizsban beérték a *Le Populaire*-rel, de a megyékben sok helyi lapjuk volt, például a *Libération-Nord,* a *Le Provençal,* a *La République du Sud-Ouest* stb. s mindezeket legfontosabb céljuknak, a párt újjászervezésének szolgálatába állították. A kereszténydemokraták érezték, hogy kedvező hátszelet kaptak, s el voltak bűvölve a *L'Aube* fontos szerepétől, az *Ouest-France* nagy példányszámától, a *Temps Présent* és a *Témoignage Chrétien* fellendülésétől. Ami az ellenállási mozgalmak által kiadott lapokat illeti: az eklektikus és változó formájú *Combat,* a *Le Parisien Libéré,* a *Résistance,* a *Défense de la France,* a *France Libre* éppúgy prosperált, mint az ugyanazon eredetű vidéki orgánumok, a *Voix du Nord, L'Espoir* stb.

Az egykori illegális lapok fellendülésében más orgánumok is osztozni akartak. Működésükhöz engedély kellett. Megadásához minden esetben hozzájárultam, ha olyan vállalkozásról volt szó, amely elegendő eszközökkel rendelkezett ahhoz, hogy szerencsét próbáljon. A *Le Figaro,* amely a déli zóna megszállásakor „elsüllyesztette magát", ahogyan akkoriban mondták, a főváros felszabadulása előtt két nappal ismét megjelent. Tulajdonosának azonban nem volt pénze. Úgy intéztem a dolgát, hogy azért mégis kiadhassa a

lapot. A *L'Époque*, a *L'Ordre*, amely szintén megszűnt, hogy ne kerüljön az ellenség ellenőrzése alá, ugyancsak megkapta a működési engedélyt, és ezzel együtt a papírkontingensét. A déli zónában a *La Croix* ugyan még megjelent egy ideig a németek bevonulása után is, de mivel szerkesztői közül számosan részt vettek az ellenállási mozgalomban, megadtam rá a *nihil obstat*ot.* Új lapok is megkapták tőlem az indulás jogát, mint például a *Le Monde*, a *Paris-Presse*, a *Les Nouvelles du Matin*, *La Dépêche de Paris stb.* Kívánatosnak ítéltem, hogy a francia sajtó szélesre tárja kapuit különféle és friss szellemet hozó vállalkozások és tollak előtt.

Ugyanaz a forgeteg, amelyet az események szabadítottak a sajtóra, az irodalmi és művészeti köröket is megrázta. Kiváltképpen az írók voltak azok, akiknek hivatásuk lévén az ember megismerése és kifejezése, elsősorban foglalkoztak a háborúval, amelyben elvek és szenvedélyek csaptak össze. El kell ismerni, hogy a többség, köztük a legnagyobbak, Franciaország mellé állt, néha nagyszerűen. De sajnos, voltak olyanok is, akik gondolataik és stílusuk egész erejével a másik tábort szolgálták. Most ezek ellen a felháborodás hulláma támadt fel. Annál is inkább, mivel a közvélemény nagyon jól látta, hogy az ilyen írók ékes szavú úszításai mekkora bűnök és mekkora bűnhődések felé sodorták a szegény hiszékenyeket. A különleges bíróságok több neves írót ítéltek halálra. Ha a vádlottak nem szolgálták közvetlenül és szenvedélyesen az ellenséget, elvi megfontolásból enyhítettem a büntetésüket. Ellenkező esetben – de csakis akkor – úgy éreztem, nem élhetek a kegyelmezés jogával. Mert az irodalomban, mint mindenben, a tehetség felelőségre kötelez. A bíróságok többnyire kevésbé szigorú ítéleteket hoztak. De a törvény által megbüntetett vétkeseken kívül a közvélemény ingatagságuk vagy következetlenségük miatt heves szemrehányásokkal illetett sokakat, akik sikereik folytán a népszerűség fényében sütkéreztek. Természetesen a vetélkedés is sok szóbeszédet sugallt, s ez nem mindig felelt meg a valóságnak. Elég az hozzá, hogy az irodalom, a művészet, a színház világa fölött viharos volt az égbolt.

Az Akadémia is foglalkozott ezekkel az ügyekkel. Sőt maga is éles támadások céltáblája volt. „Fel kell-e oszlatni az Akadémiát?" Heves hadjárat bontakozott ki e téma körül, és széles körű visszhangot keltett. Sokfelől világítottak rá több akadémiai tag vétkes magatartására, és arra, hogy fájdalom, kortársaik mindvégig bíztak bennük. Engem noszogattak, hogy hatalmi szóval újítsam meg, illetve szüntessem meg az Akadémiát. Mélységes zűrzavarba merült ez a társaság.

Örökös titkára, a kiváló és bátor Georges Duhamel elém terjesztette az ügy tényállásait. Ecsetelte azokat a nehézségeket, amelyeket néhány tag segítségére támaszkodva neki magának is le kellett küzdenie, hogy a megszállás alatt az Akadémiát visszatartsa olyan helytelen magatartástól, amelyre erős ráhatásokkal próbálták az intézményt kényszeríteni. A társaságnak most nehéz akadályokat kellett legyőznie ahhoz, hogy élete visszatérhessen a rendes kerékvágásba. Zárja ki vagy legalábbis függessze fel azokat a tagokat, akiket a bíróság elítélt vagy a közeljövőben el fog ítélni? Kínos viták támadhatnak

* A középkori és újkori egyházi cenzúra engedélyező formulája. „Nincs akadálya" – ti. annak, hogy a cenzúrázott művet kinyomtassák.

ebből! Másrészt 1939 óta tízegynéhány akadémikus elköltözött az élők sorából. A megüresedett helyeket nem töltötték be. Most persze meg lehetne ejteni a választásokat. De hogyan lehetne összehozni a határozatképességhez szükséges létszámot, amikor a tagság egy részének esze ágában sincs jelentkeznie? Főleg pedig attól kell tartani, hogy az intézmény a zavar és a meghasonlottság állapotából nehezen lábal majd ki. Ám akkor miként maradhat meg a francia gondolat, nyelv és irodalom e páratlan képviselője, amelynek hivatása szerint lennie kell, s amely három évszázadon keresztül oly hatalmas mértékben járult hozzá országunk hírnevéhez? „Minden könnyebb lenne – jelentette ki kiváló látogatóm –, ha Ön elfogadná az akadémiai tagságot."

A legudvariasabb formában hárítottam el ezt a megtiszteltetést: „Az államfő – mondtam Georges Duhamelnek – az Akadémia védnöke. Hogyan lehetne akkor a tagja? Meg aztán, Ön is jól tudja, hogy de Gaulle nem tartozhat semmilyen kategóriába, nem fogadhat el semmilyen kitüntetést. Egyébiránt azonban Franciaország egyik legmagasabb rendű érdeke, hogy az Akadémia ismét betöltse szerepét. Semmit sem szándékozom változtatni azon az alkotmányon, amelyet Richelieu adott neki, csupán az Ön által is ismert személyek ellen teszek lépéseket annak érdekében, hogy társaságuknak garantáljam a függetlenséget és a biztonságot. Mindamellett úgy vélem, a jelenlegi rendkívüli körülményeket előnyös volna kihasználni az új alapokról való elinduláshoz. Mivel sok a be nem töltött szék, miért ne tehetné meg az Akadémia, hogy kivételes módon egy napra felfüggeszti a jelölési szabályzatot, és saját kezdeményezésére hív meg kebelébe néhány kitűnő írót, olyanokat, akikről tudja, hogy méltók rá, s akik a megpróbáltatások közepette bizonyították be, hogy a gondolatszabadságnak és Franciaországnak bátor bajnokai? Az Akadémia tekintélye, népszerűsége nyerne ezáltal, bizonyos vagyok benne."

Mégis, amikor néhány nappal később magam köré gyűjtöttem minden felelhető akadémikust, azt tapasztaltam, bár megnyugtató ígéreteimet örömmel fogadták, újító ötletemtől nem voltak elragadtatva. Végül is az történt, hogy az Akadémia, látva a rend helyreállását minden területen, visszatért szokásainak hagyományos medrébe. Örömmel láttam a becses intézmény újjáéledését, de sajnáltam, hogy a testület a maga egészében nem volt képes elég nyíltan és határozottan köszönteni Franciaország felszabadulását.

A végrehajtott társadalmi reformok, a visszanyert szabadság, a törvényes igazságtétel, a tevékeny hatalom együttes hatásának eredményeként a nemzet felocsúdik. A háború okozta villongások után állapotát a lábadozás kezdetének lehet minősíteni. Ez azonban bizonytalan lenne, ha a letarolt ország nem találná meg fizikai egyensúlyát. Ha ez nem történik meg, akkor hiába kezd most ránk mosolyogni a szerencse, a pénzügyeink csődbe jutnak, a gazdaságunk tönkremegy, és akkor Franciaország rangjának, rendjének, jövőjének végleg befellegzett. Ha viszont jelenlegi szörnyű körülményeink ellenére a hatalomnak sikerül a nemzet életének szilárd megújhodási alapot teremtenie, akkor az elkövetkező évek során minden egyebet úgyszólván ráadásként kaphatunk meg. Természetesen nincs csodaszer, varázspálca! Csakis a határozott intézkedések lehetnek hatékonyak.

A kormány által az 1945-re kidolgozott költségvetés könyörtelenül éles fényt vet pénzügyi helyzetünkre, amely a több mint öt évig tartó háború, a több mint négy esztendeig tartó megszállás után siralmas képet mutat; a betervezett kiadásokra 390 milliárd az előirányzott összeg, ebből 175 milliárd katonai szükségleteket fedez; a rendes bevételek összege 176 milliárd; a hiány 55 százalék. Az államadósság 1800 milliárdra rúg, vagyis négyszer akkora, mint a háború előtt. Ebben az összegben 800 milliárdot tesznek ki a rövid lejáratú kölcsönök, amelyeknek visszafizetését a hitelezők bármelyik percben követelhetik. S mivel mindennek a tetejébe a kifizetések egynegyedét 1939 óta a Francia Bank előlegezte, a bankjegyforgalom megnégyszereződött.

A kiadásoknak, az adósságoknak és a fizetési eszközöknek ezt a roppant inflációját egy rettenetes fogyatékosságokkal küszködő gazdaságnak kellett viselnie. 1945 elején a termelés mértéke nem érte el az 1938. évi szint felét, a külfölddel való árucsereforgalom pedig a nullával volt egyenlő. A felszabadulási kölcsön a készpénzállomány lefölözésével éppen hogy el tudta kerülni azt a katasztrófát, amely szükségképpen bekövetkezett volna, ha ez a „lebegő mennyiség" hirtelen elárasztja a háromnegyedrészt üres piacokat. A kincstár viszont mégiscsak kezdhetett vele valamit a pillanatnyi nehézségekkel szemben. De ez a rögtönzött művelet semmiképpen sem hozhatta meg a problémák megoldását. Most egészen másra van már szükség: hosszú távra kidolgozott politikára.

E téren elvek és szakértők viaskodtak egymással. A kommunista módszer lényege az erőltetett termelés és a siralmasan csekély fogyasztás, a teljes liberalizmus pedig azt hangoztatja, hogy nem kell beavatkozni, a dolgok majd maguktól elrendeződnek. Ezeken kívül két elméletet kell fontolóra vennünk.

Az egyik elmélet képviselői így érvelnek: „Az infláció ellen az a legjobb, ha bátran szembenézünk a veszedelemmel. A készpénzállományt csökkentsük lényegesen; mondjuk ki hirtelen, hogy a forgalomban levő bankjegyek ezentúl nem érvényesek, tulajdonosaik haladéktalanul kötelesek a közpénztáraknál kicserélni őket, cserébe új kibocsátású címleteket kapnak, de csak a beszolgáltatott névértékek egynegyedét; a különbözetet a tulajdonosok javára írják, akik azonban a javukra mutatkozó egyenleget nem használhatják fel. Fagyasszuk tehát be a folyószámlákat, és csak igen korlátozott összegek felvételét engedélyezzük. Ily módon csökkentjük a vásárlóerőt, ugyanakkor a feketepiac területét is szűkítjük. Ami az árakat illeti, ugyancsak fagyasszuk be őket, éspedig elég alacsony szinten, de mégis úgy, hogy a fizetési eszközeikben korlátozott fogyasztók meg tudják venni, amire szükségük van. Csak a fényűzési cikkeket drágítsuk meg tetemesen, amennyire csak akarjuk. Természetesen előre kell számolni azzal, hogy az ilyen kegyetlen korlátozás súlyosan érinti a kincstár jövedelmeit. Ennek ellensúlyozására elég, ha nagy adót vetünk ki a tőkére. Kemény intézkedések ezek. De ha de Gaulle tábornok csak egy kicsit is hozzáadja a tekintélyét, lehetővé teszik a válság leküzdését."

Így érvelnek az erős rendszabályok hívei. Tételük támogatására idézik a brüsszeli kormány példáját: Camille Gutt pénzügyminiszternek a bankjegyek, a bankszámlák, az árak, a bérek és fizetések egyidejű befagyasztásával sikerült stabilizálnia a belga frankot.

Mások szerint viszont: „Az infláció nem annyira ok, mint inkább következménye az egyensúly megbomlásának. Ez elkerülhetetlen. Totális háború idején semmivel sem lehet rendes szinten tartani az élelmiszerek és közfogyasztási cikkek termelését, mivel sok nyersanyagot, munkaeszközt és munkaerőt más célokra használnak fel. Azt sem lehet megakadályozni, hogy a kormányok sokféle kategóriába sorolt, jelentős létszámú csoportoknak nagyon magas béreket és fizetéseket adjanak. Következésképpen minden hadviselő államban az a helyzet áll elő, hogy a lakosság zömének névleges jövedelme nem ér annyit, mint azelőtt, a fogyasztási javak mennyisége nem elégíti ki a keresletet, az árak szüntelen emelkednek, a pénz vásárló ereje egyre csökken. Franciaországban a helyzet azért súlyosabb, mint másutt, mert országunk évek óta el van zárva a külvilágtól; továbbá mert roppant pénzforrásait a megszállók kiszipolyozták; mert jelenlétük sok iparág megszűnését vagy visszafejlődését idézte elő; végül mert most a termelés lendületes megindulását késlelteti a nyersanyagok, a felszerelések, a behozatalok hiánya, és az a körülmény, hogy a még megmaradt eszközeink nagy részét a legsürgősebb helyreállítási munkák emésztik fel. Márpedig minden a termelés megindulásától függ. Az erőszakos mesterkedések csak fokoznák a bajt, mert a termelőknek sem pénzük, sem kedvük nem lenne ahhoz, hogy munkához lássanak, az államba és a pénzbe vetett bizalmat pedig végképp tönkretenné. Az ellenkezőjét kell csinálnunk, lendületes nekiiramodásra és fejlődésre, terjeszkedésre kell ösztönöznünk a gazdaságot. Ami a pénzfölöslegeket illeti, ezeket kincstári bonok által kell felszívni, amelyek fejlesztik a takarékoskodás szellemét, és a közvéleményben kialakítják azt az érzést, hogy mindenki rendelkezik azzal, ami az övé. Ugyanezen eszmekörben maradva óvakodjunk attól, hogy bármiféle rendszeres adót vessünk ki a tőkére. Érjük be azzal, hogy elkobozzuk a bűnös úton szerzett vagyonokat. Ez a módszer nem csodaszer. De párosulva azzal a bizalommal, amelyet az ország de Gaulle iránt tanúsít, biztosan elvezet bennünket a felemelkedéshez."

Végső soron rám hárul a döntés feladata. Engem is erősen foglalkoztatnak a hatósági jelentésekben szereplő viták, a különféle érdekcsoportok nézetei, a sajtóbeszámolók. A Tanácskozó Gyűlésen André Philip, a költségvetési tervezet főelőadója, Jules Moch és más küldöttek március elején ékesen szóló apostolai a bankjegyek, a folyószámlák és a tőke megcsapolásának, René Pleven viszont egészen más tervet terjeszt elő. Meg kell mondanom, hogy ez az ügy megosztja a kormányt. Mindkét tételnek megvan a maga harcias és nem kevésbé hozzáértő védelmezője. Mendès-France nemzetgazdasági miniszter az előbbi elgondolással azonosítja magát. Pleven pénzügyminiszter teljes erővel támogatja az utóbbi elméletet. Mind a ketten kiváló szakértelmű és becsvágyú emberek, ezért vetélkednek egymással, s ebben az ügyben egyenlő súlyú felelősséget hordoznak, egyikük az árak és a kereskedelmi forgalom, másikuk a költségvetés és a pénz tekintetében; mivel a vita olyan probléma körül folyik, amelynek eldöntésétől a francia nép sorsa függ, véleményem szerint minden hevenyében összecsapott átlagkvóta-kivetés éppoly hiábavaló, mint amilyen helytelen volna. Miután sokat és hosszan vitatkoz-

tam velük is, magammal is, végül a progresszív módszer mellett döntöttem, és elvetettem a befagyasztást.

Nem azért határoztam így, mintha az elméleti érvek meggyőztek volna. Nézetem szerint a közgazdaságtanban éppúgy, mint a politikában és a hadtudományban, nem létezik abszolút igazság. De vannak adott körülmények. Ezeknek mérlegelése határozza meg döntésemet. Az ország beteg és sebektől vérzik. Ezért előnyösebbnek tartom, ha pillanatnyilag nem rendítem meg alapjaiban és nem forgatom fel tevékenységét, annál is inkább, mivel az elkövetkező hónapok a dolgok természeténél fogva amúgy is javítani fognak a helyzetén. Ha csak az a lehetőség lenne, hogy mindent fel kell tenni egy lapra, minden bizonnyal így cselekednék. De minek vessem az országot veszedelmes megrázkódtatásokba, ha egyszer mindenképpen vissza fogja nyerni egészségét?

Az a kísérlet, amely a brüsszeli kormánynak sikerült, nem hiszem, hogy Franciaországban eredményt hozhatna. Az anyagi és az erkölcsi körülmények ugyanis merőben mások a belgáknál és nálunk. Belgium kevesebbet szenvedett a megszállástól, mint Franciaország. Nem kellett oly sok hadisarcot fizetnie. Fogságba esett katonái a német propaganda egyik manővere folytán már rég hazatértek. A belgák jelenleg kevés költséggel vesznek részt a háborúban. Azonfelül náluk nem volt Vichyhez hasonló rezsim; a kommunisták ott alig számítanak; a nemzeti zűrzavar nem kavart mély örvényeket. Kis területű ország, egyszerű a struktúrája, közlekedési vonalait maguk a szövetséges hadseregek állítják helyre, közigazgatását nem nehéz ellátni. S ami a leglényegesebb, Camille Guttnak módjában áll megakadályozni, hogy az árak és a pénz rögzítése a közellátást fojtogassa. A brüsszeli kormány Amerikában roppant nagy devizatartalékkal rendelkezik, mivel az Egyesült Államok a háború egész ideje alatt érceket, főként urániumot vásárolt Kongóból; a szövetséges karavánok többségének az antwerpeni kikötő az úti célja; az angolszászok mind politikai, mind hadászati okokból meg akarják könnyíteni a belga hatóságok dolgát. Ilyen körülmények között a Pierlot–Gutt–Spaak kormány nagy mennyiségben importálhat amerikai és kanadai árukat. Így aztán a befagyasztási intézkedések után, amikor a belga termelők felfüggesztettek minden szállítást, a kormány azonnal piacra dobhatta az Újvilágban vásárolt élelmiszereket és közszükségleti cikkeket, méghozzá alacsony áron. Ez a magyarázata annak, hogy sok megrázkódtatás után Belgiumban helyreállt az egyensúly, hiszen nem kellett megbirkózni sem éhínséggel, sem zűrzavarral.

De nálunk? Hol vannak nekünk hiteleink? Külföldön csak adósságaink vannak. A Washingtonnal és Ottawával annak idején „féléves importszállításokra" kötött megállapodások teljesítését nagy nehezen kezdték meg 1945 tavaszán. Szövetségeseink politikai okokból sokáig csak hitegettek minket, de ettől eltekintve sem volt ínyükre, hogy hajóikat túlterheljék és kerülő úton a mi, hadszínterektől távol eső kikötőink felé irányítsák. Mindent egybevetve, a belga tapasztalat nem győzhetett meg engem arról, hogy a befagyasztás és a vagyondézsma módszere nálunk is beválna. A felszabadult nemzet termeljen minél többet! Az állam segítse és ösztönözze ebben! A nemzet pedig viszonzásként rendes adókból és megtakarított pénzekből történő befektetések

formájában adjon az államnak annyit, amennyiből fedezheti a közjó érdekében szükséges kiadásokat! Ilyen döntés született 1945 márciusában.

És ez nem fog megváltozni. Mindvégig ez lesz az Ideiglenes Kormány pénzügyi és gazdasági politikájának vezérelve. A szokványos terheken kívül mégis gondolni kell arra, hogy az 1945-ös költségvetésben óriási léket vájnak majd a háború és a helyreállítás költségei, a hadifoglyok és elhurcoltak hazaszállítása és megsegítése, a menekültek visszaköltöztetése, a leszerelt katonákról való gondoskodás, valamint indokínai csapataink expedíciója. De a többletbevételek, a jogtalan nyereségek elkobzása, az 1917-ben és 1918-ban kibocsátott 4 százalékos, valamint az 1932-ben kibocsátott 4 és fél százalékos járadékkötvények 3 százalékosra való konvertálása, főleg pedig a kincstárjegyek, amelyek iránt a lakosság lankadatlan érdeklődést tanúsít – mindez elegendő lesz a nehézségek leküzdésére. Júniusban új bankjegyeket hozunk forgalomba, s a be nem váltott régi címletek is hoznak valamit az állam konyhájára. De a beváltás szigorúan paritásos lesz, egy frankért egy frankot adunk. Ezt később, január és december között, minden bizonnyal ár- és bérrendezéseknek kell követniök, de a kormány ura marad a helyzetnek, és az emelések összességükben nem fogják meghaladni az 50 százalékot. Ugyanakkor a termelés töretlen ívben fejlődik, annál is inkább, mivel a Belgiummal, Svájccal, Nagy-Britanniával és az Egyesült Államokkal februárban és márciusban kötött megállapodások nyomán újból megindul a behozatal. Mindent egybevetve: 1945 végén a gazdasági tevékenység kétszer akkora lesz, mint a felszabaduláskor, és a bankjegyforgalom nem szökik fel magasabb szintre, mint amelyen akkor mozgott, amikor megérkeztem Párizsba. Olyan időszakban és olyan probléma terén, ahol kielégítőnek nevezhető megoldási lehetőség nem létezik, nem várom, hogy ez az eredmény lelkesedést fog kelteni. Mégis elégedett vagyok vele, mert annyit jelent, hogy a szakadék szélén való botorkálás után az ország az év végén kijut az új prosperitás biztos útjára.

Amint az természetes, Pierre Mendès-France áprilisban önként benyújtja lemondását, és kiválik a kormányból. Méltósággal teszi. Éppen ezért továbbra is rendkívül nagyra értékelem és kiváló munkatársnak tartom. Ha jelenleg nem is fogadom el az általa javasolt politikát, korántsem zárom ki a lehetőségét, hogy nem teszem a magamévá egyszer, ha a körülmények megváltoznak. Ahhoz azonban, hogy Mendès-France egykor majd megvalósíthassa a gyakorlatban, hűnek kell maradnia elméletéhez. Ilyen értelemben egy miniszter lemondásával hasznos szolgálatot tehet az államnak. Egyesítem a pénzügyminisztériumot és a gazdasági minisztériumot. Pleven vállalja a kettős terhet. Ragyogó tehetségű, széles látókörű fegyvertárs, de egyszersmind szerény. Teljes tudásával lát neki a bonyolult feladatoknak, rugalmas és szívós, kötelességeit maximálisan teljesíti, s bár ínséges helyzetünkben látványos sikereket nem érhet el, munkája nyomán mégis állandóan növekszik az ország gazdasági ereje és hitele. Néha ugyan előfordul, hogy kerülő útjait fölöslegesnek, alkalmazkodóképességét túlzottnak találom, de mindenképpen bízom benne, és következetesen támogatom.

Ugyanilyen a viszonyom a többi miniszterhez is, s jóllehet különleges helyzetemből eredően kénytelen vagyok a döntőbíró szerepét betölteni, meg va-

gyok győződve tehetségükről és becsülöm barátságukat. Ma, annyi év és magatartásbeli változás után, csak megindultsággal tudom felidézni a kis csapat összeforrottságát, és azt a segítséget, amelyet tagjai egy történelmi feladat végrehajtásában nekem nyújtottak. Bármily különbözőek is ők húszan, tény és való, hogy egy és ugyanazt a politikát követtük egészen a győzelem napjáig. Igaz, többségük ilyen vagy olyan párthoz tartozott, de mivel a haza sebei még nagyon is frissek, s mivel tekintélyemet általános elismerés övezte, egyikük sem akart és tudott arra gondolni, hogy külön utakon járjon. Aki miniszter, az de Gaulle tábornok munkatársa, és egyedül neki tartozik felelősséggel. Ebből fakad a kormányzásnak az az egysége, amely mintegy magától hat abban az irányban, hogy az állam és az ország dolgai rendbe jöjjenek.

Gyakran tanácskozom Jules Jeanneneyvel, kormányunk puritán és megfontolt rangidős emberével. Az első világháború idején Clemenceau minisztere volt, utána nem akart miniszter lenni senkinek. Most az én miniszterem. A közügyek iránti önzetlen odaadás vezeti, s olyan nagy jogi szaktudással és politikai tapasztalattal rendelkezik, hogy őt bíztam meg az intézményekre vonatkozó tervezetek előkészítésével. A szenátus egykori elnökénél jobban senki sincs meggyőződve arról, hogy teljesen át kell alakítani a régi rendszert. Állandó munkakapcsolatban vagyok a három „katonai" miniszterrel is. André Diethelm, akinél hűségesebb társat és lelkiismeretesebb funkcionáriust el sem tudok képzelni, szervezi, káderekkel és felszereléssel látja el hadseregünket, amely roppant érzékeny, egymástól mélységesen különböző elemekből áll, s fogyatékosak az eszközei, de mégis a győzelem kovácsa. Louis Jacquinot ügyesen buzgólkodik annak érdekében, hogy az egymás ellen irányzott ágyúlövések a megrongált vagy elsüllyesztett hajók, a romokban heverő fegyvertárak ellenére újjászülessen a francia haditengerészet. Charles Tillon energiától duzzadó és gyanakvó természetű, ám mégis hatékonyan munkálkodik a harcirepülőgépgyártás feltámasztásán. Mindennap együtt dolgozom Georges Bidault-val, a külügyminiszterrel. Nagy jártasságra tett szert a történelemben és azoknak az ügyeknek a kritikájában, amelyeket most neki kell intéznie, de gyakorlati téren újonc; már türelmetlen, szeretne a saját szárnyán repülni, de még gondosan ügyel rá, hogy ne távolodjon el az általam meghúzott irányvonaltól; hajlamos arra, hogy elmerüljön saját miniszteri tárcájának feladataiban, de azért figyelemmel tudja kísérni annak a politikai mozgásnak a vajúdását, amelynek irányítására törekszik; ezeket az ellentmondásokat végül is fortélyos okossággal győzi le. Adrien Tixier sokszor beszélget velem a közrendről. Nincs az a váratlan bonyodalom, amely a belügyminisztert ki tudná zökkenteni lelki nyugalmából. Pedig a rendelkezésére álló karhatalmi erők korántsem elegendőek, s állandóan gondot okoznak neki a bosszúszomjas ellenállók felszólításai éppúgy, mint bizonyos körök könyörgései, amelyek azt akarják, hogy a hatóságok ne tanuljanak semmiből és felejtsenek el mindent. Súlyos hadirokkant, állandó szenvedéseinek mártírja; egy évvel később már nincs az élők sorában.

Néha keserűen támadják a többi minisztert. Így például François de Menthon igazságügyminisztert, akinek hatáskörébe tartozik az az égetően sürgős feladat, hogy felállítsa a büntető és a polgári törvényszékeket, a Legfelső Bí-

róságot, s biztosítsa függetlenségüket. Meg is teszi, úgy ahogyan kell. A fiatal, idealista, ékesszóló Pierre-Henri Teitgent is támadják, mivel ő irányítja a tájékoztatásügyi minisztériumot és ő vezeti a sajtó dolgait. Igaz, támadói emberükre találnak benne. Semmi sem tudja megzavarni Robert Lacoste termelésügyi miniszter átható tisztánlátását. Pedig neki is hálátlan szerep jutott osztályrészéül. Akár energiáról, felszerelésről, nyersanyagokról, akár bányákról, kohászatról, textiliparról van szó, neki csak deficitet, zsákutcát, szűk keresztmetszetet jelentenek. De ő minden hűhó nélkül, szívós munkával sokat végez, és hajója sohasem fut zátonyra. A munkaügyi minisztériumban Alexander Parodi türelmesen és nehezen szövi azt a Pénelopé-vásznat, amelynek bérskála a neve. A foglyok hazatérését Henri Frenay készíti elő. Mivel a pártok már előre rálicitálnak azokra a követelésekre, amelyeket majd e kétmillió választó nevében fognak támasztani, a miniszter körül zúg-morajlik a vihar. Kormányom tagjai között mégis Paul Ramadier, a közellátásügyi miniszter az, aki a legnehezebb feladattal birkózik, aki mindenkinél biztosabb lehet afelől, hogy nem elégíthet ki senkit; ő az, akit a kritikák és a karikatúrák a legkevésbé kímélnek. Novemberben kértem fel a tárca elvállalására. Derekasan, következetesen küzd a posztján, sikerül összegyűjtenie és szétosztania a sovány készleteket, szilárd sziklaként állja a gúnyolódás rázúduló áradatát, de fáj neki, hogy igazságtalanul bántják.

Néhány minisztert kevésbé csapkodnak a közvélemény hullámai. Közéjük tartozik a fürge szellemű és lángoló szívű Paul Giacobbi, aki Plevent váltotta fel a gyarmatügyi minisztériumban, s ezen a címen az indokínai vonatkozású ügyekkel foglalkozik; továbbá François Billoux, aki a közegészségügyet irányítja konfliktusok, de nem siker nélkül; François Tanguy-Prigent mezőgazdaságügyi miniszter, aki a mezőgazdaság megszervezésén és összefogásán fáradozik; a bölcs Augustin Laurent, aki helyreállítja a háborúban tönkrement postahivatalokat, távíróvonalakat, telefonkábeleket. Hasonlóképpen viszonylag nyugodt – mármint számukra nyugodt – politikai légkörben végzi munkáját a maga területén René Capitant, René Mayer, Raoul Dautry. Az első merész és szerencsés kézzel fog hozzá a közoktatás szervezésének és módszereinek megreformálásához. A második, mint a közlekedés és szállítás felelőse, módokat talál azoknak a közvetlen problémáknak a megoldására, amelyeket a vasútvonalak, kikötők, hidak, közutak, csatornák, hajógyárak pusztulása idézett elő. A harmadik, ötletekben gazdag és minden műszaki lehetőséget megragadó ember az újjáépítési minisztérium munkáját vezeti, melyet decemberben hívtam életre. Dautry kérésére hatáskörébe utaltam a városrendezést is, hogy az újjáépítés átfogó tervek szerint történjék. Egészében látva, hogy valamennyi munkatársam mekkora igyekezettel és lendülettel végzi munkáját a maga területén, bizonyos vagyok banne, hogy az ellenállási mozgalom nagy politikai és közigazgatási koponyákat kínál az országnak, feltéve ha az állam hajójának kormánya mellett van egy kapitány.

Mivel sok mindent kell csinálnunk, köztük igen nehéz dolgokat, a kormány rögzített szabályok szerint végzi tevékenységét. Kivéve a hadműveletekre vonatkozó titkos anyagokat, vagy az olyan eseteket, amikor a diplomáciai helyzet azonnali intézkedést követel, minden fontos döntést a minisztertanács

tárgyal meg. Általában hetenként kétszer ülésezik. Ez nem sok, ha tekintetbe vesszük a témák felduzzadt tömegét, valamint azt a körülményt, hogy a kormánynak egyszerre a törvényhozó és a végrehajtó hatalom funkcióit is gyakorolnia kell. Az üléseket a lehető legnagyobb gondossággal készítjük elő. Az ügyiratok összeállítása, az elnökségnek a miniszterekkel és az Államtanáccsal való összeköttetése a Louis Joxe vezetése alatt működő főtitkárság feladata. A kevés beszédű, halk szavú, szerényen háttérbe húzódó Joxe zökkenők nélkül mozgatja ezt a gépezetet, amelytől oly sok minden függ.

A kormány a Matignon palotában tartja üléseit. A csupasz falú terem ridegsége tárgyilagos hangnemet parancsol. Bármilyen fontos vagy izgalmas kérdések kerülnek szőnyegre, az ülés egyszer és mindenkorra megszabott szabályok szerint zajlik le. Minden egyes napirendi pont megvitatása az illetékes szakminiszter jelentéstételével kezdődik. Utána azok a tagok kapnak szót, akiknek az üggyel kapcsolatban ellenvetéseik vagy módosító javaslataik vannak. Reám hárul, hogy megfelelő kérdéseket tegyek fel a kérdés teljes tisztázása végett. Ha súlyos problémáról van szó, utána mindenkivel konzultálok. De – és ezt öt év óta állandóan tapasztalom – politikánk alapelvei ritkán adnak alkalmat vitatkozásra. A hadseregek akciói, a háború céljai, a szövetségesek irányában tanúsítandó magatartás, a birodalomnak Francia Unióvá történő átalakítása, a kollaboránsok törvényes felelősségre vonása, a közrend biztosítása bárkivel szemben, a nagyarányú társadalmi reform végrehajtásának szükségessége – mindez nem fakaszt disputákat. Mindenki egyetért azzal az irányvonallal, amelyet de Gaulle húzott meg. De mihelyt a konkrét intézkedések kerülnek szóba, azaz bizonyos érdekek is belejátszanak a témába, tüstént megélénkül a vita. Főleg olyankor, amikor a gazdasági és szociális tervek, a pénzügyi intézkedések, a termelés, a közellátás, a szavazási mód, a választhatóság kerül szőnyegre. Amikor pedig személyes jellegű kérdések vetődnek fel, a vita hevessége eléri a tetőfokát.

Az üléseken mindig következetesen ragaszkodom ahhoz, hogy mindenki tartózkodás nélkül mondja el a véleményét. Végül magam ismertetem saját nézetemet. Gyakran általános megegyezés jön létre a tagok között. Ezt tudomásul veszem, és az ügy el van intézve. Ha nem jutnak közös nevezőre, azt a döntést fogalmazom meg, amelyet jónak ítélek. Így ez lesz a minisztertanács határozata. Minden esetben arra törekszem, hogy világos és gyors legyen, mert a döntés után a hatalom nagyon megsínylené a bizonytalankodást.

Milyen rövidek az órák! Milyen kevés van belőlük egy napban! Ezeket a minisztertanácsokat elő kell készítenem. Azonkívül sok ügyet – nemzetvédelem, gazdaság, pénzügy, népesség, Indokína, Észak-Afrika – előbb szűk körű bizottságnak kell megvizsgálnia; ezeken én elnökölök, s az ügyben illetékes miniszterek vesznek bennük részt fő munkatársaikkal. A szóban forgó kérdéseket gyakran még külön is meg kell beszélnem a kormány egyik vagy másik tagjával. Sűrűn kell tanácskoznom a szakértőkkel, kikérnem René Cassinnek, az Államtanács elnökének véleményét, megbeszélnem Louis Joxe-szal a munkarendet, aláírnom a végül is elfogadott és megszövegezett rendeleteket, dekrétumokat, határozatokat.

Ami napról napra adódik, arról közvetlen munkatársaim tesznek jelentést.

Palewski hozza a politikai és diplomáciai vonatkozású táviratokat, leveleket, jelentéseket, a francia és a külföldi sajtó és rádióösszefoglalókat, a Franciaország minden pontjáról és a világ minden részéből érkező üzeneteket. Juin tájékoztat a katonai események menetéről, átadja a haderők jelentéseit és kéréseit. Majd megírom a saját leveleimet, táviratait, utasításaimat és aláírom a kabinetem által előkészített postát.

A kihallgatások számát a szükséges esetekre korlátozom. De még így is sok audienciát kell adnom. Azon kívül, hogy tanácskozom a szövetséges kormányok tagjaival, akik Párizsba jönnek tárgyalni – így Churchill és Eden novemberben, Hopkins januárban, Spaak februárban, van Kleffens és utána Sir John Anderson márciusban, Ford és Evatt áprilisban –, még a nagyköveteket is fogadom. Duff Cooper, Bogomolov, Caffery állandó látogatóm. De Mgr Roncalli, Morawski, Guillaume báró, Vanier tábornok, Cerny, Burckhardt stb. szintén gyakran ül a dolgozószobámban. A szövetséges és a francia tábornokoknak szabad bejárásuk van hozzám. Időközönként Párizsba rendelem a köztársasági biztosokat, s minden alkalommal együtt fogadom őket, hogy meghallgassam jelentéseiket, és átfogó eligazítást adjak nekik. Külföldi képviselőink, ha rövid időre Franciaországba jönnek, felkeresnek, hogy számot adjanak küldetésükről. Alkalomadtán fogadom a Francia Bank igazgatóját, a quai d'Orsay főtitkárát, a rendőr-főkapitányt, a hírszerző szolgálat vezetőjét. Érintkeznem kell különféle külföldi híresség ekkel és francia személyiségekkel: egyesületi elnökökkel, akadémikusokkal, főpapokkal, gazdasági és szakszervezeti vezetőkkel stb. Természetesen a Tanácskozó Gyűlés háznagyi hivatalának tagjait, a csoportelnököket, egynémely küldöttet mindig fogadok, ha kívánja.

A győzelem napjáig harmincszor jelenek meg a Tanácskozó Gyűlésen és húsz alkalommal szólalok fel. Ugyanezen időszakban gyakran fordulok rádión a közönséghez. Előadások, nyilvános beszédek, sajtófogadások teszik lehetővé, hogy az országot folyamatosan tájékoztassam ügyeiről, megmondjam, mit várok tőle, és hogy Franciaország hangját a határain túl is hallassam. Bizonyos esetekben úgy adódik, hogy rögtönözve adom elő mondanivalómat. Olyankor hagyom, hogy magával ragadjon a józanul mérlegelt szenvedélyesség, és a hallgatóság elé öntöm a lelkemből kikívánkozó gondolatokat és szavakat. Gyakran viszont előre leírom a szöveget, de akkor sem olvasom fel: erre kötelez a szónok pontossága és hiúsága, de bizony súlyos függőség is ez, mert a memóriám jól szolgál ugyan, de az írás kissé nehezen megy. Sokat kell utaznom: tizenegy látogatás a hadseregeknél, körutak valamennyi országrészben, egy utazás Oroszországba, odafelé a Közel-Kelet, visszafelé Észak-Afrika érintésével. Nyolc hónap alatt hetven napot töltök a fővárostól távol. Visszatérve a felgyülemlett instanciák hegyeit látom tornyosulni az asztalomon.

Hivatali helyiségeimet a rue Saint-Dominique-on rendeztem be, a központi fekvésű és jelképesen ódon Brienne palotában. Ott dolgozom reggeltől estig, ott adok audienciát. Az elnöki fogadások is ott zajlanak le: diplomáciai megbízólevelek átadása, küldöttségek látogatása, hivatalos ebédek stb. Ott jönnek össze a minisztériumközi bizottságok, néha a minisztertanács is ott ülésezik. Nem akartam beköltözni az Élysée palotába, ezáltal hangsúlyozva, hogy

nem szándékozom elébe vágni sem a holnapi intézményeknek, sem annak a tisztségnek, amelyet majd be fogok tölteni. Meg aztán a nemzeti nyomorúság közepette megbotránkoztató lenne, ha de Gaulle tábornok az állam költségén nagylábon élne az Élysée palotában. Ugyanezen okokból sohasem tartózkodom Rambouillet-ban sem. Magán alapon kibéreltem egy kis magánpalotát a Bois de Boulogne szélén, a Bagatelle út mentén. Feleségem és én ott lakunk. Két leányunk is velünk van. Fiúnk a fronton harcol. Ezeken a téli és tavaszi estéken néha kedves külföldi és francia vendégek ülnek az asztalunknál. Távozásuk után lefekvésig aktakötegeket tanulmányozok, beszédeimet szerkesztgetem, lelkiismeretemmel szembesítem az elítéltek kegyelmi kérvényeit. Vasárnaponként kihajtatok egy Párizs környéki erdőbe, s ott gyalogolok néhány órácskát.

Azon a poszton, ahol vagyok, nincs Franciaországból semmi, ami ismeretlen vagy rejtett volna számomra. A jelentéseken, kihallgatásokon, szemléken, szertartásokon keresztül ezer jelből látom, hogy az ország összeszedi magát, s a nyilvánossággal való közvetlen érintkezésekből érzem, hogy a rend visszaszorítja a nyugtalanság állapotát, amelyben a nemzetet kétségkívül a szétesés veszélye fenyegette volna.

Ilyen benyomást szerzek Nantes-ban, ahová január 14-én Dautry és Tanguy-Prigent miniszter társaságában azért utazom, hogy Clovis Constant polgármesternek átadjam a Felszabadítási Kereszt kitüntetést. Angers, ahová ezt követően látogatok el, a bizakodásnak és a kedélyek lecsillapodásának ugyanezt az érzetét kelti bennem. Párizsban, az egyetem megnyitó ünnepélyén elnökölve, jólesően érzem a Sorbonne vidám légkörét. Január 27-én és 28-án bejárom Párizs peremvárosait. Boulogne-Billancourt, Montrouge, Sceaux, Ivry, Saint-Maur, Nogent, Neuilly, Asnières, Saint-Denis, Aubervilliers, Montreuil, Vincennes látja, amint végiggyalogolok lelkesedéstől repeső és fellobogózott utcáin, s ünnepélyesen fogadnak a városházán. A dermesztő, velőkig ható fagy még csak megindítóbbá teszi a lakosság lelkesedését és a községi testületek tiszteletnyilvánítását, akár kommunisták, akár nem. Elzászban többször is kifejezést adok Franciaország tiszteletének. Február 11-én Metzben vagyok. A nép ujjongása, a harsonák hangja, Rebourset prefektus, Dody térparancsnok, Hocquard polgármester, Heintz püspök beszéde egyértelműen arra vall, hogy – mint mindig – a francia diadal itt kelti a legnagyobb visszhangot. Március 4-én Tixier és Lacoste kíséretében Limoges-ba utazom. A fogadtatás nagyszerű. Pedig súlyos zavargások nyugtalanították a limousini tartományt. De végül a rend kerekedett felül. Boursicot köztársasági biztos most már a legteljesebb mértékben gyakorolja hatalmát. Chaintron, az ideiglenes prefektus, hatékonyan segíti őt munkájában. Chaudier polgármester a városi tanácsban megteremtette az egységet. Franciaország nevében zarándokutat teszek Oradour-sur-Glane-ba.* Másnap a gascogne-i tájakat járom. Utazásom Périgueux-ben fejeződik be, ahol hazafias büszkeségtől izzó ovációval fogadnak.

* Oradour-sur-Glane – község a Francia-Középhegységben. 1944. jún. 10-én a településtől 15 kilométerre a partizánok súlyos veszteségeket okoztak egy SS-egységnek, amely azután bosszúból lemészárolta Oradour lakosságát. A férfiakat legéppuskázták, a nőket, gyermekeket és öregeket a község templomába zárták és a templomot felgyújtották. A csehszlovákiai Lidicéhez hasonlóan Oradour is a fasiszta barbárság jelképe lett.

Párizs április 2-án lezárja azoknak a manifesztációknak a sorát, amelyek már a győzelem előjátékai. Reggel a Lotharingiai Kereszttel díszített Concorde téren a kormány, az állami testületek, a Tanácskozó Gyűlés, a diplomáciai kar jelenlétében ünnepélyesen átadok 134 zászlót és lobogót az újjászervezett ezredek parancsnokainak. Majd az Arc de Triomphe-tól, amelynek bolthajtása alatt óriási zászló leng, egészen a République térig, a Champs-Élysées, a rue Royale, a nagy bulvárok útvonalán 60 000 katona vonul végig, impozáns hadifelszereléssel. Részint újonnan szervezett alakulatok, részint frontról jött egységek ezek. Lehetetlen leírni a lakosság kitörő lelkesedését, amellyel katonai erőnk feltámadásának ezt a szemmel látható bizonyítékát fogadja.

Délután a Városháza nyitott lépcsőfeljáratán André Le Troquer Párizs nevében átveszi tőlem a Felszabadulási Keresztet. Előzőleg válaszolok a városi tanács elnökének szónoklatára. A kötelességeinkről beszélek. „Franciaország világosan felismerte, milyen erőfeszítéseket kell tennie, hogy helyrehozza, amit lerombolt belőle ez a voltaképpen már több mint harminc évvel ezelőtt kezdődött háború. Felvirágzásunkat nem érhetjük el másként, csak úgy, ha az egész nemzet szigorú fegyelmet tartva, elszánt akarással dolgozik... Legyen vége a pártok egymásra licitálásának!" Utalva arra a „kérgessé keményedett világra, amelyben országunk újra magára lelt", kijelentem: „Jó ha a realitások szigorúak és kényelmetlenek. Mert egy olyan népnek, amilyen a mienk, amely eltaszítja magától a hanyatlás undok cirógatásait, többet érnek a göröngyös kapaszkodók, mint az enyhe és könnyű lejtők."

Ezen a napon, mint az ilyen ünnepségek alkalmával mindig, időnként elhagyom hivatalos kíséretemet, hogy elvegyüljek a tömegben. Kezet szorítok az emberekkel, hallgatom felkiáltásaikat, s közben arra törekszem, hogy ez a kapcsolat eszmecsere legyen. „Íme, itt vagyok, úgy, ahogy Isten megteremtett! – szeretném megértetni azokkal, akik körülvesznek engem. – Amint látjátok, a testvéretek vagyok, aki otthon van az övéi között, de vezető is, aki nem alkudhat meg kötelességével, s nem hajolhat meg a terhe alatt." És fordítva: túl az ujjongáson, kifürkészem a tekintetekből, mi rejlik a lelkekben. Sokakat ez a látvány indít meg, ez a jelenlét szítja a lelkesedés lángját magasra, ez jut kifejezésre a mosolygó arcokon, a könnyes szemekben, az „Éljen de Gaulle!"-kiáltásokban. Sokak hangjából és tekintetéből nyugtalanságot is kiolvasok, félelmet, hogy újabb zavarok fenyegető árnyéka vetődik életükre. Ezek mintha így szólnának hozzám: „Azért éljenezünk Önnek, mert de Gaulle a hatalom, a szilárdság, a biztonság." De milyen súlyos az a néma kérdés, amelyet némelyik arcról leolvasok! „De Gaulle, az a nagyság, amelynek szele most az Ön jóvoltából megcsapja orcánkat, ellen tud-e állni holnap a könnyelműség dagadó árjának?"

Amikor a sokaság közepette időzöm, érzem, hogy áthat minden öröme és gondja. S különösképpen milyen közel vagyok azokhoz, akik a haza üdvét ünnepelve belső démonainak ébredését is látják, s ezért a szeretet tisztánlátó aggodalma remeg bennük!

A győzelem

A tavaszi és a nyári nagy csaták után a nyugati arcvonal megmerevedett a Reich határának közelében. Mindkét fél a döntő csapásokra készülődött. Tekintettel az oroszok küszöbönálló nagy offenzívájára, a nyugati szövetségesek az ősz közepén átcsoportosításokat hajtottak végre, hogy a tél folyamán véget vessenek a háborúnak. Hitler a maga részéről még mindig remélte, hogy egy végső erőfeszítéssel megtörheti ellenségeinek támadását, sőt újra magához ragadhatja a kezdeményezést. Franciaországnak a közelgő összecsapások alkalmat jelentettek arra, hogy kivegye részét a győzelemből, és fegyverei ismét a régi fényben ragyogjanak. Éppen ezért szándékaimat világosan rögzítettem. Azt akartam, hogy haderőnk a legteljesebb mértékben közösen vállalja a harcok terhét a koalíció seregeivel. Reméltem, hogy csapataink új dicsősége folytán az országban újjászületik az a büszkeség, amelyre szüksége van. Azt akartam, hogy harcitevékenységük a helyszínen hozzon olyan konkrét eredményeket, amelyekhez Franciaországnak közvetlen érdekei fűződtek.

Igaz, harcoló alakulatainkat a hadműveletekben a Nyugat stratégia rendszerén belül helyezték el. Eisenhower tábornok megérdemelt helyet foglalt el, mint főparancsnok megbízható és következetes volt, elég ügyes ahhoz, hogy tekintélyét fenntartsa akadékoskodó helyetteseivel szemben, és rugalmas tudott lenni a kormányok irányában, amelyek rábízták hadseregeiket. A magam részéről elhatároztam, hogy nem nehezítem a dolgát, s amennyire csak lehetséges, szabad kezet engedek neki a rendelkezésére bocsátott nagy egységeink vezénylésében. Ám azon a közös érdeken kívül, hogy a világ számára meg kell nyernünk a háborút, a francia nemzetnek is megvolt a maga sajátos érdeke. Az én dolgom volt, hogy erre ügyeljek. Hogy feltételeinknek érvényt szerezzünk, több ízben indíttatva éreztem magam, hogy olyankor is beleszóljak a hadvezetésbe, amikor a végrehajtása már folyamatban volt.

Erre nem lett volna szükség, ha Franciaországnak a közös erőfeszítés irányításában megvan az őt megillető helye, ha nagy szövetségeseihez hasonlóan a párizsi kormány is elfogadtatja háborús céljait a szövetségesekkel, ha a francia vezérkar is rendszeresen belefolyik a katonai döntések meghozatalába. Ám a washingtoni és a londoni kormány nem akarta másokkal megosztani a hadvezetés jogát, és az angol–amerikai „vegyes" parancsnokság féltékenyen őrizte a hadműveleti tervek kizárólagosságát. Mivel Franciaország teljes sorsát tet-

te kockára, mivel a francia hadsereg az Eisenhower parancsnoksága alá helyezett haderőknek majdnem egynegyedére rúgott, mivel a harcok támaszpontja a francia föld volt országutaival, vasútvonalaival, kikötőivel, hírközlő berendezéseivel – valóban roppant túlzottnak kellett tekinteni az angolszászok makacs ragaszkodását ahhoz, hogy egyedül ők tartsák kézben a parancsnoki gépezetet. E túltengést ellensúlyozandó, alkalomadtán bele kellett nyúlnom a hadvezetésbe, sőt arra is gondom volt, hogy csapataink a szövetséges kereten kívül is bevetésre kerüljenek.

Katonai jellegű feladataim ellátásában az Algériában szervezett nemzetvédelmi vezérkar segédkezett nekem. Az okos, buzgó Juin tábornok volt a vezérkari főnök, jól értett hozzá, hogy finomabbra csiszolja a szövetségesekkel való érintkezéseim érdességét, és enyhítse azokat a meghökkenéseket, amelyeket magatartásom az alárendeltekből néha kiváltott. Amikor hadműveletekről volt szó, Juin rendezte el a dolgokat, miután én meghoztam a döntést. Az adminisztrációt, a fegyverzetet, a felszerelést, a személyi állományt érintő kérdésekben a hadügyminiszter, a tengerészeti miniszter, a légügyi miniszter működött közre: Diethelm, Jacquinot, Tillon; vezérkari főnökeik: Leyer, Lemonnier, Valin segédkeztek nekik, s a végrehajtás is az ő feladatuk volt. De a legfontosabb intézkedések meghozatala reám hárult. Az ilyen jellegű teendőket a Nemzetvédelmi Bizottságban végeztem, a három miniszter és helyettesei jelenlétében. Utána ők visszamentek a hivatalaikba meg a telefonjaikhoz, hogy megbirkózzanak a nehézségekkel; hiszen a nemzet meg volt fosztva a hadviselés eszközeitől, holott el kellett érni, hogy teljes harci fegyverzetben, karddal a kézben jelenjen meg újra a porondon.

Jónak ítéltem azt a közös haditervet, amelyet október folyamán Eisenhower az offenzíva újrakezdésére kidolgozott. A főparancsnok a Ruhr-vidék irányában akart csapást mérni, oly módon, hogy Bradley tábornok hadseregcsoportja Duisburg és Koblenz között a Rajnáig tör előre. Montgomery hadseregcsoportja Németalföldön haladva támogatja az amerikaiakat a balszárnyon, míg a jobbszárnyuk fedezésére a Devers csoport két hadserege behatol Elzászba: Patch Saverne-en, de Lattre pedig Belfort-on keresztül tör előre. Még az a feladat is de Lattre-ra hárult, hogy az Alpok mentén fedezze a hadműveleti terv végrehajtását.

Másodlagos hadműveletek is szerepeltek a haditervekben. A nagy offenzívához hatalmas mennyiségű élelmiszert és hadianyagot kellett partra szállítani, s mivel a már felszabadult francia és belga kikötők jóformán használhatatlan állapotban voltak, a főparancsnok azt tervezte, hogy Antwerpent felszabadítja a tengerzár alól. Ezért a britek elfoglalták a Schelde torkolatánál levő szigeteket. Mivel azonban Bordeaux kikötője is viszonylag sértetlen maradt, és használata nagymértékben megkönnyítené Franciaország ellátását, sürgettem Eisenhowert, hogy a Gironde mindkét partján levő német beékelt erődítések elfoglalásához megfelelő eszközöket bocsásson a franciák rendelkezésére. Elvileg meg is történt az ilyen értelmű döntés. Hasonlóképpen a franciáknak jutott az a feladat, hogy vegyék zár alá – az elfoglalásra alkalmas pillanatot várva – az Atlanti-óceán többi „zsebét" is: La Rochelle-t, St.-Nazaire-t, Lorient-t.

Októberben a valószínű eshetőségeknek megfelelően osztottam el erőinket. Az 1. hadseregben megmaradt mind a hét hadosztály: az 1. Szabad Francia, a 3. észak-afrikai, a 2. és a 4. marokkói, a 9. gyarmati, az 1. és 5. páncélos hadosztály, úgyszintén a két hadtest és azok a tartalék-alakulatok, amelyek Afrika és Olaszország óta tartoztak hozzá; azonkívül még jelentős egységekkel bővült, amelyek a belső erőkből származtak. Az 1. hadsereg a maximálisra töltötte fel egységeinek létszámát, új ezredeket szervezett, és hamarosan még egy hadosztályt állított fel, a 14. divíziót. Ilyenformán a tartalékokkal, a könnyen mozgó alakulatokkal és a szolgálati ágakkal összesen több mint nyolc hadosztályból álló erőre várt az a feladat, hogy de Lattre vezényletével előretörjön a Rajnáig és átkeljen rajta.

Az elzászi csatában a 2. páncélos hadosztálynak is szerepet szántam. Ezt a hadosztályt már előzőleg a 7. amerikai hadsereghez csatoltam, számára fő feladatként Strasbourg felszabadítását jelölve meg. A 27. alpesi hadosztály és két hegyi dandár pedig az Alpokban marad, hogy fedezze a Rhône völgyét, ahol de Lattre és Patch hadseregei érintkeznek egymással. Október 14-én de Larminat tábornokra bíztam az atlanti parti „nyugati erők" parancsnokságát; lőszer- és üzemanyag-ellátás szempontjából ezek a kötelékek Devers tábornok hadseregcsoportjához tartoztak. De Larminat előtt 90 000 erősen erődített német állott. A helyi partizáncsapatokból, néhány észak-afrikai és gyarmati ezredből, valamint különböző eredetű tüzérségi ütegekből három hadosztályt kellett szerveznie: a 19.-et, a 23.-at és a 25.-et. Mihelyt a rajnai fronton nélkülözni lehet a szükséges csapaterősítéseket, a „nyugati erők" támadásba lendülnek, hogy felszámolják a német „zsebeket". Végül: két most alakuló hadosztály – a 10. és az 1. – ideiglenesen a kormány rendelkezésére visszamarad, az egyik Párizs közelében, a másik Bourges környékén. Bevetésükre, amint lehet, sor kerül. A háború utolsó szakaszában tehát több mint tizenöt francia hadosztály fog harcolni. A jelenlegi nyomorúságos helyzetben igazán ez volt a lehetséges maximum. Sajnos, Franciaország hagyományához képest kevés. „Allah! Ki fogja visszaadni nekem az én félelmetes hadseregemet?"

Ahány repülőgépünk volt, az mind harci bevetésre készülődött. Szeptember 30-án megalakítottuk az 1. légi hadtestet, amelynek Gérardot tábornok lett a parancsnoka. Ez a húsz rajra tagolt egység, amelyben egyaránt voltak vadászgépek, bombavetők és felderítőgépek, Dijon térségében állomásozott. Elsődleges feladata az 1. francia hadsereg támogatása volt, ugyanakkor szerves részét alkotta azoknak a légierőknek, amelyek Tedder légi marsall parancsnoksága alá tartoztak. Hét csoportnak Angliában maradt a támaszpontja, közülük öt a szövetségesek belgiumi és hollandiai hadműveleteit segítette, két nehézbombázókból álló kötelék pedig a nyugati bombázó alakulatok zömével együtt részt vett Németország létfontosságú és ipari gócpontjainak szétzúzásában. Hat csoport Corniglion-Molinier tábornok parancsnoksága alatt nyugati erőink támogatását volt hivatva ellátni. Néhány kisebb kötelékünk az Alpokban harcoló alakulataink akcióit segítette. Észak-Afrikában is állomásozott néhány repülőraj, ezek a földközi-tengeri támaszpontok és a hajókaravánok védelmében vettek részt. Az orosz fronton két

csoportunk harcolt a szovjet vadászrepülők oldalán. Összesen mintegy ezer francia repülőgépet lehetett egyszerre bevetni.

Ami haditengerészetünket illeti, a kísérő torpedónaszádoknak, búvárnaszádoknak, vadászhajóknak az volt az állandó feladatuk, hogy védelmezzék a karavánokat, pusztítsák a német tengeralattjárókat, őrnaszádokat, kalózhajókat, teherszállító hajókat, telepítsenek aknákat az ellenség kezén levő partsávok vizeibe. D'Argenlieu tengernagy Cherbourg-ból irányította műveleteiket az Atlanti-óceánon, a La Manche-on, az Északi-tengeren. Ugyanakkor a *Montcalm*, a *Georges Leygues*, a *Gloire*, az *Émile Bertin*, a *Jeanne d'Arc*, a *Duguay-Trouin* cirkálókból, hét könnyű cirkálóból és kis hadihajókból szervezett raj előbb Auboyneau, majd Jaujard tengernagy vezénylete alatt a Genovai-öböl partjait bombázta, amelyek még Kesselring csapatainak kezén voltak, és a francia déli partvidéket fedezte az utolsó ellenséges hajók portyázásai ellen. Egy másik hajóraj, amelynek két legerősebb egysége a *Lorraine* páncélos csatahajó és a *Duquesne* cirkáló volt, Rüe tengernagy irányításával biztosította az atlanti part német „ékeinek" tengerzárát, várva a kellő pillanatot, amikor közreműködhet felszámolásukban. Több tengerirepülő-egység is tevékenykedett ugyanezekben a térségekben. Azonkívül a haditengerészet három páncélozott lövész ezredet, egy tüzér ezredet, több tengerészgyalogos zászlóaljat és támadó különítményt állított fel, amelyek részt vettek a szárazföldi sereg harcaiban. Meg kell még említenem kotróhajóinkat, amelyek kikötőink aknamentesítését végezték. Végül, a szövetséges hajóhad részeként a *Richelieu* cirkáló a Csendes-óceánon harcolt a japánok ellen. Bármennyire csökkent is az ellenség tengeri ereje, egészen végig minden attól függött, mi történik a tengereken. Ezért lényeges volt, hogy haditengerészetünk megmaradt hajóival a vízen is fenntartsa Franciaország fegyvereinek becsületét.

Novemberben indul meg a nyugati szövetségesek általános offenzívája. Északtól délig fokozatosan, egymás után lépnek akcióba a hadseregek. Az 1. francia hadseregre 14-én kerül a sor. Az a feladata, hogy áttörjön a belfort-i szoroson, s benyomuljon Felső-Elzászba.

De Lattre tábornok az 1. hadtestre bízta a fő hadművelet végrehajtását, a 2. hadtestnek pedig északon a Vogézek hágóit kell elfoglalnia. A célt két hét alatt sikerül is elérni, sárban-hóban harcolva, roppant kemény küzdelmek árán, mert a 19. német hadsereghez tartozó nyolc hadosztály elkeseredett elszántsággal védekezett. Igaz, Béthouart gyorsan Belfort felé fordíthatta balszárnyát: a 2. marokkói hadosztályt, az 5. páncélos hadosztályt és a belső erőkből szervezett különféle alakulatokat, amelyek mind átkeltek a Lisaine-en, megölve sok ellenséget, köztük Ochsmann tábornokot is, e frontszakasz védelmének parancsnokát; majd a Rajna felé tolta előre jobbszárnyát: a 9. gyarmati hadosztályt meg az 1. páncélos hadosztályt. Az az igazság, hogy Vigier tábornok páncélosai november 19-én Rosenaunál és St. Louis-nál elérték a folyót, és így a szövetségesek közül a franciák kelnek át rajta elsőként. Az is tény, hogy csapataink 21-én felszabadítják Mulhouse és Altkirch városát. Az ellenség azonban nem tágít, továbbra is tartja

a Belfort körüli erődítéseket, és ellentámadásokkal többször is elvágja a svájci határ mentén előretörni igyekvő erőinket.

Végül a Vogézekben operáló 2. hadtest előnyomulásai teszik lehetővé az 1. hadtestnek, hogy a síkságon kicsikarja a döntést. A Monsabert jobbszárnyát alkotó 1. Szabad Francia hadosztálynak sikerül Giromagnyn és Masevaux-n át legyűrni a déli előhegységek védekező erőit. Parancsnoka, a legendás hírű Brosset tábornok, az előnyomulás közben hősi halált halt. A helyére lépő Garbay azonban Burnhaupt környékén megteremti az összeköttetést Béthouart csapataival. Ezzel befejeződik az utolsó német ellenállások bekerítése Belfort és Mulhouse között. Északabbra Guillaume 3. észak-afrikai hadosztálya elfoglalja Gérardmer-t és Cornimont-t, majd a schluchti és a bussang-i hágót. Az 1. hadsereg két hét leforgása alatt 10 000 németet semmisített meg, 18 000 foglyot ejtett, 120 ágyút zsákmányolt. November végén de Lattre abban a helyzetben van, hogy hadseregének teljes ütőerejét Colmar irányában összpontosíthatja.

Mialatt de Lattre ezt az ádáz harcot vívja, szomszédja, Patch tábornok, behatol Alsó-Elzászba. A 7. amerikai hadsereg, miután a Lunéville-Blamont tengelyen áttörte az első német vonalat, Lauterbourg-nál szándékozik elérni a Rajna strasbourg-i szakaszát. Ez kedvező alkalmat kínál a 2. francia páncélos hadosztálynak az elzászi főváros felszabadítására.

November 18-án ez a hadosztály parancsot kap, hogy Saverne irányában aknázza ki az amerikaiak sikerét, akik áttörték az ellenséges vonalat. Leclerc nekilendül. Logikusan teljesíti az alkalom kihasználására vonatkozó feladatot, s arra törekszik, hogy az ő katonái érjék el elsőként Strasbourg-t. Ezért úgy manőverez, hogy ne akadjon bele a németek újra meg újra megszervezett ellenállási gócaiba. Erőinek egy részével átkaroló hadmozdulatot hajt végre északon Sarrebourg-nál, majd Phalsbourg-nál, ahol az ellenség elsáncolta magát. Délen azonban át kell törnie a Vogézeken. Harckocsijait, ágyúit, teherautóit olyan útvonalakra irányítja, amelyek rossz állapotban vannak és kockázatosak ugyan, de a legtöbb esélyt nyújtják ahhoz, hogy elkerülje az összecsapásokat. Olyan gyorsan haladnak a mieink, olyan váratlan az útirányuk, a Cirey–Voyer–Rehtal–Dabo tengelyvonal, hogy az ellenséges csoportokat, amelyekkel találkoznak, majdnem mindenütt meglepik, foglyul ejtik vagy megfutamítják. Nemegyszer még az is előfordul, hogy a mi üldöző menetoszlopaink utolérik, majd maguk mögött hagyják a menekülőket. November 22-én Saverne és Phalsbourg a miénk, sok német foglyot ejtünk, köztük van Bruhn tábornok, a védelmi körzet parancsnoka.

Leclerc és katonái előtt most már ott van Strasbourg. Hogy elérjék, előbb 35 kilométert kell megtenniük sík területen, majd a település szélein és belsejében meg kell törniük egy olyan helyőrség ellenállását, amelynek létszáma meghaladja az övékét, s amely jól kiépített erődökre támaszkodik. A mieink azonban érzik a diadal előszelét. Leclerc hivatalos parancsot kér Strasbourg bevételére. Patch tábornok tudja, miért vezényelték a 2. páncélos francia hadosztályt éppen az ő hadseregéhez. Megérti, hogy mihelyt meleg a vas, ütni kell. Kitűzi Leclerc-nek a célt, amelynek elérésére derekasan rászolgált.

November 23-án katonai történelmünk egyik legragyogóbb epizódja ér véget. A 2. páncélos hadosztály öt oszlopban – ennyi út van – Strasbourg-t ostromolja. A minden oldalról meglepett németek nem képesek megszervezni védelmüket. Egyedül az az erődjük tartja magát keményen, amely Kehl hídjai előtt épült, s amely felé a megfutamított katonáik a mi harckocsijaink közé keveredve özönlenek. A laktanyák és középületek, amelyekben 12 000 német katona és 20 000 német polgári személy tartózkodik, majdnem azonnal megadják magukat. A délutáni órákban csapataink az egész várost visszaveszik Franciaországnak. A lakosok tömegei újjongva hömpölygnek az utcákon. A következő negyvennyolc órában a külső erődöket is sikerül bevenni. Strasbourg német kormányzója, von Vaterrodt tábornok térparancsnok, aki a Ney erődben keresett menedéket, november 25-én leteszi a fegyvert. A siker tökéletes. Tényezői: az előrelátó tervezés, a mesteri végrehajtás, Elzásznak és fővárosának a francia lélekre gyakorolt vonzóereje, amely katonáinkat ellenállhatatlan lendületre serkenti.

Alig vonultak be csapataink Strasbourg-ba, máris megkapom Leclerc tábornok üzenetét. Aznap ülésezik a Tanácskozó Gyűlés; a megnyitás után nyomban bejelentem a hírt. Felmorajlik a terem, mindenki megfeledkezik az éppen folyó jelentéktelen vitáról. A fegyvereknek megvan az az erényük, hogy néha meg tudják teremteni a francia egységet.

Mindazonáltal az Haut-Rhin megyében és Strasbourg körül aratott francia és amerikai sikerek korántsem késztetik az ellenséget Elzász elhagyására. Ellenkezőleg, elszántan igyekszik szilárdan megvetni a lábát Colmartól délre, nyugatra és északra, hogy visszahódítsa, amit elvesztett. Hitler beavatkozik, parancsot ad Himmlernek, hogy vegye át Elzászban a katonai, politikai és rendőri irányítást, a 19. hadsereg hét hadosztályát megerősíti egy Norvégiából átdobott hegyivadász hadosztállyal, egy páncélos hadosztállyal, amelynek vadonatúj Pantherjei* felülmúlják a mi egységeink Shermanjeit**, továbbá a hátországból sebtében összeszedett nagy létszámú keretekkel. A colmari „ék" jó védelmi feltételeket nyújt. A németek ott helyezik el jobbszárnyukat, közvetlenül Strasbourg-tól délre, olyan övezetben, amely az Ill, a Rajna és a Rhône-t a Rajnával összekötő csatorna miatt nehezen közelíthető meg. Balszárnyukat a Hardt sűrű erdősége fedezi. Középen még mindig az ő kezükben van a Vogézek gerince és hátsó lejtője alkotta „bástya". Ha a franciák a hadszíntér egyik végéből a másikba akarnak menni vagy valamit szállítani, hosszú és rossz utakon kénytelenek megkerülni a hegytömböt, míg a németek sík terepen, a mértani körív húrján mozgathatják csapataikat és szállíthatják felszereléseiket északról délre vagy délről északra. Hátul a badeni parton, a Fekete-erdő magaslatai kitűnő elhelyezkedési és megfigyelési lehetőségeket nyújtanak tüzérségüknek a síkság ágyúzására. December első napjaiban már nyilvánvaló, hogy az 1. hadsereg csak kemény harcok árán veheti be Colmart.

* Panther – párduc, de itt: a nagy erejű páncéltörő ágyúval felszerelt rohamlövegek továbbfejlesztett változatának elnevezése.

** Sherman angol tábornokról elnevezett, és az első világháború utolsó éveitől kifejlesztett páncélos típus.

Egyébiránt a szövetségesek is hasonlóan áldáz ellenállásba ütköznek az egész frontvonalon. Montgomery csoportjában a kanadai hadsereg és Crerar lengyel hadteste csak nagy nehezen tudja felszabadítani Antwerpent, és Dempsey angol hadserege alig halad előre Nimègue térségében. Bradley csoportjában Simpson és Hodges hadseregeinek Aachentől északra és délre minden lépésért meg kell küzdeniük. Patton hadserege Metz felszabadítása után nehezen éri el a Sarre vonalát. Ami Devers-t illeti, neki sikerült Patch hadtestét előretolni Lauterbourg-ig. Mivel azonban balszárnyával kénytelen északi szomszédját segíteni, széthúzza de Lattre frontját anélkül, hogy kellő arányban megerősítené, ami még inkább megnehezíti az 1. francia hadsereg előrehaladását. Ráadásul az idei rendkívül kemény tél is próbára teszi a csapatokat, jéggel-hóval borítja el az utakat, lassítja a közlekedést. Ezt megérzik az utánpótlás-szállítmányok, a manőverek és a támadások. A tengeren a német búvárnaszádok kétségbeesett erőfeszítései még mindig tizedelik a hajókaravánokat, és a feldúlt kikötőkben csak üggyel-bajjal és késedelemmel lehet partra tenni a szövetséges hajók rakományait.

Mindeme nehézségek ellenére az 1. hadsereg erőteljesen küzd, hogy feladatát maradéktalanul teljesítve befejezze Elzász felszabadítását. Hadműveleti területe jelenleg körívszerűen húzódik a svájci határtól Strasbourg környékéig; az elzászi főváros a 7. amerikai hadsereg frontszakaszán marad, noha helyőrségét az elzász–lotharingiai dandár adja. De Lattre tábornok hadseregéhez csatlakozik Leclerc Strasbourg-tól délre átcsoportosított hadosztálya és a 36. amerikai hadosztály. Ennek fejében Devers elveszi tőle az 1. Szabad Francia hadosztályt, amelyet Royan felé irányít.

December elején az 1. hadsereg megkezdi támadását Colmar irányában. Kétheti szívós harc némi eredményt hoz: délen felszabadul Thann, északon sikerek születnek Sélestat és Ribeauvillé térségében. Ugyanakkor a Vogézek gerincén kemény küzdelem dúl a Hohneck- és Bonhomme-hágó birtokáért. De ebben az egyenes vonalú erőkifejtésben, amelyet egy hosszú frontszakasz valamennyi pontján egyidejűleg kell véghezvinni, de Lattre-nak nincsenek meg az eszközei ahhoz, hogy kicsikarja a döntést.

A németek hirtelen erős offenzívát indítanak az Ardennekben. Majdnem minden lőszertartalékot azonnal e veszélyeztetett övezetbe kell irányítani, a repülőgépeket úgyszintén, amelyeket pedig amúgy is csak gyéren juttattunk a mieinknek. Az 1. francia hadsereg kénytelen tehát felfüggeszteni a támadást. Tisztek és katonák kedvetlenek, látva, mint távolodik tőlük a már oly közelinek tűnt cél. Annyi töretlen lendületű támadás után a bizonytalanság és a kétely következményeként a fáradtság is kiütközik rajtuk.

Oroszországból való visszatértemkor, december közepén értesülök arról az erkölcsi megpróbáltatásról, amely elzászi hadseregünket érte. Gondterhelt vagyok, de nem lep meg a dolog. Tudva, mekkora harci energiára képesek a németek, bizonyosra vettem, hogy még hónapokig sakkban tarthatják a nyugatiakat. Sőt meg kell jegyeznem, nemzeti szempontból nem is bánom ezeket a késedelmeket, mert így a koalícióban megnövekszik Franciaország fontossága és súlya. Csak arra van szükség, hogy csapataink megőrizzék lendületes szellemüket.

Minden gyorsan rendbe jönne, ha a hadsereg érezné a közvélemény támogatását. E téren azonban nem egészen úgy állnak a dolgok, ahogyan kellene. Nem mintha a francia nép elméletileg nem méltányolná az érte harcolók érdemeit. De sok vonatkozásban távoliaknak és majdnem idegeneknek érzi őket. Sokak szemében a felszabadulás egyenlő a háború végével, s ami azután a csatamezőn történik, abban nem tartják magukat közvetlenül érdekeltnek. A szövetségesek dirigálnak a parancsnokságban, és a haderők legnagyobb részét is ők adják. Sok franciát, akit lelke mélyéig megsebzett a hajdani összeomlás, most vajmi kevéssé izgatnak az olyan ütközetek, ahol sajnos már nem a francia hadsereg viszi a fő szerepet. Meg aztán az 1940-es katasztrófa, a fegyverletételre alapozott rendszer katonai jellege, Vichy fejbólogatása és a fegyelemmel való visszaélése bizonyos elhidegülést váltott ki a hivatásos katonákkal szemben. Végül, a politika, az üzleti érdekek, a sajtó világában a vezetők többsége merőben más témákkal foglalkozik; kevéssé érdekli őket egy olyan hadjárat, amely véleményük szerint máris megnyertnek számít, s utána mindenképpen a leszerelés következik. Magam is látva, hogy az újságok milyen kevés helyet szánnak csapataink méltatásának, s milyen lapos kommentárokat írnak róluk, összehívom a főszerkesztőket, megvilágítom előttük, mi történik a fronton, s ezt a választ kapom tőlük: „Megtesszük, ami tőlünk telik. De figyelembe kell vennünk a közönség ízlését. Márpedig az olvasókat nem nagyon érdeklik a katonai témák."

Éppen akkoriban, december 18-án, jelenti de Lattre tábornok, hogy nyugtalanítja hadseregének helyzete. Mint írja, azzal a kéréssel fordult Devers tábornokhoz, bocsásson rendelkezésére legalább két új hadosztályt, biztosítson számára légi támogatást és további hadianyagot, máskülönben csapatai nem bírják bevenni Colmart. Az 1. hadsereg parancsnoka ugyanakkor nem hallgatja el előttem, hogy emberein lehangoltság vett erőt. Ezt a válságot nem annyira a veszteségeknek, a fáradtságnak, a tél okozta szenvedéseknek tulajdonítja, mint inkább annak, hogy hiányzik az ország erkölcsi támogatása. „A rangsor egyik végétől a másikig – írja –, kiváltképpen a tisztek között az az általános benyomás uralkodik, hogy a nemzet nem vesz róluk tudomást, nem törődik velük. – Majd így folytatja: – Néhányan már egyenesen azt képzelik, hogy a tengerentúlról jött reguláris hadsereget megfontolt szándékkal fel akarják áldozni. – S hozzáteszi: – A rossz közérzet abban gyökerezik, hogy a nemzet nem vesz részt a háborúban."

Megírtam de Lattre tábornoknak, hogy a csalódottság okai kizárólag azok a hálátlan harci feladatok, amelyekre egy sikerekben, trófeákban, vivátokban bővelkedő hadműveleti sorozat után most hadserege kényszerül; biztosítottam afelől, hogy csapatai semmiképpen sincsenek magukra hagyatva, s felszólítottam, igyekezzék ezt megértetni velük; bátorításul hangsúlyoztam, mennyire bízom benne és katonáiban: „Önök pillanatnyilag a szövetséges hadseregek egészéhez hasonlóan nehéz helyzetben vannak, de dicsőséggel fognak belőle kikerülni." Mindazonáltal intézkedéseket teszek, hogy az 1. hadsereget a jelentkező stratégiai válsággal szemben megerősítsem.

December 18-án elrendelem, hogy a pótkeret-állományból 10 000 fiatal katonát be kell osztani a fronton harcoló egységekbe. 19-én tudatom a szö-

vetséges parancsnoksággal: mivel a németek offenzívát indítottak Belgiumban, helyesnek találom a Royan ellen tervezett támadás elhalasztását, továbbá azt, hogy az 1. Szabad Francia hadosztály sürgősen térjen vissza Elzászba; ez késedelem nélkül meg is történt. Néhány nappal később Fontainebleau körzetében megszemlélem a 10. hadosztályt, egy egészen új nagy egységet. Ez a Billotte tábornok parancsnoksága alá helyezett hadosztály lényegében véve azokból a párizsiakból alakult, akik a főváros utcáin vettek részt a felszabadítási harcokban. A szemle ismét csak arról az igazságról győzött meg, hogy jó kertészek keze alatt a katonai palánta mindig szépen kivirágzik. Bár a 10. hadosztály kiképzésében és felszerelésében még akadnak hiányosságok, úgy határoztam, hogy az egységet a frontra küldöm, s ezt ott nyomban ki is jelentem. Majd a jeges havon elvonulnak előttem a fiatal ezredek. Tizenötezer büszke tekintet szegeződik reám.

A karácsony előestéjét és első napját Diethelm és Juin kíséretében az 1. hadseregnél töltöm. Végigjárom a vonalakat, s közben Elzásszal ismerkedem. Először Strasbourg-ba megyek. A nagy város ünnepléssel fogad, bár az ostrom hangulatában él, mivel a németek még mindig tartják Kehlt, lövedékeik mindenfelé hullanak, a Schwartz tábornok vezette helyőrség pedig igen kis létszámú, és fegyverzete is gyenge. Blondel köztársasági biztos, Haelling prefektus, Frey polgármester elmondja, milyen nehézségek közepette kezdi újjászervezni a francia közigazgatást. De ahhoz, hogy minden szükségest megtehessenek, a holnap biztonsága kellene. És nyilvánvaló, hogy a holnap még nem biztos.

Utána a 2. hadtestet látogatom meg. Monsabert szavait hallgatva úgy látom, buzgósága nem pótolhatja mindazt, ami hiányzik neki ahhoz, hogy elfoglalhassa az ellenséges hadállásokat Rhinau és La Poutroye között, a Rajnánál, illetve a Vogézekben. Majd a 2. páncélos hadosztályt keresem fel. Hetek óta igyekszik előretörni Witternheim irányában, de nem bír átjutni a német védelmi vonalakon. Az alakulatok fáradtak; a falusi lakosok gondterheltek. Ersteinben Leclerc és sok katona társaságában részt veszek az éjféli misén. A légkör a reménységé, nem az örömé. Másnap megtekintem a bátor 3. amerikai hadosztályt, amely felváltotta a 36. divíziót. A fürge mozgású, rokonszenves O'Daniel tábornok beszámol azokról a szerény eredményekről, amelyeket csapatai Kaisersberg körül érnek el. A 3. észak-afrikai hadosztálynál Guillaume ecseteli, milyen keserves lassúsággal megy az előrejutás Orbey térségében.

Gérardmer és Belfort érintésével érem el az 1. hadtest szakaszát. Itt Béthouart magyarázza el frontvonala egész hosszának a helyzetét Cernay mellett. Thann, majd Altkirch közelében Carpentier és Sudre tábornokok mutatják be hadosztályuk egységeit: az előbbi a 2. marokkói, az utóbbi az 1. páncélos hadosztály parancsnoka. Mindketten azt mondják, hogy eszközeik nem elegendők a további előnyomuláshoz. Mulhouse-ban Magnan hadosztályának csapatai vonulnak fel előttem. De a város északi peremét még mindig tartják a németek, és a mieink nem tudják, hogyan kergessék el őket.

Mindamellett itt is, mint másutt, a lakosságban izzik a hazaszeretet. Ennek tanújelei azonban nem takarhatják el azt a tényt, hogy minden egyes

elzászi otthonra mennyi megpróbáltatást zúdított a háború. Miközben fogadom és hallgatom a Fonlupt-Esperaber prefektus vezette hivatalos és egyéb küldöttségeket, fel tudom becsülni, mennyi fájdalmat és szenvedést okozott a német megszállás, az ellenség törvényeinek bevezetése, a sok elzászi férfi kényszerű besorozása a Reich hadseregeibe, az elesettek nagy száma, a szorongó aggodalom azokért, akik szovjet fogságba estek. Mindezen felül érezni lehet a zavart, a félelmet, hogy mi lenne akkor, ha az ellenség, amely egészen közel van, hirtelen kissé előretörne. Visszatérve Párizsba elkészítem benyomásaim és tapasztalataim mérlegét. A hadsereg szilárd, de kimerült. Elzász hűséges, de nyugtalan. Levonom a következtetést: egy kedvezőtlen fordulat esetén azonnal közbe kell lépnem, mégpedig erélyesen, hogy elejét vegyem komolyabb következményeinek.

S íme, be is következik a kedvezőtlen fordulat. Miután a németek áttörték a frontot az Ardennekben, a szövetséges parancsnokság úgy dönt, hogy Elzászt kiüríti, és Patch, valamint de Lattre hadseregét a Vogézekbe vonja vissza.

A német offenzíva, amelyet von Rundstedt marsall indít Echternach és Malmédy között 24 hadosztállyal (ebből 10 páncélos), valóban nagyon előretört. December 25-e felé a németek már közel voltak ahhoz, hogy Dinant fölött és alatt elérjék a Meuse folyót. Ha ez sikerül nekik, Namurön és Liège-en át hátba támadhatják a németalföldi frontot. Éppen ezért Eisenhower tábornok is úgy ítéli meg, hogy mindent alá kell rendelni a szükség parancsának, meg kell állítani, majd vissza kell szorítani az ellenséges betörést, amelynek mélysége már 80 kilométer. Ezért utasítja Montgomeryt, hogy legyen gondja a szövetséges vonalak védelmére az ék északi oldalán, Bradley-nek pedig azt a parancsot adja, hogy Pattont lendítse ellentámadásba a déli oldalon. Csakhogy Pattontól jobbra Forbach térségében a Patch hadsereg a bizonytalankodás jeleit mutatja, emiatt Devers kénytelen de Lattre hadseregétől elvenni és erősítésként odaküldeni a 2. francia páncélos hadosztályt. Az ellenség másrészt a colmari ékből kiindulva fenyegető aktivitásról tesz bizonyságot. A helyzet Elzászban kockázatossá válik. A főparancsnok úgy vélekedik, hogy amennyiben az ellenség ott is támad, nem lehet mást tenni, mint visszavonulni a Vogézekbe. Elsősorban Strasbourg-t kell majd elhagyni. És ilyen értelemben kell utasításokat adni.

Elzász és különösen az elzászi főváros kiürítése logikusnak tűnhet a szövetséges hadvezetés szempontjából. Ezt azonban Franciaország nem fogadhatja el. Hogy a francia hadsereg harc nélkül elhagyja egyik tartományunkat, főleg éppen ezt a provinciát, hogy a német csapatok, nyomukban Himmlerrel meg a Gestapóval, diadalmasan térjenek vissza Strasbourg-ba, Mulhouse-ba, Sélestat-ba, ez iszonyatos sebet ejtene a francia nemzet és a francia katonák becsületén, rettenetes kétségbeesést keltene az elzásziakban a hazát illetően, mélységesen megrendítené az országnak de Gaulle-ba vetett bizalmát. Ebbe természetesen nem egyezem bele. Jelen esetben üres kifogás lenne arra hivatkozni, hogy a hadműveletekért a szövetséges parancsnokság viseli a felelősséget. Mert a francia kormány csakis azzal a határozott feltétellel helyezheti haderőit egy idegen hadvezér parancsnoksága alá, ha e

haderők felhasználása megfelel az ország érdekének. Ellenkező esetben a kormánynak kötelessége visszavonni csapatait. Ezt szándékozom tenni, éppoly kevés aggállyal, mint amilyennel a főhadiszállás járt el akkor, amikor nem tartotta szükségesnek, hogy tájékoztasson engem egy Franciaország húsába vágó ügyről.

Az igazat megvallva, a szövetséges parancsnokság hallgatása ellenére, különböző jelekre éberen felfigyeltem. December 19-én jelentést kaptam, miszerint de Lattre erősítéseket kért Devers-től, hogy újra megkezdhesse a támadást Colmar irányában. Devers azonban a jelentés szerint azt válaszolta, hogy nem adhat semmit, hogy az egész hadseregcsoport veszélyben van, s hogy az adott helyzetben inkább hátrafelé kell nézni, semmint előre. Karácsonykor, a frontcsapatok szemléjekor megtudtam, hogy de Lattre felső utasításra a belfort-i rés elreteszelése céljából elrendelte egy visszavonulási hadállás megszervezését Giromagnyval egy vonalban, és a 4. marókkói hadosztályt Luxeuil felé irányította vissza. December 27-én tudomásomra jutott, hogy Devers tábornok Phalsbourg-ból visszavonta parancsnoki állását, és 120 kilométerrel hátrább, Vittelben rendezkedett be. Másnap Devers a parancsnoksága alá tartozó erőknek olyan értelmű utasítást adott, hogy az ellenség támadása esetén vonuljanak vissza a Vogézekbe. Következésképpen de Lattre tábornok december 30-án az 1. hadseregnek kiadta a parancsot „lépcsőzetes védelmi vonalak létesítésére, hogy a legnagyobb mértékben késleltetni lehessen az ellenséget, ha sikerülne neki felborítani az eredeti hadműveleti tervet . . ."

Nos, felderítésünk éppen jelezte, hogy az ellenség Saverne irányában Bitche és Wissembourg között támadási előkészületeket tesz. A főhadiszálláshoz beosztott összekötő tisztjeink észlelték, hogy a német offenzíva a törzskarokban nyugtalanságot, ha ugyan nem zavart idézett elő. A fronton, a mögöttes területeken, és Párizsban riasztó hírek keringtek Rundstedt csapatainak előnyomulásáról, és Darnand-féle milicisták és ejtőernyős különítmények állítólagos ledobásáról Franciaország különböző vidékein, Hitler ígéretéről, miszerint személyesen vonul be Brüsszelbe, és újévkor visszaadja Strasbourg-t a Reichnek.

Cselekedni kellett. December 30-án megbíztam du Vigier tábornokot, Strasbourg újonnan kinevezett kormányzóját, aki állomáshelyére készült utazni, hogy sürgősen keresse fel de Lattre-t Montbéliard-ban, valamint Devers-t Vittelben, és nevemben közölje velük: bármi történjék is, Strasbourg-t meg kell védeni, és meg is fogjuk védeni. Értesítse őket, hogy hamarosan ott lesz a 10. hadosztály, amelyet az 1. francia hadsereghez csatoltam. Egyidejűleg utasítottam Dody tábornokot, Metz térparancsnokát és az északkeleti katonai körzet parancsnokát, tartsa erősen a Meuse átkelőhelyeit Givet, Mézières és Sedan felé, hogy a szomszédságban tevékenykedő amerikai csapatok hirtelen visszavonulása esetén a francia terület ne maradjon védelem nélkül. Ebből a célból azonnal küldtem a hátországból Dodynak alakulatokat, amelyeknek fegyverzete korántsem volt ugyan hiánytalan, de azért az 50 000-es létszám mégiscsak jelentős erőt képviselt.

Miközben du Vigier úton volt, Juin január 1-én arról a veszedelemről tu-

dósított, amely közvetlenül fenyegette Elzászt. A nemzetvédelmi vezérkar főnökét figyelmeztette a versailles-i főhadiszállás, hogy minden szövetséges tartalékot haladéktalanul az Ardennek felé kell irányítani, ennek következtében a Saverne irányában megindult német offenzíva erősen veszélyezteti Devers hadseregcsoportját. Ezért – úgymond – Eisenhower tábornok utasította Devers-t, vonuljon vissza a Vogézekbe, hogy ezáltal megrövidítse az arcvonalát. Ezt a döntést az ellenség nagyarányú légi tevékenysége váltotta ki. A sugárhajtásos repülőgépek – a világon a legelsők – a horogkereszt jegyével tucatszám tűntek fel azon a napon az ardennes-i égbolton, elsöpörték az amerikai vadászokat, és sok gépet a támaszpontokon pusztítottak el. Ez az incidens epizód jellegű volt ugyan, mégis olyan borúlátásra hangolta a főhadiszállást, amelynek Elzász itta volna meg a levét. Legfőbb ideje volt, hogy közbelépjek.

Strasbourg ne maradjon védelem nélkül – mindenekelőtt ezt kellett elérnem. Hogy bizonyos lehessek benne, annak csak egy módja volt: magam adtam rá parancsot az 1. francia hadseregnek. Ez annyit jelentett, hogy ez a hadsereg megszegi a szövetséges főparancsnokság utasítását, s tevékenységi területét északi irányban kiterjeszti, ily módon körülveszi Strasbourg-t, amely a 7. amerikai hadsereg védelmi övezetéhez tartozott. Ha – és erre számítottam – Eisenhower meg akarja tartani parancsnoksága alatt a koalíció katonai egységét, akkor kénytelen elfogadni azt a változtatást, amelyet döntésem idéz elő az utasításaiban. Január 1-én délután megküldtem parancsaimat de Lattre tábornoknak. Utalva a főparancsnokságnak arra az elhatározására, miszerint a frontot a Vogézekig vissza akarja vonni, egyértelműen leszögeztem: „Magától értetődik, hogy a francia hadsereg a maga részéről nem egyezhet bele Strasbourg cserbenhagyásába ... Ha a szövetséges erők visszavonulnának jelenlegi állásaikból, amelyeket az 1. francia hadseregtől északra foglalnak el, elrendelem Önnek, hogy a saját felelősségére biztosítsa Strasbourg védelmét."

Egyidejűleg határozott és világosan megfogalmazott levelet küldtem Eisenhower tábornoknak. Közöltem a főparancsnokkal, hogy a visszavonulás hadászati okai nem kerülték el a figyelmemet. De leszögeztem: „A francia kormány viszont természetesen nem engedheti, hogy Strasbourg ismét az ellenség kezére kerüljön, s minden tőle telhetőt megtesz védelmére." Kifejtettem azt a nézetemet, hogy amennyiben az amerikaiak nem tartják a wissembourg-i kiszögellést, „legalább Strasbourg-t meg lehet védeni, legvégső esetben a Marne–Rajna-csatornára támaszkodva"; kijelentettem, kész vagyok „abban az irányban bevetni minden most alakuló francia erőt, elsősorban a 10. hadosztályt, amelynek Billotte tábornok a parancsnoka ... Bármi történjék is – írtam befejezésül –, a franciák megvédik Strasbourg-t." A levéllel egyidejűleg táviratot küldtem Rooseveltnek és Churchillnek, tájékoztattam őket a főparancsnokságnak Elzász kiürítésével kapcsolatos szándékairól, felhívtam figyelmüket, milyen súlyos következményekkel járna Franciaországra nézve ez a lépés, és tudomásukra hoztam, hogy nem egyezem bele.

Január 2-án táviratoztam de Lattre-nak, megerősítve előző esti, levélben

küldött parancsomat. Dél tájban repülőgépen visszaérkezett Párizsba du Vigier, és beszámolt küldetésének teljesítéséről. Három órával előbb még Vittelben volt, a déli hadseregcsoport főhadiszállásán. Ott Devers közölte vele: mivel az ellenség Saverne irányában folytatja offenzíváját, de Lattre és Patch megkapta a visszavonulási parancsot, és az amerikai csapatok már meg is kezdték a visszavonulást. Erre megbíztam Juint, mondja meg Eisenhowernek, hogy Franciaország egyedül fogja védelmezni Elzászt azokkal az erőkkel és eszközökkel, amelyekkel rendelkezik. Egyúttal jelentse be, hogy másnap látogatást teszek a főhadiszálláson.

Bárki másnál jobban tisztában voltam azzal, hogy a de Lattre tábornoknak adott parancsom roppant nagy kockázatot rejt magában. Nem is szólva arról, milyen kínosan érinti az 1. hadsereg parancsnokát, hogy most, amikor javában dúl a harc, kivonom csapatait a szövetségesek együtteséből. Szükségképpen a kockázatos kaland jellegét látja majd ebben a döntésben, és mélységesen bántani fogja annak a hadászati szolidaritásnak és hierarchiának a megbontása, amelyben mostanáig megvolt a maga kijelölt helye. De azért majd csak be fogja látni, hogy a kötelességeknek ebben a konfliktusában Franciaország közvetlen szolgálata, vagyis jelen esetben az én parancsom teljesítése sokkal fontosabb, mint a másik kötelesség.

Mellesleg de Lattre magától is felkészült már gondolatban, hogy azt teszi, amire én később utasítottam. Du Vigier tábornok december 31-i éjszakai látogatása, a Strasbourg köztársasági biztosától és polgármesterétől kapott üzenet, főleg pedig saját lelkiállapota megláttatta vele azt, ami a tervbe vett visszavonulásban katasztrofális lett volna. Január 2-án reggel írt Devers tábornoknak, kifejezésre juttatva nézetét az ügyben: „Az 1. francia hadsereg, frontszakaszának kiterjedése és eszközeinek elégtelensége folytán, nincs abban a helyzetben, hogy közvetlenül védelmezze Strasbourg-t. De eltökélt szándéka minden tőle telhetőt megtenni, hogy délről fedezze a várost." És nyomatékosan kérte Devers-t, intézze úgy a dolgokat, „hogy a 7. amerikai hadsereg a lehető legnagyobb energiával védje Strasbourg-t". Éppen ezért, amikor január 2-án megkapta írásbeli parancsomat, nem látott benne semmi olyat, ami ne felelt volna meg saját érzületének. Ez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy Devers kategorikus parancsa is a kezében volt, miszerint vissza kell vonulnia a Vogézekig, és január 5-én reggelre el kell ott foglalnia kijelölt állásait.

De Lattre január 3-án válaszolt nekem. Közölte Devers visszavonulási parancsának szövegét. Ismertette azt a szándékát, hogy Strasbourg felé irányítja a 3. észak-afrikai hadosztályt, amint jelenlegi állásaiban felváltja a 10. hadosztály. Mindazonáltal soraiból kitűnt, hogy véleménye szerint az én rendelkezésem végrehajtásával várni kellene addig, amíg a szövetséges főparancsnokság hozzájárul. Nézetének indoklására azt hozta fel, hogy „balszárnyának fedezése végett szüksége van a 7. amerikai hadseregre", továbbá, hogy „az 1. francia hadsereg kulcsszerepet játszik a szövetségesek hadműveleti tervében".

A magam részéről természetesen hőn óhajtottam, hogy Eisenhower belemenjen elgondolásaimba. De akár belemegy, akár nem, mindenképpen ra-

gaszkodtam ahhoz, hogy a francia hadsereg teljesítse parancsomat. Hajnali három órakor újabb levéltáviratot küldtem de Lattre tábornoknak, férleérthetetlenül és határozottan tudtára adtam, mi a teendője. „Kevéssé értékeltem az Ön legutóbbi közlését... Az 1. francia hadsereg Önnel együtt csakis azért vesz részt a szövetséges hadműveleti tervben, mert a francia kormány így rendelkezett, de csakis addig, amíg a kormány másként nem határoz... Ha Önt rábírnák Elzász kiürítésére, vagy Ön elszánná magát az evakuálásra, a kormány még akkor sem engedné meg, hogy ez nagy csata nélkül menjen végbe – ismétlem –, ha az Ön balszárnya szomszédainak visszavonulása következtében fedezetlenné válna vagy vált volna." Ugyanakkor Eisenhowernek is írtam, megerősítve elhatározásomat.

Mihelyt ily módon a kormány határozottan kinyilvánította és közölte akaratát, de Lattre tüstént hozzákezdett annak végrehajtásához, amit elvártam tőle. Szívvel-lélekkel, egész tehetségét beleadva látott munkához. Még január 3-án este megtáviratozta nekem, „hogy az éjszaka folyamán egy lövész ezred vonul be Strasbourg-ba és Guillaume hadosztálya 5-én a helyén lesz, készen a város védelmére".

Január 3-án a délutáni órákban kihajtattam Versailles-ba. Velem volt Juin is. A főhadiszálláson találtam Churchillt, akit üzenetem alkalmasint annyira nyugtalanított, hogy szükségesnek érezte, hogy megjelenjen; valószínűleg jószolgálati szerepet akart betölteni. Eisenhower tábornok elmagyarázta a helyzetet, amely kétségkívül súlyos volt. Nem titkolta, hogy az Ardennekben indított német offenzíva kiterjedése és ereje, valamint az újfajta ellenséges fegyverzetek – sugárhajtásos repülőgépek, Tigris harckocsik stb. – váratlan megjelenése kikezdte a szövetséges haderők morálját, s őt magát is meglepte. – Jelenleg úgy látszik – mondotta –, hogy a legnagyobb veszély elhárult. De vissza kell foglalni az elvesztett területet, majd újra magunkhoz kell ragadnunk a kezdeményezést. Arra van tehát szükség, hogy összeszedjem a tartalékokat. Ami Elzászt illeti, ahol az ellenség két napja kiterjeszti támadását, a colmari ék ingataggá teszi a helyzetet. Ezért rendeltem el, hogy egy másik, hátrább levő és rövidebb hadállást kell elfoglalni.

– Ha a hadgyakorlaton lennénk – jelentettem ki Eisenhowernek –, esetleg igazat adnék Önnek. Kénytelen vagyok azonban más szemszögből nézni az ügyet. Az elzászi meghátrálás francia területeket engedne át az ellenségnek. Hadászati szempontból ez nem több egy manővernél. De Franciaországnak nemzeti katasztrófát jelentene. Mert Elzász nekünk szent. Mivel a németek maguknak vindikálják, ha visszafoglalnák, nem késlekednének megtorolni a francia hazafias érzelmet, amelynek az elzásziak oly sok tanújelét adták. A francia kormány nem engedheti meg, hogy az ellenség oda visszatérhessen. Pillanatnyilag Strasbourg-ról van szó. Parancsot adtam az I. francia hadseregnek a város védelmezésére. Ezt mindenképpen meg is fogja tenni. Sajnálatos lenne azonban, ha ebből eredően a szövetséges erők megbomlása következnék be, sőt esetleg a koalíció közös parancsnoksági rendszere is törést szenvedne. Ezért arra kérem Önt, vizsgálja felül a tervét, és Ön maga adjon olyan értelmű parancsot Devers tábornoknak, hogy tartsa magát erősen Elzászban.

Az elmondottak láthatólag hatással voltak a főparancsnokra. Mégis úgy gondolta, kötelessége elvi ellenvetést megfogalmaznia:

– Ön politikai érvekkel indokolja hadászati jellegű rendelkezéseim megváltoztatását – mondta a kiváló katona.

– A haderők – feleltem – arra valók, hogy az államok politikáját szolgálják. Egyébiránt Önnél jobban senki sem tudja, hogy a hadászatnak nemcsak katonai technika adottságait kell magában foglalnia, hanem az erkölcsi tényezőket is. Márpedig a francia nép és a francia katonák szemében Strasbourg sorsának rendkívül nagy az erkölcsi jelentősége.

E pontot illetően Churchill ugyanilyen értelemben nyilatkozott.

– Egész életemben tapasztalhattam – jegyezte meg –, hogy Elzász milyen helyet foglal el a franciák érzületében. Ennélfogva de Gaulle tábornok véleményéhez csatlakozva úgy hiszem, ezt a körülményt figyelembe kell venni.

Eisenhower tábornok, mielőtt belement volna kérésem teljesítésébe, felszólított, vegyem fontolóra, milyen helyzetbe kerülhetne az 1. francia hadsereg, ha a szövetséges hadseregektől függetlenül kellene tevékenykednie. Odáig ment, hogy kijelentette: ebben az esetben az amerikaiak beszüntethetik üzemanyag- és lőszer-szállításaikat. Mire a magam részéről a következő kihatások mérlegelésére szólítottam fel: ha a főparancsnokság engedi, hogy az ellenség szétzúzza az elszigetelten harcoló francia csapatokat, ezzel talán jóvátehetetlen törést idézne elő az erők egyensúlyában, s ha megfosztaná a mieinket a harc eszközeitől, kitenné magát annak, hogy a francia nép bősz haragjában megvonja tőle a hadműveletekhez nélkülözhetetlen vasutak és híradós hálózatok használatát. Ilyen kilátások elképzelése helyett azonban, úgy vélem, bíznom kell Eisenhower tábornok stratégiai tudásában, és abban, hogy odaadóan szolgálja a szövetséget, amelynek Franciaország is tagja.

Végül a főparancsnok hajlandónak mutatkozott elfogadni álláspontomat. Tette ezt azzal a nyílt őszinteséggel, amely rokonszenves jellemének egyik legjobb vonása. Telefonált Devers tábornoknak, hogy a visszavonulást azonnal állítsa meg, s hogy új parancsokat fog kapni, amelyeket másnap délután Bedell Smith tábornok visz majd el hozzá. Megállapodtam Eisenhowerrel: Juin elkíséri Bedell Smitht; és ez nekem további garancia lesz, a parancsok végrehajtóinak pedig a megegyezés bizonyítéka.

E forró vita után barátságos hangulatban megteáztunk, s beszélgetés közben Eisenhower bizalmasan elmondta, hogy amúgy sem könnyű feladatát menynyire megnehezítik a szövetséges kormányok követelései, éppen most, amikor a hadseregek válságos helyzetbe kerültek; a több országhoz tartozó különféle fegyvernem-kategóriák: szárazföldi hadseregek, haditengerészeti alakulatok, légierők mindenféle érzelgős igényekkel hozakodnak elő; legközvetlenebb munkatársainak személyes érzékenysége miatt is rengeteg a bosszúsága. „Jelenleg is sok nehézségem van Montgomeryvel – mondta. – Kiváló tábornok, de csípős nyelvű kritizáló és bizalmatlankodó alárendelt." „A dicsőséget nem adják ingyen – feleltem. – Márpedig Ön lesz a győztes." Jó barátokként váltunk el egymástól a Trianon palota küszöbén.

A következő két hetet a Strasbourg-ért vívott ádáz csata bonyodalmai töltötték ki. Az 1. német hadsereg a haguenau-i erdőség felől bontakoztatta ki

támadását, hogy elérje Saverne-t, a 19. hadsereg pedig az elzászi fővárostól északra és délre kelt át a Rajnán. Haguenau térségében az amerikaiak meginogtak a csapás alatt, de végül a Moder vonalánál megállították a támadót. Gambsheim körül Guillaume hadosztálya, Erstein felé Garbay hadosztálya és Malraux dandárja szintén hátrálni kényszerült, de aztán ismét megvetette a lábát. Strasbourg azonban a mienk maradt. Január 20-a táján az ellenség már a kifulladás jeleit mutatta. Ez volt a helyzet az Ardennekben is, ahol minden térnyerést sikerült visszavenni tőle. A keleti fronton az oroszok megindították téli offenzívájukat. A szövetséges bombázók a német terület egyik végétől másikáig nagymértékben fokozták romboló tevékenységüket. A tengeren csökkent a szövetséges hajókaravánokban okozott ellenséges kártevés. Nem volt kétséges, hogy Hitler még hónapokig meg tudja hosszabbítani egy nagy nép és egy nagy hadsereg ellenállását. De a sors már meghozta a végső döntést, és rá is ütötte pecsétjét. És az egyiket Franciaország ütötte Elzászban.

Tegnap a Colmar előtt elszenvedett kudarc megingatta az 1. német hadsereg harci elszántságát. Ma mindenkit keblet dagasztó bizakodással töltött el az elégedett tudat, hogy sikerült megmenteni Strasbourg-t. De Lattre tábornok volt a legelső, akit ez a tudat optimizmusra hangolt, a derűlátás pedig támadásra sarkallta. Még január derekán megtette a szükséges intézkedéseket, hogy az elzászi német ék ellen újra megkezdje a félbeszakadt offenzívát.

A szövetséges parancsnokság ugyanakkor döntő hadműveletek megindítását tervezte a Rajnán túl. De ahhoz, hogy a folyamon át lehessen kelni, előbb el is kellett azt érni. Márpedig ez csak a francia szakaszon volt lehetséges, Strasbourg és St. Louis felé. Eisenhower tehát elrendelte Mongomerynek és Bradleynek az előrenyomulást, hogy a Wesel-Koblenz–Mainz vonalon foglalja el az egész bal partot. Természetesen Colmar bevételének a tervét is helyeselte. Az 1. francia hadsereg frontövezete azonban jelenleg több mint 200 kilométer hosszúságú volt, ami a szövetségesek által tartott teljes frontvonalnak egynegyedét jelentette. Hogy azonban de Lattre mégis elérhesse célját, a főparancsnok elhatározta az 1. hadsereg megerősítését; talán azért is, hogy ily módon feledtesse a közelmúltban történt incidens kellemetlen emlékét. De Lattre hadseregéhez a Sarre partjairól odavezényelte Leclerc hadosztályát, több amerikai hadosztályt és jelentős tüzérségi egységeket.

A németek olyan ádáz ellenállást tanúsítottak, hogy az I. francia hadseregnek még így is háromhetes szakadatlan küzdelmébe került, mire célját el tudta érni. Az 1. francia hadtest január 19-én kezdte meg a támadást, és úgyszólván lépésről lépésre verekedte magát előre, az ék déli oldala felé. Február 4-én, a német egységek fő erőivel vívott elkeseredett harcok után eljutott a Colmar közelében fekvő Rouffachig. Az északi szárnyon a 2. hadtest szintén előrenyomult. A Rajna közelébe érve azonban szűkebbre vonta tevékenységi körzetét, hogy jobbszárnya mellett helyet engedjen a 21. amerikai hadtestnek. De Lattre tábornok ugyanis e nagy egység parancsnokát, Milburn tábornokot bízta meg azzal a feladattal, hogy végrehajtsa a fő csapást. Ezúttal az erők összevonása elegendő volt a kiválasztott ponton és idő-

10. A németországi és ausztriai csaták színtere, ahol a francia egységek harcoltak

ben. Milburn parancsnoksága alatt állt a 3., a 28., a 75. amerikai gyalogos hadosztály, továbbá három páncélos hadosztály: a 12. amerikai, valamint a 2. és az 5. francia. Január 30-án ezekkel az erőkkel szűk frontszakaszon támadva, Colmartól északkeletre áttörte az ellenség arcvonalát. Február 2-án felszabadította a várost, amelyet de Vernejoul tábornok harckocsijai vettek be. Február 4-én elérte Brisachot. Időközben az 1. és a 2. francia hadtest, Chaillet jól irányzott és lőszerrel alaposan ellátott tüzérségének támogatásával, felszámolta a síkságon levő egyéb ellenállási gócokat, a 10. francia hadosztály pedig megtisztította a Vogézek lejtőit. 9-én csapataink befejezték a hardti erdőség elfoglalását, s bevették Chalempét. Haguenau és Wissembourg vidékét leszámítva, Elzászban nem volt már német katona, kivéve azt a 22 000-et, aki hadifogságba esett.

Február 11-én megtekintettem Mulhouse-t, majd átmentem Colmarba. Hogyan is tudnám leírni azt az örömöt és megindultságot, amelynek mámorában valamennyien úsztunk, vezetők, parancsnokok, katonák, lakosok? A hazafias lelkesedés ezen a napon egy másik érzelemmel párosult: a francia–amerikai fegyverbarátság ünneplésével. Mindenki sejtette, hogy a csúcspontját érte el e nagyszerű győzelemben, amelyet a mi hadseregünk szakaszán és éppen ezen a területen közös erővel sikerült kivívnunk. A felsorakozott ezredek mozdulatlan némasága mögött éreztem a két népet összefűző barátság vibrálását. A trikolorokkal és csillagsávos lobogókkal pazarul feldíszített place de la Rapp közepén, a büszkén egymás mellett álló francia és szövetséges alakulatok arcvonala előtt, a katonai parádékra leginkább fogékony és az események értelmét legmélyebben megragadó elzásziak tömegének éljenzései közben legelőször de Lattre tábornok, a colmari győző mellére tűztem a kitüntetést. Utána Milburn, Leclerc és Dalquist tábornok került sorra. Este Strasbourg ünnepelte meg jelenlétemben Elzász felszabadulását, és székesegyházában Mgr. Ruch intonálta a *Te Deum*ot. Másnap Saverneben Devers, Bradley és Patch tábornok kapta meg tőlem az érdemeik elismerését kifejező kitüntetéseket.

Ily módon egy időre az amerikaiakkal való hadászati kapcsolatainkban súrlódásokat okozó ellentétek elsimultak. De számítani kellett rá, hogy egyéb akadályok merülnek fel. Máris jelentkezett egy fontos és kényes kérdés: a francia csapatok részvétele a Németország területén folytatandó hadjáratban. Én természetesen azt akartam, hogy haderőnk behatoljon az ellenség területére, hogy meglegyen a maga külön hadműveleti övezete, hogy ott városokat, falvakat foglaljon el, hadijelvényeket zsákmányoljon, hogy szövetségeseivel együtt fogadja a legyőzöttek megadását. Szándékaim egyik rugója kétségkívül az a törekvés volt, hogy megőrizzük hírnevünket. De más oka is volt: csakis így biztosíthattuk részvételünket a Reich térdre kényszerítésében, megszállásában és közigazgatásában. Ha van saját külön zónánk német földön, akkor Németország sorsáról nélkülünk dönteni nem lehet. Ellenkező esetben viszont a győzelemhez való jogunk a többiek kényétől-kegyétől függ. Elég az hozzá, úgy döntöttem, hogy átkelünk a Rajnán, és délnémet területen előretoljuk a francia arcvonalat, amennyire az csak lehetséges.

Március első napjaiban Montgomery és Bradley hadseregcsoportjai több

ponton elérték a Rajnát. Közel volt tehát a pillanat, amikor szembe kellett nézni az akadállyal. El lehet képzelni, milyen feszült figyelemmel vártam, mi következik. Tudtam: a szövetségesek fő csapásukat a Ruhr-vidék ellen akarják irányítani, Koblenz alatt. Ezért úgy gondoltam, a főparancsnok nem kívánja az 1. hadsereget külön bevetni a Fekete-erdőben. Valószínűnek tartottam, hogy a Rajna partján akarja hagyni, ami a vezérkarok szemében indokoltnak tűnhet. De ha mi ezt elfogadjuk, a francia hadseregnek minden valószínűség szerint csak passzív szerep jut a végső csatában. Mivel politikám ezt a stratégiát nem írhatta alá, döntő elhatározásra jutottam. Csapatainknak is át kell kelniük a Rajnán. Ha lehetséges, akkor a szövetségesek hadműveleteinek keretében. Ha nem, akkor saját szakállunkra. De mindenképpen francia megszállási zónát kell teremteni a folyó jobb partján.

Hamarosan tudomásomra jutott, hogy a főparancsnokság tervei indokolttá tették aggályainkat. A rajnai átkelésre és a németországi előnyomulásra vonatkozó hadműveletek terve, amelynek Eisenhower az „Eclipse" (letűnés") fedőnevet adta – velünk kapcsolatban – valóban találó elnevezés, a szó legszorosabb értelmében vett defenzív feladatot szánta az 1. francia hadseregnek. Legfeljebb arra adott lehetőséget, hogy a Wehrmacht teljes összeomlása esetén egyik hadtestünk átkeljen a folyó jobb partjára a 7. amerikai hadsereg mögött, és segédkezzen neki Württemberg megszállásában. Arról azonban egyetlen szó sem esett, hogy az 1. francia hadsereg a saját frontszakaszán keljen át a Rajnán. A frontról kapott jelentésekből ráadásul még azt is megtudtuk, hogy a szövetségesközi főparancsnokság elvette a francia páncélos hadosztályoktól a hídveréshez szükséges felszereléseket, amelyeket másutt szándékozott felhasználni. Ily módon az átkelési eszközök nagy részétől megfosztották a mieinket.

Március 4-én Párizsban fogadtam de Lattre tábornokot, és kifejtettem előtte azokat a nemzeti érdekből fakadó okokat, amelyek azt diktálják, hogy az 1. francia hadsereget át kell vinni a Rajnán túlra. De Lattre lelkesen fogadta a gondolatot. Megjegyezte azonban – és ebben igaza is volt –, hogy az átkelésre kevéssé alkalmas az a szakasz, amelyet csapatai a folyó mentén majd elfoglalnak, mert a túlsó partot a frontszakasz egyik végétől a másikáig a Fekete-erdő sziklás-erdős lánca szegélyezi. A művelet kockázatos lenne olyan ellenség jelenlétében, amely a völgyben a Siegfried-vonal erődjeit tartja birtokában, és hátrább szintén jelentős hadállások mögé sáncolhatja el magát. A kockázatot még fokozná, hogy a szövetséges parancsnokság csak csekély mennyiségű lőszert utalna ki a francia erőknek. Azonkívül, ha a mieinknek mégis sikerülne leküzdeni az akadályt, utána rendkívül nehéz terepen, bástyaszerűen meredező hegyek és erdőségek közepette kellene előrenyomulniuk, ami nagymértékben csökkentené a manőverezés és a terepkihasználás lehetőségeit.

– Ha viszont – folytatta de Lattre – a francia arcvonalat kissé kiterjesztenénk északi irányban, oly módon, hogy a Rajna mentén Lauterbourg és Speyer is beletartozna,akkor kedvezőbb lehetőségek kínálkoznanak. Abban a térségben hadseregem előnyös támaszt találna, a túlsó part elérése viszonylag könnyen menne, az átkelés után balszárnyam a pforzheimi sziklaszoroson

át Stuttgart felé nyomulhatna, északról és keletről pedig jó védelmet nyújtana neki a Fekete-erdő természetes erődje. – De Lattre előre kihegyezte azokat az érveket, amelyekkel majd baráti és taktikai alapon meggyőzi a szövetséges főparancsnokságot, és megígérte, hogy frontszakaszát már a közeli napokban kiterjeszti Speyerig.

Egyébként, amint a szövetségesek közti civakodásoknál néha előfordul maga az ellenség könnyítette meg a dolgunkat. Március 7-én Bradley tábornok csapatai Koblenz és Bonn között elfoglalták a remageni hidat, amely véletlenül épségben maradt, s így könnyen átkelhettek rajta a jobb partra. A németek attól fogva a bal parton, Koblenz alatt, már csak összefüggéstelen ellenállást tanúsítottak, és 12-én a szövetségesek a Moseltől északra mindenütt felfejlődtek a Rajna-parton. A Moseltől délre azonban más volt a helyzet. A sarre-i nagy kiszögellés az ellenség kezén maradt. A németek, akiket jobb felől a Mosel folyó fedezett, szilárdan tartották a Trier–Sarrebruck–Lauterbourg frontot, s a Siegfried-vonal ezen a szakaszon mélyebb és jobban megerődített volt, mint bárhol másutt. Eisenhower tábornoknak fel kellett számolnia ezt az éket, mert hadseregcsoportjait csak az akadály eltávolítása után küldhette a Rajnán túlra. Az ellenséget csak kemény harcok árán sikerült kiszorítani. Az I. francia hadsereget, mivel elfoglalt harci terepén kívül zajlott le az ügy, a főparancsnokság nem szólíthatta harcba, a mieink azonban megtalálták a beavatkozás módját, és a Rajna mentén, az amerikaiak jobbszárnyán folytattak harctevékenységet. Ezáltal a folyam pfalzi szakaszán sikerült olyan támaszpontot elfoglalniuk, amely alkalmas kiindulási pontnak ígérkezett a Baden és Württemberg elleni támadáshoz.

Mégis, a szövetséges parancsnokság rendelkezései szerint a sarre-i kiszögellés megrohamozása kizárólag két hadsereg feladata volt: a Bradley jobbszárnyát alkotó Patton hadseregé, és a Devers csoport balszárnyáé, vagyis a Patch hadseregé. Patch számára azonban a feladat különösképpen nehéz volt, mivel az ő csapatai a Siegfried-vonal erődítésénél álltak. Ennélfogva de Lattre-nak nem volt nehéz Deverst meggyőznie arról, hogy a franciák segítsége értékes lehet. Így aztán a mi 2. hadtestünk is részt vett az offenzívában. Monsabert március 15-e és 24-e között előrenyomult a Rajna mentén, behatolt német területre, Lauterbourg-tól északra áttörte a Siegfried-vonalat, és elérte Leimersheimet. Ugyanakkor szövetségeseink Wormsig törtek előre, és a Rajna bal partján felszámolták az utolsó német ellenállási fészkeket.

Ekkor az 1. hadseregnek már csak Speyerig kellett terjeszkednie ahhoz, hogy teljes egészében megszerezze azt az átkelési övezetet, amelyet Pfalzban kiszemelt magának. Nyomatékos hangú üzenetekkel több ízben is tudattam Eisenhower tábornokkal, mennyire fontosnak tartja kormányom, hogy e tekintetben elégtételt kapjon a francia hadsereg. Egyébként Devers tábornok, a jó szövetséges és jó bajtárs, rokonszenvezett de Lattre tábornok kívánságaival. Végül is a 7. amerikai hadsereg Wormsnál kelt át a Rajnán; e hadművelet szempontjából Speyer merőben fölösleges volt neki. Miért ne lehetne megengedni a franciáknak, hogy bevonuljanak ebbe a városba? Március 28-án megszületett a döntés: Speyer és környéke az 1. francia hadsereg frontszakaszához tartozik. Ilyenformán tehát egész terjedelmében sikerult megszerezni

a kiindulási területet. Most már valóban csak a lényeg volt hátra, vagyis a Rajnán való átkelés.

Türelmetlenül vártam a feladat végrehajtását. Az angolok meg az amerikaiak ugyanis már nagy lendülettel megindultak a jobb partra. Nagyszabású hadművelet volt. A szövetséges légierő március 21-e óta egész Nyugat-Németországban letarolta az ellenség közlekedési vonalait, hadianyag-raktárait és felvonulási területeit. A légi akciók biztonságát fokozta az a körülmény, hogy most már számos előretolt repülőtámaszpont működött Franciaország északi és keleti részében, minélfogva a bombázókat állandóan vadászgépek kísérhették. A légi kötelékek fényes nappal szállhattak fel, anélkül, hogy az égbolton bármiféle nagyobb támadástól kellett volna tartaniuk. Március 23-án, kolosszális méretű légi támogatással, Montgomery Wesel alatt átkelt a Rajnán. A következő napok folyamán Bradley tört előre a remageni hídon és más, délebbre vert hidakon. Március 26-án a 7. amerikai hadsereg Mannheim előtt állott.

Alig vártam, hogy a mieink is odaát legyenek. Nemcsak a nemzeti vetélkedés szelleme sugallta türelmetlenségemet. Magasabb rendű okokból volt kívánatos, hogy de Lattre előbb érje el Stuttgart térségét, mint a szomszédja, Patch. 29-én személyes jellegű táviratban sürgettem az 1. hadsereg parancsnokát: „Kedves tábornok úr, még akkor is át kell kelnie a Rajnán, ha az amerikaiak nem egyeznének bele, és ha bárkákon lenne is kénytelen végrehajtani az átkelést. A legmagasabb rendű nemzeti érdek követeli ezt. Karlsruhe és Stuttgart várja Önt, ha nem is éppen epekedve . . ."

De Lattre tüstént válaszolt, biztosított, hogy meg leszek elégedve. S valóban, március 30-án este a 2. hadtest egységei megkezdték az átkelést: a 3. észak-afrikai hadosztály Speyernél, ahová akkor érkezett meg; a 2. marokkói hadosztály Germersheimnél, amelyet előző nap ért el. Április 1-én – húsvétkor – a 9. gyarmati hadosztály kelt át Leimersheimnél. Pedig az egységeinknek nyújtott légi támogatás gyenge volt. Amellett a mieinknek csak igen korlátozott számban álltak rendelkezésükre folyami átkeléshez szükséges különleges műszaki felszerelések. A leleményesség azonban segített, s néhány bárka elegendőnek bizonyult az elővédek átszállítására. Ami a ponton-elemeket illeti, azokat Dromard tábornok, a hadsereg hadmérnökségének parancsnoka már rég előkészítette. Előre látva, hogy egy nap majd hídverésre kerül a sor, s akkor csak saját magára számíthat, területünkön összegyűjtötte a szükséges anyagokat. Speyernél április 2-án már használatban volt egy 10 tonnás francia híd. Nem sokkal később Germersheimnél egy 50 tonnás készült el. Április 4-én 130 000 francia 20 000 járművel már a jobb parton volt. Ugyanazon a napon bevettük Karlsruhét. Április 7-én büszke élményben volt részem: Diethelm, de Lattre, Juin és Dromard kíséretében magam is átkeltem a Rajnán. Utána megtekintettem a badeni fővárost, amelyet ijesztően lerombolt állapotban találtam.

Összesen 80 amerikai, angol, francia, kanadai, lengyel hadosztály tört be Németország szívébe; 12 000 repülőgép támogatta őket; ellátásukat összesen 25 millió tonna űrtartalmú hajókaravánok biztosították, és a tengereken 1000 hadihajó uralta a helyzetet. Ilyen körülmények között a Reich urának a leg-

csekélyebb reménye sem lehetett már arra, hogy a katasztrófát elkerülje. Annál kevésbé, mivel április elején az oroszok is megszakítás nélkül nyomultak előre mindenütt átkeltek az Oderán, már Berlint fenyegették, és egészen közel voltak Bécshez. A háború folytatása Hitler számára egyértelmű volt azzal, hogy növeli a veszteségeket, a romhalmazokat, a német nép szenvedéseit, és cseréber. csak annyit kap, hogy még néhány hétig táplálhatja kétségbeesett gőgjét. A Führer mégis folytatta, végsőkig menő ellenállást követelt övéitől. Meg kell mondani, meg is kapta. A rajnai, az oderai, a dunai, a Po menti csatatereken a német hadseregeknek már csak a roncsai harcoltak, rosszul ellátott, szedett-vedett alakulatok, amelyeket sebtében töltöttek fel, alig kiképzett veteránokkal, gyerekemberekkel, rokkantakkal és betegekkel. De azért harcoltak, elszántan, az ellenséges repülőgépek sűrű rajaitól ellepett égbolt alatt próbáltak helyt állni a csatában, amelynek nem lehetett más kimenetele, mint a halál vagy a fogság. Az ország belsejében, a szétbombázott városokban és a félelemtől szorongatott falvakban pedig a lakosság teljes fegyelmezettséggel dolgozott, jóllehet a munkája már semmit sem változtatott a végzeten.

A Führer azonban kétségkívül azt akarta, hogy műve, ha már halálra ítéltetett, apokaliptikus arányú végpusztulásban semmisüljön meg. Amikor azokban a napokban néha a német rádiót hallgattam, megdöbbentett adásainak őrjöngő jellege. Hősi gyászzene, harcolók és dolgozók eszelős nyilatkozatai, Goebbels tébolyult szónoklatai, amelyekben még az utolsó pillanatokban is Németország győzelmét jövendölte – mindez a lidérces rémálom kísértet-leplébe burkolta a német összeomlást. A történelem számára szükségesnek tartottam határozott formában kifejezésre juttatni Franciaország érzületét ezzel kapcsolatban. Április 25-én az éter hullámain az alábbi nyilatkozatot közöltem a világgal: „A filozófusok és a történészek később majd meg fogják vitatni ennek a dühödt acsarkodásnak indítékait, amely a teljes romlásba taszít egy nagy népet. Ez a nép minden bizonnyal vétkes, és az igazság megköveteli, hogy elnyerje büntetését, de pusztulása Európa magasabb rendű érdekének szempontjából sajnálatos volna. Mi a magunk részéről a jelen pillanatban nem tehetünk jobbat, mint azt, hogy szövetségeseink oldalán megkettőzzük erőfeszítéseinket, hogy a lehető leghamarabb és a legteljesebb mértékben véget vethessünk ennek."

Másrészt felmerülhetett az a kérdés, hogy a náci vezetők nem próbálják-e majd meghosszabbítani a harcot abban a természetes erődben, amelyet a bajor és az osztrák Alpok hegytömbjei jelenthettek a számukra. A felderítő jelentésekből arra lehetett következtetni, hogy ott hatalmas mennyiségű készleteket halmoztak fel. Szánalmas menetoszlopok mozgásáról kapott jelzések arra utaltak, hogy a foglyok, elhurcoltak, munkaszolgálatosok tömegét e természetes erődbe vonják össze, s ezeket nyilván tuszként is fel akarják használni. Nem volt elképzelhetetlen a Führernek az a szándéka, hogy még egy utolsó hadászati és politikai manővert kíséreljen meg.

Ezekben a hegyekben nem húzódhat-e el hosszú ideig egy védelmi harc, amelyet vezérletével folytat minden megmaradt és összevont ereje? És ebben az esetben nem áll-e elő olyan helyzet, hogy a keleti és a nyugati szö-

vetségesek nem harcolhatnak többé két külön fronton, hanem egymás mellé szorulva, ugyanazon a terepen kénytelenek operálni, ami szükségképpen kölcsönös súrlódásokra vezet? Ha sokáig elhúzódnak a harcok, akkor a szovjetek magatartása a Visztula, az Elba, a Duna menti államokban, az amerikaiaké Indiában, Indokínában, Indonéziában, az angoloké a Közel-Keleten nem támaszt-e majd számos ellentétet a szövetségesek között? A háború elhúzódását megsínyli Franciaország, Németalföld, Olaszország ellátása, még nagyobb nyomorba jut a német ajkú, a cseh, a balkáni lakosság; nem idéz-e elő mindez olyan társadalmi megrázkódtatásokat, amelyek talán forradalomba kergetik az egész Nyugatot? Akkor az egyetemes zűrzavar lenne Hitler legutolsó esélye, vagy legalábbis bosszúja.

Miközben az 1. francia hadsereg szövetségeseink oldalán nyomult előre Németországban, addig más francia erők önálló hadműveleti tevékenységet folytattak az atlanti partvidéken. Azoknak a beékelődéseknek a felszámolásáról volt szó, ahol az ellenség még elsáncolva tartotta magát. Hónapok óta óhajtottam ezt. Most azonban sietni kellett vele; a háború napjai már meg voltak számlálva.

Kétségkívül könnyebb lett volna, ha tétlenek maradunk ezen a fronton; hiszen a gyümölcsök maguktól hullanak majd le, mihelyt a Reich leteszi a fegyvert. De a háborúban a kisebb erőfeszítés gyakorlata mindig azzal a kockázattal jár, hogy túlságosan nagy árat kell fizetni érte. Mint mindenütt, itt is le kellett csapni. Azok a csapások, amelyeket ezen a hadszíntéren mérünk a németekre, visszahatnak majd az általános helyzetre. Másrészt ha Hitler folytatni akarja a harcot Bajorország és Ausztria hegyei között, a mi hadseregünknek ott minden erővel kell küzdenie. Ehhez azonban előbb fel kell számolni azokat az átkozott „zsebeket". Semmiképpen sem tűrhettem, hogy a háború legvégéig német alakulatok maradhassanak sértetlenül francia földön, és bástyáik mögül packázhassanak velünk.

Véleményemet osztották az atlanti hadseregkülönítmény csapatai. Ezek a régi partizánok, 70 000-ren, éppúgy, mint az Algériából, az Antillákról, a Fekete-Afrikából, a Szomáliából hozzájuk csatlakozott ezredek, teljes szívükből remélték, hogy addig nem kell letenniük fegyvereiket, amíg ki nem vívnak maguknak valami nevezetes győzelmet. Parancsnokuk, de Larminat tábornok, éppúgy vágyott a sikerre, mint az emberei. Október 14-én neveztem ki a nyugati erők parancsnokává, s azóta nagy odaadással foglalkozott annak a harci vágytól fűtött, de szedett-vedett és hiányosan ellátott tömegnek a szervezésével, kiképzésével és felszerelésével, amelyből szabályos hadsereget kellett teremtenie. Ez a lehetőségek figyelembe vételével teljes mértékben sikerült is neki. Tudta, mit akar, és azt jól akarta, nemcsak a mesterségét értette, hanem eszmék, gondolatok, érzelmek is hevítették, mint felettes, tekintélyt parancsoló, de emberséges és nagylelkű volt, mint alárendelt kellemetlen, de rendíthetetlenül hűséges. A gondjaira bízott különféle csoportokból és alakulat-töredékekből három hadosztályt, tartalékokat, tüzérséget, légierőt kovácsolt össze, kiépítette a szükséges szolgálati ágak szervezetét, s olyan hadsereget teremtett, amely nemsokára bebizonyította ütőképességét.

Mindamellett ahhoz nem volt elég erős, hogy egymaga meg tudjon birkózni azokkal az erődítésekkel, betonbunkerekkel és páncélzatokkal, amelyekben a németek megkapaszkodtak. Legalább egy teljes fegyverzetű hadosztállyal kellett megerősíteni, amelyet persze csak a rajnai hadseregünk állományából lehetett elvenni. Még októberben a szövetségesközi parancsnokságtól kértem az 1. Szabad Francia hadosztály minél előbbi átirányítását az atlanti partra. A döntés meg is született, de csak húzavonák után, amelyek az elindulást decemberig késleltették, ami túl késői vagy túl korai idő volt ahhoz, hogy meg lehessen ragadni az alkalmat. Garbay hadosztálya alig érkezett el a Gironde-ig, máris keletre kellett átdobni, mivel a németek offenzívát indítottak az Ardennekben és Elzászban. A válságos helyzet elmúltával ez a nagy egység az Alpok irányában indult el egyes olyan hadműveletek lebonyolítására, amelyeket szintén a szívemen viseltem. Végül is a 2. páncélos hadosztályt választottam ki arra, hogy részt vegyen az óceán partján előkészített offenzívában. A főhadiszállás nem tett ellenvetést. Sőt még egy amerikai tüzér dandárt is akart erősítésül küldeni a mi nyugati hadseregcsoportunknak. Április első napjaiban a támadásra kijelölt csapatok harcra készen álltak.

De Larminat tábornok első célja a Gironde folyó torkolatvidékén levő ellenséges állások elfoglalása volt. A jobb parton és környékén Royan városa, a bal parton a Grave-fok, kint a tengeren pedig Oléron szigete együttesen erős és szilárdan védett erődrendszert alkotott. Igaz, három hónappal azelőtt amerikai bombázók egy éjszaka saját kezdeményezésükből sok bombát szórtak a területre. A hebehurgyán végrehajtott művelet elpusztította a royani házakat, de majdnem érintetlenül hagyta a katonai célpontokat. Amikor a mieink támadásra készülődtek, az erődítéseket 200 ágyúval 15 000 német védte Michahelles tengernagy parancsnoksága alatt. De Larminat tábornok azt tervezte, hogy ha a támadás sikerül, a bordeaux-i kikötő megnyitására irányuló erőfeszítésekkel egyidejűleg La Rochelle irányában méri a következő csapást.

Csapataink április 14-én indultak támadásra, a földön Jacobson 300 ágyúja, a levegőben Corniglion-Molinier 100 repülőgépe, a tengerről pedig Rüe hadihajói támogatták őket. A támadást d'Anselme tábornok vezette a saját hadosztályával, a 23. divízióval, a 2. páncélos hadosztály nagy részével és az erősítésekkel. Főtisztektől lefelé a sorkatonákig, a mieink valamennyien ügyesen, fürgén és jó hangulatban hajtották végre a parancsokat. Kemény harcok után 18-án teljesen a mi birtokunkban van az ellenség fő ellenállási góca, a Seugne és a Gironde folyók között, a coubre-i erődöt is beleértve. Közben a jobb parton Milleret csapatai a Grave-foknál ádáz ellenállásba ütköznek. De azért április 20-án a legutolsó kis ellenállási fészket is elfoglalják. Késedelem nélkül megkezdik az előkészületeket az Oléron-szigeti partraszállásra, és 30-án Marchand tábornok csoportjának a hajóraj támogatásával sikerül megvetnie a lábát a szigeten. Másnap, bár az ellenség rendkívül hevesen küzd, teljesen vége a harcnak. Az egész hadművelet során több ezer német esett el. Tizenkétezren fogságba kerültek, köztük Michahelles tengernagy. A gironde-i hadművelet francia siker. Ennek hangsúlyozására, április

21-én felkeresem Royant és a Grave-fokot, és az örömtől sugárzó győztesek körében megünnepeltük a francia fegyverek diadalát.

De Larminat nem az az ember, aki megpihenne babérain. A La Rochelle-i „zsebet" akarja sürgősen felszámolni, amelyet Ré szigetével együtt erős és nagy védelmi rendszerré épített ki az ellenség. D'Anselme tábornok április végén felsorakoztatja a támadásra kijelölt alakulatokat. 30-án indul meg a roham. A mieink három nap leforgása alatt elfoglalják a Rocher–Thairé–Aigreteuille magaslatok erődvonalát, és a város környékére szorítják vissza a német helyőrséget. Ekkor Schirlitz tengernagy tárgyalásokat kezd 18 000 emberének megadásáról. Nem sokkal később odautazom, hogy gratuláljak a győzteseknek, köszöntsem a diadalt ünneplő lakosságot, s megszemléljem a kikötőt, amelyet a németek teljesen épen adtak át.

Charente megye felszabadítása után intézkedések történtek a St. Nazaire-i és a lorient-i erődített övezetek elfoglalására. De erre a hadműveletre a Reich kapitulációja folytán már nem került sor. Fahrenbacher tábornok letette a fegyvert. A fogságba került németek hosszú sorokban vonultak el Borgnis-Desbordes és Chomel hadosztályai előtt, amelyek hónapok óta ostromolták a két megerődített várost, valamint a 8. amerikai hadosztály előtt, amely Brest eleste óta Bretagne-ban maradt. A nyugati „zsebeket" összesen 90 000 német védte, közülük 5000-en elestek, a többiek francia fogságba kerültek. A nagy csatának ez a fejezete úgy zárult le, ahogyan vártuk és reméltük.

Ugyanebben az időszakban hasonló siker született az Alpokban is. Az ottani hadműveleteket szintén nagyon fontosnak tartottam, nem akartam, hogy a harcok számunkra kedvezőtlen körülmények között fejeződjenek be. Még a fegyvernyugvás bekövetkezte előtt le kellett mosnunk az ezen a területen elszenvedett sérelmek gyalázatát, fegyverrel kellett visszavennünk azokat a területeket, amelyek még mindig az ellenség kezén voltak, vissza kellett hódítanunk az Olaszországhoz csatolt ékeket a Kis-Szent Bernát, az Iseran, a Mt. Cenis és a Mt. Genèvre hágóin és szorosaiban, Tende és La Brigue járásokkal együtt, amelyeket 1860-ban önkényesen elcsatoltak Savoie-tól. Alpesi vadászainkat e feladat végrehajtása után másutt lehet bevetni. Ha úgy adódik, hogy Hitler akkor még folytatja a harcot saját „nemzeti erődjében", ezek az alakulataink igen értékes támogatást nyújthatnak az 1. hadseregnek.

Márciusban az a helyzet, hogy az Alpokban tartózkodik a 27. hadosztály, nagy létszámú, harcvágytól izzó egység, magvát a hegyi partizánok alkotják, főként a glières-i és a vercors-i fennsík életben maradt harcosai, de fegyverzetük, felszerelésük hevenyészett. Ez a hadosztály Molle tábornok parancsnoksága alatt a hágók környékén a Léman (Genfi)-tótól a Thabor-hegyig terjedő szakaszon érintkezik az ellenséggel. Délebbre egy hiányosan felszerelt dandár zárja el a durance-i és az ubaye-i felső völgyeket. Nizza térségét egy amerikai dandár tartja. Ez azonban már csomagol, mert a Rajnához vezényelték.

A mieinknek, hogy az offenzívát megkezdhessék, parancsnokságra és erősítésekre van szükségc. Március 1-én megalakítom az alpesi hadseregkülönít-

ményt, és Doyen tábornokot állítom az élére. Tapasztalt alpesi vadász, tökéletesen fogja irányítani a hegyi harcokat. A már ott levő alakulatokhoz csatolom, ugyancsak Doyen parancsnoksága alá helyezve, az 1. Szabad Francia hadosztályt, amelyet a colmari csata óta saját rendelkezésemre tartottam vissza. Adok még két afrikai ezredet, sajnos eléggé hiányos a fegyverzetük, továbbá tüzérségi, műszaki és egyéb kisegítő alakulatokat. Eisenhowerrel történt megállapodásom értelmében Doyen hadseregkülönítménye, éppúgy, mint Larminat-é, elméletileg Devers hadseregcsoportjához tartozik. Devers azonban egészen más hadszíntéren van elfoglalva, nem sokat törődik a két különítmény hadműveleteivel. De azért, ha minimális mennyiségben is, ellátja őket lőszerrel meg benzinnel.

Március végén megindulnak a támadások. Doyen tábornok előtt négy ellenséges hadosztály áll. Az 5. hegyi hadosztály a Kis-Szent Bernát-hágót, az Iserant és a Mt. Cenis-t tartja; a 34. Nízza fölött az Aution megerődített hegységét foglalja el, s a lejtőn elzárja a híres riviériai part menti országutat; ez a kettő német hadosztály. A másik kettő olasz fasiszta, a Monte Rosa és a Littorio, ezek a közbülső szakaszokat szállták meg. Doyen először az 5. német hadosztálynak akar nekimenni ott, ahol van, ehhez tartoznak a legjobb ellenséges csapatok, majd az Autiont szándékozik elfoglalni. További terve, hogy betör olasz területre, kihasználva Alexander seregeinek előnyomulását, amelyeknek Lombardiában kell offenzívába lendülniük.

Molle tábornok hadosztálya több mint 2000 méter magasságban, hóbanfagyban rohamozza meg a Kis-Szent Bernát és a Mt. Cenis erődítéseit. Többet sikerül is bevennie; néhány még tartja magát. De a harccal lekötött, megtizedelt német helyőrségek nem tudnak az Aution védőinek megsegítésére sietni. E hegytömb elfoglalása az 1. Szabad Francia hadosztály feladata. Kemény feladat, amellett hálátlan is, mert a példamutatóan derék hadosztály tisztjeinek és katonáinak keserves az az érzés, hogy mások aratják a babérokat Németország földjén, ők pedig egy másodrangú harci terepen fejezik be azt a korszakot, amelyet a legkomorabb napok óta a legragyogóbb harcok mezején éltek át.

Április 8-án a Rajnát elhagyva az Alpokba utazom. Grenoble-ban meghallgatom Doyen tábornok jelentését, utána Saint-Pierre d'Albignyben megszemlélem Molle tábornok csapatainak egy részét, majd Mentonba érkezem, ahol Garbay alakulatainak zöme állomásozik. Ezeknek a bajtársaknak, akik elsőkként válaszoltak harci felhívásomra, s akik azóta is szüntelen odaadásukról tettek bizonyságot, magam kívánom megmagyarázni, hogy a tőlük kért utolsó erőfeszítésnek mekkora fontossága van Franciaország szempontjából. Majd, mivel a hadműveletnek nemzeti visszhangot akarok adni, 9-én Nízzába megyek, és a városháza erkélyéről bejelentem a tömegnek, hogy „seregeink átkelnek a mi alpesi hegyeinken". A nép harsogó helyesléssel fogadja ezt a döntést. Április 10-én csapataink elindulnak az Aution megostromlására.

Hét napig verekednek, egyre feljebb kapaszkodnak a meredélyeken, bevesznek a hegységet uraló La Forclaz, Mille Fourches, Sept Communes, Plan Caval erődítéseket, megtisztítják az ellenségtől a lejtőket La Roya fölött.

Ádáz harcok árán a Larche-i- és a Lombarde-i-hágókat is elfoglalják. Bevonulnak Tende-ba és La Brigue-ba. A lakosság örömújjongással fogadja őket. Hamarosan egyhangú szavazással pecsételik meg elhatározásukat, hogy Franciaországhoz akarnak tartozni. Április 28-án az alpesi hadseregkülönítmény általános előrenyomulást jelent. Balszárnya Cuneo felé tör, és áthalad a kék-fehér-piros zászlódíszbe öltözött aostai völgyön, közben a centruma lereszkedik a Mt. Cenis-ről és a Mt. Genèvre-ről, jobbszárnya pedig a Stura mentén és a riviérai országúton vonul előre. Május 2-án, azon a napon, amikor a német és az olasz fasiszta erők leteszik a fegyvert, katonáink elérik Torino környékét, Ivrea, Lanzo, Bussoleno térségében, érintik Cuneót, elfoglalják Imperiát. Ilyesformán tehát az alpesi harcok, amelyek 1940-ben kezdődtek el, és amelyet az ellenállás folytatott, később pedig a feltámadt hadsereg kezdett el újra, a mi győzelmünkkel fejeződnek be.

A háború bizonyos vonatkozásban olyan, mint azok a színdarabok, amelyekben a végkifejlet közeledtével valamennyi szereplő megjelenik a színen. Amíg a francia seregek teljes erővel küzdenek az Alpokban, az atlanti parton, a Rajnánál és a Dunánál, Indokínában lángra lobban a harc. Március 9-én a japán csapatok, amelyek elfoglalják Tonkint, Annamot és Kokinkínát, megrohanják helyőrségeinket.

Ez a fejlemény elkerülhetetlen volt. A Fülöp-szigetekről és Indonéziából kiszorították a japánokat, Burmában pedig jócskán szorongatták őket, Kínát nem is bírták meghódítani, a tengeren képtelenek voltak összeköttetési vonalaikat fenntartani, s ilyen körülmények között nem tűrhették olyan idegen erő jelenlétét, amely azzal a veszéllyel fenyegette őket, hogy ellenük fordul. Bár Tokio és Vichy szövetséget kötött „Indokína közös védelmére", Japán nem kételkedett abban, hogy amikor a szövetségesek az Unió* területéhez közelednek, a franciák csatlakozni fognak hozzájuk. Nos, Vichy nincs többé. De Gaulle kormányoz Párizsban. Az első adandó alkalommal minden bizonnyal parancsot ad a japán betolakodók megtámadására. Jóllehet Indokína hivatalosan nem csatlakozott a köztársasági kormányhoz, és Saigonban látszat szerint fenntartották az „együttműködést", a japánok már nem bízhattak ezekben a fikciókban. Emiatt bizonyosra lehetett venni, hogy egyik napról a másikra nekilátnak a francia közigazgatás és katonai erők felszámolásához, mégpedig a legmeglepőbb és legdurvább módon.

Helyi viszonylatban bármily kínos is ez a fejlemény, meg kell mondanom: nemzeti szempontból szívesen vettem, hogy Indokínában kitört a harc. Mérlegelve azt a megrázkódtatást, amelyet Vichy politikája okozott Franciaország jó hírének; ismerve az Unió népeinek hangulatát; előre látva a nacionalista szenvedélyek fellángolását Ázsiában és Ausztrál-Ázsiában; tisztában lévén a szövetségeseknek, kiváltképpen az amerikaiaknak a mi távolkeleti helyzetünket illető rosszindulatával – fontosnak tartottam, hogy a konfliktus ott is csak akkor érjen véget, miután abban a térségben szintén hadviselőkké váltunk. Ha ezt nem tesszük, akkor minden politika, minden hadsereg, minden vélemény határozottan egyetértene abban, hogy a lemon-

* Az indokínai francia gyarmatok francia kormányzati egysége volt

dásunkat követelje. Ha viszont részt veszünk a harcban – még ha a végéhez közeledik is –, az Indokína földjén kiömlött francia vér lenyűgöző jogcímet ad nekünk a jelenléthez. Mivel a japánok végső támadása felől a legcsekélyebb kételyeim sem voltak, azt akartam, hogy csapataink még akkor is harcoljanak, ha helyzetük reménytelennek tűnik.

Ennek az ellenállásnak az irányítását a kormány természetesen nem bízhatta Decoux tengernagyra. Igaz, Vichy összeomlása után a főkormányzó titokban engedelmességi nyilatkozatot írt alá, s attól fogva rendelkezései, kijelentései, rádióadásai egészen más hangot ütöttek meg, mint korábban. De mégis, négy évig oly konok kitartással gyalázta a Harcoló Franciaországot, oly túlságosan kompromittálta magát, semhogy köpönyeget fordíthasson. Ettől függetlenül, nem tudván teljesen levetkőzni régi énjét, egyszerűen nem hitt a japán agresszió lehetőségében. Ezért 1943-ban Mordant tábornokot, a csapatok főparancsnokát bíztam meg a hadműveletek esetleges irányításával. Erről Decoux tengernagyot is tájékoztattam. Tapintatos táviratokat küldtem neki, és de Langlade kormányzó, aki két ízben ejtőernyővel szállt le Indokínában, közölte vele utasításaimat, s így tudta, mit várok el tőle.

Hogy ne hívjam ki túlságosan korán a japánok támadását, Decoux-nak látszat szerint meg kellett maradnia tisztségében. De mihelyt a harcok kitörnek, Mordant lesz a hivatalos hatalom képviselője. Bár őt Vichy 1944 tavaszán főparancsnoki tisztjéről leváltotta, s Aymé tábornokot nevezte ki a helyébe, ami megnehezítette dolgainkat, de meghagytam neki fődelegátusi katonai kinevezését. Egyébként Aymé is az övéhez hasonló rendelkezéseket kapott. Azonkívül Calcuttában Blaizot tábornok és különleges szolgálatunk emberei, akik az angolok hozzájárulásával utaztak Indiába, titkos akciócsoportokat és hírszerző hálózatokat szervezhettek az Indokínában levő, jelentős számú hűséges elemekből. Hónapok óta ezek a hálózataink végezték a felderítést azoknak a légi műveleteknek, amelyeket az amerikaiak a kínai területről, az angolok pedig Burmáról hajtottak végre a japán berendezések, hajók, repülőgépek ellen.

Az Indokínában állomásozó francia csapatok létszáma körülbelül 50 000 fő volt, ebből 12 000 európai. Szám szerint nézve gyengének látszott, valójában azonban még ennél is gyengébb volt. A bennszülött állomány ugyanis, bár gyakran képes volt hűsége és megbízhatósága mértékében tartani állásait, általában nem volt felhasználható nyílt terepen. Ami a francia katonákat illeti, hat esztendő óta nem váltották fel őket, következésképpen erejük, egészségük többé-kevésbé megfogyatkozott a bágyasztó éghajlat alatt. S ami a legfontosabb: fegyverzetük, felszerelésük elnyűtt és elavult volt, repülőgépeik, harckocsijaik, teherautóik úgyszólván egyáltalán nem voltak. Végül, roppant hatalmas területen kellett megoszlaniuk, felszerelésüket nem növelhették, és minden mozdulatukat leste az ellenség, aki ugrásra készen állott, hogy rájuk támadjon.

Olyan értelmű eligazítást adtam Mordant tábornoknak, hogy japán támadás esetén a francia csapatok a lehető leghosszabb ideig tanúsítsanak ellenállást indokínai földön. Azok a nem nagy létszámú alakulatok, amelyek Annamban, Kambodzsában, Kokinkínában állomásoztak, túlságosan el vol-

tak szigetelve egymástól ahhoz, hogy nyílt terepen hadműveleteket kezdhessenek. Ezért az volt a feladatuk, hogy védelmezzék hadállásaikat, ameddig csak lehetséges, majd kis csoportokban húzódjanak vissza a nehezen megközelíthető vidékekre, s ott alakítsanak partizánosztagokat. A Tonkinban állomásozó fő erő azonban azt a feladatot kapta, hogy manőverezve a kínai határ felé vonuljon vissza, Hanoi–Lai Chau irányba, s igyekezzék a harcot addig húzni, ameddig csak lehet. Talán közben támogatást, vagy legalább élelem- és lőszer-utánpótlást kap majd a kínai területen a Csang Kaj-sek csapatai mellett működő amerikai légierőtől. A fenti utasítások alapján Mordant tábornok pontosan közölte az alárendelt parancsnokokkal, mihez tartsák magukat riadó esetén, s mi a teendőjük a továbbiakban. Február 21-én távirati úton megismétlem parancsaimat és figyelmeztetésemet Mordant tábornoknak.

Itt tartottunk, amikor március 9-én este a japánok ultimátumszerűen felszólították Decoux tengernagyot Saigonban és Aymé tábornokot Hanoiban, hogy hódoljanak be nekik, és a francia csapatokat addig is helyezzék közvetlen ellenőrzésük alá, míg le nem fegyverzik őket. A főmegbízott és a főparancsnok elutasították a követelést, mire a japánok azonnal letartóztatták őket, és helyőrségeink ellen nyomban megindították mindenütt a támadást.

Sajnos a japánok rövidesen megtalálták és elfogták Mordant tábornokot. Az ellenállásnak ez a „lefejezése" nagyon megnehezítette az elgondolt tervek végrehajtását. De azért tisztjeink és katonáink majdnem mindenütt derekasan teljesítették kötelességüket, noha jól tudták, hogy harcuk reménytelen; több helyütt a bennszülött segédalakulatok cserbenhagyták őket, vagy az ilyen megbízhatatlan csapattesteket le kellett szerelniök. Kiváltképpen a hanoi és a haiphongi citadella, a húéi helyőrség, a Lang Son-i, Ha Giang-i, Lao Cay-i, That Khé-i őrállomások védekeztek igen erélyesen, Mon Cayban két hétig visszaverték a japánok rohamait, nagy veszteségeket okozva nekik. Vinh március 24-ig tartotta magát. Bassac körzetében csak április 1-én szűnt meg az ellenállás. A Felső-Tonkin különböző pontjain alakult menetoszlopok elérték a kínai területet. Néhány kisebb őrnaszádnak és vámőrhajónak szintén sikerült megszöknie. De főleg az a fontos csoport teljesítette derekasan a feladatát, amely még a japán támadás előtt Son Tay térségében Alessandri tábornok parancsnoksága alatt szerveződött, s amelynek magvát az idegenlégió alkotta. Ez a néhány ezer ember eleinte a Vörös-folyó és a Fekete-folyó között, majd az utóbbitól nyugatra manőverezett és harcolt, ötvenhét napig verekedett a japánokkal, majd szegényes fegyverzetét megtartva csatlakozott a Kínában állomásozó szövetséges erőkhöz.

E hadműveletek alkalmával teljes fény derült az amerikaiak szándékaira. A francia kormány állandó sürgetései ellenére Washington különféle ürügyekre hivatkozva mindig elutasította kérésünket, hogy a Távol-Keletre szállítsa azokat a csapatainkat, amelyeket mozgósításra készen tartottunk Afrikában és Madagaszkárban. Az Indokínában fellángolt harcok semmilyen változást sem idéztek elő az Egyesült Államok magatartásában. Pedig egy francia expedíciós hadtest burmai jelenléte minden bizonnyal bátorította volna az indokínai ellenállást, és a tonkini meg a laoszi hadoszlopainak nagy segít-

séget jelentett volna, ha légi úton erősítést kapnak. De még az Alessandri csapatot sem támogatta a Kínában állomásozó amerikai légierő, pedig a közelében volt. Sabattier tábornok, akit Mordant elfogatása után főmegbízottá neveztem ki, s akinek sikerült Hanoiból kijutnia, megérkezett Lai Chauba, ahol érintkezésbe lépett a kínai területen működő amerikai parancsnoksággal. De az amerikaiak minden támogatást megtagadtak tőle. Jómagam, aki régóta beláttam a kulisszák mögé, már meg sem lepődtem, ha a partnerek bizonyos szándékait felfedeztem. De annál szilárdabb lett elhatározásom, hogy Franciaországot visszavezetem Indokínába, ha majd a győzelem kivívása után szövetségeseinkkel szemben szabad lesz a kezünk.

Mindenesetre annyit elértünk, hogy ehhez a győzelemhez most már az indokínai francia erők is hozzájárulnak. Az ellenségnek 200 tisztjét és 4000 katonáját ölték meg. Májusban 6000 katona, többségében európai, gyűlt össze s rendezte újjá sorait Jünnanban. A kétségek, szomorúságok, megaláztatások hosszú időszakát hirtelen felváltó harcok a legkeserűbb körülmények között zajlottak le: döbbent meglepetés, elszigeteltség, hiányos felszerelés, az az érzés, hogy isten túlságosan magasan van, Franciaország pedig túlságosan messze. De az erőfeszítések és az áldozatok annál dicséretre méltóbbak voltak. Egy nép erkölcsi tőkéjében semmi sem megy veszendőbe katonái szenvedéseiből.

Figyelemmel kísérem az atlanti parton, az Alpokban és az Indokínában végbemenő fejleményeket, de mindenekelőtt az foglalkoztat, ami Németországban történik. Itt dől el a sorsunk. Meg aztán a különböző szövetséges hadseregek hadműveletei német földön, e seregek céljai, irányai, frontszakaszaik határai – mindez olyan kész tényeket teremt, amelyek gyakorlatilag kihatnak majd mindarra, ami a fegyverszünet után következik. Az én dolgom gondoskodni arról, hogy a francia hadsereg szerepe, sikereinek viszonylagos méretei, az általa meghódított terület eléggé nagy legyen ahhoz, hogy a háború befejezését követő vitákban és döntésekben Franciaország szilárdan megállhassa a helyét. Hogy efelől senkinek kétsége ne legyen, április 2-án Párizsban, a Concorde téren rendezett ünnepségen, ahol az újonnan alakított és újjászervezett ezredek parancsnokai átveszik tőlem zászlóikat és lobogóikat nyilvánosan is proklamálom.

A szövetséges parancsnokságnak, nyilván Washington szándéka szerint, az az elgondolása, hogy a háború utolsó szakaszában szinte kizárólag amerikai erők hajtsanak végre minden hadműveletet. A főhadiszállás egyedül az amerikaiakat bízza meg azzal a feladattal, hogy foglalják el a Ruhr-vidéket, vagyis a legfontosabb térséget, majd részint az Elba, részint a Duna felé nyomuljanak, mintegy elárasztva Németország testét, végül pedig Berlin, Prága és Bécs vonalán teremtsenek kapcsolatot a szovjet csapatokkal. A briteknek az Északi-tenger partvidékén szántak akcióhelyeket. A franciák tevékenységét először a Rajna bal partjára próbálták korlátozni. Miután azonban a francia csapatok mégiscsak megtalálták a módját, hogy átkeljenek a folyón, a szövetséges főparancsnokság azt igyekezett elérni, hogy a folyó vonalától csak a legcsekélyebb mértékben távolodjanak el. Magától értető-

dik, hogy ilyen korlátozásba nem mehetünk bele, kivált akkor, amikor perspektivaink kitágultak.

Miközben Bradley tábornok hadseregcsoportja a Ruhr-medencében bekeríti és fegyverletételre kényszeríti a Model marsall parancsnoksága alatt levő német erőket, majd a Weseren átkelve behatol Németország szívébe, Devers tábornok hadseregcsoportja a Majnától délre eső területen tör előre. Ahelyett azonban, hogy szintén keleti irányban nyomulna, állandóan délnek tart. Ha a franciák engedik, ennek az elhajlásnak az lesz a következménye, hogy Patch hadseregét rászorítja de Lattre hadseregére, s ezt mintegy odaszögezi a Rajna mellé, és Baden néhány jelentéktelen területére korlátozza az általunk elfoglalt német övezetet. Ebben az esetben a hadműveletek közvetlenül kihatnak a politikára. Nem is mulasztottam el figyelmeztetni de Lattre tábornokot, még mielőtt csapatai átkeltek a Rajnán, hogy mekkora nemzeti érdeket kell hadseregének szolgálnia. Megállapodtunk abban, hogy bármiképpen alakulnak is a dolgok, az 1. hadseregnek el kell foglalnia Stuttgartot, Württemberg fővárosa ugyanis nyitott kapu lesz csapataink számára a Duna, Bajorország, Ausztria felé. Azonfelül a város birtoklása fontos zálogul szolgál majd nekünk ahhoz, hogy a francia megszállási övezetre vonatkozó elgondolásainknak érvényt szerezhessünk.

De számolni kell az ellenséggel. A németek 19. hadserege keményen tartja magát a Fekete-erdő hegyei között. Ezért április első felében a francia hadsereg erre a nehéz terepre összpontosítja erőfeszítéseit, s nem Stuttgart irányában méri csapásait. Igaz, a 2. hadtest pfalzi területre kelt át a Rajnán, bevette Karlsruhét, és április 7-én elfoglalta Pforzheimet. De Lattre tábornok azonban szükségesnek véli, hogy mielőtt átkel a Neckaron, és gyorsan elindul a Duna felé, összevonja hadseregét a Fekete-erdőben, és kifüstölje a németeket ebből a természetes erődből. Így tehát Monsabert-t délnek irányítja, hogy a hegység szívébe hatolva Béthouart számára megnyissa a rajnai átjárót Strasbourg-nál. Így kerül sor Rastatt, Baden-Baden, Kehl, Freudenstadt bevételére. Így szorítjuk vissza a Schwarzwald* erdős magaslatain a 19. német hadsereget. A württembergi főváros azonban az ellenség birtokában marad, s közel van már hozzá a szövetségesek keze. Legfőbb ideje, hogy elfoglaljuk. Anélkül, hogy beleszólnék az I. hadsereg parancsnokának rendelkezéseibe, április 15-én újból figyelmeztetem: a kormány elvárja tőle Stuttgart meghódítását.

Másnap Devers tábornok éppen ellenkező értelmű „eligazítást" ad a hadseregcsoportjának. Eszerint az addig északabbra harcoló 7. amerikai hadsereg feladata, hogy Stuttgartot elfoglalja, majd a Neckar mentén továbbhaladva Schaffhausen közelében elérje a svájci határt. A franciáknak csak az lesz a dolguk, hogy a Fekete-erdőt megtisztogassák; keletebbre nem mehetnek, mert elvágnak előttük minden arra vivő országutat. „Figyelmeztetnem kell Önt – írta Devers de Lattre-nak –, óvakodjék az 1. francia hadsereg elhamarkodott előnyomulásától."

De Lattre felismeri, hogy sürgősen irányt kell változtatnia. Ezt el is ren-

* Fekete-erdő, a Duna forrásvidéke.

deli a 2. hadtestnek. Monsabert tehát megindítja Stuttgart és Ulm, majd Pforzheim és Freudenstadt felé Guillaume 3. észak-afrikai hadosztályát, Linarès 2. marokkói hadosztályát, továbbá Sudre és Schlesser 1., illetve 5. páncélos hadosztályát. Április 20-án a francia harckocsik bevonulnak Württemberg fővárosába, amelynek 600 000 lakosa néma csendben várja őket a romok között. De mialatt a hadseregnek ez a része gyorsan halad kelet felé, addig egy másik része Béthouart vezetésével egyenesen délnek tart. Hesdin 4. marokkói hadosztálya, Valluy 9. gyarmati hadosztálya, valamint Caillies 1., Billotte 10., Salan 14. hadosztálya igyekszik befejezni a Fekete-erdő meghódítását.

De Lattre tábornok ugyanis a Neckar és a Duna irányában erőteljesen tör az általam megjelölt célok felé, de nem akar a háta mögött hagyni olyan ellenséges erőket, amelyek még mindig félelmetesek. Egyébiránt Guisan tábornok, Svájc katonai főparancsnoka, aki attól fél, hogy a kutyaszorítóba kerülő németek svájci területen akarnak majd átvonulni vagy ott menedéket találni, erősen kapacitálta az 1. hadsereg parancsnokát, vonultasson francia csapatokat a határhoz, őrizze a rajnai szakaszt Bázel és a Boden-tó között. Más körülmények között nagyon kockázatos lett volna, ha erőink szétválnak, s két különböző tengely vonalán mozognak, egyik részük keletnek tart, másik részük délnek. Az ellenség azonban a szervezetlenségnek már olyan mély fokára süllyedt, hogy most minden ellene indított művelet indokolt és sikeres. De Lattre április 21-i jelentése győzelemről számol be. Ezt írja nekem: „A két hét óta Württembergben, a Fekete-erdőben és Baden területén folytatott hadműveletek sikere teljes. Donaueschingentől lefelé több mint 60 kilométeres szakaszon átkeltünk a Dunán. Déli irányból bevonultunk Stuttgartba, és ezzel befejeztük a jelentős ellenséges erők bekerítését. A badeni síkságon kezünkre került Alt-Brisach és Fribourg. A Fekete-erdő körülzárása megtörtént."

De még egy hétbe telik, mire az 1. francia hadsereg abban a helyzetben van, hogy leszámolhat a 19. német hadsereggel. A bekerített németek Fribourg-tól keletre átcsoportosítást hajtanak végre az erdős hegységben, és dühödt elszántsággal próbálnak utat törni maguknak kelet felé. Miután ez nem sikerül nekik, alakulataik maradványai végül leteszik a fegyvert. Amíg ez az ügy rendeződik, azalatt előőrseink elérik Konstanzot és Ulmot. Április végére a franciák előtt nincs már szervezett ellenállás. Amióta átkeltek a Rajnán, 110 000 foglyot ejtettek. S még a továbbiakban is mindennap ezrek adják meg magukat; így megy ez a háború legvégéig.

De a koalícióban a dicsőség rózsái nem képzelhetők el tüskék nélkül. Az történik, amivel már eleve számolunk: a szövetségesközi parancsnokság tiltakozik csapataink stuttgarti jelenléte ellen. Devers tábornok április 28-án figyelmezteti az 1. francia hadsereget, hogy a város nem az övezetében fekszik, s hogy erre a közlekedési gócpontra a 7. amerikai hadseregnek van szüksége. 24-én határozott parancsot ad de Lattre-nak Stuttgart kiürítésére. De Lattre jelenti nekem a dolgot, mire értésére adom, hogy ez mit sem változtat elhatározásunkon. „Elrendelem Önnek – hangsúlyozom a neki küldött táviratomban –, hogy tartson francia helyőrséget Stuttgartban, és azon-

nal létesítsen ott katonai kormányzást... Az amerikaiak esetleges észrevételeire válaszolja azt, hogy be kell tartania saját kormányának parancsait, s a csapatai által elfoglalt területeket kormányoznia kell mindaddig, amíg az érdekelt kormányok közti megegyezés pontosan meg nem határozza a francia megszállási övezet határait." Így aztán de Lattre azt válaszolja Deversnek, hogy a szóban forgó ügy mindkettejük hatáskörét meghaladja, ebben a kérdésben a kormányok illetékesek. De Lattre nem akadályozza meg, hogy a szövetséges hadoszlopok és gépkocsi-oszlopok áthaladjanak Stuttgarton, de a városban fenntartja a francia helyőrséget, amelynek parancsnokává és egyben katonai kormányzóvá Chevillon tábornokot nevezi ki.

A vita ilyenformán magasabb szintre helyeződik át. Ezáltal veszít élességéből. Április 28-án beletörődött hangú levelet kapok Eisenhower tábornoktól. „Nem kétséges – írja –, hogy az Ön kormánya politikai szempontokat kevert a hadászati utasításokba, s ezzel megsértette a francia erők újrafelfegyverzésére vonatkozó megállapodásokat. Mindazáltal a magam részéről nem tehetek mást, elfogadom a kész helyzetet, mivel elutasítom azt a gondolatot, hogy felfüggesszem az 1. francia hadsereg ellátását, s mivel személy szerint sem akarok semmi olyasmit tenni, ami megváltoztathatná a francia és az amerikai erők közt kialakult harci együttműködés példás szellemét."

Na végre! Szívélyes válaszlevelemben megírom a főparancsnoknak, hogy „a köztünk felmerült nehézség olyan helyzetből fakad, amelyről Ön semmiképpen sem tehet, abból ugyanis, hogy egyfelől az amerikai és a brit kormány, másfelől a francia kormány között nincs olyan megegyezés, amely szabályozná a háborús politikát általában és külön a német területek megszállását". Május 2-án Eisenhower azt írja: „Megértem álláspontját, és örömmel állapítom meg, hogy Ön is megérti az enyémet." Aztán már csak egy keserű üzenetet kapok Truman elnöktől – aki három hete lépett hivatalba –, mire én visszaüzenem neki: „A Franciaországot oly közelről érintő kérdéseket, amilyen a német terület megszállása, meg kellett volna vitatni Franciaországgal, ami azonban sajnálatos módon nem történt meg." A franciák Stuttgartban maradnak.

Ahogyan a magasra csapódó hullámok ostromolják a süllyedő hajót, úgy árasztják el a szövetséges erők a végveszedelembe taszított Németországot. Gyors iramban nyomulnak előre az ellenséges egységek zavartan szédelgő töredékei között. De azért az ellenállási gócok elszigetelten is bátran verekednek. Egynémely zónában, amely már minden összeköttetéstől el van vágva, mindenféle csapatmaradványok szervezetlen tömkeleggé zsúfolódnak össze, és a kimerültségtől alig állnak a lábukon. Több helyütt, látva a további harc reménytelenségét, kisebb-nagyobb egységek saját szakállukra megadják magukat. Ami a lakosságot illeti, a nyugati csapatok megérkezését egyfajta felszabadulásfélének tekinti, de az oroszok közeledtére rémülten és tömegesen menekül. A győztesek mindenfelé találkoznak olyan szövetséges fogolycsoportokkal, amelyek saját erejükből szabadították ki magukat a németek fogságából. Borzadály és felháborodás tölti el őket, amikor felfedezik a koncentrációs táborok életben maradt lakóit és a hullahegyeket. A

vérözönben és a romok között a német nép mélységes fatalizmussal fogadja végzetét.

Április végén Bradley eléri az Elbát, és Torgau körzetében felveszi a kapcsolatot Zsukov csapataival, amelyek befejezték Berlin elfoglalását. Északon Montgomery beveszi Hamburgot, május elején Kielt és Lübecket, de nem messze tőle már Rokosszovszkij tevékenykedik, aki a februárban elesett Csernyakovszkij marsall utóda lett a kelet-poroszországi hadszíntéren. Ilyenformán tehát a Dániát megszállva tartó német erők el vannak vágva a Reichtől, éppúgy, mint Blaskowitz alakulatai Hollandiában. Délen három szövetséges hadsereg menetel a bajor és az osztrák Alpok erődje felé, ahol az ellenség még tarthatja magát. Patton behatol Csehszlovákiába, ahol elfoglalja Pilsent, Ausztriában pedig Linzig nyomul, egészen közel Tolbuhin oroszaihoz, akik Bécs bevétele után folytatják offenzívájukat; Patch Münchenre teszi rá a kezét, és Innsbruckig tör előre; de Lattre Tirol irányában veti be páncélos egységeit és marokkói hadosztályait, egyik hadoszlopa az Iller, a másik a Boden-tó mentén halad. A francia előőrsök Vorarlberg térségében találkoznak a 24. német hadsereggel, amely névleg új, de valójában más egységek roncsaiból alakult; parancsnoka, Schmidt tábornok, azonnal hajlandó kapitulálni. Május 6-án francia lobogó leng az Arlberg-hágó fölött. Időközben Leclerc hadosztálya, amely sietve visszatért nyugatról és ismét a Patch hadsereg élére került, megérkezik Berchtesgadenbe.

Vége, nincs tovább! A „Tengely" legyőzetett. Vezérei elbuknak. Május 1-én a német rádió utolsó antennái világgá röpítik Hitler halálának hírét. Néhány nappal korábban vált ismeretessé, hogy Mussolinit megölték.

Mussolinit, bár harcában mindvégig kitartott, már korábban elsöpörték az események. Pedig mekkora zajt csapott a világban ez a becsvágyó, merész, dölyfös „Duce", ez a hatalmas célokra törő és drámai gesztusokhoz oly jól értő államférfi, ez a lendületes, szuggesztív erejű, szertelen szónok, aki akkor ragadta meg Olaszországot, amikor az már az anarchia szélére csúszott. De nem érte be azzal, hogy országát megmentse és rendbe hozza. Birodalmat akart teremteni. Evégett száműzte a szabadságot, felépítette a saját parancsuralmi rendszerét, díszfelvonulásokkal, vesszőnyalábokkal* és lictorokkal azt a látszatot keltette, hogy országa egy emberként és mindenre elszántan tömörül köréje. Majd e látszatra támaszkodva nagy sztár lett a nemzetközi színpadon.

Akkor Afrika felé fordította nagyravágyó tekintetét. Oroszlánrészt követelt a Földközi-tenger és a Vörös-tenger partjain; engedményeket csikart ki, és fegyverrel is hódított. Hamarosan Európában is területi követelésekkel állt elő. Adják neki oda Savoie-t, Nizzát, Korzikát, Horvátországot, Szlovéniát, Dalmáciát, Albániát! És „a fasiszta és proletár Itáliát" „a korcs franciák meg a tehetetlen jugoszlávok" ellen uszította. Végül, amikor német

* A kévébe kötött vesszőnyaláb, a *fasces* volt az ókori Róma hatalmi jelvénye, amelyet a konzulok előtt két lictor (nyalábvivő) a vesszőbe tűzött bárddal együtt vitt. A fascesből ered a fasizmus elnevezése; Mussolini nacionalista pártja – hatalomra jutása után – uralmának jelvényévé tette.

páncélos hadosztályok árasztották el Franciaországot, miközben Anglia visszavonult a szigetére, Oroszország lábhoz tett fegyverrel várakozott, Amerika pedig semleges maradt, a Duce sietve csatlakozott a Führerhez, és beugrott a háborúba, abban a hiszemben, hogy az hamarosan véget ér.

Abban a pillanatban, amikor egy partizán géppisztolyából eldördült az első sorozat, Mussolini életével együtt elvesztette annak értelmét is.* Túl sokat akart markolni, s keveset fogott. Kétségtelen, hogy a fasiszta időszak csúcspontján diktatúrája szilárdnak látszott. De valójában hogyan lehetett volna az, amikor mellette továbbra is ott élt a monarchia, az egyház, az egymást keresztező érdekek szövevénye, ami pedig az évszázadok óta elgyötört népet illeti, midenféle fétisek és ceremóniák ellenére ugyanaz maradt, ami volt? Igaz, volt valami nagyság abban a törekvésben, hogy Róma ismét az elsőség antik fényében ragyogjon. De vajon elérhető cél-e ez napjainkban, amikor a világ már az egész földgömböt jelenti, és amikor a gépek korában élünk? A Nyugat ellen fordítani Itáliát, a nyugati szellemiség szülőanyját, a germán elnyomás áradatához csatolni a latinság fővárosát, egyszóval háborúba vetni egy népet olyan ügyért, amely nem az övé – nem a természet megerőszakolása-e? Amíg Németország győzni látszott, a Ducénak sikerült hadseregeket hajtania a csatamezőkre, bár e hadseregek meggyőződése gyönge lábon állott. Mihelyt azonban megkezdődött a német szövetséges hátrálása, az esztelen vállalkozás is tarthatatlanná vált, és a pálfordulások hulláma elsöpörte Mussolinit.

Hitler vállalkozására az öngyilkosság, és nem a cserbenhagyás tett pontot. Önmaga testesítette meg a sorsot és ítélkezett önmagán. Hogy ne láncolják sziklához, Prométheusz a szakadékba vetette magát.

Ez az ember, aki a semmiből jött, akkor kínálkozott fel Németországnak, amikor az éppen új szeretőre vágyott. Megunva a bukott császárt, a legyőzött tábornokokat, a nevetséges politikusokat, Németország az ismeretlen jöttment karjaiba vetette magát, aki a kalandot jelentette, aki hatalmat, uralmat ígért neki, s akinek szenvedélyes hangja felkavarta titkos ösztöneit. Másrészt, a Versailles-ban szentesített vereség ellenére a karrier széles távlata nyílt meg e vállalkozó szellemű pár előtt. A 30-as évek Európája, melyet néhol a kommunizmushoz vagy a fasizmushoz való vonzódás, másutt a tőlük való félelem felhői árnyékoltak be, amelyet idegesített a demokrácia és fojtogattak a nyakában ülő aggastyánok, sokféle alkalmat kínált a német dinamizmusnak.

Adolf Hitler valamennyit meg akarta ragadni. A fasizmus és a fajelmélet keverékéből elméletet tákolt össze. A totalitárius rendszer lehetővé tette neki a gátlástalan cselekvést. A gépi erő kezébe adta a rajtaütés és a meglepetés ütőkártyáit. Nem kétséges, hogy mindez az elnyomáshoz, az elnyomás

* Mussolini, Benito (1883–1945) – Miután III. Viktor Emánuel a Fasiszta Nagytanács határozata alapján 1943 júliusában miniszterelnöki tisztjéből leváltja és internáltatja Mussolinit, a németek kiszabadítják és az általuk megszállt Észak-Olaszország bábkormányának vezetőjévé teszik. Mussolini 1945 áprilisában a szövetséges csapatok elől Svájcba akart menekülni, de az olasz partizánok a svájci határ közelében elfogták és kivégezték.

pedig a bűnhöz vezetett. A Molochnak* azonban mindent szabad. Másrészt: Hitler nemcsak erős volt, hanem ügyes is. Tudott hitegetni és cirógatni. A velejéig megszédített Németország pedig lelkes révülettel követte az ő Führerjét. Mindvégig odaadóan szolgálta, nagyobb erőfeszítéssel, mint amilyennel bármely más nép valaha is szolgálta vezérét.

Hitler mégis leküzdhetetlen emberi akadályba ütközött. Gigászi tervét az emberek hitványságára alapozta. De az embert nemcsak sárból gyúrták, lelke is van. Úgy cselekedni, mintha a többiekben szemernyi tisztesség se lakozott volna soha, ez túlságosan kockázatos vállalkozásnak bizonyult. A Führer úgy gondolta, hogy félelmet keltve az újabb háborútól rettegő demokráciákban a Reichnek mindenekelőtt a versailles-i békeszerződést kell széttépnie. Utána következik majd Ausztria, Cseh- és Lengyelország bekebelezése, előre számítva Párizs és London gyáva beletörődésére és Moszkva tétlenségére. Utána – aszerint, mire nyílik előbb alkalom –, ha az oroszok tétlenkednek, a franciákat igázza le, vagy Oroszországot veri le, amit a megrémített Franciaország fog tétlenül nézni. E két cél elérése után, kihasználva az Egyesült Államok élveteg semlegességét, meghódítja Angliát. Akkor aztán egész európa, akár tetszik neki, akár nem, az „Új Rend" vaspálcájának hatalma alá kerül, s mivel a glóbusz túlsó felén ott van a szövetséges Japán, a világtól elvágott Amerika szintén kénytelen lesz beadni a derekát.

Eleinte minden úgy ment, ahogyan előre tervezte. A náci Németország rémisztő harci eszközökkel felszerelt és könyörtelen törvények alapján szervezett ármádiájával diadalt diadalra aratott. Genf, München, a német–szovjet paktum igazolta azt a megvető bizalmat, amelyet Hitler a szomszédai iránt tanúsított. De lám, ezeknél hirtelen talpra szökkent a bátorság és a becsület. Párizs és London nem fogadták szótlan beletörődéssel Lengyelország lemészárlását. Úgy tűnik, ettől a perctől fogva a Führer világos pillanataiban tisztában volt azzal, hogy megtört a varázs. Igaz, a páncélozott hadsereg villámgyorsan letarolt egy olyan Franciaországot, amelynek nem volt sem szilárd kormánya, sem következetes hadseregparancsnoksága. De a tenger védelme mögött Anglia nem akart behódolni, és a franciák között is fellobbant az ellenállási mozgalom lángja. Így aztán a harc kiterjedt az óceánokra, Afrikára, a Keletre és Franciaország rejtett zúgaira. Amikor a Wehrmacht majd megtámadja Oroszországot, legyőzéséhez éppen azok a csapatok hiányoznak neki, amelyek akkor már másutt lesznek lekötve. Akkor Amerika, amelyet Japán agressziója sodort a háborúba, a biztos siker reményében vetheti harcba erőit. A bámulatos energia ellenére Németország és Führerének végzete ezzel már meg is pecsételtetett.

Hitler vállalkozása emberfeletti és embertelen volt. Egyetlen pillanatra sem hagyta abba: a berlini bunker mélyén bekövetkezett haláltusa végórájáig vitát nem tűrő, hajthatatlan és könyörtelen maradt, ugyanolyan, mint volt a legfényesebben ragyogó napokban. Harcának és emlékének azzal

* Moloch – a főníciai molek „király", az ókori karthágói és főníciai vallás napistene; egy időben a héberek is imádták. Tiszteletére embereket áldoztak, akiket egy felizzított vasszobor belsejében égettek el. Átvitt értelemben az egyre újabb és újabb emberáldozatokat követelő hatalmat jelenti.

akart komor méltóságot adni, hogy sohasem habozott, nem alkudozott, nem hátrált. A titán, aki azon erőlködik, hogy megemelje a világot, nem görnyesztheti le a vállát, nem szelídülhet meg. De legyőzetve és földre sújtva talán újra emberré vedlik vissza, akinek éppen annyi ideje marad, hogy egy titkolt könnyet ejtsen abban a percben, amikor mindennek vége.

A német kapituláció most már csupán formaságok kérdése. De ezeket még teljesíteni kell. Göring, akit Hitler esetleges utódává szemelt ki, s aki úgy hitte, hogy a kancellárra már nem hallgat senki, még a Führer halála előtt felvázolta egy tárgyalási kísérlet körvonalait. Ezt azonban Hitler azonnal megbélyegezte és elvetette. Himmler, aki az utódlási sorrendben a második helyen állott, a maga részéről kapcsolatba lépett Bernadotte gróffal, a svéd Vöröskereszt elnökével, és Stockholmon keresztül fegyverszüneti indítványt juttatott el a nyugati kormányokhoz. Himmler valószínűleg arra spekulált, hogy ha a nyugati fronton megszűnnek a harcok, a keleti arcvonalon viszont folytatódnak, akkor a szövetségesek táborában szakadás keletkezik, amit a Reich a maga javára kiaknázhat. A Gestapo nagymesterének lépését néhány olyan gesztus kísérte, amely gonosztetteivel méltán kiérdemelt undok hírhedtségének enyhítését célozta. Így például *in extremis** felhatalmazta a Nemzetközi Vöröskeresztet, hogy élelmiszereket osszon szét a deportáltak között. Mihelyt ez a szervezet értesített bennünket, azonnal élelmiszereket küldtünk Dél-Németországba, az ottani koncentrációs táboroknak és azoknak a kiéhezett menetoszlopoknak, amelyeket a németek hajtottak az utakon. A szállítmányokat Bernből és Zürichből indítottuk útnak saját, svájci sofőrök vezette teherautóinkon.

Személy szerint hozzám Himmler egy félhivatalos memorandumot juttatott el, amelynek aggódó hangja alól előtűnt a ravaszság. „Rendben van! Önök nyertek – ismerte el a dokumentum. – Aki tudja, honnan indult el Ön, de Gaulle tábornok, annak nagyon mélyen meg kell emelnie a kalapját Ön előtt... De most mihez fog kezdeni? Az angolszászokra bízza magát? Ők csatlósként kezelik majd, és megfosztják a becsületétől. A szovjetekkel társul? Azok a maguk törvényének vetik alá Franciaországot, Önt pedig örökre elintézik... Valójában egyetlen út vezethetné el az Ön népét a nagysághoz és a függetlenséghez, s ez az út a legyőzött Németországgal való megegyezés... Hirdesse meg azonnal! Haladéktalanul lépjen kapcsolatba azokkal az emberekkel, akik a Reichben még tényleges hatalommal rendelkeznek, és új irányba akarják vezetni országunkat... Ők készek rá. Kérik Önt... Ha Ön leküzdi a bosszúállás szellemét, ha megragadja az alkalmat, amelyet a történelem ma kínál Önnek, minden idők legnagyobb embere lesz."

Eltekintve a személyemnek szóló hízelgéstől, amely e sír széléről küldött üzenetet kicifrázta, kétségkívül volt valami igazság a felvázoltakban. De a kétségbeesett kísértő semmiféle választ sem tőlem, sem a londoni, sem a washingtoni kormánytól nem kapott. Himmlernek egyébként sem volt mit felajánlania. Hitler, aki valószínűleg megneszelte egyéni próbálkozásait, ki-

* A végső pillanatban, a halál előtti utolsó percben.

tagadta az utódlásból. Úgy rendelkezett, hogy öngyilkossága után Dönitz tengernagy legyen az örökös. A birodalmi kancellária földalatti bunkeréből küldött utolsó távirat az admirálist ruházta fel a vezérlet jogával.

A Reich tekintélyének utolsó védelmezői a végső pillanatokig azon erőlködtek, hogy valamiféle külön megállapodásra jussanak a nyugatiakkal. Hiába! Az utóbbiak ragaszkodtak ahhoz, hogy Németország minden feltétel nélkül, egyidejűleg tegye le a fegyvert mindegyik szövetséges előtt. Igaz, Friedeburg tengernagy május 4-én Montgomeryvel megállapodott abban, hogy az Északnyugat-Németországban, Dániában és Hollandiában levő német hadseregek megadják magukat. Ez azonban csak helyi katonai vezetők közt létrejött megegyezés volt, nem pedig az egész Reichre kötelező döntés. Végül Dönitz beadta a derekát. Elküldte Reimsbe Jodl tábornokot, aki Eisenhowernek bejelentette a teljes kapitulációt. Az aláírásra május 7-ére virradó éjjel két órakor került sor. Másnap éjfélkor kellett a tüzet beszüntetni. Mivel az okmányt a nyugati főparancsnok főhadiszállásán írták alá, a szimmetria kedvéért abban állapodtak meg, hogy ratifikálására május 9-én a berlini szovjet parancsnokságon kerül sor.

Természetesen már előre tisztáztam a szövetségesekkel, hogy e két okmány aláírásában Franciaországnak is részt kell vennie. A végtelenül és döbbenetesen egyszerű szöveg ellen részünkről semmiféle kifogást nem emelünk. De ragaszkodunk hozzá, hogy Franciaország forma szerint is önállóan szerepeljen az aláírók között. Az igazság kedvéért meg kell mondanom, hogy maguk a szövetségesek is minden köntörfalazás nélkül ezt kívánták. A megállapodás szerint Reimsben Bedell Smith tábornok, Eisenhower tábornok vezérkari főnöke a főparancsnok képviseletében elnököl a ceremónián, és először ő írja alá az okmányt, a Dönitzet képviselő Jodllal együtt. Majd az oroszok nevében Szuszlaparov tábornok, a franciák nevében Sevez tábornok, a nemzetvédelmi vezérkar helyettes főnöke látja el kézjegyével (Juin helyett, aki San Franciscóban tartózkodik). Berlinben nagyobb ünnepélyességgel zajlik le az aktus. Nem mintha ez bármit is hozzátenne a reimsihez. De a szovjetek sokat adnak rá, hogy a jelentőségét minél jobban kidomborítsák. Én de Lattre tábornokot jelölöm ki, hogy ez alkalomból Franciaországot képviselje.

De Lattre, noha az oroszok illendő tisztelettel és figyelmességgel fogadják, protokolláris jellegű akadályba ütközik. Mivel a szovjet parancsnokság megbízottja Zsukov marsall, a nyugati parancsnokságé Tedder brit légimarsall, az oroszok kijelentik: elvben egyetértenek azzal, hogy de Lattre tábornok is jelen legyen. Mivel azonban az amerikaiak Spaatz tábornokot küldték el, hogy írja alá az okmányt, úgy, mint de Lattre, a szőrszálhasogató Visinszkij, aki odasietett „tanácsokkal segíteni" Zsukovot, óvást emel: az amerikai – úgymond – nem vehet részt az aktuson, hiszen Tedder az egész nyugati koalíciót képviseli. Ugyanez okból a franciát is ki kell zárni. De Lattre azonban ügyesen és szilárdan ragaszkodik hozzá, hogy megbízatását annak rendjemódja szerint teljesítse. Az incidenst hamarosan sikerül elsimítani. Május 9-én de Lattre tábornok helyet foglal a szövetséges nagyhatalmak katonai megbízottainak oldalán, egy zászlókkal díszített fali fegyvergyűjtemény alatt,

amelyen a szövetségesek lobogói között a francia trikolor is látható. A német fegyverletétel végső aktusán Franciaország képviselője éppúgy aláíróként szerepel, mint Oroszország, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia megbízottai. Keitel tábornagy felkiáltása: „Micsoda? A franciák is!", szemléltetően illusztrálja azt a hatalmas teljesítményt, amelyet Franciaország és hadserege végbezvitt. hogy ennyire fel tudott emelkedni.

„Megnyertük a háborút! Itt a győzelem! A szövetséges nemzetek és Franciaország győzelme ez!..." Rádióbeszédben jelentem be a hírt május 8-án, délután három órakor. Ugyanakkor beszél Londonban Winston Churchill, Washingtonban Harry Truman. Valamivel később az Étoile-ra megyek. Tele van emberekkel, és megérkezésem után néhány perc alatt óriásivá duzzad a tömeg. Alighogy tisztelegtem az Ismeretlen Katona sírja előtt, az emberáradat viharosan harsogó éljenzések közepette, áttörve a kordonon, felém zúdul. Csak nagy üggyel-bajjal tudok kiszabadulni a sodrából. A spontán tüntetések, a szervezett felvonulások, a harangok zúgása, ágyúk díszsortüzei, a hivatalos szónoklatok, mindez nem akadálya annak, hogy a nép öröme, az enyémhez hasonlóan, komoly és mértéktartó maradjon.

Igaz, hónapok óta senki sem kételkedik a győzelem eljövetelében, s hetek ota mindenki bizonyosra veszi, hogy a nagy esemény már a küszöbön áll. A hírben tehát nem feszül akkora meglepetés, hogy az érzelmek robbanásszerű kitöréseit idézhetné elő. Különben is, ezek az érzelmek már felszínre törtek a felszabadulás alkalmával. Meg aztán ha egyfelől igaz, hogy mi franciák, a szakadék mélyéről feljutva dicsőséggel fejeztük be a ránk szakadt megpróbáltatást, másfelől az is igaz, hogy eleinte katasztrofális gyöngeségek bénítottak meg bennünket. A végkifejlet okozta elégtétellel együtt megmarad – méghozzá örökre! – a tompa fájdalom a nemzeti lelkiismeret mélyén. Egyébiránt a világ egyik végétől a másikig mérhetetlen megkönnyebbüléssel fogadják ugyan a fegyverszünetet jelző ágyúlövéseket, mert a halál és a nyomorúság eltávolodik, de ezt nem kíséri zavartalan örömujjongás, mivel a harcot olyan bűnök szennyezték be, amelyek szégyenére és gyalázatára vannak az emberi nemnek. Mindenki, bárki legyen is, vagy bárhol legyen is, érzi magában a felszárnyalás örök reményét, de retteg attól, hogy „a háború, amely mindennek szülőanyja", ezúttal sem szülte meg a békét.

A küldetés, amelyet a haza végveszélye sugallt nekem, immár befejeztetett. Hihetetlen szerencsével sikerült Franciaországot egy olyan küzdelem legvégéig vezetnem, amelyben mindent kockáztatott. Íme, most él, tiszteletnek örvend, visszanyerte földjét és rangját, s arra hivatott, hogy a legnagyobbak oldalán elrendezze a világ sorsát. Mekkora fény aranyozza be ezt a lenyugvó napot! De milyen homályosak, milyen ismeretlenek Franciaország holnapjai! Hiszen máris mindenütt felülkerekedik a kislelkűség és a könnyelműség. Ha elül a szél, hogyan lehet majd lobogásban tartani a nemzeti becsvágy lángját, amely már csak hamu alatt pislákoló parázs volt, amikor felszította a vihar?

Egyenetlenségek

Alig halt el az utolsó ágyúdörej visszhangja, alakot változtat a világ. A népek ereje és lelkesedése, amelyet háborús célokra mozgósítottak, hirtelen elveszti felhasználásának lehetőségét. Ezzel szemben teljes leplezetlenségében jelenik meg az államok nagyratörése. A szövetségesek között kihuny a figyelmességnek és kíméletnek az a szikrája is, amelyet többé-kevésbé igyekeztek egymás iránt megtartani addig, amíg a közös ellenséggel álltak szemben. A harc ideje, az tegnap volt. Most ütött az elszámolás órája.

Az igazság fényében kitűnik, hogy Franciaország a saját céljaihoz és a mások önző számításaihoz viszonyítva még bizony gyönge. Az utóbbiak természetesen előnyt akarnak húzni ebből a helyzetből, és a függőben levő vitás kérdésekben nyomást próbálnak gyakorolni reánk, vagy igyekeznek másodrendű szerepre korlátozni közreműködésünket abban az együttes rendezésben, amelynek célja a béke megalkotása. De én minden erőmmel rajta leszek, hogy szándékaikat keresztülhúzzam. Sőt mi több, mivel Németország összeomlása, Európa széttagoltsága, az orosz–amerikai ellentét megítélésem szerint rendkívüli lehetőségeket kínál a csoda révén megmenekült Franciaországnak, úgy látom, hogy az új korszak talán megengedi annak a nagyszabású tervnek a megvalósítását, amelyet hazám számára szőttem.

Biztosítani nyugalmát Nyugat-Európában, elejét véve annak, hogy egy új Reich ismét fenyegethesse. Együttműködni a Nyugattal és a Kelettel, szükség esetén akár itt, akár ott szövetségeket kötni, de függetlenségünkből jottányit sem engedni. A birodalom szétesésének még csak szórványosan jelentkező veszélyeit megelőzendő, arra törekedni, hogy a Francia Unió fokozatosan szabad társulássá alakuljon át. Elérni, hogy a Rajnával, az Alpokkal, a Pireneusokkal szomszédos államok azonos politikai, gazdasági és katonai csoportba tömörüljenek. Ezt a szervezetet a három világhatalom egyikévé fejleszteni, amely ha egy napon szükség lesz rá, betölti a döntőbíró szerepét a szovjet és az angolszász tábor között. Mindaz, amit 1940 óta megtehettem és elmondhattam, ezeket a lehetőségeket készítette elő. Most, hogy Franciaország talpra állt, hozzáláthatok megvalósításukhoz.

Az eszközök persze nagyon korlátozottak! De azért ha Franciaország a maga játszmájában még nem is vette fel nagyhatalmi rangjának talonba tett adúját, akad azért néhány erős lapja: először is az a rendkívüli hírnév, amely

évszázadokig övezte, s amelyet részben sikerült visszanyernie a szakadék széléről való csodálatra méltó visszatérésével; az a tény, hogy senki sem fitymálhatja közreműködését olyan általános helyzetben, amikor egyensúlyát vesztve tántorog az egész emberiség; végül azok a szilárd alapok, melyeket területe, népe, tengerentúli kiterjedése jelent. Addig is, amíg visszanyerjük erőnket, ez cselekvésre ösztönöz bennünket, és lehetővé teszi, hogy tiszteletben tartsanak minket.

De ehhez ki kell használni a lehetőségeket. Mindenekelőtt ez az én kötelességem. A hiány pótlásához azonban szükségem van a nemzet határozott támogatására. Ha ez megvan, felelek érte, hogy senki sem fogja mellőzni Franciaország akaratát. Partnereink persze arra számítanak, hogy másként lesz. Bármily megbecsülést tanúsítanak de Gaulle tábornok iránt, sóvárogva gondolnak a közelmúlt francia politikájára, amely oly könnyen hajlítható és oly kényelmes volt a számukra. Lesik, milyen egyenetlenségek jönnek létre köztem és azok között, akik a régi zavaros rendszerhez akarnak visszatérni.

Már a győzelem másnapján komoly incidens támad az alpesi határvonal megvonásával kapcsolatban. Kormányunk e tekintetben rég elhatározta szándékait. Országunk határát a hegységlánc gerincéig akartuk kiterjeszteni, hogy ily módon visszakerüljön hozzánk az a néhány beékelt terület, amelyet a hágók közelében az olaszok birtokoltak az Alpok francia lejtőjén. A Savoietól elszakított két járást, Tende-ot és La Brigue-t szintén vissza kívántuk csatolni. Ugyanezt tennénk esetleg Vintimille-el (Ventimigliával), amennyiben a lakosság Franciaországhoz kíván csatlakozni. Az Aosta völgyének birtoklására a lehető legalaposabb néprajzi és nyelvi jogcímünk van. Egyébként is, amikor csapataink az Alpokban előrenyomultak, a lakosság majdnem egyhangúlag kifejezésre juttatta azt a kívánságát, hogy csatolják őket Franciaországhoz. Mivel azonban az év nyolc hónapjában a behavazott Mont Blanc miatt nincs összeköttetés Franciaország és az Aosta-völgyiek között, akiknek megélhetése ebből fakadóan Olaszországhoz kötődik, arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a völgyet nem követeljük vissza. Bonomi és Sforza kormánya közölte is képviselőinkkel, hogy beletörődik feltételeinkbe. Valóban igen mérsékelt feltételek voltak azokhoz a megpróbáltatásokhoz képest, amelyeket Olaszország okozott nekünk, és azokhoz az előnyökhöz viszonyítva is, amelyeket a kiengesztelődésünkből fog húzni.

A végső offenzíva, amelyet az Alpokban Doyen tábornok csapatai hajtottak végre, elérte a kitűzött célokat. A beékelt területek, az Aosta-völgy, a Roya menti járások a kezünkben voltak május 2-án, azon a napon, amikor az Olaszországban küzdő német és fasiszta alakulatok kitűzték a fehér zászlót. Közigazgatásilag Tende-ot, La Brigue-et és Vintimille-t azonnali hatállyal Alpes-Maritimes megyéhez csatoltuk, Aostában viszont meghagytuk a helyi hatóságokat.

Így álltak a dolgok, amikor május folyamán az amerikaiak azzal a követeléssel álltak elő, hogy csapataink vonuljanak vissza az 1939-es határ innenső oldalára. Azokat a területeket, amelyeket – úgymond – ki kell ürítenünk, majd szövetséges alakulatok fogják megszállni. Ezt a quai d'Orsay-n Caffery közölte, Doyen tábornoknak pedig Grittenberg tábornok, a piemonti ameri-

kai megszálló hadtest parancsnoka adta a tudtára, sőt maga Truman is kijelentette Bidault-nak, amikor külügyminiszterünk Washingtonban járt. Visszavonulásunk követelését az amerikaiak nem tudták semmiféle velünk kötött megállapodással igazolni, sőt most már a hadműveleti szükségszerűségre sem hivatkozhattak. Egészen egyszerűen ama saját döntésüket hozták fel, hogy az esetleges békeszerződésekig nem akarnak a háború előtti határokhoz képest területi változtatásokat elismerni. Nota bene. Washington ezt a követelményt csak a franciákkal szemben támasztotta, és kizárólag az alpesi községek esetében.

Az ügy eleinte bizonyos mértékben az amerikai egyeduralmi törekvések egyik megnyilvánulásának látszott, amelyet az Egyesült Államok szívesen kinyilvánított, és én nem mulasztottam el, hogy minden ilyen alkalommal visszavágjak. De azért ebben a dologban főként a brit befolyást ismertem fel. Anglia ugyanis éppen akkor döntő sakkhúzásra készült a Közel-Keleten. London szemében az volt az előnyös hadmozdulat, ha előbb Washingtont összeugrasztja Párizzsal. Különféle tények alapján megbizonyosodtam feltevésem helyességéről.

Alexander tábornok, az olaszországi főparancsnok, Churchill utasítására a rendelkezésére álló olasz csapatok egy részét Tende, La Brigue és Vintimille felé irányította. Ha ezt engedjük, a szóban forgó alpesi területek újra Róma fennhatósága alá kerülnek. Heves viták zajlottak le Grittenberg és Doyen között; az előbbi el akarta foglalni a helyünket, az utóbbi hallani sem akart erről; a francia tábornok, aki jobban értett a harchoz, mint a tárgyaláshoz, kereken megírta vitapartnerének, hogy nem enged, sőt „szükség esetén a legvégső következtetést is levonja, de Gaulle tábornok utasításai szerint". Erre aztán az olaszországi főhadiszállás sietett közölni az újságok tudósítóival, hogy a francia csapatok az én parancsomra lőni készülnek az amerikai katonákra. Végül, titkos ügynökeink révén, kezembe kerültek azoknak a táviratoknak a másolatai, amelyeket a brit miniszterelnök küldött az amerikai elnöknek. Churchill ezekben „a szövetségesek ellenségének" titulált engem, nyomatékosan felszólította Trumant, tanusítson hajthatatlan magatartást velem szemben, és biztosította afelől, hogy „a legjobb francia körökből merített hírek szerint nem sok kellene de Gaulle tábornok azonnali megbuktatásához".

Bár Trumanban kevesebb volt a szenvedélyesség, és több a józan mérlegelés, ezúttal mégis úgy érezte, hogy tekintélyének egész súlyát latba kell vetnie. Június 6-án Caffery nagykövet a külügyminisztériumnak jegyzéket nyújtott át, amely kifejezésre juttatta „kormányának az Északnyugat-Olaszország bizonyos részein tartózkodó francia csapatokkal kapcsolatos aggályait", tiltakozott Doyen magatartása ellen, és követelte csapataink visszavonását. Mire sietve megjelent Duff Cooper is, hogy közölje: „Őfelsége kormánya teljes mértékben egyetért az Egyesült Államok álláspontjával." Másnap pedig személyes üzenetet kaptam az elnöktől. Doyen tábornok fenyegetőzése – úgymond – megdöbbenést keltett benne. Nyomatékosan kér, rendeljem el a szóban forgó területen tartózkodó francia alakulatok visszavonulását, „bevárva azoknak a követeléseknek a szokásos és ésszerű módon való rendezését, amelyeket a francia kormány a határral kapcsolatosan támaszt". Amény-

nyiben kérését nem teljesíteném, kénytelen lenne „felfüggeszteni azokat a felszerelés- és lőszer-szállítmányokat, amelyeket az amerikai szervek biztosítanak a francia hadseregnek. Mindazonáltal – tette hozzá elég furcsán – az élelmiszer-szállítmányok ebben az esetben sem fognak megszakadni."

Nem fogadtam tragikusan Truman közlését. De azért jónak láttam azon nyomban kissé megolajozni a francia–amerikai kapcsolatok gépezetének fogaskerekeit, amint az angolok hivatalosan a Szíriában állomásozó francia csapatok megtámadásával fenyegetőztek. Azt válaszoltam az elnöknek, hogy „sem a francia kormánynak, sem Doyen tábornoknak nincs és nem is volt soha szándékában erőszakkal ellenállni az amerikai csapatok jelenlétének az alpesi zónában; ebben az övezetben egyidejűleg vannak amerikai csapatok és francia csapatok, s itt is, mint mindenütt, jó bajtársi viszony fűzi őket egymáshoz". Nem a franciák és szövetségeseik békés egymás mellett éléséről van itt szó, hanem arról, hogy „a szövetségesek ki akarják szorítani a franciákat egy olyan területről, amelyet a mi katonáink hódítottak el a német és a fasiszta olasz ellenségtől, és amelyen ráadásul több helység lakossága francia eredetű". Jeleztem Harry Trumannak, hogy „e vidékről való erőszakos kiűzetésünk, egybeesve azzal, amire az angolok készülnek ellenünk Szíriában, a legsúlyosabb következményeket idézné elő a francia nép érzületeiben". Végül megírtam: személy szerint neki magának kész vagyok „elégtételt adni a számunkra megengedhető mértékben, ezért Juint elküldöm Alexanderhez, hogy közösen keressenek megoldást".

Végeredményben a megoldás abban állott, hogy a mi birtokunkban maradt az, amit meg akartunk tartani. Igaz, Alexander vezérkara és a Juint képviselő Carpentier tábornok között létrejött megállapodás-tervezetben az szerepelt, hogy csapataink fokozatosan visszavonulnak az 1939-es határvonalra. Én azonban – az Aosta-völgy kivételével, amelyet nem szándékoztunk megtartani – nem járultam hozzá egy ilyen rendezéshez, csupán annyit fogadtam el, hogy kisebb szövetséges különítmények tartózkodhatnak a vitatott területen, de a községek ügyeibe egyáltalán nem avatkozhatnak bele. Viszont határozottan követeltem, hogy az olasz alakulatokat tartsák távol. Egyébiránt, mialatt folyt a vita, befejezett tényeket teremtettünk. A tende-i és a brigue-i járások új vezető testületeket választottak, s ezek kihirdették a Franciaországhoz való csatlakozást. A Kis-Szent Bernát-, az Iseran-, a Mt. Cenis-, a Mt. Genèvre-hágóknál levő egykori olasz beszögellésekből réteket és erdőket csatoltunk a legközelebbi francia községekhez. Az Aosta-völgyiek, akiket helyszínre küldött összekötő tisztjeink és a maguk szervezte milícia támogattak, saját felszabadítási bizottságuk révén önkormányzatot létesítettek. Csak Vintimille-ben engedtünk szabad folyást a dolgoknak, mivel úgy láttuk, hogy ott az érzelmek vegyesek. Egyébiránt a vitás területen csupán néhány amerikai és brit alakulat tartózkodott, de ezek is visszavonultak július végén, közvetlenül azután, hogy Churchill vereséget szenvedett a választásokon.* Szeptember 25-én Párizsban hivatalos látogatást tett Alcide de Gas-

* Churchill, 1940. máj. 10-én N. Chamberlaintől veszi át a miniszterelnöki tisztet, és koalíciós kormányába beveszi a munkáspárt és a liberálisok vezetőit, így Attlee-t, a munkáspárt vezérét. Churchill jelszava: „Győzelem mindenáron." Kezdeményezésére írta alá Roosevelt

peri, aki Sforza gróf halála után a római kormány külügyminisztere lett, és arra kért, közöljem vele, milyen feltételeink lesznek a közelgő béketárgyalásokon. Megmondhattam neki, amit Saragat nagykövetnek is elmondtam már: a jelenlegi tényleges helyzet jog szerinti elismerését kívánjuk az olasz kormánytól. Gasperi némi sóhajtozás után kijelentette, hogy a békeszerződésben be lehet venni ilyen pontokat, és Olaszország neheztelés nélkül alá fogja írni. Így is történt.

Miközben ezek a nehézségek támadtak, majd elterelő hadmozdulatok révén elsimultak, ennél sokkal nagyobb válság tört ki a Közel-Keleten. A nacionalista arabok bősz szenvedélyessége és a briteknek az a törekvése, hogy egyedül ők legyenek a Közel-Kelet urai, már jó ideje szövetkezett ellenünk. Eddig azonban ellenfeleink bizonyos óvatosságra kényszerültek. Most már nem érezték ennek szükségességét. A Reich kapitulálása után együttes támadásba kezdtek.

Hadműveleteik színteréül Szíriát szemelték ki. Az 1943. évi választások óta Sukri Kuatly köztársasági elnök és egymást követő kormányai megsokszorozták velünk szemben hangoztatott túlzó követelődzéseiket. Annál is inkább, mivel ebben az egyensúlyt nélkülöző és a politikusok állandó civakodásaitól mardosott országban a kormány folyton ellenünk fordította az elégedetlenségek áradatát. Pedig mi 1941-ben a magunk jószántából proklamáltuk Szíria függetlenségét. A közelmúltban Szíria mint független állam vett részt a San Franciscó-i értekezleten; s ezt a meghívást is Franciaországnak köszönhette. Négy év óta fokozatosan ráruháztuk fennhatóságunk jogköreit: a közigazgatást, a pénzügyet, a gazdaságot, a rendőrséget, a diplomáciát. Mivel azonban Szíria továbbra is a mandátumunk maradt, következésképpen mi voltunk a felelősek védelméért és belső rendjéért, ezért megtartottuk parancsnokságunk alatt a helyi katonai alakulatokat, és néhány ponton jelentéktelen létszámú francia helyőrséget hagytunk. Ennek volt köszönhető, hogy 1941 óta Szíriában nem fordult elő semmiféle rendzavarás, míg ellenben az Angliától függő Egyiptomot, Palesztinát, Transzjordániát, Irakot folyamatosan súlyos zavargások nyugtalanították.

Mégis, pontosan meghatározott alapokra kívántuk helyezni Franciaországnak Szíriához és Libanonhoz fűződő viszonyát. Arra gondolva, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete hamarosan kidolgoz és hatályba léptet egy világviszonylatra érvényes biztonsági rendszert, a következőket terveztük: lemondunk arról a mandátumról, amelyet még a régi Népszövetség megbízásából gyakoroltunk, csupán két katonai támaszpont fenntartását vállaljuk a helyszínen, katonai erőinket pedig kivonjuk a területről, és a damaszkuszi, illetve a bejrúti kormánynak engedjük át a saját csapataikkal való rendelkezés jogát. Másrészt szerződéseket szándékoztunk kötni mindkét állammal, megállapodva abban, hogy milyen segítséget nyújthatunk nekik, s hogy milyen gazdasági és kulturális érdekeltségeket tartunk meg náluk. Ilyen volt az a terv, amelyet

az Atlanti-chartát 1941-ben, és az USA háborúba lépése előtt ennek alapján segélyezte Angliát. Churchill népszerűsége ellenére pártja az 1945-ös választáson kisebbségbe került a munkáspárttal szemben, és a konzervatív kormányzatot a szociális reformokat (államosítás, munkásbiztosítás stb.) ígérő munkáspárti kabinet váltotta fel Attlee vezetésével.

már a kezdet kezdetén magam elé tűztem, amelyet minden viszontagság közepette is rendületlenül követtem, s amely minden bizonnyal megvalósult volna, ha Anglia durva beavatkozásával meg nem akadályozza.

Mindig is tartottam tőle, hogy ez egyszer bekövetkezik. A világkonfliktus leplébe burkolózó törekvések között kezdettől fogva ott volt a briteké is, miszerint ők akarják uralni a Közel-Keletet. Hányszor találkoztam ezzel a szenvedélyes ambícióval, amely kész volt minden gátat áthágni! Az európai háború vége meghozta számukra a kedvező alkalmat. Franciaországot az invázió és következményei kimerítették, régi hatalmát megtörték. Ami az arabokat illeti, ügyes és költséges politikai megdolgozással sikerült sok vezetőjüket angol befolyás alá vonni. Főként pedig az a gazdasági szervezet, amelyet Nagy-Britannia a tengerzár, a tengeri uralom és a szállítási egyeduralom biztosítása végett teremtett, nyomott sokat a latban: Anglia kényétől-kedvétől függött a közel-keleti államok árucsere-forgalma, vagyis a léte, s ugyanakkor 700 000 brit katona és számos légierő-kötelék uralta ott a földet és eget. Végül, a jaltai alku során Churchill Damaszkuszt és Bejrútot illetően szabad kezet kapott Roosevelttől és Sztálintól.

Nem lehettek illúzióim afelől, hogy milyen esélyeink vannak a fenyegető viharral szemben. Szíriában és Libanonban fegyveres erőnk mindössze 5000 főt számlált: volt öt szenegáli zászlóaljunk, jelentéktelen hadtápunk, nyolc repülőgépünk. Azonkívül a mi parancsnokságunk alatt álltak az úgynevezett „különleges" alakulatok, 18 000 bennszülött tiszt és katona. Ez elég volt szükség esetén a rend fenntartására, illetve esetleg a helyreállítására, mert a lakosság zöme egyáltalán nem tanúsított ellenséges magatartást irányunkban. Ám ha ezeket a gyenge erőket az ország különböző pontjain egyszerre kitörő zendülés ostromolja, ugyanakkor a brit csapatok is megtámadják őket, a kimenetel nem lehet kétséges. E helyzetet elkerülendő, már előre meghatároztam az egymást követő lépéseket. Nem fogunk belemenni abba a kényszerhelyzetbe, hogy egyszerre legyünk kénytelenek harcolni a belső lázadás meg az angolok ellen.

Mindenképpen arra törekedtem tehát, hogy elkerüljem az összecsapást a szövetségeseinkkel, de semmi szín alatt se voltam hajlandó bármiről is lemondani. Ilyen vonatkozásban elutasító magatartásom végül is jobb belátásra fogja kényszeríteni a londoni kormányt. Feltéve, ha saját hazám támogat. Ha éppoly elszántan utasít vissza minden követelést, mint én, akkor Nagy-Britannia valószínűleg nem meri túlfeszíteni a húrt. Mert nagyravágyásának fitogtatása és a Franciaországgal való szakítás eshetősége hamarosan tarthatatlan helyzetet teremtene számára. Így hát reméltem, ha kitörne a válság, a közvélemény mellém áll. Az angolok viszont, főleg Churchill, a francia vezető körök félelmére spekuláltak, arra számítva, hogy ezek a körök majd igyekeznek de Gaulle-t visszatartani, talán engedékenységre kényszeríteni. Tény, hogy a politikában, a diplomáciában, a sajtóban nagyon ingatag támogatásra találtam, sőt még rosszalló hangok is hallatszottak.

Április végén számos jelből látni lehetett, hogy Szíriában egyre jobban erjed a nyugtalanság, elsősorban Damaszkuszban, Aleppóban, Homsban, Hamában, Deir-ez-Zorban. Ugyanakkor a szíriai kormány egyre magasabbra emelte a

hangját, magának követelte a „különleges" csapatok fölötti parancsnoklás jogát, és bátorította a kihívó magatartást tanúsító elemeket. Minisztertanácsunk akkor Beynet tábornok kérésére úgy határozott, hogy három zászlóaljat küld a Közel-Keletre, közülük kettőt a hasonló létszámú szenegál lövészek felváltására, akiket haza kellett telepíteni. A csapatszállítás lebonyolítására a *Montcalm* és a *Jeanne d'Arc* cirkálókat jelöltük ki, mivel a szövetségesközi „*pool*"-nak* kölcsön adott személyszállító és teherhajóinkat még nem tudtuk visszaszerezni. Ez a kis mérvű átcsoportosítás már csak azért is indokolt volt, mert egy Palesztinában állomásozó angol hadosztály parancsot kapott, hogy vonuljon Bejrút térségébe, s egy teljes angol hadsereg, a 19., már megszállta Szíria és Libanon területét.

Alig kezdődött meg a francia erősítések útnak indítása, április 30-án megjelent nálam az angol nagykövet. Kormánya megbízásából a csapatszállítás beszüntetését kérte, mivel „Paget tábornok, a közel-keleti brit főparancsnok véleménye szerint ez a szállítás zavarokat idézhet elő". London azt indítványozta, hogy erősítéseinket ne Bejrútba, hanem Alexandriába irányítsuk, s e célra hajlandó kereskedelmi hajókat rendelkezésünkre bocsátani. Nyilvánvaló volt, hogy ilyen körülmények között csapataink nem juthatnának el rendeltetési helyükre.

– Biztosabbnak tartjuk, hogy magunk bonyolítsuk le csapataink szállítását – válaszoltam Duff Coopernek. – Azonkívül, mint Ön is tudja, a rend fenntartása a Közel-Keleten a franciákra és egyedül csak rájuk tartozik. Sem a közel-keleti brit parancsnokságnak, sem a londoni kormánynak nincs jogalapja beavatkozni az ügybe.

– Paget tábornok azonban a Közel-Keleten levő valamennyi szövetséges erő parancsnoka, az Önökét is beleértve – mondta a nagykövet.

– Ehhez a szervezeti formához – jelentettem ki – egyedül a közös ellenség leküzdését célzó hadműveletek érdekében járultunk hozzá. Ma nem erről van szó, és a közös ellenséget egyébként is elkergettük a Közel-Keletről, idestova két éve már. Közel-Keleti csapataink tehát semmiféle jogcímen nem tartoznak többé az angol parancsnokság alá.

– A szíriai helyzet – vetette ellen a nagykövet – szorosan összefügg az egész arab Kelet helyzetével, ott pedig mi angolok magasabb rendű felelősséget viselünk.

– A közel-keleti államokban – mondtam neki – nincs magasabb rendű felelősség annál, mint amelyet a mandátummal felruházott Franciaország visel. Az Önök lépése azt bizonyítja, hogy a kormányunk által sűrűn hangoztatott bizonygatások és Spears távozása ellenére, akit decemberben visszahívtak, a brit politika nem változott meg. Önök továbbra is arra törekednek, hogy Franciaország és a mandátuma alá tartozó államok közé ékeljék be magukat. Megalapozott az a véleményünk, hogy az Önök célja a mi kiszorításunk. – Duff Cooper lehorgasztotta a fejét, és azt motmogta: „bonyodalmaktól kell tartani", majd távozott.

A komplikációk valóban be is következtek, úgy ahogyan várni lehetett.

* Közösen összeadott és közösen használt.

Május 5-én Churchill az üggyel kapcsolatban üzenetet intézett hozzám; szellemét és szövegét tekintve olyan volt, mint a négy év alatt küldözgetett többi üzenet. A miniszterelnök ezúttal is azt állította, hogy „elismeri Franciaország különleges helyzetét a Közel-Keleten". Mindazáltal – úgymond – Angliának bele kell avatkoznia az ottani ügyekbe „saját kötelezettségei és kötelességei miatt". A beavatkozást most már nem indokolhatta azzal, mint régebben, ti. hogy a Csatorna övezetét meg kell védeni Hitler és Mussolini ellen. A Japán elleni harc parancsolta szükségszerűségekre hivatkozott, és kijelentette: „Ez a harc megköveteli, hogy a szövetségesek szárazföldi, tengeri és légi összeköttetései az indiai- és a csendes-óceáni hadszínterek felé védve legyenek, és az olajszállítás zavartalanságát is biztosítani kell... Következésképpen nekünk briteknek résen kell lennünk minden zavargással szemben, amely a Közel-Keleten vagy bárhol támadhatna."

Miután Churchill pontosan megfogalmazta követeléseit, felszólított, mondjak le a csapaterősítéseink elküldéséről, a különleges egységeket engedjem át a damaszkuszi és a bejrúti kormánynak, s erről azonnal tegyek közzé nyilatkozatot. Befejezésül annak a reménynek adott kifejezést, miszerint „hajlandó leszek segíteni annak elkerülését, hogy újabb megpróbáltatás járuljon nehézségeinkhez".

Nem tévedhettem afelől, hogy mi következik. Ha Churchill már azért is fenyegetőzik, amiért 2500 francia katonát küldünk erősítésül egy olyan területre, ahol már 60 000 angol katona tartózkodik, sőt további 15 000 angol katona csatlakozik hozzájuk, és támogatásukra készen áll 2000 harci repülőgép – ez annyit jelent, hogy angol részről erős csapásra készülnek.

A miniszterelnöknek válaszolva jónak láttam rávilágítani arra a felelősségre, amelyet Anglia vesz magára az ügyeinkbe való beavatkozással, s arra az akadályra, amelyet maga állít Párizs és London szövetségének útjába. „Mi – írtam – elismertük a levantei államok függetlenségét, amint azt Önök tették Egyiptomot és Irakot illetően, s nem törekszünk semmi egyébre, csak arra, hogy e függetlenségi rendszert összeegyeztessük ottani érdekeinkkel. Ezek az érdekek gazdasági és kulturális jellegűek. De hadászati jellegűek is... Éppen úgy, mint Önök, mi is érdekeltek vagyunk abban, hogy összeköttetésünk legyen a Távol-Kelettel. Úgyszintén abban is, hogy szabadon rendelkezzünk az iraki olaj minket illető részével." Hozzáfűztem: e kérdések rendezése után letesszük a mandátumot.

Majd támadásba mentem át a levélpapíros-terepen, az egyedülin, ahol az offenzívára megvoltak a lehetőségeim, és kijelentettem Churchillnek: „Véleményem szerint ezt az ügyet már rendezni lehetett volna, ha a damaszkuszi és a bejrúti kormánynak nem lett volna alapja feltételezni, hogy minden kötelezettség alól kibújhat, amennyiben ellenünk Önökre támaszkodik. Az Önök csapatainak jelenléte és ügynökeik viselkedése ösztönözték őket erre a sajnálatosan negatív magatartásra." Nyomatékosan leszögeztem: „Meg kell mondanom Önnek, hogy egy Palesztinából Libanonba vezényelt újabb brit hadosztály jelenléte a mi szempontunkból igen sajnálatos és alkalmatlan." Végül közöltem a miniszterelnökkel, hogy Beynet tábornok tárgyalásokat kezdett Damaszkuszban és Bejrútban, s arra kértem: tegyen lépéseket annak érdeké-

ben, hogy „ez idő alatt angol részről ne bonyolítsák a helyzetet... Ez – írtam befejezésül – egyike ama kérdéseknek, amelyek a mi szempontunkból országaink között akadályozzák olyan politikai megértés létrejöttét, amely nézetem szerint nagyon hasznos lenne Európának és a világnak."

Ilyenformán tehát világos és szomorú volt a helyzet. Nem kevésbé az is, ami következett. Két nappal az üzenetváltás után megkezdődött az erőpróba. Bejrútban május 8-án, amikor a győzelmet ünnepelték, a Palesztinából érkezett brit hadosztályhoz tartozó arab katonák Franciaországot gyalázva felvonulásokat tartottak. A következő napokban szíriai helységekben sok merényletet követtek el franciák ellen, és a csendőrség megakadályozásukra semmit se tett. Meg kell mondani, hogy ez a csendőrség példásan teljesítette kötelességét akkor, amikor a francia hatóság alá tartozott, de teljesen megváltozott két év óta, amióta a szíriai kormány rendelkezése alá helyeztük. Mivel képviselőink számtalan figyelmeztetésével nem törődve, a brit parancsnokság felcsapott a csendőrség fegyverszállítójának, Sukri Kuatly és miniszterei 10 000 korszerűen felszerelt emberrel rendelkeztek. Ezeket zavargások szítására és támogatására használták fel. Ami azokat a tárgyalásokat illeti, amelyeket Beynek tábornok próbált folytatni Damaszkusszal, természetesen nem vezettek eredményre.

Közben május 27-én a francia erőknek és a különleges csapatoknak mégis sikerült úrrá lenniük a zavargásokon az ország minden részében, kivéve a Dzsebel Druze körzetét, ahol csak néhány elszigetelt alakulatunk volt. Amikor a szíriai miniszterek és brit tanácsadóik látták, hogy játszmájuk vesztésre áll, az asztalra terítették ütőkártyáikat. Május 28-án Damaszkuszban angol géppisztolyokkal, gépfegyverekkel és gránátokkal felszerelt lázadó bandák és szíriai csendőralakulatok megtámadták őrállomásainkat. Huszonnégy óra hosszat dörögtek a fegyverek Damaszkuszban. De 29-én kiderült, hogy a mieink jól tartják magukat. A meglehetősen szorongatott felkelők viszont kénytelenek voltak a középületekben keresni menedéket: a parlamentben, a városházán, a rendőrfőnökségen, a szerájban, a Szíriai Bankban stb. Oliva-Roget tábornok, Franciaország szíriai megbízottja, parancsot adott ezeknek a felkelési gócoknak a felszámolására. A parancsot szenegáljaink és néhány szíriai század huszonnégy óra alatt végrehajtották; két ágyú és egy repülőgép is segített nekik. Május 30-án este a francia hatóság ura volt a helyzetnek, és a szíriai miniszterek jónak látták, ha sürgősen távoznak; a brit követség gépkocsijain elhagyták a fővárost.

A zendülés három hete alatt az angolok meg se moccantak. Kairóban Sir Edward Grigg, a keleti ügyek államminisztere és Paget tábornok, a főparancsnok teljesen tétlen maradt. A Közel-Keleten tartózkodó 9. angol hadsereg parancsnoka, Pilleau tábornok egyetlen egyszer sem mutatott hajlandóságot arra, hogy a mindenütt rendelkezésre álló jelentős erőket bevesse. Londonban mélységes hallgatás uralkodott. Május 27-én Párizsban a magam és a város nevében fogadást adtam Montgomery marsall tiszteletére, akit ünnepélyesen kitüntettem az Invalidusok dómjában. A lehető legkorrektebb formák között zajlott le az egész. Minden úgy volt, mintha a mi „szövetségeseink" simán lenyelnék a csapásokat, miközben arra számítottak, hogy a

különleges alakulatok majd megtagadják tőlünk az engedelmességet, és mi nem leszünk képesek úrrá lenni az eseményeken. Huszonhárom napig azok a megfontolások, amelyek, ha Churchillnek hinni lehet, indokolttá tették volna a konfliktus megállítását – sem „a Japán elleni harc parancsolta szükségszerűségek", sem „a szövetségesek összeköttetéseinek megvédése India és a Csendes-óceán térsége felé", sem „az olajszállítás biztosítása", sem „mindennemű zavargások megakadályozása a Kelet bármely részében" nem zökkentették őket ki tétlenségükből. Nem is kértük tőlük. Csakhogy amikor látták, hogy a zendülés összeomlik, magatartásuk hirtelen megváltozott. Anglia fenyegetően lépett fel Franciaország ellen.

Május 30-án este Churchill magához kérette Massiglit, londoni nagykövetünket, hogy Eden jelenlétében súlyos közleményt hozzon tudomására. A miniszterelnök a brit kormány nevében felszólította a francia kormányt, hogy szüntesse be a tüzet Damaszkuszban; amennyiben a harc folytatódik, úgy Őfelsége csapatai nem maradhatnak tétlenek.

Mihelyt a jelentést megkaptam, arra gondoltam, hogy a mieink, ha egyszerre támadnák meg őket a brit csapatok és a szíriai felkelők, tarthatatlan helyzetbe kerülnének. Másrészt Beynet tábornok jelentésében, amelyet az angolok felszólításával egyidejűleg kaptunk meg, az állt, hogy „a francia csapatok elfoglalták Damaszkusz városának mindazon pontjait, ahonnan tüzeltek ránk." Katonai műveletünk tehát elérte célját. Bármily érzelmek forrongtak is a lelkemben, a tűzszünet elrendelését tartottam helyesnek, még ha dörögnének is a fegyverek, de megszerzett állásainkat mindenképpen megtartva, ne szálljunk szembe az angolok esetleges csapatmozdulataival. Georges Bidault, akinek hatáskörébe tartozott közel-keleti főbiztosságunk irányítása, s aki hőn óhajtotta, hogy a dolgok ne sodródjanak katasztrófába, hozzájárulásommal ilyen értelmű táviratot küldött Beynet tábornoknak május 30-án 23 órakor. A brit nagykövetség megkapta az erről szóló információt, Massigli pedig az utasítást, hogy azonnal értesítse Edent.

Ha brit részről valóban csak arról lett volna szó, hogy kicsikarják a „tüzet szüntess"-t, akkor az ügy lezárult volna. Csakhogy ők sokkal többet akartak. Ezért London, amint megtudta, hogy a franciák belementek a tűzszünet elrendelésébe, sietve színre hozott egy előre megrendezett jelenetet, azzal a céllal, hogy nyilvánosan megalázza Franciaországot. Churchill, aki természetesen jól tudta, hogy Damaszkuszban a harc véget ért, fenyegető hangú ultimátumot bocsátott ki utólag; bizonyos lévén abban, hogy nem válaszolhatunk megfelelő eszközökkel, az arabok pártfogójának pózában akart tetszelegni, és egyúttal remélte: Franciaországban olyan megrázkódtatást idéz elő, amelynek következtében de Gaulle politikailag meggyöngül, sőt talán a hatalmat is elveszíti.

Május 31-én négy órakor Eden a képviselőházban felolvasta annak az üzenetnek a szövegét, amelyet – állítása szerint – a miniszterelnöktől én kaptam. Holott a külügyminiszter tudta, hogy abban az órában egyáltalán nem kaptam semmit. „Tekintettel arra – nyilatkozta nekem Churchill az alsóház padsorai fölött –, hogy veszedelmes helyzet alakult ki az Önök csapatai és a közel-keleti államok között, és súlyos harcok robbantak ki, mélységes sajnálatunkra

a további vérontás megakadályozására el kellett rendelnünk közel-keleti főparancsnokságunknak a beavatkozást. Tesszük ezt az egész Közel-Kelet és a Japán ellen vívott háborúhoz szükséges összeköttetések biztonsága érdekében. A brit és a francia haderők összeütközésének elkerülése végett felszólítjuk Önt, haladéktalanul parancsolja meg a francia csapatoknak, hogy szüntessék be a tüzet, és vonuljanak vissza szálláskörleteikbe. A tűz beszüntetése és a rend helyreállítása után hajlandók leszünk hármas megbeszéléseket kezdeni Londonban."

Ilyenformán tehát a brit kormány a világ elé tálalta nemcsak a konfliktust, amelyet maga mesterkedett ki ellenünk, hanem azt a sértést is, amellyel Franciaországot inzultálta olyan pillanatban, amikor Franciaország nem volt abban a helyzetben, hogy visszavághasson. Amellett úgy rendezte meg az egészet, hogy a tűzszüneti parancsunkról szóló hivatalos értesítést csak akkor kapja meg, miután fenyegető ultimátumát már világgá kürtölte. Londonban Eden nem fogadta Massiglit az alsóház ülése előtt, noha követünk már reggel óta többször is sürgős kihallgatást kért. Ami Churchill üzenetét illeti, csak öt órakor kaptam meg, tehát egy órával azt követően, hogy a szöveget a brit képviselőknek felolvastatta. Ennek a késedelemnek, amely a szöveg arcátlanságát még a szokásjog durva megsértésével is tetézte, nem lehetett egyéb célja, mint hogy nekem ne legyen módomban a damaszkuszi tűzszünet elrendelését korábban bejelenteni, mert ebben az esetben az angol ultimátumra nem lett volna semmilyen ürügy. Meg kell mondanom, hogy Duff Cooper nem volt hajlandó egy ilyenfajta cselszövésben szerepet vállalni, s ennek jeléül vonakodott személyesen átadni miniszterelnöke dörgedelmét. A brit követség tanácsosával juttatta el Gaston Palewskihez.

Természetesen válaszra sem méltattam az angol miniszterelnököt. Az éjszaka folyamán pontos utasításokat küldtem Beynet tábornoknak arra vonatkozólag, hogy csapataink milyen magatartást tanusítsanak: „Ne bocsátkozzanak újra harcba, csak akkor, ha kényszerítik őket; őrizzék meg állásaikat *mindenkivel szemben*; semmi szín alatt ne fogadjanak el utasításokat az angol parancsnokságtól." Június 1-én összeült a minisztertanácsunk, és megismerkedett az előző napok folyamán érkezett, illetve küldött táviratokkal és értesülésekkel. Egyhangú helyesléssel fogadta a megtett lépéseket és a kiadott rendelkezéseket. Meg kell mondanom, a miniszterek érzelmeit nem a fegyveres összecsapástól való félelem jellemezte, hiszen ezt hajlandók voltunk elkerülni, meg aztán a brit fenyegetésekben világosan fel lehetett ismerni a blöffölést. De valamennyien osztoztak abban az ingerült szomorúságban, amelyet annak láttán éreztem, hogy Nagy-Britannia szétrombolja szövetségünk alapjait. Valamivel később nyilvánosságra hozattam mindazt, ami Damaszkuszban, Londonban és Párizsban történt. Közleményem megvilágította azt a tényt, hogy csapataink május 30-án este kaptak parancsot a tűz beszüntetésére, és hogy az angolok csak több órával később álltak elő felszólításukkal. Hangsúlyoztam, hogy a felszólítást szántszándékkal csak akkor juttatták el hozzám, amikor már Londonban nyilvánosságra hozták. Végül megismételtem: a francia kormány állásaik megtartására adott parancsot a francia csapatoknak.

Még ugyanaznap, vagyis június 1-én, Paget tábornok Bejrútba ment, és részletes ultimátumot adott át Beynet tábornoknak. Ebben az okmányban az angol, aki „a keleti hadszintér főparancsnokának" titulálta magát, jóllehet a „szintér" körül 10 000 kilométeres körzetben egyetlen szál legyőzendő ellenség sem volt már található, kinyilatkoztatta, miszerint „kormányától azt a parancsot kapta, hogy vegye át a parancsnokságot Szíriában és Libanonban". Ezen a címen felszólítja a francia hatóságokat, hogy „ellenvetés nélkül hajtsák végre rendelkezéseit". Azzal kezdte, hogy megparancsolta csapatainknak: „szüntessék be a harcot, és vonuljanak vissza a laktanyáikba". E látogatása alkalmából Paget tábornok kihívó katonai parádét rendezett. Több vadászrepülő raj kísérte azt a gépet, amely Bejrútba vitte. A repülőtérről a francia főmegbízott rezidenciájáig vezető utat úgy tette meg, hogy előtte is, mögötte is harckocsi-oszlop vonult, és legénységük, miközben a menet átvágott a városon és elhaladt a mi őrállomásaink előtt, lövésre készen tartotta fegyvereit.

Beynet tábornok kereken megmondta Paget tábornoknak, hogy parancsokat nem fogad el senki mástól, csak de Gaulle tábornoktól és kormányától. Megjegyezte, hogy a harc beszüntetésére vonatkozó felszólítás ettől eltekintve sem időszerű, mivel az én utasításomra ő már beszüntette a tüzet. Csapataink ott maradnak, ahol jelenleg vannak. Az angol alakulatok jöhetnek-mehetnek kedvük szerint, ma éppúgy, mint tegnap. Ezt nem ellenezzük. A főmegbízott hozzátette: reméli azonban, hogy Paget és csapatai nem fognak erőszakot alkalmazni a mieinkkel szemben, s nem óhajtják magukra venni egy sajnálatos összetűzés felelősségét. Ő a maga részéről, mint azelőtt, most is hajlandó megbeszélni a brit parancsnoksággal azokat az elszállásolási, élelmezési, közlekedési kérdéseket, amelyek a két hadsereg közös problémái. Erre Paget tábornok a harckocsijaival, páncélautóival, vadászgépeivel együtt simán távozott.

Beynet-nek nem kellett sokáig várnia, hogy megtudja: én mögötte állok. Amint tudomásomra jutottak a történtek, azonnal értesítettem: „Megismétlem Önnek adott parancsaimat... Csapataink a francia parancsnokság által kijelölt állásokon gyülekezzenek, és ott készültségben tartózkodjanak. Semmi szín alatt sem rendelhetők alá a brit parancsnokságnak... Szeretnők, ha nem állna elő olyan helyzet, hogy erőszakot kell alkalmaznunk a brit csapatokkal szemben. Ez azonban nem mehet odáig, hogy elveszítsük fegyvereink használatának lehetőségét arra az esetre, ha az angolok magatartása ezt szükségessé tenné. Ha ők bármily körülmények között azzal fenyegetőznének, hogy tüzelnek ránk, mi is fenyegessük őket azzal, hogy tüzet nyitunk rájuk. Ha pedig lőnek, viszonozni kell a tüzet. Szíveskedjék ezt nagyon világosan elmagyarázni a brit parancsnokságnak, mert semmi sem lenne rosszabb egy félreértésnél."

Hogy a nemzet és a világ közvéleményében se legyen félreértés, június 2-án sajtófogadást tartottam. Soha nem csődült össze még annyi külföldi és francia újságíró. Egykori szövetségeseinket nem sértegetve, de nem is kímélve ismertettem a történteket. Június 4-én pedig magamhoz kérettem Nagy-Britannia követét, leültettem, és ezt mondtam neki: „Elismerem, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy háborút viselhessünk Önökkel. De Önök megsér-

tették Franciaországot és elárulták a Nyugatot. Ezt nem lehet elfelejteni." Duff Cooper felkelt, és távozott.

Churchill, akinek elevenébe találtam, másnap szólásra emelkedett az angol alsóházban, hogy válaszoljon nekem. Fennen hangoztatta, hogy kormánya Anglia és Franciaország szövetségének fennmaradását óhajtja. Úgy tett, mintha az erővel való visszaélés nem ütött volna mérgező sebet azon a barátságon, amelyet a franciák az angolok iránt tanusítottak. Most is azzal a felelősséggel igyekezett megindokolni a közel-keleti brit beavatkozást, amelyet országa szerinte a Közel-Kelet egész térségében vállalt magára. Egyetlen szóval sem említette azt az 1941. július 25-én létrejött szabályszerű megállapodást, amelyet államminisztere, Oliver Lyttelton írt alá, s amelyben Nagy-Britannia kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja Franciaország helyzetét Szíriában és Libanonban, nem szól bele politikánkba és az ottani rendfenntartásba. Churchill elismerte ugyan, hogy a szíriai csendőrség és rendőrség az angoloktól kapta azokat a fegyvereket, amelyeket most a franciák ellen használ, de jónak látta hozzátenni azt a valóban nevetséges állítást, hogy a francia kormány helyeselte ezt a brit kezdeményezést. Sajnálkozásának adott kifejezést, amiért nem jutott tudomására, hogy Párizs még a londoni ultimátum előtt parancsot adott a tűz beszüntetésére, s mentegetőzött, amiért a szöveget csak az alsóházban történt felolvasás után egy órával juttatta el hozzám. De e késedelemről – megvolt rá az oka! – semmiféle magyarázatot nem adott. Egyébiránt, ha a miniszterelnök azt színlelhette, hogy május 31-én délután négy óráig nem volt tudomása a harc befejeztéről, június 1-e mindenképpen pótolta állítólagos információhiányát. Ugyanis éppen az ő utasítására jött június 1-én Paget Bejrútba, hogy tényleges hadicselekménnyel fenyegető kardcsörtetés közepette közölje Beynet-vel a „diktátum" részleteit.

Igaz, ha a miniszterelnök arra alapozta számításait, hogy de Gaulle a válság következtében elszigetelődik a francia vezető körökben, ebben a vonatkozásban nem csalódott. Ugyanaz történt, mint a jaltai konferencia után, amikor Roosevelt meghívott Algírba. A közel-keleti ügyben sem leltem hatékony támogatásra azok többségénél, akik szerepet vittek a közéletben. Az óvatosság alól, amelynek fenntartását még szükségesnek érezték irányomban, magatartásom nyomán hol az aggodalom, hol a rosszallás tűnt elő majdnem minden befolyásos emberben és közéleti személyiségben.

Mindenekelőtt diplomáciánk személyzete volt az, amely csak immel-ámmal alkalmazkodott állásfoglalásomhoz. A külügyi szolgálatban levők közül sokak számára afféle alapelv volt, hogy Angliával együtt kell működni. Amikor a britek felrúgták az egyességet, ezek azt tartották a legfontosabb teendőnek, hogy az összhangot helyre kell állítani, s a cél érdekében mindenáron tárgyalni kell. A levantei kérdést is olyan szelencének tekintették, amelyből csak bajok röppenhetnek ki, ezért úgy vélekedtek, hogy csínján kell bánni vele, s elsősorban arra kell vigyázni, nehogy összevesszünk Nagy-Britanniával. Én igyekeztem állásfoglalásomat minél határozottabban érvényre juttatni, de azok a személyek – akik a jegyzékeket szerkesztették, a kapcsolatokat fenntartották, tájékoztatták a sajtót – annyira másként viselkedtek, hogy a két

magatartás közti különbség túl nagy volt ahhoz, semmint partnereink figyelmét elkerülhette volna, s ez bizony csökkentette szilárdságom hatását.

A francia sajtó ugyanilyen hangnemben pertraktálta az ügyet. Bevallom, ebben a válságban, amelyben szilárd meggyőződésem szerint közvéleményünk rendíthetetlen magatartása meghátrálásra kényszerítette volna az angolokat, nagyon kiábrándítónak találtam újságjaink hírmagyarázatait. Ahelyett hogy a nemzet elszántságát hirdették volna, inkább az esemény jelentőségének kisebbítésére törekedtek. A témának szentelt cikkek tartózkodó hangjából, másodlagos fontosságú helyekre való tördelésükből látni lehetett, hogy a francia lapok szemében az ügy lezárult, vagyis elveszett, s hogy igyekeztek sürgősen mással foglalkozni. Néha sérelmeket is hangoztattak, de ezek de Gaulle tábornok ellen irányultak, akinek a konokságát a cikkírók vakmerőnek és időszerűtlennek tartották.

A Tanácskozó Gyűlés sem támogatott jobban. Csak június 17-én kezdte tárgyalni a kérdést, azaz három héttel az angol beavatkozás után. A külügyminiszter feszélyezett hallgatóság előtt ismertette az eseményeket. Utána több szónok vonult fel az emelvényre. Maurice Schumann és Carrière páter megbélyegezte az ellenünk kirobbantott zendüléseket, dicsérettel szólt arról, amit Franciaország a Közel-Keleten tett, és kemény szavakkal ítélte el Nagy-Britannia magatartását. Beszédeikkel azonban csak viszonylagos sikert ertek el. Georges Gorse a maga részéről szintén hangsúlyozta az angol intervenció elfogadhatatlan jellegét, de a kormányt is szemrehányásokkal illette. Majd Florimond Bonte, André Hauriou, Marcel Astier, főképpen pedig Pierre Cot, megrótta Franciaországot, megrótt engem, és majdnem az egész hallgatóság helyeselt nekik.

Szavaikból és a gyakori tapsokból ítélve úgy festett a dolog, hogy ami Szíriában történt, az a mi helytelen politikánk következménye. Ha ki akarunk jutni a csávából, elég, ha csak a felszabadító, nevelő és forradalmi Franciaország képében mutatjuk meg magunkat a Közel-Kelet népeinek, miközben magukra hagyjuk őket. Ebben olyan ellentmondás volt, amelynek feloldásával ezek a különös jakobinusok nem törődtek. Azonkívül ideológiájuk nem számolt a valóság tényezőivel: a lázadásokkal, a francia nemzetiségű személyek meggyilkolásával, a mandátum előírta kötelezettségekkel, az angolokkal, akik el akartak űzni minket. Egyetlen szavuk sem volt arra, hogy méltányolják azt a civilizációs munkát, amelyet Franciaország végzett Szíriában és Libanonban; sem azt a függetlenséget, amelyet magam adtam a két államnak; sem azt a helyet, amelyet kormányom szerzett épp a minap mindkét államnak az Egyesült Nemzetek Szervezetében; sem katonáink erőfeszítéseit, akik az első világháborúban segítették lerázni az ottomán birodalom igáját, a másodikban pedig megvédeni őket Hitler uralmától.

Én csak vártam, hogy a közügyekkel foglalkozó embereknek ebben a gyülekeztében legalább egy valaki akad, aki feláll és kijelenti: „Országunk becsületéről és érdekéről van szó. Igaz, olyan időben és olyan téren esett csorba mindkettőn, amikor és ahol ténylegesen nem vagyunk az erősebbek. De azért nem mondunk le a jogunkról. Tudják meg azok, akik jogunkat megsértették, egyúttal súlyos sebet ejtettek azon a szövetségen, amely egymáshoz fűzött

bennünket. Tudják meg, hogy Franciaország le fogja vonni a következtetéseket most, amikor kezdi visszanyerni hatalmát és ragyogását."

De senki sem mondott ilyen beszédet, egyedül csak én, a vita végén. A Gyűlés figyelemmel hallgatott végig. Szokása szerint megtapsolt, amikor elhagytam az emelvényt. Utána megszavazott egy minden erélyt és határozottságot nélkülöző, lényegében lemondó indítványt. Kénytelen voltam kijelenteni, hogy a határozat szövege nem kötelezi a kormány politikáját. Ez az alkalom módot adott nekem, hogy felmérjem annak a szakadéknak a mélységét, amely külpolitikai ügyekben a látszatok takarója alatt elválasztott a politikai csoportoktól.

Időközben az angolok szíriai beavatkozásának hatására a franciaellenes zavargások újabb hulláma csapott fel. Ezúttal a mi csekély létszámú alakulatainknak, amelyeket az angolok hátbatámadással fenyegettek, nem sikerült úrrá lenniük a helyzeten. Beynet tábornok a nagy városokon kívülre csoportosította át erőit, s e városokat azonnal megszállták az angolok. Ennek következtében megsokszorozódtak a véres támadások, melyeknek áldozatai honfitársaink voltak. Erre a mi „szövetségeseink" azzal az ürüggyel, hogy el akarják kerülni a további összecsapásokat, Damaszkuszból, Aleppóból, Homsból, Hamából, Deir-ez-Zorból kiutasították a még ott levő francia polgári személyeket. Másrészt, mivel a közrendet biztosítani nem tudtuk, a szenvedélyek pedig magasra tornyosultak, tartanunk kellett attól, hogy a szíriai csapatokon is előbb-utóbb zavaros hangulat uralkodik el. A francia hatóság ennélfogva lemondott arról, hogy a szíriai alakulatokat továbbra is a rendelkezése alatt tartsa.

A nyár folyamán Szíriában a franciák és az angolok között ingatag egyensúlyú helyzet alakult ki. A franciák még mindig tartottak bizonyos pontokat: Aleppo és Damaszkusz környékét, El-Ladhiqiye kikötőjét, a rayaqi légi támaszpontot stb. Az angolok pedig a városok többségét szállták meg, megpróbáltak nyugalmat teremteni, de sikertelenül, mert a nacionalisták most a britek ellen fordultak, és mindenféle külföldi katonaság kivonulását követelték. Libanonban viszont nyugodt maradt a lakosság, jóllehet a bejrúti vezetők csatlakoztak a damaszkusziak követeléseihez.

Ilyen körülmények között nem éreztem szükségét, hogy sietve valamiféle rendezésre törekedjem. Válasz nélkül hagytuk Churchillnek azt az indítványát is, hogy Franciaország, Anglia és az Egyesült Államok hármasban üljenek össze tanácskozni. De az a mód, ahogyan az angolszászok velünk szemben viselkedtek, indokolttá tette, hogy jó nagy követ hajítsunk diplomáciai pocsolyájukba. Mivel Szovjet-Oroszország június 1-én hozzánk intézett jegyzékében aggodalmának adott kifejezést a világ e részében történt zavargások miatt, s mivel másfelől Egyiptom, Palesztina, Irak égett a vágytól, hogy megszabaduljon a britektől, június 2-án nyilatkozatot adtam ki, hangsúlyozva, miszerint a kérdést teljes egészében az öt „nagy" – Franciaország, Anglia, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, és Kína – közös értekezlete elé kell vinni. Ezzel kapcsolatban megküldött jegyzékünk arra hivatkozott, hogy ezt az öt államot a közelmúltban elismerték az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának állandó tagjaiként, következésképpen amíg a világszervezet nem mű-

ködik, nekik kell foglalkozniuk ezzel, a világ békéjét érintő problémával. Indítványunkat természetesen dühös mogorvasággal utasították vissza az angolok meg az amerikaiak. Ugyanúgy, mint a következőt is, amelyben azt javasoltuk, hogy az egész közel-keleti ügyet vigyük az Egyesült Nemzetek éppen akkor megalakult szervezete elé.

Tehát minden függőben maradt. Azon a ponton, ahol a dolgok álltak, jobb is volt így. Meg voltam ugyanis győződve róla, hogy az angolok hiába akarják a helyünket elfoglalni Damaszkuszban és Bejrútban, próbálkozásuk kudarccal fog végződni. Meg aztán nincs messze a nap, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezete hatályon kívül helyezi azt a Szíriát és Libanont illető felelősséget, amelyet egykor a Népszövetség ruházott Franciaországra. Akkor majd mi magunk vonhatjuk vissza fennhatóságunk utolsó jeleit is a Közel-Keletről anélkül, hogy bármely más hatalomnak kellene azt átengednünk. De amíg az angol csapatok ott tartózkodnak, katonáink semmi szín alatt sem távoznak el onnan. Ami a továbbiakat illeti, bizonyosra vettem, hogy volt szövetségeseink által támogatott lázongás az egész Közel-Keleten hamarosan a bűvészinasok ellen fordul, és végeredményben az angolszászok előbb-utóbb drága árat fizetnek majd a Franciaország ellen végrehajtott műveletért.

Egyfelől tehát a britek csúnyán elbántak velünk, másfelől azonban a népek általános értékítélete visszahelyezte Franciaországot arra a helyre, amelyet korábban foglalt el az elsőrangú államok között. Azt lehetne mondani, hogy a világ úgy üdvözölte ezt a feltámadást, mint valamiféle csodát, és sietett hasznot húzni belőle: oda helyezett minket, ahol azelőtt mindig is látott, s úgy gondolta, új nyugtalanságai közepette szüksége lehet reánk. Ennek bizonyítása San Franciscóban ment végbe. Az április 25-én összeült tanácskozás június 26-án ért véget, miután elfogadta az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányát. Franklin Roosevelt a konferencia kezdete előtt egy héttel halt meg. – Van-e ember, aki valaha megérte a fáradozásai végső diadalát? De a tervezet, amelyet a küldöttségek egyhangúlag elfogadtak, a nagy amerikaitól származott.

Roosevelt újra elővett egy eszmét, amely már több filozófus és néhány államférfi elméjét is foglalkoztatta, s amely létrehozta a Népszövetséget, de az Egyesült Államok elpártolása és a demokráciák gyöngesége miatt zátonyra futott. Azt akarta, hogy a konfliktusból a béke világszervezete sarjadjon ki. A San Francisco-i konferencia évét megelőző esztendőben, amikor Washingtonban jártam, beszélgetéseink során az elnök szavaiból kiéreztem, mennyire szívügye, hogy ez a nagyszabású építmény tető alá kerüljön. Ideológiájában a nemzetközi demokrácia olyan volt, mint a mindent gyógyító csodaír. Szerinte a nemzetek, ha ebben a keretben kerülnének szembe egymással, alaposan megvizsgálnák vitás kérdéseiket, és minden esetben meghoznák a kellő intézkedéseket a háború elkerülésére. Ugyanígy, közös erőfeszítéssel munkálkodnának az emberiség haladásán is. „Ennek az intézménynek a révén – mondotta nekem – megszűnik az amerikai elszigetelődési politika, másrészt pedig a régóta száműzött Oroszországot is be lehet majd vonni a nyugati világba." Azonkívül, bár erről nem beszélt, arra számított, hogy a sok kis

tagország rést üt a „gyarmatosító" hatalmak pozícióin, és kiterjedt politikai és gazdasági klientúrát biztosít az Egyesült Államoknak.

Dumbarton Oaksban, majd Jaltában Amerika, Nagy-Britannia és Oroszország megállapodott az Egyesült Nemzetek leendő alkotmányában. Ehhez Kína hozzájárulását is megkapták. A Krímből visszatérve Franciaország beleegyezését szintén kikérték, és felszólították Párizst, hogy Washingtonnal, Londonnal, Moszkvával, Csung-Csinggal közösen vegyen részt a San Franciscó-i konferenciára való meghívók szétküldésében. Alapos megfontolás után elhárítottuk a négy „nagy"-nak azt az indítványát, hogy velük együtt mint meghívó hatalom szerepeljünk. Igazán nem volt kedvünkre 51 nemzetnek aláírásra javasolni olyan cikkelyeket, amelyeket nélkülünk szerkesztettek.

A magam részéről rokonszenvvel, de körültekintően szemléltem a születőfélben levő szervezetet. Egyetemes célja önmagában véve valóban nagyon tiszteletre méltó volt és megfelelt a francia géniusznak. Üdvösnek tűnik az a lehetőség, hogy a konfliktusokkal fenyegető okokat nemzetközi fórum vizsgálja meg, amely aztán megegyezések keresésével igyekszik a vitás kérdéseket megoldani. És mindenesetre jó az, ha időközönként az államok a közvélemény jelenlétében érintkeznek egymással. Mindazonáltal azzal szemben, amit Roosevelt gondolt, amit Churchill sejtetni engedett s, amit Sztálin hinni látszott, én nem túloztam el magamban az „Egyesült Nemzetek" értékét.

Tagjai államok lesznek, márpedig az államoknál kevésbé pártatlan és jobban részrehajló emberi képződmények nincsenek a világon. Gyülekezetük bizonyára képes lesz politikai indítványokat megszövegezni, de igazságos döntéseket nem lehet tőle várni. Pedig meg lehetett jósolni, hogy erre is, arra is hivatottnak fogja magát tartani. Másrészt, többé-kevésbé heves tanácskozásai számtalan újságíró és rádióriporter jelenlétében, reflektorfények özönében zajlanak majd, ami viszont jócskán akadályozhatja a tulajdonképpeni diplomáciai tárgyalásokat, amelyek pontos és titkos jellegüknél fogva majdnem minden esetben egyedül eredményesek. Végül, már eleve számolni kellett azzal, hogy sok kis ország automatikusan kedvezőtlen helyzetbe kerül a nagyhatalmakkal szemben, amelyeknek jelenléte és a világ távoli részeire is kiterjedő birtokai számos országgal határosak, és sok gyűlölet vagy nyugtalanság forrásai. Amerika és Oroszország kétségkívül elég erős ahhoz, hogy velük egyik állam se merjen újjat húzni. A viszonylag sértetlenül maradt Anglia megőrizte manőverezési lehetőségeit. De nehézségek esetén milyen hallgatóságra számíthat Franciaország, amelyet iszonyatosan megrendített a háború, és amelyet nemsokára mindenféle követelések hangoztatásával fognak ostromolni Afrikában és Ázsiában?

Ezért olyan eligazítással láttam el küldöttségünket, hogy ne adjon nyakrafőre dagályos nyilatkozatokat, mint tette volt annak idején Genfben sok képviselőnk, hanem éppen ellenkezőleg, tartózkodó magatartást tanusítson. Ezt meg is tette, és jól is járt vele; eleinte Georges Bidault vezette, aki életében először vett részt ilyen nemzetközi zsinatfélén, majd Paul-Boncour elnök, akit a Népszövetség vitáiban szerzett gyakorlata mesterré avatott ebben a szakmában. A francia képviselet bölcsen tartózkodó magatartása természetesen nem zárta ki azt, hogy küldöttségünk helyet foglaljon az öt „nagy"

gyülekezetében, amely elejétől fogva az ügyeket vitte. San Franciscóban elértük azt, ami nekünk a legfontosabb volt. Bizonyos averziók ellenére az Egyesült Nemzetek három hivatalos nyelvének egyike a francia lett. Azonkívül Franciaország éppúgy megkapta a vétójogot, mint a többi nagyhatalom. A világszervezet alapokmányát pedig úgy módosították, hogy a Közgyűlés a Biztonsági Tanács ellensúlya legyen; ugyanakkor a Közgyűlés nyomásának megfékezése céljából az indítványhozatalt kétharmados szavazattöbbséghez kötötték. Azt az elvet is leszögezték, hogy a vitás kérdéseknek a világszervezet által történő megvizsgálása semmiképpen sem érinti a szövetségi szerződések érvényességét. Végül a *„trusteeship"** rendszer, amely alatt fel lehetett ismerni a Francia Unióval szemben táplált rosszindulatú szándékokat, szűkre szabott korlátozási lehetőségeket fog tartalmazni.

Megszületett tehát az Egyesült Nemzetek Szervezete. Ülésezésüket azonban a szervezet alkotmányának szentelték, s nem értek rá foglalkozni azokkal a problémákkal, amelyeket a háború befejezése vetett fel. Az amerikaiak és az angolok nélkülünk siettek Potsdamba, hogy ott az oroszokkal találkozzanak, és megállapodjanak velük a gyakorlati döntésekben. Az ülés július 17-én kezdődött. Truman és Churchill elképzelésében arról volt szó, hogy Sztálinnal egyetértésben végleges formában leszögezzék azt, amit Németországgal, Lengyelországgal, Közép-Európával, a Balkánnal kapcsolatban Teheránban elterveztek, majd Jaltában elhatároztak. Az angolszászok azt remélték, hogy a tervezett gyakorlati megvalósításban visszanyerik, amit korábban elvileg feladtak. A „hármak" hasonlóképpen megállapodtak egymással abban is, hogy *in extremis* Oroszország milyen feltételek között vegyen részt a Japán elleni háborúban.

Az a tény, hogy tegnapi szövetségeseink ismét nélkülünk ültek össze – mellesleg szólva utoljára –, természetesen csak újabb ingerültséget kelthetett bennünk. De azért tulajdonképpen nem bántuk, hogy nem vontak be minket olyan megbeszélésekbe, amelyek most már csak fölöslegesek lehettek.

Mert már befejezett helyzetek jöttek létre. Európának az az óriási darabja, amelyet a jaltai egyezmények előre a szovjeteknek engedtek át, most már ténylegesen is az oroszok kezében volt. Olyannyira, hogy azok az amerikai hadseregek, amelyek a harc utolsó napjaiban túllépték a Németországban előre megrajzolt demarkációs vonalat, nem sokkal utóbb 150 kilométerrel hátrább húzódtak. Az oroszok egymaguk szállták meg Poroszországot és Szászországot. Nem várva tárgyalásokra, annektálták a Curzon-vonaltól keletre fekvő korábban lengyel területrészt, az Oderáig és a Neisse nyugati partjáig telepítették át a lakosokat, s nyugatra kergették Szilézia, Poznań és Pomeránia német lakosságát. Ilyen radikális módon intézték el a határkérdést. Másrészt a Varsóban, Budapesten, Szófiában, Belgrádban, Tiranában beiktatott kormányok tőlük függtek, s majdnem mindegyik azt tette, amit ők akartak. Éppen ezért ott a szovjetesítés gyorsan kifejlődött. De mindez nem volt egyéb, mint végzetes következménye annak, amiben a krími kon-

* A gyarmatok nemzetközi ellenőrzésének rendszere.

ferencián megegyeztek. Az angolok és az amerikaiak most már hiába sajnálkoztak, sopánkodásuk merőben fölösleges volt.

Ami a csendes-óceáni hadszintéren való szovjet beavatkozást illeti, mire szolgálhatott az? Az atombombák készen voltak. Truman és Churchill Potsdamba érkezésükkor kapták meg a hírt a nevadai kísérletek sikeréről. Japánra tehát az a sors várt, hogy egyik napról a másikra borzalmas erejű robbanások rázkódtatják meg, ami megadásra kényszeríti. Az oroszoknak az az elhatározása, hogy most ők is belépnek a háborúba, a katonai végkifejlet szempontjából semmiféle következménnyel nem járhatott. De ellenszolgáltatás fejében el kellett ismerni a Kremlnek azt a jogát, hogy a győztes jogcímén beavatkozhasson a Távol-Kelet ügyeibe. Tehát mind Ázsiát, mind pedig Európát illetően az előjelekből arra lehetett következtetni, hogy Potsdam semmiképpen sem hoz tartós egyetértést, sőt éppen ellenkezőleg, végtelen súrlódásokat készít elő a szovjetek és az angolszászok között.

Ez a kilátás meggyőzött róla, hogy utazásom elmaradása Franciaország szempontjából inkább előnyös, mint hátrányos. Azt természetesen sajnálhattam, hogy nem voltam jelen Teheránban. Ott még lett volna idő, hogy megvédhessem az öreg kontinens egyensúlyát. Később bosszantott, hogy nem vehettem részt a jaltai konferencián, mert ott még mindig maradt némi esély annak megakadályozására, hogy vasfüggöny szelje ketté Európát. De mostanra már minden elvégeztetett. Mit kereshettem volna én Postdamban?

Alig jelent meg a konferencia által kibocsátott közlemény, máris megtudtuk, hogy az értekezlet teljes vereséggel ért véget. Truman békítgető szóáradatai és Churchill heves tiltakozásai ellenére Sztálin generalisszimusz nem volt hajlandó semmiféle engedményre. Ami Lengyelországot illeti, Mikolajczyk, Grabski, Witos és Stanczyk belépett a Lublini Bizottságból megalakított végrehajtó hatalomba, aminek folytán Washington és London elismerte, s mi magunk is kénytelenek voltunk elismerni a Bierut és Osuska-Morawski vezette kormányt, de hamarosan rájöttünk, hogy Varsóban ezzel nem csökkent a hatalom totalitárius jellege. Ázsiát illetően pedig Sztálin a Japán ellen indítandó háború ígérete alapján kicsikarta, hogy Oroszország megkapja a Kuril-szigetcsoportot és Szahalin felét, hogy Koreának a 38. szélességi foktól északra eső része szovjet befolyási övezet legyen, s hogy Csang Kaj-sektől elvegyék Külső-Mongóliát, ahol majd „népi köztársaság" lesz. Igaz, ezért az árért a generalisszimusz garantálta, hogy nem avatkozik Kína belügyeibe. De azért továbbra is támogatja Mao Ce-tung kommunistáit, és fegyvert szállít nekik, ami lehetővé tette, hogy nemsokára győzzenek. Mindent összevéve tehát a potsdami konferencia korántsem szentesítette Amerika és Oroszország világméretű együttműködését, amelynek a kedvéért Roosevelt feláldozta Európa egyensúlyát, sőt kiélezte ellentéteit.

Churchill még a végkifejlet előtt lelépett a színről, az angol választók eltávolították a hatalomból. A Reich fegyverletételének másnapján Nagy-Britanniában már megtört a hat esztendeig tartó nemzeti egység. Kiírták a választásokat, és július 25-én a szavazatok aránya a munkáspártnak biztosított többséget az alsóházban. Tehát a miniszterelnöknek, aki a konzervatív párt vezére volt, távoznia kellett.

Az érzelmi illuziókra hajlamos lelkek meglepőnek tarthatták, hogy a brit nemzet ilyen hirtelen kegyvesztettséggel sújtotta a nagy embert, aki dicsőségesen vezette őt a nemzet üdvére és a győzelemre. Pedig nem volt ebben semmi olyan, ami ne felelt volna meg az emberi dolgok természetének. Mert a háború megszűnésével a közvélemény és a politika levedlette az összetartás, a lendület, az áldozatkészség lelki összetartását, hogy az érdekekre, az előítéletekre, az ellentétekre hallgasson. Ezért vesztette el Winston Churchill, nem a dicskoszorúját, vagy a népszerűségét, hanem azt az általános ragaszkodást, amelyet mint vezető és mint a veszélybe került haza jelképe kapott meg a nemzetétől. A nagyszerű vállalkozással azonosult jelleme, a nagy események viharaiban megedzett alakja már nem felelt meg a kezdődő középszerűség időszakának.

Távozása egynémely vonatkozásban megkönnyítette a francia ügyeket; más tekintetben viszont nem. Mindenesetre a magam részéről mélabúsan fogadtam a hírt. Igaz, a szövetség kebelén belül Churchill nem tanusított irántam kíméletet. Legutóbb a Közel-Kelettel kapcsolatban egyenesen ellenfélként viselkedett velem szemben. Mindent összevéve, csak addig támogatott, amíg olyan francia frakció vezérének tekintett, amely vele tartott és amelyet a szolgálatába állíthatott. Másrészt ez a nagy politikus mégiscsak meg volt győződve arról, hogy Franciaországra a jövőben is szükség lesz, és ez a kivételes művész bizonyosan fogékony volt az én drámai vállalkozásom jellege iránt. De amikor személyemben azt a Franciaországot látta meg, amely mint nagyratörő állam vissza akarja szerezni hatalmát Európában és a tengerekentúl, úgy érezte, hogy Pitt* szellemének fuvallata hatol a lelkébe. Mindezek ellenére eltörölhetetlen marad a lényeg: nélküle az én vállalkozásom már az elején kudarcot vallott volna, és azzal, hogy akkor erős és segítő kezet nyújtott nekem, a legnagyobb mértékben támogatta Franciaország esélyeit.

Sokszor találkoztam vele, csodáltam, de gyakran irigyeltem is. Mert bár óriási feladattal birkózott, őt legalább az állam szabályos intézményei felruházták minden szükséges hatalommal, ellátták a törvényes hatóság gépezetének emelőkarjaival, és egységes nép, érintetlen terület, hatalmas birodalom, félelmetes haderő élére állították. Én azonban, akit a látszólagosan hivatalos hatóságok elítéltek, aki csak néhány seregroncsra és a nemzeti büszkeség megmaradt foszlányaira számíthattam, egymagam voltam kénytelen vállamra venni az ellenségnek kiszolgáltatott és zsigeréig szétmarcangolt ország sorsának felelősségét. Mégis, bármennyire különbözők voltak azok a feltételek, amelyek között Churchillnek és de Gaulle-nak el kellett végeznie a maga munkáját, bármily heves viták zajlottak is köztük – azért több mint öt évig egymás mellett hajóztak, ugyanazon csillagok mutatták nekik az irányt a Történelem háborgó tengerén. Az a hajó, amelyet Churchill vezérelt, most

* Pitt, William (1759–1806) – az „ifjabb Pitt", angol államférfi, az „új toryk" vezetője. 1783–1801-ig, majd 1804–1806-ig angol miniszterelnök. A francia polgári forradalom és Napóleon ádáz ellensége. Szervezte a franciaellenes koalíciókat, és támogatta Franciaország ellenségeit. Angliában korlátozta a sajtó- és gyülekezési szabadságot. 1798-ban vérbe fojtotta az ír szabadságharcot. Jelentős szerepe volt a brit tengeri és gyarmati imperializmus megszilárdításában. Az austerlitzi csatavesztés után lemondott.

már révbe ért. Amelyiknek a kormányrúdját én tartottam, még csak látótávolságnyira közelítette meg a kikötőt. Anglia felszólította Churchillt, hagyja el a parancsnoki hidat, amelyre akkor állította őt, amikor a vihar tombolni kezdett. A hír hallatára előre láttam azt a percet, amikor én is elhagyom majd Franciaország kormányát, de én a magam akaratából fogom ezt tenni, mint ahogyan a magam elhatározásából ragadtam is meg.

A potsdami konferencia utolsó ülésein, ahol Churchill helyett már az új miniszterelnök, Attlee vett részt, a „hármak" mély ellentétei mit sem változtak. Ennélfogva az európai kérdésekben, mindenekelőtt pedig a Reich sorsát érintő kérdésekben nem juthattak közös nevezőre. A magam részéről meg voltam róla győződve, hogy így marad ez sokáig. Mert Németország most Oroszország és Amerika vetélkedésének tárgya lett, s lehet, hogy talán a két hatalom eljövendő konfliktusának tétje lesz. Pillanatnyilag semmilyen rendezés sem látszott megvalósíthatónak, kivéve a megszállással, a zónák közigazgatásával, a lakosság élelmezésével és ellátásával, a háborús bűnösök felelősségre vonásával kapcsolatos néhány *modus vivendit*. Igaz, Truman, Sztálin és Attlee, mielőtt elváltak, megállapítva tehetetlenségüket, megállapodtak, hogy külügyminisztereik majd találkoznak Londonban és megpróbálják kidolgozni a békeszerződések alapjait. Ezúttal Franciaországot is meghívták. Elvből elfogadtuk a meghívást, de nem tápláltunk illuziókat.

Meg kell említeni, hogy egy kérdésben közvetlenül olyan megoldás jött létre, amely viszonylagos elégtételt szolgáltatott nekünk. Júliusban a londoni Európa Bizottság, amelynek Nagy-Britanniával, az Egyesült Államokkal és Oroszországgal együtt Franciaország is tagja volt, kijelölte a francia megszállási övezetek határvonalait. Én magam határoztam meg azokat a területeket, amelyeket mi vállalunk. Ausztriában, ahol Béthouart parancsnokolt, Tirol került ellenőrzésünk alá, és minden negyedik hónapban Bécsért is mi felelünk. Németországban a Rajna bal partja Kölntől a svájci határig, a jobb parton pedig Baden tartomány és Württemberg egy része. Berlin megszállását a többiekkel egyenlő jogcímen biztosítjuk. Az ily módon megformulázott feltételeinket a szövetségesek alá is írták, csak a Kölnre vonatkozó igényünket nem teljesítették, mivel ez a város az angolok kezén volt, s továbbra is ők akarták megszállva tartani. A francia hadseregre olyan feladat hárult, amely a mi rangunk, Európa jövője, a franciák és a németek közti emberi kapcsolatok szempontjából fontos és lényeges volt. Egyúttal azonban igen kényes is, mivel tartani lehetett attól, hogy a németek által elkövetett kegyetlenkedések reakciókat váltanak ki a mi katonáinkból. Hadseregünk olyan méltósággal, olyan mérséklettel, olyan fegyelmezettséggel végezte feladatát, amely becsületére vált Franciaországnak.

Mindjárt a Reich fegyverletétele után meglátogattam ezt a hadsereget, hogy köszöntsem a diadal mezején, kitüntessem de Lattre tábornokot és több főtisztjét, s további utasításokat adjak. Május 19-én és 20-án a teljesen lerombolt, de most is nyüzsgő életű Stuttgartban, majd az Arlberg lábánál, végül Konstanz falai alatt ragyogó díszfelvonulásokkal örvendeztetett meg a „Rajna és a Duna" tábornoka. A de Gaulle előtt elvonuló győztes franciák között minden bizonnyal voltak felfogásbeli különbségek. De teljes volt az

egyetértés abban, ami miatt egykor annyi széthúzás támadt. Mindezek a katonák ma már szilárd meggyőződéssel vallották, hogy kötelességük volt a betolakodók ellen harcolni, s ha szebb jövő nyílik meg Franciaország előtt, az az ő harcuknak köszönhető.

Szemleutam során többek közt a 2. páncélos hadosztályt is meglátogattam. Az augsburgi síkon ez a nagy egység teljes egészében, hadrendben, gyors ütemben vonult fel előttem. Büszkén gondoltam rá, hogy ez a háború és az én viadalom azért fejeződhetett be dicsőséggel, mert ilyen csapatok küzdöttek. Ugyanakkor az is eszembe jutott – *infandum dolorem!**–, hogy hat esztendővel ezelőtt miért nem volt nekünk hét ilyen hadosztályunk, és olyan parancsnokságunk, amely tudott volna mit kezdeni velük. Akkor Franciaország fegyverei megváltoztatták volna a világ képét.

Ami most Németország képét illeti, az mindenesetre siralmas volt. A romhalmazokká vált városokat szemlélve, a lesújtott falvakon áthaladva, a kétségbeesett polgármesterek könyörgéseit hallgatva, a lakosságot nézve, melyből a felnőtt férfiak majdnem teljesen eltűntek, összeszorult az én európai szívem. De azt is felismertem, hogy a roppant kataklizma mélyrehatóan meg fogja változtatni a németek lelkivilágát.

Hosszú időre vége a hódító Reichnek, amely egy emberéletnyi idő alatt háromszor tört uralomra. Életszínvonal és újjáépítés, íme, a kényszer erejével, hosszú évekig ezek lesznek a német nemzet ambíciói és politikájának céljai. Egyébiránt nem volt kétségem afelől, hogy kettéosztott állapotban kell maradnia, s hogy Oroszország teljes függőségben akarja tartani a német földeknek ama részeit, ahonnan az „élettér"-impulzusok kiindultak. Így a romok, a gyászok, a megalázottságok közepette, amelyek immár Németországot is a földre terítették, lelkemben csökkeni éreztem a bizalmatlanságot és a szigort. Sőt úgy hittem, olyan megértés lehetőségei sejlenek fel, amelyre a múltban sohasem kínálkozott alkalom. Mellesleg úgy vettem észre, hogy katonáinknál is ugyanez az érzület kezd kialakulni. A bosszúállás szelleme, mely kezdetben áthatotta őket, abban a mértékben csillapodott, amilyen mértékben előre haladtak a feldúlt földön. Ma úgy láttam, hogy szánalmat és könyörületet ébresztett bennük a legyőzöttek nyomorúsága.

A Reich megsemmisült ugyan, a szövetségesek viszont nem tudtak megegyezni Németország sorsának eldöntésében, így hát mindegyikük kénytelen volt magára vállalni zónájának közigazgatását. Kormányaik utasítására Eisenhower, Zsukov, Montgomery és de Lattre összejöttek Berlinben, hogy megbeszéljék a legsürgősebb tennivalókat. Azonkívül megállapodás jött létre, amelynek értelmében a négy főparancsnok Szövetséges Ellenőrző Bizottságot alakít, s ennek hatásköre kiterjed az egész német területre. Július végén csapataink megszállták Saarbrückent, Triert, Koblenzet, Mainzot, Neustadtot és ezek környékét, ahol az amerikaiak helyet hagytak nekik, cserében pedig kiürítették Stuttgartot. A jobb parton Freiburg, Konstanz és Tübingen térségét szálltuk meg.

Akkor de Lattre tábornok, habár roppantul fájó szívvel, megvált parancs-

* Iszonyú, kimondhatatlan fájdalom.

noki tisztétől, mert a hadsereg legmagasabb posztjára került, ő lett a vezérkar főnöke. A németországi főparancsnokságot Koenig tábornok vette át. Irányítása alatt szervezet alakult a közigazgatási és ellenőrzési feladatok ellátására; Émile Laffon lett a főparancsnok helyettese, és francia megbízottak kerültek az egyes tartományok élére: Grandval a Saar-vidéken, Billotte a rajnai tartományban és Hessen-Nassauban, Boulay Pfalzban, Widmer Württembergben, Schwartz Badenben. Az ő hatáskörükbe tartozott, hogy a helyi német lakosok közül megfelelő ügyintézőket és köztisztviselőket válogassanak ki.

Még mielőtt Londonban összeültek a külügyminiszterek, hogy megegyezési alapot próbáljanak találni, Washingtonba utaztam. Harry Truman három hónapja kért, hogy találkozzam vele. Az új elnök valószínűleg azt a hatást kívánta elfeledtetni, amelyet a jaltai konferencia másnapján Roosevelt idézett elő hozzám intézett és általam visszautasított meghívásával. Főként azonban közvetlen értesüléseket óhajtott szerezni arra vonatkozólag, hogy a béke nehéz vajúdásának kezdetén mik Franciaország szándékai.

Németország összeomlása, amit hamarosan követett Japán összeroppanása, egyfajta politikai űr elé állította az Egyesült Államokat. Addig a háború diktálta az amerikaiak terveit, erőfeszítéseit, szövetségeit. Most mindez tárgytalanná vált. A világ teljesen megváltozott, méghozzá roppant gyors ütemben. Amerikát, amely egyedül maradt érintetlen épségben a nagyhatalmak között, ugyanolyan felelősség terhelte a békekötésben, mint amilyet végül is kénytelen volt vállalni a háborúban. S erre most egy hozzá hasonló méretű másik állam nemzeti és ideológiai versengése tornyosult eléje. A Szovjetunióval szemben az Egyesült Államok azon tanakodott: mit tegyen, milyen külső ügyeket karoljon fel vagy utasítson el, milyen más népeket támogasson vagy ne támogasson? Röviden szólva: az elszigetelődés lehetetlenné vált. De ha egy hatalom ép és erős, illik vállalni a nagypolitikával járó bonyodalmakat.

Természetes volt, hogy Truman elnök sürgősen tanácskozni kívánt Franciaországgal. Az átvészelt viszontagságok ellenére a vén kontinensen ez volt az egyetlen ország, amelyhez egy nyugati politika koncepcióját fűzni lehetett. Másrészt Franciaország megmaradt nagy afrikai realitásnak. Szuverenitását sok területen megőrizte egészen Amerikáig és Óceániáig. A Közel-Keletet sem hagyta el. Semmi sem akadályozhatta meg abban, hogy visszatérjen a Távol-Keletre. Presztízse és befolyása újra kivirágzott világszerte. Ha Amerika megpróbálja megszervezni a békét más népek közreműködésével, akár azért, mert ragaszkodik az erők egyensúlyának rendszeréhez, akár egyszerűen azért, mert kénytelen előkészíteni saját védelmét, hogyan mellőzhetné Franciaországot?

Ezért május végén, amikor Georges Bidault a San Franciscó-i konferencia alkalmával az Egyesült Államokban tartózkodott, fogadta őt az elnök, s megkérte, mondja meg nekem: szeretne velem megbeszéléseket folytatni. Válaszom kedvező volt. Meghívtam Trumant, jöjjön Franciaországba, ha ez megfelel neki. Ha nem, én szívesen meglátogatom őt az Egyesült Államokban. Mivel azonban akkor már szó volt a potsdami értekezletről, tudtára adtam

az elnöknek: „a francia közvélemény reagálására való tekintettel akár Ön jön Párizsba, akár én utazom Washingtonba, találkozásunk időpontja nem lehet sem közvetlenül előtte, sem közvetlenül utána a »Hármak« tanácskozásának, amelyet nélkülem szándékoznak megtartani". Truman megértette, jobb, ha nem száll le Franciaországban sem akkor, amikor Berlinbe repül, sem akkor, amikor onnan visszaindul. Július 3-án azt táviratozta: találkozzunk Washingtonban augusztus végén. „Szíves meghívását örömmel elfogadom . . ." – válaszoltam.

Augusztus 21-én szálltam repülőgépre, Bidault, Juin, Palewski és több diplomata társaságában. Az Azori- és a Bermuda-szigetek érintésével 22-én délután érkeztünk meg Washingtonba. Byrnes külügyminiszter, Marshall tábornok, Caffery nagykövet fogadtak minket a repülőtéren, ahol tisztségviselők, kíváncsiak és újságírók népes tömege csődült össze. A Fehér Házhoz vezető útvonal egész hosszában éljenzések kísértek, a szövetségi főváros nem fukarkodott vivátjaival. Tüstént bevontak minket a megbeszélések sorozatába, és belecsöppentünk a fogadások meg egyéb ceremóniák fogaskerekei közé; az egyik szertartás során a becsületrenddel tüntettem ki Marshall, Arnold, Somerwell tábornokot, valamint King és Leahy tengernagyot; ez utóbbit kissé feszélyezte, amiért de Gaulle-tól kapott kitüntetést. Végigcsinálva ugyanazokat a rítusokat, hallgatva ugyanazon miniszterek, tábornokok, funkcionáriusok szavait, a sajtó ugyanazon képviselőinek kérdéseit, megállapítottam, hogy Franciaország mennyire talpra állt a világ szemében. Előző utazásom idején még úgy tekintettek rá, mint egy rejtélyes fogolyra. Most sebesült, de diadalmas nagy szövetségesnek tartották, akire szükségük van.

Kétségkívül így vélekedett az elnök is. Augusztus 22-én, 23-án, 25-én hét óra hosszat tárgyaltam vele. Megbeszéléseinken jelen volt a két külügyminiszter, Joseph Byrnes és Georges Bidault, valamint a két nagykövet, Jefferson Caffery és Henri Bonnet. Az egyszerű modorú Truman igen konkrét dolgokat mondott. Fejtegetéseit hallgatva megállapítottam, hogy távol áll tőle az a határtalan idealizmus, amely ugyanebben a dolgozószobában illusztris elődjét merőben más nézetek hangoztatására késztette. Az új elnök lemondott a világharmónia megteremtésének tervéről, és elismerte, hogy ezentúl mindent a nyugati világ és a szovjet világ szembenállása fog meghatározni. A lényeges tehát az, hogy el kell kerülni az államok közti civódásokat és a forradalmi megrázkódtatásokat. Ily módon kell elejét venni, hogy azok, akik még nem kommunisták, a körülmények folytán azzá váljanak.

Óvilágunk bonyolult problémái nem ijesztették meg Trumant, aki egy leegyszerűsített optika nézőszögéből szemlélte ezeket a kérdéseket. Hogy egy nép elégedett legyen, ahhoz elegendő, ha az újvilági módszer szerint gyakorolja a demokráciát. A szomszédos nemzetek közti antagonizmust, amely szembeállítja például a franciákat a németekkel, könnyű megszüntetni; a riválisok tömörüljenek föderációba úgy, ahogyan az észak-amerikai államok tették. Hogy a gyengén fejlett országok a Nyugathoz vonzódjanak, annak is megvan a csalhatatlanul biztos receptje: a függetlenség. Lám, miután Amerika megszabadult hajdani birtoklóitól, a civilizáció egyik tartópillére lett. Végül: a fenyegető veszedelem ellen a szabad világnak az égvilágon semmi

egyebet nem kell tennie, mint azt, hogy elfogadja Washington *„leadership"*-jét.*

Truman elnök valóban meggyőződéssel vallotta, hogy a vezetés missziója az amerikai népet illeti meg, amelyet nem terhelnek külső megkötöttségek és belső ellentétek, mint más népeket. És milyen hatalom, milyen gazdagság hasonlítható ahhoz, mint amivel az amerikai nép rendelkezik? Meg kell mondanom, hogy 1945 nyarának végén, az Egyesült Államokkal való első érintkezés idején mindenkit meglepett az a mohó aktivitás és intenzív derülátás, amely az amerikai társadalom valamennyi rétegét magával látszott ragadni. Az összes hadviselő állam közül ez az egyetlenegy ország maradt épen és sértetlenül. Kimeríthetetlennek tűnő erőforrásokra épült gazdasága sietett kilépni a hadiállapot szabta keretekből, hogy a fogyasztási javak roppant tömegeit állítsa elő. A fogyasztóközönség mohósága, külföldön pedig az egész tönkrement világ szükségletei biztosították a vállalatoknak a legnagyobb felvevőpiacokat, a dolgozóknak pedig a teljes mérvű foglalkoztatottságot. Az Egyesült Államok ennélfogva úgy érezte, hogy hosszú időre a világ legvirágzóbb országa marad. És a legerősebb is! Washingtoni látogatásom előtt néhány nappal az atombombák kapitulációra kényszerítették Japánt.

Az elnök úgy vélte, hogy Oroszország a közeljövőben nem kockáztathat meg közvetlenül egy háborút. Ezért – magyarázta nekem – az amerikai haderők végleg elhagyják Európát, csak Németországban és Ausztriában maradnak megszálló alakulatok. Arra gondol azonban, hogy a pusztulás, a nyomor, a zűrzavar sok helyütt a kommunizmus eljövetelét eredményezheti, s minden ilyen eset a szovjeteknek jelent egy-egy csata nélkül elért győzelmet. Mindent összevéve tehát a béke problémája szerinte kizárólag gazdasági jellegű. A nyugat-európai nemzeteknek, akár megnyerték, akár elvesztették a háborút, a lehető leghamarabb vissza kell térniük életük normális medrébe. Az ázsiai és afrikai fejletlen népeknek meg kell kapniuk az életszínvonaluk emeléséhez szükséges eszközöket. Nos, erről van itt szó, nem pedig határokról, sérelmekről, garanciákról!

Ilyen felfogásban nézte a dolgokat Truman elnök, amikor megvizsgáltuk a győzelem által felvetett kérdéseket. Végighallgatta fejtegetéseimet, amelyekben elmagyaráztam, hogy mi, franciák, miként képzeljük el a német országok sorsának rendezését; és nem tett közvetlen ellenvetéseket a központosított Reich megszüntetésére, a Rajna bal partjának önkormányzatára, a Ruhr-vidék nemzetközi ellenőrzésére vonatkozó javaslatainkra. De tartózkodó magatartást tanúsított. Viszont igen határozott lett, amikor Németország anyagi támogatásának szükségessége került szóba. Abban egyetértettünk, hogy segítséget kell nyújtani a vesztfáliai szénmedence termelésének gyors és teljes helyreállításához. Az a gondolat azonban nem volt ínyére, hogy ebből a szénből bizonyos mennyiséget Franciaország, Belgium és Hollandia kapjon meg jóvátételként az elszenvedett károkért. Legfeljebb arról lehet szó – úgymond –, hogy az említett országok dollárért megvásárolhatják

* Vezető szerepét.

a kitermelt fűtőanyag egy részét. Hasonlóképp ellenezte, hogy a győztesek nyersanyagokat, gépeket, ipari termékeket vigyenek el a németektől. Még az is nyugtalanította Harry Trumant, hogy visszaszerezzük azt a felszerelést, amit a németek tőlünk vettek el. Ezzel szemben élénken helyeselte a Saar-vidék gazdasági csatlakozását Franciaországhoz, mivel ennek eredményeként bizonyára megnövekedne a szén- és acéltermelés.

Próbáltam megértetni az elnökkel, hogy Franciaország miért fogja fel kevésbé leegyszerűsített módon a világot, mint az Egyesült Államok. „Önök, amerikaiak – mondtam – olyan hatékonysággal és bátorsággal vettek részt a két világháborúban, ami előtt meg kell hajolni. Mégis, az inváziók, a pusztítások, a forradalmak Önök előtt ismeretlen megpróbáltatások. De Franciaországban a mai öregemberek életük során háromszor láthatták országuk megtámadását, legutóbb totális módon. Az embervesztségek, a pusztítások, a károk, a költségek, amelyek bennünket emiatt sújtottak, összegszerűen valószínűleg ki sem számíthatók. E válságok mindegyike, főként a legutóbbi, olyan megosztottságot támasztott a mi népünkben, amelynek mélysége megmérhetetlen. Belső egységünk és nemzetközi rangunk hosszú időre kompromittálva van. Ezért nekem és kormányomnak Franciaország iránti kötelességünk olyan rendszabályokról gondoskodni, amelyek elejét veszik annak, hogy a germán fenyegetés veszedelme valaha is újból felüsse a fejét. Egyáltalán nem szándékunk kétségbeesett helyzetbe taszítani a német népet. Ellenkezőleg, azt akarjuk, hogy éljen, hogy viruljon, sőt azt is, hogy közeledjék hozzánk. De biztosítékokra van szükségünk. Elmondtam Önnek, milyenekre. Ha később kiderül, hogy szomszédaink hajlamai megváltoztak, visszavonhatjuk a kezdeti óvintézkedéseket. Jelenleg azonban feltétlenül békés jellegű társadalmi keretet kell adni Németországnak, és ezt addig kell sürgősen kikovácsolni, amíg alakítható állapotban van az a vas, amelyet az ég tüze lágyított kalapálhatóvá."

Felhívtam Truman figyelmét: így megvan a remény rá, hogy egy napon majd helyre lehet állítani az európai egyensúlyt. „Ez az egyensúly – mondottam – azért borult fel, mert Amerika és Nagy-Britannia hozzájárulásával a közép-európai és a balkáni államok kénytelenek alávetni magukat a Szovjetuniónak. Ha ezeket az államokat ugyanolyan nemzeti félelem töltené el a nagyravágyó Németország újjászületésétől, mint a »protektorukat«, a közös félelem folytán szorosabbá válnának azok a kapcsolatok, amelyek most erőszakkal fűzik őket a moszkvai politikához. Ha ellenben úgy látják, hogy a germán veszély többé nem létezik, nemzeti érdekeik minden bizonnyal erőre kapnának a szovjet táboron belül. Köztük és hatalmas partnerük között szükségszerűen ellentétek támadnának, amelyek a Kremlt eltérítenék a háborús megoldásoktól, annál is inkább, mivel maga Oroszország, az orosz nép lelke legmélyén nemigen hajlamos kalandos vállalkozásokba bocsátkozni. Németországnak magának is hasznos lenne az a megnyugtató felépítés, amelyet meg kell határoznunk számára. Mert csakis egy tényleges szövetségi államforma nyújthat neki reményt arra, hogy a szovjetek megengedik a porosz és a szász területeknek a közös törzshöz való visszacsatlakozást. Az az

út, amelyre Franciaország nézete szerint az egykori Reichet rá kell terelni, egyedül vezethet el az európai egyensúlyt biztosító átcsoportosuláshoz."

A német kérdésben Trumannal folytatott eszmecseréink, valamint Byrnes és Bidault kiegészítő megbeszélései azt a megállapodást eredményezték, hogy a londoni konferencián az amerikai delegáció ajánlani fogja indítványaink megfontolását. Függetlenül attól, milyen döntés születik majd a Ruhr-vidék statutumát illetően, abban is megállapodtunk, hogy a medencébe haladéktalanul francia–angol–amerikai vegyes bizottságot kell küldeni. Ennek az lesz a feladata, hogy a lehető leggyorsabban megindítsa a termelést, és a kitermelt szénmennyiségből jelentős részt juttasson Franciaországnak; a fizetési módozatot a jóvátételek meghatározásával egyidejűleg kell megszabni. Az amerikaiak értésünkre adták, hogy nem ellenzik a Saar-vidékkel kapcsolatban éppen ez történik." – És kiöntöttem ingerültségemet amiatt, hogy mát felhasználva, befejeztük azt a tárgyalást, amelyet Jean Monnet több hónapja folytatott az amerikai kormánnyal. A megállapodás értelmében az Egyesült Államok, mihelyt megszünteti a „Lease and lend"-et, 650 millió dolláros hosszú lejáratú kölcsönt nyújt nekünk.

Ami Ázsia és Afrika többé-kevésbé „gyarmatosított" országait illeti, kijelentettem: véleményem szerint az új korszak ezek függetlensége felé mutat, de ennek elérésében természetesen különféle változatok és fokozatok lesznek. A Nyugatnak ezt meg kell értenie, sőt akarnia kell. De szükséges, hogy a dolgok a Nyugat közreműködésével, vele és ne ellene menjenek végbe. Máskülönben a még csiszolatlan népek és rosszul biztosított államok átalakulása elszabadítja láncairól az idegengyűlöletet, a nyomort és az anarchiát. Nem nehéz előre látni, hogy kik húznának ebből hasznot.

„Elhatározásunk – mondtam az elnöknek – azon az úton haladni, amely a mi országunktól függő országok önrendelkezése felé vezet. Némelyek szerint gyorsan kell haladnunk rajta; mások szerint nem; ennek megítélése Franciaországra tartozik. De ezen a téren semmi sem lenne sajnálatosabb, mint a nyugati hatalmak vetélkedése. Szomorú, hogy a Közel-Kelettel kapcsolatban éppen ez történik." – És kiöntöttem ingerültségemet amiatt, hogy Amerika támogatja a brit zsarolást. „Megjósolhatom – jelentettem ki –, hogy végeredményben ennek a tévedésnek és ennek az igazságtalanságnak a Nyugat issza meg a levét."

Truman elismerte, hogy Washington túlzott hitelt adott a brit állításnak. „Mindenesetre, ami Indokínát illeti – mondotta –, kormányom nem ellenzi a francia fennhatóság és a francia hadsereg visszatérését." Mire így válaszoltam: „Jóllehet Franciaországnak nincs kérnivalója olyan ügyben, amely egyedül rá tartozik, elégedetten veszem tudomásul az Ön által kifejezésre juttatott szándékokat. Az ellenség hatalmába kerítette Indokínát. Hála a győzelemnek, amelynek kivívásában Amerika oroszlánrészt vállalt, Franciaország visszatér oda. Azzal a szándékkal teszi ezt, hogy olyan rendszert alakítson ki, amely megfelel a lakosság óhajának. De azért ott is keresztezik utunkat bizonyos rendelkezések, amelyeket megkérdezésünk nélkül a szövetségeseink éppen most hajtanak végre."

Értésére adtam Trumannak: semmi szín alatt sem vagyunk hajlandók

belemenni abba, hogy Indokína déli részén angol, északi részén pedig kínai csapatok foglalják el a japánok helyét. Márpedig erről van szó egy Roosevelt, Churchill és Csang Kaj-sek között Kairóban 1943-ban létrejött megállapodás szerint, és ezt a potsdami konferencia jóváhagyta. Tudomásunk van továbbá arról is, hogy amerikai ügynökök, akiket Wedemeyer tábornok, az Egyesült Államoknak a kínai parancsnokság mellett működő megbízottja gyűjtött össze, át akarnak kelni Tonkinba, s ott kapcsolatot akarnak létesíteni a forradalmi hatalommal. Mindez nem olyan természetű körülmény, amely megkönnyítené a dolgainkat. Mire az elnök kötelességének érezte megismételni: Washington a maga részéről határozottan tartózkodni fog attól, hogy vállalkozásunk elé akadályokat gördítsen.

Barátságosan váltunk el egymástól. Államaink közt persze nem lehetett fenntartás nélküli sem a megértés, sem a bizalom. A washingtoni tárgyalások megmutatták – ha egyáltalán még szükség volt rá –, hogy Amerika olyan utat követ, amely nem azonos a miénkkel. De legalább Harry Truman és én őszintén kifejtettük egymás előtt a nézeteinket. Az elnökről az a benyomás alakult ki bennem, hogy mint államfő megállja a helyét, szilárd jellemű, mindig az ügyek gyakorlati oldalát nézi, egyszóval olyan ember, aki nem hirdet meg csodákat, de akire komoly helyzetekben bizton lehet számítani. Személy szerint igen előzékeny magatartást tanúsított irányomban. Látogatásomat követő nyilatkozatai messze meghaladták a szokványos dicshimnuszt. Legutolsó megbeszélésünk során váratlanul kinyitotta dolgozószobájának ajtaját, amely mögött húsz fotoriporter állt készenlétben, és meglepetésemre nyakamba akasztotta az amerikai érdemkeresztet, jól sejtve, hogy ha előre értesít, elhárítottam volna bármiféle kitüntetést. Utána Bidault kapott rendjelet. Elutazásomkor az elnök az Egyesült Államok nevében egy remek DC 4-est ajándékozott nekem. Látogatásom óta egyetlen éles szó sem esett köztünk.

New York szabadjára eresztette a lelkes baráti érzület tomboló orkánját, hogy így köszöntse de Gaulle-t és övéit. Augusztus 26-án érkeztünk oda; útközben meglátogattam a West Point-i katonai akadémiát, miután a Hyde-Parkban leróttam kegyeletemet Roosevelt sírjánál. Vasárnap érkeztünk meg, s történetesen ezen a napon szűnt meg a benzinkorlátozás. Tehát rengeteg autós vonult ki a tiszteletünkre; amerre csak elhaladtunk, 100 kilométernyi hosszú sort alkotva hihetetlen dudakoncerttel üdvözöltek bennünket. A repülőtéren a rendkívül rokonszenves, hallatlanul élénk főpolgármester, Fiorello La Guardia fogadott. Különféle hivatalos ceremóniák lezajlása után este elvitt minket a Central Parkba, ahol Marian Anderson a *Marseillaise*-t fogja énekelni. Ott aztán, az éjszakában, vagy húsz ellenállhatatlanul erős kar feltuszkolt a hatalmas amfiteátrum színpadára. Kigyultak a fényszórók, és én ott álltam az óriási tömeggel szemközt, amely zsúfolásig megtöltötte a körbefutó padsorok grádicsait. Miután elült az éljenzés vihara, s miután az énekesnő csodálatos hangján felszárnyaltak nemzeti himnuszunk utolsó akkordjai, meghatott szívvel és őszinte érzelmekkel mondtam el üdvözlő szavaimat ennek a nagyszerű városnak.

Másnap a „diadalmenet" következett. Nagy díszkísérettel keresztülha-

ladunk a városon. Mellettem a főpolgármester sugárzó arccal, miközben mindenütt zúg-harsog a tömeg, és minden emeleten zászlók, lobogók lengenek. Végig a Broadwayn leírhatatlan hangerővel harsogják: *„Éljen soká Franciaország" – „De Gaulle! Hurrá!" – „Hello, Charlie!"* s közben 100 000 ablakból szálldosnak alá az apró darabokra tépdesett sűrű papirosfelhók. A City-Hallban nagy díszfogadás, üdvözlő és válaszbeszédek, neves közéleti személyiségek felvonulása. Kitüntetést nyújtok át La Guardiának, aki 1940 júniusa óta a Harcoló Franciaország leglelkesebb és leghatékonyabb szószólói közé tartozik az Egyesült Államokban. Majd átveszem a New York-i díszpolgárságomról szóló oklevelet. Utána kolosszális bankett következik; a főpolgármester pohárköszöntőjében kijelenti: „Úgy gondoltam, hogy amikor de Gaulle tábornok dicsőségére emelem poharam, egyúttal üdvözölni fogom őt úgy is, mint New York legfiatalabb polgárát, hiszen éppen most vezettük be nevét az anyakönyvbe. Csakhogy azóta negyvenöt újabb bébi megszületését jelentették!" Az állam kormányzója, John Dewey azt mondja nekem: „Nyugodt természetű ember vagyok, de megvallom, a város lelkesedése még engem is felkavart." Az amerikai tömegtüntetésekre kétségkívül jellemző ez a gigászi festőiség. De a lelkesedésnek ilyen robbanásszerű kitörése, amely ezt a demonstrációt forrpontig hevítette, felszínre hozta a lelkek mélyéről a Franciaország iránt érzett rendkívüli szeretetet.

Chicago is hasonló barátsággal fogadott. Ez a város azonban, New Yorktól eltérően, nem orientálódik Európa felé, és lakossága a világ legkülönbözőbb országaiból származik. „Önt itt hetvennégy nyelven fogják éljenezni" – mondta nekem Edward Kelly, a főpolgármester. S valóban, amikor este a városházán rendezett díszvacsorára mentünk, meg másnap, amikor az utcákat és a körutakat jártuk, hogy megtekintsük az új fellendülést jelképező építkezéseket, vagy amikor a Kereskedelmi Társaság és az Amerikai Légió által rendezett monstre bankett színhelyére hajtattunk – mindenütt olyan tömeg vett körül minket, amelyben a földkerekség minden emberfajtája keveredett, de a lelkesedésük azonos hőfokon lobogott.

Kanada szintén lenyűgöző fogadtatásban részesített bennünket. Vendéglátóim, d'Athlone gróf főkormányzó és hitvese, Alice hercegnő, megérkezésemkor kijelentette:

– Tavaly, amikor átutazott Kanadán, megállapíthatta, hogy ennek az országnak a közvéleménye milyen érzülettel viseltetik Ön iránt. De most Franciaország és Ön 300 százalékot nyert.

– Miért?

– Mert akkor Ön még kérdőjel volt. Most viszont felkiáltójel.

Ottawában a hatóságok és a nép valóban elhalmoznak bennünket rokonszenvük minden elképzelhető tanújelével. Mackenzie King, a „premier", Saint-Laurent külügyminiszter és Vanier nagykövet jelenlétében fogad, engem pedig Bidault és a mi nagykövetünk, Jean de Hauteclocque kísér el. Annál is inkább feszélyezetlenül beszélhetünk a nagy kérdésről, mert Franciaország érdekei egyetlen ponton sem ütköznek Kanada érdekeibe.

Mackenzie King intim beszélgetést is akar velem folytatni.

– Fel kívánom tárni Ön előtt a mi legtitkosabb gondolatunkat – mondja

bizalmas társalgásunk során az elszánt kanadai politikának ez a veteránja. – Kanadának 5000 kilométer hosszú közös határvonala van az Egyesült Államokkal. Gyakran roppant nyomasztó ez a szomszédság. Kanada tagja a brit Nemzetközösségnek. Néha ez is terhes. Ám Kanada teljes függetlenséggel akar cselekedni. Olyan ország vagyunk, amely szinte mérhetetlen kiterjedésű, és természeti kincsei is nagyon nagyok. Ezeket értékesíteni, ez a mi ambícionk, becsvágyunk tehát teljesen befelé fordul. Semmi okunk sincs arra, hogy Franciaország szándékait tevékenységének bármely területén keresztezzük. Éppen ellenkezőleg, minden körülmény azt teszi kívánatossá számunkra, hogy lehetőségeinkhez mérten felajánljuk neki jószolgálatainkat, valahányszor csak kérni fogja.

– Nekünk – mondtam Mackenzie Kingnek – a két háború megmutatta az Önök szövetségének értékét. A békében minden bizonnyal szükségünk lesz a barátságukra. Amit Ön az imént elmondott, teljessé teszi bennem azt a meggyőződést, hogy Franciaországnak ezerszer igaza volt, amikor egykor eljött ide, és elhintette a civilizáció magvait.

Új-Fundland érintésével térünk vissza Párizsba. Amikor leszállunk a ganderi amerikai *támaszponton*, olyan vidék kellős közepén, amely máskor szinte teljesen néptelen, harsányan kurjongat felém egy tömegnyi jóember, akik a kerítés mellett verődtek össze. Odamegyek. Kiderül, hogy a sziget legkülönbözőbb pontjain laknak, és azért jöttek el, hogy köszöntsék de Gaulle tábornokot. Új-Fundlandra települt normann, breton és pikárd őseikhez híven valamennyien beszélnek franciául. És meghatottan kiáltják mindannyian: „Éljen Franciaország!", és a kezüket nyújtják felém.

Majdnem közvetlenül amerikai utazásunk után összeült a londoni konferencia, a négy szövetséges megegyezésének utolsó eshetősége. Szeptember 11-től október 3-ig Byrnes, Molotov, Bevin és Bidault együtt vizsgálta meg az európai problémákat. A „Négyek" ülései valójában csak kiélezték az ellentétet az oroszok és az angolszászok között. Olaszországgal kapcsolatban is csak nehezen lehetett elképzelni, hogy létrejöhessen valamiféle megegyezés Isztria és Trieszt városa miatt. Másrészt Georges Bidault pontosan körvonalazta azokat a kis változtatásokat, amelyekkel módosítani kívántuk alpesi határunkat, s e tekintetben megkapta három kollégájának hozzájárulását. Ám amikor a volt olasz gyarmatok kérdése került szőnyegre, az angol és az amerikai külügyminiszter arról beszélt, hogy Líbiát független állammá kell nyilvánítani; a francia azt indítványozta, hogy a területet helyezzék az Egyesült Nemzetek fennhatósága alá, és Olaszország legyen a *„trustee"*-ja*. Molotov viszont Oroszországnak követelte a Tripolitania fölötti mandátumot. Erre aztán Bevin és Byrnes megrökönyödve felfüggesztette a tárgyalást, az olasz kérdés pedig zsákutcába került.

Ugyanígy kátyúba ragadtak a Magyarországgal, Romániával és Bulgáriával kapcsolatos békeszerződési tervezetek is. A szovjetek értésünkre adták, hogy a feltételek megszabása rájuk tartozik, mivel az említett országokat egyedül ők szállták meg. Az angolszászok tiltakoztak a három államra

* Meghatalmazott, gondnokságot gyakorló.

gyakorolt politikai nyomás ellen, mintha bizony ez nem a teheráni, jaltai és potsdami alku egyenes következménye lett volna. De mindenekelőtt Németország problémája volt az, amelyben eleve nem látszott lehetségesnek semmilyen megoldás.

Egyedül Franciaország dolgozott ki egy alternatívát. A londoni tanácskozás kezdete előtt interjút adtam Gerald Normannek, a *Times* párizsi tudósítójának, s ily módon közöltem a nyilvánossággal, hogy milyen feltételekkel vagyunk hajlandók békét kötni Németországgal. Utána pedig a konferencián, küldöttségünk memoranduma és Bidault expozéja pontosan rögzítette álláspontunkat. A konferencia nem fogadta kedvezőtlenül a francia programot. Igen ésszerűnek tartotta azt a gondolatot, hogy a „Reichet" államszövetségnek kell felváltania. Az az elképzelés sem ütközött semmilyen ellenvetésbe, hogy Franciaország és a Saar-vidék között gazdasági unió jöjjön létre. Partnereink azt a tervet sem tartották elfogadhatatlannak, hogy Pfalz, Hessen, valamint a rajnai tartomány autonóm állammá váljon és beépüljön egy nyugati gazdasági és katonai rendszerbe. Sőt, első hallásra azt az indítványunkat is helyeselték, hogy a Ruhr-vidéket nemzetközi igazgatás alá kell helyezni. Ám amikor Molotov kijelentette, hogy ebben az igazgatási rendszerben Oroszország is részvételi igényt támaszt, s hogy a nyugati csapatokkal együtt szovjet alakulatok is tartózkodjanak Düsseldorfban, Byrnes hevesen kifakadt, Bevin meg buzgón helyeselt neki. Az értekezlet ezután nem folytatta megoldási indítványaink vizsgálatát. Más javaslatokat pedig nem nyújtott be senki. Így azután a konferencia, a jelenre nézve meddő, a jövőre nézve pedig aggasztó, huszonhárom napig folytatott viták után feloszlott.

Ennek folytán mindegyik megszálló hatalom azt csinálta a maga övezetében amit jónak tartott. Keleten a szovjetek nekiláttak, hogy saját szájuk íze szerinti politikai és társadalmi rendszert vezessenek be Poroszországban és Szászországban. Nyugaton az amerikaiak, akiknek sok bajuk volt a Bajorországban, Alsó-Szászországban, és Württembergben megnyilvánuló függetlenségi irányzatokkal, valamint az angolok, akik terhesnek érezték a Ruhr-vidék és az északi-tengeri nagy kikötők megszállásával járó közvetlen felelősséget, közösen keresték a legkönnyebbnek látszó szervezeti megoldást. Azt tervezték, hogy a két zónát eggyé olvasztják, és az ügyek vitelét egy német főtitkárokból alakított testületre bízzák. Ily módon voltaképpen valamiféle birodalmi kormányt hoznának létre, addig is, amíg ki nem írják az általános választásokat. A gyakorlat szertefoszlatta egy tényleges német államszövetség kilátásait. A későbbiek során az angolszászok kapacitáltak minket, hogy az általunk megszállt területeket csatoljuk ahhoz az övezethez, ahol ők a Reichet restaurálták. Én azonban nem egyeztem ebbe bele.

Egyelőre mindenesetre az volt a helyzet, hogy a mi zónánk ügyeibe rajtunk kívül más nem szólhatott bele. Október elején odautaztam, hogy érintkezésbe lépjek a német hatóságokkal és a lakossággal, és lássam, milyen lehetőségek kínálkoznak a Rajna partjain ahhoz a politikához, amelynek útjára Franciaországot tereltem. Diethelm, Capitant, Dautry, Juin, Koenig kísért el. Először a Saar-vidéket látogattuk meg. Október 3-án a romhal-

mazzá vált Saarbrückenben Dr. Neureuther, a tartományi kormány elnöke és Heim polgármester ismertette azokat a nehézségeket, amelyekkel viaskodnak. Nekik, a közhivatalnokoknak és a helyi notabilitásoknak, akiket jelenlétem szorongással és kíváncsisággal töltött el, kijelentettem: „Itt most eszem ágában sincs, hogy a múlt eseményeiről szóljak. De a jövőt illetően meg kell értenünk egymást, mert sok a közös tennivalónk." Majd arra utaltam, hogy a mi feladatunk először is helyreállítani a Saar-vidék rendes életét, a későbbiekben pedig a jólétét. Végül kifejeztem azt a reményemet, hogy „idővel, amikor együttműködésünk gyümölcsözővé válik, mi, franciák, felfedezzük a saar-vidékieknél a megbecsülés és a bizalom jeleit, s ők maguk észre is fogják venni, hogy emberileg egészen közel vagyunk hozzájuk. Ha így történik – tettem hozzá –, annál jobb lesz a Nyugat és Európa számára, amelynek hozzánk hasonlóan Önök is fiai". Beszédem végeztével könnyeket láttam csillogni hallgatóim szemében.

Trierben a német fásultságnak és a romhalmazoknak ugyanaz a látványa fogadott. Mégis, a moseli ódon belváros megőrizte arculatát a szörnyű pusztulásból épen kikerült Porta Nigra* körül. A helybeli személyiségek, köztük Bornewasser püspök feltárták előttem sebzett lelküket. Ugyanabban az értelemben szólok hozzájuk is, mint a saarbrückeniekhez. „Franciaország – mondom – nem azért van itt, hogy valamit elvigyen, hanem hogy új életet hozzon." Este Koblenzbe látogatok. Boden tartományi elnöknek és a vele jött előkelőségeknek szintén Franciaország bátorító szavait tolmácsolom. Itt is, mint másutt, tisztelettel és megindultsággal fogadják, amit Franciaország nevében mondok.

Ugyanígy van másnap Mainzban. Nagy tömeg gyűlik egybe, hogy fogadja Charles de Gaulle-t. Szinte azt mondhatnám, hogy a mérhetetlen megpróbáltatások évszázadai után a gall és a frank ősök lelke újjáéledt azokban, akik összesereglettek. Dr. Steffan, Hessen-Nassau tartományi elnöke, Dr. Kraus polgármester és Stohr püspök céloz is erre üdvözlő beszédében. Én a remény szavaival válaszolok, és az elmondottakhoz hozzáfűzöm: „Akik itt vagyunk, mind ugyanabból a fajtából származunk. És most európaiak és nyugatiak közt vagyunk. Mennyi nyomós ok, hogy ezentúl egymással összefogjunk!"

A szintén erősen feldúlt Pfalz területére érkezve, Neustadtban megható fogadtatásban van részem. Dr. Koch és Wendel püspök körül ott szorongtak a járási tanácsnokok, a polgármesterek, a katolikus papok és a protestáns lelkészek, a professzorok, az ügyvédi kamara, a gazdasági élet, a munka képviselői. Valamennyien lelkesen megtapsolták elnöküket, amikor az hozzám intézett beszédében kijelentette: a terület az kíván lenni, ami azelőtt volt, vagyis Pfalz állam, hogy újra kezébe vegye saját sorsának intézését, és szoros kapcsolat szálai fűzzék Franciaországhoz.

Freiburgban a Fekete-erdőben de Gaulle fogadására mindenki összejön, aki a Rajna jobb partjának általunk megszállt vidékeit képviseli. Október

* Porta Nigra – Fekete Kapu. Az olasz–spanyol eredetű középkori zsidó és arab kereskedő testület céhrendszerben védett egyik városkapuja és bástyája.

4-én Dr. Wohleb bemutatja Baden közéleti személyiségeit. Október 5-én reggel Carlo Schmitt Württemberg notabilitásainak küldöttségével keres fel. A látogatók közt volt Groeber, Freiburg érseke, valamint Fischer, a rotthauseni egyházmegye püspöke. Később mindezek a kiváló személyiségek, akikben erősen buzog a jóakarat, összegyűlnek, hogy meghallgassák beszédemet. Hivatkozom „azokra a kötelékekre, amelyek egykor közel hozták egymáshoz a franciákat és a déli németeket, s amelyeknek most újjá kell éledniük, hogy a »mi« Európánk és a »mi« Nyugatunk felépítését szolgálják". A mélységes meggyőződés feltörő hurráitól visszhangzik a terem. E csodálatosan forró légkörben önkéntelenül felmerül bennem a gondolat: az a sok háború, az a sok támadás, amelyet a két nép indított egymás ellen az elmúlt évszázadok során, az a sok borzalom, amelyet a közelmúltban kellett elszenvednünk – nem csupán rossz álom-e? Miképpen hihető, hogy a germánok valaha is más magatartást tanúsítottak a gallok iránt, mint ezt a szívélyességet, amelynek most olyan ragyogó bizonyságait nyújtják nekem? De amikor az ünnepség után ismét kinn járok a romos utcákon, s látom a lesújtott emberek szomorú tömegét, lemérhetem, mekkora katasztrófát kellett elszenvednie ennek az országnak ahhoz, hogy végre meghallja az értelem szavát.

Ezen a napon, október 5-én, átmegyek Baden-Badenbe, ahol Koenig tábornok rendezte be főhadiszállását. Itt mindazok, akik a francia közigazgatás valamely ágának irányítására kaptak megbízatást, arról számolnak be, hogy a németek buzgón igyekeznek követni utasításainkat, és a megbékélésre törekszenek. Ennek egyik jele az a rendkívüli fellendülés, amely éppen e napokban tapasztalható a mainzi francia–német egyetemen, az iskolákban, líceumokban és az általunk több helyütt létesített tanulmányi és tájékoztatási központokban. Délután elhagyom Németországot, s Strasbourg-ba utazom, mert innen akarom megmutatni a francia nemzetnek, milyen nagy cél felé vezérlem, ha hajlandó engem követni. Émile Bollaert köztársasági biztos, Bernard Cornut-Gentille, Rhin (Bas-) megye prefektusa, Vigier tábornok térparancsnok úgy szervezte meg utazásomat, hogy a Rajnán érkezzem a városba. Hajórajunk végighaladt a kikötőn, majd a csatornákon kanyarodott be a városba; a rakpartokat és hidakat olyan újjongó tömeg lepte el, amelynél lelkesebbet el sem lehetne képzelni. Elnökölök a strasbourg-i egyetem megnyitó ünnepségén. Utána a Rajna palotában fogadom Elzász hivatalos képviselőit. Végül a place Broglie-n a városháza erkélyéről szólok a sokasághoz:

– Azért vagyok itt, hogy meghirdessem a francia Rajna-vidék nagy feladatát. A Rajna, a mi folyamunk, tegnap még sorompó volt, határ, harci vonal. Ma, minekutána győzelmünk térdre kényszerítette az ellenséget, minekutána a német államokból eltűntek azok a dühödt erők, amelyek a gonoszságra tömörítették őket, a Rajna ismét átveheti azt a szerepet, amit a természet és a történelem szánt neki. Újra nyugati összekötő kapocs lehet. Nézzünk csak rá! – mondtam emelt hangon. – A világ egyik legnagyobb végzetét hordozza vízein. Svájctól kezdve, ahonnan ered; Elzászon, a Mosel-vidéken, Badenen, a Majna- és a Ruhr-medencéken át, amelyek a partjainál terülnek el: Németalföldön keresztül, ahol a tengerbe torkollik Anglia partjainak közelé-

ben – a hajók ezentúl szabadon járhatnak rajta felfelé és lefelé, egyik végétől a másikig, szállíthatják mindenfelé a javak bőségét. Hasonló lesz a helyzet az eszmékkel, a hatásukkal, és mindennel, ami a szellemből, a szívből, a lélekből fakad... Igen! Nyugat-Európa összekötő kapocsa itt van, a Rajna ez, a Strasbourg mellett hömpölygő hatalmas folyam!

A Nyugat szervezett tömörítésének ez a koncepciója Belgiumban kedvező visszhangra talált. Magam tapasztalhattam, amikor ott jártam. A régens herceg hívott meg. Az ő különvonatán Georges Bidault kíséretében, október 10-én érkezem Brüsszelbe. A herceg a pályaudvaron vár, s már a kijáratnál lelkesen ünneplő emberáradat fogad. Két napot töltünk Belgiumban, látogatást teszünk a királyi palotában, tisztelgünk az Ismeretlen Katona sírjánál, elmegyünk Ixelles-be, ellátogatunk Laekenbe, ahol Erzsébet anyakirályné fogad bennünket, felkeressük a városházát, az egyetemet, a külügyminisztériumot, a francia líceumot, a francia nagykövetséget, ahol Raymond Brugère tiszteleg előttünk. Jártunkban-keltünkben mindenütt lelkes ovációban részesülünk. Nyilvánvaló, hogy a belga nép együtt örül és reménykedik a francia néppel.

Károly herceg is ezt mondja nekem. Véleményét annál is inkább mérvadónak tekintem, mivel nagyra becsülöm. A keserű viszályok közepette, amelyeket a Svájcba száműzött király problémája keltett a lakosságban, és amelyek igen kényessé tették a régens helyzetét, a herceg okosan és határozottan teljesíti kötelességét, oltalmazva a trónt és az egységet, bár bizonyos benne – noha egyetlen szóval sem említi –, hogy az ellenzék egyik tábora sem lesz hálás neki. A miniszterek, nevezetesen a szilárd van Acker miniszterelnök, a mindig jól tájékozott és vállalkozó szellemű Spaak külügyminiszter, továbbá a törvényhozó testületek* elnökei, van Cauwelaert és Gillon, valamint van Roey bíboros-prímás osztja nézeteimet. Valamennyien úgy vélekednek, hogy ha Franciaország nincs jelen a győzelem kivívásában, akkor Európának végleg befellegzett volna. Ami a jövőt illeti mindenkiben az a gondolat dominál, hogy az európai államok közötti szoros kapcsolatok kiépítése létfontosságú érdek.

A következő napon a városházán mondok beszédet, ahol Vandemeulebroek főpolgármester fogad minket, miközben hatalmas tömeg szorong a csodálatos szépségű téren, utána pedig az egyetemen, ahol Fredrichs rektor és Cox dékán díszdoktorrá avat. Mindkét alkalommal arról a reményről beszéltem, amelyet egykor majd valamennyi európai nép társulása hozhat a világnak,** a legközelebbi jövőben pedig „egy olyan nyugati csoportosulás, amelynek a Rajna, a La Manche és a Földközi-tenger az ütőere". Hallgatóságom mindenütt tomboló helyesléssel fogadja Franciaországnak ezt a grandiózus tervét. Párizsba visszatérve, október 12-én rendezett nagyszabású sajtófogadásomon ismét kifejtem ugyanezt a tervet.

* A belga parlament a franciához hasonlóan kétkamarás rendszerű: képviselőházból és szenátusból áll.

** De Gaulle már itt kifejtette a „hazák Európája" koncepcióját, melyet tizenkét évvel későbbi újra hatalomra jutásakor a NATO elleni francia álláspont sarkalatos téziseként hirdetett.

Az elképzelést tehát bevetettem a köztudatba. Két hét múlva lesznek a választások, amelyek majd eldöntik intézményeink és rajtuk keresztül az én jövőbeli szerepem kérdését; a választások eredményétől függ, hogy én teszem-e meg kifelé a kellő indítványokat, vagy sem. Úgy láttam, e nagy horderejű gondolat szenvedélyes érdeklődést kelt az érdekelt népek körében, de ugyanakkor az volt a benyomásom, hogy a francia politikai vezetők gyakorlatilag kevéssé fogékonyak iránta. A győzelem napjától a választásokig egyetlen vita sem folyt ezekről a kérdésekről a Tanácskozó Gyűlésben. A pártok kongresszusai, demonstrációi, határozati indítványai homályos frázisokon kívül jóformán semmit sem mondanak a nemzet külpolitikai tevékenységéről. Ami a sajtót illeti, ez beszámol ugyan de Gaulle tábornok beszédeiről és utazásairól, de az általa meghirdetett célokat egyáltalán nem népszerűsíti, gyakran még csak nem is kommentálja, mintha nem is a nemzetet érintő kérdésekről lenne szó. Valahogy úgy fest az egész, hogy meggyőződésem, miszerint Franciaország számára elérkezett az önálló szerepkör betöltésének alkalma, és erőfeszítésem, amellyel ilyen irányban akarom vezetni az országot – ki nem fejezett tiszteletet, de általános kételkedést kelt azokban, akik Franciaországot kívánják nemsokára képviselni.

Másrészt természetesen nagyon is tisztában voltam azzal, hogy ilyen politikát csak akkor folytathatunk Európában, ha a tengereken túl szabad kezünk van. Ha a tengerentúli területek elszakadnak az anyaországtól, vagy ha ott katonai erőinket lekötik, mennyit fogunk mi érni az Északi-tenger és a Földközi-tenger között? Ám ha ezek a területek társaink maradnak, akkor a cselekvés útja nyitva áll előttünk a kontinensen!* Franciaország évszázados elhívatottsága! Persze azok után, amik afrikai és ázsiai birtokainkon történtek, felettébb kockázatos lenne arra törekedni, hogy birodalmunkat olyannak tartsuk meg, amilyen volt. Még kevésbé lehet ilyesmire gondolni akkor, amikor a nemzetek a világ egyik végétől a másikig mindenütt követelőznek, Oroszország meg Amerika pedig ígérgetésekkel ostromolják őket. Hogy azok a népek, amelyekért mi vagyunk felelősek, holnap is együtt maradjanak Franciaországgal, kezdeményező lépéseket kell tennünk: alattvalói helyzetüket önkormányzattá, jelenlegi függőségüket társas viszonnyá kell fejlesztenünk. Ugyannakkor fontos, hogy gerincesek és szilárdak maradjunk, mint az az olyan nemzethez illik, amely tudja, mit akar, szavát nem másítja meg soha, de megköveteli az adott szóhoz való hűséget. Ezt az irányvonalat Brazzaville-ből való elutazásomkor hirdettem meg. Most először Indokínában és Észak-Afrikában kell alkalmaznunk.

A Maghrebban** egy ideig talán még nyugodtan és fokozatosan lehet ebben az irányban haladni. Bár már ott is mutatkoznak a nyugtalankodás jelei, még urai vagyunk a helyzetnek. Tunéziában a régi bej, Monszef népszerűsége csak platonikus sajnálkozásokat kelt; az erősen megviselt két „Desz-

* Európáról van szó, ahol Franciaország hatalmi helyzetét a gyarmatbirodalom ereje, egysége határozza meg.

** Maghreb – Észak-afrikai terület. Az Egyiptomtól nyugatra levő Földközi-tenger melléki országok középkori arab elnevezése. A gyűjtőfogalomba Marokkó, Tunézia, Algéria és Líbia tartozik.

túr"-mozgalom várakozó állásponton van; Mast tábornok főhelytartó elég könnyen manőverez a reformtervek és a kényszer-rendszabályok között. Algériában felkelés kezdődött ugyan, amely Constantine környékén tört ki, és időben össze volt hangolva a májusban kirobbantott szíriai zendülésekkel, Chataigneau főkormányzó azonban már kezdeti stádiumában elfojtotta. Marokkóban az „Isztiklal"* proklamációkat bocsát ki és tüntető felvonulásokat szervez, de ezek nem nagyon szítják fel a tömegek szenvedélyeit; V. Mohammed szultán némi habozás után és Puaux tábornok helytartó nyomatékos lépésére különben is megtagadta ezt a mozgalmat. Van tehát még időnk, de egyetlen percet sem fecsérelhetünk el. Azonnal kijátszom hát lapjaimat.

A marokkói királyságban és a tunéziai régenységben az önállóság fogalma összefonódik az uralkodók személyével. Közvetlenül velük akarok tehát tárgyalni. Meghívom a marokkói szultánt Franciaországba, úgy fogadom, mint államfőt, akinek kijár minden parádés ceremónia, mint olyan szövetségesnek, aki a legkritikusabb körülmények között is hűséges maradt. A szokásos fogadásokon kívül meginvitálom, hogy oldalamon nézze végig a június 18-i nagy párizsi katonai díszszemlét, és a nyilvánosság előtt tüntetem ki a Felszabadítási Kereszttel. Aztán magammal viszem egy auvergne-i utazásra, s velem együtt kerül kapcsolatba a városok impozáns tömegeivel és a falvak megható népével. Majd Németországba küldöm, az 1. hadsereghez, és megszemléli a dicsőséges marokkói csapatokat. Végül megtekinti a nagyszabású gátépítési munkálatokat. Mindenütt éljenzéssel fogadják, ami kedvező légkört teremt személyes megbeszéléseink számára.

Felkérem a szultánt, mondja meg, de őszintén, miként vélekedik Marokkó és Franciaország viszonyáról.

– Nyíltan elismerem – jelentette ki –, hogy a protektorátus meghozta országomnak a rendet, az igazságosságot, a felvirágzás alapját, a tömegek oktatásának és az elit kialakításának kezdetét. De ezt a rezsimet nagybátyám, Mulai-Hafid, majd atyám, Mulai Jusszef, jelenleg pedig én úgy fogadtuk el, mint átmenetet a régi Marokkó és egy szabad és modern állam között. A tegnapi események után és a holnapi események küszöbén, úgy hiszem, itt az ideje, hogy egy lépést tegyünk e cél felé. Ez az, amit a népem vár.

– Franciaország célja ugyanaz, mint az Önöké – mondtam. – Ezt a célt rögzíti a fês-i szerződés és az algecirasi okmány, ezt a célt követte mindig Lyautey,** a modern Marokkó kezdeményezője. Mint önnek, nekem is az a meggyőződésem, hogy a közeljövőben ilyen értelemben kell módosítani kapcsolataink alapjait. De jelenleg a szabadság, bárki számára, nem lehet más, csupán viszonylagos. Nem áll-e ez Marokkóra is, amelynek még oly sokat kell tennie ahhoz, hogy megélhessen a maga kenyerén? Franciaországra tartozik, hogy az önök ragaszkodása fejében segítséget nyújtson önöknek. Ki más

* Nacionalista függetlenségi párt.

** Lyautey, Louis Hubert (1854–1934) – francia tábornok. 1912–25 között ő vezette a francia gyarmati hódító háborút Marokkó ellen. Véres megtorló akcióiról vált hírhedtté. Marokkó leigázója és első katonai kormányzója, aki francia mintára szervezte át az országot. 1916–17-ben francia hadügyminiszter.

tenné meg úgy, amint kell? Amikor Anfában Roosevelt elnök megcsillogtatta felséged előtt az azonnali függetlenség csodáit, felajánlott-e mást, mint a dollárait meg egy helyet a kliensei között?

– Való igaz – helyeselt V. Mohammed –, hogy országom fejlődésének Franciaország segítségével kell végbemennie. A bennünket támogatni képes valamennyi hatalom közül Franciaország nyeri meg tetszésünket a legjobban. A háború alatt ön meggyőződhetett róla, hogy mi is nyújtottunk önöknek segítséget, és ez nem volt értéktelen. Most olyan új egyezményekről tárgyalhatnánk, amelyek országaink gazdasági, diplomáciai, kulturális és katonai társulási szerződését eredményeznék.

Közlöm a szultánnal, hogy a közelebbről tanulmányozandó módozatok fenntartásával a lényeget illetően máris egyetértek vele. Ami a tárgyalások megkezdésének megfelelő időpontját illeti, a megbeszélések azonnal megindulhatnak, mihelyt a Negyedik Köztársaság elfogadja saját alkotmányát. Ez ugyanis minden bizonnyal meg fogja határozni, milyen föderációs vagy konföderációs kapcsolatok létesíthetők bizonyos területekkel vagy államokkal, amelyeknek meg kell adnunk az önrendelkezés jogát, meg azt a jogot, hogy résztvegyenek egy közös társulásban. Azt tanácsolom V. Mohammednek, hogy az országaink egyesülésére vonatkozó kérdésekben tartsunk egymással személyes kapcsolatot, feltéve természetesen, ha megmaradok a tisztemben. A szultán azonnal beleegyezik, és úgy hiszem, szíves-örömest. Kezdetként helyesli kormányomnak azt a kezdeményezését, hogy Tangerben vissza kell állítani a szultán fennhatóságát és a nemzetközi státust, amelyet 1940-ben a spanyolok erőszakkal eltöröltek. Ez szeptemberben meg is történik, egy konferencia eredményeként, amelyet Franciaország, Anglia, Amerika és Oroszország képviselői tartanak Párizsban, s amelynek határozatait a madridi kormány magára nézve kötelezőnek ismert el.

Azután a tuniszi bej következik, aki szintén az én meghívásomra látogat Franciaországba. Szidi Lamin is olyan fényes fogadtatásban részesül, amilyet csak a körülmények megengednek. Július 14-én Párizsban végignézi dicsőséges hadseregünk lenyűgöző díszfelvonulását. A sok gyűlés és rendezvény alkalmat nyújt neki különféle társadalmi körökhöz tartozó francia személyiségek megismerésére. Beszélgetéseink során elmondja nekem, hogy véleménye szerint milyenné kell válnia a régensségnek ahhoz, hogy megfelelien népe óhajainak és a kor követelményeinek. Lényegében véve a bej elgondolása ugyanaz, mint a szultáné. Szidi Lamin hangja persze halkabb, mint V. Mohammedé, aminek részint a köztük levő kor- és vérmérsékleti különbség az oka, részint pedig az, hogy a bej népszerűsége kisebb, királysága pedig gyengébb Marokkónál. De ő is ugyanazt a nótát fújja. Válaszom is ugyanaz. A bej barátságosan veszi tudomásul.

A Maghreb uralkodóival folytatott beszélgetésekből azt a következtetést vonom le, hogy e két állammal lehetséges és szükséges olyan együttműködési szerződés kötése, amely megfelel a kor követelményeinek, s amely a változó világban legalább egy nemzedéknyi időre rendezi kapcsolatainkat.

Az észak-afrikai kérdés tehát elég biztató megvilágításban mutatkozik, az indokínai probléma viszont súlyos nehézségeket jelent. Amióta őrállomásain-

kat és közigazgatásunkat a japán ellenség felszámolta, s amióta hadseregünk maradékai kínai területre vonultak vissza, a francia fennhatóságból semmi sem maradt meg Kokinkínában, Annamban, Tonkinban, Kambodzsában és Laoszban. A még élő katonák fogságban vannak. a köztisztviselőket letartóztatták, a magánszemélyeket szigorúan ellenőrzik, és mindannyian ki vannak téve szégyenletes sértegetéseknek. Az Unió államaiban a japánok bennszülött bábkormányokat állítottak fel, amelyek mindenben kiszolgálják őket; tevékenykedik ugyan ellenálló mozgalom, de ez a japánok kiűzése után függetlenséget akar, és vezetői kommunisták. Ez a szövetség* titkos hatalmat szervez, amely felkészül rá, hogy majd nyilvánossá váljon. Mi pedig nem tehetünk egyebet, csupán kis létszámú előhadat küldünk Ceylonra arra az esetre, ha szövetségeseink mégis hajlandók lennének átszállítani expedíciós hadtestünket; a kínai határról kiindulva jól-rosszul működő hírszerző missziót tartunk fent, amely igyekszik Indokínából információkat szerezni; a csungcsingi kormányt és amerikai katonai tanácsadóit próbáljuk rábírni, hogy könnyítsék meg Tonkinból és Laoszból visszavonult alakulataink átcsoportosítását.

A német kapituláció azonban arra az elhatározásra készteti az Egyesült Államokat, hogy végleg számoljon le Japánnal. Csapatai június folyamán szigetről szigetre nyomulva eléggé megközelítették az eredeti japán fennhatósági területet ahhoz, hogy ott partraszállást hajthassanak végre. A japán flottát Nimitz hadihajói elsöpörték a tengerről, a japán légierő pedig túlságosan csekély ahhoz, hogy szembeszállhasson MacArthur repülőgépeivel. Ennek ellenére Tokióban változatlanul a háborús párt befolyása érvényesül. Az Egyesült Államok elnöke, az amerikai parancsnokság és az amerikai kongresszus egyaránt aggodalommal tekint a véres hódítás elé, amelyet lépésről lépésre, barlangról barlangra kell kivívni, minden talpalatnyi földért ádázul harcolva egy bátor és fanatizált nép ellen. Ebből a körülményből a francia katonai segítség hasznosságát illetően jelentős nézetváltozás bontakozik ki Washingtonban. Július elején a Pentagon még meg is kérdezi tőlünk, hajlandók volnánk-e két hadosztályt küldeni a csendes-óceáni térségbe. „Nincs kizárva – válaszoljuk. – De akkor hadd küldhessünk Burmába más egységeket is, hogy részt vegyenek az Indokína felé irányuló offenzívában."

Még június 15-én meghatározom expedíciós hadtestünk összetételét. Leclerc tábornok lesz a parancsnok. E tekintetben kénytelen vagyok nem törődni a kívánságával. „Küldjön engem Marokkóba" – könyörög. „Indokínába fog menni – mondom neki –, mert az a legnehezebb." Leclerc serényen munkához lát, hogy megszervezze egységeit. Augusztus elején csapatai indulásra készen állnak. Nagy lelkesedés és harci kedv tölti el mindazokat a katonákat és tiszteket, akiknek az a feladat jutott osztályrészül, hogy Franciaország zászlaját visszavigyék egyetlen olyan területre, ahol az még nem leng.

És akkor, augusztus 6-án és 10-én, lesújt az atombombák villáma Hirosi-

* A Ho Si Minh vezette Viet Minhről van szó.

mára és Nagaszakira. Pedig a kataklizmát megelőzően a japánok már hajlandónak mutatkoztak a béketárgyalásokra. De az amerikaiak, miután megbizonyosodtak a nevadai kísérletek eredményességéről, feltétlen kapitulációt követelnek. Hirohito császár két városának pusztulása után kénytelen kapitulálni. A megállapodás úgy szól, hogy szeptember 2-án, a jokohamai kikötőben, a *Missouri* csatahajó fedélzetén kerül aláírásra az az okmány, amelyben a Felkelő Nap Birodalma feltétel nélkül aláveti magát a győztesek akaratának.

Meg kell mondanom, hogy az iszonyatos fegyverek bevetése lelkem mélyéig felkavart. Természetesen régóta tudomásomra hozták már, hogy az amerikaiak az atomhasadás felhasználásával ellenállhatatlan erejű robbanóanyagok előállításán dolgoznak. Ezért nem a meglepetés, sokkal inkább a kétségbeesés érzése volt az, ami kísértett, látva egy olyan eszköz megjelenését, amely talán az egész emberiség pusztulását idézheti elő. E gyötrelmes sejtések azonban nem akadályozhattak meg a bombák hatására kialakult helyzet kiaknázásában. Mert a fegyverletétel egyszerre vetett véget a japán ellenállásnak és annak az amerikai vétónak, amely elzárta előttünk a Csendes-óceán térségét. Indokína egyik napról a másikra hozzáférhetővé vált a számunkra!

Egyetlen napot sem vesztegetve ott is akartunk lenni. De még el kellett érnünk, hogy a győzelem kivívásában résztvevők elismert jogán tehessük ezt. Amidőn Tokió közölte tárgyalási hajlandóságát, azonnal nyomatékosan kértük Washingtontól, hogy a szövetségesek által adandó válaszon Franciaország pecsétje is szerepeljen, ami meg is történt. Amikor aztán Hirohito császár rászánta magát a megadásra, a megállapodás értelmében a francia parancsnokság a szövetséges parancsnokságokkal egyidejűleg és egyszerre fogadja a kapitulációt. Leclerc tábornokot bízom meg, hogy Franciaország nevében a *Missouri* fedélzetén aláírja az okmányt. Még előzőleg, augusztus 15-én, d'Argenlieu tengernagyot kinevezem Franciaország indokínai főbiztosává.

Minden eredmény előfeltétele azonban a csapatok elküldése. Hetvenezer embert kell átszállítani sok felszereléssel; ez jelentős erőfeszítés, mivel egyfelől a leszerelés folyamatának kellős közepén vagyunk, másfelől hadsereget tartunk fenn Németországban. De pozícióink megalázó felszámolása után most rendkívül fontos, hogy Franciaország fegyverei az erő és az elsztántság benyomását keltsék. Egy hajóraj is elindul az indokínai partok felé: a *Richelieu* csatahajó, amely már azon a környéken tartózkodik, a *Gloire*, a *Suffren*, a *Triomphant* cirkáló, a *Béarn* csapatszállító, és több kisebb egység, az egésznek Auboyneau tengernagy a parancsnoka. Körülbelül száz repülőgép hasítja majd szárnyaival a félsziget egét. Mivel a háború befejeztével visszakapjuk a szövetségesközi „pool"-nak kölcsönadott teherhajóinkat, bár tonnatartalom dolgában nem állunk valami jól, a szállításokat meg tudjuk szervezni úgy, hogy az expedíciós hadtest három hónap múlva teljes létszámban a rendeltetési helyén, 14 000 kilométernyire tőlünk, a helyszínen legyen. De bármily hamar érkezzék is meg, a helyzet a lehető legsúlyosabb.

Százezer japán tartózkodik Indokínában. Abbahagyták a harcot, és vár-

ják, hogy újra behajózzák őket. Jelenleg azonban jó viszonyban vannak annak a szövetségnek az elemeivel, amelyből a Viet Minh* áll. Ezek előjöttek a bozótokból, a „három Ky" egyesülését követelik, a függetlenséget proklamálják, és propagandát fejtenek ki a francia fennhatóság visszaállítása ellen. Politikai vezetőjük, Ho Si Minh, és katonai vezetőjük, Giap, mindkettő kommunista, Tonkinban bizottságot alakít, amely kormány módjára intézkedik. Bao Dai császár lemondott, és „tanácsadóként" szerepel Ho Si Minh mellett. Tonkini biztosunk, Jean Sainteny, augusztus 22-én száll le Hanoiban, és azt kell tapasztalnia, hogy a fővárosban a japánokkal egyetértésben a Viet Minh gyakorolja a hatalmat. Egész Indokínában az a helyzet, hogy a lakosság, amely a közelmúltban saját szemével látta a franciák tekintélyének összeomlását, fenyegető magatartást tanusít honfitársainkkal szemben. Szeptember 2-án Saigonban több franciát lemészárolnak, bár az augusztus 23-án ejtőernyővel leereszkedett Cédile kormányzó minden tőle telhetőt megtett a békesség helyreállítására. A politikai nehézségeket még az éhínség is fokozza. A francia fennhatóság megszűnése óta ugyanis a közélelmezés megbénult. Végül, amikor a szövetségesek megkezdték az ország megszállására vonatkozó tervük végrehajtását – a 16. szélességi foktól északra kínaiak, attól délre angolok, az amerikai missziók pedig mindenütt –, súlyosan lerontották azt a hatást, amelyet a felelős francia hivatalos személyiségek azonnali megérkezése és a japánok általunk végrehajtott lefegyverzése idézhetett volna elő.

Magától értetődik, hogy nem engedjük meg ezt a háromszoros idegen betolakodást. Az angolok kokinkínai jelenléte nem nagyon nyugtalanít bennünket. Úgy intézzük a dolgokat, hogy velük egyidejűleg érkezzünk oda. Meg aztán a Brit Birodalomnak annyi a tennivalója Indiában, Ceylonban, Malájföldön, Burmában, Hong Kongban, s annyira szeretné csökkenteni a franciák felháborodását, amelyet a közel-keleti válság kiváltásával nemrég idézett elő, hogy feltehetően hamarosan vissza fogja vonni erőit. Ez valóban így is történik. Másrészt azoknak a csoportoknak a jelenléte, amelyeket az Egyesült Államok küldött, hogy gazdasági kutatással elegy politikai propagandát fejtsenek ki, kétségkívül barátságtalan gesztus velünk szemben, de mindent egybevetve, az egésznek nincs nagy hordereje. Viszont szerfelett kellemetlen az a tény, hogy Tonkint, valamint Annam és Laosz egy részét megszállta Lu-Han** tábornok kínai hadserege. Ez hosszú időre akadályoz-

* Viet Minh (a Viet-nam Doc Lap Dong Minh, a Vietnami Függetlenségi Front rövidítése) – politikai szervezet. Ho Si Minh alapította 1941-ben az indokínai kommunista és nemzeti csoportokból. Programja: együttes harc a japánok és a franciák ellen a függetlenségért, egy demokratikus Vietnamért. 1951-ben a Viet Minh Nemzeti Egységfronttá alakult át (Lien Viet). A „három Ky" Vietnam három hagyományos országrésze. 1. Bac Ky (Tonkin), 2. Trung Ky (Annam), 3. Nam Ky (Kokinkína).

** Lu Han – Csang Kaj-sek tábornoka, a dél-kínai hadsereg parancsnoka. Az USA hallgatólagos jóváhagyásával az Indokínát megszálló japán csapatok a kínai nacionalista hadseregnek adják meg magukat, és Lu Han bevonul Hanoiba és megszállja Francia Indokína északi tartományait, melyeket a franciák a III. ópiumháborúban alig fél évszázaddal korábban ragadtak el a Kínai Császárságtól.

ni fogja politikai és közigazgatási tevékenységünket. Ha egyszer a kínaiak megvetik ott a lábukat, mikor mennek majd el? És milyen áron?

Közben a csung-csingi kormány folyton a jóakaratáról biztosít minket. Csang Kaj-sek marsall még 1944 októberében fogadta Pechkoff nagykövetünket, s kijelentette neki: „Biztosítom Önöket, hogy semmiféle igényünk sincs Indokínára. Sőt, ha elérkezik az alkalmas pillanat, segíthetünk Önöknek a francia fennhatóság visszaállításában, és szívesen fogunk segíteni. Közölje de Gaulle tábornokkal, hogy ez a mi politikánk. Részemről ez egyúttal személyes ígéret is." Washingtoni látogatásom idején augusztusban, fogadom az átutazóban levő Szongot, a Kínai Köztársaság végrehajtó tanácsának* elnökét és külügyminiszterét, aki határozott nyilatkozatokat tesz nekem. Szeptember 19-én, amikor ugyanez a Szong Csien-Taj a kínai nagykövet társaságában felkeres Párizsban, és amikor szóba hozom Lu-Han tábornok csapatainak bántó viselkedését, a miniszter megígéri: „Kormányom véget vet ennek az állapotnak, és kivonja erőit Indokínából." De bármik legyenek is a központi hatalom szándékai vagy rendelkezései, a tény az, hogy Lu-Han továbbra is Tonkinban basáskodik.

Katonáink megérkezése, a japánok távozása, a külföldi csapatok visszavonulása – e feltételek teljesülése kell ahhoz, hogy Franciaországnak ismét esélyei legyenek Indokínában. De mindezeken túl tisztában kell lennie azzal, hogy mihez akar ott kezdeni. Én természetesen nem dolgozhatom ki politikámat részletesen mindaddig, amíg az ottani helyzet ennyire zavaros. Annyit azonban biztosan tudok, hogy a közvetlen kormányzási rendszert nem lehet visszaállítani. Az elérendő cél tehát: a Francia Köztársaság létesítsen társas viszonyt az Uniót** alkotó valamennyi országgal. A szerződések megkötésére irányuló tárgyalásokat olyan személyeknek kell folytatniuk, akik feltehetően a legjobban tudják képviselni az egyes államokat és népeket anélkül, hogy bárkit is kizárnánk belőlük. Erre az álláspontra helyezkedem.

Laoszban és Kambodzsában a szilárd dinasztiák jelenléte távol tart minden bizonytalanságot. Vietnamban sokkal bonyolultabb az ügy. Úgy döntök, hogy lépésről lépésre kell haladni. Leclercnek elutazásakor olyan utasításokat adok, hogy először Kokinkínában és Kambodzsában igyekezzék megvetni a lábát. Annamba csak később menjen. Ami Tonkint illeti, oda csakis az én parancsomra vigye át csapatait; ilyen parancsot pedig csak akkor akarok adni, ha ott a helyzet már tisztázódott, ha a lakosság végleg megelégelte a kínaiak jelenlétét, ha a kapcsolat helyreállt Sainteny és Ho Si Minh között. D'Argenlieu főmegbízott pedig azt az utasítást kapja tőlem, hogy elő-

* A Kínai Köztársaság Végrehajtó Tanácsa – Szun Jat-szen (1866–1925) polgári szocialista forradalmának eredményeként, a császárság megdöntése után, 1912-ben létrejött Kuomintang (forradalmi pártok szövetsége) köztársasági államhatalmának végrehajtó szerve. A Kuomintangból még az 1936-os első japán támadás előtt kivált a radikális társadalmi reformokat követelő népi forradalmi (kommunista) szárny, és Mao Ce-tung vezetésével elkezdte népfelszabadító polgárháborúját, és 1949-ben győzött. Ezután alakult meg a Kínai Népköztársaság.

** Tonkin, Kokinkína, Annam (a mai Észak- és Dél-Vietnam), valamint Kambodzsa és Laosz.

ször Francia Indiába menjen, Chandernagorból igyekezzék áttekinteni a helyzetet. Később, ha majd csapataink jelenléte bizonyos hatást eredményezett és munkatársai megteremtették a kapcsolatokat a különböző területekkel, átköltözik Saigonba, s onnan építi ki a szükséges összeköttetéseket.

Egy titkos tervet is táplálok magamban, talán hasznos lehet. Arra gondolok, hogy Duy Tannak, a volt császárnak, megadom a visszatérés lehetőségét, ha utódját és rokonát, Bao Dait végképp túlhaladják az események. Duy Tant 1916-ban a francia kormány fosztotta meg a tróntól, újra Vin Sanh herceg lett, és Réunion szigetére száműzték, de ebben a háborúban mégis a mi hadseregünkben akart szolgálni őrnagyi rangban. Erős egyéniség. Harmincévi száműzetés sem tudta kitörölni az annamita nép lelkéből ennek az uralkodónak az emlékét. December 14-én fogadom, négyszemközt tárgyalok vele, megvizsgáljuk, mit tehetnénk együtt. De bárkik legyenek is azok a személyiségek, akikkel kormányom majd megköti az egyezményeket, úgy tervezem, hogy a szerződések megpecsételésére a lehető legünnepélyesebb külsőségek között magam utazom Indokínába, ha eljön az ideje.

Egyelőre messze vagyunk ettől. Pillanatnyilag a probléma elsősorban katonai jellegű. Szeptember 12-én az első francia csapatok bevonulnak Saigonba, 13-án pedig egy angol egység érkezik meg ugyanoda. 23-án lázadás tör ki. Több európait és amerikait megölnek a fanatikusok. Végül a szövetséges haderők kerekednek felül, közülük is kitűnik az egyik francia ezred, amelynek káderei és katonái tegnap még hadifoglyok voltak. Jean Cédile fegyvernyugvást csikar ki, és október 5-én Leclerc bevonul a fővárosba, 10 000 francia újjongása közben, akik hét hónap óta a fenyegetések és a szidalmak nyomasztó légkörében éltek. Az expedíciós hadtest alakulatainak partraszállásával egyenes arányban javulnak az állapotok Kokinkínában, ahol a gyors hadműveletek helyreállítják a közrendet, és Kambodzsában is, ahol megfelelő miniszterek kerülnek a japánok kreatúráinak helyébe. Egyébiránt a japán csapatok lassanként elhagyják az országot. Mountbatten tengernagy visszavonja az angol erőket. Október 31-én Franciaország főbiztosa beköltözik a Norodom palotába.

Indokínában tehát Franciaország visszaszerezte a tekintélyét. A problémák persze most is megvannak az akadályokkal telıszórt területen, a viharfelhőkkel borított ég alatt. De azért máris sok minden megváltozott ahhoz a nagy nyomorúsághoz képest, amelybe a presztizsünk süllyedt. Tegnap Saigonban, Huéban, Hanoiban, Phom Penhben, Luang Prabangban még azt hitték rólunk, hogy örökre eltávolítottak bennünket. Ma senki sem kételkedik abban, hogy csakis velünk együtt lehet elvégezni a szükséges teendőket.

Európában, Afrikában, Ázsiában, ahol Franciaországnak példátlan megaláztatást kellett elszenvednie, most a felemelkedés csodálatos lendületű kezdete és a körülmények rendkívüli összetalálkozása olyan szerepre kínál neki alkalmat, amely méltó a géniuszához. Vajon egy új hajnal sugarai fénylenek, vagy a leáldozó nap utolsó lobbanásai? A franciák akarata fogja eldönteni. Most bár legyengültünk, de másfelől ellenfeleink bukása, régi vetélytársaink veszteségei, a világ két legnagyobb államának vetélkedése, az

az általános kívánság, hogy Franciaország betöltse küldetését, mindez egy időre szabad teret enged nekünk.

Ami engem illet, aki nagyon is tisztában vagyok saját korlátaimmal és erőtlenségemmel, s jól tudom, hogy egyetlen ember sem léphet egy egész nép helyébe, mennyire szeretném beleplántálni a lelkekbe az engem éltető meggyőződésemet! A célok, amelyeket hirdetek, nehezen elérhetők, de méltóak hozzánk. Az út, amelyet mutatok, göröngyös, de a csúcsok felé vezet. Felhívásaim elhangzottak, s most a visszhangokra figyelek. A sokaság morajlása továbbra is forró, de zavaros. Vajon azok, akik a fórumon, a gyűlések emelvényein, az egyetemeken és akadémiákon, a templomok szószékein hallatják hangjukat, támogatni fognak-e? Ebben az esetben semmi kétségem sincs afelől, hogy a nép elitjének lendületéhez igazodik. Figyelek! Körültekintő tartózkodást tapasztalok. De mik azok a fennhéjázó és egymásnak ellentmondó harsogó szavak, amelyek oly nagy garral röppennek a nemzet érdekei fölé? Sajnos nem egyebek, mint a pártoskodók ricsajgásai.

Széthúzás

A nagyság fele vezető út szabad. De milyen állapotba került Franciaország ahhoz, hogy ráléphetne erre az útra! Miközben a földkerekség minden részéből érkező táviratok, az államférfiakkal folytatott megbeszélések, az idegen országok lakosságának ovációi az egész világ ilyen értelmű felhívását tolmácsolják, addig a szemem elé kerülő számok, grafikonok, statisztikák, a hivatali apparátus jelentései, a feldúlt országban elém táruló látványok, a tanácsülések, ahol a miniszterek a pusztítások nagyságáról és az eszközök elégtelenségéről beszélnek – mindez világosan körvonalazza, mennyire le vagyunk gyengülve. Határainkon kívül senki sem vitatja többé, hogy Franciaországot a vezető szerepek egyike illeti meg a világon. De határainkon belül Franciaország állapotát a romokról készült összegezés szomorú mérlege tükrözi.

A francia nemzeti vagyon egyharmada semmisült meg. Minden formában, minden vidéken, a rombolások és a pusztulások sebei borítják hazánk földjét. Természetesen az épületekben esett károk a legszembetűnőbbek. Az 1940. évi harcok, majd a szövetségesek bombázásai, végül a felszabadítás küzdelmei során összesen 500 000 épület semmisült meg teljesen, másfél millió pedig súlyosan megrongálódott. Viszonylag a gyárak pusztulási aránya a legnagyobb; ez is késlelteti a gazdasági vérkeringés megindítását. Azonkívül 6 millió franciának nincs lakása. És mit mondjunk a romokban heverő pályaudvarokról, a széttépett vágányokról, a levegőbe röpített hidakról, az eltorlaszolt csatornákról, a feldúlt kikötőkről? Megkérdezem a mérnököket: mennyi idő múlva készül el a hidak és egész közlekedési hálózatunk helyreállítása? Azt válaszolják: „Húsz év kell hozzá!" Ami a földeket illeti, egymillió hektár vált a robbanások, elaknásítások, sáncásások következtében teljesen meddő talajjá; 15 millió hektáron pedig alig terem valami, mert öt évig nem művelték meg úgy, ahogyan kell. Mindenütt hiány van szerszámokban, műtrágyában, palántában, jó vetőmagban. Az állatállomány a felére csökkent.

Noha kevésbé szembetűnőek, valójában még sokkalta súlyosabbak a javak kifosztása következtében keletkezett károk. Ez, ha lehet így mondani, tervszerűen ment végbe. A németek a fegyverszüneti egyezmény szövegében kikötötték, hogy „a megszálló csapatok költségei a francia kormány számláját

terhelik". Ezen a címen az ellenség óriási összegeket zsebelt be, s nemcsak a hadseregeit tartotta el belőlük, hanem még rengeteg ipari berendezést és óriási mennyiségű tömegfogyasztási cikket is vásárolt és vitt ki Németországba a pénzükön. Sőt mi több, egy úgynevezett kompenzációs egyezmény értelmében a francia kincstárnak el kellett számolnia a Németországba irányuló szabad exportszállítások értéke és a Németországból behozott szén, valamint nyersanyagok ára közti különbözeteket; a Reich ezekből üzemeltette azokat a francia gyárakat, amelyeknek termékeit aztán ő is használta fel. Mivel az úgynevezett szabad export mennyisége jóformán a nullával volt egyenlő, az import viszont tetemes összegre rúgott, ez a kompenzációs egyezmény rettentően súlyos teherként nehezedett a francia népre. S mindezek tetejébe a németek mindent összevásároltak a feketepiacon, itt is, ott is rekvíráltak, helyi pénzbírságokat vetettek ki, vagy egyszerűen loptak, miáltal teljessé tették Franciaország kifosztását. És hogyan lehetne felbecsülni a munkanapok milliárdjait, amelyek kiestek a hazai termelésből, mert az ellenség hasznára kellett dolgozni? És népünk fizikai értékének hanyatlását, amely a gyönge táplálkozás következménye? És azt a tényt, hogy öt esztentő alatt minden elhasználódott nálunk, s nem lehetett semmit karbantartani, megjavítani, felújítani? Összesen több mint 2000 milliárd 1938-as frankba, vagyis 80 000 millió mai* frankba került nekünk a megszállás. A béke beköszöntésekor gazdaságunk meg van fosztva termelési eszközeinek nagy részétől, pénzügyi helyzetünk a kolosszális államadósság miatt katasztrofális, bevételeinket hosszú ideig leköti az újjáépítés roppant költségeinek fedezése.

Az erőforrásoknak és a munkaeszközöknek ez az eltűnése annál keservesebb, mivel viszonylag rövid idő múlt el az első világháború pusztításai óta. Az első világháború végétől a második kitöréséig eltelt húsz esztendő nem volt elég ahhoz, hogy visszanyerhessük elvesztett javainkat. Azoknak a tőkéknek a zöme, amelyeket a franciák 1914 előtt birtokoltak belföldön és külföldön, ötvenegy hónap alatt azzal az 500 millió lövedékkel illant el, amelyet kilőttünk a Somme-tól a Vogézekig. S mivel újjá kellett építeni mindazt, ami elpusztult, segélyezni kellett a rokkantakat, a hadiözvegyeket, a hadiárvákat, ki kellett fizetni a rengeteg hadimegrendelést – az állam szükségképpen kénytelen volt állandóan újabb és újabb kölcsönöket felvenni, a pénzt leértékelni, a korszerűsítésről pedig fedezet hiányában lemondani. Franciaország ennek következtében 1939-ben roppant szegényen és elavult felszereléssel lépett a küzdőtérre. És amije még volt, annak nagy részét elnyelte az új megpróbáltatás időszaka. Most végtelenül csekély tartalékokkal és rettenetesen kevés hitellel áll ismét az újjáépítés feladata előtt. Hogyan csináljuk, ha saját szegényes erőforrásainkra akarunk támaszkodni? És hogyan őrizzük meg függetlenségünket, ha másoktól kérünk segítséget?

E téren is, mint másutt, emberi értékekkel bizonyos fokig pótolni lehetne azt, amiben hiányt szenvedünk. De ebben is roppant nagyok a veszteségeink. Az ellenség 635 000 franciának okozta halálát, ebből 250 000 harcban

* A pénzreform előtti, 1953-as kurzuson számítva.

esett el, 160 000 részint a bombázásoknak, részint a megszállók vérengzéseinek lett az áldozata, 150 000 a koncentrációs táborok gyötrelmeibe pusztult bele, 75 000 mint hadifogoly vagy munkaszolgálatos veszett oda. Ezenfelül 585 000 ember vált rokkanttá. A lakosság egészéhez viszonyítva a francia eltűntek arányszáma, igaz, nem éri el a németekét vagy az oroszokét, de felülmúlja az angolokét, az olaszokét, az amerikaiakét. S főleg a mi fajtánk vesztesége viszonylag sokkal nagyobb, mint amit a számok mutatnak, mert ifjúságunknak amúgy is gyér sorai között kaszált a halál. Nem beszélve arról, hogy az első világháborúban kétszer ennyi áldozatunk volt, tehát veszteségeink aránya jóval meghaladta az összes hadviselő nemzetekét, s méghozzá olyan időszakban, amikor a születési arány nálunk volt a legalacsonyabb az egész világon. Az átlagos kort számítva a francia volt a legnagyobb mértékben elöregedett nép, a század eleje óta az egyetlen, amelyben a halálozások száma állandóan meghaladta a születésekét; 1939-re semmiképpen sem tudta feltölteni az előző hekatomba okozta űrt, és most az amúgy is megritkult aktív elemeiben újabb mérvű vérveszteséget kellett elszenvednie. S természetesen éppen a legbátrabb, legnemesebb, legjobb fiait vesztette el.

Azonkívül Franciaország lakosságának és ezáltal erejének a két világháborúban bekövetkezett csökkenése még csak fokozta azt a hanyatlási folyamatot, amelyen két emberöltőnyi idő alatt keresztülment. A múlt század elején – történelmi szemmel mérve szinte tegnap – a mi hazánk volt Európa legnépesebb, a világ legerősebb és leggazdagabb, páratlan fénnyel ragyogó országa. De végzetes okok együttes hatásának következtében kiszorult vezető helyzetéből, és olyan lejtőre került, amelyen minden egyes nemzedékkel még alább hanyatlott. Megcsonkítva területében, amelyet maga a természet szánt neki, elcsúfítva rossz határokkal, elszakítva a lakosság egyharmadától, amely saját fajtájából sarjadt, százharminc év óta élt a gyengeség, a bizonytalanság, a keserűség krónikus állapotában. Amíg a nagy nemzetek gazdasági potenciálja főleg a széntől függött, Franciaországnak alig volt szene. Később a kőolaj lett a döntő fontosságú tényező, de Franciaországnak ez sem volt. Ugyanakkor a lakosság megkétszereződött Angliában, megháromszorozódott Németországban és Olaszországban, négyszeresére nőtt Oroszországban, tízszeresére Amerikában; nálunk meg stagnált.

Az anyagi hanyatlás erkölcsi depresszióval párosult. Azok a csúfos vereségek, amelyek véget vetettek a forradalom és I. Napóleon hegemónikus törekvéseinek; később a csapás, amelyet Poroszország és német csatlósai mértek az országra – a megalázottságnak olyan özönét zúdították a franciákra, hogy attól fogva kételkedtek önmagukban. Igaz, az 1918-ban aratott győzelem egy időre feltámasztotta hitüket. Ám ez a győzelem olyan sokba került és olyan keserű gyümölcsöket érlelt, hogy az 1940-es ütéstől eltörött a hajtórugó, és kis híján meghalt Franciaország lelke. De hála az ellenállási mozgalom fellángolásának és győzelmünk csodájának, mégis feltámadt, de életműködése lassú, szinte érelmeszesedett lett. Másrészt a sok baj iszonyú sebeket ejtett a nemzeti egységen. Tizenöt kormányzati rezsim követte

egymást 1789 óta,* és mindegyik zendülés vagy államcsíny révén került hatalomra, de egyiknek sem sikerült biztosítania az egyensúlyt, katasztrófa sodorta el valamennyit, és eltörölhetetlen széthúzás maradt utánuk.

És most itt vagyok én, magamra vállalva a felelősséget egy lerombolt, megtizedelt, széttépett, a rosszakarat gyűrűjébe szorított országért. Igaz, hívó szavamat követve képes volt összefogni, hogy meginduljon a felszabaduláshoz vezető úton. Majd alkalmazkodni tudott a rendhez mindaddig, amíg véget nem ért a háború. Közben szívesen fogadta azokat a reformokat, amelyek elejét veszik a társadalmi háborúnak és lehetővé teszik felemelkedését. Végül engedte, hogy külföldi viszonylatban olyan tevékenységet fejtsek ki, amelynek hála visszanyerte rangját. Ez sok a majdnem végzetes bajokhoz viszonyítva. De kevés ahhoz, hogy visszanyerje hatalmát, amely nélkül hosszú távon még a létjogosultságát is elveszítené.

Olyan tervet tűztem magam elé, melyet az egyszerű józan ész diktált. Oly sokáig szenvedtünk hiányt energiaforrásokban; most meg kell szereznünk, ami eddig hiányzott. Ami a szenet illeti, a Saar-vidékkel való unió révén, amely gyakorlatilag már meg is valósult, továbbá a Ruhr-vidékről évente nekünk szállítandó 50 millió tonnával kétszer annyit kapunk, mint amennyi a saját bányáink hozama. Ami a kőolajat illeti, minden reményünk megvan rá, hogy az általunk létrehívott kutatóállomás hamarosan feltárja ezt az energiaforrást a roppant francia térségek valamelyikében, hiszen a világ minden nagy földrajzi tömbjében megtalálható. A születő atomenergiát illetően kivételesen magas színvonal elérésére nyílik lehetőségünk, tekintettel arra, hogy uraniumkészleteink bőségesnek tűnnek, és mind tudományos, mind ipari kapacitásunk megvan hozzá. Az e célból szervezett főbiztosság már munkálkodik. Másrészt bármily szűkös helyzetben vagyunk is jelenleg, egy céltudatos fejlesztési és korszerűsítési politika meg fogja változtatni elavult felszerelésünket. Ezzel foglalkozik a tervezési főbiztosság. De minden beruházásnál szükségesebb, hogy a franciák száma megnövekedjék. A mai életbe léptetett intézkedések: a családoknak nyújtott segély, a családi pótlék idővel meghozza a kívánatos eredményt. Végül a tőke, a munka és a technika társulása révén meg kell teremteni a társadalmi békét, mindenkivel szemben fenn kell tartani a nemzeti függetlenséget; ily módon el lehet érni, hogy az önérzetnek és a szorgos iparkodásnak kedvező légkör uralkodjék Franciaországban.

Hazánk képes e célok elérésére, feltéve ha megőrzi egységét, és ha az állam hatékonyan irányítja. De mi lesz, ha meghasonlik önmagával, ha nem vezérli egységes hatalom? Szomorúan kell tapasztalnom, hogy amióta újra szabad, a politikai erők a szétforgácsolására törekednek, és különböző szinteken azon mesterkednek, hogy eltávolítsák tőlem. A látszat szerint lehetőségem nyílna meghosszabbítani azt a monarchia-félét, amelyet korábban magamra vállaltam, s amelyet azután a közvélemény megerősített. De hát a

* A Nagy Francia Forradalomtól a Párizsi Kommün leverése után megalakult Harmadik Köztársaság első kormányáig, számolva a különféle egymást váltó államformákat. (Köztársaság, királyság, császárság stb.)

francia nép olyan, amilyen, nem más. Ha nem akarja, senki sem parancsolhat neki. Milyen megrázkódtatásokra ítélném, ha korlátlan időre rá akarnám erőltetni abszolút hatalmamat akkor, amikor már megszűnt az a veszedelem, amelyből ez a hatalom fakadt? Végig a dráma során, kijelentéseim és nyilatkozataim sohasem hagytak kétséget elhatározásom felől, hogy visszaadom a szót a népnek, amint az események lehetővé teszik a szavazást. Ha fokozatosan elismerték hatalmamat, ezt nagymértékben ilyen értelmű ígéretem miatt tették. Ha most nem akarnám teljesíteni, a csalárdság bélyegét ütném művemre. És lassanként magam ellen fordítanám az országot, amely többé nem mérlegelné ennek az önkénynek az indokoltságát; a lendületük és befolyásuk csúcsán álló kommunisták kerülnének az ellenzék élére, és ugyanakkor meghirdetnék, hogy szükségszerűen ők az én utódaim.

Ez annál is inkább bizonyos, mivel a közveszedelem időszakán kívül a diktatúra nem lehet tartós, hacsak nem támogatja mindenkivel szemben és mindenki ellen olyan mindenre elszánt frakció, amely kész könyörtelenül szétzúzni a többieket. Én azonban Franciaország, nem pedig valamelyik osztály vagy párt bajnoka vagyok, következésképpen nem szítok gyűlölködést senki ellen, és nincs klienshadam, amely a viszontszolgálat reményében szolgálna engem. Maguk az ellenállók, ha érzelmileg hívek maradtak is ahhoz az eszményhez, amely összehozta őket, politikai vonatkozásban már közülük sokan elhagytak engem, és merőben különböző irányokba fordulva hadakoznak. Egyedül a hadsereg adhatná meg nekem az eszközöket ahhoz, hogy kényszerítve az ellenszegülőket, szilárd keretbe foglaljam az országot. Ám az ilyen, békeidőben erőszakkal létesített katonai teljhatalmat hamarosan sokan igazolhatatlannak tartanák.

Alapjában véve mi volt mindenkor és mi lehet a diktatúra rugója, ha nem egy nagy nemzeti ambíció vagy egy fenyegetett népnek a félelme? Franciaország kétszer volt császárság. Az elsőt akkor üdvözölte ujjongva, amikor képesnek érezte magát az Európa fölötti uralomra, s amikor végképp elege lett a felforduláshól, a zűrzavarból. A másodikat attól a vágytól vezéreltetve fogadta el, hogy eltörölhesse a vereségét megpecsételő szerződésekkel járó megalázottságot, valamint félelmében, amelyet a nemrég átélt társadalmi megrázkódtatások keltettek benne. És hogyan végződött mind a két cézári rendszer? Ma sem a hódítás, sem a visszavágás vágya nem kísérti a polgárokat; a tömegek nem rettegnek sem lerohanástól, sem forradalomtól. Az átmeneti parancsuralmat, amelyet a vihar idején gyakoroltam, és amelyet meghosszabbítani vagy újra megragadni nem haboznék, ha a haza veszélybe kerülne, nem akarom tovább folytatni, mivel a köz üdve immár befejezett tény. Amint azt megígértem, az általános választások révén visszaadom a népnek a döntés jogát.

Saját despotizmusom gondolatát tehát távol tartom magamtól, de ez nem csökkenti meggyőződésemet, miszerint a nemzetnek olyan rezsimre van szüksége, amelyben a hatalom erős és folyamatos. Nyilvánvaló, hogy a pártok képtelenek ilyen hatalmat adni neki. A kommunisták ugyan bármily eszközökkel uralkodni akarnának, és kormányukat az a kész szervezet tenné szilárddá, amelyet belföldön a lakosság egy része, külföldön pedig a szovjetek

erélyesen támogatnának; de ez Franciaország leigázását jelentené. Rajtuk kívül, és ez szilárd meggyőződésem, egyetlen politikai alakulat sem képes biztosítani az ország és az állam határozott vezetését. Bár egynémelyikük jelentős számú szavazatra számíthat, egyetlenegyről sem hihető, hogy az általános érdeket képviselné. Egyébiránt abszolút többséget egyik sem remélhet. Meg aztán sokan nem azért fogják erre vagy arra a pártra adni szavazatukat, mert meggyőződésből támogatják, hanem azért, mert a többivel még kevésbé rokonszenveznek. Egy szó, mint száz: egyetlen szervezet sem rendelkezik azzal a tömegerővel és azzal a hitellel, amelynek alapján igényt formálhatna a nemzeti tekintély hordozójának szerepére.

A pártok kisebbségi jellegével, amely gyöngeséggel sújtja őket, még saját hanyatlásuk is párosul. Az utóbbit egyelőre még úgy-ahogy eltakarják nagyhangú szóvirágaik. De az az elvi szenvedélyesség, amely egykor a pártok forrása, vonzereje, nagysága volt, nem maradhat érintetlenül az eszményekkel szemben közönyös materializmusnak ebben a korszakában. Ha a pártokat nem sugallják többé vezérelvek, ha nem buzog bennük a hívek szerzésének vágya, s ha ekképp e téren nem találnak meghallgatásra, elkerülhetetlenül egyre lejjebb süllyednek, beszűkülnek, s végül mindegyik egy-egy érdekcsoport képviseletévé zsugorodik. Ha ismét az ő kezükbe kerül a hatalom, bizonyos, hogy vezéreik, képviselőik, aktivistáik professzionista törtetőkké vedlenek. A pártokat teljesen leköti az a törekvés, hogy minél több közfunkciót, befolyásos pozíciót, közigazgatási állást kaparintsanak meg, s tevékenységük lényegében azzá fog válni, amit ők taktikának neveznek, s ami nem egyéb, mint a kompromisszumnak, néha az elvtelen pálfordulásnak a gyakorlata. Kisebbségi pártok lévén valamennyien, kénytelenek lesznek majd vetélytársaikkal osztozkodni, hogy a vezető állásokhoz jussanak. Ebből kettős következmény származik: az állampolgárok színe előtt meghazudtolják és lejáratják magukat, a kormányon belül pedig az ellentétes csoportok és személyek állandó egymásmelletisége nem vezethet másra, mint a hatalom tehetetlenségére.

Figyelembe véve egyfelől a jelenlegi politikai realitásokat Franciaországban, másfelől az állam feladatainak sokaságát és nehézségét, világos fogalmat alkottam magamnak arról, hogy milyen intézmények kívánatosak. Amíg ehhez a tervhez eljutottam, természetesen számításba vettem egy nagy nehezen kiparírozott katasztrófa tanulságait, az emberekkel és ügyekkel kapcsolatban szerzett tapasztalataimat, végül azt a szerepet, amelyet az események alakulása folytán vihettem a Negyedik Köztársaság elindításában.

Meggyőződésem szerint szükséges, hogy az államnak feje legyen, vagyis olyan vezetője, akiben a nemzet az ingadozások fölött álló, a lényeggel megbízott és az ország sorsáért felelősséget vállaló személyiséget láthatja. Az is szükséges, hogy a végrehajtó hatalomnak, amely egyedül csak a közösséget van hivatva szolgálni, ne a parlament legyen a forrása, hiszen ez a megosztott érdekek képviselője. E feltételekből következik, hogy az államfő nem lehet egyetlen párt megbízottja sem, hanem az egész nép választottja, ő nevezze ki a minisztereket, joga legyen kikérni az ország véleményét akár népszavazással, akár parlamenti választások kiírása révén, s végül ve-

szély esetén megbízatást kapjon Franciaország sértetlenségének és függetlenségének biztosítására. Ama körülményeken kívül, amelyek fennforgása esetén az elnököt illeti a nyilvános beavatkozás joga, a kormánynak és a parlamentnek együtt kellene működnie, az utóbbi ellenőrzi és meg is döntheti az előbbit, de a nemzet legfőbb elöljárója élhet döntőbírói jogával, és a nép legfelsőbb ítéletéhez is folyamodhat.

Nem áltatom magam, tudom, hogy tervezetem homlokegyenest a pártok törekvéseibe fog ütközni. Van egy-két párt, amely meggyőződésből vagy óvatosságból még nem szánta rá magát, hogy szembehelyezkedjék de Gaullelal. Mások már bőven ontják a kritikákat és figyelmeztetéseket, de még tartózkodnak attól, hogy nyíltan hadat üzenjenek neki. Maguk a kommunisták is hozzám dörgölőznek olykor, néha körültáncolnak, s ügyelnek rá, hogy össze ne mérjék kardjukat velem. De nyilvánvaló, hogy a fő kérdés körül fellángoló vitában elkerülhetetlenül be fog következni a viszály. Különböző címeken a pártok valamennyien olyan alkotmányt akarnak, amely lehetővé teszi a régi rendszer feltámasztását, amelyben a hatalmi jogkörök közvetlenül és kizárólag tőlük függnének, és de Gaulle-nak nem lenne helye, hacsak meg nem elégszik a statiszta szerepével. Ebben a tekintetben a múlt tanulságai, a jelen realitásai, a jövő fenyegető veszedelmei az égvilágon semmit sem változtatnak szemléletükön és követeléseiken.

Hogy a Harmadik Köztársaság szüntelen a kínos ingatagság állapotában tántorgott, s végül a lemondás mély szakadékába zuhant, azt mindegyik párt a maga módján magyarázza, és indokokat merít belőle ahhoz, hogy a többieket támadja, de a maga számára nem vonja le azt a következtetést, hogy neki is le kell mondania tévelygéseiről. Hogy Franciaország nem virágozhat fel újra a nép eggyé fonódottsága nélkül, az irányzatok önmegtagadása nélkül, egy általános elismert és állandó tekintély ösztönzése nélkül – ezek az alapelvek merőben idegenek az ő világuktól. Számukra, éppen ellenkezőleg, az a lényeges, hogy harcoljanak a vetélytársak ellen, olyan szenvedélyeket és követeléseket támasszanak, amelyeket meglovagolhatnak, és megszerezzék maguknak a hatalmat. Kevésbé törekednek az egész ország érdekeinek a szolgálatára, mint a maguk programjának diadalra vitelén. Hogy de Gaulle, akinek sikerült összefognia és megmentenie a nemzetet, továbbra is a nemzet élén maradjon – ez a gondolat nem felel meg lényüknek. Arra persze ügyelnek, hogy elhalmozzák dicsérettel. Ma ragaszkodást mutatnak, a holnapra gondolva óvatosak is; ezért azt elfogadják, hogy távozása nem következhet be átmenet nélkül. Még azon is törik a fejüket, hogy milyen tiszteletbeli posztra lehetne őt száműzni. De egyikük sem akarja, hogy az ügyek irányítása sokáig egy olyan személyiség kezében maradjon, akinek már a puszta jelenléte is nyilvánvalóan összeférhetetlen az ő rezsimükkel.

A pártok spontán támogatására tehát egyáltalán nem számíthatok, mindazonáltal elképzelhetőnek tartom, hogy az ország ösztöne és az irántam mindmostanáig tanúsított bizalma elég határozottan fog megnyilvánulni ahhoz, hogy a perc-emberek kénytelenek legyenek az ár sodrában úszni. Az én dolgom megkérdezni a francia nőktől és férfiaktól: egyetértenek-e azzal,

hogy az állam felépítése olyan legyen, amilyennek szerintem lennie kell. Ha igennel válaszolnak, a pártok beletörődnek majd, és én részt veszek az új köztársaság életében. Ellenkező esetben levonom a következtetést.

Mégis, jóllehet kezdettől fogva számoltam azzal, hogy a döntő szót a nép mondja ki, nem csekély kételkedéssel és aggodalommal várom az eredményt. Vajon ez a nép, amely megható tanúbizonyságokkal halmoz el engem – bár ezek éppúgy kifejezik a szorongását, mint a lelkesedését –, nem kimerült, kiábrándult, és megosztott-e? Vajon ezek a nagy vállalkozások, ezek az erélyes tettek, ezek a szilárd intézkedések, amelyekre buzdítom, nem haladják-e meg lehetőségeit és óhajait? És bennem megvan-e a kellő képesség, ügyesség, ékesszólás, hogy galvanizáljam, most, amikor minden ellaposodik? Mindegy, bárhogyan is válaszol egy napon az ország a hozzá intézendő kérdésre, nekem addig kötelességem a nemzet kormányzásában teljes egészében felhasználni azt a tekintélyt és hatalmat, amelyet rám ruházott.

Őszintén szólva a német kapitulációt követő első napokban azt lehetett volna hinni, hogy megújul körülöttem a politikai egység. A sajtó pillanatnyilag nem sajnálja tőlem a magasztaló szavakat. Május 15-én a Tanácskozó Gyűlés egyhangú tapsviharral, nagyszerű *Marseillaise*-zel és lelkesült „Éljen de Gaulle!" kiáltásokkal fogadja beszédemet, amelyben a háború tanulságait összegezem. A vezető személyiségek valósággal elárasztanak demonstratív gesztusaikkal. Főleg az egykori miniszterelnökök, akiket a németek túszokként tartottak fogva, s akik most visszatérhettek hazájukba. Paul Reynaud, Daladier, Sarraut első dolga, hogy felkeressen, és odaadó segítőkészségéről biztosítson. Léon Blum, amint visszanyeri szabadságát, így nyilatkozik: „Hála de Gaulle tábornoknak, Franciaország feltámad. Szerencsénk volt, hogy van egy de Gaulle tábornokunk. Börtönöm mélyéről mindig reméltem, hogy pártom támogatni fogja. Egész Franciaország bízik benne. Jelenléte hazánk számára a belső egyetértés pótolhatatlan biztosítéka." Édouard Herriot, akit az oroszok szabadítottak ki, Moszkvába jutva így nyilatkozott az ottani rádióban: „Meggyőződésem, hogy az ország Charles de Gaulle köré tömörült, és magam is minden fenntartás nélkül a rendelkezésére állok." Ám ezek a gesztusok s ezek a szavak nem mind a holnapnak szóltak.

Az az igazság, hogy most pártpolitikai és választási gondok uralják a közéletet. Először a községi elöljáróságok megújítása ad tápot nekik. A kormány ugyanis a demokratikus gépezet megindításának fokozatosságát tartja helyesnek, ezért úgy határozott, hogy a községeknél kell kezdeni. Az 1937-ben megválasztott elöljáróságok ki voltak téve Vichy önkényes beavatkozásainak, majd a felszabadulás megrázkódtatásainak. Most visszatérnek forrásukhoz: a polgárok szavazatához. Bár sok helyi eshetőséget lehet számításba venni az április 29-ére és május 13-ára kiírt szavazás két fordulójában, a fő irányzatok mégiscsak kibontakoznak. Vannak erősen tekintélyes helyzetű pártok, amelyek azzal kérkednek, hogy egyedül ők képviselik az ellenállást: a kommunisták, a szocialisták, a népi köztársaságiak, s ezek sok szavazatot és sok helyet szereznek a különböző árnyalatú mérsékelt és radikális pártok rovására. A marxisták két kategóriája egyesül a második fordulóra. Valamennyi

tendencia igyekszik sztárként népszerűsíteni azokat a jelöltjeit, akik tevékenyen részt vettek az ellenséggel vívott harcban; egyébként a választók az ilyen népszerűsítést szívesen szentesítik.

A politikai vihar tehát módosíthatta a szavazatok megoszlását, de nem változtatta meg egyik francia párt természetét sem, és nem eredményezte egy valóban új áramlat megjelenését sem. Szóval a közvélemény – még inkább, mint valaha – hajlamos a széthúzásra, a helyi jellegű marakodásokra, és egyáltalán nem hajlandó összefogni egy nagy nemzeti feladat elvégzésére. A rálicitálásoknak ebben a légkörében természetesen a kommunisták a hangadók, nekik van a legnagyobb befolyásuk. Azonkívül: a választási hadjárat megmutatta, hogy a jövendőbeli intézményeket illetően csupán két elképzelés foglalkoztatja a politikusokat. A radikálisok és a mérsékeltek az 1875. évi alkotmányhoz való visszatérést hirdetik. A többiek egyetlen és szuverén nemzetgyűlést akarnak. De ezektől a különbségektől eltekintve mindannyian azt követelik, hogy a pártok ugyanúgy korlátlanul rendelkezzenek az állam minden hatalmi jogkörével, mint azelőtt. Egyetlen megfigyelő sem akad, aki ne arra következtetne, hogy holnap de Gaulle ellenében így is lesz. Ha igaz Clemenceau mondása, miszerint „a lélek legsúlyosabb szenvedése a hidegség", érthető, hogy napról napra kínosabb számomra az a légkör, amelyben az elkövetkező hónapok során mozognom kell.

Még nem fejeződtek be a községi választások, amikor megkezdődik a volt francia hadifoglyok, elhurcoltak és munkaszolgálatosok hazatelepítése. Nagy nemzeti esemény, telítve érzelmekkel, örömökkel, de könnyekkel is! Néhány hét leforgása alatt a haza, a családok, a francia városok és falvak két és félmillió gyermeküket kapják vissza; a legkedvesebbek közé tartoznak ők, mivel a legszerencsétlenebbek voltak. Ez a „nagy visszatérés" sokféle sulyos probléma elé állítja a kormányt. Nem olyan egyszerű dolog Franciaországba szállítani, majd otthonukba visszavezetni ekkora sokaságot, amely türelmetlen hullámokban özönlik hazafelé. Roppant nehéz feladat kellőképp táplálni és felöltöztetni őket, amikor az ország hiányt szenved élelmiszerekben és ruházati cikkekben. Nem kevésbé nehéz valamennyiüket egyszerre és azonnal beilleszteni a nemzeti munkamegosztásba, amely még mindig lassú ütemű. Nem könnyű kórházakban elhelyezni, ápolni, újra munkaképessé tenni a betegek és rokkantak tömegét. Mivel a Reich veresége egyszerre teszi szabaddá a Németországban fogva tartott valamennyi franciát, a velük kapcsolatos kérdések megoldása nem tűr halasztást.

A roppant feladat nem ér minket felkészületlenül. Már Algírban, 1943-ban, megszerveztük a hadifoglyok, elhurcoltak és menekültek ügyeivel foglalkozó minisztériumot, amely előre kidolgozott tervek szerint, s minden tőle telhetőt megtéve munkálkodik. Az embereket még Németországban a helyszínen kell nagyobb létszámú csoportokká összevonni, és így kell szállításukat megszervezni. Ez viszonylag könnyű a francia hadsereg megszállási zónájában. Kevésbé könnyű az amerikai és a brit hadsereg övezetében. És nagyon bonyolult az oroszoknál, akik messze vannak, bizalmatlanok, akadékoskodók, és most egész tartományok lakosságát költöztetik át. Mindazonáltal Lipcsében sikerül gyorsan nyélbe ütni egy megállapodást, amely szabályozza a katonai

parancsnokságok együttműködését. Súlyos kellemetlenség csak azokkal a fiatal elzásziakkal és lotharingiaiakkal kapcsolatban adódik, akiket erőszakkal besoroztak a Wehrmachtba, s akik szovjet hadifogságba kerültek; ezek most a németekkel összekeveredve az oroszországi fogolytáborok lakói. Moszkvai nagykövetünknek, Catroux tábornoknak és a rendelkezésére bocsátott katonai missziónak felkutatásuk, személyazonosságuk megállapítása, hazatérésük kieszközlése sok vesződséget jelent. Jó egynéhányat csak később találnak meg. És vannak, akik nem is fognak hazajönni.

A hazatelepítés megindulása után három héttel, június 1-én, a szabaddá vált franciák közül már az egymilliomodik tér haza. Egy hónappal később többségük itthon van. Az elosztó központokban a lehető legjobb fogadtatásban részesülnek, kapnak némi pénzt, leszerelnek, majd elfoglalják helyüket a mindenéből kifosztott országban, amelynek még sohasem volt oly nagy szüksége fiaira és leányaira, mint most.

A megtett előkészítő intézkedések ellenére ekkora tömeg hazatérése, ilyen rövid idő alatt, nem mehet végbe zavartalanul. És a zökkenőkön kívül néha bánat és csalódottság is várja azokat, akik ily hosszú távollét után térnek vissza. Meg aztán az élet bizony nehéz, a tegnapok nyomorúságában másmilyennek képzelték. S végül sokan, akik a szöges drótkerítések mögött egy megújhodott hazáról ábrándoztak, elszomorodva látják, mennyi francia süllyedt az erkölcsi középszerűségbe és a nemzeti ernyedtségbe. E keserűségek enyhítését az ország magasabb rendű érdeke parancsolja. De a pártpolitikai licitálás nem enyhíteni, hanem ellenkezőleg, kihasználni akarja a keserű csalódottságot. Ebben a versengésben természetesen a kommunisták vezetnek.

Számítást és neheztelést egyaránt megnyergelve, befolyásuk alá vonták a Hadifoglyok Nemzeti Mozgalmát, amely támadást indít Henri Frenay miniszter ellen. Nem beszélve azokról a sértő hangú indítványokról, amelyeket a „mozgalom" az újságokban publikál és szónokai beszédeiről, még arra is törekszenek, hogy a gyűjtőhelyeken és a fogadó központokban tüntetéseket szervezzenek. Hatóságaink ünnepélyesen fogadják a hazatérő hadifoglyokat, s főleg azokat a deportáltakat, akik az ellenállási mozgalom harcosai voltak; minden fogadás jó alkalom nekik, hogy lármázó csoportjaikkal zavart keltsenek. Még Párizsban is felvonulásokat szerveznek, bejárják a bulvárokat, végigmasíroznak a Foch sugárúton, a hadifogolyügyi minisztérium ablakai alatt, s ezt kiáltozzák: „Vesszen Frenay!" Soraikban olyan emberek menetelnek, akik ezekre az alkalmakra ismét a gyötrelmes táborok mártír-lakóinak csíkos rabruháját öltik magukra. Nem vitás, a repatriáltak többsége nem vesz részt ezekben a botrányos incidensekben. De a felbujtók azt remélik, hogy a kormány karhatalmi erőt vet majd be a tüntetők ellen, ami közfelháborodást kelt, vagy pedig a fenyegetésnek engedve feláldozza a lepocskondiázott minisztert. Ami a többi politikai frakciót illeti, ők segítik ezt az egész demagóg parádét, és semmiféle támogatást nem adnak a kormánynak.

De azért gyorsan elintéződik az ügy. Dolgozószobámba hívatom a „mozgalom" vezetőit.

– Amit Önök művelnek, az tűrhetetlen – mondom nekik. – Követelem, legyen vége, és Önöket teszem felelőssé, ha nem így lesz.

– A volt hadifoglyok igazságos haragjának kirobbanása ez – bizonygatják. – Mi magunk nem is tudnánk megakadályozni.

Kijelentem:

– A közrendet fenn kell tartani. Önök vagy tehetetlenek a saját embereikkel szemben; ez esetben tüstént jelentsék nekem írásban és közöljék lemondásukat. Vagy pedig Önök a tényleges vezetők; ha azok, akkor határozottan kötelezzék magukat arra, hogy a mai napon megszűnik minden agitáció. Addig innen nem mennek el, amíg meg nem kapom Önöktől vagy a levelet, vagy a kötelező ígéretet; ha egyikre sem hajlandók, az előszobában letartóztatás vár Önökre. Csak három perc gondolkodási időt adhatok.

Egy ablakmélyedésbe húzódnak tanácskozni, de mindjárt vissza is jönnek:

– Értettük. Rendben van. Garantálhatjuk Önnek, hogy a tüntetések megszűnnek. – Így is lett, még azon a napon.

A hadifogoly-afférr megmutatta, hogy a hatalom mindaddig erős marad, amíg nincs megosztva. De egyúttal arról is tanúskodott, hogy támogatására a politikusok nem hajlandók. Ugyanezt lehetett *megállapítani a pénzügyi és* gazdasági kérdéssel kapcsolatban is. Ez a probléma a győzelmet követő nyár folyamán újra jelentkezett, mégpedig igen éles formában. Mivel nem lehetett sem elodázni, sem kitérni előle, s mivel olyan intézkedéseket kellett hozni, amelyek érzékenyen érintik a választók érdekeit, eleve sejtettem, hogy a pártok a kormányra hagyják, tegye meg a szükséges lépéseket, ők meg egyszerűen félreállnak. Valóban így is történt.

Egyszerre három feladatot kellett megoldani: rendkívüli erőforrásokról gondoskodni a kincstár számára, megfékezni az inflációt, visszatartani az árak emelkedését. Örökös probléma ez minden olyan időszakban, amikor az állami kiadások óhatatlanul felduzzadnak, amikor a háború befejeztével a lakosságban a többet-fogyasztani akarás általános irányzata jelentkezik, s amikor a termelés még nagyon messze van attól, hogy kielégítse ezt az igényt. A felszabadítás másnapján hozott sürgős intézkedések lehetővé tették a legrosszabbak elkerülését. Most újabb erőfeszítésre volt szükség. Ez azonban szükségképpen mindenkinek sok kellemetlenséget, sokaknak pedig súlyos áldozatokat jelentett. Mivel az általános választások időpontja már közel volt, megtehettem volna, hogy a döntéseket néhány héttel elhalasztom, s ily módon a felelősséget megosztom az új nemzetgyűléssel. Addig félmegoldásokkal lehetne operálni. Ám az drága mulatság lett volna. Úgy döntöttem, nem várok, hanem teljesen kormányom számlájára teszem meg a szanálási intézkedéseket.

A bankjegycsere volt az első. Ennek a műveletnek főleg az volt a célja, hogy felderítse, mennyi pénze van minden egyes franciának. A közigazgatás azt már tudta, hogy ingatlanokban, járadékkötvényekben, részvényekben, névre szóló kötvényekben kinek mennyi a vagyona. Most még azt kellett megtudnia, hogy a tulajdonosok bankjegyei és rövid lejáratú kincstárjegyei milyen arányban oszlanak meg. Ezeket mindenkinek be kellett mutatnia, s ezáltal be is vallania. Ugyanakkora összegű új címleteket kaptak helyettük cserébe.

Ezáltal egyszerre érvénytelenné váltak azok a címletek, amelyek nem kerültek bemutatásra a közpénztáraknál – nevezetesen azok, amelyeket a németek magukkal vittek, valamint azok is, amelyeket tulajdonosaik inkább veszni hagytak, mintsem hogy bevalljàk, mennyijük van összesen. Másrészt a nagy összegekre rúgó bankjegyek birtokosai sok esetben kincstárjegyre váltották be pénzüket, mivel vagyonuk nagysága most már ismeretessé vált.

Minden nagyon jól zajlott le, június 4-től 15-ig, Pleven irányításával. A francia gazdasági életben nem idézett elő semmiféle súlyos megrázkódtatást nem úgy, mint Belgiumban egy hasonló művelet, amely azonban a vagyonok befagyasztásával járt. A bankjegyforgalom, amely május végén 580 milliárdra emelkedett, júliusban már csak a 444 milliárdot érte el. Az adótárgyaknak ez a „lefotografálása" lehetővé tette a kormánynak azt is, hogy szilárd alapon hajtsa végre a tervbe vett rendkívüli adó kivetését.

Ezt megelőzően meg kellett akadályozni a túlzott áremelkedéseket. A kormány ugyan nem fogadta el Mendès-France rendkívül szigorú tervét, amelyben azt javasolta, hogy hivatalból érvénytelenítsük a pénzjegyek háromnegyed részét, sőt a legerélyesebb módon fagyasszuk be az élelmiszerárakat és a fizetéseket, vagyis lényegében véve egyetlen csapással próbáljunk döntő eredményt kivívni, megkockáztatva az ország tevékenységének megbénítását, de Mendès-France tervének elutasítása korántsem jelentette azt, hogy a kormány nem akarja erélyesen gátak közé szorítani a növekvő spekuláció áradatát. A stabilizációt persze csak akkor lehet megvalósítani, ha a termékek kínálata megfelel a keresletnek, amitől még messze voltunk. Ahhoz azonban megvoltak a lehetőségeink, hogy megakadályozzuk a durva megugrásokat és megbüntessük a visszaéléseket. A június 30-án kiadott két kormányrendelet tartalmazta az ide vonatkozó jogszabályokat. Az egyik meghatározta, milyen eljárás szerint rögzíti vagy módosítja a hatóság az árakat. A másik a szabálysértéseket sújtó szankciókat szabályozta. A rendeletek azonnal hatályba léptek, és tartósnak bizonyultak. Még ma is érvényben vannak.*

Bármennyire igyekeztünk kímélni a még alig lábadozó országot és fokozatosan végrehajtani a szükséges intézkedéseket, tető alá kellett hoznunk az 1945-ös költségvetést, és az 1946-os költségfedezet előteremtéséről is gondoskodnunk kellett. Mivel a felszabadulási kölcsön felújítása lehetetlen, a rövid lejáratú adósságok növelése pedig veszélyes lett volna, különadó kivetésére határoztuk el magunkat. Egy augusztus 15-én kiadott kormányrendelet bevezette a szolidaritási adót avégett, hogy az állam fedezhesse a hadifoglyok visszatérésével, a csapatok leszerelésével és hazatelepítésével, az indokínai expedíciós hadtest költségeivel, valamint az újraépítési munkák megkezdésével kapcsolatos rendkívüli kiadásokat. A szükséges összeget 80 milliárdra – mai árfolyamon számítva 900-ra** – becsültük, és elhatároztuk, hogy ezt a vagyonosoknak kell összeadniuk. Rajtuk kívül ugyan ki tehette volna meg? S ettől eltekintve, vajon nem ők a legfőbb érdekeltek a pénzügyi helyzet

* A de Gaulle-i Ötödik Köztársaság idején, vagyis a XX. sz. közepén (1955–58 között), amikor a Tábornok *„Emlékiratai"*-nak 3. kötetét írta.

** Még a „franc durrée", vagyis a „kemény frank" bevezetését megelőző információs árfolyamon számítva.

egyensúlyának megteremtésében, mint ahogyan azok voltak a rend helyreállításában és a társadalmi béke fenntartásában? A rendelet igen egyszerűen és világosan előírta, hogy egyszeri különadót kell kivetni a vagyonra, a háború alatt szerzett nyereségre, a részvénytársaságok alaptőkéire, s mindez együttvéve alkotja a nemzeti szolidaritás rendkívüli adóját.

A kormány előzőleg kikérte a Tanácskozó Gyűlés véleményét. A július 25-én lezajlott vita során a pártok nem sajnálták tőlünk bíráló megjegyzéseiket; a baloldal, Philip, Moch, Duclos, Ramette, azt hangoztatta, hogy a kormány nem megy elég messzire a magántőkék megnyirbálásának útján; a jobboldal, amelynek sirámait Laniel és Denais tolmácsolta, nem győzte hangsúlyozni, hogy a tervezett adóztatás súlyos csapással fenyegeti az üzleti életet. Mégis, miután a különböző csoportok ily módon eldanolták nótájukat, jóformán egyhangúlag megszavazták a rendelettervezet szövegét. Ez volt az utolsó eset, amikor a testület a kormány támogatására szánta rá magát. Az alkotmánnyal kapcsolatos viták során azonban hamarosan teljes egészében és nyíltan ellenzékbe ment át.

Időközben szorgalmaztam Pétain, Laval, Darnand fájdalmas ügyének lezárását, mert ez mindenkit foglalkoztatott, és izgatta a kedélyeket. A kormány semmiképpen sem szólt bele a Legfelső Bíróság munkájába, de értésére adta azt a kívánságát, hogy az eljárást a lehető leggyorsabban folytassa le. A perek tehát elkezdődtek, elsőnek a Marsallét tárgyalták. Sokan azt jósolgatták, hogy ebből különféle előjelű és mélységű megrázkódtatások keletkeznek. Egyáltalán nem így történt. Igaz, azok a személyek, akik mint bírák, esküdtszéki tagok, tanúk, ügyvédek részt vettek a szomorú tárgyalásokon, nem mindig tudták visszafojtani indulatukat vagy izgatottságukat. De a nyugtalanság nem csapott túl az igazságügyi palota falain. A közvélemény kétségkívül feszült érdeklődéssel figyelte a bírósági tárgyalásokat, amelyekről kivonatos tudósításokat közöltek az újságok. De egyetlenegyszer sem fordult elő olyasmi, amit tömeges megmozdulásnak lehetne nevezni. Lényegében véve mindenki szükségesnek tartotta, hogy az igazságszolgáltatás mondja ki a döntő szót, és a túlnyomó többség az ügy mielőbbi lezárását kívánta.

Magam is ezen a véleményen voltam. Meg kell azonban mondanom, hogy amit én a vád leglényegesebb pontjának tekintettem, az sokak szemében kevésbé tűnt annak. Szerintem Pétainnek és kormányának fő bűne az volt, hogy Franciaország nevében az ellenséggel megkötötte az úgynevezett „fegyverszünetet". Igaz, az aláírás időpontjában az anyaországban vívott csata vitathatatlanul elveszett. Beszüntetni a harcot az Atlanti-óceán és az Alpok között, ily módon vetve véget a fejveszett futásnak, ez a katonai és helyi aktus nagyon indokolt lett volna önmagában véve. Az érintett haderők főparancsnokságának kötelessége azonban – akár a főparancsnok leváltása árán is –, hogy a kormány utasítására megtegye, ami szükséges. A kormány pedig átköltözött volna Algériába, magával víve a francia felségjogot, amely tizennégy évszázad óta nem volt szabad prédája senkinek, folytatta volna a küzdelmet mindvégig, állva a szövetségeseknek adott szavát, s cserébe megkövetelvén a segítségüket. De kivonni a háborúból az érintetlen birodalmat, a sértetlen flottát, a zömében intakt légierőt, az afrikai és a közel-keleti csapatokat,

amelyek egyetlen katonát sem vesztettek, meg mindazokat az alakulatokat, amelyeket még Franciaországból is el lehetett volna szállítani máshová; cserbenhagyni szövetségeseinket; főleg pedig az államot kiszolgáltatni a Reich kényének-kedvének – ezt kellett elítélni, mégpedig oly módon, hogy Franciaország lemossa a gyalázatot. Mindazok a bűnök, amelyeket Vichy a továbbiak során elkövetett: együttműködés a támadókkal; testvérharcok Dakarban, Gabonban, Szíriában, Madagaszkáron, Algériában, Marokkóban, Tunéziában, a Szabad Franciák vagy a szövetségesek ellen; az ellenállási mozgalom üldözése a német rendőrséggel és megszálló katonasággal való szoros együttműködés alapján; a francia politikai foglyok, a zsidók, a Franciaországba menekült külföldiek kiszolgáltatása Hitlernek; az ellenséges hadigépezet segítése munkaerővel, nyersanyagokkal, késztermékkel, propagandával – mindez szükségszerűen ebből a mérgezett forrásból fakadt.

Éppen ezért bosszantott, hogy a Legfelső Bíróság, a parlamenti körök, az újságok jelentős mértékben tartózkodtak a „fegyverszünet" megbélyegzésétől, viszont annál részletesebben pertraktálták a belőle folyó mellékes körülményeket. Nem beszélve róla, hogy olyan tényeken nyargalásztak, amelyek a politikai küzdelemmel voltak kapcsolatban, nem pedig azzal a harccal, amelyet az ország a külső ellenséggel vívott. A viták igen gyakran pártoskodó jelleget öltöttek, mintha valamiféle leszámolásról volna szó, holott az ügyet egyetlen szempontból kellett megítélni: a honvédelem és a nemzeti függetlenség szempontjából. A „csuklyások"* régi összeesküvései; a parlament szétkergetése, miután az lemondott hatalmáról; a parlament tagjainak letartóztatása; a riomi-per; a közhivatalnokoktól megkövetelt eskütétel; a munkacharta; a zsidóellenes rendelkezések; a kommunisták üldözése, a pártok és a szakszervezetek sorsa; azok a kampányok, amelyeket Maurras, Henriot, Luchaire, Déat, Doriot stb. folytattak a háború előtt és a háború alatt – ezek a témák, most a tárgyaláson, illetve a kommentárokban nagyobb helyet foglaltak el, mint a fegyverletétel, szövetségeseink cserbenhagyása, és az agresszorral való együttműködés.

Pöre folyamán Philippe Pétain hallgatásba burkolózott. Figyelembe véve hajlott korát, fáradtságát, meg azt a tényt, hogy amit személyével fedezett, védeni nem lehet, magatartása bölcsnek tűnt előttem. Hallgatásával mintegy megőrizte annak a katonai méltóságnak utolsó maradványát, amelyet egykori nagy érdemeivel szerzett. A tárgyalás során felidézett tények, a tanúvallomások, a vádirat, a perbeszédek olyan öregkor drámáját tárták fel, amelyet az évek egymásra halmozódott dermesztő jege megfosztott az emberek és események irányításához szükséges erőktől. A közjó szolgálatának illúziójába takarózva, a szilárdság látszata alatt, a fortélyosság fedezéke mögött a Marsall csupán a szolgalelkű vagy fenyegető ármány odadobott áldozata volt. A bíróság kimondta a halálbüntetést, de ugyanakkor kifejezésre juttatta azt

* A francia nagytőke támogatásával az 1936-os népfront választási győzelme után tevékenykedő fasiszta szövetség, a „Cagoule" (CSAR), amely a de le Roque gróf vezetése alatt tényked ő „Tűzkeresztesek"-kel együtt 1937 elején összeesküvést szőtt a Harmadik Köztársaság megdöntésére; később Pétaint támogatta a kapitulációban és a nácikkal való kollaborálásban.

az óhaját, hogy az ítélet ne kerüljön végrehajtásra. Én a magam részéről már eleve elhatároztam, hogy mindenképpen aláírom a kegyelmi kérvényt. Azonkívül gondom volt megfelelő intézkedések megtételére avégett, hogy a Marsallt ne érhessék inzultusok. Közvetlenül az ítélethirdetés után, augusztus 15-én, repülőgépen Le Portalet-be vitték. Később Yeu szigetére szállították. Az volt a szándékom, hogy két évig őrizet alatt tartatom egy erődítmény falai között, utána pedig megengedem neki, hogy otthonában, Antibes közelében élje le hátralevő napjait.

Majd Pierre Laval jelent meg bírái előtt. Amikor a Reich kapitulált, egy német repülőgép Spanyolországba vitte, ahol menedékjogra számított. Franco tábornok azonban elfogatta, és légi úton visszaküldte német területre. Talán az Egyesült Államoktól remélt ott segítséget a szökevény? Hasztalan! Az amerikai hadsereg kiszolgáltatta a francia hatóságnak. Vichy kormányelnöke októberben került a Legfelső Bíróság elé.

Laval eleinte úgy próbálta beállítani tevékenységét, hogy ez nem a Reichhel való tudatos együttműködés volt, hanem államférfiúi csalafintaság, amely megalkudott a rosszal és mentette a menthetőt. Mivel az esküdtszék tegnapi vagy holnapi parlamenti tagokból állott, a vádlott alighanem úgy képzelte, hogy a tárgyalást politikai vitává változtathatja, s miközben a szakmabeliek különböző elméleteken rágódnak, a per olyan politikai vita elhúzódásához vezet, amely a végén tekintetbe veszi az enyhítő körülményeket. Taktikája azonban kudarcba fulladt. Ezt látva, mindent egy lapra tett fel, kihívó magatartást tanúsított a bírákkal szemben, mire azok néhány heves sértéssel válaszoltak. Laval tüstént megragadta a kellemetlen kirohanás ürügyét, és többé nem volt hajlandó megjelenni a bíróság előtt. Ily módon próbálta elérni, hogy az eljárást szabálytalannak kelljen minősíteni, hogy a bíróság kénytelen legyen vagy új eljárást indítani, vagy pedig enyhíteni a halálbüntetést, amelynek kimondását a vádlott elkerülhetetlennek érezte, s amelyet a bíróság valóban ki is mondott. De nem lett sem perújrafelvétel, sem kegyelem. Az elítélt még egy utolsó kísérletet tett arra, hogy a kivégzést elkerülje: mérget ivott. De talpra állították. Miután minden kapu bezárult előtte, Pierre Laval összeszedte magát, szilárd léptekkel ment a kivégző cölöphöz, és bátran halt meg.

Néhány nappal előbb Joseph Darnand-t lőtték agyon, és ő sem fogadta kevésbé keményen a halált. Pöre rövid volt. A bíróság azért ítélte el, mert sok olyan bűncselekményért volt felelős, amelyet Vichy a rend fenntartása címén követett el. Az egykori „főtitkár" semmi mást nem hozott fel védelmére, csak azt, hogy a Marsallt szolgálta. Minden bizonnyal a nemzetiszocializmus tanai csábították el Darnand-t, akit környezete aljassága és a nemzeti puhányság keserített el. Ez a pribék, ez a kalandor izgalmas kalandnak tekintette a kollaborálást, amely éppen ezért minden vakmerőséget és minden eszközt igazolt a számára. Elképzelhető, hogy ellenkező előjelű politikai kalandba is belekeveredett volna alkalomadtán. Bizonyítják ezt azok a tettei, amelyeket a háború kezdetén szabadcsapatok élén véghez vitt. Bizonyítja az is, hogy amikor már német tiszti egyenruhát viselt és az ellenállási mozgalom harcosainak vérében gázolt, kérést juttatott el hozzám: szeretne a Szabad

Franciaországhoz csatlakozni. Ennek a cselekvésre született, de rossz irányba fordult nagy tévelygőnek a példája mindennél szemléltetőbben mutatta meg egy olyan rendszer bűnös visszaéléseit, amely a haza szolgálatára termett férfiakat eltávolította a hazától.

Vichy elítélése azoknak a személyében, akik főkolomposai voltak, élesen elhatárolta Franciaországot a nemzeti lemondás politikájától. Most még arra volt szükség, hogy a nemzet lelkivilágában az ellenkező magatartás legyen úrrá. Az elnyomatás évei alatt a Franciaországba vetett hit és reménység volt az a hatóerő, amely lassanként az ellenállás és a felszabadítás felé vonzotta a franciákat. Később ugyanezek a rugók játszottak közre a felforgatás megakadályozásában és a felemelkedés megindításában. Semmi más nem lehet hatékonyabb erő ma sem, amikor elindulhatunk a hatalom és a nagyság felé. Ha ilyen lelkület tölti el a tömegeket, lendülete kétségkívül magával ragadja majd az új nemzetgyűlést is. A választások időpontjáig tehát minden lehetőt meg kell tennem annak érdekében, hogy az erőfeszítéseket vállaló lelkesedés és a jövőbe vetett bizakodás pezsdítő levegője árassza el az országot.

A győzelem másnapján, május 9-én a Notre-Dame-ba mentem, az ünnepi *Te Deum*ra. Suhard bíboros a templomkapuban fogadott. Jelen volt minden hivatalos személyiség. Zsúfolásig megtelt a székesegyház, és a sokaság ellepte a környéket. Miközben a diadalmi ének csendülését visszhangozták a boltívek, s miközben a jelenlevők lelkéből fakadó boldog zengés kifelé áradt a térre, a rakpartokra, Párizs utcáira, engem a szentélyben, a hagyományosan kijelölt helyemen ugyanazon érzelmek ragadtak magukkal, amelyek atyáinkat hevítették, valahányszor dicsőség koszorúzta a hazát. Anélkül, hogy megfeledkezhettem volna a bajokról, amelyek elhomályosították sikereinket, a nehézségekről, amelyek még most is ott tornyosultak a nemzet előtt, erőt adott nekem ez az örökkévalóság. Négy nappal később, Jeanne d'Arc ünnepén, hasonló alkalom kínálkozott a hazafias érzület fellángolására. Öt év óta most lehetett először a szokásos szertartás szerint megünnepelni ezt a napot.

Közben, május 24-én, komoly hangvételű rádióbeszéddel fordultam a franciákhoz. Beszéltem a veszteségeinkről, a kötelességeinkről, arról, mennyi fáradságunkba kerül majd, „hogy azok legyünk, amik lenni akarunk, vagyis virágzóak, hatalmasok és testvérien összetartók". Hangsúlyoztam, milyen nehéz feladat Franciaország pozícióját újra megteremteni „egy olyan világ közepette, mely minden bizonnyal nem engedékeny". Kijelentettem, hogy „munkabírásunk, termelő képességünk és a rend, amelyet majd fel tudunk mutatni politikai, szociális, morális téren, ezek a mi függetlenségünknek, következésképpen befolyásunknak a feltételei. Mert nincs dicsőség a zűrzavarban, sem haladás a káoszban". Fel kell tehát készülni arra, hogy a kormány kézben tartja az árakat, az illetményeket, a munkabéreket, bármekkorák is az elégedetlenségek és a követelések. Ez a szigor ugyanakkor reformokkal fog párosulni. Közöltem, hogy „az állam még az év vége előtt ellenőrzése alá vonja a szénbányászatot, a villamosenergia-termelést és a hitelpolitikát, vagyis azokat az emeltyűket, amelyek lehetővé teszik a nemzeti tevékeny-

ség összességének irányítását". Másrészt az ország népesedésével kapcsolatosan új intézkedésekre kerül sor, amelyek szintén hatalmunk helyreállítását célozzák. A franciákat Kolumbusz Kristóf tengerészeihez hasonlítottam, akik akkor pillantották meg a látóhatáron a földet, amikor szorongásuk és kimerültségük legkeservesebb napjait élték át. „Nézzétek! – kiáltottam fel. – A jelen szenvedésein és felhőin túl nagyszerű jövő ragyog felénk!"

Ugyancsak attól a szándéktól vezéreltetve, hogy némileg felvillanyozzam a közvéleményt, június 10-én felkerestem Manche és Orne megyét, amely Calvados megyével együtt a legsúlyosabb károkat szenvedte el valamennyi között. Dautry kíséretében ellátogattam Saint-Lô, Coutances, Villedieu-les-Poêles, Mortain, Flers, Argentan, Alençon városába és számos mezővárosba A lelkes bizakodás megnyilatkozásainak áradata hömpölygött a romok között. Június 18-án egész Párizs talpon volt, hogy ünnepelje a Németországból hazatért csapatokat, amelyek Leclerc és Béthouart vezetésével végigvonultak a Champs-Élysées-n. Az elragadtatott katonák, az örömkönnyeket síró nép és az ünnepség központjába állított de Gaulle között az a bűvös áramkapcsolat jött létre, amilyen csak a közös megindultság forró élményéből születik. Június 30-án és július 1-én Auvergne-ben jártam és Clermont-Ferrandban, Riomban, Aurillacban; eme méltóságteljes hangulatú városokban, valamint szerte a községekben éppoly forró lelkesedést tapasztaltam, mint a fővárosban.

Közeledett a nemzet megkérdezésének időpontja. A kormány októberre tervezte. Siettettem a demonstrációkat. A július 14-i ünnepséget Párizsban, a hagyománynak megfelelően, impozáns katonai díszfelvonulás tette emlékezetessé. A győzelmi menet azonban ezúttal kelet-nyugati irányban haladt. A Vincennes-i sétányon de Lattre tábornok bemutatta nekem azokat a különítményeket, amelyeket győzedelmes hadseregének valamennyi nagy egységéből állított össze. Majd a Rajna és Duna ezredparancsnoka és harcosai viharos éljenzéstől kísérve haladtak végig a lobogódíszbe öltözött Trône sugárúton, a Nationon és a faubourg Saint-Antoine-on, hogy a Bastille téren felvonuljanak előttem.

A következő héten Bretagne-ba utaztam, ahová Pleven és Tanguy-Prigent kísért e Nem lehet leírni azt a lelkesedést, amellyel St. Brieuc, Quimper és Vannes fogadott. De a lakosság érzülete mégis a szinte porig sújtott Brestben, a romokban heverő Lorient-ban, a megsemmisített St. Nazaire-ben hatott meg lelkem legmélyéig. Majd La Rochelle-be mentem, amely viszonylag kisebb károkat szenvedve érte meg a felszabadulást, és ismét kaput nyitott a tenger felé.

Picardia és Flandria ugyancsak kifejezésre juttatta, hogy jövőbe vetett hite minden nehézséget leküzd. Beauvais-ban, majd Amiens-ben, ahova Dautry, Lacoste, Laurent és Mayer kíséretében augusztus 11-én látogattam el, a lelkesedés koncertjéből egyetlen hang sem hiányzott. Doullens, St. Pol, Bruay érintésével Béthune-be utaztam, ahol 50 000 bányász várt a városháza előtt. Az épület erkélyéről szóltam hozzájuk és az egész nemzethez.

„A legszerencsétlenebbek között voltunk – mondottam –, mert mi voltunk leginkább kitéve a veszedelemnek. De most páratlan felemelkedés útjára

léptünk, és tökéletes francia büszkeséggel jelenthetem ki, hogy nagy léptekkel menetelünk ama perc felé, amikor ezt fogják rólunk mondani: »Kivágták magukat!«" Számadatokat idéztem. A tárnák felszabadítását követő egy hónap alatt bányászaink másfél millió tonna szenet hoztak a felszínre; de a legutóbbi négy hét alatt kétszer annyit termeltek ki. Villamosenergia-termelésünk havi 400 millió kilowattról 1350 millióra növekedett, vagyis elértük az 1938. évi szintet. Ugyanezen idő alatt megháromszoroztuk az öntöttvas-, az acél-, az alumíniumgyártást, és megtízszereztük a vasérc kitermelését. Közvetlenül a felszabadulás után havonta 23 000 tonna cementet gyártottunk: a legutóbbi hónapban 120 000 tonnát. Kezdetben 40 000 tonna meszet égettünk harminc nap alatt; jelenleg 125 000 tonnánál tartunk. Eleinte 160 000 vagont tudtunk megrakni havonta; most 470 000-et. „Én – mondottam –, aki állami kötelességemnél fogva szüntelen a fokokat jelző mutatón tartom a szemem, megállapítom, hogy egyetlen nap sem múlik el anélkül, hogy az előző naphoz viszonyítva ne hozna valamelyes haladást."

A folytatásról szólva elutasítottam mindennemű demagógiát. „Akár reformokról, akár árakról, bérekről vagy választásokról van szó, tudjuk, hogy semmilyen határozat sem elégíthet ki mindenkit. De azért folytatjuk utunkat. Későbbre halasztjuk sérelmeink, keserűségeink és gondjaink elszámolását. Megértjük, hogy élni, vagyis haladni kell. Ezt meg is tesszük és meg is fogjuk tenni erőfeszítés, összetartás, fegyelem által, de nem – ó! nem, minden bizonnyal nem! – belviszály által. Megtesszük és meg fogjuk tenni oly módon, hogy lassanként építjük az újat és az ésszerűen méltányosat, de nem – ó! nem, minden bizonnyal nem! – oly módon, hogy visszatérünk a régi formulákhoz, vagy kalandokba bocsátkozunk . . . Munkára fel!"

A következő napon Bergues, majd Dunkerque volt látogatásom célja. A romokká és tátongó bombatölcsérekké változott kikötőmedencék, zsilipművek, rakpartok és a házak kétharmadának omladékai láttán az emberben felmerült a szorongó kérdés: feltámadhat-e valaha is ez a nagy kikötőváros. De a Jean Bart téren összegyűlt hatalmas sokaság megadta a választ. Hozzá intézett szavaimra olyan harsogó kiáltásokkal felelt, amelyek minden kételyt eloszlattak. A nagy tengerésznek csodával határos módon épen maradt szobra előtt együtt elénekeltük a *Marseillaise*-t, majd a *„Jean Bart! Jean Bart!"*-csatakiáltás* szinte elsodorta a bajokat és gondokat. Calais-ba utazva a pusztulásnak hasonló látványa fogadott. A Szent-Péter nevű ipari negyed viszonylag kevés kárt szenvedett, de a kikötő siralmas állapotban volt. És a régi negyedekből semmi sem maradt meg, csak az ódon Őrtorony meg a Notre-Dame templom falai. De a calais-i polgárok, akik nagy tömegben gyűltek össze a városháza előtt, ahol polgármesteri minőségében a sógorom, Jacques Vendroux fogadott, fergeteges éljenzéseikkel győztek meg arról, hogy övék a jövő. Boulogne-ban, az alsóvárosban, csak romokat és gyászt láttam mindenütt, ez azonban nem gátolta meg a lakosságot, hogy viharos hang-

* Bart, Jean (1650–1702) – dunkerque-i tengerész-, hajóskapitány-dinasztia sarja, és maga is szinte gyermekfővel száll tengerre. Matrózból küzdi fel magát tisztté. A francia királyi tengerészet megteremtésében jelentős érdemei vannak. A tengerre szálló bátor francia jelképe lett.

erővel adjon kifejezést bizakodásának. Kiváltképpen a tengerészek, halászok, rakodó- és hajógyári munkások, akiknek szószólója kijelentette: „Itt vagyunk mi! Amott a tenger! Kell, hogy a dolgok rendbe jöjjenek." Az általános lelkesedés közepette, mint mindig, a munkástömegek megnyilvánulásai voltak a legizzóbbak és a legőszintébbek Ez az utolsó körutam a szintén romokban heverő, de ugyancsak erősen élni akaró Le Portel meglátogatásával ért véget.

A tömegek érzülete tehát világosan kifejezésre juttatta, hogy hajlandók legyőzni a széthúzást, követni de Gaulle-t a nemzeti felemelkedés útján, helyeselni az erős állam megalkotásának tervét. Ugyanakkor azonban a politikai tevékenység az ellenkező irányban hatott. A különféle frakciók most már csak kritikával vagy zsémbelődéssel fogadták kormányom döntéseit és állásfoglalásait. A „profi" politikusok viszont mind határozott bizalmatlanságot mutattak velem szemben.

Június folyamán a pártok porondra léptek. Meg kell mondanom, hogy 3-án magam ismertettem egy sajtókonferencia alkalmából az alkotmányozó nemzetgyűlés problémáját. „Három megoldás képzelhető el – jelentettem ki. – Vagy visszatérünk a tegnap tévelygéseihez, tehát külön-külön választunk képviselőházat meg szenátust, és a kettőt Versailles-ban nemzetgyűléssé egyesítjük, amely aztán vagy módosítja, vagy nem az 1875-ös alkotmányt. Vagy halottnak tekintjük ezt az alkotmányt, és nekilátunk egy alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztásához, amely majd azt teszi, amit akar. Vagy pedig megkérdezzük az ország véleményét az alkotmány alapelveiről, és képviselőinek ahhoz kell majd tartaniok magukat." Még nem közöltem, melyiket választom a három lehetőség közül, de ki lehetett találni abból, ahogy egyáltalán felvetettem egy népszavazás gondolatát. Több se kellett a pártoknak: minden oldalról határozott formát öltött az ellenzés, vagy legalábbis a legnagyobb fenntartás.

Népszavazási tervemnek hármas célja volt. Mivel megsemmisült az 1875-ös szisztéma, mert az 1940-es katasztrófa elsodorta, önkényes eljárásnak tartottam volna, hogy magam állítsam vissza vagy tiltsam meg a visszaállítását. Elvégre ott a szuverén nép, őt illeti a döntés joga. Jóllehet válasza felől nem volt semmi kétségem, de meg fogom tőle kérdezni: akarja-e, hogy az ország visszatérjen a Harmadik Köztársasághoz, vagy teremtsen egy másikat. Másrészt, ha majd szavazatával a nép eltörölte a régi alkotmányt, az újat természetesen a választások eredményeként megalakult nemzetgyűlésnek kell kidolgoznia. Ámde mindenható legyen-e ez a nemzetgyűlés, egymaga és legfelső fokon határozzon-e a nemzeti intézményekről, kivétel, korlátozás és fellebbezési lehetőség nélkül őt illessen-e minden jog? Nem! A népszavazás révén kezdetben bizonyos egyensúlyt lehetne teremteni a nemzetgyűlés és a kormány hatásköre között, később pedig úgy kell intézni a dolgokat, hogy a nemzetgyűlés által kidolgozott alkotmány csak általános népszavazással lépjen érvénybe. Végül: a népszavazás – mint az alkotmányos mű első és utolsó aktusa – lehetővé teszi nekem, hogy a francia néphez forduljak, a népnek pedig megadja a lehetőséget, hogy igazat adjon nekem vagy elmarasztaljon egy olyan kérdésben, amelynek eldöntésétől függ majd a sorsa nemzedékeken át.

Mihelyt szándékom kitudódott, ez valamennyi párt határozott rosszallását váltotta ki. A kommunista párt politikai bizottsága június 14-én nyilatkozatot adott ki, és ebben közölte: elszántan folytatja hadjáratát egy szuverén alkotmányozó nemzetgyűlés megválasztása érdekében; határozottan ellenez mindennemű népszavazást, akár referendumnak keresztelik, akár nem; elutasít minden elnöki jellegű alkotmányt. Az Általános Munkaszövetség sietett tüstént hasonló határozatot hozni. A szocialisták június 21-én vezetőségük sajtóorgánuma révén ünnepélyesen kinyilvánították, hogy olyan alkotmányozó és törvényhozó gyűlést akarnak, amelyet nem korlátozhat semmi. Kijelentették továbbá: határozottan szembehelyezkednek a demokratikus hagyományokkal ellentétes módszerrel, amely abból állna, hogy felszólítja a választói testületet, miszerint népszavazás útján nyilatkozzék egy olyan alkotmánytervezetről, amelyet szűk körű bizottságok szerkesztettek. Június 22-én ülést tartott a szocialista-kommunista egyeztető bizottság; 24-én a Köztársasági Népi Mozgalom vezetősége; 25-én, már alakulásakor, az Ellenállók Demokratikus és Szocialista Uniója; 29-én az Ellenállás Nemzeti Tanácsa; július 1-én az Emberi Jogok Ligájának központi bizottsága – valamennyien határozatilag követelték a híres-nevezetes, egyetlen és szuverén nemzetgyűlést, s ellenezték a népszavazás gondolatát.

A háború előtti rendszer hívei pedig azért méltatlankodtak, amiért kipécézték őket. 1940 óta, akár Vichy oldalán voltak, akár az ellenállás táborában, arra készültek, hogy majd visszahozzák azt, ami volt. Az ő felfogásuk szerint de Gaulle tennivalója igen egyszerű: felszólítani a választókat, jelöljék ki a nemzetgyűlési képviselőket, felszólítani az egykor arra illetékes testületeket, nevezzék ki a szenátorokat, hogy ily módon újra megkezdhesse működését a parlament a maga régi formájában. Hogy az ország elítéli a Harmadik Köztársaság tévelygéseit, amint azt világosan lehetett látni, eggyel több ok volt a szemükben a nép véleménynyilvánításának a megkerülésére. A különféle mérsékelt csoportok tehát a régi módit követve úgy nyilatkoztak, hogy képviselőházat és szenátust kell választani. A radikális-szocialista párt végrehajtó bizottsága június 18-án a köztársasági intézmények visszaállítását követelte, olyannak, amilyenek a dráma előtt voltak, és kijelentette: „ellenséges érzülettel viseltetik mindenféle népszavazással vagy referendummal szemben."

Ilyenformán a politikai frakciók, noha egymással ellentétben álltak, mivel egyik részük a mindenható nemzetgyűlést, másik részük a korábbi szisztéma visszaállítását akarta, abban teljes mértékben egyetértettek, hogy elképzelésemet elutasították. Valamennyien megbotránkoztatónak találták azt a gondolatot, hogy közvetlenül az országot kell felszólítani a kérdés eldöntésére. Semmi sem mutathatta volna meg ennyire világosan, hogy a demokratikus érzésnek mily nagymérvű eltorzulására vezetett a pártoskodás szelleme. Ők a saját tulajdonuknak tekintik a köztársaságot, és szerintük a nép szuverenitása csak annyiból áll, hogy jogait ráruházza azokra az emberekre, akiket a pártok kijelölnek. Másrészt a pártok természetébe ütközött az a törekvés – amely engem áthatott –, nevezetesen: a hatalom számára biztosítani kell a tekintélyt és a hatékonyságot. Ösztönösen gyenge központi hatal-

mat kívántak, amelyet kedvük szerint kezelhetnek, s amelyben könnyebben szerezhetik meg maguknak nem annyira a cselekvés eszközeit, mint inkább a funkciókat és a befolyásos pozíciókat.

Nem titkoltam magam előtt annak a veszélyét, hogy a pártok tendenciái milyen végzetes alkotmányhoz vezethetnek, és szilárdan ragaszkodtam szándékomhoz: a kérdés eldöntését az ország számára kell fenntartani. Mielőtt azonban a pástra lépnék, meg akartam szerezni olyan prominens személyek közreműködését, akik a fórum különböző pontjain helyezkedtek ugyan el, de akik alkalmasnak látszottak a politikai közvélemény befolyásolására. Léon Blum, Édouard Herriot és Louis Marin volt kormányelnökökhöz fordultam, akiknek az esztendők és az események talán megadták a higgadt nyugalmat.

Léon Blum nemrég szabadult hosszú ideig tartó rabságából, amelybe Vichy és a Harmadik Birodalom zárta. Tudtam, hogy a szocializmus híve, jobban, mint valaha. De azt is tudtam, hogy megpróbáltatásai során kételyei támadtak pártjának korábbi eszméit és politikáját illetően. Újra megvizsgált mindent annál a fénynél, amelyet a börtöncella ablakrésén beszűrődő derengés nyújt egy emelkedett léleknek. Kiváltképpen a hatalmi jogkörök kérdését látta akkor új megvilágításban. Ezekben a börtönmeditációkban, amelyeket később *„A l'échelle humaine"* (Emberi mértékkel) címen kiadott, a következő megállapítást tette: „A parlamentáris kormányzás a demokráciának nem egyedüli formája, sőt nem is tiszta formája." Utalt rá, hogy az elnöki rendszert tekinti a legjobbnak: „A magam részéről az amerikai típusú rendszer felé hajlok, amely e hatalmi jogkörök szétválasztásán és egyensúlyán nyugszik." Mihelyt visszanyerte szabadságát, nyilvánosan kijelentette: bizalommal viseltetik irántam. Ezért eleinte úgy hittem, támogatni fogja a köztársaság megújítására irányuló törekvésemet.

Hamarosan csalódnom kellett. Léon Blumön igen gyorsan ismét úrrá lettek a megszokott szocialista környezet beidegződései. Már első beszélgetésünk alkalmával elhárította azt az indítványomat, hogy államminiszterként lépjen be az Ideiglenes Kormányba. Gyönge egészségi állapotára hivatkozott, meg arra is, hogy teljesen a pártjának akarja szentelni magát. Május 20-án, tíz nappal Franciaországba való visszatérése után, már így nyilatkozott a szocialista megyei pártszervezetek titkárainak egyik összejövetelén: „Egyetlen embernek sincs joga a hatalomra. De nekünk, minekünk, jogunk van a hálátlanságra." A *Le Populaire*-be naponta írt cikkeiben, amelyek mind tartalmukkal, mind formájukkal nagy befolyást gyakoroltak a politikai körökre, rendületlenül támogatta az egyedüli szuverén nemzetgyűlés tézisét. A népszavazást nem utasította el elvileg, de csak annak a kérdésnek a megválaszolására korlátozta, hogy vissza kell-e állítani a háború előtti rendszert. Szerinte azonban korántsem olyan fontos erősebbé és hatékonyabbá tenni az államot, mint megakadályozni a letűnt idők szenátusának újramegjelenését; ez ellen személyes okokból konok ellenszenvvel viseltetett. Blum szerint semmi olyasmit se szabad indítványozni, ami ellensúlyozhatná a nemzetgyűlés hatalmi jogköreit. Ugyanilyen nézőpontból szemlélte azt is, amit ő „de Gaulle esetének" nevezett. Személyem iránti nagyrabecsülésének kifejezését nem tagadta meg tőlem, de amilyen mértékben jót mondott rólam, ugyanolyan mértékben fejezte

ki tekintélyemet illetően a bizalmatlanságát, és keményen viaskodott az ellen, hogy népszavazás jelölje ki az államfőt. Röviden szólva, Blum is újra magáévá tette a francia parlamentáris rendszer alapszabályát: egyetlen fej se emelkedjék ki a demokrácia sűrűjéből!

Nem sokkal a választások előtt magamhoz kérettem, és a következőket mondtam neki:

– Nemzetvédelmi és közüdvi feladatom véget ér. Az ország szabad, győztes, rend uralkodik benne. Teljes szuverenitása birtokában kap szót. Hogy én az ország élén új fejlődési szakasz megtételére vállalkozhassam, ahhoz választott képviselőinek segítségére volna szükségem, mivel a politika világában senki sem kormányozhat mindenki ellenében. Nos, a pártok hangulata kétségessé teszi számomra, hogy holnap képes leszek-e úgy intézni Franciaország ügyeit, amint meggyőződésem szerint kell. Ezért a visszavonulás gondolatával foglalkozom. Ebben az esetben, úgy érzem, Önnek kell majd magára vállalnia a kormányzás terhét, tekintettel az Ön személyiségének jelentőségére, az Ön tapasztaltságára, továbbá arra, hogy a legközelebbi nemzetgyűlésben az Ön pártja egyike lesz a legnagyobb létszámúaknak, és azonkívül a túlsúlyban levő szárny tengelyében helyezkedik majd el. Bizonyos lehet afelől, hogy akkor megkönnyítem Önnek a dolgokat.

Léon Blumnek esetleges távozásommal kapcsolatosan nem volt ellenvetése; ebből megértettem, hogy szívesen venné. Arra azonban, amit vele összefüggésben terveztem, így válaszolt:

– Ezt nem akarom, mert a közvélemény egy része annyira gyalázott és szidalmazott – és milyen sokáig! –, hogy most már a hatalom gyakorlásának puszta gondolatától is irtózom. Meg aztán azért sem akarom, mivel a kormányfői tiszt nagyon kimerítő, és az én erőm nem bírná a terhet.

– Ha visszavonulásom után Ön nem vállalja, akkor Ön szerint ki vehetné át e pozíciót? – kérdeztem tőle.

– Nem látok Gouinnél alkalmasabbat! – válaszolta. És arra célozva, hogy nemrég munkáspárti vezér került Churchill helyébe, hozzáfűzte: – Gouin hasonlít leginkább Attlee-hez –. Blum nyilvánvalóan egyedül csak szocialista szemszögből nézte a nagy nemzeti problémát, amelyről beszéltem neki. Bevallom, szomorúság fogott el, amidőn azokra a tapasztalatokra gondoltam, melyeket az ország szerzett, s amelyeknek ő maga is az áldozata lett.

Még sikertelenebbül jártam Édouard Herriot-val. Bár tétován viselkedett Lavallal és Abetz-cel szemben, amikor Párizs felszabadításának előestéjén azok azt indítványozták neki, hívja össze az 1940-es nemzetgyűlést és alakítson kormányt, amely nem az én kormányom lett volna – mégis a lehető legbarátságosabban fogadtam a Harmadik Köztársaság politikai küzdelmeinek, hagyományos szertartásainak és címzetes méltóságainak ezt a veteránját, ezt a még mindig megindító hatású „karmestert", akinek ellentétes iránymutatásai között ingázott a tegnapi rendszer, ezt a hazafit, akiben Franciaország bajai inkább levertséget, mint elszántságot keltettek, de aki mégis bátran viselte el a Vichy és Hitler rámérte megpróbáltatásokat. Amikor németországi fogságából kiszabadulva Oroszországon és a Közel-Keleten át hazatérőben volt, Bejrútba a saját repülőgépemet küldtem érte. Legelső látogatásakor át-

nyújtottam neki a becsületrend keresztjét, amelyet a megszállás idején visszaküldött Pétainnek. Őt is felkértem, vállaljon szerepet a kormányomban, legyen az Egyesült Nemzetekkel kapcsolatos ügyek államminisztere. Úgy véltem, udvarias jóakarata folytán könnyen kezelhető. De ő továbbra is úgy viselkedett, mint aki teli van a sérelmek töviseivel.

Herriot-t tulajdonképpen főleg az ingerelte, hogy személyével kapcsolatban minden teljesen megváltozott. Keserű szavakkal beszélte el, hogy Moszkvában elég közömbös fogadtatásban részesítették, egyáltalán nem úgy, mint régen. Azt sem hallgatta el, mennyire bosszantotta, hogy Lyon városa meglehetősen langyos lelkesedést tanúsított iránta. Kérte, engedjem beköltözni a képviselőház elnöki palotájába, egykori rezidenciájába, s amikor rámutattam ennek lehetetlenségére, hevesen kifakadt. Végül; kegyetlenül érintette a radikális párt viszonylagos – és mellesleg megjegyezve elég igazságtalan – összeomlása, azé a pártté, amellyel azonosította magát. Ami az intézményeket illeti, véleménye szerint ismét olyanokká kell lenniök, mint amilyeneket ő megszokott. Tehát mielőbb képviselőházat meg szenátust kell választani, ezek majd kijelölik a maguk elnökeit, olyan politikust küldenek az Élysée-be, aki nem magaslik ki közülük, és sorozatban gyártják az egymást váltogató parlamenti tagokból álló kormányokat! Mindabban, ami történt, nevezetesen annak a rendszernek az összeomlásában, amely oly közel állt a szívéhez, szörnyűséges epizódot látott, de a tanulságokat nem vonta le belőle. Édouard Herriot elhárította ajánlatomat, hogy lépjen be a kormányba. Kértem, segítsen Franciaországot újjáépíteni; kijelentette, a radikális párt restaurálásának fogja szentelni tevékenységét.

Louis Marin ugyancsak azt adta értésemre, hogy legfőbb gondja egy olyan politikai csoport újjászületése, amely megfelel a pályája kezdetétől fogva állandóan szolgált eszméknek. Befolyását és tevékenységét arra használta fel, hogy a közelgő választásokig maga köré gyűjtse a mérsékelteket. Amíg arról volt szó, hogy ki kell kergetni a németeket, addig ez az öreg lotharingiai minden fenntartás nélkül ragaszkodott hozzám. Most visszavette szabadságát. Igen régi parlamenti róka lévén, minden idegszálával a képviselőház, illetve a szenátus életéhez kötődött, élvezte izgalmaikat, s lényegében véve semmit sem kívánt annyira, mint azt, hogy ismét úgy jelenjenek meg a színen, amint megszokta őket. Ezért nem nagyon volt ínyére, hogy én a parlament hatáskörét korlátozni szándékozom. Mint Blum és Herriot, ő sem fogadta el ajánlatomat, hogy lépjen be az Ideiglenes Kormányba. Mindazáltal határozottan megígérte, hogy a nemzetbiztonsággal kapcsolatos politikámat minden erejével támogatni fogja.

Miután nem sikerült magam mellé állítani azt a három személyiséget, akik hozzájárulhattak volna a Negyedik Köztársaság előkészítéséhez az egység és a közismertség jegyében, attól a kormánytól körülvéve vágtam neki az alkotmányjogi harcnak, amelyet Párizs felszabadulásának másnapján alakítottam újjá. Mégis, hogy ne mindig ugyanazok legyenek a támadások céltáblái, május végén Paul Ramadier helyébe a Buchenwaldból akkoriban hazatért Christian Pineau-t neveztem ki közellátási miniszterré, az igazságügyi tárcát pedig Pierre-Henri Teitgen vette át François de Menthontól, aki viszont

Franciaország képviselője lett a nürnbergi bíróságon.* Teitgen, aki addig tájékoztatásügyi miniszter volt, Jacques Soustelle-nek adta át a tárcát. Nem sokkal később egészségi okokból lemondott Augustin Laurent postaügyi miniszter, helyébe a deportálásból hazatért Eugène Thomas-t neveztem ki. Július 9-én terjesztettem a minisztertanács elé azt a rendelettervezetet, amelyet Jules Jenneney odaadó közreműködésével állítottam össze.

Az ülést higgadtság és elmélyültség jellemezte. Mivel a miniszterek többsége olyan pártokhoz tartozott, amelyek valamennyien helytelenítésüket hangoztatták, közöltem, hogy már eleve elfogadom esetleges lemondásukat. De senki sem vált ki a kormányból. A minisztertanács egyhangúlag, minden változtatás nélkül fogadta el a szöveget.

Ezek szerint októberben kerül sor a nemzetgyűlés megválasztására. Az ország pedig népszavazással dönt arról, hogy ez a nemzetgyűlés alkotmányozó legyen-e vagy sem. Az e kérdésre adott igenlő válasz a Negyedik Köztársaság eljövetelét, a nemleges válasz pedig a Harmadik Köztársasághoz való visszatérést jelenti. Amennyiben a nemzetgyűlés alkotmányozó lenne, jogköreire vonatkozóan a népszavazásban szereplő második kérdés megválaszolása fog dönteni. Az ország vagy elfogadja a kormány tervezetét, vagy sem. Ha elfogadja, akkor a nemzetgyűlés megbízatását hét hónapra korlátozza; hatáskörét a törvényhozás területén, a költségvetések, a strukturális reformok és a nemzetközi szerződések megszavazására csökkenti; nem engedélyez neki kezdeményezést a kiadások tekintetében; viszont felruházza azzal a joggal, hogy megválassza a kormány elnökét, aki ugyanaddig marad funkcióban, mint a képviselők; végül és főleg, az alkotmány életbelépését a népszavazás szentesítésétől teszi függővé. Ha pedig az ország nem fogadja el a kormány indítványát, a nemzetgyűlés mindenható lesz, mindaddig, amíg csak létezni óhajt. Az ország igenlő vagy nemleges válasza fogja tehát megteremteni vagy meg nem teremteni a végrehajtó és a törvényhozó hatalom egyensúlyát az „alkotmány előtti időszakban".

Ugyanazon az ülésen úgy döntött a minisztertanács, hogy a községtanácsi választásokat kétfordulós szavazással, szeptember 23-án és 30-án kell megejteni. Ily módon a megyegyűlések már a népszavazás előtt megalakulnak. Ha minden várakozás ellenére a népszavazás a régi intézmények visszaállítása mellett döntene, akkor a régi gyakorlat szerint meg lehet majd választani a szenátust a korlátozott választójog alapján.

Július 12-én rádióbeszédben ismertettem az országgal, milyen kérdésekben kell véleményt nyilvánítania, és mi az, amit én kérek tőle. A népszavazás útján megválaszolandó kérdések szövegének közlése után kijelentettem: „Ami az én véleményemet illeti, ebben a mondatban fejezem ki: Remélem és hiszem, hogy a francia férfiak és a francia nők mindkét kérdésre igennel fognak válaszolni."

Ezt követően a Tanácskozó Gyűlésnek engedtem át a szót. Előre láttam, hogy heves vita kerekedik, keserű beszédekkel és konklúzió nélkül. Valóban

* A fasizmus és a náci Németország leverésére szövetkezett nemzetek bírósága, amely a történelemben először ítélkezett a háborús és népellenes bűnök, illetve bűnösök felett.

így is lett. A küldöttek jóformán teljes egyöntetűséggel ellenezték a kormány által megfogalmazott szöveget, de semmiféle konstruktív indítvánnyal nem tudtak előállni.

A radikálisok és egynémely mérsékelt küldött nevében Plaisant, Bonnevay, Labrousse, Bastid, Astier szenvedélyes hévvel követelte a régi alkotmány visszaállítását, mindenekelőtt egy szenátus és egy nemzetgyűlés egyidejű megválasztását. Hogy felszólalásuknak nagyobb nyomatékot adjanak, nem átallották de Gaulle tábornok népszavazását Bonaparte meg a herceg-elnök* népszavazásához hasonlítani. A kommunisták és a velük szövetkezett tagok nevében Cogniot, Duclos, Cot, Copeau ugyanazzal a madárijesztővel hadonásztak, de az előbbi szónokokkal ellentétben ők arra a következtetésre jutottak, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlést kell felruházni a döntés kizárólagos jogával, így az intézmények kérdésében is. A szocialisták, a népi köztársaságiak, az ellenállási mozgalom új demokratikus uniójának képviselői néhány mérsékelttel egyetemben alkalmasint úgy kalkuláltak, hogy a választásokon előnyt jelent számukra, ha nem szakítanak velem, ezért amolyan középutas álláspontra helyezkedtek. Ezek a frakciók most elfogadták a népszavazás elvét, ugyanakkor hangoztatták, hogy egyedüli és szuverén nemzetgyűlést akarnak, és semmiféle hatáskör korlátozását nem hajlandók elfogadni.

Ilyenformán tehát a Tanácskozó Gyűlés három irányzat között oszlott meg, s ezek közül egyik sem volt képes a többséget megszerezni. A testület nem tudott megegyezésre jutni a holnapi intézmények tekintetében, sem abban, hogy milyen utat követve lehetne eljutni hozzájuk, de egy dologban teljes volt a nézetazonosság: mindenki a pártok abszolút elsőbbségét követelte. És senki sem volt hajlandó engedményt vagy egyáltalán célzást tenni arra, hogy az állam hatalmi jogköreinek szétválasztása, egyensúlya, hatékonysága létfontosságú kérdés.

Nos, én főleg ezeket a feltételeket emeltem ki, amikor a vita végén felszólaltam. Kifejtettem, hogy e feltételek betartása végett tartom szükségesnek, hogy az ország meghatározott időtartamra korlátozza az alkotmányozó nemzetgyűlés működését, csökkentse hatáskörét, szabályozza a végrehajtó hatalomhoz való viszonyát. Az ideiglenes kormánynak felelősségteljes kötelessége, hogy e korlátozási, csökkentési és szabályozási indítványokat általános szavazás alá bocsássa. De – mondottam – a küldötteket is felkérem, működjenek ebben közre a kormánnyal. Rámutattam, mennyire hazug az a párhuzam, amelyet több felszólaló vont az általam tervezett általános szavazás és a napóleoni népszavazás között. Olyan félelmet színlelni, mintha én meg akarnám fojtani a köztársaságot, amelyet a sírból húztam ki, egyszerűen nevetséges. Amikor 1940-ben a pártok és a parlament elárulták és megtagadták a köztársaságot, én voltam az, aki „felemeltem a fegyvereit, a törvényeit, sőt még magát a nevét is". Most megteszem a szükséges lépéseket, hogy az ország nemzetgyűlést válasszon, s ennek fogom átadni hatáskörömet, ami egyáltalán nem hasonlít a december 2-i vagy a brumaire 18-i eljáráshoz. De kell,

* Louis Bonaparte 1852. brumaire 18-i államcsínye, mellyel véget vetett a Második Köztársaságnak (1848–52), és III. Napóleon néven császárrá kiáltotta ki magát.

hogy a köztársaságnak holnap és a jövőben olyan kormánya legyen, amely valóban betölti hivatását, és nem szabad visszatérnie a korábbi siralmas gyakorlathoz.

Ezt a számomra legfontosabb érvet erőteljesen hangsúlyozva, kijelentettem: „Hogy az a fenyegetés, amely a kormányzást vállaló emberekre szüntelenül nehezedett, hogy a majdnem krónikus válságállapot, az alkudozás kifelé és az ármánykodás a minisztertanácson belül mennyibe került az országnak, az a szó szoros értelmében kiszámíthatatlan." Emlékeztettem, hogy az „1875-től* 1940-ig terjedő időszakban százkét kormányunk volt, míg Nagy-Britanniának húsz, Amerikának pedig tizennégy". És a nálunk ilyen körülmények közt alakult kabinetek belső és külső tekintélye vajon mekkora volt a külföldiekéhez képest? Idéztem Franklin Rooseveltet, aki azt mondta nekem: „Képzelje csak el, a háború előtt nekem, az Egyesült Államok elnökének, néha nem jutott eszembe, mi is a neve a francia miniszterelnöknek!" – „Holnap még inkább, mint tegnap – jelentettem ki –, nem lesz semmilyen hatékonyság az állam tevékenységében, és határozottan állítom, nem lesz semmi jövője a francia demokráciának, ha ehhez a rendszerhez térünk vissza. – És hozzátettem: – Az 1940-es katasztrófában, a köztársaságról való lemondásban és Vichy hatalomra jutásában mekkora szerepe volt annak, hogy az ország megundorodott ettől a képtelen játéktól, amelynek oly hosszú ideig tanúja volt, és amelynek művelői oly rosszul intézték az ügyeit!"

De hát nem ezek a meggondolások foglalkoztatták a pártokat. A Tanácskozó Gyűlés tisztelettel hallgatott végig. Aztán szavazatával megmutatta, hogy gondjai nem az én gondjaim; 210 szavazattal 19 ellenében teljes egészében elvetette a kormány tervét. Utána igen nagy többséggel elutasította azt az indítványt, amely a szenátus választását és ezáltal a háború előtti intézmények restaurációját követelte. Végül Vincent Auriol és Claude Bourdet egyeztető indítványt terjesztett elő, amely a népszavazást elfogadta, de a kormány tervezetét jelentősen korlátozta. Ezt is leszavazták 108:101 arányban. A vita tehát anélkül ért véget, hogy a Tanácskozó Gyűlés eljutott volna bármiféle pozitív nézet megfogalmazásáig.

Még egyszer a tekintélyt kellett latba vetnem. A minisztertanács augusztus 17-én elfogadta a népszavazásra és a választásokra vonatkozó rendelet végleges szövegét. Az eredeti javaslat csupán néhány olyan kiegészítő ponttal módosult, amelynek az volt a rendeltetése, hogy az alkotmányozó nemzetgyűlés mandátumának időtartama alatt lehetetlenné tegye egy esetleges kormányválság kezdetét, ugyanis csak különleges szavazás útján buktathatja meg a kormányt, akkor is a küldöttek szavazatainak abszolút többségével, és a bizalmatlansági indítvány meg a szavazás között legalább negyvennyolc órás haladéknak kell eltelnie. A két lényeges pontot illetően semmiféle változtatás nem történt. A népnek magának kell döntenie a Harmadik Köztársaság végső sorsáról. A nép szuverenitása, amely egyértelműen a nemzetgyűlés fölött áll, döntsön legfelső fokon az intézményekről is.

* A poroszoktól elszenvedett vereség megbuktatta III. Napóleont, és megalakult a Harmadik Köztársaság. 1875–1940-ig állt fenn, amikor is a parlamentáris rendszer önmagát oszlatta fel azzal, hogy a kapituláció után Vichyben Pétainre ruházta a teljhatalmat.

Az augusztus 17-i rendelet nemcsak a népszavazás alá bocsátandó két kérdés szövegét tartalmazta, hanem ugyanakkor a szavazás módozatait is előírta. Ám az utóbbival kapcsolatos intézkedések tüstént heves tiltakozásokat váltottak ki.

Két ellentétes és szerintem egyenlően kártékony felfogás osztotta meg a politikai csoportosulásokat. A háború előtti intézmények hívei amellett kardoskodtak, hogy a régi választási ún. „uninominális" rendszerhez is vissza kell térni, vagyis hogy kerületenként csak egy jelölt legyen. Az elvektől függetlenül, radikálisok és mérsékeltek egyaránt úgy vélekedtek, hogy azok a közismert személyek, akiket egykor megválasztottak, a régi körzeteikben egyénileg újra meg fogják találni választói táborukat. Ezzel szemben a kommunisták, a szocialisták, a népi köztársaságiak, akik sokkal inkább programjuk vonzerejétől, mint jelöltjeik személyi hírnevétől várták a szavazatokat, a tökéletesen „arányos" képviseleti rendszert követelték. E *doktrinérek szerint* az igazságosság követelménye számtanilag és erkölcsileg csak akkor elégülhet ki, ha minden egyes párt egész Franciaország számára egyetlen jelöltlistát állít fel, és az egész országban nyert összes szavazatainak pontos arányában részesül a mandátumok számából. E „tökéletes" szisztéma hiányában, és ha az arányos képviseleti rendszernek szerényebb szerep jut sok körzetben, például a megyékben, akkor legalább azt kell lehetővé tenni, hogy a helyi szavazattöredékeket hozzá lehessen adni az országos arányszámhoz. E maradékok összességéből össze lehet hozni annyi mandátumot, hogy azok a pártvezérek is bejussanak a parlamentbe, akik a vidéki választókerületekben alulmaradnának, vagy egyáltalán sehol sem lépnek fel. Szóval: a kerületenkénti egy jelöltre való szavazás túlságosan szűk, meg az arányos képviseleti rendszer túlságosan tág koncepciója hadakozott egymással, s mindegyiknek voltak szenvedélyes és önző apostolai. Én sem az egyik, sem a másik tábor érveinek nem adtam be a derekamat.

A régi szavazási módot nem helyeseltem. Először is meglehetősen igazságtalannak ítéltem, mivel lélekszám tekintetében nagyok a különbségek a kerületek között. Hajdan Briançon 7138 választóval, Florac 7343-mal, Párizs VI. kerületének egy része 7731-gyel éppen úgy egy-egy képviselőt választott, mint Dunkerque, Pontoise, Noisy-le-Sec, ahol 33 840, illetve 35 199 és 37 180 szavazó küldhetett egy képviselőt. E szisztéma igazságosabbá tételéhez az kellett volna, hogy sürgősen szétszabdaljuk a választókerületeket, ami rengeteg vad disputához vezetett volna. De az adott helyzetben nem is ez volt a fő oka annak, amiért nem akartam az uninominális szavazást. A nemzet jövőjét illetően veszélyt láttam benne, mivel tartani lehetett tőle, hogy ezzel a szavazási móddal a kommunista párt feltétlenül megszerzi magának az elsőbbséget. Egyfordulós szavazás esetén, amint ezt az angol törvényhez hasonlóan sokan kívánták, nem vitás, hogy a választókerületek többségében kommunistát választanak meg. Mert a „párt" jelöltjével szemben minden kerületben legalább egy szocialista, egy radikális, egy népi köztársasági, egy mérsékelt, egy példamutatóan harcos ellenálló lépne fel, nem számolva a mindenféle disszidenseket meg teoretikusokat. Ismerve, mennyi szavazatot

kaphatna országszerte a III. Internacionálé,* s ebből a községi és járási választások eredményeire lehet már következtetni, előre lehetett látni, hogy legtöbb helyen a kommunista jelölt kerülne az élre, és meg is választanák. Kétfordulós szavazás esetén pedig így alakulna a helyzet: a kommunisták és a szocialisták, akik választási szövetségre léptek egymással, és akiket az alapelvekben uralkodó irányzat is összeköt, mindenütt egyesítenék szavazataikat a második fordulón, s ily módon e marxista szövetség szerezné meg a mandátumok nagy többségét, másrészt a közös választási érdek még jobban összeforrasztaná a kétfajta marxistákat.** A kerületi szavazás tehát mindenképpen olyan többséget juttatna a Bourbon palotába, amely ott úgy szavazna, ahogyan a kommunisták akarják. Ez a következmény nyilvánvalóan elkerülte a régi választási rendszer híveinek figyelmét. Én azonban, felelős lévén Franciaország sorsáért, nem vállalhattam ilyen kockázatot.

A „tökéletesen" arányos képviseleti rendszert sem találtam megfelelőnek. A választópolgárok 25 milliós tömegének korlátlan számú listát bemutatni, amelyeknek mindegyikén 600 jelölt neve szerepel – ez annyi, mint a névtelenség bélyegét ütni majdnem minden képviselőre, és megakadályozni minden emberi kapcsolatot a megválasztott és a szavazó között. Márpedig a józan értelem, a hagyomány, a közérdek úgy kívánja, hogy a nemzetgyűlésben az országrészeket olyan személyek képviseljék, akiket választóik ismernek, s akik kapcsolatot tartanak velük. Másfelől úgy a helyes, hogy csak az államfőt válassza az egész nemzet. Ami pedig azt illeti, hogy az egyes pártok országos viszonylatban használják fel a választókerületekben kapott szavazatmaradékokat, akkor ezzel a képviselők két fajtáját intézményesítenénk – egyik részüket a megyék választanák, másik részük valamiféle titokzatos szavazatgyűjtő csatornán keresztül kerülne be, mert ezekre tulajdonképpen nem szavazna senki. Határozottan elleneztem ezt a módszert.

Az Ideiglenes Kormány tehát egyszerűen a lajstromos szavazást és az arányos képviselet elvének megyei fokon való alkalmazását rendelte el azzal, hogy a legnépesebb megyéket fel kell osztani. Egyik választókerületnek sem lehet kilencnél több képviselője. De kettőnél kevesebb sem lesz egyiknek sem. A nemzetgyűlésbe az anyaország 522, a tengerentúli terület 64 képviselőt küld összesen. A rendeletemben meghatározott választási rendszer távo-

* De Gaulle politikai ellenfeleivel, de főleg a társadalmi változásokat követelő forradalmi munkásmozgalommal és annak vezető pártjával szemben „nagyvonalúan pontatlan". Ez esetben is az Internacionáléval azonosítja a Francia Kommunista Pártot. Ezzel akarván inszinuálni, mondván, hogy a párt nem a francia nemzetnek van elkötelezve – mint ő –, hanem külső, idegen érdekeknek. A III. Internacionálé alapító kongresszusa, amelyen 35 kommunista párt, baloldali csoport és szocialista szervezet képviseltette magát, 1919. márc. 2–4-ig ülésezett Moszkvában. VII. kongresszusa élesen elítélte mind a jobboldali opportunizmust, mind a szélsőbaloldali anarchizmust. A népfront-politikát jelölte meg a részt vevő 55 kommunista párt a követendő helyes irányvonalnak. E politika eredménye leginkább Franciaországban és Spanyolországban mutatkozott meg. A III. Intenacionálé 1943. május 15-én oszlott fel, miután eredményesen töltötte be feladatát. (De Gaulle azonban még 1945-ben is „Internacionáléról" beszél.)

** A szocialista, szociáldemokrata és a kommunista pártokat osztja így meg a szerző.

zásom után is érvényben maradt. A pártok később csak egy, egyébiránt nem nagyon tisztességes módosítást vezettek be: a listakapcsolást.

Egyelőre azonban minden oldalról heves felzúdulás fogadta a döntést. Mivel a Tanácskozó Gyűlés augusztus 3-án feloszlott, megalakult egy „baloldali küldöttség" abból a célból, hogy szervezze az egységes tiltakozást. Az akkoriban négymillió tagot számláló, Léon Jouhaux főtitkár vezetése alatt álló Általános Munkaszövetség kezdeményezésére összejöttek a kommunista, a szocialista és a radikális pártnak, továbbá az Emberi Jogok Ligájának a megbízottai. Noha e delegáció tagjai egymás között semmiféle megegyezésre nem tudtak jutni a szavazás módját illetően, a kormány által elfogadott megoldást egyhangúlag kárhoztatták, és elhatározták, hogy de Gaulle tábornoknál látványos módon tiltakozni fognak. Szeptember 1-én Jouhaux levélben arra kért, fogadjam őt több delegátussal együtt.

Léon Jouhaux iránt őszinte megbecsüléssel viseltettem. Ez a kiváló szakszervezeti vezető egész életét a munkásosztály szolgálatának szentelte, nagy intelligenciáját és ügyességét arra használta, hogy utat törjön a dolgozóknak a jólét és az emberi méltóság felé. A megszálláskor azonnal a leghatározottabb módon állást foglalt a „nemzeti forradalommal" szemben, és bizonyságot tett róla, hogy az ellenséget ellenségnek tekinti. Vichy letartóztatta, majd Németországba hurcolták, s most ismét átvette a CGT irányítását, már amennyire ezt a kommunisták növekvő befolyása lehetővé tette. Több ízben folytattam vele eszmecserét társadalmi problémákról. Ezúttal azonban az állam iránti kötelességem nem engedte, hogy fogadjam. A CGT törvényben rögzített egyedüli és kizárólagos célja „a gazdasági érdekek tanulmányozása és védelme". Következésképpen nem voltam hajlandó elismerni, most még kevésbé, mint bármikor, hogy a szakszervezeteknek joguk lenne beleszólni politikai és választási kérdésekbe. Jouhaux levelére azt válaszoltam, hogy kihallgatási kérését nem áll módomban teljesíteni. Persze valamennyi csoport és minden újság igyekezett minél hangosabban méltatlankodni, de én szilárdan ragaszkodtam álláspontomhoz. Ezt látva mindenki beletörődött a dologba. A pártok most már a rendeletben rögzített alapokon készültek szembenézni az általános szavazással.

A választási kampány rendkívül élénk volt, nem annyira a listák versengése miatt, mint inkább azért, mert magasra szították a szenvedélyeket azok a kérdések, amelyekre de Gaulle a néptől akart feleletet kapni. Valójában már előre tudta mindenki, mi lesz a válasz az első kérdésre. Csupán az nem volt bizonyos, hogy a franciák milyen százalékarányban akarnak mást, mint a Harmadik Köztársaságot. A második kérdés viszont országszerte ádáz küzdelmet robbantott ki.

A kommunisták, akiket sok helyütt a szocialisták is utánoztak, a radikálisok és egynémely mérsékeltek pedig közvetve segítettek, a „nem" szavazatok többségére törekedtek, hogy leszereljenek engem. A III. Internacionálé francia szekciója tehát nyíltan kimutatta, hogy szemében ki a fő ellenfél. Ezt látva a Köztársasági Népi Mozgalom, az Ellenállási Mozgalom Demokratikus Uniója és több jobboldali csoport az „igen" bajnokainak csapott fel. A szocialista párt végeredményben hivatalosan az én tézisemhez csatlakozott.

Mivel azonban vajmi csekély hajlandóságot mutatott arra, hogy olyan ügyért verekedjen, amely nem az övé, és amely megosztaná aktíváit, árnyékban hagyta a „kérdéseket", és mindenekelőtt a programját propagálta, ami nem túlzottan keltette fel a közvélemény elragadtatott lelkesedését. Mindent egybevetve: a plakátok, röplapok, falra mázolt feliratok töméntelen sokaságának bevetésével folytatott választási harcnak két tétje volt, a de Gaulle által kért „igen" és a kommunista párt által követelt „nem". A hadjárat ideje alatt, amely három hétig tartott, nem jelentem meg sem gyűléseken, sem ünnepségeken, de október 17-én emlékeztettem a franciákat, mi függ a szavazástól, és mi az én nézetem.

A szavazatszedő irodák október 21-én gyűjtötték be a szavazócédulákat; mindenütt két urna volt, az egyik a népszavazás, a másik a képviselőválasztás céljára. A szavazásra jogosultak száma mintegy 25 millió volt, ebből hozzávetőleg 20 millió járult az urnákhoz. Az 5 millió tartózkodó többsége olyan nőkből tevődött össze, akik idegenkedtek a számukra szokatlan szavazástól. Az anyaországi és az észak-afrikai szavazatok összegezése, valamint néhány bizonytalan pártállású voks tisztázása után így alakult a végeredmény: a kommunisták 160, a szocialisták 142, a demokratikus szocialista únió ellenállói 30, a népi köztársaságiak 152, a radikálisok 29, a mérsékeltek 66 mandátumot szereztek.

Ilyenformán tehát a kommunista párt, jóllehet az érvényes szavazatok negyedét kapta meg, nem tudta elérni a nemzet nagy tömegének csatlakozását. Pedig azok az események, amelyekből Franciaország nemrég lábolt ki, kivételesen nagy győzelmi esélyeket kínáltak neki. Az 1940-es katasztrófa, sok vezető elem nemzeti kötelességmulasztása, az ellenállás, amelyhez a párt nagymértékben járult hozzá, a nép nyomora a megszállás évei alatt, az országot sújtó politikai, gazdasági, társadalmi, erkölcsi megrendülések, Szovjet-Oroszország győzelme, azok a visszaélések, amelyeket a nyugati demokráciák követtek el velünk szemben – mindmegannyi kedvező körülmény volt ahhoz, hogy sikert érhessen el. Ha végül is nem tudta megragadni az alkalmat, annak oka, hogy ott voltam én, mint egész Franciaország megtestesítője. Viszont azzal, hogy a kommunista pártot bevontam a haza felszabadításába, majd talpra állításába, megadtam neki a közösségbe való beilleszkedés lehetőségét. Most az a helyzet állt elő, hogy jelentős tömegek adták rá szavazatukat, de az uralom jogát nem kapta meg a néptől. Mi akar most majd lenni: a francia demokrácia élenjáró szárnya, vagy pedig elkülönült csoport, amelyet idegen vezetők kívülről használnak fel? A válasz részben attól függ, mi lesz magából a köztársaságból. Ha a köztársaság erős, büszke, testvéri, akkor hosszú távon talán le fogja csillapítani ezt a lázongást. Ha tehetetlen és mozdulatlan, akkor maga idézi elő, hogy ez az erő ismét széthúzóvá váljon.

És vajon a többi politikai alakulat hajlandó lesz-e körém tömörülni, hogy újra felemeljük az épületet? Az országos szavazás azt mutatta, hogy ez a nemzet mélységes óhaja. Az első kérdésre adott szavazatainak több mint 96 százaléka „igen" volt, amivel a nemzet úgyszólván egy emberként jelentette ki: elítéli az olyan rendszert, amelynek nincs feje, következésképpen nincs akarata és tekintélye, s amely végzetes csődöt mondott a katasztrófa idején. Más-

részt több mint 66 százalékos „igen"-ével bizalmát fejezte ki személyem iránt, helyeselve azt a tervet, amelyet a pártok mindenhatósága ellen javasoltam. Tanúságtételét megerősítette oly módon is, hogy a választásokon aszerint ítélte meg a különböző politikai formációkat, amilyen velem kapcsolatos álláspontra helyezkedtek. A kommunisták minden bizonnyal sok népi szavazattól estek el amiatt, mert ellenem agitáltak. A radikálisok megsemmisítő vereséget szenvedtek, részben azért, mert a régi rendszert propagálták, de azért is, mivel fő korifeusaik szembehelyezkedtek Charles de Gaulle-lal. A mérsékeltek nem foglaltak el kollektíve kedvező álláspontot velem kapcsolatban, ennek következtében elvesztették korábbi szavazataiknak majdnem kétharmadát. Ha a szocialisták – mellesleg meglepetten és csalódottan – nem kerültek az első helyre, arra elegendő magyarázatul szolgál, hogy egyre tüntetőbb módon távolodtak el tőlem, holott előzőleg híveik közül igen sokan hosszú ideig közel maradtak hozzám. Ezzel szemben a bölcsőből alig hogy kikerült Köztársasági Népi Mozgalom azáltal, hogy az elszánt „gaulle-izmus" zászlaját kezdte lengetni, a szavazatok és mandátumok számával egyaránt hirtelen az élvonalba tört.

Azt természetesen nem lehet állítani, hogy a nemzet elsöprő erejű lendülettel juttatta kifejezésre véleményét. Mégis azt a következtetést vonhattam le belőle, hogy az ország a maga egészében azt kívánja: én vezessem tovább, legalábbis addig, amíg szentesíti új intézményeit. Egyébiránt történelmi és politikai szempontból lényegesnek ítéltem, hogy az új intézmények megalkotása és elfogadása velem összhangban történjék, tekintettel mindarra, amit az események következtében személyem képviselt.

Be kellett azonban ismernem, hogy megtett utamnak ezen a pontján megritkultak és bizonytalanná váltak azok a támogatások, amelyeket a nemzet kínált nekem. Eltűntek azok az elementáris erők, amelyekről akkor gondoskodott számomra, amikor még harcolni kellett; az ellenállók szétszóródása immár befejezett tény volt. Másrészt a népi lelkesedés sodró áradatát, amelyet oly bőkezűen árasztott felém, most különböző irányba fordította. Azokból a hangokból, amelyek hagyományosan juttatták kifejezésre mély meggyőződését, kevés bátorítást meríthettem. Valójában a nemzet nem delegált mellém mást, csak a pártokat. Ezek pedig a választások után, akár elégedettek voltak, akár elégedetlenek, még kevésbé akartak követni engem, mint valaha. Már csak azért sem, mert bár a távoli horizont felhős maradt, közvetlenül fenyegető veszély nem mutatkozott. Franciaország visszaszerezte területi épségét, rangját, égyensúlyát, tengerentúli területeit. Egy időre tehát volt miből táplálni a pártemberek játékait, az állam megkaparintására irányuló vágyaikat, azt a véleményüket, hogy „a viharok embere" eljátszotta a szerepét, és most le kell lépnie a színről.

Én pedig számba vettem lehetőségeimet, és megszabtam további magatartásomat. Az jutott osztályrészemül, hogy egy rendezett és életerős köztársaság harcosa legyek, és maradjak ellensége a zűrzavarnak, amely Franciaországot a szakadékba vitte, és holnap esetleg ismét visszavetheti oda. Ami a hatalmat illeti, mindenesetre tudni fogom a módját, hogy előbb hagyjam ott az ügyeket, mint azok engem.

Távozás

Novembert írunk. Két hónapja, hogy véget ért a háború, a rugók megereszkedtek, a nagy tetteknek már nincs árfolyamuk. Minden jel arra mutat, hogy ismét megjelenik a régi rezsim, amely most még kevésbé felel meg a nemzeti szükségleteknek, mint valaha. Ha megtartom a vezetést, ez csak átmeneti jellegű lehet. De Franciaországnak és a franciáknak még tartozom valamivel: feddhetetlen emberként kell távoznom.

November 6-án ül össze az Alkotmányozó Nemzetgyűlés. Cuttoli radikális képviselő mint korelnök foglalja el az elnöki széket. Bár ez az első ülés mindenképpen csak formaságnak számít, ragaszkodtam hozzá, hogy jelen legyek. Némelyek úgy kívánták volna, hogy de Gaulle ünnepélyes keretek között adja át a köztársasági hatalom jogköreit a nemzeti képviseletnek. De az a gondolat, hogy a Bourbon palotába való belépésemet némi pompa övezze, nem tetszett sem az ideiglenes tisztikarnak, sem a protokoll embereinek. Így hát ceremónia nélkül és lényegében középszerű módon ment végbe az egész.

Cuttoli beszédében tiszteletteljes elismeréssel adózott Charles de Gaullenak, de erősen bírálta a politikáját. A dicséretek csekély visszhangra találtak. A kifakadásokat viszont a baloldal élénk tapsa kísérte, míg a jobboldal tartózkodott minden érzelemnyilvánítástól. Azután a korelnök felolvasta levelemet, amely közölte, hogy a kormány leköszön, mihelyt az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megválasztotta tisztikarát. A levél nem váltott ki különösebb reagálást. Jómagam, aki a félkör alakú terem lépcsőzetes padsorai előtt hatszáz képviselő merev tekintetének fókuszában ültem, szinte fizikailag éreztem a rossz közérzet súlyát.

Miután a nemzetgyűlés az elnöki székbe ültette Félix Gouint, következő feladata az volt, hogy megválassza a kormány elnökét. Én természetesen egyetlen szóval sem céloztam rá, hogy pályázni kívánok erre a tisztségre, és esetleges programomról sem beszéltem. Vagy elfogadnak olyannak, amilyen vagyok, vagy nem fogadnak el. Egy álló hétig sok zavart tanácskozás folyt a csoportok között. Közben, november 11-én, elnököltem az Étoile téren rendezett ünnepségen. Tizenöt, valamennyi hadszíntérről hozott koporsó sorakozott az Ismeretlen Katona emlékművénél; mintha ezek a harcosok, miclőtt tetemüket örök nyugalomra helyezik a Mont Valérien egyik kazamatájában, jelentést akarnának neki tenni saját áldozatukról. A Diadalív lábá-

nál rövid beszédet mondtam, egységre és testvériségre szólítván fel a nemzetet, „hogy meggyógyíthassuk a sebesült Franciaországot. Meneteljünk – mondottam – ugyanazon az úton, lépést tartva, s ugyanazt az indulót énekelve! Emeljük tekintetünket a jövő felé, egy nagy és összetartó nép jövője felé!" A teret körülvevő tömeg lelkesedése éppoly forró volt, mint máskor. De a mellettem álló hivatalos személyiségek arcvonásai világosan elárulták, hogy a hatalom jellege nemsokára megváltozik.

Mégis, két nappal később a nemzetgyűlés egyhangúlag megválasztott a Francia Köztársaság kormányának elnökévé, és proklamálta, hogy „Charles de Gaulle kiérdemelte a haza hálaját". Noha ezt a manifesztációt egyhetes kellemetlen szócséplés előzte meg, olyan látszata lehetett a dolognak, mintha az egész nemzetgyűlés elhatározta volna, hogy egységesen körém tömörülve támogatni kívánja politikámat. Így látszott vélekedni például Winston Churchill is, aki azon a napon Párizson átutazva nálam reggelizett, és amikor később értesült megválasztásomról, nagylelkű levélben juttatta kifejezésre örömét. Idézte Plutarkhosz egyik mondatát: „A nagy emberek iránti hálátlanság az erős népek ismertetőjele", de hozzátette: „Plutarkhosz hazudott!" Én azonban tudtam, hogy a szavazás múltbeli tevékenységemnek szóló tiszteletadás, nem pedig a jövőre nézve kötelező ígéret.

Ez egyébként mindjárt be is igazolódott. November 15-én, amikor nekiláttam a kormányalakítás feladatának, lépten-nyomon az ármány szövevényeibe botlottam. A baloldali frakciók, amelyek a nemzetgyűlésben jelentős többséget alkottak, mindenféle fenntartásokat hangoztattak. A radikálisok értésemre adták, hogy rájuk ne számítsak. Ha közülük – úgymond – valaki mégis tárcát vállal, az a csoportjuk beleegyezése nélkül tenné. A szocialisták bizalmatlanul és gyanakodva faggatóztak programom felől, sokféle feltételt szabtak, s kijelentették: mindenesetre csakis olyan kabinetet fogadnak el, amely a kommunisták támogatását élvezi, s amelyben a kommunisták is részt vesznek. Végül az utóbbiak nagy játszmába kezdtek; Maurice Thorez volt a szócsövük, aki legalább egy tárcát követelt az általuk legfontosabbnak ítélt három közül: nemzetvédelem, belügy, külügy. És itt volt a nagy probléma. Ha engedek, az államirányítás egyik legfontosabb emeltyűjével rendelkező kommunisták zavar esetén felhasználhatják arra, hogy hatalomra jussanak. Ha viszont elutasítom követelésüket, esetleg nem tudom megalakítani a kormányt. Akkor pedig a „párt", megmutatva, hogy erősebb de Gaulle-nál, a helyzet urává válhat.

Elhatároztam, hogy eleven húsba vágok, s válaszútra kényszerítem a kommunistákat: vagy belépnek a kormányba az általam szabott feltételek szerint, vagy távoli vizekre eveznek. Közöltem Thorezzel, hogy pártjából senki sem kapja meg sem a külügyi, sem a hadügyi, sem a belügyi tárcát. Pártjának csak gazdasági minisztériumokat ajánlottam fel. Erre a kommunisták heves támadásokat jelentettek meg; azzal – úgymond –, hogy én nem teljesítettem követelésüket, „megsértettem a hősi halottak emlékét". És hivatkoztak „75 000 agyonlőtt elvtársukra", ami mellesleg szólva merőben önkényesen megállapított szám, mert a kivégző osztagok golyóitól elesett párthíveik száma szerencsére ennek csak egyötöde volt, másrészt pedig azok a franciák,

akik az életüket áldozták – beleértve a kommunistákat –, Franciaországért tették, nem pedig egy pártért.

Ezt követően riadt szemrehányásokat kellett végighallgatnom különféle baloldali emberektől, akik esdve kértek, hogy engedjek, mert különben végzetes válság következik be. Ugyanakkor a többi csoport távol tartotta magát az ügytől, és hallgatásba burkolózott. Elhatározásom azonban szilárd volt. Kényszeríteni a nemzetgyűlést, hogy a marxista szélsőbal ellenében nekem adjon igazat – ezt akartam elérni. Ezért 17-én levélben közöltem az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elnökével, hogy mivel egységkormányt alakítani nem tudok, visszaadom a nemzeti képviseletnek a megbízatást, amelyet kaptam tőle. Másnap pedig rádióbeszédben tanúnak hívtam a népet arra, hogy a pártemberek milyen túlzott követeléseket akarnak nekem diktálni. Kijelentettem: kézenfekvő nemzeti és nemzetközi okokból nem engedem, hogy a kommunisták uralják politikánkat, nem szolgáltatom ki nekik „a diplomáciát, amely kifejezésre juttatja, a hadsereget, amely támogatja és a rendőrséget, amely fedezi ezt a politikát". Mivel így állnak a dolgok, azoknak a támogatásával fogok kormányt alakítani, akik hajlandók engem követni. Máskülönben azonnal és keserűség nélkül megválok a hatalomtól.

Egyébként bármily nyomott volt is a légkör, a megszeppenésből áradó, bár súllyal nem mérhető jelek azt a meggyőződést keltették bennem, hogy sikerül felülkerekednem. Valóban, a vita után, amelyen nem voltam jelen, a nemzetgyűlés tagjai – a kommunisták kivételével – egyhangúlag újra megválasztottak a kormány elnökévé. Igaz, André Philip, a szocialisták szóvivője kénytelen volt azzal magyarázni a pártjának kínos csatlakozást, hogy a Háztól kapott „parancsoló megbízatás" szerint olyan kabinetet kell alakítanom, amelyben a szélsőbal is képviselteti magát. Ez az ultimátum azonban nem tévesztett meg senkit. Nyilvánvaló lett, hogy a kommunisták nem tudták érvényre juttatni akaratukat. Saját csoportjukon kívül egyetlen képviselő sem helyeselt nekik, és amikor a döntő szavazásra került sor, teljesen elszigetelődtek mindenkitől. Így tört meg hirtelen egy varázs, amely erősen fenyegetett azzal, hogy ártalmassá válik.

A kommunisták azonnal levonták a konzekvenciákat. Küldöttségük másnap felkeresett, és közölte: hajlandók minden feltétel nélkül belépni a kormányomba, és senkitől sem fogok olyan szilárd támogatást kapni, mint tőlük. Nem áltattam magam e hirtelen megbánás őszinteségét illetően, de felvettem őket a hajóra, mert úgy véltem, hogy csatlakozásuk az én befolyásom alatt, legalább egy időre, a társadalmi békét szolgálhatja, amelyre oly nagy szüksége van az országnak!

21-én alakult meg a kormány. Négy tárcát kommunista képviselők kaptak: Billoux, Croizat, Paul és Tillon; négyet szocialisták: Moch, Tanguy-Prigent, Thomas és Tixier; négyet népi köztársaságiak: Bidault, Michelet, Prigent és Teitgen; kettőt a demokratikus unió ellenállói: Pleven és Soustelle; egyet a radikális Giacobbi; egyet Dautry és egyet Malraux, akik nem voltak képviselők, és nem tartoztak egyik párthoz sem; a kabinet csúcsán négy államminiszter állt: a szocialista Auriol, a népi köztársasági Gay, a mérsékelt Jacquinot és a kommunista Thorez. Előre bejelentett szándékomnak

megfelelően a marxista szélsőbal csak gazdasági tárcákat kapott: a nemzetgazdasági, a munkaügyi, a termelésügyi és a hadfelszerelési minisztériumot.

November 23-án beszédet mondtam a nemzetgyűlésben, megvilágítottam az ország körülményeinek súlyosságát, hangsúlyoztam olyan intézmények felállításának sürgős szükségességét, amelyek biztosítják a „végrehajtó hatalom felelősségét, szilárdságát, tekintélyét", végül a franciáknak és képviselőiknek azt a kötelességét, hogy egyesült erővel munkálkodjanak Franciaország újjáépítésén. A nemzeti képviselet ezúttal még egyszer egyhangú helyeslléssel fogadta beszédemet. A válságban, amely minden nyomós ok nélkül tizenhét napig húzódott el, csak a pártok találták meg az eledelüket és a kielégültségüket.

Noha látszólag megvalósult az összhang, nem lehetett kétségem afelől, hogy hatalmam a levegőben lóg. Igaz, decemberben a kormánnyal elfogadtattam, majd a nemzetgyűléssel megszavaztattam azt a törvényt, amely állami tulajdonba vette a Francia Bankot, valamint négy hitelintézetet, és létrehozta a pénzügyminiszter mellett működő Országos Hitelügyi Tanácsot. Nem sokkal később egy másik törvény meghatározta, milyen módozatok alkalmazásával kell az államra átruházni a villamos energia és a gáz termelését és elosztását. E két törvényjavaslat megvitatása során minden demagóg jellegű módosító indítványt el lehetett hárítani. Megvolt továbbá az az elégtételem, hogy december 15-én felavathattam az Országos Közigazgatási Főiskolát, ezt a roppant fontos intézményt, amelynek feladata ésszerű és egységes alapokra helyezni a vezető köztisztviselők képzését, akik eladdig a legkülönbözőbb tudományos oktatásban részesültek. Az iskola, amely tanácsadóm, Michel Debré agyából pattant ki teljesen készen, meglehetősen szkeptikus légkörben látott napvilágot, mert a közhivatalnokok nagy testületei és a parlamenti körök kétkedéssel fogadták. Ám nemsokára szertefoszlottak az elfogultság felhői, és az intézmény fokozatosan a közigazgatási vezetőképzés elméletének és gyakorlatának szempontjából az új állam alapjává vált. De mintha a sors iróniája érvényesült volna az ellenkező előjelű események egyidejűségében, szinte abban a percben, amikor a köztársaság eljövendő tisztviselőinek ez a nevelő intézete megszületett, a jelenlegi köztisztviselők általános sztrájkjának fenyegetése durva módon veszélybe sodorta a kormány összetartását és a saját tekintélyemet.

Tagadhatatlan és nagyon is igaz, hogy a közalkalmazottak életszínvonala jelentős mértékben megsínylette az inflációt. Illetményük növekedése nem érte el az árakét. De az, amit a szakszervezetek követeltek, teljesíthetetlen volt, mivel az állami költségvetés és a pénzgazdálkodás csődjét eredményezte volna. Ezt elismerte a minisztertanács is, ahol kifejtettem: szilárd elhatározásom, hogy az érdekelteknek csak azt az ésszerűség határain belül levő fizetéskiegészítést vagyok hajlandó engedélyezni, amelyet René Pleven javasolt, a sztrájkot pedig betiltom, és a tilalom megszegőivel szemben megtorlást fogok alkalmazni. Mégis erős nyugtalankodást tapasztaltam a kabinet tagjai között. Több szocialista miniszter, pártja utasítására, értésemre adta, hogy inkább lemond, mintsem hogy nemet mondjon a szakszervezeteknek, és megbüntesse azokat a közegeket és tisztviselőket, akik beszüntették a mun-

kát. Ugyanakkor a szövetségeik december 15-ére összehívták a köztisztviselőket a Téli Sportpalotába, hogy ott megbélyegezzék „a kormány által tervezett intézkedések nevetséges elégtelenségét", és kimondják az általános sztrájkot.

Egy különös fordulat folytán az utolsó percben, amikor a súlyos válság már elkerülhetetlennek látszott, a kommunisták támogatásával sikerült úrrá lennem rajta. Egy újabb minisztertanácsi ülésen Maurice Thorez váratlanul kijelentette: nem szabad engedni az ilyen tűrhetetlen nyomásnak, és kisebb módosítások árán el kell fogadni a pénzügyminisztérium által javasolt és a miniszterelnök által helyeselt intézkedéseket. A kabinet szétrobbanásának távlata egyszerre a látóhatár peremére húzódott vissza. Délután a Sportpalotában a szakszervezetekhez és a szocialista párthoz tartozó szónokok arra buzdították az egybegyűlteket, hogy szüntessék be a munkát és csapjanak össze a kormánnyal. A kommunista párt képviselője viszont általános meglepetést keltve élesen támadta az agitátorokat. „Ha a közalkalmazottak sztrájkba lépnének – jelentette ki –, bűnt követnének el a haza ellen!" Majd kihasználva a zűrzavart, amelyet a dolgozók pártjának ez a váratlan fordulata idézett elő, megszavaztatta a sztrájk elhalasztását. A kérdés rendezéséhez akkor már csak a parlamenti rítusokat kellett végigcsinálni.

December 18-án, annak a vitának a végén, amelyet az üggyel kapcsolatban a nemzetgyűlés folytatott, leszögeztem, hogy a kormány nem megy túl a már elhatározott intézkedéseken, bármennyire sajnálja, amiért nem tud többet tenni azokért, akik az államot szolgálják. „Eljutottunk odáig – mondottam –, amikor gazdasági és pénzügyi értelemben vagy mindent elvesztünk, vagy mindent megmentünk. – S hozzáfűztem: – Tudni kell, hogy vajon ez a kormány, ha komoly nehézség elé kerül és megoldást javasol rá, számíthat-e vagy sem az Önök bizalmára. Hasonlóképpen tudni kell, hogy vajon a nemzetgyűlés a pártérdekek fölé képes-e emelni a nemzet általános érdekét." A végül megszavazott napirendi indítvány olyan zavaros és ártalmatlan lett, hogy nem is kívánhattam különbet.

De ez csak röpke siker volt. Néhány nappal később még tisztábban lehetett látni, mennyire ingataggá vált de Gaulle tábornok hatalma a pártokkal és a nemzetgyűléssel szemben.

Az 1946-os költségvetés került megvitatásra. A rend kedvéért a kormány úgy tervezte, hogy a végső szavazásra január 1-én kerül sor. Ezen a napon azonban, amikor már úgy látszott, hogy a vita a végéhez közeledik, a szocialisták váratlanul a nemzetvédelemre előirányzott kiadások 20 százalékos csökkentését követelték. Nyilvánvaló volt, hogy ilyen sommás és ilyen hirtelen indítványt csak a választók felé irányuló demagógia és a személyem elleni rosszindulat sugalmazhatott, hiszen mindenki jól tudta, hogy ekkora arányú csökkentést nem lehet csak úgy egyik napról a másikra végrehajtani, kivált egy ilyen jellegű költségvetési tétel esetén.

Én nem lehettem jelen, mivel a hadügyminisztériumban kellett fogadnom a diplomáciai testület és a hatóságok újévkor szokásos protokoll-látogatásait. Így a Bourbon palotában elhúzódott a vita, s nem jutott dűlőre. Pleven pénzügyminiszter, Michelet hadügyminiszter, Tillon hadfelszerelési miniszter,

Auriol államminiszter utasításaimnak megfelelően hiába jelentette ki, hogy a kormány elutasította az indítványt, a baloldal: a szocialisták, a kommunisták és a radikálisok java része, együttvéve tehát a nemzetgyűlés többsége, meg akarta szavazni. Majd, mintegy bizonyítva, hogy voltaképpen de Gaulle-ról van szó, úgy határoztak, hogy várnak a szavazással addig, amíg személyesen részt veszek a vitában.

Délután odamentem. Philip és Gazier jelenlétemben heves támadó beszédet mondott, szocialista kollégáik pedig tapsokkal buzdították őket; a radikálisok meg élvezték a helyzetet. Igaz, az interpellálók hangoztatták, hogy nem áll szándékukban megbuktatni a kormányt. Csupán – úgymond – kényszeríteni akarják, hogy meghajoljon a parlament akarata előtt. A népi köztársaságiak nem titkolták, hogy helytelenítik az ilyen területen ellenem indított támadást, de a nemzetgyűlésnek ezek a frakciói óvakodtak az ellenzék nyílt és határozott elítélésétől. A demagógia közvetlen kényszerítő ereje, és a jelenlegi taktikájuk közt habozó kommunisták értésemre adták, hogy a támadással egyáltalán nem értenek egyet, de ha a szocialisták kenyértörésig viszik a dolgot, ők is kénytelenek lesznek megtagadni tőlem a szavazataikat.

Ezen az estén, kifürkészve szíveket és veséket, felismertem, hogy az ügy végleg eldőlt, hogy hiábavaló, sőt méltatlan lenne részemről a kormányzás látszatának fenntartása, amikor a lehetőségeiket visszanyert pártok újra megkezdték egykori játszmáikat, tehát, röviden szólva, most már csak a saját távozásom körülményeit kell rendeznem.

Két rövid felszólalásban kifejtettem a nemzetgyűlésnek, mennyire nevetséges az a kényszer, amelyet velem szemben alkalmazni akarnak, s az a könnyedség is, amellyel a nép képviselői egy párt-manőver érdekének behódolva készek megnyirbálni a nemzetvédelmi költségvetést. Majd a vita mélyére hatolva kijelentettem, hogy ez a disputa felveti a holnapi intézmények egész problémáját. A kormány az ügy ismeretében magára vállalta a felelősséget egy ilyen fontos kérdésben; elfogadható-e, hogy a parlament most visszakozásra és megalázkodásra akarja kényszeríteni? Nemzetgyűlési rendszer kezdődik megint? Én a magam részéről nem vagyok hajlandó belemenni. Amennyiben a kért hiteleket a nemzetgyűlés nem szavazza meg még ma este, a kormány egyetlen órával sem marad tovább hivatalban. „Még egy szót kívánok hozzáfűzni – jelentettem ki. – Ez a szó nem a jelennek szól, már a jövőre vonatkozik. Ami elválaszt bennünket, az a kormányra és a kormánynak a nemzeti képviselettel való viszonyára vonatkozó általános elv. Megkezdtük a köztársaság újjáépítését. Utánam majd Önök folytatják. Lelkiismeretem szerint meg kell mondanom Önöknek – és kétségkívül most szólok utoljára ebben a teremben –, hogy ha a legutóbbi ötven esztendőt felölelő politikai történelmünket félreismerve nem veszik figyelembe a kormány tekintélyének, méltóságának, felelősségviselésének abszolút szükségességét, akkor olyan helyzet felé haladnak, hogy egy szép napon, megjósolom Önöknek, keserűen meg fogják bánni, amiért azt az utat választották."

A rosszakarók egyszerre elhallgattak, mintha ezzel akarnák maguk is aláhúzni, hogy magatartásuk nem egyéb manőverezésnél és visszatáncolásnál. A nemzetgyűlés által szinte egyhangúlag elfogadott határozati indítvány

semmilyen feltételt nem szabott nekem. Utána egészen simán megszavazták a költségvetést. Végleges vereségem tehát nem következett be, de maga az a tény, hogy lehetségesnek látszott, mély hatást váltott ki. Látták, hogy a parlamenti többség egy fenyegető felszólításokkal teli vita folyamán hevesen támadta kormányomat. Érezték, hogy ez a jövőben is bármikor, bármilyen okból megismétlődhet. Megértették, ha de Gaulle beletörődik ebbe a helyzetbe, hogy ily módon próbáljon megmaradni a helyén, akkor a tekintélyét hamarosan elfújja a szél, míglen egy napon a pártok végeznek vele, vagy szánűzik valamilyen ártalmatlan és tiszteletbeli állásba. Ámde nekem sem jogom, sem kedvem nem volt ahhoz, hogy efféle számítgatások tárgya legyek. Amikor január 1-én este elhagytam a Bourbon palotát, távozásom gondolata végleges döntéssé érlelődött bennem. Már csak az időpont megválasztása maradt hátra, mert nem akartam lemondásomat bárkinek a kénye-kedvétől függővé tenni.

Mindenesetre még a hónap vége előtt kell megtennem. Ugyanis akkor kezdődik az alkotmányjogi vita, és bizonyos voltam benne, hogy a megszülető rezsimen belül maradva nem tudom győzelemre vinni, de még csak támogatni sem a nézeteimet. Az a tervezet, amelyet az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által evégett kijelölt bizottság előterjeszteni készült, szöges ellentétben állt azzal, mint amit én szükségesnek ítéltem. A tervezet kimondta az egyetlen és szuverén nemzetgyűlés abszolút kormányzásának elvét; a végrehajtó hatalomnak nincs más szerepe, mint alkalmazni a nemzetgyűlés előírásait; a miniszterelnököt a parlament választja, s csak akkor alakíthatja meg a kabinetet, miután a nemzetgyűlés minden vonatkozásban alaposan megvizsgálta és jóváhagyta politikai irányvonalát és programját, továbbá miután bizonyos kötelezettségeket vállalt, amelyek eleve szigorúan megkötik a kezét. Ami a köztársasági elnököt illeti, sok habozással hajlottak ugyan arra, hogy legyen ilyen, de semmiféle politikai szerepet nem szántak neki, az államgépezetre a legcsekélyebb befolyást sem akarták engedélyezni a számára, s minden funkcióját a jelentéktelen reprezentálásra kívánták korlátozni. A játszma irányítói kétségkívül ezt az állást szánták de Gaulle tábornoknak. Másrészt sem a bizottsági tagok, sem a pártok e tárgyban nem léptek velem érintkezésbe. Amikor egy napon magamhoz kérettem az alkotmányügyi bizottság előadóját, François de Menthont, hogy érdeklődjem a munkálatok előrehaladásáról, azt a választ kaptam: a nemzetgyűlés és bizottsága szerint „én nem szólhatok bele a vitába, mivel magam nem vagyok választott alkotmányozó". Megkísérelni utam folytatását a pártokkal – annyit jelentett volna tehát, mint eleve elfogadni a tehetetlenséget és a megaláztatásokat e legfontosabb területen éppúgy, mint minden egyéb vonatkozásban.

Charles de Gaulle hatalmának küszöbönálló feldarabolása természetesen nem kerülte el a külföldi diplomaták figyelmét. Ennek folytán külpolitikai tevékenységünk körülményei, amelyek kezdetben derűsebb irányokat mutattak, most ismét beárnyékolódtak. Párizs még december elején arról értesült a sajtóügynökségek jelentéseiből, hogy az amerikai, a brit és a szovjet külügyminiszter 15-én találkozik Moszkvában „a három országot kiváltképpen érdeklő kérdések megbeszélése céljából". Ezek szerint visszatértek Franciaor-

ság kizárásának rendszeréhez, pedig már úgy látszott, sikerült véget vetni a mellőzésnek; erre utalt a londoni konferencia, a négyhatalmi zóna-kormányzás bevezetése Németországban és Ausztriában, állandó helyünk az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsában, részvételünk a japán fegyverszünet aláírásában stb.

Igaz, a „Hármak" találkozásának az volt a célja, hogy előkészítse a békeszerződéseket Bulgáriával, Romániával, Magyarországgal és Finnországgal. London, Moszkva és Washington azzal indokolta mellőzésünket, hogy Franciaország hivatalosan nem volt hadiállapotban Szófiával, Bukaresttel, Budapesttel és Helsinkivel, mivel a Reich csatlósai ellen indított harcok Vichy idején kezdődtek. De Jalta és Potsdam résztvevői valójában azért jöttek össze, hogy megvalósítsák azt, amit annak idején nélkülünk határoztak el e szerencsétlen államokkal kapcsolatban. Szövetségeseink december 28-án közölték velünk a megbeszélésükön hozott döntéseket. A jegyzékre január 3-án válaszoltunk: a szóban forgó döntések bennünket nem kötelezneknek, annál kevésbé, mivel Európa eme részeihez Franciaországnak elsőrendű érdekei fűződnek, s ezeket a moszkvai konferencia nem vette figyelembe. De jegyzékünk halogató fogadtatásából megértettük: a „Hármak" közeli változást várnak a francia kormány irányításában.

Ugyanígy állt a dolog a közel-keleti kínos ügy végleges rendezésével is. A májusi válság óta a francia-brit kapcsolatok utasításaimhoz híven a befagyasztás állapotában maradtak. Szíriában és Libanonban megtartották hadállásaikat a mi gyenge katonai erőink, valamint az odaszállított nagy brit egységek; a politikusok agitációja továbbra is zavargásokat idézett elő; a damaszkuszi meg a bejrúti kormány nyakra-főre gyártotta a jegyzékeket és közleményeket, amelyekben valamennyi külföldi katonai alakulat távozását követelték; végül a szomszédos arab államok: Egyiptom, Irak, Transzjordánia, Palesztina kórusban helyeselt „elnyomott testvéreinek", miközben ő maga belenyugodott a brit gyámkodásba és megszállásba.

Így álltak a dolgok, amikor december elején beterjesztettek nekem egy egyezménytervezetet, amely az angol kormány és a mi londoni nagykövetségünk közt jött létre. A szöveg előirányozta, hogy a franciák és a britek egyidejűleg ürítik ki a szíriai területet; a franciák Libanonban átcsoportosítást hajtanak végre, arra azonban nem történt utalás, hogy az angolok ugyanezt fogják tenni. A tervezet nem jelentette helyzetünk lényeges megváltozását, mivel alakulataink többsége már amúgy is libanoni területen állomásozott. De az angolok részéről fontos engedményeket tartalmazott. Először is: katonai jelenlétük ugyanakkor ér véget, amikor megszűnik a mienk; másodszor: ők távoznak Libanonból, de mi ott maradunk; végül: elismerik, hogy jogunk van katonai erőket állomásoztatni Libanonban mindaddig, amíg az Egyesült Nemzeteknek módjában nem lesz felmenteni bennünket a mandátummal járó felelősség alól. Ismerve egyfelől a Foreign Office ravaszságát, másfelől a mi diplomáciánk *„horror vacui"*-ját*, amikor Angliával való

* Horror vacui – középkorból származó elmélet, mely szerint a természet nem tűr üres helyet, hanem azonnal kitölti azt. Mai jelentése: irtózás az ürtől.

kapcsolatainkról van szó, első látásra kételkedtem benne, hogy a dolgok valóban olyanok, mint amilyeneknek látszanak. Mivel azonban Párizsban a quai d'Orsay és Londonban a nagykövetségünk egyaránt biztosított róla, hogy az egyezmény értelme valóban az, aminek a szövege mutatja, hozzájárulásomat adtam. December 13-án Bevin és Massigli két egyezményt írt alá a Whitehallban; az egyik a katonai erők átcsoportosítására vonatkozott; a másik a két kormány tanácskozásait irányozta elő annak érdekében, hogy a Keleten ne keletkezzenek újabb incidensek.

Hamarosan kiderült azonban, hogy a mi diplomáciánk egyezmény-értelmezése mégsem azonos az angolokéval. A mi részünkről de Larminat tábornok Bejrútba utazott, hogy Pilleau tábornokkal, a 9. brit hadsereg parancsnokával megbeszélje a mindkét fél által végrehajtandó katonai intézkedések részleteit. De már az első találkozáson meg kellett állapítania, hogy kettejük utasításai között jelentős eltérések vannak. Az angolok abba belementek, hogy mindenki hagyja el Szíriát. De ugyanakkor úgy képzelték, hogy a mi csapatainkhoz hasonlóan az ő erőik is Libanonban csoportosuljanak; nekünk körülbelül 7000 emberünk volt, nekik több mint 35 000. Azután majd – úgymond – akkor távoznak Libanonból, amikor mi távozunk. Végeredményben az „egyezmény" lényege így festett volna: a franciák az egész Közép-Keletről visszavonulnak – mivel Bejrútban behajózott csapataink nem mehetnének máshová, mint Algírba, Bizertába vagy Marseille-be –, míg az angolok, megtartva jelentős erőiket, Kairóban, Bagdadban, Ammanban és Jeruzsálemben egymaguk uralnák a világnak ezt a részét.

Azonnal véget vetettem az ügynek, és de Larminat-t visszahívtam. De amikor a mieink véleményét tudakoltam, hogy milyen diplomáciai lépést tanácsolnak, próbáljuk-e kiigazítani ezt a különös félreértést, vagy pedig bontsuk fel az egyezményt, mindenütt tartózkodást tapasztaltam. Ami az angolokat illeti, ők egyszerűen nem voltak hajlandók visszatérni az ügyre, amelyet már elintézettnek tekintettek, annál is inkább, mivel azt gondolták: csak némi türelemre van szükségük – amíg távozom –, és akkor mindenképpen elérik céljukat. Meg kell mondanom, már egyedül attól a kínos tudattól is kicsordult volna a pohár, ha egy súlyos és az én szememben roppant fontos ügyben nem hozhatok többé működésbe ilyen vagy olyan vezérlő apparátust. De hát akkor már sokféle okból amúgy is jócskán csorgott a túltöltött edény.

A döntő lépés megtétele előtt jónak láttam, hogy erőt gyűjtsek, összeszedjem magam. Eden-Roc nyugodalmas menedéket kínált Antibes-ban. Több mint hét esztendő után most először engedélyeztem magamnak néhány nap pihenést. Ily módon biztosítottam önmagamat, s kimutathattam mások előtt, hogy végleges távozásom nem a meggondolatlan haragnak vagy a kimerültség okozta depressziónak lesz a következménye. A tenger szemlélése közben tűnődtem, s elgondoltam magamban, milyen módon távozom: csendesen hagyom el a kormányrudat, nem támadok senkit sem a nyilvánosság előtt, sem bizalmas körben, nem fogadok el semmiféle állást, méltóságot, nyugdíjat, végül nem nyilatkozom semmit arról, amit a jövőben tenni szándékozom. Ha valaha, úgy most még inkább felül kell emelkednem a dolgokon.

Nyolc napot töltöttem a délvidéken, és január 14-én érkeztem vissza Pá-

rizsba. Hétfőre esett az a nap. Úgy határoztam, hogy vasárnap fogok leköszönni. A hetet sürgős törvények és rendeletek hatályba helyezésével töltöttem, amelyeknek szövegei távollétemben felgyűltek, s aláírásomra vártak. Küszöbönálló visszavonulásomat több miniszterrel közöltem, így a belügyminiszterrel, az igazságügyminiszterrel, a hadügyminiszterrel. Elhatározásomat a köztársasági biztosokkal is tudattam, akiket külön e célból kérettem magamhoz. Nem akartam, hogy teljesen váratlanul érje az esemény azokat, akik akár kormányszinten, akár helyi viszonylatban felelősek voltak a közrendért.

A határnap előtt még egyszer tapasztalhattam, milyen parlamenti légkör veszi körül személyemet. Herriot, aki tapasztalt szakértő volt a hangulatok megítélésében, elérkezettnek látta a percet, hogy személyes jellegű támadást intézzen ellenem. Január 16-án tette ezt. Néhány nappal korábban jelent meg egynéhány kitüntetés rendezésére vonatkozó hivatalos közlemény; három éve adományozta őket Észak-Afrikában Giraud tábornok azoknak a katonáknak, tengerészeknek és repülőknek, akik elestek vagy megrokkantak a gyászos összecsapásokban, amelyeket Darlan rendelt el az amerikaiak ellen. Nem akartam, hogy ezekről a szegény katonákról megfeledkezzenek. Nos, a radikális párt elnöke a hivatalos lapban megjelent listát lobogtatva „igazságérzetemre" apellált, és azt akarta, hogy ítéljek el egy olyan intézkedést, amely szerinte sérti a szövetségeseinket, és a hazára kárhozatos harcot dicsőíti. A padsorokban ülők közül sokan tapssal és gúnyos nevetéssel támogatták ezt a felszólalást.

Ilyen kirohanás ilyen ügyben kétségkívül kellemetlenül érintett. De ahogyan jelenlétemben fogadta az a nemzetgyűlés, amelynek többsége egykor követte felhívásomat, megvallom, szomorúsággal és undorral töltött el. Így válaszoltam Édouard Herriot-nak: nem arról van szó, hogy a szegény halottakat kirángassuk a koporsójukból, hogy a szerencsétlen rokkantak mellérőt letépjük a kereszteket, amelyekkel azért tüntették ki őket három évvel ezelőtt, mert a kapott parancsok szerint harcoltak, noha helytelen parancsok voltak. Majd annak jelzésére, hogy mekkora távolság választ el engem az interpellálótól, aki Párizs felszabadításának előestéjén még tétovázott, még Lavallal és Abetz-cel ebédelt és alkudozott, hozzáfűztem, hogy ebben a kitüntetés-ügyben én lehetek a tisztább bíró, mivel „én sem Vichyvel, sem az ellenséggel sohasem tárgyaltam másként, mint az ágyúk nyelvén". Herriot így hát felsűlt, amikor megtámadott. De láttam, hogy a politikai elfogultság és gyűlölség mennyire átformálja a lelkeket.

Január 19-én értesítettem a minisztereket, hogy másnap jelenjenek meg a rue Saint-Dominique-on. A Londonban tartózkodó Auriol és Bidault, meg a Gabonba utazott Soustelle-en kívül 20-án, vasárnap reggel valamennyien összejöttek az úgynevezett fegyverteremben. Beléptem, sorra kezet fogtam velük, s anélkül, hogy leültettem volna őket, az alábbi szavakat intéztem hozzájuk: – Visszatért a pártok kizárólagos uralma. Én ezt helytelenítem. Megakadályozni viszont nem tudom, ha csak erőszakhoz folyamodva nem létesítenék diktatúrát, amiből nem kérek, s ami kétségkívül rosszul végződnék. Tehát vissza kell vonulnom. Még ma levelet intézek a nemzetgyűlés elnökéhez, és tudatom vele a kormány lemondását. Őszintén köszönöm mind-

annyiuknak a nekem nyújtott segítséget, és kérem Önöket, hogy az ügyek vitelének folyamatosságát biztosítandó, maradjanak helyükön utódaik kinevezéséig. – A miniszterek azt a benyomást keltették bennem, hogy inkább szomorúság tölti el őket, semmint csodálkozás. Senki nem szólt egy szót se, senki nem kérte, hogy gondoljam meg a dolgot, senki nem mondta; sajnálja döntésemet. Elköszöntem, majd visszatértem a boulogne-i erdő melletti lakásomra.

Mint utóbb megtudtam, a miniszterek még néhány percig együtt maradtak. Thorez megjegyezte: „Íme, egy távozás, amely nincs híján a nagyságnak!" Moch ezt mondta: „Ez a visszavonulás súlyos dolog, annyi bizonyos! De a rosszból jó származhat. A tábornok egyénisége ránehezedett a nemzetgyűlésre. Most majd szabadon nyilatkozhat meg." Pleven hangjában keserűség és aggodalom érződött: „Most láthatják, mire vezettek az Önök frakciói!" – vetette szemére azoknak a kollégáinak, akiknek pártjai akadályozták tevékenységemet. – „De Gaulle helyettesítése súlyos felelősséget ró ránk – jelentette ki Gay és Teitgen. – Mozgalmunk igyekszik majd méltó lenni hozzá." „Ugyan már! – kiáltott fel Thorez. – Ha a tábornokkal együtt sem jutottak eredményre, hogyan boldogulnak majd nélküle?"

A nemzegyűlés elnökéhez írt levelemet úgy fogalmaztam meg, hogy a polémiának halvány árnyéka se legyen felfedezhető benne. „Ha 1945. november 13-a után a kormányzás élén maradtam, azért tettem, hogy biztosítsam a szükséges átmenetet... Most a pártoknak módjukban van viselni a felelősségüket." Nem emlékeztettem rá, milyen állapotban volt a nemzet, amikor „magamra vállaltam, hogy a felszabadulása, a győzelme és a szuverenitása felé irányítsam". De megállapítottam: „Ma, mérhetetlen megpróbáltatások után, Franciaország nincs már riasztó helyzetben. Minden bizonnyal még mindig sok szenvedés nehezedik népünkre, és súlyos problémák is vannak még. De lényegében véve a franciák élete biztosított. Területeink a kezünkben vannak. Újra megvetettük a lábunkat Indokínában. A köz békéje zavartalan. Kifelé, a belső nyugtalanságok ellenére, ismét szilárd a függetlenségünk. Tartjuk a Rajnát. Elsőrangú hatáskörrel részt veszünk a világ nemzetközi szervezetében, és tavasszal Párizsban ül majd össze az első békekonferencia." Végül kifejeztem „mélységesen őszinte óhajomat, hogy a holnapi kormány sikeresen tudja teljesíteni feladatát". Félix Gouin roppant udvarias levélben választolt.

Az én lelkem nyugodt volt, nem úgy a politikusoké. Korábban a jelenlétem izgatta őket, most a távollétem. Ebben a körben terjedt el a pletyka, hogy államcsíny tervét forgatom a fejemben, mintha a puccstól való félelem képtelenségének bizonyítására nem lett volna elegendő az a tény, hogy önszántamból hagytam ott a hatalmat. Némelyek nem mentek el ilyen határozott gyanúsításokig, mindazáltal helyénvalónak tartották kimutatni éberségüket. Így például Vincent Auriol, aki hanyatt-homlok rohant vissza Londonból, s abban a hiszemben, hogy én rádióbeszédben szándékozom feltámasztani a népi indulat viharát, 20-án este azt írta nekem: ha így cselekszem, „megosztanám az országot a demokrácia ellenségeinek javára és elégedettségére". Lecsillapítottam az államminiszter aggodalmait. Az igazat megvall-

va, ha helyesnek tartottam volna nyilvánosan kifejteni visszavonulásom okait, minden bizonnyal meg is teszem, és a szuverén népnek adott magyarázatom semmiképpen nem állt volna ellentétben a demokratikus elvekkel. Ámde úgy vélekedtem, hallgatásomnak mindennél nagyobb súlya lesz, a gondolkodó elmék megértik, miért mondtam le, a többiek értelmét pedig előbb-utóbb megvilágítják majd az események.

És most merre-hová? Amióta távozásom terve megérlelődött bennem, elhatároztam, hogy adott esetben Colombey-les-deux-Églises-ben fogok letelepedni, s megkezdtem a háborúban mégsérült házam tatarozását. De még hónapokba telik, mire az épület lakhatóvá válik. Először arra gondoltam, visszavonulok valami isten háta mögötti vidékre, ahol békességben várhatok.* De a politikai boszorkánykonyhákból és a lapszerkesztőségek többségéből ellenem irányított támadások és sértések áradata arra késztetett, hogy a fővárosban maradjak. Senki se gondolhassa, hogy ezek a kirohanások érinthetnek engem. Így hát a szépművészeti igazgatóságtól kibéreltem a marlyi pavilont, abban laktam egészen májusig.

Miközben azonban a rendszer garnitúrája mámoros örömmel élvezte az újra megtalált és megszokott életét, a franciák tömege éppen ellenkezőleg, szomorúságba merült. De Gaulle-lal együtt eltávozott a magas csúcsokról áradó fuvallat, a sikerek reménye, a nagyratörő Franciaország, ami a nemzeti lelkületet táplálta. Nézeteitől függetlenül alapjában véve mindenki úgy érezte, hogy a tábornok elvitt magával valamit, ami nagyon elsőrendű, ami örökkévaló, ami szükséges, amit a történelem elrendeléséből ő testesített meg, s amit a pártpolitika nem tud képviselni. A távol tartott vezetőben az emberek továbbra is a szuverenitás kijelölt letéteményesét, az előre kiválasztott menedéket látták. Felfogták, hogy ez a legitimitás lappangó marad olyan időszakban, amely nem ismeri az aggodalmat. De tudták, hogy az általános egyetértés érvényre fogja juttatni, ahogy az országot ismét széthúzás, vagy külső veszedelem fenyegeti.

Az elkövetkező évek során egész magatartásomat az a hivatástudat fogja irányítani, amelynek teljesítését Franciaország továbbra is tőlem várja, annak ellenére, hogy jelenleg sok frakció nem követ engem. Bármit mondok, vagy bármilyen mondást tulajdonítanak nekem, a valóságos és a feltételezett szavaim egyaránt szállóigévé válnak. Mindazok, akikkel dolgom lesz, ugyanolyan magatartást tanúsítanak iránt am, mint akkor, amikor az állam legfelső tekintélyeként fogadtam őket a nemzet palotáiban. Ha megjelenek valahol, lelkes tüntetéssel fogadnak.

Hivatalos rangom letétele után ez a légkör vette körül kezdeti közéleti tevékenységemet. Bayeux-ben kifejtettem, milyennek kellene lenniök intézményeinknek; minden alkalmat megragadtam annak az alkotmánynak az elítélésére, amelyet a kimerült országtól csikartak ki; felszólítottam a francia népet, tömörüljön Franciaország körül, és harcolja ki a helytelen rendszer

* Tizenkét esztendeig kell de Gaulle-nak várakoznia, amíg az algériai események „isteni meglepetése" teljesíti óhaját, és 1958. május 15-én Párizsba visszatérve kijelenti: „Kész vagyok magamra vállalni a Köztársaság terhét." Ezzel ér véget az 1945–58-ig tartó Negyedik Köztársaság, és következik az „elnöki" kormányzásra alapozott Ötödik Köztársaság.

megváltoztatását; sok szónoki emelvényről hirdettem a jövőről alkotott gondolataimat; valamennyi franciaországi és algériai megyében beszéltem a tömegek előtt, mindegyikben legalább kétszer, némelyikben többször is, hogy szítsam a lángot, és kapcsolatba lépjek a megindító hűség sok élő példaképével. A ragaszkodásnak ugyanolyan hőfokú tanúbizonyságai áradtak felém 1952 után, amikor otthagytam a pályát, mert úgy láttam, túlságosan előrehaladt a baj, s az elkerülhetetlen megrázkódtatás kitörése előtt már nem lehet segíteni rajta; amikor időnként ünnepségeken elnököltem; amikor elindultam, hogy meglátogassam afrikai és indiai-óceáni területeinket, hogy világkörüli utazást tegyek francia földről francia földre, hogy lássam a Szaharából felszökő nyersolajat. Most, amikor e könyv befejezéséhez közeledem, jobban érzem, mint valaha, hogy mindenfelől együttérzés sugárzik egy egyszerű ház felé.*

S ez az én hajlékom. Az emberek és az események forgatagában a magány volt a kísérőm. Immár a barátom. Milyen más baráttal érheti be az ember, ha már találkozott a Történelemmel? A Champagne-nak ez a tája egyébként teljesen át van itatva nyugalommal: széles, parlagi és szomorú látóhatár; mélabús erdő, rét, termőföld és ugar; nagyon megkopott és hallgatag ősi hegyek domborulatai; csendes és kevéssé jómódu falvak, amelyeknek évezredek óta semmi sem tudta megváltoztatni sem a lelkületét, sem a helyét. Az én falumét sem. Fennsíkon áll, erdős dombon, ott morzsolgatja az évszázadokat a szántóföldek közepette, amelyeket lakosai művelnek. Óvakodom attól, hogy rájuk tukmáljam magamat, mégis tapintatos barátsággal vesznek körül. Ismerem családjaikat, becsülöm és szeretem őket.

Házamat megtölti a csend. Abból a sarokszobából, ahol a nappali órák java részében tartózkodom, napnyugta irányában messzire ellátni. Tizenöt kilométer távolságig egyetlen építmény sem emelkedik ki a földből. A síkság és az erdők fölött tekintetem akadálytalanul követheti az Aube völgye felé ereszkedő hosszú lejtőket, majd az ellenkező oldal magaslatait. A kert egyik kiemelkedő pontjáról szemem átfogja a vad tájat, ahol az erdő úgy borítja be a földet, amint a tenger hullámai a szirtfokot. Látom, ahogy az éjszaka beburkolja a mezőt. Aztán a csillagokat nézem, és lelkemet eltölti a dolgok jelentéktelenségének érzete.

Persze a levelek, a rádió, az újságok remetei magányomba behozzák a nagyvilág híreit. Néha rövid időre Párizsba utazom, látogatókat fogadok, akiknek szavaiból tájékozódom, milyen úton járnak az elmék és a lelkek. A nyári szünidőkben gyermekeink, unokáink vesznek körül bennünket fiatalságukkal, Anne leányunk kivételével, aki előttünk távozott el az élők világából. De hány olyan óra pereg le, akár olvasok, akár írok, akár álmodozom, amikor semmilyen ábrándozás sem képes enyhíteni a derűs nyugalom alatt megbúvó keserűséget!

De mégis, a kis parkban – tizenötezerszer is bejártam! – a fagy kezétől

* Colombey-les-deux-Églises Közép-Franciaországban a de Gaulle-család ősi birtoka. Második visszavonulása után – 1969. ápr. 27-én, amikor a nemzet nemet mond tábornokának – itt írja emlékiratainak folytatását, és 1970. nov. 9-én bekövetkezett halála után itt is temetik el.

megtépett fák majdnem mindig újra kizöldülnek, és a virágok, amelyeket a feleségem ültetett, ha elfonnyadnak is, újjászületnek. A mezővároska házai öregek, kopottak; de hirtelen vidám leányok és legények jönnek elő belőlük. Ha valamelyik szomszédos erdő: Les Dhuit, Clairvaux, Le Heu, Blinfeix, La Chapelle felé sétálok, homályos mélyük sóvárgással tölt el; de hirtelen egy madárdal, a lombokon átszűrődő napfény vagy egy sarjerdő rügyei ráeszméltetnek, hogy az élet, amióta csak megjelent a földön, mindig küzd, és sohasem vesztett csatát. Ilyenkor titkos vigasz tölti el egész valómat. Hiszen ha minden mindig újrakezdődik, akkor mindaz, amit tettem, előbb vagy utóbb új felbuzdulások forrása lesz, miután én eltűntem.

Minél inkább hatalmába kerít az öregség, annál közelebb érzem magamhoz a természetet. Minden egyes esztendőben, amelynek négy évszakja ugyanannyi tanulságos lecke, a természet bölcsessége vigasztal. Tavasszal így énekel: „Bármi történt is, elmúlt, a kezdetnél vagyok! A jeges záporok ellenére minden derűs; minden fiatal, még a csenevész fák is; minden szép, még ezek a kavicsos mezők is. A szeretet olyan sugárzó és erős életkedvet és bizonyosságot gerjeszt fel bennem, amely sohasem apad el!"

Nyáron ezt hirdeti: „Mekkora dicsőség az én termékenységem! Nagy erőfeszítések árán belőlem jön elő mindaz, ami az élőket táplálja. Minden életet az én melegem táplál. Ezek a magvak, ezek a gyümölcsök, ezek a nyájak, amelyek most a napfényben fürdenek, olyan sikert jelentenek, amelyet nem rombolhat le semmi. Most már az enyém a jövő!"

Ősszel így sóhajt: „Feladatom immár a végéhez közeledik. Odaadtam a virágaimat, a kalászaimat, a gyümölcseimet. Most elmerengek. Nézd, milyen szép vagyok még, bíbor és arany ruhámban, a szívszorongató fényben. De jaj, nemsokára jön a szél meg a dér, hogy letépje ékességemet. Mégis egy napon kifosztott tetemem fölött újra kivirágzik az ifjúságom!"

Télvíz idején így kesereg: „Lám, itt állok, meddőn, dermedten. Hány növényt, állatot, madarat teremtettem és szerettem, most meg a keblemen halnak meg, mert többé már nem tudom sem táplálni, sem melengetni őket! Megpecsételtetett tehát a végzet? Örökké tart a halál diadala? Nem! Máris titkos munka folyik élettelennek tűnő talajom alatt. Bár még mozdulatlan odalenn a sötétség mélyén, de én már sejtem a fény és az élet csodálatos visszatérését."

Öreg Föld, idő rágta, eső meg vihar gyalulta, a termés kimerítette, mégis kész örökkön-örökké megteremteni, ami kell, hogy az élők nemzedékei követhessék egymást!

Öreg Franciaország, történelem tépázta, háború meg forradalom gyötörte, a nagyság és a hanyatlás között járta útját szüntelen, de a megújhodás géniusza az évszázadok során mindig felemelte!

Öreg ember, elcsigázták a megpróbáltatások, távol a hiú vállalkozásoktól már érzi az örök fagy közeledtét, de ahhoz sohasem fáradt, hogy a homályban is a reménység felvillanó szikráit fürkéssze!

A riadó (1940–1942) – Losonczi János 5
A lejtőn 7
A bukás 45
A Szabad Franciaország 65
Afrika 81
London 108
A Kelet 125
A szövetségesek 153
A Harcoló Franciaország 185
Az egység (1942–1944) – Dániel Anna 219
Közjáték 221
Tragédia 251
Komédia 278
Algír 303
Politika 339
Diplomácia 368
Harc 412
Párizs 449
A haza üdve (1944–1946) – Terényi István 475
A felszabadítás 477
A rang 512
A rend 550
A győzelem 581
Egyenetlenségek 621
Széthúzás 664
Távozás 695

Gert v. Paczensky:

...És jöttek a fehérek

Milyen áron váltak az olyan városok, mint London, Párizs, Amszterdam és Brüsszel az európai gazdaság hatalmas központjaivá, csillogó világvárosokká? Mennyi vérnek kellett kiömlenie, micsoda kegyetlenkedéssel kellett kiírtani Afrika, Ázsia és Dél-Amerika lakosságának nagy részét, hogy évszázadokig tartó kizsákmányolásuk a fehér gyarmatosítók mesébe illő gazdagságát megteremtse? Hány ember életét kellett feláldozni egy kiló aranyért, avagy akárcsak kávéért? Hogyan alakultak ki az európai hatalmak gyarmatbirodalmai? – Ezekről és az emberiség talán legsötétebb fél évezredének morális, társadalmi és nemzeti kérdéseiről szól a neves nyugatnémet publicista, Gert v. Paczensky könyve.

Ránki György:

A második világháború története

A második világháborúról szóló, szinte könyvtárat betöltő irodalom keretében az elmúlt években a memoárokon, a hadtörténeti feldolgozásokon, a kisebb diplomácia-történeti munkákon túlmenően egyre több az összefoglaló, átfogó munka. Magyar nyelven azonban összefoglaló feldolgozás – egy-két rövid népszerű munkától eltekintve – még nem jelent meg. E hiány pótlására vállalkozott Ránki György, aki a háború egész történetét, annak hadtörténeti, politika-történeti, gazdaság- és társadalom-történeti aspektusát összességében ábrázolja.

A munka kiterjed az egyes frontok helyzetére, a német megszállási rendszer következményeire, az ellenállási mozgalom történetére és a háború alatti fontosabb diplomáciai tárgyalásokra. Viszonylag részletesen foglalkozik a könyv a távol-keleti háború történetével is, amelyre vonatkozóan Magyarországon eddig szinte semmi sem jelent meg. A délkelet-európai térséggel kaposolatos problémákat kevésbé részletesen tárgyalja, de ugyanakkor világos marad az összefüggés a háború menete és a délkelet-európai fejlődés problémái között. 13 térkép, időrendi táblázat, név- és tárgymutató könnyíti az olvasó tájékozódását.

Kiadja a Gondolat, a TIT Kiadója
Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Szamos Rudolf
Műszaki vezető: Kálmán Emil
Műszaki szerkesztő: Radó Péter
A borító és kötésterv Faragó István munkája
Megjelent 25 000 példányban
65 (A/5) ív terjedelemben
Ez a könyv az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabványok szerint készült a Zrínyi Nyomdában (73.1523/1-2541) RO/72-es gépen, ofszet rotációs eljárással.
Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató